శ్రీః

శ్రీరస్తు

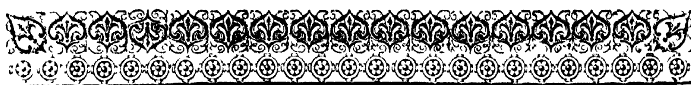
వైద్యనాథదీక్షితవిరచితే
స్మృతిముక్తాఫలే
శ్రాద్ధకాణ్డః

కోంబూరు, వజ్రపురమ్, శ్రీనివాస రాఘవాచార్యైః
ఫణిపురమ్, కేశవభట్టాచార్యైః
మైసూరు సద్విద్యాశాలాధ్యక్షైః
పెరిస్వామీ తిరుమలాచార్యైశ్చ సహ
సమ్యక్పరిశోధ్య

మణ్డయమ్, దామోదరమ్, అళశింగరాచార్యేణ
మైసూరు సద్విద్యామన్దిర ముద్రాశాలాయామ్
ముద్రాపిత స్సన్విజయ తేతరామ్.

సఞ్చికా - ౧౨ -

౧౮౮౩

౩౨

శ్రీరస్తు

శ్రీరామచన్ద్రపరబ్రహ్మణేనమః

వన్దామహే మహేశానచణ్డకోదణ్డఖణ్డనమ్ ।
జానకీహృదయానన్దచన్దనం రఘునన్దనమ్ ॥
విశుద్ధవిజ్ఞానఘనస్వరూపం విజ్ఞానవిశ్రాణనబద్ధదీక్షమ్ ।
దయానిధిం దేహభృతాంశరణ్యం దేవంహయగ్రీవమహంప్రపద్యే ॥

స్మృతిముక్తాఫలే శ్రాద్ధకాణ్డప్రారమ్భః

శ్రితరామపదాబ్జేన వైద్యనాథవిపశ్చితా ।
స్మృతీనాంసారమాలోచ్య శ్రాద్ధకాణ్డోఽతన్యతే ॥

సర్వప్రాయశ్చిత్తప్రకరణే

ముమూర్షోఃస్నానవిధిః

“స్నాత్వాకర్మాణికుర్వీత” ఇతిస్మరణాత్, స్నాతస్యైవప్రాయశ్చిత్తాదికర్మణ్యధికారాత్, వారుణస్నానే అశక్తోముమూర్షుర్బ్రాహ్మ్యాదిస్నానమాచరేత్ । తదాహయోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అసామర్థ్యాచ్ఛరీరస్య వైషమ్యాద్దేశకాలయోః । స్నానాన్యేతానితుల్యాని మాన్త్రాదీనియథాబలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సఏవ ॥ శ్లో ॥ మాన్త్రంభౌమంతథాఽఽగ్నేయం వాయవ్యం దివ్యమేవచ । మానసం యౌగికంచేతిసప్తస్నానాన్యనుక్రమాత్ ॥ ఆపోహిష్ఠాదిభిర్మాన్త్రం మృదాలమ్భస్తుపార్థివమ్ । ఆగ్నేయం భస్మనాస్నానం వాయవ్యం గోరజఃస్మృతమ్ ॥ యత్తుసాతపవర్షేణ దివ్యం తత్స్నానముచ్యతే । మానసం హ్యాత్మచిన్తాస్యాద్యౌగికం విష్ణుచిన్తనమ్ ॥ * ॥ ఇతి

ఊర్ధ్వపుణ్డ్రవిధిః

తత ఊర్ధ్వపుణ్డ్రం త్రిపుణ్డ్రం వా ఉభయమపి యథాస్వాచారం బిభృయాత్ । యథాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ సర్పం దృష్ట్వా యథా లోకే దర్దురాభయవిహ్వలాః । ఊర్ధ్వపుణ్డ్రాఙ్కితం తద్వత్కృష్ట్వా నైయమకిఙ్కరాః ॥ * ॥ విష్ణురపి — ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వపుణ్డ్రధరో మర్త్యో మ్రియతే యత్ర కుత్రచిత్ । శ్వపాకోఽపి విమానస్థో మమ లోకే మహీయతే ॥ * ॥ తథా పాద్మే బ్రహ్మగరుడసంవాదే — ॥ శ్లో ॥ యస్యాన్తకాలే ఖగ గోపి చన్దనం బాహ్వోర్లలాటే హృది మస్తకే వా । ప్రయాతి లోకం కమలాసనస్య గోబాలఘాతీ యది బ్రహ్మహా భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్కాన్దే — ॥ శ్లో ॥ భస్మ రుద్రాక్షధారీ తు యశ్చాపి మ్రియతే యది । సోఽపి రుద్రత్వమాప్నోతి కిం పునర్మానుషాదయః ॥ తులసీధారణాన్మర్త్యో విష్ణులోకే మహీయతే ॥ * ॥ ఇతి ।

భగవత్తీర్థనిషేవణమ్

తులసీదళసమ్మిశ్రతీర్థపానం చ కుర్యాత్ । తథా చ స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అన్త్యకాలేఽపి యస్యాస్యే దీయతే పాదయోర్జలమ్ । సోఽపి సద్గతిమాప్నోతి యశ్చాచారబహిష్కృతః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపాదయోరిత్యర్థః । నారదీయే — ॥ శ్లో ॥ హరిపాదోదకం యస్మాన్మయి త్వం సిక్తవాన్మునే । ప్రాపితోఽస్మి త్వయా తస్మాత్తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ తులసీదళసమ్మిశ్రమపి సర్షపమాత్రకమ్ । గఙ్గాజలం పునాత్యేవ కులానామేకవింశతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సిక్తవానితి వచనాచ్ఛరీరే తీర్థసేచనమపి పావనమిత్యవగమ్యతే

సర్వప్రాయశ్చిత్తమ్

తతః పరిషదనుజ్ఞాపూర్వకం ద్వాదశాబ్దకృచ్ఛ్రరూపం షడబ్దకృచ్ఛ్రరూపం ద్వ్యబ్దైకాబ్దకృచ్ఛ్రరూపం వా సర్వప్రాయశ్చిత్తం యథాశక్తి స్వపాపానుసారేణ కుర్యాత్ । తథా చ స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ సర్వజన్మార్జితానీహ భ్రూణహత్యాదికాన్యపి । సర్వపాపాని నశ్యన్తి కృచ్ఛ్రైర్ద్వాదశవార్షికైః ॥ జన్మప్రభృతి యత్కిఞ్చిత్పాతకం చోపపాతకమ్ ।

అర్వాక్తుభ్రూణహత్యాయామష్టాబ్దాన్నశ్యతిధ్రువమ్ ॥ అద్యాత్వప్యసకృద
భ్యస్తం బుద్ధిపూర్వమఘంమహత్ । తచ్ఛుధ్యత్యబ్దకృచ్ఛ్రేణ మహాతః
పాతకాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । త్రింశత్కృచ్ఛ్రా అబ్దసంజ్ఞకాః .

కృచ్ఛ్రప్రతినిధిస్వరూపమ్

కృచ్ఛ్రోఽత్ర ప్రాజాపత్యమ్ । తత్స్వరూపముక్తం మనునా —
॥ శ్లో ॥ త్ర్యహంప్రాతస్త్ర్యహంసాయం త్ర్యహమద్యాదయాచితమ్ ।
త్ర్యహంనకించిదశ్నీయాత్ప్రాజాపత్యం చరన్ ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । త
స్యస్వరూపతోఽనుష్ఠానాశక్తేః ప్రతినిధిరేవానుష్ఠేయః ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్ర
ప్రతినిధిం కుర్యాద్గోభిరేవ సవత్సకైః । గవామభావే నిష్కంస్యాత్తద
ర్ధం పాదమేవవా ॥ పాదహీనం నకర్తవ్యమితి శాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥
ఇతిస్మరణాత్ । విజ్ఞానేశ్వరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యక్రియాశక్తౌ
ధేనుందద్యాద్విచక్షణః । ధేనోరభావే దాతవ్యం తన్మూల్యం నాత్రసం
శయః । ధేనోరభావే నిష్కంస్యాత్తదర్ధం పాదమేవవా ॥ పాదహీనం
నకర్తవ్యమితి వేదవిదోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతినిధ్యన్తరముక్తం హేమా
ద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రోఽయుతంతుగాయత్ర్యా విప్రాద్వాదశభో
జనమ్ । తిలహోమసహస్రంవా సమమేతచ్చతుష్టయమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రోదేవ్యయుతంచైవ ప్రాణాయామశ
తద్వయమ్ । తిలహోమసహస్రంచ వేదపారాయణం తథా ॥ షష్టిశ్చ
తుర్వింశతిర్వా భోజ్యాద్వాదశవాద్విజాః । తావద్భోజనపర్యాప్తం
ధాన్యం తన్మూల్యమేవవా ॥ తత్సమృద్ధ్యసమృద్ధిభ్యాం సఙ్ఖ్యావైషమ్య
భాషణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథావిజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రేప
ఞ్చాతికృచ్ఛ్రేత్రిగుణమహరహస్త్రింశదేవతృతీయే చత్వారింశచ్చత
స్రేత్రిగుణనగుణితా వింశతిస్స్యాత్పరాకే । కృచ్ఛ్రేసాన్తాపనాఖ్యే భ
వతిషడధికావింశతిస్సైవహీనాద్వాభ్యాం చాన్ద్రాయణేస్యాత్తపసికృశబ
లో భోజయేద్విప్రముఖ్యాన్ ॥ * ॥ ఇతి । అహరహరితి సర్వత్ర సంబ
ధ్యతే । తృతీయః - కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రః, అత్రప్రాజాపత్యదివసకల

నయావిప్రాణాం షష్టిభోజనాని భవన్తి । ఏవమతికృచ్ఛ్రాదావూహనీయమ్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రాదికరణాశక్తౌ ప్రత్యామ్నాయాన్ సమాచరేత్ । ప్రాజాపత్యేతుగామేకాందద్యాత్సాన్తపనేద్వయమ్ ॥ కృచ్ఛ్రేఽయుతంతు గాయత్ర్యా ఉదవాసస్తథైవచ । సముద్రగనదీస్నానం సమమేతచ్చతుష్టయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నదీస్నానమ్ - మృత్తికాస్నానమ్ । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పుణ్యతీర్థేనార్ద్రశిరఃస్నానంద్వాదశసఙ్ఖ్యయా । ద్వియోజనంతీర్థయాత్రా ప్రాజాపత్యసమంస్మృతమ్ ॥*॥ ఇతి.

ఆపది కర్త్రన్తరవరణాది

ఆపత్కాలే స్వయంవ్రతంకర్తుమశక్తశ్చేత్తదా బ్రాహ్మణైః కారయేదిత్యాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ వ్యాధివ్యసనినిశ్రాన్తే దుర్భిక్షే డామరేతథా । ఉపవాసో వ్రతం హోమో ద్విజైస్సంపాదితానివా ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాధివ్యసనీ - రోగగ్రస్తః । డామరః - పరరాజాద్యుపద్రవః । అత్యన్తాపదమభిప్రేత్య పక్షాన్తరమాహ సఏవ ॥ శ్లో ॥ అథవా బ్రాహ్మణాస్తుష్టా స్సర్వంకుర్వన్త్యనుగ్రహమ్ । సర్వాన్ కామానవాప్నోతి ద్విజసంపాదితైరిహ ॥ * ॥ ఇతి । మహాపురుషవచనమాత్రసంపాదితైరాశీర్విశేషైరశేషకామప్రాప్తిర్భవతి । తత్ర పాపక్షయో భవతీతి కో విస్మయః । మహాపురుషసఙ్కల్పమాత్రాదేవ కామప్రాప్తిరథర్వణే శ్రూయతే । శ్రుతిః — యంయంలోకంమనసావిశుద్ధసత్వఃకామయతే యాన్ కామాంస్తంలోకం జయతే తాంశ్చ కామాంస్తస్మాదాత్మజ్ఞానర్చయేత్తమభ్యుచ్చరేద్భూతికామః ॥ * ॥ ఇతి । మహదనుగ్రహవిషయందర్శయతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాయశ్చిత్తం యథోద్దిష్టమశక్యం దుర్బలాదిషు । ఇష్యతేఽనుగ్రహస్తేషాం లోకసఙ్గ్రహకారణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దుర్బలేఽనుగ్రహః ప్రోక్తస్తథా వై బాలవృద్ధయోః । తతోఽన్యథా భవేద్దోషస్తస్మాన్నానుగ్రహః స్మృతః ॥ * ॥ తతోఽన్యథా - ప్రబలానుగ్రహ ఇత్యర్థః । దుర్బలస్య మహదనుగ్రహాచ్ఛుద్ధింవిశదయతి సఏవ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాజఙ్గమంతీర్థం తీర్థభూతాహిసాధవః । తేషాంవాక్యోదకేనైవ శుధ్య

న్తి మలినాజనాః ॥ బ్రాహ్మణాయాని భాషన్తే మన్యన్తే తాని దైవతాః । సర్వవేదమయో విప్రో న తద్వచనమన్యథా ॥ * ॥ ఇతి । అనుగ్రహయోగ్యస్య దుర్బలస్య నియమవిధానేఽపి ప్రత్యవాయ ఇత్యాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ శరీరస్యాత్యయే ప్రాప్తే వదన్తి నియమాంస్తు యే । మహత్కార్యోపరోధేన తత్పాపం తేషు గచ్ఛతి ॥ న స్వస్థస్య కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । శరీరస్యాత్యయః - ముమూర్షోర్భూమ్యాంశయనమ్, తస్మిన్ ప్రాప్తే సతి, తేన కర్తుమశక్యం ప్రాజాపత్యాది నియమం కర్తవ్యత్వేన యే వదన్తి తేషు తత్పాపం గచ్ఛతి । తత్ర హేతుః మహత్కార్యోపరోధేనేతి । మహతాం దేవతోపాసకానాం కార్యం మహత్కార్యమ్ - అన్త్యకాలే దేవతాస్మరణకీర్తనాది, తస్యోపరోధః - ప్రతిబన్ధః । ముమూర్షోర్హి పరిసరవర్తిభిరాప్తైరోద్బోధితో దేవానాం స్మర్తుముద్యుక్తః, తదానీమేతద్వ్రతకర్తవ్యతాం శ్రుత్వా కర్తుమశక్తస్సన్ వ్యాకులచిత్తః పూర్వముద్యుక్తాం దేవతాస్తుతిమపి పరిత్యజతి, సోయం పురుషార్థప్రతిబన్ధః । స్వస్థశరీరస్య తు పూర్వోక్తః కార్యోపరోధః కదాచిదపి నాస్తి ॥ శ్లో ॥ స్వస్థస్య మూఢాః కుర్వన్తి వదన్త్యనియమం తు యే । తే తస్య విఘ్నకర్తారః పతన్తి నరకేఽశుచౌ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్

అన్త్యకాలే భగవన్నామకీర్తనమ్

అన్త్యకాలే హరిహరనామకీర్తనాది ఫలం స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ యథాకథంచిద్గోవిన్దే కీర్తితే వా శ్రుతేఽపి వా । పాపినోఽపి విశుద్ధాస్స్యుః శుద్ధా మోక్షమవాప్నుయుః ॥ శివశివశివ చేతి వ్యాహరన్ వై త్రివారం త్యజతి నిజతనుం యస్త్వాయుషోఽన్త్యక్షణేఽస్మిన్ । భవతి భవభయానాం ఛేదకః పూర్వశబ్దో న భవత ఇతరౌ తౌ కల్పితాత్మాపకారౌ ॥ యం యం భావం స్మరన్ యోగీ త్యజత్యన్తే కళేబరమ్ । తం తమేవైతి కౌన్తేయ సదా తద్భావభావితః ॥ * ॥ ఇతి । మహదవలోకనం చ కార్యమ్ ॥ శ్లో ॥ మహాపాతకయుక్తో వా యుక్తో వా సర్వపాతకైః । పరం పదం ప్రయాత్యేవ మహద్భిరవలోకితః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్

ముమూర్షోర్దానవిధిః

ముమూర్షుః పరలోకార్థం యథాశక్తి దానం కుర్యాత్ । " ఇతః ప్రదానాత్యముష్మిన్ లోకే ప్రజా ఉపజీవన్తి " ఇతి శ్రుతేః । తథా మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ విద్యా ప్రవసతో మిత్రం భార్యా మిత్రం గృహే సతః । ఆతురస్య భిషఙ్మిత్రం దానం మిత్రం మరిష్యతః ॥ షడశీతిసహస్రాణి యోజనానాం యుధిష్ఠిర । మానుషస్య చ లోకస్య ధర్మలోకస్య చాన్తరమ్ । న తత్ర వృక్షచ్ఛాయా వా న వాప్యో న చ దీర్ఘికాః ॥ న గ్రామో నాశ్రమో వాపి నోద్యానం కాననాని చ । న కించిద్విశ్రమస్థానంస్థితస్మిన్ యుధిష్ఠిర ॥ కణ్టకాకీర్ణమార్గేణ తప్తవాలుకపాంసునా ॥ దహ్యమానాస్తు గచ్ఛన్తి నరా దానవివర్జితాః । తస్మాద్దానం తు కర్తవ్యం మృతికాలే కథంచన ॥ * ॥ ఇతి । దానవిశేషమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అన్నపానాశ్వగోవస్త్రభూశయ్యాశ్చాసనాని చ । ప్రేతలోకే ప్రశస్తాని దానాన్యష్టౌ విశేషతః ॥ తిలాః పాపహరా నిత్యం తద్దానం తు ప్రశస్యతే । యో హిరణ్యం దదాత్యస్మై హ్యమృతత్వం భజేత సః ॥ * ॥ ఇతి । ముముక్షూణాం బ్రహ్మవిదామపి గృహస్థానామీశ్వరప్రీత్యర్థం దేయమేవ ॥ శ్లో ॥ దానక్రియాశ్చ వివిధాః క్రియన్తే మోక్షకాఙ్క్షిభిః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । సంజ్ఞాహీనో మరణేఽపి వాహితైషీ పుత్రాదిర్దద్యాత్ ॥ శ్లో ॥ ఆతురో వాఽథ పుత్రో వా దద్యుర్వాఽఽసన్నబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి వ్యాసస్మరణాత్ । స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఉత్క్రాన్తివైతరణ్యౌ చ దశదానాని చైవ హి । ప్రేతేఽపి కృత్వా తం ప్రేతం శవకర్మణి యోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ గోభూతిలహిరణ్యాజ్యవస్త్రధాన్యగుడాని చ । రౌప్యం లవణమిత్యాహుర్దశదానాని పణ్డితాః । ఏతాని దశదానాని నరాణాం మృత్యుజన్మనోః । కుర్యాదభ్యుదయార్థం చ ప్రేతేఽపి హి పరత్ర చ ॥ భూమిర్గోభోజనపర్యాప్తా ద్రోణద్వయమితాస్తిలాః । నిష్కత్రయం సువర్ణం స్యాదాజ్యం ప్రస్థచతుష్టయమ్ ॥ సూక్ష్మవస్త్రద్వయం ధాన్యం సార్ధఖారీకముచ్యతే గుడం షష్టిపలం చైవ రౌప్యం నిష్కచతుష్టయమ్ ॥ లవణం సార్ధఖారీకం దశదానం ప్రమాణతః ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ యో మృత్యు

కాలేసంప్రాప్తే గాం దదాతిపయస్వినీమ్ । గవాదర్శితమార్గస్తు బ్రహ్మలో
కేమహీయతే ॥ చతుస్సాగరపర్యన్తాం సశైలవనకాననామ్ । దత్వాయ
త్ఫలమాప్నోతి సాళిగ్రామాత్తదశ్నుతే ॥ బ్రహ్మాణ్డకోటిదానేనయత్ఫలం
భవతిప్రభో । తత్ఫలం సమవాప్నోతి శివలిఙ్గప్రదానతః ॥ హిరణ్యంభూ
మిదానంచ తిలాంశ్చక్త్వాచ దాపయేత్ । కుటుమ్బినే దరిద్రాయశ్రోత్రి
యాయాతపస్వినే ॥ యద్దానం దీయతేతస్మై తద్దానం స్వర్గసాధనమ్ । గృ
హీతదానపాథేయాః ప్రయాన్తి త్రిదివంనరాః ॥ భ్రాతరోవాఽథపుత్రో
వా దద్యురాసన్నబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి । దశదానమన్త్రా దానప్రకరణేఽ
భిహితాః । ఉత్క్రాన్తి గోదానేతు మన్త్రః ॥ శ్లో ॥ అత్యుత్క్రాన్తి
ప్రవృత్తస్య సుఖోత్క్రమణసిద్ధయే । తుభ్యం సంప్రదదే ధేనుమిమాము
త్క్రాన్తి సంజ్ఞికామ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

అన్తకాలేజప్యమన్త్రాః

అన్తకాలే జప్యమన్త్రమాహ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ నాతానమితి
సూక్తంతు హ్యన్తకాలేజపేత్సకృత్ । జప్త్వాచైవపరంస్థానమమృతత్వంతు
గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ శ్రావయేత్పుణ్యసూక్తాని పు
ణ్యమన్త్రాక్షరాణిచ । ద్విజస్యదక్షిణేకర్ణే పుత్రాదిః ప్రాణసంశయే ॥*॥
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కర్ణేజపేదీశవాక్యం శాస్త్రాదిభిరుదీరితమ్॥*॥
ఇతి । శుద్ధినిర్ణయే ఏతద్వ్యాఖ్యాతమ్ , ఈశవాక్యమ్ - పఞ్చాక్షరీ, రామ
షడక్షరీ, ప్రణవః, ఉపనిషద్వాక్యానిచేతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ "బ్ర
హ్మవిదాప్నోతిపరమ్, భృగుర్వైవారుణిః" ఇత్యేతావనువాకౌ బ్రహ్మవిదో
దక్షిణేకర్ణేజపతి ఆయుషఃప్రాణాగ్ంసన్తన్వితిచ ॥ * ॥ ఇతి । మరణసమీప
కాలే శుద్ధభూమావదక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు దక్షిణాశిరసం సంవేశ్య ముమూ
ర్షోర్బ్రహ్మవిదోదక్షిణేకర్ణే "బ్రహ్మవిదాప్నోతి, భృగుర్వై" ఇత్యనువాకద్వ
యమ్, ఇతరస్యకర్ణే "ఆయుషఃప్రాణాగ్ం" ఇత్యనువాకంసన్నిహితఃపు
త్రాదిర్జపేదిత్యర్థః । తథాబోధాయనీయే — ॥ శ్లో ॥ భూమావదర్భాస్తృతా
యాంతం శాయయేన్మృతిసంశయే । జపేత్తు దక్షిణేకర్ణే ఆయుషః ప్రాణ
మిత్యపి ॥ * ॥ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ దుర్బలంస్నాపయిత్వాచ శుద్ధచై

లాభిసంవృతమ్ । దక్షిణాశిరసంభూమౌ బహిర్వక్షత్యాం నివేశయేత్ ॥ ము మూర్ధ్నోర్దక్షిణేకర్ణే పుణ్యమన్త్రాన్ జపేత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠో విశేష మాహ — ॥ శ్లో ॥ పితుర్మరణకాలేతు పుత్రస్తు ఋణమోచనాత్ । ము స్తకంతుసమాధాయదక్షిణేఽస్యతుజానుని ॥ శ్రావయేత్పుణ్యసూక్తాని పు ణ్యమన్త్రాక్షరాణిచ । తతస్తునిర్గతేవాయావాకుశాగ్రేషువినిక్షిపేత్ ॥*॥ ఇతి।

మరణదినగుణదోషౌ

గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ దివోత్తరాయణేశుక్లేపక్షే చమరణంశుభమ్। భద్రే త్రిపదనక్షత్రే భృగ్వఙ్గారబృహస్పతౌ ॥ దహనేమరణేనైవతత్క ర్మ త్రిగుణంభవేత్ । భద్రేతుభూమిదానంస్యాత్త్రిపదర్క్షేహిరణ్యకమ్ ॥ వారేవారాధిదేవానాం పూజనం మృత్యునాశనమ్ । తిథైః ప్రతికృతింకృ త్వా దహేద్దోషాపశాన్తయే ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరాయణగే సూర్య ఉత్తమా గతిరుచ్యతే । శుక్లపక్షే మృతిస్తత్ర శ్రే ష్ఠావహ్ని మృతిశ్శుభా ॥ శ్రేష్ఠాతత్రాపి మధ్యాహ్నే ఉభయోః పక్ష యోరపి । ఏకాదశ్యాం మృతిశ్శ్రేష్ఠా మోక్షదా సర్వకామదా ॥ * ॥ వహ్నిస్మృతిః - తృతీయాయాంమరణమ్ । మహాభారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ స్యాదుత్తరాయణే యస్య మృతిస్తస్యోత్తమా గతిః । శుక్లపక్షేహిమధ్యా హ్నేకృష్ణేఽప్యేకాదశీదినే ॥ * ॥ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ భద్రేభూమిప్ర దానంస్యాత్త్రిపదేతుహిరణ్యకమ్ । అఙ్గారకేత్వనడ్వాంతాన్యర్కేవా వ స్త్రంతుదక్షిణా ॥ శుక్రేరజతదానంస్యాత్తత్తద్ద్రవ్యప్రదస్సుఖీ । వారే వారాధిదైవత్యం ద్రవ్యం దత్వా నదోషభాక్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంస్మృతిషూ క్తో వారాధినిషేధః కాలాతిక్రమవిషయః .

ప్రత్యక్షమరణేతిథ్యాదిదోషాభావః

ప్రత్యక్షమరణేతు నదోషఇత్యాహలోకాక్షిః — ॥ వా ॥ ప్రత్య క్షేనకించిత్పరోక్షేతుసూక్ష్మతః పశ్యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమరణేపిత్రోర్నపశ్యేత్తిథివారభమ్ । నైవదోషావహం ప్రోక్తమన్యేషామపిసర్వదా ॥ పరోక్షేసూక్ష్మతఃపశ్యేన్మృతౌతు తిథివార భమ్ ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌ పు

త్తైర్గ్రాహాదికర్మ చ । ప్రాప్తకాలేతుకర్తవ్యం తిథ్యాదినతుదోషకృత్॥ సద్యఃక్షౌరంప్రకుర్వీత సద్యః శ్రాద్ధాదికర్మ చ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచప్రత్యక్షుమరణె యద్యపి వారాదిదోషో నాస్తి; తథాపిశజ్కాకాలె దోషాపనుత్త్యే పునఃప్రీతయేచ బ్రాహ్మణెభ్యఃశక్తితఃకించిద్దత్వా అనుజ్ఞాప్యశజ్కిత దోషంనాశయేత్ । తదాహహారీతః — ॥ శ్లో ॥ కుర్వీతసర్వకర్మాణి బ్రాహ్మణానామనుజ్ఞయా । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞానాద్దోషోనశ్యత్యసంశయమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణానాం వినావాక్యైః క్రియాస్స్యుర్నిష్ఫలాస్తతః । కర్తవ్యా బ్రాహ్మణానుజ్ఞా కర్మణాం పరిపూర్తయే ॥ * ॥ ఇతి । మహదనుగ్రహశ్చ యథాశక్తిద్రవ్యదానేనైవ కారయితవ్యః । “ దానేసర్వం ప్రతిష్ఠితమ్ ” ఇతిశ్రుతేః , “ దానేన నిర్దోషాభవన్తి ” ఇత్యాపస్తమ్బస్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాన్సమ్యగభ్యర్చ్య పృచ్ఛేత్పాతకభూషణైః ॥ * ॥ ఇతిభరద్వాజస్మరణాచ్చ । ఏతచ్చ స్నాత్వాఆర్ద్రవస్త్రఃకుర్యాత్ । స్నాత్వా స్వశక్త్యాద్రవిణందత్వా సభ్యాన్ ప్రదక్షిణమ్। పరీత్య తైరనుజ్ఞాతఃకుర్యాత్సజ్కల్పమాదితః ॥ * ॥ ఇతి ।

కర్తుస్సంస్కారయోగ్యతాసిద్ధయే ప్రాయశ్చిత్తమ్

కర్తుస్సంస్కారయోగ్యతాసిద్ధ్యర్థం ప్రాయశ్చిత్తముక్తంచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ కర్తాఽధికారసిద్ధ్యర్థంత్రీన్కృచ్ఛ్రాన్పఞ్చసప్తవా । చరేద్యద్వాతుదానాద్యైః పైతృమేధికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రకృచ్ఛ్రప్రతినిధిర్గవాదిదానమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ గవామభావేనిష్కంస్యాత్తదర్ధంపాదమేవవా । పాదహీనంనకర్తవ్యం బ్రహ్మదణ్డంమనీషిభిః ॥ * ॥ ఇతి । మృతాహదానేవైశిష్ట్యముక్తంచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉపరాగసహస్రాణి వ్యతీపాతాయుతానిచ । అమాలక్షంతుద్వాదశ్యాః కలాంనార్హన్తిషోడశీమ్ ॥ ఏవంపిత్రాయాద్వాదశాఽష్టిసృకోట్యర్ధకోటయః । మాతాపిత్రోర్మృతాహస్యకలాంనార్హన్తి షోడశీమ్॥ * ॥ ఇతి ।

ఊర్ధ్వోచ్ఛిష్టాది ప్రాయశ్చిత్తమ్

మరణకాలోపహతేః ప్రాయశ్చిత్తమాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వోచ్ఛిష్టమధోచ్ఛిష్టమన్తరిక్షమృతౌ తథా । కృచ్ఛ్రత్రయం ప్రకు

రీత్వత ఆశౌచమరణే తథా ॥ * ॥ ఇతి । మరణకాలే వాన్తాదికమూర్ధ్వోచ్ఛి
ష్టమ్, మూత్రాదికమధస్తనోచ్ఛిష్టమ్, తయోరన్యతరద్యదాసంపద్యతే
తదాసంస్కర్తా పుత్రాదిర్ధనాదినా ప్రత్యామ్నాయేన ప్రాజాపత్యత్ర
యం కుర్యాత్ । మఞ్చకాదౌ మరణమన్తరిక్షమృతిః । రజస్వలాసూతికా
ది మరణమాశౌచమరణమ్ । గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ సూత్వా నారీ మృతా
పశ్చాద్దశాహాభ్యన్తరే యది । న తస్యా యమలోకాద్వై నిష్కృతిర్బహువ
త్సరే ॥ తద్దోషపరిహారార్థం చత్వారో ఋత్విజః పృథక్ । ఏక ఏవ ద్విజో వా
పి వారుణాన్ కలశాన్ క్షిపేత్ ॥ పూర్వాదిదిక్షు సర్వత్ర జలేనాపూర్య
యత్నతః । వరుణం పూజయేత్తత్ర ఋత్విగేకం చతుర్ష్వపి ॥ కలశాన్ పా
ణిభిః స్పృష్ట్వా మన్త్రానేతానుదీరయేత్ । నమకం చమకం చైవ పురుషసూ
క్తం చ వైష్ణవమ్ ॥ పవమానానువాకం చ హిరణ్యశృఙ్గమితి క్రమాత్ । శా
న్తిభిర్దశభిశ్చైవ కలశానభిమన్త్రయేత్ ॥ అన్యేన వాససాఽఽచ్ఛాద్య సూతి
కాం కృతశౌచికామ్ । మార్జయేదృత్విజస్తోయైః కలశస్థైః పవిత్రజైః ॥ అ
పోహిష్ఠాదిభిర్మన్త్రైర్దేవస్య త్వేతి మార్జయేత్ । తతశ్శవం బహిర్దేశే స్థా
పయిత్వాఽథ దేశికః ॥ శాతకుమ్భకృతైః ప్రోక్ష్య నూతనేనైవ వాససా ।
ఆచ్ఛాద్య కుణపం పశ్చాద్దహేదౌపాసనాగ్నినా ॥ * ॥ రజస్వలామరణే
ప్యేవమితి హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ యదా పుష్పవతీ నారీ దైవాద్యది విప
ద్యతే । తస్యాస్తు నిష్కృతిర్నాస్తి రక్తకుణ్డాద్భయఙ్కరాత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
తథా చ త్రికాణ్డీ — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షే చాప్రతిహతౌ సంస్కారేణ చ
శోధనమ్ । కుర్యాత్తత్రాధరోచ్ఛిష్టే ప్రాజాపత్యత్రయం చరేత్ ॥ ఊ
ర్ధ్వోచ్ఛిష్టేఽపి చ తథా ప్రాజాపత్యత్రయం చరేత్ ॥ * ॥ చన్ద్రికా
యామ్ — ॥ శ్లో ॥ అస్పృశ్యస్పృష్టమరణే కృచ్ఛ్రాన్ షడ్ గౌతమోఽ
బ్రవీత్ । పరాశరస్తు త్రీన్ ప్రాహ భృగుః పఞ్చ షడఙ్గిరాః ॥ * ॥ అస్పృ
శ్యాః - చణ్డాలసూతికోదక్యాదయః, తైః స్పృష్టస్య అస్నాతస్య మరణే శక్త్య
నుసారేణ షట్కృచ్ఛ్రాదికమిత్యర్థః । ఖట్వాదిమరణే ప్రాయశ్చిత్తమా
హ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ మణ్డపే గోపురే ఖట్వాప్రాసాదే హర్మ్యభిత్తి
షు । అకామతో మృతానాం తు దాపయేదైన్దవద్వయమ్ ॥ ప్రాజాపత్యం చ

కేతత్కృచ్ఛ్రం పరాకేణవిశుధ్యతి ॥ * ॥ ఖట్వాదావకామమరణేచాన్ద్రాయణద్వయం కామతస్తుప్రాజాపత్యం పరాకంచ కుర్యాదిత్యర్థః । తత్ప్రతినిధిశ్చతుర్వింశతిమతే దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యేతుగామేకాం దద్యాత్సాన్తపనేద్వయమ్ । పరాకతప్తకృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రేతిస్రస్తుగాః స్మృతాః ॥ అష్టౌ చాన్ద్రాయణేదేయాః స్తిస్రోవాశక్త్యపేక్షయా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రాయణం త్రయఃకృచ్ఛ్రాః గాయత్ర్యయుతత్రయమ్ । ఆప్లావనంమహానద్యాం తుల్యమేతచ్చతుష్టయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతే — ॥ వా ॥ యస్యధాన్యసమృద్ధిస్సకృచ్ఛ్రాదివ్రతానివిప్రభోజనేన సంపాదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మణభోజనసఙ్ఖ్యాచోక్తా । "కృచ్ఛ్రే పఞ్చాతికృచ్ఛ్రే త్రిగుణమహరహః" ఇతి । శుద్ధినిర్ణయే — ॥ వా ॥ ఊర్ధ్వోచ్ఛిష్టాధోచ్ఛిష్టఖట్వాదిమరణాశుచిస్పర్శనియమలోపాఖ్యపఞ్చనిమిత్తప్రాయశ్చిత్తాన్యేకైకనిమిత్తస్యత్రీణికృచ్ఛ్రాణ్యేకైకంవాకృత్వా సంస్కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి

పర్యుషితశవప్రాయశ్చిత్తమ్

పర్యుషితశవప్రాయశ్చిత్తమాహగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ పఞ్చవింశఘటీపూర్వం దివాప్రేతస్య సంస్కృతిః । దివావాయదివారాత్రౌ శవస్తిష్ఠతికస్యచిత్ ॥ తత్పర్యుషితమిత్యాహుర్దహనేతస్యకాగతిః । బ్రాహ్మణేభ్యోవిధింలబ్ధ్వా కృచ్ఛ్రత్రయమథాచరేత్ ॥ పఞ్చగవ్యేనసంస్నాప్యపావమాన్యాఽభిమన్త్ర్యచ । జలేనస్నాపయిత్వాచ విధివద్దహనంచరేత్ ॥ అన్యథాదహనేతస్య సర్వం తన్నిష్ఫలం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షశవసంస్కారే దినంనైవవిశోధయేత్ । నిర్దిష్టకాలవీక్షాయాం శవఃపర్యుషితోభవేత్ ॥ దగ్ధఃపర్యుషితోయైస్తు పుత్రమిత్రైశ్చ బన్ధుభిః । ఘుహోభయప్రదస్తేషాం తిథ్యాదీన్నైవశోధయేత్ ॥ పఞ్చగవ్యేనసంస్నాప్య ప్రాజాపత్యంసమాచరేత్ । పూతిగన్ధే తథాక్లిన్నే స్నాప్యగోమయవారిణా ॥ బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతస్తప్తకృచ్ఛ్రంసమాచరేత్ । క్రిమిరుత్పద్యతేయస్యశ్వకాకైశ్చాపిదూషితే ।

కృత్వాతు పూర్వవత్ స్నానం సర్పిషామధునాతతః ॥ పుణ్యాద్భిరభిషిచ్యాథ సేచయేద్గన్ధవారిణా ॥ గాందత్వాద్విజముఖ్యాయతప్తకృచ్ఛ్రం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తప్తకృచ్ఛ్రప్రతినిధిస్తిస్రో గావః ॥ శ్లో ॥ పరాకతప్తకృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రాతిప్రస్తుతాః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ నాసాగ్రవర్తినాదోష్ణైర్వాయునామృతవత్ స్థితః । అజ్ఞానాద్యదివాజ్ఞానాత్ప్రేత్య మేధముపక్రమేత్ ॥ గృహేకర్మావసానేతు జీవన్నాయుష్మతీంయజేత్ । పథికర్మావసానాద్వా శ్మశానే యది జీవతి ॥ ఘృతకుమ్భేనిమజ్జ్యైనం జాతకర్మాదికారయేత్ । యామకం యామద్వయంతస్య మృతిం నిశ్చిత్య నాన్యథా ॥ బ్రహ్మహత్యామవాప్నోతి కర్తాభవతినిన్దితః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ బాహ్మణస్యహాలాద్యః పూర్వం మృతః పర్యుషితోభవేత్ । వైఖానసోదితం కార్యం ప్రాయశ్చిత్తంవిశుద్ధయే ॥ యామ్యపైతృకమన్త్రాభ్యాం వైశ్వదేవేన వైతిలాః । వ్యస్తాభిశ్చసమస్తాభిస్త్వావ్యాహృతిభిర్దహేత్ ॥ * ॥ ఇతివైఖానసోదితమన్త్రాః ॥ శ్రుతిః ॥ యమోదాధారపృథివీమ్, ఉశన్తస్త్వానిధీమహి, విశ్వేదేవస్యనేతుర్మర్తోవృణీత ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసస్తు — ॥ శ్లో ॥ రవేరస్తమయాత్పూర్వం త్వయోగ్యకాలేతు దుర్గభే । శ్వఃప్రాతరిష్టం దాహాదినహావిస్తేనమష్యతి ॥ * ॥ అత్రవ్యవస్థామాహబోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌయదిమృతఃకశ్చిత్ ప్రమాదాత్కాలపర్యయాత్ । నవనాడీష్వధస్తాచ్చేద్దహేన్నతు జుహుయాచ్ఛవమ్ ॥ ఊర్ధ్వం శ్వఃప్రాతరేవస్యాన్నరాత్రౌతు కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । శవస్యోపహతౌ ప్రాయశ్చిత్తముక్తం వైఖానససూత్రే — ॥ వా ॥ శవేఽన్యాశౌచయుక్తేచకుక్కుటసూతికారజస్వలాద్యస్పృశ్యస్పర్శనేచ మృతకంపఞ్చగవ్యైః కుశతోయైశ్చ స్నాపయిత్వాప్రాత్యక్షైః ప్రాత్యక్ష్యవిధివద్దహనంకరోతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేతు — శ్వసూకరసృగాలాద్యైర్గ్రామ్యసూకరకుక్కుటైః । శవాస్థిభస్మదేహానాం స్పర్శనంచేత్ప్రమాదతః ॥ గవ్యైః ప్రక్షాళ్యకృచ్ఛ్రాణాం త్రితయంచసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

* నిశాదిమరణప్రాయశ్చిత్తమ్ *

నిశాదిమరణే ప్రాయశ్చిత్తం బోధాయనీయే — ॥ శ్లో ॥ నిశికృ
ష్ణేచ పక్షేచ మరణే దక్షిణాయనే । తాసూర్యా ఇతి వైషడ్భిర్హుత్వా
స్యాత్సంస్క్రియాతతః ॥ జలేమృతస్య జుహుయాదిమంమేవరుణేత్యృ
చా । సర్పేణచేన్నమోఅస్తు త్రిభిర్హుత్వాఽథసంస్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ నిశాయాంకృష్ణపక్షేవా దక్షిణేచాయనేమృ
తః । తాసూర్యేత్యాదిమన్త్రైర్జుహుయాత్తుపృథక్పృథక్ ॥ చతుర్గృ
హీతేనాజ్యేన దాహకస్తుసమాహితః । పితృమేధవిధానేన దహ్యేతేయ
స్సుతాదిభిః ॥ తాసూర్యేత్యాదితస్యైవ ప్రాయశ్చిత్తముదీరితమ్ । ఏక
ర్చవిధినాదాహే ప్రాయశ్చిత్తంతునేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి। సర్పహతస్యవి
జ్ఞానేశ్వరీయే విశేషః — ॥ శ్లో ॥ సువర్ణభారనిష్పన్నంనాగంకృత్వా
తథైవగామ్ । వ్యాసాయదత్వావిధివత్పితురానృణ్యమాప్తవాన్ ॥ * ॥
ఇతి। వ్యాసాయ - వేదవిద ఇతియావత్ । అశన్యాదిదుర్మరణే ప్రాయశ్చి
త్తమాహ ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యద్యాహితాగ్నిరశనిహతో మ్రియేత
తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ " మూర్ధానందివో అరతిం పృథివ్యా " ఇతి చతు
ర్గృహీతేనాజ్యేన జుహుయాదేతదేవాస్య ప్రాయశ్చిత్తంభవతీతివిజ్ఞాయ
తే । యద్యాహితాగ్నిర్విషహతో మ్రియేత తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ । " న
మోఅస్తు సర్పేభ్యః " ఇతి తిసృభిశ్చతుర్గృహీతా ఆజ్యాహుతీర్జుహుయా
త్ । యద్యాహితాగ్నిరప్సుమ్రియేత తస్య ప్రాయశ్చిత్తమ్ । " ఇమం మే
వరుణ , తత్వాయామి " ఇతి ద్వేచతుర్గృహీతే జుహుయాత్ । యద్యా
హితాగ్నిర్దంష్ట్రిభ్యోమ్రియేత తస్యప్రాయశ్చిత్తమ్ । " దంష్ట్రాభ్యాం
మలిమ్లూన్ " ఇతి ద్వేచతుర్గృహీతే జుహుయాత్ , ఏతదేవాస్య ప్రా
యశ్చిత్తం భవతీతివిజ్ఞాయతే । యద్యాహితాగ్నిః పశుభ్యోమ్రియేత తస్య
ప్రాయశ్చిత్తమ్ । " ఆగావో అగ్మన్ " ఇతి ద్వేచతుర్గృహీతే జుహుయా
త్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రనిమిత్తస్యతుల్యత్వాదేకాగ్నేరపి తదుక్తప్రాయ
శ్చిత్తంభవత్యేవ । ... ...

కర్తృక్రమః

దాహాదిప్రేతకార్యకర్తారమాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పితుశ్చ కుర్వీత మృతయోరౌరసస్సుతః । పైతృమేధికసంస్కారం మన్త్రపూర్వకమాదృతః ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రస్య ప్రేతకార్యకరణాశక్తౌ తత్ప్రకారమాహ జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ పితుః పుత్రేణ కర్తవ్యా పిణ్డదానోదకక్రియా । అశక్తోఽప్యగ్నిదః పుత్రః శేషమన్యైస్సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఔరసపుత్రాణాం సమవాయే జ్యేష్ఠ ఏవ పితురౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ సర్వైరనుమతిం కృత్వా జ్యేష్ఠేనైవ తు యత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణ చావిభక్తేన సర్వైరేవ కృతం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి వచనాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపి చ షోడశ । ఏకేనైవ తు కార్యాణి సంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్య పుత్రో దాహాది దద్యాదేవౌరసస్సుతః । బహుత్వే తు గుణీ దద్యాత్సమే తు జ్యేష్ఠ ఏవ తు ॥ * ॥ ఋశ్యశృఙ్గస్తు — ॥ శ్లో ॥ పుత్రాణాం మధ్యమో వాపి కనిష్ఠో జ్యేష్ఠ ఏవ వా । పితుర్యస్తు ప్రియతమస్సర్వం తేనైవ కారయేత్ ॥ పుత్రాస్సత్త్వేఽపి పితుర్ద్విష్టాః పత్నీ భ్రాతా సఖాఽపి వా । అగ్నిదాహాదికర్మాణి కుర్యుః పుత్రాదయః పితుః ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠపుత్రేణ కర్తవ్యా దాహపిణ్డోదకక్రియాః । యదికర్తుమశక్తస్స్యాత్సర్వమన్యేన కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వజ్యేష్ఠస్యాశక్తావసన్నిధానే వాఽవస్థితేషు పుత్రేషు మధ్యే జన్మజ్యేష్ఠేనైవ కారయేత్, “ జన్మజ్యేష్ఠః పితుః కుర్యాత్ ” ఇతి స్మరణాత్ । జన్మజ్యేష్ఠ ఇత్యర్థాన్తరమప్యాహుః । “ భిన్నమాతృకాణాం పుత్రాణాం సమవాయే యో జన్మతో జ్యేష్ఠస్స ఏవ పితుః కుర్యాన్న మాతృతో జ్యేష్ఠస్సర్వత్ర జన్మజ్యేష్ఠస్యైవ గ్రహణాత్ ” ఇతి । తథా చ మనుః — ॥ శ్లో ॥ సదృశస్త్రీషు జాతానాం పుత్రాణాం చ విశేషతః । న మాతృతో జ్యైష్ఠ్యమస్తి జన్మతో జ్యైష్ఠ్యముచ్యతే ॥ జన్మజ్యైష్ఠ్యేన చాహ్వానం సుబ్రహ్మణ్యాస్వపి స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠో వాపి కనిష్ఠో వా జ్యేష్ఠభార్యాసుతో దహేత్ । అగ్నికార్యప్రధానత్వాజ్జ్యేష్ఠభార్యాసుతోఽగ్రజః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ ॥ శ్లో ॥ ఏకక్ష

తాఽద్విభార్యశ్చేదుభయోః పుత్రసంభవే । పితుర్మరణకాలేతు జ్యేష్ఠపత్నీసుతోఽగ్రజః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర జ్యేష్ఠపత్నీసుతఇతి శ్రేష్ఠభార్యాసుతఇత్యర్థః, సవర్ణస్త్రీజాతఇతియావత్, అన్యథాసదృశస్త్రీషుజాతానామితి మనువచనవిరోధాపత్తేః । తథాచసవర్ణభార్యోత్పన్నస్యైవ పితృఋణమోచనహేతుత్వముక్తం బోధాయనేన — ॥ శ్లో ॥ ప్రజాముత్పాదయేద్యుక్తస్స్వేస్వేవర్ణేజితేన్ద్రియః । స్వాధ్యాయేన ఋషీన్పూజ్యసోమేనచపురన్దరమ్ ॥ ప్రజయాచపితౄన్సర్వాననృణోదివిమోదతే ॥ * ॥ ఇతి । జ్యేష్ఠపత్న్యన్తరపుత్రః పితురేవకుర్యాదౌరసత్వాత్, నసపత్నీమాతుర్భిన్నోదరోత్పన్నత్వాత్, కనిష్ఠోఽపి స్వమాతుః స్వయమేవకుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ విదధ్యాదౌరసఃశ్రేత్రోన్యజనన్యాఔర్ధ్వదైహికమ్ । తదభావేసపత్నీజః । ఇతిస్మరణాత్.

యమళయోర్జ్యేష్ఠత్వకనిష్ఠత్వనిర్ణయః

యమళవిషయేఽపి మనుః — ॥ శ్లో ॥ యమయోశ్చైకగర్భేతు జన్మతోజ్యేష్ఠతాస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యమయోర్జాతయోర్జ్యేష్ఠో జన్మనా ప్రోచ్యతేబుధైః । గర్భస్యైకస్యచిల్లోకే చిరాజ్జననదర్శనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి ॥ శ్లో ॥ యమయోర్జననాజ్జ్యైష్ఠ్యమాధానం చేష్యతేబుధైః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సముభాగస్థగర్భవిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ పార్శ్వయోస్సంస్థితౌ గర్భౌ తయోర్యఃపూర్వజస్సతు । జ్యేష్ఠఇత్యుచ్యతేసద్భిర్జాతకాదిషుకర్మసు ॥ * ॥ ఇతి బాదరాయణస్మరణాత్ । అతఏవోపర్యధోభాగస్థగర్భవిషయే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ యమళౌచైకగర్భేతు స్త్రీవాపురుషఏవవా । కనిష్ఠఆద్యజాతస్స్యాత్పశ్చాజ్జాతోఽగ్రజస్స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । స్థలవిశేషాపరిజ్ఞానేతు శిష్టాచారాత్ కనిష్ఠఆద్యజాతస్స్యాదితి వచనార్థోగ్రాహ్యః । తథాచ భాగవతే — ॥ శ్లో ॥
ప్రజాపతిర్నామతయోరకార్షీద్యః ప్రాక్స్వదేహాద్యమయోరజాయత ।
తంవైహిరణ్యకశిపుం విదుఃప్రజా యంతంహిరణ్యాక్షమసూతసాగ్రతః ॥*॥
ఇతి । శ్రీధరీయే వ్యాఖ్యాతమిదమ్ - "యదాగర్భాదానసమయే యోనిపుష్పం వీర్యద్వయం ద్వేధావిభక్తంసదాదిపశ్చాద్భావేన ప్రవిశతి, తదాయ

మల్లౌ భవతః । తయోశ్చ పితృతః ప్రవేశక్రమ విపర్యయేణ మాతృతః ప్ర
సూతిః ॥ శ్లో ॥ యదావిశద్ద్విధాభూతం వీర్యం పుష్పం పరిక్షరత్ । ద్వౌత
దాభవతో గర్భౌ సూతివేశవిపర్యయాత్ ॥ * ॥ ఇతి పిణ్డసిద్ధిస్మరణాత్ ।
అతస్స్వదేహాత్పూర్వం యో జాతస్తస్య హిరణ్యకశిపురితి, దితేః ప్రథమం
ప్రసూతస్య హిరణ్యాక్ష ఇతి నామ కృతవాన్ ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రప్రతిగ్రహాన
న్తరమౌరసజననే కనిష్ఠోప్యౌరస ఏవ పితుర్దాహాది సర్వం కుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥
ఔరసే తు సముత్పన్నే పుత్రస్య గ్రహణాదను । ఔరసస్తు పితుః కుర్యాత్తదా ద
త్తో విసర్జయేత్ । ఔరసే తు సముత్పన్నే దత్తో జ్యేష్ఠో న చేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి
స్మరణాత్ । జనయితుః, పుత్రపౌత్రప్రపౌత్రాభావే దత్త ఏవ కుర్యాత్,
॥ శ్లో ॥ పూర్వభాత్రితుః పితుశ్చౌర్ధ్వకృత్యం స్వత్వంచ దత్తకే । ఆబ్దికా
ద్యఖిలం శ్రాద్ధం కృత్వా రిక్థమవాప్నుయాత్ ॥ దత్తస్య జనకాపత్యేష్వసు
త్తేఽథ జనకేఽపి వా । సంస్కారాద్యఖిలం కృత్వా దత్తో రిక్థమవాప్నుయా
త్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మరణాత్ । ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రేషు విద్య
మానేషు నాన్యం వై కారయేత్స్వధామ్ । పితరో హింసితాస్తేన యస్త్వే
వం కురుతే నరః ॥ * ॥ ఇతి । స్వధామ్ - ప్రేతకర్మ । గర్భవానపి పిత్రా
దీన్ సంస్కుర్యాత్ అన్యత్ర న కుర్యాత్ । తథా చ వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥
వపనం దహనం వాఽపి ప్రేతస్యాన్యస్య గర్భవాన్ । న కుర్యాదుభయం తత్ర
కుర్యాదేవ పితుస్సదా ॥ జ్యేష్ఠస్య చానపత్యస్య మాతులస్యాసుతస్య చ ॥ * ॥
ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠశ్చ — ॥ వా ॥ గర్భవతా జ్యేష్ఠేన దాహ్యాః పితా మా
చానపత్యో మాతులశ్చ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర మాతులగ్రహణం మాతామహాదే
రప్యుపలక్షణమ్, అత ఏవ మాతామహాదిసంస్కారే గర్భవతో వపనం విహి
తమ్ ॥ శ్లో ॥ మాతామహ పితృవ్యాణాం మాతులాగ్రజయోర్మృతౌ ।
శ్వశురాచార్యయోరేషాం పత్నీనాంచ పితృష్వసుః ॥ మాతృష్వసుర్భగి
న్యాశ్చ గర్భవానపి వాపయేత్ । సపిణ్డో వాఽసపిణ్డో వా సంస్కర్తా వా
పయేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్య చానపత్య
స్య మాతులస్యాసుతస్య చ । అగ్నిదానం తు యః కుర్యాత్స కేశాన్వాపయే
చ్ఛుభః ॥ * ॥ ఇతి । స ఏవ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్య పితృవ్యస్య జ్యేష్ఠస్యాప్య

సుతస్యచ । అన్తర్వాగ్దహనంకుర్యాత్కేశశ్మశ్రూణి వాపయేత్ ॥*॥ ఇతి ।

బ్రహ్మచారిణః సంస్కారాధికారః

బ్రహ్మచార్యపి పిత్రాదీన్ సంస్కుర్యాత్ । యదాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పితుః ప్రకుర్వీత సంస్థితస్యౌరసస్సుతః । వ్రతస్థో వాఽవ్రతస్థో వా ఏకఏవభవేద్యది ॥ * ॥ వ్రతస్థః - ఉపనీతః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోశ్చైవం పితుః పిత్రోరౌరసస్యాగ్రజన్మనః । సంస్కారాదిక్రియాంకుర్యాద్బ్రహ్మచారిగురోరపి ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి ॥ శ్లో ॥ దహనాదిసపిణ్డ్యన్తంబ్రహ్మచారీకరోతి చేత్ । అన్యత్రమాతాపిత్రోస్స్వయముపనీయపునర్వ్రతీ ॥ * ॥ ఇతి । అతః ప్రేతకృత్యైకదేశకరణే నబ్రహ్మచర్యహానిః, కృచ్ఛ్రాచరణమేవ । సపిణ్డీకరణమాత్రకరణే నపునరుపనయనమ్, దాహాదిసాపిణ్డ్యన్తకరణే పునరుపనయనమిత్యర్థః । అత్రమాతాపితృగ్రహణమాచార్యాదేరుపలక్షణమ్ । తథాచవసిష్ఠబోధాయనౌ — ॥వా॥ బ్రహ్మచారిణశ్శవకర్మిణో వ్రతాన్నివృత్తిరన్యత్ర మాతాపిత్రోరాచార్యాచ్చ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యపిత్రుపాధ్యాయాన్నిర్హృత్యాపివ్రతీవ్రతీ । సకటాన్నంచనాశ్నీయాన్నచతైస్సహ సంవసేత్ ॥ * ॥ సకటాన్నమ్ - ఆశౌచాన్నమ్ । తైః ఆశౌచిభిః । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యం స్వముపాధ్యాయం పితరంమాతరంగురుమ్ । నిర్హృత్యతువ్రతీప్రేతం నవ్రతేనవియుజ్యతే ॥ * ॥ భృగుః — ॥ శ్లో ॥ మాతామహం మాతులంచ తత్పత్నీశ్చానపత్యకే । వ్రతీ సంస్కురుతేయస్తు వ్రతలోపోనతస్యహి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్వ్రతీకుర్యాత్ పితృమేధం సదైవహి । జ్యేష్ఠభ్రాతుస్తథైవస్యాదన్యేషాం నకదాచన ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోరుపాధ్యాయాచార్యయోరౌర్ధ్వదైహికమ్ । కుర్వన్మాతామహస్యాపివ్రతీభ్రశ్యేన్నహివ్రతాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యథా వ్రతస్థోఽపిసుతఃపితుః కుర్యాత్క్రియాంనృప । ఉదకాద్యంమహాబాహో దౌహిత్రోఽపితథాఽర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । ఉదాహృతేషువచనేషుపితృవ్యాదేః కర్తృత్వాభావేఽపి గురుత్వాత్తత్సంస్కారేచనవ్రతినోవ్రతహానిరిత్యాహుః

అనుపనీతస్యాపిపితృసంస్కారాధికారః

అనుపనీతోఽపి పుత్రః పిత్రోః సంస్కారాది మన్త్రవదేవకుర్యాత్ । తథాచ మనుః — ॥ శ్లో ॥ నహ్యస్మిన్యుజ్యతే కర్మ కిఞ్చిదామౌఞ్జిబన్ధనాత్ । నాభివ్యాహారయేద్బ్రహ్మ స్వధానినయనాదృతే ॥ * ॥ స్వధానినయనశబ్దేన దాహాది సపిణ్డీకరణాన్తం ప్రేతకర్మ లక్ష్యతే । బ్రహ్మ వేదః । అన్యత్ర నవాచయేత్, పితృకృత్యేతు ఉచ్చారయేత్ । నతత్ర దోష ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్త్వనుపనీతోఽపి పిత్రోస్సంస్కారమర్హతి । అన్యోఽప్యుచ్చారయేన్మన్త్రం తేనకర్మాణి కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యః - ఉపాధ్యాయాదిః । అనుపనీతం వాచయన్తేనైవకర్మాణికారయేన్నస్వయం కుర్యాదిత్యర్థః । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ నాభివ్యాహారయేద్బ్రహ్మయావన్మౌఞ్జీనిబధ్యతే । మన్త్రాననుపనీతోఽపి ప్రేతకృత్యేవదేత్పితుః ॥ * ॥ ఇతి । (వదేదేవైకపవహి) ఇతిపాఠాన్తరమ్ తత్రపితృప్రేతకృత్యే ఇత్యధ్యాహర్తవ్యమ్ । వృద్ధమనురపి — ॥ శ్లో ॥ కుర్యాదనుపనీతోఽపి శ్రాద్ధమేకోఽపి యస్సుతః । పితృయజ్ఞాహుతింపాణౌ జుహుయాన్మన్త్రపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధమ్ - సపిణ్డీకరణాది । విశ్వామిత్రః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరనుపనీతోఽపి విదధ్యాన్మన్త్రవత్సుతః । ఔర్ధ్వదైహికమన్యేతు సంస్కృతాశ్శ్రాద్ధకారిణః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యే - భ్రాత్రాదయః, ఉపనీతాః శ్రాద్ధకారిణస్స్యుః, ॥ శ్లో ॥ కర్మశూద్రః స్మృతోవిప్రో యావన్మౌఞ్జీనిబధ్యతే । తదూర్ధ్వం మన్త్రపూతేషు కర్మస్వప్యధికార్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి సుమన్తుస్మరణాత్ । యత్తు ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతేనపత్న్యా చ హ్యగ్నిదానం సమన్త్రకమ్ । కర్తవ్యమితరత్సర్వం కారయేదన్యమేవతు ॥ * ॥ ఇతి కాత్యాయనవచనమ్, తత్ మన్త్రోచ్చారణాశక్తవిషయమ్ । ఏతదేవాభిప్రేత్య వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ నవ శ్రాద్ధమాసికేచ సపిణ్డీకరణే తథా । ఋత్విక్ఛిష్యాదిభిః కార్యం బ్రాహ్మణం వా నియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శక్తస్సర్వం ప్రేతకర్మ మన్త్రవదేవకుర్యాత్ । అశక్తస్తు దాహమాత్రం మన్త్రవదేవకుర్యాత్ । అన్యత్సర్వం ప్రత్యాసన్నేన కర్త్రన్తరేణ దర్భప్రదానానుజ్ఞయా కారయేత్ । అయంచ

మన్త్రోచ్చారణాధికారస్త్రివర్షకృతచూడస్య త్రివర్షస్య వా । తథా చ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ అనుపేతోఽపి కుర్వీత మన్త్రవత్పైతృమేధికమ్ । యద్యసౌ కృతచౌళః స్యాద్యది వా స్యాత్త్రివత్సరః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పుత్త్రస్త్వకృతచౌళోఽపి పిత్రోస్సంస్కారమర్హతి । చౌళం హ్యవిధినా కుర్యాత్ పశ్చాచ్చౌళం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । పశ్చాత్ - సపిణ్డీకరణానన్తరమ్ । యత్తు వ్యాఘ్రవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ కృతచౌళస్తు కుర్వీత ఉదకం పిణ్డమేవ చ । స్వధాకారం ప్రయుఞ్జీత వేదోచ్చారం న కారయేత్ ॥*॥ ఇతి, యదపి స్మృత్యన్తరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ కృతచూడోఽనుపేతస్తు పిత్రోః శ్రాద్ధం సమాచరేత్ । ఉదాహరేత్స్వధాకారం న తు వేదాక్షరాణ్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి, ఏతయోః పూర్వోక్తసుమన్త్వాదివచనానాం చ వికల్ప ఇతి చన్ద్రికాయాముక్తమ్ । ఏతద్వచనద్వయం ప్రథమవర్షకృతచూడవిషయమితి కాలాదర్శటీకాదౌ । అత్రివర్షస్యాకృతచౌళస్య వపననిషేధోఽపి స్మర్యతే । ॥ శ్లో ॥ పుత్త్రస్త్వకృతచౌళోఽపి పిత్రోస్సంస్కారమర్హతి । న తస్య వపనం కుర్యాత్త్రైనకర్మాణి కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమవత్సరే తు సంస్కారాధికారీ న భవతీత్యాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ పుత్త్రస్సొత్పత్తిమాత్రేణ సంస్కుర్యాదృణమోచనాత్ । పితరావాబ్దికాచ్చౌళాత్పైతృమేధేన కర్మణా ॥ చౌళం యద్యాబ్దికాదర్వాఙ్న కుర్యాత్పైతృమేధికమ్ । తృతీయవత్సరాదూర్ధ్వం మన్త్రవత్తత్సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమవత్సరాత్ప్రథమవర్షచౌళాద్వా పరమృణమోచనాద్ధేతోః పితరౌ సంస్కుర్యాత్ । అబ్దపరిసమాప్తేః ప్రథమవర్షే చౌళాద్వా పూర్వం పైతృమేధికం న కుర్యాత్ । దర్భదానేనాన్యేన కుర్యాత్ । తృతీయవత్సరాద్వా చౌళాద్వా పరం మన్త్రవదేవ పైతృమేధికం సమాపయేదిత్యర్థః.

దీక్షామధ్యే మాతాపితృసంస్కారాధికారః

దీక్షితస్య దీక్షామధ్యే మాతాపితృమరణవిషయే । కౌణ్డిన్యః — ॥ శ్లో ॥ దీక్షితోఽప్యేకపుత్త్రశ్చేన్మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । సంసృత్య శాలామాగత్య యజ్ఞశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ శాణ్డిల్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దీక్షితోఽప్యేకపుత్త్రశ్చేన్మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । దీక్షాయాం ఫలనిధాణా:

త్ర సంస్కార్యా నోదకప్లవః ॥ పావయేద్దర్భపుఞ్జైస్తై ర్దీక్షారూపం యథా విధి ॥ * ॥ ఇతి । ఏకపుత్రఇతి విశేషోపాదానాత్పుత్రాన్తరసద్భావే స ఏవకుర్యాత్ । నోదకప్లవః - ఉదకదానమపినాస్తి, స్నానమాత్రమస్తి, సద్యశ్శౌచస్యోక్తత్వాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్యతుక్రతోర్మధ్యే మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । సంస్కృత్యశాలామాగత్య యజ్ఞశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యథాదీక్షితోఽప్యేకపుత్రశ్చేదితి వచనవిరోధాపత్తేః । వివాహాదికర్మమధ్యే పిత్రోర్మృతౌ విశేషస్స్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌ వివాహాదిషుకర్మసు । తిలపిణ్డంతుకర్తవ్యమన్యశ్రాద్ధంతు వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దహనం తిలమిశ్ర పిణ్డదానంచ కర్తవ్యమ్ । అన్యశ్రాద్ధమ్ - నవశ్రాద్ధాదికమ్, వర్జయేదిత్యర్థః । క్రమేణప్రేతకార్యకర్తౄన్నాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రశ్చతజ్జశ్చ పుత్రికాపుత్రఏవచ । పత్నీభ్రాతా చతజ్జశ్చ పితామాతాస్నుషాతథా ॥ భగినీ భాగినేయశ్చ సపిణ్డోధనహార్యపి । పూర్వపూర్వవినాశేస్యురుత్తరోత్తరపిణ్డదాః ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రఃపౌత్రఃప్రపౌత్రోవా తద్వద్వాభ్రాతృసన్తతిః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దాహాదిమన్త్రవత్పిత్రోర్విదధ్యాదౌరసస్సుతః । తదభావేతుపౌత్రశ్చ ప్రపౌత్రఃపుత్రికాసుతః ॥ క్షేత్రజోదత్తకః క్రీతః కృత్రిమోదత్తఏవచ । అపవిద్ధశ్చపత్నీచ గూఢజఃకన్యకాసుతః ॥ పౌనర్భవః సహోఢోఽథో నన్దనశ్చసుతీకృతః । దౌహిత్రో ధనహారీచ భ్రాతా తత్పుత్రఏవచ ॥ పితామాతాస్నుషాచైవ స్వసాతత్పుత్రఏవచ । సపిణ్డస్సోదకోమాతుః సపిణ్డశ్చ సహోదరః ॥ స్త్రీచశిష్యర్త్విగాచార్యాజామాతాచసఖాఽపివా । ఉత్సన్నబన్ధోరిక్థేన కారయేదవనీపతిః ॥ * ॥ ఇతి । గర్భిణ్యాం పరిణీతాయాం తతోజాతస్సహోఢః । సుతీకృతః - మాతామహేనపుత్రత్వేనస్వీకృతః ।

ఔరసాదిలక్షణమ్

ఔరసాదీనాం లక్షణమనుక్రమంచాహ । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఔరసోధర్మపత్నీజస్తత్సమఃపుత్రికాసుతః । క్షేత్రజఃక్షేత్రజాతస్తు సగోత్రేణేతరేణవా ॥ గృహే ప్రచ్ఛన్న ఉత్పన్నో గూఢజస్తు సుతః స్మృతః ।

కానీనః కన్యకాజాతో మాతామహసుతో మతః ॥ అక్షతాయాం క్షతాయాం వా జాతః పౌనర్భవస్సుతః । దద్యాన్మాతా పితా వా యం స పుత్రో దత్తకో భవేత్ ॥ క్రీతస్తు తాభ్యాం విక్రీతః కృత్రిమః స్యాత్స్వయంకృతః । దత్తాత్మా తు స్వయం దత్తో గర్భే విన్నస్సహోఢజః ॥ ఉత్సృష్టో గృహ్యతే యస్తు సోఽపవిద్ధో భవేత్సుతః । పిణ్డదోఽంశహరశ్చైషాం పూర్వాభావే పరః పరః ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతస్య పితుః పుత్రైః శ్రాద్ధం దేయం ప్రయత్నతః । జ్ఞాతిబన్ధుసుహృచ్ఛిష్యైరృత్విగ్భృత్యపురోహితైః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పుత్రైరితి బహువచనాదుక్తా ఔరసాదిద్వాదశవిధపుత్రా గృహ్యన్తే । తదాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ క్షేత్రజాదీన్సుతానేతాననేకాదశ యథోదితాన్ । పుత్రప్రతినిధీనాహుః క్రియాలోపాన్మనీషిణః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్గౌణపుత్రపరిగ్రహవచనం యుగాన్తరవిషయమ్ । చన్ద్రికాస్మృత్యర్థసారాదౌ "దత్తౌరసేతరేషాంచ పుత్రత్వేన పరిగ్రహః" ఇతి కలియుగవర్జ్యధర్మమధ్యే పరిగణనాత్ । "పుత్రికాపుత్రస్తు న నిషిధ్యతే, ॥ శ్లో ॥ పుత్రికాయాం కృతాయాం తు యది పుత్రోఽనుజాయతే । సమస్తత్ర విభాగస్స్యాజ్జ్యైష్ఠ్యం తత్ర న విద్యతే ॥ రిక్థే చ పిణ్డదానే చ సమానౌ పరికీర్తితౌ । ఔరసో ధర్మపత్నీజస్తత్సమః పుత్రికాసుతః ॥ పుత్రాస్తు ద్వాదశ ప్రోక్తా మనునా యే న పూర్వశః । సన్తానకారణం తేషామౌరసః పుత్రికాసుతః ॥ ఆజ్యం వినా యథా తైలం సద్భిః ప్రతినిధిః స్మృతమ్ । తథైకాదశ పుత్రాస్తు పుత్రికౌరసయోర్వినా ॥ * ॥ ఇతి మనుయాజ్ఞవల్క్యాదిభిరౌరససామ్యస్మరణాత్ " ఇత్యాహుః । ఏవం చ పుత్రపౌత్రప్రపౌత్రాభావే పుత్రికాపుత్రస్య సత్త్వే స ఏవ సంస్కారాధికారీ భవతి, "యశ్చార్థహరస్స పిణ్డదాయీ" ఇతి విష్ణుస్మరణాత్ । పౌత్రాదేః సత్త్వే తు తస్యైవ ప్రాథమ్యం న పుత్రికాపుత్రాదేః, "పుత్రేషు సత్సు పౌత్రేషు నాన్యం వై కారయేత్స్వధామ్" ఇతి నిషేధాత్ । తథా చ క్రమం దర్శయతి మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రశ్చ తజ్జశ్చ పుత్రికాపుత్ర ఏవ చ ॥ * ॥ ఇతి । తథైవ స్మృతిదర్పణకలాదర్శాదౌ నిర్ణీతమ్ । అత ఏవ పుత్రికాపుత్రస్య పౌత్రసామ్యముక్తం బృహస్పతినా — ॥ శ్లో ॥ పౌత్రశ్చ పుత్రికాపుత్రః

స్వర్గప్రాప్తికరావుభౌ । రిక్థేచపిణ్డదానేచ సమానౌపరికీర్తితౌ ॥ * ॥ ఇతి " తత్సమఃపుత్రికాసుతః " ఇత్యౌరససామ్యవచనమౌరససన్తత్యభావే పుత్రికాసుతస్య సమనన్తరాధికారిత్వప్రతిపాదనపరమ్ " నైతత్పౌత్రేణకర్తవ్యం పుత్రవాంశ్చేత్పితామహః " ఇతివచనంముఖ్యసన్తానవిషయమ్ । అతఃపుత్రికాపుత్రదత్తాపేక్షయా పౌత్రఏవముఖ్యః । పుత్రికాపుత్రస్య ఉభయసంబన్ధోఽపి స్మర్యతే దేవలేన — ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యాముష్యాయణకాదద్యాద్ద్వాభ్యాం పిణ్డోదకేపృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యస్మాదుభయసంబన్ధఃపుత్రికాయాస్సుతోహ్యసౌ । పూర్వంమాతామహశ్రాద్ధం పశ్చాత్పైతృకమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । " ॥ శ్లో ॥ అభ్రాతృకాం ప్రదాస్యామి తుభ్యంకన్యామలఙ్కృతామ్ । అస్యాంయోజాయతేపుత్రస్సనౌపుత్రోభవేదితి ॥ " ప్రదానసమయేఽభిధానేమాతామహస్య జనకస్యచసంస్కారేఽధికారీ । సమేపుత్రఇత్యుక్త్వాదానేతుమాతామహే నైవసంబన్ధః । తథాచన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ ద్వివిధోహిపుత్రికాపుత్రః, ఏకోమాతామహేనసంబద్ధః, అపరః పితృమాతామహాభ్యామ్ । తత్ర ప్రథమోమాతామహస్యకుర్యాత్పితురిచ్ఛయా । యఉభయసంబద్ధః సఉభయోరపి ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రికాపుత్రాభావేదత్తఃకర్తా । " కస్మింశ్చిత్ప్రీతిగృహీతే యద్యౌరసఉత్పద్యేత సచతుర్థాంశభాక్ " ఇతివసిష్ఠస్మరణేన ఔరసచతుర్థాంశభాజోదత్తస్య వ్యవహితత్వేన సమాంశభాజః పుత్రికాపుత్రస్యైవప్రాథమ్యమ్ । దత్తాభావే ధనహారీదౌహిత్రఃకర్తా । తత్ర విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రపౌత్రసన్తానే దౌహిత్రా ధనమాప్నుయుః । పూర్వేషాంతుస్వధాకారే పౌత్రదౌహిత్రకాఃమతాః ॥ * ॥ ఇతి । అపుత్రపౌత్రసన్తానే - గౌణముఖ్యరూపోభయవిధపుత్రపౌత్ర తత్సన్తత్యభావేఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రశ్చదుహితాచైవ తుల్యసన్తానకారకౌ ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ పౌత్రదౌహిత్రయోర్లోకే విశేషోనాస్తిధర్మతః । దౌహిత్రోహ్యఖిలంరిక్థమపుత్రస్య పితుర్హరేత్ । సఏవదద్యాద్ద్వౌపిణ్డౌ పిత్రేమాతామహాయచ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంమాతామహానాంచ అవశ్యంధనహారిణా ।

దౌహిత్రేణవిధిజ్ఞేన కర్తవ్యం పూర్వముత్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ధనగ్రహణాభావేఽపి దౌహిత్రోఽధికారీ । తథాభవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ యథావ్రతస్థోఽపిసుతః కుర్యాత్పిత్రక్రియాంన్నృప । దాహాద్యాంమాతామహస్య దౌహిత్రోఽపితథాఽర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥ పితామహస్యతత్పత్న్యా మాతామహ్యాస్తథైవచ । పిణ్డదానాదికంసర్వం మాతాపిత్రోస్సమంవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాఃక్రియామధ్యమాశ్చ తథాచైవోత్తరాఃక్రియాః । ఆద్యాహాద్ద్వాదశాహాచ్చ మధ్యేయాస్స్యుఃక్రియామతాః ॥ తాఃపూర్వామధ్యమామాసికాస్యేకోద్దిష్టసంజ్ఞితాః । ప్రేతేపితృత్వమాపన్నే సపిణ్డీకరణాదను ॥ క్రియన్తేయాఃక్రియాఃపిత్ర్యాః ప్రోచ్యన్తేతాస్తథోత్తరాః । పితృమాతృసపిణ్డైస్తు సమానసలిలైస్తథా ॥ తత్సఙ్ఘాతగతైశ్చాపిరాజ్ఞా వాధనహారిణా ॥ ఆద్యామధ్యాఃక్రియాఃకార్యాః పుత్రాద్యైరపి చోత్తరాః । దౌహిత్రైర్వాతథాకార్యాస్సర్వాస్తత్తనయైస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోద్దిష్టాన్తాస్సాపిణ్డ్యాన్తాస్తదుత్తరాశ్చ త్రివిధాఇత్యర్థః । "అహ్నాందశానాంమధ్యేయాఃక్రియాదాహాదికాఃస్మృతాః । తాఃపూర్వామధ్యమామాసి" ఇతిపారమాశ్రిత్యకాలాదర్శకారేణ సంగృహీతమ్ — ॥ శ్లో ॥ దాహాద్దశాహపర్యన్తాస్సపిణ్డ్యన్తాఅథఃక్రియాః । తదూర్ధ్వాశ్చక్రమాత్పూర్వామధ్యమాశ్చోత్తరాః స్మృతాః ॥ పుత్రైశ్చభ్రాతృతత్పుత్రైఃపత్న్యాశిష్యేణవాఽఖిలాః । క్రియాఃకార్యాస్సమాదిష్టాః శేషైఃపూర్వాశ్చమధ్యమాః ॥ * ॥ ఇతి । అపుత్రస్యమాతామహస్యమరణేధనహారిణా దౌహిత్రేణ త్రివిధాఅపిక్రియాః కార్యాః — ॥ శ్లో ॥ మలమేతన్మనుష్యాణాం ద్రవిణం యత్ప్రకీర్తితమ్ । తద్గృహ్ణన్మలమాదత్తే దుర్ధరం జ్ఞానినామపి ॥ ఋషిభిస్తస్యనిర్దిష్టా నిష్కృతిః పావనీపరా । ఆదేహపతనాత్తస్య కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ధనగ్రహణాభావేఽపి కర్త్రన్తరాభావే త్రివిధాఅపిక్రియాః కార్యాః, — ॥ శ్లో ॥ అప్యదాయహరోపుత్రీకృతోఽపిదుహితుస్సుతః । మాతామహస్యవిధివత్కుర్యాదేవోత్తరాఃక్రియాః ॥*॥ ఇతి స్మరణాత్ । పూర్వమధ్యక్రియాకరణాభావే అవశ్యకర్తవ్యాయాఉత్తరక్రియాయాః కర్తుమ

యుక్తత్వాత్ । కర్త్రన్తరసద్భావేతుధనహరణయోగ్యతారహితేనదౌ
హిత్రేణాద్యాది క్రియానకార్యాః । తత్రాబ్దికవ్యతిరిక్తమహాలయాద
యస్తుకర్తవ్యాః — ॥ శ్లో ॥ పితౄన్మాతామహాంశ్చైవద్విజశ్శ్రాద్ధేన
తర్పయేత్ । అనృణస్స్యాత్పితౄణాంతు బ్రహ్మలోకంచ గచ్ఛతి ॥ పా
ర్వణం కురుతేయస్తు కేవలం పితృహేతుతః । మాతామహే నకురుతేపితృ
హాసప్రజాయతే ॥ * ॥ ఇతి వ్యాసస్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ కర్షూసమన్వితం
ముక్త్వాతథాఽఽద్యశ్రాద్ధషోడశమ్ । ప్రత్యాబ్దికంచ శేషేషుపిణ్డాస్స్యు
స్షడితిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి కాత్యాయనస్మరణాచ్చ । కర్షూసమన్వితమ్ - కుణ్డాన్విత
మ్ , సపిణ్డీకరణమితి యావత్ । శేషేషు - మహాలయమన్వాద్యాదిషు , వర్గ
ద్వయపితౄనుద్దిశ్యభోజనంషట్పిణ్డాశ్చభవన్తీత్యర్థః । మాతామహస్యభ్రా
త్రాదిసద్భావే సంస్పృష్టస్య తస్యధనగ్రహణరహితోదౌహిత్రోఽనధికారీ
" యోఽంశహరస్సపిణ్డదాయీ " ఇతిస్మరణాత్ । అవిభక్తభ్రాత్రాదిరే
వాధికారీతి కేచిదాహుః — ॥ శ్లో ॥ యథా వ్రతస్థోఽపిసుతఃకుర్యాత్ప్రేత
క్రియాం నృప । గాహాద్యాం మాతామహస్యదౌహిత్రోఽపితథాఽర్హ
తి ॥ * ॥ ఇతి భవిష్యత్పురాణాదివచనాత్ । పుత్రసమత్వేనావిభక్తభ్రా
త్రాదే స్సత్త్వేధనగ్రహణరహితోఽపిదౌహిత్రఏవప్రేతక్రియాయామ
ధికారిత్యన్యే । యథోచితమత్రగ్రాహ్యమ్ । దౌహిత్రాభావేపత్న్యధి
కారః । అత్రవృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాశయనంభర్తుఃపాలయన్తీవ్రతే
స్థితా । పత్న్యేవదద్యాత్తత్పిణ్డం కృత్స్నమంశం లభేతచ ॥ * ॥ ఇతి । సు
మన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రేసంస్థితేకర్తాఽనభవేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ।
తత్రపత్న్యపికుర్వీతసాపిణ్డ్యంపార్వణంతథా ॥ * ॥ ఇతి । కర్తానభవేత్ -
పౌత్రాదిదౌహిత్రాన్తఃకర్తాయదినభవేదిత్యర్థః । దౌహిత్రాపేక్షయా
పత్న్యాః ప్రాథమ్యమాహసంగ్రహకారః ॥ శ్లో ॥ పుత్రః కుర్యాత్పి
తుశ్శ్రాద్ధం పత్నీచతదసన్నిధౌ । ధనహార్యథదౌహిత్రస్తతోభ్రాతాచ
తత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి । తథాచశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ పితుఃపుత్రేణకర్త
వ్యాపిణ్డదానోదకక్రియా । పుత్రాభావేతుపత్నీస్స్యాత్పత్న్యభావేతుసో
దరః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామిదం వ్యాఖ్యాతమ్ । పుత్రగ్రహణా

త్రగౌణాముఖ్యాశ్చగృహ్యన్తే । తదపిపౌత్త్రాభావవిషయమ్ । తదపిదా
యహరత్వాభావవిషయమ్ । అన్యథాతుయోదాయహరస్సఏవదద్యాత్ ।
అతఏవవిష్ణ్వాపస్తమ్బౌ — ॥ వా ॥ యశ్చార్థహరస్సపిణ్డదాయీపుత్త్రః
పితృవిత్తాభావేఽపిపిణ్డందద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతఏవయాజ్ఞవల్క్యేనా
పి — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డదోఽంశహరశ్చైషాంపూర్వాభావేపరఃపరః ॥ * ॥
ఇతిపిణ్డదత్వాంశహరత్వయోరైకాధికరణ్యముక్తమ్ । ఏవంసోదరేఽపిద్ర
ష్టవ్యమితి । అనేనైవాభిప్రాయేణగౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ పుత్త్రా
భావేతస్యబాన్ధవాః సపిణ్డాః పిణ్డంమాతృసపిణ్డాశ్శిష్యాశ్చదద్యుస్తదభా
వేఋత్విగాచార్యౌ ॥ * ॥ ఇతి । అంశహరత్వేభ్రాత్రాదిసపిణ్డానాంప
త్న్యాద్యపేక్షయాఽభ్యర్హితత్వమాహమార్కణ్డేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పు
త్త్రాభావేసపిణ్డాస్తుతదభావేతుసోదకాః । మాతుస్సపిణ్డాయేవాస్యుర్యే
వామాతుశ్చసోదకాః ॥ * ॥ ఇతి । మాతుస్సపిణ్డాః - మాతులాదయః ।
మార్కణ్డేయపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్త్రోభ్రాతాచతత్పుత్త్రః పత్నీ
మాతాపితాతథా । విత్తాభావేఽపిశిష్యశ్చకుర్వీరన్నౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ * ॥ ఇ
తి । అంశహరత్వేతుపత్న్యాః ప్రాథమ్యమాహకాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥
అపుత్త్రస్యాథకులజాపత్నీదుహితరోఽపివా । తదభావేపితామాతాభ్రా
తాతత్పుత్త్రఏవచ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చబ్రాహ్మాదివివాహోఢావిషయ
మ్ । తస్యాయజ్ఞాన్వితత్వేనతత్రైవపత్నీశబ్దప్రయోగాత్ । ఇతరత్ర
తు ॥ శ్లో ॥ క్రయక్రీతాతుయానారీనసాపత్న్యభిధీయతే । నసాదైవేనసాపి
త్ర్యేదాసీంతాంకవయోవిదుః ॥ * ॥ ఇతిపత్నీత్వాభావాత్ । అతఏవా
సురాదివివాహోఢావిషయేవిష్ణుపురాణేపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పుత్త్రః
పౌత్త్రఃప్రపౌత్త్రోవాతద్వద్వాభ్రాతృసన్తతిః । సపిణ్డసన్తతిర్వాఽపిక్రి
యార్హానృపజాయతే ॥ తేషామభావేసర్వేషాంసమానోదకసన్తతిః ।
మాతృపక్షస్యపిణ్డేనసంబద్ధాయేజలేనవా । కులద్వయేఽపిచోత్సన్నేస్త్రీభిః
కార్యాక్రియానృప । ఉత్సన్నబన్ధోరిక్థేనకారయేదవనీపతిః ॥ * ॥ ఇతి ।
మార్కణ్డేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సర్వాభావేస్త్రియఃకుర్యుస్స్వభర్తౄ
ణామమన్త్రకమ్ । తదభావేచనృపతిఃకారయేత్స్వకుటుమ్బినామ్ ॥ తజ్జా

తీర్థైరన్యైరేవ సమ్యగ్గ్రాహ్యాస్సకలాః క్రియాః । సర్వేషామేవ వర్ణా-
నాం బాన్ధవో నృపతిర్యథా ॥ * ॥ ఇతి । స్వభర్తృణామమన్త్రకమితి
చాధర్మ్యవివాహోఢావిషయమ్ । బ్రాహ్మ్యాదివివాహోఢాతు మన్త్ర
వదేవ కుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞేషు మన్త్రవత్కర్మ పత్నీ కుర్యాద్యథావిధి । త
దౌర్ధ్వదేహికే సాహి మన్త్రాద్ధర్మసంస్కృతా ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్

రజోమధ్యే పతిమరణే

రజోమధ్యే పతిమరణే సఙ్గ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ రజోమధ్యే తు భా
ర్యాయా దైవాద్భర్తుర్మృతిర్యది । పుత్రహీనస్య కర్తవ్యం న తయా దహనా
దికమ్ ॥ అన్యైస్తదనుమత్యా చ న కార్యం ప్రేతకర్మ హి । తూష్ణీం దగ్ధ్వా
చతుర్థేఽహ్ని పునస్స్నానం విధాయ చ ॥ ప్రేతకర్మ తయా కార్యమథవా పఞ్చ
మేఽహని । రజోమధ్యే తు యః కశ్చిద్ద్రవ్యాశాపరిమోహితః ॥ కుర్యాచ్చే
త్ప్రేతకృత్యం తు కర్తా నైవ ప్రమీయతే । అధోగతిం ప్రయాత్యేవ కులహా
నిర్భవేద్ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మరణదినే తూష్ణీం దాహయిత్వా చతుర్థే ప
ఞ్చమే వా తథా పునర్దహనం కార్యమిత్యర్థః । సఙ్గ్రహాన్తరే — ॥ శ్లో ॥
ప్రాజాపత్యం తీర్థకృచ్ఛ్రం వారుణం చ సమాచరేత్ । బ్రాహ్మణానాం
చ వాక్యేన గృహీత్వా తత్కరాత్కుశమ్ ॥ విధివద్దహనం కుర్యాత్ పితా
భ్రాతాఽథవాఽపరః ॥ * ॥ ఇతి । రజస్వలాస్నానప్రకారేణోద్ధృత తోయేన
స్నాపయిత్వా తద్ధస్తాత్కుశమాదాయ కుర్యాదిత్యర్థః । పుత్రాదిదాహిత్రా
న్త్రాభావే పత్న్యాః పతిః కుర్యాత్ । తథా చ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ తే
షామభావే తు పతిస్తదభావే సపిణ్డకాః । అపుత్రాయాః పతిర్దద్యాత్సపుత్రా
యా న తు కర్హిచిత్ ॥ * ॥ సఙ్గ్రహే — ॥ శ్లో ॥ భార్యాపిణ్డం పతిర్దద్యా
ద్భర్త్రే భార్యా పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥
అప్రజాయామతీతాయాం భర్తైవ తదిష్యతే । పతిరేవ క్రియాం కుర్యాద
పుత్రాయా మృతస్త్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । తత్ - పత్నీధనమ్ । సపత్నీపుత్ర
సద్భావేఽపి భర్త్రైవ దాహాదికం కార్యమిత్యుక్తం తత్రైవ ॥ శ్లో ॥
ఏకభర్తృకపత్నీనామపుత్రా నిధనం గతా । అన్యస్యాః పుత్రవత్త్వేఽపి కా
ర్యా భర్త్రైవ తత్ర తు । పత్యభావే తు సాపత్న్యాః పుత్ర ఏవ నియుజ్యతే ।

తదభావేతుతత్పుత్రా ఆసనో్నఽన్యస్తతఃపరమ్ ॥*॥ ఇతి । ఏతచ్చసపత్నీ
పుత్రాపేక్షయాభర్తురభ్యర్హితత్వవచనం స్త్రీధనగ్రహణవిషయమ్। అన్య
థాసపత్నీపుత్రఏవ కర్తేత్యాహుః। ధనగ్రహణవిషయేమనురాహ —॥శ్లో॥
బ్రాహ్మదైవార్షగాన్ధర్వప్రాజాపత్యేషుయద్ధనమ్ । అప్రజాయామతీతా
యాం భర్తురేవతదిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥
అప్రజస్త్రీధనంభర్తుర్బ్రాహ్మాదిషు చతుర్ష్వపి । దుహితౄణాం ప్ర
సూతా చేచ్ఛేషేషుపితృగామితత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆసురాదిషు ధనగ్రహణా
భావేతు సపత్నీపుత్రస్యప్రాథమ్యమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ వి
దధ్యాదౌరసక్షేత్ర్యౌ జనన్యా ఔర్ధ్వదైహికమ్ । తదభావే సపత్నీజః క్షే
త్రజాద్యాస్తథామతాః ॥ తేషామభావేతుపతిస్తదభావేసపిణ్డకాః ॥ * ॥
ఇతి । ఔరసక్షేత్ర్యౌః - స్వీయసన్తానః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అ
పుత్రాయాస్సపత్నీజక్షేత్రజాద్యాఃపతిస్తథా । పూర్వాభావేపరఃకుర్యా
ద్విధివత్పైతృమేధికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ బహ్వీనామే
పత్నీనామేకాచేత్పుత్రిణీభవేత్ । సర్వాస్తాస్తేనపుత్రేణ ప్రాహపుత్ర
వతీర్మనుః ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ బహ్వీనామేకపత్నీనా
మేకఏషవిధిఃస్మృతః । ఏకాచేత్పుత్రిణీతాసాం సర్వాసాం పిణ్డదస్తుసః ॥*॥
ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ పితృపత్న్యస్సర్వామాతరః ॥ * ॥ ఇతి । కే
చిదాహుః ‘ అన్యస్యాఃపుత్రవత్త్వేఽపి కర్త్రాభర్త్రైవతత్రతు ’ ఇత్యాదివచన
మసవర్ణస్త్రీవిషయమ్। ‘ విదధ్యాదౌరసక్షేత్ర్యౌ ’ ఇత్యాదివచనం సపత్నీ
పుత్రస్యప్రాథమ్యప్రతిపాదకం సవర్ణస్త్రీవిషయమ్’’ ఇతి । అన్యేతు, అత్ర
ప్రమాణాభావాద్యోఽంశహరఇతివచనేనాంశగ్రహణాగ్రహణప్రయుక్తా
వ్యవస్థాయుక్తేత్యాహుః । అత్ర కేచిత్పౌత్రదౌహిత్రాద్యపేక్షయా సప
త్నీపుత్రస్యప్రాథమ్యమాహుః । “అపరేతుఅపుత్రాయాస్సపత్నీజః” ఇత్యా
దేఃస్వసన్తానాభావవిషయత్వాత్ “యోఽంశహరస్సపిణ్డదాయీ” ఇతిస్మర
ణాదంశహరేషు పౌత్రాదిషు సత్సు కథంతస్యప్రాథమ్యమితివదన్తస్తన్న
క్షమన్తే । తదుక్తంస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపత్న్యాఃపుత్రవత్త్వేఽపి
స్వస్యపుత్రాద్యభావేక్రియాంపతిః । దౌహిత్రపత్యభావేతుసపత్నీపుత్రఇష్య

తే ॥ * ॥ ఇతి । ధనగ్రాహిణోః పతిదౌహిత్రయోరభావే సపత్నీపుత్రః కర్తే
త్యర్థః । ఏతచ్చవిభక్తవిషయమ్ । అవిభాగేతు దౌహిత్రాపేక్షయా సపత్నీ
పుత్ర ఏవ ప్రథమః , పుత్రాదేః పత్న్యన్తస్యాభావే దుహితా కర్త్రీ । అ
త్ర శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రాభావేతు కుర్యాత్తాం భర్తృభార్యే పరస్పరమ్ ।
అపుత్రస్యతు యా పుత్రీ సైవ పిణ్డప్రదా భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భర్తృభా
వే దుహితా మాతుః కుర్యాత్ , పత్న్యభావే పితుశ్చేత్యర్థః । పితృధనభాక్త్వం
చ తస్యాః స్మర్యతే దేవలేన ॥ శ్లో ॥ అపుత్రకస్య స్వం కన్యా ధర్మజా పుత్ర
వద్ధరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కన్యా ఊఢా అనూఢా చ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥
యథైవాత్మా తథా పుత్రః పుత్రేణ దుహితా సమా । తస్యామాత్మని తిష్ఠ
న్త్యాం కథమన్యో ధనం హరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిత్ , ॥ శ్లో ॥ పుత్రః
కుర్యాత్పితుశ్శ్రాద్ధం పత్నీ చ తదసన్నిధౌ । ధనహర్త్యథ దౌహిత్రస్తతో
భ్రాతా చ తత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ పత్నీ దుహితరశ్చైవ
పితరౌ భ్రాతరస్తథా ॥ * ॥ ఇతి ధనగ్రహణే క్రమస్మరణాచ్చ , పత్న్యా
దుహితుశ్చ దౌహిత్రాత్పూర్వభావిత్వమాహుః । “ పౌత్రదౌహిత్ర
కామతాః ” ఇతి విష్ణుస్మరణాత్ , శిష్టాచారాచ్చ పత్నీదౌహిత్రాపేక్షయా
దౌహిత్రస్యైవ ప్రాథమ్యముపరే వదన్తి । దుహితురభావే భ్రాత్రాదిః క
ర్తా ॥ శ్లో ॥ భ్రాతుస్సహోదరో భ్రాతా కుర్యాద్దాహాదితత్సుతాః ।
తతస్త్వసోదరో భ్రాతా తదభావేతు తత్సుతః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । స్మృ
త్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పత్నీ భ్రాతా చ తజ్జశ్చ పితా మాతా స్నుషా తథా ।
భగినీ భాగినేయశ్చ సపిణ్డస్సోదకస్తథా ॥ అసన్నిధానే పూర్వేషాముత్తరే
పిణ్డదాః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రో భ్రా
తా చ తత్పుత్రః పత్నీ మాతా తథా పితా । విత్తాభావేఽపి శిష్యశ్చ కుర్వీర
న్నౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు మనువచనమ్ ॥ శ్లో ॥ భ్రాతౄణా
మేకజాతానామేకశ్చేత్పుత్రవాన్భవేత్ । సర్వే తే తేన పుత్రేణ పుత్రి
ణో మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి , తద్భ్రాత్రపేక్షయా భ్రాతృపుత్రస్య
నాభ్యర్హితత్వప్రతిపాదనపరమ్ , కింతు భ్రాతృపుత్రసంభవే అన్యం న
పరిగృహ్ణీయాదిత్యేవంపరమితి విజ్ఞానేశ్వరాదిభిర్వ్యాఖ్యాతమ్ । అత్ర

కేచిదాహుః ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్యాథకులజా పత్నీదుహితరోఽపివా । తద
భావే పితా మాతా భ్రాతా పుత్రాశ్చ కీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి కాత్యాయన
స్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ పత్నీదుహితరశ్చైవ పితరౌ భ్రాతరస్తథా ॥ * ॥ ఇ
తి ధనగ్రహణక్రమస్మరణాచ్చ పిత్రోః ప్రాథమ్యం భ్రాత్రాదేస్తతోపి
ప్రకర్ష ఇతి । అన్యేతు ॥ శ్లో ॥ పత్నీభ్రాతా చ తత్పుత్రః పితా మాతా ॥ * ॥
ఇతి పూర్వోక్తవచననిచయబలాద్భ్రాత్రాదేః ప్రాథమ్యమితి వదన్తి ।
యత్తు బోధాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నచమాతా నచపితా కుర్యాత్పు
త్రస్య పైతృకమ్ । నాగ్రజశ్చతథా భ్రాతా భ్రాతౄణాంచ కనీయసా
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । యదపి కాత్యాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రా శ్రాద్ధం
నకర్తవ్యంపుత్రాణాంచకథంచన । భ్రాత్రాఽగ్రజేనకర్తవ్యంనభ్రాతౄ
ణాం యవీయసామ్ ॥ * ॥ ఇతి । యదపిస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ నపు
త్రస్యపితాకుర్యాన్నానుజస్యతథాఽగ్రజః ॥ * ॥ ఇతి, తత్సర్వం ముఖ్యా
ధికారిపుత్రకనిష్ఠ భ్రాత్రాది సద్భావవిషయమ్ । స్నేహవిహీనవిషయం
వా । తథా దేవలబోధాయనౌ — ॥ శ్లో ॥ సంస్కుర్యశ్చ పితాపుత్రై
ర్భ్రాతరశ్చకనీయసా । మాతులస్యాప్యపుత్రస్య స్వస్రీయాఅపివాము
తాః ॥ నపుత్రస్యపితాకుర్యాన్నానుజస్యతథాఽగ్రజః । యదిస్నేహేన
కుర్యాతాం సపిణ్డీకరణం వినా ॥ * ॥ ఇతి । కర్త్రన్తరాభావే తదపికార్య
మిత్యాహసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ అన్యాభావే పితామాతా జ్యేష్ఠో
వాఽపిసపిణ్డనమ్ । కుర్యాజ్జీవన్తమాక్రమ్య పిణ్డభాగంనియోజయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । ఆక్రమ్య - అతిక్రమ్యేత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సర్వా
భావే పితా వాఽపి కుర్యాద్భ్రాతాఽథవాఽగ్రజః । గయాయాంచవిశేషే
ణజ్యాయానపి సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అకరణే ప్రత్యవాయశ్చ స్మృతిసా
రసముచ్చయే దర్శితః ॥ శ్లో ॥ ఉత్సన్నబాన్ధవం ప్రేతం తథా భ్రాతా పితాఽ
గ్రజః । జననీవాఽపి సంస్కుర్యాన్మహాదేనోఽన్యథాభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పి
త్రగ్రజయోస్సముదాయే ప్రత్యాసన్నత్వాత్పితైవకుర్యాత్ , తదభావే
జ్యేష్ఠ ఇతిక్రమోఽపిలక్ష్యతే । కనిష్ఠభ్రాతృసముదాయేఽనన్తరపవకనిష్ఠో
జ్యేష్ఠస్యకుర్యాత్ నవ్యవహితోఽనుజః ॥ శ్లో ॥ అనన్తరంస్సపిణ్డోయః క్రమే

ణతనయస్తయోః ॥ * ॥ ఇతి మన్వాదిస్మరణాత్ । జీవతి పితరి భ్రాత్రాదేరన్యేన కారయితవ్యమిత్యుక్తం స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధం సపిణ్డ్యాన్తం ప్రత్యబ్దం శ్రాద్ధమేవ చ । భ్రాత్రాదేః కార్యమన్యేన స్వపితా యదిజీవతి ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం భ్రాతృతత్పుత్రయోరభావే పితామాతా , మాతాపిత్రోరభావే స్నుషా , తదభావే స్వసా అనుజాఽగ్రజా వా , తదభావే తత్సుతః , సోదరస్వస్రభావే అసోదరస్వసా , తతస్తత్సుతః , తతస్సపిణ్డః , తతస్సమానోదకః , తతో మాతృసపిణ్డః , మాతృసమానోదకః , తదభావే సగోత్రః , తతశ్శిష్యః , తదభావే ఋత్విక్ , తత ఆచార్యః , తదభావే జామాతా , తదభావే సఖేతి క్రమః । తథా చ స్మృతిసారే — ॥ శ్లో ॥ పత్నీ భ్రాతా చ తజ్జశ్చ పితా మాతా స్నుషా తథా । భగినీ భాగినేయశ్చ సపిణ్డస్సోదకస్తథా । అసన్నిధానే పూర్వేషాముత్తరే పిణ్డదాః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ అనుజా వాఽగ్రజా వాఽపి భ్రాతుః కుర్యాచ్చ సంస్క్రియామ్ । తతస్త్వసోదరా తద్వత్ క్రమేణ తనయస్తయోః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పుత్రాభావే సపిణ్డాస్తు తదభావే తు సోదకాః । మాతుస్సపిణ్డా యే వా స్యుర్యే వా మాతుశ్చ సోదకాః ॥ కుర్యురేనం విధిం సమ్యగపుత్రస్య సుతాః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । మాతుస్సపిణ్డాః - మాతామహతత్సుతాది పఞ్చపురుషపర్యన్తాః । పఞ్చపురుషాదూర్ధ్వం త్రిపురుషపర్యన్తా మాతృసమానోదకాః । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అభావే తు సపిణ్డానాం సమానోదకసన్తతిః । మాతృపక్షసపిణ్డేన సంబద్ధా యే జలేన వా ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతస్య పితుః పుత్రైః శ్రాద్ధం దేయం ప్రయత్నతః । జ్ఞాతిబన్ధుసుహృచ్ఛిష్యైర్ఋత్విగ్భృత్యపురోహితైః ॥ * ॥ కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుత్రశ్శిష్యోఽథవా పత్నీ పితా మాతాఽథవా గురుః । స్త్రీహారీ ధనహారీ చ కుర్యుః పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్త్రీహారీ - త్యాగతః కళత్రహారీ । ధనహారిణస్తు మనునాదర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ అనన్తరస్సపిణ్డో యస్తస్య తస్య ధనం హరేత్ । అత ఊర్ధ్వం సకుల్యస్స్యాదాచార్యశ్శిష్య ఏవ వా ॥ సర్వేషామప్యభావే తు బ్రాహ్మణా రిక్థభాగినః । త్రైవిద్యాశ్శుచయో దాన్తా

దాధర్మే సహీయతే । అహార్యం బ్రాహ్మణద్రవ్యం రాజ్ఞా నిత్యమితి స్థితిః ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ సఖ్యురుత్పన్నబన్ధోశ్చ సఖాఽపి శ్వశురస్య చ । జామాతా స్నేహతః కుర్యాదఖిలం పైతృమేధికమ్ । సర్వాభావే తు నృపతిః కారయేత్తస్య రిక్థతః । తజ్జాతీయైరన్యైస్సమ్యగ్దాహాద్యాస్సకలాః క్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధశాతాతపోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతులో భాగినేయస్య స్వస్రీయో మాతులస్య చ । శ్వశురస్య గురోశ్చైవ సఖ్యుర్మాతామహస్య చ । ఏతేషాం చైవ భార్యాయాస్స్వసుర్మాతుః పితృష్వసుః । మృతౌ దాహాదికం కార్యమితి వేదవిదాం స్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పిత్రోర్మాతులస్య మాతులాన్యా మృతావపి । దౌహిత్రః ప్రథమం కర్తా జ్ఞాతిః స్యాత్తదనన్తరమ్ ॥ * ॥ విష్ణురపి — ॥ శ్లో ॥ శ్వశ్రాదీనాం తథా పిణ్డం పత్నీ దద్యాత్సుసంయతా ॥ * ॥ ఇతి । ధనహారిత్వాదినిమిత్తాభావేఽపి దాహాదికే కృతేఽభ్యుదయ ఇత్యాహ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ప్రీత్యా శ్రాద్ధం తు కర్తవ్యం సర్వేషాం వర్ణలిఙ్గినామ్ । ఏవం కుర్వన్నరస్సమ్యఙ్మహతీం శ్రియమాప్నుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । లిఙ్గినః - ఆశ్రమిణః । బ్రాహ్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనాథం బ్రాహ్మణం దగ్ధ్వా క్షత్రియం వైశ్యమేవ వా । పితృమేధమహాయజ్ఞఫలం ప్రాప్నోతి మానవః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ సవర్ణాభిప్రాయమ్, అన్యథా దోషశ్రవణాత్ । తథా చ కురీచిః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణో హ్యసవర్ణస్య యః కుర్యాదౌర్ధ్వదైహికమ్ । తద్వర్ణత్వమసౌ యాతి ఇహలోకే పరత్ర చ ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ న బ్రాహ్మణేన కర్తవ్యం శూద్రస్యైవౌర్ధ్వదైహికమ్ । శూద్రేణ వా బ్రాహ్మణస్య వినా పారశవాత్క్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మణేన శూద్రాయాముత్పాదితః పారశవః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ స్నేహాద్విప్రాదిభిస్సర్వైర్వర్ణలిఙ్గ్యౌర్ధ్వదైహికమ్ । కర్తవ్యం నైవ విప్రేణ శూద్రస్యాఘేనతస్య చ ॥ * ॥ ఇతి । విప్రాదీనాం శూద్రాదేరిత్యర్థః । సపిణ్డానాం మధ్యే కేషాఞ్చిద్దాహాద్యధికారనిషేధమాహ వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ [illegible] దానోదకం దద్యుః స్తేనవ్రాత్యవిధర్మిణః । గర్భభర్తృద్రుహశ్చైవ సురాపాశ్చైవ యోషితః । న బ్రహ్మచారిణః కుర్యు

రుదకం పతితానచ ॥ * ॥ ఇతి । క్లీబః - మోఘవీర్యః , ఆదిశబ్దాత్కుణ్డగోళకాదయః, స్తేనాః - పరస్వాపహారిణః , వ్రాత్యాః - సంస్కారరహితాః, వికర్మిణః - ప్రచ్యుతస్వధర్మాః , గర్భద్రుహః - గర్భఘాతిన్యః , భర్తృద్రుహః - భర్తృవినాశిన్యః, ఉదకగ్రహణమన్యేనదాహేకృతేఽప్యుదకదాననిషేధార్థమ్ । అతో దాహనిషేధః కైముత్యసిద్ధః । స్వసపిణ్డమరణే క్లీబాద్యా దాహాదికం నకుర్యురిత్యర్థః । బ్రహ్మచారిణస్తు దాహాదినిషేధః పిత్రాదివ్యతిరిక్తవిషయః । తథా ప్రతిపాదితమధస్తాత్ । అత్రాయం క్రమః — ఔరసపుత్రః, పౌత్రః, తత్పుంసన్తతిః, పుత్రికాపుత్రః, తత్సన్తతిః, దత్తః, తత్సన్తానః, ధనహారిదౌహిత్రః, దౌహిత్రః, పత్నీ, పతిః, సపత్నీపుత్రః, దుహితా, భ్రాతా , తత్పుత్రః , అసోదరభ్రాతా , తత్పుత్రః , పితా , మాతా , స్నుషా, పౌత్రీ , దౌహిత్రీ, పౌత్రస్య పత్నీ , తత్పుత్రీ , దత్తస్యపత్నీ , భగినీ , భాగినేయః , సపిణ్డః , సోదకః , మాతృసపిణ్డః, తత్సమానోదకః , సగోత్రః , శిష్యః , ఋత్విక్ , భృత్యః , గురుః , ఆచార్యః , సహాధ్యాయీ , జామాతా , సఖా , స్త్రీహారీ రాజా , ఇతి .

ఇతి సంస్కర్తృ నిరూపణమ్

అగ్నినిర్ణయః

అథాగ్నినిర్ణయః । తత్ర మనువృద్ధయాజ్ఞవల్క్యౌ — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిర్యథాన్యాయం దగ్ధవ్యస్త్రిభిరగ్నిభిః । అనాహితాగ్నిరేకేన లౌకికేనేతరే జనాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏకేనఔపాసనేన । తథా త్రికాణ్డీ — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నిస్త్వేకేనయః పూర్వంపతిభార్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నిర్యః పూర్వంపత్నీభ్యః ప్రమితిం గతః । ఔపాసనాగ్నినా తస్య సంస్కారః పైతృమేధికః ॥ పశ్చాన్మృతస్య కుర్వన్తి కేచిన్మన్థనవహ్నినా । పశ్చాన్మృతానాంపత్నీనాం పతివద్వహ్నిసఙ్గ్రహః ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగ్భర్తుః పత్నీమృతా యది । తస్మిన్నేవానలేదాహ్యా యదిచాగ్నిర్నశామ్యతి ॥ శాన్తేఽగ్నౌ పునరేవాస్యాః పృథక్ఛిత్వాదికారయేత్ ॥ * ॥ స్మృత్య

న్తరే — ॥ శ్లో ॥ పూర్వమేవమృతామాతా ఘటికానన్తరంపితా । గృ
హ్యగ్నిఃపూర్వతోగచ్ఛేదపరోవిధురానలః ॥ * ॥ ఇతి । మాతృదహనాన
న్తరం పితృమరణఇత్యర్థః । జమదగ్నిరపి — ॥ శ్లో ॥ దీక్షితస్యాహితా
గ్నేశ్చ దాహస్స్వైస్త్రిభిరగ్నిభిః । అనాహితాగ్నేస్సంస్కారస్తేనౌపా
సనవహ్నినా ॥ ఇతరేషాం లౌకికేన దాహఉత్తపనాగ్నినా । చణ్డాలాగ్ని
రమేధ్యాగ్నిస్సూతికాగ్నిశ్చకర్హిచిత్ ॥ పతితాగ్నిశ్చితాగ్నిశ్చ నశిష్టగ్ర
హణోచితః । శూద్రవిట్క్షత్రవిప్రాగ్నిశ్శ్రోత్రియస్యగృహానలః ॥ ప
ర్వతాగ్నిరరణ్యాగ్నిర్దారునిర్మథనానలః । ఉపర్యుపరిజశ్శ్రేష్ఠో లౌకికా
గ్నిపరిగ్రహే ॥ వ్రతియత్యోఃకపాలాగ్నిస్తుషాగ్నిర్బాలకన్యయోః । విధు
రంవిధవాంచైవ దహేదుత్తపనాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । యతిః - పరమహం
సవ్యతిరిక్తః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కన్యామనుపనీతంచ అస్మాత్త్వ
మితిమన్త్రితః । లౌకికేనదహేదేతావుత్తపేనాథవాఽగ్నినా ॥ * ॥ వృద్ధ
వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ తుషాగ్నినా దహేత్కన్యాం వ్రీహిభిర్వా యవేనవా ।
అథవోత్తపనీయేన కాపాలేనానలేనవా ॥ యతించ వర్ణినం చైవ దహే
త్కాపాలవహ్నినా ॥ అథవోత్తపనీయేన తుషేణైవాపరేవిదుః । దర్భేష్వ
గ్నిం సమారోప్య పునర్దర్భేషు సంస్థితః ॥ పునర్దర్భతృతీయేషు వహ్నిరుత్త
పనఃస్మృతః । కపాలమగ్నౌవిక్షిప్య తప్తంచైవతువిక్షిపేత్ । కరీషంవాసము
ద్భూతస్తుషేతు తుషపావకః ॥ యావత్తప్తకపాలేన కేవలేనాగ్నిసమ్భ
వః । తావత్కపాలసమ్భూతః పావకఃపరికీర్తితః ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్ని
రపి — ॥ శ్లో ॥ దర్భముష్టిం ప్రదీప్యాగ్నౌ లౌకికే తత్ర చాపరమ్ । త
త్రాప్యగ్నిస్తృతీయస్థో వహ్నిరుత్తపనఃస్మృతః । కపాలమగ్నౌనిక్షిప్యత
మాదాయ తుషేక్షిపేత్ । తుషేణదర్భసంభూతఃకపాలజఇతిస్మృతః ॥ * ॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ కపాలోత్థఃకపాలాగ్నిస్తుషాగ్నిస్తుతు
షోద్భవః । దర్భముష్టితృతీయోత్థోభవేదుత్తపనాహ్వయః ॥ * ॥ ఇతి ।
బౌధాయనః — ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నిమగ్నిభిర్దహతి యజ్ఞపాత్రైశ్చ,
గృహస్థమౌపాసనాగ్నినా, బ్రహ్మచారిణం కపాలాగ్నినా, అన్యానుత్త
పనాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ఔపాసనేనాహితా

గ్నిం దహతి నిర్మన్థ్యేన పత్నీముత్తపనేనేతరాన్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర యథా
స్వగృహ్యం యథాచారం వా వ్యవస్థా । కృతసమావర్తనస్య కృతవివా
హస్య బ్రహ్మచారిత్వాభావాద్గృహస్థత్వాభావాచ్చ, కపాలాగ్న్యుపా
సనాగ్న్యోః ప్రసక్త్యభావాత్ "అన్యానుత్తపనేన" ఇతి బోధాయన
వచనాత్ "ఉత్తపనేనేతరాన్" ఇత్యాపస్తమ్బవచనాచ్చ, ఉత్త
పనాగ్నిరేవ । కృతవివాహస్యోపాసనోపక్రమాత్పూర్వం మరణే తదా
నీమేవ శేషహోమాన్తం కర్మ సమాప్యౌపాసనేన దహేత్ ॥ శ్లో ॥ వి
వాహశేషమధ్యే తు దమ్పత్యోర్మరణం యది । కర్మశేషం సమాప్యైవ దహే
దౌపాసనాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । అనాహితాగ్నేర్భార్యాద్వ
యసమ్బన్ధే అగ్నిద్వయసంసర్గాత్పూర్వం మరణే తదైవాగ్నిద్వయస్య
సంసర్గం కృత్వా తేనైవ దహేత్ । సంసర్గాదనన్తరం మరణే సంసృష్టాగ్ని
నైవ దహేత్ । "యతేః పూర్వాశ్రమభార్యామరణేఽపి ఉత్తపనాగ్నినైవ,
అన్యానుత్తపనేనేతి బోధాయనస్మరణాత్" ఇతి కేచిత్ । అన్యే తు । "ప్రే
తాగ్నిసన్ధానం కృత్వా తేనైవ దాహః ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతాయాం తు భార్యా
యాం సాగ్నిర్దూరంగతే ధవే । సన్ధాయాగ్నిం దహేదేనాం పుత్రో వాయ
ది వేతరః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాద్యతిరూపస్య భర్తుస్సమారోపితాగ్నేర్దూరతోఽ
వస్థానాత్" ఇత్యాహుః । తథా చ పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ పరివ్రాజకప
త్నీ చేన్మృతా తస్మాత్తు పూర్వతః । ఔపాసనాగ్నిం సన్ధాయ దహేత్తు విధివ
త్సుతః ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాత్పూర్వతః - పరివ్రాజకమరణాత్పూర్వమి
త్యర్థః । ఉత్తపనాగ్నేస్సంస్కారమాహ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిము
త్తపనం కృత్వా పార్శ్వే ప్రేతస్య దక్షిణే । సమూహ్య సంపరిస్తీర్య పర్యు
క్ష్య చ యథాక్రమమ్ । ఆజ్యం సంస్కృత్య మన్త్రేణ స్రువేణ జుహుయా
త్తతః । అయాశ్చేత్యేకయాఽఽహుత్యా వ్యాహృతీభిస్తతః పరమ్ ॥ * ॥
ఇతి । బోధాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ విధురస్య నిధాయాగ్నిం స్మరన్ పురుష
సూక్తకమ్ । జుహుయాద్ద్వాదశాక్తేన విధవాయాస్త్వయం క్రమః ॥ * ॥
ఇతి । అయముత్తపనాగ్నిసంస్కారస్తు మథితకపాలాగ్నీనామపి సమానః ।
పూర్వమృతాం పత్నీమాహితాగ్నిరగ్నిహోత్రేణ దహేత్ । అనాహి

తాగ్నిస్స్మార్తాగ్న్యర్ధేన దహేదిత్యాహాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్మార్తా
ర్ధేనాగ్నిభిర్దగ్ధ్వా మృతాం పత్నీం చ తాం త్రిభిః । శిష్టార్ధేనోద్వహేదన్యాం
పునశ్చైవాగ్నిమాన్యజేత్ । ప్రాగుద్వాహాచ్చ శిష్టార్ధం స్మార్తస్యాగ్నే
ర్యథావిధి । శుశ్రూషేదప్యపత్నీక ఇష్టం కుర్యాచ్చ వానవా । సాయం ప్రా
తర్హోమధర్మముద్ధాగ్నావపి సంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర త్రిభిరగ్నిభిరగ్ని
మాన్యజేదిత్యాహితాగ్నివిషయమ్ । అనాహితాగ్నిరౌపాసనార్ధేన దగ్ధ్వా
శిష్టార్ధేన సాయం ప్రాతర్జుహ్వాన్ స్థాలీపాకం చ కుర్వన్నుద్వహేత్ । అశ
క్తోఽపి యావజ్జీవం హోమం కుర్యాదిత్యర్థః । యాజ్ఞవల్క్యః —
॥ శ్లో ॥ దాహయిత్వాఽగ్నిహోత్రేణ స్త్రియం వృత్తవతీం పతిః । ఆహరే
ద్విధివద్దారానగ్నీంశ్చైవావిళమ్బయన్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్ఛక్యవివాహ
విషయమ్ । అశక్యవివాహస్తు నిర్మన్థ్యేన దాహయిత్వా యావజ్జీవమగ్ని
హోత్రం జుహుయాత్ । అత్ర కపర్దీ — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిఃస్వా
గ్న్వమృతాం స్వాగ్నిభిర్దాహయేత్ స్త్రియమ్ । శక్యే వివాహేఽథాశక్త్యా ని
ర్మన్థ్యేనైవ దాహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా చాపస్తమ్బభరద్వాజౌ — ॥ వా ॥ ని
ర్మన్థ్యేన పత్నీముత్తపనే నేతరాన్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥
దారకర్మణ్యశక్తశ్చేత్పత్నీ చ నిధనం గతా । శ్రౌతస్మార్తాగ్నినా దాహః
పత్న్యా నైవ తదా భవేత్ । నిర్మన్థ్యేనైవ తాం దగ్ధ్వా నిదధ్యాదగ్నిమాత్మని ।
అగ్నిహోత్రం పూర్ణమాసం దర్శం చాగ్రయణం తథా । అపత్నీకోఽ
పి కుర్వీత తత్స్మిన్నాన్యత్కథం చన । విచ్ఛిన్నవహ్నేః సన్ధానం పునరేవ విధీయ
తే । దారకర్మణి శక్తశ్చేద్దహేదౌపాసనాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వం ప
త్నీమరణే దారకర్మణి శక్తోఽనాహితాగ్నిరౌపాసనేన దహేత్ , ఆహితా
గ్నిరగ్నిహోత్రేణేత్యర్థః । సర్వాధానే పూర్వం యజమానస్య మరణే అ
గ్నిహోత్రే త్రేతాయాం పితృమేధః , పత్న్యాస్తు పశ్చాన్మరణే ప్రేతా
ధానమితి చన్ద్రికాయామ్ । అత్ర కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూ
ర్వం మృతస్య దమ్పత్యోః ప్రేతాధానం పరస్య తు ॥ * ॥ పూర్వం మృత
స్యాగ్నిసంస్కారః పశ్చాన్మృతస్య దమ్పత్యోరన్యతరస్య ప్రేతాధానమి
త్యర్థః । కల్పపరిశిష్టేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మృతాహితాగ్నేర్భార్యాయాః

ప్రేతాయావిధిరుచ్యతే । సంస్కరిష్య ఇమాం పత్నీం నిర్మన్థ్యేనకుశాగ్నినా । ఇతి సఙ్కల్ప్య సమ్పాద్య నిర్మన్థ్యాగ్నిమముం త్రిధా । విభజ్య దక్షిణాగ్నౌ తు చరుపాకోఽపరానలే । అమిత్రా స్రుక్స్రువావత్ర వారుణౌ భవతస్తతః । వపనం పాత్రచయనం వినాఽన్యత్సర్వమాదిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పునర్దారగ్రహణాసమర్థస్య పత్నీదాహవినియుక్తాగ్నిహోత్రస్య విధురస్యోత్సృష్టాగ్నేర్విచ్ఛిన్నాగ్నేర్వా మరణే ప్రేతాధానమేవ । తథాచాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యద్యాహితాగ్నిరుత్సృష్టాగ్నిర్విధురాగ్నిర్విచ్ఛిన్నాగ్నిః ప్రమీయేత నతమన్యేన ప్రేతాగ్నిభ్యో దహన్తీతి విజ్ఞాయతే చాధానప్రభృతి యజమానపవాగ్నయో భవన్తి । అథాపి బ్రాహ్మణమ్, తమసో వా ఏష తమః ప్రవిశతి సహ తేనయ ఆహితాగ్నిమన్యేన త్రేతాగ్నిభ్యో దహతి ॥ * ॥ ఇతి । భాష్యకారః — యద్యాహితాగ్నిరుత్సృష్టాగ్నిర్విధురాగ్నిర్విచ్ఛిన్నాగ్నిర్వా ప్రమీయేత నతమన్యేన త్రేతాగ్నిభ్యో దహన్తి, ఇతి, తస్య ప్రాచీనావీత్యగ్న్యాయతనముద్ధృత్యావోక్ష్య యజమానాయతనే ప్రేతం నిధాయ గార్హపత్యాయతనే అరణీ నిధాయ మన్థతి యేఽస్యాగ్నయో జుహ్వతో వాంసకామాన్సఙ్కల్పయన్తే యజమానమాం సంజానన్తు తే హవిషే సాదితాయ స్వర్గమిమంలోకమిమం ప్రేతం నయన్త్వితి తూష్ణీం విహృత్య ద్వాదశగృహీతేన స్రుచం పూరయిత్వా తూష్ణీం హుత్వా ప్రేతే మాత్యా ఇత్యాది కర్మ ప్రతిపాద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అథానుగతవహ్నిస్తు యజమానో మృతో యది । ప్రేతాధానం తథా కుర్యాదిత్యాపస్తమ్బభాషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చాహితాగ్నేర్విధురస్యాగ్నిత్రయముత్పాద్య విధివద్దాహః కార్యః । అనాహితాగ్నేస్తు ఉత్తపనేనేతి భేదః । ప్రేతే మాత్యా ఇత్యాదిసమానముభయోః । నన్వాహితాగ్నేరగ్నిత్రయోత్పాదనవదనాహితాగ్నేరపి విధురస్యౌపాసనాగ్నిముత్పాద్య తేనైవ దాహః కార్య ఇతి చేన్న, ఆధానప్రభృతి యజమానపవాగ్నయో భవన్తీత్యాపస్తమ్బేన హేతూపన్యాసాత్, నతమన్యేన త్రేతాగ్నిభ్యో దహన్తీతి ఇతరాగ్నినా దాహనిషేధాచ్చ ॥ వా ॥ యథా యోగినస్స్వాన్ దేహాన్పరిత్యజ్య పరకాయమనుప్రవిశ్య పునస్స్వాన్ దేహాన్ప్రవిశన్తి నతథే

నమస్యన్త్యేవమగ్నయోఽపి పత్నీం సంస్కృత్య యజమానమేవాభ్యావర్తన్తే, ఇతి భారద్వాజవచనాచ్చ తస్య ప్రేతాధానం యుక్తమ్ । విధురస్యానాహితాగ్నేస్తథావిధ్యభావాత్, ఉత్తపనాగ్నివిధానాచ్చ న ప్రేతౌపాసనసన్ధానమ్ । తథావిధవాయామనాహితాగ్నేర్భార్యాయాం మృతాయాముత్తపనాగ్నినైవ దాహః । ఆహితాగ్నిపత్న్యాస్తు పశ్చాన్మరణే ప్రాగుక్తకాత్యాయనాదివచనానుసారేణ ప్రేతాధానం నిర్మన్థ్యేనేతి భాష్యకారః । పూర్వం మరణే వృత్తవత్యాస్తస్యా దారకర్మణి శక్తశ్చేదగ్నిత్రయేణ దాహం కుర్యాత్ । తస్యాస్సదృత్త్యభావే స్వస్య దారగ్రహణశక్త్యభావే చ నిర్మన్థ్యేనైవ తాం దహేత్ । అత్రైవ విషయే విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ మృతాయామపి భార్యాయాం వైదికాగ్నిం న హి త్యజేత్ । ఉపాధినాపి తత్కర్మ యావజ్జీవం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉపాధిః - ప్రతికృతిః । ఏతదేవాభిప్రేత్య భారద్వాజః — ॥ వా ॥ యజమానస్యైవాగ్నిత్రయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మైత్రాయణీశ్రుతావపి — ॥ శ్లో ॥ యస్తు స్వైరగ్నిభిర్భార్యాం సంస్కరోతి కథంచన । అసౌ మృతః స్త్రీ భవతి స్త్రీ చైవాస్య పుమాన్భవేత్ ॥ * ॥ స్వైరితి శ్రవణాత్పత్న్యగ్నితాపక్షేఽయం నిషేధః, న సహాధికారపక్షే ఇతి కేచిత్ । విచ్ఛిన్నాగ్నేరుత్సృష్టాగ్నేర్వా యజమానస్య స్మృతేః పూర్వం పత్నీమరణే పునర్దారగ్రహణశక్తావశక్తౌ చ నిర్మన్థ్యాగ్నినైవ దాహః, న తు ప్రేతాధానాహితత్రేతాగ్నిభిః । తథా చ కపర్ది — ॥ శ్లో ॥ నష్టోత్సృష్టానలసహచరీదాహకృత్యే న కుర్యాత్ప్రేతాధానం మథితదహనస్తత్క్రియాయాం ప్రకల్ప్యః । అన్యో పేతానుపనయనకల్పోషణే లౌకికో వా కాపాలో వా భవతి దహనశ్చాథ సన్తాపనో వా ॥ * ॥ ఇతి । విదేశస్థానగ్నేః పత్నీమరణే ప్రేతాధానముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దూరేపి తాఽనగ్నిరితస్స్వమాతా మృతా యది స్యాత్సుతఔరసశ్చేత్ । ఆధాయ వహ్నిం విదధీత సర్వామన్త్యేష్టిమాత్మా స ఇతి శ్రుతిహి ॥ * ॥ ఇతి । అనగ్నిః - అనాహితాగ్నిః । ఏవం చ విచ్ఛిన్నౌపాసనస్య పత్నీమరణే ప్రేతాగ్నిసన్ధానమ్ పూర్వోక్తకపర్దివచనేన న్యాయసామ్యాన్మథితాగ్నిరిత్యేకే.

బహుపత్నీకస్యపత్నీమరణేఽగ్నినిర్ణయః

బహుపత్నీకస్యపత్నీమరణేవృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ బహుపత్నీకపక్షే తు జ్యేష్ఠా చేత్పూర్వమారిణీ । తాం దహేదగ్నిహోత్రేణ పునరాధానమన్యథా ॥ * ॥ ఇతి (నిర్మన్థ్యేన తథేతరా ఇతిపాఠాన్తరమ్) అయం న్యాయో ద్విపత్నీకవిషయేఽపి సమానః । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠాభార్యామృతా పూర్వం పుత్రస్త్రేతాగ్నినాదహేత్ । ఆధానం చ పునః కుర్యాత్సహపత్న్యా ద్వితీయయా । ద్వితీయాయది చేద్భార్యా పూర్వం మరణమాప్నుయాత్ । జీవన్త్యాం ప్రథమాయాం తు దహేన్నిర్మథితాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । ద్వితీయాయా అగ్నిహోత్రదాహనిషేధమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ద్వితీయాం వై తు యో భార్యాం దహేద్వైతానికాగ్నిభిః । తిష్ఠన్త్యాం ప్రథమాయాం తు సురాపానసమం హి తత్ ॥ * ॥ ఇతి । తిష్ఠన్త్యాం ప్రథమాయామితివిశేషణాత్తన్మరణాదూర్ధ్వం విద్యమానాసు జ్యేష్ఠాయామరణేఽపిఅగ్నిదానమనుమతమేవ । ఏతదేవాభిప్రేత్య స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ మృతాయాం తు ద్వితీయాయాం యోఽగ్నిహోత్రం సముత్సృజేత్ । బ్రహ్మోజ్ఝం తం విజానీయాద్యశ్చ కామాత్సముత్సృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదాధానానధికృతస్త్రీవిషయమితివిజ్ఞానేశ్వరేణోక్తమ్ । తద్విషయతాప్రతీతేస్తదుక్తమయుక్తమిత్యన్యే । ద్విభార్యానాహితాగ్నివిషయేస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యోరేకాయదిమృతా తాం దహేత్ స్మార్తవహ్నినా । ఆదధీతాన్యయాసార్ధమాధానవిధినాగృహీ ॥ * ॥ ఇతి । పత్న్యోర్మధ్యే ఏకా - ముఖ్యా , జ్యేష్ఠేతియావత్ , సామృతాయది తాం సంసృష్టస్మార్తవహ్నినాదాహయిత్వాపునరన్యయా కనిష్ఠయాసహ పునస్సన్ధానవిధినా సన్దధీతేత్యర్థః । తథా శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ అథాగ్న్యోర్గృహ్యయోర్యోగమహం వక్ష్యామి శౌనకః । సహాధికారసిద్ధ్యర్థం సపత్నీభేదజాతయోః ॥ * ॥ ఇత్యాదినాఽగ్నిద్వయసంసర్గముక్త్వా జ్యేష్ఠాయాస్సంసృష్టవహ్నినా దాహమాహ— ॥ శ్లో ॥ తయోరేకాయదిమృతా తాందగ్ధ్వా తేనవహ్నినా । ఆదధీతాన్యయాసార్ధమాధానవిధినాగృహీ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుభాష్యకారవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥

యదిత్వనేకభార్యస్య కాచిత్పత్నీమృతాతదా । నిర్మథ్యైవ సాదాహ్యా తదగ్నిం ధారయేత్పతిః ॥ * ॥ ఇతి, తచ్ఛాన్దోగ్యాదివచనవిరుద్ధత్వా దుపేక్షణీయమ్, పత్న్యా అజ్గత్వపక్షే వా సమర్థనీయమ్ । కనిష్ఠావిషయేతు స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ కనిష్ఠాయాంమృతాయాంతు విభజ్యాగ్నింప్రదాహయేత్ । శమయిత్వాఽన్యభాగంతుసమాదధ్యాత్పునస్సుధీః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిశేషస్సంగ్రహేనిరూపితః — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠావివాహవహ్నౌచేత్కనీయస్యాః కరగ్రహే । హోమస్తయోర్మృతైకాచేత్సర్వేణౌపాసనాగ్నినా ॥ దగ్ధ్వాతామన్యయాసాకంపునస్సన్ధానమాచరేత్ । కనీయస్యా వివాహేతు హోమశ్చేల్లౌకికానలే ॥ మృతాంగృహ్యాదంశేనశిష్టైర్హోమంసమాచరేత్ । తస్తదంశేన దాహస్స్యాద్వ్యగపన్మరణేతయోః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నకల్పకారికయోరుక్తమ్— ॥ శ్లో ॥ లౌకికాగ్నావితరోద్వాహంకృత్వాసంసృష్టవహ్నిమాన్ । తస్యైకస్యాంమృతాయాంతువిభాగోఽగ్నేర్మనీరితః ॥ విభజ్యవహ్నింప్రత్యక్షుంభాగయోస్తుపృథక్పృథక్ ॥ పూర్ణాహుతావివిచ్యాగ్నిమిష్ట్వాభాగౌవినిర్దిశేత్ । పూర్వస్యాం దక్షిణంభాగమితరస్యాం తథేతరమ్ ॥ యాంతుతస్యమృతాభార్యాతద్భాగం వినియోజయేత్ । పూర్వోపాసనవహ్నౌతు యస్యోద్వాహఃపురాకృతః ॥ తస్యైకపత్నీమరణే కృత్స్నోఽగ్నిర్వినియుజ్యతే । తతస్తస్యాః క్రియాన్తేతు స్థితయాసహభార్యయా ॥ ప్రధానోద్వాహహోమంతు కృత్వా పూర్వవదాచరేత్ । ఏవంవిజ్ఞాయయఃకుర్యాత్తరతీహానుసంసృతిమ్ ॥ అన్యథాత్వగ్నినాశస్స్యాత్పతత్యేవేతినిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । పత్నీనాం యుగపన్మరణే సంసృష్టస్యాగ్నేర్ద్విభాగమాహసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ ఔపాసనాగ్నౌసంసృష్టేసమిధౌద్వౌప్రదాపయేత్ । అయంతేయోనిఋత్వియ ఇత్యేవ యుగపత్తతః ॥ సప్తతేఅగ్న ఇతితు హుత్వా పూర్ణాహుతిం తతః । అచ్ఛాగ్నిరోమతీయఇతి విభజ్యాగ్నిం తతఃపునః ॥ ఆజుహ్వేతి సమిధం ప్రతిష్ఠాప్యతత్రోపహునేత్ । అయాశ్చవ్యాహృతీశ్చైవఘృతంహుత్వాతతఃపునః । ఏవంవిభజ్యచైకేన సామ్నా త్కర్మసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అగ్న్యాధానేతు ఏకభార్యస్యయజమానస్యపూర్వం మరణే తస్యాగ్నిత్రేతాయాం పితృమే

ధః । పత్న్యస్త్వౌపాసనేనదాహః । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ తయోర్యః
పూర్వః ప్రమ్రియేత తస్యాగ్నిత్రేతాయాం పితృమేధస్సంపద్యతే, యఃప
శ్చాత్తస్యౌపాసనే ॥ * ॥ ఇతి । స్త్రీణామేవం భర్తరి ప్రేతఇతి భారద్వాజవ
చనానుసారేణ భర్తృమరణాదూర్ధ్వమప్యౌపాసనాగ్నిపరిచర్యాయాం స
త్యామౌపాసనేనదాహః, అన్యథా ప్రేతాగ్నిసన్ధానమ్, నిర్మన్థ్యేఽగ్నిరితి
కేచిత్ । ఏకభార్యస్య పూర్వం పత్నీమరణే అగ్నిహోత్రేణౌపాసనేన
చదగ్ధ్వా పునః పరిణీయ తయా సహాధానమ్, అత్రైవముపోషతీత్యారభ్య
పురస్తాత్ సభ్యావసథ్యాభ్యామౌపాసనేన చేత్యాపస్తమ్బేనౌపాసనస్య
ప్రతిపత్తివిధానాత్ । వివాహోపాస్త్యనిశ్చయేపత్న్యస్త్రేతాయాం
పితృమేధః । “ యజమానస్యత్రేతౌపాసనేన, యః పశ్చాత్తస్యౌపాసనే ”
ఇతిస్మరణాత్ । అర్ధాధానేత్వనేకభార్యస్యయజమానస్యపూర్వంమరణే
తస్యాగ్నిత్రేతాయాం పితృమేధః , పత్నీనాంతు స్వైస్వైరౌపాసనా
గ్నైః । ఉక్తంచభాష్యే — ॥ శ్లో ॥ అథ చేద్బహుపత్నీకో హ్యర్ధాధానీవి
పద్యతే । త్రేతాగ్నిభిస్తదాహ్యస్స్యాత్ పత్న్యస్త్వౌపాసనాగ్నిభిః । ప్ర
త్యగ్నిం విభజ్యైవయథావదనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిత్ ।
పూర్వమృతపత్న్యస్త్రేతాగ్నిభిర్దహనవిధానం పశ్చాన్మృతాయా ఔపా
సనాగ్నినాదహనవిధానంచ సహాధికారపక్షే, నత్వర్ధజతాపక్షే, అత ఏవో
క్తం భాష్యకారేణ — ॥ వా ॥ సూత్రేహిపూర్వంమృతస్యయజమానస్యవై
తానికైరౌపాసనేనచదహనమనుక్రాన్తమ్, పత్న్యాస్తునిర్మన్థ్యేనదహనం
వక్ష్యతేనిర్మన్థ్యేనపత్నీమితి , తత్ర కథం పశ్చాన్మృతాయాః పత్న్యా ఔ
పాసనసద్భావః । తస్మాదౌపాసనవత ఆహితాగ్నేర్వైతానికైరౌపాస
నేనచదహనం పత్న్యాస్తునిర్మన్థ్యేన । తత్రార్ధజతాపక్షే “సర్వాధానేఽర్ధా
ధానేవాపూర్వమృతాం పత్నీం నిర్మన్థ్యేనదాహయిత్వా విధివదగ్నిముత్సృ
జ్యదారసంగ్రహణం కృత్వా బ్రహ్మౌదనపచనానన్తరమౌపాసనాగ్నిమర
ణ్యోస్సమారోప్యమథిత్వావిధివదగ్న్యాధానం కుర్యాత్ ” ఇత్యర్ధజత్వప
క్షానుసారిణఆహుః । యచ్చాత్రవక్తవ్యంతత్సర్వం యజమానప్రకర
ణేనిరూపితమ్ । దారసంగ్రహణానన్తరంఅగ్న్యాధానాత్పూర్వం యజ

మానమరణెసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ యజ్వామృత స్త్రికఉదూహ్యథా ర్యామగ్నీ ననాధాయమృతోయదిస్యాత్ । ఔపాసనేతన్తు మతీమయూ శ్చహుత్వాసమారోప్యహృతారణౌతమ్ । ప్రేతాధానంతుక ర్తవ్యంతత్ప శ్చాత్పైతృమేధికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రారణ్యాహరణమాహత్రికాణ్డీ— ॥ శ్లో ॥ నష్టేష్వగ్నిష్వధారణ్యోర్నాశేస్వామీమ్రియేతచేత్ । ఆహ రేదరణిద్వన్ద్వమాధానోక్త విధానతః । తతో ఽగ్నిశూన్యప్రేతోక్తమ న్థానాదిప్రపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఆత్మారూఢానలమృతివిషయే ఆపస్త మ్బః — ॥ వా ॥ ఆత్మారూఢేష్వగ్నిషుయజమానోమ్రియేతలౌకికాగ్ని ముపసమాధాయప్రేతస్యదక్షిణంపాణిమభినిధాయతత్పుత్రోభ్రాతావా ఽన్యోవాప్రత్యాసన్నబన్ధుః, “ ఉపావరోహ ” ఇత్యుపావరోహయేత్, “ పునస్త్వాదిత్యా ” ఇత్యగ్నిమభిసమిన్ధ్యాదేవం సర్వేష్వగ్నిష్వపఘాతే షు ॥ * ॥ ఇతి । “ భూర్భువస్సువః ” ఇతి సర్వప్రాయశ్చిత్తానిచేతి । అనేనైవంన్యాయేనాత్మసమారూఢౌపాసనాగ్నేః కాలద్వయోపాసనాతిక్ర మాత్ పూర్వం మృతస్యదక్షిణహస్తేఽగ్నినుపస్థాప్యోపావరోహ్యవ్యాహృ త్యానాజ్ఞాతత్రయేణచతుర్గృహీతమాజ్యం జుహుయాత్ । ఏవంచౌపా సనోత్పత్తిః కాలద్వయాతిక్రమేప్రేతాగ్నిసన్థానేనైవ । అరణిసమారో పితాగ్నిమృతివిషయేఽపిభరద్వాజః — ॥ వా ॥ యద్యాత్మన్యరణ్యోర్వా సమారూఢేషు యజమానోమ్రియేతఆయతనానికల్పయిత్వా యజమానా యతనేప్రేతంనిధాయగార్హపత్యాయతనే లౌకికాగ్నిముపసమాధాయ ప్రేతస్యదక్షిణపాణిమభిసంగృహ్యతత్పుత్రోభ్రాతావాఽన్యోవాప్రత్యా సన్నబన్ధుః, “ ఉపావరోహజాతవేదఇమంతం స్వర్గాయలోకాయనయ ప్రజానామాయుః । ప్రజాం రయిమస్మాసుధేహ్యజస్రోదీదిహినోదురో ణే ” ఇతి లౌకికాగ్నావుపావరోహయత్యరణ్యోర్వాఉపావరోహ్యమన్థే ద్యద్యరణ్యోస్సమారూఢస్యాన్యనిర్వర్తమానేప్రేతమన్వారభ్యయిత్వా ఇమం మన్త్రంజపేత్, విహరణాదిసమానమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రారణ్యో ర్వోపావరోహ్యమన్థేదిత్యన్తమాత్మసమారోపణవిషయమ్ । శేషమరణిస మారోపణవిషయమ్ । అదితసూక్తం(ప్రే)తనిధానాన్తముభయత్రతుల్యమ్।

ఏవమనాహితాగ్నేస్సమిత్సమారోపణేసతి తన్మరణే మృతస్యదక్షిణంపాణి
మన్వారభ్యలౌకికాగ్నావుపావరోహ్యద్వాదశగృహీతేనాజ్యేనతూష్ణీం
హుత్వాతత్కాలహోమంచకృత్వాసంస్కుర్యాత్ । కాలద్వయానతి
క్రమే నద్వాదశగృహీతేనహోమః, కింతువ్యాహృత్యాऽనాజ్ఞాతత్ర
యేణచపూర్వవజ్జుహుయాత్ । సమారూఢౌపాసనాగ్నేర్భార్యాయా
మరణేలౌకికాగ్నావుపావరోహ్యదాహయేత్.

ఆహితాగ్నేర్దేశాన్తరమరణే

ఆహితాగ్నేర్దేశాన్తరమరణవిషయే చన్ద్రికాయాముక్తమ్ —
॥ శ్లో ॥ యస్మిన్దేశేస్థితోవహ్నిస్తతోऽన్యత్రమృతోయది । ¶ వైతా
నేపాథికాకార్యాపూర్ణాహుతిరథాపివా ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిహో
త్రార్థమృత్విజంపరికల్ప్యకార్యవశాద్దేశాన్తరం గ్రామాన్తరంవాగతస్య
తత్రైవామృతస్య లౌకికాగ్నినాదగ్ధస్యాస్థీని త్రేతాగ్నిసమీపం నీత్వా
§ తస్మిన్వైతానికే పాథికృతీమిష్టిం పూర్ణాహుతింవా కృత్వాప్రేతాస్థి
సంస్కారం కుర్యాదిత్యర్థః । కేచిదత్ర “ చరుః పథికృతః కార్యః పూ
ర్ణాహుతిరథాపివా ” ఇతి పఠిత్వావ్యాచక్షతే - “ ఔపాసనేగృహే
విద్యమానే దేశాన్తరే లౌకికాగ్నినాదగ్ధస్యానాహితాగ్నేరస్థీన్యాదాయ
ఔపాసనే శృతేనచరుణాఅగ్నయేపథికృతేస్వాహేతి జుహుయాత్ । పూ
ర్ణాహుతిం వేతిపునస్సంస్కారపర్యన్తమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ ।
అథ యద్యాహితాగ్నిరన్యత్ర ప్రేయాత్, దీప్యమానైర్గ్లాయమానైరగ్ని
భిరాసీరన్యావదేవాస్యాగ్నిభిస్సమాగమయేరన్ ఆసంస్కారాదగ్నిం జు
హుయాదగ్నిసంరక్షణార్థమ్ ” ఇతి బోధాయనాపస్తమ్బస్మరణాత్ ।
తత్రహోమద్రవ్యముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్యతీర్థేనవత్సేన
యాగౌస్సూతపరాదోధరా । ఆశరీరాహుతేస్తస్యాః పయసాహోమఇష్య
తే । అన్యస్యాఅపి హోతవ్యం పయసాతదభావతః ॥ * ॥ ఇతి । పారిజాతే
తు — ॥ శ్లో ॥ దూరేసాగ్నిః పతిః పత్నీమృతాస్యామతపాగ్నికా । దూరేష

¶ వైతానోపాధికాకార్యా. § తస్మిన్వైతానికోపాధికృతామిష్టిమితిచ బహుపుస్తకేషు దృశ్యతే

తిర్మృతస్త్రావృత్తర్క్షస్సతి చాత్మజే ॥ * ॥ ఇతి । సాగ్నిరౌపాసనసహితః
పితాదూరస్థః మాతామ్మృతా, అథవా సాగ్నికామాతాస్థితా దూరేపితామ్మృ
తః, తదా ఔరసపుత్రో౽గ్న్యానయనపర్యన్తం సంస్కారం న కుర్యాత్,
తదసంభవే౽స్థ్యానయనపర్యన్తం న సంస్కుర్యాదిత్యర్థః । అస్థ్యాహర
ణాసమ్భవే గృహే విద్యమానేన అగ్నిహోత్రేణ ప్రతికృతిదాహమా
హ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ అస్థీని యద్యలబ్ధాని పర్ణైస్తత్పురుషాకృతిమ్ ।
కృత్వా తద్గతదిగ్భాగే దహేయుః పితృమేధతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రే౽పి — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరే ప్రమీతస్య నరస్యాస్థి పునర్దహేత్ । అస్థ్య
భావే పలాశోత్థైర్వృన్తైః ప్రతికృతిం దహేత్ ॥ తదభావే కుశైస్తేషాం ష
ష్ట్యా చ త్రిశతైరపి । చత్వారింశచ్ఛిరః క్షేప్యాద్దశ కణ్ఠే౽థ వక్షసి ॥ వింశతిస్త్రిం
శదుదరే శతార్ధం భుజయోః పృథక్ । ఊరుద్వయే సప్తతిశ్చ పృథక్పృథ
గుదీరితాః ॥ బాహ్వఙ్గుళీషు చ తథా దశ పాదాఙ్గుళీషు చ । మేఢ్రే ద్వాదశ
శిశ్నే౽ష్టౌ ఊర్ణాసూత్రేణ బన్ధనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥
యద్యాహితాగ్నిః ప్రోషితః ప్రమీతో న జ్ఞాయేత యాం దిశమభిప్రస్థిత
స్స్యాత్తాముపస్యాగ్నిభిః కక్షం దహేయురపి వా త్రీణి షష్టిశతాని పాలాశ
వృన్తానాం తైః కృష్ణాజినే పురుషాకృతిం కుర్వన్తి । పలాశవల్కైః కుశై
ర్వా సన్ధిషు సంవేష్ట్య చత్వారింశతా శిరః ప్రకల్పయతే దశభిర్గ్రీవాం విం
శత్యోరస్త్రింశతోదరం పఞ్చాశతా పఞ్చాశతైకైకం బాహుం తాభ్యా
మేవ పఞ్చభిః పఞ్చభిరఙ్గుళీరుపకల్పయతే । సప్తత్యా సప్తత్యైకైకం పా
దం తాభ్యామేవ పఞ్చభిః పఞ్చభిరఙ్గుళీరుపకల్పయతే । అష్టాభిశ్శిశ్నం
ద్వాదశభిర్వృషణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జయన్తకారికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥
శరీరాణి న విన్దేరన్ దేశాన్తరమృతస్య చేత్ । దద్యాచ్ఛిరస్య శీత్యర్ధం
గ్రీవాయాం తు దశైవ తు ॥ ఉరసి త్రింశతం దద్యాద్వింశతిం జఠరే తథా ।
బాహ్వోర్ద్వయోశ్శతం దద్యాద్దశ బాహ్వఙ్గుళీషు చ ॥ ద్వాదశా
ర్ధం వృషణయోరష్టార్ధం శిశ్న ఏవ తు । ఊర్వోర్ద్వయోశ్శతం దద్యాత్
షష్ట్యర్ధం జానుజఙ్ఘయోః ॥ దశ పాదాఙ్గుళీషు స్యురూర్ణాసూత్రేణ బన్ధయే
త్ ॥ స్నాప్యాలఙ్కృత్య తద్రూపం కుర్యాత్తస్యాభిమర్శనమ్ ॥ * ॥ ఇ

తి । శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణాజినేతు పాలాశవృన్తైః కృత్వా నరాకృ
తిమ్ । చత్వారింశచ్ఛిరోగ్రీవా దశవింశత్యురస్యపి ॥ పఞ్చచత్వారింశ
ద్బాహ్వోః పఞ్చపఞ్చభిరఙ్గులౌ । త్రింశత్సక్థ్యోదరేశిశ్నే బీజేఽష్టౌ
ద్వాదశక్రమాత్ ॥ పఞ్చషష్టిర్ద్వయోః పదయోరఙ్గులౌ పఞ్చపఞ్చభిః । త్రి
శతానిచ షష్టిశ్చ పాలాశం వృన్తమాహరేత్ ॥ అలాభేయజ్ఞవృక్షాణాం
వృన్తాన్యపి సమాహరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ వా ॥ తా
వద్భిః పాలాశపర్ణైశ్శరీరాకృతిరిత్యేకే । కుశైరిత్యన్యే । పర్ణశరైరిత్యప
రే ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిర్ద్విజః కశ్చిత్ప్రవ
సన్ కాలచోదితః । దేహనాశమనుప్రాప్తస్తస్యాగ్నిర్వసతే గృహే ॥ ప్రే
తాగ్నిహోత్రసంస్కారః శ్రూయతా మృషిపుఙ్గవాః । కృష్ణాజినం స
మాస్తీర్య కుశైస్తు పురుషాకృతిమ్ ॥ షట్శతాని శతంచైవ పాలాశానాంచ
వృన్తతః । చత్వారింశచ్ఛిరోదద్యాచ్ఛతం కణ్ఠేతు విన్యసేత్ ॥ బాహు
భ్యాం శతకం దద్యాదఙ్గుళీషుదశైవచ । శతంతు జఘనే దద్యాద్ద్వింశతంతూ
దరేతథా ॥ దద్యాదష్టౌ వృషణయోః పఞ్చ మేఢ్రేతువిన్యసేత్ । ఏకవింశతి
మూరుభ్యాం ద్విశతం జానుజఙ్ఘయోః । పాదాఙ్గులీషుషడ్దద్యాద్యజ్ఞపా
త్రం తతోన్యసేత్ ॥ శమ్యాం శిశ్నే వినిక్షిప్య అరణీముష్కయోరపి । జు
హూంతుదక్షిణేహస్తే వామేతూపభృతంన్యసేత్ ॥ పృష్ఠేతూలూఖలం
దద్యాత్ పృష్ఠేచముసలంన్యసేత్ । ఉరసిక్షిప్యదృషదం తణ్డులాజ్యతిలా
న్ముఖే ॥ శ్రోత్రేచప్రోక్షిణీందద్యాదాజ్యస్థాలీంచ చక్షుషోః । కర్ణే నేత్రే
ముఖేఘ్రాణే హిరణ్యశకలంన్యసేత్ ॥ అగ్నిహోత్రోపకరణమశేషం
తత్రనిక్షిపేత్ । అసౌస్వర్గాయలోకాయ స్వాహేత్యేకాహుతింసకృత్ ॥
దద్యాత్పుత్రోఽథవాభ్రాతాఽప్యన్యోవాఽపిచ బాన్ధవః । యథాదహన
సంస్కారం తథాకార్యం విచక్షణైః । ఈదృశంతు విధింకుర్యాద్బ్రహ్మ
లోకగతిర్ధ్రువా ॥ దహన్తియేద్విజాస్తంతు తేయాన్తి పరమాం గతిమ్ । అ
న్యథాకుర్వతేకర్మత్వాత్మబుద్ధ్యాప్రచోదితాః ॥ భవన్త్యల్పాయుషస్తేవై ప
తన్తి నరకేఽశుచౌ ॥ * ॥ ఇతి । యదాప్రోషితఆహితాగ్నిర్దేశాన్తరేమ్రియ
తే అగ్నిశ్చ స్వగృహేవసతి తదానీమాస్తీర్ణే కృష్ణాజినే పాలాశవృన్తైర్దే

హోకృతిం కుశబద్ధాన్నిర్మాయ తదవయవేషు యజ్ఞపాత్రాణి నిక్షిప్య “ అసౌ స్వర్గాయ లోకాయ స్వాహా ” ఇత్యాహుతిం జుహుయాత్ , తతః కల్పసూత్రోక్తప్రకారేణ కృత్స్నం సంస్కారం సమాపయేత్ , తత్ర సంస్కారస్యాహితాగ్నేర్బ్రహ్మలోకప్రాప్తిః , సంస్కర్తుః పరమాగతిః , అయథోక్తకారిణః పణ్డితంమన్యస్య నరకప్రాప్తిరిత్యర్థః । ఆపస్తమ్బస్తు — ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నిం విజనే ప్రమీతం తైలద్రోణ్యాశ్శయనధాయ శకటేనాహరన్తి , తాని గ్రామసుమరాద్యదాయాం ప్రతిష్ఠాప్యాగ్నేః పితృమేధభాణ్డంచ నిర్హరన్తి ॥ * ॥ ఇతి । గృహేఽగ్న్యభావే దేశాన్తరే ఆహితాగ్నేర్మరణే ప్రేతాధానం కృత్వా దహేత్ । ప్రేతాధానాసమ్భవే లౌకికాగ్నినా దగ్ధస్యాహితాగ్నేః ప్రేతాధానాహితాగ్నిత్రయేణ పునర్దాహః , న తసునేత్యన ప్రేతాగ్నిభ్యో దహన్తే నియమాత్ । ఏవం విచ్ఛిన్నౌపాసనస్యానాహితాగ్నేర్గృహే ప్రేతాగ్నిసన్ధానమ్ । దేశాన్తరే తస్య మరణే లౌకికాగ్నినా విధివద్దగ్ధస్యాపి ప్రేతాగ్నిసన్ధానేన పునర్దాహః , ఔపాసనేనానాహితాగ్నిం గృహే దహేదితి నియమాత్, ఔపాసనేన వినా కృతస్యాకించిత్కరత్వాత్ । గృహే సత్యపి వా ఔపాసనే ప్రేతాగ్నిసన్ధానేన ఔపాసనముత్పాద్య తేన దాహే కృతే సతి న పునర్దాహః ॥ శ్లో ॥ అగ్నేర్దేశాన్తరప్రాప్తిర్దూరస్థోఽపి చ పుత్రకః । అగ్నిముత్పాద్య కర్తవ్యం దాహకర్మ స్వబన్ధుభిః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । గృహేఽగ్నావిద్యమానే సతి దేశాన్తరే మృతస్య తస్య లౌకికాగ్నినా దగ్ధస్యాస్థీన్యాహృత్య పునరౌపాసనాగ్నినా దాహః । అస్థ్యసమ్భవే ప్రతికృతిదాహః । నికటదేశే మృతస్య గృహే విద్యమానమౌపాసనం నీత్వా తేన దాహః కర్తవ్యః । ఔపాసనానయనాసమ్భవే లౌకికాగ్నినా దగ్ధ్వా ఔపాసనేన పునర్దహేత్ । అస్థిసంస్కారపర్యన్తమన్యదీయేన ద్రవ్యేణౌపాసనం హోమయేత్ । విచ్ఛిన్నౌపాసనస్య దేశాన్తరమరణే పుత్రాసన్నిధానవిషయే లౌకికాగ్నిం కేచిదిచ్ఛన్తి । తథా చ పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ పుత్రో దూరగతః పిత్రోర్మృతిరత్ర భవేద్యది । లౌకికాగ్నిర్భవేత్తత్ర కేచిదాహుర్మనీషిణః ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వమౌపాసనాగ్నినా దాహే కేనాపి నిమిత్తేన పునర్దాహప్రాప్తౌ ప్రేతాగ్నిసన్ధా

నమ్ । పునర్దాహనిమిత్తమగ్రేవక్ష్యతే । యత్తూచ్యతే ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌ నతిస్యాదథదేహక్షతిరస్థ్యస్తిచేదగ్నిరపేక్షణీయః । అనస్థికస్యాప్యశరీరకస్య వినష్టవహ్నేరుదకక్రియైవ ॥ * ॥ ఇతి, అస్యార్థం కేచిదాహుః - అగ్నౌ గృహే విద్యమానే సతి దేశాన్తరమృతస్య లౌకికాగ్నినా దగ్ధస్యాస్థిసమ్భవే గృహే విద్యమానేనౌపాసనేన పునరస్థిదాహః । అస్థ్యసమ్భవే ప్రతికృతికల్పనేన పునర్దాహః । వినష్టవహ్నేః - విచ్ఛిన్నాగ్నేస్తు, దేశాన్తరే మృతస్య త్రేతాగ్నిసన్ధానాహితౌపాసనేన దగ్ధస్య అత ఏవానస్థికస్య - అస్థిసంస్కారరహితస్య, అశరీరకస్య - ప్రతికృతిశరీరసంస్కారరహితస్య, కేవలముదకక్రియైవేతి । అన్యే త్విమం శ్లోకమన్యథా వ్యాచక్షతే - ప్రోషితస్యానగ్నేరలబ్ధాస్థికస్య కేవలోదకదానమాత్రం న ప్రతికృతిదాహః, అగ్న్యస్థిశరీరాణామన్యతమస్య సద్భావ ఏవ దాహ ఇతి, తత్ ॥ శ్లో ॥ అస్థీని యద్యలబ్ధాని పర్ణైస్తత్పురుషాకృతిమ్ । కృత్వాతత్తదిగ్భాగే దహేయుః పితృమేధతః ॥ * ॥ ఇతి పూర్వోక్తబోధాయనాది బహుస్మృతివిరోధాత్, అనాకర్ణితవార్తస్య పిత్రాదేః ప్రోషితస్య పఞ్చదశ ద్వాదశ వర్షాన్తరమగ్న్యస్థిశరీరాసమ్భవేఽపి "కృత్వా తత్ప్రతిరూపకమ్" ఇతి ప్రతికృతిదాహవిధానాత్, పురుషాహుతిర్హ్యస్య ప్రియతమా ఆవృతసంస్కారేణాముం లోకమభిజయతీతి దహనస్యావశ్యకత్వస్మరణాచ్చ ఉపేక్ష్యమిత్యాహుః । యథోచితమత్ర గ్రాహ్యమ్ । అతో విచ్ఛిన్నత్రేతాగ్నేరస్థ్యలాభే ప్రేతాధానేన ప్రతికృతిదాహః । అనాహితాగ్నేః ప్రేతాగ్నిసన్ధానేన తద్దాహః.

ప్రేతాగ్నిసన్ధానవిధిః

తత్ర ప్రేతాధానస్వరూపమాహ గృహ్యసంగ్రహకారః — ॥ వా ॥ అథాతః ప్రేతాధానవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామో విచ్ఛిన్నాగ్న్యాదిమరణే ప్రాచీనావీత్యగ్న్యాయతనాన్యుద్ధృత్యావోక్ష్య విహారం కల్పయిత్వా ప్రేతస్య దక్షిణం హస్తమరణ్యోరన్వారమ్భయిత్వా "యేఽస్యాగ్నయో జుహ్వతో మాంసకామాస్సఙ్కల్పయన్తే యజమానమాంసం జానన్తు తేహవిషేసాదితాయ స్వర్గం లోకమిమం ప్రేతం నయన్తు" ఇతి మథిత్వా గార్హపత్యాయతనే నిధాయ తూష్ణీం విహృత్య దక్షిణాగ్నిం తత ఆహవనీయం ప్రణీయ

ద్వాదశగృహీతేన స్రుచం పూరయిత్వా ప్రజాపతిం మనసా ధ్యాయన్నా
హవనీయే జుహుయాత్తతస్సంస్కారోపక్రమః । ఆత్మారూఢేష్వగ్నిషు
దక్షిణపాణిం లౌకికేఽగ్నౌ నిధాయాధ్వర్యుః “ఉపావరోహ” ఇత్యుపా
వరోహయేత్ , తం త్రేధా కృత్వా దాహయేత్ । అరణ్యారూఢేతు మృత
స్య దక్షిణేన పాణినాఽరణిం స్పర్శయిత్వా మథిత్వాఽవరోహయేత్ । ఆత్మ
సమారూఢేష్వగ్నిషు పత్నీమరణే స్వయమేవావరోహయేత్ , తం త్రేధా
కృత్వా దాహయేత్ । శరీరనాశే పలాశపర్ణైస్సమూలైః కృష్ణాజినే శరీరా
కృతిం కుశైర్వేష్టయిత్వా విధివద్దహేత్ । దేశాన్తరమరణశ్రవణే ఆసం
స్కారాదగ్నిసంరక్షణార్థమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ । మృతిశ్రవణా
నన్తరం పాథికృతీమిష్టిం పూర్ణాహుతిం వా జుహుయాత్ । తదర్థం విహృత్యా
జస్రాన్కుర్యాత్ । యాగౌస్కృతవత్సవత్సాన్తరేణ మహ్యతే । నాం
నోహయిత్వా ప్రాచీనావీతీ పరిస్తరణదర్భాన్ ప్రాగగ్రాన్ దక్షిణాగ్రాన్
స్తృణుయాత్ । గార్హపత్యస్య దక్షిణార్ధే శితేభస్మన్యధిశ్రిత్య దక్షిణత ఉ
ద్వాస్య సకృదేవ సర్వం పరిషేచనాదివర్జం తూష్ణీం జుహుయాత్ । ప్రే
తం తైలద్రోణ్యామవధాయ శకటేన గ్రామమర్యాదామానయేన్నిర్మథ్యై
నవాదగ్ధ్వాఽస్థీని కృష్ణాజినే సన్నహ్య బ్రహ్మచారీ నియతభోజ్యధశ్శాయ్యా
నయేత్తత్రాగ్నీన్నీత్వా దహేదితి । ప్రేతాగ్నిసన్ధానమాహాపస్తమ్బః —
॥ వా ॥ ద్వాదశగృహీతేన స్రుచం పూరయిత్వా తూష్ణీం హుత్వా ప్రేతే
మాత్యా ఇత్యాదికర్మ ప్రతిపాద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తద్వ్యాఖ్యానే తు, ద్వా
దశగృహీతేనాజ్యేన వ్యాహృతిభిరయాశ్చేతిమన్త్రేణానాజ్ఞాతత్రయేణ
చాగ్నిసిద్ధిః, భూర్భువస్సువరితి సర్వప్రాయశ్చిత్తమ్, తదిదం సర్వప్రా
యశ్చిత్తం సర్వత్ర క్రియత ఇత్యాశ్మరథ్య ఇతి చ , అనుగతేఽపివోత్తరయా
జుహుయాదితి చ, అనాజ్ఞాతమితి త్రిస్రోఽనాజ్ఞాతేతి జుహుయాదితి చాపస్త
మ్బేనోక్తత్వాదితి । “అగ్నౌ నష్టే త్రయః కృచ్ఛ్రాః కర్తవ్యా వత్సరం ప్రతి”
ఇత్యుక్తకృచ్ఛ్రాచరణం చ తత్తదతీతకాలానుగుణం కార్యమ్ । బోధాయన
స్తు — ॥ వా ॥ అథ యది గృహస్థస్యౌపాసనం విచ్ఛిద్యేత ప్రాణేషూత్క్రా
న్తేషు శ్రోత్రియవచనాదుద్ధరేత్ । శ్రోత్రియాగారాదగ్నిమాహృత్యాగ్ని

ముపసమాధాయ సంపరిస్తీర్యాజ్యం విలాప్య ఉత్పూయ స్రుక్స్రువౌ నిష్టప్య సంమృజ్య స్రుచి చతుర్గృహీతం గృహీత్వా, సప్త తే అగ్నే - ఇతి సప్తవ్యాహృతిభిశ్చ హుత్వా, పూర్వం దేవా అపరేణ - ప్రాణాపానౌ - ఇతి ద్వాభ్యామ్, మా త్వా వృక్షౌ సంబాధిష్టామ్ - మా త్వా వృక్షౌ సంబాధేథామ్ - ఇతి చ ద్వాభ్యామ్, అగ్నేభ్యావర్తిన్ - అగ్నే అఙ్గిరః - పునరూర్జా - సహ రయ్యా - ఇతి చ తస్రోఽభ్యావర్తినీశ్చ హుత్వా, తత ఊర్ధ్వం పైతృమేధికకర్మ ప్రతిపద్యతే ॥*॥ ఇతి। ఆశ్వలాయనానాం తు శౌనకోక్తప్రకారేణ అయాశ్చాదిపఞ్చభిర్మన్త్రైరగ్నిసిద్ధిః। ఆశ్వలాయనీయకారికాయాం తు అనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య సంస్కారవిధిరుచ్యతే — ॥ శ్లో ॥ స్నాతః పవిత్రపాణిస్సన్నుపవిశ్య యథావిధి। ప్రాణానాయమ్య సంకల్ప్య ప్రాచీనావీత్యనన్తరమ్। ప్రేతనామ తు షష్ఠ్యోక్త్వా విచ్ఛిన్నౌపాసనస్య తు ॥ కరోమి సన్ధానమితి హోమద్రవ్యం ప్రదాయ చ। ఆగారోల్లిఖ్య యామ్యాన్తముపోక్ష్యాగ్నిం నిధాయ చ। విపరీతం పరిస్తీర్య దక్షిణే పాత్రసాదనమ్। దర్భేషు దక్షిణాగ్రేషు సాదయేదేకశః క్రమాత్। ప్రోక్షణీం స్రుక్స్రువౌ చైవమాజ్యస్థాలీం యథాక్రమమ్। ఉత్పూయ ప్రోక్షణీం ప్రోక్ష్య పాత్రాణి చ తతః పరమ్। సంస్కృత్య తూష్ణీమాజ్యం చ సంమృజ్య స్రుక్స్రువౌ తతః। ప్రసవ్యం పరిషిచ్యాథ జుహుయాజ్జాతవేదసి। చతుర్గృహీతేనాజ్యేన హ్యయాశ్చేత్యనయర్చా ॥ అతో దేవా ఇతి ద్వాభ్యాం మనో జ్యోతిరిచా తతః। స్రువేణాథ వ్యాహృతిభిర్జుహుయాచ్చ పృథక్పృథక్। తతోఽపసవ్యం పర్యుక్ష్య నమస్కృత్వా హుతాశనమ్। ఔపాసనాహుతీస్సాయం ప్రాతశ్చ జుహుయాద్ఘృతైః। ప్రేతస్య నామగోత్రాది ద్వితీయాన్తముదీర్య తు। పితృమేధేన విధినా తత్రైవౌపాసనాగ్నినా। సఙ్కల్ప్య సంస్కరిష్యామీత్యథ తం స్నాపయేచ్ఛవమ్। కేవలం విద్యమానాగ్నౌ స్నాత్వా సఙ్కల్పయేద్బుధః। అస్తి చేదహుతః కాలే తం హుత్వైవ గురుం వదేత్ ॥ * ॥ ఇతి। అత్ర పత్న్యసన్నిధానే ప్రతినిధిమాహ త్రికాణ్డీ — ॥ శ్లో ॥ యస్య భార్యా విదూరస్థా పతితా వ్యాధితాఽపి వా। అనిచ్ఛుః ప్రతికూలా వా తస్యాః ప్రతినిధౌ క్రియాః ॥ * ॥ ఇతి। దర్భాదినా భార్యాప్రతినిధిం కృత్వా పూర్వోక్తక్ర

మేణాగ్నిం సన్ధాయ ప్రేతేమాత్యా ఇత్యాదికుర్యాత్ । అసన్నిధానేపి శేష ఉక్తః పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ దూరభార్యే ప్రేతే ప్రోషితభర్తృకాయాం వాఽతీతాయాం చతుర్గృహీతేనాజ్యేన సప్తతేఅగ్నే- సప్తవ్యాహృతయః, పూర్వం దేవా అపరేణ - ప్రాణాపానౌ - మాత్వా వృక్షౌ సంబాధిష్టామ్- మాతా వృక్షౌ సంబాధేథామ్ - అగ్నేభ్యావర్తిన్ - అగ్నే అఙ్గిరః - పునరూర్జా - సహరయ్యా - ఇత్యేతైః షోడశాహుతీర్జుహుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి.

రజస్వలాదిభర్తృమరణే

రజస్వలాద్యగ్నిసన్ధానమాహ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ మ్రియమాణస్య చేద్భార్యా సూతికర్తుమతీతు వా । దుర్గాం మనస్వతీం హుత్వా తతస్తన్తుమతీమృచమ్ । ఉద్బుధ్యస్వ త్రయస్త్రింశదాహుతీర్హుత్వా చ సమస్తయా । వ్యాహృత్యా త్రిరనాజ్ఞాతమహావ్యాహృతిభిస్తథా । హుత్వా చతుర్గృహీతేనసర్పిషా ధాస్య సంక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । దుర్గా - జాతవేదసే సునవామ సోమమిత్యృక్, మనస్వతీ - మనోజ్యోతిర్జుషతామిత్యృక్, తన్తుమతీ - తన్తుం తన్వన్నితి, త్రయస్త్రింశత్తన్తవ ఇతి, మహావ్యాహృతయః - భూరగ్నయే చ పృథివ్యై చేత్యాద్యాశ్చతస్రః, అత్ర జుహుయాత్ । తదయమోద్వాభ్యాం వరం దత్వా సంక్రియేతి కేచిత్పఠన్తి । తత్పక్షే తదయమోరాజా, భగవన్ యస్మిన్ యేనమితి ద్వాభ్యాం చ హుత్వా వరం ధేనుం దత్వా సంక్రియా కార్యా । నను “ ॥ శ్లో ॥ బహ్వల్పం వాపి యత్కర్మ స్వగృహ్యే ప్రతిపాదితమ్ । తావన్మాత్రే కృతే సర్వశాస్త్రస్యార్థః కృతో భవేత్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ స్వగృహ్యేయావదుక్తం తావదేవానుష్ఠేయమ్, అతో బోధాయనీయానామేవైతదనుష్ఠానం నాన్యేషామితి చేత్, స్వగృహ్యేనుక్తా గృహ్యాన్తరోక్తమపేక్షితమవిరుద్ధమనుష్ఠేయమేవ, సర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయేన సాకాఙ్క్షాణామాకాఙ్క్షాపూరణస్య కర్తుముచితత్వాత్ “ ॥ శ్లో ॥ సర్వశ్రుత్యుపసంహారాచ్ఛ్రౌతేషూక్తో యథా విధిః । సర్వస్మృత్యుపసంహారాత్ స్మార్తేషూక్తస్తథావిధిః ॥ ” ఇతి తత్రైవ స్మరణాత్ । అతో “ నజాతుపరశాఖోక్తం బుధః కర్మ సమాచరేత్ । ” ఇత్యాదినిషేధః స్వకల్పసూత్రోక్తానుష్ఠానేన పరసూత్రోక్తానుష్ఠానవిషయః ।

యదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్వశాఖావిధిముత్సృజ్య పరశాఖాశ్రయంచ యత్ । కర్తుమిచ్ఛతి దుర్మేధా మోఘం తస్యతు తత్ఫలమ్ ॥ యస్న్నామ్నాతం స్వశాఖాయాం యథోక్తమవిరోధిచ । విద్వద్భిస్తదనుష్ఠేయమగ్నిహోత్రాదికర్మసు ॥ * ॥ ఇతి । అత ఏవోపనిష్క్రమణముపనీతానాముపవీతధారణముపాకర్మణి బ్రహ్మచారిణాం క్షౌరముపవీతధారణం సన్ధ్యావన్దనగాయత్రీజపాదీని ఆపస్తమ్బాద్యనుక్తాని బోధాయనాదిభిరుక్తాని సర్వే శిష్టా ఆచరన్తి । స్వసూత్రోక్తాపి దాహాదేకోద్దిష్టపర్యన్తా పూర్వా క్రియా, అనుష్ఠాపకస్వసూత్రవిదలాభే పరసూత్రేణాపి కర్తవ్యా । తదాహ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ అలబ్ధాత్మీయసూత్రస్య శ్రాద్ధాన్తం పరసూత్రతః । కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం స్వసూత్రేణైవ నాన్యతః ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరా అపి — ॥ శ్లో ॥ సూత్రాన్తరేణ యద్దగ్ధం ప్రేతం తస్యోత్తరాః క్రియాః । స్వసూత్రేణైవ కర్తవ్యాస్సపిణ్డీతు విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్తరాః - దాహాదేకోద్దిష్టపర్యన్తాభ్యః క్రియాభ్యః పరా ఇత్యర్థః । యాజుషికాణాం స్వశాఖావిషయ బోధాయనసూత్రసమ్భవే తదేవ గ్రాహ్యమ్। తథాహాఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రే విద్యమానేతు పరసూత్రేణ వర్తతే । బోధాయనమతంకృత్వా స్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం స్వస్వశాఖావిషయసూత్రాన్తరసమ్భవే తదేవగ్రాహ్యమ్। అన్యథా, యః స్వశాఖాం పరిత్యజ్యేతి పూర్వోక్తదోషప్రసంగాత్ । స్వశాఖావిషయసూత్రాలాభే ధర్మిలోపాద్వరం ధర్మలోప ఇతి న్యాయాచ్ఛాఖాన్తరేణాపి దహనం కార్యమ్ । అత్ర విశేషమాహభరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్ సూత్రే వివాహః స్యాత్తేన ప్రేతస్యచ క్రియా । పిణ్డసంసర్జనాదర్వాక్సపిణ్డీతు స్వసూత్రతః ॥ * ॥ ఇతి । వివాహసమయే స్వసూత్రాలాభే యేన సూత్రేణ వివాహః కృతః, తేనైవసూత్రేణ స్వసూత్రాలాభేఽపి సపిణ్డీకరణాదర్వాక్ ప్రేతక్రియాకార్యేతి కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ । శ్వశురసూత్రేణ దాహాదిశ్రాద్ధాన్తకర్మాణి కార్యాణీతి పితృమేధసారే వ్యాఖ్యాతమ్ । యథోచితమత్ర గ్రాహ్యమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ ఉపాత్తేతు ప్రతినిధౌ ముఖ్యార్థో యదిలభ్యతే । తత్ర ముఖ్యమనాదృత్యగౌ

ణే నైవసమాపయేత్ ॥ " ఇతి స్మృత్యర్థసారవచనార్థస్యాత్రాపి తుల్యత్వే న అన్యసూత్రేణ దాహే కృతే నమధ్యే స్వసూత్రప్రక్రియావకాశః । యత్తు కాత్యాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అక్రియా త్రివిధా ప్రోక్తా విద్వద్భిః కార్యకారిభిః । అక్రియా చ పరోక్తా చ తృతీయా చాయథాక్రియా । ప్రధానస్యాక్రియా యాంతు సాఙ్గం తత్క్రియతే పునః । తదఙ్గాకరణే కుర్యాత్ప్రాయశ్చిత్తం న కర్మ తత్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్ప్రతిపదవిహితవ్యతిరిక్తవిషయమ్ । యత్తు చన్ద్రికాయాం పరసూత్రేణ దాహే పునర్దహనముక్తమ్ " ॥ శ్లో ॥ అనాత్మీయేన శాస్త్రేణ యో దగ్ధస్తంతు శాస్త్రతః । " ఇతి, తత్ పూర్వోక్తానేకస్మృతివిరోధాచ్ఛిష్టాచారవిరోధాచ్చోపేక్ష్యమ్ । కర్తురన్యేషాం చ సన్ధ్యాకర్మణి దహనసఙ్కల్పాత్ప్రాక్ స్నానాచ్ఛుద్ధిః ॥ శ్లో ॥ అరణ్యాం ప్రాగ్యదిస్నాయాత్తస్య శుద్ధిర్భవిష్యతి । అరణ్యైతు చ సంస్కారే శుద్ధిస్తు దహనాత్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । స్నానాచమన ప్రదక్షిణనమస్కార ప్రాణాయామానుపవీతీ కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ ప్రాణాయామే నమస్కారే స్నానే చైవ ప్రదక్షిణే । పైత్రకే ప్రేతకృత్యేఽపి ఉపవీతం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ప్రేతకర్మాదౌ శుద్ధ్యర్థమాచమనప్రాణాయామావవశ్యకార్యౌ, ॥ శ్లో ॥ కర్మావసానే కర్మాదౌ మృతావాచమనం పునః । కుర్యాత్కర్మవిశుద్ధ్యర్థం సర్వదా సర్వకర్మసు । తతోఽభ్యన్తరశుద్ధ్యర్థం ప్రాణాయామాన్ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి భరద్వాజస్మరణాత్ । సఙ్కల్పప్రభృతిదశాహహోమాన్తాం ప్రాచీనేషు కర్తా ప్రాచీనావీతీదక్షిణాముఖశ్చ భవేత్ । తథా శునఃపుచ్ఛః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకృత్యేషు పిత్ర్యేషు ప్రాచీనావీతమిష్యతే । దక్షిణాగ్రాశ్చ దర్భాస్స్యుస్స చ వై దక్షిణాముఖః ॥ * ॥ మనురపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినా సర్వమపసవ్యమతన్ద్రిణా । పిత్ర్యమానిధనాత్కార్యం విధివద్దర్భపాణినా ॥ * ॥ ఆనిధనాత్ - మరణమారభ్యేత్యర్థః । తథా చ బోధాయనేన శ్రుత్యర్థోఽభిహితః ప్రాచీనావీతం పితౄణామితి । మృతానామేవేదముక్తం భవతీతి బోధాయనీయే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినా కార్యం ప్రేతకర్మ చ పైతృకమ్ । నివీతినో వహేయుస్తే జ్ఞాతినోఽన్యే చ వాహకాః ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్కల్పప్ర

భృతిప్రాచీనావీతికార్యమితి తద్వ్యాఖ్యానేఽభిహితమ్ । సఙ్కల్పాదౌని యమః స్మృత్యర్థసారేఽభిహితః ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనే ఽర్ఘ్యసఙ్కల్పే పిణ్డదానే తిలోదకే । అక్షతాసనయోః పాద్యే గోత్రం నామ చ కీర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్నాత్వా స్వశక్త్యా ద్రవిణం దత్వా సభ్యాన్ప్రదక్షిణమ్ । పరీత్య తైరనుజ్ఞాతః కర్మ సఙ్కల్పయేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే సఙ్కల్పప్రకారోఽభిహితః ॥ వా ॥ అముకగోత్రమముకశర్మాణం ప్రేతమముకగోత్రాం ప్రేతామితి వా అముకాగ్నినా పైతృమేధికేన విధినా సంస్కరిష్యామీతి , బ్రహ్మమేధే తు బ్రహ్మమేధవిధినా ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మమేధసంస్కారో మోక్షకాఙ్క్షిణాం శ్రోత్రియాణామేవ । తథా చాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ఉత్తరం పితృమేధం వ్యాఖ్యాస్యామోఽయం బ్రహ్మమేధ ఇత్యాచక్షతే । అథాప్యుదాహరన్తి — ॥ శ్లో ॥ ద్విజాతీనామపవర్గార్థోఽర్థతస్తత్త్వదర్శిభిః । ఋషిభిస్తపసో యోగాద్వేష్టితుం పురుషోత్తమమ్ ॥ పైతృమేధంశ్చ పితృమేధం చ సంసృజ్య విధిరుత్తరః । విహితస్తు సమాసేన క్రతూనాముత్తమః క్రతుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కపర్దిభాష్యమ్ — ॥ వా ॥ బ్రహ్మవిద్భ్యః కర్తవ్య ఇతి బ్రహ్మమేధ ఇత్యాచక్షతే । అథవా బ్రహ్మనిష్ఠానామితి కేచిత్ , బ్రహ్మవిద్భిర్విధీయత ఇతి । అథాప్యుదాహరన్తి ద్విజాతీనామిత్యారభ్య క్రతూనాముత్తమః క్రతురిత్యన్తాశ్శ్రుతిరానీయతే ద్విజాతయో బ్రాహ్మణా ఏవ, ఇహ తేషామపవర్గో మోక్షః । న పునర్జన్మ ఏతద్విధానం యేభ్యః ప్రయుజ్యతే । కేచిదపవర్గః స్వర్గ ఇతి వదన్తి, తదయుక్తమ్, పూర్వేణైవ స్వర్గసిద్ధేః । కైర్దృష్టమితి సన్దిగ్ధే ఉచ్యతే , అర్థతస్తత్త్వదర్శిభిరితి । కేనోపాయేనేతి చేత్ , తపసో యోగాత్ । కిమర్థమేతద్విధానమితి చేత్ , వేష్టితుమ్ । వేష్టనమ్ - ప్రవేశనమ్ , ప్రాప్తిస్సాయుజ్యమిత్యర్థాన్తరమ్ । కిం వేష్టితుమితి చేత్, పురుషోత్తమమ్ - పురుషాణాముత్తమం నారాయణమ్ , తత్ప్రాప్త్యర్థమ్ । తత్ర పిణ్డితార్థ ఉచ్యతే - ద్విజాతీనాం మోక్షార్థం వేదశాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞైఋషిభిస్తపసః ప్రాధాన్యాదేతద్విధీయత ఇతి । కిం తదితి చేత్ , పైతృమేధం పితృమేధం చ సంసృజ్య విధీయత ఇతి । భాష్యాన్తరే తు బ్రహ్మశబ్దేన చతుర్వేదాతార ఉచ్యన్తే ।

"బ్రహ్మ వై చతుర్హోతారః, ఏతద్వై దేవానాం పరమం గుహ్యం బ్రహ్మ యచ్చతుర్హోతారః" ఇత్యాదిశ్రుతేః । మేధో యజ్ఞః - బ్రహ్మసంయుక్తో మేధః - చతుర్హోతృసంయుక్తో దహనకల్ప ఇతియావత్ । తత్రాపూర్వమస్తే స్యాదితిన్యాయేన ప్రాకృతపితృమేధసమావేశే ప్రాకృతకాణ్డోఽస్తతో భవతి, స ఏష విధిః । క్రతూనాం మధ్యే ఉత్తమః - శ్రేష్ఠః, క్రతురితి గౌణనిర్దేశః । అశ్వమేధాదివద్విశిష్టపారలౌకికఫలసాధన ఇత్యర్థః । పితృమేధేనాపి ప్రేతస్య పారలౌకికసుఖావాప్తిమాహ ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యస్తు శ్మశానముచ్యతే తేన కర్మణా మేధోఽన్తే పురుషసంస్కారో విధీయతే, తతః పరమనన్తఫలస్స్వర్గశబ్దశ్శ్రూయతే ॥ * ॥ ఇతి । శ్రుతిరపి — స ఏష యజ్ఞాయుధీ యజమానోఽఞ్జసా స్వర్గం లోకమేతి ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ మృతసంస్కారేణాముం లోకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ ఖననం దహనం త్యాగ ఇతి యాత్రివిధోచ్యతే । శరీరసంస్క్రియా సా స్యాత్పరలోకజయావహా । విధిః శ్మశానసంయుక్తో యోఽన్యస్సంచయనాదికః । కర్మోపయుక్తదేహస్య ప్రతిపత్త్యర్థ ఏవ సః ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ వైదికైః కర్మభిః పుణ్యైర్నిషేకాద్యైర్ద్విజన్మనామ్ । కార్యశ్శరీరసంస్కారః పావనః ప్రేత్య చేహ చ ॥ * ॥ ఇతి । నిషేకాద్యైః శ్మశానపర్యన్తైరిత్యర్థః । హారీతోఽపి — ॥ వా ॥ ద్వివిధ ఏవ సంస్కారో భవతి బ్రాహ్మో దైవశ్చ - గర్భాధానాదిః స్మార్తో బ్రాహ్మః, పాకయజ్ఞా హవిర్యజ్ఞాస్సోమయజ్ఞాశ్చేతి దైవః । బ్రాహ్మసంస్కారసంస్కృతః ఋషీణాం సమానతాం సాయుజ్యం గచ్ఛతి । దైవేనోత్తరేణ సంస్కృతో దేవానాం సమానతాం సాయుజ్యం గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ సంస్కారస్య మృతాతిశయాధాయకతయా సంస్కారఫలస్య సంస్కర్తృగామిత్వాభావాత్సంస్కరిష్యామీతి పరస్మైపదప్రయోగ ఏవాత్ర సాధురిత్యాహుః ।

ప్రేతాలఙ్కరణమ్

పుత్రాదయః ప్రేతం సంస్నాప్య వస్త్రగన్ధమాల్యాద్యైరలఙ్కుర్యుః । తథా చ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఘృతేనాభ్యక్తమాప్లుత్య సవస్త్రం చోపవీతినమ్ । చన్దనోక్షితసర్వాఙ్గం సుమనోభిశ్చ భూషయేత్ ॥ * ॥ ఇతి

ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ స్నానం ప్రేతస్యపుత్రాద్యైర్వస్త్రాద్యైః పూజనం తతః । ప్రేతందహేచ్ఛుభైర్గన్ధైశ్చర్చితం స్రగ్విభూషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పుష్పైస్తుగన్ధమాల్యాద్యైర్గాథవాక్యైస్సమర్చితైః । యది ప్రేతమలఙ్కుర్యాత్సయాతి పరమాం గతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమః — ॥ వా ॥ స్నాపయిత్వాఽలఙ్కృత్య చదక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషు యజ్ఞియైః కాష్ఠైర్దక్షిణాగ్రైర్దారుచితిం చిత్వా ప్రేతస్య కేశశ్మశ్రులోమనఖాని వాపయిత్వా స్నాపయిత్వా చ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అథాస్య దక్షిణేనవిహారం పరిశ్రితే కేశశ్మశ్రు లోమనఖానివాపయిత్వా స్నాపయిత్వాఽలఙ్కృత్య ॥ * ॥ ఇతి । బౌధాయనేనాపి ప్రేతాహుత్యనన్తరంవపనముక్తమ్ । అత్ర కేచిదాహుః । "ఆహితాగ్నిసంస్కారస్యోపక్రమాదాహితాగ్నేరేవవపనమ్ । '॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య వపనం నైవవిద్యతే । అస్వర్గ్యా హ్యాహుతిస్సాస్యాచ్ఛూద్రస్పర్శనదూషితా ॥ ' ఇతి, శూద్రస్పృష్టస్య శవహవిషో దుష్టత్వస్మరణాత్ " ఇతి । అపరేతు "సోఽయమేవంవిహితపవానాహితాగ్నేః పాత్రచయనేష్టకావర్జమ్" ఇత్యాపస్తమ్బాదిభిరనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య పాత్రచయనేష్టకావర్జితస్య సమ్భావితస్య కర్మజాతస్యాతిదేశాత్ శూద్రస్పృష్టశవహవిషో దుష్టత్వస్మరణస్య విహితవ్యతిరిక్తవిషయత్వాద్వపనానన్తరం స్నానేన తచ్ఛుద్ధేశ్చానాహితాగ్నేరపి వపనమావశ్యకమితివదన్తి । తథా చ గోపాలభాష్యే — ॥ వా ॥ ఔపాసనస్య సర్వస్యానాహితాగ్నేర్గృహమేధినో భవతి, దక్షిణతోఽగ్నేః పరిశ్రితే దేశే శ్మశ్రువాపనాది సమానమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శిష్టాచారానుసారేణ యథోచితం గ్రాహ్యమ్ ।

ప్రేతనిర్హరణప్రకారః

అహతేనవాససాముఖాచ్ఛాదనమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ముఖే వస్త్రంపిధాయైనంనిర్హరేయుస్సుతాదయః ॥ * ॥ ఇతి । శాఖాభేదేన శవాచ్ఛాదనవస్త్రమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ బహ్వృచఃఖణ్డవస్త్రేణ శవంప్రచ్ఛాదయేన్నరః । అఖణ్డితేన వస్త్రేణ యజుశ్శాఖీశవంతథా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేతు — ॥ శ్లో ॥ పాదమాత్రమవచ్ఛాద్య మూలతోఽహతవా

వహ । కర్తా తద్దైకదేశం తు కుర్యాద్వాసస్తథోత్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్త మ్బః — ॥ వా ॥ ఔదుమ్బర్యామాసన్ద్యాం కృష్ణాజినం దక్షిణాగ్రీవము త్తరలోమమాస్తీర్య తస్మిన్నేనముత్తానం నిపాత్య పత్తోదశేనాహతేన వాస సా ప్రోర్ణోతి ॥ * ॥ ఇతి । పత్తః - పాదప్రదేశే, దశా - అవసానమ్, సమా ప్తిదేశో యస్య వాససస్తత్పత్తోదశమ్, తేనేత్యర్థః । అత్ర కృష్ణాజినమాహి తాగ్నివిషయమ్ । అన్యస్యాసన్దీమాత్రమేవ, "ఔదుమ్బర్యామాసన్ద్యాం ద క్షిణాశిరసముత్తానం సంవేశ్యాదగ్ధశేనవాససా ప్రచ్ఛాద్య" ఇతిస్మరణాత్, ఆచారాచ్చ । ఆసన్ద్యలాభే బోధాయనః — ॥ వా ॥ ఆసన్ద్యా తల్పేన కటే న వా సంవేష్ట్య దాసాః ప్రవయసో వా వహేయురితి, తే చ నివీతినో వహే యుః ॥ * ॥ ఇతి । తథా చ సపవ — ॥ వా ॥ అథ నివీతికార్యాణి వ్యవా యస్త్రీప్రజాసంస్కారః ప్రేతోద్వహనమన్యాని మనుష్యకార్యాణి ॥ * ॥ ఇతి ఆశ్వలాయనోఽపి — ॥ వా ॥ అన్వఞ్చోఽమాత్యా అధోనివీతాః ప్రము క్తశిఖా జ్యేష్ఠప్రథమాః కనిష్ఠజఘన్యాః ప్రాప్యైకం భూమిభాగం కర్తోద కేన శమీశాఖయా త్రిః ప్రసవ్యమాయతనం పరిమృజ్య ప్రోక్షత్యపేత వీతే తి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ నివీతినో వహేయుస్తే జ్ఞాతయో న్యే చ వాహకాః ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఔదుమ్బర్యామథా సన్ద్యాం వహేదూర్ధ్వముఖం శవమ్ । న గ్రామాభిముఖం నాధో నయేయు ర్యామ్యశీర్షకమ్ । వృద్ధాః ప్రేతస్య పురతః స్త్రియో బాలాశ్చ పృష్ఠతః । అధః కృతోత్తరీయాః స్యుః ప్రవిముక్తశిరోరుహాః । గచ్ఛేయుర్బాన్ధవాః ప శ్చాన్నాగ్నేః ప్రేతస్య చాన్తరా ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనవిధౌ తు — ॥ వా ॥ క్షీరం దధీత్యుపక్రమ్య పురస్తాదగ్నిం సంస్కర్తా ముక్తశిఖో మధ్యతశ్శ వమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిశవయోర్మధ్యే కర్తా గచ్ఛేదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్య పార్శ్వయోరగ్రే న గచ్ఛేయుః కదాచన । యస్మాదగ్రే తు గన్తౄణామాయుః క్షీణం పదే పదే ॥ * ॥ ఇతి । అగ్రే తు సమ్భారా నేతవ్యాః । తథా చాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అగ్నీనగ్నిభాణ్డమగ్ని హోత్రోచ్ఛేషణం యేన చాన్యేనార్థీ భవతి । తద్ధీనమన్వాహరేయుర థైతమాదదతే ॥ * ॥ ఇతి । హీనమ్ - కర్మణ్యనుపయుక్తం న కించిదప్యపా

హరేయుః, కింతుయేనసాధనేనకర్మణ్యర్థీభవతితదేహాన్వాహరేయురిత్యర్థః। బోధాయనీయేఽపి — ॥ వా ॥ అథాగ్నయోఽథపాత్రాణిదధ్యాజ్యం సర్పిరాజగవీయచ్చాన్యదప్యేవంయుక్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనీయే — ॥ వా ॥ అథైతాందిశమగ్నిం నయతి యజ్ఞపాత్రాణిచాన్వఞ్చం ప్రేతమయుజోఽమిథునాః ప్రవయసః పీఠచక్రేణగోయుక్తేనేత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ అగ్రేఽగ్నయస్తతస్సమ్భారాంస్తిలాంస్తణ్డులాంశ్చరుం పలాశశాఖాంహిరణ్యశకలానాజ్యం పాత్రాణిదర్భాన్ సకలాశ్చప్రస్థాస్యకే ప్రేతంహరేయుర్నగ్రామాభిముఖం ప్రేతంనిహరేయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రహారీతః — ॥ శ్లో ॥ నగ్రామాభిముఖం ప్రేతం నిర్హరేయుః కథంచన । నిర్హరేచ్ఛవదృష్ట్యాతు గ్రామోనశ్యతివీక్షితః ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణేనమృతం శూద్రంపురద్వారేణనిర్హరేత్ । పశ్చిమోత్తరపూర్వైస్తుయథాసఙ్ఖ్యంద్విజాతయః ॥ * ॥ పురగ్రహణాన్నగ్రామేనియమః । నిర్హరణేశూద్రనిషేధఃస్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ నవిప్రంస్వేషుతిష్ఠత్సుమృతంశూద్రేణహారయేత్ । అస్వర్గ్యాహ్యాహుతిస్సాస్యాచ్ఛూద్రసంస్పర్శదూషితా ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ యస్యానయతిశూద్రోఽగ్నిం తృణం కాష్ఠం హవీంషిచ । ప్రేతత్వంహిసదాతస్యసచాధర్మేణలిప్యతే ॥ * ॥ ఇతి.

ఆతురవ్యఞ్జనమ్

ఆతురవ్యఞ్జనప్రకారమాహ బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథాస్యభార్యాఃకనిష్ఠప్రథమాః ప్రకీర్ణకేశ్యోవ్రజేయుఃపాంసూనావపమానాః॥*॥ ఇతి । సఏవ — ॥ వా ॥ తస్మిన్కాలేఽస్యామాత్యాస్త్రిస్సృభిరఙ్గులీభిరుపహత్య పాంసూనంసేష్వావపన్తే ॥ * ॥ ఇతి । అమాత్యాః - జ్ఞాతయః । ఆపస్తమ్బశ్చ — ॥ వా ॥ యద్యుపేయాదితి ప్రేతేఽమాత్యాః ప్రాచీనావీతినః కేశాన్ప్రకీర్యపాంసూనావపన్తే ॥ * ॥ ఇతి । పాంసూనామావపనస్థానముక్తంభాష్యకారేణ — ॥ వా ॥ స్వమూర్ధన్స్వంసేషువా ॥ * ॥ ఇతి ।

పథిబలివిధిః

అనన్తరంకర్తవ్యమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఆమపాత్రేఽన్నమా

దాయ ప్రేతమగ్నిపురస్సరమ్ । ఏకోఽనుగచ్ఛం స్తస్యార్థమర్ధం పర్యుత్సృజే ష్పథి ॥ అర్ధమాదహనం ప్రాప్త ఆసీనో దక్షిణాముఖః । సవ్యంజాన్వాచ్యశన్తైస్సతిలంపిణ్డదానవత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానవిధినా ఆదహనమ్ - శ్మశానపర్యన్తమ్, స్వగృహ్యోక్తవిధినాఽన్నంప్రక్షిపేదిత్యర్థః .

శవాగ్నిపతనప్రాయశ్చిత్తమ్

అత్ర శవాగ్నిపతనే ప్రాయశ్చిత్తముక్తం సంగ్రహే —
॥ శ్లో ॥ గ్రామశ్మశానయోర్మధ్యే పతితేతుశవానలే । పునః కర్మప్రకుర్వీత ప్రేతాహుతిపురస్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । (ప్రాయశ్చిత్తపురస్సరమితిపాఠాన్తరమ్) తదాప్రాయశ్చిత్తమ్ - కృచ్ఛ్రత్రయంచత్వా ప్రేతాహుతిపూర్వకం కర్మకుర్యాత్ । ఇదంచ కృతాన్నాగ్నిపతనే, ప్రణీతాభ్యుదయనాదౌ దృష్టన్యాయస్యాత్రాపి తుల్యత్వాత్ । ఏకదేశపతనే తు తముద్ధృత్య సంయోజయేత్ .

దహనదేశనిరూపణమ్

దహనదేశమాహ గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ ఆగ్నేయ్యాంవాఽథనైరృత్యాం దాహదేశం ప్రకల్పయేత్ । ఉద్వాస్య కణ్టకాన్వృక్షాన్ వానస్పత్యౌషధీరపి ॥ ఊర్ధ్వబాహుమితం యామ్యం ఖాతంప్రాగ్దక్షిణాయతమ్ । పఞ్చారత్నిమితంకుర్యాదధస్తాద్ద్వాదశాఙ్గులమ్ ॥ దక్షిణాగ్రాన్ కుశాంస్తత్ర తిలాన్ క్షిప్త్వాఽథయాజ్ఞికైః । కాష్ఠైరూర్ధ్వముఖంచహ్యన్నగ్నం తుయథాహవిః ॥ * ॥ ఇతి । ఆగ్నేయ్యాంనైరృత్యామితి గ్రామాపేక్షయాఽభిహితమ్ । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ భూమిభాగం ఖనయేద్దక్షిణపూర్వస్యాందిశి దక్షిణాపరస్యాంవా దక్షిణాప్రవణం దక్షిణాప్రాక్ప్రవణంవా, దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణమిత్యేకే । యావానుద్బాహుకః పురుషస్తావదాయామం వ్యామమాత్రం తిర్యగ్వితస్తిరవాగభిహిత ఆకాశం శ్మశానమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ దహనదేశం జోషయతే దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణమనిరిణమసుషిరమనూషరమభఙ్గురమనుపహతమవిదరణమనుపచ్ఛిన్నప్రవణం యస్మాద్దక్షిణాప్రతీచ్య ఆపోనిస్సృత్యోదీచ్యపత్యమహానదీమువేత్యప్రాచ్యస్సంపద్యన్తే సమంవాసుభూమిం

బహులౌషధిం యస్మా దారాత్ క్షీరిణోవృక్షాః కణ్టకినశ్చ ॥ * ॥ ఇతి ।
యత్ర తృణానినోత్పద్యన్తే తదిరిణమ్, తతోఽన్యదనిరిణమ్ । యత్ర మూషి
కాదికృత సుషిరం నవిద్యతే తదసుషిరమ్ । ఊషరాః - మృద్విశేషాః, తే
యత్ర నవిద్యన్తే తదనూషరమ్ । శైథిల్యరహితమభఙ్గురమ్ । యత్పురుషా
న్తరదహనచణ్డాళనివాసాదిభిరుపహతం నభవతి తదనుపహతమ్ । యత్ర వి
విధం దరణం ప్రదరాదికం నవిద్యతే తదవిదరణమ్ । ఏవంలక్షణం దేశం ద
హనాయపరిగృహ్ణీయాత్ । యస్మాద్దేశాదాపోదక్షిణాప్రతీచ్యోనిస్సరన్తి
దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణత్వాద్దేశస్య తాస్తథానిస్సృత్య ఉదగ్గత్వామహా
నదీమనుప్రవిశ్యతమదకేనసహ ప్రాగ్గామిన్యో భవన్తి తథాభూతంవా దే
శం గృహ్ణీయాత్ । సమంవాదేశం జోషయతే । శోభనాభూమిర్యస్య స
సుభూమిః । సమం వేత్యన్యాపరం విశేషణం బహులౌషధిమితి । ఆరాదితి
దూరార్థమవ్యయమ్, యతోదేశాద్దూరే, క్షీరిణః - వటోదుమ్బరాదయో
వృక్షాః, కణ్టకినః - ఖదిరాదయః, క్షీరిణః కణ్టకినశ్చ సమీపేయస్యనసన్తి
తం దేశంపరిగృహ్ణీయాదిత్యర్థః । ఆశ్వలాయనస్తు తద్రహితదేశాలాభేతే
షాం సమూలోద్ధారేణదేశక్లిప్తిమాహ "కణ్టకిక్షీరిణస్తు" ఇత్యాదినా । పి
తృమేధసారే — ॥ వా ॥ ఉద్ధృత్యావోక్ష్యహిరణ్యశకలమవధాయ ద
ర్భాన్ సంస్తీర్య "దక్షిణాగ్రైరాజ్యక్షీరైః కాష్ఠైర్యైవం శస్త్రైర్యైత్పృష్ఠైర్యై
చ" ఇతి జ్ఞాపనాత్తైర్వా బ్రాహ్మణనీతైస్తుళసీకాష్ఠయుక్తాం దక్షిణాప్రా
చీం చితిం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ దారుచితిం కుర్వ
న్తిదక్షిణాప్రాచీమేషాహిపితౄణాం ప్రాచీదిగితివిజ్ఞాయతే, వాయవ్యమా
పాసనం పురస్తాద్వా ॥ * ॥ ఇతి.

తులసీకాష్ఠప్రశంసా

తుళసీకాష్ఠప్రశంసాకృత్యాప్రహ్లాదసంహితాయామ్ — ॥ శ్లో ॥
శరీరం దహ్యతేయేన తులసీకాష్ఠవహ్నినా । నరోయత్కుర్రుతే పాపం త
స్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే । తీర్థంయదినసంప్రాప్తంస్మరణంకీర్తనం హ
రేః । తులసీకాష్ఠదగ్ధస్యనరస్యనపునర్జనిః । యదెతత్తులసీకాష్ఠంమధ్యేవా
ప్యచితౌకృతమ్ । దాహకాలేభవేన్ముక్తిః పాపకోటికృతస్తథా । తులసీకా

స్థమిత్రాతుయావత్ప్రజ్వలితా చితిః । దహ్యన్తేతస్యపాపానికల్పకోటి కృతాన్యపి ॥ * ॥ ఇతి తన్త్రప్రోక్తత్వాదేతత్తాన్త్రికవిషయం నతువైదిక విషయమ్, ॥ శ్లో ॥ నదహ్యేత్తుణపంవిప్రస్తులసీకాష్ఠవహ్నినా । యది దహ్యేద్విమోహేనసవిష్ణోర్ద్రోహకోభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి విష్ణుధర్మోత్తరేనిషిద్ధత్వాదితాన్యాహుః .

దహనప్రకారః

వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ నాధోముఖం ననగ్నంచ దహేద్వస్త్ర లభూషితమ్ । అయాజ్ఞీయసమిద్భిశ్చ చణ్డాళపతితాహృతైః ॥ క్రిమికీటాది సంస్పృష్టైశ్చ నదహేత్తు విరక్తసైః । వస్త్రంపరిత్యజేదర్ధసుర్ధంతు పరిధాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ననగ్నంతుదహేద్వస్త్రం కించిద్దేయం పరిత్యజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర చన్ద్రికాకారః — ॥ వా ॥ అర్ధంతు శ్మశానవాసినో దేయం పరిత్యజేదిత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమేవ విజ్ఞానేశ్వరః । స్మృతిరత్నేతు వ్యాఖ్యాతమ్, “ కించిద్దేయమ్ ” ఇతి । ప్రేతాచ్ఛాదనవస్త్రామత్పృత్తం కించిద్వస్త్రఖణ్డం మ్లేచ్ఛ చణ్డాలాదిభ్యోదద్యాది త్యర్థః । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అథైనం చితావుపర్యవహృత్యథాస్యప్రాణేషు హిరణ్యశకలాన్ ప్రత్యస్యేత్యాజ్యబిన్దూన్వా ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ ఆస్యేచక్షుషోర్నాసికయోశ్శ్రోత్రయోశ్చ సప్తహిరణ్యశకలానాజ్యబిన్దూన్వా సప్తవ్యాహృతీర్మనసాధ్యాయ న్నిరస్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాశిరసం చిత్యాముత్తానంతం నివేశయేత్ । హిరణ్యశకలాన్యస్యక్షిపేచ్ఛిద్రేషు సప్తసు ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనీయే — ॥ వా ॥ దధ్యాజ్యతిలతణ్డులాన్ ప్రేతస్యాస్యేతు నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనీయేచ — ॥ శ్లో ॥ సతిలం తణ్డులం చాస్యే వక్షస్యగ్నిం నిధాయచ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ ఆదిత్యాభిముఖః స్థిత్వా జ్వలదుల్ముకేనోరసిదహేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానససూత్రే — ॥ వా ॥ అగ్నిర్యజుర్భిస్సేనేన్ద్రస్యేతిద్వాభ్యాముజ్జ్వలితంప్రాఙ్ముఖస్తస్యవక్షసినిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పశ్చిమాభిముఖోభూత్వాగృహీత్వాతవ్వనలం బుధః । తత్తస్య

న్త్రిం సముచ్చార్య శవవత్పృసివిన్యసేత్ ॥ * ॥ ఇతి। దివారాత్రముపిస మానమ్। ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అథైనముపోషతి "మైనమగ్నే విద హః" ఇతి పురస్తాదహవనీయేన "శృతంయదా" ఇతి పశ్చాద్గార్హపత్యే న, తూష్ణీం దక్షిణతోఽన్వాహార్యపచనేనపురస్తాత్సభ్యావసథ్యాభ్యామా పాసనేనచ ॥ * ॥ ఇతి। అత్రకపర్దిభాష్యమ్ — ॥వా॥అథైనముపోషతిదహ తి దితేఃపురస్తాదాహవనీయేన మైనమగ్నే విదహఇతిపశ్చాద్గార్హపత్యేనశృతం యదేతి, తూష్ణీం దక్షిణతోఽన్వాహార్యపచనేన ॥ * ॥ ఇతి। గోపాలభా ష్యేఽపి — ॥ వా ॥ ఉపోషణమ్-దహనమ్, దారుదితే దేవాత్ర సాక్షాద గ్నిసంయోగః కార్యః ॥ * ॥ ఇతి। స్మృతిసారసుధానిధౌ — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిభిర్వాఽగ్నినా వాపి శవవత్యాం చితౌదహేత్। శవే చేద్దహనం తస్య గతిర్నైత్య బ్రవీన్మనుః ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిష్టోపో నాధిశ ఏం శ్రుతా వాహుతిదర్శనాత్। ఆహుత్యుపరివిక్షేపాత్తత్కర్మణః ఫలం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి। శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ చితౌ దహనమేతేషాం ద్విజానాం సర్వసూత్రిణామ్। తస్యాశౌద్దహనం లబ్ధ్వా మృతా బ్రహ్మ సమాప్నుయుః ॥ * ॥ ఇతి। అత్ర శిష్టాచారాద్వ్యవస్థా। ఆదిత్యా భిముఖ ఏవ స్థిత్వా దహేత్ "॥ శ్లో ॥ సావిత్ర్యాదిక్రియాస్సర్వా ఆది త్యాభిముఖశ్చరేత్।" ఇతి సర్వకర్మసాధారణ్యేనాదిత్యాభిముఖత్వస్మృ తేః। స్థితిరాచారసిద్ధాఽర్థసిద్ధా చ। "సూర్యన్తే చక్షుః" ఇత్యుపస్థానం ప్రేతాభిముఖం కుర్యాత్। అపరేణ చితిం ప్రాఙ్ముఖః స్థిత్వా "యపత స్యపథః" ఇత్యాదిభిర్జుహుయాత్, "ప్రేతస్యాపరేస్థిత్వా" ఇతి బో ధాయనీయాదౌదర్శనాత్। ఏవమన్త్రవద్దత్త్వా నిరవశేషమగ్నిం చితౌ ప్రా గాదిక్రమేణ ప్రక్షిపేత్। తథాచబోధాయనః — ॥ వా ॥ సర్వత ఏవస హసా ప్రజ్వలయేత్, బ్రహ్మలోకమజైషీదిత్యేనం జానీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి.

చితాగ్నినాశప్రాయశ్చిత్తమ్

వృష్ట్యాదినా చితాగ్నినాశే యమః — ॥ శ్లో ॥ యజమానే చి తారూఢే పాత్రన్యాసే తథాకృతే। వర్షాద్యభిహతే చాగ్నౌ తతః పృ చ్ఛన్తియాజ్ఞికాః। శేషం దగ్ధ్వార్ధదగ్ధేననిర్మథ్యం తత్ర కారయేత్। శేషా

లాభే తదా కుర్యాద్దగ్ధశేషస్య వా పునః ॥ అప్సు ప్రాస్యతి శేషం తదాగ్నేయాస్తాః స్మృతా బుధైః ॥ * ॥ ఇతి । ఆగ్నేయత్వమపామ్ "వాయోరగ్నిః, అగ్నేరాపః" ఇతి శ్రుత్యాఽవగమ్యతే । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దహ్యమానే శవే వహ్నిర్నష్టో వర్షాదభ్యుదేద్యది । చితికాష్ఠం తు నిర్మథ్య తేన ప్రేతం పునర్దహేత్ । అభావే చితికాష్ఠానాం శేషం వాఽప్సు వినిక్షిపేత్ ॥ * ॥ (ప్రాయశ్చిత్తైకృతేఽగ్నినేలిపాతాన్తరమ్) ప్రాయశ్చిత్తమనుగతప్రాయశ్చిత్తం తచ్చ ద్వాదశగృహీతేన స్రుచం పూరయిత్వేత్యాపస్తమ్బోక్తమిత్యాహుః .

దహనానన్తరకృత్యనిరూపణమ్

దహనానన్తరకృత్యమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ వస్త్రం ప్రశోధయేదాదౌ తతః స్నానం సమాచరేత్ । సచేలస్తు పునః స్నాత్వా శుచిః ప్రయతమానసః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాత్యాదివిషయేఽపి స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ అథానవేక్షమేత్యాపస్సర్వ ఏవ శవస్పృశః । స్నాత్వా సచేలమాచమ్య దద్యురస్యోదకం స్థలే ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ అనవేక్షమాణా యత్రోదకమవహం భవతి తత్ప్రాప్య ॥ * ॥ ఇతి । అవహమ్ ప్రవాహరహితమ్, స్థిరమితియావత్ । ఆపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ అనవేక్షమాణా అపోఽవగాహన్తే "ధాతా పునాతు సవితా పునాతు" ఇతి కేశాన్ప్రకీర్య పాంసూనోప్య ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర క్రమమాహ బోధాయనః — ॥ వా ॥ యపీయాంః యవీయాంః పూర్వం పూర్వం సజ్జాహన్తే ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ధూన్వనేఽనారమ్భణే సజ్జాహనే సంసర్పణ ఉదకోపస్పర్శన ఇతి సర్వత్ర కనిష్ఠప్రథమా అనుపూర్వా ఇతరే స్త్రియోఽగ్రే ॥ * ॥ ఇతి । ధూన్వనమ్ - శిక్యైరభిధవమ్, అనారమ్భణం రాజగవ్యాః, సజ్జాహనం కషూణామ్, సంసర్పణం శాఖాద్వయమధ్యేన, ఉదకోపస్పర్శనమ్ - "ధాతా పునాతు సవితా పునాతు" ఇతి

స్నానమ్, ఏతేష్వపఞ్చసు కర్మసు కనిష్ఠప్రథమాః స్యుః, కనిష్ఠః - సర్వేభ్యోఽవరవయాః, స ప్రథమో యేషాం తే తథోక్తాః । ఇతరే - తస్మాదన్యేపతుల్యాః, అనుపూర్వాః - తదానుపూర్వ్యవన్తస్స్యుః । ప్రథమాపేక్ష

యావృద్ధవృద్ధతరవృద్ధతమానుపూర్వ్యేణసుస్థిరిత్యర్థః । స్త్రియోఽగ్ర
ఇతి - మృతస్య సపత్న్యానాం చ భార్యాగృహ్యన్తే , మృతస్యైవ భార్యా ఇ
త్యపరే । తాసామపి కనిష్ఠప్రాథమ్యం వేదితవ్యమ్, “ అథాస్య భార్యాః కని
ష్ఠప్రథమాః ” ఇతి బోధాయనస్మరణాత్ । పితృమేధసారే తు “ అనుపూ
ర్వ్యా యథావృద్ధమ్ ” ఇతి భాష్యానుసారేణ వ్యాఖ్యాతమ్ “ ధూనన్నాది
షు సర్వత్ర కనిష్ఠప్రథమం ఇతరే కనిష్ఠవ్యతిరిక్తా యథావృద్ధం కర్తా పశ్చా
త్ ” ఇతి । అస్యార్థః కనిష్ఠప్రథమమ్ - జ్యేష్ఠో వా కనిష్ఠో వా కర్తా సర్వే
షాం పశ్చాత్తయోర్మధ్యే జ్యేష్ఠానుక్రమేణ జ్ఞాతయః కల్ప్యా ఇతి । ఆ
శ్వలాయనస్తు — ॥ వా ॥ జ్యేష్ఠప్రథమాః కనిష్ఠజఘన్యా ఇతి సర్వం
తురీయాధ్వగమనే తథా ప్రవిశేయుః , కనిష్ఠప్రథమా జ్యేష్ఠజఘన్యా ఇతి
గ్రామప్రవేశే ॥ * ॥ ఇతి । బృహద్విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ సంస్కృత్యైవ
హస్నాపితరం దృష్ట్వా జ్యోతిస్తతో రవిమ్ । స్త్రీబాలాన్ స్వపురః కృత్వా
వృద్ధో గచ్ఛేజ్జలాశయమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శవం దగ్ధ్వా
యథాన్యాయం దృష్ట్వా జ్యోతిర్దిశః క్రమాత్ । బాలాన్ దారాన్ పురస్కృ
త్య గచ్ఛేత్ప్రేతపనీక్షుకః ॥ * ॥ ఇతి । యథాస్వగృహ్యం యథాచార
మత్ర వ్యవస్థా । పుత్రాస్సపిణ్డాశ్చ వస్త్రసంశోధనపూర్వకం త్రయోద
శ నిమజ్జనం కుర్యుః “ ॥ శ్లో ॥ అస్పృశ్యస్పర్శనే చైవ త్రయోదశనిమజ్య చ ।
ఆచమ్య ప్రయతః పశ్చాత్ స్నానం విధివదాచరేత్ ॥ ” ఇతి భరద్వాజస్మ
రణాత్ । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్య మృతం ప్రేతం జ్ఞాతీనప్యనుస్పృ
శ్య చ । స్నాత్వా ఘృతం చ భక్షిత్వా పునః స్నానం సమాచరేత్ ॥ * ॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శవానుగమనే త్వారే పునః స్నానం విధీయ
తే । ఆర్ద్రవస్త్రం పరిత్యజ్య శుష్కవస్త్రేణ మజ్జనమ్ । సప్తవాతాహతం
వస్త్రం శుష్కవత్ప్రతిపాదితమ్ । ఆర్ద్రం వాపి ద్విజాతీనామాదృతం గౌ
తమాదిభిః । నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం త్రివిధం స్నానముచ్యతే । తర్ప
ణం త్రివిధస్యాపి హ్యఙ్గత్వేన ప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర క్వచిదపవాద
శ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ శ్లో ॥ అజీర్ణేఽభ్యుదితే వాన్తే త్వశ్రుపాతే తు
శుభవేత్ । స్నానం నైమిత్తికం జ్ఞేయం దేవర్షిపితృవర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

పునఃస్నానేతు తర్పణముక్తం స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ అస్పృశ్యస్పర్శనస్నానే నాఘమర్షణతర్పణే । అజీర్ణేఽభ్యుదితే క్షౌరే పునఃస్నానేతు తేస్మృతే ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ యోషిత్సు స్నాత్వా గ్రామం ప్రవిష్టాసు జ్ఞాతయోఽన్యే చ త్రయోదశవారం నిమజ్యాగ్నిం స్పృష్ట్వా ఘృతం ప్రాశ్య పునస్స్నాయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కవషః — ॥ శ్లో ॥ ప్రవేశనాదికం కార్యం దాహకే నైవ నక్వచిత్ । అనుగన్త్రీ చ వోఢ్రీ చ పునస్స్నాత్వా చ యోషితామ్ ॥ అనుగమ్య శవం బుద్ధ్యా స్నాత్వా స్పృష్ట్వా హుతాశనమ్ । సర్పిః ప్రాశ్య పునస్స్నాత్వా ప్రాణాయామైర్విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కథంచిద్ఘృతాద్యసంభవే — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావే ఘృతాభావే సచేలం స్నానమాచరేత్ । అభిమన్త్ర్య తు గాయత్ర్యా దశకృత్వో యథావిధి । అర్ధాఞ్జలిమపః పీత్వా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ వర్జయేత్తదహోరాత్రం జపహోమార్చనాదికమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మృత్యన్తరోక్తం ద్రష్టవ్యమ్ । అస్నాత్వా గ్రామం న ప్రవిశేయుః । — ॥ శ్లో ॥ అస్నాత్వా చేద్విశేద్గ్రామం శ్మశానాద్బుద్ధిపూర్వకమ్ । త్రిరాత్రేణైవ శుద్ధిః స్యాదమత్యాఽహ్నా విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ .

జ్ఞాతివపనవిధిః

శుద్ధ్యర్థం స్నానానన్తరం జ్ఞాతీనాం వపనం విదధాతి బోధాయనః — ॥ వా ॥ సచేలా దక్షిణాభిముఖాస్సకృత్త్రికా ఆప్లవన్తే , ఏతస్మిన్కాలే అస్యామాత్యాః కేశశ్మశ్రూణి వాపయన్తే ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర స్నానానన్తరం వపనవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ అశుద్ధాన్స్వయమప్యేతానశుద్ధస్తు యదిస్పృశేత్ । విశుధ్యత్యుపవాసేన తథా కృచ్ఛ్రేణ వా పునః ॥ ” ఇతి । అశుద్ధస్య శూద్రాదిస్పర్శే ప్రాయశ్చిత్తస్మరణాచ్చ న స్నానాత్పూర్వం వపనం కుర్యుః । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ తేషు చోదకోపస్పర్శనం తావన్తం కాలమనుభావినాం చ పరివాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ సన్త్యజ్య విధివత్ప్రేతం యజ్ఞేషు తు హవిర్యథా । కేశశ్మశ్ర్వాదివపనం కుర్యురత్రానుభావినః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నమాధవీయాదౌ వ్యాఖ్యాతమ్ “ అనుపశ్చాద్భవన్తి జాయన్త ఇతి పుత్రాః కనిష్ఠభ్రాతరశ్చ । అథవా , అనుభావిన ఇతి పుత్రాప

వనిర్దిశ్యన్తే, ‘ ॥ శ్లో ॥ గయాయాం భాస్కరక్షేత్రే మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । ఆధానకాలే సోమే చ వపనం సప్తసు స్మృతమ్ ॥’ ఇతి । స్మరణాత్” ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టేఽపి — ॥ వా ॥ ఏతద్వపనం సంస్కర్తృవ్యతిరిక్తజ్ఞాత్యాదీనామనిత్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరస్తు అనుభావిశబ్దార్థమాహ - “ అనుపశ్చాజ్జాయన్తే, శవదుఃఖమనుభవన్తీతి వా అనుభావినః - కనిష్ఠభ్రాతరః, సపిణ్డాశ్చ ।” ఇతి । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠానాం తు సపిణ్డానాం శ్వశ్రూశ్వశురయోస్తథా । జ్యేష్ఠస్వసుశ్చ తద్భర్తుర్వపనం మరణే భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమగర్భజాతా స్వసా తచ్ఛబ్దేనోచ్యతే । తద్భర్తృమరణే వపనం ఇతరత్ర నేతి వ్యాఖ్యాతారః । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ కనిష్ఠభ్రాత్రాద్యాహే కేశశ్మశ్రూణి వాపయేత్ । సనఖాని సరోమాణి దశమేఽహని వాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతరస్త్వనుజాః పుత్రా జ్ఞాతయశ్చ సపిణ్డకాః । పిత్రా యయా సహ జాతాశ్చ వాపయేయుః పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః । వపనం ద్వివిధమ్, దహనాఙ్గం శుద్ధ్యర్థం చ, దహనాఙ్గం దాహకస్యైవ ప్రథమదినే భవతి । దాహదినే వపనవిధానం చ సంస్కర్తృజ్ఞాత్యాదివిషయమ్ । శుద్ధ్యర్థం తు సర్వసాధారణం దశమదిన ఏవ జ్ఞాతీనాం కర్తుశ్చ భవతి । తథా చ “ నాపితకర్మాణి చ కారయన్తి, ఏష ప్రథమోఽలఙ్కారః ” ఇతి దశమేఽహన్యేవాపస్తమ్బేన జ్ఞాతీనాం వపనముక్తమితి । అన్యే తు “ యావదాశౌచముదకమ్ ” ఇతి విష్ణుస్మరణాత్, క్షురకర్మపూర్వకత్వాచ్చోదకక్రియాయాః, “ ఏతస్మిన్ కాలేఽస్యామాత్యాః కేశశ్మశ్రూణి వాపయన్తే ” ఇతి బోధాయనేన దహనకాలోత్తరస్నానాన్తరమేవ సృతజ్ఞాతీనాం వపనవిధానాత్ ప్రథమదినేఽపి సర్వజ్ఞాతీనాం క్షురకర్మేత్యాహుః । అత్ర యథాస్వగృహ్యం యథాదేశాచారం వ్యవస్థా । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పౌత్రాభావే ప్రపౌత్రో వా తత్పుత్రః పుత్రికాసుతః । కేశానాం వపనం కృత్వా పైతృమేధికమాచరేత్ ॥ ॥ ఇతి । ఏతదుదకక్రియాద్యౌర్ధ్వదైహికోపలక్షణమ్ ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా వపనం మూఢః ప్రేతకర్మ ప్రవర్తతే । ఉదకం పిణ్డదానం చ శ్రాద్ధం చైవ హి నిష్ఫలమ్ ॥ వపనం దహనా

ష్పూర్వం కుర్యాచ్చేత్పితృఘాతకః । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన వపనం దహనాత్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ రాత్రావపిచదాహాన్తం కృత్వాచైవోదకక్రియాః । శ్వోభూతేవపనం కార్యమేష ధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శుక్రేవారేనిశాయాంచ ప్రేతక్షౌరంవివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ బీజానాంవాపనం క్షౌరం వాస్తుకర్మ కృషింతథా । రాత్రౌతునప్రకుర్వీత కుర్వన్ క్షిప్రం వినశ్యతి ॥ వపనం నేష్యతే రాత్రౌ శ్వఃకార్యావపనక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ దగ్ధ్వారాత్రౌతుపిణ్డాన్తం కుర్యాద్వపనవర్జితమ్ । అదాహకానామన్యేషాం శ్వోభూతే వపనం భవేత్ ॥ * ॥ సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతా వాభ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । కనిష్ఠోదహనంకుర్వన్ కేశశ్మశ్రూణి వాపయేత్ ॥ రాత్రావపిచదగ్ధానాం కార్యాచైవోదకక్రియా । వపనం నేష్యతే రాత్రౌ శ్వస్తదావపనక్రియా ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ శుక్రవర్గ్యాపివర్జ్యాఃస్యుస్తస్యలగ్నగ్రహేక్షణాః । కాలహోరాదిశుక్రస్యశావేవర్జ్యంవివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేచశావక్షౌరేచశుభాః కాలాఅశోభనాః । వర్జయేచ్ఛుక్రజన్మాని శ్రాద్ధేస్త్రీసుతయోరపి ॥ * ॥ ఇతి । ఇత్యాదీని శుక్రవారేరాత్రౌచ వపననిషేధపరాణివచనాని పుత్రవ్యతిరిక్తసంస్కర్తృవిషయాణి, జ్ఞాతివిషయాణిచ ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్గురోశ్చైవ దాహకస్యవిశేషతః । తదైవ వపనంకార్యం రాత్రావపి విధేర్బలాత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్.

పుత్రస్యరాత్రౌవపనవిధిః

స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శుక్రవారేచరాత్రౌచ శావేచదశమేదినే । రాత్రిదాహేతదాకుర్యాత్ క్షౌరం పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ మాతాపిత్రోరథాన్యేషాం శ్వోభూతేవపనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ దగ్ధ్వాప్రమీతానాం వపనం నకదాచన । రాత్రావపిచకర్తవ్యం మాతాపిత్రోర్గురోస్మృతౌ ॥ * ॥ తథా । శుక్రవారేచ రాత్రౌచ తథాసంక్రమణేతథా । క్షౌరంకుర్వీతపుత్రస్తు జ్ఞాతీనామపరేఽ

హని ॥ * ॥ తథా । శుక్రేచవారే నిశివామృతిస్స్యాత్ క్షౌరం నకుర్యాత్తన యస్తుకుర్యాత్ । కుర్యుస్సపిణ్డాశ్చతథా పరేద్యుర్యద్వాతృతీయే దివసేచ సప్తమే ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ శౌక్రేవా నిశివా దాహే పుత్రస్యైవతు వాపనమ్ । సపిణ్డానాం పరేద్యుర్వా తృతీయే సప్తమేఽహ్ని వా ॥ * ॥ ఇతి । తథా ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహనికర్తవ్యంక్షురకర్మ ప్రయత్నతః । తృతీయేపఞ్చమేవాఽపి సప్తమేవాఽఽప్రదానతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆప్రదానతః - ఏకోద్దిష్టాత్ప్రాగిత్యర్థః । గౌతమశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రథమతృతీయ పఞ్చమసప్తమనవమేషూదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । క్షురకర్మపూర్వకత్వాదుదకక్రియాయా అయుగ్మేషు దినేషు వపనానన్తరముదకక్రియాకార్యేత్యర్థః । అఖణ్డాదర్శేచ — ॥ శ్లో ॥ అనుప్తకేశో యః పూర్వం సద్వితీయతృతీయయోః । పఞ్చమేసప్తమేవాఽహ్ని దశాహేవాఽపివాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచపుత్రస్య శుక్రవారేరాత్రావపి వపనమ్, ఇతరేషాంతు సంస్కర్తౄణాం పూర్వపూర్వదినస్య దుష్టత్వే తత్రాలస్యాదినా అసంభవేవా ద్వితీయాద్యుక్తదినేషువపనపూర్వకముదకదానమ్, సంస్కర్తృవ్యతిరిక్తజ్ఞాతీనాం దశమదినాత్పూర్వం వపనముదకదానంచ వైకల్పికమ్, సర్వేషాం దశమదినే నిత్యమితివివేకః.

రాత్రౌ యామద్వయానన్తరం పుత్రస్యాపి వపననిషేధః

పుత్రస్య రాత్రౌ వపనం యామద్వయమధ్యఏవ, నతు యామద్వయాత్పరమ్ । తదుక్తం శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ యామద్వయాదర్వాక్ కర్తుశ్చైవ వపనంభవేత్ । అన్యేషాంతు సపిణ్డానాం శ్వోభూతేవపనక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర "కర్తృగ్రహణం పుత్రవ్యతిరిక్తస్యాపి దాహకస్యవపనప్రాప్త్యర్థమ్, నపుత్రాన్తరవ్యావృత్త్యర్థమ్" ఇతిపితృమేధసారకృతావ్యాఖ్యాతమ్ । తదయుక్తమ్, "శౌక్రేచవారే నిశివా మృతఃస్యాత్ క్షౌరం నకుర్యాత్తనయస్తుకుర్యాత్ ।" ఇత్యాదిపూర్వోక్తవచననిచయేన తనయవ్యతిరిక్తస్య సంస్కర్తుర్నిశివపనస్య కణ్ఠరవేణ నిషిద్ధత్వాత్, రాత్రావపి విధేర్బలాదితి నిశిపుత్రస్య వపనవిధానవదితరస్య తద్విధానాభావాచ్చ । యామద్వయమధ్యే సర్వపుత్రాణాం గర్భవతాంమపి వపనం స

మానమ్ । తదూర్ధ్వం నిషేధోఽపిస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ యామద్వ యామార్ధ్వం పుత్రోపి నవపేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి । శుక్రవారేనిశిహ్యాప్యపి తపితృస్మృతిశ్రవణేయామద్వయమధ్యేపిఽపుత్రోఽపివపనమతిక్రాన్తప్రే తకృత్యంచనకుర్యాత్ । తథాచ వృద్ధహారీతః — ॥ శ్లో ॥ శుక్రవారే వ్యతిక్రాన్తేమాతాపిత్రోస్తథైవచ । సన్ధ్యారాత్ర్యోస్తథాక్షౌరం ప్రేత కార్యంచ నాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షు మరణేపిత్రోర్నపశ్యేత్తిథివారభమ్ । పరోక్షేసూక్ష్మతఃపశ్యేన్మృతౌతు (తి)థివారభమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

జ్ఞాతీనాంసన్నిధానే వపనమితరత్రవికల్పః

సన్నిధానేసపిణ్డమరణే వపనమితరత్ర వికల్ప ఇత్యాహబోధాయ నః — ॥ వా ॥ ఏతస్మిన్ కాలేఽస్యామాత్యాః కేశశ్మశ్రూణివాపయన్తే యేసన్నిధానేభవన్తి వికల్పఇతరేషువాపయేరన్నవర్తయేరన్వా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సన్నిధానేసపిణ్డానాంవపనంతు విధీయతే । వపనంస్యాద్గురోర్మృతౌ । మహాగురూణాం సర్వత్ర దాహకస్య గురోరపి ॥ * ॥ ఇతి । అసన్నిధానే నిషేధశ్చస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ సన్నిధానే సపిణ్డానాం వపనంతువిధీయతే । అసన్నిధానే సర్వత్ర వపనం నవిధీయతే ॥ * ॥ అసన్నిధానే యదాకదాచిద్దూరస్థజ్ఞాతిమృతిశ్రవణే వపనం న కుర్యాత్, కింతు తిలోదకమేవ కుర్యాదితి కేచిద్వ్యాచక్షతే । అన్యేతు, అసన్నిధానే నిషేధవచనం జ్ఞాతీనాం ప్రథమదినక్షౌరవిషయమ్, దశమది నేతు క్షౌరమస్త్యేవ , దశమదినాదూర్ధ్వం శ్రవణేఽపి వపనం తర్పణంచా స్త్యేవేతి । అపరేతు , సన్నిధానే దశమదినక్షౌరే వారాదిదోషోనాస్తి , అసన్నిధానే అనిషిద్ధే దినే పూర్వత్రకర్తవ్యమ్ , నతుదుష్టే దశమదినఇ త్యాహుః । శిష్టాచారాదిహవ్యవస్థా । మాతాపితృవిషయేతు స్మృత్యన్త రమ్ — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరస్థితఃపుత్రశ్శ్రుత్వాపితృవిపర్యయమ్ । కృ త్వాతువపనందత్వా దశాహాన్తం తిలోదకమ్ ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యా చ్ఛేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ దారకర్మణిమృతౌచ సూతకే యాగదీక్షితవిధౌన్యపేక్షతః । కన్యకాకటకకుమ్భధన్వగే భాస్క-

రేఽపివపనం విధీయతే ॥ వివాహాదీక్షామధ్యేతు జ్ఞాతీనాం మరణేసతి । త్రిం
శత్తిలోదకంకార్యం క్షురకర్మ నవిద్యతే ॥ వా ॥ వివాహాదీక్షామధ్యేమాతాపి
తృమరణేతు వపనమస్తి । మాతుర్దశాహమధ్యే పితృమరణేసంస్కర్తుర్వప
నంన ॥ * ॥ ఇత్యుక్తమ్ । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ పితుర్దశాహమధ్యేతుమాతా
చ నిధనం గతా । తత్రైవ వపనం కార్యం విపరీతే నకారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ పితుర్దీక్షాన్తరేసూనోర్మాతాయదివిపద్యతే ।
వపనం చాపికుర్వీత మాతుః కుర్యాత్క్రియాం తతః । మాతుర్దీక్షాన్తరేచై
వ పితామరణమాప్నుయాత్ । దహనాదిక్రియాః కుర్యాద్వపనం నైవకా
రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రదీక్షాన్తరఇత్యుక్తత్వాద్దశాహాన్తరమపిపితృమర
ణేసంస్కర్తుర్వపనం న, మాతృమరణేతువపనమస్తీత్యుక్తం భవతి । అన్య
విషయేఽపితత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేతుయద్య
న్యోహివిపద్యతే । వపనం నైవకుర్వీతతస్యదాహాదికం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పితృదీక్షాన్తరాళేతుమాత్రర్థంవపనంభవేత్ । మాత్ర
న్తరాతుపిత్రర్థమన్యార్థమపినాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥
పిత్రోర్మృతాబ్దేపితృవ్యాదిమరణేనవపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుకైశ్చిదు
క్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ స్వపుత్రమరణేచైవస్వభార్యామరణేతథా । స్వయం
యదిదహేత్తత్ర కేశశ్మశ్రూణివాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తద్బహుస్మృతివి
రుద్ధత్వాచ్ఛిష్టాచారవిరోధాచ్చఉపేక్షణీయమ్ । యదాహవృద్ధమనుః —
॥ శ్లో ॥ భార్యాపుత్రకనిష్ఠానాం శిష్యాణాంచ యవీయసామ్ । సంస్క
ర్తుర్వపనం నైవయదికుర్యాత్కులక్షయః ॥ * ॥ కాత్యాయనశ్చ —
॥ శ్లో ॥ మృతావనుపనీతానాం వపనం నకదాచన । మృతావపికనిష్ఠానాం
వపనంనవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । అనుపనీతానాం పితృవ్యాదీనామితి శేషః । తథా
చోపనీతానాం తేషాంమృతౌవపనంస్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ యవీయసాంపితృ
వ్యాణాం సంస్కర్తుర్వపనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృవ్యగ్రహణం మా
**తులశ్వశురతత్పత్నీనాముపలక్షణమ్ । ఏతచ్చపితృవ్యాదీనాం సం
స్కర్తురేవవపనమ్ , సంస్కర్త్రాభావేతువయోధికపితృవ్యాదిమరణేవప
నమ్, తేషాం పత్నీనాం యవీయసీనామపి మరణేవపనమ్ । "వయోధికజ్ఞా**

తీనాం యాః పత్న్యస్తాసాం కనీయసీనామపిమరణే వపనమ్' ॥ శ్లో ॥ పతివయసః స్త్రియఃస్యుః పతీనామివ వాపనమ్ । పూర్వజాపరజావాపిజ్యేష్ఠారం సాధారణం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతివచనాత్, ఆపస్తమ్బేనచపతివయసః స్త్రియఇతి నమస్కారాదౌవిధానాత్" ఇతి కేచిదాహుః । అన్యేతు, "పితృవ్యాదిమరణేవయోధికానాం వపనంనాస్తి, న్యూనవయస్కతత్పత్నీమరణేఽపినాస్తి" ఇత్యాహుః । తదుక్తం ప్రయోగసారే — ॥ శ్లో ॥ మాతులస్యపితృవ్యస్య శ్వశురస్యావరాయుషః । వపనంనైవకర్తవ్యమాశౌచం త్వపిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । బార్హస్పత్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతులానాం పితృవ్యాణాం శ్వశురాణాం పితృష్వసుః । మాతృణామనుజాతానాం తథైవజ్యేష్ఠయోషితామ్ ॥ వపనంనైవకర్తవ్యమాహపారాశరోమునిః ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యవీయసాంపితృవ్యాణాం శ్వశురాణాంచ తత్ స్త్రియామ్ । నకుర్యాత్ క్షురకర్మాణి కుర్యాచ్చేత్కులనాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతాని వపననిషేధవచనాని సంస్కర్తృవ్యతిరిక్తవిషయాణి, " ॥ శ్లో ॥ జ్యాయసానపి పితుఃపత్న్యా యదిసంస్కారమాచరేత్ । క్షురకర్మతదాకుర్యాదన్యథాహ్యుదకక్రియా । యవీయసాం పితృవ్యాణాం సంస్కర్తుర్వపనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి విశేషస్మరణాత్ । యథాశిష్టాచారమత్రవ్యవస్థా .

గర్భిణీపతివిషయే వపనవిధిః

అన్తర్వత్నీవిషయేయమః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్వత్నాఽపికర్తవ్యం పిత్రోర్మరణపర్వతు । నాన్యేషాం వపనంకార్యం భ్రూణహత్యాసమంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రోర్మరణే సంస్కర్తృవ్యతిరిక్తేన పుత్రేణాన్తర్వత్నాఽపి వపనంకార్యమ్ । అన్యేషాంమరణేఽన్తర్వత్నావపనం నకార్యమిత్యర్థః । పిత్రోర్మరణ ఏవత్విత్యుపలక్షణమ్, " ॥ శ్లో ॥ గఙ్గాయాంభాస్కరక్షేత్రే మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । ఆధానేసోమయాగేచ గర్భవానపివాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆధానేయజ్ఞదీక్షాయాం మాతాపిత్రోర్గురోర్మృతౌ । గర్భవాన్ వపనంకుర్యాన్నాన్యత్రేతివ్యవస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । గర్భవతోమాతామహాదీనాం సంస్కర్తృత్వే

వపనమాహాఽత్రిః — ॥ శ్లో ॥ మాతామహ పితృవ్యాణాంమాతులాగ్ర
జయోర్మృతౌ । శ్వశురాచార్యయోరేషాం పత్నీనాంచ పితృష్వసుః ॥
మాతృష్వసుర్భగిన్యాశ్చ గర్భవానపి వాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌత
మః — ॥ శ్లో ॥ మాతామహేచ తత్పత్న్యాం మాతులేపూర్వజేమృతే।
గురుశ్వశురపత్నీషుగర్భవానపివాపయేత్ ॥ దాహకోవపనంకుర్యాన్నాన్య
త్రేతివ్యవస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । సపవ — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్య పితృవ్యస్య
జ్యేష్ఠస్యాప్యసుతస్యచ । అన్తర్వాన్ దహనంకుర్వన్ కేశశ్మశ్రూణివాప
యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతామహస్య తత్ప
త్న్యామాతృణాం మరణేసతి । పితృష్వసుర్భగిన్యాశ్చ దహనే గర్భ
వాన్వపేత్ ॥ మాతరంపితరం జ్యేష్ఠమాచార్యంశ్వశురం వినా । నకుర్యా
ద్వపనంతత్ర గర్భవాన్ సంస్థితస్యతు ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥
దహనంవపనంవాఽపిప్రేతస్యాన్యస్య గర్భవాన్ । నకుర్యాదుభయంతత్ర
కుర్యాదేవపితుస్సదా ॥ జ్యేష్ఠస్యచానపత్యస్యమాతులస్యసుతస్యచ ॥ * ॥
ఇతి । మాతులగ్రహణం మాతామహాదేరప్యుపలక్షణమ్ । ఏవంచమాతా
పిత్రోర్మరణేఽన్తర్వత్నా మన్తర్వత్నామపి సంస్కర్తృణా మసంస్క
ర్తౄణాంచ వపనం సమానమ్ । మాతామహాదిదహనే గర్భవతో దౌహి
త్రాదేర్వపనమ్, సంస్కారాకరణేతు గర్భవతోవపనంనాస్తి, ఆశౌచమా
త్రమేవభవతి । అనన్తర్వతో దౌహిత్రాదేర్మాతామహాదిసంస్కారాకర
ణేఽపి వపనమస్తీతి నిర్ణయః । అత్ర స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్వ
సౄణాం జనకస్వసౄణాం మాతృష్వసౄణామపి తత్పతీనామ్ । మాతా
మహస్యైవ పితామహస్య తదీయపత్న్యోర్వపనంచ వైధమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
అత్రతత్పతీనామిత్యేతత్ శిష్టసమాచారాభావాదుపేక్ష్యమిత్యాహుః । అ
న్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠానాంతు సపిణ్డానాం శ్వశ్రూశ్వశురయోస్త
థా । జ్యేష్ఠస్వసుశ్చతద్భర్తుర్మరణేవపనంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్వశ్రూ
శ్వశురయోర్నాశే పూర్వం భార్యామృతాయది । ఆశౌచం దినమాత్రం
స్యాద్వపనం నైవవిద్యతే ॥ తత్సన్తతిఃస్యాత్త్రియహం వపనంచ విధీయ
తే ॥ * ॥ ఇతి । తథా ॥ శ్లో ॥ మాతామహపితుఃపిత్రోస్తత్పత్న్యోర్ఋత్వి

జస్తథా । ఏతేషాం వపనం కుర్యాన్న చేత్స బ్రహ్మఘాతకః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతరః పితరః పుత్రా జ్ఞాతయశ్చ సపిణ్డకాః । పిద్వ్యయా సహజాతాశ్చ వాపయేయుః పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

దశాహ వపనవిధిః

ప్రసఙ్గాద్దశాహవపనముచ్యతే । తత్ర వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతయస్సప్తమాదర్వాక్సన్తో దశమేఽహని । వాపయేయుశ్చ తే సర్వే కర్త్రాశిషు సహ సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । సప్తమాదర్వాగిత్యుక్త్యా తదూర్ధ్వభావినాం సమానోదకానాం వపనాభావోఽర్థసిద్ధః । సమానోదకానాం సంస్కర్తృత్వే తు వపనమస్త్యేవ, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డో వాఽసపిణ్డో వా సంస్కర్తా వాపయేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ దశమేఽహని సంప్రాప్తే స్నానం గ్రామాద్బహిర్భవేత్ । తత్ర త్యాజ్యాని వాసాంసి కేశశ్మశ్రునఖాని చ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ శావే చ సూతకే చైవ ద్వితయే దశమేఽహని । క్షౌరం చేన్న ప్రకుర్వీత తతస్మాత్కేశేషు లీయతే ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ జననే మరణే చైవ వపనం దశమేఽహని । అతస్మాన్నాధికారీ స్యాదాశౌచం సర్వదా భవేత్ ॥ * ॥ జననే దశమదినే వపనం పితురేవ నాన్యేషామ్, ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని కర్తవ్యం వపనం మృతబన్ధుభిః । దశాహే వపనం కార్యం సూతకే చ తథా పితుః ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । అఖణ్డాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ దంపతీ శిశునా సార్ధం సూతకే దశమేఽహని । క్షౌరం కుర్యాత్తతః పూతాః స్నానదానాదికర్మసు ॥ * ॥ అత్ర లోకే సమాచారాభావాన్న మాతుర్వపనం నాపి శిశోః, కింతు పితురేవ వపనం కైముతికన్యాయేన ప్రతిపాదితమ్ । వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ వపనం యో న కురుతే సూతకే దశమేఽహని । మృతౌ వా పితరస్తస్య మజ్జన్తి నరకేఽశుచౌ ॥ * ॥ శ్రీపతిః — ॥ శ్లో ॥ ఆజ్ఞయా నరపతేర్ద్విజన్మనాం దారకర్మ మృతసూతకేషు చ । బన్ధమోక్షముఖదీక్షణేష్వపి క్షౌరమిష్టమఖిలేషు చోడుషు ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కేశానాశ్రిత్య తిష్ఠన్తి మృతౌ సూతౌ చ కిల్బిషాః । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన దశాహే వపనం స్మృతమ్ । సూతకే మృతకే చైవ వపనం దశమేఽహని । యో న కారయతే మోహాదనర్హస్సర్వకర్మసు ।

కూలే చతుష్పథే వాఽపి మహావృక్షస్య సన్నిధౌ । కేశశ్మశ్ర్వాదివపనం కు
ర్యురత్రానుభావినః ॥ * ॥ ఇతి । దశమేఽహన్యనన్తహోమమభిధాయా
హాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ నాపితకర్మాణి చ కారయన్తే పప్రథమోఽలఙ్కా
రః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శాన్తికర్మానన్తరం వపనవిధానేఽపి క్రమస్యావివక్షి
తత్వాత్పూర్వమేవ కర్తవ్యమిత్యుక్తం పితృమేధసారే — ॥ వా ॥
వపనస్య శుద్ధ్యర్థత్వాచ్ఛుద్ధస్యైవ శాన్తికర్మణ్యధికారాచ్ఛాన్తికర్మానన్తరం
భోజనఖట్వాశయనోపదేశాద్భుక్తస్య వపననిషేధాద్బోధాయనాశ్వలా
యనాదిషు తథాదర్శనాచ్చ శాన్తికర్మణః ప్రాగేవ వపనం కర్తవ్యమ్ ॥ * ॥
ఇతి । అన్యే తు "అభిధానక్రమేణాపస్తమ్బినాం శాన్తిహోమానుకర్మా
నన్తరమేవ వపనమ్" ఇత్యాహుః । భాష్యకారేణ కపర్దినా వ్యాఖ్యాతమ్
"అధోభాగవపనమలఙ్కారః" ఇతి । తథా శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ మృ
తాహే కేశవపనం దశాహే శేషవాపనమ్ । అశోభనమనాయుష్యం మృతా
హే శేషవాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శుద్ధినిర్ణయకారః — ॥ వా ॥ ఇహ
కేచిదనభిజ్ఞాః, దశాహే అశేషవాపనమితి పదచ్ఛేదం కృత్వా సర్వాఙ్గక్షౌ
రం దశమదినే వదన్తి । తదయుక్తమ్, భాష్యకారేణాధోభాగస్య వపనమల
ఙ్కార ఇత్యుక్తత్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా చ స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥
ప్రథమేఽహని యః కుర్యాచ్ఛిరోవపనమేవ తు । అతీతే దశరాత్రే తు హ్యధో
వపనమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దశరాత్రే - దశరాత్రకర్మణ్యతీత ఇత్యర్థః ।
అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ శావే క్షౌరం సపిణ్డానాముదకప్లుతిపూర్వకమ్ ।
కర్తవ్యం కేశవపనం శేషం స్యాద్దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి దశమేఽహన్యేవ శే
షవపనస్య విధానాత్తతః పూర్వం విషమదినేషు కేశశ్మశ్రుమాత్రవపనం క
ర్తవ్యమ్ । యైస్తు జ్ఞాతిభిః ప్రథమాహాదిషు నవమదినపర్యన్తేషు ఆలస్యాది
నా వపనం న కృతం తైర్దశాహే సర్వాఙ్గవపనం కర్తవ్యమితి కేచిత్ । అన్యే తు
ప్రథమం కేశవపనం కృత్వా స్నాత్వా తిలోదకం దత్త్వా పశ్చాత్క్షౌరసహ
శేషవాపనం కర్తవ్యమితి వ్యాచక్షతే । వర్ణవిశేషే అఙ్గవిశేషవపనం స్మర్యతే
— ॥ శ్లో ॥ ఆకణ్ఠాద్వాపయేద్విప్ర ఆనాభే రాజవైశ్యయోః । శ్మశ్రుమా
త్రం హి శూద్రస్య వపనం ప్రథమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే —

॥శ్లో॥కన్యానామూర్ధ్వంవపేదాద్యే శేషంతుదశమేఽహని॥ * ॥ ఇతి। తథా —
॥ శ్లో ॥ రాత్రౌదగ్ధ్వాతు పిణ్డాన్తం కుర్యాద్వపనవర్జితమ్ । శ్వస్తదా కేశ
వపనం శేషస్య దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । సర్వాఙ్గవపనం దశమదినఉ
క్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తేతుసర్వాఙ్గవపనం శ్రుతిచోదిత
మ్ । బ్రహ్మచారికుమారాణాం కన్యాదూర్ధ్వనశుధ్యతి । యస్య కేశాశ్శిరో
జాతాదశమేఽహన్యవాపితాః । ఆశౌచం తస్య కేశేషులీయతేనాత్రసంశ
యః । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహేస్నానముత్థాప్యశౌన్తిహోమా
మం సమాచరేత్ । సర్వాఙ్గవపనం చాత్రకర్తవ్యం స్నానతః పరమ్ ॥ * ॥
ఇతి । అత్రపుత్రవిషయేవిశేషోఽపిస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ కారయేద్వపనం పిత్రో
ర్మృతౌ పుత్రస్స్వమస్తకమ్ । దశమేఽహని సర్వాఙ్గమధోవపనమేవవా॥
కనిష్ఠోజ్ఞాతిరాద్యాహే కేశశ్మశ్రూణివాపయేత్ । సనఖాని సరోమాణి దశ
మేఽహనివాపయేత్ ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ కుర్యుః పుత్రాస్సపిణ్డాశ్చ
సర్వాఙ్గం దశమేదినే । అశుచిత్వాన్నపూర్వేద్యుర్నాపరేద్యుః కథం
చన ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ ప్రథమదినే కేశశ్మశ్రుమాత్రవపనం దశమదినే
తు సర్వాఙ్గవపనమధోవపనంవావికల్పేనభవతి । దశమదినేవపనే కాలదో
షానవిచారణీయః, ॥ శ్లో ॥ దశాహేవపనం కుర్యాచ్ఛద్ధర్థం మృతసూ
తకే । మాసనక్షత్రతిథివారాణాం దోషోనాస్తీతిశౌకలః ॥ * ॥ ఇతిస్మరణా
త్ । వ్యాఘ్రపాదోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శావేచసూతకేచైవదశాహేవప
నం స్మృతమ్ । తిథివారర్క్షదోషాణామనపేక్షేతిగౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । వ
సిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ వైదేకకర్మణిసంప్రాప్తే కాలదోషంన చిన్తయేత్ ।
సద్యః క్షౌరం ప్రకుర్వీతమాతాపిత్రోర్మృతౌతథా । జాతేసోమేతథా తీ
ర్థేవ్రతేచాన్నాప్రాశనేషుచ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥
మృతజన్మనోర్దశాహేజ్ఞాతీనాం పుత్రస్యచ వపనేతత్కాలమాసనక్షత్రతిథి
వారాదినకించిచ్చిన్త్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః । దశమదినక్షౌ
రేజ్ఞాతీనాంశుక్రవారమాత్రం వర్జ్యమ్, తదా నవమదినేకర్తవ్యమ్, —
॥ శ్లో ॥ శుక్రవాసరదినే క్షౌరం శావేచద్దశమేదినే । కులక్షయకరం జ్ఞే
యం తతః పూర్వం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । పుత్రస్యశుక్ర

వారేఽపస్యస్తివపనమ్, ॥ శ్లో ॥ శుక్రవారేచవపనం కర్తవ్యం దశమేఽహని । మాతాపిత్రోరథాన్యేషాం వపనం స్యాద్దినాన్తరే । శుక్రవారేచరాత్రౌ చదశేఽసఙ్క్రమణేతథా । క్షౌరంకుర్వీతపుత్రస్తుజ్ఞాతీనామపరేఽహని ॥*॥ ఇతిస్మరణాత్ । అసన్నిధానే దశాహాన్తరశ్రవణేతు ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తేదశాహేతువిషమాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇత్యాద్యుక్తేరనిషిద్ధకాలేకర్తవ్యమ్, ॥ శ్లో ॥ పరోక్షేసూతకీశః పశ్యేన్మృతౌతుతిథివారభమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । పుత్రజననే పిత్రాదశాహాత్ప్రాగ్జ్నకార్యమ్ । తదూర్ధ్వం చనధార్యమ్, — ॥ శ్లో ॥ అశుచిత్వాన్నపూర్వేద్యుర్నాపరేద్యుః కదాచన । దశమేఽహనివైక్షౌరం కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ ఇతి మాసతిథివారాద్యవిచారేణదశాహేవపనవిధానాత్ । యత్తు ॥ శ్లో ॥ పితృమాసేషు చతుర్షు స్త్రీప్రసూతాభవేద్యది । వపనం నైవకుర్వీతపుంసిజాతేతువాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్ ॥ శ్లో ॥ జననే మరణేచైవ వపనం దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి పూర్వోక్తవచనజాతే నజననమాత్రావలమ్బనేన దశాహే వపనవిధానాచ్ఛిష్టాచారాభావాచ్చోపేక్ష్యమిత్యాహుః .

గర్భిణ్యోర్భార్యయోరేకస్యాః ప్రసవే

గర్భిణ్యోః పత్న్యోర్ద్వయోరేకా ప్రసవిష్ట భర్తా క్షౌరంనకుర్యాత్ । జాతకర్మాదికుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ భార్యేయస్యతుగర్భిణ్యావేకాభార్యాప్రసూయతే । వపనం నైవకుర్వీత జాతకర్మాదికారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । సవర్ణజ్యేష్ఠభార్యాప్రసవేతు వపనముక్తం వర్ధమానీయే — ॥ శ్లో ॥ గర్భిణీష్వసవర్ణాసు సవర్ణాచేత్ప్రసూయతే । తదాతువపనంకార్యం నకుర్యాచ్చేత్పతత్యధః ॥ ద్వేయస్యభార్యే గర్భిణ్యౌ జ్యేష్ఠభార్యాప్రసూయతే । తదాతువపనంకార్యమన్యథాభ్రూణహాభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అపరార్కేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గర్భిణ్యోర్యస్యభార్యేద్వే ఏకాచేత్ సంప్రసూయతే । వపనంనైవకుర్వీత కుర్యాచ్చేద్భ్రూణహాభవేత్ । ఇత్యేతదసవర్ణస్త్రీప్రసూతౌతు విధీయతే । సవర్ణవిషయేకుర్యాదన్తరాత్వనఫవాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి

మాతాపితృదీక్షామధ్యే పత్నీప్రసవే

మాతాపితృదీక్షామధ్యేపత్న్యాః ప్రసవే వపనంతతోవత్సరశేషం కేశధారణంచ స్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ మధ్యేతుపితృదీక్షాయా గర్భిణీస్త్రీప్రసూయతే । క్షౌరకర్మ తదాకుర్యాత్తచ్ఛేషం కేశధారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌచ — ॥శ్లో॥ మాతాపిత్రోర్ద్విజఃకుర్యాద్గర్భవానపి వాపనమ్ । పశ్చాత్ప్రసూతౌపత్న్యాశ్చ తచ్ఛేషం కేశధారణమ్॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ స్వమాతృపితృదీక్షాయామధ్యే భార్యాప్రసూతికా । దశాహేవపనంకృత్వా పునర్దీక్షాంచ కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః — " సపిణ్డీకరణానన్తరదీక్షామధ్యే పత్నీ ప్రసవే వపనమ్, తతః పూర్వంప్రసవే వపనం నాస్తి ! శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పిత్రోస్సంవత్సరాదధః । కర్తవ్యం వపనం పుత్రే జాతే సంవత్సరేఽపి చ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ " ఇతి .

పితృమరణాబ్దే కేశధారణాదినియమః

పత్నీప్రసవాభావే ప్రథమాబ్దికపర్యన్తం పుత్రస్య కేశధారణంకర్తవ్యమ్ । యదాహవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ వత్సరం వర్జయేత్ క్షౌరంతైలతామ్బూలయోషితః । జ్యేష్ఠాదీనాం మృతిప్రాప్తౌ మాతాపిత్రోస్తువత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ఆదిశబ్దేన పితృవ్యమాతామహాదయో గురవో గృహ్యన్తే । అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ షోడశోద్వాహగర్భాబ్దే పిత్రన్త్యాబ్దే క్షురంత్యజేత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ షష్ఠాబ్దే షోడశాబ్దేచవివాహాబ్దే తథైవచ । మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేచ వపనం నైవకారయేత్ ॥*॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ చౌళాబ్దేచవివాహాబ్దే హ్యుపనాయనికేతథా । మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేచ క్షౌరంనైవ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌవత్సరం కేశధారణమ్। వాపయేద్యదిమూఢాత్మారౌరవంనరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి। సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేచ వివాహాబ్దేతథైవచ । న కేశవపనంకార్యం గర్భిణ్యాంచ కులస్త్రియామ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః । " ఏతాని మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దే వపననిషేధవచనాని సంవత్సరస-

పిణ్డీకరణాభిప్రాయాణి, తచ్చ కేశధారణం బ్రహ్మచర్యాదినియమేన సహ కర్తవ్యమ్, ద్వాదశాహాదిసాపిణ్డ్యే తదూర్ధ్వం న కేశధారణనియమః, అభ్యుదయేచ్ఛాయాంతు నియమేనసహైవ కర్తవ్యమ్" ఇతి । తథాచ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతౌ తదారభ్య సపిణ్డీకరణాత్పురా । రోమాపితం తైలతామ్బూలం క్షౌరంచ లవణం మధు ॥ కాంస్యం పరాన్నమధ్వానం వర్జయేద్దన్తధావనమ్ ॥ కాలభోజీ చ దర్భేషు అధశ్శాయ్యప్రతిగ్రహః । గన్ధపుష్పాదిహీనశ్చ అల్పాశీ చ వ్రతంచరేత్ ॥ ప్రాక్సపిణ్డీకృతేర్గచ్ఛేత్ స్త్రియం ప్రేతస్య దాహకః । రేతసః కర్దమాద్భాతు పితౄన్ ప్రేతంచ మజ్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శుద్ధినిర్ణయేఽపి — ॥ వా ॥ మహాగురుమరణే వత్సరాన్తం నిత్యం తిలోదకం నియమేన మాసికంచ కృత్వా కేశధారణంచ సంవత్సరాన్తే సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం న కేశం ధారయేద్ద్విజః । యదిధారయతే విద్వాన్ బ్రహ్మచర్యేణ ధారయేత్ ॥ అన్యథా హ్యుదయే తేషాం తత్కేశశ్మశ్రువద్భవేత్ । రేతాంసి తస్య పిత్రాదీన్ పితౄన్ ప్రాశయతే యమః ॥ * ॥ అత్ర బ్రహ్మచర్యమ్ - ఋతావపత్యగమనమ్, ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతౌ సూనుర్వాక్సంవత్సరాద్యది । మైథునంతు సమాసాద్య ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్ ॥ యదిశుక్లాన్తసంయోగః కృచ్ఛ్రం చాన్ద్రాయణంచరేత్ । ఆహితో యదిగర్భః స్యాద్బ్రహ్మహత్యావ్రతంచరేత్ । ఇతిస్మరణాత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అవర్జయిత్వా తైలాదీన్ కేశమాత్రంతు ధారయేత్ । తస్య వైవస్వతో రాజా కేశాన్ ప్రాశయతే పితౄన్ ॥ కేశధారణమధ్యేతు పత్నీగర్భం దధాతి చేత్ । రేతసా తత్పితౄణాంతు తృప్తిర్భవతి సర్వదా ॥ వ్రతాన్తే విధివత్పిత్రోః కృత్వాఽఽబ్దికమథో ద్విజః । క్షౌరం కుర్యాచ్ఛుభే తారే కృతతీనాబ్దికేఽపి వా ॥ * ॥ అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ యదికర్తా వ్రతస్థస్స్యాద్దర్శాన్తే చాబ్దికే కృతే । అనుకూలే దినే క్షౌరం కృత్వా తత్తు విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ తతస్సమాప్తే వ్రతబన్ధకల్పే కృత్వాతు సాంవత్సరికం యథావత్ । తతస్సుపుణ్యే శుభదే ముహూర్తే క్షౌరం యథావద్విదధీత విద్వాన్ ॥ * ॥ ఇతి ।

బ్రహ్మచర్యాదినియమేనసహ కేశధారణం కృత్వా వత్సరాన్తే సపిణ్డీకరణానన్తరమాబ్దికం కృత్వాఽనిషిద్ధకాలేవాపయేత్ । ద్వాదశాహాదిసాపిణ్డ్యేఽపి సత్యామభ్యుదయేచ్ఛాయాం నియమేనసహ కేశధారణం కుర్వన్ సాంవత్సరికమాబ్దికం యథావత్కృత్వా — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృత్యబ్దదీక్షాన్తేలాల్యజన్యం మాసచతుష్టయమ్ । కన్యాకటకకుమ్భేషుచాపేమాసిచతుష్టయే ॥ కేశఖణ్డం గృహస్థస్యపిత్రాఽఽశ్రయతేయమః ॥ * ॥ ఇత్యాద్యుక్త్రప్రత్యవాయరహితేశుభేకాలేక్షౌరం కుర్యాదితి వ్యాచక్షతే । అన్యేతు సంవత్సరసపిణ్డీకరణేబ్రహ్మచర్యాదినియమేన సహైవ కేశధారణమవశ్యం కర్తవ్యమ్, తతః పూర్వం సాపిణ్డ్యేసపిణ్డీకరణానన్తరం నబ్రహ్మచర్యాదినియమఆవశ్యకః, సతితుబ్రహ్మచర్యాదావభ్యుదయః, కేశధారణమాత్రం తుఆబ్దికపర్యన్తం కర్తవ్యమిత్యాహుః । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తేఽథమధ్యేవాసపిణ్డీకరణంయదా । క్షౌరంకృత్వాతతః కుర్యాత్తచ్ఛేషం ధారయేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశాహవ్యతిరిక్తకాలేషు క్షౌరపూర్వకం సపిణ్డీకరణం కృత్వా తతోవత్సరశేషం కేశం ధారయేదిత్యర్థః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ కృతేసపిణ్డీకరణేతుపిత్రోర్నబ్రహ్మచర్యం పరిరక్షణీయమ్ । తద్రక్షణేచాపి మహత్ఫలంస్యాన్నివర్తనేచస్థలనేనదోషః ॥ * ॥ ఇతి బ్రహ్మచర్యాదినివర్తనేస్థలనేఽపినదోషః, "మాతాపిత్రోస్తువత్సరమ్" ఇత్యాదివచనానుసారేణ కేశధారణమాత్రం కర్తవ్యమితివ్యాఖ్యాతారః । అత్రపితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ మాతాపిత్రోరిత్యవిశేషేణస్మరణాత్పుత్రత్వావిశేషాత్సఙ్కోచకాభావాచ్చసర్వేషామపి పుత్రాణాం పిత్రోర్మరణేసంవత్సరం కేశధారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అపరేతు, ॥ శ్లో ॥ సర్వైరనుమతింకృత్వా జ్యేష్ఠేనైవతుయత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణవాఽవిభక్తేనసర్వైరేవకృతం భవేత్ । నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । ఏకేనైవతు కార్యాణి సంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనైర్నవశ్రాద్ధాదిషోడశమాసికశ్రాద్ధప్రథమాబ్దికపూర్వాదినావసానకృత్యేషు జ్యేష్ఠస్యైవ కర్తృత్వవిధానాత్, తన్న్యాయేనవత్సరాన్తకేశధారణాదినియమేష్వపితస్యైవోచితత్వాత్, "కృత్వాబ్దికమథోద్విజః - యదికర్తాప్రతిష్ఠః స్యాత్ -

కృత్వా తు సాంవత్సరికం యథావత్ ” ఇత్యాదిభిర్ముఖ్యకర్తురేవ వత్సరాన్తే వపనవిధానాచ్చ కేశధారణాదినియమోఽపి తస్యైవేత్యాహుః .

ఆహితాగ్నివిషయే

ఆహితాగ్నేర్విశేషమాహాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ పర్వణి కేశశ్మశ్రూణి వాపయతేఽప్యల్పశో లోమాని వాపయత ఇతి వాజసనేయకమ్ ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దే గర్భాబ్దే సదా పర్వణిపర్వణి । ఆహితాగ్నిర్వపేత్తేఽశాన్నవపేదితరస్తయోః ॥ * ॥ ఆహితాగ్నిః పర్వణిపర్వణి వపేత్ । ఇతరః - అనాహితాగ్నిః , తయోః - పితృమృతాబ్దగర్భాబ్దయోః , న వపేదిత్యర్థః । శ్రీధరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కేశాన్మాసత్రయాదూర్ధ్వం గర్భిణ్యాం ధారయేద్ద్విజః । యజ్వా తు పర్వణి క్షౌరం కారయేదాహితాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । ఆహితాదృతే - ఆధానాదృతే, ఆధానే తు పర్వవ్యతిరిక్తకాలేఽపి గర్భిణ్యాం క్షౌరం కారయేదిత్యర్థః । కేచిత్తు “ కారయేద్విహితాదృతే ” ఇతి పఠిత్వా వ్యాచక్షతే । విహితమ్ - గర్భనిమిత్తకేశధారణమ్ , మాతాపితృమృతినిమిత్తకేశధారణంచ , తన్నిమిత్తద్వయం వినా యజ్వా పర్వణి క్షౌరం కారయేదితి । ఏవం వ్యాఖ్యానే పూర్వోక్తవచనవిరోధః స్యాత్ । యథోచితం గ్రాహ్యమ్ .

సపిణ్డీకరణనిమిత్తక్షౌరమ్

సపిణ్డీకరణనిమిత్తక్షౌరముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహే యదా పిత్రోస్సపిణ్డీకరణం భవేత్ । తత్ర క్షౌరం న కర్తవ్యం త్రిపక్షాదిషు కారయేత్ ॥ * ॥ త్రికాణ్డ్యపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణార్థంచ క్షురకర్మ విధీయతే । క్షురకర్మ న కర్తవ్యం ద్వాదశాహసపిణ్డనే । ద్వాదశాహాత్పరం క్షౌరం శుభకాలే సమాచరేత్ । వత్సరాన్తేఽథమధ్యే వా సపిణ్డీకరణం యది । క్షౌరం కృత్వా తు తతుర్యాత్తచ్ఛేషం ధారయేద్ద్విజః ॥*॥ ఇతి । పితామహశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా వపనం యస్తు వత్సరాన్తే సపిణ్డనమ్ । కుర్యాద్యది పునః కార్యమిత్యువాచ పితామహః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర గర్భవతో వపననిషేధస్స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ పిత్రోః సంవత్సరాదర్వాక్ సపిణ్డీకరణం యది । గర్భిణ్యాం న తు భార్యాయాం తచ్ఛేషం ధారయేద్ద్వి

జః ॥ * ॥ ఇతి । భార్యాయాంగర్భిణ్యాం సాపిణ్డ్యనిమిత్తక్షౌరం నకుర్యాత్ , కింతు సాపిణ్డ్యంకృత్వా వత్సరశేషం ధారయేదిత్యర్థః । ప్రసక్తాత్క్షౌరవిషయేఽన్యదప్యుచ్యతే । పద్ధతౌ — ॥ శ్లో ॥ షష్ఠ్యష్టమీప్రతిపదస్తిథయశ్చరిక్తావర్జ్యాశ్చశౌజ్ఞగురుసోమజభార్గవాణామ్ । వారాంశకోదయవిలోకనమిష్టమాహుః క్షౌరేతుకర్మణి నశౌక్రముశన్తిశావే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేచ భాన్వర్కిషు తారవారే మాసాధికేశుక్రగురోశ్చమౌఢ్యే । చన్ద్రక్షయేవిష్టివిషద్దినాన్తేక్షౌరంయదిస్యాత్ కులనాశహేతుః ॥ * ॥ ఇతి । — ॥ శ్లో ॥ ప్రాతర్ముహూర్తాదర్వాగ్యః క్షురకర్మసమాచరేత్ । సపిత్ర్యాణి పాతయత్యాశునరకే రోమదణ్డకే । ఆద్యన్తయోరాశ్రమిణోర్వపనేసర్వదావిధిః । మధ్యమాశ్రమిణోహేతోర్వినాఽకర్తనముచ్యతే । యన్మాస్యేవాబ్దికశ్రాద్ధం యదిపుత్రోర్ధ్వవేదిహ । ప్రాక్పిణ్డదానాత్తన్మాసివపనంనసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాశ్వలాయనః । సఙ్గ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాసేషుకన్యాకటకకుమ్భచాపేషువర్జయేత్ । అశుభర్క్షేకృతేక్షౌరేక్షిప్రంకుర్యాత్పునశ్శుభే । దద్ధ్వాకేశాన్ పఞ్చగవ్యక్షాళితేనాథవాపయేత్ । తత్రైవవపనంమూర్ధ్నికృకలాసః పతేద్యది । యస్మిన్మాసిమృతాహః స్యాత్తన్మాసంపక్షమేవవా । క్షురకర్మనకుర్వీతపరాన్నంచరతింత్యజేత్ । వాపయేన్నకృతోద్వాహోవర్షంవర్షార్ద్ధమేవవా । భుఞ్జీతపార్వణంనైవదర్శశ్రాద్ధంచవర్జయేత్ । నవివాహాదినక్షౌరం ప్రశస్తం నిశికామ్యయా । అన్తర్వత్నా నకర్తవ్యం పూర్వంవాపశ్చమేఽహ్నివా । ఏకోదరాణాం పుత్రాణాం పితుశ్చైకదినేతథా । క్షురకర్మనకర్తవ్యం సహైవశ్రాద్ధభోజనమ్ । క్షురకర్మనకుర్వీతచౌళాదూర్ధ్వమృతుత్రయమ్ । తత్రైవోపనయాదూర్ధ్వముపాకర్మవినాక్వచిత్ । కేశాన్మాసత్రయాదూర్ధ్వం గర్భవాన్వాపయేద్యది । గర్భధ్వంసేనతత్తుల్యం బ్రహ్మహత్యాసమం భవేత్ । ఆహితాగ్నేర్ద్వయం పర్వద్వాదశీచ ప్రశస్యతే । భూప్రకోష్ఠౌవినాసర్వం కేశలోమానివాపయేత్ । ద్విముణ్డనేతుసంప్రాప్తేకథం క్షౌరం విధీయతే । మన్త్రేణవిధివత్కుర్యాత్ పశ్చాత్క్షౌరంసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి. ... ...

నగ్నప్రచ్ఛాదనశ్రాద్ధమ్

మృతదినే వపనస్నానానన్తరం గ్రామం ప్రవిశ్య గృహద్వారే సఙ్కల్ప్య నగ్నప్రచ్ఛాదనశ్రాద్ధం దద్యాత్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతిభిశ్చార్ద్రవాసోభిస్సహబాలపురస్సరైః । నగ్నప్రచ్ఛాదనంకృత్వాసప్రదీపంవిశేద్గృహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సోదకవాససో గ్రామంప్రవిశ్య నగ్నప్రచ్ఛాదనార్థం కాంస్యపాత్రం వస్త్రం ఘృతం తణ్డులం పూర్ణపాత్రం బ్రాహ్మణాయదేయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నగ్నప్రచ్ఛాదనశ్రాద్ధం స్నానాన్తేతు మృతేఽహని । ఘటేతణ్డులసంపూర్ణే వాససాపరివేష్టితే ॥ పిధాయికాంస్యపాత్రేణ తస్మిన్నాజ్యం వినిక్షిపేత్ । హిరణ్యం తత్రనిక్షిప్య యథావిభవసారతః ॥ కులీనాయ దరిద్రాయ విష్ణుంచ మనసాస్మరన్ ॥ ప్రేతముద్దిశ్య సంపూజ్య బ్రాహ్మణంతు విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ వాసస్తణ్డులమపాత్రం ప్రదీపం కాంస్యభాజనమ్ । దహనానన్తరం దద్యాన్నగ్నప్రచ్ఛాదనంహితత్ ॥ * ॥ ఇతి । శుద్ధినిర్ణయే — ॥ వా ॥ దశదినపర్యాప్త తణ్డులపూరితకుమ్భం కాంస్యపాత్రేణపిధాయ తణ్డులార్ధపరిమాణతిల మాష ముద్గ లవణ ఘృతవ్యఞ్జనసహితంసదీపపాత్రం హిరణ్య నవవస్త్ర సహితం ప్రేతముద్దిశ్య నగ్నశ్రాద్ధవిధినా సోదకుమ్భశ్రాద్ధంకార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారేచ — ॥ శ్లో ॥ వాసస్తణ్డులమపాత్రం కాంస్యముద్దీపనం ఘృతమ్ । దహనానన్తరం దద్యాత్ సతు నగ్నపరిచ్ఛదః ॥ * ॥ ఇతి । దహనానన్తరమేవనగ్నప్రచ్ఛాదనవిధానాత్ తదనన్తరముదకదానమితిగమ్యతే । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ నగ్నప్రచ్ఛాదనంకర్మ కృత్వైవమథవేశ్మనః । ప్రవేశనాదికంకుర్యాత్తతోగర్తం గృహోద్బహిః ॥ * ॥ ఇతి । గర్తమ్ - జలాశయం ఉదకదానార్థం గచ్ఛేదిత్యర్థః । నారదేనక్రమేణ వైపరీత్యముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ స్నాత్వా దగ్ధ్వా పునస్స్నాత్వా తోయందద్యాద్యథోచితమ్ । నగ్నప్రచ్ఛాదనం దద్యాద్భోజనేనసహద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । నతథేహశిష్టాచారోఽస్తి, దేశవిశేషేతథైవాచరన్తి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ నగ్నప్రచ్ఛాదనందద్యాన్నో

జనేనసహాద్విజః । ససువర్ణం సోదకుమ్భం సవస్త్రం వేదపారగే ॥ తద్దైవ దేయంతద్విప్రే నద్వితీయేఽహ్నికారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భోజనేనసహ - తణ్డులేనసహేత్యర్థః । రాత్రిదాహేవిశేషమాహ జాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ తిలోదకం తథాపిణ్డం నగ్నప్రచ్ఛాదనం నవమ్ । రాత్రౌ నకుర్యాత్తత్సన్ధ్యాయాం యదికుర్యాన్నిరర్థకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నవమ్ - నవశ్రాద్ధమ్ , రాత్రౌదహనానన్తరం నగ్నప్రచ్ఛాదనాదికం నకార్యమ్, కింతుపరేఽహ్నికర్తవ్యమిత్యర్థః । యత్తు కాత్యాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌదగ్ధ్వాతు పిణ్డాన్తం కుర్యాద్వపనవర్జితమ్ । శ్వోభూతేవపనంతత్ర కేశమాత్రంపిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి, ఏతచ్చదివాఽరబ్ధసంస్క్రియావిషయమ్, "యదివాస్యాద్దివాఽరబ్ధశ్శేషం సంసాధయేన్నిశి ।" ఇతిస్మరణాత్ । పుత్రాణాంతురాత్రావారబ్ధసంస్కారేఽపితద్దైవకర్తవ్యమ్ , — ॥ శ్లో ॥ రాత్రిదాహేతదాకుర్యాత్క్షౌరంపిణ్డోదకక్రియామ్ । మాతాపిత్రోరథాన్యేషాం శ్వోభూతేవపనంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్.

ఉదకదానవిధిః

నగ్నప్రచ్ఛాదనానన్తరకృత్యముక్తం పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ నవంవాసస్తిలాన్దర్భాన్కుమ్భమితిసంభృత్యతీర్థంగత్వాస్నాత్వాతీరకృతేకుణ్డేకర్తాసజలంప్రేతమావాహ్య "ఆయాహిప్రేత" ఇతిశిలాం స్థాపయేత్ । అథజ్ఞాతయోదక్షిణాముఖాస్స్నాత్వోక్తక్రమేణసజల్వ్యసవ్యం జాన్వాచ్యాముకగోత్రాయాముకశర్మణే ప్రేతాయ ఏతద్వాసోదకం దదామీతిత్రిగుణభుగ్నంనవంవాసస్సదశంసకృత్పీడయేయుః । ఏవం స్నాత్వాస్నాత్వా ద్విః పీడయేయుః , అశక్తౌత్రిరిన్మజ్జ్యత్రిర్వా సఉదకం తిలోదకాఞ్జలీంశ్చ ప్రదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ కేశాన్ప్రకీర్యపాంసూనోప్యైకవాససో దక్షిణాముఖాస్సకృదుపమజ్జ్యోత్తీర్యసవ్యం జాన్వాచ్యవాసః పీడయిత్వా ఉపవిశన్త్యేవంత్రిస్తత్ప్రత్యయం తిలమిశ్రముదకముత్సృజ్యతూష్ణీమేత్యాఽఽకాలమభోజనంకర్తుః ॥ * ॥ ఇతి । ఉపవిశన్తి - ఉపవిశ్యపీడయేయుః , నప్రహ్వాభూయస్థిత్వావా । తత్ప్రత్యయమ్ - గోత్రనామగ్రహణపూర్వకమిత్యర్థః ।

ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ సకృన్నిమజ్జ్య త్రిరుదకాఞ్జలీన్దద్యాత్ ॥*॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ కేశానోప్య తతః స్నాత్వా త్రిర్దద్యురుదకాఞ్జలిమ్ । దర్భేషు తిలసంమిశ్రమేతత్తదుదకం త్వితి ॥*॥ వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శవం దగ్ధ్వా యథాన్యాయం దృష్ట్వా జ్యోతిర్దిశస్తథా । బాలాన్ దారాన్ పురస్కృత్య గచ్ఛేత్ప్రేతమనీక్షకః । శుద్ధమస్ఫుటితం శ్లక్ష్ణం శ్యామం లోహితమేవ వా । పాషాణం తత ఆదాయ గత్వా తత్ర మహాజలమ్ । సచేలం దణ్డవత్స్నాత్వా మలం ప్రక్షాళ్య వర్ష్మజమ్ । పునస్సచేలం స్నాత్వాఽథ వాగ్యతాః సుసమాహితాః । వృద్ధపూర్వాస్సగోత్రాశ్చ బాన్ధవాశ్చ సహోదకాః । సపిణ్డాశ్చ క్రమాత్పుత్రాః ప్రాచీనావీతినస్తథా । దక్షిణాభిముఖా భూత్వా దక్షిణాగ్రకుశేషు హి । పాషాణం తత్ర నిక్షిప్య కృత్వా తు పురతోఽవటమ్ । నామగోత్రే సముచ్చార్య ప్రేతస్తృప్యత్వితి బ్రువన్ । గర్తే సకృత్ప్రసిఞ్చేయుస్తిలపూర్ణజలాఞ్జలిమ్ । పిత్రోస్తు యావదాశౌచం తావత్కుర్యాజ్జలాఞ్జలిమ్ ॥*॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ తథాఽనవేక్షమేత్యాపస్సర్వ ఏవ శవస్పృశః । స్నాత్వా సచేలమాచమ్య దద్యురస్యోదకం స్థలే । గోత్రనామపదాన్తే చ తర్పయామీత్యనన్తరమ్ । దక్షిణాగ్రాన్ కుశాన్ కృత్వా సలిలం తు పృథక్సకృత్ ॥*॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ వా ॥ ప్రేతం మనసా ధ్యాయన్ దక్షిణాముఖస్త్రీనఞ్జలీన్నినయేత్ ॥*॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ నదీకూలం తతో గత్వా శౌచం కృత్వా యథార్థవత్ । వస్త్రం సంశోధయేదాదౌ తతః స్నానం సమాచరేత్ । సచేలస్తు తతః స్నాత్వా శుచిః ప్రయతమానసః । పాషాణం తత ఆధాయ విప్రో దద్యాద్దశాఞ్జలీన్ । ద్వాదశ క్షత్రియో దద్యాద్వైశ్యః పఞ్చదశ స్మృతాః । త్రింశచ్ఛూద్రాయ దాతవ్యాస్తతస్సంప్రవిశేద్గృహమ్ । తతః స్నానం పునః కార్యం గృహశౌచం చ కారయేత్ ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యే తతః కృత్వా వస్త్రయజ్ఞోపవీతకే । దక్షిణాభిముఖైర్విప్రైర్దేయం తోయాఞ్జలిత్రయమ్ ॥*॥ ఇతి । వస్త్రం నిష్పీడనవస్త్రమితి వ్యాచక్షతే । వసిష్ఠః — ॥ వా ॥ సవ్యోత్తరాభ్యాం పాణిభ్యాముదకక్రియాం కుర్వీరన్ ॥*॥ ఇతి । ప్రచేతాశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రేత

స్యబాన్ధవాయథావృద్ధముదకమవతీర్యనోత్కర్షేయురుదకాన్తే ప్రసిఞ్చే యురపసవ్య యజ్ఞోపవీత వాససోదక్షిణాముఖా బ్రాహ్మణస్య ఉదఙ్ముఖాః ప్రాఙ్ముఖాశ్చరాజన్యవైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాతిభిర్వపనపూర్వకమేవ ఉదకం దేయమ్, " ॥ శ్లో ॥ ప్రవపన్త్యజ్ఞాతయస్సర్వే క్షౌరంకృత్వా తిలోదకమ్ ॥ " ఇతి స్మరణాత్ । ప్రచేతాశ్చ — ॥ వా ॥ వపనంకృత్వా స్నాత్వైకవస్త్రాః ప్రాచీనావీతినో దక్షిణాముఖా అవశేష దద్యుః జలాఞ్జలిం దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరాః — ॥ వా ॥ సలిలం దద్యుః ప్రసావేత్యేతి జలాఞ్జలీందద్యుర్బాలపురస్సరాస్సపిణ్డాః ॥ * ॥ ఇతి । యథావృద్ధం బాలపురస్సరా ఇత్యేతయోర్వ్యవస్థాస్వగృహ్యం యథాశిష్టాచారం వ్యవస్థా । ఏతచ్చోదకదానం యావదాశౌచం కార్యమ్ । తథాచవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినోనామ గోత్రాభ్యాం దక్షిణాముఖాః । జలం ప్రేతాయమద్యాహ్నే దద్యుర్యావదశుద్ధతా ॥ * ॥ యావదశుద్ధతా - యావదాశౌచమిత్యర్థః । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ యావదాశౌచం తావత్ప్రేతస్య ఉదకం పిణ్డంచ దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ ఏవమహరహరఞ్జలినైకోత్తరవృద్ధిరైకాదశాహాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కర్త్రాజ్ఞాతయశ్చ ప్రథమదినే త్రీనఞ్జలీన్ దద్యుః, ద్వితీయేచతురః, తృతీయేపఞ్చ ఏవం దశమదినపర్యన్తమేకోత్తరవృద్ధ్యా దద్యుః, సంభూయ పఞ్చ సప్తత్యఞ్జలయో భవన్తి । " అఞ్జలినైకోత్తరవృద్ధిః " ఇత్యభిధానాదావసోదకే నాస్త్యేకోత్తరవృద్ధిః । తత్తు ప్రత్యహమాదశాహాత్త్రిరేవదద్యుః । ప్రచేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ దినేదినేఽఞ్జలీన్పూర్ణాన్ ప్రదద్యాత్ ప్రేతకారణాత్ । తావద్వృద్ధిశ్చ కర్తవ్యా యావత్పిణ్డస్సమాప్యతే ॥ * ॥ ఇతి । యావద్దశమపిణ్డస్సమాప్యతే తావదఞ్జలివృద్ధిః కార్యేత్యర్థః । యత్తు " ప్రథమతృతీయపఞ్చమసప్తనవమేషూదకక్రియా " ఇతి గౌతమస్మరణమ్, తదాపద్విషయమిత్యుక్తంపితృమేధసారే — " సఙ్కల్పేష్వయుగ్మాహేషు దశాహేఽహాదద్యుః " ఇతి । స్మృతిరత్న మాధవీయాదిషు వ్యవస్థాన్తరం దర్శితమ్, ' అయుగ్మదినేషు త్రీం త్రీనఞ్జలీన్ దద్యాత్, ' ప్రథమతృతీయపఞ్చమసప్తమనవమేషూదకక్రి

యా' ఇతి గౌతమస్మరణాత్, '॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని తృతీయే చ పఞ్చమే సప్తమే తథా । నవమే చామ్బుని స్నానం కృత్వా దద్యాత్తిలోదకమ్ ॥ * ॥' ఇతి విష్ణుపురాణవచనాచ్చ, ప్రేతస్య తాపోపశాన్తివిశేషాపేక్షయా తు ప్రతిదినమేకోత్తరవృద్ధ్యా ఉదకదానం కార్యమ్, 'దినే దినేఽఞ్జలీన్ పూర్ణాన్' ఇతి ప్రచేతఃస్మరణాత్" ఇతి । ఏకోత్తరవృద్ధ్యా శ్రాద్ధమపి కర్తవ్యమిత్యుక్తం శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధమేకోత్తరం వృద్ధ్యా కర్తవ్యం తు దినే దినే । ఆవసానాద్బలీనాం తు ద్విగుణం ప్రత్యహం పరే ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోత్తరం యథా భవతి తథా వృద్ధ్యా బలీనామావసానపర్యన్తం శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ । పరే - అన్యే, ప్రత్యహం జలాఞ్జలిభ్యో ద్విగుణం దేయమ్, ఇత్యాహురితి శేషః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకోత్తరం యథాశక్తిభుక్తిం దద్యాద్దినే దినే । దశకం వా శతం వాఽపి సహస్రం వా సహోమకమ్ ॥ దేయం విప్రస్య తత్పాత్రైర్యథాలాభం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పాత్రైరితి సంస్కర్తౄణాముపలక్షణమ్ । యస్తు సంస్కర్తా స ఏవైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । శక్త్యాసత్త్యాం పక్షాన్తరం ద్రష్టవ్యమ్ । ఏతచ్చైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం పిణ్డబలిప్రదానానన్తరం కర్తవ్యమ్ । యావదాశౌచం ప్రత్యహమేకమేవ తిలాఞ్జలిం దద్యాదిత్యాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సప్తమాద్దశమాద్వాపి జ్ఞాతయోఽభ్యుపయన్త్యపః । అపనశ్శోశుచదఘమనేన పితృదిఙ్ముఖాః ॥ సకృత్ప్రసిఞ్చన్త్యుదకం నామగోత్రేణ వాగ్యతాః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నామగోత్రే సముచ్చార్య ప్రేతస్తృప్యత్వితి బ్రువన్ । గర్తే సకృత్ప్రసిఞ్చేయుస్తిలపూర్ణం జలాఞ్జలిమ్ ॥*॥ ఇతి । పక్షాన్తరముక్తం తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ యద్వా శతాఞ్జలిం దద్యాత్ప్రథమేఽహ్న్యేకమఞ్జలిమ్ । ద్వితీయే త్రీనఞ్జలీంశ్చ తృతీయే పఞ్చ సప్త చ ॥ చతుర్థే పఞ్చమదినే నవ దద్యాచ్చ షష్ఠకే ॥ సప్తమే చాష్టమే చాఽపి దద్యాదేకాదశాఞ్జలీన్ । త్రయోదశాఞ్జలీన్ దద్యాత్ నవమే తు తథా దినే ॥ దద్యాచ్చ సప్తదశకాన్ దశమేఽహ్న్యేకవింశకాన్ । సప్తత్యఞ్జలయః కేచిత్త్రింశత్ సప్త తు పఞ్చ చ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ సకృదున్మజ్జ్యైకాఞ్జలిముత్సృజ్య తస్య గోత్రం నామ గృహీత్వోత్తీర్య ॥ * ॥

ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డాజ్ఞాతయస్త్రిస్త్రిరేకైకోత్తరమ
గ్నిదః । సమానోదాస్తర్పయన్తి నిత్యమేకైకమఞ్జలిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీ
నసః — ॥ వా ॥ దక్షిణాముఖస్త్రీనుదకాఞ్జలీన్నినయేచ్ఛవదాహప్ర
భృత్యేకాదశేఽహ్ని విరమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర తిలోదకసఙ్ఖ్యా యథా
స్వగృహ్యం యథాకులాచారం వ్యవస్థాపనీయా । సపిణ్డానాం త్ర్యహో
త్తిలోదకసమాపనే, ప్రథమదినాద్యష్టమదినపర్యన్తోదకమష్టమదినే దత్త్వా
నవమదినేదశమదినేచ తత్తద్దినోదకం దద్యాత్, తథైవాష్టమదినపర్యన్తం
వాసోదకపిణ్డంచాష్టమదినే కృత్వా నవమదశమయోస్తత్తద్దిన వాసోదకం
పిణ్డంచ దద్యాత్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ దశాహాన్తస్త్ర్యహత
ర్పణే, అష్టమేద్విపఞ్చాశత్ నవమే హ్యేకాదశ దశమేద్వాదశాఞ్జలీనష్టమే.
ష్టౌపిణ్డాన్నవమదశమయోరేకైకం దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతిక్రాన్తేదశా
హే జ్ఞాతీనాం త్ర్యహోదకదానే వ్యవస్థాదర్శితా తత్రైవ — ॥ వా ॥
ద్వాదశాద్యదివసే, ద్వితీయే త్రింశత్ , తృతీయే త్రయస్త్రింశదుదకా
ఞ్జలీన్ దద్యాత్, ఆద్యేఽహ్ని కర్తా త్రీన్ పిణ్డాన్ ద్వితీయే చతురః తృతీయే
త్రీన్ ద్వయోర్ద్వేద్వే నవశ్రాద్ధే తృతీయేఽహ్న్యేకోద్దిష్టాహే చైకైకం నవ
శ్రాద్ధందద్యాత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహాన్తస్సపిణ్డా
నాం త్ర్యహాత్తు తిలతర్పణే । అష్టమాది ద్విపఞ్చాశదేకాదశ ద్వాదశాఞ్జ
లీన్ ॥ ద్వాదశ ప్రథమేఽహ్న్యేవ ద్వితీయే త్రింశదుచ్యతే । త్రయస్త్రిం
శత్తృతీయేఽహ్ని నిర్గతే దశమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥
అగ్నివేదాస్త్రయః పిణ్డాస్తథా వాసోదకం దశ । ఆదిత్యస్త్రింశదిత్యేవం
త్రయస్త్రింశత్తిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమే
దివసే దేయాస్త్రయః పిణ్డాస్సమాహితైః । ద్వితీయే చతురో దద్యాదస్థిసఞ్చ
యనం తతః ॥ త్రీంస్తు దద్యాత్తృతీయేఽహ్ని వస్త్రాది క్షాళనం తతః । ఏ
కోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని సాపిణ్డ్యం చ తతః పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాద
ర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డో యది దహేద్ద్వితీయే త్వస్థిసఞ్చయః । తృతీయే
తూదకం దత్త్వా చతుర్థే శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని మ
రణాత్తు విధీయతే । సపిణ్డీకరణం యత్తు ద్వాదశేఽహ్ని విధీయతే । తత్పఞ్చ

మేదినే కుర్యాదసపిణ్డ ఇతి స్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ పక్షిణ్యాశౌచకర్తృ
కదాహే వేదితవ్యమ్, ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహం తు యోనిబన్ధూనామాశౌచం ద
హనాదిషు ॥ * ॥ ఇతి తేషాం సంస్కర్తృత్వే త్రిరాత్రాశౌచస్మరణాత్,
యావదాశౌచం ప్రేతస్యోదకం పిణ్డం చ దద్యాదితి విష్ణుస్మరణాచ్చ । అత్ర
చ ఉదకసంఖ్యా “ ఆదిత్యస్త్రింశదిత్యేవ త్రయస్త్రింశత్తిలోదకమ్ । ”
ఇత్యుక్తప్రకారైవ కర్తవ్యా । యత్తు ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డో యది దహేద్ద్వితీయేత్వ
స్థిసఞ్చయః । ఏకోద్దిష్టం తృతీయేఽహ్ని మరణాత్తు విధీయతే ॥*॥ ఇతి, ఏతద్బ
న్ధుకర్తృకసంస్కారవిషయమ్ । సఞ్చయనముదకస్యాప్యుపలక్షణమ్ । తచ్చ
ద్వితీయే దినే పఞ్చసప్తత్యాత్మకమ్ । మాతామహాదిసంస్కారే దౌహిత్రా
దీనాం దశాహమాశౌచం క్రియా చ “ పౌత్రదౌహిత్రయోర్లోకే విశేషో
నాస్తి ధర్మతః ।” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । అసంస్కర్తౄణాం సమానోదకానాం
త్రిరాత్రాశౌచినాం త్ర్యహాదేవ ఉదకసమాపనమ్, తచ్చ స్వాశౌచకాల ఏవ
కర్తవ్యమ్ । స్వాశౌచకాలే అకృతోదకస్య తు సమానోదకస్య పశ్చాదుద
దానేఽప్యాశౌచమనుష్ఠేయమిత్యాహుః । ఉదకసఙ్ఖ్యా చ “ ఆదిత్యస్త్రిం
శత్ ” ఇత్యుక్తప్రకారేణ సపిణ్డవదేవేతి కేచిత్ । స్మృత్యన్తరే తు — ॥ శ్లో ॥
సకృత్ప్రసిఞ్చన్త్యుదకం సప్తత్యఞ్జలయః క్వచిత్ । యద్వా శతాఞ్జలీన్
దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి పక్షత్రయమాశ్రిత్య సోదకానాముదకదానముక్త
మ్ — ॥ శ్లో ॥ త్రిరాత్రాశౌచినో దద్యుః ప్రథమేఽహ్న్యఞ్జలిత్రయమ్ ।
ద్వితీయే చతురో దద్యాత్ తృతీయే త్ర్యఞ్జలీంస్తథా ॥ సప్తత్యఞ్జలిపక్షే తు
ప్రథమే చ ద్వితీయకే । ఏకైకవింశతిం దద్యాత్తృతీయే శేషతశ్శుచిః ॥ త్రిరా
త్రాశౌచినః కుర్యుః ప్రథమే త్రింశదఞ్జలీన్ । చత్వారింశద్ద్వితీయేఽహ్ని త్రిం
శద్దద్యుస్తతశ్శుచిః ॥ * ॥ ఇతి । సమానోదకానాం ప్రేతనిర్హారే విశేష ఉ
క్తో భృగుణా ॥ శ్లో ॥ శావే చ సూతకే శుద్ధిస్త్ర్యహాదుదకదాయినామ్ । శ
వవాహం తు కుర్యుశ్చేద్దశాహాన్తా భవేత్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సమానోదకాః కుర్వీరన్ సంస్కారం దశరాత్రతః ।
దశాహాన్తేన శుద్ధిః స్యాదిత్యాహ భగవాన్ భృగుః ॥ * ॥ ఇతి । మాణ్డవ్యః —
॥ శ్లో ॥ సపిణ్డో వాఽసపిణ్డో వా కర్తా చేద్వపనం స్మృతమ్ । ఆశౌచం దశ

రాత్రంస్యాత్సపిణ్డేషు సప్తతి తర్పణమ్ । ఆశౌచంతు త్రిరాత్రంస్యాదన్య థావపనం నహి । త్రింశత్తిలోదకం కుర్యాత్సమానోదకసంస్థితౌ ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డః - సమానోదకః । అన్యథా - సంస్కారాకరణ ఇత్యర్థః । తిలపరిమాణముక్తం విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ తిలైస్సప్తభిరాప్లావిత సమ వేతంజలాఞ్జలిమ్ । భక్తిన మ్రస్సముద్దిశ్య భువ్యస్మాకం ప్రదాస్యతి ॥ * ॥ ఇతి । అజ్ఞాతిభిరపిక్వచిదుదకదానం కర్తవ్యమ్ । తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఏవం మాతామహాచార్యప్రేతానాం చోదకక్రియా । కామోద్యో దకం సఖిప్రత్తాస్వస్రీయశ్వశురర్త్విజామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్తా - పరిణీతా, మహిత్రుభగిన్యాదిః, అపుత్రాణాం మాతామహాదీనాం సపిణ్డవదుదకదానం నిత్యం కార్యమ్ । సఖ్యాదీనాంతు కామతః, ననిత్యతయా, అకరణే ప్రత్యవాయాభావాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పతితస్యోదకంకార్యం సపిణ్డైర్బాన్ధవైర్బహిః ॥ * ॥ ఇతి । గ్రామాద్బహిరేకదినే కార్యమ్.

పిణ్డదానవిధిః

తీరకుణ్డతర్పణానన్తరకృత్యముక్తం పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ అథోదకుమ్భమాహృత్య కర్తా గృహద్వారే కుణ్డేఽశ్మానం నిధాయ ప్రేతమావాహ్య సఙ్కల్ప్య ప్రసవ్యం జాన్వాచ్యదక్షిణాముఖస్త్రిర్వాసోదకం దత్వా దీపం ప్రజ్వాల్య సఙ్కల్ప్య కుణ్డసన్నిధౌ దర్భేషు మార్జయతాం మమ పితః, పితః, ఇతి వా సకృదపో మార్జయిత్వా, కుక్కుటాణ్డప్రమాణం ముష్టిప్రమాణం వా ఫలమూలశాకయుక్తం తిలమిశ్రం పిణ్డమముక గోత్రాముకశర్మన్ ప్రేత ఇమం పిణ్డముపతిష్ఠేతి ప్రేతాయ పిణ్డం బలించ దత్వా, పూర్వవన్మార్జయిత్వా, పాత్రసంక్షాళన తోయేన త్రిః ప్రసవ్యం పరిషిచ్య తమప్సు విసర్జయేత్ । అపివా సఙ్కేతేషు తీరకుణ్డ తర్పణాన్తే పిణ్డం దద్యాత్, ఏవమన్వహం పిణ్డమేకైకం దద్యాదాశౌ ద్ధాత్తీరకుణ్డపాషాణే వా పిణ్డం దద్యాదితి కేచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర సాఙ్ఖ్యాయనః — ॥ వా ॥ గృహద్వారే వామపార్శ్వే కుణ్డం తమపర్యశ్మానంచ నిధాయ కనిష్ఠపూర్వాస్త్రిః ప్రథమాశాసఉదకం పీడయేయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర త్రిర్వాసోదకందేయం నతిలోదకం విధ్యభావాత్, తథాశిష్టాచారాచ్చ । యద్యపి —

॥ శ్లో ॥ నిత్యంమృతస్యపుత్రైస్తు భార్యయాచ యథావిధి । దశాహాఽన్తంద్వి
రావృత్త్యా కర్తవ్యాచోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇత్యాశ్వలాయనస్మృతిరస్తి,
తథాఽపి శిష్టాచారాభావాదుపేక్ష్యమ్ । అఖణ్డాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ త
తోగృహం సమాగమ్య చరుం కుర్యాత్స్వయం తతః । ద్విః ప్రక్షాళ్య తుత
ద్ద్రవ్యం కర్తవ్యం శ్రపణంతతః ॥ ఆదాయదక్షిణాగ్రాంస్తు దర్భాన్ సం
స్తీర్యవినిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ వా ॥ దూర్వాం ప్రవాళమ
గ్నిం వృషభంచాలభ్యగృహద్వారే ప్రేతాయపిణ్డందత్వా పశ్చాత్ప్రవి
శేయుః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ వామపార్శ్వే గృహద్వా
రే శిలాస్తిస్రో నిధాయచ । తాసువస్త్రాణిసంపీడ్య సాయంప్రాతర్బలిం
హరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వామపార్శ్వే గృహస్యాభిముఖం గతస్యేతి వైశ్వా
నా వ్యాఖ్యాతమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ద్వారస్యదక్షిణేపా
ర్శ్వే బహిఃకుర్యాద్యథావటమ్ । ఏకమశ్మానమాదధ్యాదిష్టకాం వాఽగ్ర
జన్మనామ్ ॥ * ॥ ఇతి । బహిః - గృహాద్బహిః, అఙ్గణ ఇతియావత్ । గృ
హద్వారవామపార్శ్వదక్షిణపార్శ్వయోర్వికల్ప ఇత్యన్యే । శిలాత్ర
యస్థాపనం బోధాయనీయానాం నియతమ్ , తేషాం శిలాత్రయస్థాపన
స్య సాయంప్రాతర్బలి దానస్యచవిధానాత్ । ఇతరేషామ్ “ ఏకమశ్మా
నమాదధ్యాత్ , శిలాస్తిస్రోనిధాయచ ” ఇత్యనయోర్వికల్పః । అఙ్గి
రాః — ॥ శ్లో ॥ బహిఃపిణ్డప్రదానంస్యాత్ కర్షూణాంఖాత్వా వి
ధానతః । గన్ధమాల్యోదకైనార్చ్య దద్యాద్దర్భేష్వవాఙ్ముఖః ॥ * ॥
బ్రహ్మపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గృహాద్బహిశ్శుచౌదేశే గోమయేనోపలే
పితే । లౌకికాగ్నింప్రతిష్ఠాప్యస్నాత్వా పాత్రేణతేజసా ॥ మృణ్మయేనా
పికర్తవ్యంశ్రపణంపితృయజ్ఞవత్ । అభిఘార్యైతముద్వాస్యపునరప్యభిఘార్య
చ । పాషాణంపురతఃస్థాప్యవాగ్యతోదక్షిణాముఖః । దక్షిణాగ్రాన్కుశాం
స్తీర్యదద్యాత్తేషూదకం సకృత్ ॥ నామగోత్రేసముచ్చార్యపిణ్డందద్యాద
మన్త్రకమ్ । పునస్తత్రోదకం దద్యాద్గన్ధపుష్పైరథార్చయేత్ । ధూపదీ
పౌతథాదద్యాదేవందశదినేషుతు । అశక్తః ప్రథమేఽహ్నిస్యాత్పశ్చాచ్చమేధ
శమేఽపివా । త్రిరాత్రాశౌచఉత్పన్నే త్రయఃపిణ్డాదశైవవా ॥ ఉదకం

పిణ్డదానంచ పునరప్యుదకం నయేత్ ॥ వాయసేభ్యో బలిం దద్యాద్దివైవ స్వతవరంస్మరన్ । అగ్నౌ జలేవానిక్షిప్య స్నాత్వా శశ్వద్గృహంవ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతపిణ్డవ్యతిరిక్తం బలిం వాయసేభ్యోదత్త్వా తం ప్రేతపిణ్డం చరుపాకాగ్నౌ జలేవానిక్షిప్య స్నాయాదిత్యర్థః । వైవస్వతవరశ్చ ఉత్తరరామాయణే భారతేచ ఉక్తః — ॥ శ్లో ॥ యేచమద్విషయానామ మానవాఃక్షుధితాభృశమ్ । త్వయిభుక్తేతు తృప్తాస్తే భవిష్యన్తి సబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ వా ॥ ప్రేతస్యోదక నిర్వాపణం కృత్వా ఏకం పిణ్డం కుశేషు దద్యుర్యావదాశౌచం తావత్ప్రేతస్యోదకం పిణ్డంచ దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ నవభిర్దివసైర్దద్యాన్నవ పిణ్డాంత్సమాహితః । దశమం పిణ్డముత్సృజ్యరాత్రిశేషే శుచిర్భవేత్ ॥*॥ ఇతి । ప్రత్యహమేకైకపిణ్డాభిప్రాయేణ పారస్కరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణేదశపిణ్డాస్తు క్షత్రియే ద్వాదశస్మృతాః । వైశ్యేపఞ్చదశప్రోక్తాశ్శూద్రే త్రింశత్ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతేభ్యస్తు సవర్ణేభ్యః పిణ్డాన్దద్యుర్దశైవతు ॥ * ॥ ఇతి దశపిణ్డస్మరణాత్, ప్రత్యహమేకపిణ్డవిధానాచ్చ, ఏకస్మిన్నేవకాలే పిణ్డదానమ్, "సాయంప్రాతర్బలింహరేత్" ఇతివచనేన సాయం బల్యర్థం ద్వితీయమపిపిణ్డం శిష్టా ఆచరన్తి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాగ్రాశ్చ దర్భాఃస్యుస్సచవై దక్షిణాముఖః । ద్వారదేశే ప్రదాతవ్యో నదేహాయతనేక్వచిత్ ॥ వాగ్యతఃప్రయతశ్చైవ సన్తిష్ఠేత్పిణ్డసన్నిధౌ । తతోఽవశిష్టంపిణ్డస్యనద్యాంతు ప్రక్షిపేచ్చతత్ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ వా ॥ భూమావాఽమాల్యంపిణ్డంపానీయముపలేవా దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపిణ్డంబహిర్దద్యాద్దర్భమన్త్రవివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి తదనుపనీతవిషయమ్ " ॥ వా ॥ అసంస్కృతానాంభూమావాపిణ్డందద్యాత్సంస్కృతానాంకుశేషు ॥ * ॥ " ఇతి ప్రచేతఃస్మరణాత్ । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ కుక్కుటాణ్డప్రమాణస్తు పిణ్డఇత్యభిధీయతే । అఙ్గుష్ఠపర్వమాత్రంస్యాదవదానమితిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ యత్రస్యుర్బహవఃపిణ్డాస్తత్రబిల్వఫలోపమాః । యత్రచైకోభవేత్పిణ్డస్తత్రాశ్వఖురసంమితః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే —

॥ శ్లో ॥ ప్రాయః పిత్ర్యేషు పిణ్డాఃస్యుర్మానేన బదరోపమాః । సర్వత్ర సుదృఢాహిస్యుర్వర్తులాః శ్రాద్ధకర్మసు ॥ ప్రేతపిణ్డస్తుదైర్ఘ్యేణద్వాదశాఙ్గులఉచ్యతే । స్థౌల్యేనచైకపిణ్డస్య సదృశస్యాద్దృఢశ్శుభః ॥ * ॥ ఇతి । ఏకపిణ్డస్యసదృశః - అశ్వఖురసదృశఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేతు — ॥ శ్లో ॥ కపిత్థబిల్వవచ్చాపి పిణ్డందద్యాచ్చపార్వణే । ధాత్రీఫలప్రమాణేన గయాశ్రాద్ధే మహాలయే ॥ నాళికేరప్రమాణేన ఏకోద్దిష్టేసపిణ్డనే । అన్యశ్రాద్ధేషు సర్వేషు కుక్కుటాణ్డప్రమాణతః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ద్వైపాయనస్య వత్సస్య విశత్యాస్యే యథాసుఖమ్ । తథా కుర్యాత్ప్రమాణంతు పిణ్డానాం వ్యాసభాషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డంప్రదీయతేసాగ్రదర్భేషుతుగుడేనవా । పయసాఫలమూలైశ్చ మిశ్రితం దక్షిణాముఖః ॥ ప్రేతాయనామగోత్రాభ్యాం ప్రదద్యాన్ముష్టిసంమితమ్ । తూష్ణీం ప్రసేకం పుష్పంచ ధూపందీపం తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ ముష్టిప్రమాణం కుక్కుటాణ్డప్రమాణంవా తిలమిశ్రంపిణ్డంప్రదాయ గన్ధపుష్ప ధూపదీపాన్ దత్వా సక్షాళనేనాపసవ్యం పరిషిచ్య ప్రేతపిణ్డమప్సువిసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విసర్జనప్రకారమాహాపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ ఆకాశం గమయేత్పిణ్డం జలస్థోదక్షిణాముఖః । పితౄణాం స్థానమాకాశం దక్షిణాదిక్తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచహ్రాసేఽపిదశపిణ్డానాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచస్యాపిచహ్రాసే పిణ్డాన్దద్యాద్దశైవతు । ప్రథమేత్రీన్ ద్వితీయేఽహ్ని చతురస్త్రీన్ తృతీయకే ॥ * ॥ ఇతి ఉదకదానవత్పిణ్డదానం నస్త్రైణ్యాఃకార్యమ్, అపితుసంస్కర్త్రైవ । తథాఽఽహ సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేవాఽపరాహ్ణేవా తోయమాశౌచగామిభిః । సంస్కర్త్రైవబలిర్దేయాః సహిప్రేతస్య బాన్ధవః ॥ * ॥ ఇతి ,

పిణ్డద్రవ్యాదినియమః

పిణ్డద్రవ్యనియమమాహ శునఃపుచ్ఛః — ॥ శ్లో ॥ శాలినాసక్తుభిర్వాఽపి శాకేనాప్యథనిర్వపేత్ । ప్రథమేఽహని యద్ద్రవ్యం తదేవస్యాద్దశాహికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కర్తృనియమోగృహ్యపరిశిష్టేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ ఆప

గోత్రస్సగోత్రో వాయది స్త్రీ యది వా పుమాన్ । ప్రథమేఽహని యః కుర్యాత్సదశాహం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్థాననియమ ఉక్తః స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకత్ర నిక్షిపేత్తద్వద్దశపిణ్డాంత్సమాహితః । స్థానభేదే మహాన్ దోషః పిణ్డభుజన్నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డభుక్ - ప్రేతః । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యభేదే మహాహానిః కర్తృభేదే త్వనర్థతా । స్థానభేదే మహాన్ దోషస్త్రిభేదం తు న కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

శిలాదివిపర్యాసే

స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వస్త్రపాషాణకుమ్భానాం స్థాల్యాః కర్తుర్విపర్యయే । పూర్వదత్తోదకం కుర్యాత్పునరిత్యాహ దేవలః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరీయశిలాపాత్రద్రవ్యకర్తృవిపర్యయే । పూర్వదత్తాఞ్జలీన్ పిణ్డాన్ పునరిత్యాహ గౌతమః ॥ * ॥ ఉత్తరీయమ్ - వాసఉదకార్థం నవవస్త్రమ్, పాత్రమ్ - వాసఉదకాదిదానాయ జలాహరణార్థం నవఘటః, చరుస్థాలీ వా । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ అన్యదేశాదన్యదేశే ప్రేతపిణ్డం క్షిపేద్యది । పూర్వదత్తాన్ ప్రేతపిణ్డాన్ పునరిత్యాహ శాకలః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచమధ్యే పాషాణం యది నశ్యేచ్ఛిలాన్తరే । పూర్వదత్తాఞ్జలీన్ పిణ్డాన్ పునరిత్యాహ కుణ్డినః ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ స్థాపితం ప్రేతపాషాణమాదశాహం న చాలయేత్ । దేశక్షోభే మహాపత్త్సు స్థాపితం చోద్ధరేద్యది ॥ ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా సంస్పృశ్య వ్యాహృతీర్జపేత్ । యది నష్టం హృతం వాఽపి పాషాణం ప్రథమాహ్నికమ్ ॥ పాషాణమన్యదాదాయ పూర్వదత్తామ్బు నిక్షిపేత్ ॥*॥ ఇతి । సఙ్గ్రహే తు — ॥ శ్లో ॥ శిలావినాశే పతితే వా తతోఽన్యామాయాతు మన్త్రేణ నిధాయ కుణ్డే । యమాయ సోమం సునుతేతి మన్త్రైరాజ్యాహుతిం లౌకికపవవహాన్ ॥ * ॥ శిలావినాశేఽన్యాం శిలామ్ “ ఆయాతు దేవస్సుమనాభిః ” ఇతి వాక్యద్వయాత్మకేన మన్త్రేణ స్థాపయిత్వా “ యమాయ సోమమ్ ” ఇతి లౌకికాగ్నౌ జుహుయాదిత్యర్థః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ శిలాన్తరే స్థాపితే తు దృష్టా నష్టశిలా యది । యమేఇవేతి మన్త్రేణ తాం చన్య[illegible]త్ ॥ * ॥ ఇతి । అగస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ రాజకార్యనియు

క్తానాం వైశ్యానాం చాతిపత్తిషు । పాషాణముద్ధరేన్మధ్యే బలికర్మసమాప
యేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ గృహీత్వా ప్రేతపాషా
ణం గచ్ఛేద్దేశవిపర్యయే । అపకృష్యాపికుర్వీత తత్త్వేతదవశేషయేత్ ॥ ఉ
దకం పిణ్డదానంచ దశాహాభ్యన్తరంతుయత్ । సమాపయేద్దశాహే తత్సర్వం
పూర్వవదాచరేత్ ॥ అస్థిసంచయనాదూర్ధ్వం విచ్ఛిన్నేతర్పణాదికే ।
త్ర్యబ్దేయదితుపిత్రోశ్చ పునస్సంక్షిప్య తే త్ర్యహాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్య
న్తరే — ॥ శ్లో ॥ యదినష్టోమృతో వాపి కర్తాహ్యన్యం సమాశ్రయేత్ ।
తేనైవ కారయేత్సర్వముదకాద్యాసపిణ్డనమ్ ॥ ప్రథమేఽహనియః కర్తా నారీ
వా పురుషోఽథవా । ఆదశాహం ప్రకుర్వీత పిణ్డదానోదకక్రియాః ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ వాయసైస్థాపితే పిణ్డే శునా శూద్రేణదూషి
తే । పునః కర్మ ప్రకుర్వీత హ్యేవ వృత్తిశ్చ విపర్యయే ॥ * ॥ ఇతి । విపర్యయే -
ఉత్తరీయాదివిపర్యయే । అఙ్గిరాస్తు — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డం కాకాదిపక్షిభోజ్య జ
న్తురన్యస్స్పృశేద్యది । కృచ్ఛ్రత్రయం చరిత్వా చ పునః పిణ్డం చ నిక్షిపే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । జన్తుః - శ్వాదిః , కాకాదిస్పర్శే నైకృచ్ఛ్రాభావః , పు
నః పిణ్డనిర్వాపణమేవేత్యర్థః । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ శ్వచణ్డాలాదిభి
స్స్పృష్టః పిణ్డోయద్యుపహన్యతే । ప్రాజాపత్యత్రయం కృత్వా పునః పి
ణ్డం సమాచరేత్ ॥ మార్జారమూషకస్పర్శే పిణ్డే చ విదళీకృతే । పునః పిణ్డః
ప్రదాతవ్యస్తేనపాకేన తత్క్షణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । గృహద్వారపార్శ్వకుణ్డం
విదళాదిభిః ప్రావృత్య ప్రత్యగ్ద్వారాం దక్షిణద్వారాం వా కుటీకాం కృ
త్వా మాల్యాద్యైరలఙ్కృత్య పృథక్పృథక్ మృణ్మయే పాత్రే ప్రేతాత్ర స్నా
హీతిజలమ్ , పిబేదమితి క్షీరమ్ , కుణ్డోపరి శిక్యే స్థాపయేత్ । తథాచాశ్వ
లాయనకారికా — ॥ శ్లో ॥ ఆధాయాశ్మానమేకం తు భూషయేదథ వేష్ట
యేత్ । తస్యోపరి నిధాతవ్యం క్షీరం నీరం చ పాత్రయోః ॥ యావద్దశాహ
మాకాశే పథిశ్రమనివృత్తయే ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రే
తాత్రస్నాహీత్యుదకం పిబేదమితి క్షీరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి —
॥ శ్లో ॥ జలమేకాహమాకాశే స్థాప్యం క్షీరంచ మృణ్మయే ॥ * ॥ ఇతి । మి
త్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ జలం క్షీరం చ పాత్రద్వయే పృథక్పృథక్

ఆకాశే - శిక్యాదౌ, ఏకాహం స్థాపనీయమ్, విశేషానుపాదానాత్ ప్రథమేఽహని కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయేఽపి — ॥ వా ॥ ప్రథమేఽహని ప్రేతముద్దిశ్య జలం క్షీరంచాకాశే శిక్యాదౌ పాత్రద్వయే స్థాపనీయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేతు ప్రథమదినమారభ్య క్షీరం జలంచైకైకాహమేవావస్థితం యథా భవతి తథా ప్రత్యహం నవం నవం జలం క్షీరంచ స్థాపనీయమ్, శిష్టాచారశ్చైవమితి వ్యాచక్షతే । ఏవమేతస్మిన్ కాణ్డే ఆదశాహం వాస ఉదకమేతత్సమీపే దర్భాఖ్యాస్తృతే పిణ్డబలిప్రదానంచ కార్యమ్ .

ప్రేతశరీరోత్పత్తిక్రమః

దశాహపిణ్డదానేన ప్రేతస్య శరీరోత్పత్తిర్భవతి । యదాహబుశ్శ్రృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని యత్పిణ్డం తేన మూర్ధాఽభిజాయతే । చక్షుః శ్రోత్రే నాసికా చ ద్వితీయేఽహని జాయతే ॥ భుజౌ వక్షస్తథా గ్రీవా తృతీయేఽహని జాయతే । నాభిస్థానం గుదం లిఙ్గం చతుర్థేఽహని జాయతే ॥ ఊరూ తు పఞ్చమే జ్ఞేయా షష్ఠే చర్మ ప్రజాయతే । సప్తమే తు సిరా సర్వా జాయతే నాత్ర సంశయః ॥ అష్టమే తు కృతే పిణ్డే సర్వరోమాణ్యనన్తరమ్ । నవమే వీర్యసంపత్తిర్దశమే క్షుత్పరిక్షయః ॥ దశమేన తు పిణ్డేన తృప్తిః ప్రేతస్య జాయతే । ఆశౌచాన్తే తతస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాప్యతే ॥ తతశ్శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం సర్వవర్ణేష్వయం విధిః । ఏకోద్దిష్టాత్పిశాచత్వం పితృత్వం పిణ్డయోగతః ॥ * ॥ ఇతి.

ఆతురాశ్వాసనవిధిః

పిణ్డోదకదానానన్తరం బాన్ధవైరాశ్వాసనం కార్యమ్ । తథా చ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కృతోదకాన్సముత్తీర్ణాన్ మృదుశాద్వలసంస్థితాన్ । స్నాతానపవదేయుస్తానితిహాసైః పురాతనైః ॥ * ॥ ఇతి । ఇతిహాసస్తత్రైవ దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ మానుష్యే కదలీస్తమ్భనిస్సారే సారమార్గణమ్ । కరోతి యస్స సమ్మూఢో జలబుద్బుదసన్నిభే ॥ పఞ్చధా సమ్భృతః కాయో యది పఞ్చత్వమాగతః । కర్మభిస్స్వశరీరోత్థైస్తత్ర కా పరిదేవనా ॥ గన్త్రీ వసుమతీ నాశముదధిర్దైవతాని చ । ఫేనప్రఖ్యః కథం నాశం మర్త్యలోకో న యాస్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏవం కృతో

దర్భాన్ సమ్యక్సరాన్వా శాద్వలసంస్థితాన్ । ఆప్లుతాన్ పునరాచాన్తాన్ వదే యుస్తేఽనుశాయినః ॥ మాశోకం కురుతానిత్యే సర్వస్మిన్ ప్రాణధర్మిణి । ధర్మం కురుత యత్నేన యో వస్సహాకరిష్యతి ॥ * ॥ ఇతి । రామాయణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సర్వే క్షయాన్తా నిచయాః పతనాన్తాస్సముచ్ఛ్రయాః । సంయోగా విప్రయోగాన్తా మరణాన్తం చ జీవితమ్ ॥ యథా ఫలానాం పక్వానాం నాన్యత్ర పతనాద్భయమ్ । ఏవం నరస్య జాతస్య నాన్యత్ర మరణాద్భయమ్ ॥ యథాఽగారం దృఢస్థూణం జీర్ణం భూత్వాఽవసీదతి । తథాఽవసీదన్తి నరా జరామృత్యువశఙ్గతాః ॥ అహోరాత్రాణి గచ్ఛన్తి సర్వేషాం ప్రాణినామిహ । ఆయూంషి క్షపయన్త్యాశు గ్రీష్మే జలమివాంశవః ॥ యథా కాష్ఠం చ కాష్ఠం చ సమేయాతాం మహార్ణవే । సమేత్య చ వ్యపేయాతాం కాలమాసాద్య కంచన ॥ ఏవం భార్యాశ్చ పుత్రాశ్చ జ్ఞాతయశ్చ వసూని చ । సమేత్య వ్యవధావన్తి ధ్రువో హ్యేషాం వినాభవః ॥ * ॥ ఇతి । భారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యుర్ధ్రువం జన్మ మృతస్య చ । తస్మాదపరిహార్యేఽర్థే న త్వం శోచితుమర్హసి ॥ * ॥ ఇతి । శోకే దోషోఽపి యాజ్ఞవల్క్యేన దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ శ్లేష్మాశ్రు బాన్ధవైర్ముక్తం ప్రేతో భుఙ్క్తే యతోఽవశః । అతో న రోదితవ్యం హి క్రియాః కార్యాః ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి .

ఆతురాశ్వాసనానన్తరకృత్యమ్

ఆతురాశ్వాసనానన్తరకృత్యం తేనైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఇతిసంశ్రుత్య గచ్ఛేయుర్గృహం బాలపురస్సరాః । విదశ్య నిమ్బపత్రాణి నియతా ద్వారి వేశ్మనః ॥ ఆచమ్యాగ్న్యాదిసలిలం గోమయం గౌరసర్షపాన్ । ప్రవిశేయుస్సమాలభ్య కృత్వాఽశ్మని పదం శనైః ॥ * ॥ ఇతి । అపరో విశేషశ్శఙ్ఖేన దర్శితః — ॥ వా ॥ దూర్వాం ప్రవాళమగ్నిం వృషభం చాలభ్య గృహద్వారే ప్రేతాయ పిణ్డం దత్వా పశ్చాత్ప్రవిశేయుః ॥ * ॥ ఇతి । సాఙ్ఖ్యాయనః — ॥ వా ॥ యస్మిన్ దేశే ప్రాణా ఉత్క్రాన్తాస్తం గోమయేనోపలిప్య దూర్వాం తణ్డులానుదకమిశ్రాన్ ప్రకిరన్ స్వస్త్యస్తు చాగ్రహాణాం శేషే శిష్టం చాస్త్వితి ఫలం సమ్భవిష్యతి ॥ * ॥ ఇతి ॥ పైఠీనసిః —

॥ శ్లో ॥ గృహం గత్వాస్థితాద్వారిసర్వేరగ్న్యశ్మగోమయాన్ । ప్రవిశేయు గృహాంస్పృష్ట్వాసంవిశేయుః కటోపరి ॥ * ॥ ఇతి.

ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధనవశ్రాద్ధాని

అథైకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధంపూర్వోక్తందద్యాత్ । యస్మిన్దినేయావన్త్యుదకాఞ్జలిదానానితావన్తిశ్రాద్ధాన్యామరూపేణప్రత్యహందేయాని । అథసఙ్కల్ప్యామరూపేణసదక్షిణం నవశ్రాద్ధమేకందద్యాత్ । ఏవమైకాదశాహాద్విషమేషుషణ్ణవశ్రాద్ధానిదద్యాత్ । తదాహాఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని తృతీయేఽహ్ని పఞ్చమేసప్తమేతథా । నవమైకాదశేచైవతన్నవశ్రాద్ధముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సప్తమేఽహ్నితృతీయేచ ప్రథమేనవమేతథా । ఏకాదశేపఞ్చమేచ నవశ్రాద్ధాని షడ్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుదేవలవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ తృతీయేపఞ్చమే వాఽపిసప్తమేనవమేతథా । అహన్యేకాదశేచైవనవశ్రాద్ధానిపఞ్చవై ॥ * ॥ ఇతి, తదాశ్వలాయనవిషయమ్ । తథాచశివస్వామీ — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధానిపఞ్చాహురాశ్వలాయనశాఖినః । ఆపస్తమ్బాఃషడిత్యాహుర్విభాషా మైతరేయిణః ॥ * ॥ విభాషామ్ - పఞ్చషడ్ద్వైతవికల్పమ్, ఐతరేయిణః ఆహురిత్యర్థః । బోధాయనః — ॥ వా ॥ మరణాద్విషమేషుదినేష్వేకైకంనవశ్రాద్ధం కుర్యాదానవమాదత్రనవమం విచ్ఛిద్యేత ఏకాదశేఽహ్నితత్కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయేతు — ॥ శ్లో ॥ తృతీయేపఞ్చమేచైవనవమైకాదశేతథా । యదత్రదీయతేజన్తోస్తన్నవశ్రాద్ధముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ నవసప్తవిశాంరాజ్ఞాం నవశ్రాద్ధాన్యనుక్రమాత్ । ఆద్యన్తయోర్వర్ణయోస్తుషడిత్యాహుర్మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ఆద్వాదశాహాన్మరణాద్విషమేషు దినేషుషట్ । నవశ్రాద్ధాన్యనుతిష్ఠేదేకోద్దిష్టవిధానతః ॥ కేచిత్పఞ్చైవనవమం భవేదన్తరితంయది । ఏకాదశేఽహ్ని తత్కుర్యాదితిస్మృతికృతోవిదుః ॥ దైవాదన్తరితంపూర్వముత్తరేణసహాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంక్షత్రియాణాం నవశ్రాద్ధాని సప్త, వైశ్యానాం నవ, శూద్రాణాం షట్ తత్రాప్యాశ్వలాయనీయానాం బోధాయనీయానాంచ పఞ్చ,

ఆపస్తమ్బినాం షట్, ఐతరేయిణాం పఞ్చషడ్వేతి వికల్పః, ఇతరేషాం స
ర్వేషాం చత్వారిపఞ్చషడ్వేతి వ్యవస్థా । అత్రాన్తరాయే కణ్వః —
॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధే మాసికే చ యద్యదన్తరితం భవేత్ । తత్తదుత్తరసాత
న్త్ర్యాదనుష్ఠేయం ప్రచక్షతే ॥ నవశ్రాద్ధమమన్త్రంతు పిణ్డోదకవివర్జిత
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేతు — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధంతు యత్రోక్తం
దినే స్యాన్నకృతం యది । ఏకోద్దిష్టదినే కార్యమత్ర దోషో న విద్యతే ॥ * ॥
ఇతి । అఖణ్డాదర్శే చ — ॥ శ్లో ॥ న తిథిర్న చ నక్షత్రం న గ్రహా న చ
చన్ద్రమాః । కుర్యాదేవ నవశ్రాద్ధం ప్రాప్తమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి।
నవశ్రాద్ధే వర్జ్యనక్షత్రాణ్యాహ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ విశాఖారోహిణీ
యామ్యపౌష్ణాదితోత్తరాత్రయమ్ । అష్టావర్జ్యానవశ్రాద్ధే పునర్మరణదా
ఇతి ॥ * ॥ గర్గః — ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే చతుర్దశ్యాం త్రిజన్మసు ।
యది కుర్యాన్నవశ్రాద్ధం కులక్షయకరం భవేత్ ॥ * ॥ సుబోధే చ — ॥ శ్లో ॥
స్వత్రిజన్మసు నన్దాయాం చతుర్దశ్యాం భృగోర్దినే । యది కుర్యాన్నవశ్రాద్ధం
కర్తా యమపురం వ్రజేత్ ॥ * ॥ గార్గ్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ శౌక్రే చ బుధవారే
చ గురోస్సోమస్య వారయోః । ఏతేషు కుర్వతః శ్రాద్ధం కర్తుర్మరణమాదిశేత్ ॥
జన్మర్క్షత్రిపదర్క్షేషు నన్దాయాం భృగువాసరే । ధాత్రపౌష్ణభయోః
శ్రాద్ధం న కర్తవ్యం కులక్షయాత్ ॥ ప్రత్యరం వధనక్షత్రం కర్తుస్తు విప
త్తథా । చన్ద్రాష్టమం చ శంసన్తి జన్మాదీని వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యా
దిసర్వం మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయం కాలాతిక్రమవిషయం వా, ॥ శ్లో ॥
పరోక్షే సూక్ష్మతః పశ్యేత్ప్రత్యక్షే తు న కించన । వైధే కర్మణి తు ప్రాప్తే
కాలదోషం న చిన్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । అత్రాయం క్రమః —
దాహాన్తే స్నాత్వా కేశానుప్త్వా అప్లుత్య గృహం సమేత్య నగ్నప్రచ్ఛాద
నం దత్వా నిమజ్జ్యోదకం తీరకుణ్డే ప్రదాయ ఉదకుమ్భమాహృత్య ద్వార
కుణ్డే వాసఉదకపిణ్డబలీన్ ప్రదాయ స్నాత్వా గృహం సమేత్య నిమ్బపత్రం
విదశ్యాశ్మాదిసంస్పృష్ట్వా ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధం చ దద్యాదితి

ఆశౌచినియమః

ఆశౌచినాం నియమో మనునాదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ అక్షారలవ
ణాన్నాః స్యుర్నిమజ్జేయుశ్చ తేఽన్వహమ్ । మాంసాశనం చ నాశ్నీయుః ।

యాఽరంశ్చపృథక్ క్షితౌ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ క్రీతల
బ్ధాశనాశ్చైవ భవేయుస్సుసమాహితాః । నచైవమాంసమశ్నీయుః ప్రేతే
యుశ్చనయోషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ అధశ్శయ్యాసనా
బ్రహ్మచారిణస్సర్వేసమాసీరన్మాంసంనభక్షయేయురాప్రదానాన్నవమేవా
ససాం త్యాగోఽన్త్యేఽన్త్యానామ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయేవ్యాఖ్యాతమ్ ।
" ప్రదానమిహైకోద్దిష్టశ్రాద్ధమ్, వాససాం త్యాగస్తుప్రక్షాళనార్థం
రజకార్పణమ్, అన్త్యమ్ - దశమమహః, తత్ర అన్త్యానామ్ - అత్యన్త
పరిత్యాజ్యానామ్, వాససాం త్యాగః " ఇతి । తథాచబృహస్పతిః —
॥ శ్లో ॥ నవమేవాససాం త్యాగో నఖరోమ్ణాం తథాఽన్తిమే ॥ * ॥ ఇతి ।
దేవలోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశమేఽహనిసంప్రాప్తే స్నాతుంగ్రామాద్బ
హిర్వ్రజేత్ । తత్రత్యాజ్యాని వాసాంసి కేశశ్మశ్రునఖానిచ ॥ * ॥
ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ క్రీతలబ్ధాశనాభూమౌ స్వపేయుస్తేపృ
థక్పృథక్ । పిణ్డయజ్ఞావృతాదేయం ప్రేతాయాన్నం దినత్రయమ్ ॥ * ॥
మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్నితృతీయేఽహ్నిసప్తమేనవమేతథా । జ్ఞా
తిభిస్సహ భోక్తవ్యమేతత్ప్రేతేషుదుర్లభమ్ ॥ * ॥ విష్ణుపురాణే —
॥ శ్లో ॥ దివాచభక్తం భోక్తవ్యమమాంసం మనుజర్షభ । దినాని దశచే
చ్ఛాతఃకర్తవ్యం జ్ఞాతిభోజనమ్ ॥ ప్రేతస్తృప్తిం తథాయాతి బన్ధువర్గేణ
భుఞ్జతా ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ నాశ్నీయుస్తద్దివాసర్వే ఘృ
తసాద్యాస్సపిణ్డకాః । దశరాత్రం భవన్త్యేతే లవణక్షారవర్జితాః ॥ తైల
తామ్బూలహీనాశ్చహ్యేకభుక్తాజితేన్ద్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠశ్చ —
॥ వా ॥ గృహాత్ప్రవ్రజిత్వా అఘప్రస్తరే త్ర్యహమనశ్నన్త ఆసీరన్
క్రీతేనోత్పన్నేనవావర్తేరన్ ॥ * ॥ ఇతి । అఘప్రస్తరః - ఆశౌచినాం శయ
నార్థం కృతస్తృణమయః కటః, ఉత్పన్నమ్ - అయాచితలబ్ధమ్ । ఆశ్వలా
యనోఽపి — ॥ వా ॥ నైతస్యాం రాత్ర్యామన్నంపచేరన్ క్రీతేనోపలబ్ధే
నవావర్తేరన్ త్రిరాత్రమక్షారలవణాశినస్స్యుర్ద్వాదశరాత్రంవా మహాగురు
ష్వ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అనశనావధ్యయ వాధశ్శయ్యా
దశస్వధశ్శయ్యా [illegible]

దశాహం వా మహాగురుష్వనశనవర్జనం సంవత్సరం మాతరిపితర్యాచార్య ఇత్యేకే, అనశనానధ్యయనవర్జం యావజ్జీవం ప్రేతపత్న్యుదకోపస్పర్శనమేకభుక్తమధశ్శయ్యా బ్రహ్మచర్యం క్షారలవణమధుమాంసవర్జనం చ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ సంవత్సరం మాతరిపితర్యాచార్యే ॥ * ॥ ఇతి । త్రిరాత్రమక్షారలవణాన్నభోజనమధశ్శయనం బ్రహ్మచర్యం త్ర్యహం షడహం ద్వాదశాహం వా సంవత్సరం గురుష్వేవ మహోదకమితరేషు త్రిరాత్రం యావజ్జీవం ప్రేతపత్నీతి.

అస్థిసఞ్చయనక్రమః

అథాస్థిసఞ్చయనమ్ । తత్ర పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహని విప్రస్య షష్ఠే వై క్షత్రియస్య తు । అష్టమే దశమే చాస్థిసఞ్చయశ్శూద్రవైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే తు — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే పఞ్చమే చైవ నవమైకాదశే తథా । అస్థిసఞ్చయనం కార్యం వర్ణానామనుపూర్వశః ॥ * । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే పఞ్చమే చైవ సప్తమే నవమే తథా । అస్థిసఞ్చయనం కార్యమిత్యేవం విష్ణురబ్రవీత్ ॥ * ॥ సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే సఞ్చయః కార్యో బ్రాహ్మణస్యాథ పఞ్చమే । రాజ్ఞో వైశ్యస్య సప్తాహే శూద్రస్య నవమే దినే ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ చతుర్థదివసేఽస్థిసఞ్చయనం కుర్యాత్తేషాం గఙ్గామ్భసి ప్రక్షేపః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాహముపవాసః స్యాదశ్నీయుర్లబ్ధమేవ వా । గతే ద్వ్యఽరణ్యే చతుర్థేఽహ్ని పూర్వాహ్ణే త్వస్థిసఞ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దివైవ తర్పణం కుర్యాన్నాపరాహ్ణేఽస్థిసఞ్చయః । పరాత్రౌ న చ సన్ధ్యాయాం తస్మాత్పూర్వాహ్ణ ఏవ సః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహని విప్రాణామస్థిసఞ్చయనం మతమ్ । పూర్వాహ్ణః శుభదః ప్రోక్తో మధ్యాహ్నో మధ్యమః స్మృతః ॥ తృతీయభాగే హీనం స్యాదస్థిసఞ్చయనం తథా ॥ * ॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనం కార్యం పూర్వాహ్ణే తు శుభావహమ్ । మధ్యాహ్నే మధ్యమం ప్రోక్తమపరాహ్ణే వినాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహ్ని చ కర్తవ్యం భస్మాస్థిచయనం నృప ॥ * ॥ ఇతి । [illegible]

॥ వా ॥ అపరేద్యుస్తృతీయస్యాం పఞ్చమ్యాం సప్తమ్యాంవాఽస్థీనిసఞ్చిన్వన్తి ॥ * ॥ ఇతి । అపరేద్యుః - పరస్మిన్ దివస ఇత్యర్థః । తృతీయస్యామిత్యాదిచానన్తరోక్త ద్వితీయదివసాపేక్షయా వేదితవ్యమ్ , నత్వాద్యదివసాపేక్షయా । అత ఏవ భాష్యకారేణ తృతీయస్యామిత్యాదిషు వ్యుష్టాయామిత్యధ్యాహారః కృతః । తథా బోధాయనః — ॥ వా ॥ సఞ్చయనమేకస్యాం వ్యుష్టాయాం తిసృషు వా పఞ్చసు వా సప్తసు వా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం బహుస్మృతివిహితత్వాద్బ్రాహ్మణస్య చతుర్థేఽహన్యేవ సఞ్చయో యుక్తః । కథంచిత్తదసమ్భవే కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ అపరేద్యుస్తృతీయే వా చతుర్థే పఞ్చమేఽపి వా । అస్థిసఞ్చయనం కుర్యాద్దినే తద్గోత్రజైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే పఞ్చమే వాఽస్థిసఞ్చయస్సప్తమేఽహ్ని వా ॥ * ॥ సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనం యుగ్మే దినే ప్రాజ్ఞవమాద్భవేత్ । కేచిద్విషమ ఏవాత్ర వ్యుష్టే త్రైత్యనుక్తితః ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ బుధసోమౌ శుభౌ జ్ఞేయౌ మధ్యమౌ గురుభార్గవౌ । అర్కారమన్దాని వర్జ్యాస్స్యుః ప్రశస్తం విషమేఽహని ॥ ద్వితీయశ్చ చతుర్థశ్చ శుభదౌ యుగ్మవాసరౌ । ప్రశస్తతిథివారాణాం నక్షత్రాణామసంభవే ॥ అస్థిసఞ్చయనం కార్యం ద్విజవాక్యానుశాసనాత్ । యస్మిన్ కస్మిన్ దినే వాఽపి నైవాశౌచం విలఙ్ఘయేత్ ॥ ఆశౌచాదూర్ధ్వభావీ చేత్పునర్దహనమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనం కర్మ దశాహాదూర్ధ్వభావి చేత్ । అస్థీని పునరాహృత్య దాహయేద్యాజ్ఞికైః పునః ॥ పిణ్డోదకం నవశ్రాద్ధం పునః కుర్యాద్యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్పునర్దాహవిధానం ద్వాదశాహసపిణ్డీకరణాభిప్రాయమ్ । ద్వాదశాహవ్యతిరిక్తకాలాన్తరసాపిణ్డ్యే తు దశాహాదూర్ధ్వమపి సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్ శుభదినే సఞ్చయః కార్యః , ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమస్థిసఞ్చయనం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । తథాఽఽశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ సఞ్చయనమూర్ధ్వం దశమ్యాః కృష్ణపక్షస్యాయుజాస్వేకనక్షత్రే ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ ఏకస్యాం వ్యుష్టాయాం త్రిసృషు పఞ్చసు సప్తసు నవసు వైకాదశసు వాయుగ్మాస్వా త్రిరర్ధమాసానూర్ధ్వం

చతుర్థ్యాం వా సప్తమ్యాదావస్థి సంచినుయుః ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టే
॥ వా ॥ అస్థిసఞ్చయనం సంవత్సరాన్తే చేత్ సాపిణ్డ్యమూర్ధ్వం దశమ్యా
ద్యుగ్మాసు తిథిష్వపి వా ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం చేదన్తర్దశాహే చతుర్థష
ష్ఠాష్టమదశమాహేషు పకనక్షత్రే ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర దాహాదిదినసఙ్ఖ్యా
చమాహితాగ్నేః, అన్యేషాం మరణాదిదాహాదివా । తథా బ్రాహ్మపురా
ణే — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నేర్మరణాదాహితాగ్నేస్తు దాహతః । అస్థిస
ఞ్చయనం కుర్యాత్స్వశాఖోక్తవిధానతః ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిమ
తఉత్క్రాన్తే సాగ్నేస్సంస్కారకర్మణః । శుద్ధిస్సఞ్చయనం దాహాన్మృ
తాహస్తు యథాతిథి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నేర్మ
రణాత్సాగ్నేరాశౌచం దాహతఃపరమ్ । తయోస్సంచయనం దాహాన్మృతా
హస్తు తిథిఃస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । అస్థిదాహే ప్రతికృతిదాహే వా సద్యఃసం
చయః కార్యః, ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహని విప్రాణామస్థిసంచయనం భవేత్ ।
అస్థ్నాం ప్రతికృతేర్దాహే సద్యస్సఞ్చయ ఇష్యతే ॥ యదా పలాశవల్క
లైః కృత్వా ప్రతికృతిం దహేత్ । భస్మాస్థివత్సంచినుయాత్ సద్యోను
మన్త్రాఞ్జపేత్తు వా ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । విష్ణుః — ॥ వా ॥ పలాశశరీ
రం దగ్ధ్వా సమూహ్యాప్సు నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సద్య ఏవ మన్త్రజపం
కృత్వా భస్మోద్ధృత్యాప్సు క్షిపేదిత్యర్థః । పునస్సంస్కారవిషయవిశేషే
సంచయననిషేధ ఉక్తః స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దే తు సంస్కారే ప
ఞ్చాహాత్పిణ్డమర్పయేత్ । శ్రాద్ధం దద్యాద్ద్వితీయేఽహ్ని తృతీయేఽహ్ని స
పిణ్డనమ్ ॥ నాస్థిసంచయనం కుర్యాన్న చ చర్మాధిరోహణమ్ । పుత్రాది
నా తు కర్తవ్యం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాదిశబ్దేన దౌహి
త్రాదయో గృహ్యన్తే । తద్వ్యతిరిక్తసంస్కర్తృవిషయే అబ్దాత్పరతః పున
స్సంస్కారే సతి సంచయనమన్త్రజపోఽపి న కార్య ఇతి గమ్యతే । స్మృత్య
న్తరే — ॥ శ్లో ॥ త్రివర్షాదివహేదేనమేకర్చవ్రతబన్ధనాత్ । పఞ్చమా
దస్థిచయనం శ్రాద్ధం కుర్యాచ్చతుర్దినే ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చమాబ్దాత్పూ
ర్వం నాస్థిసంచయనమిత్యర్థః । గర్గః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే సంప్రా
ప్తే దశే పిణ్డాన్ సమాపయేత్ । అస్థిసంచయనం చైవ దశాహాత్పూర్వమేవ తు

మాచరేత్ ॥ ప్రథమేఽహ్ని ద్వితీయేఽహ్ని యది దర్శస్తదైవ హి । అస్థిసఞ్చయనం కుర్యాదిత్యేషా వైష్ణవీ స్మృతిః ॥ * ॥ ఇతి । దర్శగ్రహణం సఙ్క్రాన్త్యేరప్యుపలక్షణమ్ । అత్ర శ్వాదిస్పర్శే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్వసూకరసృగాలాద్యైర్గ్రామసూకరకుక్కుటైః । శవాస్థిభస్మదేహానాం స్పర్శనం చేత్ప్రమాదతః ॥ గవ్యైః ప్రక్షాళ్య కృచ్ఛ్రాణాం త్రితయం చ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్ర తు — ॥ శ్లో ॥ బహిర్గర్భచణ్డాలైశ్శ్వాస్థి స్పృశ్యతే యది । పఞ్చపఞ్చచతుఃపఞ్చకృచ్ఛ్రాణి త్రితయం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చపఞ్చేతి పఞ్చవింశతిః, చతుఃపఞ్చేతి వింశతిః, పఞ్చవింశతి వింశతిశ్చ ప్రాజాపత్యాదికృచ్ఛ్రాణి శ్వాదిస్పర్శే యథాక్రమం సమాచరేదిత్యర్థః । అన్యాశౌచిస్పర్శే కృచ్ఛ్రత్రయమ్, ॥ శ్లో ॥ అస్థ్నామాశౌచినాం స్పర్శే కృచ్ఛ్రాణాం త్రితయం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ ।

అస్థినిక్షేపప్రకారః

ఖననప్రకారమాహ బోధాయనః — ॥ వా ॥ పురుషసంమితం గజసంమితం వా గర్తం ఖాత్వా తస్మిన్నస్థికుమ్భముపధాయ పునరభ్యర్చ్య వృక్షపత్త్రికాదిభిః ప్రచ్ఛాదయేత్, తద్యావద్వసతి తావత్ స్వర్గే మహీయతే ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ శమీపలాశశాఖాభ్యాముద్ధృత్యాస్థీని భస్మతః । ఆజ్యేనాభ్యజ్య గవ్యేన సేచయేద్గన్ధవారిణా ॥ మృత్పాత్రసమ్పుటే కృత్వా వస్త్రేణ పరివేష్ట్య వా । దేశే తు కుశదర్భాఢ్యే నిఖనేద్దక్షిణాముఖః ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానసే — ॥ వా ॥ చితాయాం దక్షిణే పార్శ్వే జానుదఘ్నం ఖాత్వా గర్తే కుమ్భం నిదధ్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యాస్థీని సంచిత్య కుమ్భే తాని నిధాయ చ । ఘృతేన గన్ధతోయైశ్చ సిక్త్వా కుమ్భం నిధాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ అస్థీన్యాదాయ కుమ్భే తు స్థాప్య గర్తే వినిక్షిపేత్ । అవికాజినవస్త్రైర్వా క్షౌమైః కౌశేయపట్టకైః ॥ కుశరజ్వా దృఢం బధ్వా గఙ్గామ్భసి వినిక్షిపేత్ । అఘమర్షణసూక్తం చ యావన్మజ్జతి తజ్జపేత్ ॥ యావదస్థి మనుష్యాణాం గఙ్గాతోయేషు తిష్ఠతి । తావద్వర్షసహస్రాణి స్వర్గలోకే మహీయతే ॥ * ॥ ఇతి । పాద్మే చ — ॥ శ్లో ॥ అస్థ్నాం కృత్వాఽథ సంశుద్ధిం కేశవాద్యైశ్చ నా

మభిః । పఞ్చగవ్యేషు నిక్షిప్య గన్ధాద్యైస్సంప్రపూజయేత్ ॥ ద్విజానుజ్ఞామవాప్యైవ గఙ్గాయాంసుసమాహితః । సఙ్కల్ప్య ప్రయతస్తస్య చోచ్చరన్ గోత్రనామని ॥ అఘమర్షణసూక్తేన ధర్మాయైవ నమోస్త్వితి । విసర్జయేత్తతోఽస్థీని యావదస్థీని తజ్జపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అస్థీని మాతాపితృమాతులాదేర్దశాశ్వమేధేతు నరో నభస్యే । కృష్ణాష్టమ్యాం పఞ్చగవ్యైర్నిషిచ్య హిరణ్యమధ్వాజ్యతిలైర్వికీర్య ॥ పుణ్యే తుమృత్పిణ్డపుటే నిధాయ నమోస్తు ధర్మాయ ఇతి బ్రువంశ్చ । క్షిపేజ్జలే పితృతీర్థేన భక్త్యా స్నాత్వాఽథసూర్యం ప్రయతః ప్రపశ్యేత్ ॥ యథాశక్త్యా దక్షిణాంచాథదత్వా పితౄన్సర్వాన్ బ్రహ్మలోకం నయేత్సః ॥ * ॥ ఇతి । మాత్స్యే — ॥ శ్లో ॥ గృహీత్వాఽస్థీని గఙ్గాయాం నిక్షిపేచ్ఛవివాక్షిపేత్ । తీర్థాన్తరే కురుక్షేత్రే దేశేవా సకుశేశుచౌ ॥ * ॥ ఇతి । యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ గఙ్గాయాం యమునాయాంవా కావేర్యాంవా శితద్రుతౌ । సరస్వత్యాం విశేషేణ హ్యస్థీని విసృజేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మకైవర్తే — ॥ శ్లో ॥ కావేరీతీరవాసీచ తత్రదగ్ధో మృతోఽపివా । కృతామ్బుసఞ్చితాస్థిర్వా ధూతపాప్మా దివం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాణ్డిల్యః — ॥ శ్లో ॥ ద్వారవత్యాం సేతుబన్ధే గోదావర్యాంచ పుష్కరే । అస్థీని విసృజేద్యస్య సమృతో ముక్తిమాప్నుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ స్త్రియా అనాహితాగ్నేశ్చ కుమ్భాన్తస్థోఽస్థిసఞ్చయః । నివాపాన్తో హవిర్యజ్ఞయాజినస్సోమయాజినః ॥ పునర్దాహోవధిర్లోష్టచితిరగ్నిచితః పునః । నివాపోనపునర్దాహో లోష్టచిత్యాం నచోభయమ్ ॥ కేచిన్నివాపమిచ్ఛన్తి హ్యుభయత్రావిరోధతః ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — అనాహితాగ్నేరాహితాగ్నిపత్నీనాంచ " పలాశమూలేవా కుమ్భంనిధాయ " ఇత్యేవముక్తమేవకర్తవ్యమ్, కష్వాణాదితు తదఙ్గత్వాత్క్రియత ఏవ । హవిర్యజ్ఞయాజినో నిలయనాన్తమ్ , సోమయాజినః పునర్దహనాన్తం కర్తవ్యమ్, మహాగ్నిచితః కాఠకాగ్నిచితశ్చ లోష్టచయనాన్తమితి .

అస్థిసంచయనే వారాదిదోషః

అస్థిసంచయనే వారనక్షత్రనిషేధో యమేన దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ భౌమార్కమన్దవారేషు తిథియుగ్మేషువర్జయేత్ । వర్జయేదేకపాదృక్షే ద్వి

పాద్యృక్షేఽస్థిసంచయమ్ ॥ ప్రదాతృజన్మనక్షత్రే త్రిపాద్యృక్షే విశేష
తః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవేఽర్కేచ చ
తుర్దశ్యాం త్రిజన్మసు । బార్హస్పత్యే తథా శ్రేష్ఠే పుష్యే హస్తే తథైవచ ॥
నాస్థిసంచయనం కుర్యాత్కులక్షయకరం హితత్ । ఫల్గునీ చయమాషాఢ
ద్వయప్రోష్ఠపదద్వయమ్ ॥ షడ్భ్యోఽన్యత్ర తు నక్షత్రే హ్యస్థిసంచయనం
భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ భద్రే త్రిపదనక్షత్రే భృగ్వఙ్గా
రబృహస్పతౌ । దహనం మరణం చాస్థిచయనం త్రిగుణం భవేత్ ॥ * ॥
స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గురుశుక్రారశన్యర్కే నన్దాయాంచ త్రిజ
న్మసు । ఉత్తరాహస్తచిత్రాసు పుష్యే నైవాస్థిసంచయః ॥ * ॥ శ్రీధరీ
యే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసంచయనం కార్యం జన్మత్రయవివర్జితమ్ । పూర్ణా
యాంచ విశేషేణ నన్దాయాంచ వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపత్షష్ఠ్యే
కాదశ్యో నన్దాః । ఆత్రేయే — ॥ శ్లో ॥ కాలేఽల్పదోషే కుర్వీత త్యాజ్యం దో
షాధికేఽశుభమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దివసాగుణదోషా
భ్యాం సంపృక్తా హి పరస్పరమ్ । కేవలం గుణయోగో హి దేవానామపి దు
ర్లభః ॥ * ॥ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ కుర్వీత సర్వకర్మాణి బ్రాహ్మణానా
మనుజ్ఞయా । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞానాద్దోషో నశ్యత్యసంశయమ్ ॥ * ॥
ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ శుక్రాదిశుభవారశ్చ నన్దా చైవ చతుర్దశీ ।
ఉత్తరాత్రయ రోహిణ్యః పూర్ణా చ ద్వార్ద్రిచ జన్మచ ॥ ఏతేష్వపి చ కర్తవ్యం
మాతాపిత్రోర్విశేషతః । అన్యేషాం నాతిదోషస్స్యాత్ప్రత్యక్షమరణేన్నృ
ణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ జన్మత్రయం సంచయనే
శ్రాద్ధే చ దహనే గురోః । నైవ దోషావహం ప్రోక్తమన్యేషామపి సర్వ
దా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్యక్షే పితృమాతృవ్యతిరిక్తవిషయే శౌక్రం వర్జ్యమే
వ, “ శౌక్రం పిత్రోర్నదోషాయ ” ఇతి పిత్రోరేవావర్జనీయత్వస్మరణా
త్, “ సర్వదా శుక్రవారస్తు వర్జనీయః ప్రయత్నతః । ” ఇతిస్మరణాచ్చ.

శవాగ్న్యనుగతప్రాయశ్చిత్తమ్

శ్మశానాగ్న్యనుగతప్రాయశ్చిత్తమాహ సఙ్గ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥
నష్టే శవాగ్నౌ తద్భస్మసంస్పృష్ట్వాఽరణిమన్థనమ్ । లౌకికాగ్నౌ హ్యావృతి

స్మార్తేసర్వచిత్తం ద్వయోస్సమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆహితాగ్నేర్మథితాగ్నిః
అనాహితాగ్నేర్లౌకికాగ్నిః ఉభయత్ర సర్వప్రాయశ్చిత్తం సమమిత్య
ర్థః । అత్ర విశేషమాహబోధాయనః — ॥ సూ ॥ అథయద్యుపనయ
నాగ్నిర్వివాహాగ్నిర్జాతకర్మాగ్నిః శ్మశానాగ్నిరాచతుర్థాదాదశాహాదా
స్తపస్ఛయనాదనుగతస్స్యాత్ , " అపహతా అసురాః " ఇతి ప్రోక్ష్య ,
క్షిప్రంభస్మసమారోపణమ్ , " అయన్తేయోనిర్బుత్వియః " ఇతి సమి
ధసమారోప్య , లౌకికాగ్నిమాహృత్య సమిధమాదధాతి , " ఆజుహ్వానః -
ఉద్బుధ్యస్వాగ్నే " ఇతి ద్వాభ్యామ్ , సంపరిస్తీర్య ప్రాయశ్చిత్తం జు
హోతి , అయాశ్చాగ్నేపశ్చ హోతా బ్రాహ్మణపక హోతా మనస్వ
తి, మిన్దాహుతిర్మహావ్యాహృతిర్వ్యాహృతయశ్చ ప్రాయశ్చిత్తంజుహుయా
త్ ॥ * ॥ ఇతి । సూత్రమిదం వ్యాఖ్యాతం పితృమేధసారకృతా —
॥ సా ॥ యదిశ్మశానాగ్నిరనుగతస్స్యాత్తతస్సజ్వల్య , " అపహతా అసు
రాః " ఇతి తద్భస్మ ప్రోక్ష్య , " అయన్తేయోనిర్బుత్వియః " ఇతి సమి
ధసమారోప్య , లౌకికాగ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య , " ఆజుహ్వానః ఉద్బుధ్య
స్వ " ఇతి ద్వాభ్యాం తాం సమిధమాధాయ పరిస్తీర్యాజ్యం దర్వీం చ సంస్కృ
త్య , " అయాశ్చ - అగ్నే హోతా " ఇతి ద్వాభ్యామ్ , " బ్రాహ్మ
ణపక హోతా " ఇత్యనువాకేనచ ప్రతివాక్యచతుష్టయమ్ , " మనో
జ్యోతిర్జుషతామ్ - యన్మ ఆత్మనః " ఇతి ద్వాభ్యామ్ , " భూరగ్నయేచ "
ఇతి చతుర్భిర్వ్యాహృతిభిశ్చ హుత్వా , అగ్నిం పరిషిచ్య తతః కర్మ ప్రతి
పద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । కారికాచ — ॥ శ్లో ॥ ఉపాయనాగ్నౌచవివాహవ
హ్నౌ శ్మశానలేసూతకపావకేచ । శాన్తేఽపహత్యాఽపహతేతిమన్త్రాచ్ఛ
న్నేదేవాద్భిరవోక్ష్యభస్మ ॥ తద్భస్మచారోప్యసమిధ్యయన్త ఆజుహ్వా
ఉద్బుధ్యబుచోద్వయేన । లౌక్యానలే తాం సమిధం నిధాయపరిస్తరాజ్యో
త్పవనాధికృత్వా ॥ అయాశ్చపశ్చ హోతాచ బ్రాహ్మణపక హోతా
దశ । మనస్వతీచ మిన్దాచమహావ్యాహృతయస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । య
ద్యస్థిప్రవాహాహృతం ప్రతికృతిదాహో వా తత్రాస్థ్యభావాత్కథంస
ఞ్చయ ఇత్యపేక్షాయాముక్తమ్ । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయః

నాత్పూర్వం ప్రవాహేనహృతంయది । అస్థిప్రతికృతీకృత్య తద్దేశాన్మృదమాహరేత్ ॥ అస్థీని సంచయేద్విద్వాన్ లోష్టంవా భస్మవా తతః । ప్రమాణమస్థివత్కృత్వా తన్మన్త్రింతుజపేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జలప్రవాహే కూలేవా తీరేవాఽథ సరిద్భృతే । జలౌఘేవాఽస్థినాశేతుతన్మన్త్రింతు జపేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసంచయనంయాగో దేవానాంపరికీర్తితః । ప్రేతీభూతంతథోద్దిశ్య యశ్చిరన్నకరోతిచేత్ ॥ దేవతానాంతుయజనం తంశపన్త్యథ దేవతాః ॥ * ॥ ఇతి । దేహాశ్చాత్రశ్మశానవాసినస్తత్రపూర్వదగ్ధాః ॥ శ్లో ॥ శ్మశానవాసినో దేవాఃశవానాంపరికీర్తితాః ॥ * ॥ ఇత్యఙ్గిరస్స్మృతేః । తాన్ దేవానచిరమృతం ప్రేతం చోద్దిశ్యాపూపాదిభిఃపూజాకార్యేత్యుక్తంభవతి। ప్రేతీభూతమిత్యుక్తేస్సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగేవ సంచయః కార్య ఇతిసిద్ధమ్ .

ప్రభూతబలిః

దశమేఽహ్ని ప్రేతస్యమహతీక్షుద్భవతి , తన్నివృత్తిః ప్రభూతబలినాభవతి , సచదశమదినపిణ్డోదకదానాత్పూర్వం కార్యః , ॥ శ్లో ॥ తిలోదకేచపిణ్డేచ ప్రదత్తేదశమేఽహని । అశ్మనోత్థాపనం కృత్వా తతః ప్రేతం విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానానన్తరమేవాశ్మోత్థాపనస్మరణాత్.। “ దశమేక్షుత్పరిక్షయః ” “ దశమేనతుపిణ్డేనతృప్తిః ప్రేతస్యజాయతే ” ఇతిస్మరణాత్ , భుక్తభోజనవత్తృప్తస్య ప్రేతస్యబలిప్రదానాయోగాదిత్యాహుః । అఖణ్డాదర్శేతు — ॥ వా ॥ అత్రోదకపిణ్డబలిప్రదానాత్ప్రీతతృప్తిః ప్రేతతృప్త్యాసన్తతివృద్ధిర్భవతి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్యహం యత్పిణ్డోదకదానం యచ్చదశాహేయచ్చప్రభూతబలిప్రదానం తాభ్యాం ప్రేతస్యతృప్తిర్భవతీత్యర్థః । ఏవంచప్రభూతబలిప్రదానేనాపి ప్రేతస్య తృప్తేః పిణ్డోదకదాన ప్రభూతబలిదానయోః పౌర్వాపర్యే అనియమ ఇతి కేచిత్ । యత్తుకైశ్చిదుచ్యతే — ॥ శ్లో ॥ మన్దారగురువారేషుదశాహే సముపస్థితే । బలింప్రభూతం దద్యాచ్చేత్కులక్షయకరం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి తన్మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయమిత్యేకే । పితృమేధసారేవిశేషః — ॥ వా ॥ నాత్రవారాదిదోషఛిన్నా బలేఃక్షున్నివృత్త్యర్థత్వాద్దశాహ ఏవ త

థాభావాత్తత్పూర్వం ప్రభూతబలిప్రదానస్య నిరర్థకత్వాత్ పిణ్డోదకదానవదదోషాత్ స్మృతిష్వనిషేధాచ్చ దశాహ ఏవ బలిర్దేయః । "వైధే కర్మణి తు ప్రాప్తే కాలదోషం న చిన్తయేత్ ।" ఇతి వసిష్ఠస్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు కాలదీపేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆరవారే చ సౌరే చ గురువారే చ భార్గవే । పాషాణస్థాపనోత్థానం సద్యశ్చ కులక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । తన్మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయమ్, అతిక్రాన్తౌర్ధ్వదైహికవిషయం చ, ॥ శ్లో ॥ పాషాణస్థాపనే శ్రేష్ఠా మన్దభౌమార్కవాసరాః । ఉత్థాపనే స శౌక్రీయా మాతాపిత్రోర్గురోశ్శుభాః ॥ పరోక్షే సూక్ష్మతః పశ్యేత్ప్రత్యక్షే న విచారయేత్ । ఇతి స్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి.

అన్తర్దశాహే దర్శాదిసమ్భవే విధిః

యదా దశాహమధ్యే దర్శపాతస్తదా దర్శ ఏవోత్తరతన్త్రం పిణ్డోదకదానాదిరూపం సమాపయేత్ । తదాహుశ్శృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచమన్తరా దర్శో యది స్యాత్సర్వవర్ణినః । సమాప్తిం ప్రేతతన్త్రస్య కుర్యాదిత్యాహ గౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యేష్వాహే వ కర్తవ్యా ప్రేతపిణ్డోదకక్రియా । ద్విపరేద్యవే తు కుర్వాణః పునశ్శ్రావం సముశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రవృత్తాశౌచతన్త్రస్తు యది దర్శస్సమాపతేత్ । సమాప్య చోదకం పిణ్డం స్నానమాత్రం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సార్వసఙ్క్రమణేఽపి మైత్రరప్యుపలక్షణమ్ । తథా శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ త్యజేత్సఙ్క్రమణం భానోర్మధ్యతః ప్రేతకార్యతః । నోచేత్తత్కర్తృనాశః స్యాద్దర్శశ్చేత్తత్కులక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ దర్శస్సఙ్క్రమణం వాపి దశాహాన్తర్యదా భవేత్ । తావదేవోత్తరం తన్త్రం సమాప్యమితి నిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యే దర్శశ్చేత్తత్ర సర్వం సమాపయేత్ । ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మహానిత్యవధార్యతామ్ ॥ చన్ద్రద్వయే యదాఽజ్ఞానాత్ప్రేతకర్మ సమాచరేత్ । నోపతిష్ఠతి తత్సర్వం దాతుః కులవినాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రద్వయే బలిర్నైవ దేయః ప్రేతస్య తృప్తయే । యది దద్యాద్ద్విచన్ద్రే తు దాతుః కులవినాశ

నమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ చ — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే సంప్రాప్తే దర్శే పిణ్డాన్ సమాపయేత్ । అస్థిసంచయనం తత్ర దర్శాత్పూర్వం విధీయతే ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అథోర్ధ్వం కృష్ణపక్షస్య దశమ్యాం సంస్థితే సతి । తదానీం సంచయేదస్థి న చతుర్థేఽహ్ని సంచయః ॥ త్రయోదశీకలామాత్ర తిథౌ యస్య మృతిర్భవేత్ । నాతిక్రమ్య సినీవాలీం కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ చతుర్దశీయుక్తామావాస్యాదినే చతుర్దశీసమయమరణేఽపి అమాయాం దాహసఞ్చయోదకాది సమాపనీయమ్ । తదుక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశీక్షణమృతస్తత్ర దర్శో భవేద్యది । పిణ్డోదకం దశాహాన్తం తస్మిన్నేవ దినే నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఉదయం యాతి చాదిత్యే పర్వమిశ్రాం చతుర్దశీమ్ । సంప్రాప్య సంస్థితే విప్రే కృష్ణపక్షస్య తం దహేత్ ॥ అమాయాం వా మృతిర్యస్య తస్యాం సంస్కారకల్పనా । తస్యాం సఞ్చయనం కుర్యాచ్ఛేషం చైవ యథాయథమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశీమృతః కశ్చిత్తతః ప్రాప్నోత్యమాతిథిః । పిణ్డోదకం దశాహాన్తం తస్మిన్నేవాహ్ని నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఇన్దుక్షయే యదా మృత్యుః స్త్రియో వా పురుషస్య వా । ఉదకం పిణ్డదానం చ తదా సర్వం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహన్యమావాస్యా తత్రోదకబలిం హరేత్ । అథవా తత్ప్రభృత్యేవ జలం పిణ్డాంస్తు వాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దర్శమరణే తదుత్తరదినమారభ్య వా పిణ్డోదకదానం కుర్యాద్దర్శసఙ్క్రమయోర్దుష్టత్వాదితి వ్యాఖ్యాతారః । అన్యే తు, అన్తర్దశాహే యదా కదాచిద్దర్శసంభవే ఉదకాదిసమాపనీయం తదుత్తరదినమారభ్య వా కార్యమితి వ్యాచక్షతే, తదయుక్తమ్ "ప్రథమేఽహన్యమావాస్యా" ఇతి ప్రకృతత్వాత్ । అమావాస్యామరణవిషయస్యైవ వికల్పస్య ప్రతీతేః, "ప్రథమేఽహ్న్యఞ్జలిత్రయమ్" ఇత్యాదినా ప్రథమదినప్రభృత్యవిశేషేణ ఉదకదానాది విధానాత్ దశాహాదేః పూర్వమేవారభ్య దశాహాదౌ సమాపనీయమ్ । తత్రాలస్యాదినాఽనారబ్ధే సతి దర్శసఙ్క్రాన్త్యనన్తరదినమారభ్య దినత్రయేణైకేన వా దినేన సమాపనీయమిత్యాహుః । దర్శసఙ్క్రమయోస్తు సఞ్చయ

సంస్కృత్యైవసమాపనీయమ్ । తథా కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని తృతీయే వా యదాదర్శో భవేత్తదా । అస్థిసఞ్చయనం కుర్యాదితి విష్ణుస్మృతిస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దశాహమధ్యే సఙ్క్రాన్తిరిత్యాదిభిః సఙ్క్రమణస్యాపి త్యాజ్యత్వస్మరణాద్దర్శతుల్యయోగక్షేమత్వాత్సఙ్క్రమణేఽప్యేవమేవ గ్రాహ్యమ్ । దశాహమధ్యే తయోర్యౌగపద్యే దర్శే సమాపయేత్, "ప్రాప్తే దర్శే సఙ్క్రమే చ దర్శ ఏవ సమాపయేత్ ।" ఇతి స్మరణాత్ । సఙ్గ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యది సఙ్క్రాన్తిదర్శౌ తు దశాహాభ్యన్తరే యదా । మాతాపిత్రోర్వినాన్యేషాం దర్శే నైవ సమాపయేత్ ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమాయాం తు మృతిర్యస్య తద్దినే దహనం భవేత్ । చన్ద్రస్యదర్శనాత్పూర్వం దర్శే పిణ్డాన్ సమాపయేత్ ॥ అష్టమ్యాం చ మృతం దేహం ప్రథమాయాం దహేద్యది । ఉదకం పిణ్డదానం చ సదశాహం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ అమాయాం మరణం యస్య తస్య పిణ్డోదకక్రియాః । ఆదశాహాత్ప్రతిదినం కారయేత్స్మృతిశాసనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తదపి ప్రథమాహాభిప్రాయమ్, అన్యథా పూర్వోక్తవచనవిరోధాపత్తేః । ఉశనాఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్విచన్ద్రదర్శనం యావద్బలిపిణ్డక్రియా భవేత్ । ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మహానిత్యవధార్యతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ అష్టమాంశే చతుర్దశ్యాః క్షీణో భవతి చన్ద్రమాః । అమావాస్యాఽష్టమాంశే చ పునః కిల భవేదణుః ॥ * ॥ ఇతి । అతోఽమావాస్యాష్టమాంశాత్ప్రాగేవ పిణ్డోదకాపకర్షః కార్యః, అన్యథా ద్విచన్ద్రత్వప్రసఙ్గాత్ । దినద్వయేప్యమావాస్యాసమ్భవే మధ్యాహ్నవ్యాపిన్యాం తస్యాం శ్రాద్ధదినేఽప్యష్టమాంశాత్ప్రాక్ కర్తవ్యః । సఙ్క్రాన్తావపి తత్సమయాత్పూర్వం మధ్యాహ్న ఏవ సమాపనీయమ్ । అనాథవిషయేఽపి స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రద్వయే మృతోఽనాథో దగ్ధశ్చేదుదకార్థినః । సఞ్చయోదకదానాని తస్మిన్నహ్ని సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతాని వచనాని మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయాణి.

దశాహమధ్యే దర్శాదిసమ్భవే మాతాపితృవిషయే

మాతాపితృవిషయే తు శ్లోకగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్తత్ర సర్వం సమాపయేత్ । పిత్రోస్తు యావదాశౌచం దద్యాత్పిణ్డం

జలాఞ్జలీన్ ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అర్వాగ్దశాహాత్పిత్రో స్తు కుహూర్యది తదా భవేత్ । ద్విచన్ద్రదోషో నాస్త్యేవ కర్తవ్యాస్తు క్రియాస్సుతైః ॥ * ॥ స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ దశాహాభ్యన్తరే పిత్రోః సినీవాలీ యదా భవేత్ । అతీత్యైవ చ కర్తవ్యం పుత్రేణాఽన్యేన నేష్యతే ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్పితుర్మాతుర్గురోర్మృతౌ । పిణ్డం దద్యాద్దశాహాన్తమితరేషాం సమాపయేత్ ॥ * ॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ద్విచన్ద్రదర్శనే దోషో మాతాపిత్రోర్న విద్యతే । మధ్యే పిణ్డసమాప్తిశ్చేత్ కులక్షయకరీ భవేత్ ॥ * ॥ అన్యత్రాఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యే సఞ్జాత్రస్త్రిర్దర్శో వాఽథ భవేద్యది । తోయం పిణ్డం సమాప్యైత తద్దినే నారసేతరైః ॥ బలిర్ద్విచన్ద్రదృష్టశ్చేద్ధినస్తి శవదాహకమ్ । చన్ద్రద్వయేఽపి కర్తవ్యా మాతాపిత్రోర్బలిక్రియా ॥ * ॥ వరదరాజీయే — ॥ శ్లో ॥ దర్శే ప్రేతదినేషు సత్యపి తథా దద్యాద్దశాహం సుతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్పిణ్డనిర్వాపణాదికమ్ । సపిణ్డో వర్జయేత్పుత్రః కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేచ్ఛిష్టం పిణ్డోదకాదికమ్ । మాతాపిత్రోర్వినాఽన్యేషాం దర్శ ఏవ సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యదపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహాభ్యన్తరే దర్శస్సఙ్క్రమో వా భవేద్యది । మాతాపిత్రోర్దశాహాన్తం యథావిధి సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిశ్వాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచమధ్యే విధుసఙ్క్షయశ్చేద్దద్యాద్దశాహం తిలవారిపిణ్డమ్ । పుత్రస్సుతో దత్తక ఔరసశ్చ శేషాస్సుతాస్తత్ర సమాపయేయుః ॥ * ॥ ఇతి । మాతాపితృవిషయే విశేషో గాలవేనోక్తః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరాశౌచమధ్యే తు యది దర్శస్సమాపతేత్ । తావదేవోత్తరం తన్త్రం పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రోరాశౌచమధ్యే త్రిరాత్రాత్పరం యది దర్శస్సమాపతేత్, తదైవోత్తరం తన్త్రం దర్శే సమాపయేత్, నార్వాక్దర్శాపాత ఇత్యర్థః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దర్శో దశాహమధ్యస్స్యాదూర్ధ్వం తన్త్రం సమాపయేత్ । త్రిరాత్రాదుత్తరం పిత్రోర్మృతావితి వినిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరాశౌచమ

ధ్యేతు దర్శశ్చేత్త్రిదినాత్పరమ్ । తావదేవోత్తరం తన్త్రం సమాప్య
మితి నిశ్చయః ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యేదర్శశ్చేత్తత్ర స
ర్వం సమాపయేత్ । అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వం పిత్రోరపి సమాపయే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర చన్ద్రికాస్మృతిరత్నమాధవీయకాలాదర్శాదిప్రా
ఘనిబన్ధనేషు వ్యవస్థాకృతా । మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయే యదాకదావా
దర్శాపాతే ఊర్ధ్వతన్త్రం సమాపయేత్, మాతాపితృవిషయే తు త్రిరాత్రా
దుత్తరం దర్శాపాతే ఊర్ధ్వతన్త్రం సమాపయేత్ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్తు యావ
దాశౌచం దద్యాత్పిణ్డాఞ్జలాఞ్జలీన్ ॥ * ॥ ఇత్యాదీని దశాహసమాపన
ప్రతిపాదకాని వచనాని త్రిరాత్రాదర్వాక్ దర్శాపాతే వేదితవ్యాని । త్ర్య
హాత్పరమితి గాలవాదిభిర్విశేషితత్వాదితి । అత్ర చన్ద్రికాదావౌరసాదిస
ర్వపుత్రసాధారణ్యేనాపి శేషేణ వ్యవస్థోక్తా । అన్యైస్తు పితృమేధసారకృ
దాదిభిరర్వాచీనైర్వ్యవస్థాన్తరముక్తమ్ । "పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరమ్", ఇ
త్యాదీని మాతాపితృవిషయే త్రిరాత్రాదుత్తరం దర్శసమ్భవే సమాప్తిప్రతి
పాదకాని గాలవాదివచనాని దత్తౌరసపుత్రికాపుత్రవ్యతిరిక్తగౌణపుత్రక
ర్తృకోదకసమాప్తిపరాణి । 'తోయం పిణ్డం సమాప్యేత తద్దినే నౌరసేతరైః'
'శేషాస్సుతాస్తత్ర సమాపయేయుః ।' ఇత్యాదిభిస్త్ర్యహమధ్యే దర్శసమ్భ
వే తేషామపి పిణ్డోదకసమాపనప్రాప్తే 'పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరమ్' ఇ
త్యాదీని తద్విషయాణ్యేవ వ్యవతిష్ఠన్తే । ఏవం చ, ॥ శ్లో ॥ ద్విచన్ద్రదర్శనేదో
షో మాతాపిత్రోర్న విద్యతే । మధ్యే పిణ్డసమాప్తిశ్చేత్కులక్షయకరీ భవేత్ ॥
పిత్రోస్తు యావదాశౌచం దద్యాత్పిణ్డం జలాఞ్జలీన్, ఇత్యాదీని త్రిరాత్రా
దర్వాగ్విషయాణీతి సఙ్కోచో న కార్యః । తేన దశాహమధ్యే త్రిరాత్రా
దర్వాగూర్ధ్వం వా దర్శసఙ్క్రమణసమ్భవే పుత్రవ్యతిరిక్తస్యైకతుర్జ్ఞా
తీనాం దర్శసఙ్క్రమయోరేవ సమాపనమ్, దత్తౌరసపుత్రికాపుత్రవ్యతి
రిక్తపుత్రాణాం త్రిరాత్రాదూర్ధ్వం దర్శాదౌ సతి సమాపనమ్, త్రిరా
త్రాదర్వాగ్దర్శాపాతే తు తేషాం న సమాపనమ్, దత్తౌరసపుత్రికాపుత్రా
ణాం తు యదాకదావా దర్శాదౌ సతి తత్ర సమాపనమ్, కింతు దశాహ ఏవ పి
ణ్డోదకాది సమాపనమ్" ఇతి । యథోచితమిహ ద్రష్టవ్యమ్ । జ్ఞాతీనాం

పుత్రేణసహ సమాపనముక్తం రత్నావల్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ సజాత్రిన్తి రాత్రేఽథదర్శేవా మధ్యేచేత్ జ్ఞాతిభిస్సుతః । ఉదకం పిణ్డదానంచ దశాహాన్తేసమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాఽన్యదపి — ॥ శ్లో ॥ కర్తా యదా సమాప్నోతి తదానీంతు సపిణ్డకాః । జ్ఞాతిభిస్తత్సమాప్తిశ్చేన్మధ్యేతేషాం కులక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । సపిణ్డకాస్సమాప్నుయురితి శేషః । పుత్రవ్యతిరిక్త కర్తృవిషయే జ్ఞాతీనాం సమాపనమాహశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహన్యనారభ్యకర్త్రా సహతిలోదకమ్ । యదిపశ్చాచ్చకర్తారస్తేన్తర్దశే తు సజాతీయే ॥ కుర్యురాన్తర్ధతే దర్శే సజాతీయే దశమేహని ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — ॥ వా ॥ ప్రథమేఽహన్యనారభ్యకుర్వతా కర్త్రా సహ యదా జ్ఞాతయః క్రియారమ్భం న కుర్వన్తి, యదా చ కర్తారః కర్మాదేరూర్ధ్వం క్రియారమ్భం కుర్వన్తి తత్రోభయత్ర జ్ఞాతయోఽన్తర్దశాహే దర్శే సంక్రమే వా సమాపనం కుర్యుః, దర్శాదూర్ధ్వమారభ్య కుర్వతా కర్త్రా సహ దశమే హనీతి । స్మృత్యన్తరేఽప — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని కర్త్రా యే న కుర్వన్తి తిలోదకమ్ । తైర్జ్ఞాతిభిశ్చ దర్శాదౌ సమాప్యేతౌరసేతరైః ॥ * ॥ ఇతి । ఔరసేతరైః కర్తృభిర్జ్ఞాతీనాం సమాపనమిత్యర్థః । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యేసజాతీన్త్రా ప్రేతకర్మ సమాపనమ్ । సహైవ జ్ఞాతిభిః కార్యమౌరసాన్యైశ్చ కర్తృభిః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతకర్మ సమాపనమిత్యుక్తత్వాత్, ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధమపి దర్శేఽపకృష్య సమాపనీయమితి కేచిత్ । అన్యేతు — " ॥ శ్లో ॥ తోయపిణ్డం సమాప్యేత తద్దినే నౌరసేతరైః । " ఇత్యాదిభిః పిణ్డోదకయోరేవాపకర్షస్మరణాన్నాస్తి నవశ్రాద్ధాపకర్షః, తత్తద్దినేష్వేకాదశే వా దినే నవశ్రాద్ధాని కర్తవ్యాని, ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధానితు అపకృష్యసమాపనీయాని ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధమేకోత్తరం వృద్ధ్యా కర్తవ్యంతు దినేదినే । ఆవసానాద్బలీనాంతు ద్విగుణం ప్రత్యహం పరే ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డోదకోపక్రమావసాన విశిష్టత్వాత్, సన్నియోగశిష్టన్యాయాచ్చేత్యాహుః । శిష్టాచారాదిహ వ్యవస్థా.

పాషాణోత్థాపనక్రమః

పాషాణోత్థాపనం దశాహపక్షరాత్యదితాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ అహాఽమధ్యేతథాఽన్త్యేయ ఉదకాది సమాపయేత్ । సపవదశ మేకరాత్రాత్

పాషాణోత్థాపనాదికమ్ ॥ * ॥ షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకార్యాణి సర్వాణి మధ్యే యది సమాపయేత్ । తథాఽపి దశమేఽప్యేవం పాషాణోత్థాపనం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఉదకం పిణ్డదానం చాప్యపకృష్య సమాపయేత్ । ఉత్థాపనం దశాహే స్యాదన్యథా కులనాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్థాపనం ప్రభూతబలి ప్రదానస్యాప్యుపలక్షణమ్ । యదాహ సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యే త్వథ దర్శ ఆగతే సమాపితే కర్మణి పారలౌకికే । ఉత్థాపనం భూతబలిర్దశాహమధ్యే కృతం చేత్కులనాశహేతుః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్ పిణ్డశేషం సమాపయేత్ । ఉత్థాపనం శాన్తిహోమం దశమేఽహ్ని సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శే వా సంక్రమే వా సమాప్య తు । వపనం శాన్తిహోమం చ దశాహాన్తే సమాచరేత్ ॥ తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన దశాహే వపనం విదుః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాతీనామపి వపనమాహ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతయస్సప్తమాదర్వాక్కనిష్ఠా దశమేఽహని । వాపయేయుశ్చ తే సర్వే కర్తృభిస్సహ సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । శాన్తిహోమకాలే వపనమాహాపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ నాపితకర్మాణి కారయన్తే ఏష ప్రథమోలఙ్కారః ॥ * ॥ ఇతి । అన్తర్దశాహసమాపనే కేశవపనపూర్వకమేవోదకం దేయమ్ ॥ శ్లో ॥ ప్రదమే జ్ఞాతయస్సర్వే క్షౌరం కృత్వా తిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ , ॥ వా ॥ వపనం కృత్వా స్నాత్వా ఏకవస్త్రా జలాఞ్జలీన్ దద్యుః ॥ * ॥ ఇతి ప్రచేతస్స్మరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా వపనం మూఢః ప్రేతకర్మ ప్రవర్తతే । ఉదకం పిణ్డదానం చ శ్రాద్ధం చైవ చ నిష్ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాచ్చ । ఏవం చాన్తర్దశాహసమాపనే జ్ఞాతీనాం ప్రథమదినే కర్త్రాదుపరి వపనాకరణే తర్పణాత్పూర్వం కర్తవ్యమేవ, దశమదినేఽపి శాన్తిహోమకాలే శేషవపనం సర్వాఙ్గవపనం వా కార్యమ్ । బాలాదేస్సంస్కారాది ప్రేతకృత్యం బాలాద్యాశౌచప్రకరణే సవిస్తరం ప్రతిపాదితమ్ .

అన్తర్దశాహాగతపుత్రవిషయే క్రమః

అన్తర్దశాహాగతపుత్రవిషయే । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్యాసన్నిధానే యః పిణ్డదానే ప్రవర్తతే । తత్సన్నిధౌ ప్రవృత్తోఽపి స త్యాజ్యః

పిణ్డదస్సుతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్త్రాగమే
యస్తుప్రవృత్తోఽపిక్రియాంత్యజేత్ । తతస్తుకర్మకుర్వీతసంస్కర్తావిసృజేత్త
తః ॥ తతస్తిలోదకంపిణ్డంనగ్నప్రచ్ఛాదనంతథా। నవశ్రాద్ధప్రదానాదిసర్వం
కర్మసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ దశాహకర్మణ్యా
రబ్ధేసంస్కర్త్రాదౌకనీయసా । జ్యేష్ఠోయస్త్వన్తరాగచ్ఛేత్సోఽస్యశేషంస
మాచరేత్ ॥ * ॥ కనిష్ఠేనసోదరేణభిన్నోదరేణవాదాహాదిప్రేతకృత్యే
ఆరబ్ధేసఞ్చయనాత్పూర్వం పరంవాఽఽగతోజ్యేష్ఠపుత్రః కనిష్ఠకృతస్యప్రే
తకృత్యస్యశేషంకుర్యాదిత్యర్థః । తత్రసఞ్చయనాత్పూర్వమాగతశ్చేదు
ప్తకేశస్సఞ్చయనమతీతకాలోదకపిణ్డాంశ్చఏకదాకృత్వాతతస్తాత్కాలి
కపిణ్డోదకనవశ్రాద్ధాద్యేకోద్దిష్టాన్తం స్వస్వకాలేకృత్వా ద్వాదశాహే
సాపిణ్డ్యంచకుర్యాత్ । సఞ్చయనాత్పరమాగతశ్చేదతీతకాలోదకపిణ్డమా
త్రమేకదాదత్వా తాత్కాలికపిణ్డోదకాద్యేకోద్దిష్టాన్తం స్వస్వకాలేకృ
త్వా శ్రవణదినమారభ్యదశాహాశౌచమనుష్ఠాయానన్తరమావృత్తాద్యమా
సికాదీన్యుక్తకాలేకృత్వా త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యంకుర్యాన్నద్వాదశాహే,
తత్రతస్యాశౌచసద్భావాత్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ శృ
ణోత్యనిర్దశం పుత్రః పిత్రోస్తు మరణం యది । మృతాహాత్ప్రేతకా
ర్యంస్యాత్తస్యశుద్ధిర్దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । దశాహమధ్యేసఞ్చయనాదూ
ర్ధ్వం యదిపితృమృతిం శృణోతి తద్విషయమిదం దశాహాశౌచమ్, ॥ శ్లో ॥
పిత్రోర్మృతౌచేద్దూరస్థశ్శ్రుత్వాపితృవిపర్యయమ్ । పుత్రశ్శుద్ధ్యేద్దశా
హేన సఞ్చయనాత్ప్రాక్తు శేషతః ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । అన్యేనసం
స్కారేకృతే సఞ్చయనాత్పూర్వమాగతః పుత్రః పునర్దాహాదిసర్వంకృ
త్వాదశాహశేషేణశుధ్యేత్ , కనిష్ఠేనకృతేతుదాహంవినాసఞ్చయనాది
సర్వంకృత్వాశేషేణైవశుధ్యేత్ । తదుక్తంస్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥
అన్యేనయస్యసంస్కారః కృతస్తస్యాత్మజః పునః । కుర్యాదేవయథాశా
స్త్రమన్యథాకిల్బిషీభవేత్ ॥ * ॥ దేవలశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పునర్దహన
మారభ్యశ్రాద్ధాన్తంపైతృమేధికమ్ । కృత్వాఽన్తేప్రేతరూపస్యసపిణ్డీకర
ణంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రపునర్దాహేచితాగ్నినాశేతదనుగతప్రా

యశ్చోక్తవిధినాఽగ్నిముత్పాద్యపునర్దహనవిధినాఽస్థ్యాదిసంస్కృత్యైకాదశాహేఏకోద్దిష్టంద్వాదశాహేసపిణ్డీకరణంచకుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవత్సంస్కృతస్యాపిహ్యసమాప్తోదకస్యచ । అస్థిసఞ్చయనాదర్వాక్పునర్దాహోవిధీయతే ॥ అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వముసమాప్తోదకస్యతు । పునర్దాహంవినాతత్రపిణ్డదానోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాఽపి — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగాగతోయదిపుత్రకః । తతస్తుకర్మకుర్వీతసంస్కర్తాపిసృజేత్తదా ॥ విసృష్టోభోజయిత్వాన్తేబ్రాహ్మణాంశ్చవిశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కర్మ - పునర్దహనాదికమ్ , అన్తే - సంస్కర్తుస్స్వాశౌచాన్తే , విసృష్టశ్శుద్ధ్యర్థం బ్రాహ్మణాన్భోజయేదిత్యర్థః । అర్థాదన్యేనసంస్కారేసఞ్చయేచకృతేసఞ్చయనాత్పరమాగతేనపుత్రేణదాహాదినకార్యమ్ , అతీతపిణ్డోదకదానననగ్నప్రచ్ఛాదనాదికమవశిష్టదినప్రేతకృత్యంచ కార్యమిత్యుక్తం భవతి । అన్యేనకృతేదాహే సఞ్చయాత్పూర్వమాగతోఽపి పుత్రవ్యతిరిక్తో ముఖ్యకర్తా పునర్దాహం నకుర్యాత్ , సఞ్చయనోదకాద్యేవకుర్యాత్ , ॥ శ్లో ॥ పునర్దాహక్రియాస్సర్వా మాతాపిత్రోర్విశేషతః । ఇతరేషాంతు సర్వేషాంపునర్దాహస్తునేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి పరాశరస్మరణాత్ .

అసపిణ్డాదిదాహకానాం ముఖ్యకర్తృసమాగమేవిధిః

అసపిణ్డశ్చేద్దాహకర్తా తస్యసఞ్చయనాత్పూర్వం ముఖ్యకర్తృసమాగమేసతి అనన్తరమాశౌచముదకదానంచ నాస్తి, సఞ్చయనాత్పరం ముఖ్యకర్తృదర్శనే ప్రేతాన్నభోజనే దశాహమాశౌచముదకదానంచ కార్యమ్ । పక్షిణ్యాశౌచినస్తు అసపిణ్డదాహే సఞ్చయాత్పూర్వం ముఖ్యకర్తృదర్శనే త్రిరాత్రాశౌచమ్ , సఞ్చయనానన్తరం దర్శనె దశరాత్రమాశౌచముదకదానంచాస్తి । సమానోదకాదిషు త్రిరాత్రాశౌచిషు సపిణ్డేషువా దహనకర్తృషు సత్సు సఞ్చయనాత్పూర్వం పరంవా ముఖ్యకర్తృదర్శనే దశాహమాశౌచముదకదానంచ భవతి , అన్యత్సర్వం నివర్తతే । అత్ర సంవాదవచనాని । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డం ద్విజం ప్రేతం విప్రోనిర్హృత్యబన్ధువత్ । అనదన్నన్నమహ్నైవ నచేత్తస్మిన్గృహే

వసేత్ ॥ యద్యన్నమత్తి తేషాం యస్సదశాహేన శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహంతు యోనిబన్ధూనామాశౌచం దహనాదిషు ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచముదకస్యాప్యుపలక్షణమ్ , "యావదాశౌచముదకమ్" ఇతి సంస్కర్తురుదకదానస్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞాతించ నరం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ । జ్ఞాతీనాం దర్శనాచ్ఛుద్ధిస్సఖ్యే తే దశరాత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాణ్డవ్యః — ॥ శ్లో ॥ శావే చ సూతకే చైవ త్ర్యహాత్తూదకదాయినః । శవదాహంతు కుర్యాచ్చేద్దశాహాన్తం భవేత్క్రియా ॥ * ॥ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ యస్సమానోదకం ప్రేతం వహేద్వాఽథ దహేత్తువా । తస్యాశౌచం దశాహం స్యాదన్యేషాం చ త్ర్యహం విదుః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేషామ్ యోనిబన్ధూనామిత్యర్థః । గృహ్యపరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥ అసగోత్రస్సగోత్రో వా యది స్త్రీ యది వా పుమాన్ । ప్రథమేఽహని యః కర్తా స దశాహం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దశాహమధ్యే ముఖ్యకర్త్రాగతేఽపి దౌహిత్రస్సమానోదకాదిస్సపిణ్డో వా సంస్కారాద్దశాహముదకమాత్రం సమాపయేత్ , పిణ్డాదికమన్యత్సర్వం విసృజేదిత్యర్థః । అతస్సంస్కర్తా విసృజేదిత్యనేనాస్య న విరోధః । తథా చ పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రో భ్రాతాఽథ శిష్యో వా అన్యో వా బ్రాహ్మణస్సదా । ప్రథమేఽహని యః కుర్యాత్కుర్యాదేవాప్ప్రదానతః ॥ ఏతైరారబ్ధపిణ్డస్య యద్యాగచ్ఛన్తి వై సుతాః । తేఽపి కుర్యుస్తు పూర్వోక్తపిణ్డదానం జలం తథా ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రః - కనిష్ఠపుత్రః , అన్యో వా - సపిణ్డసమానోదకాదిః , అపాం ప్రదానం అప్ప్రదానమ్ , అప్ప్రదానతః - అప్ప్రదానాత్ , ఆప్ప్రదానతః - అభివిధావాకారః , దశమదినే దేయోదకదానపర్యన్తమితి యావత్ । పూర్వోక్తపిణ్డదానమ్ - సంస్కర్త్రా పూర్వదత్తానాం పిణ్డానాం దానమ్ , తథా జలమ్ - తిలవారి । ఏతదుక్తం భవతి - కనిష్ఠపుత్రభ్రాత్రాదిసంస్కర్తా స్వస్యాశౌచపర్యన్తం ముఖ్యకర్త్రాగమేప్యుదకమాత్రం దద్యాత్ , అన్తరా సమాగతో ముఖ్యకర్తా తు అతీతదినవిహితోదకపిణ్డానేకదా దత్త్వా తాత్కాలికాని శేషాణి ప్రేతకార్యాణి చ తత్తత్కాలే కుర్యాదితి । నను "తేఽపి కుర్యుస్తు పూర్వోక్తపిణ్డదానం జలం తథా" ఇతి

పారస్కరవచనస్య “ జ్యేష్ఠోయస్త్వన్తరాగచ్ఛేత్సోఽస్య శేషంసమాపయేత్ ” ఇతి శ్రీధరీయవచనేనవిరోధ ఇతిచేన్నైవమ్ , శ్రీధరీయవచనప్రాప్తాతీతపిణ్డోదకదాననిషేధస్యార్థికత్వేనదౌర్బల్యాత్ , “ తేపికుర్యుః ” ఇతిపిణ్డోదకదానస్య కణ్ఠోక్తత్వేనప్రాబల్యాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరీయశిలాపాత్రద్రవ్యకర్తృవిపర్యయే । పూర్వదత్తాఞ్జలీన్పిణ్డాన్పునరిత్యాహ గౌతమః ” ఇతికర్తృవిపర్యయేదత్తపిణ్డోదకానాంపునర్విధానాచ్చ । యత్తు శాలాతపవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అన్యగోత్రోఽప్యసమ్బద్ధః ప్రేతస్యాగ్నిం దదాతియః । ఉదకం పిణ్డదానంచ సదశాహం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్యార్థః , దశాహనిర్వర్తనీయం పఞ్చసప్తతిసఙ్ఖ్యాకముదకం పిణ్డదశకంచ ముఖ్యకర్త్రభావే స్వాశౌచాన్తేసమాపయేత్ , యద్వా ప్రేతాన్నభోజనే సతి దశాహేనఉదకాదిసమాపయేదితి । అతఏవస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డోయదిదహేద్ద్వితీయేత్వస్థిసఞ్చయః । ఏకోద్దిష్టం తృతీయేఽహ్నిసవర్ణాస్తువిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । అస్థిసఞ్చయనగ్రహణం తిలోదకాదేరప్యుపలక్షణమ్ । ఏతచ్చప్రేతాన్నభోజనరహితాఽసపిణ్డవిషయమ్ , ॥ శ్లో ॥ యః ప్రమీతమలంకుర్యాద్వహేద్వాథదహేద్ద్విజమ్ । సశుధ్యత్యేకకాలేనకాలశేషంబహిర్వ్రజన్ ॥ గ్రామేవసన్దినాచ్ఛుధ్యేత్త్రిరాత్రేణతద్గృహేవసన్ । నిహ్నుత్యయోమృతాన్నంచ భుఙ్క్తేసతుదశాహతః ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । గ్రామేవసన్దినాచ్ఛుధ్యేదిత్యేతద్దహనానన్తరంముఖ్యకర్తృసమాగమేసతిసఞ్చయాదిప్రేతక్రియాయా అకరణే వేదితవ్యమ్ । ముఖ్యకర్తురభావే ప్రేతక్రియాయాః కరణే తృతీయదినవిహితైకోద్దిష్టేనశుద్ధిః, “ ఏకోద్దిష్టాన్తమేవస్యాత్సంసర్గస్తుశ్శుద్ధతాత్వఘాత్ ” ఇతి బోధాయనేన సంసర్గస్తురేకోద్దిష్టాన్తకరణేనైవశుద్ధిస్మరణాత్ । ప్రేతాన్నభోజనేతు దశాహతశ్శుద్ధిః క్రియాచేతిజ్ఞేయమ్ .

దశమదినాగతముఖ్యకర్తృవిషయః

కనిష్ఠాదినాసంస్కారాదినవదినపర్యన్తప్రేతకృత్యేకృతేసతి దశమదినేదివాఽఽగతోముఖ్యకర్తా ఉప్తకేశో నవభిర్దివసైర్దేయాంస్తిలోదకపిణ్డానేకదైవదత్త్వాప్రభూతబలిం ప్రదాయతత్కాలోదకందశమంపిణ్డంచ

త్వా సర్వాఙ్గవపనం శేషవపనం వా కృత్వా శాన్తిహోమం సమాపయే
త్ । తత్ర శ్రవణదినమారభ్య దశాహాద్యాశౌచస్య సత్త్వేఽపి మరణదినమార
భ్య ఏకాదశదినే ఆద్యశ్రాద్ధం కృత్వా ఆశౌచానన్తరముక్తకాలే ఆవృత్తాద్య
శ్రాద్ధాదీని కృత్వా త్రిపక్షే సపిణ్డనం కుర్యాత్ । తథా స్మృత్యన్తరమ్ —
॥ శ్లో ॥ నవభిర్దివసైర్దద్యాన్నవపిణ్డాన్ సమాగతః । దశమం పిణ్డముత్సృ
జ్య రాత్రిశేషేణ శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । దశమదినే సమాగతో ముఖ్యకర్తా న
వభిర్దివసైః దేయాన్ నవపిణ్డాన్ దత్త్వా దశమపిణ్డం చ దత్త్వా రాత్రిశేషేణ పు
త్రవ్యతిరిక్తకర్తా శుధ్యతీతి । పుత్రోఽపి ఆశౌచస్య సత్త్వేఽపి ఏకోద్దిష్టాధికా
రీ భవతీత్యర్థః । యదాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాదే
కాదశేఽహని । కర్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిరశుద్ధః పునరేవ సః ॥ * ॥ ఇతి । రాత్రి
శేషేణ శుధ్యతీత్యేతదన్యథా కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ । రాత్రిశేషేణ శుద్ధిస్తు
ఽశౌచాదిషు సఞ్చయాత్ప్రాగాగతజ్యేష్ఠపుత్రవిషయమ్, “సఞ్చయా
త్ప్రాక్తు శేషతః” ఇతి దశాహశేషేణ తస్యైవ శుద్ధిస్మరణాదితి, తదసాధు,
సఞ్చయాత్ప్రాగాగతజ్యేష్ఠపుత్రవిషయత్వే రూపవిశేషస్య తత్రాప్రతీతేః,
సఞ్చయాదూర్ధ్వం పరం వా దశమదినే ఆగతస్య ముఖ్యకర్తృమాత్రస్యా
విశేషేణ పిణ్డోదకసమాపనప్రతీతేః, రాత్రిశేషేణ శుధ్యతీత్యేతస్య చ దశ
మదినాగతస్య ముఖ్యకర్తుః పుత్రవ్యతిరిక్తస్య “ ॥ శ్లో ॥ విగతం తు విదేశస్థం
శృణుయాద్యో హ్యనిర్దశమ్ । యచ్ఛేషం దశరాత్రస్య తావదేవాశుచిర్భ
వేత్ ” ఇతి దశమదినోత్తరకాలమాశౌచాభావేన ముఖ్యార్థత్వసమ్భవాత్
పుత్రస్యాపి శ్రవణాదిదశాహాశౌచసత్త్వేఽపి దశాహపిణ్డోదకసమాపనైకోద్ది
ష్టార్థశుద్ధిప్రతిపాదనపరత్వేనాప్యుపపత్తేః । అతస్సర్వోఽపి దశమదిన ఆగతో
ముఖ్యకర్తా స్వోచితం ప్రేతకర్మ తస్మిన్నహని కృత్వా మరణాద్యేకాదశదినే ఆ
ద్యైకోద్దిష్టమాశౌచాపగమానన్తరం విహితకాలేషు ఆవృత్తాద్యమాసికాదీ
ని చ కుర్యాత్ । నను “ శ్రుత్వా తద్దినమారభ్య దశాహం సూతకీ భవేత్ ”
“ పుత్రశ్శుద్ధ్యేద్దశాహేన సఞ్చయాత్ప్రాక్తు శేషతః ” ఇత్యాదినా స
ఞ్చయాత్పరం మృతిశ్రవణే పుత్రస్య దశాహాశౌచవిధానాత్ , యావదా
శౌచం పిణ్డోదకవిధానాచ్చ దశమదినే శ్రవణే తదాది దశాహోదకదాన

ప్రసఙ్గః, తతశ్చ "నవభిర్దివసైర్దద్యాత్" ఇతిదశాహేపిణ్డసమాపనవచనమ్, పుత్రవ్యతిరిక్తముఖ్యకర్తృవిషయంవా, అకృతాస్థిసఞ్చయనవిషయంవాస్యాత్ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమస్థిసఞ్చయనం భవేత్ । ఏకాదశాహేమాసాన్తేవాస్థిసఞ్చయనంభవేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిస్సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమస్థిసఞ్చయనస్యవిహితత్వాదితిచేన్న ॥ శ్లో ॥ శృణోత్యనిర్దిశంపుత్రః పిత్రోస్తుమరణంయది । మృతాహాత్ప్రేతకార్యంస్యాత్తస్యశుద్ధిర్దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి వచనేనాన్తర్దశాహశ్రవణే తదాది దశదినాశౌచస్యసత్త్వేఽపిమృతదినాదిదశాహత ఏవ ప్రేతకార్యసమాపనస్యకణ్ఠతః ప్రతిపాదనాత్, అపవాదభూతేన "యావదాశౌచం ప్రేతస్యోదకమ్" ఇతివిష్ణుస్మరణవచనస్యదశాహానంతరశ్రవణాదివిషయాన్తరసద్భావేనోత్సర్గస్యబాధాత్ .

ఏకాదశేఽహ్ని అపరాహ్ణాత్పూర్వమాగతపుత్రవిషయేవిధిః

ఏకాదశేఽహ్ని అపరాహ్ణాత్పూర్వమాగత పుత్రవిషయే పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ దశరాత్రే వ్యతీతేతు పిత్రోశ్చేదౌర్ధ్వదైహికమ్ । పుత్రఃకుర్యాత్తదాశౌచం దశరాత్రమితిస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ కృతేదశాహకృత్యే శ్రుత్వైకాదశాహే త్వాగతఃపుత్ర ఉప్తకేశ ఏకోద్దిష్టం కృత్వా దశాహతిలోదకం దద్యాత్, అకృతే దశాహకృత్యేఽనిర్దశాహే పిత్రోర్మృతిశ్రుతౌ శ్రుతాహాది దశాహాన్తముదకాది కృత్వా ఏకాదశాహే ఏకోద్దిష్టం కృత్వా త్రిపక్షే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అకృతే దశాహకృత్యే దశమదినరాత్రావాగతోఽపి ॥ శ్లో ॥ శుక్రవారేప్యతిక్రాన్తే మాతాపిత్రోస్తథైవ చ । సన్ధ్యారాత్ర్యోస్తథా క్షౌరం ప్రేతకార్యంచ నాచరేత్ ॥ దివైవ తర్పణం కుర్యాన్నాపరాహ్ణే తు సఞ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । దాహదినవ్యతిరిక్తదినే రాత్రావుదకదానాది నిషేధాత్తతఉత్తరం దశాహకృత్యం సమాప్య ఏకాదశాహే ఆద్యశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । అయమత్ర పితృమేధసారకృతోఽభిమతః పైఠీనసి వచనార్థనిష్కర్షః । అన్యేన సపిణ్డాదినా కృతే దహనాది దశాహకృత్యే సంచయనాత్పరే ఏకాదశాహే పితృమృతిం శ్రుత్వా సమాగతఃపుత్రః పునర్ద

హనాది సర్వం తదాకృత్వా ఏకోద్దిష్టంచకృత్వా తదారభ్య దశరాత్రా శౌచానుష్ఠానముదకమాత్రంచ కుర్యాత్ । కనిష్ఠేనతు దశాహకృత్యే కృతే సంచయాత్పూర్వం పరంవా సమాగతో జ్యేష్ఠపుత్రః ॥ శ్లో ॥ ప్రేత కృత్యేతునిర్వృత్తే పుత్ర ఏకాదశేఽహని । ఆగతస్తద్దినే త్వాద్యం పిణ్డోద కసమాపనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంచయాత్పరమేకాదశాహే ఆగతః వృషోత్స ర్గనపూర్వకమాద్యైకోద్దిష్టంచకృత్వా తత ఆరభ్యాశౌచాన్తముదకదానం కుర్యాన్నపిణ్డదానమ్, ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తా విదేశస్థః కాలేఽకాలే శ్రుతో యది । తిలవారి ప్రకుర్వీత పిణ్డదానం వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణా త్ । కాలే - ఏకోద్దిష్టకాలే ఏకాదశాహ ఇతి యావత్, అకాలే - ఏకాద శాహానన్తరకాల ఇత్యర్థః । అత్ర సర్వత్ర త్రిపక్షాదౌ సపిణ్డీకరణమ్ । అకృ తే దశాహకృత్యే ఆగతదినమారభ్య దశాహకృత్యం పరిసమాప్య ఏకాద శాహే ఏకోద్దిష్టం త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాదితి । అన్యేతు ప్రైతీనసిన చనమన్యథా వ్యాచక్షతే — దశరాత్రేవ్యతీతే ఏకాదశదినే పిత్రోర్మృతి శ్రవణే పుత్రస్తదా తస్మిన్నేవాఽహని ఔర్ధ్వదైహికం వపనపూర్వకముక్తం పరిసమాప్య ఏకోద్దిష్టం పరిసమాప్య ఏకాదశాహమారభ్యాశౌచమాత్రమను ష్ఠేయమ్, నోదకమితి తన్మన్దమ్, ॥ శ్లో ॥ కనీయసా కర్మ సమాపితం చే చ్ఛ్రాద్ధాత్పురో జ్యేష్ఠసమాగతశ్చేత్ । తస్మిన్దినే శ్రాద్ధమేకం సమాప్య పశ్చాద్దశాహాత్తు తిలోదకంచ ॥ కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకీ భ వేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పుత్రస్సపిణ్డీకరణం పునః ॥ ముఖ్యకర్తా విదేశస్థః కాలేఽకాలే శ్రుతో యది ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిః షట్త్రింశన్మతాదివచనై రేకో ద్దిష్టానన్తరమప్యుదకదానవిధానాత్

కనిష్ఠాదికృతసాపిణ్డ్యస్య జ్యేష్ఠేన పునఃకరణమ్

యద్యేకోద్దిష్టాన్తం పుత్రో వాఽన్యో వా కుర్యాత్ । విదేశస్థః పుత్ర శ్శ్రుత్వా వపనం కృత్వా దశాహ ముదకమాత్రం దద్యాత్, సపిణ్డీకర ణం చాన్యకృతం కనిష్ఠకృతం వా పునః కుర్యాత్ । అత్ర గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకీ భవేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పుత్రస్సపి ణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥ **వృద్ధశాతాతపః** — ॥ శ్లో ॥ అగ్రజో వాఽనుజో

భ్రాఽపి పిత్రోరవగతో మృతిమ్ । వాపయిత్వాఽథ కేశాదీన్ సచేలముపగా
హయేత్ ॥ ఆదశాహం బ్రహ్మచారీ దత్వా చైతత్తిలోదకమ్ । సపిణ్డీకరణం
కుర్యాదనేన చ కృతం యది ॥ * ॥ ఇతి । అగ్రజస్తిలోదకం దశాహం దత్వా
అన్యకృతమపి సపిణ్డీకరణమేకాదశాహే పునః కుర్యాత్ , అనుజస్తు దశా
హం తిలోదకమాత్రం దద్యాదిత్యర్థః । మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ దేశా
న్తరేస్థితః పుత్రః శ్రుత్వా పితృవిపర్యయమ్ । కృత్వా తు వపనం స్నాత్వా ద
శాహాన్తం తిలోదకమ్ ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ * ॥
ఇతి । ఏకోద్దిష్టస్య పూర్వమన్యేన కృతత్వాదేకాదశాహే పునస్తస్య విధా
నాభావాత్, తత్ర సపిణ్డీకరణమేవ కుర్యాత్ , న పునః షోడశశ్రాద్ధమిత్యర్థః।
ఏతచ్చ ఏకాదశాహే సపిణ్డీకరణం పునఃకరణవిషయమ్ , అన్యథా ప్రథమా
దావేవ కుర్యాత్ । షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ ఆగతో జ్యేష్ఠపుత్రస్తు ప్రే
తకృత్యే సమాపితే ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సాపిణ్డ్యముక్తికాలవ్యతిక్రమే ॥*॥
ఇతి । ప్రేతకృత్యే సపిణ్డీకరణాన్త ఇత్యర్థః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥
జ్యేష్ఠేన వా కనిష్ఠేన సపిణ్డీకరణే కృతే । దేశాన్తరగతానాం తు పిణ్డదానం క
థం భవేత్ ॥ శ్రుత్వా తు వపనం కృత్వా దశాహాన్తం తిలోదకమ్ । తేనాస
పిణ్డీకరణం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ ద్వాదశాహే న కర్తవ్య ఇతి శాతాతపో
బ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వజ్యేష్ఠః పునః కుర్యాదిత్యర్థః । శాతాతపః —
॥ శ్లో ॥ శ్రవణాహే న కుర్వీత భోజనం మైథునం తథా । దశాహాన్తేఽనుజః
కుర్యాత్ పార్వణశ్రాద్ధమాదరాత్ ॥ జ్యేష్ఠస్సపిణ్డీకరణం పునః కుర్యా
త్కృతం యదా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేన కృతే ఏకోద్దిష్టాన్తకృత్యేఽనన్తరమాగ
తోఽనుజో దశాహముదకదానం దత్వా దశాహాన్తే ఏకాదశాహేఽగ్రజాస
న్నిధానే పార్వణం సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్ , తత్కృతమపి సాపిణ్డ్యమగ్ర
జః పునః కుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కృతే శ్రాద్ధే జ్యేష్ఠ
పుత్ర ఆగతశ్చేత్కథం భవేత్ । తిలోదకం తు నిర్వర్త్య త్రిపక్షే తు సపిణ్డన
మ్ ॥ కనిష్ఠేనైవ విధివత్సపిణ్డీకరణే కృతే । జ్యేష్ఠేనాపి చ కర్తవ్యం సపిణ్డీక
రణం పునః ॥ విభక్తో వాఽవిభక్తో వా మాతాపిత్రోస్సపిణ్డనమ్ । కథంచిద
నుజః కుర్యాత్ భూయః కుర్యాత్తదగ్రజః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాత్యాదినాఽపి

ణ్డ్యన్తేకృతే జ్యేష్ఠాసన్నిధానే సర్వేవిభక్తాః పుత్రాఏకాదశాహే సాపి
ణ్డ్యం పునఃకుర్యుః , పశ్చాదాగతోఽజ్యేష్ఠోఽపిపునః కుర్యాత్ । అగ్ర
జేనకృతంతు నపునః కుర్యాదిత్యాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీక
రణంపిత్రోః పితృయజ్ఞవిధానతః । పుత్రాస్సర్వేపృథక్కుర్యుర్యదాజ్యే
ష్ఠోనకారయేత్ । అగ్రజేనకృతం కర్మనానుజేనపునః కృతిః ॥ * ॥ ఇతి ।
సర్వజ్యేష్ఠసన్నిధానే విభక్తాఅపినపృథక్కుర్యుః । జ్యేష్ఠఏవకనిష్ఠానుమత్యా
సంపృక్తద్రవ్యేణసాపిణ్డ్యం పునఃకుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం
శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । ఏకేనైవతుకార్యాణిసంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥
ఇతిస్మరణాత్ । అవిభక్తవిషయేతుఅన్యకృతేసపిణ్డీకరణేసర్వజ్యేష్ఠాసన్నిధా
నేవిద్యమానజ్యేష్ఠ ఏవపునఃకుర్యాత్, నసర్వే । సర్వజ్యేష్ఠోఽపిశ్రుత్వా
పునః కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠేఽసన్నిహితేచార్త్తేవర్తమానేక్రియాన్త
రే । పిత్రోఃపుత్రేణకర్తవ్యం ద్వితీయేనానుజేనవా ॥ సర్వైరనుమతింకృ
త్వాజ్యేష్ఠేనైవతుయత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణచావిభక్తేనసర్వైరేవకృతంభ
వేత్ ॥ జ్యేష్ఠస్సపిణ్డీకరణంపునఃకుర్యాత్కృతంయదా ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్.

వత్సరాన్తేమాతాపితృమృతిశ్రవణే

సంవత్సరానన్తరం మాతాపిత్రోర్మృతిశ్రవణే స్మృత్యన్తరమ్ —
॥ శ్లో ॥ పితరిప్రోషితేప్రేతేపుత్రఃకుర్యాత్క్రియాదికమ్ । సంవత్సరే
వ్యతీతేఽపిదశరాత్రం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥
పితరౌచేన్మృతౌస్యాతాం దూరస్థోఽపిహిపుత్రకః । శ్రుత్వాతద్దినమార
భ్యదశాహం సూతకీభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥
మహాగురునిపాతేతుఆర్ద్రవస్త్రోపవాసినా । అతీతేఽబ్దేపికర్తవ్యం ప్రేత
కార్యం దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ మాతాపి
తృమరణేదూరదేశేఽపివత్సరాదూర్ధ్వమపిపుత్రశ్శ్రుత్వాశ్రవణదినాది
స్వజాత్యుక్తం దశాహాద్యాశౌచంకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతీతవత్సర
**ప్రేతస్యప్రథమవత్సరవిహితసోదకుమ్భానుమాసికకేశధారణాదీనాంద్వి
తీయవత్సరేకర్తవ్యతావిధానాదర్శనాత్తానినకార్యాణి, మృతమాసేమృ
తతిథావాబ్దికశ్రాద్ధమేవ, మృతమాసాద్యజ్ఞానేతత్కాలేకార్యమ్ । అ**

నతీతవత్సరప్రేతకృత్యేత్వాబ్దికపర్యన్తం స్వే స్వే కాలే శిష్టానామ్యర్థప్రభా
వీని సోదకుమ్భమాసికాదీని కృత్వా మృతమాసతిథావాబ్దికం కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥
అస్థ్నాం పలాశవృన్తైర్వా దగ్ధ్వా తు విధిపూర్వకమ్। ఏకాదశే ద్వాదశే చ మా
సికాని సపిణ్డనమ్। కృత్వా చ పునరావృత్త్యా మాసికాని తు తద్దినే। యావ
దాబ్దికపర్యన్తమితి శాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి। శతకేఽపి — ॥ శ్లో ॥
దశరాత్రం సదా పిత్రోః పరోక్షమరణశ్రుతౌ। త్ర్యహం మాతృసపత్న్యా
స్తు దశాహం వత్సరాదధః। కృతౌర్ధ్వదైహికేఽత్యబ్దే దినం తస్యాస్త్ర్యహం
తయోః ॥ * ॥ ఇతి। శతకృతా ఏతద్వ్యాఖ్యాతమ్। వత్సరమధ్యే తత్ప
రం వా మాతాపిత్రోరసన్నిధానమరణశ్రవణే సర్వేషామపి పుత్రాణాం ద
శాహమాశౌచమ్, సపత్నీమాతుస్త్వసన్నిధానే మృతౌ శ్రుతాయాం వత్సా
త్పరం త్ర్యహమేవ తత్పూర్వం తు దశాహమ్। అత్ర విశేషః — జ్యేష్ఠేన కృ
తేఽప్యౌర్ధ్వదైహికేఽబ్దే చాతిక్రాన్తే, తస్యాః - సపత్నీమాతుః, పరోక్షమృ
తిశ్రవణేదినమ్, తయోః - మాతాపిత్రోః, తచ్ఛ్రౌతౌ కనిష్ఠస్య త్ర్య
హమ్, ॥ శ్లో ॥ పితరి ప్రోషితే ప్రేతే పుత్రో దేశాన్తరం గతః। కృతక్రియే
త్రిరాత్రం స్యాద్దశాహమకృతక్రియే ॥ * ॥ ఇతి। వత్సరాదూర్ధ్వశ్రవణే
కృతక్రియే త్రిరాత్రవిధిః కనిష్ఠవిషయ ఏవ, ॥ శ్లో ॥ కృతక్రియేఽపి పితరి దశా
హం సూతకం భవేత్। దద్యాత్తిలోదకం పిణ్డం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥
ఇతి దశాహవిధానాత్కృతస్యాపి సపిణ్డీకరణస్య పునః కరణవిధానసామర్థ్యా
జ్జ్యేష్ఠవిషయత్వమస్యావగమ్యతే। తథా చ పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రో
షితభ్రాతృమరణే దత్తపిణ్డోదకక్రియే। త్రిరాత్రసూతకం తత్ర దశా
హం పుత్రభార్యయోః ॥ * ॥ కృతక్రియే పితరి భర్తరి చ జ్యేష్ఠపుత్రభా
ర్యయోర్దశాహమిత్యర్థః। ఏవం చ సంవత్సరాదూర్ధ్వం పితృమృతిశ్రవణే
జ్యేష్ఠపుత్రో దశాహముదకమాశౌచం చానుష్ఠాయ కృతమపి సపిణ్డీకరణం పు
నః కుర్యాత్। కనిష్ఠపుత్రస్తు కృతక్రియవిషయే త్రిరాత్రమాశౌచముద
కమాత్రం చ కుర్యాదితి। అత్ర కేచిదాహుః — ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరే వ్య
తీతేఽపి దశరాత్రం యథావిధి ॥ * ॥ ఇత్యాదీని సంవత్సరాదూర్ధ్వం శ్రవ
ణే దశాహప్రతిపాదకాని వచనాని అకృతక్రియపితృవిషయాణి, "కృతక్రి

యేత్త్రిరాత్రంస్యాత్ " ఇతివచనం వత్సరాదూర్ధ్వం పితృమరణశ్రవణే కృతక్రియే పితరిజ్యేష్ఠాదీనాం సర్వేషామపి పుత్రాణామవిశేషేణ త్రిరాత్రాశౌచోదకదానప్రతిపాదనపరమ్, " ॥ శ్లో ॥ కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకం భవేత్ । అగ్రజో వాఽనుజో వాఽపి " ఇత్యాదీనికృతక్రియవిషయే దశాహాశౌచప్రతిపాదకాని వత్సరాత్పూర్వం పితృమరణవిషయాణి । యచ్చోక్తమ్ " సపిణ్డీకరణం పునః ' ఇతి పునఃకరణవిధాన సామర్థ్యాత్ కృతక్రియేఽపి పితరిదశాహాశౌచస్య జ్యేష్ఠపుత్రవిషయత్వమవగమ్యత ఇతి , తదపిన , కృతక్రియవిషయే పుత్రమాత్రస్యపునస్సపిణ్డీకరణవిధానోపపత్తే స్సామర్థ్యాభావేన జ్యేష్ఠైకవిషయత్వాప్రతీతేః । ఏవంచ సంవత్సరాదూర్ధ్వం కృతక్రియ పితృమరణశ్రవణే జ్యేష్ఠపుత్రోఽపి త్రిరాత్రాశౌచముదకంచానుష్ఠాయ చతుర్థదినే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । వత్సరాత్పూర్వం మృతిశ్రవణే సర్వే పుత్రా దశాహమాశౌచముదకంచ కుర్యుః । జ్యేష్ఠపుత్రస్తు కృతమపి సాపిణ్డ్యమేకాదశాహే పునఃకుర్యాత్ " ఇతి । యథోచితమత్ర ద్రష్టవ్యమ్ .

సపత్నీమాతృవిషయే

సపత్నీమాతురవ్దాత్పూర్వం మృతిశ్రవణే దశాహమాశౌచ ముదకంచ । వర్షాత్పరంమృతిశ్రవణేత్ర్యహమ్ । తథాచవరదరాజీయే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాగబ్దాజ్జననీసమం దిశతుతత్ప్రేతోదకాదిక్రియాస్తస్మాత్పరి గౌణమాతృమరణం శ్రుత్వాసదాఘం త్ర్యహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితృపత్న్యామతీతాయాం మాతృవర్జం ద్విజోత్తమ । సంవత్సరె వ్యతీతేఽపి త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సపత్నీమాతురౌరస పుత్రాసన్నిధానె భిన్నోదరేణకృతేదాహాదౌ తదాఽఽగతౌరసపుత్రః స్వకనిష్ఠకృతే యావత్తావదేవకుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ బహ్వీనామేకపత్నీనామేకాచేత్పుత్రిణీభవేత్ । సర్వాస్తాస్తేనపుత్రేణ పుత్రిణీర్మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి తేనపుత్రవత్వాభిధానాత్ । సంగ్రహేచ — ॥ శ్లో ॥ భిన్నోదరకృతేకృత్యే దాహాద్యేత్వాగతౌరసః । స్వకనిష్ఠకృతేయావత్తావదేవాచరేత్తదా ॥ * ॥ ఇతి । సపిణ్డీకరణం భిన్నోదరజ్యేష్ఠకృతమపి కని

ష్ఠోఽప్యౌరసః పునః కుర్యాత్ । స్వకనిష్ఠకృతే యావదిత్యుక్తత్వాత్ .

ప్రోషితభర్తృవిషయే

భర్తృవిషయే పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రోషితభర్తృమరణే దత్తపిణ్డోదకక్రియే । త్రిరాత్రం సూతకం తత్ర దశాహం పుత్రభార్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ గాలవః — ॥ శ్లో ॥ కృతోదకే తు షణ్మాసాత్ పక్షిణ్యాశౌచముచ్యతే । అథశ్చేత్త్రిదినం గ్రాహ్యస్య కృతోదేగశాహికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । షణ్మాసాదూర్ధ్వం భర్తురఘం పక్షిణీత్యర్థః । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భర్తుర్దేశాన్తరమృతౌ షణ్మాసాద్వత్సరాదధః । దశరాత్రం త్రిరాత్రం స్యాద్దశాహం దాహకస్య తు ॥ * ॥ ఇతి । దాహకస్య - భర్తుః । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతిర్యత్ర త్వనుజాగ్రజయోశ్శ్రుతా । షణ్మాసాద్వత్సరాదర్వాగ్దశాహం త్ర్యహమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాత్యాదివిషయే తు "మాసత్రయే త్రిరాత్రం స్యాత్" ఇత్యుక్తమాశౌచముదకం చ జ్ఞేయమ్

అపుత్రసపిణ్డమరణవిషయే

అపుత్రస్య సపిణ్డస్యాకృతసంస్కారస్యైకాదశాహాత్పరం మరణశ్రవణే పునర్దహనం కృత్వా యావత్స్వాశౌచముదకం పిణ్డం చ దత్వా ఆశౌచాన్తే ఏకోద్దిష్టం పరదినే సాపిణ్డ్యం చ కుర్యాత్ । అబ్దాత్పరం శ్రవణే ఏకాహేన పునర్దహనపిణ్డోదకాని సమాప్య ద్వితీయే శ్రాద్ధం తృతీయే సపిణ్డనం చ కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దే తు సంస్కారే ఏకాహాత్పిణ్డమర్పయేత్ । శ్రాద్ధం దద్యాద్ద్వితీయేఽహ్ని తృతీయేఽహ్ని సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ .

కృతప్రేతకృత్యవిషయే పిణ్డనిషేధః

కృతప్రేతకృత్యస్య మరణశ్రవణే ఉదకమాత్రం దద్యాన్న తు పిణ్డాన్, ఏకోద్దిష్టసాపిణ్డ్యే చ కుర్యాత్ । కృతైకోద్దిష్టస్య సపిణ్డాదేర్మరణశ్రవణే ఉదకం సాపిణ్డ్యం చ కుర్యాత్ । అన్యేనాకృతమపి సాపిణ్డ్యం సపిణ్డదౌహిత్రాదిః పునః కుర్యాత్ । కనిష్ఠాదినా నివృత్తపిణ్డోదకదానాది దశాహకృత్యస్య పిత్రాదేరేకాదశదినాదౌ మరణశ్రవణే జ్యేష్ఠాదిర్ముఖ్యకర్తా యావత్స్వాశౌచముదకమాత్రం దద్యాత్, న తు కనిష్ఠాదికృతం

పిణ్డాదిదశాహకృత్యంపునఃకుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తావిదేశస్థఃకాలేఽకాలేశ్రుతోయది । తిలోదకం ప్రకుర్వీత పిణ్డదానం వివర్జయేత్ ॥ కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకీభవేత్ ॥ దద్యాత్తిలోదకం పుత్రస్సపిణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిఃపూర్వోదాహృతవచనైరుదకమాత్రస్య పునర్విధానాత్, పిణ్డదానస్యచ నిషేధాత్ । నను, ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తా విదేశస్థో మాతాపిత్రోర్మృతౌయది । సంవత్సరేవ్యతీతేఽపి కుర్యాత్ప్రేతక్రియాంతదా ॥ * ॥ ఇతివచనాద్దాహాది సర్వం ముఖ్యకర్త్రా కర్తవ్యమితిచేన్న । అన్యకృతస్యాత్రపునఃకర్తవ్యత్వాప్రతీతేశ్చిరకాలాతిక్రమేఽపి పిత్రోర్దశాహాదికక్రియావిధిపరత్వాత్, ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరస్థౌ పితరౌ మృతౌచేదన్యోఽపికుర్యాదఖిలంచపిత్ర్యమ్ । దాహంవినా తానిపునశ్చపిత్రోర్జ్యేష్ఠోఽపికుర్యాదనుజైస్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతివచనాద్దాహవ్యతిరిక్తంసర్వం పునఃకరణీయమితిచేన్న । అస్యాతిక్రాన్తదశాహవిషయత్వాప్రతీతేర్దశాహమధ్యాగతముఖ్యకర్తృవిషయత్వేన చరితార్థత్వాత్ । తథాచ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్త్రాగమేఽన్యస్తు ప్రవృత్తోఽపిక్రియాంత్యజేత్ । తతస్తుకర్మకుర్వీతసంస్కర్తావిసృజేత్తతః ॥ పునస్తిలోదకం పిణ్డం నగ్నప్రచ్ఛాదనం తథా । నవశ్రాద్ధప్రదానానిసర్వంకర్మసమాచరేత్ ॥ * ॥ పార్థసారథిరపి — ॥ శ్లో ॥ పరైరారబ్ధపిణ్డస్యయద్యాగచ్ఛన్తి వైసుతాః । తేఽపికుర్యుస్తుపూర్వోక్తపిణ్డదానంజలంతథా ॥*॥ ఇతి । అతోదశాహమధ్యేముఖ్యకర్త్రాగమే వచనబలాద్దాహవ్యతిరిక్తంపూర్వకృతం సర్వం తేనకార్యమ్, సఞ్చయనంతు నపునః కార్యమ్ । కృతేనైవాస్థిసఞ్చయనేన "ఉత్తిష్ఠప్రేహి" ఇత్యాదిమన్త్రార్థసిద్ధేః, ॥ శ్లో ॥ దశాహకర్మణ్యారబ్ధేసంస్కారాదౌకనీయసా । జ్యేష్ఠోయస్త్వన్తరాగచ్ఛేత్సోఽస్యశేషం సమాపయేత్ ॥ ఇతిస్మరణాత్ । దశాహానన్తరమాగతేనముఖ్యకర్త్రా పిణ్డదానాదివర్జముదకమాత్రమాశౌచం చానుష్ఠేయమ్, ఏకోద్దిష్టాదికమూర్ధ్వకృత్యంచ తేనకార్యమ్ । తథాపితృమేధసారే — ॥ వా ॥

ప్రారబ్ధేకేనచిత్ప్రేతకృత్యేముఖ్యకర్తాఽన్తరాగతోదాహంవినాఽన్యత్సర్వంకుర్యాత్, కృతంనాస్థిసఞ్చయనమ్, పూర్వప్రవృత్తశ్శోదకమాత్ర

మాదశాహం దద్యాత్, యద్యేకోద్దిష్టాన్తం పుత్రో వాఽన్యో వా కుర్యాద్వి
దేశస్థః పుత్రశ్శ్రుత్వా వపనం కృత్వా దశాహముదకమాత్రం దద్యాత్,
జ్యేష్ఠః కృతమపి సాపిణ్డ్యమేకాదశాహ ఏవ పునః కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కనిష్ఠేన కృతం సర్వం శ్రాద్ధాన్తం చ యథా
క్రమమ్ । జ్యేష్ఠపుత్రస్సమాయాతస్తద్దినాదిదశాహతః । పాషాణస్థాప
నం పిణ్డం వినైవోదకమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వాదర్శే చ — ॥ శ్లో ॥
యః కుర్యాత్ప్రథమేఽహ్ని సంస్కృతివిధిం జ్ఞాతేస్తదన్యస్య హా శ్రాద్ధా
న్తం సకలం స ఏవ చరతు జ్ఞాత్యాదికేఽప్యాగతే । జ్యేష్ఠాసన్నిధినా కనీయసి
పితుః కుర్వాణ ఏవ క్రియాశ్శ్రోఽవస్థిత ఏవ చేదథ చరేజ్జ్యాయాం స్తదూ
ర్ధ్వక్రియాః ॥ యత్పిత్రోర్మరణాదికం దశదినం తస్మిన్గతే జ్యాయసస్తత్ప
శ్చాచ్ఛ్రవణాత్ప్రభృత్యుపరతాశౌచప్రవృత్తావపి । జ్యాయానేవ తదూ
ర్ధ్వమాచరతు తచ్ఛ్రాద్ధాదిమిశ్రాన్తకం తత్తత్కర్మణి శుద్ధిమస్మరదసౌ తా
త్కాలికీం దేవలః ॥ * ॥ ఇతి । మిశ్రమ్ - సపిణ్డీకరణమ్, ఉక్తేషు సర్వే
షు వచనేషు దశమదినానూర్ధ్వం కృతదశాహకృత్యస్య పిత్రాదేర్మరణ
శ్రవణే పిణ్డదానాదేరవిధానాదుదకమాత్రమేకోద్దిష్టాదూర్ధ్వకృత్యం చేతి
బహుస్మృతిసంమతమ్ । శతకవ్యాఖ్యానాదౌ తు “ దేశాన్తరస్థాపితరౌ మృ
తౌ చేత్ ” ఇతి వచనమన్యథా వ్యాఖ్యాతమ్ । పుత్రవ్యతిరిక్తేనాన్యేన సపి
ణ్డాదినా దాహాది సాపిణ్డ్యాన్తకృత్యే కృతే అనన్తరమాగతః పుత్రః దాహం
సంచయం వినా పాషాణస్థాపన నగ్నప్రచ్ఛాదన ప్రేతశబ్ద నవశ్రాద్ధైకోత్తర
వృద్ధి వాస ఉదక తిలోదక పిణ్డబలిప్రదాన షోడశ సపిణ్డనాని పునః కుర్యాత్,
“ దాహం వినా తాని పునశ్చ సర్వమ్ ” ఇత్యవిశేషేణాభిధానాత్, ॥ శ్లో ॥
కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకీ భవేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పిణ్డం సపి
ణ్డీకరణం పునః ॥ ” ఇతి పునః పిణ్డదానస్య విధానాచ్చ । అనుజైరనుష్ఠితే
సపిణ్డీకరణాన్తకృత్యే తు జ్యేష్ఠపుత్ర ఉదకమాత్రం పునస్సపిణ్డనం చ కుర్యా
న్న తు పిణ్డాదీని । ఇతి । కనిష్ఠకృతదశాహకృత్యాదివిషయే ఉదకదానసపి
ణ్డీకరణవ్యతిరిక్తం పిణ్డాదికం న కర్తవ్యమిత్యత్రైవార్థే ॥ శ్లో ॥ “ ముఖ్య
కర్తాపి దేశస్థః కాలే ఽకాలే శ్రుతో యది । తిలవారి ప్రకుర్వీత పిణ్డదానం వి

వర్జయేత్ " ఇతి । 'కృతక్రియేఽపి పితరి ' ఇత్యాదీనిపూర్వోక్తానివచనాని యోజితాని । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ నశిలానమృదాస్నానం నప్రేతం నచవాసకమ్ । నగ్నం పిణ్డం నదాతవ్యందర్భస్తమ్బేతిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతమ్ - ప్రేతశబ్దోచ్చారణమ్ , వాసకమ్ - వాసఉదకమ్ , నగ్నమ్ - నగ్నప్రచ్ఛాదనమ్ , పిణ్డమ్ - పిణ్డప్రదానమ్ , దర్భస్తమ్బేతిలోదకం నకార్యమ్ - దర్భస్తమ్బాస్తరణరహితస్థలేకర్తవ్యమిత్యర్థః । తథాచ ద్విక్రియాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠేనవాకనిష్ఠేనసపిణ్డీకరణేకృతే । దేశాన్తరగతానాంతు పిణ్డదానం కథం భవేత్ । శ్రుత్వాతువపనం కృత్వా దశాహాన్తం తిలోదకమ్ । తతస్సపిణ్డీకరణం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ , జ్యేష్ఠేన పితుస్సపిణ్డీకరణాన్తప్రేతకృత్యేకృతే కనిష్ఠః పితృమృతిం శ్రుత్వాదశాహాన్తం తిలోదకందద్యాత్ । కనిష్ఠకృతేతుతస్మిన్ జ్యేష్ఠశ్శ్రుత్వావపనం కృత్వాదశాహాన్తం తిలోదకమాత్రందద్యాన్నతుపిణ్డాన్ , తతఏకాదశాహేసపిణ్డీకరణమేవకుర్యాన్నత్వేకోద్దిష్టమిత్యర్థః । ఏవంస్మృత్యర్థవిప్రతిపత్తౌశిష్టాచారాద్వ్యవస్థా.

అయమత్రనిష్కర్షః — ॥ వా ॥ అన్యేన సంస్కారాదౌ కృతే అన్తర్దశాహేసంచయాత్పూర్వమాగతఃపుత్రః పునర్దాహవిధినాఽస్థ్యాదిదగ్ధ్వా శిరోవపనం కారయిత్వా సంచయన నగ్నప్రచ్ఛాదనాతీత దినకృతవాసఉదక తిలోదకపిణ్డదానైకోత్తరవృద్ధి నవశ్రాద్ధాని తదానీమేవ పునఃకృత్వా తాత్కాలికోదకపిణ్డాద్యేకోద్దిష్టాన్తం తత్తత్కాలే కృత్వా స్వకాలే పఞ్చదశశ్రాద్ధాని సాపిణ్డ్యంచ కుర్యాత్ । సంస్కర్తాతు , యావత్స్వాశౌచమాశౌచాన్త్యదినేవా దశాహశేషే దేయం తిలోదకమాత్రం దత్వాఽఽత్మశుద్ధ్యర్థం బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్ । సంచయాత్పరమాగతశ్చేద్దాహసంచయవవర్జం నగ్నప్రచ్ఛాదనాతీత పిణ్డోదకనవశ్రాద్ధాదికృత్వా , తాత్కాలిక తిలోదకాద్యేకోద్దిష్టాన్తం కృత్వా శ్రవణదినమారభ్య దశాహాశౌచమనుష్ఠాయావృత్తాద్యమాసికాదీన్యుక్తకాలే కృత్వా త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ , సంస్కర్తాతు పూర్వవదేవకుర్యాత్ । కనిష్ఠేనతు **దాహాదిప్రేతకృత్యే కృతే సంచయాత్పూర్వం పరంవా ఆగతో**

జ్యేష్ఠపుత్రః అతీతకాలీనోదక పిణ్డమాత్ర మేకదాదత్వా తాత్కాలికోదకపిణ్డాద్యేకోద్దిష్టాన్తం కుర్యాత్ । సంచయనాత్పూర్వమాగతశ్చేద్ద్వా ఽ దశాహే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్, తతఃపరమాగతశ్చేచ్ఛ్రవణదినమారభ్య దశాహాశౌచమనుష్ఠాయ త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ । సంస్కర్తా కనిష్ఠస్తు పక్షద్వయేఽపి తిలవారిమాత్రం దశాహాన్తం కుర్యాత్ । కనిష్ఠేన కృతే దశాహకృత్యేదశమదినరాత్రౌ వైకాదశాహేవా అపరాహ్ణాత్పూర్వమాగతో జ్యేష్ఠపుత్రస్సర్వాఙ్గవపనం కృత్వా వృషోత్సర్జనాద్యేకోద్దిష్టంచకృత్వా తదారభ్య దశాహమాశౌచ మనుష్ఠాయ ఉదకమాత్రంచ దత్వా త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । కనిష్ఠేనాసమాపితేతు దశాహకృత్యే ఆగతదినమారభ్య దశాహకృత్యం పరిసమాప్య ఏకాదశాహే ఏకోద్దిష్టం త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । అన్యేన సపిణ్డాదినా దశాహకృత్యేకృతే సంచయాత్పూర్వం దశమదినరాత్రౌ వైకాదశాహేవా సమాగతః పుత్రః పునర్దహన వపనాద్యేకోద్దిష్టాన్తాని ఏకాదశేఽహ్నికృత్వా దశాహానన్తరముక్తకాలే ఆవృత్తాద్యమాసికాదీని కృత్వా త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యంచ కుర్యాత్ । అపుత్రస్య కృతసంస్కారస్యాన్తర్దశాహే సంచయాత్పూర్వం పరంవాఽఽగతో దాయభాఙ్ముఖ్యకర్తాఽతీతకాలోదక పిణ్డమాత్రమేకదాకృత్వా తాత్కాలికోదక పిణ్డదానసంచయన నవశ్రాద్ధాదిసపిణ్డీకరణాన్తాన్యుక్త కాలే కుర్యాత్ । అత్రసంచయనాత్పూర్వమాగతస్య ముఖ్యకర్తుర్దహనవ్యతిరిక్తస్య నగ్నప్రచ్ఛాదనాదేః కృతస్య పునఃకరణమస్తీతి కేచిత్ । అత్ర పక్షద్వయేఽపి సంస్కర్తా దశాహాన్తం దేయం తిలోదకమాత్రం స్వాశౌచాన్తేకృత్వా శుద్ధ్యర్థం బ్రాహ్మణభోజనం కారయేత్ । సచ దాయభాగేకాదశేఽహ్ని ఆగతఃఅన్యేన దశాహకృత్యేకృతే తాత్కాలికైకోద్దిష్టం వృషోత్సర్గపూర్వకం కృత్వా, అత్యాశౌచవిధినాఽఽశౌచముదకంచానుష్ఠాయ త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ । అత్రాపి సంచయనాత్పూర్వమాగత విషయే నగ్నప్రచ్ఛాదనాదిపూర్వక మేకోద్దిష్టమితి కేచిత్, అకృతే దశాహకృత్యేతు దాహవ్యతిరిక్తం సర్వం తస్యైవకృత్వా తత్కాలీనవృషోత్సర్గైకోద్దిష్టేఽకృత్వాప్యా

శౌచమనుష్ఠాయోక్తకాలే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । అకృతేఽప్యస్థిసంచయనే యత్ర పునర్దాహాభావస్తద్విషయే సన్నిహితే పూర్వచితిదేశే తంసమీక్ష్యాఽన్తర్దశాహాదావాగతో ముఖ్యకర్తా సంచయనమన్త్రాన్, స్రోతోపహృతాస్థిన్యాయేనపఠేత్ । యద్యేకోద్దిష్టాన్తం పుత్రోఽన్యోవాకుర్యాత్, విదేశస్థః పుత్రశ్శ్రుత్వా వపనం కృత్వా దశాహముదకమాత్రం దద్యాత్, సపిణ్డీకరణంచాన్యకృతం కనిష్ఠకృతంవా ఏకాదశాహేపునః కుర్యాత్ । సంచయనాత్పరమాగతశ్చేద్వపనం కారయిత్వా వృషోత్సర్గనాద్యేకోద్దిష్టంచకృత్వా దశాహాశౌచముదకమాత్రంచానుష్ఠాయ త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । అగ్రజాసన్నిధానేఽనుజస్సపిణ్డీకరణం కుర్యాద్యది అగ్రజఃకృతమపి సపిణ్డీకరణం పునఃకుర్యాత్ । అగ్రజాసన్నిధానే విభక్తాఃకనిష్ఠాఃపృథక్కుర్యుః, అగ్రజోఽపిపునఃకుర్యాత్ । అవిభక్తాశ్చేద్విద్యమానేషు జ్యేష్ఠఃకుర్యాత్, సర్వజ్యేష్ఠఃపునఃకుర్యాత్ । వత్సరానన్తరం మాతాపితృమరణశ్రవణే కృతక్రియే పితరి పుత్రాణాం త్రిరాత్రమ్, అకృతక్రియేతు దశరాత్రమ్ । కృతక్రియే జ్యేష్ఠస్య దశరాత్రం కనిష్ఠానాం త్రిరాత్రమితి కేచిత్ । పత్న్యాభర్తృమరణశ్రవణేఽపిపుత్రవద్దశాహమ్ । సపత్నీమాతుర్దాహాదికృత్యే భిన్నోదరేణకృతేఽన్తర్దశాహాగతౌరసపుత్రస్య స్వకనిష్ఠకృతే యావద్విహితం తావదేవకుర్యాత్ । సపత్నీమాతుర్వర్షాత్పూర్వం మృతిశ్రవణే దశాహమాశౌచముదకంచ, వర్షాత్పరంతు శ్రవణేత్ర్యహమ్ । భిన్నోదరజ్యేష్ఠకృతం సపిణ్డీకరణంచ ఔరసః పునఃకుర్యాత్ । భ్రాతుర్దశాన్తరమరణశ్రవణే షణ్మాసాత్పూర్వం దశరాత్రం తతః పరం త్రిరాత్రమ్ । కృతోదకేతు తస్మిన్ షణ్మాసాత్పూర్వం త్రిరాత్రమ్ । తత్పరం పక్షిణీ ఉదకంచ । వర్షాత్పరంతు శ్రవణే దాహకస్యతు భ్రాతుర్దశాహమ్ । కనిష్ఠాదినాకృతక్రియస్య పిత్రాదేరేకాదశదినాన్తా మరణశ్రవణే ముఖ్యకర్తురుదకమాత్రమేవాతీతప్రేతకృత్యంకార్యమ్ । నసపిణ్డాదినర్వమ్, కేచిత్తుకనిష్ఠకృతస్య పిణ్డాదేర్నివృత్తిః । దహనసంస్కారయుక్తాతిరిక్తానాం సర్వేషాం కృతస్య ప్రేతకృత్యస్య పునఃకరణమస్తీత్యాహుః ।

పునర్దాహవిధిః

పునర్దాహవిషయాః । అపరార్కే — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవత్సంస్కృతస్యాపి అసమాప్తోదకస్య తు । అర్వాగ్దశదినాదూర్ధ్వం పునర్దాహో విధీయతే ॥ * ॥ దశదినాదర్వాగసమాప్తోదకస్యేత్యన్వయః । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం సుతః కుర్యాన్మృతస్యైకాదశేఽహని । తత్ర శ్రాద్ధం న కుర్యాచ్చేత్పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ । యది కార్యం న కుర్వీత పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యత్కృతం ప్రేతముద్దిశ్య నవశ్రాద్ధాదికం క్వచిత్ । అకృతం తద్విజానీయాదేకోద్దిష్టం వినాకృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సర్వమకృతాఽస్థిసంచయనవిషయమ్ । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవత్సంస్కృతస్యాపి హ్యసమాప్తోదకస్య తు । అస్థిసంచయనాదర్వాక్పునర్దాహో విధీయతే ॥ అస్థిసంచయనాదూర్ధ్వమసమాప్తోదకస్య తు । పునర్దాహం వినా తత్ర పిణ్డదానోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవత్సంస్కృతస్యాపి అకృతాస్థిచయస్య తు । ఆద్యశ్రాద్ధస్య విచ్ఛేదే పునర్దాహో విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । నిమిత్తాన్తరముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమన్త్రపూర్వం దగ్ధానామఙ్గవైకల్యశాలినామ్ । చణ్డాలాదిహతానాం చ పునర్దహనమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిశబ్దాన్నఖదంష్ట్రిస్వేచ్ఛామరణాదయో గృహ్యన్తే । నారదశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రం వినా తు యద్దగ్ధం ప్రేతం తస్య పునః క్రియా । మన్త్రసంస్కారయుక్తస్య న కుర్యాద్దహనం పునః ॥ * ॥ మన్త్రసంస్కారయుక్తస్య న కుర్యాదిత్యేతత్కృతాస్థిసఞ్చయనవిషయమ్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ విధివత్సంస్కారేఽప్యనస్థిసఞ్చయే యద్యుదకక్రియా విచ్ఛిద్యేత ఏకోద్దిష్టం వా తదా పునర్దాహః, యద్యస్థిసఞ్చయః కృతస్స్యాన్న పునర్దాహః, అన్యత్సర్వం కుర్యాత్ । తథాఙ్గదాహవైకల్యే పునర్దాహః, యది గృహ్యాగ్నినాప్యమన్త్రవద్దాహో వాఽన్యాగ్నినాపి విధివత్పునర్దాహ అస్థీన్యాహృత్య కార్యః ॥ * ॥ ఇతి । యద్యస్థిసఞ్చయ ఇతి - అస్థిసఞ్చయనే కృతే ఉదకక్రియాయా ఏకోద్దిష్టస్య వా స్వస్వకాలే అకరణేఽపి పునర్దా

హ ఇత్యర్థః । తథాసుధీవిలోచనే — ॥ వా ॥ అనాహితాగ్నేర్దాహస్యకుష్మ
నిధానాన్తరత్వాత్ "ఉత్తిష్ఠప్రేహిప్రద్రవౌకః కృణుష్వపరమేవ్యోమన్"
ఇతి మన్త్రార్థసిద్ధేః । విధివత్కృతస్యపునర్దాహాయోగాచ్చ అనస్థిసఞ్చ
యఏవపునర్దాహః । అతఏవకృతేఽస్థిసఞ్చయే త్ర్యహాత్ప్రేతక్రియాస్మ
ర్యతే, ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వం విచ్ఛిన్నేతర్పణాదికే । ఆరబ్ధేయ
దిపిత్రోశ్చపునస్సంక్షిప్య తేత్ర్యహాత్ ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యాగ్నినా అమ
న్త్రవద్దాహేపూర్వోదాహృతవచనేన అయథాకృతమకృతమితి న్యాయే
నపునర్దాహస్సిద్ధః । ఔపాసనేనాహితాగ్నిం దహేదితి నియమాత్ ,
॥ శ్లో ॥ అనౌపాసేన యోదగ్ధస్తం దహేద్వహ్నినాపునః ॥ * ॥ ఇతి
వచనాచ్చలౌకికాగ్నినా విధివద్దాహేఽపి తస్యాకించిత్కరత్వాత్సత్యౌ
పాసనే తేనపునర్దాహః కార్యః , అసతి తస్మిన్విధివదగ్నింసన్ధాయపునర్దా
హః కార్యః । "అథయద్యాహితాగ్నిరన్యత్రప్రేయాద్దీప్యమానైర్హూ
యమానైరగ్నిభిరాసీరన్యావదేవాస్యాగ్నిభిస్సమాగమయేరన్" "ఆ
సంస్కారాదగ్నిం జుహుయాదగ్నిసంరక్షణార్థమ్" ఇతి బోధాయనాప
స్తమ్బాదిభిః దాహాన్తమగ్నిసంరక్షణస్మరణేన పునర్దాహసిద్ధేః, "శరీరదా
యాదాఏవాగ్నయోభవన్తి" ఇతిశ్రుతేః । వినియోగాన్తరాభావాచ్చ
పాపాధ్యాయాగ్నిత్యాగస్యచోపపాతకత్వోక్తేశ్చ తేనైవ దాహః కర్త
వ్యః , యచ్చాన్యద్వక్తవ్యం తదగ్నినిరూపణావసరే ప్రతిపాదితమధస్తా
త్ ॥ శ్లో ॥ అనాత్మీయేన శాస్త్రేణ యోదగ్ధస్తంచ శాస్త్రతః ॥ * ॥
ఇతివచనమ్ , ॥ శ్లో ॥ అలబ్ధాత్మీయసూత్రస్య శ్రాద్ధాన్తం పరసూత్ర
తః । కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం స్వసూత్రేణైవ నాన్యతః ॥ * ॥ ఇతి భర
ద్వాజాదిబహుస్మృతివిరోధాదుపేక్ష్యమితి పూర్వమేవోక్తమ్ । తన్త్ర
ప్రవిష్టస్యతన్త్రమార్గేణపునస్సంస్కారఉక్తఆగమే — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామే
వవర్ణానామాశౌచాన్తేయథాక్రమమ్ । అన్త్యేష్టిం విధివత్కుర్యుస్తత్పుత్రా
శ్చరసాదయః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ వైదికంతుపురాకృ
త్వాపశ్చాచ్ఛైవం సమాచరేత్ । యేమృతాదీక్షితాస్తేషాం శ్రాద్ధద్వయ
ముదాహృతమ్ । పూర్వంతువైదికం శ్రాద్ధం కుర్యాత్తన్త్రం తతః పర

మ్ ॥ * ॥ ఇతి । అనాహితాగ్నేర్మృతస్త్రివర్షాహోభావే పుత్రాదీనామాశౌ
చముదకాదికం చ నాస్తి । కింతు పునర్దాహసమయ ఏవ తేషామాశౌచాదికమి
త్యుక్తమ్ । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నేస్తు విధివద్దాహోన్తం
నాస్తి చేత్తదా । ఆశౌచగ్రహణం నాస్తి దాహాద్యాశౌచమిష్యతే ॥ * ॥
ఇతి । దాహాద్యాశౌచమ్ - పునర్దాహాద్యాశౌచమ్ , తదాది దశాహమ్ ।
తథా పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నేస్తు దహనాద్దశాహాశౌచమి
ష్యతే । అనాహితాగ్నేర్మరణాత్ పునర్దాహే యదా భవేత్ ॥ * ॥
పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నిశ్చేత్ప్రవసన్మ్రియేత పునస్సంస్కా
రం కృత్వా శవవచ్ఛౌచమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి —
॥ శ్లో ॥ దశాహాన్తం సపిణ్డానాం మృతప్రేతక్రియా భవేత్ । పునస్త్రిరా
త్రం సంస్కారే యష్టుః పిత్రోర్దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । అనాహితాగ్నేః
పునస్సంస్కారే సపిణ్డానాం త్రిరాత్రమ్, యష్టుః - ఆహితాగ్నేః , పునస్సం
స్కారే సపిణ్డానాం దశాహమ్ , పిత్రోశ్చ పునస్సంస్కారే పుత్రాణాం ద
శాహతః క్రియేత్యర్థః । స్మృత్యర్థసారేఽపి — ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నేర్విధి
వద్దహనాభావే ఆశౌచగ్రహణం నాస్త్యేవ పునస్సంస్కారే దాహాద్యాశౌచ
మపి సంపూర్ణమ్ , యావద్విధినా న సంస్కారస్తావత్పుత్రాదీనాం ముఖ్య
కర్తౄణాం సన్ధ్యాదికర్మలోపో నాస్తి శుభకర్మ న కర్తవ్యమ్ , ముఖ్యకర్తృసం
మ్భవే తదితరజ్ఞాతీనాం శుభకర్మ చ కర్తవ్యమ్ । అనాహితాగ్నేర్విధివద్దహ
నాభావే తదానీమాశౌచగ్రహణం కృతాకృతమ్ । దశాహానన్తరం మర
ణశ్రవణే దాహాత్పూర్వం త్ర్యహాద్యాశౌచం నాస్తి, పునస్సంస్కారస్సూ
తకమధ్యే చేచ్ఛేషదినాచ్ఛుద్ధిః । అతీతే సూతకే పునస్సంస్కారశ్చేత్పూ
ర్వమగృహీతాశౌచస్య పుత్రస్య పత్న్యాశ్చ దశాహమాశౌచమ్ , గృ
హీతాశౌచయోః పుత్రపత్న్యోః త్రిరాత్రమ్ । పత్న్యాః పునస్సంస్కా
రే పత్యుశ్చైవమ్ , సపత్న్యా మిథశ్చైవమ్ , గృహీతాశౌచానాం కృతో
దకానాం సపిణ్డానాం పునరాశౌచం నాస్తి , అకృతోదకానాం పునరేకా
హమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ విదేశస్థగృహీ యావ
ద్విధినా నైవ సంస్కృతః । పుత్రాదీనాం తు సన్ధ్యాది కర్మలోపో న విద్య

తే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా ప్రేతకార్యాణి నిత్యనైమి
త్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావదాశౌచం యావత్ప్రేతస్యమోక్షణమ్ ॥ * ॥
ఇతి । తన్నిత్యనైమిత్తికశుభకర్మవిషయమ్, ॥ శ్లో ॥ అకృతే జ్ఞాతిసంస్కా-
రే నకుర్యాదాత్మనశ్శుభమ్ । కుర్యాదేవ శుభం కర్మ ముఖ్యసంస్కర్తృస
మ్భవే ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । దాహమన్తరేణాప్యాశౌచాచరణముక్తం
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పిత్రోస్తు సంస్కారం ప్రమాదాన్నక
రోతి చేత్ । జ్ఞాతీనాం దశరాత్రం స్యాత్తదూర్ధ్వం పాతకం నహి ॥ * ॥
ఇతి, ॥ శ్లో ॥ నిత్యకర్మాణి కుర్వీత స్మృత్యుక్తాని తథైవ చ ॥ * ॥ ఇతి ।
అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ వంశజానామసంస్కారే పాతకంతు కథం భవే
త్ । దశాహాత్పరతశ్శుద్ధిర్జ్ఞాతీనాంతు విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్ద్వయం
దత్తతిలోదకజ్ఞాతివిషయమ్ । పుత్రవిషయేఽపి వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ప్రమీ
తపితృకః పిత్రోరౌర్ధ్వదైహికమాచరేత్ । యది కర్తుమశక్తశ్చేదాశౌ
చనియమాన్వితః ॥ ఆదశాహాదథోర్ధ్వం వా యదా కార్యక్షమస్తదా । త్రి
రాత్రం సమతిక్రమ్య శ్రాద్ధం కుర్యాద్యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥
దాహకస్యైవ తదాశౌచమితరేషాం న విద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఇతరేషాం దత్తో
దక సపిణ్డానామిత్యర్థః । గృహీతాశౌచానాం దత్తోదకానాం సపిణ్డానా
ముదకదాననిబన్ధనమాశౌచముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పూర్వం
గృహీతాశౌచానాం న పునర్దహనే త్వఘమ్ । తస్మిన్నుదకమాత్రాణామా
శౌచం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ మరణాదిగృహీతస్య త్రిరా
త్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రస్య త్రిరాత్రాశౌచవిధానాత్
జ్ఞాతీనామేకరాత్రం న్యాయసిద్ధమితి వ్యాఖ్యాతారః । కృతే మన్త్రసం
స్కారే ఆరబ్ధచోదకే కర్త్రా దాహాదసమాపితే సతి తదానీం జ్ఞాతిభిరుదకా
శౌచయోరనుష్ఠితయోః పునర్దహనసమయే జ్ఞాతీనామాశౌచం నాస్తి,
పునస్తర్పణమాత్రమస్తీతి కేచిత్ । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచే వ
ర్తమానేతు తచ్ఛేషేణ విశుధ్యతి । గతే త్వాశౌచదివసే పునర్దాహో
యథాభవేత్ ॥ మరణాదిగృహీతస్య త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే । అగృ
హీతస్య పుత్రస్య సంపూర్ణాశౌచమేవహి ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే —

॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తః కీకసాదేః ప్రదాహే శేషాచ్ఛుద్ధిస్తద్బహిశ్చేత్త్రిరాత్రమ్ । పుత్రస్యాపి ప్రాగఘస్యగ్రహశ్చేన్నోచేత్తస్యాప్యత్రసంపూర్ణమాహుః ॥ * ॥ ఇతి । కీకసమ్ - అస్థి । ఆదిశబ్దేన పర్ణాది ప్రతికృతిర్గృహ్యతే, ॥ శ్లో ॥ అస్థ్నా పలాశవృన్తైర్వా దగ్ధ్వాతు ప్రతిరూపకమ్ । పిత్రోర్దశాహమాశౌచమన్యేషాంతు త్రిరాత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ నరం పర్ణమయం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ । మాతాపిత్రోర్దశాహంస్యాదస్థిదాహే తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ సంస్కృతాగ్నౌ దహేత్పశ్చాద్దశరాత్రంతు సూతకమ్ । ఇతరేషాం త్రిరాత్రంస్యాజ్జ్ఞాతీనామపి సూతకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ దగ్ధ్వాఽస్థిపిత్రోః పుత్రస్తు దశాహమశుచిర్భవేత్ । తయోః ప్రతికృతిం దగ్ధ్వా శావవచ్ఛౌచమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । శావవద్దశాహాశౌచమిత్యర్థః । పుత్రస్య దశాహవిధానమగృహీతాశౌచ విషయమ్ । గృహీతాశౌచస్య పుత్రస్య “ మరణాదిగృహీతస్య త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే । ” ఇతి త్రిరాత్రస్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దగ్ధ్వాఽస్థిపిత్రోః పుత్రస్తు దశాహం సూతకీభవేత్ । తయోః ప్రతికృతిం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్థిదాహే పుత్రస్య దశాహవిధానమగృహీతాశౌచ విషయమ్, ప్రతికృతిదాహే త్రిరాత్రవిధానం గృహీతాశౌచవిషయమ్ । అన్యేతు పుత్రస్య గృహీతాశౌచస్యాస్థిదాహే దశాహమ్, ప్రతికృతిదాహే త్రిరాత్రమితి వ్యాచక్షతే । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అస్థ్యభావే పలాశోత్థైః పర్ణైః కార్యం శరీరకమ్ । ఏవం పర్ణమయం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । షడశీతౌ — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహ దాహేతు శేషతశ్శుచయోఽఖిలాః । బహిర్దశాహదాహేతు దాహాదిత్రిదినంమతమ్ ॥ ప్రాగాశౌచగ్రహాభావే జ్ఞాతీనాం త్రిదినం సమమ్ । ప్రాగ్గ్రహేతు త్ర్యహం కర్తురన్యేషాంతు నవిద్యతే ॥ కర్తాచతనయః పూర్వాగ్రహేపూర్ణం తథోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమత్రార్థనిష్కర్షః — ఆహితాగ్నేః పునర్దాహాదేవ పుత్రస్య సపిణ్డానాంచాశౌచగ్రహణముదకదానాది ప్రేతకృత్యంచ భవతి, దాహాత్పూర్వం నాస్త్యేవ । అనాహితా

గ్నేస్తు పునర్దాహాత్పూర్వముదకదానమాశౌచంచ వికల్పితమ్ । దశాహమధ్యే ఆహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యోః పునస్సంస్కారేసతి సంస్కారదినాదూర్ధ్వం దశరాత్రావశిష్టమాశౌచముదకాదికంచ భవతి, నపునర్దాహాది దశాహమ్ । యదిదశాహాత్పరం పునర్దాహస్స్యాత్, తత్రాహితాగ్నేః పునర్దాహాది దశాహమాశౌచం భవతి, పుత్రస్య సపిణ్డానాం చ సమానమ్ । అనాహితాగ్నేస్తు పూర్వమగృహీతాశౌచస్య పుత్రస్య దశాహమాశౌచముదకాది క్రియాచ భవతి, గృహీతాశౌచస్య పుత్రస్యాస్థిదాహే ప్రతికృతిదాహే త్రిరాత్రమాశౌచం క్రియాచ । అగృహీతాశౌచానాం సపిణ్డానామస్థిదాహే ప్రతికృతిదాహేచ త్రిరాత్రమాశౌచముదకంచ భవతి, గృహీతాశౌచానామదత్తోదకానాం సపిణ్డానాముదకదాననిమిత్తమాశౌచమేకాహమ్, దత్తోదకానాంతు నపునరాశౌచోదకదానే భవతః । కర్త్రాపశ్చాదుదకసమాపనే క్రియమాణే పూర్వం గృహీతాశౌచానామదత్తోదకానాం సపిణ్డానాముదకదానమాత్రం భవతి, నాశౌచమితి కేచిత్ । అన్యేతు దశాహాదూర్ధ్వం అస్థిదాహేఽగృహీతాశౌచినాం సపిణ్డానాందశాహమ్, గృహీతాశౌచినాం త్రిరాత్రమ్ । ప్రతికృతిదాహేఽగృహీతాశౌచానాం త్రిరాత్రమ్, గృహీతాశౌచానాంనాశౌచమ్ । అస్థిదాహే పుత్రాణాం గృహీతాశౌచానామగృహీతాశౌచానాంచ దశరాత్రమిత్యాహుః । తథాచసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ యజ్వాయజ్వపునర్దాహే శిష్టాహం యద్యఘాద్బహిః । దశాహం త్ర్యహమాశౌచం స్త్రాణాం ప్రాక్చేదఘాగ్రహః ॥ అస్థిదాహే ప్రతికృతేర్దాహేతు త్ర్యహమిష్యషుమ్ । సపిణ్డానాంసుతానాంతు దశరాత్రమిహేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ॥ శ్లో ॥ భ్రాతుర్దశాన్తరమృతౌ షణ్మాసాద్వత్సరాదధః । దశరాత్రం త్రిరాత్రం స్యాద్దశాహం దాహకస్యతు ॥ * ॥ ఇతి దాహకస్య భ్రాతుర్దశాహాశౌచవిధానాద్దాహ్యదశాహే సాపిణ్డ్యమ్ .

అనేకసపిణ్డపునర్దాహవిధిః

అనేకసపిణ్డపునర్దాహేసఙ్గ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ మృతానాంతు సపిణ్డానాం కాలేబహుతిథౌగతే । తాన్సర్వాన్సహసం కుర్యాత్ త్రి

రాత్రేణయథావిధి ॥ ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని తేషాం పిణ్డం పృథక్పృథక్॥ సపిణ్డీకరణం తేషాం సహైవపృథగేవవా ॥ * ॥ ఇతి । నష్టాతమృతానాం కాలభేదేనవామృతానామేకచిత్యాంసమానతన్త్రేణ పునస్సంస్కారః కార్యః, సాపిణ్డ్యంతు ఉద్దేశ్యభేదెపృథక్కుర్యాత్, అన్యథాసహకుర్యాదిత్యర్థః । ఏతచ్చపితృవ్యతిరిక్తవిషయమ్, త్రిరాత్రేణసమాపనవిధానాత్ । పిత్రోస్సపిణ్డానాంచ దేశాన్తరమరణశ్రవణెపూర్వం పిత్రోస్సాపిణ్డ్యాన్తంకృత్వాఽనన్తరమన్యేషాం పునర్దాహారమ్భం క్రమేణకుర్యాత్। స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ యద్యేకకర్తృకం శ్రాద్ధమనేకం చైకవాసరే। దైవం పిత్ర్యంచతన్త్రేంస్యాన్నిమిత్తం ప్రతిపూరుషమ్॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరె — ॥ శ్లో ॥ బహూనామేకవంశ్యానామేకోయదిచదాహకః । ఏకస్మిన్దివసేకుర్యాదేకతన్త్రమిహేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ భిన్నకాలేమృతాయేచ వంశ్యాః పూర్వమసంస్కృతాః। ఏకస్మిన్నహ్నితైతేషాం సహసంస్కారమాచరెత్ ॥ * ॥ ఇతి.

దుర్మృతపునస్సంస్కారః

సంఘాతదుర్మృతపునస్సంస్కారవిషయేస్మృత్యన్తరె — ॥ శ్లో ॥ దుర్మృతానాంచ వంశ్యానాం కాలేబహుతిథౌగతే । తాన్సర్వాన్సహసంస్కుర్యాదేకచిత్యాం పునస్సుధీః ॥ * ॥ ఇతి । దుర్మృతస్యపునస్సంస్కారకాలమాహ దెవలః — ॥ శ్లో ॥ యేమృతాః పాపమార్గేణ తేషాం సంవత్సరాత్పరమ్ । నారాయణబలిం కృత్వాకుర్యాత్తతౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ అబ్దాన్తైవాఽథషణ్మాసే పునః కృత్వాఽథసంస్కృతిమ్ । త్రిరాత్రమశుచిర్భూత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాచ్చతుర్దినె ॥ * ॥ ఏతత్, దుర్మృతపునర్దాహేత్రిరాత్రవిధానం మాతాపితృవిషయమ్, తదన్యేషాం దుర్మృతానాం పునర్దాహేఏకరాత్రమ్ । తదాహగర్గః — ॥ శ్లో ॥ వర్షాతీతేపునర్దాహేఏకాహాత్పిణ్డమర్పయేత్ । శ్రాద్ధం ద్వితీయేదివసేతృతీయేఽహ్నిసపిణ్డనమ్ । నాస్థిసఞ్చయనం కుర్యాన్నచచర్మాధిరోహణమ్ । పుత్రాదీనాంతు కర్తవ్యం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అసంస్కారేకులీనస్యపునరన్యస్యచెన్మృతిః । యస్యసాత్తస్య

సంస్కారాదేకోద్దిష్టాన్తమాచరేత్ ॥ తతః పూర్వమృతస్యాత్రనకుర్యాత్సంస్క్రియాదికమ్ । సపిణ్డీకరణం తత్రపూర్వశేషంతుకారయేత్ ॥ దుర్మృతస్యక్రియాహీనకాలేపుంసవనంచరేత్ । పిత్రోరాబ్దికకాలంతుయదావాపిభవేత్తదా ॥ తయోస్తథైవకుర్వీతనాన్యేషాంపురతోభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దుర్మృతిమధ్యేమృతస్యైకోద్దిష్టాన్తం కృత్వా దుర్మృతస్యసపిణ్డనం కృత్వాపశ్చాదేతస్యసాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । సంస్కారాత్పూర్వంపుంసవనం పిత్రోరాబ్దికంచ కర్తవ్యమిత్యర్థః । దుర్మృతిలక్షణంపునస్సంస్కారకాలస్తత్ప్రాయశ్చిత్తంచదుర్మృతాశౌచనిరూపణే ప్రతిపాదితమ్ .

ప్రోషితస్యద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వంసంస్కారవిధిః

యస్యప్రోషితస్యవృత్తాన్తోనశ్రూయతే తస్యద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం ప్రతికృతిదాహపూర్వకం విధివదౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్ । ప్రతికృతిస్స్వరూపమధస్తాత్ ప్రతిపాదితమ్ । అత్రబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యస్యనశ్రూయతేవార్తాయావద్ద్వాదశవత్సరమ్ । కుశపత్రకదాహేనతస్యస్యాదవధారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తచ్చనారాయణబలిపూర్వకంకర్తవ్యమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాబ్దాత్పరంతేషాం తృతీయాబ్దాదథాపివా । నారాయణబలిం కృత్వా కృత్స్నదేహేఽథసంస్కృతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కుర్యాదితిశేషః । త్ర్యహాదేవసాక్రియాకార్యా “ నరంపర్ణమయందగ్ధ్వాత్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ । ” ఇతిస్మరణాత్ । పితృవిషయేవిశేషమాహజాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ పితరిప్రోషితేయస్యనవార్తానైవచాగతిః । ఊర్ధ్వంపఞ్చదశాద్వర్షాత్కృత్వాతత్ప్రతిరూపకమ్ ॥ కుర్యాత్తస్యచసంస్కారం యథోక్తవిధినాతతః । తదానీమేవసర్వాణిప్రేతకార్యాణిసంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిరూపకమ్ - పలాశవృన్తాదినిర్మితప్రతికృతిః, యథోక్తవిధినా - దశరాత్రం పిణ్డోదకదానాదివిధిపరశాస్త్రక్రమేణ , తదానీమేవ - పఞ్చదశసువర్షేషుగతేషుషోడశవర్షేఉక్తకాలఏవ, ప్రేతకార్యాణికుర్యాత్ । నకాలవిళమ్బః కార్యఇతి కేచిద్వ్యాచక్షతే । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పితరిప్రోషితే ప్రేతేపుత్రః కుర్యాత్క్రియాదికమ్ నేంవత్సరేవ్యతీతేఽపి దశరాత్రం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । తథా

॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దేఽపి కర్తవ్యం ప్రేతకార్యం దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ పిత్రోస్తు పఞ్చదశవర్షాదూర్ధ్వం దశాహాద్విధివదౌర్ధ్వదైహికం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యే తు “ ॥ శ్లో ॥ కుర్యాత్తస్య చ సంస్కారం యథోక్తవిధినా తతః । తదానీమేవ సర్వాణి ప్రేతకార్యాణి సంచరేత్ ॥ ” ఇతి జాతుకర్ణివచనమన్యథా వ్యాకుర్వతే । యథోక్తవిధినా - పితృమేధవిధినా, ప్రతికృతిసంస్కారం కుర్యాత్, సర్వాణి ప్రేతకార్యాణి - నగ్నప్రచ్ఛాదనాదీని ప్రభూతబలి పాషాణోత్థాపనాన్తాని, తదానీమేవ - తస్మిన్నేవ దినే, సంచరేత్ - కుర్యాదితి । “ సంవత్సరే వ్యతీతేఽపి దశరాత్రం యథావిధి । ” ఇత్యాదివచనమనాకర్ణితవార్తవ్యతిరిక్తపితృమృతివిషయమ్, “ తస్మిన్నేవ దినే సర్వాణి ప్రేతకార్యాణి కుర్యాత్ ” ఇత్యేతత్పితృవ్యతిరిక్తవిషయేఽపి సమానమితి వదన్తి, తదయుక్తమ్, “ కృతక్రియే త్రిరాత్రం స్యాద్దశాహమకృతక్రియే । ” ఇత్యాదిదశాహప్రతిపాదకపూర్వోక్తవచనవిరోధాత్ । అతః పితృవిషయే దశాహమితరవిషయే త్రిరాత్రమిత్యేవ యుక్తమ్ । పితృవిషయేఽపి నారాయణబలిపూర్వకమేవౌర్ధ్వదైహికం కార్యమ్ । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ అనాకర్ణితవార్తస్య ప్రోషితస్య పితుస్సుతః । ఊర్ధ్వం పఞ్చదశాద్వర్షాదౌర్ధ్వదైహికమాచరేత్ ॥ అన్యేషాం ద్వాదశాదబ్దాత్పూర్వముక్తైవ యాతిథిః ॥ * ॥ ఇతి । అనాకర్ణితవార్తస్య - అశ్రుతకుశలవార్తస్య, ప్రోషితస్య - దేశాన్తరగతస్య, పితురౌర్ధ్వదేహికం సుతః, పఞ్చదశవర్షాదూర్ధ్వమ్ - పఞ్చదశసు సంవత్సరేషు గతేషు కుర్యాత్ । అన్యేషామ్ - పితృవ్యతిరిక్తానాం పితృవ్యభ్రాతృపుత్రాదీనామ్, ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం పైతృమేధికమాచరేత్; పూర్వముక్తైవ యాతిథిరితి - ప్రోషితస్య ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధే యాతిథిః పూర్వముక్తా పైతృమేధికానుష్ఠానేఽపి తస్యాస్సైవ గ్రాహ్యేత్యర్థః.

మాసాద్యజ్ఞానే విధిః

తథా చ కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ మాసాజ్ఞానే దినజ్ఞానే కార్యమాషాఢమాఘయోః । మృతాహే తద్దినాజ్ఞానే మాసజ్ఞానే తు తత్కుహూః ॥ కృష్ణాష్టైకాదశీ త్రయోదశ్యజ్ఞానే ... । ప్ర[illegible]

గ్రాహ్యేత్వేకైకశస్తయోః ॥ అజ్ఞానే నన్తరో న్యాయస్సర్వాజ్ఞానం యదా భవేత్ । శ్రవణాహే తదా కుర్యాత్తస్మాస్సేన్దుక్షయేఽపి వా ॥ * ॥ ఇతి । యదా మరణమాసో న జ్ఞాతః మరణదినం తు జ్ఞాతం తదా ఆషాఢే మాఘే వా మాసి మృతాహే ప్రత్యాబ్దికం కుర్యాత్ । తథా బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యదా మాసో న విజ్ఞాతో విజ్ఞాతం దినమేవ తత్ । తదాఽఽషాఢకే మాసి మాఘే వా తద్దినం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణే తు — ॥ శ్లో ॥ దినమేవ విజానాతి మాసం నైవ తు యో నరః । మార్గశీర్షేఽథవా భాద్రే మాఘే వాఽథ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ మాసే త్వజ్ఞాయమానే తు మాఘః కార్యో మనీషిభిః । పక్షే త్వజ్ఞాయమానే తు ద్వే వేపి త్ర్యసితాసితౌ ॥ * ॥ ఇతి । యదా మాసోఽవిజ్ఞాతః మరణదినం తు నజ్ఞాతమ్, తదా తత్కాహాః - తన్మాససమ్బన్ధిన్యమావాస్యా వా కృష్ణైకాదశీ వా గ్రాహ్యా । తదాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞాతేఽహని మృతా వాశ్చేత్ప్రోషితే సంస్థితే సతి । మాసశ్చేత్ప్రతివిజ్ఞాతస్తద్దర్శే స్యాత్తదాబ్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం ప్రతిమాసం చ మృతేఽహని తు యా క్రియా । తదహర్విస్మృతిప్రాప్తౌ దర్శే వా శ్రవణేఽపి వా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శ్రవణనక్షత్రవిధానం క్షత్రియవిషయమ్, “ నక్షత్రే క్షత్రియాణాం స్యాత్ ” ఇత్యాశ్వలాయనస్మరణాత్ । మరీచిరపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే హ్యవిజ్ఞాతే మృతేఽని । ఏకాదశ్యాం తు కర్తవ్యం కృష్ణపక్షే మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । మృతేఽహని యత్కర్తవ్యం తత్కృష్ణైకాదశ్యాం కర్తవ్యమిత్యర్థః । ఉభయోర్మరణమాసదినయోరప్యజ్ఞానే ప్రవాసమాసదివసౌ గ్రాహ్యౌ, తదాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ దినమాసౌ న విజ్ఞాతౌ మరణస్య యదా పునః । ప్రవాసమాసదివసౌ గ్రాహ్యౌ పూర్వోక్తయా దిశా ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వోక్తయేతి తయోరేకైకశ అజ్ఞానే అనన్తరోక్తన్యాయస్స్వీకార్యః । అయమర్థః — యదా ప్రవాసమాసో న విజ్ఞాతః దివసస్తు జ్ఞాతః తదాఽఽషాఢాదౌ మృతాహే కార్యమ్, యదా ప్రవాసమాసో విజ్ఞాతః దివసస్త్వజ్ఞాతః తదా ప్రవాసమాససమ్బన్ధినిదర్శే వా కృష్ణైకాదశ్యాం వా కుర్యాదితి । యదా నరో వ్యజ్ఞానం భవేత్ - మ[illegible]

మాసో మరణదివసః ప్రవాసమాసః ప్రవాసదివసశ్చ నజ్ఞాతో భవేత్ , త
దా మరణశ్రవణదినే కుర్యాత్ , తత్రాప్యసమ్భవే శ్రవణమాస సమ్బన్ధిని ద
ర్శే కుర్యాత్ । తదాహ ప్రచేతాః — ॥ వా ॥ అపరిజ్ఞాతేఽమావాస్యా
యాం శ్రవణదినే వా ॥ * ॥ ఇతి । సపవ — ॥ వా ॥ అపరిజ్ఞాతే మృతా
హే శ్రవణతిథౌ, తిథివిస్మరణే తస్మాపవర్తిన్యామమావాస్యాయామ్ , సాం
వత్సరికం కుర్యాత్ , శ్రవణతిథిస్మరణే మాసాస్మరణే చ మార్గశీర్షే మాఘే
వా తస్యామేవతిథౌ కార్యమ్ ॥*॥ ఇతి । యత్ర శ్రవణమపి నాస్తి అనాకర్ణి
తవార్తస్య ద్వాదశాబ్దాత్పఞ్చదశాబ్దాద్వా పరం క్రియమాణే దాహాది
ప్రేతకృత్యే తద్విషయే ప్యుక్తం చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మాసస్తి
థిర్వా ప్రస్థాన దినం వా శ్రవణం న చేత్ । యస్మిన్దినే తు సంస్కారః త
యాహం తద్దినం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వాజ్ఞానే సంస్కార కాలీనమాస
పక్ష తిథయో గ్రాహ్యా ఇత్యర్థః । తత్రాప్యాషాఢాదీనామన్యతమో గ్రాహ్యః
తిథిశ్చామావాస్యా కృష్ణైకాదశీ చ పూర్వోక్తా గ్రాహ్యా । కృష్ణాష్టమ్యా
మపి దహనం ప్రత్యాబ్దికం చ కార్యమిత్యాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ దేశా
న్తరగతో విప్రః ప్రవాసాత్కాలకారితాత్ । దేహనాశమనుప్రాప్తః స్థితి
ర్నజ్ఞాయతే యది ॥ కృష్ణాష్టమీత్వమావాస్యా కృష్ణైవైకాదశీ చ యా ॥ ఉ
దకం పిణ్డదానం చ తత్ర శ్రాద్ధం చ కారయేత్ । * ॥ ఇతి । తీర్థయాత్రాది
నా కేనచిన్నిమిత్తేన దేశాన్తరగతస్య విప్రస్య చిరకాలం బహుదేశపర్యట
నాది సంపాదితాయాస బాహుళ్యాద్యత్ర క్వాపి దేహనాశో భవతి, అత
ఏవ మరణతిథిర్నజ్ఞాయతే మరణవార్తా యదా కదాచిచ్ఛ్రుతా భవతి తత్ర
తదీయాశౌచ స్వీకారో దహనతిలోదకపిణ్డదానోపక్రమాదికం చేత్యేతదు
భయం కృష్ణాష్టమ్యాది తిథిషు తిసృష్విచ్ఛయా కస్యాంచిత్తిథౌ కర్తవ్యం
తస్యామేవతిథౌ ప్రత్యాబ్దికం చ కర్తవ్యమ్ , ద్వాదశాబ్దాదూర్ధ్వం క్రియ
మాణేప్యేతా ఏవ తిథయ ఇత్యర్థః.

కృతౌర్ధ్వదైహికస్య పునరాగమనే విధిః

పఞ్చదశాబ్దం ద్వాదశాబ్దం వా వార్తాఽనాకర్ణనే మరణనిశ్చయాదౌ
ర్ధ్వదేహికే కృతే జీవన్యది సమాగచ్ఛేత్తదా కర్తవ్యమాహ వృద్ధమనుః —

॥ శ్లో ॥ జీవన్యదిసమాగచ్ఛేద్ఘృతకుమ్భే నియోజ్య తమ్ । ఉద్ధృత్య స్నాపయిత్వాఽస్య జాతకర్మాది కారయేత్ ॥ ద్వాదశాహం వ్రతం చ స్యాత్త్రిరాత్రమథవాఽస్య తు । స్నాతోద్వహేత తాం భార్యామన్యాం వా తదభావతః ॥ అగ్నీనాధాయ విధివద్వ్రాత్యస్తోమేన వా యజేత్ । తథైన్ద్రాగ్నేన పశునా గిరిం గత్వా చ తత్ర తు ॥ ఇష్టిమాయుష్మతీం కుర్యాదీప్సితాంశ్చ క్రతూంస్తతః ॥ * ॥ ఇతి । జాతకర్మాదీత్యాదిశబ్దేన నామకరణాన్నప్రాశనచౌలానిగృహ్యన్తే । వ్రతమ్ - బ్రహ్మచర్యమ్ , స్నానమ్ - సమావర్తనమ్ , ఆయుష్మతీష్టిః “ అగ్నయ ఆయుష్మతే పురోడాశమష్టాకపాలమ్ ” ఇత్యామ్నాయతే । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ యది ప్రేతకృత్యసంస్కృతః కశ్చిదాగచ్ఛేత్తం ఘృతపూర్ణకుమ్భే త్రిరాత్రమేకరాత్రం వా నిధాయ శుభలగ్నే సముత్థాప్య జాతకర్మాద్యైర్విధివత్సంస్కృత్య మేఖలాజినదణ్డభిక్షాచర్యావర్జం యథావదుపనీతః కస్మింశ్చిద్గిరౌ ద్వాదశాహం త్ర్యహం వా నియత ఉపోష్యాగత్య పూర్వభార్యాం తదభావేఽన్యాముద్వహేత్ , అథాయుష్మచ్చరుణాఽనాహితాగ్నిమాయుష్మత్యేష్ట్యాఽఽహితాగ్నిం సంస్కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టే — ॥ వా ॥ యథైవాహితాగ్నేః పురోడాశాస్తథైవానాహితాగ్నేశ్చరవః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యద్యాగచ్ఛేత్సమాజ్జీవన్పైతృమేధికసంస్కృతః । ఘృతకుమ్భే స్థాపయిత్వా తముత్థాప్య శుభేక్షణే ॥ సంస్కృతం జాతకర్మాద్యైరుపనీతం విధానతః । ద్వాదశాహం త్రిరాత్రం వా విహితోపోషణవ్రతమ్ ॥ గిరావాగత్య పూర్వాం వా తదభావే పరాం స్త్రియమ్ । ఉద్వహన్తం చ సంస్కుర్యాచ్చరుణాఽఽయుష్మతేన చ ॥ * ॥ ఇతి । ఆయుష్మదగ్నిదేవతాకేన చరుణాఽనాహితాగ్నిం సంస్కుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఘృతకుమ్భే నిషాద్యైనం త్ర్యహమేకాహమేవ వా । సముత్థాప్య శుభే లగ్నే జాతకర్మాది కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యద్యేతస్మిన్కృతే పునరాగచ్ఛేద్ఘృతకుమ్భాదున్మగ్నస్య జాతకర్మప్రభృతి దశరాత్రవ్రతం చరిత్వా తథైవ జాయయాఽగ్నీనాధాయ పూర్వభుక్తాయాం భార్యాయాం [illegible] విధీయతేఽగ్న్యా-

ధేయం కుర్వన్త్రిరాత్ర్యపశునా వా యజేత గిరిం వా గత్వాఽగ్నయే కామాయే
ష్టిం నిర్వపేదీప్సితైః క్రతుభిర్యజేత ॥ * ॥ ఇతి । శౌనకః — ॥ శ్లో ॥
దహనాదిసపిణ్డాన్తైః కృతే సత్యాగతే పునః । యజ్ఞకాష్ఠాన్మథిత్వాగ్నిం కృత్వా
చాగ్నిముఖం తదా ॥ విష్ణుర్యోనిమితి ద్వాభ్యాం చరుం హుత్వా యథావి
ధి । హుత్వా పురుషసూక్తేన స్రువేణాజ్యేన ప్రత్యృచమ్ ॥ ఆశ్వలాయ
నగృహ్యేన కృత్వా పుంసవనాదికమ్ । వివాహమపి కుర్వీత పూర్వయా
సహ భార్యయా ॥ ఆధానం పూర్వవత్కృత్వా సాయంప్రాతర్హుతం
తథా । దర్శపూర్ణమాసాభ్యామిష్ట్వా విష్ణుం సదా స్మరేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ ఉక్తే పూర్వస్య కృతాకృతం కేశవపనం మే
ఖలాజినం చ నిరుక్తం పరిదానం కాలశ్చ తత్సవితుర్వృణీమహ ఇతి సావిత్రీ ॥ * ॥
ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ వపనం మేఖలాదణ్డో భైక్షచర్యావ్రతా
ని చ । నివర్తన్తే ద్విజాతీనాం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । పునస్సం
స్కారః పునరుపనయనమ్ । పునర్వివాహవిషయే స్మృత్యన్తరమ్ —
॥ శ్లో ॥ న దానం నైవ వరణం న ప్రతిగ్రహణం తథా । త్రిరాత్రం చ వ్ర
తం న స్యాత్పునరుద్వాహకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । ఏకస్మిన్నేవ దినే శేషహోమా
న్తం కర్మ కర్తవ్యమిత్యర్థః .

పునస్సంస్కారకాలనియమః

పునస్సంస్కారస్య కాలనియమమాహ నారదః — ॥ శ్లో ॥ మృ
త్యనన్తరతోఽన్యానాం బలిర్దాతుం న శక్యతే । యైః కైశ్చిత్కారణైర్విద్వా
న్దద్యాత్తత్ర బలిం క్రమాత్ ॥ ప్రోష్ఠపన్మాసి మాఘే వా బలిం దద్యాద్యథో
దితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే తు — ॥ శ్లో ॥ అకాలమరణే ముక్త్వా ష
ణ్మాసాన్కుమ్భకార్ముకౌ । కన్యాకుళీరే ప్రాప్తేఽర్కే పునస్సంస్కార ఇష్య
తే ॥ * ॥ ఇతి । అకాలమరణమ్ - దుర్మరణమ్ । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥
ఆషాఢప్రోష్ఠపన్మాఘమార్గశీర్షే విశేషతః । చత్వార ఈరితా మాసాః పునస్సం
స్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । చాపమాసస్య నిషేధమాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥
రవౌ చాపగతే న్యానాం పునస్సంస్కారకర్మ చేత్ । పితరో నరకం యాన్తి కర్తా
[illegible]యమశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ [illegible]

మాసేషు పునస్సంస్కారకర్మ చేత్ । ఆత్మస్త్రీపుత్రవిత్తానాం హానిర్భవతి
హి ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతేషు - కన్యాకర్కటకుమ్భవ్యతిరిక్తమాసే
ష్విత్యర్థః । నక్షత్రాణ్యాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ అనూరాధే చ మూలే
చ శ్రవిష్ఠా వారుణే తథా । హస్తే చ త్వాష్ట్రనక్షత్రే పునస్సంస్కారమాచరేత్ ॥
కుజవారే చ సౌరే చ జీవవారే చ భార్గవే । నన్దాయాం చైవ భద్రాయాం గి
ర్త్తాయాం పర్వణోస్తథా ॥ న కుర్యాత్పునస్సంస్కారం కుర్యాచ్చేత్కుల
నాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నృసింహశ్చ — ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతే సూర్యే
కృష్ణపక్షే విశేషతః । పఞ్చమ్యాః పరతశ్శ్రేష్ఠ ఆపఞ్చమ్యాస్సితేఽపి చ ॥ * ॥
ఇతి ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షశ్శుచిః ప్రోక్తః పఞ్చమ్యాః పరతస్తథా । అన్త్యత్రిభా
గశ్శస్తస్స్యాద్విశేషాత్ప్రేతకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ అన్త్యభాగే చ క
ర్త్తవ్యం సితపక్షే చ సఙ్కటే ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్కటః - విహితకాలాలాభః ।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అబ్దాదుపరిసంస్కార ఉత్తరాయణమిష్యతే ।
సర్వతః కృష్ణపక్షస్స్యాత్పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః —
॥ శ్లో ॥ చిత్రా శ్రవిష్ఠా హస్తాశ్చ స్వాతీ శ్రవణమశ్వయుక్ । మఖా మైత్రం
చ తిష్యం చ వారుణం సోమదైవతమ్ ॥ ఏకాదశైతాః కథితాః ప్రశస్తాః ప్రేత
కర్మణి । ప్రేతాధిపతిదేవత్వాద్భరణీ కైశ్చిదిష్యతే ॥ జ్యేష్ఠా చ మఙ్గళాభా
వాత్సఙ్కటేషు తయోః క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ భరణీ
యమదేవత్వాత్ప్రశస్తా ప్రేతకర్మణి । అమఙ్గళసమగ్రత్వాజ్జ్యేష్ఠాపి
త్రివిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే చతుర్దశ్యాం త్రిజన్మ
సు । కుర్వతః ప్రేతకార్యాణి కులక్షయకరాణి తు ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ —
॥ శ్లో ॥ ఆగ్నేయమార్ద్రాం సర్పం చ త్రయః పూర్వాశ్చ నైఋతమ్ । జ్యేష్ఠా
చ భరణీ చైవ నిన్దితాస్తత్త్వదర్శిభిః ॥ ఏతత్సర్వమతిక్రాన్తే తత్కాలేన తు
దోషకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ — ॥ శ్లో ॥ నన్దాం భద్రాం కలితిథిమి
ళాపుత్రశుక్రార్యవారాన్నక్షత్రం చ త్రిపదమమరాచార్యశుక్రేన్దుల
గ్నమ్ । త్యక్త్వా పాపగ్రహబలవశాత్ప్రేతకార్యాణి సర్వాణ్యాహుర్దో
షో న హి భవతి మతః ప్రాప్తకాలే మృతస్య ॥ * ॥ ఇతి । కలితిథిః - చతుర్ద
శీ । ఇళాపుత్రః - భౌమః । ఆర్యః - బృహస్పతిః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥

నక్షత్రాణ్యమతాన్యాహురాస్థితానిశుభైగ్రహైః । శుక్రవీక్షితరాశ్యాది కించిత్సర్వం విగర్హితమ్ ॥ సర్వదాశుక్రవారశ్చగురువారశ్చగర్హితః ॥*॥ ఇతి । అతీతోదకాస్థిసఞ్చయనాదౌ ప్రాప్తిస్వీకనిషేధోఽపి తత్రతత్రోక్తః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమరణే పిత్రోర్నపశ్యేత్తిథివారభమ్ । పరోక్షే సూక్ష్మతః పశ్యేత్స్వజన్మ తిథివారభమ్ ॥ అన్యేషాం నాతిదోషస్స్యాత్ప్రత్యక్షమరణేనృణామ్ ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ జన్మత్రయం సంచయనే శ్రాద్ధేచదహనేపితుః । నైవదోషావహం ప్రోక్తమన్యేషామపి సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేషామ్ - పితృవ్యతిరిక్తానామపి, తత్కాలే దహనాదిప్రేతకృత్యేషు నదోషఇత్యర్థః । యదికాలాతిక్రమే ప్రేతకృత్యం చికీర్షేత్తత్ర తిథివారాదికం సూక్ష్మతః పశ్యేత్తదాహగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాప్తకాలమతిక్రమ్య కుర్యాద్యది బలిక్రియామ్ । తస్యైవవారనక్షత్ర తిథిరాశ్యంశకాదయః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అధిమాసేహరేస్సుప్తౌ మాఢ్యేచ గురుశుక్రయోః । నాతీతపితృమేధస్స్యాద్గఙ్గాం గోదావరీంవినా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ సురాసురగురోర్మౌఢ్యే కృష్ణస్వాపేమలిమ్లుచే । నాతీతపితృమేధస్స్యాత్తత్కాలేతునదోషకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । కృష్ణస్వాప ఇతి కన్యాకర్కటవ్యతిరిక్తవిషయః “ ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుళీరేప్రాప్తేఽర్కే పునస్సంస్కారఇష్యతే । ” ఇతి శృఙ్గగ్రాహికయాఽత్రాతీతప్రేతకార్యవిధానాత్ । సర్వోఽపినిషేధస్త్రిపక్షాదూర్ధ్వవిషయః । అతఏవసంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ అర్వాక్త్రిపక్షాత్ప్రేతస్యపునర్దహనకర్మసు । తత్కాలనియమోజ్ఞేయో నమాఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ * ॥ ఇతి । తతశ్చత్రిపక్షాదర్వాక్పునర్దహనకర్మణిమృతిశ్రవణదినే కార్యమితిసిద్ధమ్ । యత్తు స్మృత్యన్తరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యవత్సరాదర్వాగ్యదాసంస్కారమిచ్ఛతి । నకాలనియమోజ్ఞేయోనమాఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రసంస్కారస్సపిణ్డీకరణపరః, నతుపునస్సంస్కారవాచీతివ్యాఖ్యాతారః । స్మృతిసంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ పునర్దాహేదినంశోధ్యమాశౌచాత్పరతోబుధైః । నక్షత్రయోదశీశుక్రశనివారా వివర్జయేత్ ॥ పాతాన్వ్యపరిఘాన్వ్యాగ్నాన్విష్టించైవథిత

ద్గమయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పునస్సంస్కారాదౌ విహితకాలాతిక్రమే ప్రాయశ్చి
త్తముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సంస్కారాణాంతు సర్వేషాం కాలో
యద్యతిపద్యతే । ప్రాజాపత్యంచ రేన్మాసే తతో ప్యేవం ప్రకల్పయే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । మాసద్వయే ప్రాజాపత్యద్వయమ్ , ఏవం మాసత్రయా
దౌ కల్ప్యమ్, మాసాభ్యన్తరేఽపి ప్రాజాపత్యంకర్తవ్యమ్ । తథా స్మృత్యర్థ
సారే — ॥ వా ॥ నిమిత్తకాలాద్ధీనే సంస్కారకాలాతిక్రమే చ ప్రా
జాపత్యం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి .

దశాహమధ్యే జ్ఞాతిమరణే సంస్కర్తుర్విశేషః

దశాహమధ్యే జ్ఞాతిమరణే సంస్కర్తుర్విశేషమాహ నారదః —
॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే చేత్కర్తుః పునః ప్రేతస్య సంస్కృతిః । తస్మాచ్ఛు
ద్ధః పూర్వశేషాదేకోద్దిష్టం యథోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్తర్దశాహే చేత్క
ర్తురితి స్మరణాత్ ప్రేతాశౌచమధ్యే దశాహాశౌచిదాహే పూర్వేణైవ
సమాప్తిరిత్యవగమ్యతే । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దాహకార్యద్వయం
స్యాచ్చేత్కర్తురైక్యవిశేషతః । తోయం పిణ్డం సమాప్యైతపూర్వేణైవ ద్వి
తీయకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనిర్దశాహే తత్క
ర్తుః పునః ప్రేతస్య కర్మణి । పూర్వేణైవ సమాప్తిస్స్యాదేకోద్దిష్టం యథో
దితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్తదేకాదశదినే ఏకోద్దిష్టమిత్యర్థః । అన్యత్రాపి —
॥ శ్లో ॥ కర్తా దశాహే ప్రేతస్య శవదాహం చరేత్పునః । పూర్వేణ శుద్ధి
స్స్యాదేవ పిత్రోరన్యత్ర తద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా చాఙ్గిరాః —
॥ శ్లో ॥ దాహకస్స్యాద్దశాహాన్తు శవదాహం చరేద్యది । పూర్వేణైవ విశుద్ధి
స్స్యాత్పిత్రోస్తద్దివసాద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥
పిత్రోర్వ్యానన్తరానేకాన్దగ్ధ్వా పూర్వాఘతశ్శుచిః । పితరౌ చేద్దహేత్తత్ర
దశాహాచ్ఛుద్ధిరగ్నిదే ॥ * ॥ ఇతి । దక్షః — ॥ శ్లో ॥ మృతాశౌచనిమి
త్తే ద్వే దహనం మరణం తథా । జ్ఞాతీనాం మరణాదేవ దహనాద్దాహకస్య తు ॥
అన్యం దగ్ధ్వా దశాహాన్తశ్శుద్ధిః పూర్వాఘశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । సంవ
ర్తః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వకర్తా దశాహాన్తః పితరౌ చేద్దహేత్పునః । పూర్వే
ణాశుద్ధిశేషస్స్యాత్పిత్రోస్తద్దివసాద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం [illegible]

మధ్యేజ్ఞాతిదాహేకృతేసతి దాహకస్యదాహాదిదశాహేన ఉదకపిణ్డసమా ప్తిర్దాహాదిదశాహమాశౌచంచ । దాహకవ్యతిరిక్తసపిణ్డానాం పూర్వాఘ శేషేణైవ శుద్ధిరుదకసమాప్తిశ్చ । దాహకస్యపునః జ్ఞాత్యన్తరదాహే పూ ర్వదాహాదిదశాహశేషేణశుద్ధిః । దశనదినేతదన్యయామేవాదాహేసతి తు “ అహశ్శేషేద్వాభ్యాం ప్రభాతేఽస్పృభిః ” ఇతిస్మరణాత్పూర్వదశా హానన్తరం ద్వి(త్రి)దినాశౌచస్య సత్త్వేనతదాశౌచాన్తేఉదకాదిసమాప్తిః, “ ఆశౌచాన్తేపునస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాప్యతే । ” ఇతి మరీచిస్మరణాత్ । ఏకోద్దిష్టంతత్తదేకాదశాహే “ ఏకోద్దిష్టమశుద్ధోఽపి ” ఇతిస్మరణాత్ । సపిణ్డీకరణంతు త్రిపక్షే కార్యమ్, దశాహాత్పూర్వంమృతౌ దాహకస్య స పిణ్డస్య ద్వాదశదినే ఆశౌచాభావేఽప్యాద్యశ్రాద్ధపర్యన్తస్యైకకర్తృత్వా త్పశ్చాన్మృతేకోద్దిష్టాత్పూర్వం పూర్వమృతస్యద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం నకార్యమ్ । పిత్రోస్తుదాహే దాహకస్యాన్యేషామపి పుత్రాణాం పితృ మరణాది దశాహేనైవశుద్ధిరుదకాది సమాప్తిశ్చ, నపూర్వదాహదశాహ శేషేణేతి । దీపికాయాంతు — ॥ శ్లో ॥ జనకస్య జనన్యాశ్చభార్యా యా భర్తురేవచ । పుత్రస్యమహితుశ్చైవ జననే మరణేఽపిచ ॥ స్వకాలే నైవశుద్ధిస్స్యాచ్ఛేషన్యాయోనవిద్యతే ॥ * ॥ జ్ఞాత్యఘమధ్యే పుత్రజననే పితోర్నిర్దశాహత ఏవశుద్ధిః । భార్యాదిమరణే తత్ప్రతియోగినామపి స్వకా లఏవశుద్ధిః, నపూర్వశేషేణేత్యర్థః ।

అన్తర్దశాహే మాతాపితృమరణయోస్సన్నిపాతే విశేషః

మాతాపితృమరణయోరన్త్యదినాత్పూర్వమన్త్యదినేవా మిథస్సన్నిపా తే విశేషమాహశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ మాతర్యగ్రే ప్రమీతాయామశుద్ధౌ మ్రి యతే పితా । పితుశ్శేషేణ శుద్ధిస్స్యాన్మాతుఃకుర్యాత్తుపక్షిణీమ్ ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ మాత్రాశౌచస్యమధ్యేతుపితాచ మ్రియతేయది । పితుర్మరణమా రభ్యపుత్రాణాం దశరాత్రకమ్ ॥ పిత్రాశౌచస్యమధ్యేతుయదిమాతా ప్ర మీయతే । దశాహాత్పైతృకాదూర్ధ్వంమాత్రఘంపక్షిణీ భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మాతర్యగ్రే ప్రమీతాయాంతదాశౌచమధ్యే యదిపితా మ్రియేత తదాపితృ మరణమారభ్యదశాహతఏవ ఉదకదానాదిప్రేతకృత్యంపితుర్నిర్వర్త్య పితు ర్మరణాద్యేకాదశదినే ఆద్యశ్రాద్ధంకుర్యాత్ । పిత్రాశౌచమధ్యే మాతృమ

రణాద్యేకాదశదినే మాతురాద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపికుర్యాత్, “॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాదేకాదశేఽహని । కర్తుస్తాత్కాలికీశుద్ధిరశుద్ధఃపునరేవసః ॥” ఇతి శఙ్ఖస్మరణాత్ । పితర్యగ్రేమృతేసతి తదాశౌచమధ్యే యది మాతా మ్రియేత తదా, “॥ శ్లో ॥ జనకస్యమృతేర్మధ్యే జననీమరణం యది । పిత్రాశౌచేసమాప్తేస్యాన్మాత్రాశౌచంతుపక్షిణీ ॥” ఇతి పిత్రాశౌచాన్త్యదిన ఏవ మాతురపి పిణ్డోదకసమాప్తిస్మరణాత్, పిత్రాశౌచమధ్యే మాతురపి దశాహకృత్యం పరిసమాప్య పితురేకాదశదినే ఆద్యశ్రాద్ధం నిర్వర్త్య పిత్రాశౌచానన్తరమపి మాతుఃపక్షిణ్యాశౌచమనుష్ఠాయమాతృమరణాద్యేకాదశదినే తస్యా ఆద్యశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । నను, ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తేతతస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాప్యతే । తతశ్శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం సర్వవర్ణేష్వయంవిధిః ॥” ఇతి మరీచిస్మరణాత్, “॥ వా ॥ అథాశౌచాపగమే ఏకోద్దిష్టమ్” ఇతి విష్ణుస్మరణాచ్చ, మాతుఃపక్షిణ్యాశౌచానన్తరదినే ఏకోద్దిష్టం కర్తవ్యమితిచేన్న, “ఏకోద్దిష్టం యథోదితమ్” ఇతిస్మరణాత్ । తథామాధవీయకాలాదర్శటీకాదౌ “తతఆశౌచానన్తరమేకాదశేఽహ్ని బ్రాహ్మణ ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధంకుర్యాత్” ఇతిమరీచ్యాదివచనార్థోఽభిహితః । తథాచ పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధంతత్సామాన్యముదాహృతమ్ । చతుర్ణామపి వర్ణానాం సూతకంతు పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహనితు కర్తవ్యం ప్రతిమాసంతు వత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరంచైవమాద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । అతఃపితృమృతిదశాహమధ్యే మాతృమరణే పితృదశాహానన్తరంపక్షిణ్యాశౌచమనుష్ఠాయమాతృమరణాద్యేకాదశాహే మాతురేకోద్దిష్టమితినిర్ణయః.

పూర్వమృతయోఃపిత్రోస్త్రిపక్షేసపిణ్డీకరణవిధిః

సపిణ్డీకరణంతుపూర్వమృతయోర్ద్వయోరపి త్రిపక్షే కార్యమితిద్వాదశాహేసాపిణ్డ్యం నిషేధతిలోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ పితర్యుపరతేపుత్రో మాతుశ్శ్రాద్ధం నివర్తయేత్ । మాతర్యపిచవృత్తాయాం పితుశ్శ్రాద్ధంనివర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మాత్రాశౌచమధ్యే పితరిమృతే మాతుః, శ్రాద్ధమ్-సపిణ్డీకరణమ్, ద్వాదశాహే నకుర్యాత్, పితుస్తుద్వాదశాహేకుర్యాత్,

“॥ శ్లో ॥ మాతుర్దశాహమధ్యే తు పితా యస్య ప్రమీయతే । పైతృకం తు యథాకాలం పితుస్సర్వం సమాపయేత్ ॥ తతో మాతుస్త్రిపక్షాదౌ శేషం కర్మ సమాచరేత్ ॥ * ॥” ఇతి స్మరణాత్ । తథా పితృదశాహమధ్యే మాతృమృతౌ పితుస్సాపిణ్డ్యం నివర్తయేత్, ద్వాదశాహే న కుర్యాత్, కింతు త్రిపక్ష ఏవ । మాతుస్తు సాపిణ్డ్యం పక్షిణ్యాశౌచాపగమే ద్వాదశాహే కుర్యాదిత్యర్థః । దేవలోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాగ్రమరణే పిత్రోరన్యస్యాన్యదినే మృతౌ । సపిణ్డనం త్రిపక్షే స్యాదనుయానమృతిం వినా ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రోరేకస్యాగ్రమృతౌ అన్యస్యాన్యదినే మృతౌ పూర్వమృతస్య పూర్వమృతాయా వా సాపిణ్డ్యం త్రిపక్షే కుర్యాత్ । అనుయానమృతిం వినా అనుమరణం వినేత్యర్థః.

అనుమరణే సాపిణ్డ్యకాలః

అనుమరణే తు పత్యుర్మరణదినాదుత్తరదినమరణేఽపి తద్ద్వాదశాహే సహైవ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । తథా చ కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్సహైవ మరణే మాతురన్యత్ర వా దినే । అనుయానమృతౌ శ్రాద్ధం యథాకాలం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దినాన్తరే మాతురనుమరణే ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం కుర్యాదిత్యర్థః । పితృమేధసారేఽపి — ॥ వ ॥ సఘాతానుమృతో యద్యన్యత్ర న పిత్రోస్తన్త్రితః కుర్యాన్నాన్యైస్సహ వా, పిత్రాశౌచే మాతా మాత్రాశౌచే పితా వా సంస్థితః, యన్మృతః పూర్వం స్యాత్తత్రాస్సపిణ్డ్యం త్రిపక్ష ఏవేతి దేవలః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — “ఏకాగ్రమరణే పిత్రోః” ఇతి దేవలవచనం తేన వ్యాఖ్యాతమ్ “పిత్రోరన్యతరదశాహమధ్యేఽన్యతరమృతౌ పూర్వమృతస్య పూర్వమృతాయా వా సపిణ్డనం త్రిపక్ష ఏవ భవతి, అనుమరణే తు పితుర్ద్వాదశాహే వేత్యర్థః” ఇతి.

దమ్పత్యోస్సహ మృతౌ క్రమః

యది దమ్పత్యోస్సహమృతిస్స్యాత్ ప్రాగ్దహనాద్వా అన్యతరమృతిస్స్యాత్తదా సహైవ దాహాదిక్రియాః కుర్యాత్ । యథాహ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోస్సహ మృత్యౌ తు సహ దాహాదికాః క్రియాః । ప్రాగ్దాహాద్భిన్నహాశే చ తదూర్ధ్వం తు పృథక్క్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । త్రికాణ్డేఽపి

॥ శ్లో ॥ మృతే భర్తరి దాహాత్ప్రాక్తత్పత్నీ చ మృతా యది । ఏతాభ్యాం
పృథక్ప్రమీయాతాం దాహోదర్వాక్పతిర్మృతః ॥ తత్ర తన్త్రేణ దాహ
స్స్యాత్తన్మన్త్రే ద్విత్వమూహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పులస్త్యః — ॥ శ్లో ॥
ర్మృతస్సమృతో వాపి పితాఽగ్రే యద్యసంస్కృతః । కాలాన్తరే మృతా
ా తాతస్యాద్దాహాదికాః క్రియాః ॥ పత్న్యాస్సహైకచిత్యాం తు దహో వా
ంసనాముభౌ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోస్సహ
మృతౌ త్వాతు పితృమేధక్రియా సహ । కుణ్డమేకం పృథక్పిణ్డజలాఞ్జలిశిలామ
ాః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకకాలే మృతౌ పిత్రోః
తృమేధక్రియా సహ । ఉదకం పిణ్డదానం చ శ్రాద్ధం కుర్యాత్పృథక్పృ
థక్ ॥ సపిణ్డీకరణం చైవ సహైవ పృథగేవ వా । ఏకగ్త్రే జలం దద్యాచ్ఛ్రా
ద్ధం చైకదినే ద్వయోః ॥ సహ చాగ్న్యధిరోహం చ శాన్తిహోమాదికం సమాచ
రేత్ । తన్త్రేణ శ్రపణం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం కుర్యాత్పృథక్పృథక్ ॥ తత్ర
ద్వయోర్నిమిత్తే ద్వౌ బ్రాహ్మణౌ పితరైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దంపత్యోస్సహసంస్కారో మృతావనుమృతావపి ।
ఏకాదిసపిణ్డాన్తం ప్రేతకార్యాణి యాన్యపి । కుర్యాత్సమానతన్త్రేణ
సాంవత్సరికమేవ చ ॥ * ॥ ఇతి । సాంవత్సరికస్య సమానతన్త్రత్వస్మరణ
మాపద్విషయమ్ , తదగ్రే వక్ష్యతే । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రద
క్షిణముపస్థానం చరుకార్యం విధిస్తథా । సఞ్చయస్తర్పణం భర్తుస్సపిణ్డీకర
ణం సహ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే చ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రా సహైవ మాతు
ర్మాత్రా సహ పితుస్తథా । సాపిణ్డ్యం తనయైః కార్యం నిమిత్తార్థం పృ
థగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ సమానపిణ్డయోగానాం సపి
ణ్డీకరణం సహ । తన్త్రేణ పితృవర్గస్య నిమిత్తం ప్రతిపూరుషమ్ ॥*॥
ఇతి బహుస్మృతిసంమతత్వాత్ సపిణ్డీకరణమపి సహైవ కర్తవ్యమ్ , తతః పృ
థగేవేత్యేతదనాదరణీయమ్ । నిమిత్తోద్దేశేన క్రియమాణం ప్రేతైకప్ర
యోజనం నిమిత్తభోజనం పృథగ్భవతి । ఏతచ్చోపలక్షణమ్ । క్షుత్తృష్ణా
నివర్తకం జలాఞ్జలిపిణ్డప్రదానసోదకుమ్భశ్రాద్ధనవశ్రాద్ధైకోత్తరవృద్ధిశ్రా
ద్ధషోడశశ్రాద్ధవృషోత్సర్గాదికం పృథక్కర్తవ్యమ్ । తథా చాఙ్గిరాః —

॥ శ్లో ॥ దంపత్యోస్సహమృత్యోస్తుసహాస్యాద్దహనక్రియా । పృథక్పి
ణ్డోదకాదీని యథావిధిసమాచరేత్ ॥ చరుకుణ్డచితాశాన్తిసఞ్చయాంస్త
న్త్రితశ్చరేత్ । అగ్నిం శ్రపణహోమాంశ్చహ్యుపస్థానంచతన్త్రితః॥*॥
ఇతి । పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ హిరణ్యశకలనగ్నప్రచ్ఛాదనవా
సస్తిలోదకపిణ్డైకోత్తరనవశ్రాద్ధసోదకుమ్భవృషోత్సర్గషోడశశ్రాద్ధానీ ।
పృథక్పృథగ్భవన్తి, చరుకార్యం చితిః కుణ్డమస్థిసఞ్చయనం శాన్తిహోమా
మశ్చతన్త్రమ్, ఏకోద్దిష్టసపిణ్డీకరణాదిషు నిమిత్తమరణహోమాః పృథ
గ్భవతః, పాకహోమవైశ్వదేవాదితన్త్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః —
॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగ్భర్తుః పత్నీమృతా యది । తస్మిన్నేవాన
లేదహేద్యదిచాగ్నిర్నశామ్యతి ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ఉదకాదిసపిణ్డా
న్తం తయోః కార్యం సహైవతు । శాన్తేఽగ్నౌ పునరేవస్యాత్పృథక్చిత్యా
దికారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితామహపితామహ్యోర్మరణేఽపి సహస
ంస్కారాదికమాహ సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ పితామహోయస్యమృత
శ్చిరకాలమసంస్కృతః । పితామహీచ ప్రమితా తయోర్దాహాదికంసహ॥*॥
ఇతి । హిరణ్యశకలనిధానాదికం సర్వం పితుః పూర్వంకృత్వా ప్రాఙ్మృ
తాయామపిమాతుః పశ్చాత్కుర్యాత్ । తథాచ కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥
పిత్రోః శ్రాద్ధే సమం ప్రాప్తే నవే పర్యుషితేఽపివా । పితుః పూర్వం ను
తః కుర్యాదన్యత్రాసత్తియోగతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శ్రాద్ధగ్రహణం దా
హాద్యుపలక్షణమ్, తత్పూర్వకత్వాచ్ఛ్రాద్ధస్య । అన్యత్రాసత్తియో
గతః - పితృభ్యామన్యత్రజ్ఞాత్యాదిష్వాసత్తియోగతః, ప్రత్యాసత్తిప్ర
మాతుః కార్యాదిత్యర్థః .

పితృవ్యతిరిక్తానాం సజ్ఞాతమరణే దాహాదిక్రమః

అత్ర ఋష్యశృఙ్గశ్చ — ॥ శ్లో ॥ భవేద్యదిసపిణ్డానాం యుగప
న్మరణం తదా । సమ్బన్ధాసత్తిమాలోచ్య తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సకృన్మ్రియన్తే బహవః క
థంచైకస్తథాఽపిచ । అన్తర్గతక్రమేణైషాముదకాదిసమాచరేత్ ॥*॥
ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పత్నీభ్రాతృసుతాదీనాం సపిణ్డానాం యు

ధాత్క్రమాత్ । సజ్ఞాతమరణం తత్ర తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ యుగపన్మరణం తత్ర సమ్బన్ధాసత్తియోగతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిశబ్దేన పౌత్రభర్తృపుత్రస్నుషా స్వస్రాణాం గ్రహణమ్ । పత్న్యాదీనాం మధ్యే బహూనాం ద్వయోర్వా ఏకస్మిన్దినే సజ్ఞాతమరణం యదిస్యాత్ , తత్ర , తత్క్రమాత్ మరణక్రమాత్ , దాహాదికం కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ కృత్వాపూర్వమృతస్యాదౌ ద్వితీయస్య తతఃపునః । తృతీయస్య తతఃకుర్యాత్సన్నిపాతేత్వయం క్రమః ॥ * ॥ ఇతి ఋశ్యశృఙ్గస్మరణాత్ । పత్న్యాదీనాం సపిణ్డానాం యుగపన్మరణం యదిస్యాత్తత్ర సమ్బన్ధస్య , ఆసత్తియోగతః - ఆసత్తివశాత్ , క్రమేణ శ్రాద్ధంకుర్యాత్ । పత్నీపతిలక్షణ సమ్బన్ధస్యాసన్నత్వాత్ పత్న్యాః ప్రథమం కుర్యాత్ , అనన్తరముభయసమ్బన్ధప్రతియోగికభాజఃపుత్రస్య , అనన్తరం పుత్రవ్యవహితసమ్బన్ధభాజః పౌత్రస్య , తదనన్తరం భర్తుః । అత్ర పౌత్రభర్త్రోః పితృవ్యవధానం సమానమ్ , తథాఽపి పుత్రస్య స్వశరీరావయవాన్వయస్య విద్యమానత్వాత్ భర్తృతోఽపిప్రత్యాసత్తిః, తతో భర్తృపుత్రస్య, తతః పుత్రద్వారకసమ్బన్ధభాజఃస్నుషాయాః , తదనుగోత్రాన్తరప్రవేశేన వ్యవహితభాజస్స్వసుః । ఏవంచ ఏకస్మిన్దినే క్రమేణైతేషాం సజ్ఞాతమరణే మృతిక్రమేణ దాహాదికాఃక్రియాఃపృథక్కుర్యాత్ । యుగపన్మరణేతు ఉక్తసమ్బన్ధక్రమేణ దాహాదికం పృథక్కుర్యాదితి కాలాదర్శటీకాయాం వ్యాఖ్యాతమ్ । స్మృతిరత్నే, మరణానుక్రమ పరిజ్ఞానే మృతిక్రమేణ, తదపరిజ్ఞానే సమ్బన్ధాసత్తిక్రమేణ వ్యవస్థాదర్శితా । తథాచ తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ అన్తరజ్ఞక్రమేణైషాముదకాది సమాచరేత్ । మరణంక్రమశోదృష్ట్వా మరణానుక్రమేణతు ॥ సమానమిదముద్దిష్టమన్యేషామగ్రజం వినా । అన్యేషామగ్రజస్యాఽపి సమవాయేఽగ్రజఃప్రభుః ॥ అగ్రజస్యాపపిత్రోశ్చ సమ్పాతే పితరౌప్రభూ ॥ * ॥ ఇతి । మృతిక్రమాపరిజ్ఞానే సంబన్ధాసత్త్యపరిజ్ఞానేచ వయోధిక సపిణ్డాదేర్దాహాదిక్రియాఃప్రథమతః కార్యాః ॥ శ్లో ॥ యద్యేకకాలేపురతస్సంస్కార్యాస్తు వయోధికాః । బహుత్వేహ్యవశ్యకస్యాదుదకంచ దినేదినే ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్సహానకుర్యా

దిత్యర్థః । అన్యేతుజ్ఞాత్యాది సజ్ఞాతమృతివిషయే సహైవదాహాదిక్రియాం
ఏవదన్తఃస్మృత్యన్తరముదాహరన్తి ॥ శ్లో ॥ మృతానామేకవంశ్యానామేకో
యదిచదాహకః । ఏకస్మిన్దివసేకుర్యాదేకచిత్యాం సమాహితః ॥ * ॥
ఇతి । అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకకాలేగతాసూనాం బహూనామథవాద్వ
యోః । ఏకకుణ్డే శిలాభేదే తేషాం పిణ్డం పృథక్పృథక్ ॥ సపిణ్డీకరణం తే
షాం సహైవపృథగేవవా । నిమిత్తార్థం పృథక్కుర్యాదన్యత్సర్వం సహక్రి
యా ॥ * ॥ ఇతి । సహసాపిణ్డ్యమేకోద్దిశ్యత్వవిషయమ్, ॥ శ్లో ॥ సహా
నపిణ్డయోగానాం సపిణ్డీకరణం సహ । నిమిత్తపిణ్డమేకైకం దత్వాన్యైస్సం
సృజేత్క్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥
యద్యనేకేషామేకదినే మృతిస్స్యాత్పత్నీపుత్రపౌత్రభ్రాతృతత్పుత్రాస్ను
షాసపిణ్డానాం సజ్ఞాతక్రమాద్దాహాదిక్రియాఃపృథక్పృథక్కుర్యాత్,
అన్యేషాం మృతిక్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ వా ॥ పత్న్యా
దీనామన్యేషాంచ సజ్ఞాతమరణే పత్న్యాదిపూర్వమన్యేషాముభయేషామ
పి పితృపూర్వం పిత్రోఃకృత్వాచైవపత్న్యాది సాపిణ్డ్యం ప్రపద్యే ॥ * ॥ ఇ
తి । లౌకాక్షిః — ॥ వా ॥ పిత్రోర్ద్వాదశాహ ఏవ సాపిణ్డ్యమన్యేషా
ముకోద్దిష్టాన్తం కృత్వా తత్తద్వత్సరాన్తే మాసికైస్సహ సాపిణ్డ్యంకుర్యా
దితి భృగుః ॥ * ॥ ఇతి । పత్న్యాదీనాం తద్వ్యతిరిక్తానాంచ మృతౌపూ
ర్వోక్తన్యాయేన పత్న్యాదీనాం పూర్వం కృత్వా తద్వ్యతిరిక్తానాం ప
శ్చాన్మృతిక్రమేణ కుర్యాత్ । పిత్రోః పత్న్యాదీనాం తద్వ్యతిరిక్తానాం
చ సజ్ఞాతమరణే పితృపూర్వం పత్న్యాదీనాం కుర్యాత్, "పితృపూర్వం
సుతఃకుర్యాదన్యత్రాసత్తియోగతః" ఇతిస్మరణాత్ । లౌకాక్షిః —
॥ శ్లో ॥ పత్నీపుత్రస్నుషాపౌత్రభ్రాతృతత్పుత్రకాఅపి । పితరౌచ యదే
కస్మిన్మ్రియేరన్నేకవాసరే ॥ తదా ॥ శ్లో ॥ ఆద్యమేకాదశేకుర్యాత్త్రి
పక్షేతుసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవ్యవస్థామాహవృద్ధహారీతః — ॥ శ్లో ॥
సజ్ఞాతమరణేపిత్రోర్ద్వాదశాహేసపిణ్డనమ్ । కుర్యాత్పుత్రస్తదన్యేషాం
త్రిపక్షే కారయేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేషామ్-పత్న్యాదీనామిత్యర్థః ।
తేషామేవ మాతృపితృమృతిసంవత్సరమధ్యే త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యం విదధాతి

ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యాః పుత్రస్య తత్పుత్రభ్రాత్రో స్తత్తన
యస్య చ । స్నుషాస్వస్రోశ్చ పిత్రోశ్చ సఙ్ఘాతమరణం యది ॥ అర్వాగ
బ్దాన్మాతృపితృపూర్వం కర్మ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భృగురపి —
॥ శ్లో ॥ మాతా భ్రాతా చ తత్పుత్రః పత్నీ పుత్రస్స్నుషా స్వసా । ఏషాం
మృతౌ చరేచ్ఛ్రాద్ధమన్యేషాం న పునః పితుః ॥ * ॥ ఇతి । పితుర్మృతాబ్దే
ఏషామేవ శ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణం చ కుర్యాన్నాన్యేషామిత్యర్థః । ఋశ్యశృ
ఙ్గోక్తపత్న్యాదిసప్తవ్యతిరిక్తానాం పిత్రోర్మృతాబ్దే పితృభ్యాం సహైకది
నే వా మృతానాం దాహాద్యేకోద్దిష్టాన్తం తత్తత్కాలే మృతిక్రమాత్కృత్వా
సత్త్వద్వత్సరాన్తిమదినే మాసికైస్సహ సపిణ్డనం కుర్యాత్ । అత్ర భృ
గుః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దశ్రాద్ధాన్తం కృత్వాఽన్యేషాం యథా
విధి । మాసికైస్సహ సాపిణ్డ్యం వత్సరాన్తే సమాచరేత్ ॥ * ॥ వత్సరాన్త
ఇతి నియమాత్ తతోఽర్వాక్ న మాసికానుష్ఠానమ్ । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥
పత్న్యాదీనాం చ పిత్రోశ్చ సఙ్ఘాతమరణం యది । అర్వాక్సంవత్సరాత్పి
త్రోః పూర్వం సాపిణ్డ్యమాచరేత్ ॥ సఙ్ఘాతమరణేఽన్యేషాం పిత్రోశ్చ ద
హనాదికమ్ । కృత్వా సంవత్సరాన్తేషు కుర్వీత సహపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
తథా దేవలః — ॥ శ్లో ॥ మహాగురునిపాతే తు ప్రేతకార్యం యథావిధి ।
కుర్యాత్సంవత్సరాదర్వాగేకోద్దిష్టం న పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రో
ర్మృతౌ సంవత్సరాదర్వాక్ పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానాం ప్రేతకార్యం దాహా
ద్యేకోద్దిష్టాన్తాః పూర్వక్రియా యథావిధి కుర్యాత్, ఏకోద్దిష్టమాసికాని
పార్వణం చ న కుర్యాదిత్యర్థః । ఏతదేవాభిప్రేత్య స్మృత్యన్తరమ్ —
॥ శ్లో ॥ పితరౌ ప్రమితౌ యస్య దేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । న దైవం నాపి పి
త్ర్యం చ యావత్పూర్ణో న వత్సరః ॥ * ॥ లోకాక్షిరపి — ॥ శ్లో ॥ అ
న్యేషాం ప్రేతకార్యాణి మహాగురునిపాతనే । కుర్యాత్సంవత్సరాదర్వా
క్ఛ్రాద్ధమేకం తు వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధమ్ - మాసికం సపిణ్డీకరణ
మ్ । నను, ॥ శ్లో ॥ పత్నీ చైవ సుతో భ్రాతా స్నుషా చైవ విపద్యతే । త
త్ర శ్రాద్ధాని కుర్వీత న పిత్రోర్మృతయోరపి ॥ * ॥ ఇతి జాబాలిస్మరణా
త్పత్న్యాదీనామపి సాపిణ్డ్యనిషేధ ఇతి చేన్న, ద్వాదశాహే తన్నిషేధపర

త్వాత్, సంవత్సరాదర్వాక్ నిషేధపరత్వే "త్రిపక్షేతుసపిణ్డనమ్" ఇతి లోకాక్ష్యాదివచనవిరోధాపత్తిః, అతః పత్న్యాదీనాంపిత్రోర్మృతాబ్దసపిణ్డనానన్తరమరణేతత్తద్ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణమ్, పత్న్యాదీనాం పిత్రోశ్చసజ్ఞాతమరణే పత్న్యాదీనాంత్రిపక్షే పిత్రోస్తుద్వాదశాహే అన్యేషాం పిత్రోర్మృతాబ్దమరణేతత్తద్వత్సరాన్తే మాసికానిసపిణ్డీకరణంచేతినిర్ణయః.

సహగమనవిధిః

అథానుమరణవిషయే విష్ణుః — ॥ వా ॥ భర్తరిప్రేతేబ్రహ్మచర్యంతదన్వారోహణంవా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ సాధ్వీనామేవనారీణామగ్నిప్రపతనాదృతే । నాన్యోధర్మోఽస్తి విజ్ఞేయో మృతే భర్తరి కర్హిచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతృతః పితృతశ్చైవ యత్రచైషా ప్రదీయతే । కులత్రయం పునాత్యేషా భర్తారం యాఽనుగచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సాధ్వీ వాసూతికావాపి భర్త్రాఽనుమరణోత్సుకా । సద్యశ్శుద్ధిమవాప్నోతి భర్తుః పాపాపహారిణీ ॥ * ॥ అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ బాలాపత్యాతు యానారీ సూతికావారజస్వలా । సర్వాసామపిచస్త్రీణామేషసాధారణోవిధిః ॥ * ॥ యత్త్వాపర్వవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ బాలాపత్యాశ్చగర్భిణ్యోహ్యదృష్టర్తవస్తథా । రజస్వలా రాజసుతే నారోహన్తిచితాంశుభే ॥ * ॥ ఇతి । యదపి — ॥ శ్లో ॥ బాలాపత్యాతు యానారీ యాభర్త్రాసహసంవ్రజేత్ । రజస్వలాఽనుగచ్ఛేత్తుగతింరక్షేత్తుగర్భిణీ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రపితృమేధసారకృతావ్యవస్థాపితమ్ — ॥ వా ॥ పాతివ్రత్యధర్మహీనాయాస్సంసారదుఃఖబన్ధువియోగాద్యుపాధితోవిషణ్ణాయావాప్రతిషేధోద్రష్టవ్యః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేతు "భర్త్రాఽనుమరణోత్సుకా" "నమస్కృత్యచితారూఢం భర్తారంతుప్రసన్నధీః" "ఆరుహ్యపత్నీనిధనం గతాచేదేకాం చితిం నిర్మలధీస్స్వభర్త్రా" ఇత్యాదివచనేషూపాత్తైః, మరణోత్సుకా, ప్రసన్నధీః, నిర్మలధీః, ఇత్యాదిపదైర్దేహాదివియోగకశ్మలరహితాయాఏవానుమరణాధికారప్రతిపాదనాత్, "బాలాపత్యారజస్వలా" ఇత్యాదివిశేషణోపాదనవైయర్థ్యప్రసఙ్గాచ్చ పితృమేధసారోక్తం నయుక్తమ్, నిషేధవ

చనంతుభిన్నచిత్యారోహణవిషయమ్, తచ్చక్షత్రియవిషయమ్, తథాచ, క్షత్రియాదిస్త్రీణాంరజస్వలాదీనామనుమరణనిషేధః, “రజస్వలారాజసుతే” ఇతి రాజసుతాం ప్రత్యేవతన్నిషేధాదిత్యాహుః। అపరేతు, బాలాపత్యారజస్వలాదేస్సామాన్యేనవిధానాత్ప్రతిషేధాచ్చరజస్వలాయాస్తుల్యవికల్పః, భిన్నచిత్యారోహణవిషయత్వేప్రమాణాభావాత్, “రజస్వలారాజసుతే” ఇతి రాజసుతాసమ్బోధనమాత్రేణవిషయవిశేషాప్రతీతేరిత్యాహుః। గర్భిణ్యాస్తునిషేధఏవ। తతశ్చగర్భిణీం వినాబాలాపత్యాసూతికారజస్వలా అవ్యస్థార్తవాచ బ్రాహ్మణ్యః ఏకచిత్యారోహణం కుర్యుః, సూతికారజస్వలావత్తత్తముక్తిశుద్ధిప్రకారేణ శుద్ధాకుర్యాత్। యత్తుచన్ద్రికాయాముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ భర్తారమనుగచ్ఛన్త్యారజఉత్పద్యతేయది। తైలద్రోణ్యాంవినిక్షిప్యలవణేనాపతింస్మృతమ్। త్రిరాత్రాత్సహసంపుర్కృరాబ్ధవాస్తుతయాసహ। శ్రాద్ధం చైకదినేపుర్యాద్వయోరపిహినిర్ణయః ॥ * ॥ ఇతి। బాన్ధవా ఇత్యభిధానాదపత్యహీనసంస్కర్తృవిషయమిత్యేకే। అపరేతు — ॥ శ్లో ॥ భర్తారమనుగచ్ఛన్తీపత్నీచేత్సార్తవాయది। తైలద్రోణ్యాంవినిక్షిప్యలవణేవామృతంపతిమ్ ॥ చతుర్థేఽహనిసంస్కార్యాత్పుత్రాదిస్తం సహైతయా। శవఃపర్యుషితస్తస్య ప్రాయశ్చిత్తం తదా భవేత్ ॥ అస్మిన్పక్షేప్యఘం భర్తుర్దశాహేనాపిశుధ్యతి ॥ * ॥ పుత్రపత్న్యేఽపి చతుర్థేఽహనిపిత్రోస్సంస్కారవిధానాత్సమవికల్ప ఇత్యాహుః। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మృతం పతిమనువ్రజ్య పత్నీచేజ్జ్వలనంగతా। న తత్రపక్షిణీకార్యా పైతృకాదేవశుధ్యతి ॥ సార్తవాసూతికాచైవ భర్త్రాసమరణోత్సుకా। పూర్వవస్త్రం పరిత్యజ్య శవకర్మాణికారయేత్ ॥ ఏవతోఽన్యైరనుగచ్ఛన్త్యోరేకాయదిరజస్వలా। చతుర్థేఽహ్ని సహైవాఖ్యాం తస్యదాహోవిధీయతే ॥ ఏకచిత్యాం సమారూఢా యదిభార్యాదినాన్తరే। భర్తుర్మృతాహే కర్తవ్యమభిన్నం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ దహ్యమానంతు భర్తారం యానారీత్వనుగచ్ఛతి। మరణాదిభవేచ్ఛ్రాద్ధం దహనాదితరయోర్నతు ॥ భర్త్రాసహైవశుద్ధాస్యాచ్ఛ్రాద్ధంచైకదినేభవేత్ ॥ * ॥ యత్తు — ॥ శ్లో ॥ యాతుబ్రాహ్మణజాతీయా

మృతంపతి మనువ్రజేత్ । సాస్వర్గమాత్మఘాతేన నాత్మానం నపతిం నయే
త్ ॥ * ॥ యదపి — ॥ శ్లో ॥ మృతానుగమనం నాస్తి బ్రాహ్మణ్యా
అనుశాసనాత్ ॥ * ॥ ఇత్యాది తత్సర్వమపి బ్రాహ్మణ్యాఅనుగమననిషే
ధప్రతిపాదక వచనం పృథక్చిత్యారోహణవిషయమ్, "పృథక్చితింసమా
రుహ్య నవిప్రాగన్తుమర్హతి" ఇతివిశేషస్మరణాత్ । తథాచహారీతః —
॥ శ్లో ॥ భర్త్రాసహానుమరణమాచణ్డాలం విధీయతే । పృథక్చితిర్వాగా
ర్ణ్యాదేర్నవిప్రాయాః పృథక్చితిః ॥ * ॥ ఇతి క్షత్రియాదీనాంచ పృథక్చి
త్యారోహణం దేశాన్తరమరణవిషయమ్, సన్నికృష్టేఏకచిత్యారోహణమే
వ, ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతేపత్యౌ సాధ్వీతత్పాదుకాద్వయమ్ । నిధా
యోరసిసంశుద్ధా ప్రవిశేజ్జాతవేదసమ్, ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । ఇదంచ
ముముక్షువిషయేత్యాజ్యమేవ । తథాచశ్రుతిః "తస్మాదువైయోనప్రా
గాయుషస్స్వఃకామీప్రేయాత్" ఇతి । అస్యార్థోవిజ్ఞానేశ్వరేణాభిహి
తః — ॥ వా ॥ స్వర్గఫలోద్దేశేనాయుషః ప్రాగాయుర్వ్యయోనకర్త
వ్యోమోక్షార్థినా ॥ * ॥ ఇతి । అతః మోక్షమనిచ్ఛన్త్యాః స్వర్గార్థిన్యా
అనుగమనం యుక్తమితరకామాన్యనుష్ఠానవదితిసర్వమేతత్ స్త్రీధర్మనిరూప
ణేసవిస్తరమధస్తాన్నిరూపితమ్.

ఏకచిత్యారోహణక్రమః

ఏకచిత్యారోహణప్రకారస్తు హేమాద్రావుక్తః — ॥ శ్లో ॥ అ
థానుమరణేపత్నీస్నాత్వా భర్త్రాసహైవతు । పథస్తురీయమాసాద్యసిగ్వా
త్రైరుపవీజ్యచ ॥ నమస్కృత్యచితారూఢం భర్తారంతు ప్రసన్నధీః । ప్ర
దక్షిణం పరీత్యాథభర్తుర్దక్షిణమావిశేత్ ॥ ఇయం నారీతిమన్త్రేణశాయయే
న్మాతరం సుతః । ఊహేనవాదహేదూర్ధ్వమాసాన్నాత్పతినాసమమ్ ॥
యద్యాపత్నీతుసఙ్కల్ప్యప్రయోగేత్వఖిలేకృతే । దహ్యమానేపతౌపు
న్త్రీజపేదధ్వర్యుణాసహ ॥ పావకంప్రవిశేత్తత్ర భర్తుశ్చోర్ధ్వం పృథ
గ్విధిః । ఉభయోస్సహసఙ్కల్పః కుణ్డమేకం పృథక్ శిలా ॥ వాసస్తిలో
దకం పిణ్డోనగ్నప్రచ్ఛాదనం నవమ్ । షోడశంచవృషోత్సర్గస్సోదకుమ్భం
పృథక్పృథక్ ॥ సహచర్యాధిరోహశ్చ సపిణ్డీకరణం తథా । నిమిత్తాబా

మువరణే శ్రాద్ధమేకోత్తరం పృథక్ । వైశ్వదేవంచ పాకశ్చ హోమో హోమాన్యాదైన్యస్సహేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ ఆరుహ్య పత్నీ నిధనంగతా చేదేకాం చితిం నిర్మలధీస్స్వభర్త్రా । దశాహహోమం శ్రపణంచ తస్మాత్పిణ్డోదకాదీన్పృథగేవ కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ స్నాత్వా శక్తితో దత్వా బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతా ఏకస్తురీయమాసాద్య సిగ్వాసైరుపవీజ్య చితిగతం భర్తారం ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రణమ్య చితిమారుహ్య భర్తుర్దక్షిణపార్శ్వే శయీత, అత్ర కర్తా పత్నీముపనిపాతయతి । “ఇయంనారీ” ఇతి, సమానమత ఊర్ధ్వమ్, సర్వైః పాపాని నిర్ధూయ పత్యుస్సేపిహారతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ అనుయానే మృతౌ పిత్రోరేకశయ్యాదివిస్తథా । ప్రత్యేకముష్టికార్ఖ్యదో నగ్నప్రచ్ఛాదనాదికమ్ ॥ ఏకమేవాగ్నిదానం స్యాదేకాశ్మని తిలాఞ్జలిః ॥ * ॥ ఇతి । తిలాఞ్జల్యర్థాశిలాద్వయోరేకేతి యావత్ । “కుణ్డమేకం పృథక్ఛిలా” ఇత్యనేనాస్య వికల్పః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనంచైవ నవశ్రాద్ధం పృథక్పృథక్ । వృషోత్సర్జనభేదశ్చ మాసికానాం పృథక్క్రియా ॥ సపిణ్డీకరణంచైకం సుతస్సర్వం సమాచరేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సహైవ భర్త్రా మరణం స్త్రియాశ్చేత్సహైవ కుర్యాత్పితృమేధకృత్యమ్ । పిణ్డోదకాదీన్పృథగేవ కుర్యాత్పిణ్డస్య సంయోజనమత్ర భర్త్రా ॥ మృతే భర్తరి యా పూర్వం పరేఽహన్యనుగచ్ఛతి । తస్యాః పతిదినే శ్రాద్ధం కాలేభేదం న కారయేత్ ॥ అగ్నికార్యే న భేదోఽత్ర హ్యస్థిసఞ్చయనే తథా । ఏకకర్తా జలం దద్యాత్పిణ్డాంశ్చైకోదనే ద్వయోః ॥ ఏకోద్దిష్టం పృథక్కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం సహ । తత్ర ద్వయోర్నిమిత్తోద్వా బ్రాహ్మణైరితరైస్సహ ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పరేద్యురనుయానేతు మరణాహక్రమేణతు । దహనాది సపిణ్డ్యన్తం శ్రాద్ధం కుర్యాద్యథావిధి ॥ * ॥ క్రియాకల్పకారికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతాత్వన్యదినేఽనుగచ్ఛేద్యాస్త్రీ పతిం చిత్యధిరోహణేన । దశాహేన భర్తురఘస్య శుద్ధిశ్శ్రాద్ధద్వయంస్యాత్పృథగేకకాలే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మృతే భర్తరిపూర్వేద్యుః పరేద్యురనుగచ్ఛతి । తస్యాః పతిదినే శ్రాద్ధం

మృతాహస్తు యథాతిథిః ॥ అస్థిసఞ్చయనంచైకం నవశ్రాద్ధం పృథక్పృథక్ । వృషోత్సర్జనభేదశ్చ మాసికానాం పృథక్క్రియా ॥ ఉపస్థానం తదేవస్యాత్పరంతస్యాః పృథక్క్రియా । పృథక్ఛ్రాద్ధంతయోఃకుర్యాద్గోదానంచ పృథక్పృథక్ ॥ సపిణ్డీకరణేప్రాప్తే సర్వం తద్దివసేచరేత్ । బహుపత్నీకపక్షేతు మన్త్రావృత్తిఃపునఃపునః ॥ విభజ్యపిణ్డం దద్యాత్తు గార్గ్యస్యవచనం తథా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ దినాన్తరే యాతు సహైవభర్తుః కుర్యాన్మృతాహే సతి కర్మ కార్యమ్ । హిరణ్యశల్కాః పృథగేవకార్యాః పాత్రాణిదేహద్వయ భాఙ్క్షికుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ అన్యేద్యుర్యాప్యనుగతౌ శుద్ధిఃపతిదశాహతః । సహాస్థిసఞ్చితిశ్చైవ కాలేశ్రాద్ధద్వయం భవేత్ ॥ పృథక్పిణ్డోదకాదిస్యాత్పత్న్యాపిణ్డస్య యోజనమ్ । తస్యపిణ్డం త్రిధాకృత్వా పితృపిణ్డేషుయోజయేత్ ॥*॥ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ అనుయానేతుపత్న్యాచ సపిణ్డీకరణం సహ । అన్తర్ధాయతృణంమధ్యే భర్తృశ్వశురయోరపి ॥ స్త్రీపిణ్డం భర్తృపిణ్డేన సంయోజ్యచ పునస్సుతః । పితామహాదిభిస్సార్ధం పితృపిణ్డంతు యోజయేత్ ॥*॥ యమః — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యాచైక్యేనకర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం స్త్రియాః । సామృతాపిహితేనైక్యం గతామన్త్రాహుతివ్రతైః ॥ * ॥ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ యామృతా సుభగానాథం సాతేనసహపిణ్డతామ్ । అర్హతిస్వర్గవాసేఽపియావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు సుమన్తువచనం — ॥ శ్లో ॥ చిత్యారోహణకాలేతు షోడశాని పృథక్పృథక్ । సపిణ్డీకరణం తస్యాః నైవభర్తుఃకృతేసతి ॥ * ॥ ఇతి । తత్ స్త్రియాఃపృథక్సపిణ్డీకరణనిషేధపరమ్ । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తద్దినేవాపరదినే భర్తారమనుగచ్ఛతి । నవశ్రాద్ధం షోడశంచ సపిణ్డీకరణం తథా ॥ యథాకాలేతుకర్తవ్యం ప్రతిసంవత్సరంతథా ॥ * ॥ ఇతి । యథాకాలే - భర్తుర్విహితకాలే, స్త్రియా అపి కర్తవ్యమిత్యర్థః । యత్తు గౌతమవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాం సమారూఢౌ దమ్పతీ నిధనం గతౌ । మాసికానినవశ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణంపృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । యదపివ్యాఘ్రవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతాతుయానారీభర్తారమనుగచ్ఛతి । పిణ్డదానాదికం శ్రాద్ధంసపిణ్డీకరణంపృథక్ ॥ * ॥

ఇత్యేతాదృశవచనంనిమిత్తభేదప్రతిపాదనపరమ్ । అన్యథా “ సపిణ్డీకరణం చైకమ్ - తత్ర ద్వయోర్నిమిత్తాద్వా బ్రాహ్మణైరిరైస్సహ - సపిణ్డీకరణం సహ ” ఇత్యాదిపూర్వోక్తబహుస్మృతివిరోధప్రసంగాత్ । దుర్మరణాద్యుపాధివశేన కాష్ఠవదమన్త్రకదాహే నానుమృతిః కార్యా, “ దహ్యమానమమన్త్రేణ నానురోహేత్పతివ్రతా ” ఇతిస్మరణాత్ । తథా చ కల్పకారికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పత్యుర్వైదాగ్నిసంస్కారే పత్న్యా అనుగమో మతః । అన్యథా త్వాత్మఘాతః స్యాదితి వేదవిదో విదుః ॥ * ॥ ఇతి । చితిభ్రష్టాయాః ప్రాయశ్చిత్తముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ చితిభ్రష్టా యదా నారీ మోహాద్చలతి వా తదా । ప్రాజాపత్యం భవేత్కృచ్ఛ్రం శుద్ధా భవతి నాన్యథా ॥ * ॥ ఇతి .

అథగర్భిణీసంస్కారః

అత్ర బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథగర్భిణ్యాః, అన్తర్వత్న్యా మ్రియేత శ్మశానం నీత్వా దాహదేశం జోషయేత్, సమ్యక్చితాముపరేణ సవ్యేన ప్రేతస్యోదరం విలిఖేత, “ హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే ” ఇతి, అనులేఖనదృష్టం కుమారమనుమన్త్రయతే “ జీవతుమమపుత్రో దీర్ఘాయుత్వాయ వర్చసే ” ఇతి, అథ బాలం స్నాపయేయుర్హిరణ్యహస్తద్ధాయ జీవన్తం గ్రామమానయన్తి, “ యస్తే స్తనశ్శశయః ” ఇతి స్తనం ప్రదాయ తస్యైస్నుదరే ఆజ్యాని జుహోతి, “ శతాయుధాయ శతవీర్యాయ ” ఇతి పఞ్చభిః, “ ప్రయాసాయ స్వాహా యాసాయ స్వాహా ” ఇత్యనువాకేన, “ ప్రాణాయ స్వాహా వ్యానాయ స్వాహా ” ఇత్యనువాకేన, “ పూష్ణే స్వాహా పూష్ణే శిరసే స్వాహా ” ఇత్యనువాకేన హుత్వా జఠరమవ్రణం కుర్యాత్, ప్రేతం చితిమారోప్య విధినా దాహయేత్, అష్టకాధేనుం నీలధేనుం భూమిధేనుమితి చ దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ షణ్మాసాదూర్ధ్వమాసూతేర్మ్రియేత యది గర్భిణీ । చితేః పశ్చాన్నిధాయైనాం సవ్యోదరమథోల్లిఖేత్ ॥ హిరణ్యగర్భమన్త్రేణ సముల్లిఖ్య తముద్ధరేత్ । మృతశ్చేదుద్ధృతో గర్భో ఘృతాక్తం నిఖనేద్భువి ॥ జీవేచ్చేజ్జీవతు మమ పుత్ర ఇత్యనుమన్త్రయేత్ । అన్తర్ధాయ హిరణ్యం తమభిషిచ్య జలైశ్శిశుమ్ ॥ గ్రామం

గత్వాశిశోర్దద్యాదస్మైస్తనఇతిస్తనమ్ । సురక్షితంకుమారంతంకృత్వాగత్వాశవాన్తికమ్ ॥ శతాయుధాయేత్యాజ్యాని జుహుయామదరేతతః । ప్రయాసాయేతిహుత్వాచప్రాణాయేత్యనువాకతః । పూష్ణేస్వాహేతి హుత్వాచసన్ధాయోదరమవ్రణమ్ ॥ చితిమారోప్యతాం ప్రేతాం శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ గర్భిణీమరణేప్రాప్తేగోమూత్రేణజలైస్సహ । ఆపోహిష్ఠాభిరబ్లింగైః ప్రోక్ష్యభర్తాసమాహితః ॥ ప్రేతంశ్మశానేనీత్వాసోల్లిఖ్యసవ్యోదరేతతః । పుత్రమాదాయ జీవఞ్స్యాత్ స్తనందత్వాసుతాయతు ॥ యస్తేస్తనఇత్యేకయాగ్రామం నీత్వానిధాయచ । ఉదరంచావ్రణంకుర్యాత్పృషదాజ్యేనపూర్యచ ॥ మృద్భస్మకుశగోమూత్రైరాపోహిష్ఠాదిభిస్త్రిభిః । స్నాత్వాచాహతైర్వసవాసాంసపితృమేధేనదాహయేత్ ॥ మృతోయదితుపుత్రస్స్యాద్బాహ్యాగ్న్యానిఖనేత్తతః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మృతాచేద్గర్భిణీనారీతస్యాస్సంస్కారఉచ్యతే । బోధాయనభరద్వాజశౌనకాద్యైర్యథోదితః ॥ సఙ్కల్ప్యపితృమేధంతుకృత్వాదాహచితేః క్రియామ్ । పశ్చాద్దారుచితేః ప్రేతం దక్షిణేవాథగర్భిణీమ్ ॥ నిధాయచాగ్రతస్త్రీణికృత్వాప్రవ్యాదిమార్జనమ్ । హిరణ్యగర్భమన్త్రేణవిలిఖేదసినోదరమ్॥ ఆగర్భదర్శనాద్వామేమృతస్యాచ్చరణేక్షిపేత్ । దృష్ట్వాజీవతుమమపుత్రఇతి జీవన్తమభిమన్త్రయేత్ ॥ అన్తర్ధాయహిరణ్యంతమభిషిచ్యజలైఃపునః । నీత్వాగ్రామం శిశోర్దద్యాదస్మైస్తనఇతిస్తనమ్ ॥ సురక్షితంకుమారంతంకృత్వాగత్వాశవాన్తికమ్ । శతాయుధాయస్యోనాంమన్త్రైఃపఞ్చభిశ్చోదరే ఘృతమ్ ॥ యజుర్భిస్తుప్రయాసాయస్వాహేతిద్వాదశాహుతీః । ప్రాణాయేత్యాదిభిఃపఞ్చచక్షుషేత్యాదిపఞ్చభిః ॥ * ॥ ఇతి .

అథదశాహానన్తరకృత్యమ్

తత్రసంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచేవిగతేకుర్యాద్గృహమార్జనలేపనే । వాససాజలమాప్లుత్యశుద్ధ్యేత్పుణ్యాహవాచనైః ॥ * ॥ ఆప్లుతిశ్చఏకాదశాహేసఙ్గవేకార్యా " అథాన్తేసఙ్గవేస్నాయాత్ " ఇతివసిష్ఠస్మరణాత్ । వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తేతుకర్తవ్యంబ్రాహ్మణైరభిషే

చనమ్ । ఋగ్భిర్యజుర్భిశ్ఛన్దోభిరభిర్లిఙ్గైః పావమానిసైః ॥ ఆశిషంచ గృహీత్వాఽథ శ్రాద్ధకర్మ సమాచరేత్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ సమభ్యర్చ్య గన్ధపుష్పాద్యైర్బ్రాహ్మణాంత్స్వస్తివాచయేత్ । ధర్మ్యకర్మణి సఙ్కల్పే సఙ్గ్రామేఽద్భుతదర్శనే ॥ యజ్ఞార్థేఽపి ప్రతిష్ఠాదౌ సర్వసంస్కారకర్మసు । శుద్ధికామస్తుష్టికామశ్శ్రియసాంకామశ్చనిత్యశః ॥ * ॥ ఇతి .

వృషోత్సర్గవిధిః

అథవృషోత్సర్గః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉత్సృజేద్వృషభం నీలం లోహితం కృష్ణమేవవా । మృతోనపశ్యేన్నరకం గోఘాతీబ్రహ్మహాహ్యపి ॥ పుత్రో హా భ్రాతృపుత్రో వా మృతస్యైకాదశేఽహని । ఉత్సృజేద్వృషభం నీలం యథావర్ణమసంభవే ॥ ప్రేతత్వాద్విప్రముచ్యన్తే మహాపాతకినోనరాః ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే ప్రేతస్య స్వర్గసాధనమ్ । వృషమేకం సముత్సృజ్య శ్రాద్ధే విప్రాంస్తుభోజయేత్ ॥ * ॥ కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ నీలంవాప్యథవాకృష్ణం మృతస్యైకాదశేఽహని । వృషం పాపవిశుద్ధ్యర్థం రుద్రాణామనుశాసనాత ॥ హోమకర్మ సమాయుక్తం రుద్రప్రీతికరం స్మృతమ్ ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే యస్యనోత్సృజ్యతేవృషః । ప్రేతత్వాన్నవిముచ్యేత దత్తైః శ్రాద్ధశతైరపి ॥ విప్రోవా క్షత్రియోవాపి వైశ్యశ్శూద్రోఽపివా తథా । వృషహీనోమృతోయాతి రౌరవం తమసావృతమ్ ॥ సప్తజన్మకృతం పాపం యద్బాల్యే యచ్చవార్ధకే । తత్క్షణాదేవనశ్యేత వృషోత్సర్గే పితుః కృతే ॥ పితౄనుద్దిశ్యరుద్రాయ హోమకర్మ సమన్వితః । ఉత్సర్గమాత్రేరుద్రస్య లోకంయాత్యత్రమానవః ॥ * ॥ స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే స్నాత్వా పుణ్యాహవాచనమ్ । కృత్వా చరేద్వృషోత్సర్గం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం తతఃపరమ్ ॥ శూలంచక్రమథాన్యద్వా లాఞ్ఛనం కారయేత్తతః । యస్యదేవస్యయోభక్తస్తస్యచిహ్నం సమాలిఖేత్ ॥ * ॥ హేమాద్రౌ — ॥ వా ॥ స్వేష్టదేవతాచిహ్నం పశ్చిమదక్షిణపాదమూలె తప్తేనాయసేన విలిఖేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథవృషోత్సర్జనమ్ , తచ్చద్వివిధం కామ్యం నైమిత్తికమితి , నై

మిత్తికం ఏకాదశాహ్నికమ్ , కామ్యం కార్తిక్యాం వైశాఖ్యాం గ్రహణే సఙ్క్రాన్తిమేవా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగేవోక్తకాలే నైమిత్తికవృషోత్సర్గస్తత్ర నమాసాదిదోషః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని షణ్మాసే త్రిపక్షేఽబ్దతశ్చైవ చ । వృషోత్సర్గంతు కుర్వీత పరస్తాదుక్తకాలికః ॥ * ॥ ఇతి । కాలస్తు పద్ధతావుక్తః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వభాగేఽథవా మధ్యే దినస్య వృషముత్సృజేత్ । కార్తిక్యాం పౌర్ణమాస్యాంవా వైశాఖ్యాం వాపివా వృషమ్ ॥ ఉత్సృజేల్లక్షణైర్యుక్తం దేవర్షిపితృతృప్తయే ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనపరిశిష్టే — ॥ వా ॥ అథ వృషోత్సర్గః కార్తిక్యాం పౌర్ణమాస్యాం వైశాఖ్యాంవా జీవవత్సాయాః పయస్విన్యాః పుత్రం ద్వ్యహాయన మేకహాయనం వా నీలవా వర్ణే పిఙ్గళంవా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఉత్సృజేద్వృషభం నీలం పౌర్ణమాస్యాంతు వత్సకమ్ । కార్తిక్యామాశ్వయుజ్యాం వా వైశాఖ్యాం ప్రాతరేవతు ॥ ఏకాదశాహాదన్యత్ర ప్రోక్తకాలేషు యత్నతః । వృషోత్సర్గే తదాశుక్రబాల్యం మౌఢ్యం నదోషకృత్ ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్య వత్సరాదర్వాగ్యదా సంస్కారమిచ్ఛతి । నకాలనియమోజ్ఞేయో నమౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ పతిపుత్రవతీనారీ మ్రియతేచోభయాగ్రతః । వృషం నైవోత్సృజేత్పుత్రో యావత్స్వపితృజీవనమ్ ॥ * ॥ ఇతి తత్కేవలవృషోత్సర్జన నిషేధపరమ్ అతఏవ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ పతివ్రతా సుశీలాచ పుత్రిణీ సుభగావృతా । నోత్సృజేద్వృషమేకంతు సహగాముత్సృజేద్వృషమ్ ॥ పుత్రాన్యోయదాతస్యాశ్రాద్ధకర్తాభవేద్యది । తదైవ వృషముత్సృజ్యపశ్చాచ్ఛ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ అత ఏవస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ యానారీభర్తృసుతయోరగ్రేతుప్రమితిం గతా । తస్యా అపివృషోత్సర్గః కర్తవ్యస్తుయథావిధి । అపుత్రాతుయదానారీమ్రియతేభర్తురగ్రతః । వృషోత్సర్గోన ర్తవ్యఏకాగార్దియతేతదా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ పతిపుత్రవతీనారీ మృతాచేజ్జీవభర్తృకా । పాతివ్రత్యేనతల్లోకం వృషహీనా గచ్ఛతి । జీవభర్త్రాస్త్రియస్తుకర్తవ్యం సఙ్కల్పశ్రాద్ధమేవహి । పార్వణం

వృషోత్సర్గం కుర్యాదాయుః క్షయోభవేత్ ॥ * ॥ జీవభర్తా స్త్రియ అపుత్రాయా ఇతి శేషః । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ న స్త్రియాశ్చవృషోత్సర్గం భర్తా కుర్యాత్కదాచన । వృషంరుద్రాన్స్వసూం స్త్యక్త్వాసపిణ్డీకరణావధి ॥ * ॥ వృషం, రుద్రార్థబ్రాహ్మణభోజనం, వస్వర్థబ్రాహ్మణభోజనంచత్యక్త్వా అన్యత్సర్వం సపిణ్డీకరణావధికుర్యాదిత్యర్థః । అనుమృతివిషయే — ॥ శ్లో ॥ చతురాద్ధ్వవిధిం సమ్యక్కృత్వా మాతుశ్చపుత్రకః । వృషముత్సృజ్యపశ్చాద్ధపిత్రాసహాసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతత్వవిమోచకవృషోత్సర్గేణాం దిశ్రాద్ధనిషేధమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ స్వర్గకామో వృషోత్సర్గే నాందీముఖవిధానతః । శ్రాద్ధం కుర్యాత్తదన్యస్తు న కుర్యాత్ప్రేతమోచకః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నిసంప్రాప్తేయస్యనోత్సృజ్యతేవృషః । పిశాచత్వం స్థిరంతస్యదత్తైః శ్రాద్ధశతైరపి ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వృషహీనోమృతోయాతి రౌరవం తమసావృతమ్ । ఉత్సర్గమాత్రేరుద్రస్యలోకంయాత్యత్రమానవః ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ కాఙ్క్షన్తి పితరః పుత్రాన్నరకేపాతభీరవః । గయాంయాస్యతియః కశ్చిత్సోస్మాంత్సన్తారఇష్యతి । కరిష్యతివృషోత్సర్గమిష్టాపూర్తంతథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । పితృగాథాచ — ॥ శ్లో ॥ యష్టవ్యాబహవఃపుత్రాయద్యేకోఽపిగయాం వ్రజేత్ । యజేతవాశ్వమేధేననీలంవావృషముత్సృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నీలవృషలక్షణముక్తం స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ లోహితోయస్తువర్ణేన ముఖేపుచ్ఛేచపాణ్డురః । శ్వేతః ఖురవిషాణాభ్యాం సనీలోవృషఉచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవృషాలాభేప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ విహితేచవృషోత్సర్గేత్వలాభే శక్త్యసమ్భవే । ప్రేతత్వస్యవిమోకార్థం రుద్రాన్సేకాదశాశయేత్ ॥ * ॥ బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ తాసాంపయసిపాయసం శ్రపయిత్వాఏకాదశబ్రాహ్మణాన్భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశభ్యోవిప్రేభ్యోదద్యాదేకాదశేఽహని । రుద్రముద్దిశ్యకర్తవ్యం రుద్రప్రీతికరంహితత్ ॥ * ॥ శాతాతపశ్చ — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాన్భోజయేదష్టౌ హిరణ్యేనోదకేనవా ॥ * ॥ ఇతి.

ఏకోద్దిష్టవిధానమ్

అథైకోద్దిష్టం । తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తు కర్తవ్యం ప్రతిమాసం చ వత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరం చైవమాద్యమేకాదశేఽహని ॥*॥ పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం తత్సామాన్యముదాహృతమ్ ॥ * ॥ బృహన్మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని కర్తవ్యమేకోద్దిష్టం సదా ద్విజైః ॥ * ॥ వ్యాఘ్రః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే శ్రాద్ధం దద్యాద్యథావిధి । కుర్యాదేవాత్ర వారాది తిథిభాన్యనిరీక్షయన్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ ఇతి । క్షత్రియాదీనామప్యాద్యశ్రాద్ధమేకాదశాహ ఏవేతి మాధవీయాదౌ స్థాపితమ్ । చన్ద్రికాయాం తు — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తే తతస్సమ్యక్పిణ్డదానం సమాపయేత్ । తతశ్శ్రాద్ధం ప్రదాతవ్యం సర్వవర్ణేష్వయం విధిః ॥ * ॥ వసిష్ఠసంహితాయాం చ — ॥ శ్లో ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి శ్రాద్ధం గార్గ్యమతేన వై । ఏకాదశేఽహ్ని విప్రాణాం నృపాణాం షోడశేఽహని ॥ వైశ్యానాం వింశతిదినే శూద్రాణాం మాసపూరితే ॥ * ॥ ఇతి । అగస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే ద్విజానాముత్తమం విధుః । ఏకోద్దిష్టం ప్రకుర్వీత భూపతేర్ద్వాదశాహ్నికే ॥ షోడశాహేఽపరే వైశ్యశ్శూద్రస్త్రింశద్దినాత్పరే ॥ * ॥ ఇతి । సర్వేష్వేతేషు వచనేషు బ్రాహ్మణానామేకాదశదినే ఏకోద్దిష్టవిధానాత్తేషామేకాదశదిన ఏవైకోద్దిష్టమ్ । క్షత్రియాదీనాం తు వికల్పః । అత్రాహితాగ్నేర్విశేషతో జాతుకర్ణినోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వం త్రిపక్షాద్యచ్ఛ్రాద్ధం మృతేఽహన్యేవ కీర్తితమ్ । అతస్తు కారయేద్దాహాదాహితాగ్నేర్ద్విజన్మనః ॥ * ॥ ఇతి । త్రిపక్షాదర్వాక్కర్తవ్యే ప్రేతకర్మ తద్దాహదివసాదారభ్యాఽఽహితాగ్నేః కార్యం త్రిపక్షాదూర్ధ్వం యచ్ఛ్రాద్ధం తన్మరణదివస ఏవ కార్యమిత్యర్థః । అతః దశాహకృత్యమేకోద్దిష్టమూనమాసికం చ దాహదినాదికుర్యాత్ । ద్వితీయమాసికం చ దాహదినే కుర్యాత్ । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ త్రిపక్షాత్పూర్వతస్సాగ్నేర్భవేత్సంస్కారవాసరే । ఊర్ధ్వం మృతదినేఽనగ్నేస్సర్వాణ్యేవ మృతాహతః ॥ * ॥ పూర్వతః - పూర్వం

త్ర, కర్తవ్యం । సంస్కారవాసరే - దాహదినాది, భవేదిత్యర్థః । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ సూతకాన్తేనరః కుర్యాదేకోద్దిష్టద్వయంబుధః । సూతకే పతితేచాపిస్వతన్త్రంనాతిలఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోద్దిష్టద్వయమితి మహైకోద్దిష్టమాద్యం తాద్యంచ, తద్ద్వయమ్, సూతకాన్తే - ఏకాదశాహే, కుర్యాత్ । మధ్యేసూతకాన్తరాపాతేఽపిస్వతన్త్రంమహైకోద్దిష్టంనాతిలఙ్ఘయేత్, తద్దైవకుర్యాదిత్యర్థః । అతఏవాహవిష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । తత్రాకరణే పునస్సంస్కారమాహబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహే యచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ । యది కార్యం నకుర్వీత పునస్సంస్కారమర్హతి ॥*॥ ఇతి । ఏతచ్చాస్థిసఞ్చయాభావవిషయమ్, కృతేత్వస్థిసఞ్చయనేపునః పిణ్డోదకమాత్రమిత్యర్థస్తాత్పర్యప్రతిపాదితమ్ । ఆవృత్త్యాకార్యంయఆశౌచసన్నిపాతరోగాదినాఆద్యస్యాపిష్ఠేనసతిద్వాదశాహాదికాలాన్తరేకార్యమ్ । తథాచవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహేత్వాద్యస్యసజరటంతుయదాభవేత్ । ద్వాదశాహేఽపికర్తవ్యం త్రయోవింశద్దినేఽపివా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచనిర్గమాత్కార్యమాద్యమేకాదశేఽహని । త్రయోవింశద్దినేవాపసప్తవింశద్దినేఽపివా ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ వా ॥ అద్యశ్రాద్ధస్యవిఘ్నేతుభార్గవవారనన్దాచతుర్దశీత్రిజన్మానిత్యక్త్వాఊనమాసకాలేప్యాగ్వసునుష్ఠేయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహన్మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నిసంప్రాప్తేయదిచన్ద్రస్తురోహిణీమ్ । ఆవసేదుత్తరాఖ్యాంవాకుర్యాత్తుద్వాదశేఽహని ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహేయదిశుక్రవారోరోహిణ్యథాపూర్వమరారకావా । భవేచ్చకృత్వోదకపిణ్డదానం శ్రాద్ధం ప్రకుర్యాదపరేద్యురేవ ॥ * ॥ ఏవంచ ఏకాదశాహే ఆవృత్త్యాద్యస్యవిఘ్నేసతిద్వాదశాహాద్యుక్తకాలేతత్కృత్వాఊనమాసకాదీనిషఞ్చదశశ్రాద్ధానికృత్వాసాపిణ్డ్యంకుర్యాత్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ సర్వవర్ణానాం మృతాహాదేకాదశేఽహ్నిమధ్యాహ్నఏకోద్దిష్టంకుర్యాత్, సాగ్నేస్సంస్కారాహాదేకాదశాహే, త్ర్యహాతర్పణేచతుర్థేఽహ్న్యేకోద్దిష్టం షఞ్చమేసాపిణ్డ్యమ్, ఏకాహాతర్పణేద్వితీయేఽ

హ్న్యేకోద్దిష్టం త్రితీయే సాపిణ్డ్యమ్ , దశాహాభ్యన్తరే అనేకేషాం మరణే తత్తన్మృతాహాదేకాదశాహే తిథిభేదేపి , సజ్ఞాతానుమృతోఽయః పత్న్యభర్త్రోరేకాదశాహ ఏవ సహశ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ * ॥ అత్ర సంవాదవచనాని పూర్వమేవోక్తాని । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహే సంప్రాప్తే ప్రేతకర్మాణి కారయేత్ । నవశ్రాద్ధం తు పూర్వాహ్ణే హ్యహన్యాఽఽమేన వా భవేత్ ॥ ప్రేతత్వస్య విమోకార్థం వృషభం విసృజేత్తతః । స్నాత్వా మధ్యాహ్నవేళాయాం విప్రానేకాదశావరాన్ ॥ అశక్తశ్చైకవిప్రం వా శ్రోత్రియం గుణశాలినమ్ । ఆమన్త్ర్య విప్రమాహూయ దద్యాదభ్యఙ్గనాదికమ్ ॥ పాదప్రక్షాళనం కుర్యాత్కుణ్డే వా మణ్డలే శుభే । గోత్రనామ చ నిర్దిశ్య హ్యాసనాదీని కల్పయేత్ ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే దైవికం కార్యమపరాహ్ణే తు పైతృకమ్ । ఏకోద్దిష్టం తు మధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యమాసికమేకశ్చేద్భుఙ్క్తే బ్రాహ్మణ్యాత్స హీయతే । తదేకాదశధా భిత్త్వా విప్రేష్వగ్న్యవధాఏవా ॥ * ॥ తదాహ సత్యవ్రతః — ॥ వా ॥ ఏకాదశేఽహ్ని ప్రేతార్థం బ్రాహ్మణానేకాదశామన్త్ర్య మధ్యాహ్నే ఆహారేణానాభక్ష్యాన్నరసవిన్యస్సైరాశయిత్వా విధివత్పిణ్డదానం వాసో హిరణ్యదాస్యపానచ్ఛత్రోదకుమ్భదక్షిణాగుణవతి విప్రే పాత్రే దద్యాచ్ఛయ్యాం చ, స్వస్త్యయనాదిధర్మాః ప్రవర్తన్తే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ దశ బ్రాహ్మణాన్ప్రేతత్వవిమోచనార్థం గుణవన్తమేకమాద్యశ్రాద్ధనిమిత్తార్థం భోజయిత్వా గుణవతి తస్మిన్దక్షిణాం దద్యాత్ , అశక్తావేకం వా భోజయేత్ । తథా చాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతార్థం సూతకాన్తే తు బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్దశ । ఆద్యశ్రాద్ధనిమిత్తే తు ఏకమేకాదశేఽహని ॥ వస్త్రాలఙ్కారశయ్యాదిపితుర్యద్వాహనాదికమ్ । గన్ధమాల్యైస్సమభ్యర్చ్య శ్రాద్ధభోక్త్రే ప్రదాపయేత్ ॥ అశక్త ఏకం సమ్భోజ్య శక్త్యా దద్యాచ్చ దక్షిణామ్ ॥ * ॥ ఇతి,

ఏకోద్దిష్టస్వరూపనిరూపణమ్

ఏకోద్దిష్టస్వరూపమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం దైవహీనమేకార్ఘ్యైకపవిత్రకమ్ । ఆవాహనాగ్నౌకరణరహితం హ్యపసవ్య

వత్ ॥ ఉత్తిష్ఠతామిత్యక్షయ్యస్థానే విప్రవిసర్జనే । అభిరమ్యతామితివదే
ద్బ్రూయుస్తేఽభిరతాస్మహే ॥ * ॥ ఇతి । ఏక ఉద్దిష్టో యస్మించ్ఛ్రాద్ధే
తదేకోద్దిష్టమితి కర్మ నామధేయమ్ । దైవహీనమ్ - విశ్వేదేవరహితమ్,
ఏకార్ఘ్యమ్ - ఏకపాత్రమ్, ఏకపవిత్రదర్భంచ, ఆవాహనేన అగ్నౌకరణే
న హోమేనచ సమన్త్రకేణరహితమ్, అపసవ్యవత్ - ప్రాచీనావీత
బ్రహ్మసూత్రవత్, అక్షయ్యోదకస్థానే ఉత్తిష్ఠతామితివదేత్, విప్రవిస
ర్జనే అభిరమ్యతామితి బ్రూయాత్, తేచాభిరతాస్మ ఇతి బ్రూయురిత్యర్థః ।
పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనక్రియాదైవ నియోగరహితంహితత్ ।
ఏకోఽర్ఘ్యస్తత్ర దాతవ్యస్తథైవైకపవిత్రకమ్ ॥ ప్రేతాయపిణ్డో దాతవ్యో
భుక్తవత్సుద్విజాతిషు । ప్రశ్నశ్చతత్రాభిరతిర్యజమానద్విజన్మనా
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । పద్ధతౌ — ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్య యచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్ది
ష్టంహి కీర్త్యతే । ఏకాదశేఽహ్నిమధ్యాహ్నే తత్కర్తవ్యం విధాయచ ॥
పిణ్డమేకం ప్రదాతవ్యమాశౌచంచాప్రదానతః । ఏకాదశేనకుర్వీత దాన
హోమాదికం తపః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధ
నిమిత్తంతు ఏకమేకాదశేఽహని । ప్రేతార్థం సూతకాన్తేతు బ్రాహ్మణా
న్భోజయేద్దశ ॥ అశక్త ఏకం సమ్భోజ్య శక్త్యాదద్యాచ్చదక్షిణామ్ । హి
రణ్యం మేదినీం గాంచ వస్త్రాణి వివిధానిచ ॥ యద్యదిష్టతమం లోకే గ
న్ధాశ్చ కుసుమానిచ । శయ్యాప్యుపానహౌచ్ఛత్రం యద్భుక్తం మృత్యు
కాలతః ॥ యదిష్టం జీవితస్యాస్య తద్దద్యాత్తస్య యత్నతః । తంవిసృజ్యద్వి
జంభుక్తం స్నాయాదనవలోకతః ॥ శ్రాద్ధంకుర్యాద్యథాకాలం సపిణ్డీకర
ణం తథా ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథైకోద్దిష్టేషు నాగ్నౌ
కరణం నాభిశ్రవణం నపూర్వం నదైవం నధూపం నదీపం నస్వధానమస్కా
రౌ ॥ * ॥ ఇతి । రత్నావల్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ అనుజ్ఞాద్విగుణాదర్భా జ
పాది స్వస్తివాచనమ్ । పితృశబ్దస్ససమ్బన్ధశ్శర్మశబ్దస్తథైవచ ॥ పాత్రా
లమ్భో పపాత్రంచ ఉల్ముకోల్లేఖనాదికమ్ । పితృప్రశ్నస్సవికిరః శేష
ప్రశ్నస్తథైవచ । ప్రదక్షిణం విసర్గశ్చ సీమాన్తగమనంతథా ॥ అష్టాదశ ప
దార్థాంశ్చ ప్రేతశ్రాద్ధే విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారేచ —

॥ శ్లో ॥ శ్రోత్రియం వేదవిద్విప్రం తదహరేవ నియోజయేత్ । తత్రైవ
శ్మశ్రుకర్మాణి స్నానమభ్యజ్యకారయేత్ ॥ ఏకోద్దిష్టో భవేదేకఉద్దిశ్యో
బ్రాహ్మణస్తథా । అర్ఘ్యపాత్రం భవేదేకం పాణావేకాహుతిర్భవేత్ ॥
ఏకపిణ్డో భవేత్తస్మింస్తదహరేవ నిమన్త్రణమ్ । దైవం ధూపం తథా దీపం
స్వధాశబ్దం చ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తదహరేవ - తస్మిన్నేవాహని, నిమ
న్త్రణం కుర్యాత్, " ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకార్యేషు సర్వత్ర సద్య ఏవ నిమన్త్ర
ణమ్ । పితృకార్యేషు సర్వేషు పూర్వేద్యుస్స్యాన్నిమన్త్రణమ్ ॥ " ఇతి
స్మృతేః । పాణావేకాహుతిరితి పాణిహోమవిధానాత్, ఆవాహనా
గ్నౌకరణరహితమిత్యగ్నౌహోమనిషేధః । తథాశ్వలాయనకారికా —
॥ శ్లో ॥ చరుముద్ధృత్యాజ్యసిక్తమన్నం మేక్షణదారుణా । హస్తేఽవదానధర్మే
ణ తూష్ణీం హుత్వాఽహుతిద్వయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతార్థవిప్రహస్తే తూ
ష్ణీం జుహుయాత్ । పిత్రర్థవిప్రహస్తే తు సమన్త్రకమేవ, " పితృయజ్ఞా
హుతిం పాణౌ జుహుయాన్మన్త్రపూర్వకమ్ " ఇతి వృద్ధమనుస్మరణాత్ ।
తత్రైకోద్దిష్టే పాణౌ హుతమన్నం న ప్రాశ్నీయాత్, కింతు లౌకికాగ్నౌ
ప్రక్షిపేత్ । తథా పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ హస్తే హుతం తు నాశ్నీయాత్పిణ్డం
ముక్త్వాఽనుమాసికమ్ । అగ్నౌ ప్రక్షేపణం కార్యం సపిణ్డే ప్రేతకర్మసు ॥ * ॥
ఇతి । అత్ర బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథైకోద్దిష్టేష్వదిత ఏవ ప్రాచీనావీ
తం కృత్వా దక్షిణాప్రత్యక్ప్రవణే స్థణ్డిలం కల్పయిత్వాఽద్భిరవోక్ష్యా
గ్నిం ప్రతిష్ఠాప్య ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ వా ॥ అథైనం పృచ్ఛతి క
రిష్యామీతి కురుష్వేతీతరః ప్రత్యాహ తథాభ్యనుజ్ఞాతోదగ్రాణ్యుపస్తీర్య స
ర్వస్మాత్సకృత్సకృదవదాయాభిఘార్య దక్షిణతో భస్మమిశ్రానఙ్గారాన్నిరూ
హ్య తేషు జుహుయాత్, " ప్రేతాయాముష్మై యమాయ చ స్వాహా " ఇ
తి తద్ధుతమహుతం చ భవతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకా
దశేఽహ్ని మధ్యాహ్న ఏకోద్దిష్టం కృతం చ యత్ । ప్రేతస్య చ యమస్యాపి ద్వ
యోః ప్రీతికరం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోద్దిష్టప్రయోగస్తు స్వస్వగృ
హ్యోక్తప్రకారో ద్రష్టవ్యః, ఆపస్తమ్బాదిభిరనుక్తే ప్రయోగే తు బో
ధాయనోక్త ఆశ్రయణీయః, ॥ శ్లో ॥ స్వసూత్రేఽవిద్యమానే తు పరసూ

త్రేణవర్తతే । బోధాయనమతంకృత్వాస్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతినియమాత్ । అత్రనూతనభాణ్డేషుపాకమాహవైఖానసః — ॥ వా ॥ సూతకప్రేతకయోర్వాపయిత్వా పురాణాని మృణ్మయాని త్యక్త్వా నవాని పరిగృహ్య పాచయిత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అర్ఘ్యాది సత్కారే భోజనేచ ప్రేతార్థబ్రాహ్మణః ప్రత్యఙ్ముఖో నివేశనీయః । తథా గౌతమః — ॥ వా ॥ దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు ప్రేతార్థ ఏకం విప్రంప్రత్యఙ్ముఖం నిధాయ ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానసే — ॥ వా ॥ తిలదర్భాస్తృతేవిష్టరేప్రత్యఙ్ముఖమాసాదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్యఙ్ముఖం నిమిత్తం నివేశ్యేత్యపరణ్యాదౌ దర్శనాత్ ప్రత్యఙ్ముఖత్వమేవ తస్యసిద్ధమ్ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతు యద్భోక్తుర్భోజ్యం శిష్టభోజనమ్ । చన్ద్రసూర్యోపరాగేచ శిష్టమన్నంచ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదినాఏకోద్దిష్టశిష్టాన్ననిషేధాన్నాత్రశేషాభ్యనుజ్ఞాకార్యా । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డక్రియాకర్మ ద్విజాదేస్సంస్థితస్యతు । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం పిణ్డమేకంతు నిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డక్రియాకర్మ - సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్ శ్రాద్ధకమేతి యావత్ , తదేకోద్దిష్టవిధినా కృత్వా ఏకపిణ్డంచ దత్వా తదప్సు విసర్జయేత్ । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ భుక్తశిష్టమన్నం పిణ్డం సర్వాణిదర్భాహోమపాత్రాణిచాప్సుప్రక్షిప్య స్నాత్వా గృహం సమేత్య పుణ్యాహం వాచయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టాన్తపవస్యాత్సంపర్కుస్తుశ్మశ్రుతాత్వఘాత్ । పిణ్డోదకప్రదానేన పుణ్యాహోమాత్త్యా విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । అత్రబ్రాహ్మణాలాభే లౌకికాగ్నింప్రతిష్ఠాప్య దక్షిణాముఖః "యమాయసోమగ్ంసునుత" ఇత్యృచా ఘృతమిశ్రేణపాయసేన గ్రాససంమితాద్వాత్రింశదాహుతీర్హస్తేన జుహుయాత్ .

ఆవృత్తాద్యమాసికమ్

ఏవమిదమాద్యస్వతన్త్రైకోద్దిష్టం బ్రాహ్మణేఽగ్నౌవా కృత్వా పునరపిబ్రాహ్మణేకర్తవ్యమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నిసంప్రాప్తే విప్రాభావేకథంభవేత్ । పాయసం ఘృతసంమిశ్రంహస్తేన గ్రాససంమితమ్ ॥ యమాయసోమమిత్యేవ ద్వాత్రింశజ్జుహుయా

చ్చరుమ్ । అధ్వర్యుర్వాగ్యతో భూత్వా ప్రసవ్యం దక్షిణాముఖః ॥ శ్రాద్ధసిద్ధిమవాప్నోతి నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ * ॥ ఇతి । కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టే తు సంప్రాప్తే విప్రాభావే కథం భవేత్ । ఆవాహ్య సుసమిద్ధేఽగ్నౌ పాయసం జుహుయాద్ద్విజః ॥ పౌరుషేణ తు సూక్తేన ఆవృత్త్యా శ్రాద్ధసంమితమ్ ॥ అభ్యర్చ్య గన్ధవస్త్రాద్యైరుదకుమ్భంచ దక్షిణామ్ । తతస్స్నాత్వా పునశ్చాద్యం కుర్యాత్తు బ్రాహ్మణైర్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । పరితోఽగ్నిం గన్ధాద్యైరభ్యర్చ్య దక్షిణాముదకుమ్భంచాగ్నిసమీపే నిధాయ తానిచ బ్రాహ్మణేభ్యో దద్యాదిత్యర్థః । చన్ద్రికాయాంతు — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టే తు సంప్రాప్తే విప్రాభావే కథంభవేత్ । ఉదీరతామితి మన్త్రైర్జుహుయాద్ఘృతపాయసమ్ ॥ స్వగృహ్యోక్తవిధానేన సూక్తేన పురుషస్యచ ॥ * ॥ ఇతి “ ఉదీరతామవర ఉత్పరాస ” ఇత్యష్టానాం ఋచాం చతురావృత్త్యా ద్వాత్రింశదాహుతయో భవన్తి । పురుషసూక్తస్య షోడశర్చస్య ద్విరావృత్త్యా తథా భవన్తి । యథాస్వకులాచారమిహాపి వ్యవస్థా । తత్ర పిణ్డదానముక్తం శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టే తు సంప్రాప్తే విప్రాభావే హుతే సతి । పిణ్డమేకం ప్రదాతవ్యమాశౌచం చాప్రదానతః ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణం భోజయేదాద్యే హోమః కార్యోఽథవానలే । పునశ్చ భోజయేద్విప్రం ద్విరావృత్తిర్భవేదితి ॥ * ॥ వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సూతకాన్తే నరః కుర్యాదేకోద్దిష్టద్వయం బుధః । బ్రాహ్మణం భోజయేదాద్యే హోతవ్యమనలేఽపి వా ॥ పునశ్చ భోజయేద్విప్రం ద్విరావృత్తిర్భవేదితి । పునశ్చ భోజయేద్విప్రమావృత్తిద్వయసిద్ధయే ॥*॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధం త్వజేఽగ్నౌ వా కుర్యాత్పునరపి ద్విజే ॥*॥ ఇతి । నను “ ॥ శ్లో ॥ సాపిణ్డ్యాత్ప్రాఙ్మాసికాని స్వస్వకాలే కృతాని తు । న పునస్తాని వై కుర్యాదకృతాని పునశ్చరేత్ ॥ ” ఇతి గర్గస్మరణాత్ , కథమాద్యైకోద్దిష్టావృత్తిరితి చేన్న , తద్వచనస్య ద్వాదశాహావ్యతిరిక్తకాలే కర్తవ్యసాపిణ్డ్యవిషయత్వాత్ । నను , ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యేఽపి తస్య పూర్వభావిత్వేన స దోషస్తదవస్థ ఇతి చేన్న , తస్య సర్వదా సాపిణ్డ్యాత్పూర్వభావిత్వేఽపి , ॥ శ్లో ॥ అర్వాక్సంవత్సరాద్యస్య సపిణ్డీకరణం కృతమ్ । షోడశానాం ద్విరావృ

త్రం కుర్యాదిత్యాహ గౌతమః ॥ * ॥ ఇత్యాద్యావృత్తిస్మరణాత్ , ॥శ్లో॥
ఏకాదశేకృతానాంతు మాసికానాం పునఃకృతిః । సూతకాన్తేనరఃకుర్యా
దేకోద్దిష్టద్వయంబుధః ॥ పునశ్చభోజయేద్విప్రం ద్విరావృత్తిర్భవేదితి ।
సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధంద్వాదశాహే యదాభవేత్ ॥ తదాఽపకృష్యరుద్రాహే
శ్రాద్ధాన్యేవతుషోడశ ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మరణాదార్థికాత్ప్రోక్తైర్బలీయస్త్వా
త్ । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ ఆవృత్తిరన్యమాస్యానాం ద్వాదశాహేసపిణ్డనే ।
తథానావర్తయేదాద్యంమతేత్వావృత్తిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తస్యాప్యయమ
ర్థః - ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యే, అన్యమాస్యానామ్ - ఊనమాసికాదిపఞ్చ
దశమాసికానాం పునః సపిణ్డ్యనన్తరం స్వేస్వేకాలేయథాఆవృత్తిఃక్రియ
తే, తథా, ఆద్యమ్ - ఏకోద్దిష్టమ్, సపిణ్డ్యనన్తరంనావర్తయేత్, కిన్తు,
మలమాసేమృతిశ్చేద్ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యానన్తరం శుద్ధమాసేమృతతిథౌత
దావర్తయేదితి । తచ్చాగ్రేవక్ష్యతే । యదపిజాబాలివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥
శ్రాద్ధంకృత్వాకృతస్యైవపునశ్శ్రాద్ధంనతద్దినే ॥ ఇతి, యచ్చాన్యత్ —
॥ శ్లో ॥ నైకశ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్సమానేఽహనికస్యచిత్ ॥ ఇతితదేకో
ద్దిష్టస్యాతిరిక్తవిషయమ్, తస్యైకస్మిన్దినేఆవృత్తివిధానాత్ । ద్వాదశాహే
తరకాలసాపిణ్డ్యే ఆద్యైకోద్దిష్టమేకమేవ నతుద్వయమ్, త్రిపక్షాదౌసాపి
ణ్డ్యేస్వకాలేకృతస్యఊనమాసికాదేర్నపునఃకరణమ్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డ్యా
త్ప్రాఙ్మాసికానిస్వస్వకాలేకృతానితు । నపునస్తానివైకుర్యాదకృతాని
పునశ్చరేత్ ॥ * ॥” ఇతిగర్గస్మరణాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ అర్వాగబ్దాద్యత్ర
యత్ర సపిణ్డీకరణంకృతమ్ । తదూర్ధ్వమాసికానాంతు యథాకాలమను
ష్ఠితిః ॥ * ॥ ఇతి కార్ష్ణాజినిస్మరణాత్, “ ॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తేతు సాపి
ణ్డ్యం యశ్చికీర్షతి సద్విజః । మాసికాని యథాకాలం కుర్యాదేవయథా
విధి ॥ త్రిపక్షాద్యేషుకాలేషు సాపిణ్డ్యం యశ్చికీర్షతి । అబ్దావశిష్టమాసా
నామపకర్షస్తదాభవేత్ ॥ అపకృష్యకృతానాంచ యథాకాలం పునఃకృ
తిః ॥ * ॥” ఇతిస్మృత్యన్తరేఽభిధానాచ్చ । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ ద్వాద
శాహే కృతానాంతు యథాకాలే పునఃకృతిః ॥ * ॥ ఇతి, తస్యార్థః —
ద్వాదశాహేకృతానామూనమాసికాదీనాం పునఃకృతిరితి । ఏవంచ ద్వా

దశాహే సాపిణ్డ్యే ఆద్యశ్రాద్ధాది షోడశమాసికానామప్యావృత్తిః, ఆద్య స్యతు ఏకాదశాహ ఏవావృత్తిః, ఇతరేషాంతు, ఏకాదశాహే ద్వాదశా హేవా కృతానామూనమాసికాదీనాం స్వస్వకాలె పునఃకరణమ్, త్రిప క్షేతు సాపిణ్డ్యే, ఊనద్వితీయయోస్స్వకాలెకృతయోర్నపునఃకరణమ్। త దుత్తరభావీనితు, మాసికాన్యపకృష్య కృత్వా సపిణ్డీకరణాత్పరమపి స్వ స్వకాలె పునఃకుర్యాత్ । ఏవం త్రిమాసాదౌ సాపిణ్డ్యేఽపి తత్పూర్వం కృతానాం నావృత్తిః, తదుత్తరభావినామేవ పునఃకరణమ్। ఏవంసంవత్స రాన్తే సపిణ్డీకరణె, ఆద్యశ్రాద్ధాదీనాం షోడశానామపి మాసికానాంస్వ స్వకాలె కృతానాం పునఃకృతిః। ఏతదెవాభిప్రేత్యగాలవః — ॥ శ్లో ॥ త్రిపక్షాదిషు కాలెషు సాపిణ్డ్యం యశ్చికీర్షతి। శిష్టానాం మాసికానాంచయ థాకాలం పునఃక్రియా ॥ * ॥ ఇతి। గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్స రాదర్వాగ్విహితాతు సపిణ్డతా । విధివత్తానికుర్వీత పునశ్శ్రాద్ధాని షో డశ ॥ * ॥ అఙ్గిరాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణం కృతమ్। మాసికంసోదకుమ్భంచదెయంతస్యాపివత్సరమ్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వ రె — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధానిషోడశాకృత్వానతుకుర్యాత్సపిణ్డతామ్। శ్రాద్ధా నిషోడశాపాద్యవిదధీతంసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకా ర్యాణి యానిశ్రాద్ధానిషోడశ। యథాకాలెచకార్యాణినాన్యథాముచ్యతే తతః ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరెఽపి — ॥ శ్లో ॥ యదాసంవత్సరాదర్వా క్సాపిణ్డ్యంకర్తుమిష్యతే। ఆవర్తనం షోడశానాం తదాకర్తవ్యమెవహి ॥*॥ సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ స్వకాలెతానికుర్వీత సపిణ్డీకరణాదధః। సాపి ణ్డ్యేఽబ్దాదధస్తానికుర్యాత్కాలేస్వకేపునః ॥ * ॥ ఇతి। పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥అర్వాక్సపిణ్డీకరణాత్కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధానిషోడశ ॥ * ॥ ఇతి.

షోడశశ్రాద్ధాని

షోడశశ్రాద్ధాన్యాహ విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే త్రిప క్షెచషణ్మాసేమాసికాబ్దికే । షోడశైతానిశ్రాద్ధానిసంస్మృతానిమనీషి భిః ॥ * ॥ ఇతి। ఏకాదశాహేవిహితమాద్యశ్రాద్ధమ్, ఏతచ్చాద్యోన మాసికస్యాప్యుపలక్షణమ్, షణ్మాసే - ఊనషణ్మాసేవిహితమూనషాణ్మాసి

కమ్, మాసికమ్ - ప్రతిమాసం మృతాహేవిహితమ్, ఆబ్దికశబ్దఊనాబ్దిక
పరః। తథాజాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశప్రతిమాస్యానిహ్యాద్యషా
ణ్మాసికేతథా। త్రైపక్షికాబ్దికే చేతిశ్రాద్ధాన్యేతానిషోడశ ॥ * ॥ ఇతి।
ఆద్యషాణ్మాసికాబ్దికశబ్దాఊనమాసికోనషాణ్మాసికోనాబ్దికపరాః, ఏకాద
శాహ్నికేనాద్యేనసహద్వాదశప్రతిమాస్యాని। గాలవశ్చ — ॥ శ్లో ॥
ఊనషాణ్మాసికం షష్ఠేమాస్యూనేహ్యూనమాసికమ్। త్రైపక్షికంత్రిప
క్షేస్యాదూనాబ్దం ద్వాదశేతథా ॥ * ॥ ఇతి। కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥
ఏకాదశేఽహ్నిమాస్యూనేఆద్యేషష్ఠేతథాన్తిమే। ప్రతిమాసం మృతేఽ
హ్న్యబ్దాన్స్యుస్త్రిపక్షేచషోడశ ॥ * ॥ ఏకాదశేఽహ్ని - మరణాదేకాద
శేఽహని, అబ్దశబ్దసమభివ్యాహారాత్ అన్తిమశబ్దేనసంవత్సరాన్తిమోమాస
ఉచ్యతే, ఆద్యేమాస్యూనే, షష్ఠేమాస్యూనే, సంవత్సరాన్తిమేమాసి
ద్వాదశేమాస్యూనే, అబ్దమితికాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగఇతిద్వితీయా,
సంవత్సరపూర్తిపర్యన్తమ్, ప్రతిమాసమ్ - మాసేమాసే, మృతేఽహ్ని-
మరణదినే, త్రిపక్షేచ - మరణదినాత్త్రితీయేపక్షేచ, షోడశమాసి
కాఖ్యానిశ్రాద్ధానిస్యుః। ఏతేషుషోడశసుకాలేషుషోడశమాసికానికార్యా
ణీత్యర్థః। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేభవేదాద్యంమాస్యూనే
హ్యూనమాసికమ్। త్రైపక్షికంత్రిపక్షేస్యాదూనషాణ్మాసికంతథా ॥ ప్ర
తిమాసం మృతాహేషుఊనాబ్దంచేతిషోడశ। ద్వాదశాహేయదాకుర్యా
త్సపిణ్డీకరణం సుతః ॥ మధ్యాహ్నేచైవసర్వాణికుర్యాచ్ఛ్రాద్ధానిషోడశ।
సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం మాసికేషుకృతేషుచ ॥ అపకృష్యైకోద్దిష్టేనపిణ్డ
మేకం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి। ప్రతిమాసికమేకఇత్యర్థః। తథాచస్మృత్యన్త
రే — ॥ శ్లో ॥ మాసికానాంతుసాపిణ్డ్యాత్పూర్వంతుయుగపత్కృతౌ।
ప్రత్యేకం పిణ్డదానంస్యాదగ్నౌప్రేతాహుతిస్సకృత్ ॥ * ॥ పఞ్చదశా
వదానంకృత్వాప్యేకాం ప్రేతాహుతింకుర్యాత్। పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥
షాణ్మాసికాబ్దికే శ్రాద్ధేస్యాతాంపూర్వేద్యురేవతే। మాసికానిమృతాహే
స్యుర్ద్వివాసేద్వాదశేఽపివా ॥ త్రిపక్షాదౌతుసాపిణ్డ్యేమాసికానిమృతేఽహ
ని ॥ * ॥ త్రిపక్షాదౌసాపిణ్డ్యేతత్పూర్వంమృతతిథౌతదుత్తరమాసికాన్య

ఏకస్యైకస్య కృత్వా సాపిణ్డ్యం కుర్యాన్నత్వేకాదశాహే ద్వాదశాహే వా । ద్వా
దశాహే సాపిణ్డ్యే తస్మిన్నేవ దినే మధ్యాహ్నే పఞ్చదశ శ్రాద్ధాని కృత్వా
నన్తరం సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్ । వత్సరాన్తే సాపిణ్డ్యే తత్తన్మాసమృతతిథౌ త
త్తన్మాసికాని కుర్యాత్ , ఊనమాసికాదీని చ మృతతిథేః పూర్వం యథో
కాలే కుర్యాదిత్యర్థః । ద్వాదశే ఇత్యేకాదశదినస్యాప్యుపలక్షణమ్ , ॥ శ్లో ॥
నవశ్రాద్ధం చ తత్రైవ షోడశశ్రాద్ధమేవ చ । నకృతం చేత్పరే కుర్యాత్సపిణ్డీ
కరణాహని ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ఏకాదశదినే షోడశశ్రాద్ధాకరణే ద్వా
దశదినే కుర్యాదిత్యర్థః , ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం నవశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపి చ షో
డశ । ఏకస్మిన్ దివసే కుర్యాదేకోద్దిష్టం తు నిష్ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి ద్వాదశాహ
సపిణ్డీకరణే ఏకోద్దిష్టాదీన్యేకాదశాహే కుర్యాత్ , అన్యథా ఏకోద్దిష్టం తు ని
ష్ఫలమితి । తథా ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ షోడశాదీని సర్వాణి కుర్యాదే
కాదశేఽహని । సపిణ్డీకరణం చాపి కుర్యాద్వా ద్వాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి ।
గౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేశకాలాద్యపేక్ష్యైవ మృత్యుం రోగాదిశఙ్క
యా । ఏకాదశేఽహ్ని కార్యాణి హ్యపకృష్యాపి షోడశ ॥ * ॥ ఇతి । గా
లవోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాం సమారూఢౌ దమ్పతీ నిధనం గతౌ । ఏ
కోద్దిష్టం షోడశం చ భర్తురేకాదశేఽహని ॥ ద్వాదశాహే తు సమ్ప్రాప్తే పిణ్డ
మేకం ద్వయోః క్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాద
శేఽహ్ని కుర్వాణః పూర్వాహ్ణే సర్వమాచరేత్ । అపరాహ్ణే తు సాపిణ్డ్యం
కుర్యాదిత్యాహ శాకలః ॥ అన్యస్మింస్తు దినే సర్వం పూర్వపూర్వదినే చరే
త్ । అథవా యది తత్రాపి సర్వం చైకదినే భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యస్మిన్నితి,
ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యం కుర్వంస్తత్పూర్వదినే షోడశశ్రాద్ధం కుర్యాదిత్య
ర్థః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని కృత్యానాం మాసికానాం పునః కృతిః ।
సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం ద్వాదశాహే యదా భవేత్ ॥ తదాపకృష్య రుద్రాహే
శ్రాద్ధాన్యేవ తు షోడశ ॥ * ॥ ఇత్యాదిబహుస్మృతిసమ్మతత్వాచ్ఛిష్టాచా
రాచ్చ, ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణే ఏకాదశాహే ద్వాదశేఽహని వా షోడ
శశ్రాద్ధకరణం యుజ్యతే । యత్తు సంగ్రహవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్ది
ష్టస్య దివసే సపిణ్డీకరణం వినా । శ్రాద్ధం కుర్యాత్పితృక్రోధాత్తు యమాప్నో

తిసన్తతిః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర సాఙ్గం సపిణ్డీకరణం గృహ్యతే । షోడశశ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధం చ వినా ఏకోద్దిష్టదివసే కర్తవ్యం యచ్ఛ్రాద్ధాన్తరమన్తరితం స్వదేయశ్రాద్ధం చ తత్ర న కుర్యాదిత్యర్థః । ఏతచ్చైకోద్దిష్టదినే సపిణ్డీకరణే సాహితాగ్నివిషయమ్, తదగ్రే వక్ష్యతే । యత్తు జాబాలివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కృత్వా తు తస్యైవ పునశ్శ్రాద్ధం న తద్దినే ॥ * ॥ ఇతి, యుగపిదక్షవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నైకశ్రాద్ధద్వయం కుర్యాత్సమానేఽహని కస్యచిత్ ॥ * ॥ ఇతి తదేకోద్దిష్టశ్రాద్ధషోడశశ్రాద్ధవ్యతిరిక్తవిషయమ్, సమోక్తత్రవిధానాత్ । ఉక్తైక్యేఽపి నవశ్రాద్ధైకోద్దిష్టశ్రాద్ధసముచ్చయవదేకోద్దిష్టద్వయసముచ్చయే న దోషః । తదేవమేకాదశాహే ద్వాదశాహే వా మాసికాని సర్వాణ్యపకృష్య కృత్వా ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్, సాపిణ్డ్యోత్తరకాలభావీని స్వస్వకాలే పునశ్చ కుర్యాత్ .

ఆశౌచాద్యన్తరితమాసికాదివిషయః

ఆశౌచాద్యన్తరితం మాసికముత్తరమాసికాహ ఏవ తన్త్రితః కుర్యాన్నస్యన కల్పకహ్వానాది, పిణ్డదానం తు పృథగేవ । తథా కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ఆపదాద్యకృతం యత్తు కుర్యాదూర్ధ్వమాసికాహనః ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిశబ్దేనాశౌచోపసంగ్రహః, ఆపదాదినా అకృతమన్తరితం యన్మాసికమ్, తత్, ఊర్ధ్వమాసికాహనః - ఉత్తరమాసమృతదినే కుర్యాదిత్యర్థః । ఉత్తరమాసమృతతిథావిధానాదన్తరితం మాసికమూనమాసికదినేన కార్యమ్, ఊనదినమతిక్రమ్య మృతతిథావేవ కార్యమ్ । ఋశ్యశృఙ్గోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టే తు సంప్రాప్తే యది విఘ్నః ప్రజాయతే । మాసేఽన్యస్మిం స్తిథౌ తస్యాం కుర్యాదన్తరితం చ తత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శటీకాయామిదం వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ ఏకోద్దిష్టపదముభయవిధమాసికోపలక్షణమ్, అన్తరితం మాసికం తదుత్తరమాసికం చోత్తరమృతాహే కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చాద్యశ్రాద్ధవ్యతిరిక్తవిషయమ్ । ఆద్యశ్రాద్ధస్యాన్తరాయే తు అకృతసఞ్చయస్య దహనాదిదశదినపర్యన్తప్రేతకార్యాణి పునరప్యేకాహే న కర్తవ్యాని, కృతసఞ్చయస్య తు దహనసఞ్చయవ్యతిరిక్తనవశ్రాద్ధాది పునః కర్తవ్యమితి పూర్వమేవోక్తమ్ । కణ్వః — ॥ శ్లో ॥

నవశ్రాద్ధం మాసికంచ యద్యదన్తరితంభవేత్ । తత్తదుత్తరపాతన్త్రాద్వ్యద సుష్ఠేయం ప్రచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే చన్ద్రికాయాంచ విశేషోఽభిహితః — ॥ వా ॥ అన్తరితం మాసికముత్తరమాసతిథౌ సాతన్త్ర్యేణ కర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇత్యేతత్ , సూతకవ్యతిరిక్తనిమిత్తాన్తరేణవిఘ్నసముత్పన్నేసపిణ్డీకరణాత్పూర్వం ప్రతిమాసం క్షయాహేవిహితైకోద్దిష్టమాసికశ్రాద్ధవిషయమ్ , ఆశౌచనిమిత్తవిఘ్నేతు ఏకోద్దిష్టమాసిక శ్రాద్ధమపి సూతకానన్తరమేవ , “ తాన్యేవతుపునఃకుర్యాత్ ” ఇత్యనువిహితానుమాసికశ్రాద్ధంచ సూతకేనాన్తరితం సూతకానన్తరమేవ , సూతకవ్యతిరిక్తనిమిత్తాన్తరేణ విఘ్నేసతి ఉత్తరమాసమృతతిథౌ కర్తవ్యమ్ । యత్తుస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ తదహశ్చేత్ప్రముష్యేత కేనచిత్సూతకాదినా । సూతకానన్తరం కుర్యాత్పునస్తదహరేవ వా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర శ్రాద్ధాహే సూతకేననష్టేసతిసూతకాన్తరం కుర్యాదితిపక్షః , పునస్తదహరేవ వేతి పక్షస్తు ఆదిశబ్దాన్నిమిత్తాన్తరేణ నష్టమాసికశ్రాద్ధవిషయః । తథా షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ మాసికాబ్దేతు సంప్రాప్తే హ్యన్తరామృతసూతకే । వదన్తిశుద్ధౌతత్కాలే దర్శేవాపి విచక్షణాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదుక్తం భవతి, ఆశౌచసమనన్తరకాలోముఖ్యకాలః , సన్నికృష్టత్వాచ్ఛ్రేష్ఠః , దర్శకాలస్తుముఖ్యకాలప్రత్యాసత్త్యభావాత్ తతోజఘన్యఇతి । దర్శగ్రహణం శుక్లకృష్ణైకాదశ్యోరుపలక్షణమ్ । అతఏవ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే హ్యవిజ్ఞాతే మృతేఽహని । ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యం కృష్ణపక్షే విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । దేవస్వామినాప్యేవం విషయవ్యవస్థాకృతా “ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతుసంప్రాప్తేయదివిఘ్నఃప్రజాయతే ॥ ఇత్యాదివచనంసూతకాశౌచవ్యతిరిక్తనిమిత్తాన్తరతస్తదహర్విఘాతే, సూతకాశౌచవిఘాతేతు సూతకానన్తరం కుర్యాత్ , వదన్తిశుద్ధౌతత్కార్యమిత్యాద్యవగన్తవ్యమ్ ” ఇతి । అన్యేతు , ఉత్తరమాసమృతతిథౌ కర్తవ్యతా ప్రతిపాదకవచనమేకోద్దిష్టమాసికవిషయమ్ , సూతకానన్తరదినే దర్శాదౌ కర్తవ్యతా ప్రతిపాదకవచనం సపిణ్డీకరణానన్తరభావ్యనుమాసిక విషయమిత్యాహుః , యథోచితమిహద్రష్టవ్యమ్ . ...

ఆశౌచాద్యన్తరితోనమాసికవిధిః

ఊనమాసికాన్యతిక్రాన్తాని " మాసికాబ్దేతు సంప్రాప్తే " ఇతి షట్త్రింశన్మతవచనానుసారేణ పరమాసేదర్శాదౌ కార్యాణీతి కేచిదాహుః । అపరేతు — ॥ శ్లో ॥ త్రైపక్షికోనషాణ్మాస్యే ఊనాబ్దికమథాచరేత్ । ఏతేషామేవకాలేతు నపునఃకరణం భవేత్ ॥ ఊనానాంనాపకర్షస్స్యాత్పునరప్యపకర్షణే । ఉత్కర్షశ్చాపి నభవేత్ప్రమాదాన్తరితస్యతు ॥ * ॥ ఇతివచనజాతముదాహరన్తః, ఊనానాం స్వస్వకాలే అకృతానాముత్కర్షోనాస్తి, కింతు లోపఏవేత్యాహుః, " ఊనాన్యేనేషుకుర్వీత " ఇతి వచనమపి వ్యాకుర్వతే, ద్విత్రిదినేషు కాలేషు ఊనాని కుర్యాత్, అన్తరితమూనమూనాన్తరే యోజయేదితి నార్థ ఇతి.

ఊనమాసికకాలః

ఊనానాం కాలమాహగాలవః — ॥ శ్లో ॥ ఊనషాణ్మాసికం షష్ఠే మాసార్ధేతూనమాసికమ్ । త్రైపక్షికం త్రిపక్షేస్యాదూనాబ్దం ద్వాదశేతథా ॥ * ॥ ఇతి । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ త్రిభిర్వాదివసైరూనే త్వేకేన ద్వితయేనవా । ఆద్యాదిషుచమాసేషు కుర్యాదూనాని వైద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకద్విత్రిదినైరూనె త్రిభాగేనోనఏవవా । శ్రాద్ధాన్యూనాబ్దికాదీని కుర్యాదిత్యాహగౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహేత్రిపక్షేచ షణ్మాసే మాసికాబ్దికే ॥ * ॥ ఇతి । గోబిలశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మరణాద్ద్వాదశేఽహ్నిస్యాన్మాస్యూనేచోనమాసికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ ఊనాన్యేనేషుమాసేషు విషమేషు దినేషుచ । త్రైపక్షికంత్రిపక్షేస్యాన్మృతాహేష్వితరాణితు ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ షష్ఠేషాణ్మాసికం కార్యం ద్వాదశేమాసిచాబ్దికమ్ । త్రైపక్షికం భవేద్వృత్తే త్రిపక్షే విషమే దినే ॥ * ॥ ఇతి । వృత్తే - ప్రవృత్తఇత్యర్థః । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ ప్రథమషష్ఠద్వాదశమాసేషు ద్విత్రిదినైరూనేషూనమాసికాని కుర్యాత్, త్రిభాగశేషేష్విత్యేకే, ద్వాదశాహేవార్ధమాసేవోనమాసికమిత్యప

రే ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ త్రిభిర్ద్వాభ్యాముతైకేన మాస్యూనేహ్యూనమాసికమ్ । ఊనషాణ్మాసమూనాబ్దమన్నైనైవ సమాచరేత్ ॥ త్రిభాగశేషమాసేతు కుర్యాదితిహి కేచన । త్రైపక్షికంత్రిపక్షేతు ప్రవృత్తే విషమేదినే ॥ మాసికాన్యపిచోనానిస్యుష్టావింశతిమేదినె ॥ * ॥ ఇతి । అన్నైనైవేతి అన్నేనైవమాసికాని కుర్యాన్నామేన, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే ద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్ । అమావాస్యాది నియతం మాసం సంవత్సరాదృతే ॥ ” ఇతిహారీతస్మరణాత్ । మాసమ్ - మాసికమ్, సాంవత్సరమ్ - మృతాహేప్రత్యాబ్దికమ్ । పద్ధతౌ — ॥ శ్లో ॥ సప్తవింశద్దినాదూర్ధ్వం త్రియహాస్స్యూనమాసికమ్ । చత్వారింశద్దినాదూర్ధ్వం పఞ్చాహాస్స్యాత్త్రిపక్షికమ్ ॥ తథాదశసుషాణ్మాసం సప్తత్యతిశతాత్పరమ్ ॥ ఊర్ధ్వం పఞ్చదశాఽహస్సు చత్వారింశచ్ఛతత్రయాత్ ॥ ఊనాబ్దికం ప్రకుర్వీత తిథావాబ్దికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

ఊనమాసికవర్జ్యకాలః

అత్రవర్జ్యమాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినె చతుర్దశ్యాం త్రిపుష్కరే । ఊనశ్రాద్ధం నకుర్వీత గృహీపుత్రధనక్షయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ద్విపుష్కరేచ నన్దాసుసినీవాల్యాం భృగోర్దినే । చతుర్దశ్యాంచ నోనాని కృత్తికాసుత్రిపుష్కరే ॥ * ॥ ఇతి । ద్వితీయా సప్తమీద్వాదశీనాం భద్రతిథీనామ్, పునర్వసూత్తరఫల్గునీవిశాఖోత్తరాషాఢపూర్వాభాద్రపదనక్షత్రాణామ్, భానుభౌమశనైశ్చరాణాంచ త్రయాణాం మేళనె త్రిపుష్కరమ్, “ ॥ శ్లో ॥ భద్రాత్రిపదనక్షత్రం భానుభౌమార్కివాసరాః । త్రిపుష్కరా ఇతిఖ్యాతాస్తత్రటానంనకారయేత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ద్వయోర్మేళనే ద్విపుష్కరమ్, ప్రతిపత్షష్ఠ్యేకాదశ్యో నన్దాః । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ త్రిపుష్కరేచ నన్దాసు దర్శే భార్గవవాసరె । చతుర్దశ్యాం నకుర్వీత హ్యూనాని త్రీణి వహ్నిభే ॥ * ॥ ఇతి । వహ్నిభమ్ - కృత్తికానక్షత్రమ్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆగ్నేయమైన్ద్రం సార్పంచ తిస్రః పూర్వాశ్చనైఋతమ్ । యత్యేషూనత్రయం కుర్యాజ్జ్యేష్ఠపుత్రోవినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి . . . .

వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యేఽత్యబ్దసాపిణ్డ్యేచమాసికనిర్ణయః

వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే ఉపాధివశాత్ ప్రాగకృతాన్యూనమాసికాదీని సర్వాణి మాసికాని ద్వాదశమాసికాహే వా ఊనాబ్దికాహే వా ఆబ్దికాత్పూర్వదినే సపిణ్డీకరణాహే వా కుర్యాత్ । ఏవం పిత్రోః పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానాంచ సజ్ఞాతమరణే ఏకోద్దిష్టాన్తకృత్యవ్యతిరేకేణ మాసికసాపిణ్డ్యాదినిషేధాద్వత్సరాన్తే సాపిణ్డ్యవిధానాచ్చాబ్దికాత్పూర్వం సాపిణ్డ్యాహే మాసికానికుర్యాత్ । అత్యబ్దసాపిణ్డ్యే కృతానకృతానిచ మాసికాదీని కృష్ణైకాదశ్యాం దర్శేమృతాహే వా సపిణ్డీకరణాహే వా కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్య విదధీత సపిణ్డతామ్ ॥ * ॥ ఇతి లౌకాక్షివచనాత్, ॥ శ్లో ॥ కృతేషు మాసికేష్వేషు సపిణ్డీకరణం వినా । సంవత్సరేవ్యతీతేషు పునస్తాని సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి శఙ్ఖస్మరణాచ్చ । మాసికానాం సపిణ్డీకరణాఙ్గత్వాత్, స్వకాలే సపిణ్డీకరణాకరణే కాలాన్తరేతత్కరణే కృతైరప్యఙ్గభూతైర్మాసికైస్సహ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ । తథాచ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రధానస్యాక్రియాయాంతు సాఙ్గంతత్క్రియతే పునః । తదఙ్గస్యాక్రియాయాంతు నావృత్తిర్నైవతత్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । నను, తర్హి, ప్రధానభూతసాపిణ్డ్యమాత్రానుష్ఠానేన కృతం మాసికానుష్ఠానమితిచేన్నైవమ్ ॥ శ్లో ॥ యస్యైతాని నదత్తాని ప్రేతశ్రాద్ధాని షోడశ । పిశాచత్వం స్థిరంతస్య దత్తైః శ్రాద్ధశతైరపి ॥ * ॥ ఇతి తదకరణప్రత్యవాయస్మరణాత్ । కాలం విదధాతి గర్గః — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షేతు పఞ్చమ్యాసప్తమ్యాం దర్శఏవవా । ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యంస్వకాలాకరణేసతి ॥ * ॥ ఇతివత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే అత్యబ్దసాపిణ్డ్యేచ మాసికానామావృత్తిర్నాస్తి, కింతు సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం సకృదేవ తాని కుర్యాత్, “ యస్యసంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణే ” ఇత్యాదిభిరర్వత్సరాత్ప్రాగేవసపిణ్డీకరణే తదూర్ధ్వమాసికానాం పునఃకరణవిధానాత్ । విజ్ఞానేశ్వరేణతు, వత్సరాదర్వాక్సాపిణ్డ్యేఽపి మాసికానాం పునఃకరణం నాఙ్గీకృతమ్ । తథాహి — ॥ వా ॥ యదా ప్రాక్సంవత్సరాత్సపిణ్డీకరణం తదా షోడశశ్రాద్ధానికృత్వా సపిణ్డీకరణం కార్యమితివా, సపిణ్డీకరణం కృత్వాస్వ

కాలేషువా తానికర్తవ్యానీతిసంశయః, ఉభయథావచనదర్శనాత్, ॥శ్లో॥ శ్రాద్ధాని షోడశాకృత్వా నతుకుర్యాత్సపిణ్డతామ్ । శ్రాద్ధాని షోడశాపాద్య విదధీతసపిణ్డతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణం భవేత్ । మాసికం సోదకుమ్భంచ దేయం తస్యాపి వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర సపిణ్డీకరణం కృత్వా స్వకాలఏవ తానికర్తవ్యానీతి ప్రథమకల్పః, అప్రాప్తకాలత్వేన ప్రాగనధికారాత్ । యదపివచనమ్, షోడశశ్రాద్ధాని కృత్వైవ సపిణ్డీకరణం సంవత్సరాత్ప్రాగపి కర్తవ్యమితి సోయమాపత్కల్పః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చవిజ్ఞానేశ్వరోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ యదాసంవత్సరాదర్వాక్సాపిణ్డ్యం కర్తుమిష్యతే । ఆవర్తనం షోడశానాం తదాకర్తవ్యమేవహి ॥ * ॥ ఇత్యాదిపూర్వోక్తస్మృతివిరోధాచ్ఛిష్టాచారవిరోధాచ్చోపేక్ష్యమ్ . ...

శుభాగమేమాసికాపకర్షణమ్

సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం కృతాన్యపి మాసికాని శుభాగమే తత్పూర్వమేవ తదుత్తరభావీని పునరప్యపకృష్య కుర్యాత్, నస్వకాలేపునఃకుర్యాత్ । యదాహ శాట్యాయనిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదర్వాగపకృష్యకృతాన్యపి । పునరప్యపకృష్యన్తే వృద్ధ్యుత్తరనిషేధనాత్ ॥ జన్మత్రయేనాపకర్షః నన్దాసుభృగుర్దినే । నభానుభౌమదివసే నదోషోఽస్తిమృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । మృతేఽహని జన్మత్రయాదావప్యపకర్షేదోషో నాస్తీత్యర్థః । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధానిశిష్టానిసపిణ్డీకరణంతథా । అపకృష్యాపికుర్వీత కర్తానాన్దీముఖేద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో వృద్ధౌతాన్యపకృష్యాపి కుర్యాత్తన్మృతివాసరే ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధిః - శుభమ్, తస్మిన్నుపస్థితే ఆగామిమాసికాన్యపకృష్య వృద్ధేః పూర్వం మరణది కుర్యాదిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ నిర్వర్త్య వృద్ధితన్త్రంత మాసికానినతన్త్రయేత్ । అయాతయామమరణం నభవేత్పునరస్యతు॥* అయాతయామమ్ - నవం । తదేవమ్, ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణియానిశ్రాద్ధానిషోడశ । యథాకాలేతు కార్యాణి నాన్యథాముచ్యతేతతః ॥* ఇత్యాదివచనాని ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యార్థమపకృష్టమాసికానాంస్వస్వ

కాలేపునః కరణపరాణి, త్రిపక్షాదౌ సాపిణ్డ్యే ఉత్సవార్థమపకృష్టానాం
మాసికానాం నపునఃకరణమ్, ఉత్సవార్థాన్యేవ సాపిణ్డ్యార్థానిచ భవన్తీతివ
చనాదావృత్తిర్బాధ్యతే, సపిణ్డీకరణాత్పరంతు శుభాగమే సాపిణ్డ్యార్థమ
పకృష్టానాం శుభార్థం పునరప్యపకర్షణే, నస్వకాలే పునః కరణమితిజ్ఞేయ
మ్। మాతాపితృవిషయేతు శుభాగమే అపకృష్యపునఃకృతాన్యపిమాసికాని
పునస్స్వకాలే త్రిరావృత్త్యా పుత్రః కుర్యాత్ । తథాచ విశ్వాదర్శే —
॥ శ్లో ॥ శుభకర్మనకుర్వీతమాసికాన్యసమాప్యతు । సమాప్యచపునః కుర్యా
త్పిత్రోస్సంవత్సరం తతః ॥ మృతస్యతృప్తయేకుర్యాద్ద్విస్త్రిరావృత్తిభే
దతః । ద్విస్త్రిరావృత్తిదోషోఽత్ర నాస్తిమాసికకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర
మాతాపితృవిషయే "నిర్వర్త్యవృద్ధితన్త్రంతుమాసికానినతన్త్రయేత్"
ఇతి నిషేధో నాస్తీత్యర్థః । శివస్వామిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నమాసికశ్రా
ద్ధవిధిః పునస్స్యాన్నాన్దీముఖానన్తరముక్తకాలే । సమాప్యపిత్రోశ్చపున
శ్చకుర్యాత్సంవత్సరం మాసికకర్మకాలే ॥ ప్రాప్తేఽవశ్యేమాసికం కర్మచే
ష్టం కుర్యాత్పూర్వం శోభనే శోభనాత్తు । పశ్చాత్పిత్రోరేవ శేషాణికుర్యా
న్మాసిశ్రాద్ధాన్యబ్దపూర్తేర్నచాన్యః ॥ * ॥ ఇతి । పారిజాతేఽపి —
॥ శ్లో ॥ మాసికాన్యసమాప్యైవనాన్దీశ్రాద్ధం నకారయేత్ । సమాప్యచపు
నః కాలేపిత్రోర్మాసికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
శుభాగమేఽపకృష్టానాం నపునః కృతిరిష్యతే । ద్విస్త్రిరావృత్తిదోషస్తు
మాతాపిత్రోర్నవిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ వ్రత
సీమన్తచౌళేషువివాహేచద్వితీయకే । అలభ్యయోగయజ్ఞేషుప్రాప్తేషు
యదిమధ్యతః ॥ అపకృష్యతదాకుర్యాన్మాసికానిమృతేఽహని । మాసికా
నిపునః కుర్యాత్పిత్రోరేవవిచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ అ
పకృష్యయదాకుర్యాన్మాసికానిశుభాగమే । తదామృతేఽహ్నికర్తవ్యం
శుభాత్పూర్వదినేఽపివా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రయోగపారిజాతేతు —
ఊనానాం నాపకర్షస్స్యాత్పునరప్యపకర్షణే । ఉత్కర్షశ్చాపినభవేత్ప్ర
మాదాత్తరితస్యతు ॥ మాసికాన్యవశిష్టాని మాతాపిత్రోః పరస్యచ । వృ
ద్ధిపూర్వదినేకుర్యాత్పిత్రోః కాలేపునః కృతిః ॥ * ॥ ఇతి । హేమా

ద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ జాతకే నామకరణే తథాన్నప్రాశనేఽపిచ । ఆద్యర్తౌ
దయితానాంచ మాసికం నాపకర్షయేత్ ॥ * ॥ ఏతచ్చ జ్ఞాతివిషయమ్ ।
" ॥ శ్లో ॥ గర్భాదిప్రాశనాన్తాని ప్రాప్తకాలం న లఙ్ఘయేత్ । జ్ఞాతీనాం
ప్రేతకార్యాణి కుర్వన్నపిచ కారయేత్ " ఇతిస్మరణాత్ । గర్భాదివ్యతిరిక్త
విషయే తు చతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా స
పిణ్డశ్శిష్య ఏవ వా । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః ॥ * ॥ ఇ
తి । మాతాపితృమాతామహవర్గాణాం తు అభ్యుదయోద్దేశ్యత్వే ప్రేతకా
ర్యం పూర్వమేవ కర్తవ్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ పిత్రాదీనాం ప్రమీతానాం త్ర
యాణాం తు సపిణ్డనమ్ । కృత్వా తు మఙ్గళం కుర్యాన్నేతరేషాం కథం చన ॥ "
ఇతి స్మృతేః । ఏవం చ జాతకర్మాదివ్యతిరిక్త పుంసవనాద్యావశ్యక శుభా
గమే ముఖ్యకర్తుర్మాసికాపకర్షః , స్వకాలేనాస్తి పునః కరణమ్, మా
తాపిత్రోస్తు పునః కరణమితి నిర్ణయః । శుభాగమమన్తరేణ మాసికాప
కర్షే దోషమాహ శాట్యాయనిః — ॥ శ్లో ॥ అన్తరే త్వేవ యో వృద్ధిం ప్రేత
శ్రాద్ధాని కర్షతి । స శ్రాద్ధీ నరకే ఘోరే పితృభిస్సహ మజ్జతి ॥ * ॥ ఇతి । అ
నేన మాసికోత్సవయోః కర్తురేకస్యైవ శుభాగమమన్తరేణ మాసికాపకర్షే ప్ర
త్యవాయవిధానాత్ , ॥ శ్లో ॥ అపకృష్యాపకుర్వీత కర్తా నాన్దీముఖే ద్వి
జః ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ నాన్దీశ్రాద్ధే తు సంప్రాప్తే మాసికాన్యకృతాని
తు । శుభకర్తైవాపకృష్య కుర్యాన్నాన్య ఇతి స్థితిః ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥
మాసికాని యథాకాలం కుర్వాణస్య యథావిధి । యదా వృద్ధిస్తదా భూయ
శ్శిష్టమప్యపకృష్యతే ॥ * ॥ ఇతి చ కర్తురేవాభ్యుదయే మాసికాపకర్షవిధా
నాత్, ॥ శ్లో ॥ నిర్వర్త్య వృద్ధితన్త్రం తు మాసికాని తన్త్రయేత్ ॥ * ॥
ఇతి వృద్ధితన్త్రమాసికయోరేకకర్తృకత్వస్మరణాచ్చ , యఏవ మాసికక
ర్తా స ఏవోత్సవకర్తా చేత్తదా మాసికాపకర్షః , నతు భ్రాత్రాదేః పుంస
వనాదిశుభాగమే మాసికాపకర్షః । యత్త్విదం వచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నాన్దీ
ముఖే దేవతాత్వం యేషాం పితృగణస్య తు । మాసికాన్యపకృష్యైవ కృత్వా
తేషాం శుభం భవేత్ ॥ * ॥ ఇత్యత్ర బహువచనమ్, ద్వాదశవిధపుత్రాభి
ప్రాయమ్ । యేషామౌరసాదీనాం సంస్కర్తౄణాం పితృగణస్య నాన్దీశ్రా

ద్ధదేవతాత్వమ్, తేషాం శుభాగమే మాసికాపకర్ష ఇత్యర్థః । తథా పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ భ్రాత్రాద్యుత్సవేఽప్యపకృష్య కుర్వతే తన్న తథా కుర్యాన్మాసిక కర్తురేవోత్సవే మాసికాపకర్షవచనాత్సమానకర్తృకత్వస్మరణాచ్చ కర్తురేవాభ్యుదయే మాసికాపకర్షః ॥ * ॥ ఇతి.

మాసికానాం పార్వణైకోద్దిష్టవిధానవ్యవస్థా

మాసికాని సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగేకోద్దిష్టవిధానేన కుర్యాత్, సపిణ్డీకరణాత్పరమనుమాసికాని యో యథా ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం కరోతి పార్వణమేకోద్దిష్టం వా స తథా కుర్యాత్ । యథాహ శైలీనసిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదర్వాక్కుర్వన్ శ్రాద్ధాని షోడశ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన కుర్యాత్సర్వాణితాని తు ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యదా కుర్యాత్తదా పునః । ప్రత్యబ్దం యో యథా కుర్యాత్తథా కుర్యాత్సదాన్యపి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యస్య సంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణం కృతమ్ । ప్రతిమాసం తథా తస్య ప్రతిసంవత్సరం యథా ॥ * ॥ ఇతి. ... ...

ప్రత్యాబ్దికే పార్వణవిధిః

ప్రత్యాబ్దికే పార్వణవిధానమాహ జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ ఆపాద్య సహపిణ్డత్వమౌరసో విధివత్సుతః । కుర్వీత విధివచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోః క్షయేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాత్పార్వణవత్సదా । ప్రతిసంవత్సరం విద్వాం ఛాగలేయోదితో విధిః ॥ * ॥ ఇతి । త్రిపూరుషోద్దేశేన క్రియమాణం పార్వణమ్, ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్య యచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం ప్రకీర్తితమ్ । త్రీనుద్దిశ్య తు యత్తద్ధి పార్వణం మునయో విదుః ॥ * ॥ ఇతి కణ్వస్మరణాత్ । జాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ అత ఊర్ధ్వం న కర్తవ్యమేకోద్దిష్టం కదాచన । సపిణ్డీకరణాన్తం చ తత్ప్రోక్తమితి ముద్గలః ॥ ప్రేతత్వాచ్చైవముత్తీర్ణః ప్రాప్తః పితృగణం తు సః । చ్యవతే పితృలోకాత్తు పృథక్పిణ్డేన యోజితః ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పృథక్త్వం నోపపద్యతే । పృథక్త్వే తు కృతే పశ్చాత్పునః కార్యా సపిణ్డతా ॥ * ॥ ఇతి । స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ పితుః పితృగణస్థస్య కుర్యాత్పార్వణవత్సుతః । ప్రత్యబ్దం ప్రతిమాసం చ విధిజ్ఞో యః సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । పితృగణస్థస్య - సపిణ్డీ

కృతస్యేత్యర్థః । కార్ష్ణాజినిరపి — ॥ శ్లో ॥ అత ఊర్ధ్వం న కర్తవ్యమేకో-
ద్దిష్టం కదాచన । సపిణ్డీకరణాన్తం చ ప్రేతస్యైతదముఖ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । య-
మః — ॥ శ్లో ॥ యస్సపిణ్డీకృతం ప్రేతం పృథక్పిణ్డేన యోజయేత్ । విధిఘ్న-
స్తేన భవతి పితృహా చోపజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ ప్ర-
దానం యత్ర యత్రైషాం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । తత్ర పార్వణవచ్ఛ్రాద్ధమే-
కోద్దిష్టం త్యజేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డక్రియాక-
ర్మ ద్విజాతేస్సంస్థితస్య తు । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం పిణ్డమేకం చ ని-
ర్వపేత్ ॥ సహపిణ్డక్రియాయాం తు కృతాయామస్య ధర్మతః । అనయైవావృ-
తా కార్యం పిణ్డనిర్వపణం సుతైః ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డక్రియాకర్మ - సపిణ్డీ-
కరణాత్ప్రాక్ శ్రాద్ధకర్మ , అదైవమ్ - ఏకోద్దిష్టవిధానేనేతి యావత్ ,
సహపిణ్డక్రియాయామ్ - సపిణ్డీకరణే కృతే , అనయైవావృతా - ఉక్తేన
మాసికశ్రాద్ధప్రకారేణ , పార్వణవిధానేనేత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి —
॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం తు కర్తవ్యం ప్రతిమాసం మృతేఽహని । సపిణ్డీకరణా-
దూర్ధ్వం మాతాపిత్రోస్తు పార్వణమ్ ॥ యత్ర యత్ర ప్రదాతవ్యం సపి-
ణ్డీకరణాత్పరమ్ । తత్ర పార్వణవచ్ఛ్రాద్ధం కార్యమభ్యుదయాదృతే ॥*॥
ఇతి । ఏవమాదీన్యన్యాన్యపి వచనాన్యనుమాసికేషు ఆబ్దికేషు ప్రత్యాబ్దికే
చ పార్వణప్రతిపాదకాని సన్తి । యాజ్ఞవల్క్యస్తు మాసికాబ్దికప్రత్యాబ్ది-
కేష్వేకోద్దిష్టవిధానమాహ — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తు కర్తవ్యం ప్రతిమా-
సం తు వత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరం చైవమాద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి ।
ఏకోద్దిష్టపదం పూర్వస్మాదిహానువర్తతే । తథా విజ్ఞానేశ్వరేణ వ్యాఖ్యా-
తమ్ — ॥ వా ॥ మృతేఽహని ప్రతిమాసం యావద్వత్సరమేకోద్దిష్టం కా-
ర్యమ్ , సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం ప్రతిసంవత్సరమేవమేకోద్దిష్టం కార్యమ్ , ఆ-
ద్యమ్ - సర్వైకోద్దిష్టప్రకృతిభూతమేకోద్దిమేకాదశేఽహని కార్యమ్ ॥*॥
ఇతి । స్మృత్యన్తరమపి తేనోదాహృతమ్ — ॥ శ్లో ॥ వర్షే వర్షే తు కర్త-
వ్యా మాతాపిత్రోస్తు సత్క్రియా । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం పిణ్డమేకం
చ నిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం
ప్రతిసంవత్సరం సుతైః । మాతాపిత్రోః పృథక్కార్యమేకోద్దిష్టం మృతే-

హని ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసస్తు పార్వణం ప్రతిషేధతి — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం పరిత్యజ్య పార్వణం కురుతే తు యః । అకృతం తద్విజానీయాద్భవేచ్చ పితృఘాతుకః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమేకోద్దిష్టపరవచనాని బహూని సన్తి । ఇత్యేవం వచనవిప్రతిపత్తౌ మతాన్తరనిరాసపూర్వకం వ్యవస్థాపితం విజ్ఞానేశ్వరేణ, తథాహి — ॥ వా ॥ దాక్షిణాత్యా వ్యవస్థామాహుః, ఔరసక్షేత్రజాభ్యాం మాతాపిత్రోః క్షయాహే పార్వణమేవ కర్తవ్యమ్, దత్తాదిభిరేకోద్దిష్టమితి జాతుకర్ణివచనాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం పార్వణేనైవ విధినా క్షేత్రజౌరసౌ । కుర్యాతామితరే కుర్యురేకోద్దిష్టం సుతా దశ ॥ * ॥ ” ఇతి । తదసత్, నహ్యత్ర క్షయాహవచనమస్తి, అపి తు ప్రత్యబ్దమితి, సన్తి చ క్షయాహవ్యతిరిక్తాని ప్రత్యబ్దం శ్రాద్ధాన్యక్షయతృతీయా మాఘీవైశాఖీప్రభృతిషు, అతో న క్షయాహవిషయపార్వణైకోద్దిష్టవ్యవస్థాపనాయాలమ్ । తథా చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం న కర్తవ్యమౌరసేన మృతేఽహని । సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం మాతాపిత్రోర్న పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి పైఠీనసినా ఔరసేనాపి ఏకోద్దిష్టమేవ కర్తవ్యమిత్యుక్తమ్ । ఉదీచ్యాః పునరేవం వ్యవస్థాపయన్తి, అమావాస్యాయాం భాద్రపదకృష్ణపక్షే మృతాహే పార్వణమన్యత్ర మృతాహే ఏకోద్దిష్టమేవేతి, ॥ శ్లో ॥ అమాయాం వా క్షయో యస్య ప్రేతపక్షేఽథవా పునః । పార్వణం తత్ర కర్తవ్యం నైకోద్దిష్టం కదాచన ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ఏతదపి నాద్రియన్తే వృద్ధాః, అనిశ్చితమూలేన వచనేన నిశ్చితమూలానాం బహూనాం క్షయాహమాత్ర పార్వణవిషయాణాం వచనానామమావాస్యాప్రేతపక్షమృతాహవిషయత్వేనాతిసఙ్కోచస్యాయుక్తత్వాత్ సామాన్యవచనానర్థక్యాచ్చ । అతోఽత్ర పాక్షికైకోద్దిష్టనివృత్తిఫలాయ “ అమాయాం వా క్షయో యస్య ” ఇతి నియమవిధానం యుక్తమ్ । న చైకోద్దిష్టవచనానాం మాతృపితృక్షయాహవిషయత్వేనాతిసఙ్కోచస్య పార్వణవచనానాం చ తదన్యక్షయాహవిషయత్వేన వ్యవస్థా యుక్తా, ఉభయత్రాపి మాతాపితృ సుతగ్రహణస్య విద్యమానత్వాత్ ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోః పృథక్కార్యమేకోద్దిష్టం మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ కుర్వీత దర్శవచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోః క్షయేఽహని ॥ * ॥ ఇతి ।

యదపి కైశ్చిదుచ్యతే, "మాతాపిత్రోః క్షయాహే సాగ్నిః పార్వణం కుర్యాత్, నిరగ్నిరేకోద్దిష్టమ్, ॥ శ్లో ॥ వర్షే వర్షే సుతః కుర్యాత్పార్వణం యోఽగ్నిమాన్ ద్విజః । పిత్రోరనగ్నిమాన్ధీరప్యేకోద్దిష్టం మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి సుమన్తుస్మరణాత్" ఇతి, తదపి సన్న్యాసిపక్షత్వాదుపేక్షణీయమ్, ॥ శ్లో ॥ బహ్వాగ్నయస్తు యే విప్రా యే చైకాగ్నయ ఏవ వా । తేషాం సపిణ్డనాదూర్ధ్వమేకోద్దిష్టం న పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । తత్రైవం నిర్ణయః, సన్న్యాసినాం క్షయాహే పార్వణమేవ సుతేన కర్తవ్యమ్, యచ్చాగ్రే వక్ష్యతే, అమావాస్యా క్షయాహే ప్రేతపక్షక్షయాహే చ పార్వణమేవ, "అమాయాం వా క్షయో యస్య" ఇత్యాదివచనస్యోక్తనిత్యనియమపరత్వాత్ । అన్యత్ర క్షయాహే పార్వణైకోద్దిష్టయోః త్రీహియవవద్బృహద్రథన్తరవద్వికల్ప ఏవ, తత్ర వంశపరంపరాయాం వ్యవస్థాయాం న వికల్పః, అవ్యవస్థాయాం సర్వైరపి చ్ఛందోపేక్షః ॥ * ॥ ఇత్యయం విజ్ఞానేశ్వరోక్తప్రకారః । అన్యే త్వేవం వ్యాచక్షతే, "ఏకోద్దిష్టవచనాని బౌధాయనవిషయాణి, ॥ శ్లో ॥ వర్షే వర్షే తు కర్తవ్యా మాతాపిత్రోస్తు సత్క్రియా । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం పిణ్డమేకం తు నిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి బోధాయనస్మరణాత్ । పార్వణవచనాని తదితరవిషయాణి" ఇతి । సామాన్యేన ప్రవృత్తానాముభయవిధవచనానామేవం వ్యవస్థాకల్పనే ప్రమాణాభావేనేత్యుక్తమపరైః । తత్ర శిష్టాచారబాహుల్యాదనుమాసికాబ్దికప్రత్యాబ్దికేషు పిత్రోః పార్వణమేవ, సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం నేషు ఏకోద్దిష్టమేవేతి నిర్ణయః । అత ఏవ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ కర్తవ్యం పార్వణం రాజన్నేకోద్దిష్టం కథం చన । సుబహూన్యత్ర వాక్యాని మునిగీతాని చక్షతే ॥ అల్పేతరాణి రాజేన్ద్ర ఏకోద్దిష్టం ప్రచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పార్వణపక్షే, సుబహూని వాక్యాని - బహుతరాణి, ప్రచక్షతే ధర్మశాస్త్రజ్ఞాః - అల్పేతరాణి కతిపయవాక్యాన్యేవ ఏకోద్దిష్టం ప్రచక్షత ఇత్యర్థః । తేనైకోద్దిష్టం పరిత్యజ్య పార్వణపక్ష ఏవ పరిగ్రాహ్య ఇత్యాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ తస్మాద్వచనసామర్థ్యాత్సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । మాసికాబ్దికవృద్ధ్యాదికార్యాత్పార్వణధర్మతః ॥ * ॥ ఇతి.

పితామహాదీనాం పార్వణవిధిః

ఏవంసపిణ్డీకరణాత్పరం పౌత్రాదయశ్చ పార్వణంకుర్యుః, “॥శ్లో॥ పుత్రః పౌత్రః ప్రపౌత్రశ్చ దౌహిత్రోమహితాస్నుషా । దమ్పతీచ త్రిమాదేతే శ్రాద్ధంకుర్యుస్త్రిపూరుషమ్ ॥ * ॥” ఇతిస్మరణాత్ । అపుత్రపత్న్యాదీనామపిపార్వణమేవ, “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్య పితృవ్యస్యభ్రాతుశ్చైవాగ్రజన్మనః । మాతామహస్య తత్పత్న్యాశ్శ్రాద్ధంపితృవదాచరేత్ ॥ * ॥” ఇతిస్మరణాత్ । తథాచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పితృమాత్రగ్రజాదీనాం పార్వణేనపునఃక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణవిధానేనమాసికానాంపునఃకరణమిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యగ్రజపితృవ్యాణాంపత్న్యపత్యాల్ప ఇష్యతే । స్త్రీశ్రాద్ధేష్వనుయాంపుత్రాసపత్నీమాతృపితామహాః ॥ పత్న్యాగ్రజయోశ్శ్రాద్ధే తత్పితృపితామహా ॥ * ॥ ఇతి ।

భగిన్యాదీనాంసాపిణ్డ్యాత్పరమేకోద్దిష్టవిధానేనమాసికాది ఉక్తవ్యతిరిక్తానామేకోద్దిష్టమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ సఖిబాన్ధవాదీనామేకోద్దిష్టంతుసర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । గర్గోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయేమృతాః కేచిత్ స్త్రియోవాపురుషాస్తథా । తేషామపిచదేయంస్యాదేకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్త్రియః , భగిన్యాదయః , పురుషాః కనిష్ఠభ్రాత్రాదయః , తథాచసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్రయత్రప్రదీయతే । భ్రాతృభగిన్యపుత్ర(స్వా)యస్వామినే మాతులాయచ ॥ మిత్రాయగురవేశ్రాద్ధమేకోద్దిష్టంనపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అనాదిగర్భో నజ్యేష్ఠో భ్రాతాసద్భిర్నిగద్యతే । ఋతేసపిణ్డనాత్తస్య నైవపార్వణమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సహోదరోయశ్చ మాతుస్సహభవాచయా । తయోశ్చనైవకుర్వీత పార్వణం పిణ్డనాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డనాత్ - సపిణ్డనాత్ , కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ గురోరజ్యేష్ఠభ్రాతుశ్చ మిత్రస్యస్వామినస్స్వసుః । పుత్రస్యమాతులస్యాపి నైవకుర్వీత పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ పితుర్గతస్యదేవత్వమాతుః పస్యత్రిపూరుషమ్ । సర్వత్రానైకగోత్రాణామేకస్యైవమృతేఽహని ॥ *

ఇతి। విజ్ఞానేశ్వరేణేదం వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ దేవత్వం గతస్య - సపిణ్డీకృతస్య పితుః, సర్వత్రైరసేన పార్వణం కార్యమ్, అనేకగోత్రాణామ్ - భిన్నగోత్రాణాం మాతులాదీనామ్, మృతేఽహని యచ్ఛ్రాద్ధమ్, తత్, ఏకస్యైవ - ఏకోద్దిష్టమేవ ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరమపి — ॥ శ్లో ॥ మాతులానుజపుత్రాణామేకోద్దిష్టం స్వసుస్సురోః। మిత్రస్య స్వామినశ్చైవ బన్ధుసమ్బన్ధినాం తథా ॥ * ॥ ఇతి। చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పత్నీభ్రాతృసుతాదీనాం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్। ఏకోద్దిష్టవిధానేన మాసికానాం పునఃక్రియా ॥ * ॥ ఇతి। అత్ర పత్న్యేకోద్దిష్టవిధానాత్, "॥ శ్లో ॥ పత్న్యగ్రజపితృవ్యాణాం పితృవత్పార్వణ ఇష్యతే। స్త్రీశ్రాద్ధే వృణుయాద్భర్తా పత్నీమాతృపితామహీః ॥ దమ్పతీ చ క్రమాదేతే శ్రాద్ధం కుర్యుస్త్రిపూరుషమ్। " ఇత్యాదినా పార్వణవిధానాచ్చ యథాశిష్టాచారమిహ వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా.

సాపిణ్డ్యాత్పరమేకోద్దిష్టే దేవవరణనియమః

స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం యత్ర యత్ర సపిణ్డీకరణాత్పరమ్। దైవయుక్తం తు తత్కార్యం దైవహీనం న తద్భవేత్ ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం దైవహీనం కరోతి యః। మాతాపితృగురుఘ్నస్స్యాదాత్మఘాతీ చ జాయతే ॥ విప్రలుమ్పన్తి రక్షాంసి శ్రాద్ధమారక్షవర్జితమ్। తత్పాలనాయ విహితా విశ్వేదేవాస్స్వయంభువా ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యర్థసారే తు — ॥ వా ॥ నవమిశ్రపురాణానీతి త్రివిధాన్యేకోద్దిష్టాని, సర్వైకోద్దిష్టేషు దైవం నాస్తి ॥ * ॥ ఇతి। నవాదిస్వరూపమాహ ప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం దశాహాన్తం మిశ్రం సంవత్సరావధిః। ఏకాదశాహమారభ్య కార్యం ప్రేతస్య తృప్తయే ॥ అబ్దాదుపరి యచ్ఛ్రాద్ధం తత్పురాణం ప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ మాధవీయే తు — ॥ వా ॥ ఏకోద్దిష్టం త్రివిధం నవం నవమిశ్రం పురాణం చేతి, అత్ర ప్రథమాహాద్యేకాదశాహాన్తం విషమదినేషు షట్సు విహితం నవశ్రాద్ధం నవమ్, షణ్ణవశ్రాద్ధానాముపరి కర్తవ్యం మాసికం నవమిశ్రమ్, తథా చాశ్వలాయనః — " నవమిశ్రం షడుత్తరమ్ ఇతి, మాసికానాముపరి కర్తవ్యం ప్రత్యాబ్దికాది పురాణమ్। అత ఏవ హా

తేన ప్రాయశ్చిత్తకాణ్డే నవశ్రాద్ధమాసికయోః ప్రాయశ్చిత్తమభిధాయో త్తరకాలీనం శ్రాద్ధం పురాణశబ్దేన వ్యవహృత్య ప్రాయశ్చిత్తం విహితమ్ ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రాయణం నవశ్రాద్ధే ప్రాజాపత్యంతు మాసికే । ఏకాహస్తు పురాణేతు ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ ఏతేషు సర్వేష్వేకోద్దిష్టేష్వాదావన్తే చ దైవం నాస్తి ॥ * ॥ ఇతి ।
శస్త్రాహారాదిహతవ్యవస్థా .

శస్త్రాదిహతానాం మహాలయచతుర్దశ్యా మేకోద్దిష్టవిధినా శ్రాద్ధనిరూపణమ్

అత్ర విశేషః స్మృత్యన్తరేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపక్షే చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టవిధానతః । దైవయుక్తం తు యచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణామక్షయం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతపక్షే - భాద్రపదకృష్ణపక్షే । తత్రైకోద్దిష్టవిధానమాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ సమత్వమాగతస్యాపి పితుశ్శస్త్రహతస్యతు । ఏకోద్దిష్టం సుతైః కార్యం చతుర్దశ్యాం మహాలయే ॥ * ॥ ఇతి । సమత్వమాగతస్య కృతసపిణ్డీకరణస్యేత్యర్థః, శస్త్రేతి విషాద్యుపహత్యుపలక్షణమ్ । తదాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ విషశస్త్రశ్వాపదాదితిర్యగ్బ్రాహ్మణఘాతినామ్ । చతుర్దశ్యాం క్రియా కార్యా అన్యేషాం తు విగర్హితా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపక్షే చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టం విధానతః । దైవయుక్తం తు తచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణామక్షయం భవేత్ ॥ శ్లో ॥ ఇతి । ప్రచేతా అపి — ॥ శ్లో ॥ వృక్షారోహణలోహాద్యైర్విద్యుజ్జలవిషాగ్నిభిః । నఖిదంష్ట్రివిపన్నానాం తేషాం శస్తా చతుర్దశీ ॥ తచ్ఛ్రాద్ధం దైవహీనం చేత్పుత్రదారధనక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । యస్య పితా పితామహో వాపి శస్త్రాదినా హతః, తేన ద్వయోరపి చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టశ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ వా ॥ ఏకస్మిన్ద్వయోర్వైకోద్దిష్టవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - ఏకస్మిన్పితరి శస్త్రాదినా హతే ద్వయోశ్చ హతయోః పుత్రేణ తయోః ప్రత్యేకమేకోద్దిష్టశ్రాద్ధం కార్యమితి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ మృతే శస్త్రాదినైకస్మిన్ద్వయోర్వాఽథ మహాలయే । ఏకోద్దిష్టం విధాతవ్యం చతుర్దశ్యాం సదైవతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । "యస్య పితృపి

తామహ ప్రపితామహాస్త్రయోఽపి శస్త్రహతాస్తేన చతుర్దశ్యాం పార్వణేనైవ విధినా శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్, ఏకస్మిన్ ద్వయోర్వా ఏకోద్దిష్టవిధిరితి విశేషోపాదానాత్ " ఇతి చన్ద్రికాకారాపరార్కయోర్మతమ్ । పిత్రాదిత్రిష్వపి శస్త్రహతేషు త్రయాణామపి పృథగేకోద్దిష్టం కార్యమితి దేవస్వామిమతమ్ । అత్ర త్రయాణాం శస్త్రహతత్వే పార్వణశ్రాద్ధస్య సాక్షాద్విధాయకవచనాభావాదేకస్మిన్ ద్వయోర్వేత్యస్యోపలక్షణార్థత్వేనాప్యుపపత్తేరేకోద్దిష్టత్రయమేవ కార్యమితి దేవస్వామిమతం యుక్తమితి మాధవీయే వ్యవస్థాపితమ్ । శస్త్రహతస్య పితుర్మహాలయే చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టశ్రాద్ధకృతేఽపి, దినాన్తరే పితామహాదితృప్త్యర్థం పార్వణవిధినా మహాలయపార్వణశ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్, ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధే పితామహాదితృప్తేరభావాత్, " ॥ శ్లో ॥ తస్మింస్తాంస్తత్రవిధినా తర్పయేత్పాయసేన తు । " ఇతి పితామహాదేరపి తర్పణీయత్వస్మరణాత్ । తత్తృప్తయే దినాన్తరే పార్వణశ్రాద్ధం కార్యమేవేతి స్మృతిచన్ద్రికామాధవీయాదౌ నిర్ణీతమ్ । శస్త్రాదినా హతానామపి మృతాహోదాయచ్ఛ్రాద్ధం తత్పార్వణవిధానేనైవ కర్తవ్యమ్ । తథా చ గర్గః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశ్యాం తు యచ్ఛ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన తత్కార్యం శస్త్రఘాతినః ॥ * ॥ ఇతి । శస్త్రఘాతినో యదాఽపరపక్షశ్రాద్ధం చతుర్దశ్యాం క్రియతే తత్రైవైకోద్దిష్టవిధానం నాన్యదేత్యర్థః.

సన్యాసివిషయే పార్వణవ్యవస్థా

సన్యాసినాం నవశ్రాద్ధాన్యేకోద్దిష్టం సపిణ్డీకరణం చ నాస్తి, ఏకాదశేఽహ్ని ద్వాదశే వా సుతేన పార్వణమేవ కర్తవ్యమ్, క్షయాహే దర్శమహాలయాదావపి పార్వణం కర్తవ్యమ్ । తథా చ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం యతేర్నాస్తి త్రిదణ్డగ్రహణాదిహ । సపిణ్డీకరణాభావాత్పార్వణం తస్య సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ దణ్డగ్రహణమాత్రేణ నైవ ప్రేతో భవేద్యతిః । అతస్సుతేన కర్తవ్యం పార్వణం తస్య సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ యతీనాం తు న సంసర్గః కర్తవ్యోఽత్ర సుతైస్సదా । త్రిదణ్డగ్రహణాదేవ ప్రేతత్వం నోపజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । సంసర్గః - పిణ్డసంసర్గః, సపిణ్డీకరణమితి యావత్ । ప్రజాపతిః —

॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నస్యాద్యతీనాంచైవసర్వదా । అహన్యేకాదశేప్రా ప్తేకుర్యాత్తేషాంతు పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ ఏకో ద్దిష్టం నకుర్వీతయతీనాంచైవసర్వదా । అహన్యేకాదశే తేషాంపార్వణంతు విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నైవకుర్యాదేనా రసస్సుతః । ఏకోద్దిష్టం నకుర్వీత యతీనాంచైవసర్వదా ॥ అహన్యేకాదశే ప్రాప్తే పార్వణశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠస్తు — ॥ శ్లో ॥ చ తుర్విధానాం భిక్షూణాం జ్ఞాతిబన్ధుసుతాదిభిః । ద్వాదశేఽహనికర్తవ్యం తేషాం శ్రాద్ధంతు పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పులస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ కుటీ చకోబహూదశ్చ హంసఃపరమహంసకః । చతుర్విధానాం భిక్షూణామే కదణ్డిత్రిదణ్డినామ్ ॥ షోడశాని నవశ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణంనచ । ఏకాదశేఽ హ్ని సంప్రాప్తే యదివాద్వాదశేఽహని ॥ పార్వణేన విధానేన శ్రాద్ధం కుర్యాత్తదౌరసః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ నతత్సన్యాసి నాంకుర్యాత్పార్వణంద్వాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । న, తత్ - సపిణ్డీక రణమ్, కింతు పార్వణమిత్యర్థః । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టం జ లం పిణ్డమాశౌచం ప్రేతసంక్రియామ్ । నకుర్యాత్పార్వణాదన్యద్బ్ర హ్మభూతాయభిక్షవే ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతసంక్రియా - దహనమ్ । తథా చబ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ త్రయాణామాశ్రమాణాంచ కుర్యాద్దా హాదికాఃక్రియాః । యతేఃకిఞ్చిన్నకర్తవ్యం యచ్చాన్యేషాం కరోతి త త్ ॥ ఏకాదశే ద్వాదశేవా పార్వణశ్రాద్ధమాచరేత్ । ప్రత్యబ్దే దార్శి కశ్రాద్ధే తీర్థేచైవ మహాలయే ॥ * ॥ ఇతి । వసురుద్రాదిత్యరూపాఃపిత్రా దయః, ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితిసుతాః పితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః ॥ * ॥ ఇతియా జ్ఞవల్క్యస్మరణాత్ । అత్రాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ దేవపూర్వంతుయ చ్ఛ్రాద్ధమక్షయ్యం తత్ఫలం భవేత్ । దేవపూర్వాస్తు పితరోవసురుద్రా దయఃస్మృతాః॥ * ॥ ఇతి । హరిబ్రహ్మమహేశ్వరాత్మకాఃపిత్రాదయః । న న్దిపురాణే మహేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ విష్ణుఃపితాఽస్యజగతోదివ్యోయజ్ఞస్స ఏవచ । బ్రహ్మాపితామహోజ్ఞేయో హ్యహంచప్రపితామహః ॥ ఉద్దిశ్య విష్ణుర్యైరిష్టః పితరస్తైస్తు తర్పితాః । బ్రహ్మాసమ్పూజితః ప్రీణాతి పుంసస్స

ర్వాన్ పితామహాన్ ॥ ప్రపితామహానుద్దిశ్య తిష్ఠోఽహం యైర్మహామునే ।
నయాన్తి నరకం ఘోరం తేషాంవై ప్రపితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । వరాహపు
రాణే పితౄన్ ప్రతియమః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మా విష్ణుశ్చ రుద్రశ్చ భవతా
మాదిపూరుషాః । ఆదిత్యావసవోరుద్రా భవతాం మూర్తయస్త్విమే ॥*॥
ఇతి । అత్ర బ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరస్థానే కేచిదాత్మాన్తరాత్మపరమాత్మేతి
త్రిపూరుషోద్దేశం కుర్వన్తి । తథాచ పాద్మే — ॥ శ్లో ॥ అన్తరాత్మా భవే
ద్విష్ణుః పరమాత్మా మహేశ్వరః । సర్వేషామేవ భూతానామాత్మా బ్రహ్మా
చతుర్ముఖః ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వేదేవవిషయే శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ పురూరవా
ర్ద్రవౌచైవ పార్వణే సురసత్తమా । నైమిత్తికే కాలకామావేవం సర్వత్ర కీ
ర్తయేత్ ॥ * ॥ నైమిత్తికమ్ - సపిణ్డీకరణాది, గృహ్యోక్తప్రకారేణ
ప్రాచీనావీతీ పార్వణంకుర్యాత్ । యత్తు వచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే
ద్వాదశేఽహ్ని నారాయణబలిక్రియా । ప్రతిసంవత్సరంచైవ మృతతిథ్యా
మిదం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తద్భిక్షుకర్తృకవిషయమ్, పుత్రకర్తృకత్వేఽ
పి వికల్ప ఇత్యన్యే, " మృతతిథ్యామిదం భవేత్ " ఇతి విశేషస్మరణాత్ ।
అన్యత్రామావాస్యాదౌ పార్వణమేవ । సుమన్తుస్తు — ॥ శ్లో ॥ కుటీచ
కేతు దర్శాదౌ పార్వణశ్రాద్ధమాచరేత్ । నారాయణబలించైవ పార్వణంతు
బహూదకే ॥ హంసే మృతే సుతః కుర్యాత్పార్వణం పితృయజ్ఞవత్ । నా
రాయణబలించైవ తథా పరమహంసకే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వృ
ద్ధే పితరి సంన్యస్తే తాతే చ పతితే సతి । యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్తేభ్యో దద్యా
త్స్వయం సుతః ॥ * ॥ ఇతి । సంన్యాసాత్పూర్వం పితా యేభ్యః పిత్రాది
భ్యః కరోతి తస్మిన్మృతే తత్పుత్రోఽపి తేభ్య ఏవ దద్యాదిత్యర్థః । తథా
పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలాదిహతే తాతే పతితే సంగవర్జితే । వ్యు
త్క్రమాచ్చ మృతే దేయం యేభ్య ఏవ దదాత్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి । సంగవర్జితః -
సంన్యాసీ, అస్య చ ప్రేతత్వాభావాత్కేశధారణాది బ్రహ్మచర్యనియమో
నాస్తి, వత్సరాన్తే పార్వణమేవేతి నిర్ణయః .

సపిణ్డీకరణవిధిః

అథ సపిణ్డీకరణమ్ । తస్య కాలమాహాశ్వలాయనః — ॥ వా ॥
అథ సపిణ్డీకరణం సంవత్సరే పూర్ణే ద్వాదశాహే వా ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యా

యనః — ॥ వా ॥ అథసపిణ్డీకరణం సంవత్సరేపూర్ణేత్రిపక్షే వా యదహర్వావృద్ధిరాపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ సంవత్సరే సపిణ్డీకరణమేకాదశేమాసి షష్ఠే వా చతుర్థే ద్వాదశేఽహ్ని వా ॥ * ॥ ఇతి । ఖణ్డాన్తరేఽపిస ఏవాహ — ॥ వా ॥ అథసంవత్సరేపూర్ణే సపిణ్డీకరణం త్రిపక్షే వా తృతీయేమాసి షష్ఠే వైకాదశేమాసి ద్వాదశాహే వైకాదశాహే వా ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యపరిశిష్టేఽపి — ॥ వా ॥ అథసంవత్సరే సపిణ్డీకరణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనస్మృతౌచ — ॥ శ్లో ॥ తతస్సంవత్సరే పూర్ణే సపిణ్డీకరణం భవేత్ । ద్వాదశాహే త్రిపక్షే వా యదా వా వృద్ధిరాపతేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యదా వత్సరాన్తే సపిణ్డీకరణమ్, తదా — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణి యాని శ్రాద్ధాని షోడశ ।యథాకాలేతు కార్యాణి నాన్యథాముచ్యతేతతః ॥ * ॥ ఇతిహారీతస్మరణాత్తత్తత్కాలే పక్షోద్దిష్టవిధానేన మాసికాని కృత్వా సోదకుమ్భశ్రాద్ధాన్యనుష్ఠాయ ఊనాబ్దికాత్పరమాబ్దికాత్పూర్వదినే తత్కుర్యాత్ । సంవత్సరాన్తే సపిణ్డీకరణమనాహితాగ్నేర్ముఖ్యమ్ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాద్యజమానస్త్వనగ్నిమాన్ । అనాహితాగ్నేః ప్రేతస్య పూర్ణేఽబ్దే భరతర్షభ ॥ * ॥ ఇతి భవిష్యత్పురాణవచనాత్, ॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తే తతః ప్రేతః పితృత్వముపపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి బోధాయనస్మరణాచ్చ । సంవత్సరేపూర్ణే ఇత్యభిధానాద్ద్విత్రిదినైరూనే నకర్తవ్యమ్, సంవత్సరస్యతదా అపూర్ణత్వాత్ । నచాత్రవారాదిదోషః, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాద్వత్సరాన్తే యదాపునః । ఊనాబ్దికాత్పరం కుర్యాదాబ్దికాత్పూర్వవాసరే ॥ వత్సరాన్తేయదాకుర్యాత్సపిణ్డీకరణం సుతః । తదాతుతిథివారాదీన్ కుర్యాదేవా విచారయన్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ఆబ్దికాత్పూర్వవాసరే సపిణ్డీకరణాసమ్భవే ఆబ్దికదినే కుర్యాత్, తదానపృథగాబ్దికంకుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ సాపిణ్డ్యం యదివర్షాన్తే మృతమాసే మృతేఽహని । కుర్వీత విధివత్పుత్రస్తదేవప్రథమాబ్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణం షోడశశ్రాద్ధపూర్వకం కర్తవ్యమ్, తదపిప్రశస్తమ్, " సంవత్సరప్రతిమావై ద్వాదశరాత్రయః " ఇతిశ్రుతేః, ॥ శ్లో ॥ అ

నస్త్యాత్కులధర్మాణాం పుంసాంచైవాయుషఃక్షయాత్ । అస్థిరత్వాచ్ఛ
రీరస్య ద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాచ్చ । ఏకపుత్రస్య
ద్వాదశాహఏవముఖ్యః, “ కస్సంవత్సరం జీవిష్యతి ” ఇతిశ్రుతేః ॥శ్లో॥
ఏకపుత్రోఽగ్నిమాంశ్చైవ కుర్వీత ద్వాదశేఽహని । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం
తయోరేషఇతిస్థితిః ॥ సపిణ్డీకరణం పిత్రోః కుర్యాదేకోహియస్సుతః । అ
స్థిరత్వాచ్ఛరీరస్య ద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । నచా
త్రవారాదిదోషః, తథాచసాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం సపిణ్డనంకు
ర్యాత్తిథివారాన్నచిన్తయేత్ । వర్షాన్తేద్వాదశాహేవా సపిణ్డీకరణం య
ది ॥ * ॥ ఇతి । మాతాపితృవ్యతిరిక్తవిషయే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥
ద్వాదశేఽహని సంప్రాప్తే యదిశుక్రదినంభవేత్ । మాతాపితృభ్యామ
న్యస్యనైవకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ నాగ్గారె
చ చతుర్దశ్యాం భృగువారే గురోర్దినె । సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్కులక్షయక
రంభవేత్ ॥ శ్వోభూతే తత్తుకుర్వీత సాపిణ్డ్యం షోడశేఽథవా । త్రయో
వింశద్దినేవాపిత్రిపక్షాదావనన్తరె ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశాహ సపిణ్డీకరణా
సమ్భవేత్రిపక్షాదిషువారాదికంపరీక్ష్యకుర్యాత్ । తదుక్తంస్మృతిరత్నే —
॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాదిత్యదినే వర్షాన్తేవాపియశ్చరేత్ । సలగ్నగ్రహవా
రాదిబలం నప్రతిశోధయేత్ ॥ త్రిపక్షాదిషుకాలేషుసపిణ్డీకరణం యది ।
తత్రప్రశస్తనక్షత్రం ప్రవిశోధ్యసమాచరేత్ ॥ * ॥ హారీతః —
శ్లో ॥ ఏకాదశేద్వాదశేవాయదినస్యాత్సపిణ్డనమ్ । ఉత్తరోత్తరకాలె
షుయథాసమ్భవమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తేచాఙ్గిరసాదర్శితాః —
॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహేత్రిపక్షేవా తృతీయేమాసిషష్ఠకే । ఏకాదశేవామా
స్యబ్దే వృద్ధౌకుర్యాత్సపిణ్డతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । షడ్ధతౌచ — ॥ వా ॥ అథ
ద్వాదశాహే తృతీయే చతుర్థే షష్ఠేవైకాదశేవా మాసిసపిణ్డీకరణమ్ ॥ * ॥
ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే ద్వాదశేఽహ్ని త్రిపక్షేవా
త్రిమాసకే । షష్ఠేవైకాదశేమాసిసమ్పూర్ణేవాశుభాగమే ॥ సపిణ్డీకరణ
స్యైత్థమష్టౌకాలాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । అష్టౌకాలా ఇత్యుపలక్షణమ్ ।
తథాచస్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేద్వాదశేఽహ్ని త్రయోదశదినేఽ

పివా । త్రిపక్షేవా త్రిమాసేవా షణ్మాసే వైకాదశేఽపివా ॥ వత్సరాన్తేఽపివా కుర్యాత్త్రయోవింశద్దినేఽపివా । వృద్ధిపూర్వదినేవేతి దశకాలాస్సపిణ్డనే ॥ * ॥ ఇతి । గర్గశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అథావాత్త్వకృతంయత్తు ద్వాదశాహే సపిణ్డనమ్ । త్రయోదశదినేకుర్యాత్త్రయోవింశద్దినేఽథవా ॥ * ॥ శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహమారభ్యయావదాషోడశాద్దినాత్ । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్తతస్సప్తదశేఽహ్ని వా ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహాదికాలేషు సపిణ్డీకరణం నచేత్ । తదాప్రశస్త నక్షత్రే త్రిపక్షాదిషు కారయేత్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ప్రమాదాదకృతేతస్మి న్ద్వాదశైకాదశేఽహని । త్రయోవింశద్దినేవాఽపిత్రిపక్షాద్యుత్తరేషుతు ॥ తత్రప్రశస్తనక్షత్రం పరిశోధ్యసమాచరేత్ । త్రిపదర్క్షంవినాజన్మ భానుభౌమశనైశ్చరాన్ ॥ శుక్రవారం తదంశంచవినాఽన్యత్ర సమాచరేత్ ॥ * ॥ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశ్యాంతు యత్పూర్వం సపిణ్డీకరణం స్మృతమ్ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన తత్కార్యం శస్త్రఘాతినః ॥ * ॥ ఇతి । యదేతత్సపిణ్డీకరణమ్, తత్, శస్త్రహతస్య ఏకోద్దిష్టం చతుర్దశ్యాం కార్యం నసపిణ్డీకరణమిత్యర్థః । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేత్రీణి ఋక్షాణ్యాహుర్మనీషిణః । ప్రాజాపత్యం తథారౌద్రం నక్షత్రం త్వన్త్రిపైవతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం యేన ప్రమాదాదకృతంతదా । అనూరాధార్ద్రహస్తేషురోహిణ్యాంవాసమాచరేత్ ॥ * ॥ గాలవశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధముక్తకాలే నచేత్కృతమ్ । రౌద్రేహస్తేచరోహిణ్యాం మైత్రభేవా సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

వత్సరాతిక్రమే సపిణ్డీకరణప్రకారస్తత్కాలశ్చ

సంవత్సరాత్యయేతు పునష్షోడశశ్రాద్ధానుష్ఠానపూర్వకం కర్తవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ కృతేఽపి షోడశశ్రాద్ధే సపిణ్డీకరణం వినా । సంవత్సరేవ్యతీతేతు పునష్షోడశమర్హతి ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । అత్రకాలమాహబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అకృతేప్రాప్తకాలేతు శ్రాద్ధకాలోఽత్రవక్ష్యతే । కన్యాకుమ్భగతేభానౌ కృష్ణపక్షేవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । గర్గశ్చ — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షేతుపఞ్చమ్యామష్టమ్యాం దర్శఏవవా । ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యం

స్వకాలాకరణేసతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ అమాయాంచ క్షయాహేచ ప్రేతపక్షే తథైవచ । శ్రాద్ధం సపిణ్డనం కుర్యాత్తిథివారాన్నశోధయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతే సహస్ర కిరణే తామిస్రపక్షే భృగోర్వారర్క్షోదయమఙ్గళాతనయయోర్జన్మత్రయం చాత్మనః । హిత్వా నన్దకరీం చతుర్దశతిథిం శ్రాద్ధం విదధ్యాద్వసుత్వాష్ట్రారాకేశసమీరమన్త్రిమఘుమిత్రాఖ్యేష్వవిష్ణ్వమ్బుషు ॥ * ॥ నృసింహః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాకుమ్భగతేసూర్యే కృష్ణపక్షే విశేషతః । పఞ్చమ్యాంపరతః శ్రేష్ఠ ఆపఞ్చమ్యాస్సితేఽపిచ ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అన్త్యత్రిభాగేశస్తంస్యాత్కృష్ణపక్షే సపిణ్డనమ్ । ఆద్యభాగేచ కర్తవ్యం సితేపక్షేచ సఙ్కటే ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్య వత్సరాదర్వాగ్యదా సంస్కారమిచ్ఛతి । నకాలనియమో జ్ఞేయో నమౌఢ్యంగురుశుక్రయోః ॥ * ॥ ఇతి, వత్సరాదర్వాగేవ కాలదోషాభావవిధానాత్, అర్థాత్సంవత్సరాత్పరమధిమాసమౌఢ్య దోషశ్చపరిహార్యః .

వర్ణభేదేనసాపిణ్డ్యకాలనియమః

వర్ణభేదేనకాలవ్యవస్థామాహ వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశేఽహనివిప్రాణాం మాశౌచాన్తేతుభూభృతామ్ । వైశ్యానాంచ త్రిపక్షాదావథవాస్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ శూద్రాణాం ద్వాదశాహేచకర్తా తత్కాలతః శుచిః ॥ * ॥ ఇతి । అథవాస్యాదితివిప్రక్షత్రియవిశాం త్రిపక్షాదికాలేషువాసపిణ్డనమిత్యర్థః । విష్ణుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రవర్జంహిశూద్రాణాం ద్వాదశాహేసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సచ్ఛూద్రవిషయమ్ । అతఏవప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ శూద్రాణాం ద్వాదశేఽహ్ని స్యాదాశౌచాన్తేఽథవాభవేత్ । కుర్యాదాశౌచమధ్యేఽపి సచ్ఛూద్రాణాం సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సచ్ఛూద్రలక్షణమాహవ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ సంస్కృతాయాంతుశూద్రాయాం బ్రహ్మబీజసముద్భవః । స్వకర్మనిరతశ్చైవ సచ్ఛూద్రస్సప్రకీర్తితః ॥ * ॥ ఇతి । సంస్కృతాయామ్ - బ్రాహ్మణేనవివాహోఢాయామ్ , ఇత్యసవర్ణవివాహస్యకలౌనిషేధాద్యుగాన్తరవిషయం శూద్రాణాం ద్వాదశాహసపిణ్డనమ్ । త

థాచాపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ శూద్రాణాంహీనజాతీనామాశౌచాన్తేసపిణ్డనమ్ । పక్వాన్నేననకర్తవ్యమామేనశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవవర్ణానామాశౌచాన్తేసపిణ్డనమ్ । నపక్వం భోజయేద్విప్రాన్ సచ్ఛూద్రోఽపికదాచన ॥ భోజనేత్వశ్నతాంపాపం తస్యాపిప్రభవేత్సతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । సతాంశూద్రాన్నభోక్తౄణామ్, అస్య - శూద్రస్యేత్యర్థః । ఏవంచబ్రాహ్మణానాం మహాగురుపితృవిషయే త్రయోదశదినే సాపిణ్డ్యమ్, ॥ శ్లో ॥ ఉత్పాద్యపుత్రం సంస్కృత్య వేదమధ్యాపయేత్పితా । కుర్యాద్వృత్తింమృతేతస్మిన్ ద్వాదశాహంమహాగురౌ ॥ * ॥ ఇతి ద్వాదశాహమాశౌచవిధానాత్ .

దర్శాపాతేఏకాదశాహేఆహితాగ్నికర్తృకసాపిణ్డ్యమ్

యత్తు — “ ద్వాదశాహేవైకాదశేవా ” ఇతిబోధాయనాదిభిరేకాదశాహే సపిణ్డీకరణముక్తమ్ , తత్ , ఏకాదశాహే దర్శాపాతేసత్యాహితాగ్నికర్తృవిషయమ్ । తథాచ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ యాతుపూర్వమమావాస్యా మృతాహాద్దశమీభవేత్ । సపిణ్డీకరణంతస్యాం కుర్యాదేవసుతోఽగ్నిమాన్ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమాస్యాదమావాస్యామృతాహాద్దశమేఽహని । సపిణ్డీకరణం తత్రకుర్యాదేవసుతోఽగ్నిమాన్ ॥ * ॥ ఇతి । మృతాహాదితి మర్యాదాయాం పఞ్చమీ - మృతాహాదూర్ధ్వదినమారభ్యేత్యర్థః । “ యాతుపూర్వమమావాస్యా , ప్రథమాస్యాదమావాస్యా ” ఇతి విశేషణసామర్థ్యాదేకాదశదినే ప్రాథమికదర్శాపాతే సపిణ్డనమ్, నద్వితీయాదావితి కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ । మాధవీయాదౌ విశేషానభిధానాత్, ఋషివాక్యైలాఘవానాదరాత్తముపేక్ష్యమ్ । అతఏవకార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్పూర్వవచ్చాగ్నిమాన్ సుతః । పరతోదశరాత్రాచ్చేత్కుహూరూర్ధ్వోపరీతరః ॥ * ॥ ఇతి । దశరాత్రాత్పరతః కుహూశ్చేత్ - ఏకాదశేఽహన్యమావాస్యాచేదిత్యర్థః । ఇతరః - అనగ్నిః , ఏవంచఏకాదశేఽహన్యమావాస్యాగమేమధ్యాహ్నేఆద్యమాసికాది , అపరాహ్ణేసపిణ్డీకరణమ్ , అపరాహ్ణేసాయాహ్నేవా పిణ్డపితృయజ్ఞఇతి వివేకః , సపిణ్డీకరణంవినాపిణ్డపితృయజ్ఞాసిద్ధేరె

కాదశదినఏవసపిణ్డనం కుర్యాత్ । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డనం వినా పుత్రః పితృయజ్ఞం నచాశ్రయేత్ । నపార్వణం నాభ్యుదయం కుర్వన్నలభతేఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గాలవః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రేతే పైతృకం పదమాస్థితే । ఆహితాగ్నేస్సినీవాల్యాం పితృయజ్ఞః ప్రవర్తతే ॥ * ॥ ఇతి । జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్పూర్వం దర్శేఽగ్నిమాన్సుతః । పరతోదశరాత్రస్యపూర్ణేఽబ్దేతుతథాపరః ॥ నాసపిణ్డ్యాగ్నిమాన్విప్రః పితృయజ్ఞం సమాచరేత్ । పాపీస్యాదసపిణ్డీతుపితృహాచోపజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అతీతేదశరాత్రేతుపూర్వామాసాగ్నికస్యతు । తత్రైవసహపిణ్డత్వం కృత్వాపార్వణమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణమ్ - పిణ్డపితృయజ్ఞః , ఏకాదశదినే ఏకాగ్నినాసపిణ్డీకరణం నకర్తవ్యమ్ ॥ శ్లో ॥ క్వచిద్విప్రక్షత్రియయోరేకోద్దిష్టస్యవాసరే । సపిణ్డీకరణం కార్యమన్యేషామితిరోమశః ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । క్వచిత్ - క్వచిదపి , అన్యేషామ్ - అనాహితాగ్నినామిత్యర్థః । ఆపదితునదోషః , “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశదినేప్రేతాన్యేకోద్దిష్టాని షోడశ । సపిణ్డీకరణంచాపికుర్యాదాపదినాన్యదా ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ఏవం చానాపది ఏకాగ్నినాద్వాదశాహాదిష్వేవసపిణ్డీకరణం కార్యమ్ , ఆహితాగ్నినా ఏకాదశదినే దర్శాగమేసతి తత్రైవసపిణ్డీకరణంకర్తవ్యమ్ , ఆపదితుతత్రాసమ్భవేద్వాదశాహాదౌకార్యమ్ । తథాకర్మప్రదీపికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అనన్తరమమావాస్యాదశరాత్రస్యయాభవేత్ । సపిణ్డీకరణం తస్యాంకుర్యాదేవాగ్నిమాన్సుతః ॥ అభావేద్వాదశాహాదౌసపిణ్డీకరణం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దర్శాగమేఽపిసాగ్నిర్ద్వాదశేఽహ్నిసపిణ్డీకరణం కుర్యాత్ । తదుక్తం భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ యజమానోఽగ్నిమాన్రాజన్ప్రేతశ్చానగ్నిమాన్భవేత్ ॥ ద్వాదశాహేభవేత్కార్యం సపిణ్డీకరణం సుతైః ॥ * ॥ ఇతి । గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ సాగ్నికస్తుయదాకర్తాప్రేతశ్చానగ్నిమాన్భవేత్ । ద్వాదశాహే తదాకార్యం సపిణ్డీకరణంసుతైః ॥ * ॥ ఇతి । పితురనగ్నిత్వేఽపి పుత్రస్యాగ్నిమత్త్వంపితుర్వైధుర్యాదినాఽగ్న్యాధానాసంభవే వేదితవ్యమ్ , తచ్చ యజన

ప్రకరణే నిరూపితమ్ । “ ప్రేతశ్చాప్యగ్నిమాన్ భవేత్ ” ఇతి కైశ్చిత్పఠి
తమ్, తన్మాధవీయాదౌ విరోధాదుపేక్ష్యమ్ । తథాహి - కర్తుస్సాగ్నిత్వే వ
చనద్వయమిదముదాహృత్య ఉభయోస్సాగ్నిత్వే వచనాన్తరముదాహృతమ్,
తచ్చ వక్ష్యతే । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహం నిర్వర్త్య పూర్వం
దర్శాద్యథావిధి । ప్రకుర్వీతాగ్నిమాన్ విప్రో మాతాపిత్రోస్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥
ఇతి । పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం పుత్రః పితుః కుర్వీత యోఽగ్నిమాన్ ।
అనగ్నిస్తు విజానీయాదేకోద్దిష్టాత్పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ప్రేతస్య సాగ్నిక
త్వే కర్తురనగ్నికత్వే తృతీయే పక్షే సపిణ్డీకరణం కార్యమ్ । తదాహ సుమన్తుః —
॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్చేదాహితాగ్నిస్స్యాత్ కర్తాఽనగ్నిర్యదా భవేత్ । సపిణ్డీకరణం
తస్య కుర్యాత్పక్షే తృతీయకే ॥ * ॥ అత్ర విషయే ద్వాదశాహేఽపి విహి
తమ్ । భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిస్తు యదా వీర భవేత్కర్తా త
దా గృహీ । ప్రేతశ్చేదగ్నిమాంస్తత్ర ద్వాదశాహే సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
ఉభయోస్సాగ్నికత్వే ద్వాదశాహే సపిణ్డీ కార్యా । తదుక్తం విజ్ఞానేశ్వరీ
యే — ॥ శ్లో ॥ సాగ్నికస్తు యదా కర్తా ప్రేతశ్చాప్యగ్నిమాన్ భవేత్ ।
ద్వాదశాహే తదా కార్యం సపిణ్డీకరణం ద్విజైః ॥ * ॥ ఇతి । ఉభయోరన
గ్నికత్వే ద్వాదశాహాదయః కాలా వికల్ప్యన్తే । తదుక్తం భవిష్యత్పురా
ణే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాద్యజమానస్త్వనగ్నిమాన్ । అనాహి
తాగ్నేః ప్రేతస్య పూర్ణేఽబ్దే భరతర్షభ ॥ ద్వాదశేఽహని షష్ఠే వా త్రిప
క్షే వా త్రిమాసి వా । ఏకాదశేఽపి వా మాసి మఙ్గళం స్యాదుపస్థితమ్ ॥ * ॥
ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ సాగ్నౌ కర్తర్యభావాద్య ప్రేతే సాగ్నౌ
వనన్తరః । అనగ్నేస్తు ద్వితీయాద్యాస్సప్తకాలా మునీరితాః ॥ * ॥ ఇతి । క
ర్తరి - పుత్రే, సాగ్నౌ - ఆహితాగ్నౌ సతి । “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశే ద్వాద
శేఽహ్ని త్రిపక్షే వా త్రిమాసికే । షష్ఠే వైకాదశే వాబ్దే సంపూర్ణే వా శు
భాగమే ॥ ” ఇత్యుక్తేష్వష్టకాలేషు మధ్యే, ఆద్యౌ - ఏకాదశాహో ద్వా
దశాహశ్చేతి ద్వౌ కాలౌ స్యాతామ్ । ఏకాదశాహే దర్శాగమే సత్యేకా
దశాహః, అన్యథా ద్వాదశాహః । అనగ్నౌ కర్తరి ఆహితాగ్నౌ ప్రేతే స
తి, అనన్తరః - కాలస్త్రిపక్షః, అనాహితాగ్నేస్తు ద్వితీయాద్యా ద్వా

దశాహాద్యాస్సప్తకాలా ఇత్యర్థః । సప్తకాలాఇతి పూర్వోక్తత్రయోదశాహాదికాలానామప్యుపలక్షణమ్ । సాగ్నిః కర్తా చేద్ద్వాదశాహే సాపిణ్డ్యం కుర్యాన్నాన్యత్ర, అనగ్నిః కర్తా చేత్సాగ్నౌ ప్రేతే త్రిపక్షద్వాదశాహయోరేవ నాన్యత్ర । అనగ్నౌ తు ప్రేతే అనగ్నిః కర్తా ద్వాదశాహాదిషూక్తేషు కాలేష్వేవ నాన్యత్రేతి కర్తృనియమోఽభిప్రేతః । ద్వాదశాహే యది కుర్యాత్సాగ్నిరేవేత్యేవం విధిర్న తు కాలనియమోఽభిప్రేతః, " ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహాది కాలేషు సపిణ్డీకరణేష్విమే । సాగ్న్యనగ్నిత్వవిధయః కర్తురేవనియామకాః ॥ * ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । ఏవం సత్యపి నియమే ద్వాదశాహే త్రిపక్షే వా సాపిణ్డ్యే అకృతే సతి న తస్య లోపః, కింతు తదుత్తరకాలే కర్తవ్యమ్, తదుక్తం కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ప్రమాదాదకృతే తస్మిన్ త్రిపక్షే ద్వాదశేఽహ్ని వా । ఉత్తరోత్తరకాలేషు యథాసంభవమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సాగ్నినా సాగ్నేరనగ్నేర్వా ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణే ప్రమాదాదకృతే సతి, అనగ్నినా సాగ్నేస్త్రిపక్షే తస్మిన్నకృతే సతి, ఉత్తరోత్తరకాలేషు యత్ర సంభవతి తత్ర కుర్యాదిత్యర్థః । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని కుర్వీత సాగ్నికస్తు సపిణ్డనమ్ । ద్వాదశాహాదికాలేషు సాగ్నికోఽనగ్నికోఽపి వా ॥ * ॥ ఇతి । గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహాది కాలేషు ప్రమాదాదననుష్ఠితమ్ । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్కాలేషూత్తరభావిషు ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ సాగ్నిః కర్తా ద్వాదశాహ ఏవ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్తద్వినా పిణ్డపితృయజ్ఞాసిద్ధేః, పుత్రోఽనగ్నిః పితా చేత్సాగ్నిస్త్రిపక్ష ఏవ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్, తయోర్ద్వాదశాహాదౌ ప్రమాదాదకృతే కాలేషూత్తరభావిషు సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తయోః - ఆహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యోరిత్యర్థః.

సాపిణ్డ్యకరణే ముఖ్యకర్తుశ్శుభానధికారః

సపిణ్డీకరణకర్తుశ్శుభాగమే సపిణ్డీకరణం కృత్వైవ శుభకర్మ కర్తవ్యమ్। తదాహ శాట్యాయనిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధాని శిష్టాని సపిణ్డీకరణం తథా । అపకృష్యాపి కుర్వీత కర్తా నాన్దీముఖే ద్విజః ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధమకృత్వా శుభకర్మకృత్ । ధ్రువం ప్రాప్నోతి నరకం సపిణ్డానాం మృతౌ క్రమా

త్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం శోభనం నవిధీయతే । యదిచేత్తత్కృతం కర్మ కర్తృనాశాయకల్పతే ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అగ్రజో వాఽనుజో వాపి సపిణ్డస్సోదకోఽపివా । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్పుత్రో వావృద్ధ్యుపస్థితౌ ॥ సపిణ్డీకరణంహిత్వా వృద్ధిశ్రాద్ధముపక్రమేత్ । అయాతయామమరణం భవేత్తస్యనసంశయః ॥ * ॥ ఇతి । కర్తురేవాయందోషో నేతరేషామ్, — “ ॥ శ్లో ॥ కుర్యాదేవ శుభం కర్మ ముఖ్యకర్తుశ్చ సన్నిధౌ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ .

సాపిణ్డ్యాధికారినిరూపణమ్

సపిణ్డీకరణే అధికారీనిరూపితఃస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఔరసోదత్తకో వాపి సపిణ్డీకరణం చరేత్ । పరిత్యజ్యైవ జీవన్తం పుత్రంనాన్యైస్తుకారయేత్ ॥ అథశిష్యబ్రహ్మచారి బన్ధుభృత్యపురోహితైః । కారయిత్వాదశాహాన్తం సపిణ్డీకరణం వినా ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం పుత్రైఃకార్యం ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ దాహాద్యేకాదశాహాన్తంగౌణపుత్రస్సమాచరేత్ । పిత్రోస్సపిణ్డీకరణం ప్రకుర్యాదౌరసస్సుతః ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్పుత్రహీనస్యసర్వదా ॥ అథవా ప్రేతభూతస్య పత్నీకుర్యాదమన్త్రకమ్ । ఋత్విజా కారయేద్వాపి సపిణ్డీకరణం తథా ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ఋత్విగాదిర్యదాకుర్యాద్ధోమం శ్రాద్ధం క్రియాం క్వచిత్ । ఉపవీత్యేవకుర్వీతకర్తుస్స్యాదపసవ్యకమ్ ॥ * ॥ ఆదిశబ్దాదసగోత్రాదయో గృహ్యన్తే । విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠో వాఽప్యనుజో వాఽపి సపిణ్డస్సోదకోఽపివా । యస్తుసన్నిహితస్తస్యత్వధికారస్సపిణ్డనే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయాః పతిర్దద్యాత్సపుత్రాయా నతుక్వచిత్ । పత్యుః పిణ్డం తథా భార్యా భర్తృభార్యైపరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ సర్వాభావే స్వయం పత్న్యస్స్వభర్తౄణామమన్త్రకమ్ । సపిణ్డీకరణం కుర్యుస్తతః పార్వణమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణమ్ - దర్శమహాలయాది । “ సర్వాభా

వేన్వయం పత్న్యాః" ఇత్యేతదాసురాదివివాహోఢావిషయమ్, బ్రాహ్మాదివివాహోఢాతు పుత్రపౌత్రాభావే స్వయం కుర్యాత్ । తథా మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః కుర్యాత్పితుః శ్రాద్ధం పత్నీతుతదసన్నిధౌ । ధనహార్యథదౌహిత్రస్తతో భ్రాతాచతత్సుతః ॥ * ॥ శఙ్ఖోఽపి — ॥శ్లో॥ పితుః పుత్రేణకర్తవ్యం పౌత్రేణాపి సపిణ్డనమ్ । తదభావేతుపత్నీస్యాత్పత్న్యభావేతు సోదరః ॥ * ॥ పత్న్యభావేతు సోదర ఇత్యయంక్రమః పత్న్యాదాయహర త్వేద్రష్టవ్యః " ॥ శ్లో॥ అపుత్రాశయనంభర్తుః పాలయన్తీవ్రతేస్థితా । పత్న్యేవదద్యాత్తత్పిణ్డం కృత్స్నమంశం లభేతచ ॥ " ఇతివృద్ధమనుస్మరణాత్ । అన్యథాయోదాయహరస్సఏవకుర్యాత్ । అతఏవాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యశ్చార్థహరస్సపిణ్డదాయీ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వమేతదధస్తాన్నిరూపితమ్ । వివాహాద్యనన్తరమ్, ॥ శ్లో ॥ వివాహోపనయాదూర్ధ్వం వర్షంవర్షార్ధమేవవా । నకుర్యాత్పిణ్డనిర్వాపం నకుర్యాత్కారకాణిచ ॥ * ॥ ఇతి పిణ్డనిర్వాపనిషేధస్సపిణ్డీవ్యతిరిక్తవిషయః ॥ శ్లో ॥ మౌఞ్జీబన్ధాద్వివాహాచ్చవర్షం వర్షార్ధమేవవా । పిణ్డాన్సపిణ్డానోదద్యాత్సపిణ్డీకరణాదృతే ॥ * ॥ ఇతికార్ష్ణాజినిస్మరణాత్ । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మౌఞ్జీబన్ధాద్వత్సరార్ధం వత్సరం పాణిపీడనాత్ । పిణ్డనిర్వాపకరణవిహీనం శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ నైమిత్తికమహాలయగయాప్రేతాబ్దికాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । నైమిత్తికమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ మహాలయేగయాశ్రాద్ధే మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని । ద్వాదశాహేఽపి కుర్వీత పిణ్డనిర్వాపణం సుతః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుస్మృత్యన్తరమ్ — ॥శ్లో॥ అపుత్రస్యపరేతస్య నైవకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ । ఆశౌచముదకంపిణ్డమేకోద్దిష్టం నపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి, యదపివచనాన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయేమృతాః కేచిత్పురుషావాస్త్రియోఽపివా । తేషాం సపిణ్డనాభావాదేకోద్దిష్టంనపార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్ పుత్రోత్పాదనప్రశంసాపరమితి కాలాదర్శమాధవీయాదౌ వ్యాఖ్యాతమ్ । తథాచపూర్వోక్తశఙ్ఖాదివచనాన్యుపపన్నాని భవన్తి । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయాం మృతాయాంతు పతిఃకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥

అపుత్రే సంస్థితే కర్తా నభవేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి । తత్ర పత్న్యపి కుర్వీత సాపి
ణ్డ్యం పార్వణం తథా ॥ * ॥ ఇతి.

అపుత్రబ్రహ్మచారిణోస్సాపిణ్డ్యమ్

తథాచ, అపుత్రస్య గృహస్థస్య బ్రహ్మచారిణశ్చ సాపిణ్డ్యమాహ
యమః — ॥ శ్లో ॥ అష్టమాద్ద్వాదశాదూర్ధ్వం గృహస్థబ్రహ్మచారిణోః।
సపిణ్డీకరణం కుర్యాన్న ప్రాగితియమోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అష్టమాదితి "అ
ష్టమేవర్షే బ్రాహ్మణముపనయేత్" ఇత్యాశ్వలాయనేనోక్తత్వాత్, తతః
పూర్వముపనయనాభావేన వివాహస్యాభావ ఇత్యభిప్రాయేణోక్తమ్ । "గ
ర్భాష్టమేషు బ్రాహ్మణముపనయీత" ఇత్యాపస్తమ్బాదివచనానుసారే
ణ గర్భసప్తాదౌ కృతోపనయనస్య ఏకదేశాధ్యయనానన్తరం కృతవివాహ
స్యాష్టమాత్ప్రాగపి సాపిణ్డ్యం కార్యమ్ । తథాచ స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥
వయోఽవస్థావిశేషమనాదృత్య సర్వత్ర పురుషాణాం స్త్రీణాంచ వివాహాదూ
ర్ధ్వం సపిణ్డీకరణం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఊ
నద్వివత్సరాదర్వాగూఢాయాః ఖననం తతః । ఊర్ధ్వాప్యసన్నహేత్తస్యాస్సా
పిణ్డ్యన్తం సమాచరేత్ ॥ ద్వాదశాబ్దాదయశ్చోర్ధ్వం కన్యకాయాస్సపిణ్డ
నమ్ । స్వామ్యభావాద్ధినాస్త్యేవ నారాయణబలిం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏ
వమసమ్పూర్ణద్వాదశవర్షాణాం బ్రహ్మచారిణాం నారాయణబలిరేవ
కార్యః, నిషిద్ధసాపిణ్డ్యానాం తద్విధానాత్.

పతితాదీనాం సాపిణ్డ్యనిషేధః

తథాచ వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నైవ మృతానాం బ్ర
హ్మచారిణామ్ । క్లీబానాం పతితానాంచ దుష్టస్త్రీణాం తథైవచ ॥ నైష్ఠి
కానాం యతీనాంచ శ్రాద్ధం నారాయణార్పణమ్ । ఉపకుర్వాణకస్యైవ
సపిణ్డీకరణం విదుః ॥ * ॥ ఇతి । నారాయణార్పణమ్ - నారాయణబలిః ।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అపూర్ణద్వాదశాబ్దానాం మృతానాం బ్రహ్మ
చారిణామ్ । దాహాదిషోడశాన్తంతు నిర్వర్త్యైవ యథావిధి ॥ ద్వాదశేఽహ
నిసంప్రాప్తే నైవకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ । నారాయణం సముద్దిశ్య విప్రానష్టౌ
తు భోజయేత్ ॥ ఏకోద్దిష్టవిధానేన శ్రాద్ధం వా కారయేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి ।

అస్య ప్రత్యాబ్దికాదిశ్రాద్ధమపి నాస్తి, ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతే ప్రేతే పితృకార్యం ప్రవర్తతే ॥ " ఇతిస్మరణాత్ .

వ్యుత్క్రమమృతసాపిణ్డ్యవిధిః

అపుత్రాయాః పత్న్యాః పతిస్సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ " ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయాం మృతాయాం తు పతిః కుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ " ఇతి స్మృతేః । " వ్యుత్క్రమేణ ప్రమీతానామ్ " ఇతి నిషేధాత్ పత్న్యాః కథం భర్త్రా సపిణ్డీకరణం కార్యమితి చేన్న, మాతాపితృ పత్నీవ్యతిరిక్తవిషయత్వాత్ । తథా చ స్కాన్దే — ॥ శ్లో ॥ అక్రమేణ మృతానాం తు సపిణ్డీకృతిరిష్యతే । యది మాతా యది పితా భర్తా నైష విధిః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । యది మాతా వ్యుత్క్రమమృతా యది పితా యది భర్తా వా వ్యుత్క్రమమృత స్తదా ఏష నిషేధో న, కింతు విధిః స్మృతః - సపిణ్డీకరణ విధిరేవ మన్వాదిభిః స్మృత ఇత్యర్థః । తథా చ మనుః — ॥ శ్లో ॥ మ్రియమాణే తు పితరి పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్ । పితా యస్య తు వృత్తస్స్యాత్ జీవేచ్చాపి పితామహః । పితుస్స్వనామ సఙ్కీర్త్య కీర్తయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జీవేచ్చాపి పితామహ ఇత్యస్యాపి పూర్వేషామేవ నిర్వపేదిత్యన్వయః । కథం నిర్వపేదిత్యాహ - పితుః స్వనామ సఙ్కీర్త్యేతి । ఏవం చ, మ్రియమాణే పితరి - జీవపితృకకర్తృక వృద్ధ్యాదిశ్రాద్ధేషు, పితుస్సాపిణ్డ్యే చ, పితుః పితృభ్యః పితుః పితామహేభ్యః పితుః ప్రపితామహేభ్యః పితుః పితృపితామహప్రపితామహేభ్య ఇతి వా, పితామహే మ్రియమాణే పితామహస్య పితృభ్యః పితామహేభ్యః ప్రపితామహేభ్యః పితామహస్య పితృపితామహప్రపితామహేభ్య ఇతి వా కీర్తయేదిత్యర్థః । సుమన్తుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ త్రయాణామపి పిణ్డానామేకేనాపి సపిణ్డనే । పితృత్వమశ్నుతే ప్రేత ఇతి ధర్మో వ్యవస్థితః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మేపి — ॥ శ్లో ॥ మృతే పితరి యస్యాథ విద్యతే చ పితామహః । తేన దేయాస్త్రయః పిణ్డాః ప్రపితామహపూర్వకమ్ ॥ తేభ్యశ్చ పైతృకః పిణ్డో నియోక్తవ్యశ్చ పూర్వవత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమాచ్చ మృతే దేయం యేభ్య ఏవ దదాత్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి । అసౌ వ్యుత్క్రమమృతో యో జీవద్దశాయాం యేభ్యో దదాతి తేభ్య ఏవ తత్సపిణ్డీకరణే వ్యు

తత్ర మమృతపితృకో దదాతీత్యర్థః । యత్తు విష్ణువచనమ్ — ॥ వా ॥ యస్యపితా ప్రేతస్స్యాత్సపితృపిణ్డం నిధాయ పితామహాద్ద్వాభ్యాం పరాభ్యాం దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్యాయమర్థః - పితామహే ధ్రియమాణే ప్రేతే చ పితరి పితురేకం పిణ్డమేకోద్దిష్టవిధానేన నిధాయ పితుర్యః పితామహస్తతః పరాభ్యాం ద్వాభ్యాం దద్యాత్, పితామహస్త్వాత్మనః ప్రపితామహస్స ప్రధానభూతః స్థిత ఏవేతి ప్రపితామహాయ తతః పరాభ్యాం ద్వాభ్యాం దద్యాదితి, తథా విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ చతుర్ణాం నిర్వపేత్పిణ్డాన్ పూర్వం తేషు సమాపయేత్ । తతః ప్రభృతి వై ప్రేతః పితృసామాన్యమాప్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ పుత్రో మృతస్య పితుస్సపిణ్డీకరణం తత్పితృపితామహప్రపితామహేష్వన్యతమస్య జీవనే ద్వయోర్వా జీవనేఽపి ప్రేతోద్దేశేన జీవద్వ్యతిరిక్తప్రపితామహోద్దేశేన చ పార్వణశ్రాద్ధస్య సమ్భవ్యయాత్మకం సపిణ్డీకరణం కర్తవ్యమ్ । తథా చ కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పితుః పితృగతస్య సాపిణ్డ్యం మృతయోర్ద్వయోర్ద్వయోః । ఏకస్మిన్ వా ద్వయోర్వాఽపి జీవతోస్సునః ఆచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకస్మిన్ ద్వయోర్వేత్యభిధానాత్పితామహాదిషు త్రిషు జీవత్సు న సాపిణ్డ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ పితా యస్య తు వృత్తస్స్యాజ్జీవేచ్చాపి పితామహః ॥ * ॥ ఇతి, “ ॥ శ్లో ॥ త్రయాణామపి పిణ్డానామేకేనాపి సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ” ఇతి, పూర్వోక్తమనువాదేన చ ద్వయోరేకస్య వా జీవనే సాపిణ్డ్యప్రతిపాదనాత్ । ఏకస్సగోత్రే ప్రేతాయ తత్పిత్రే తత్పితామహాయ తత్పిత్రే పితామహాయ చ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్, “ త్రిషు పిణ్డః ప్రవర్తతే ” ఇతి పితుః పిత్రాదీనాం త్రయాణాం శ్రాద్ధే పిణ్డదానస్మరణాత్తేషు జీవత్సు తదయోగాచ్చ । తథా చ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ పితామహం చ జీవన్తమతిక్రమ్య తదా సుతః । అతిక్రమ్య త్వయం వాఽపి సపిణ్డీకరణం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా పిణ్డపితృయజ్ఞం ప్రకృత్యాసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్తేభ్యః కుర్వీత సాగ్నికః । పితామహేఽప్యేవ మేవ కుర్యాజ్జీవతి సాగ్నికః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — “ ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణే తు పితరి పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్ । పూర్వేషు త్రిషు దాతవ్యం జీవేచ్చేత్త్రితయం యది ॥ * ॥ ” ఇతి, తత్ జీవపితృకశ్రాద్ధవిషయమితి వ్యాఖ్యాతారః । యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ జీవమానేఽపి పితరి పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్ । విప్రవద్వాఽ

పితం శ్రాద్ధే స్వకం పితరమాశయేత్ ॥ ఉభౌ యస్య వ్యతీతౌ తు జీవేచ్చ ప్రపితామహః । ద్వౌ పిణ్డౌ నిర్వపేత్తత్ర భోజయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ * ॥ ఇతి పిణ్డద్వయముక్తమ్, తజ్జీవపిత్రాదివరణవిషయమ్ । తచ్చ, "పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్" "చతురో నిర్వపేత్పిణ్డాన్" "త్రిభిః పిణ్డైర్నియోజయేత్" ఇతి మన్వాదివచనవిరోధాదుపేక్ష్యమిత్యాహుః । యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ సపితుః పితృకృత్యేషు హ్యధికారో న విద్యతే । న జీవన్తమతిక్రమ్య కిఞ్చిద్దద్యాదితి శ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి, తత్ "॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యేష్ట్యాం పితృయజ్ఞే చ వృద్ధౌ మాతుర్మృతేఽహని । విప్రసంపది తీర్థేషు సోఽపి శ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ పితుర్యా దేవతాః ప్రోక్తాస్తా ఏవాత్రాపి దేవతాః ॥ * ॥ ఇత్యుక్తవ్యతిరిక్తదర్శాదిశ్రాద్ధవిషయమ్ । తథా లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ అమాశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధం శ్రాద్ధం చాపరపక్షకమ్ । న జీవపితృకః కుర్యాత్తిలైః కృష్ణైశ్చ తర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తతః పితృవ్యుత్క్రమమరణే జీవ వ్యతిరిక్తానాం త్రయాణాం పరం తేషాం పిణ్డదానం తత్పిణ్డైస్సహ ప్రేతపిణ్డసంసర్గ ఇతి నిర్ణయః । నను, ॥ శ్లో ॥ లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాః పిణ్డభాగినః ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్, ప్రపితామహాత్పరేషాం పిణ్డభాక్త్వమనుపపన్నమితి చేన్నైవమ్, పిత్రాదిజీవనే తేషామపి పిణ్డభాక్త్వాత్పూర్వపూర్వాత్యయే క్రమేణోత్తరోత్తరస్య లేపభాక్త్వాత్ । అన్యథా వ్యుత్క్రమమరణాభావేఽపి పితుస్సపిణ్డీకరణే లేపభాజశ్చతుర్థస్య పిణ్డభాక్త్వం న స్యాత్ । తతశ్చ "త్రిభిః పిణ్డైశ్చ సంసృజేత్" ఇత్యాదిబహుస్మృతివ్యాకోపప్రసఙ్గః । ఏవం మాతరి మృతాయాం పితామహ్యాదిష్వన్యతమాత్యయే మాతుస్సాపిణ్డ్యం కర్తవ్యమ్ । తథా చ బ్రహ్మే — ॥ శ్లో ॥ మాతర్యపి చ వృత్తాయాం విద్యతే చ పితామహీ । ప్రపితామహీపూర్వం తు కార్యస్తత్రాప్యయం విధిః ॥ * ॥ ఇతి । భర్తృవ్యుత్క్రమమరణేఽపి పత్నీ సపిణ్డనం కుర్యాత్ "॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణ మృతానాం చ సపిణ్డీకృతిరిష్యతే । యది మాతా యది పితా భర్తా నైష విధిః స్మృతః ॥" ఇతి స్మరణాత్ । భార్యామరణేఽపి పతిః కుర్యాత్ "॥ శ్లో ॥ అపుత్రాయాం మృతాయాం తు పతిః కుర్యాత్సపిణ్డతామ్ ।

శ్వశ్రూర్వ దిభిస్సహైవాస్యాస్సపిణ్డీకరణం భవేత్॥ " ఇతిస్మరణాత్। అతః వ్యుత్క్రమమరణే పుత్రః పత్నీపతిశ్చ సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్, తద్వ్యతిరిక్తానాం వ్యుత్క్రమమరణె సాపిణ్డ్యం నకుర్యాత్, ఆమేన హేమ్నావాకుర్యాత్। తదాహగోభిలః — ॥ శ్లో ॥ అనుక్తకాలేప్యపితువ్యుత్క్రమేణమృతావపి। ఆమేనవాఽపిసాపిణ్డ్యం హేమ్నావాఽపిప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి। సపిణ్డీకరణస్యద్వాదశాహాదయోవత్సరాన్తాః కాలాఉక్తాః, తేషుప్రమాదాదకృతేసపిణ్డీకరణేవ్యుత్క్రమమృతావపి పుత్రవ్యతిరిక్తః కర్తా ఆమేన వా హేమ్నా వా కుర్యాదిత్యర్థః। స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమాచ్చప్రమీతానాం నైవకార్యాసపిణ్డతా। అథవాఽఽమేనకర్తవ్యా హేమ్నావాతదసమ్భవే ॥ గృహోదాహృత్యపక్వాన్నంపిణ్డందద్యాత్త్రిభిస్సహ। పిణ్డందత్వాయథాన్యాయం పిణ్డసంయోజనం చరేత్ ॥ * ॥ యథాన్యాయమ్ - జీవన్తమతిక్రమ్య, అత్ర సపిణ్డీకరణమాత్రస్యామాదివిధానేఽపితన్మాస్తరీయకతయాశ్రాద్ధాన్తంసిద్ధమితి కేచిత్, అన్యేతు వ్యుత్క్రమమృతౌసపిణ్డీకరణమాత్రస్యామాదివిధానాత్తత్పూర్వవర్తిశ్రాద్ధానాం సత్యాంశక్తౌనామాదినియమఇత్యాహుః। ఏవంచమాతాపితృవ్యతిరిక్తవ్యుత్క్రమమృతౌసాపిణ్డ్యనిషేధః పాక్షికః, పక్షేఆమేనహేమ్నావావిధానాత్। ఏవం విహితశ్రాద్ధాభిప్రాయేణ, ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠోవాఽప్యనుజోవాఽపికుర్యాద్భ్రాతుస్సపిణ్డనమ్। నపుత్రస్యపితాకుర్యాన్నానుజస్యతథాఽగ్రజః ॥ యదిస్నేహేనకుర్యాత్తాం సపిణ్డీకరణం వినా। అన్యాభావేపితామాతా జ్యేష్ఠోవాఽపిసపిణ్డనమ్ ॥ కుర్యాజ్జీవన్తమాక్రమ్యపిణ్డభాగంనియోజయేత్। సర్వాభావేపితావాఽపి కుర్యాద్భ్రాతాఽథవాఽగ్రజః ॥ * ॥ ఇత్యాదీనివ్యుత్క్రమసాపిణ్డ్యప్రతిపాదకానిద్రష్టవ్యాని.

క్రమసాపిణ్డ్యనిరూపణమ్

అత్రవ్యుత్క్రమమృతానాం మాతాపితృభర్తృపత్నీనామన్నేన సాపిణ్డ్యే కృతే, ఇతరేషామామేనహేమ్నావా కృతేఽపి తదన్తర్హితమరణే తత్సాపిణ్డ్యానన్తరమ్మై తేషాం పునరన్నేన సపిణ్డీకరణం విదధాతి కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణప్రమీతానాం సపిణ్డీకృతిరిష్యతే। అన్తర్హితమృతే

పశ్చాత్పునఃకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దక్షశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పితామహంచజీవన్తమతిక్రమ్యయదాసుతః । అతిక్రమ్యద్వయంవాఽపి సపిణ్డీకరణంచరేత్ ॥ తయోరాపన్నయోఃకాలే పునఃకుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ వ్యుత్క్రమేణాపి సాపిణ్డ్యం కర్తవ్యమృషిసంమతమ్ । తత్రాపూర్వస్యసాపిణ్డ్యే కృతేఽస్యపునరాచరేత్ ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవవా । అథవా ప్రేతభూతస్య పత్నీ కుర్యాదమన్త్రకమ్ ॥ ఋత్విజా కారయేద్యద్వా సపిణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రామన్త్రకవిధానం మన్త్రోచ్చారణాశక్తపత్నీవిషయమిత్యర్థస్తాన్నిరూపితమ్ .

పతితైస్సహసాపిణ్డ్యనిషేధః

పతితైస్సహసాపిణ్డ్యనిషేధమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ క్లీబైర్నపతితైశ్చైవ మ్లేచ్ఛాభిస్త్రీభిరేవచ । సపిణ్డీకరణం కుర్యాదేకోద్దిష్టం సమాచరేత్ ॥ * ॥ పతితమతిక్రమ్యతదూర్ధ్వగైస్సాపిణ్డ్యం కృత్వా అనుమాసికాదావేకోద్దిష్టమాచరేదిత్యర్థః । పారిజాతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితౄర్ణామనిర్దేశ్యం మహాపాతకదోషిణః । ఆవాహనాదికార్యేషు కింపునత్పరభావినామ్ ॥ పితామహపురోగాణాం నామాని న వినిర్దిశేత్ । ఏతమేవాఽపిమన్త్రశ్చేత్పితామహపూర్వగాః ॥ సిద్ధేష్టవ్యాస్త్రియో మన్త్ర్యస్తస్యన్నపివిమోక్షితే । ప్రపితామహమాత్రాద్యాస్త్రయోవాచ్యా యథాక్రమమ్ ॥ మన్త్రశ్చేన్మధ్యమఃకశ్చిత్తద్విజాః పూర్వపశ్చిమాః . శ్రీనేవనిర్దిశేన్మన్త్రాన్ కింత్వత్రైతద్విశిష్యతే ॥ చణ్డాలాదిహతేనాపి పతితేసంగవర్జితే । వ్యుత్క్రమాచ్చమృతేదేయం యేభ్యఏవ దదాత్యసౌ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధౌపితరిసన్యస్తే తాతేచ పతితేసతి । యేభ్యఏవ పితాదద్యాత్తేభ్యోదద్యాత్స్వయంసుతః ॥ * ॥ ఇతి । తథా యేభ్యోదదాతిపిత్రాదిభ్యస్తేభ్యఃపుత్రాదిర్దద్యాత్, తథాతాతేపతితే " లేపక్రమాదృతే " ఇతి పితృవ్యతిరిక్తస్య పతితస్య సపిణ్డనం నాస్తి, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నైవమృతానాం బ్రహ్మచారిణామ్ । క్లీబానాం పతితానాంచ మ్లేచ్ఛస్త్రీణాం తథైవచ ॥ నైష్ఠికానాం యతీనాంచ శ్రాద్ధం నారాయణార్పణమ్ ॥ " ఇతి వృద్ధవసిష్ఠస్మరణాత్

సపిణ్డీకరణప్రకారః

సపిణ్డీకరణే ఇతికర్తవ్యతామాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ గన్ధోదకతిలైర్యుక్తంకుర్యాత్పాత్రచతుష్టయమ్ । అర్ఘ్యార్థంపితృపాత్రేషు ప్రేతపాత్రంప్రసేచయేత్ ॥ యేసమానా ఇతిద్వాభ్యాం శేషం పూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరేణాస్యార్థోఽభిహితః ॥ వా ॥ గన్ధోదకతిలైర్యుక్తం పాత్రచతుష్టయమర్ఘ్యసిద్ధ్యర్థం పూర్వోక్తవిధినా కుర్యాత్, తిలైర్యుక్తంపాత్రచతుష్టయమితి వదతా పితృవర్గే చత్వారో బ్రాహ్మణాదగ్నితాః, వైశ్వదేవే ద్వావస్థితా వేవ, తత్ర ప్రేతపాత్రోదకం కించిదవశేషం త్రేధావిభజ్య పితృపాత్రేషు సేచయేత్ । “ యేసమానాః ” ఇతి ద్వాభ్యామ్ , శేషమ్ - విశ్వేదేవావాహనాదివిసర్జనాన్తమ్ , పూర్వవత్ - పార్వణవదాచరేత్ । ప్రేతార్ఘ్యపాత్రావశిష్టోదకే ప్రేతస్థానబ్రాహ్మణహస్తే అర్ఘ్యందత్త్వా శేషమేకోద్దిష్టవత్సమాపయేత్, పిత్ర్యేషుత్రిషుపార్వణవత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాత్యాయనః — ॥ వా ॥ చత్వారిపాత్రాణి సతిలోదకైః పూరయిత్వా త్రిస్త్రిభిః పితృపాత్రేష్వాసిఞ్చతి “ యేసమానాః ” ఇతి ద్వాభ్యామేతేన పిణ్డోవ్యాఖ్యాతః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ వా ॥ సంవత్సరాన్తే ప్రేతాయ తత్పిత్రే తత్పితామహాయచ బ్రాహ్మణాన్ దేవపూర్వం యోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గాలవశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్తతః ప్రేతత్వముక్తయే । విశ్వాన్ దేవాన్నియోజ్యాదౌ కాలకామికసంజ్ఞికాన్ । ప్రేతంపితామహాదీంశ్చమన్త్రైరర్ఘ్యాదిభిః శ్రయేత్ । అనుసన్ధియ తేపూర్వైః పరోవిచ్ఛిద్య తేతతః ॥ * ॥ ఇతి । ఉక్తేష్వేతేషువచనేషు ప్రథమతోవిశ్వేదేవవరణమ్ , తతః ప్రేతవరణమ్ , తతః పితృపితామహవరణమితిక్రమః ప్రతీయతే । క్రమాన్తరంతుస్మృత్యన్తరేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధద్వయముపక్రమ్యసపిణ్డీకరణంభవేత్ । పార్వణంతత్రపూర్వంస్యాదేకోద్దిష్టముధాచరేత్ ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధే దైవపూర్వం నియోజయేత్ । పిత్రాన్నియోజయేత్పశ్చాత్తతః ప్రేతం వినిర్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామపి — ॥ శ్లో ॥ కామకాలౌ వైశ్వదేవే నిర్దిష్టౌతుసపిణ్డనే । పితామహాదీన్నిర్దిశ్యాపి

తురుచ్చారణం తతః ॥ * ॥ ఇతి । బృహద్విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ పితుర్మరణ
మారభ్య ద్వాదశే దివసే చరేత్ । ప్రేతభావవినిర్మోకద్వారా ప్రేతస్య వైపి
తుః ॥ పితామహాదిభిస్సార్ధం సాపిణ్డ్యస్య ప్రసిద్ధయే । సమానోదకభావస్య
సిద్ధ్యర్థంచ పితుస్సుతః ॥ ఏషాం పితామహాదీనాం విధినా పార్వణేన తు । స్వ
పితుః ప్రేతభూతస్య త్వేకోద్దిష్టవిధానతః ॥ ఇత్థంచ పార్వణాత్మైకోద్దిష్టా
త్మోభయాత్మకమ్ । పితామహాదీన్నిర్దిశ్య పితురుచ్చారణం తతః ॥ సంబన్ధ
గోత్రనామాని వస్వాదీంశ్చ ప్రకీర్తయేత్ । దద్యాత్తత్ప్రసరతాంబూలం
గన్ధమభ్యఞ్జనాదికమ్ ॥ తతస్స్నాయాత్సమాహూయ స్వాగతానుపవేశ్య
చ । దర్భం విప్రకరే దత్వా వృణుయాద్దేవపూర్వకమ్ ॥ సపిణ్డీకరణాఙ్గ
త్వాగృజుదర్భైః పితృక్రియాః । పరతోద్విగుణైరేవ దైవకర్మసదర్భకైః ॥
పిత్ర్యే హ్యేకపవిత్రం తు దద్యాద్దర్భం దేవకర్మణి । ద్వౌనిమన్త్రయతే వి
ప్రౌ వైశ్వదేవార్థమాదితః ॥ కామకాలౌ వైశ్వదేవే దేవతే హి ప్రకీర్తి
తే । పితామహాదిసమ్బన్ధాంస్త్రీన్వరాంశ్శ్రోత్రియాన్ద్విజాన్ ॥ ప్రే
తస్థానే త్వేకవిప్రం యద్వా పైతామహాదిషు । ఏకం వా ప్రేత మేకం వా
దైవేఽప్యేకం నిమన్త్రయేత్ ॥ పితామహాదీనభ్యర్చ్య తతః ప్రేతం సమర్చ
యేత్ । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం పితృపూర్వముదీరితమ్ ॥ ప్రేతపూర్వం వ
న్త్యేకే తదసాం ప్రతమీరితమ్ । వైశ్వదేవార్చనం కృత్వాఽనన్తరం ప్రే
తభోజనే ॥ పార్వణస్య హి తన్త్రస్య మధ్యే తన్త్రాన్తరం భవేత్ । పార్వ
ణైకోద్దిష్టయోశ్చ పార్వణం పూర్వభాగ్భవేత్ ॥ పాదాన్ప్రక్షాళయేత్స
ర్వాంస్తిలానోప్యావటత్రయే । దేవార్థానాముత్తరే తు పిత్రర్థానాం తు
మధ్యమే ॥ దక్షిణే తు నిమిత్తస్య పాదప్రక్షాళనక్రమః । కుణ్డాని నిఖనేచ్ఛ్రా
ద్ధేయేన కేనాపి శఙ్కునా ॥ ఆయసేన ఖనేద్యస్తు నిరాశాః పితరోగతాః ।
శ్రాద్ధస్యైకకుణ్డం స్యాద్ద్విజపాదసుసంమితమ్ ॥ సాపిణ్డ్యే కం త్రికుణ్డం స్యా
ద్వృత్తాకారం తు దక్షిణే । త్రికోణం మధ్యమం కుణ్డముత్తరం చతురశ్రకమ్॥
ఆయామస్తస్య విస్తారస్తదర్ధం ఖననం భవేత్ । న్యూనాతిరిక్తం యః కు
ర్యాత్స భవేత్పితృఘాతుకః । ఆచాన్తాన్వైశ్వదేవార్థాన్ప్రాఙ్ముఖానుప
వేశయేత్ ॥ ఆసనేషు వక్లృప్తేషు తతః పైతామహాన్ద్విజాన్ । ఉదఙ్ముఖా

న్నివేశ్యైవ తతః ప్రేతార్ఘముత్తమమ్ ॥ ప్రత్యఙ్ముఖం నివేశ్యైనం సర్వం పితృవదాచరేత్ । ఏకోద్దిష్టనిషేధం తు యద్యదావాహనాదికమ్ ॥ తత్సపిణ్డీకృతౌ ప్రేతే సర్వం పితృవదాచరేత్ । దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు త్వర్ఘ్యపాత్రచతుష్టయమ్ ॥ సాదయేత్ప్రథమం తత్ర పిత్ర్యం పైతామహం తతః । ప్రపితామహదైవత్యం తతః ప్రేతార్ఘముత్తమమ్ ॥ పాత్రేషు త్రిదళాన్ దూర్వాంశ్చ న్యస్తథాయతిలోదకమ్ । శన్న ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైరభినయేత్తేషు చ క్రమాత్ ॥ ప్రేతశబ్దం పితృస్థానే యథాలిఙ్గం స్త్రియా అపి । పితృర్ఘ్యే పితృహస్తేషు దత్త్వా ప్రేతార్ఘముత్తమమ్ ॥ ప్రేతవిప్రకరే దత్త్వా యాదివ్యా ఇతి మన్త్రతః । దేవపూర్వం తు గన్ధాద్యైర్విప్రాణాం పూజనం భవేత్ ॥ ప్రేతోద్దిష్టవిశేషేణ దద్యాదాచ్ఛాదనాదికమ్ । అగ్నౌకరణహోమం చ యథాశాస్త్రం సమాచరేత్ । యథేష్టం భోజయేద్విప్రానన్నం వ్యఞ్జనసంయుతమ్ ॥ రక్షోఘ్నాం శ్రావయేన్మన్త్రాన్ వైష్ణవాన్ పైతృకానపి । తృప్తాః స్థ ఇత్యపి పృష్టాస్తృప్తాః స్మో బ్రువతే ద్విజాః ॥ అన్నం తు వికిరేన్మధ్యమా దద్యాదాచమనం తతః । హోమభోజనశేషాభ్యాం పిణ్డాన్ కృత్వా తిలాన్వితాన్ ॥ పితామహాదిపిణ్డాంస్త్రీన్ దద్యాత్తు పితృయజ్ఞవత్ । ప్రేతాయ దక్షిణే దద్యాత్పిణ్డం చోభయథోదకమ్ ॥ కరిష్యే పిణ్డసంయోగమితి పృష్ట్వా తదాజ్ఞయా । యే సమానా ఇతి ద్వాభ్యాం పితృపిణ్డేషు యోజయేత్ ॥ పిణ్డసంయోజనాదూర్ధ్వం ప్రేతత్వస్య నివృత్తితః । మార్జనాదిషు కృత్యేషు చతుర్థం వినివర్తయేత్ ॥ అభ్యర్థయేద్ద్విజాంస్తేఽపి ప్రతిబ్రూయుర్యథోచితమ్ । అన్నశేషమనుజ్ఞాప్య నమస్కృత్య నివర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ఇతి బోధాయనః ప్రాహ సపిణ్డీకరణం బ్రువన్ । తస్యోపస్థానమాత్రం తు ప్రేతపూర్వం మహామునిః ॥ ఆవాహనాదౌ త్వన్యత్ర పితృపూర్వత్వమూచివాన్ । ప్రేతపూర్వత్వశాస్త్రాణామయమర్థో వ్యవస్థితః ॥ ఏవం ప్రేతస్య హి త్రీణి పిత్ర్యాణాం చైకమేవ వా । ఇత్యాపస్తమ్బవాక్యం చ న విరోధీతి దృశ్యతే ॥ భుఞ్జానానాభిముఖ్యేన పుణ్యసూక్తాని కీర్తయేత్ । తదభిశ్రవణం నామ తదప్యత్రోచివాన్మునిః ॥ * ॥ ఇతి । **పుణ్యసూక్తాదీని - పురుషసూక్తాని, పితృసూక్తమన్త్రం వర్జయేత్,**

" ॥ శ్లో ॥ నాన్దీముఖే గయాశ్రాద్ధే నిత్యశ్రాద్ధే చ మాసికే । సపిణ్డీకరణ

శ్రాద్ధేన జపేత్పితృసూక్తకమ్" ఇతి స్మృతేః । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌదైవే ప్రాక్త్రయః పిత్ర్యే ఉదగేకైకమేవవా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిసారసముచ్చయేతు — ॥ శ్లో ॥ పూర్వం నిమన్త్ర్య దైవే ద్వౌ త్రీన్ విప్రాన్ పితృకర్మణి । దైవేపిత్ర్యేఽపి వైకైకం సపిణ్డీకరణం వినా ॥ * ॥ ఇతి । అతశ్చ ద్వౌ దైవే పితృకార్యే త్రీనేకైకముభయత్ర వా ఇత్యాదినా వైకైకమితివచనం సాపిణ్డ్యవ్యతిరిక్తపార్వణవిషయమాపద్విషయం వా । సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేఽవశ్యం విష్ణుమభ్యర్చయేద్ద్విజః । సప్తకం తు తదాఖ్యాతం వినా విష్ణుం కథం తథా ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణువరణాభావే సాపిణ్డ్యస్య సప్తకత్వఖ్యాతిర్భజ్యేతేత్యర్థః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ ఇతి వై దేవలః ప్రాహ శాణ్డిల్యశ్చ మహామునిః । యదిచ్ఛేత్పార్వణశ్రాద్ధం తత్ర సర్వత్ర వై ద్విజః ॥ పూజయేద్విష్ణుమిత్యేవం శ్రాద్ధం సిధ్యతి నాన్యథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం విష్ణుపురాణే । విష్ణువరణాభావే దోషమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ దైవాద్యన్తం భవేచ్ఛ్రాద్ధం పిత్రాద్యన్తం న తద్భవేత్ । పిత్రాద్యన్తం తదిహ నశ్రాద్ధమాప్నోతి వై ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ స్వధాశబ్దం ధూపదీపం నమశ్శబ్దం ప్రయోజయేత్ । నైవం ప్రేతే నమశ్శబ్దః ఉపతిష్ఠపదం భవేత్ ॥ విప్రపాణావథాగ్నౌ వా జుహుయాదాహుతిద్వయమ్ । నిరూహ్య వహ్నౌరక్షారాన్ ప్రేతస్య చ యమస్య చ ॥ స్వాహేతి జుహుయాదన్నముక్త్వైవ తద్గోత్రనామనీ । ప్రేతహస్తేఽపివాహుత్వా భోజయేచ్చ యథాక్రమమ్ ॥ సంబుద్ధ్యా నిర్దిశేన్నామ పిత్రాదీనామసావితి । యజ్ఞశర్మన్నిమం పిణ్డముపతిష్ఠేతి చాన్తతః ॥ పిణ్డం చతుర్థం ప్రేతాయ దద్యాద్దక్షిణహస్తతః । ప్రేతపాత్రస్థముదకం పిత్రాద్యర్థేష్వథానయేత్ ॥ సమానో మన్త్ర ఇత్యాభ్యామృగ్భ్యాం ద్వాభ్యాం యథాక్రమమ్ । మధుత్రయేణ చాదాయ ప్రేతపిణ్డం త్రిధాకృతమ్ ॥ సంగచ్ఛధ్వమితి ద్వాభ్యాం పితృపిణ్డేషు యోజయేత్ । యే సమానా ఇతి ద్వాభ్యాం పిణ్డోపస్థానమిష్యతే ॥ పిణ్డసంయోజనాదూర్ధ్వం ప్రేతత్వస్య నివృత్తితః । మార్జనాదిషు సర్వత్ర చతుర్థో వినివర్తతే ॥ కేవలం పితృశబ్దస్తు పితృసామాన్యవాచకః । పితామహాదిసమ్బద్ధం మన్త్రమన్త్రాదిషూహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ మధుత్రయేణ సఙ్గచ్ఛధ్వం

సమానోమన్త్ర ఇతి త్రిభిర్ద్వాభ్యాం వాఽర్ఘ్యసంసర్గః, సఙ్గచ్ఛధ్వం స
మానోమన్త్ర ఇతిద్వాభ్యాం పిణ్డసంసర్గః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః —
॥ వా ॥ సమానోమన్త్ర స్సమానీవ ఇతిద్వాభ్యామర్ఘ్యసంసర్గో మధుమతీభి
స్సఙ్గచ్ఛధ్వం సమానోమన్త్ర ఇతిత్రిభిః పిణ్డసంసర్గః ॥ * ॥ ఇతి । గౌత
మః — ॥ వా ॥ యేసమానా ఇత్యర్ఘ్యసంసర్గః, యేసజాతా ఇతి పిణ్డసంస
ర్గః ॥ * ॥ ఇతి । వైఖానసః — ॥ వా ॥ సమానోమన్త్ర స్సమానీవ ఇతిద్వా
భ్యామర్ఘ్యసంసర్గస్సమానోమన్త్ర ఇతి ద్వాభ్యాం పిణ్డసంసర్గః ॥ * ॥ ఇ
తి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ నిర్వపేచ్చతురః పిణ్డాం శ్శ్రద్ధయా పితౄ
న్నామభిః । పిణ్డం దత్వా పితృభ్యాంస్తాం స్తు పశ్చాత్ప్రేతస్య పార్శ్వతః ॥ తం
చ పిణ్డం త్రిధాకృత్వా తాన్యనుపూర్వాణ్యేష్టుసత్తమః । నిదధ్యాత్త్రిషుపి
ణ్డేషు హ్యేవం సంసర్గనేవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । సంసృజ్యమాన పిణ్డాభిప్రాయే
ణ చతురః పిణ్డానిత్యుక్తమ్, యథాస్వహస్తం పిణ్డసఙ్ఖ్యా ప్రష్టవ్యా ।
ఏవం దక్షిణాగ్రాన్నిధాయాదినాఽఽపస్తమ్బేన పితృమాతృవర్గయోరుభయో
రపి పిణ్డదానవిధానాదాపస్తమ్బినః ప్రేతపిణ్డేన సహాష్టపిణ్డాన్దద్యుః । త
థాచ పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ హుతశేషమిశ్రైరన్నైస్తిలయుక్తైస్స
ప్తపిణ్డాననుకరణేష్టాపిణ్డానేకస్యాపిణ్డస్య భావతోనిమిత్తపిణ్డాన్కృత్వో
చ్ఛిష్టసన్నిధావగ్నేర్దక్షిణతస్త్రిధాదక్షిణాగ్రాన్దర్భాన్సంస్తీర్య ద
క్షిణాముఖస్సవ్యం జాన్వాచ్య తేషు మధ్యమదర్భేషు మార్జయన్తాం మ
మపితుః పితరః పశ్చిమదర్భేషు మార్జయన్తాం మమ పితుర్మాతర ఇత్యాదిభి
ర్దక్షిణాపవర్గం మార్జయేత్, అత్రపూర్వం మాతృస్మృతౌ మార్జయన్తాం
మమ మాతర ఇతిమార్జయిత్వా మార్జనక్రమేణ పత్యై పితుస్తతేత్యాదిభిష్ష
ట్పిణ్డాన్ దత్వా యేచత్వామను యాంశ్చత్వామను ఇతి ప్రతిపిణ్డం దర్భ
మూలేషు లేపంనిమృజ్య మార్జయతాం మమప్రేతః మార్జయతాం మ
మప్రేతే త్యపోదత్వా అముకగోత్రాముకశర్మన్ ప్రేతైతం పిణ్డముపతి
ష్ఠేతి ప్రేతపిణ్డం ప్రదాయ అముకగోత్రే అముకనామ్ని ప్రేతే ఇతి స్త్రి
యాః, బ్రాహ్మణాభ్యనుజ్ఞాతః సమానోమన్త్రస్సమానీవ ఇతి ద్వాభ్యాం
ప్రేతార్ఘ్యం పిత్రాద్యర్ఘ్యపాత్రేషు నినీయ తూష్ణీం ప్రేతపిణ్డమాదా

య త్రేధా విభజ్య తద్భాగత్రయం పిత్రాదిపిణ్డానాం పురస్తాన్నిధాయ
వైతరణీ గోదానం కృత్వాఽనుజ్ఞాప్య మధుమతీభిస్సఙ్గచ్ఛధ్వం సమానోమ
న్త్రిస్సమానీవ ఇతి చతుర్భిస్తత్పిణ్డైస్సహ త్రయం హస్తాభ్యాం యుగప
త్సంసృజేత్ , ఏవం ప్రేతపిణ్డం పిత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజ్య యేసమానా యే
సజాతా ఇతి ద్వాభ్యాం పిణ్డానుపస్థాయ సంసృష్టేనార్ఘ్యోదకేన మన్త్రా
నూహేన పూర్వవన్న్యాక్షయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః —
॥ శ్లో ॥ సర్వమన్నముపాదాయ సతిలం దక్షిణాముఖః । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌ
పిణ్డాన్దద్యాద్వై పితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ ఇతి । సర్వమన్నమితి పాయసాపూ
పఫలాదీత్యర్థః । బోధాయనః — ॥ వా ॥ సర్వోపకరణైరగ్న్యోపాస
నంసంపూజ్యాక్షయ్యం వాచయిత్వా ఏవంస్వధాంవాచయిత్వా ఉత్థాప్యో
పసంగృహ్య ప్రసాద్య ప్రదక్షిణీకృత్య . స్వథం దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్
సంస్తీర్య ॥ * ॥ ఇత్యాహ । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ భుక్తవత్స్వనా
చాన్తేషు పిణ్డాన్దద్యాదాచాన్తేష్వేకే ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్నిః —
॥ శ్లో ॥ సదా వైతరణీనామ దుస్తరా గోవహా । కృష్ణస్తనీ యా మహాపాపేగిర్య
స్థికేశతరఙ్గిణీ ॥ దద్యాద్గాం రౌప్యసంయుక్తాం సతాం సరిత సేతరః । ఉత్కృష్టే తత్ర
పచ్యన్తే ప్రాయశ్చిత్తేనుపాపసః ॥ విభక్తం ప్రేతపిణ్డంతు పితృపిణ్డేషు యో
జయేత్ । త్ర్యృచేన మధువాతేతి సఙ్గచ్ఛధ్వం త్ర్యృచేనచ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృ
త్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణే ష్వేతాన్ పిణ్డానప్స్వ పరిక్షిపేత్ ।
అన్యథాకరణే తేషాం పితృదేవా రుదన్తిహి ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనోఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యాం రజస్వలాయాంచ వ్యాధితాయామథాపివా ।
ప్రక్షిపేన్మధ్యమం పిణ్డం జలేగవ్యథవాఽనలే ॥ పతితాయాంచ వాపత్న్యాం
మృతాయాంచతథాద్విజః । సపిణ్డీకరణేచైవమధ్యపిణ్డం తథాచరేత్ ॥ వృ
ద్ధిశ్రాద్ధే సపిణ్డ్యాంచ ప్రేతశ్రాద్ధేఽనుమాసికే । సంవత్సరవిమోకేచ న
కుర్యాత్తిలతర్పణమ్ ॥ నవశ్రాద్ధాని మిశ్రాణి సపిణ్డీకరణంతథా । కృ
త్వాతు విధివత్స్నాయాన్నైవస్నాయాన్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । మి
శ్రాణి - సపిణ్డీకరణాత్పూర్వభావీని షోడశశ్రాద్ధానీతి వ్యాఖ్యాతారః

మాతృసాపిణ్డ్యవిధిః

మాతుస్సపిణ్డీకరణమాహాశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణంకథం కార్యంభవేత్సుతైః । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధంసపిణ్డీకరణంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం సపిణ్డీకరణంసుతః । మాతుఃకుర్వీతపిత్రాద్యైఃపితుఃకార్యంయథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । మాతుః పితామహ్యాదిభిస్సార్ధమితి సమ్బన్ధః । కాశ్యపః — ॥ శ్లో ॥ యోజయేన్మాతురఙ్గుష్ఠంచ ఋగ్భాష్యం మాత్రాదిషు త్రిషు । ఏవంశ్రాద్ధాకృతం పిణ్డం త్రిష్వఙ్గుష్ఠేషు యోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మాత్రాదిషు - పితామహ్యాదిషు । ప్రమీతపితృకస్యవికల్పమాహాయమః — ॥ శ్లో ॥ పితర్యపి పితామహ్యా మాతుస్సుతాస్సపిణ్డనమ్ । ప్రమీతపితృకః పిత్రా పితామహ్యథవాసుతః ॥ * ॥ లౌగాక్షిరపి — ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతరంతు సపిణ్డయేత్ । పితరి ప్రియమాణేతు తేనవోపరి తేషు ॥ * ॥ ఇతి । అన్వారోహణేతు భర్త్రైవసాపిణ్డ్యం నియుతమ్ । తదాహశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ మృతాయామనుగతా నారీ సహ నైవసపిణ్డనమ్ । అహన్యేకే స్వర్గవాసోఽపి యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ పత్యాచైకేన కర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం స్త్రియాః । సామృతాపి హి తేనైక్యం గతా మన్త్రాహుతివ్రతైః ॥ * ॥ ఇతి । అప్రపకశబ్దఃపితామహ్యాదివికల్పవ్యావృత్త్యర్థః । షట్త్రింశన్మతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణం పత్యాసార్ధం విధీయతే । యస్మాత్పాణిప్రదానాంతు సైవసన్నతిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అన్వారోహేతుభర్త్రైన మాతుస్సహసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిసారసముచ్చయే — ॥ శ్లో ॥ పరేద్యురనుయానేతు మరణాహక్రమేణతు । దహనాదిసపిణ్డ్యన్తం సహకుర్యాద్యథావిధి ॥ పిణ్డందద్యాత్స్వధాం తస్యాఃభర్తృపాత్రే నినీయతు । మన్త్రైర్నైవతు తత్పాత్రం పితృపాత్రేషు సేచయేత్ ॥ భర్తృపిణ్డేనసంసృజ్య పితృపిణ్డైస్తు సంసృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీపిణ్డే పతిపిణ్డగే తదనుతం పిత్రాదిభిర్మిశ్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయాం విశేషోఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ దశాష్టద్వాదశవిప్రాన్నిమన్త్ర్యద్వాదశేఽహని । ద్విధాస్త్రీతే

షుదర్భేషుత్వర్ఘ్యపాత్రం ప్రకల్పయేత్ ॥ పిత్రాదేశ్చపురస్చైవ మాతాదేస్తదనన్తరమ్ । పిత్ర ర్ఘ్యపాత్రఉదకం క్రమాత్పైతామహాదిషు। యేసమానాఇతిద్వాభ్యాం మన్త్రాభ్యాం యోజయేత్క్రమాత్ । యోజయేన్మాతురర్ఘ్యంచ ఋగ్భ్యాంమాత్రాదిషుత్రిషు ॥ ఏవంత్రిధాకృతం పిణ్డం పిణ్డేషుత్రిషుయోజయేత్ । పిత్రోస్సహ్గాతమరణేత్వనుయానవిధిస్స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్ “ ॥ శ్లో ॥ దైవంపిత్ర్యంచతన్త్రేంస్యాన్నిమిత్తం ప్రతిపూరుషమ్ । పిణ్డందత్వాస్వధాంతస్యా భర్తృపాత్రే నినీయచ ॥ ” ఇత్యాదివచనవిరోధాచ్ఛిష్టాచారాభావాచ్చానాదరణీయమ్। గాలవః — ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాం సమారూఢా దమ్పతీనిధనం గతౌ । ఏకోద్దిష్టం షోడశంచ భర్తురేకాదశేఽహని ॥ ద్వాదశేఽహనిసంప్రాప్తే పిణ్డమేకం ద్వయోఃక్షిపేత్ । పితృపిణ్డేన సంయోజ్య మాతృపిణ్డంపునస్తథా ॥ పితామహాదిపిణ్డేషు విభజ్యవినియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠస్తు — ॥ శ్లో ॥ అనుయానేతుపతినా సపిణ్డీకరణంసహ । అన్యథాయత్పృణంముర్ధేభర్తృశ్వశురయోరపి ॥ * ॥ యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ తూష్ణీందమ్పతిపిణ్డాభ్యాం కుశైరన్తరయేత్పితౄన్ । శ్వశురస్యాగ్రతోయస్మాచ్ఛిరఃప్రచ్ఛాదనక్రియా ॥ పుత్రైర్ద్విధ్యేణసాకార్యా మాతురభ్యుదయార్థిభిః ॥ * ॥ ఇతి । బహుపత్న్యనుమరణేతు, “ ॥ శ్లో ॥ నిమిత్తపిణ్డమేకైకం దత్వాతైస్సంసృజేత్క్రమాత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ప్రతిపత్న్యేకైకం పిణ్డందత్వా జ్యేష్ఠక్రమాద్విభజ్య మన్త్రావృత్త్యా సంసృజేత్, “ ॥ శ్లో ॥ బహుపత్నీకపక్షేతు మన్త్రావృత్తిఃపునఃపునః । విభజ్యపిణ్డం దద్యాత్తుగాగ్యస్యవచనంతథా ॥ ” ఇతిస్మరణాచ్చ । మాతాపిత్రోస్సహమరణేఽపి మాతృపిణ్డం పితృపిణ్డేన సంయోజ్య తం పిణ్డం త్రేధావిభజ్య పితామహాదిపిణ్డేషు త్రిషుసంసృజేత్, “ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్సహ్గాతమరణేత్వనుయానవిధిస్స్మృతః । పృథగేవాఽన్యథాకుర్యాదితిప్రాహపితామహః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ అనుమరణేసహమరణేచ తస్యా అర్ఘ్యపిణ్డౌ పత్యురర్ఘ్యపిణ్డాభ్యాం పూర్వంసంసృజ్య పశ్చాదర్ఘ్యపిణ్డౌ త్రిధావిభజ్య పిత్రాద్యర్ఘ్యపిణ్డైః పూర్వవత్సంసృజేత్॥ * ॥ ఇతి । ఏవం

చ, మాతుస్సపిణ్డీకరణే ప్రేతార్ఘ్యం పిత్రాద్యర్ఘ్యైస్సంసృజ్య ప్రేత పిణ్డం పితామహ్యాదిపిణ్డైస్సంసృజేత్, ప్రమీతపితృకస్తు పిత్రాదిపిణ్డైః పితామహ్యాదిపిణ్డైర్వా సంసృజేత్, పితామహ్యాది పిణ్డసంసర్గశ్శిష్టాచారానుగుణః, అనుమరణే సహమరణే చ తస్యా అర్ఘ్యపిణ్డౌ పత్యురర్ఘ్యపిణ్డాభ్యాం పూర్వం సంసృజ్య పశ్చాదర్ఘ్యపిణ్డౌ త్రేధా విభజ్య పిత్రాద్యర్ఘ్యపిణ్డైః పూర్వవత్సంసృజేదితి వివేకః । తథా చ, “ ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం సపిణ్డీకరణం స్మృతమ్ । ” ఇతి పూర్వోక్తశఙ్ఖాదివచనాని తత్తత్పిణ్డసంసర్గాభిప్రాయాణి న తు శ్రాద్ధదేవతాప్రతిపాదనపరాణి, శ్రాద్ధదేవతాస్తు సర్వత్ర పిత్రాదయః, త ఏవ భోజనీయాః । తథా విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం దేవపూర్వం నియోజయేత్ । పితౄనేవాశయేత్తత్ర పునః ప్రేతం చ నిర్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పితుశ్చ సాపిణ్డ్యే పిత్రాదీనేవ భోజయేత్ । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతుః కుర్యాన్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ సాపిణ్డ్యేహ్యుభయత్రాపి పితరశ్చైవ దేవతాః । స్త్రీణామర్ఘ్యం తు పిత్రాదౌ నయేత్పిణ్డాం స్త్రియాదిషు ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రాదీనాం భోజనవిధానాత్తేషామేవార్ఘ్యసద్భావాత్ స్త్రీమృతౌ ప్రేతార్ఘ్యం పిత్రాద్యర్ఘ్యైస్సంసృజేత్, పితామహ్యాదేర్భోజనాభావేఽపి పిణ్డదానవిధానాత్ స్త్రీపిణ్డం పితామహ్యాదిపిణ్డేష్వేవ యోజయేదిత్యర్థః । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీమృతాహే స్త్రియో భోజ్యాః పితరస్స్త్రీసపిణ్డనే । పిత్రాదేరేవ హోమస్స్యాత్పిణ్డదానం తు వర్గయోః ॥ * ॥ ఇతి । పితరః- జీవత్పితృకస్య పితామహాదయస్త్రయః, ప్రమీతపితృకస్య పిత్రాదయస్త్రయశ్శ్రాద్ధదేవతాః, తేషామేవ భోజనం హోమశ్చ, హోమమన్త్రేషు చ హోమోఽస్తి, పిణ్డదానం తు పిత్రాదేః పితామహ్యాదీనాం చ ద్వయానాం చేత్యర్థః । రుద్రస్కన్దే చ — ॥ వా ॥ స్త్రీణాం సాపిణ్డ్యభర్తుః పిత్రాదిభ్యః పిణ్డం దద్యాత్తథైవ తేషాం స్త్రీభ్యః ॥ * ॥ ఇతి । అతః పితామహ్యాదీనాం భోజనాభావేఽపి పిణ్డదానసద్భావాత్పితామహ్యాదిపిణ్డైర్మాతృపిణ్డసంయోగో యుజ్యతే । తథా చ పితృమేధసారే —

॥ వా ॥ పుంసః స్త్రియో వా సాపిణ్డ్యే పిత్రాదీనేవవృణుయాత్పుంసః పిణ్డ
పిత్రాదిపిణ్డైస్సంసృజేత్ , స్త్రియాః పిణ్డం శ్వశ్ర్వాదిపిణ్డైరేవానుమ
తా పత్యా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః - " ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాది
భిస్సార్ధం సపిణ్డీకరణం స్మృతమ్ । " ఇతి శఙ్ఖాదివచనాని మాతృసాపిణ్డ్యే
పితామహ్యాది భోజనపరాణి నతుపిణ్డ సంసర్గమాత్రాభిప్రాయాణి , " పి
త్రా నైవాశయేత్తత్ర " ఇత్యాదీనితు అనుమృతివిషయాణి , అనుయా
త్రాదిపిణ్డేష్వేవ తత్పిణ్డ సంయోగవిధానాత్ , భోజనమపి తేషాం తత్ర
యుజ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అపరేపునరాహుః — " ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకర
ణం పిత్రోః పితృయజ్ఞవిధానతః । " ఇతిస్మరణాత్ , పిణ్డపితృయజ్ఞే చ
" ॥ శ్లో ॥ తిలయుక్తేన చాన్నేన పిణ్డాంస్త్రీనేవపుత్రకః । పితౄనుద్దిశ్య ద
ర్భేషు కుర్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ ॥ " ఇతివిధానాత్ , కాత్యాయనాశ్వ
లాయనాదిభిశ్చ పిణ్డపితృయజ్ఞప్రకారేణ పార్వణపిణ్డవిధానాత్ , తత్ర
పిత్రాదీనాం భోజనే పితామహ్యాదీనాం పిణ్డదానస్యానౌచిత్యాత్ , పిణ్డ
పితృయజ్ఞవిధానేనానుష్ఠాతౄణాం మాతృసాపిణ్డ్యే పితామహ్యాదీనామేవ
భోజనమ్ , పితామహ్యాదిపిణ్డైరేవ మాతృపిణ్డసంసర్గః , " ॥ శ్లో ॥ పి
తామహ్యాదిభిస్సార్ధం సపిణ్డీకరణం స్మృతమ్ ॥ " ఇత్యాదీని చ పిణ్డత్రయవ
తాం పితామహ్యాది భోజన పిణ్డదాన తత్సంసర్గపరాణి , " పిత్రా నైవాశ
యేత్తత్ర " ఇత్యాదీనితు పిణ్డషట్కవతాం పిత్రాది భోజనపరాణి , " పి
తామహ్యాదిభిస్సార్ధమ్ " ఇతివచనాత్పితామహ్యాదిభిస్సహ పిణ్డసంస
ర్గః ॥ * ॥ ఇతి । యథాకులాచారమిహ వ్యవస్థా , " ॥ శ్లో ॥ యత్ర శాస్త్ర
గతిర్భిన్నా సర్వకర్మసు భారత । ఉదితే అనుదితే చైవ హోమభేదో య
థా భవేత్ ॥ తస్మాత్కులక్రమాయాతమాచారం త్వాచరేద్బుధః । సగరీయా
న్మహాబాహో సర్వశాస్త్రోదితాదపి ॥ " ఇతి సుమన్తుస్మరణాత్ । పుత్రి
కాసుతో మాతృసపిణ్డనం మాతామహాదిభిస్సహ కుర్యాత్ । తథా బోధా
యనః — ॥ శ్లో ॥ ఆదిశేత్ప్రథమే పిణ్డే మాతరం పుత్రికాసుతః । ద్వి
తీయే పితరం తస్యాస్తృతీయే చ పితామహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రపా
దోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుః ప్రథమతః పిణ్డం నిర్వపేత్పుత్రికాసుతః । ద్వి

తీయంతు పితుస్తథాన్యస్త్రీయంతు పితుః పితుః ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తుర
పి — ॥ శ్లో ॥ పితాపితామహేయోజ్యః పూర్ణేసంవత్సరే సుతైః ।
మాతామాతామహేయోజ్యా తద్వదిత్యాహ భార్గవః ॥ * ॥ ఇతి । ఉశ
నాఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితుః పితామహేయద్వత్పూర్ణే సంవత్సరేసుతైః ।
మాతుర్మాతామహేతద్వదేషా కార్యాసపిణ్డతా ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రః —
॥ శ్లో ॥ పత్యాసహైకతా తావద్యావత్పుత్రో నజాయతే । పుత్రికాసుతస
ఉత్పన్నే పత్యైకత్వం నివర్తతే ॥ * ॥ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ కోకిల
స్యయథాపుత్రా అన్యసమ్బద్ధజీవినః । పుష్టాస్తేస్వకులం యాన్తి సపుత్రా
పుత్రికాతథా ॥ మాతుర్మాతుః పితుర్నిత్యం తస్యచైవపితుః పితుః । ప్రద
ద్యాత్పుత్రికాపుత్రః పిణ్డదానేఽవ్యయం విధిః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్సర్వం
బ్రాహ్మ్యాదివివాహే ద్రష్టవ్యమ్ । ఆసురాదివివాహేషు వికల్పమాహ శా
తాతపః — ॥ శ్లో ॥ తస్మాత్రా తత్పితామహ్యా తచ్ఛ్వశ్ర్వా వా సపిణ్డ
నమ్ । ఆసురాదివివాహేషు వర్ణానాం యోషితాం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణం మాతామహ్యాదిభిస్స్మృత
మ్ । పితామహ్యాదిభిర్వాపి హ్యాసురాద్యాగతాసుతః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞా
నేశ్వరః — ॥ వా ॥ మాతామహేన మాతుస్సాపిణ్డ్యే మాతామహశ్రా
ద్ధం పితుశ్శ్రాద్ధవన్నిత్యమేవ, పిత్రా పితామహ్యా వా మాతుస్సాపిణ్డ్యే
మాతామహశ్రాద్ధమనిత్యమ్, కృతేఽభ్యుదయః, అకృతేన ప్రత్యవా
యః ॥ * ॥ ఇతి । యమశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మాతుస్సపిణ్డీకరణం పైతృకేన త్రి
భిశ్చవా । అసురాద్యాగతాపుత్రః పితామహ్యాదిభిస్తువా ॥ * ॥ ఇతి । పై
తృకే నైత్యనుస్మృతివిషయమ్, తచ్చోక్తప్రకారం ద్రష్టవ్యమ్ । చన్ద్రికాయా
మ్ — ॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిర్ధర్మ్యవివాహోఢాస్త్రియాస్సుతః । పి
తృపత్న్యైర్మాతృపత్న్యైరాసురాద్యాగతాసుతః ॥ వివాహపుత్రభేదేన తద్గో
త్రంచవ్యవస్థితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారేతు — ॥ వా ॥ ఆసురాదివి
వాహేఽపి పితామహ్యాదిభిరేవ వచనాదాచారాద్వికల్పస్మరణాచ్చ ॥ * ॥
ఇతి । పితామహ్యాదిపిణ్డైరేవహిమాతృపిణ్డం శిష్టాస్సంయోజయన్తి, కించా
పస్తమ్బేన "దుహితృమతేరథశతం దేయమ్" ఇతి కన్యాధిగమార్థద్రవ్యవి

ధానాత్, "భిక్షణేనిమిత్తమాచార్యో వివాహః" ఇతిద్రవ్యార్జననిమిత్తేషు వివాహస్య పరిగణనాత్, గౌతమేనచ "షడిత్యేకే" ఇతి పఞ్చమవివాహస్యచాసురస్యధర్మ్యత్వస్మరణాత్, "॥ శ్లో ॥ పితామహ్యాదిభిర్ధర్మ్యవివాహోఢస్త్రియాస్సుతః ॥" ఇతివచనాచ్చ పితామహ్యాది పిణ్డైరేవ మాతృపిణ్డసంయోగః, "॥ శ్లో ॥ పితృపక్షైర్మాతృపక్షైరాసురాద్యాగతాసుతః ।" ఇతి వికల్పస్మరణేఽపి వైకల్పికధర్మేష్వాచారస్యైవ వ్యవస్థాపకత్వాత్, పితృపక్షైః - పితామహ్యాదిభిరేవ, పిణ్డసంయోగ ఇత్యాహుః.

మాతుస్సాపిణ్డ్యగోత్రనియమః

మాతుస్సాపిణ్డ్యగోత్రనియమమాహ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మాదిషువివాహేషుయాచోఢాకన్యకాభవేత్ । భర్తృగోత్రేణకర్తవ్యాస్తస్యాఃపిణ్డోదకక్రియాః ॥ ఆసురాదివివాహేషు పితృగోత్రేణ ధర్మవిత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మాదివివాహాభిప్రాయేణాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతేనారీ వివాహాత్సప్తమేపదే । స్వామిగోత్రేణకర్తవ్యాస్తస్యాఃపిణ్డోదకక్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ పాణిగ్రహణకామన్త్రాః పితృగోత్రాపహారకాః । భర్తృగోత్రేణ నారీణాం దేయంపిణ్డోదకంతథా ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ పితృగోత్రంకుమారీణామూఢానాంభర్తృగోత్రతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆసురాదివివాహాభిప్రాయేణ విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ పితృగోత్రంసముత్సృజ్యనకుర్యాద్భర్తృగోత్రతః । జన్మన్యపివిపత్తౌచ నారీణాం పైతృకంకులమ్ ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ మాతామహస్యగోత్రేణ మాతుఃపిణ్డోదకక్రియామ్ । కుర్వీతపుత్రికాపుత్ర ఏవమాహప్రజాపతిః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వివాహపుత్రభేదేన తద్గోత్రంచవ్యవస్థితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మాది వివాహభేదేనౌరసపుత్రపుత్రికాపుత్రభేదేనచ, తద్గోత్రమ్ - స్త్రీగోత్రమ్, ఇతివ్యవస్థితమ్ । బ్రాహ్మాదివివాహచతుష్టయోఢాయాః స్త్రియాభర్తృగోత్రేణౌర్ధ్వదైహికం కార్యమ్, ఆసురాదివివాహ చతుష్టయోఢాయాఃస్త్రియాఃపితృగోత్రేణ । ఔరసపుత్రో భర్తృగోత్రేణ పుత్రికాపుత్రో మాతామహగోత్రేణకుర్యాదితి తదర్థః । ఏతచ్చ, "॥ శ్లో ॥ ఆభ్రాతృ

కాం ప్రదాస్యామి తుభ్యం కన్యామలంకృతామ్ । అస్యాం యో జాయతే పుత్రస్స మే పుత్రో భవిష్యతి ॥ ” ఇతి వసిష్ఠోక్తప్రకారేణ దానే మాతామహగోత్రత్వమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రోఽహం ప్రదాస్యామి తుభ్యం కన్యాం భవానపి । పుత్రార్థీ చేదిహోత్పన్నస్స నౌ పుత్రో భవేదితి ॥ ” ఇతి కాత్యాయనోక్తప్రకారేణోఢాయా మాతుర్మాతామహగోత్రేణ పితృగోత్రేణ వా కుర్యాత్ । ఏవం పుత్రికాపుత్రస్య మాతామహసమ్బన్ధే తద్గోత్రత్వమ్, ఉభయసమ్బన్ధే గోత్రవికల్పశ్చ సిద్ధః । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ కుర్యాన్మాతామహశ్రాద్ధం నియమాత్పుత్రికాసుతః । ఉభయోరపి సమ్బన్ధే కుర్యాత్స ఉభయోరపి ॥ * ॥ వృద్ధహారీతశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మాతామహపితృభ్యాం చ ప్రదద్యాత్పుత్రికాసుతః । ఉభయోరపి సమ్బన్ధే యస్మాదుభయగోత్రతా ॥ * ॥ ఇతి । దత్తస్య ప్రతిగ్రహీతృగోత్రమేవ, “ ॥ శ్లో ॥ గోత్రాన్తరప్రవిష్టానాం దాయమాశౌచమేవ వా । జ్ఞాతిత్వం చ నివర్తన్తే తత్కులే సర్వమిష్యతే ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । యత్తు పైఠీనసివచనమ్ — ॥ వా ॥ అథ దత్తకృత్రిమపుత్రికాపుత్రక్షేత్రజాః పరిగ్రహేణార్షేణ జాతా ద్వ్యాముష్యాయణకా భవన్తి ॥ * ॥ ఇతి । తదుపనయనానన్తరం గోత్రాన్తరే యో దత్తస్తద్విషయమిత్యర్థస్తాన్నిరూపితమ్ । ధారాపూర్వం దత్తాయాపి వివాహాత్పూర్వం మృతాయా భర్తృగోత్రేణ వా పితృగోత్రేణ వా క్రియా కార్యా, “ ॥ శ్లో ॥ దత్తాఽనూఢా చ యా కన్యా సంస్కార్యా భర్తృగోత్రతః ॥ ” ఇతి, “ ॥ శ్లో ॥ స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతే నారీ వివాహాత్సప్తమే పదే । ” ఇత్యుభయథా స్మరణాత్ । అనేకభర్తృకాయా అన్యభర్తృగోత్రేణ కర్తవ్యమ్ । తదాహ ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీణామాద్యస్య వై భర్తుర్యద్గోత్రం తేన నిర్వపేత్ । యది త్వక్షతయోనిస్స్యాత్పతిమన్యం సమాశ్రితా ॥ తద్గోత్రేణ తదా దేయం పిణ్డం శ్రాద్ధం తథోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ గోత్రస్య త్వపరిజ్ఞానే కాశ్యపం గోత్రమిష్యతే । యస్మాదాహుశ్శ్రుతిస్సర్వాః ప్రజాః కాశ్యపసంభవాః ॥ పిత్రాదీనాం నామ యదా పుత్రైర్న జ్ఞాయతే తదా । పృథివీషత్పితా వాచ్యస్తత్పితా చాన్తరిక్షసత్ ॥ అభిధానాపరిజ్ఞానే దివిషత్ప్రపి

తామహాః ॥ * ॥ ఇతి । రాజవిశోః పురోహితగోత్రేణ కార్యమ్ । తథాచ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పురోహితస్య గోత్రేణ కార్యా రాజవిశోః క్రియాః । దద్యాత్పిణ్డోదకే శ్రాద్ధం తూష్ణీం శూద్రస్య నామతః ॥ * ॥ ఇతి । తచ్చ నామ శూద్రస్య దాసాన్తమిత్యాహ బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ శర్మాన్తం బ్రాహ్మణస్యోక్తం వర్మాన్తం క్షత్రియస్య తు । ఘోషాన్తం చైవ వైశ్యస్య దాసాన్తం శూద్రజన్మనః ॥ * ॥ ఇతి । స్వసూత్రేణ సపిణ్డీకరణం కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అలబ్ధాత్మీయసూత్రస్య శ్రాద్ధాన్తం పరసూత్రతః । కుర్యాత్సపిణ్డీకరణం స్వసూత్రేణైవ నాన్యథా ॥ ” ఇతి భరద్వాజస్మరణాత్ । అపుత్రాయాః పత్న్యాః సాపిణ్డ్యం భర్త్రా స్వపిత్రాదీన్భోజయిత్వా స్వమాత్రాదిపిణ్డైస్సహ తత్పిణ్డం సంయోజయేత్, “ ॥ శ్లో ॥ స్త్రీమృతాహే స్త్రియో భోజ్యాః పితరః స్త్రీసపిణ్డనే । పిత్రాదేరేవ సాహామస్యాత్పిణ్డదానం తు వర్గయోః ॥ అపుత్రాయాం మృతాయాం తు పతిః కుర్యాత్సపిణ్డతామ్ । శ్వశ్ర్వాదిభిస్సహైవాస్యాస్సపిణ్డీకరణం భవేత్ ॥ పత్న్యాః కుర్యాదపుత్రాయాః పతిర్మాత్రాదిభిస్సహ ॥ ” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । పత్నీమృతాహశ్రాద్ధే తు పత్నీమాతృపితామహీర్భోజయేత్, “ ॥ శ్లో ॥ స్త్రీశ్రాద్ధే వృణుయాదగ్రే పత్నీమాతృపితామహీః । పితృవ్యాగ్రజయోశ్శ్రాద్ధే తత్తత్పితృపితామహౌ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । స్మృతిరత్నే తు — ॥ శ్లో ॥ అభర్తుర్యోషితః పిణ్డం భర్తృపిణ్డే నియోజయేత్ । యది జీవతి భర్తా తు శ్వశ్ర్వాదిషు నియోజయేత్ ॥ పత్యౌ జీవతి సంసర్గః స్త్రీపిణ్డేషు స్త్రియా భవేత్ । మృతే భర్తరి పత్న్యాశ్చ సర్వత్రేతి వినిర్ణయః ॥ అనపత్యా యదా నారీ పతిపిణ్డేన యోజయేత్ । యదా పుత్రవతీ నారీ పితామహ్యాదిభిస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మృతప్రియాయా యాశ్చ తథైవ లోకే పఠన్తి సన్తః పతిపిణ్డయోగమ్ । జీవత్ప్రియాయాశ్చ తథైవ పిణ్డం శ్వశ్ర్వాదిపిణ్డైస్సహ సంసృజేద్ధి ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రోస్సపిణ్డీకరణం జ్యేష్ఠేనైవ కార్యమ్, ॥ శ్లో ॥ సర్వైరనుమతిం కృత్వా జ్యేష్ఠేనైవ చ యత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణ చావిభక్తేన సర్వైరేవ కృతం భవేత్ ॥ సపిణ్డీకరణం పిత్రోర్న కార్యమఖిలైస్సుతైః । ఏకేనాపి

కృతేసమ్యక్పుత్రత్వగుణసమ్భవాత్ ॥ జ్యేష్ఠపుత్రస్యసద్భావేకనిష్ఠః కురుతేక్రియామ్ । ప్రేతత్వాన్నవిముచ్యేత పితృత్వంచనగచ్ఛతి ॥ జ్యేష్ఠపుత్రేతుదూరస్థేకనిష్ఠస్తుయథోదితమ్ । కుర్యాత్పిత్రోస్తు సంస్కారం సపిణ్డీకరణంనతు ॥ యదీయసాకృతం కర్మప్రేతశబ్దంవిహాయతు । తదగ్రజేనకర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । ఏకేనైవతుకార్యాణిసంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనాన్యత్రావగన్తవ్యాని । ఏతచ్చాధస్తాత్ప్రతిపాదితమ్ । జ్యేష్ఠస్యాప్యపత్నీకత్వే కనిష్ఠఏవసపిణ్డనం కుర్యాత్ , తస్యైవసాగ్నికత్వాత్ । తథాపైఠీనసిః —

॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంపుత్రః పితుః కుర్వీత యోఽగ్నిమాన్ । అనగ్నేస్తుక్రియానాస్యాహ్యేకోద్దిష్టాదృతేక్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ —

॥ శ్లో ॥ యద్యగ్నిర్దూరకోవిప్రస్సాపిణ్డ్యేసముపస్థితే । భ్రాతృభిః కారయేచ్ఛ్రాద్ధం సాగ్నికైర్విధివత్తతః ॥ ఔపాసనాగ్నౌదూరస్థేసమీపేభ్రాతరిస్థితే । యద్యగ్నౌజుహుయాద్వాపి పాంసౌవాసహిపాతకీ ॥ జ్యేష్ఠపుత్రోఽగ్నిమాన్నస్యాత్కనిష్ఠస్త్వగ్నిమాన్యది । కనిష్ఠఏవకుర్వీతసపిణ్డీకరణం పితుః ॥ * ॥ ఇతి । ఊర్ధ్వాహానన్తరం పునస్సపిణ్డీకరణంకర్తవ్యమ్ ॥శ్లో॥ జ్యాయస్యనగ్నావన్యస్తుసాగ్నిః పిత్రోస్సపిణ్డనమ్ । కుర్యాత్త్యక్త్వాప్రేతశబ్దం సత్యగ్నావగ్రజః పునః ॥ * ॥ ఇతి । పునస్సపిణ్డీకరణప్రకారశ్చ ష్ట్రీకాయాముభిహితః ॥ శ్లో ॥ యదీయసాకృతే శ్రాద్ధే ప్రేతశబ్దంవిహాయచ । తదగ్రజేనకర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ సపిణ్డీకరణం నామ పునః పార్వణవద్భవేత్ । అర్ఘ్యసంయోజనంకుర్యాత్పిణ్డసంయోజనం తథా ॥ ప్రేతశబ్దాద్వినిర్ముక్తః పునస్తేననినిర్దిశేత్ । ప్రేతశబ్దం వినాసర్వం కార్యమిత్యాహగౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌతు — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం నామ పునః పార్వణధర్మవత్ । పితృశబ్దేనకర్తవ్యం ప్రేతశబ్దంవిహాయచ ॥ అర్ఘ్యసంయోజనంనాస్తిపిణ్డసంయోజనంతథా । ఏకాదశేఽహ్నికర్తవ్యం సపిణ్డీకరణంపునః ॥ ద్వాదశాహేనకర్తవ్యమితిశాతాతపోఽబ్రవీత్ । యస్సపిణ్డీకృతంప్రేతంపునః పిణ్డేనయోజయేత్ ॥ విధిఘ్నస్తేనభవతిపితృహాచోపజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచార్ఘ్యపిణ్డసంయోగయోర్వికల్పః ।

అత్ర కేచిదాహుః — ॥ వా ॥ పునఃసపిణ్డసంయోగనిషేధశ్రవణాత్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణేవృత్తే పృథక్త్వంనోపపద్యతే । పృథక్త్వేతుకృతేప శ్చాత్పునఃపిత్రోస్సపిణ్డతా ॥” ఇత్యేకోద్దిష్టనిషేధస్మరణాచ్చ, “ పునః పార్వణధర్మవత్” ఇతిపార్వణధర్మమాత్రస్మరణాచ్చ, పునః స్సపిణ్డీకరణం పార్వణవిధానేనకర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పునస్సపిణ్డీకరణే తతః పూ ర్వంనమాసికానిపునః కర్తవ్యాని, సపిణ్డీకరణమాత్రస్యపునః కరణవిధా నాత్, “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం నైకోద్దిష్టంసమాచరేత్ ॥” ఇత్యే కోద్దిష్టరూపమాసికనిషేధస్మరణాచ్చ.

సపిణ్డీకరణాదావగ్నినిర్ణయః

అథసపిణ్డీకరణాదిశ్రాద్ధేష్వగ్నినిర్ణయః । తత్రయాజ్ఞవల్క్యః— ॥ శ్లో ॥ కర్మస్మార్తం వివాహాగ్నౌకుర్వీతప్రత్యహంగృహీ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహేత్రిపక్షేవాషణ్మాసేమాసికాబ్దికే । సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్పిత్రోరౌపాసనేసుతః ॥ * ॥ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంపిత్రోః కుర్యాదౌపాసనేతతః । అభావేలౌకికేహ్యగ్నౌసర్వం సంపాదయేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి । లౌకికాగ్నావితి విధురవిషయమ్ ॥ తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఔపాసనాగ్నౌకర్తవ్యం మాతాపిత్రోర్గురోర పి । అన్యేషాం లౌకికాగ్నౌతు విధురస్యచలౌకికే ॥ వటుశ్చేల్లౌకికాగ్నౌ చకుర్యాత్పిత్రోస్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ కుర్యా దౌపాసనేశ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్యథావిధి । అన్యేషాం లౌకికేతద్వద్బ్ర హ్మచార్యప్యనగ్నికః ॥ * ॥ ఇతి, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాదగ్నావౌ పాసనేద్విజః । మాతాపిత్రోర్గురోశ్చైవనేతరేషాంతులౌకికే ॥ * ॥ ఇతి । అఖండాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్సపిణ్డీకరణంకుర్యాదౌపాసనేసుతః । ఇతరేషాం సపిణ్డానాం లౌకికాగ్నావితిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణంకుర్యాత్పిత్రోరౌపాసనానలే । తథామాతామహ స్యాపిమాతామహ్యోశ్చనిర్ణయః ॥ తథాసీమన్తజాతస్యజ్యేష్ఠస్యాపిసపి ణ్డనమ్ । ఔపాసనాగ్నౌకర్తవ్యంజనకస్యసమోహినః ॥ పితామహస్య తత్పత్న్యాః కార్యమౌపాసనానలే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥

మాతుః పిత్రోర్మాతులాదేర్మరణేతు స్వవహ్నినా । సాపిణ్డ్యం మాసికా
దీంశ్చ తత్తత్పుత్రేణ కారయేత్ ॥ అపుత్రస్య పితృవ్యస్య జ్యేష్ఠస్యాప్య
సుతస్య చ । సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్స్వస్యోపాసనవహ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । అ
న్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుః పిత్రోర్మాసికాదీన్ దౌహిత్రస్స్వయవ
హ్నినా । తథా మహాలయాదీంశ్చ కుర్యాత్పార్వణతశ్శుచిః ॥ * ॥ ఇతి ।
తదేవం మాతాపిత్రోర్మాతామహమాతామహ్యోర్మాతులస్యాపుత్రస్య
జ్యేష్ఠభ్రాతుః పితృవ్యస్యాచార్యస్య చ స్వోపాసనే సాపిణ్డ్యాదిపార్వణశ్రా
ద్ధం కుర్యాదితి స్థితమ్ । యత్తు కైశ్చిదుక్తమ్ — ॥ వా ॥ పిత్రోర్మాతా
మహయోశ్చ శ్రాద్ధమౌపాసనే ఇతరేషాం శ్రోత్రియాగారాదాహృతే
లౌకికాగ్నౌ కర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి తత్పూర్వోక్తస్మృత్యనభిజ్ఞానవిలసితత్వా
దుపేక్ష్యమ్ .

అగ్నౌకరణం ద్వివిధమ్, కాత్యాయనాశ్వలాయనాద్యుక్తం పి
తృయజ్ఞధర్మకమేకమ్, ఆపస్తమ్బాద్యుక్తం తద్రహితమన్యత్, తత్స్వ
రూపం చాగ్రే వక్ష్యతే । ఉభయవిధమగ్నౌకరణమప్యనాహితాగ్నేరౌ
పాసనవత ఆహితాగ్నేరప్యర్ధాధానే నౌపాసనవత ఔపాసన ఏవ, స
ర్వాధానేనౌపాసనవత్త్వాసంభవే ఆపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణహోమస్య
లోపః న తు వైతానికాగ్నావనుష్ఠానమ్, "శ్రౌతం వైతానికాగ్నిషు" ఇ
త్యభిధానాత్ । న చ లౌకికాగ్నౌ దేవతాదేరివాగ్నేరపి, ప్రతినిధ్యభావా
త్ । అత ఏవ సర్వాధానేనౌపాసనాభావవిషయే ధూర్తస్వామినా భాష్యకా
రేణోక్తమ్ — ॥ వా ॥ శ్రాద్ధమూర్ధ్వం హోమాత్కర్తవ్యం బ్రా
హ్మణాహవనీయాగ్నౌ తస్యాపి ప్రధానత్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్యాపి -
హోమాదూర్ధ్వం క్రియమాణస్యాన్నాశనలక్షణస్య శ్రాద్ధస్యాపీత్యర్థః ।
పితృయజ్ఞధర్మకాగ్నౌకరణస్య తు సర్వాధానేనౌపాసనాభావేఽపి న నివృ
త్తిః, "కర్మస్మార్తం వివాహాగ్నౌ కుర్వీత ప్రత్యహం గృహీ" ఇత్యాది
నోపదిష్టౌపాసనాగ్న్యభావేఽపి పితృయజ్ఞవదిత్యతిదేశతః ప్రాప్తదక్షిణా
గ్నిసమ్భవాద్దక్షిణాగ్నావనుష్ఠానమ్ । అనేనైవాభిప్రాయేణ మార్కణ్డే
యేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిస్తు జుహుయాద్దక్షిణాగ్నౌ సమాహి

తః ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణేతు పిణ్డపితృయజ్ఞవదిత్యతిదేశాభావాన్నదక్షిణాగ్నిప్రాప్తిరితిసర్వాధానేధూర్తస్వామ్యుక్తాగ్నౌకరణాభావోఽయుక్తః । పూర్వోక్తాభిప్రాయేణవాయుపురాణేఽప్యుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ ఆహృత్యదక్షిణాగ్నింతు హోమార్థంవై ప్రయత్నతః । అగ్న్యర్థంలౌకికంవాపి జుహుయాత్కర్మసిద్ధయే ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాయమర్థః — అగ్నౌకరణహోమార్థం గృహ్యాగ్న్యభావే దక్షిణాగ్నిం లౌకికాగ్నింవాఽఽహృత్య హోమకర్మసిద్ధయే జుహుయాదితి । అత్ర దక్షిణాగ్నిపక్షస్య ప్రవాసాదినాఽసమ్భవే లౌకికాగ్నిపక్షః, తస్యాతిదేశోపదేశరూపప్రమాణద్వయావగతదక్షిణాగ్న్యబాధకత్వేనాగత్యాఽఽశ్రయణీయత్వాత్ । అతఏవప్రయత్నతోదక్షిణాగ్నిమాహృత్యేత్యుక్తమ్ । దక్షిణాగ్న్యసన్నిధానేహస్తేవాలౌకికాగ్నౌవా అగ్నౌకరణం కుర్యాదిత్యత్రాపి ప్రవాసాదినాదక్షిణాగ్న్యసమ్భవే లౌకికాగ్న్యదిపక్షౌపూర్వోక్తన్యాయాదవగన్తవ్యౌ । లౌకికాగ్నేస్తు తాదృశవిశేషానవగమాత్ పాణినాసహాసమవికల్పఏవ । యద్యపిన్యాయతోఽగ్నేః ప్రతినిధ్యభావః, తథాపిన ప్రతినిధిన్యాయేనాత్ర దక్షిణాగ్న్యాదేరుపాదానమ్ । కింతుగృహ్యాగ్న్యభావేనతత్సాధ్యకర్మణోఽననుష్ఠానే ప్రాప్తేవచనేనాగృహ్యాగ్న్యాదావపిగృహ్యాగ్నిసాధ్యంకర్మవిధీయత ఇతినకశ్చిద్దోషః । తథానారదీయే — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావేతువిప్రస్యపాణౌహోమోవిధీయతే । యథాచారంప్రకుర్వీతపాణావగ్నౌతువాద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ హస్తేఽగ్నౌకరణంకుర్యాత్సర్వాధానీ నలౌకికే । అర్ధాధానీతుగృహ్యాగ్నౌజుహుయాత్పితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ ఇతి, అత్ర నలౌకికఇతి విధురాదివిషయమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ సాగ్నిరగ్నావనగ్నిస్తుద్విజపాణావథాప్సువా । కుర్యాదగ్నౌక్రియాంనిత్యం లౌకికే నేతి నిశ్చితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాయమర్థః — అగ్నిమాన్పురుష ఔపాసనాగ్నౌదక్షిణాగ్నౌ లౌకికాగ్నౌవా పూర్వోక్తవ్యవస్థయాఽగ్నౌకరణంకుర్యాత్, భార్యావిధురతయాదాయాత్ప్రాగస్వీకృతౌపాసనతయావాఽగ్నిరహితస్సతుద్విజపాణావప్సువాఽగ్నౌకరణంకుర్యాన్నజాతులౌకికాగ్నౌ

కుర్యాదితి । యత్తుమనునోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావేతు విప్రస్య పాణావేవోపపాదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తద్బ్రహ్మచారివిషయమ్ । తదాహజాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావేతువిప్రస్యపాణావాదద్యాత్తుదక్షిణే । అగ్న్యభావః స్మృతస్తావద్యావద్భార్యాం నవిన్దతి ॥ * ॥ ఇతి । "॥ శ్లో ॥ అన్యేషాంలౌకికేతద్వద్బ్రహ్మచార్యప్యనగ్నికః ॥" ఇతివచనం సపిణ్డీకరణవిషయమ్, తత్పూర్వముక్తమాపస్తమ్బాదివిషయంవా । తథావక్ష్యతే । వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ కుర్యాదనుపనీతోఽపి శ్రాద్ధమేకోఽపి యస్సుతః । పితృయజ్ఞాహుతిం పాణౌజుహుయాన్మన్త్రపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విద్యమానేఽప్యగ్నౌ కామ్యాదిషుచతుర్షుశ్రాద్ధేషుపాణావేవహోమః । తదాహగృహ్యకారః — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకంచ పూర్వేద్యుర్మాసిమాస్యథపార్వణమ్ । కామ్యమభ్యుదయేఽష్టమ్యామేకోద్దిష్టమథాష్టమమ్ ॥ చతుర్ష్వాద్యేషుసాగ్నీనాం వహ్నౌహోమోవిధీయతే । పిత్ర్యబ్రాహ్మణహస్తేస్యాదుత్తరేషుచతుర్ష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । అష్టకాశ్రాద్ధదినోత్తరదినేక్రియమాణం శ్రాద్ధమన్వష్టకమ్, పూర్వదినేక్రియమాణం సప్తమ్యాం క్రియమాణం శ్రాద్ధంపూర్వేద్యురిత్యుక్తమ్, మాసిమాసీత్యనేనమాసిశ్రాద్ధముక్తమ్, పార్వణం త్రిపురుషోద్దేశేనక్రియమాణమమావాస్యాదిశ్రాద్ధమ్, కామ్యమ్ - ఫలకామనయా క్రియమాణమ్, అభ్యుదయ ఇత్యనేనాభ్యుదయకముక్తమ్, అష్టమ్యామితి పదేనాష్టకాఖ్యం శ్రాద్ధముక్తమ్, ఏకముద్దిశ్యక్రియమాణమేకోద్దిష్టమ్, ఏషామష్టవిధానాం శ్రాద్ధానాంమధ్యేషుచతుర్షుసాగ్నికానాంబహ్వగ్నికానామేకాగ్నీనాంచ పూర్వోక్తవ్యవస్థయాఽగ్నౌ హోమోవిధీయతే, ఉత్తరేషుచతుర్షుహోమః పిత్ర్యబ్రాహ్మణహస్తేస్యాదిత్యర్థః । ఆద్యేషుచతుర్ష్వపిప్రవాసాదినా ఔపాసనాసన్నిధానే ద్విజపాణావప్సువా కర్తవ్యమ్ । తదాహవిష్ణుధర్మోత్తరే మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నిశ్చౌపాసనేఽగ్న్యభావేద్విజేఽప్సువా ॥ * ॥ ఇతి । ఔపాసనోగృహ్యాగ్నిః । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిస్తుజుహుయాద్దక్షిణాగ్నౌ సమాహితః । అనాహితాగ్నిరౌపాసనేఽగ్న్యభావేద్విజేఽప్సు

వా ॥ * ॥ ఇతి । అప్స్వగ్నౌకరణం జలసమీపే శ్రాద్ధకరణే వేదితవ్యమ్ । తదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ విష్ణుధర్మోత్తరే చాప్సుమార్కణ్డేయేన యః స్మృతః । సయదాఽపాంసమీపేస్యాచ్ఛ్రాద్ధేజ్ఞేయోవిధిస్తదా ॥ * ॥ ఇతి । యదాతుపాణిహోమపక్షస్తదైకస్యైవవిప్రస్యపాణౌహోమో నతుసర్వవిప్రాణామిత్యాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యేయః పఙ్క్తిమూర్ధన్యస్తస్యపాణావనగ్నికః । హుత్వామన్త్రవదన్యేషాంతూష్ణీం పాత్రేషునిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావేతువిప్రస్య పాణావేవోపపాదయేత్ । పర్యుక్ష్యదర్భైర్నాస్తీర్యయతోహ్యగ్నిసమోద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిసమత్వాత్పిత్ర్యబ్రాహ్మణం పర్యుక్ష్యపరిస్తీర్యజుహుయాదిత్యర్థః । యత్తుయమేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ దైవవిప్రకరేఽనగ్నిః కృత్వాఽగ్నౌకరణంద్విజః ॥ * ॥ ఇతి, తత్రవికల్పేనవ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా । అత్రాపత్నీకకర్తృకపాణిహోమేవిశేషమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ అపత్నీకోయదావిప్రశ్శ్రాద్ధంకుర్వీతపార్వణమ్ । పిత్ర్యవిప్రైరనుజ్ఞాతోవిశ్వేదేవేషుహూయతే ॥ * ॥ ఇతి । వాయుపురాణేచ — ॥ శ్లో ॥ అభావేదైవికేకుర్యాచ్ఛేషం పిత్ర్యేనివేదయేత్ । నహిస్మృతాశ్శేషభాజోవిశ్వేదేవాః పురాణగైః ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వేదేవకరేహోమపక్షేహుతశేషం పిత్ర్యర్థభోజనేష్వేవనిక్షిపేదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ దైవవిప్రకరేభార్యః కృత్వాఽగ్నౌకరణంద్విజః । శేషయేత్పితృవిప్రేభ్యః పిణ్డార్థే శేషయేత్తదా ॥ అగ్నౌకరణశేషంతు నదద్యాద్వైశ్వదేవికే ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌకరణవత్తత్రహోమోదైవకరేభవేత్ । పర్యుక్ష్యదర్భైర్నాస్తీర్యయతోహ్యగ్నిసమోహిసః ॥ * ॥ ఇతి । యదాదైవవిప్రకరేహోమస్తదామహాలయాదౌ పితామహశ్రాద్ధార్థం వైశ్వదేవవిప్రభేదేఽపి సకృదేవానుష్ఠేయః, యదాపిత్ర్యబ్రాహ్మణకరేహోమస్తదా మాతామహబ్రాహ్మణకరేఽపి పృథగనుష్ఠేయః, “ ॥ శ్లో ॥ వైశ్వదేవే యదైకస్మిన్ భవేయుర్ద్వ్యాదయోద్విజాః । తదైకపాణౌ హోతవ్యం స్యాద్విధిర్విహితస్తథా ॥ మాతామహస్య భేదేన కుర్యాదితి వినిర్ణయః । ” ఇతిస్మరణాత్ । పాణౌయ

కర్తవ్యం తదాహ శౌనకః — ॥ వా ॥ అనగ్నిశ్చేదాద్యంగృహీత్వా భవత్స్వేవాగ్నౌకరణమితి పూర్వం తథాఽస్తు ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — ఆద్యమ్ - ఘృతాప్లుతమన్నమ్, గృహీత్వా భవత్స్వేవాగ్నౌకరణహోమం కరిష్య ఇతి పూర్వంపృష్ట్వా, తథాస్త్వితి తైరనుజ్ఞాతో జుహుయాదితి । పాణితలేహుతస్యాన్నస్యవినియోగమాహగృహ్యపరిశిష్టకారః ॥ శ్లో ॥ యచ్చపాణితలేదత్తం యచ్చాన్యదుపకల్పితమ్ । ఏకీభావేనభోక్తవ్యంపృథగ్భావోనవిద్యతే ॥ అన్నంపాణితలేదత్తం పూర్వమశ్నన్త్యబుద్ధయః । పితరస్తేనతృప్యన్తి శేషాన్నంనలభన్తితే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుశౌనకవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ తేషుతద్భుక్తవత్స్వన్నమన్యదన్నంచ భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, పాత్రస్థాపితం పాణిహుతంపూర్వం భుక్తవత్సుబ్రాహ్మణేష్వితి తస్యార్థః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దైవార్థపాణౌజుహుయాదభార్యోఽన్యోయథార్హతః । పాణౌహుతం యదన్నంతత్పృథఙ్నాశ్నాతికుత్రచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । అనేనైవాభిప్రాయేణకాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ హస్తేహుతం యదశ్నీయాద్బ్రాహ్మణోజ్ఞానదుర్బలః । నష్టంభవతితచ్ఛ్రాద్ధమితిశాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । పారిజాతేతు — ॥ శ్లో ॥ హస్తేహుతంతు నాశ్నీయాదబ్దంముక్త్వాఽనుమాసికమ్ । అగ్నౌప్రక్షేపణంకార్యం సపిణ్డీప్రేతకర్మసు ॥*॥ ఇతి।తదేవమనాహితాగ్నేరౌపాసనవతఆహితాగ్నేరర్ధాధానేనౌపాసనవతఔపాసనఏవసపిణ్డీకరణాదిశ్రాద్ధంకర్తవ్యమ్ । సర్వాధానేనౌపాసనాసమ్భవేఆపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణస్యలోపః, పితృయజ్ఞధర్మకాగ్నౌకరణస్యననివృత్తిః, కింతుదక్షిణాగ్నావనుష్ఠానం దక్షిణాగ్న్యసన్నిధానేలౌకికాగ్నౌపాణౌవాజలేవాహోమఃకర్తవ్యః । ఏవమనాహితాగ్నేరప్యౌపాసనాసన్నిధానే పితృయజ్ఞధర్మకమగ్నౌకరణంలౌకికాగ్నౌద్విజేఽప్సువాకుర్యాత్ । దాయాత్ప్రాగగృహీతాగ్నిర్బ్రహ్మచారివిధురశ్చపాణౌకుర్యాన్నలౌకికాగ్నౌ । కామ్యాదిచతుష్టయేఽపిపాణావేవహోమః । ఆపస్తమ్బోక్తమగ్నౌకరణమనాహితాగ్నిర్దూరస్థాగ్నిశ్చలౌకికాగ్నౌకుర్యాత్, బ్రహ్మచారీవిధురశ్చలౌకికాగ్నౌకుర్యాత్, " ॥ శ్లో ॥ ఔపాసనాగ్నౌదూరస్థే కేచిదిచ్ఛన్తిసత్తమాః । పాణావేవతుహోతవ్యమితినైతత్స

మజ్జనమ్॥ ప్రాచీనావీతినా హోమః కార్యోఽగ్నౌ ద్విజసత్తమాః। తచ్ఛేషం విప్రపాత్రేషు వికిరేత్సంస్మరన్ హరిమ్ ॥ అభార్యోదూరభార్యశ్చ బ్రహ్మచారీ చ పైతృకే। అగ్నౌకరణమేతేషాం వహ్నావేవోచితం భవేత్॥" ఇతి స్మరణాత్। "అగ్నిముఖా వై దేవాః, పాణిముఖాః పితరః" ఇత్యవిశేషేణ శ్రవణాదాపస్తమ్బోక్తమగ్నౌకరణమపి విధురాదయః కుర్యుః, పాణావిత్యపరే। తద్ద్వయం పిత్ర్యబ్రాహ్మణకరే వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణకరే వా వికల్పేన భవతి। అభార్యకర్తృకం తు వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణకర ఏవ కర్తవ్యమితి మాధవీయస్మృతిచన్ద్రికాద్యుక్తార్థనిష్కర్షః। సర్వథా నేనోపాసనాసమ్భవే ఆపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణస్యాపి న నివృత్తిః, కింతు లౌకికాగ్నావనుష్ఠానమితి మతాన్తరమ్। అన్యత్సర్వమత్రాపి సమానమ్। పత్న్యాం రజస్వలాయాం సత్యౌపాసనే తామనాదృత్య సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యాత్, "॥ శ్లో ॥ ఋతుమత్స్వపి దారేషు విదేశస్థోఽప్యనగ్నికః। అన్నేనైవాబ్దికం కుర్యాద్ధేమ్నా వాఽఽమేన న క్వచిత్ ॥" ఇతి స్మరణాత్। ప్రత్యాబ్దికే పత్న్యా మధ్యమపిణ్డదానవిధానే తామనాదృత్య శ్రాద్ధం కుర్యాత్కిముత సాపిణ్డ్యే పత్న్యా, పిణ్డదానాభావాన్నిషేధాభావాచ్చ। అగ్నివిచ్ఛేదే తు "॥ శ్లో ॥ ద్వయోస్సాధారణో వహ్నిస్సహసంస్కారసంస్కృతః॥*॥ —॥ శ్లో ॥ విశోధ్య కాయం వివిధైస్తు కృచ్ఛ్రైర్ద్రవ్యప్రదానం కురుతే యథార్థమ్। అతః పరస్తాత్సహ భార్యయా చ యతాసురగ్నౌకరణం వదేత్సః ॥ * ॥" ఇత్యాదివచనైస్సన్ధానే పత్నీపాపేక్షత్వావగమాత్కాలాన్తరేఽగ్నిసన్ధానాయోపాసనాగ్నౌ సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్, తస్య కాలాన్తరే సావకాశత్వాత్, "॥ శ్లో ॥ సావకాశం తు యత్కార్యం న తత్కుర్యాద్విదూషితే ॥" ఇతి స్మరణాత్। తథా గృహ్యపరిశిష్టే —॥ శ్లో ॥ ఋతుమత్స్వపి దారేషు ధార్యాగ్నిస్తు భవేద్యది। సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధం కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరే —॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణే ప్రాప్తే భార్యా యది రజస్వలా। సపిణ్డీకరణం న స్యాదగ్నావస్తగతే సతి ॥ * ॥ ఇతి। అన్యత్రాపి —॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధకర్తుర్యదా భార్యా హ్యాశౌచాన్తే రజస్వలా। శ్రాద్ధశేషం ప్రకుర్వీత వర్జయిత్వా సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి।

గౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహని సంప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా । శ్రాద్ధం తత్ర న కర్తవ్యం పఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధమత్ర సపిణ్డీకరణమ్ । మృతపత్న్యాం రజస్వలాయామపి పఞ్చమదినే భర్తృసపిణ్డీకరణముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణే ప్రాప్తే ప్రేతపత్నీ రజస్వలా । సపిణ్డీకరణం న స్యాత్ పఞ్చమేఽహని కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదపుత్రే భర్తరి ప్రేతే పత్నీకర్తృకసపిణ్డీకరణవిషయమిత్యేకే, పుత్రాదికర్తృకవిషయమపీ... , శిష్టాచారాద్వ్యవస్థా । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ మృతే భర్తరి యా... హ్యాశౌచాన్తే రజస్వలా । శ్రాద్ధశే... ప్రకుర్వీత స్నాత్వా సూత్రం విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ... యత్తు నార...వచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నష్టాగ్నిర్దారభార్యశ్చ పార్వణే సముపస్థితే । అగ్ని...ధాయ విధివచ్ఛ్రాద్ధం కృత్వా విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, య...చ్చత్రికాణ్డీవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్య భార్యా విదూరస్థా పతితా వ్యాధితాఽపి వా । అనిచ్ఛుః ప్రతికూలా వా తస్యాః ప్రతినిధౌ క్రియా ॥ శ్రాద్ధేఽహని తు సంప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా । అగ్నిం సన్ధాయ విధివచ్ఛ్రాద్ధం కృత్వా విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తన్నిరవకాశమృతాహ శ్రాద్ధవిషయమ్, "॥ శ్లో ॥ మృతాహం సమతిక్రమ్య చణ్డాలః కోటిజన్మసు ॥" ఇతి లోకాక్ష్యాదిస్మరణాత్ । "॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత యస్య భార్యా రజస్వలా । సిద్ధాన్నేన న కర్తవ్యమామం తస్య విధీయతే ॥" ఇతి కాత్యాయనాదివచనమ్, సపిణ్డీకరణాదివ్యతిరిక్తవిషయమ్, "॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధమన్నేనైవ సమాచరేత్ । నైవామేన న హేమ్నా వా మాతాపిత్రోర్విశేషతః ॥" ఇతి స్మరణాత్ । యస్య ద్వాదశాహ ఏవ సపిణ్డీకరణం విహితమ్, "॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం పిత్రోః కుర్యాదేకో హి యస్సుతః । అస్థిరత్వాచ్ఛరీరస్య ద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ ఏకపుత్రోఽగ్నిమాంశ్చైవ కుర్వీత ద్వాదశేఽహని ॥" ఇత్యాదినా తస్యాపి "యస్య భార్యా విదూరస్థా" ఇతి న్యాయాదగ్నిసన్ధానపూర్వకం కర్తవ్యమ్ । ఏవం సంవత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే పత్న్యాం రజస్వలాయాం పత్న్యాః ప్రతినిధాయ "॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహని సంప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా । అగ్నిం సన్ధాయవి

థివచ్ఛాద్ధంకృత్వావిసర్జయేత్ ॥ " ఇతి న్యాయాత్తస్యనిరవకాశత్వే నాగ్నింసన్ధాయసాపిణ్డ్యంకుర్యాత్, తత్రసాపిణ్డ్యాకరణేపునష్షోడశప్రసక్తేః, "॥ శ్లో ॥ కుర్యాన్నిరవకాశంతు నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥ "ఇతిశిష్టస్మరణాచ్చ। తదేవమ్ "పత్న్యాంరజస్వలాయాంమహాపాసనేవిద్యమానే తామనాదృత్యద్వాదశాహాదౌ సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్, అగ్నివిచ్ఛేదేతు ఏకోద్దిష్టాన్తం స్వకాలేకృత్వాపఞ్చమదినాదావుక్తకాలేఽగ్నింసన్ధాయ సాపిణ్డ్యంకుర్యాత్, ఏకపుత్రోఽగ్నిమాంశ్చకుశాదినాపత్న్యాః ప్రతినిధింకృత్వాఽగ్నింసన్ధాయద్వాదశాహేసపిణ్డనంకృత్వాతమగ్నింవిసృజేత్, వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యమగ్నిసన్ధానపూర్వకం కాలాన్తరాభావాద్రజస్వలాయామపిపత్న్యాం కుర్యాత్, మాసికాబ్దికాదికంచాగ్నింసన్ధాయస్వకాలేకృత్వాతమగ్నిం విసృజేత్, ప్రేతపత్న్యాం రజస్వలాయాం సాపిణ్డ్యంపఞ్చమదినే కుర్యాత్, అపుత్రేభర్తరిప్రేతేయదిపత్నీకుర్యాత్తదైవపఞ్చమేఽహ్ని, అన్యశ్చేత్కుర్యాత్ప్రేతపత్న్యాంరజస్వలాయామపిస్వకాలేకుర్యాత్" ఇత్యపరే.

అయమత్రనిష్కర్షః — అనాహితాగ్నిర్ద్వాదశాహేతృతీయపక్షేవాతృతీయేమాసేషష్ఠేవైకాదశేమాసివత్సరాన్తేవాపుంసవనాద్యావశ్యకశుభాగమేవాసపిణ్డీకరణంకుర్యాత్, ద్వాదశాహప్రభృతిషట్సుదినేషుసప్తదశదినపర్యన్తేషు త్రయోవింశద్దినేవా కుర్యాత్, ఆహితాగ్నిశ్చేత్కర్తాఆహితాగ్నేరనాహితాగ్నేర్వామృతస్యసాపిణ్డ్యంద్వాదశాహఏవకుర్యాత్, ఏకాదశదినేదర్శ్యాపాతేసత్యేకాదశదినేసాపిణ్డ్యంకృత్వాపిణ్డపితృయజ్ఞంచకుర్యాత్, అనగ్నిః కర్తాసాగ్నేః ప్రేతస్యత్రిపక్షేద్వాదశాహేవాకుర్యాత్, మహాగురుపితృమరణేత్రయోదశదినేకుర్యాత్, సాగ్నిరనగ్నిశ్చద్వాదశాహాదౌప్రమాదాదకృతం సాపిణ్డ్యముత్తరభావిషుకాలేషుకుర్యాత్, ద్వాదశాహసాపిణ్డ్యేవత్సరాన్తసాపిణ్డ్యేచనవారాదిదోషః, తత్రాపిద్వాదశాహసాపిణ్డ్యేపితృవ్యతిరిక్తానాం శుక్రదినమేకంవర్జ్యమ్, వత్సరాత్యయేతు పునష్షోడశశ్రాద్ధపూర్వకంకన్యాకుమ్భయోరన్యతరమాసస్యకృష్ణపక్షేపఞ్చమ్యామష్టమ్యామేకాదశ్యాం

దర్శే హా కర్తవ్యమ్ , పితామహాదిషు త్రిషు జీవత్సు న సాపిణ్డ్యమన్యతమాత్య
యే పుత్రః కుర్యాత్ , ఏవం మాతుః పితుర్భర్తుః పత్న్యాశ్చ వ్యుత్క్రమమ
రణే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ , నాన్యేషాం వ్యుత్క్రమమరణే సాపిణ్డ్యం కుర్యా
త్ , ఆమేన హేమ్నా వా కుర్యాత్ , వ్యుత్క్రమమృతానాం మాతాపితృ
భర్తృపత్నీనామన్నేన సాపిణ్డ్యే ఇతరేషామామేన హేమ్నా వా కృతేఽపి
తదన్తర్హితమరణే తత్సపిణ్డనానన్తరమేతేషాం పునరన్నేన సపిణ్డీకరణం కర్త
వ్యమ్ , పుంసః స్త్రియా వా సాపిణ్డ్యే పిత్రాదీనామేవ వరణమ్ , వైశ్వదేవా
ర్థే ద్వౌ పితృపితామహప్రపితామహార్థే త్రీన్ నిమిత్తార్థే ఏకం విష్ణ్వర్థే ఏక
మనేన క్రమేణ వృణుయాత్ , వైశ్వదేవార్థే పిత్రాద్యర్థే చాశక్త ఏకమే
కం వా వృణుయాత్ , పుంసః పిణ్డం పిత్రాదిపిణ్డైస్సహ సంసృజేత్ , స్త్రి
యాః పిణ్డం శ్వశ్ర్వాదిపిణ్డైస్సహ సంసృజేత్ , అనపత్యాయాః పతిపిణ్డే
నేత్యేకే , అనుమృతౌ సహమృతౌ చ పతిపిణ్డేన సంసృజ్య పునస్తత్పిత్రాది
పిణ్డైస్సంసృజేత్ , పిణ్డత్రయవతామాశ్వలాయనాదిసూత్రానుసారిణాం
స్త్రియాస్సాపిణ్డ్యే శ్వశ్ర్వాదీనామేవ వరణం తత్పిణ్డైరేవ సంసర్గః , సమా
నపిణ్డయోగానాం కర్తైక్యే తన్త్రతః కుర్యాన్నిమిత్తవరణం పృథక్కుర్యా
త్ , మరణక్రమాపరిజ్ఞానే తు జ్యేష్ఠక్రమేణ పిణ్డసంసర్గం కుర్యాత్ , పి
త్రోః పత్నీపుత్ర పౌత్ర భ్రాతృ తత్పుత్రస్నుషాస్వసౄణాం చ సఙ్ఘాత
మరణే పిత్రోర్ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణం పత్న్యాదీనాం త్రిపక్షే పిత్రోర్మృ
తాబ్దే పత్న్యాదివ్యతిరిక్తానామన్యేషాం మరణే పితృవత్సరాన్తే తేషాం సపి
ణ్డీకరణమ్ , సమానోదకదౌహిత్రాదిత్రిరాత్రాశౌచికర్తృకసంస్కారే
ద్వాదశాహే సపిణ్డీకరణమ్ , పక్షిణ్యాశౌచికర్తృకదాహే తు చతుర్థదినఏ
కోద్దిష్టం పఞ్చమదినే సాపిణ్డ్యం చ కుర్యాత్ , బన్ధుకర్తృకే తు చతుర్థేఽహ్ని
సపిణ్డనం కుర్యాత్ , దుర్మృతయోః పిత్రోః పునస్సంస్కారే పఞ్చమదినే సా
పిణ్డ్యం కుర్యాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ యే మృతాః పాపమార్గేణ తేషాం సంవత్స
రాత్పరమ్ । నారాయణబలిం కృత్వా కుర్యాత్తతౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ అ
బ్దాన్తే వాఽథ షణ్మాసే పునః కృత్వా తు సంస్కృతిమ్ । త్రిరాత్రమశుచి

ర్భూత్వా శ్రాద్ధం కృత్వా చతుర్దినే ॥ సాపిణ్డ్యం పఞ్చమదినే మాతాపిత్రోస్సమాచరేత్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ , మాతాపితృవ్యతిరిక్తమృతిషు నష్టాహే తృతీయదినే సపిణ్డనం కుర్యాత్ , కేవలపునస్సంస్కారవిషయే అకృతక్రియయోర్మాతాపిత్రోర్ద్వాదశేఽహ్ని సపిణ్డనమ్ , భ్రాతుః పునస్సంస్కారే షణ్మాసమధ్యే ద్వాదశేఽహ్ని సపిణ్డనం షణ్మాసాత్పరం వత్సరాత్పూర్వం పఞ్చమదినే సపిణ్డనం కుర్యాత్తతః పరం తృతీయదినే సపిణ్డనం కుర్యాత్ , అన్యేషాం పునస్సంస్కారే యస్య యావదాశౌచం తస్య తదాశౌచానన్తరదినే ఏకోద్దిష్టం తదుత్తరదినే సాపిణ్డ్యం చ కుర్యాత్ , మాతాపిత్రోర్మాతామహమాతామహ్యోర్మాతులస్య పుత్రస్య జ్యేష్ఠభ్రాతుః పితృవ్యస్యాచార్యస్య చ స్వోపాసనే సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ , ఆహితాగ్నిరప్యర్ధాధానేనౌపాసనవానౌపాసనే కుర్యాత్ , సర్వాధానే తదసమ్భవే ఆపస్తమ్బోక్తాగ్నౌకరణహోమస్య లోపః , లౌకికాగ్నావితి మతాన్తరమ్ పితృయజ్ఞధర్మకస్య తు దక్షిణాగ్న్యసమ్భవే లౌకికాగ్నౌ పాణౌ జలే వా హోమః , రజస్వలాయాం పత్న్యామౌపాసనే విద్యమానే సాపిణ్డ్యం తదైవ కుర్యాత్ , ఔపాసనవిచ్ఛేదే కాలాన్తరే కుర్యాత్ , వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యం తు తత్కాల ఏవ కుర్యాత్ । ఇతి సపిణ్డీకరణనిర్ణయః.

సోదకుమ్భశ్రాద్ధవిధిః

అథ సోదకుమ్భశ్రాద్ధమ్ । తత్ర గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ అదైవం పార్వణశ్రాద్ధం సోదకుమ్భమధర్మకమ్ । కుర్యాత్ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధాత్సఙ్కల్పవిధినాన్వహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అదైవమ్ - విశ్వేదేవవిష్ణురహితమ్, పార్వణమ్ - త్రిపురుషాత్మకమ్ , సోదకుమ్భమ్ - ఉదకుమ్భసహితమ్ , అధర్మకమ్ - దన్తధావనతామ్బూలాదివర్జనాపునర్భోజనాదిరూపకర్తృభోక్తృధర్మరహితమ్ , సఙ్కల్పవిధినా - “ ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాగ్నౌకరణే స్వధానినయనం తథా । వికిరం పిణ్డదానం చ సఙ్కల్పే పఞ్చ వర్జయేత్ ॥ ” ఇత్యుక్తప్రకారేణాబ్దికశ్రాద్ధాత్పూర్వం ప్రత్యహం కుర్యాదిత్యర్థః । ఏతచ్చ , అర్వాక్సంవత్సరాత్సపిణ్డీకరణే తతః పరం పార్వణవిధానేన కర్తవ్యమ్ , తతః పూర్వమేకోద్దిష్టవిధానేన కార్యమ్ , వత్సరాన్తసాపిణ్డ్యే త్వే

కోద్దిష్టవిధానేనైవకార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ కృతేసపిణ్డీకరణేపార్వణంతువిధీయతే । సపిణ్డీకరణాదర్వాగేకోద్దిష్టం విధీయతే ॥ ” ఇతిసామాన్యేన, “ ॥ శ్లో ॥ సోదకుమ్భంచకర్తవ్యమ్నవశ్రాద్ధానిషోడశ । ఏకోద్దిష్టవిధానే నసపిణ్డీకరణాదధః ॥ ” ఇతివిశేషతశ్చస్మరణాత్ । ఏతద్ద్వాదశదినమారభ్య కార్యమ్ । తదుక్తంశ్రీధరీయే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహప్రభృత్యస్యతృప్తయే చాన్నసంయుతమ్ । దద్యాదహరహః కుమ్భంజలపూర్ణంతు వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కారికారత్నేతు — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యాహాద్ద్వాదశాహాద్వాతత్పూర్వాహాదథాపివా । విప్రాయాన్నంసోదకుమ్భం దద్యాదన్వహమాబ్దికాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మృతదివస మేకాదశాహం ద్వాదశాహం వాఽఽరభ్యేత్యర్థః । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ యస్యసంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణంకృతమ్ । మాసికంసోదకుమ్భంచదేయంతస్యాపివత్సరమ్ ॥*॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అబ్దమమ్బుఘటం దద్యాదన్నమాజ్యేన సంయుతమ్ । సంవత్సరేప్రవృద్ధేఽపి ప్రతిమాసంచమాసికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహత్రిపక్షాదౌ కృతంయస్య సపిణ్డనమ్ । కుర్వీతపార్వణశ్రాద్ధం సోదకుమ్భమదైవతమ్ ॥ సఙ్కల్పేనాస్యనిర్ధర్మం ప్రత్యహంత్వాబ్దికావధి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ అతిథిం భోజయేద్విద్వాన్సోదకుమ్భేవిశేషతః । అభ్యాగతంభోజయిత్వా నియతంతు నభోజయేత్ ॥ నియతం భోజయేద్యస్తులోభాన్మోహాద్విమూఢధీః । త్రయస్తేనరకంయాన్తికర్తాభోక్తాతథాపితా ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — శ్లో ॥ అర్వాక్సపిణ్డీకరణం యస్యసంవత్సరాద్భవేత్ । తస్యాప్యన్నం సోదకుమ్భం దద్యాత్సంవత్సరంద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ సంవత్సరాదర్వాగ్యస్యసపిణ్డీకరణంకృతం తస్యకృతేఽపితస్మిన్ప్రతిదివసం ప్రతిమాసం వాయావత్సంవత్సరం శక్త్యనుసారేణాన్నముదకుమ్భసహితంబ్రాహ్మణాయదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ నద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యేసోదకుమ్భశ్రాద్ధానాన్వాహత్యదద్యాద్విధ్యభావాత్ప్రత్యహమాబ్దంతద్విధివైయర్థ్యాపత్తేర్మాసికవద్వైరనుష్ఠానేప్రమాణాభావాచ్చ, ప్రాగబ్దాత్కృతాన్యబ్దసాపిణ్డ్యేన

పునః కుర్యాదకృతానికృత్వా సాపిణ్డ్యం కుర్యాత్ , శక్తవిషయే ద్వాదశాహప్రభృత్యాసంవత్సరాత్ప్రత్యహమేకం త్రిపురుషోద్దేశేనాదైవమథవైకం సదక్షిణం సఙ్కల్పవిధినా సోదకుమ్భశ్రాద్ధం దద్యాత్, ప్రతిమాసం దర్శాదావామాసికాహాన్యదినే వాఽతీతసోదకుమ్భశ్రాద్ధాన్యాహత్య దద్యాత్, ప్రాక్సపిణ్డీకరణాదేకోద్దిష్టవత్, న సాంవత్సరికాహే తాని దద్యాత్కాలాతీతత్వాత్, "॥ శ్లో ॥ అకాలే చేత్కృతం కర్మ కాలం ప్రాప్య పునః క్రియా। కాలాతీతం తు యత్కుర్యాదకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥" ఇతి కాత్యాయనః ॥*॥ ఇతి । "॥ శ్లో ॥ ప్రేతలోకే తు వసతిర్నృణాం వర్షం ప్రకీర్తితా । క్షుత్తృష్ణే ప్రత్యహం తస్య భవేతాం భృగునన్దన ॥" ఇతి స్మరణాద్వర్షాన్తే ప్రేతలోకవాసం క్షుత్తృష్ణే చ విహాయ స్వకర్మఫలం ప్రాప్తస్య సాంవత్సరికాహస్య ద్వితీయసంవత్సరాదిత్వాత్తత్ర క్షుత్తృష్ణాశాన్త్యర్థం సోదకుమ్భశ్రాద్ధం నిష్ప్రయోజనమిత్యర్థః । నను, "॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రేతే పైతృకం పదమాస్థితే । చతుర్నిర్వపేత్పిణ్డాన్పూర్వం తేషు సమాపయేత్ ॥ తతః ప్రభృతి వై ప్రేతః పితృసామాన్యమశ్నుతే । " ఇత్యాదిభిః కృతే సాపిణ్డ్యే పితృత్వప్రాప్త్యవగమాద్ద్వాదశాహాదౌ సాపిణ్డ్యే కథం ప్రేతలోకవాసః ప్రత్యహం తస్య కథం క్షుత్తృష్ణే చ భవేతామితి చేత్ , సత్యమ్ , తస్య ప్రేతలోకవాసాభావేఽపి ప్రథమాబ్దికదినపూర్వదినపర్యన్తం క్షుత్తృష్ణాఽవినాభూతప్రేతభావస్యాత్మన్యహం బ్రాహ్మణ ఇత్యాదిభావవద్విధీయమానత్వాత్ । అత ఏవ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధాని క్రమశో లబ్ధ్వా సపిణ్డీకరణే కృతే । ప్రేతభావాద్వినిర్ముక్తస్స్వకర్మఫలభాగ్భవేత్ ॥*॥ ఇతి , తతశ్చ కృతే సపిణ్డీకరణే ప్రేతభావయుక్తస్య క్షుత్తృష్ణాశాన్త్యర్థమనుష్ఠేయమ్ , "॥ శ్లో ॥ యస్య సంవత్సరాదర్వాక్సపిణ్డీకరణం కృతమ్ । మాసికం సోదకుమ్భం చ దేయం తస్యాపి వత్సరమ్ ॥" ఇత్యాదిపూర్వోక్తవచనాచ్చ సోదకుమ్భశ్రాద్ధం ప్రత్యహమాబ్దికదినపూర్వదినావధి కార్యమితి సిద్ధమ్ । అత్ర సోదకుమ్భశ్రాద్ధేషు యద్యదన్తరితం తత్తదుత్తరదినసోదకుమ్భశ్రాద్ధేన సహ నవశ్రాద్ధమాసికాన్తరాయన్యాయేన సమానతన్త్రతః కార్యమ్ । అస్యావశ్యకర్తవ్యత్వాత్తన్మధ్యే తత్కర్తరి మృతేఽపి

పౌత్రాదీనా మప్యవశిష్టం సోదకుమ్భశ్రాద్ధ మవశిష్టం మాసికంచానుష్ఠే
యమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణి యానిశ్రాద్ధాని షోడశ ।
యథాకాలేతు కార్యాణి నాన్యథా ముచ్యతేతతః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ ।
పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ ఏకోత్తరవృద్ధిశ్రాద్ధోదకదానైర్దాహజనిత
క్షుత్తృష్ణానివృత్తిఃపిణ్డైరాకారావాప్తిరేకోద్దిష్టైన పిశాచత్వనివృత్తిస్సోద
కుమ్భశ్రాద్ధైః ప్రేతలోకవాసజనితక్షుత్తృష్ణాశాన్తి ర్వృషోత్సర్గనవశ్రా
ద్ధైః ప్రేతత్వనివృత్తిస్సపిణ్డీకరణాత్పితృత్వప్రాప్తిః । క్షుత్తృష్ణాజనితా
త్యన్తదుఃఖానుభవావస్థా ప్రేతత్వమ్ , వస్వాదిశ్రాద్ధదేవతాసమ్బన్ధః పి
తృత్వప్రాప్తిః , అతస్తన్నివృత్తయేతత్ప్రాప్తయేచయథాకాలమవిళమ్బే
నప్రేతకార్యం కార్యమన్యథామహాదోషః , నాస్యకించిత్కర్మణ్యధికా
రః ॥ * ॥ ఇతి । శతకేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తురఘం తావద్యావ
త్ప్రేతత్వమోచనమ్ । పుత్రాణామప్యఘం తావన్ముఖ్యకర్త్ర్యవస్థితః ॥*॥
ఇతి । ప్రేతత్వమోచనమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ । అత్రముఖ్యకర్తుర్దశాహాత్ప
రమఘవిధానం సూతికాయా ఇవ కర్మానర్హత్వమాత్రాభిప్రాయమ్,
“ ॥ శ్లో ॥ అకృత్వాప్రేతకార్యాణినిత్యనైమిత్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావ
దాశౌచంయావత్ప్రేతత్వమోక్షణమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ముఖ్యకర్త్రు
వ్యతిరిక్తజ్ఞాతీనాందశాహాత్పరంకర్మానర్హతానాస్తి, “ ॥ శ్లో ॥ పుత్రైః
పిత్రోస్తుసంస్కారః ప్రమాదాదకృతోయది । జ్ఞాతీనాందశరాత్రంస్యా
త్తదూర్ధ్వంసూతకంనహి ॥ ” ఇతి, “ ॥ శ్లో ॥ నిత్యకర్మాణికుర్వీతస్మృత్యు
క్తానితథైవచ ॥ ” ఇతిచస్మరణాత్ । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అకృతేప్రే
తకార్యేతునకుర్యాదాత్మనశ్శుభమ్ । కుర్యాదేవశుభంకర్మముఖ్యకర్తుశ్చ
సన్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । యదాపుత్రాద్యభావే భ్రాత్రాదిః కరోతి తదాచతు
ర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతావాభ్రాతృపుత్రోవాసపిణ్డశ్శిష్యఏవవా ।
సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపవాదః
స్మృత్యన్తరేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ గర్భాదిప్రాశనాన్తానిప్రాప్తకాలంనల
ఙ్ఘయేత్ । జ్ఞాతీనాంప్రేతకార్యాణికుర్వన్నపిచకారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
పుంసవనసీమన్తోన్నయనజాతకర్మనామకరణాన్నప్రాశనానిజ్ఞాతిసాపిణ్డ్యా

త్పూర్వమపికర్తా౽కుర్యాదిత్యర్థః । మాతాపితృమాతామహమాతామహీనాం సాపిణ్డ్యం కృత్వైవగర్భాధిప్రాశనాన్తానికార్యాణి, " ॥ శ్లో ॥ పిత్రాదీనాంత్రయాణాంతు ప్రమీతానాం సపిణ్డనమ్ । కృత్వైవతుమఙ్గళంకుర్యాన్నేతరేషాం కథంచన ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । మఙ్గళమ్ - పుంసవనాద్యావశ్యకం శుభకర్మ । తథాచశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ సావకాశంతు యత్కార్యంనకుర్యాన్మాసిమాషికే । కుర్యాన్నిరవకాశంతు నిత్యంనైమిత్తికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మాసప్రోక్తేషు కార్యేషు మూఢత్వం గురుశుక్రయోః । అధిమాసాది దోషాశ్చ నస్యుః కాల విధేర్బలాత్ ॥ * ॥ ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మచజాతేష్టింయథాకాలం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఋతుశాన్తిశ్చకాలాన్తరాభావాత్కర్తవ్యా " ॥ శ్లో ॥ జాతకేనామకరణేతథా౽న్నప్రాశనే౽పిచ । ఆద్యర్తౌదయితానాంచ మాసికం నాపకర్షయేత్ ॥ * ॥ ఇతి మాసికాపకర్షనిషేధేనతద్విధానాత్, " ॥ శ్లో ॥ యోయదీచ్ఛేద్ద్విజన్మత్వమష్టమాబ్దంనలఙ్ఘయేత్ ॥" " ॥ వా ॥ అతిక్రాన్తేతుసావిత్ర్యాఃకాలేఋతుం త్రైవిద్యకం బ్రహ్మచర్యంచరేత్ ॥ " ఇత్యాదిస్మరణాత్ । పుంసవనాదివత్సపిణ్డీకరణానన్తరంపిత్రోర్మృతాబ్దమాసికాపకర్షపూర్వకం పుత్రాదీనాం యద్యప్యుపనయనం కర్తవ్యమ్, తథా౽పి, " తమసోవాఏషతమః ప్రవిశతి, యమవిద్వానుపనయతే, యశ్చావిద్వాన్ " ఇతిబ్రాహ్మణమ్, " తస్మిన్నభిజనవిద్యాసముదేతం సమాహితం సంస్కర్తారమీప్సేత్ " ఇతి స్మరణాదన్యకర్తృత్వసమ్భవాత్కారయితవ్యమ్ । మృతపితృకస్యాప్యష్టమే, " అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపనయీత " ఇతి శ్రుతిబలాచ్ఛ్రుతిస్మృత్యోర్విరోధేశ్రుతేర్బలీయస్త్వాదుపనయనం కర్తవ్యమ్ । తథాచ, యదనన్యకర్తృకమనవకాశంపుంసవనాదికం తత్సపిణ్డీకరణమాసికాపకర్షపూర్వకం ప్రథమాబ్దే౽పికర్తవ్యమ్ । యత్తుకాలాన్తరేకర్తుం శక్యంస్నానవివాహాది, తత్తత్రనకర్తవ్యమ్ । అనవకాశం యదన్యసాధ్యం తత్రతత్ అన్యేన కారయితవ్యమ్ । ఏతదేవాభిప్రేత్యదేవలః — ॥ శ్లో ॥ పితరౌప్రమీతౌయస్యదేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । నదైవం నాపిపిత్ర్యంచయావత్పూర్ణోనవత్సరః ॥ స్నానంచైవమ

హాదానం స్వాధ్యాయశ్చాగ్నిపూజనమ్ । ప్రథమేఽబ్దేనకర్తవ్యం మహాగురునిపాతనే ॥ * ॥ ఇతి । దైవం దేవతాస్థాపనాది, పిత్ర్యమ్ - అన్యేషాం సాపిణ్డ్యమ్, — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దేచాన్యేషాం వత్సరాన్తేసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ఏవంచపితృమృతాబ్దేజ్ఞాతిసంస్కారేకృతేసతి అకృత్వాజ్ఞాతిసాపిణ్డ్యమావశ్యకంశుభంకర్మకర్తవ్యమ్ । స్నానమ్ - సమావర్తనమ్, మహాదానమ్ - కనకాశ్వాదిప్రసిద్ధమ్, స్వాధ్యాయః - ఉపనయనమ్, తదర్థత్వాదుపనయనస్య, "విద్యార్థమ్" ఇత్యాపస్తమ్బస్మృతేః, ఉపకర్మేత్యన్యే, అగ్నిపూజనమ్ - అగ్న్యాధానాది । తతశ్చ "॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తేతతః ప్రేతః పితృత్వముపపద్యతే ॥" ఇతిబోధాయనస్మరణాత్, "॥ శ్లో ॥ ప్రేతలోకేతువసతిర్నృణాం వర్షంప్రకీర్తితమ్ ॥" ఇతివిజ్ఞానేశ్వరేణోక్తత్వాత్, "॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం ప్రేతత్వస్యానివృత్తితః । తావద్భస్మనధార్యంస్యాద్యావదబ్దోనపూర్యతే ॥" ఇతిలోకాక్షిణాప్రేతత్వనివృత్తినిబన్ధనభస్మధారణనిషేధస్యోక్తత్వాచ్చ, అశుచిత్వేనమాతాపిత్రోర్ద్వాదశాహాదౌకృతేఽపిసపిణ్డీకరణే ప్రథమాబ్దికపర్యన్తం పుంసవనాద్యనవకాశకర్మవ్యతిరిక్తశుభకర్మనకర్తవ్యమిత్యాహుః । అన్యేత్వాహుః — ॥ శ్లో ॥ ఆనన్త్యాత్కులధర్మాణాం పుంసాం చైవాయుషః క్షయాత్ । అస్థిరత్వాచ్ఛరీరస్యద్వాదశాహః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి వ్యాఘ్రపాదవచనేన, కులధర్మాణామానన్త్యాదిత్వేనద్వాదశాహసాపిణ్డ్యానన్తరంకర్మానుష్ఠానప్రతిపాదనాత్, ప్రేతభావనివృత్తావపి, "॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధానిశిష్టానిసపిణ్డీకరణంతథా । అపకృష్యాఽపికుర్వీతకర్తానాన్దీముఖేద్విజః ॥" ఇతినాన్దీముఖమాత్రఉపస్థితేమాసికాపకర్షవిధానాత్, నిషేధాభావాచ్చ, "॥ శ్లో ॥ పితర్యుప్రమీతౌయస్యదేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ ॥" ఇతి శ్లోకద్వయోనోక్తకర్మవ్యతిరిక్తానిసర్వాణిశుభకర్మాణి వివాహాదీన్యపికర్తవ్యానీతి । శిష్టాచారాదిహవ్యవస్థా.

పిత్రోర్మరణాబ్దే దర్శాదిశ్రాద్ధనిషేధః

పిత్రోర్మృతాబ్దేదర్శాదిశ్రాద్ధనిషేధ ఉక్తష్షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం వర్షంవర్షార్ధమేవవా । నకుర్యాత్పార్వణశ్రాద్ధమష్టకానవిహన్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అష్టకావ్యతిరిక్తదర్శమహాలయ

మన్వాదిశ్రాద్ధం నకార్యమిత్యర్థః । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమాశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధం శ్రాద్ధం చాపరపక్షకమ్ । ప్రథమేఽబ్దేనకుర్వీత కేశానాంవపనంతథా ॥ * ॥ ఇతి । (ప్రమీతపితృకః కుర్యాన్నకుర్యాదాబ్దికావధి) ఇతి పాఠాన్తరమ్ । ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ యన్మాసేవాబ్దికశ్రాద్ధం యస్య పుత్రో భవేదిహ । ప్రాక్పిణ్డదానాత్తన్మాసి పార్వణం నసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యస్మిన్మాసే ప్రథమాబ్దికం తత్రాబ్దికాత్పూర్వమ్, పార్వణమ్ - దర్శాదిశ్రాద్ధమ్, నకుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం షణ్మాసాభ్యన్తరేఽపిచ । నకుర్యాత్పార్వణశ్రాద్ధమష్టకానవిహన్యతే ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణమ్ - దర్శాది । అత్ర కేచిదాహుః “ ఏతానివచనాని భోజనపర్యన్తశ్రాద్ధనిషేధపరాణి , సంవత్సరాత్షణ్మాసాద్వాఽర్వాగపి తిలోదకమాత్రం కర్తవ్యమ్, ‘ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వంమాససఙ్క్రమణాదిషు । పుత్రస్తిలోదకందద్యాత్తత్ర పిణ్డాంస్తథాఽఽచరేత్ ॥ ’ ఇతి । తిలోదకమాత్రవిధానాత్ ” ఇతి । అన్యేతు “ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వమితివత్సరాన్తసాపిణ్డ్యపరమ్, తిలోదకమితిశ్రాద్ధస్యాప్యుపలక్షణమ్ , తేనవత్సరాత్పరందర్శశ్రాద్ధాదికం కుర్యాత్ ” ఇతివ్యాచక్షతే । శతకవ్యాఖ్యాతారస్తు, “ దర్శాదిశ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణాత్ప్రాఙ్నాస్త్యేవ , ‘ ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతే ప్రేతే పితృకార్యం ప్రవర్తతే । సపిణ్డీకరణంకృత్వాకుర్యాత్పిత్ర్యం శుభానిచ ॥ ’ ఇతిస్మృతేః ” ఇతి । ఏతదపి సపిణ్డీకరణాత్పరందర్శాదిశ్రాద్ధవిధానంవత్సరాన్తసాపిణ్డ్యాభిప్రాయమ్, అన్యథా, ‘ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వంవర్షంవర్షార్ధమేవవా ॥ ’ ఇతిపూర్వోక్తవచనవిరోధః స్యాత్ ” ఇత్యాహుః । “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రేతే పైతృకంపదమాస్థితే । ఆహితాగ్నేస్సినీవాల్యాం పితృయజ్ఞః ప్రవర్తతే ॥ ” ఇతిస్మరణాదాహితాగ్నేరేకాదశదినాదిసాపిణ్డ్యానన్తరం దర్శాదిశ్రాద్ధేనవివాదః , అన్యేషాం శిష్టాచారానుసారేణవ్యవస్థాద్రష్టవ్యా .

ఏకస్మిన్దినే ఏకకర్తృకైకోద్దేశ్యకశ్రాద్ధద్వయనిషేధః

ఏకః కర్తా ఏకస్మిన్దినే శ్రాద్ధద్వయమేకోద్దేశ్యం నకుర్యాత్, నైమిత్తికశ్రాద్ధయోస్సన్నిపాతేతు తద్వయమేకదినేకుర్యాత్ । తదాహద

త్రః — ॥ శ్లో ॥ నైకఃశ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్సమానేఽహనికస్యచిత్ ।
నయజ్ఞంనబలిం నైవ దేవర్షిపితృతర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥
శ్రాద్ధంకృత్వాతుతస్యైవ పునశ్శ్రాద్ధం నతద్దినే । నైమిత్తికంతుకర్తవ్యం
నిమిత్తానుక్రమోదయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । క్రతురపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకృ
త్వాపునఃశ్రాద్ధం నకుర్యాదేకవాసరే । యదినైమిత్తికంనస్యాదేకోద్దేశ్యం
భవేద్యది ॥ * ॥ ఏకదైవత్యం శ్రాద్ధద్వయం నైకదినేకుర్యాదిత్యస్య
నిషేధస్యవిషయోదర్శితఃపితృమేధసారే — ॥ వా ॥ నైకఃశ్రాద్ధద్వయ
మేకోద్దేశ్యమేకవాసరేకుర్యాద్దేవతైక్యాత్, తద్యథా — నిత్యేనదార్శిక
కస్యసోదకుమ్భేనమాసికస్యదార్శికేనమన్వాదియుగాది గ్రహణశ్రాద్ధా
నాం సన్నిపాతే ప్రసంగాత్పూర్వసిద్ధే రుత్తరదార్శికాదిశ్రాద్ధమేవకు
ర్యాదనియతస్య బలీయస్త్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి। “ ॥ శ్లో ॥ ఏకమప్యాశయే
న్నిత్యం పిత్రర్థం పాఞ్చయజ్ఞికే ॥ ” ఇత్యుక్తేననిత్యశ్రాద్ధేనసహ “ ॥ శ్లో ॥
ననిర్వపతియశ్శ్రాద్ధం ప్రమీతపితృకోద్విజః । ఇన్దుక్షయే మాసి మాసి
ప్రాయశ్చిత్తీయతేద్విజః ॥ ” ఇత్యుక్తదర్శశ్రాద్ధస్య, సన్నిపాతే - సం
మేళనే, తథాసోదకుమ్భశ్రాద్ధేనసహ మాసికస్యసన్నిపాతే, దర్శశ్రా
ద్ధేన మన్వాదియుగాదిగ్రహణశ్రాద్ధానాం సన్నిపాతే సత్యుత్తరదర్శాది
శ్రాద్ధేనానియతేన నియతనిత్యశ్రాద్ధాది సిద్ధేర్ననియత నిత్యశ్రాద్ధాద
పృథగనుష్ఠేయమ్ । ప్రత్యహం క్రియమాణనిత్యశ్రాద్ధాపేక్షయా దర్శ
శ్రాద్ధమనియతమ్, ఏవం సోదకుమ్భప్రత్యహం విహితాన్మాసిమృతా
హే విహితంమాసికమనియతమ్, ఏవందర్శశ్రాద్ధం ప్రతిమాసంనియత
మ్, మన్వాదికంతుక్వచిత్క్వచిన్మాసే సమ్భవాదనియతమ్, తస్య బలీ
యస్త్వాత్తదేవానుష్ఠేయమిత్యర్థః । దర్శసఙ్క్రాన్తిశ్రాద్ధయోస్సన్నిపా
తేతు ద్వయోస్తుల్యబలత్వాద్దైవతాభేదాభావాచ్చ దర్శశ్రాద్ధంసఙ్క్రాన్తి
శ్రాద్ధంవా అన్యతరమనుష్ఠేయమ్ । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నిత్యదా
ర్శికయోస్సోదకుమ్భమాసికయోరపి । దార్శికస్యయుగాదేశ్చ దార్శికా
లభ్యయోగయోః ॥ దార్శికస్యచమన్వాదే స్సంపాతే శ్రాద్ధకర్మణః ।
ప్రసఙ్గాదితరస్యాపి సిద్ధెరుత్తరమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అలభ్యయోగశబ్దే

న చన్ద్రసూర్యగ్రహణార్ధోదయాదీనామపి సంగ్రహః, గ్రహణార్ధోదయయోరమావాస్యాకాలీనత్వాద్దార్శికేన సంపాతః। తత్రైవ — ॥శ్లో॥ నైకః శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాదేకస్యైవైకవాసరే। నైమిత్తికావనేకేషాం నిమిత్తానాంచసంకరే॥ నైమిత్తికానితుల్యత్వాద్దైవతైక్యేఽపికృత్స్నశః ॥*॥ ఇతి। ఏకః కర్తా ఏకదినె ఏకమేవ పిత్రాదికముద్దిశ్య శ్రాద్ధద్వయం నకుర్యాత్, అనేకేషాం నిమిత్తానాంచ సన్నిపాతేసతి బహూని నైమిత్తికాని శ్రాద్ధాని దైవతైక్యేఽపి కృత్స్నానికుర్యాత్, నిమిత్తానాంతుల్యత్వాదిత్యర్థః। తదాహ కాత్యాయనః — ॥శ్లో॥ ద్వేబహూని నిమిత్తాని జాయేరన్నేకవాసరే। నైమిత్తికాని కార్యాణి నిమిత్తాన్యనుక్రమాత్ ॥*॥ ఇతి.

దేవతాభేదే ఏకస్మిన్దినె శ్రాద్ధద్వయానుష్ఠానమ్

“॥శ్లో॥ నైకఃశ్రాద్ధద్వయంకుర్యాదేకస్యైవైకవాసరే।” ఇత్యత్ర దైవైక్యే శ్రాద్ధద్వయనిషేధాద్దేవతాభేదే శ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్। పితృమేధసారె తదుదాహృతమ్। తద్యథా — ॥వా॥ నిత్యదార్శికాభ్యాం సోదకుమ్భమాసికాబ్దికానాం సంయోగె ఆబ్దికేన సజాతి త్రిమాసిక సోదకుమ్భానాం సంయోగె సోదకుమ్భాది పూర్వమనుష్ఠేయమనియతత్వాత్, తతోదర్శాది ॥ * ॥ ఇతి। నిత్యశ్రాద్ధేన దర్శశ్రాద్ధేనచ సోదకుమ్భశ్రాద్ధం మాసికంవా మాతుఃపితుర్వా క్షయాహశ్రాద్ధంచయదా సంయుక్తంతదా శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాదేవ, తత్రానియతనిమిత్తం సోదకుమ్భమాసికాబ్దికాదిపూర్వంకృత్వా నిత్యదర్శశ్రాద్ధే కుర్యాత్, ఏవంమాతుఃపితుర్వా క్షయాహశ్రాద్ధేన సజాతిన్త్యాది నైమిత్తికశ్రాద్ధసన్నిపాతేశ్రాద్ధద్వయంకుర్యాత్, తత్ర సజాతిన్త్యాదీనిఅనియతనిమిత్తానిపూర్వంకృత్వా ఆబ్దికం కుర్యాదిత్యర్థః। ఏవంచ దేవతాభేదేసతి నిత్యయోర్నైమిత్తికయోర్వా సంపాతేశ్రాద్ధద్వయమవశ్యం కర్తవ్యమ్, తత్రచా నియతనిమిత్తం పూర్వంకర్తవ్యమ్। తథాచ కాలాదర్శకారః — ॥శ్లో॥ నిత్యస్యసోదకుమ్భస్య నిత్యమాసికయోరపి। దర్శస్యసోదకుమ్భస్య దర్శమాసికయోరపి ॥ యుగాద్యాబ్దికయోశ్చాపి మన్వాద్యాబ్దికయోరపి। ప్రత్యాబ్దికస్యచాలభ్యయోగేష్వవిహితస్యతు ॥ సంపాతే దేవతాభేదా

చ్ఛ్రాద్ధయుగ్మం సమాచరేత్ । నిమిత్తానియతిశ్చాత్ర పూర్వానుష్ఠాన కారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యేషుద్వన్ద్వేషుయస్యశ్రాద్ధస్యనిమిత్తమనియతంత స్యప్రథమమనుష్ఠేయమ్, అనియతనిమిత్తస్యబలీయస్త్వాత్। తేనసోదకుమ్భ మాసికాబ్దికాణిపూర్వంకృత్వానిత్యశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । దార్శికాబ్దికయో స్సన్నిపాతేఆబ్దికంక్షయాహశ్రాద్ధంపూర్వంకృత్వాదర్శశ్రాద్ధంకుర్యా త్, ఏతేషుద్వన్ద్వేషుపశ్చాత్కృత్యముక్తంతత్పూర్వమనుష్ఠేయమిత్యుక్తంభ వతి । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దర్శేక్షయాహఆపన్నేశ్రాద్ధం తత్రకథం భవేత్ । క్షయాహంతు వినిర్వర్త్య దర్శశ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ యస్మాస్యేద్వాబ్దికంశ్రాద్ధం యస్యపిత్రోర్భవేదిహ । ప్రాక్పిణ్డదానాత్తన్మాసి పార్వణంన సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానాత్ ఆబ్దికశ్రాద్ధీయపిణ్డదానా త్ప్రాక్, పార్వణమ్ - దర్శాదిశ్రాద్ధమ్, నసమాచరేదిత్యర్థః.

మాతాపితృశ్రాద్ధద్వయసన్నిపాతేవిధిః

మాతాపితృశ్రాద్ధద్వయ సన్నిపాతే పితృశ్రాద్ధం పూర్వం కుర్యాత్ । “ ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాహైక్యం కాలేనాపిభవేద్యది । పితృశ్రాద్ధంపురాకృత్వా కుర్యాన్మాతురనన్తరమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । తథాచకాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్తుపితృపూర్వత్వం సర్వత్రశ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । సర్వత్ర - సపిణ్డీకరణాన్తె తదుత్తరభావిని ప్రత్యాబ్దికాదౌచ । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోశ్శ్రాద్ధేసమంప్రాప్తే నవే పద్యపితేఽపివా । పితృపూర్వంసదాకుర్యాదన్యత్రాసత్తియోగతః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్ర - మాతాపితృవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధే । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతాహైక్యే పాకాదీన్సహకారయేత్ । కుర్యాదగ్రే పితుశ్శ్రాద్ధంపశ్చాన్మాతుర్యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । పాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధద్వయేచయుగపత్ప్రాప్తేపిత్రోర్మృతేఽహని । ఏకపాకే నతత్కుర్యాదితిస్మృతికృతోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోరేకదినే శ్రాద్ధంచప్రకృతం భవేత్ । ఏకపాకేనతత్కుర్యా ద్వరణాదిపృథక్పృథక్ ॥ నానాన్దిశేషదోషాఽత్రకాలైక్యేత్తుపృథగ్వ

థా । రోహిణ్యాన్తే పితుః కృత్వా వైరించే మాతురారభేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనోఽత్ర విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ ఏకత్రైవ దినే శ్రాద్ధద్వయం ప్రాప్తం యదా తదా । చరేదేవ పురా వర్షాత్పిత్రోరేకస్తు తత్సుతః ॥ తావత్పూర్వం మృతస్యాదౌ కృత్వా సాన్తత్వా యథావిధి । పశ్చాత్పశ్చాన్మృతస్యైవ పృథక్పాకేన సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకస్యాం తిథౌ సఙ్ఘాతానుమరణసమ్బన్ధవ్యతిరిక్తం పిత్రోః శ్రాద్ధద్వయం యదా ప్రాప్తం బహుషు విభక్తేష్వపి పుత్రేషు సత్స్వేకో జ్యేష్ఠ ఏవ పురావర్షాన్నవశ్రాద్ధాద్యాబ్దికపర్యన్తం మరణక్రమేణ కుర్యాదిత్యర్థః । ఏవం చ వర్షాత్పూర్వం కర్తవ్యం శ్రాద్ధం పృథక్పాకేన పితృపూర్వకం వా మరణక్రమేణ వా కుర్యాత్, ఆబ్దికాదినిసహపాకేన పితృపూర్వకమేవ కుర్యాదితి స్థితమ్ । మాసికాబ్దికయోర్యుగపత్ప్రాప్తౌ తు మాతుః పితుర్వా ఆబ్దికం పృథక్కర్తవ్యమ్, మాసికం తు పృథక్పాకేన పశ్చాత్కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాహే మాసికాబ్దే చేత్పూర్వం ప్రత్యాబ్దికం భవేత్ । పశ్చాత్తు మాసికం కార్యం పృథక్పాకపరిక్రియా ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ .

అనేకశ్రాద్ధసన్నిపాతే విధిః

పిత్రోర్జ్ఞాత్యాదేశ్చ శ్రాద్ధత్రయసన్నిపాతే ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ నైకత్ర దివసే శ్రాద్ధత్రయం జాత్వపి విద్యతే । ఏకః కుర్యాత్తథా ప్రాప్తే అన్యో భ్రాతాఽపరం చరేత్ ॥ భ్రాతర్యవిద్యమానే తు తత్పరేఽహ్ని సమాచరేత్ । పశ్చాదాగతయోస్తావత్పిత్రోః పూర్వేఽహ్ని శస్యతే ॥ ఏవం విమృశ్య కర్తవ్యం సంప్రాప్తే ధీమతా సదా । అన్యథా శ్రాద్ధహన్తా స్యాచ్ఛ్రాద్ధసఙ్కరకృద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకకర్తృకం శ్రాద్ధత్రయమేకస్మిన్ దివసే న విద్యతే, ఏకో భ్రాతా పిత్రోః ప్రాప్తే శ్రాద్ధే కుర్యాత్, అన్యో భ్రాతా జ్ఞాతిశ్రాద్ధం చరేత్, అవిద్యమానే తు భ్రాతరి మరణక్రమాత్పశ్చాత్ప్రాప్తం పిత్రోః శ్రాద్ధద్వయం పూర్వదివసే మృతతిథౌ కుర్యాత్, పూర్వమృతస్యాపి జ్ఞాత్యాదేః శ్రాద్ధం మృతతిథేః పరదివసే కుర్యాదిత్యర్థః । అథ పిత్రోరన్యతరశ్రాద్ధస్య జ్ఞాత్యాదిశ్రాద్ధస్య చ సన్నిపాతే శ్రాద్ధద్వయం పితృపూర్వకం తస్యాం తిథౌ కార్యమి

తుక్తం భవతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం ప్రథమం కుర్యాన్మాసికం తు తతః పరమ్ । దర్శశ్రాద్ధం తృతీయం స్యాచ్చతుర్థం తు మహాలయః ॥*॥ ఇతి మహాలయే కారుణికవరణస్య సత్త్వాద్దర్శమహాలయయోర్దేవతాభేదాత్పృథక్కరణమ్ । అనుమరణాబ్దికవిషయే భృగుః — ॥ శ్లో ॥ యా సమారోహణం కుర్యాద్భర్తృచిత్యాం పతివ్రతా । తాం మృతేఽహని సంప్రాప్తే పృథక్పిణ్డే నియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పృథక్పిణ్డనియోజనమ్ - పృథక్ఛ్రాద్ధకరణమ్ । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాం సమారూఢౌ దమ్పతీ నిధనం గతౌ । పృథక్ఛ్రాద్ధం తయోః కుర్యాదోదనం చ పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిస్తు — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని సమాసేన పిణ్డనిర్వపణం పృథక్ । నవశ్రాద్ధం తు దమ్పత్యోరన్వారోహణవత్త్వితి ॥ * ॥ ఇతి । మృతేఽహనిపిణ్డనిర్వపణమ్ - మృతాహశ్రాద్ధమ్, సమాసేన - పాకైక్యేన, పృథక్కుర్యాదిత్యర్థః । మాతృభిరేకచిత్యామన్వారోహణే కృతే పాకైక్యేన ప్రథమం పితుస్తదనన్తరం సాపత్న్యాన్మాతుస్తతో జ్యేష్ఠాదిక్రమేణ సపత్నీమాతౄణాం కుర్యాత్ । తదాహ భృగుః — ॥ శ్లో ॥ ఏకకాలే గతాసూనాం బహూనామథవా ద్వయోః । తన్త్రేణ శ్రపణం కృత్వా కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం పృథక్పృథక్ ॥ పూర్వకస్య మృతస్యాదౌ ద్వితీయస్య తతః పునః । తృతీయస్య తతః కుర్యాత్సన్నిపాతేఽప్యయం క్రమః ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే వ్యాఖ్యాతమేతత్ “ పూర్వకస్య - ముఖ్యస్య; పితుః, ద్వితీయస్య - తతో జఘన్యాయాః సాపత్న్యాన్మాతుః, తృతీయస్య - తతో జఘన్యాయాః సపత్నీమాతుః ” ఇతి । ఏవం చ, “ ॥ శ్లో ॥ నైకత్ర దివసే శ్రాద్ధత్రయం జాత్వపి విద్యతే ॥ ” ఇతి నిషేధః, మాతాపితృవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధసంపాతవిషయః । “ ॥ శ్లో ॥ దమ్పత్యోస్సహసంస్కారో మృతావనుమృతావపి । ఉదకాదిసపిణ్డ్యన్తం ప్రేతకార్యాణి యాన్యపి ॥ కుర్యాత్సమానతన్త్రేణ సాంవత్సరికమేవ చ ॥ ” ఇతి, సఙ్ఘాతమరణానుమరణవిషయే సాంవత్సరికస్య సమానతన్త్రత్వస్మరణమాపద్విషయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాం సమారుహ్య మృతయోరేకబర్హిషి । పిత్రోః పిణ్డాన్ పృథగ్దద్యాత్పిణ్డం వాఽఽపత్సు తత్సుతః ॥ ” ఇత్యగ్నిస్మరణాత్ । పిణ్డమిత్యే

కోద్దిష్టాభిప్రాయమ్, అనాపదితు పృథగేవ కార్యమ్, అన్యథా “ పృథక్ శ్రాద్ధం తయోః కుర్యాత్ ” ఇతి పూర్వోక్తస్మృతి విరోధస్స్యాత్। ఏవంచ, పిత్రోస్సజ్ఞాతమరణే ౽నుమరణే చ సపిణ్డీకరణాన్తం సహ కుర్యాత్, తదుత్తరభావిశ్రాద్ధం సర్వం పాకైక్యేన పృథక్కుర్యాదితి నిర్ణయః

సపిణ్డానాం శ్రాద్ధసన్నిపాతే విధిః

సపిణ్డానాం సహమరణే శ్రాద్ధసంపాతే ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ భవేద్యది సపిణ్డానాం యుగపన్మరణం తథా । సమ్బన్ధాసత్తిమాలోచ్య తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మరణక్రమపరిజ్ఞానే తు తత్క్రమాదేవ కుర్యాత్, “ ॥ శ్లో ॥ పత్నీభ్రాతృసుతాదీనాం సపిణ్డానాం యది క్రమాత్ । సజ్ఞాతమరణం తత్ర తత్క్రమాచ్ఛ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । ఋశ్యశృఙ్గశ్చ — ॥ శ్లో ॥ కృత్వా పూర్వం మృతస్యాదౌ ద్వితీయస్య తతః పరమ్ । పునస్తృతీయస్య తథా సన్నిపాతే త్వయం క్రమః ॥ * ॥ ఇతి । పార్వణైకోద్దిష్టయోస్సన్నిపాతే జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ యద్యేకత్ర భవేతాం వై ఏకోద్దిష్టం చ పార్వణమ్ । పార్వణం త్వభినిర్వర్త్య ఏకోద్దిష్టం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ భ్రాత్రే భగిన్యై పుత్రాయ స్వామినే మాతులాయ చ । మిత్రాయ గురవే శ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం న పార్వణమ్ ॥ ” ఇత్యాదిభిర్విహితస్యైకోద్దిష్టస్య, “ ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పౌత్రః ప్రపౌత్రశ్చ దౌహిత్రో దుహితా స్నుషా । దమ్పతీ చ క్రమాదేతే శ్రాద్ధం కుర్యుస్త్రిపూరుషమ్ ॥ ” ఇత్యాదిభిర్విహితస్య పార్వణస్య చ సన్నిపాతే పార్వణం కృత్వా తత ఏకోద్దిష్టం కుర్యాదిత్యర్థః । ఆద్యైకోద్దిష్టదివసే కర్త్రా స్వదేయశ్రాద్ధమాగతమన్తరితం చ న కుర్యాత్ । “ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టస్య దివసే సపిణ్డీకరణం వినా । శ్రాద్ధం కుర్యాత్ పితృక్రోధాత్క్షయమాప్నోతి సన్తతిః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । ఏకాదశదినే ఏకోద్దిష్టవ్యతిరిక్తశ్రాద్ధాన్తరం యది కుర్యాత్తదా దోషః, విషయవిశేషే ద్వాదశాహవిహితం సపిణ్డీకరణం తత్పూర్వభావి చ షోడశశ్రాద్ధమేకోద్దిష్టదివసే కుర్యాదిత్యర్థః। అత్ర కేచిదాహుః “ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టాన్త ఏవ స్యాత్ సంసర్గాత్ శుద్ధతా త్ర్యహాత్ । ” ఇతి సంసర్గాత్తురేకోద్దిష్టానన్తరం శుద్ధిస్మరణాత్, ‘ ॥ శ్లో ॥

కార్యే ప్రత్యాబ్దికే శ్రాద్ధే త్వన్తరామృతసూతకే। ఆశౌచానన్తరం కార్యమితివాసిష్ఠభాషితమ్ ॥' ఇత్యాశౌచానన్తరమేవ తత్కరణవిధానాదేకోద్దిష్టం కృత్వా తస్మిన్నేవదినే పర్యాత్, ఇతి। తదసాధు, "॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టస్యదివసె సపిణ్డీకరణంవినా।" ఇత్యనేనపూర్వోక్తేన ఏకోద్దిష్టదినమాత్రే శ్రాద్ధాన్తరనిషేధప్రతీతేః। యత్తు — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే హ్యేకోద్దిష్టేచపార్వణే। కృత్వాతుపార్వణశ్రాద్ధమేకోద్దిష్టంసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తదపి "ఏకోద్దిష్టాన్తపవస్యాత్" ఇత్యుక్తానేకస్మృతివిరోధాచ్ఛిష్టాచారాభావాచ్చఉపేక్ష్యమ్। అతఏవపితృమేధసారకృత్ — ॥ హ ॥ దాహకస్తుస్వదేయంశ్రాద్ధమన్తరితం ద్వాదశాహ ఏవ కుర్యాన్నైకాదశాహే తత్రశుద్ధ్యభావాన్నిషేధాచ్చ ॥ * ॥ ఇతి। తేనైవైతద్వ్యాఖ్యాతమ్ "అన్తరితమాగతంచ స్వదేయం శ్రాద్ధం ద్వాదశాహఏవకుర్యాత్సపిణ్డీకరణంతు సావకాశత్వాత్త్రయోదశాహాదౌ కుర్యాత్" ఇతి। యత్తు — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశేఽహని సంప్రాప్తే పార్వణేచ సపిణ్డనే। పార్వణం ప్రథమం కృత్వా పశ్చాత్కుర్యాత్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి, ఏతదేవం వ్యాచక్షతే - పార్వణం ప్రథమదినేకృత్వా పశ్చాత్త్రయోదశదినే సపిణ్డనం కుర్యాదితి। అన్యేత్వాహుః "ద్వాదశాహే సపిణ్డనం కృత్వా త్రయోదశేఽహ్ని అన్తరితం ద్వాదశాహప్రాప్తంచ ప్రత్యాబ్దికం కర్తవ్యమ్, '॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతే ప్రేతే పితృకార్యం ప్రవర్తతే। సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాత్పిత్ర్యం శుభానిచ ॥' ఇతిస్మరణాత్," ఇతి। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా ప్రేతకార్యాణి నిత్యనైమిత్తికాన్యపి। నకుర్యాత్తావదాశౌచం యావత్పిత్ర్యవమోక్షణమ్ ॥ * ॥ ఇతి। తథా — ॥ శ్లో ॥ గ్రహణేతుద్వితీయేఽహ్ని రజోదృష్టౌతుపఞ్చమె। త్రయోదశేఽహ్నిమృతకే జన్మన్యేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి "గ్రహణేతుద్వితీయేఽహ్ని రజోదృష్టౌతుపఞ్చమె" ఇత్యనయోర్విషయోఽగ్రే వక్ష్యతే। మృతకే - మరణాశౌచే, అన్తరితం త్రయోదశేఽహ్నికుర్యాత్, జననాశౌచేత్వేకాదశేకుర్యాదిత్యర్థః। నచవాచ్యమ్, "త్రయోదశే

హ్నిమృతకే ' ఇత్యేతన్మహాగురు పితృసంస్కర్తృవిషయమ్, ' ॥ శ్లో ॥ ఉత్పాద్యపుత్రం సంస్కృత్య వేదమధ్యాప్య యఃపితా । కుర్యాద్వృత్తిం చ నష్టేఽస్మిన్ ద్వాదశాహం మహాగురౌ ॥ ' ఇతివచనేన తత్ర ద్వాదశాహమాశౌచస్మరణాత్ " ఇతి, పూర్వాపరపర్యాలోచనయా " మృతకేచ త్రయోదశే " ఇత్యంశస్యాప్యన్తరిత శ్రాద్ధమాత్రవిషయత్వ ప్రతీతేః, మహాగురువిషయే త్రయోదశేఽహ్నిసాపిణ్డ్యసత్యుక్తన్యాయేన చతుర్దశ దినపర్యాన్తరిత శ్రాద్ధకరణస్య యుక్తత్వాచ్చ । ఏవంచ ద్వాదశాహ సపిణ్డీకరణవిషయే ఽన్తరితం శ్రాద్ధమేకోద్దిష్టదినే సపిణ్డీకరణదినేవా ప్రాప్తం చ త్రయోదశేఽహ్ని కర్తవ్యమ్ । ఏతదేవాభిప్రేత్యస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచం ద్వాదశాహాన్తం నకుర్యాద్దైవతార్చనమ్ । నకుర్యాత్పితృకార్యాణి దానం హోమజపంతథా ॥ * ॥ ఇతి । త్రిపక్షాదౌ సపిణ్డీకరణవిషయేతు అన్తరిత శ్రాద్ధం ద్వాదశాహేకార్యమ్, ద్వాదశాహాదిషు సపిణ్డీకరణపర్యన్తదినేషుచ ప్రాప్తం పిత్రోః ప్రత్యాబ్దికం యథాతిథ్యేవ కర్తవ్యమ్ । నను, " ॥ శ్లో ॥ అకృత్వాప్రేతకార్యాణి నిత్యనైమిత్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావదాశౌచం యావత్ప్రేతత్వమోక్షణమ్ ॥" ఇతి సపిణ్డీకరణపర్యన్తం కర్మానధికారత్వస్మరణాత్కథంతత్ర పితృశ్రాద్ధమితి చేన్న, తస్యపితృశ్రాద్ధవ్యతిరిక్త కర్మనిషేధపరత్వాత్ । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతేఃపిత్రోరన్యేషాం శ్రాద్ధమాచరేత్ । నిత్యం నైమిత్తికంకామ్యమిష్టాపూర్తాదికంచన ॥ మాసికాన్యాబ్దికం పిత్రోరశుద్ధావప్యరసస్సుతః । కుర్యాదేవతిథిప్రాప్తమితిశాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డీకృతేరిత్యభివిధావాకారః, పిత్రోస్సపిణ్డీకరణపర్యన్త మన్యేషాం ప్రత్యాబ్దికం నకుర్యాత్, మాతాపిత్రోరన్యతరస్య ప్రత్యాబ్దికమన్యతరసాపిణ్డ్యాత్పూర్వం కుర్యాదిత్యర్థః । ఏవం చ * పితృసపిణ్డనానన్తరమన్యేషాం ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధం కర్తవ్యమిత్యుక్తం భవతి । యత్తు దేవలవచనమ్ — ॥ ॥ శ్లో ॥ పితరౌప్రమీతౌయస్య దేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । నదైవం వాపి పిత్ర్యంచ యావత్పూర్ణోన వత్సరః ॥ * ॥ ఇతి, అత్ర పిత్ర్యశబ్దేనాన్యేషాం సాపిణ్డ్యముచ్యతే ।

"॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతాబ్దే చాన్యేషాం వత్సరాన్తే సపిణ్డనమ్ ॥" ఇతిస్మరణాత్ । ఏతచ్చాధస్తాన్నిరూపితమ్ । యత్ర దేవత్రైక్యం తత్ర కామ్యానుష్ఠానాని నిత్యం చ శ్రాద్ధం ప్రసఙ్గాత్సిధ్యతి, "॥ శ్లో ॥ కామ్యతన్త్రేణ నిత్యస్య తన్త్రం శ్రాద్ధస్య సిధ్యతి । స్యాదేకత్వం తు నిర్దేశాద్దేవత్రైక్యం భవేద్యది ॥" ఇతిస్మరణాత్ । తథా చ కాలాదర్శే — ॥ వా ॥ దేవత్రైక్యే తు కామ్యానుష్ఠానాని నిత్యం చ సిధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి.

ఆబ్దికనిరూపణమ్

అథాబ్దికం నిరూప్యతే । తత్ర యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తు కర్తవ్యం ప్రతిమాసం చ వత్సరమ్ । ప్రతిసంవత్సరం చైవ మాద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కుర్యాదవశ్యం తు ప్రమీతపితృకస్స్వయమ్ । ఇన్దుక్షయే మాసి మాసి వృద్ధౌ ప్రత్యబ్దమేవ చ ॥ * ॥ ఇతి । జాతుకర్ణ్యః — ॥ శ్లో ॥ పితుః పితృగణస్థస్య కుర్యాత్పార్వణవత్సుతః । ప్రత్యబ్దం ప్రతిమాసం చ విధిర్జ్ఞేయస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । పితృగణస్థస్య - కృతసపిణ్డీకరణస్య పితుః ప్రత్యబ్దం ప్రతిమాసమాబ్దికం మాసికం చ శ్రాద్ధమ్ , పార్వణవత్ - పితృపితామహప్రపితామహాత్మకత్రిపురుషోద్దేశేన, సుతో మృతాహే కుర్యాదిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం యో యథా కుర్యాత్పుత్రః పిత్రే సదా ద్విజః । తథైవ మాతుః కర్తవ్యం పార్వణం తు విధానతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిచిన్తామణౌ — ॥ శ్లో ॥ మృతాహే మాసికం కార్యం ద్వ్యహేహానేనూనమాసికమ్ । ఆబ్దికం ప్రథమం కుర్యాన్మృతమాసే మృతేఽహని ॥*॥ సుధాసిన్ధౌ — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి మృతిః పక్షే యస్య యస్యాం తిథౌ భవేత్ । తస్యామేవ తిథౌ కుర్యాదాబ్దికం తు విచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి మృతిః పూర్వం తస్మిన్మాసి చ తద్దినే । ప్రథమాబ్దికమారభ్య కుర్యాదామరణాన్తికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నారదః — ॥ శ్లో ॥ యస్యాం తిథౌ మృతిః ప్రాప్తా తస్యామేవాబ్దికం భవేత్ । తిథినక్షత్రవారాణాం తిథిరేవ బలీయసీ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మాసపక్షతిథిస్పృష్టే యో యస్మిన్మ్రియతేఽహని । ప్రత్యబ్దం తు తథాభూ

తం తుయాహం తస్యతంవిమః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర సర్వత్ర స్మృతావాహస్య
మాసనిరూప్యత్వం ప్రతీయతే , మాసశ్చ సౌరచాన్ద్రసావనభేదేన త్రివి
ధో భవతి , “ మసీపరిమాణే ” ఇత్యస్మాద్ధాతోర్నిష్పన్నోఽయం మాసశ
బ్దః , సూర్యస్య రాశిగతిర్యత్ర పరిమీయతే స సౌరః , మస్యతే పరిమీయతే
యావతా కాలేన చన్ద్రవృద్ధిక్షయౌ స చాన్ద్రో మాసః , అహోరాత్రా
ణాం త్రింశత్సఙ్ఖ్యా యత్ర పరిమీయతే స సావనః । తదుక్తం బ్రహ్మసిద్ధాన్తే —
॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రశ్శుక్లాదిదర్శాన్తస్సావనస్త్రింశతా దినైః । ఏకరాశౌ రవి
ర్యావత్కాలం మాసస్సభాస్వతః ॥ * ॥ ఇతి । శుక్లాదిః - శుక్లప్రతిపదా
దిః , దర్శాన్తశ్చాన్ద్రః । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మేషాదిస్థే సవి
తరి యో యో దర్శః ప్రవర్తతే । చాన్ద్రమాసాస్తత్తదన్తాశ్చైత్రాద్యా ద్వా
దశ స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ దర్శాద్దర్శశ్చా
న్ద్రస్త్రింశద్దివసస్తు సావనో మాసః । రవిసఙ్క్రమచిహ్నోఽసౌ సౌరో మా
సో నిగద్యతే తజ్జ్ఞైః ॥ * ॥ ఇతి । చాన్ద్రస్తు ద్వివిధః - దర్శాన్తః పూర్ణిమాన్త ఇతి ।
తథా చ శ్రూయతే — ॥ శ్రు ॥ అమావాస్యయా మాసాన్సమ్పాద్యాహ
రుత్సృజన్తి , అమావాస్యయా హి మాసాన్సమ్పశ్యన్తి , పౌర్ణమాస్యా
మాసాన్సమ్పాద్యాహరుత్సృజన్తి , పౌర్ణమాస్యా హి మాసాన్సమ్పశ్య
న్తి ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర ప్రథమపక్షే చాన్ద్రశ్శుక్లాదిదర్శాన్త ఇత్యాదయః
స్మృతయ ఉదాహార్యాః , శిష్టాచారబాహుళ్యం చ తత్ర ప్రసిద్ధమ్ , ద్వితీయ
పక్షస్యోపోద్బలకం స్మృతిలిఙ్గం చ తథా హి మహాలయప్రకరణే పఠ్యతే -
॥ శ్లో ॥ ఆశ్వయుక్కృష్ణపక్షే తు శ్రాద్ధం కుర్యాద్దినే దినే ॥ * ॥ ఇ
తి । తత్ర యది దర్శాన్తో మాసో వివక్ష్యేత తదా భాద్రపదకృష్ణపక్ష ఇత్యుచ్యే
త , న త్వేవముక్తమ్ , ఆశ్వయుజమాసాన్తర్గతత్వం త్విహోచ్యతే , త
చ్చ కృష్ణప్రతిపదాదిపూర్ణిమాన్తత్వే సమ్భవతి । తథా జయన్తీప్రకరణే స్మ
ర్యతే — ॥ శ్లో ॥ మాసి భాద్రపదేఽష్టమ్యాం కృష్ణపక్షేఽర్ధరాత్రకే । భ
వేత్ప్రోష్ఠపదే మాసి జయన్తీ నామ సంజ్ఞితా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపి జయన్త్యా
భాద్రపదాన్తర్గతత్వం మాసస్య పూర్ణిమాన్తతాం గమయతి । యతిధర్మప్ర
కరణే చ స్మర్యతే — ॥ వా ॥ సంధిషు హావయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర యది

దర్శాన్తవివక్షాయాస్తదాదర్శస్యైవసన్ధిత్వాత్తత్రైవవపనంకుర్యుః , పు
ర్వస్తిచపూర్ణిమాయామ్ , తస్మాద్దర్శాన్తత్వపూర్ణిమాన్తత్వయోర్వ్యవ
స్థితోవికల్పః । తథాచబ్రహ్మసిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాపరిచ్ఛిన్నో
మాసస్స్యాద్బ్రాహ్మణస్యతు । సఙ్క్రాన్తిపౌర్ణమాసాభ్యాంతథైవనృప
వైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిశ్శాస్త్రే — ॥ శ్లో ॥ దర్శాన్తః పూర్ణిమా
న్తశ్చచాన్ద్రోమాసోద్విధామతః । జాతిభేదాద్దేశభేదాత్తాచమాసౌవ్యవ
స్థితౌ ॥ నర్మదాదక్షిణేభాగేదర్శాన్తోమాసఇష్యతే । నర్మదోత్తరభాగేతుపూ
ర్ణిమాన్తఇతిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామపి — ॥ వా ॥ శుక్లప్ర
తిపదాదిదర్శాన్తశ్చాన్ద్రోమాసఇత్యేతద్దక్షిణాపథేద్రష్టవ్యమ్ , ఉత్త
రాపథేతుకృష్ణప్రతిపదాదిపౌర్ణమాస్యన్తశ్చాన్ద్రోమాస ఇతి ద్రష్టవ్య
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । తదేవంసౌరచాన్ద్రసావనభేదేనమాసస్త్రివిధః , తత్ర
చాన్ద్రోమాసోదర్శాన్తః పూర్ణిమాన్తోవా దేశభేదేన జాతిభేదేనచవ్యవస్థితః,
నాక్షత్రమపిమాసం కేచిదిచ్ఛన్తి ॥ శ్లో ॥ “ సర్వర్క్షైః పరివృత్తైస్తు
నాక్షత్రోమాసఉచ్యతే ॥ ” ఇతివిష్ణుధర్మోత్తరే అభిధానాత్ .

ఋతునిర్ణయః

ప్రసఙ్గాదృతునిర్ణీయతే । ఋతుర్వసన్తాదిః కాలవిశేషః । సచష
డ్విధః “ షడ్వా ఋతవః ” ఇతిశ్రుతేః । యత్తు “ ద్వాదశమాసాః పఞ్చ
ర్తవః ” ఇతిశ్రుతమ్ , తత్ర హేమన్తశిశిరయోరేకీకరణంవివక్షితమ్ । త
థాచబహ్వృచబ్రాహ్మణేపఠ్యతే — ॥ శ్రు ॥ ద్వాదశమాసాఃపఞ్చర్తవోహే
మన్తశిశిరయోస్సమాసేన ॥ * ॥ ఇతి । తథాపఞ్చప్రయాజస్యానుమన్త్రి
ణమన్త్రః శ్రూయతే — ॥ శ్రు ॥ హేమన్తశిశిరావృతూనాంప్రీణామి ॥*॥
ఇతి । ఏవంస్వరూపేణఋతవష్షోఢాభిద్యన్తే , తత్రైకర్తుర్మాసద్వయాత్మ
కః , — ॥ శ్రు ॥ “ ద్వన్ద్వముపదధాతి , తస్మాద్ద్వన్ద్వమృతవః ” ఇత్యుప
ధానబ్రాహ్మణే శ్రవణాత్ । ఏకస్మిన్నృతౌకయోర్మాసయోర్ద్వన్ద్వంగృ
హీతవ్యమిత్యాకాఙ్క్షాయాంవసన్తాద్యృతుషు క్రమేణచైత్రమాసాదిద్వ
న్ద్వం గ్రాహ్యమితి శ్రుతిరేవాహ — ॥ శ్రు ॥ మధుశ్చమాధవశ్చవాస
న్తికావృతూశుక్రశ్చశుచిశ్చగ్రైష్మావృతూనభశ్చనభస్యశ్చవార్షికావృ

ఋతూ ఇషశ్చోర్జశ్చ శారదావృతూ సహశ్చ సహస్యశ్చ హైమన్తికావృతూ తపశ్చ తపస్యశ్చ శైశిరావృతూ ॥ * ॥ ఇతి । ఏషు చ వాక్యేషు ఋతూ ఇతి ద్వివచనమృత్వవయవమాసాభిప్రాయమ్ , అన్యథా “ షడ్వా ఋతవః ” ఇతి శ్రూయమాణా షట్సఙ్ఖ్యా బాధ్యేత । అవయవినః ఋతోర్వసన్తాదేరేకైకాత్మకత్వమాధానబ్రాహ్మణే ఏకవచనేన వ్యవహారాదవగన్తవ్యమ్ — ॥ శ్రు ॥ వసన్తో వై బ్రాహ్మణస్యర్తుర్గ్రీష్మో వై రాజన్యస్యర్తుశ్శరద్వై వైశ్యస్యర్తుః ॥ * ॥ ఇతి । సంవత్సరోపక్రమరూపత్వేన వసన్తస్య ప్రాధాన్యం ద్రష్టవ్యమ్ , “ ముఖం వా ఏతదృతూనాం యద్వసన్తః ” ఇతి శ్రుతేః । తే చ వసన్తాదయ ఋతవో ద్వివిధాశ్చాన్ద్రాస్సౌరాశ్చ , చైత్రాదయశ్చాన్ద్రాః , తే చోదాహృతా మధుశ్చ మాధవశ్చేత్యాదినా । న చ తత్ర చైత్రాదయో నోక్తా ఇతి శఙ్కనీయమ్ , మధ్వాదిశబ్దానాం చైత్రాదిపర్యాయత్వాత్ । అత ఏవాహుః — ॥ శ్లో ॥ చైత్రో మాసో మధుః ప్రోక్తో వైశాఖో మాధవో భవేత్ । జ్యేష్ఠమాసస్తు శుక్రస్స్యాదాషాఢశ్శుచిరుచ్యతే । నభో మాసశ్శ్రావణస్స్యాన్నభస్యో భాద్ర ఉచ్యతే ॥ ఇషశ్చాశ్వయుజో మాసః కార్తికశ్చోర్జసంజ్ఞకః । సహో మాసో మార్గశీర్షస్సహస్యః పుష్యనామకః । మాఘమాసస్తపః ప్రోక్తస్తపస్యః ఫాల్గునః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । చాన్ద్రమాసానాం చైత్రాదిసంజ్ఞా నక్షత్రప్రయుక్తాః । యస్మిన్మాసే పూర్ణిమా చిత్రానక్షత్రేణ యుజ్యతే స చైత్రః , ఏవం వైశాఖాదిషూన్నేయమ్ । చిత్రావిశాఖాదియోగస్యోపలక్షణత్వాత్క్వచిత్ చిత్రాదిప్రత్యాసన్నస్వాత్యనూరాధాదియోగేఽపి చైత్రవైశాఖాదిసంజ్ఞా న విరుధ్యతే । ఏతేషాం చైత్రాద్యాత్మకానాం వసన్తాదీనాం చన్ద్రపరికల్ప్యత్వాచ్చాన్ద్రత్వమ్ । అత ఏవామ్నాయతే — ॥ శ్రు ॥ చన్ద్రమాష్షష్ఠోతాసఋతూన్కల్పయాతి ॥ * ॥ ఇతి నను , అస్త్వేవం మధ్వాదీనాం ద్వాదశానాం చాన్ద్రమాసానాం వసన్తాద్యృతుత్వమ్ , మలమాసస్య తు త్రయోదశస్య చాన్ద్రమాసస్య కథమృతుషు నిర్వాహః? ఉచ్యతే , యయోర్మాసయోర్మధ్యే మలమాసో దృశ్యేత తయోరుత్తరస్మిన్ తస్యాన్తర్భావః । తథాసౌ షష్టిదినాత్మకో మలినశుద్ధభాగద్వయాత్మక ఇతి మధ్వాదిశబ్దవాచ్యత్వేనోక్తేష్వన్తర్భావాన్న కాప్యనుప

ప్త్తిః । సౌరేష్వృతుషు బోధాయనేన మీనమేషయో ర్మేషవృషభయో ర్వావసన్త ఇత్యభిధానాన్మీనాదిత్వం మేషాదిత్వంచ వైకల్పికం వసన్తస్యాఙ్గీకృతమ్ । వృద్ధగార్గ్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మీనమేషౌ రవిర్యావద్వసన్తస్తావదిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ యావన్మేషవృషభౌ భానుర్వసన్తస్తావదుచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । కాలనిర్ణయే — ॥ శ్లో ॥ వసన్తాద్యృతవో ద్వేధా చాన్ద్రాస్సౌరాశ్చ చాన్ద్రగాః । చైత్రాద్యా అథ మీనాద్యా మేషాద్యా వా వివస్వతః ॥ * ॥ ఇతి । తదేవమ్ , “ వసన్తే బ్రాహ్మణోఽగ్నిమాదధీత , గ్రీష్మే రాజన్య ఆదధీత , శరది వైశ్య ఆదధీత , వసన్తే బ్రాహ్మణముపనయీత , గ్రీష్మే రాజన్యమ్ , శరది వైశ్యమ్ , వసన్తే జ్యోతిష్టోమేన యజేత ” ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిపురాణవిహితేషు కర్మసు చాన్ద్రస్సౌరో వా ఋతుర్దేశాచారానుసారేణ వికల్పతో ద్రష్టవ్యః .

అయననిరూపణమ్

అథాయనమ్ । అయత్యనేన ఋతుత్రయేణ సూర్యో దక్షిణామాశాముత్తరాశాం వేత్యృతుత్రయమయనమ్ । తథా చ శ్రుతిః — తస్మాదాదిత్యష్షణ్మాసో దక్షిణేనైతి షడుత్తరేణ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కాలనిర్ణయకారః “ ఆదిత్యగతిముపజీవ్యాయననిష్పత్తేస్సౌరమేవైతత్ , అత ఏవ విష్ణుధర్మోత్తరే సౌరమానమధికృత్యోక్తమ్ ‘ ॥ శ్లో ॥ ఋతుత్రయం చాయనం స్యాత్ ’ ఇతి । కేచిత్తు చాన్ద్రమానేనాయనద్వయమభ్యుపగచ్ఛన్తి , ‘ మార్గశీర్షమాసాదికైస్త్రిభిఋతుభిః కల్పితః కాలష్షణ్మాసాత్మక ఉత్తరాయణమ్ , జ్యేష్ఠమాసాదికో దక్షిణాయనమ్ ’ ఇతి । తత్ర ప్రమాణం జ్యోతిశ్శాస్త్రే దౌమ్యవాక్యమ్ । శ్రౌతస్మార్తకర్మానుష్ఠానే తు మకరకర్కటసఙ్క్రాన్త్యాదిక ఏవాయనద్వయకాలః ” ఇతి .

సంవత్సరనిరూపణమ్

అథ సంవత్సరః । సంవత్సరో నామ అయనాద్యవయవయుక్తోఽవయవీ కాలవిశేషః । సమ్యగ్వసన్త్యస్మిన్నయనర్తుమాసాదయ ఇతి వ్యుత్పత్తేః । స చ ద్వాదశమాసాత్మకః , “ ద్వాదశమాసాస్సంవత్సరః ” ఇతి శ్రుతేః । చాన్ద్రస్సావనస్సౌరమాసభేదేన సంవత్సరస్త్రివిధః । తదుక్తం బ్రహ్మసిద్ధా

న్తే — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రిసావనసౌరాణాంమాసానాంతుప్రభేదతః । చాన్ద్రిసావనసౌరస్తుత్రయస్సంవత్సరాఅపి ॥ * ॥ ఇతి । అత్రచాన్ద్రిసంవత్సరశ్చైత్రశుక్లప్రతిపదాదికః ఫాల్గునదర్శాన్తః , సౌరస్తుమేషాదిమీనాన్తః , సావనష్షష్ట్యుత్తరశతత్రయాహోరాత్రాత్మకః । పఞ్చవిధత్వం సంవత్సరస్యోక్తమాయుర్వేదే — ॥ శ్లో ॥ సౌరబృహస్పతిసావనశశధరనాక్షత్రికాః క్రమేణస్యుః । మాతులపాతాలాతులవిమలవరాఙ్గైస్తువత్సరాః పఞ్చ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాయమర్థః - గణకప్రసిద్ధాక్షరసఙ్ఖ్యయామాతులశబ్దః పఞ్చషష్ట్యధికశతత్రయమాచష్టే, తావద్దివసపరిమితస్సౌరసంవత్సరః । పాతాళశబ్దః, పఞ్చషష్ట్యధికశతత్రయమాచష్టే , తావద్దివసపరిమితకాలోబృహస్పతేస్సంవత్సరః। అతులశబ్దఃషష్ట్యధికశతత్రయమాహ, తావద్దివసపరిమితస్సావనస్సంవత్సరః । విమలశబ్దశ్చతుఃపఞ్చాశదధికశతత్రయమాచష్టే, తావద్దివసపరిమితశ్చాన్ద్రిస్సంవత్సరః । వరాఙ్గశబ్దశ్చతుర్వింశత్యధికశతత్రయమాహ, తావద్దివసపరిమితో నాక్షత్రికస్సంవత్సరఇతి । తత్రనాక్షత్రికస్యజ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధేరాయుర్దాయాదావుపయోగః । బార్హస్పత్యస్తు సింహబృహస్పతిరిత్యాదివిశేషముపజీవ్య గోదావర్యాదిస్నానాదౌ వినియుక్తః । సౌరస్సంవత్సరో మేషాదిరాశిపురస్కారేణ ప్రవృత్తే సాంవత్సరికే వ్రతాదౌ ద్రష్టవ్యః । తథాచవ్రతం విష్ణుధర్మోత్తరేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ భగవన్ కర్మణాకేన తిర్యగ్యోనౌనజాయతే । మ్లేచ్ఛదేశేచ పురుషస్తన్మేచక్ష్వచవైమునే ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ మేషసఙ్క్రమణే భానోస్స్వోపవాసో నరోత్తమః । పూజయేద్భార్గవం దేవం రామం శక్త్యాయథావిధి ॥ * ॥ ఇత్యారభ్య — ॥ శ్లో ॥ మీనేసఙ్క్రమణేమత్స్యం వాసుదేవంచపూజయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యన్తేన గ్రన్థేన వ్రతం విధాయాన్తే తదుపసంహృతమ్ " ॥ శ్లో ॥ కృత్వావ్రతం వత్సరమేతదిష్టం మ్లేచ్ఛేషుతిర్యక్షుచనాపిజాతే " ఇతి । షష్ట్యధికశతత్రయసఙ్ఖ్యాకైర్దినైర్నిర్వర్త్యేగవామయనాదౌ సావనోద్రష్టవ్యః । పక్షవిశేషే తిథివిశేషేవా ప్రతిసంవత్సరంవిహితం యత్కర్మతత్రచాన్ద్రిసంవత్సరోద్రష్టవ్యః । తథానిరూఢపశుబన్ధప్రకరణేశ్రూయతే — ॥ శ్రు ॥ తేనసంవత్సరేయజేత ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ స

రాః స్వర్గలోకాన్ప్రశుబన్ధయాజ్యభిజయతి। తేనయక్ష్యమాణో౽మావాస్యా యాం పౌర్ణమాస్యాంవా ॥ * ॥ ఇత్యత్ర చాన్ద్రః సంవత్సరో గ్రాహ్యః, చాన్ద్రతిథౌ తదనుష్ఠానవిధానాత్, "తదాద్యాస్తిథయోద్వయోః" ఇత్యమరసింహేనచాన్ద్రాహోరాత్రేష్వేవ తిథిశబ్దానుశాసనాత్ । 'పక్షపరిగ్రహే,' ఇత్యస్మాద్ధాతోశ్చన్ద్రస్య పఞ్చదశానాం కలానాం పూరణమ పక్షయోర్వా యత్ర పరిగృహ్యతే సపక్ష ఇతి నిర్వచనాచ్ఛుక్లాది పక్షపురస్కారేణ ప్రవృత్తేకర్మణి చాన్ద్రఏవ ద్రష్టవ్యః। యథా, శుక్లపక్షే అనన్తవ్రతం విహితమ్, "నవవర్షాణి పఞ్చచ" ఇతి సంవత్సరస్యచానన్తవ్రతాఙ్గత్వం ప్రతీయతే, తత్ర చాన్ద్రస్సంవత్సరః। యత్రతు "॥ శ్లో॥ గురుతాశిష్యతాచైవతయోర్వత్సరవాసతః, ॥ శ్రు॥ సంవత్సరమేతద్వ్రతంచరేత్।" ఇత్యాదౌ నియామకంనాస్తి, తత్రచాన్ద్రాదీనామన్యతమ ఇచ్ఛయాగృహీతవ్యః। ప్రకృతమనుసరామః — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసిమృతః పక్షే యస్యయస్యాం తిథౌ భవేత్ । తస్యామేవతిథౌ కుర్యాదాబ్దికంతు విచక్షణః ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిఃపూర్వోక్తైర్వచనైఃపక్షతిథిసమ్బన్ధేనాబ్దికస్య విధానాచ్చాన్ద్రస్యైవాస్య గ్రాహ్యత్వంప్రతీయతే। అత్రగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ వివాహాదౌ స్మృతస్సౌరో యజ్ఞాదౌ సావనస్స్మృతః। ఆబ్దికే పితృకార్యే౽పి చాన్ద్రో మాసః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి। చన్ద్రికాయామిదం వ్యాఖ్యాతమ్ "యజ్ఞాదౌ - మాససంవత్సరసాధ్యయజ్ఞవ్రతప్రాయశ్చిత్తక్రియాదౌ, తత్ర మాససాధ్యయజ్ఞాః - మాసంవైశ్వదేవేనేత్యాదివాక్యైర్విహితాః, మాససాధ్యవ్రతాని - మాసోపవాసాదీని, మాససాధ్యప్రాయశ్చిత్తక్రియాస్తు - ॥ శ్లో ॥ గోష్ఠేవసేద్బ్రహ్మచారీమాసమేకంపయోవ్రతః। గాయత్రీజప్యనిరతో ముచ్యతే౽సత్ప్రతిగ్రహాత్ ॥*॥ ఇత్యాదివాక్యవిహితాః, సంవత్సరసాధ్యయజ్ఞాః - గవామయనాదయః, సంవత్సరసాధ్యవ్రతాని "సంవత్సరమేతద్వ్రతంచరేత్" ఇత్యాదివిహితాని, సంవత్సరసాధ్యాః ప్రాయశ్చిత్తక్రియాః - ద్వాదశవార్షికాద్యా ద్రష్టవ్యాః। ఆబ్దికే - సాంవత్సరికశ్రాద్ధే, పితృకార్యే - మాసికాదౌ, అపిశబ్దాదుక్తసంవత్సరసాధ్యయజ్ఞవ్యతిరిక్తేసర్వస్మిన్ దేవకార్యే చాన్ద్రో

మాసః ప్రశస్యతఇతి । ఉక్తంచ పితామహేన — ॥ శ్లో ॥ దైవేకర్మణిపిత్ర్యే చ మాసశ్చాన్ద్రమసః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆత్రేయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అభిషేకేతు నాక్షత్రం సావనం వేతనాదిషు । పిత్ర్యేచాన్ద్రమసం శస్తం సౌరం స్మార్తేష్వనిన్దితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అభిషేకే - రాజ్యాభిషేకే, స్మార్తేషు - వివాహాదిష్విత్యర్థః । లఘుహారీతః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం ద్వాదశేమాసి కార్యాపిణ్డక్రియాసుతైః । క్వచిత్త్రయోదశేఽపిస్యాదాద్యంముక్త్వాతు వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశేమాసి అతీతఇతి శేషః । అత్ర త్రయోదశగ్రహణ సామర్థ్యాచ్చాన్ద్రే మాసఇతి జ్ఞేయమ్, సౌరసంవత్సరే త్రయోదశమాసాసమ్భవాత్ । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తేఽపికర్తవ్యమాబ్దికం ప్రథమం ద్విజైః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాపిసంక్రాన్తిరహితసౌరమాసాసమ్భవాచ్చాన్ద్రఏవగృహీతవ్యః । పృథగార్గ్యోఽత్ర విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టక్యంచ పూర్వేద్యుర్యరష్టకాఽమాయుగాదయః । మన్వాదయోఽక్షయాపఞ్చమ్యాద్యౌచాన్ద్రౌప్రకీర్తితౌ ॥ మాసికేచాబ్దికేవస్త్రధాన్యస్వర్ణాదివృద్ధిషు । భృత్యోపకల్పనాదౌచ మాసాబ్దౌ సౌరసావనౌ ॥ * ॥ ఇతి । మాసికే అబ్దికేచ మాసాబ్దౌ సౌరౌ, ధాన్యస్వర్ణాదివృద్ధిషు భృత్యోపకల్పనాదౌచమాసాబ్దౌసావనావితివ్యాఖ్యాతారః । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అష్టకాఽపరపక్షౌమావాస్యాదౌ చాన్ద్రమానతః । మాసికాబ్దికవృద్ధ్యాదౌ మాసాబ్దౌ సౌరసావనౌ ॥ * ॥ ఇతి । అపరపక్షః - భాద్రపదకృష్ణపక్షః, ఆదిశబ్దాత్పూర్వేద్యురన్వష్టక్యాఽక్షయతృతీయామన్వాదియుగాదిపఞ్చమ్యాదీనాముపసంగ్రహః । వృద్ధిః - ఋణీకృతసువర్ణాదేర్వృద్ధిః, ఆదిశబ్దేన భృత్యుపకల్పనాద్యుపసంగ్రహః । త్రికాణ్డీచ — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రోమాసశ్శ్రుతిస్మృత్యోః కర్మణోర్మాసికాబ్దికే । విహాయభృతివృద్ధ్యాదావితరౌ పరికీర్తితౌ ॥ * ॥ మాసికాబ్దికవ్యతిరిక్తశ్రౌతస్మార్తకర్మణోశ్చాన్ద్రోమాసః, మాసికాబ్దికయోర్భృతివృద్ధ్యాదౌచ, ఇతరౌ - సౌరసావనావిత్యర్థః । సపవ — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్రాశౌస్థితేసూర్యే యోమృతిం ప్రతిపద్యతే । పునస్తద్రాశిమాపన్నే ఖానావాబ్దికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రావపి —

॥ శ్లో ॥ యస్మిన్ రాశౌ స్థితే సూర్యే విపత్తిం యాతి మానవః । తద్రాశావే
వ కర్తవ్యం పితృకార్యం మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
వ్రతే చాన్ద్రమసం శస్తం న శ్రాద్ధేషు ప్రశస్యతే । అస్థిరశ్చాన్ద్రమాసస్స్యా
త్ స్థిరస్సౌరోఽత్ర కారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చాన్ద్రో మాసోఽధిమాససమ్భ
వాదస్థిరః , తదసమ్భవాత్సౌరః స్థిరః । అత్ర - సౌరపరిగ్రహే , స్థిరత్వం
కారణమిత్యర్థః । అత్ర కేచిదమూలం శ్లోకమిమం వర్ణయన్తో వ్యాచక్షతే ।
॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రమానవిధానేన మాసులేదివసే సతి । ఆద్యాబ్దికం ప్రకుర్వీత
సౌరేణ పునరాబ్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సౌరమానానువర్త్యపి చాన్ద్రమానవి
ధానేన మృతదివసాత్ , మాసులేదివసే - పఞ్చపఞ్చాశదుత్తరశతత్రయ
దివసే , ప్రథమాబ్దికం ప్రకుర్వీత ద్వితీయాద్యాబ్దికం తు సౌరమానేనకు
ర్వీత , ప్రథమాబ్దికస్య చాన్ద్రమానేన కర్తవ్యత్వవిధానసామర్థ్యాన్మా
సికాన్యపి తేనైవ మానేన కర్తవ్యానీతి । తత్తు “ ॥ శ్లో ॥ మాసికే చాబ్దికే వస్త్రే
న్యస్య స్వర్ణాదివృద్ధిషు ॥ ” ఇతి పూర్వోక్త వృద్ధగార్గ్యాది వచనవిరోధాదు
పేక్ష్యమ్ । తదేవం మాసికాబ్దికవిషయే సౌరవిధిపరాణాం చాన్ద్రవిధిపరా
ణాం తత్తత్ప్రశంసాపరాణాం చ బహూనాం వచనానాం సత్త్వాత్ , “ తు
ల్యబలవిరోధే వికల్పః ” ఇతి గౌతమస్మరణాద్వ్రీహియవవద్వికల్పః ,
స చ దేశకులాచారానురోధేన వ్యవస్థితో విజ్ఞేయః । తథా చ మనుః — ॥ శ్లో ॥
యేనాస్య పితరో యాతా యేన యాతాః పితామహాః । తేన యాయాత్స
తాం మార్గం తేన గచ్ఛన్న రిష్యతి ॥ సద్భిరాచరితం యస్మాద్ధార్మికైశ్చ ద్వి
జాతిభిః । తద్దేశకులజాతీనామవిరుద్ధం ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సుమ
న్తురపి — ॥ శ్లో ॥ యత్ర శాస్త్రగతిర్భిన్నా సర్వకర్మసు భారత । ఉది
తేఽనుదితే చైవ హోమభేదో యథా భవేత్ ॥ తస్మాత్ కులక్రమాయా
తమాచరం త్వాచరేద్బుధః । స గరీయాన్మహాబాహో సర్వశాస్త్రోది
తాదపి ॥ * ॥ ఇతి । సౌరమాసే తిథిద్వయసమ్భవే మాసికాబ్దికయోః ప
రాతిథిర్గ్రాహ్యా । యదాహ వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ మాసే సంవత్సరే
చైవ తిథిద్వైధం యదా భవేత్ । తత్రోత్తరోత్తమా జ్ఞేయా పూర్వా స్యా
త్తు మలిమ్లుచా ॥ * ॥ ఇతి । మాసే - మాసికే , సంవత్సరే - సాంవత్సరి

కఇత్యర్థః । తథాచసంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరేదివసేకుర్యాదాబ్దికంమాసికంతథా । ప్రత్యాబ్దికంతథాకుర్యాచ్ఛ్రేయసార్థమోభవేద్యది ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాసేసంవత్సరేచైవ తిథిద్వైధంయదాభవేత్ । తత్రోత్తరాతిథిర్గ్రాహ్యా నపూర్వాతుమలిమ్లుచా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ అబ్దికేమాసికేచాపి పూర్వస్మిన్దివసేకృతే । తదానీంకులహానిస్స్యాదుత్తరేగోత్రవర్ధనమ్ ॥*॥ ఇతి । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ మాసికాబ్దికకృత్యేతుతిథిద్వైధంయదాభవేత్ । పూర్వస్త్రీదోషజననముత్తరేభాగ్యసాధనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకమాసితిథిద్వైధేపరత్రాబ్దికమాసికే । తద్వత్ప్రత్యాబ్దికంకుర్యాదిత్యాహభగవాన్యమః ॥ యదిపూర్వదినేకుర్యాత్తదాలక్ష్మీక్షయకరంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నారదః — ॥ శ్లో ॥ పితృకార్యంతుసర్వేషామృద్ధిభాజనముత్తరే । దివసద్వితయేప్రాప్తేపూర్వస్త్రీకులక్షయః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రపరతిథేస్సఙ్క్రాన్త్యుపరాగవ్యాప్తత్వేపూర్వాగ్రాహ్యా , ఉభయత్రతథాత్వేతుపరాతిథిర్గ్రాహ్యా । యదాహసఙ్గ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ మాసస్యైకస్మిన్ద్వేతిథీచేత్పరస్యాత్పూర్వస్తస్మిన్సూర్యసఙ్క్రాన్తియుక్తే । ద్వావప్యేవంసఙ్గతౌచేత్పరస్యాత్సర్వంచైవంచన్ద్రసూర్యోపరాగే ॥ * ॥ ఇతి । § (మాసస్యైకస్మిన్ద్వేతిథీచేత్పరస్యాదిత్యాదినాతిథేస్సఙ్క్రమోపరాగవ్యాప్తత్వేతత్తిథేర్వర్జనీయతే,త్వముచ్యతత్రమృతతిథౌప్రథమాదౌఖణ్డతిథివిషయిశ్రాద్ధదినేవాతత్పూర్వాపరదినేవాసఙ్క్రమేసతిమృతతిథిప్రయుక్తంశ్రాద్ధంతద్దినేనకర్తవ్యమిత్యర్థోవా । యస్మిన్దినేశ్రాద్ధంకర్తవ్యత్వేననిర్ణీతంతస్మిన్నేవదినేతత్తిథౌవాతిథ్యన్తరేఽపివాసఙ్క్రమేతచ్ఛ్రాద్ధంనకర్తవ్యమిత్యర్థోవేతిసంశయః । మాసస్యైకస్మిన్నితితిథేరేవగ్రహణాత్తిథౌసఙ్క్రమాపవాదోపాశ్రయణీయఇతిప్రాప్తే , ఉచ్యతే , తత్రతిథిగ్రహణంతిథ్యుపలక్షితదినపరం నతిథిపరమ్ , తథాచ , “ ఉత్తరేదివసేకుర్యాత్ , పూర్వస్మిన్దివసేకుర్యాత్ , యదిపూర్వదినేకుర్యాత్ ” ఇత్యాదివచనేషు — ॥ శ్లో ॥ పితృకార్యంతుసర్వేషామృద్ధిభాజనముత్తరే । దివసద్విత

---

§ మాసస్యైకస్మిన్ ఇత్యాదిః పరిహరణీయ ఇత్యన్తః కుణ్డలితోఽధిపాఠ

యే ప్రాప్తే పూర్వత్రుతుకులక్షయః ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృతివచనేషు దివపది నయోర్గ్రహణాత్ । కించ, తిథినిర్ణయేచ తిథిమువలక్షణీకృత్య తిథ్యుపలక్షితదినఏవ శ్రాద్ధకరణం నిర్ణీయతే , నతు తిథివిశిష్టే దినే వా తిథివిశిష్టాపరాహ్ణే వా । తథాహి , కుతపమారభ్య యావదపరాహ్ణం శ్రాద్ధస్య ముఖ్యకాలః, మధ్యాహ్నసాయాహ్నావపి గౌణకాలౌ , అన్తతో గత్వా రాత్రేః ప్రథమయామోఽపి , ఏతేషు కాలేషు శ్రాద్ధక్రియమాణే తత్కాలేతయా తిథ్యా భవితవ్యమితి ననియమః , కింతు , యావదపరాహ్ణం వా అపరాహ్ణైకదేశే వా దినద్వయేఽపరాహ్ణే తిథ్యభావే పూర్వదినే సాయాహ్నవా తిథిసమ్భవే శ్రాద్ధకరణకాలే తిథ్యన్తరేఽపి శ్రాద్ధమితి నిర్ణయః । ఏవం మాససమ్బన్ధోప్యూహనీయమ్ । యస్మిన్దినేఽపరాహ్ణే తన్మాససమ్బన్ధభూయస్త్వం వాస్తి, తద్దినే శ్రాద్ధకరణకాలే తన్మాససమ్భవేఽపి శ్రాద్ధమితి నిర్ణయః । తస్మాత్తన్మాసమృతతిథిస్పృష్టదినస్యైవ శ్రాద్ధదినత్వేన గ్రహణాత్ప్రాధాన్యాత్తద్దినఏవ సఙ్క్రమదోషః పరిహరణీయః , నతు పూర్వాపరదినే తత్తిథౌ సఙ్క్రమః ఇతి కృత్వా శ్రాద్ధార్హదినం పరిహరణీయమ్ —॥ శ్లో ॥ మాసస్యైకస్మిన్ద్వినక్షత్రే ద్వే తిథీ చ భవిష్యతః । ఆద్యతః పితృకార్యాణి దేవకార్యాణి చోత్తరే ॥ * ॥ ఇతి వచనం కేరళాది దేశాన్తర విషయమ్ , దేశాన్తర ఏవ మృతదిననక్షత్ర ఏవాన్నాబ్దికాదికరణాత్ । తత్సహచర్యాత్పూర్వ తిథివచనమపి దేశాన్తరవిషయమ్ । అస్మిన్దేశే తు పరతిథౌ రేవ గ్రహణే వచనబాహుళ్యదర్శనాదాచారబాహుళ్యాచ్చ పరస్మిన్నేవ శ్రాద్ధం కార్యమ్ । యద్వా , పఞ్చదశస్వపి తిథిషు తథా సప్తవింశనక్షత్రేష్వపి కామ్యశ్రాద్ధం విహితమ్ , తద్విషయం వా । నను , దినస్యైవ సంక్రాన్తిదోషావిచారణీయశ్చేత్ అహోరాత్రయోరపి సఙ్క్రమదోషః పరిహరణీయో వాఽపి శేషస్మరణాత్ , " మాసస్యైకస్మిన్ద్వౌ తిథీ చేత్ " ఇతి " సౌరమాసే తిథిద్వైధే" ఇతి చ తత్తిథ్యుపలక్షితదినస్యైవ గ్రహణాదహోరాత్రయోరపి దినశబ్దవాచ్యత్వాత్షష్టిఘటికాపరిమితేషు సఙ్క్రమః పరిహర్తవ్య ఏవ । అత్ర కేచిదాహుః , సఙ్క్రాన్తితర్పణవిషయేఽర్ధరాత్రాదధస్తాత్సఙ్క్రమణే పూ

గ్రన్థో బహుషు పుస్తకేషు నదృశ్యతే .

ర్వదినేమధ్యాహ్నస్యైవోపరిక్రియా , అర్ధరాత్రాత్పరంచేదుత్తరదినే ప్రహరద్వయమితివిధానాదర్ధరాత్రాత్పరంసఙ్క్రాన్తిమేదోషోనాస్తీతి , తదసత్ , అస్యనియమస్యఅయనద్వయేవ్యభిచారాత్ । అన్యేతు , ఉపాకర్మవిషయేఅర్ధరాత్రాత్పూర్వంగ్రహణంచేదుపాకర్మనకర్తవ్యం పరంచేత్కర్తవ్యమితివచనస్యసత్వాత్తద్వదత్రభవత్వితి , తదప్యసాధు , విషయభేదాత్ యథోచితం గ్రాహ్యమ్ । ఏకాదశ్యాఉదయేఘటికామాత్రసద్భావేయథాతద్దినే ఉపవాసః , ఏవమపరాహ్ణేమృతతిథిసద్భావేతద్దినంశ్రాద్ధదినం తదేవసఙ్క్రాన్తిదుష్టమ్ , నతుసముద్రస్నానేఅమావాస్యాదివత్తిథివిశిష్టేకాలేశ్రాద్ధమ్ , దివైవశ్రాద్ధకరణాత్ । అతఏవతత్రసఙ్క్రాన్తిదోషఇత్యపినవాచ్యమ్ , రాత్రేఃప్రథమయామస్యాపిగౌణకాలత్వేన శ్రాద్ధస్యాఙ్గీకారాత్ । తస్మాదహోరాత్రమధ్యేసఙ్క్రాన్తిదోషఃపరిహరణీయః) స్మృత్యన్తరేవిశేషోఽభిహితః —॥ శ్లో ॥ యస్మిన్నహనిసఙ్క్రాన్తిః పరంమధ్యం దినంభవేత్ । ఆబ్దికంతత్రకుర్వీత హ్యన్యథాగ్రాహ్యముత్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉభయత్రాపి సఙ్క్రాన్తిదోషే ఆవర్తనాదర్వాగ్యదిసఙ్క్రాన్తిస్తదాపూర్వత్ర , ఆవర్తనాత్పరంచేత్పరత్రేత్యర్థః । ఉభయోఃకర్మకాలస్యదుష్టత్వే యత్రతస్మాస సమ్బన్ధభూయస్త్వం తత్ర కుర్యాత్ । తదుక్తం సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ సౌరమాసేతిథిద్వైధే మాసికాబ్దియోఃపరా । సాచోపరాగసఙ్క్రాన్తి దుష్టాచేత్పూర్వకామతా ॥ ద్వయోర్దోషేఽర్కసఙ్క్రాన్తిరర్వాగావర్తనాద్యది । పూర్వాపరాఽన్యథా గ్రాహ్యా కర్మకాలేద్వయోరపి ॥ దుష్టేతస్మాససమ్బన్ధభూయస్త్వం యత్రసామతా ॥ * ॥ ఇతి .

సౌరతిథ్యలాభే చాన్ద్రతిథిగ్రహణప్రతిపాదనమ్

సౌరమాసేమృతతిథ్యభావే చాన్ద్రమాసమృతతిథిర్గ్రాహ్యా । తదాహహారీతః — ॥ శ్లో ॥ సౌరేయదిదినంశూన్యం తదా చాన్ద్రవిధానతః । పూర్వమాసేకృతంచేత్స్యాత్పితౄణాంతృప్తికారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సౌరాలాభేతతఃపూర్వం కృతంచేత్సఫలంభవేత్ । ఉత్తరస్మిన్కృతేమాసితచ్ఛ్రాద్ధమసురాలయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సంవర్తః —

॥ శ్లో ॥ సౌరమానవిధానేతు మృతమాసేతిథిర్నచేత్ । పూర్వమాసే తదా
కుర్యాదుత్తరేమాసిదుఃఖదమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥
వృశ్చికాదిత్రిమాసేషుమృతాహోనభవేద్యది । పూర్వమాసితిథౌకుర్యా
న్మాసికంచాబ్దికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం సౌర
మాసేస్యాత్సఙ్క్రాన్తిరహితేతిథౌ । సౌరమాసేయదితిథిర్నస్యాచ్చాన్ద్ర
మాసేస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ సౌరేమాస్యేక
స్మింస్తిథిద్వయసమ్భవే పరస్యామేవ శ్రాద్ధంకుర్యాత్ , తత్రసఙ్క్రా
న్త్యుపరాగదోషే పూర్వస్యామ్ , తత్రైవంచేత్పరస్యామ్, ఉభయత్రా
ప్యేవంచేత్పరస్యామ్ , క్వచిత్సౌరేతిథ్యభావే చాన్ద్రమాసికుర్యాత్ ॥*॥
ఇతి । తస్మింశ్చాన్ద్రేక్షయంగతేసతి తదుత్తరమాసే తిథిర్గ్రాహ్యా । తదు
క్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సౌరమాసేతిథ్యభావే మాసికాబ్దికయోరపి ।
చాన్ద్రోమాసోభవేద్గ్రాహ్యస్తస్మింశ్చాన్ద్రేక్షయంగతే ॥ తదుత్తరేమా
సితిథిర్గ్రాహ్యాపూర్వత్రనేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । యదాశుక్లప్రతిపది ధనుస్స
ఙ్క్రాన్తిర్దర్శమధ్యే మకరసఙ్క్రాన్తిశ్చ తదాధనుస్సౌరవా దర్శస్యాస
మాప్త్యానతస్య మార్గశీర్షత్వమ్ , మకరస్సౌరవా తత్సమాప్త్యా తస్య
పౌషత్వమేవ , మార్గశీర్షస్తు లుప్తఇత్యేవం కదాచిత్సంభావితే క్షయమా
సేసతి ధనుర్మాసామావాస్యామృతతిథిస్తదుత్తరమాసే గ్రాహ్యేత్యర్థః .

ఆబ్దికపరిత్యాగే ప్రత్యవాయోక్తిః

ఆబ్దికశ్రాద్ధపరిత్యాగె ప్రత్యవాయమాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥
పణ్డితాజ్ఞానినోమూర్ఖాః స్త్రియోఽథబ్రహ్మచారిణః । మృతాహంసమతి
క్రమ్యచణ్డాలాఃకోటిజన్మసు ॥ * ॥ ఇతి । భవిష్యత్పురాణప్రభాసఖణ్డయో
శ్చ — ॥ శ్లో ॥ మృతాహంసమతిక్రమ్యచణ్డాలాఃకోటిజన్మసు । అతోవి
ప్రైర్నతత్త్యాజ్యం ప్రాణైఃకణ్ఠగతైరపి ॥ మృతేఽహనిపితుర్యస్తు నకు
ర్యాచ్ఛ్రాద్ధమాదరాత్ । మాతుశ్చైవ వరారోహే వత్సరాన్తేమృతేఽ
హని ॥ నాహం తస్యమహాదేవి పూజాంగృహ్ణామినోహరిః ॥ * ॥ ఇతి । ఆ
శ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ మన్వాదిభ్యోయుగాదిస్తు సహస్రగుణతోఽధి
కః । యుగాదేశ్చాయనద్వన్ద్వమయనాద్విషువద్వయమ్ ॥ విషుద్వయా

ద్వ్యతీపాతో వ్యతీపాతాత్తుద్వాదశీ । ద్వాదశ్యాస్తు తథా దర్శో దర్శా-
త్పిత్రోస్తు వార్షికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అధ్వగశ్చాతుర
శ్చైవ విహీనశ్చ ధనైస్తథా । ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత హేమ్నా వా ద్విజ
సత్తమః ॥ ద్రవ్యాభావే ద్విజాభావే త్వన్నమాత్రం తు పాచయేత్ । పై
తృకేన తు సూక్తేన హోమం కుర్యాద్విచక్షణః ॥ అత్యన్తద్రవ్యశూన్య
శ్చేచ్ఛక్త్యా దద్యాద్గవాం తృణమ్ । స్నాత్వా చ విధివద్విప్రః కుర్యాద్వా
తిలతర్పణమ్ ॥ అథవా రోదనం కుర్యాదత్యుచ్చైర్విజనే వనే । దరిద్రో౽
హం మహాపాపీ వదన్నితి విచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥
భోజకో యస్తు వై శ్రాద్ధం న కరోతి ఖగాధిప । మాతాపితృభ్యాం సతతం వ
ర్షే వర్షే మృతే౽హని ॥ స యాతి నరకం ఘోరం తామిస్రం నామ నా
మతః ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజనిః — ॥ శ్లో ॥ ఊషరే తు యథా క్షిప్తం బీ
జం న ప్రతిరోహతి । తథా చ తద్భవేత్తేషాం యన్నదత్తం మృతే౽హని ॥*॥
మృతాహే యన్న దత్తమన్యత్ర దత్తం తన్నిష్ఫలం భవేత్ , అతో మృతా
హే అవశ్యం దాతవ్యమిత్యభిప్రాయః । తథా — ॥ శ్లో ॥ పణ్డితా జ్ఞాని
నో వా౽పి మూర్ఖా మోషితపవవా । మృతాహం సమతిక్రమ్య చణ్డాలేష్వ
భిజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । కౌర్మే౽పి — ॥ శ్లో ॥ నైమిత్తికం తు కర్తవ్యం గ్ర
హణే చన్ద్రసూర్యయోః । బాన్ధవానాం చ మరణే నరకీ స్యాదతో౽న్య
థా ॥ * ॥ ఇతి .

శ్రాద్ధీయతిథికాలాదినిరూపణమ్

కర్మకాలవ్యాపినీ తిథిరత్ర గ్రాహ్యా । యదాహ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః —
॥ శ్లో ॥ కర్మణో యస్య యః కాలస్తత్కాలవ్యాపినీ తిథిః । తయా కర్మాణి కు
ర్వీత హ్రాసవృద్ధీ న కారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యో౽పి — ॥ శ్లో ॥ యో
యస్య విహితః కాలస్తత్కాలవ్యాపినీ తిథిః ॥ * ॥ ఇతి । కర్మకాలశ్చ సపి
ణ్డీకరణాత్పూర్వభావిన్యేకోద్దిష్టే మధ్యాహ్నః , తదుత్తరభావిని మాసికా
బ్దికాదావపరాహ్ణః । తథా చ వృద్ధగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నవ్యా
పినీ యా స్యాత్సైకోద్దిష్టే తిథిర్భవేత్ । అపరాహ్ణవ్యాపినీ స్యాత్పార్వణే
సా తిథిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్య యచ్ఛ్రా

ద్ధం దైవహీనం విధీయతే । ఏకోద్దిష్టంతుతతో ప్రోక్తం మధ్యాహ్నేతత్ప్ర
కీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంతుమధ్యా
హ్నే నవశ్రాద్ధాదికంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మధ్యాహ్నశ్చ - సప్తమాష్ట
మ నవమముహూర్తాత్మకః , తేచముహూర్తాః , గన్ధర్వకుతపరౌహి
ణసంజ్ఞకాః । తథాచాహ్నఃపఞ్చదశముహూర్తాఃస్మర్యన్తే ॥ శ్లో ॥ రౌ
ద్రశ్శ్వేతశ్చమైత్రశ్చ తథా సాలవిదఃస్మృతః । సావిత్రో వైశ్వదేవశ్చగన్ధ
ర్వఃకుతపస్తథా ॥ రౌహిణస్తిలకశ్చైవ విభవో నిఋతిస్తథా । శమ్బరోవి
జయశ్చైవ బోధఃపఞ్చదశస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతేపఞ్చదశసూర్యోద
యనారభ్యక్రమాద్దివాముహూర్తాః , క్రమశోనిశ్యపి । తథావిష్ణుధర్మో
త్తరే — ॥ శ్లో ॥ త్రింశన్ముహూర్తాశ్చతథాప్యహోరాత్రేణకీర్తితాః ।
తత్రపఞ్చదశ ప్రోక్తా రామరాత్రిర్దివాతథా ॥ దివసశ్చయదారామవృ
ద్ధింసమనుగచ్ఛతి । తదాత్రిశముహూర్తానాం తదావృద్ధిఃప్రకీర్తితా ॥ దిన
వృద్ధిర్యదారామ దోషాహానిస్తదాభవేత్ । తదాత్రితముహూర్తానాం
హానిర్జేయాతదాతదా ॥ * ॥ ఇతి । యథోక్తనానాత్మకత్రింశన్ముహూ
ర్తోపేతస్యసావనాహోరాత్రస్య యదహః పఞ్చదశ ముహూర్తాత్మ
కం తస్యాహ్నో భాగానతభేదేన పఞ్చధావికల్ప్యన్తే , ద్వేధా త్రే
ధా చతుర్ధా పఞ్చధాపఞ్చదశధా , ఇతి పఞ్చభేదాః । తత్ర ద్వేధావిభాగః
స్కాన్దపురాణే దర్శితః ॥ శ్లో ॥ ఆవర్తనాత్తుపూర్వాహ్ణోహ్యపరాహ్ణస్త
తఃపరః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదేవాభిప్రేత్యమనురాహ ॥ శ్లో ॥ యథా
చైవాపరః పక్షః పూర్వపక్షాద్విశిష్యతే । తథాశ్రాద్ధస్యపూర్వాహ్ణాద
పరాహ్ణోవిశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । త్రేధావిభాగశ్శ్రుత్యానేనదర్శి
తః — ॥ వా ॥ తస్మాదహరహః పూర్వాహ్ణే దేవా అశనమభ్యవహ
రన్తి , మధ్యందినేమనుష్యాః , అపరాహ్ణేపితరః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదే
వ విభాగమభిప్రేత్యసమామ్నాయతే — ॥ శ్రు ॥ ఋగ్భిఃపూర్వాహ్ణేదివిదే
వఈయతే । యజుర్వేదేతిష్ఠతి మధ్యే అహ్నః । సామవేదేనాస్తమయే మ
హీయతే । వేదైరశూన్యస్త్రిభిరేతిసూర్యః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రుత్యన్తరేఽ
పి — ॥ శ్రు ॥ పూర్వాహ్ణో వై దేవానాంమధ్యందినోమనుష్యాణామపరా

ష్ణాః పితౄణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్ధా విభాగమాహ గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణః ప్రహరః పూర్వో మధ్యాహ్నః ప్రహరస్తతః । అపరాహ్ణస్తృతీయస్సాయాహ్నశ్చ తతః పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చధా విభాగం వ్యాస ఆహ — ॥ శ్లో ॥ ముహూర్తత్రితయం ప్రాతస్తావానేవ తు సంగవః । మధ్యాహ్నస్త్రిముహూర్తస్స్యాదపరాహ్ణోఽపి తాదృశః ॥ సాయాహ్నస్త్రిముహూర్తస్తు సర్వకర్మబహిష్కృతః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధపరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ లేఖాప్రభృతి సూర్యస్య ముహూర్తాస్త్రియ ఏవ తు । ప్రాతస్తు స స్మృతః కాలో భాగశ్చాహ్నస్స పఞ్చమః ॥ సఙ్గవస్త్రిముహూర్తోఽథ మధ్యాహ్నస్తత్సమః స్మృతః । తతస్త్రయో ముహూర్తాశ్చ హ్యపరాహ్ణో విధీయతే ॥ పఞ్చమోఽథ దినాంశో యస్సాయాహ్న ఇతి స స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । సాధిష్ఠాతృదేవతాః పఞ్చ భాగాస్సమామ్నాయన్తే ॥ శ్రు ॥ దేవస్య సవితుః ప్రాతః, మిత్రస్య సఙ్గవః, బృహస్పతేర్మధ్యన్దినమ్, భగస్యాపరాహ్ణః, వరుణస్య సాయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చదశధా విభాగశ్శఙ్ఖేన దర్శితః ॥ శ్లో ॥ రౌద్రశ్చైత్రస్తథా మైత్రస్తథా సాలకటః స్మృతః । సావిత్రశ్చ జయన్తశ్చ గాన్ధర్వః కుతపస్తథా ॥ రౌహిణశ్చ విరిఞ్చిశ్చ విజయో నైరృతిః స్మృతః । మహేన్ద్రో వరుణశ్చైవ బోధః పఞ్చదశః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కాలనిర్ణయకారః — ॥ వా ॥ తత్ర పఞ్చధా విభాగపక్షస్య బహుశ్రుతిస్మృతిసిద్ధత్వాత్ప్రాయేణైతమేవపక్షమాశ్రిత్య విధినిషేధశాస్త్రాణి ప్రవర్తన్తే, త్రేధా విభాగస్తు సోమయాగే సవనత్రయే ఉపయుజ్యతే, యథోక్తేషు పఞ్చసు కాలేషు యాని విహితాని కర్మాణి తాని దైవపిత్ర్యరూపేణ రాశిద్వయం కృత్వా తయోర్గౌణకాలాభ్యనుజ్ఞయా ద్వేధా విభాగో దర్శితః, చతుర్ధా విభాగస్తు ప్రకరణబలాద్గోభిలస్మృత్యుక్తకర్మవిశేషేషు ద్రష్టవ్యః, పఞ్చదశధా విభాగో ముహూర్తకర్మవిశేషోపజీవనేన విధినిషేధప్రవృత్తే జ్యోతిశ్శాస్త్రే ప్రష్టవ్యః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే తు — ॥ శ్లో ॥ పఞ్చధా పఞ్చదశధా త్రేధా ద్వేధా చ వాఽపరమ్ । విభక్తం మునయః ప్రాహుస్తత్రాద్యాసమ్మతో మమ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర - తేషు పక్షేషు, ఆద్యః - పఞ్చధావ

ర్దశధాపక్షౌ, మనుసమ్మతావిత్యర్థః । యస్తునవధావిభాగఆత్రేయే
ప్రదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాతరాత్తస్సఙ్గవశ్చరుద్ధోమధ్యాహ్నసన్త
పౌ । అపరాహ్ణః ఖిస్సాయం నవధాభిద్యతేత్వహః ॥ * ॥ ఇతి, తత్ర
ఆర్తరుద్ధసన్తపఖినీనాం స్మృతిషువినియోగాదర్శనాన్నవధావిభాగఉపే
క్ష్యః । ఏవంచసతిపఞ్చస్వహ్నోభాగేషు తృతీయోమధ్యాహ్నో
భాగఏకోద్దిష్టేగ్రాహ్యః, తత్రైకోద్దిష్టస్యోపక్రమేకుతపస్యపూర్వో
త్తరభాగావిచ్ఛయావికల్పితౌ । తదాహవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ కుతపప్రథ
మేభాగఏకోద్దిష్టముపక్రమేత్ । ఆవర్తనసమీపేవా తత్రైవనియతాత్మ
వాన్ ॥ * ॥ ఇతి । సమాప్తికాలమాహశ్లోకగౌతమః ॥ శ్లో ॥ ఆరభ్య
కుతపేశ్రాద్ధంకుర్యాదారౌహిణం బుధః । విధిజ్ఞోవిధిమాస్థాయరౌహిణం
తునలఙ్ఘయేత్ ॥ రౌహిణంలఙ్ఘయేద్యస్తుజ్ఞానాదజ్ఞానతోఽపివా । ఆసురం
తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధంపితౄణాం నోపతిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి । యద్యపిపార్వణ
శ్రాద్ధస్యాపికుతపేప్రారమ్భస్సమానస్తథాపిసమాపనంతస్యకాలాన్తర
ఏవ । తదుక్తం మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అహ్నోముహూర్తావి
ఖ్యాతాదశపఞ్చచసర్వదా । తత్రాష్టమోముహూర్తోయస్సకాలః కుత
పః స్మృతః ॥ అష్టమేభాస్కరోయస్మాన్మన్దీభవతిసర్వదా । తస్మాదనన్తఫ
లదస్తత్రారమ్భోవిశిష్యతే ॥ ఊర్ధ్వంముహూర్తాత్కుతపాద్యన్ముహూ
ర్తచతుష్టయమ్ । ముహూర్తపఞ్చకంహ్యేతత్స్వధాభవనమిష్యతే ॥ * ॥
ఇతి । ఏవంచరౌహిణసమాప్తిప్రతిపాదకంయద్వచనమస్తితత్సర్వమేకో
ద్దిష్టవిషయంవేదితవ్యమ్ । తదేవమేకోద్దిష్టశ్రాద్ధేమధ్యాహ్నస్యకర్మకా
లత్వాత్ “ ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నవ్యాపినీయాస్యాత్సైకోద్దిష్టేతిథిర్భవే
త్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్త్రిముహూర్తవ్యాపినీతిథిర్గృహీతవ్యేతిస్థితమ్ । అ
త్రనిర్ణేతవ్యోవిషయష్షోఢాభిద్యతే — పూర్వేద్యురేవమధ్యాహ్నవ్యా
పిత్వమ్, అపరేద్యురేవమధ్యాహ్నవ్యాపిత్వమ్, ఉభయత్రతదావ్యా
పిత్వమ్, ఉభయత్రతదవ్యాపిత్వమ్, ఉభయత్రసామ్యేనతదేకదేశ
వ్యాపిత్వమ్, వైషమ్యేణతదేకదేశవ్యాపిత్వంచేతి । తత్రపూర్వేద్యు
రేవాపరేద్యురేవవా మధ్యాహ్నవ్యాప్తిరిత్యేతయోః పక్షయోర్మధ్యా

హ్నవ్యాపిత్వస్యైవనిర్ణాయకత్వాన్నకోపిసన్దేహః, “ ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నవ్యాపినీయాస్యాత్తిథిఃపూర్వాపరాఽపివా । తత్రకర్మాణికుర్వీతహ్రాసవృద్ధీనకారణమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ఉభయత్రచతద్వ్యాపిత్వతదవ్యాపిత్వరూపయోః పక్షయోః పూర్వేద్యురేవానుష్ఠానమ్ । తథాచసతి — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణస్తదాజ్ఞేయః పిత్ర్యేషుచశుభావహః । దినాన్తేపఞ్చనాడ్యస్తుపుణ్యాః ప్రోక్తామనీషిభిః ॥ ఉదయేచతథాపిత్ర్యే దైవేష్వైవతుకర్మణి । దేవకార్యేతిథిర్జ్ఞేయాయస్యామభ్యుదితోరవిః ॥ పిత్ర్యకార్యేతిథిర్జ్ఞేయాయస్యామస్తమితోరవిః ॥ * ॥ ఇత్యాదీన్యపరాహ్ణసాయాహ్నాస్తమయవ్యాపివిషయాణిపిత్ర్యసామ్యవచనాన్యనుగృహీతానిభవన్తి, ఉభయత్రసామ్యేనైకదేశవ్యాప్తౌఖర్వాదివాక్యంద్రష్టవ్యమ్, తచ్చపార్వణప్రస్తావేయోజయిష్యతే । వైషమ్యేణైకదేశవ్యాప్తౌతు, యదాపూర్వేద్యుర్మహతీతదామహత్త్వానుగ్రహాత్సామాన్యవచనానుగ్రహాచ్చపూర్వేద్యురేవానుష్ఠానమ్, యదాతుపరేద్యురేవమహతీతదాసామాన్యశాస్త్రముపేక్ష్యాపిమహత్త్వమేవాదరణీయమ్ । యదాహహారీతః — ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపినీచేదాబ్దికస్యయదాతిథిః । మహతీంతత్రతద్విద్ధాంప్రశంసన్తిమహర్షయః ॥ * ॥ ఇత్యనేనైవన్యాయేనాత్రాపిపరేద్యురేవానుష్ఠానంద్రష్టవ్యమితి కాలనిర్ణయాదావుక్తోయమేకోద్దిష్టనిర్ణయః । ఏతచ్చ “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం దైవహీనం విధీయతే ॥ ” ఇతిసపిణ్డీకరణాత్పూర్వంయదేకోద్దిష్టంవిహితం తత్రైవమధ్యాహ్నవ్యాపినీతిథిః, నతు “ ॥ శ్లో ॥ అపుత్రస్యపితృవ్యస్యభ్రాతుశ్చైవాగ్రజన్మనః ॥ ” ఇత్యాదినాసపిణ్డీకరణాత్పరమపివిహితఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధే, “ పిత్ర్యాణామపరాహ్ణేస్యాత్ ” ఇత్యాదినాసపిణ్డీకరణేనపితృత్వంప్రాప్తస్యసర్వస్యాఽప్యవిశేషేణాపరాహ్ణవిధానాదిత్యాహుః । అత్రకశ్చిత్సఙ్గ్రహకారః ॥ శ్లో ॥ గ్రాహ్యోవర్తనకాలికీద్విదివసేయద్యేవముత్రాధికాశస్తాతత్రసమాక్షయేయదితదాపూర్వాతువృద్ధౌపరా । వృద్ధిహ్రాసవియుక్సమాఽపిచపరామధ్యాహ్నయోస్సాన్నచేత్పూర్వైవేతితిథిస్సపిణ్డనకృతేప్రాఙ్మాసికేనిత్యశః ॥ * ॥ ఇతి.

పార్వణశ్రాద్ధకాలనిర్ణయః

అథ పార్వణశ్రాద్ధకాలస్య నిర్ణయః । తస్యాపరాహ్ణః కర్మకాలః । తథా చ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణే పితౄణాం తు తత్ప్రదానం విశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ తథా శ్రాద్ధస్య పూర్వాహ్ణాదపరాహ్ణో విశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే దైవికం కృత్యమపరాహ్ణే పితృక్రియా । గ్రహణే నిశి వా కార్యా న రాత్రౌ పైతృకం పునః ॥ * ॥ ఇతి । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణః పితౄణాం తు హ్యపరాహ్ణానుయాయినీ । సా గ్రాహ్యా పితృకార్యే తు న పూర్వాహ్ణానుయాయినీ ॥ * ॥ ఇతి । బృహన్మనురపి — ॥ శ్లో ॥ యస్యామస్తం రవిర్యాతి పితరస్తాముపాసతే । తిథిం తేభ్యో యతో దత్తో హ్యపరాహ్ణస్స్వయంభువా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణే తు పైతృకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రుతిశ్చ — అపరాహ్ణః పితృణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ చోదనాదపరాహ్ణస్య గజచ్ఛాయోపదేశనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రుత్యా స్మృత్యా చాపరాహ్ణస్య పార్వణశ్రాద్ధాఙ్గత్వేన విధానాత్తథా స్మృత్యా గజచ్ఛాయాయాః పార్వణాఙ్గత్వేన విధానాత్సా చాపరాహ్ణే భవతీత్యపరాహ్ణోదర ఇత్యర్థః । తదుక్తం భరద్వాజేన — ॥ శ్లో ॥ వనస్పతిగతే సోమే యా చ్ఛాయా పూర్వతోముఖీ । గజచ్ఛాయా హి సా ప్రోక్తా పితౄణాం దత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్విగుణా యాత్మనశ్ఛాయా దర్శే స్యాదాపరాహ్ణికీ । గజచ్ఛాయా హి సా ప్రోక్తా పితౄణాం తృప్తికారిణీ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే దైవికం కర్మ హ్యపరాహ్ణే తు పైతృకమ్ । ఏకోద్దిష్టం తు మధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నను, సాయాహ్నవ్యాపినః క్వచిత్కర్మకాలత్వం స్మర్యతే “ ॥ శ్లో ॥ దినాన్తే పఞ్చనాడ్యస్తు పుణ్యాః ప్రోక్తా మనీషిభిః । ఉదయే చ తథా పిత్ర్యే దైవే చైవ హి కర్మణి ॥ ” ఇతి, మైవమ్, యమేన ప్రతిషిద్ధత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥ సాయాహ్నే త్రిముహూర్తేః స్యాచ్ఛ్రాద్ధం తత్ర న కారయేత్ । రాక్షసీ నామ సా వేలా గర్హితా సర్వ

కర్మసు ॥" ఇతి । తర్హి, పఞ్చనాడీవచనం నిర్విషయం స్యాదితి చేన్న, కేనాపి నిమిత్తేనాపరాహ్ణాసమ్భవే గౌణకాలత్వాభ్యనుజ్ఞాపరత్వాత్ । అత ఏవ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ స్వకాలాతిక్రమే కుర్యాద్రాత్రేః పూర్వం తథా విధిః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రపాదోఽపి — ॥ శ్లో ॥ విధిజ్ఞః శ్రద్ధయోపేతస్సమ్యక్ కాలాత్రే నియోజకః । రాత్రేర్గతేత్ర కుర్వాణశ్శ్రియః ప్రాప్నోత్యనుత్తమామ్ ॥ * ॥ ఇతి । నను, సాయాహ్నేఽపి యథాకథంచిద్విప్రమ్యాపహస్తదా కిం శ్రాద్ధస్య లోపప్రసక్తిం వా రాత్రావపి కర్తుం శక్యతే, తత్ర లోప ఏవేతి తావత్ప్రాప్తమ్, కుతః, ముఖ్యకాలగౌణకాలత్వయోరపి నిషేధాత్ । ముఖ్యకాలత్వం ప్రతినిషేధతి మనుః — ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ శ్రాద్ధం న కుర్వీత రాక్షసీ కీర్తితా హి సా । సన్ధ్యయోరుభయోశ్చైవ సూర్యే చైవాచిరోదితే ॥ * ॥ ఇతి । న చైవం సతి గ్రహణశ్రాద్ధమపి తత్ర నిషిధ్యేత ఇతి శఙ్కనీయమ్, శాతాతపేనాపి శేషితత్వాత్, " ॥ శ్లో ॥ రాత్రౌ శ్రాద్ధం న కుర్వీత రాహోరన్యత్ర దర్శనాత్ । సూర్యోదయముహూర్తే చ సన్ధ్యయోరుభయోస్తథా ॥" ఇతి, గౌణకాలత్వమపి వ్యాసవ్యాఘ్రపాదాభ్యాం పర్యుదస్తం రాత్రేః, పూర్వమ్ "రాహోరన్యత్ర" ఇతి తాభ్యాముక్తత్వాత్ । తస్మాత్సంపన్నశ్రాద్ధాసమ్భవే లోప ఏవేతి ప్రాప్తే బ్రూమః, న తావద్రాత్రౌ శ్రాద్ధస్య సర్వాత్మనా నిషేధో వక్తుం శక్యః, ఆపస్తమ్బేన రాత్రౌ శ్రాద్ధసమాప్త్యభ్యుపగమాత్, "న చ నక్తం శ్రాద్ధం కుర్వీతారబ్ధే చాభోజనసమాపనాత్" ఇతి । నను, సన్ధ్యాయామపి ప్రారబ్ధస్య రాత్రౌ సమాప్తిః ప్రసక్తా, తాదృశస్తు ప్రారమ్భః సన్నిషిద్ధః ॥ శ్లో ॥ ఉపసన్ధ్యం న కుర్వీత పితృపూజాం కథంచన । స కాల ఆసురః ప్రోక్తః శ్రాద్ధం తత్ర వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, నైవమ్, సన్ధ్యాసమీపస్య ముఖ్యకాలత్వనిషేధాత్ । గౌణకాలత్వం తు పూర్వమభిహితమ్, తత్ర ప్రారబ్ధస్య రాత్రౌ సమాప్తిస్సమ్భావ్యతే । నన్వేవమపి రాత్రౌ సమాప్తిరేవాభ్యనుజ్ఞాయతే న త్వారమ్భ ఇతి చేత్, నైవమ్, ఆరమ్భస్యాపి సమాప్త్యోపలక్షణీయత్వాత్, ఆబ్దికశ్రాద్ధపరిత్యాగే ప్రత్యవాయబాహుళ్యస్మరణాత్ । తథా జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ రాత్రావపి దశంస

శంసన్తి శ్రాద్ధం కేచన సూరయః । పిత్ర్యాణాం దినభాగిత్వాత్త్యాగదోషణి
తిస్మృతిః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పితృకర్మాణి సర్వాణి
ప్రేతకర్మాణి యాని చ । రాత్రావపి చ కర్తవ్యాన్యత్ర భుక్త్యాదినాచరే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుస్తు — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యాణాం తు దివా భావే యది రాత్రౌ
విపరీతమ్ । పైతృకం కర్మ మునిభిర్గ్రాహ్యమేతచ్చ సజ్జనైః ॥ శ్రాద్ధక
ర్మాణి సకాలే కర్తవ్యం మనుజైర్భువి । మధ్యేష్టాశనం ప్రాప్తేఽప్యస్వభు
క్తం చ న కారయేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యథాకథంచి
త్కర్తవ్యం నిత్యం కర్మ విజానతా । న ప్రాప్తస్య విలోపోఽస్తి పైతృకస్య వి
శేషతః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ దివోదితాని కర్మాణి ప్ర
మాదాదకృతాని వై । యామిన్యాః ప్రథమే యామే తాని సర్వాణి కారయే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । “ దివా శ్రాద్ధక్రియాయా అసమ్భవే రాత్రావారమ్భ
సమాపనే కార్యే ” ఇతి కాలనిర్ణయకృన్మతమ్ । అన్యే తు “ రాత్రి
శ్రాద్ధవచనాని సర్వాణి దివారబ్ధవిషయాణి, అపస్తమ్బేన రాత్రిశ్రాద్ధం
ప్రతిషిధ్య తత్సమాపనమాత్రస్య విధానాత్ ” ఇత్యాహుః । అపరే
తు “ — ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యారాత్ర్యోర్న కర్తవ్యం శ్రాద్ధం ఖలు విచక్షణైః ॥ * ॥
ఇత్యాదిభిః రాత్రిశ్రాద్ధమాత్రస్య నిషేధాద్దివారబ్ధస్యాపి శ్రాద్ధస్య రా
త్రౌ సమాపనం నాస్తి, అపరేద్యుర్ద్విజైవ శ్రాద్ధశేషకరణమ్ ” ఇతి వదన్తి।
తథైవాపస్తమ్బవచనం హరదత్తేనాన్యథా వ్యాఖ్యాతమ్, “ న చ నక్తం శ్రా
ద్ధం కుర్వీత, శ్రాద్ధకర్మణ్యారబ్ధే కరణవిఘ్నేన మధ్యే యద్యాదిత్యోఽస్తమి
యాత్తదా శ్రాద్ధశేషం న కుర్వీత అపరేద్యుర్ద్విజైవ కుర్వీత ” ఇతి, “ ఆరబ్ధే చా
భోజనమాసమాపనాదన్యత్ర రాహుదర్శనాత్” ఇతి తద్వచనమపి తేన వ్యా
ఖ్యాతమ్, “ పూర్వేద్యుర్నివేదనప్రభృతి ఆ పిణ్డనిధానాన్మధ్యే కర్తుర్భోజ
ననిషేధః, ‘ అన్యత్ర రాహుదర్శనాత్’ ఇతి న చ నక్తమిత్యస్యాపవాదః, రా
హుదర్శనే నక్తమపి కుర్వీత ” ఇతి । కేచిత్తు - “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్ప
న్నే హ్యవిజ్ఞాతే మృతేఽహని । ఏకాదశ్యాం తు కర్తవ్యం కృష్ణపక్షే విధుక్ష
యే ॥ ” ఇతి మరీచిస్మరణాద్దివా శ్రాద్ధాసమ్భవే తద్దినే శ్రాద్ధప్రతినిధీనామ
న్యతమం కృత్వా తన్మాసికృష్ణైకాదశ్యామమావాస్యాయాం వా శ్రాద్ధం క

ర్తవ్యమిత్యాహుః । యథోచితమత్ర గ్రాహ్యమ్ । నను, “ ॥శ్లో॥ రాత్రేరన్త్యత్రికుర్వాణశ్శ్రియః ప్రాప్నోత్యనుత్తమమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాదపరాహ్ణస్యముఖ్యత్వేనవా సాయాహ్నస్యగౌణత్వేనవా ప్రాతస్సఙ్గవావపికర్మకాలౌప్రసజ్యేయాతామ్, నాయందోషః, శివరాఘవసంవాదే ప్రాతఃకాలస్యనిషిద్ధత్వాత్, “ ॥శ్లో॥ ప్రాతఃకాలేతున శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీతద్విజోత్తమః । నైమిత్తికేషు శ్రాద్ధేషు నకాలనియమస్స్మృతః ॥ ” ఇతి । యద్యపిసఙ్గవోనసాక్షాన్నిషిద్ధః, తథాపికుతపముహూర్తే ముఖ్యోపక్రమస్య గాన్ధర్వముహూర్తే గౌణోపక్రమస్యాభిధానేసతి అర్థాన్నిషేధః పరిశిష్యతే, తథాశివరాఘవసంవాదఏవ — ॥శ్లో॥ గ్రహాదివ్యతిరిక్తస్యోపక్రమేకుతపస్స్మృతః । కుతపాదథవాఽప్యర్వాగ్వ్యసనం కుతపోభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గ్రహః - గ్రహణమ్, ఆదిశబ్దేన సఙ్క్రాన్త్యాది నిమిత్తముచ్యతే, తస్యానిమిత్తాధీనత్వాన్నకుతపోనియన్తుంశక్యతే, ఇతరస్యతు సాంవత్సరికాదేరస్తినియమః, సచముఖ్యఉపక్రమకాలః, కదాచిత్కార్యవశాచ్ఛ్రాద్ధస్య సహసాకరణీయత్వేసతికుతపాదర్వాచీనో గాన్ధర్వోఽప్యుపక్రమకాలతయాభ్యనుజ్ఞాయతే, కుతపస్య ముఖ్యత్వన్తునేకవచనవిహితత్వాదవగన్తవ్యమ్ । తత్రకుతపస్వరూపం భవిష్యత్పురాణేఽభిహితమ్ — ॥శ్లో॥ ప్రవిశ్యభానుఃస్వచ్ఛాయాంశఙ్కువద్యత్రతిష్ఠతి । సకాలఃకుతపోనామ మస్త్రిభూతస్య సఙ్జ్ఞయా ॥*॥ ఇతి । నారదః — ॥శ్లో॥ సంత్యజ్యసప్తమంభాగమష్టమంక్రమతేయదా । సకాలఃకుతపోజ్ఞేయో మస్త్రిభూతస్య సఙ్జ్ఞయా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః — ॥శ్లో॥ సప్తమాత్పరతోయస్తు నవమాత్పూర్వతఃస్థితః । ఉభయోరపిమధ్యస్థః కుతపస్సఉదాహృతః ॥ * ॥ ఇతి । సచకుతపోముఖ్యత్వాద్వాయుపురాణే ప్రశస్యతే — ॥శ్లో॥ దివసస్యాష్టమేభాగే మన్దీభవతిభాస్కరః । సకాలఃకుతపోనామ పితౄణాం దత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కుతపాత్పూర్వోత్తరయో గాన్ధర్వరౌహిణయోర్గౌణోపక్రమకాలత్వం సూచయితుం ఛత్రిన్యాయేన ముహూర్తత్రయం కుతపశబ్దేన వ్యాజహారనారదః — ॥శ్లో॥ మధ్యాహ్నే త్రిముహూర్తంతుయదాచలతిభాస్కరః । సకాలఃకుతపోనామపితౄణాం దత్తమక్షయమ్ ॥*॥

ఇతి । కుతపే ప్రశస్తస్య సాయాహ్నాదర్వాచీనస్స్వరోఽపి ముఖ్యకాలః । తదుక్తం మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అహ్నో ముహూర్తా విఖ్యాతా దశపఞ్చ చ సర్వదా । తత్రాష్టమో ముహూర్తో యస్స కాలః కుతపః స్మృతః ॥ అష్టమో భాస్కరో యస్మాన్మన్దీభవతి సర్వదా । తస్మాదనన్తఫలదస్తత్రారమ్భో విశిష్యతే ॥ ఊర్ధ్వం ముహూర్తాత్కుతపాద్యన్ముహూర్తచతుష్టయమ్ । ముహూర్తపఞ్చకం హ్యేతత్స్వధాభవనమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । నను, అపరాహ్ణస్యాన్తిమో భాగో నిషిద్ధః, తథా చ యమః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే ప్రహరే ప్రాప్తే యచ్ఛ్రాద్ధం కురుతే నరః । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం దాతా చ నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థే ప్రహరే ప్రాప్తే యచ్ఛ్రాద్ధం కురుతే ద్విజః । తదన్నం రాక్షసో భుఙ్క్తే నిరాశాః పితరో గతాః ॥ * ॥ ఇతి, అపరాహ్ణస్యాన్తిమేన పాఞ్చన్యాన్ముహూర్తేన సహ సాయాహ్నశ్చతుర్థప్రహరో భవతీతి చేత్, సత్యమ్, తత్ర సాయాహ్నభాగకటాక్షేణాయం నిషేధః, నత్వపరాహ్ణభాగకటాక్షేణ । తామేతాం వివక్షాం విశదీకర్తుం యమో వచనాన్తరేణ సాయాహ్నం నిరాచకార — ॥ శ్లో ॥ సాయాహ్నస్త్రిముహూర్తస్స్యాచ్ఛ్రాద్ధం తత్ర న కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నన్వపరాహ్ణస్య ముఖ్యకాలత్వం న ప్రతినియతమ్, శుక్లపక్షే వ్యభిచారాత్, తథా చ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ శుక్లపక్షే తు పూర్వాహ్ణే శ్రాద్ధం కుర్యాద్విచక్షణః । కృష్ణపక్షేఽపరాహ్ణే తు రౌహిణం తు న లఙ్ఘయేత్ ॥*॥ ఇతి, నైష దోషః, అత్ర శుక్లపక్షకృష్ణపక్షయోర్దైవపిత్ర్యపరత్వాత్ “ దేవానుద్దిశ్య క్రియమాణం శ్రాద్ధం దైవమ్, తచ్చ ఫలకామినః ఉల్లాసహేతుతయా చిత్తప్రసాదం జనయతీతి శుక్లశబ్దేనాభిధీయతే, పిత్ర్యం తు పితృమరణాదిస్మారకతయా చిత్తకాలుష్యం జనయతీతి కృష్ణశబ్దేనాభిధీయతే, శుక్లస్య దైవస్య కర్మణః పక్షః శుక్లపక్షః, యదా దైవం శ్రాద్ధం కరిష్యామీతి బుద్ధిస్తదైవేత్యర్థః, ఏవమితరత్రాపి యోజనీయమ్ । ఏవం చ సత్యపరాహ్ణో న పార్వణశ్రాద్ధం వ్యభిచరతి రౌహిణం తు న లఙ్ఘయేదిత్యేకోద్దిష్టవిషయమ్ । యద్యాపాతప్రతీతపవార్థో వచనస్య పరిగృహ్యతే, తదా పూర్వోదాహృతవచనజాతం

నిఖిలమపి వ్యాకులీభవేత్ " ఇతి కాలనిర్ణయే వ్యాఖ్యాతమ్ । అన్యే త్వాహుః ॥ " మార్కణ్డేయవచనమిదం యుగాదిశ్రాద్ధవిషయమ్ , తదాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌ శుక్లౌ ద్వౌ తథా కృష్ణౌ యుగాదిం మునయో విదుః । శుక్లే పౌర్వాహ్ణికీ గ్రాహ్యా కృష్ణే చైవాపరాహ్ణికీ ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాద్యుగాదిశ్రాద్ధం పూర్వపక్షే విహితం పూర్వాహ్ణే సఙ్గవాత్పరం పఞ్చదశనాడ్యభ్యన్తరే కుర్యాత్ , అపరపక్షే విహితమపరాహ్ణే ఆవర్తనాత్పరం సార్ధముహూర్తాభ్యన్తరే కుర్యాత్ , రౌహిణం తు న లఙ్ఘయేదిత్యుక్తత్వాత్ , అన్యేనైవ న్యాయేన పూర్వపక్షవిహితశ్రాద్ధస్య సర్వస్యాపి పూర్వాహ్ణే సార్ధముహూర్తః కాలః " ఇతి । తదేవం పార్వణశ్రాద్ధస్య గ్రహణాదిశ్రాద్ధవర్జితస్యాపరాహ్ణః కర్మకాలః కుతపః ప్రారమ్భకాల ఇతి స్థితమ్ । ఆబ్దికాదౌ కిం పూర్వవిద్ధా తిథిర్గ్రాహ్యా ఉతోత్తరవిద్ధేతి వివక్షాయాం దేవస్వామీ బ్రూతే " యస్మిన్ కాలే యద్విహితం కర్మణః ప్రక్రమోపసంహారయుక్తం తస్మిన్ కాలే తస్యాం తిథౌ , యస్మిన్నహని సమ్భవయితుం శక్యతే తదుత్తరం పూర్వం వా గృహీతవ్యమ్ " ఇతి । ఏవం చ కుతపాపరాహ్ణోభయవ్యాపినీ తిథిర్గ్రాహ్యేత్యుక్తం భవతి, యదా తదుభయవ్యాపినీ సమ్భవతి తదా కేవలాపరాహ్ణవ్యాపిన్యపి గ్రాహ్యా, " పిత్రర్థే చాపరాహ్ణికీ " " అపరాహ్ణః పితౄణాం తు " " యాఽపరాహ్ణానుయాయినీ " ఇత్యాదిస్మరణాత్ । నను కేవలాపరాహ్ణవ్యాప్తివత్కేవలకుతపవ్యాపిన్యపి స్మృత్యన్తరే ప్రతీయతే , — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నవ్యాపినీ యా స్యాత్తిథిః పూర్వాఽపరాఽపి వా । తత్ర కర్మాణి కుర్వీత హ్రాసవృద్ధీ న కారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి, మైవమ్ , వచనాన్తరసంవాదేనాస్యైకోద్దిష్టవిషయత్వేనోపపత్తేః । అపరాహ్ణవ్యాప్తిరప్యేకోద్దిష్టన్యాయేన షోఢా భిద్యతే , తత్ర పూర్వేద్యురేవాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యథోక్తవచనేన , " ॥ శ్లో ॥ క్షయాహస్య తిథిర్యా స్యాద్యది ఖణ్డతిథిర్భవేత్ । వ్యాప్తాపరాహ్ణికాయాం తు శ్రాద్ధం కార్యం విజానతా ॥ " ఇతి నారదవచనేన చ సా గ్రాహ్యా । పరేద్యురేవాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యథోక్తవచనాత్త్వారమ్భకాలసమ్భవాచ్చ ప్రశస్తతరా । ఉభయత్రాపరాహ్ణవ్యాప్తిత్వే బౌధాయనవ

హ ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యతీతస్య చ యా తిథిః । క్షయే పూ
ర్వా తు కర్తవ్యా వృద్ధౌ కార్యా తథోత్తరా ॥ * ॥ ఇతి । అతీతస్య - మృత
స్య । అత్ర గ్రాహ్యతిథేర్వృద్ధిక్షయాభ్యాం న నిర్ణయః , కింతు తదుత్తర
తిథివృద్ధిక్షయాభ్యామ్ , కుతః , అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిత్వాభిధానాత్ ।
పూర్వేద్యురామధ్యాహ్నావసానం పూర్వతిథిః ప్రవృత్తా , తతోఽపరా
హ్ణోపక్రమమారభ్య పరేద్యురపరాహ్ణావసాన పర్యన్తత్వే సతి మృతా
హతిథేర్ద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపిత్వం భవతి , తచ్చ త్రిముహూర్తవృద్ధ్యా స
మ్పద్యతే న తు క్షయేణ , తథా సతి " క్షయే పూర్వా తు కర్తవ్యా " ఇత్యేత
న్నోపపద్యతే , ఉత్తరతిథిగతవృద్ధిక్షయస్వీకారే త్విదం వచనముపపద్యతే ।
యదోత్తరతిథిస్సాయాహ్నం ప్రవిశతి తదా ఽసౌ వృద్ధిః , తత్ర పరేద్యురను
ష్ఠానం న్యాయ్యమ్ , కుతపమారభ్యత్వశేషముఖ్యకాలవ్యాపిత్వాత్ । య
దోత్తరతిథిరపరాహ్ణేఽపక్షీయతే తదా మృతతిథిః పూర్వవిద్ధా కర్తవ్యా ,
ఉత్తరవిద్ధాయాస్తస్యా జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రక్రియయా అపరాహ్ణవ్యాపిత్వేఽ
పి పారిభాషికస్మార్తప్రక్రియయా తదవ్యాపిత్వాత్ । తథా చ స్మర్య
తే ॥ శ్లో ॥ తిథ్యాదౌ తు భవేద్యావద్ధ్రాసో వృద్ధిః పరేఽహని । తావా
న్ హ్రాసశ్చ పూర్వేద్యురదృష్టేఽపి స్వకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । తిథ్యాదావిత్యా
దిశబ్దేన నక్షత్రయోగా గృహ్యన్తే , తిథినక్షత్రయోగేషు క్షీయమాణేషు
క్షయో యావద్ఘటికాపరిమితో భవతి తావద్ఘటికాపరిమితః క్షయస్తేభ్యః పూ
ర్వేషు తిథినక్షత్రయోగేషు జ్యోతిశ్శాస్త్రేణాదృష్టోఽపి స్మార్తపరిభాషయా
గృహీతవ్యః । ఏవం వృద్ధిరపి ద్రష్టవ్యా । తథా సతి ప్రకృతే హ్యుత్తరతి
థేరపరాహ్ణే యావాన్ క్షయస్తావాన్ పూర్వేద్యుర్గ్రాహ్యతిథౌ యోజ
నీయః । తథా సత్యుత్తరవిద్ధా మృతతిథిర్నాపరాహ్ణవ్యాపినీ, పూర్వవిద్ధా తు త
ద్వ్యాపినీతి సైవ గృహీతవ్యా భవతి । ఉత్తరతిథేస్సామ్యే తు దేవస్వామివచనా
దుత్తరవిద్ధైవ గ్రాహ్యేతి నిర్ణయః । యదా దినద్వయేఽప్యపరాహ్ణస్పర్శాభా
వస్తదా పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా । తదాఽఽహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ నద్వ్యహవ్యా
పినీ చేత్స్యాన్మృతాహే తు యదా తిథిః । పూర్వవిద్ధైవ కర్తవ్యా త్రిముహూ
ర్తా భవేద్యది ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తురపి — ॥ శ్లో ॥ నద్వ్యహవ్యాపినీ చే

త్సాయన్మృతాహస్య చ యా తిథిః । పూర్వసాయం నిర్వపేత్పిణ్డానిత్యాఙ్గిరస
భాషితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నన్వపరాహ్ణస్పర్శాభావ ఉభయోస్సమానః,
ప్రారమ్భకాలే తు కుతపే పరేద్యుస్తిథిసద్భావో విశిష్యతే, తత్ర పరవిద్ధై
వ కుతో న గ్రాహ్యేతి చేత్ , గుణాధిక్యాత్పూర్వవిద్ధైవ గ్రాహ్యా , ప
రేద్యుః కుతపవ్యాప్తిరేకో గుణః , పూర్వేద్యుస్తిథిమూలసమ్బద్ధస్త్రిము
హూర్తాస్తమయవ్యాప్తిశ్చేతి గుణద్వయమ్ । తిథిమూలసమ్బద్ధస్య ప్రా
శస్త్యం నారదీయపురాణే దర్శితమ్ — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యే మూలం తిథేః ప్రో
క్తం శాస్త్రజ్ఞైః కాలకోవిదైః । తథైవ దేవకార్యేషు తిథేరన్త్యం ప్రశస్య
తే ॥ * ॥ ఇతి । సౌరపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మూలం హి పితృకృత్యేష్వగ్రం
తిథేరుక్తం మహర్షిభిః ॥ * ॥ ఇతి । అస్తమయవ్యాప్తేః ప్రాశస్త్యమాహ
మనుః — ॥ శ్లో ॥ యస్యామస్తం రవిర్యాతి పితరస్తాముపాసతే । సా పితృ
భ్యో యతో దత్తా హ్యపరాహ్ణస్స్వయమ్భువా ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః —
॥ శ్లో ॥ అహ్న్యస్తమయవేళాయాం కలామాత్రాఽపి యా తిథిః । సైవ ప్ర
త్యాబ్దికే శ్రాద్ధే నేతరా పుత్రహానిదా ॥ * ॥ ఇతి । న చాపరాహ్ణవేళా
యామవిద్యమానతయా కర్మకాలవ్యాప్తిరహితాయాస్తిథేరనుపాదేయ
త్వం శఙ్కనీయమ్ , ఆద్యాయాస్తద్వ్యాప్తేర్విద్యమానత్వాత్ । అత
ఏవ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యేఽస్తమయవేళాయాం స్పృష్టా పూర్ణా ని
గద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । నారదీయపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పార్వణే మరణే
నృణాం తిథిస్తాత్కాలికీ స్మృతా । పిత్ర్యేఽస్తమయవేళాయాం స్పృష్టా
పూర్ణా నిగద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ ఉదితే దైవతం భానౌ
పిత్ర్యం చాస్తమితే రవౌ । ద్విముహూర్తస్త్రిరహ్నాయా సా తిథిర్హ
వ్యకవ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । యథాక్రమముదయే ద్విముహూర్తా తిథిర్దై
వే కర్మణి గ్రాహ్యా , సాయం త్రిముహూర్తా కవ్యే గ్రాహ్యేత్యర్థః । ఏవం
చ సతి — ॥ శ్లో ॥ దర్శం చ పూర్ణమాసం చ పితుస్సాంవత్సరం దినమ్ । పూ
ర్వవిద్ధమకుర్వాణో నరకం ప్రతిపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి నారదవచనమ్ , “ య
స్యామస్తం రవిర్యాతి ” ఇత్యాదిపూర్వోక్తమన్వాదివచనజాతం చ అప
రాహ్ణద్వయస్పర్శాభావే సాయం త్రిముహూర్తవ్యాపితిథిగ్రహణపరం

ద్రష్టవ్యమ్ । త్రిముహూర్తవ్యాపిత్వాభావేతు గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ త్రి
ముహూర్తా న చేత్ప్రాప్తా హ్యపరైవ కుతపేహి సా । కుర్వీత కుతపే శ్రాద్ధం
సాయాహ్నవ్యాపినీ న చేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యదా తు దినద్వయేఽప్యపరాహ్ణై
కదేశవ్యాపినీ తదాఽపి వైషమ్యేణ తద్వ్యాప్తౌ మహత్త్వేన నిర్ణేతవ్యమ్ ।
తదాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపినీ చేదాబ్దికస్య యదా తిథిః ।
మహతీం తత్ర తద్వృద్ధిం ప్రశంసన్తి మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । సామ్యేన
ఉభయత్ర వ్యాప్తిశ్చ గ్రాహ్యతిథిగతైర్వృద్ధిక్షయసామ్యైస్త్రిధా భిద్య
తే । తత్ర గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ ఖర్వో దర్పస్తథా హింస్రస్త్రివిధం
తిథిలక్షణమ్ । ఖర్వదర్పావపరౌ కార్యౌ హింస్రా స్యాత్పూర్వకాలికీ ॥*॥
ఇతి । ఖర్వ - వృద్ధిక్షయరహితా అపరాహ్ణద్వయే సమా, దర్ప - వృ
ద్ధిపక్షే అపరాహ్ణద్వయే సమా, హింస్ర - క్షయపక్షే అపరాహ్ణద్వయే స
మా, ఇతీహ వివక్షితోఽర్థః । ఉక్తం చ కాలనిర్ణయసంగ్రహే ॥ శ్లో ॥
కుతపాద్యపరాహ్ణాన్తవ్యాప్తిరాబ్దిక ఉత్తమా । తదభావేఽపరాహ్ణస్య వ్యా
పికా గృహ్యతాం తిథిః ॥ క్షయే పూర్వోత్తరా వృద్ధౌ వ్యాప్తిశ్చేదపరాహ్ణ
యోః । న గ్రాహ్యతిథిగౌ వృద్ధిక్షయౌ పూర్వతిథేస్తు తౌ ॥ సామ్యే తూర్ధ్వ
తిథిర్గ్రాహ్యా పరవిద్ధైవ వృద్ధివత్ । న స్పృశన్త్యపరాహ్ణం చేత్పూర్వాస్యా
త్కుతపో వృథా ॥ వైషమ్యేణైకదేశస్య వ్యాప్తౌ గ్రాహ్యా మహత్త్వతః ।
సామ్యేన చేత్క్షయే పూర్వా పరా స్యాద్వృద్ధిసామ్యయోః ॥ వృద్ధిసామ్య
క్షయా గ్రాహ్యతిథిగా నోర్ధ్వగా ఇహ ॥ * ॥ ఇతి । షడ్ధర్మీయే — ॥ శ్లో ॥
సాయన్తన్యపరత్ర చేన్మృతతిథిస్సైవాబ్దికే మాసికే గ్రాహ్యా సా ద్వ్యపరా
హ్ణయోర్యది తదా యత్రాధికా సా మతా । తుల్యా చేదుభయోఽపరాహ్ణస
మయే పూర్వా న చేత్సా ద్వయోః పూర్వైవ త్రిముహూర్తగాఽస్తసమయే
నో చేత్పరైవోదితా ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యా
బ్దికేఽప్యేవమేవ తిథిర్గ్రాహ్యాఽపరాహ్ణికీ । ఉభయత్ర తథాత్వే తు మహ
త్త్వేన వినిర్ణయః ॥ సమత్వే పూర్వవిద్ధైవ హ్యయథాత్వేఽపి సా యది । త్రిము
హూర్తాభవేత్సాయం సర్వేష్టోఽయం వినిర్ణయః ॥ * ॥ ఇత్యాబ్దికతిథినిర్ణయః.

ప్రథమాబ్దికాదీనాంవిభక్తైః పృథగనుష్ఠానమ్

ప్రథమాబ్దికాదీనిశ్రాద్ధానివిభక్తైః పుత్రైస్సర్వైరపి పృథగేవ కార్యాణి "॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధంసపిణ్డత్వంశ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । ఏకేనైవతుకార్యాణిసంవిభక్తధనేష్వపి ॥" ఇత్యేవకారేణఊనాబ్దికపర్యన్తస్యైవానేకకర్తృకత్వవ్యావృత్తిప్రతీతేః, "॥ శ్లో ॥ ఏకపాకే నివసతాం పితృదేవద్విజార్చనమ్ । ఏకంభవేద్విభక్తానాం తదేవస్యాద్గృహేగృహే॥ విభక్తాభ్రాతరస్సర్వేస్వస్వార్జితధనాశనైః । దర్శాబ్దికాదికంపిత్రోశ్శ్రాద్ధంకుర్యుఃపృథక్పృథక్॥" ఇత్యాదిస్మరణాచ్చ । అతఏవపైఠీనసిః — ॥శ్లో॥ విభక్తైస్తుపృథక్కార్యం ప్రతిసాంవత్సరాదికమ్ । ఏకేనైవావిభక్తేషుకృతేసర్వైస్తుతత్కృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భిన్నస్థానగతైఃపుత్రైరవిభక్తధనైరపి । ప్రత్యాబ్దికంపృథక్కార్యమన్యశ్రాద్ధానిసమ్భవే ॥ * ॥ ఇతి .

అన్నేనైవాబ్దికాదివిధిః

ఏతచ్చసాంవత్సరికశ్రాద్ధమన్నేనైవకార్యమ్ । తదాహ లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ పుష్పవత్స్వపిదారేషు విదేశస్థోఽప్యనగ్నికః । అన్నేనైవాబ్దికంకుర్యాద్ధేమ్నావాఽఽమేన నక్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిరపి — ॥శ్లో॥ అనగ్నిశ్చప్రవాసీచ యస్యభార్యారజస్వలా । ఆమశ్రాద్ధంప్రకుర్వీతనతత్కుర్యాన్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । కేచిన్మాతాపిత్రోఃక్షయాదృతఇతి చతుర్థపాదం పఠిత్వా పితృగ్రహణాదన్యేషామాబ్దికమామేన కుర్యాదితి వ్యాచక్షతే । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నేద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్ । అమావాస్యాదినియతంమాససంవత్సరాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయేవచనమిదం వ్యాఖ్యాతమ్ "మాసమ్ - మాసికమ్, సంవత్సరమ్ - సాంవత్సరికమ్, తద్వ్యతిరిక్తమ్, యదమావాస్యాదినియతమస్తి తత్ర భార్యారజోదర్శనాదినా శ్రాద్ధవిఘ్నేసత్యామశ్రాద్ధం ప్రకీర్తితమ్" ఇతి । అన్యైస్తువ్యాఖ్యాతమ్ "నియతమమావాస్యాదిశ్రాద్ధం మాసికం సాంవత్సరికంచవర్జయిత్వాఅన్యశ్రాద్ధే ఆపదాదినా విఘ్నితేసతి తత్రామశ్రాద్ధంకర్తవ్యమ్" ఇతి । తథాచకాలాదర్శే —

॥ శ్లో ॥ రజస్వలాఙ్గనోఽనగ్నిర్విదేశస్థోఽపి వాఽఽబ్దికే। దర్శాదావపినా
మేన శ్రాద్ధకర్మ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి। రజస్వలాఽఙ్గనా యస్య స తథా
విధః, అనగ్నిః-ఔపాసనాగ్నిరహితః, విదేశస్థః - ప్రవాసీ, ఏవంవిధోఽ
పి వా ద్విజః, మృతాహే దర్శాదావపినామేన శ్రాద్ధమాచరేత్, కింత్వ
న్నేనైవ కుర్యాదిత్యర్థః। సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ విదేశగో వాఽపి గతాగ్ని
కో వా రజస్వలాయామపి ధర్మపత్న్యామ్। శ్రాద్ధం మృతాహే విదధీత ప
క్వైర్న చామదానేనన పఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి। మృతాహవ్యతిరిక్తశ్రా
ద్ధస్య విఘ్నితత్వామశ్రాద్ధమాహ ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ అపత్నీకః ప్రవా
సీ చ యస్య భార్యా రజస్వలా। సిద్ధాన్నేన న కుర్యాత్స ఆమం తస్య విధీ
యతే ॥ * ॥ ఇతి। గాలవః — ॥ శ్లో ॥ తీర్థేఽనగ్నౌ వాపది చ దేశభ్రం
శే రజస్యపి। హేమామశ్రాద్ధం ద్విజైః కార్యం శూద్రైః కార్యం సదైవ
హి ॥ * ॥ ఇతి। కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆపద్యనగ్నౌ తీర్థే చ ప్ర
వాసే పుత్రజన్మని। ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత యస్య భార్యా రజస్వలా ॥*॥
ఇతి। వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ ఆర్తవే దేశకాలానాం విప్లవే సముప
స్థితే। ఆమశ్రాద్ధం ద్విజః కుర్యాచ్ఛూద్రః కుర్యాత్సదైవ హి ॥ * ॥ ఇ
తి। న చైతాదృశవచనైర్మాసికాబ్దికయోరప్యామశ్రాద్ధం ప్రాప్నోతీతి
వాచ్యమ్, "మాససంవత్సరాదృతే" "న తు కుర్యాన్మృతేఽహని"
ఇతి విశేషవచనైరామశ్రాద్ధస్య తద్వ్యతిరిక్తవిషయత్వావగమాత్। య
త్తు స్మృత్యన్తరే భార్యాయాం రజస్వలాయాం మృతేఽహని శ్రాద్ధనిషే
ధవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తు సంప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా।
శ్రాద్ధం తత్ర న కర్తవ్యం కర్తవ్యం పఞ్చమేఽహని ॥*॥ ఇతి, యదపి మరీ
చివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికే సమనుప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా। ప
ఞ్చమేఽహని తచ్ఛ్రాద్ధం న తు కుర్యాన్మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి, ఏతా
దృశస్య వచనస్యాయం విషయః, అపుత్రాయాః పత్న్యా ఏవ పత్యుర్మృ
తాహశ్రాద్ధేఽధికారాద్యదా సా రజస్వలా స్యాత్తదా మృతేఽహని శ్రాద్ధం
న కర్తవ్యమ్, కింతు పఞ్చమేఽహని కర్తవ్యమితి। తథా చ శ్లోకగౌతమః —
॥ శ్లో ॥ అపుత్రా తు యదా భార్యా సంప్రాప్తే భర్తురాబ్దికే। రజస్వలా

భవేత్తాన్తు తత్కుర్యాత్పఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ప్రభాసఖణ్డేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సాశుద్ధా స్యాచ్చతుర్థేఽహ్ని స్నానాన్నారీ రజస్వలా । దైవే కర్మణి పిత్ర్యే చ పఞ్చమేఽహని శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయాం తౌ విశేషోఽభిహితః "అన్యే తు — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహని సంప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా । శ్రాద్ధం తత్ర న కర్తవ్యం కర్తవ్యం పఞ్చమేఽహని ॥ * ॥ ఇతి శ్లోకగౌతమవచనమన్యథాపఠిత్వా శ్రాద్ధాదౌ కర్మణి భార్యయా సహైవాధికారశ్రవణాత్తస్యాం రజోదర్శనదూషితాయామధికారే నివృత్తే ముఖ్యకాలమతిక్రమ్య పఞ్చమేఽహని శ్రాద్ధం కర్తవ్యమితి మన్యన్తే, తత్రైకభార్యేణ మృతాహశ్రాద్ధం రజోదర్శనరూపవిఘ్నే పరముకాలఏవ కర్తవ్యమ్, భార్యాన్తరయుక్తేన త్వధికారానపాయాన్ముఖ్య ఏవ కాలే కర్తవ్యమితి చ, యదత్ర యుక్తం తద్గ్రాహ్యమ్" ఇతి । "॥ శ్లో ॥ రజస్వలాయాం భార్యాయాం క్షయాహం యః పరిత్యజేత్ । స వై నరకమాప్నోతి యావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ పిత్రోర్మృతదినే ప్రాప్తే యస్య భార్యా రజస్వలా । అగ్నిం సన్ధాయ విధివచ్ఛ్రాద్ధం కృత్వా విసర్జయేత్ ॥" ఇత్యాదిస్మరణాదేకపత్నీకోఽపి "భార్యాయాం రజస్వలాయాం పిత్రోర్మృతాహ ఏవాన్నేన సాంవత్సరికం కుర్యాత్" ఇతి యుక్తమిత్యాహుః । ఆపదాదినా విఘ్నే సతి విశేషమాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే చావిజ్ఞాతే మృతేఽహని । కుర్యాదన్నేన కృష్ణాయామేకాదశ్యాం విధుక్షయే ॥ * ॥ ఇతి । విధుక్షయే - అమావాస్యాయామ్ । కార్ష్ణాజినిరపి — ॥ శ్లో ॥ ఆపన్నోఽప్యాబ్దికం నైవ కుర్యాదామేన కర్హిచిత్ । అన్నేన తదమాయాంతు కృష్ణే వా హరివాసరే ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆపద్యపి చ నామేన తన్మాసి హరివాసరే । కృష్ణ ఇన్దుక్షయే వాఽపి కుర్యాదన్నేన వార్షికమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఆశౌచాన్తరితశ్రాద్ధవిశేషః

ఆశౌచేన విఘ్నితే సతి విశేషమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ దేయే ప్రత్యాబ్దికే శ్రాద్ధే త్వన్తరా మృతసూతకే । ఆశౌచానన్తరం కుర్యాత్తన్మాసీన్దుక్షయేఽపి వా ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచానన్తరకరణాసమ్భవే దర్శే వా కుర్యా

దినశ్రాద్ధం । అతఏవఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ శుచీభూతేనదాతవ్యం యా తిథిః ప్రతిపద్యతే । సాతిథిస్తత్ర కర్తవ్యా నత్వన్యావైకదాచన ॥ * ॥ ఇతి । శుచినా తావచ్ఛ్రాద్ధంకర్తవ్యమ్, తత్రముఖ్యకాలేకర్తుశ్శుద్ధ్యభావే శుద్ధ్యనన్తరం యాతిథిః, ప్రతిపద్యతే - లభ్యతే, సా గ్రాహ్యా, ఆశౌచ నుష్ఠాతు న గ్రాహ్యేత్యర్థః । ఏతదేవాభిప్రేత్యవ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే త్వన్తరామృతసూతకే । అమాయాంవా ప్రకుర్వీతశుద్ధావేకే మనీషిణః ॥ * ॥ ఇతి । అమాయామితి కృష్ణైకాదశ్యాఅప్యుపలక్షణమ్ । తథాచ “ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే ” ఇతి పూర్వోక్తమరీచి వచనం ద్రష్టవ్యమ్ । ఋశ్యశృఙ్గః — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికేచైవ సంప్రాప్తే త్వాశౌచం జాయతేయది । ఆశౌచేతు వ్యతిక్రాన్తే తేభ్యశ్శ్రాద్ధం ప్రదీయతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆబ్దికేచైవసంప్రాప్త ఇతి విశేషణాద్దర్శాదిశ్రాద్ధస్య త్వశౌచేఽపి కాలాన్తరే విధానాభావేన లోపఏవ । యత్తు “ ॥ శ్లో ॥ న శ్రాద్ధేషు సంప్రాప్తే పిత్రోరాశౌచసమ్భవే । తదానీమశుచిర్నస్యాత్ పూర్వాహ్ణేశ్చాద్ధంస్మృతేఽహని ॥ ” ఇతి, తచ్ఛ్రాద్ధోపక్రమానన్తరమాశౌచవిషయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితేషు విప్రేషు ప్రారబ్ధే శ్రాద్ధకర్మణి । దేహేపితృషు తిష్ఠత్సు నాశౌచం విద్యతేక్వచిత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । శ్రాద్ధోపక్రమశ్చ కుతపకాలేద్విజవరణమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రారమ్భేవరణం యజ్ఞే సఙ్కల్పోవ్రతసత్రయోః । నాన్దీముఖం వివాహాదౌ శ్రాద్ధేపాకపరిక్రియా ॥ ” ఇతివచనం కుతపకాలవరణాదూర్ధ్వ మారబ్ధ శ్రాద్ధక్రియావిషయమిత్యేతత్సర్వమధస్తాన్నిరూపితమ్ .

గ్రహణాదిసమ్భవే సాంవత్సరిక శ్రాద్ధవిధిః

సాంవత్సరికశ్రాద్ధే చన్ద్రగ్రహణాదిసమ్భవే సంగ్రహకారః — శ్లో ॥ చన్ద్రసూర్యోపరాగేతు పిత్రోశ్శ్రాద్ధఉపస్థితే । హేమ్నావాఽఽమేనవా కృత్వా శ్రాద్ధం కుర్యాత్పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికే సమనుప్రాప్తే గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః । ఉపేష్యతద్దినంసమ్యక్పరేఽహ్ని శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠశ్చ — శ్లో ॥ దర్శే రవిగ్రహే పిత్రోః ప్రత్యాబ్దికముపస్థితమ్ । ఆమశ్రాద్ధంతు

కర్తవ్యం హేమశ్రాద్ధమథాపివా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గ్రహణేతు ద్వితీయేఽహ్ని రజోదృష్టౌతు పఞ్చమే ॥ * ॥ ఇతి । తథా— ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే సూతకాన్మృతకాదపి । సోమసూర్యోపరాగాభ్యాం శ్రాద్ధం కుర్యాత్పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిశేషమాహ సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ భుజేర్నిషేధకాలేతు శ్రాద్ధకాలోభవేత్తదా । ఆమశ్రాద్ధంతు కర్తవ్యం హేమశ్రాద్ధమథాపివా ॥ * ॥ ఇతి । భోజననిషేధకాలశ్చ వృద్ధవసిష్ఠేనోక్తః — ॥ శ్లో ॥ సూర్యగ్రహేతు నాశ్నీయాత్పూర్వంయామచతుష్టయమ్ । చన్ద్రగ్రహేతు యామాంస్త్రీన్ బాలవృద్ధాతురైర్వినా ॥ సన్ధ్యాకాలే యదా రాహుర్గ్రసతే శశిభాస్కరౌ । తదహర్నైవభుఞ్జీత రాత్రావపి కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ సవిస్తరం ప్రతిపాదితమధస్తాత్ । యత్తు స్మృత్యన్తరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ దర్శేరవిగ్రహేపిత్రోః ప్రత్యాబ్దికముపస్థితమ్ । అన్నేనాసమ్భవే హేమ్నా కుర్యాదామేనవాసుతః ॥ * ॥ ఇతి । తస్యాఽప్యయమర్థః - నిషేధాదన్నేనాసమ్భవేసతి హేమ్నా ఆమేనవా కుర్యాదితి । ఏవంచ కర్మకాలాత్ప్రాగేవ ముక్తేసూర్యగ్రహణే అపరాహ్ణే శ్రాద్ధమన్నేన కార్యమిత్యుక్తం భవతి । ఏతమేవవిషయమభిప్రేత్య కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యాబ్దికస్యచాలభ్యయోగేషువిహితస్యచ । సమ్పాతేదేవతాభేదాచ్ఛ్రాద్ధయుగ్మం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గ్రహణార్ధోదయాదిరలభ్యయోగః । గ్రహణనిమిత్తశ్రాద్ధమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యారాత్ర్యోర్నకర్తవ్యం శ్రాద్ధంఖలువిచక్షణైః । తయోరపిచకర్తవ్యం యదిస్యాద్రాహుదర్శనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ సర్వస్వేనాపికర్తవ్యం శ్రాద్ధంవై రాహుదర్శనే । అకుర్వాణస్తు నాస్తిక్యాత్పఙ్కే గౌరివ సీదతి ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ సర్వే వర్ణాస్సూతకేచ మృతకేరాహుదర్శనే । స్నాత్వాశ్రాద్ధంప్రకుర్వీత విత్తశాఠ్యవివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర రాహుదర్శనగ్రహణాత్సంక్రాన్త్యాదిష్వాశౌచె శ్రాద్ధం నకర్తవ్యమిత్యుక్తం భతి । ఇదం గ్రహణాదిశ్రాద్ధమామేనకర్తవ్యమ్ । తథా బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ సఙ్కటేఽన్నద్విజాభావేప్రవాసే పుత్రజన్మని ।

ఆమశ్రాద్ధం సంగ్రహే చ ద్విజశ్శూద్రవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్క్రాన్తే చ అన్నాభావే చ ప్రవాసాదౌ చేత్యర్థః.

శ్రాద్ధోద్దేశ్యనిరూపణమ్

పితుర్మృతాహే పితృపితామహప్రపితామహాస్త్రయ ఏవోద్దేశ్యాః, మాతుర్మృతాహే మాతృపితామహీప్రపితామహ్య ఏవ దేవతాః । తదుక్తం సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ పితుః ప్రత్యాబ్దికం కార్యముద్దిశ్యైవ త్రిపూరుషమ్ । వర్గాన్తరం న వృణుయాద్వృతం చేన్నిష్ఫలం భవేత్ ॥ పుంసాం మృతాహే పురుషా ఏవ భోజ్యా న తు స్త్రియః । ఏవం స్త్రీణాం మృతాహేఽపి స్త్రియ ఏవ న చాపరే ॥ * ॥ ఇతి । ప్రయోగసారే — ॥ శ్లో ॥ పితురేవ పితుః కుర్యాన్మాతురేవ మృతేఽహని । మోహాచ్చేదన్యథా కుర్యాద్రౌరవం నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సాత్మ్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితురేవ పితుః కుర్యాన్మాతురేవ మృతేఽహని । యది కుర్యాత్సపత్నీకం తచ్ఛ్రాద్ధమసురాలయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమృతాహే పిత్రాదీనామేవ కుర్యాన్న సపత్నీకానామ్, మాతుర్మృతాహే మాత్రాదీనామేవ కుర్యాదిత్యర్థః । తథా చ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రాదిత్రయపత్నీనాం భోజ్యా మాతృత్వాః ప్రతిద్విజాః । స్త్రీణామేవ తు తస్మాత్తు మాతృశ్రాద్ధమిహోచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । మాతృత్వాః ప్రతి - మాతృపితామహీప్రపితామహీరుద్దిశ్య, భోజ్యా ద్విజాః, పిత్రాదిత్రయపత్నీనాం స్త్రీణామిహ పృథగేవైతచ్ఛ్రాద్ధం యస్మాత్తస్మాన్మాతృశ్రాద్ధముచ్యత ఇత్యన్వయః । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాత్పార్వణం సదా । ప్రతిసంవత్సరం విద్వాంశ్ఛాగలేయోదితో విధిః ॥ నాన్దీముఖేఽష్టకాశ్రాద్ధే గయాయాం చ మృతేఽహని । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధం మాతుశ్శ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ అన్వారోహే తు భర్త్రైవ మాతుస్సహ సపిణ్డనమ్ । సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం పితామహ్యాదిభిస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ అనుయానే తు సాపిణ్డ్యం జనకేన సహాత్మజః । పితామహ్యాదిభిస్సార్ధమాబ్దికశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే పిత్రాదీన్ భోజయేద్యది శాతయేత్ । తథా పితుర్మృతాహే తు న పూజ్యా మాతరస్స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి ।

అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే పిత్రాదీన్నాశయేద్ద్విజసత్తమః । తథాపితుర్మృతాహేఽపి నభోజ్యాస్తత్స్త్రియఃస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । నాశయేత్ - నభోజయేదిత్యర్థః । పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోః శ్రాద్ధే సమాయాతే తత్తద్వర్గం నిమన్త్రయేత్ । వర్గాన్తరం నవృణుయాద్వృతం చేన్నిష్ఫలం భవేత్ ॥ మాతృశ్రాద్ధం మాతృవర్గవరణే నైవ కారయేత్ । తత్రపిత్రాదివర్గస్య వరణే మాతృహా భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దాఙ్గం తిలం దద్యాన్నిషిద్ధేఽపి పరేఽహని । వర్గైకస్య వచోమేషామన్యేషాంతు వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యేషామ్ - పితృపితామహప్రపితామహానాం మాతృపితామహీప్రపితామహీనాం వా, వచః - ఉద్దేశ్యతోక్తిః, తేషామేకస్యవర్గస్యనిషిద్ధేఽపిపరదినే తిలోదకం దద్యాత్, అన్యేషామ్ - అనుద్దిష్టానామ్, వర్జయేదిత్యర్థః । తతశ్చైకస్యవర్గస్యతిలోదకవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ యానుద్దిశ్యభవేచ్ఛ్రాద్ధం తేభ్యస్తర్పయతిద్విజః ॥ ” ఇతివిష్ణుస్మరణాచ్చ, “ ॥ శ్లో ॥ కర్షూసమన్వితం ముక్త్వాతథాఽఽద్యశ్రాద్ధషోడశ । ప్రత్యాబ్దికంచ శేషేషుపిణ్డాస్స్యుష్షడితి స్థితిః ॥ ” ఇతికాత్యాయనేన ప్రత్యాబ్దికపర్యుదాసేన షట్పిణ్డవిధానాచ్చైకస్యైవ వర్గస్యోద్దేశ్యత్వమ్ । అత్ర పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ మాతృమృతాహే మాత్రాదయ ఏవ భోజ్యా న పిత్రాదయః, నిషేధాదయుగ్మత్వవిరోధాత్పార్వణత్వభఙ్గాదాచారాభావాచ్చ ॥ * ॥ ఇతి । “ నిమన్త్రయేత త్ర్యవరాన్సమ్యగ్విప్రాన్యథోదితాన్ ॥ ” “ అయుగ్మాంస్త్ర్యవరాననర్థాపేక్షో భోజయేత్ ” ఇతి మన్వాపస్తమ్బాదిభిరయుగ్మబ్రాహ్మణభోజనం విహితమ్, తత్ర పిత్రాదీనామపి భోజనే అయుగ్మత్వవిరోధ ఇత్యర్థః । తత్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ యేన కేనాపి మాతుస్సాపిణ్డ్యే యత్రాష్టకాదిషు మాతృశ్రాద్ధం పృథగ్విహితమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అష్టకాదిషు వృద్ధౌ చ గయాయాం చ మృతేఽహని । మాతృశ్రాద్ధం పృథక్కుర్యాదన్యత్ర పతినా సహ ॥ ”. ఇతి, తత్ర పితామహ్యాదిభిరేవ పార్వణశ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం పితృశ్రాద్ధే పిత్రాదయ ఏవ భోజ్యా న మాత్రాదయః, అత్ర తాత్పర్యదర్శనమ్ — ॥ వా ॥ యద్యపి మాతృభ్యః పృ

థగేవపిణ్డదానదర్శనమ్ , తథాఽపితాసాంపృథగ్బ్రాహ్మణభోజనంనభవతి, ఊహామాభిమర్శనయోః పృథక్త్వాదర్శనాత్పితృమాత్రర్థబ్రాహ్మణ సఙ్ఖ్యాసఙ్కలనేనతత్త్వయుక్తత్వవిరోధాదాచారాభావాచ్చ । అపిచ “ అష్టకాదిషువృద్ధౌచ ” ఇతివచనాదష్టకాదిభ్యోఽన్యత్రమాసిశ్రాద్ధాదౌపృథక్త్వాభావస్స్పష్టఏవావగమ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । “ పృథగుద్దేశాభావేఽపి మాతృవర్గస్యాపితత్రతృప్తిర్భవతి ॥ ” ఇత్యుక్తంచన్ద్రికాయామ్ । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ స్వేనభర్త్రాసమంశ్రాద్ధం మాతాభుఙ్క్తేస్వదైవతమ్ । పితామహీతథాస్వేన స్వేనైవప్రపితామహీ ॥ * ॥ ఇతి । స్వదైవతమ్ - పార్వణశ్రాద్ధమిత్యర్థః । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకమూర్తిత్వమాయాతి సపిణ్డీకరణేకృతే । పత్నీపతిపితౄణాంతు తస్మాదంశేషుభాగినీ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వంయత్పితృభ్యఃప్రదీయతే । సర్వత్రాంశహరామాతా త్వితిధర్మేషునిశ్చయః ॥*॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ స్నేహాద్భర్త్రాసమంశ్రాద్ధంమాతాభుఙ్క్తేస్వధాశనమ్ । పితామహీస్వధాంస్వేనతథైవప్రపితామహీ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ ఏభిర్వచనైస్సపిణ్డీకరణోత్తరకాలంపత్యాదిదైవత్యేశ్రాద్ధేపృథగుద్దేశాభావేఽపి మాతౄణాంసహభావేన దేవతాత్వంభవతీత్యేతావన్మాత్రమభిధీయతే, నతుయేనసహ సపిణ్డీకరణంకృతం తద్దైవత్యేశ్రాద్ధేసహభావేన దేవతాత్వమ్ , ఏషువచనేషుతథావిధవిశేషానవగమాత్ । తతశ్చ పితామహ్యాదిభిస్సహసపిణ్డీకృతాయామష్టకాదిభ్యోఽన్యత్రమాతుర్నపృథక్ఛ్రాద్ధమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ శ్వశ్రాదిసాపిణ్డ్యేఽపిదర్శమాసిశ్రాద్ధాదౌపిత్రాదిభిరేవ సహ మాత్రాదయోభుఞ్జతే , అఙ్గ్యసంసర్గేణభర్తృసాహిత్యాత్స్నేహాచ్చ , తదర్థంహి పిత్రఙ్గేషుమాత్రఙ్గ్యసంసర్గంకుర్వన్తి ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చాష్టకాదిష్వేవపృథక్త్వవిధానాత్తదవ్యతిరిక్తేషు యుగాదిమన్వాదిదర్శమాసిశ్రాద్ధాదిషుపృథగుద్దేశాభావోఽవగమ్యతే । యత్తుచతుర్వింశతిమతేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ కేచిదిచ్ఛన్తినారీణాంపృథక్ఛ్రాద్ధంమహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి, తదష్టకాదివిషయమ్ , అత్ర “ అష్టకాదిషువృద్ధౌచ ” ఇ

తివచనం పూర్వముక్తమ్ । తథా జాతుకర్ణిః ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టక్యం తథా వృద్ధిం మాతుశ్శ్రాద్ధం మృతేఽహని । ఏకోద్దిష్టం తథా ముక్త్వా స్త్రీణాం నాస్తి పృథక్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకాసు వృద్ధౌ చ ప్రతిసంవత్సరే తథా । అత్ర మాతుః పృథక్ఛ్రాద్ధమన్యత్ర పతినా సహ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ క్షయాహం వర్జయిత్వైకం స్త్రీణాం నాస్తి పృథక్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । — ॥ శ్లో ॥ కేచిదిచ్ఛన్తి నారీణామన్యత్రాపి మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్ర-అష్టకాదిషు । పారిజాతే — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకాసు వృద్ధౌ చ ప్రతిసంవత్సరే తథా । మహాలయే గయాయాం చ సపిణ్డీకరణాత్పురా ॥ ఏషు మాతుః పృథక్కుర్యాదన్యత్ర పతినా సహ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకాసు వృద్ధౌ చ గయాయాం చ మహాలయే । చన్ద్రసూర్యోపరాగే చ వ్యతీపాతే మృతేఽహని ॥ మాతృశ్రాద్ధం పృథక్కుర్యాదన్యత్ర పతినా సహ ॥ * ॥ ఇతి । అన్వష్టకాదౌ మాతృపితామహీప్రపితామహ్యః పృథక్తన్త్రవిహితదేవతాభిస్సహోద్దేశ్యాః, మాతృశ్రాద్ధే తు తా ఏవోద్దేశ్యాః, అష్టకాదివృద్ధిమహాలయోపరాగవ్యతీపాతవ్యతిరిక్తేషు పతిభోజనేన తాసాం సహ తృప్తిరిత్యర్థః । శాతాతపోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాసికే చాబ్దికే శ్రాద్ధే మాతుః కుర్యాత్పృథగ్విధిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ సపత్నీకత్వహానేఽపి పితుర్దార్శం సమాచరేత్ । పితామహాదిషు తథా సపత్నీకత్వసమ్భవాత్ ॥ * ॥ ఇతి, తస్యార్థః - మాతరి స్థితాయామపి పితామహ్యాదీనాం దార్శం పిణ్డం తిలోదకం చ సమాచరేదితి । ఏవం చ పితృమృతాహే పితృపితామహప్రపితామహానామేవోద్దేశ్యత్వం మాతృమృతాహే మాతృపితామహీప్రపితామహీనామేవోద్దేశ్యత్వం న పిత్రాదీనామితి స్థితమ్ । నను మాభూత్పితృమృతాహే మాతురుద్దేశ్యతా తద్విధాయకవచనాభావాత్ । మాతుర్మృతాహే తు “ ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే సంప్రాప్తే పితరం తత్ర భోజయేత్ । అపూజితే తు పితరి మాత్రా పిణ్డో న గృహ్యతే ॥ ” ఇతి విధిబలేన పితురుద్దేశ్యతా స్యాదితి చేత్, అత్ర కేచిదాహుః “ వచనమేతదాపస్తమ్బినాం మాతృమృతాహే పిత్రాదిబ్రాహ్మణపిణ్డదానవిధిపరమ్, అత ఏవ

“ మాత్రా పిణ్డో న గృహ్యతే ” ఇత్యుక్తమ్ । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీమృతాహే స్త్రియో భోజ్యాః పితరః స్త్రీసపిణ్డనే । పిత్రాదేరేవ హోమః స్యాత్పిణ్డదానం తు వర్గయోః ॥ * ॥ ఇతి । మాతృమృతాహే పిత్రాదేరేవ హోమో మాత్రాదేరేవ భోజనమ్ , స్త్రీసపిణ్డనే పిత్రాదేరేవ భోజనమ్ , ఉభయత్ర వర్గద్వయస్యాపి పిణ్డదానమిత్యర్థః । ఏతచ్చాపస్తమ్బినామ్ , అన్యేషాం తు యథాసూత్రం ద్రష్టవ్యమ్ । విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే పిత్రాదీన్ హోమపిణ్డైః ప్రపూజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుః శ్రాద్ధే తు పిత్రాదీన్ హోమపిణ్డైః ప్రపూజయేత్ । పిణ్డహోమౌ పరిత్యజ్య శ్రాద్ధం చ కురుతే యది ॥ సన్తతేస్తు వినాశాయ సమ్పదో హానాయ చ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ పితా జీవేన్మృతా మాతా తద్దినే హోమదేవతాః । పితాపితామహో యో హ్యేవ తముద్దేశాత్కృతార్థతా ॥ మన్త్రే అముష్మా ఇతి బలాత్పితరో హోమదేవతాః । యే చ త్వామనుయాంశ్చేతి బలాత్పిణ్డాంస్తు వర్గయోః ॥ పత్నీపత్నీనాం శ్రుత్యుక్తభేదరాహిత్యవైభవాత్ । సప్తాహుతీనాం పిత్రాదేరుద్దేశాచ్చరితార్థతా ॥ పిత్రోః శ్రాద్ధే సమాయాతే పార్థక్యేనాథవా సహ । సప్తాహుతీస్తు జుహుయాన్నోద్దేశో మాతురిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అపరే పునరాహుః “ ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే సంప్రాప్తే పితరం తత్ర పూజయేత్ ॥ ” ఇతి వచనం హోమపిణ్డదానమాత్రవిధానపరం న భవతి , కిం తు పిత్రుద్దేశేన భోజనమపి తేన విధీయతే । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతేఽహ్ని సంప్రాప్తే పితరం భోజయేత్పురా । మాతరం భోజయేత్పశ్చాద్ద్వయోః పిణ్డాన్ పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । శివధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాసికే చాబ్దికే వాఽపి మాతుర్మరణసమ్భవే । పిత్రా సహైవ యద్భుక్తం తస్యాస్తృప్తికరం భవేత్ ॥ పిత్రా హీనాన్ జనన్యాస్తు మాసికాదీన్ కరోతి యః । తత్ఫలస్య చ నాశః స్యాత్తస్యాస్తృప్తిర్న జాయతే ॥ * ॥ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యం తూభయసామాన్యం మాతుర్మృతదినే సతి । భర్తురాధిక్యభావన హ్యభావాచ్చతురిపూజయేత్ ॥ గరీయసీ తు పుత్రస్య మాతా సమ్భరణాద్యథా । పాలనాద్భరణాద్భర్తా గరీయాంత్సర్వదా తథా ॥ * ॥ నార

దః — ॥ శ్లో ॥ భర్తురాధిక్యభావేన తస్యాస్తృప్తిర్హి శాశ్వతీ । మాతృప్రీతిం సమన్విచ్ఛన్ పితృప్రీతిం తథాఽఽచరేత్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ మాతరం పితరం చైవ సమత్వేనైవ పూజయేత్ । న్యూనాతిరేకం కుర్వాణస్తామసీం గతిమాశ్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితుర్మృతాహే పితరో హి భోజ్యాః పిణ్డప్రదానం తు సహైవ మాత్రా । మాతుర్మృతాహే పితృవర్గపూర్వం భోజ్యాః స్త్రియః పిణ్డవిధౌ ప్రశస్తాః ॥ * ॥ ఇతి । జీవపితృకస్య మాతృశ్రాద్ధవిశేషమాహతుః శఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణే తు పితరి మాతా చేన్నిధనం గతా । పితృస్థానే స్వపితరం తత్స్థానేఽన్యం నియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః " ॥ శ్లో ॥ యస్యాదిర్యది జీవేత్తు తం వర్గం పరివర్జయేత్ ॥ " ఇతి వచనాత్పితరి జీవతి సతి మాతృశ్రాద్ధే పితృవరణం కృత్వా తత్స్థానే స్వపితరం తూష్ణీం భోజయేత్, మాతృస్థానే చ వరణపూర్వకమన్యం భోజయేదితి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణే తు పితరి పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్ । విప్రవద్వాపి తం శ్రాద్ధే స్వకం పితరమాశయేత్ ॥ పితా యస్య తు వృత్తః స్యాజ్జీవేచ్చాపి పితామహః । పితామహస్య మాతా చ శ్రాద్ధం భుఞ్జీతేత్యబ్రవీన్మనుః ॥ * ॥ తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జీవితస్తు పితా యస్య మాతా చేన్నిధనం గతా । తూష్ణీం నివేశ్య పితరం వరయేన్మాతృవర్గజాః ॥ స్వామకార్యం తదా తాసాం నాస్త్యేవ పితృవర్గతః । పిణ్డప్రదానమూహేన వర్గయోరుభయోరపి ॥ * ॥ ఇతి । స్వామకార్యం తాసాం నాస్తి పితృవర్గస్యైవ స్వామః, " ॥ శ్లో ॥ పితా జీవేన్మృతా మాతా తద్దినే స్వామదేవతాః । పితామహాదయో హ్యేవ తదుద్దేశాత్కృతార్థతా ॥ " ఇతి స్మరణాత్ । నిగమేఽపి — ॥ వా ॥ నో వా జీవతిపితౄణాం తం భోజయేత్, పితృస్థాన ఇత్యేకే, జీవతామజీవతాం వా దేయమెవేతి హిరణ్యకేతుః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదేవాభిప్రేత్యోక్తం పాద్మే — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహే సంప్రాప్తే పితరం తత్ర పూజయేత్ । న జీవన్తమితి ప్రాహుర్గార్గ్యగౌతమభార్గవాః ॥ * ॥ ఇతి । జీవన్తం పితరం న వరణపూర్వకం పూజయేదిత్యర్థః । యత్తు కైశ్చిదుక్తమ్ " జీవపితృకస్య పిత్రాదీనాం స్వామపిణ్డదాననిషేధపరమేతత్ " ఇతి, త

త్, “ పితామహీవేన్మృతామాతా, పిణ్డప్రదానమూహేన ” ఇతిపూర్వోక్త వచనవిరోధాదుపేక్ష్యమ్. తథాచపితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ జీవపితృకస్యమాతుశ్శ్రాద్ధేపితుః పిత్రాదిభ్యోహోమోవర్గద్వయస్యపిణ్డదానం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అపరేతు “ పితరంతత్రపూజయేత్ ” ఇత్యాదివచనానాం జీవపితృకమాతృశ్రాద్ధవిషయత్వాత్ “ యోనిగోత్రమాత్రాసమ్బన్ధా ” ఇతిసగోత్రస్యనిమన్త్రణనిషేధాత్, అనిమన్త్రితస్యశ్రాద్ధపఙ్క్తౌ భోజనదానే “ శ్రాద్ధకర్తావ్రతానాంతు ” ఇత్యాదినాదోషాభిధానాత్, “ నజీవన్తమితిప్రాహు గార్గ్యగౌతమభార్గవాః ” ఇతిపాద్మపురాణవచనాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమర్చనం శ్రాద్ధేనిషిద్ధంమనురబ్రవీత్ ॥ ” ఇతిభవిష్యత్పురాణవచనాత్, “ పితృస్థానేస్వపితరమ్ ” ఇత్యాదేశ్శిష్టాచారాభావేనోపేక్ష్యత్వాత్, జీవపితృకస్యమాతృశ్రాద్ధేమాతృపితామహీప్రపితామహీనామేవభోజనమ్, హోమః పితామహాదేః పితృవర్గస్య, పిణ్డదానముభయోరిత్యాహుః । సామసూత్రప్రయోగవృత్తౌతు — ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహేసంప్రాప్తేసామతిత్తిరిశాఖినామ్ । పితరంభోజయేదగ్రేసహతన్త్రేణమాతరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ “ ॥ శ్లో ॥ పితురేవపితుఃకుర్యాన్మాతురేవమృతేఽహని ॥ ” ఇత్యాశ్వలాయనస్మరణాదాశ్వలాయనానాంమాతృశ్రాద్ధేమాత్రాదీనామేవోద్దేశ్యత్వమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ మాతుర్మృతాహేసంప్రాప్తేపితరంతత్రపూజయేత్ ॥ ” ఇతిభరద్వాజస్మరణాద్యజుశ్శాఖినాం భరద్వాజీయానాంపిత్రాదీనాంమాత్రాదీనాం చోద్దేశ్యత్వమ్ । తథాసామశాఖినామపి । ఇతరేషాంస్వకులాచారాద్వ్యవస్థా.

అనుమరణాబ్దికవిషయే భృగుః — ॥ శ్లో ॥ యాసమారోహణం కుర్యాద్భర్తృచిత్యాంపతివ్రతా । తాంమృతేఽహనిసంప్రాప్తేపృథక్పిణ్డేనియోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పృథక్పిణ్డనియోజనమ్ - పృథక్ఛ్రాద్ధకరణమ్ । అతఏవస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాంసమారూఢా దమ్పతీనిధనంగతౌ । పృథక్ఛ్రాద్ధం తయోః కుర్యాదోదనంచపృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । ఓదనమత్రపిణ్డదానమ్, సహపాకస్యపూర్వమేవోక్తత్వాత్,

“ ॥ శ్లో ॥ కుర్యాత్సమానతన్త్రేణ సా ఽత్స్వత్రే మేవచ ॥ ” ఇతిసఙ్ఘాతా
నుమృతోర్వాసాంవత్సరికస్యసమానతన్త్రేణ వ్యస్తగణనాపదివిషయమితిపూ
ర్వమేవోక్తమ్ । యత్తువచనమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ పత్న్యాసహసపిణ్డత్వేతన్మృ
తాహేసహత్వభాక్ ॥ ” ఇతి , తస్యార్థః - భిన్నతిథ్యనుమరణవిషయేపితురా
బ్దికంపూర్వదినేకృత్వాపరదినేఽపిపితృవరణపూర్వకంమాతృశ్రాద్ధం
కుర్యాదితి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పితృవ్యాగ్రజయోఃశ్రాద్ధేతత్పత్న్యౌ
పితామహౌ । స్త్రీశ్రాద్ధేవృణుయాదద్భిర్తా పత్నీన్మాతృపితామ
హీః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంయస్యమృతాహే పార్వణముక్తం తత్తత్పితృపి
తామహౌ చతత్రవృణుయాత్ । కారికాకారస్తే — ॥ శ్లో ॥ మాతుఃపి
త్రోర్మాసికాదీన్ దౌహిత్రస్స్వయవహ్నినా । తథామహాలయాదీంశ్చ
కుర్యాత్పార్వణతశ్శుచిః ॥ * ॥ ఇతి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డనస్యపశ్చాచ్చదౌహిత్ర
స్స్వయవహ్నినా । తత్సూత్రాద్వత్సరాదర్వాక్కుర్యాత్పశ్చాత్స్వసూ
త్రతః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాతుఃపిత్రోర్మాసికా
నిదౌహిత్రస్స్వయవహ్నినా । తత్సూత్రాద్వత్సరాదర్వాక్కుర్యా
త్పశ్చాత్స్వసూత్రతః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ మాతామహస్య
సూత్రేణసపిణ్డీకరణాత్పురా । సూత్రాన్తరేణయఃకుర్యాచ్ఛ్వానాంయో
నింసగచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి , తద్వత్సరాన్తసపిణ్డీకరణాభిప్రాయమ్ । సంగ్ర
హే — ॥ శ్లో ॥ కర్తుస్సగోత్రిణశ్చైవభోక్తౄణాంచసగోత్రిణః ।
ననిమన్త్ర్యాఃకిలశ్రాద్ధేసోదకుమ్భంపినైవతు ॥ * ॥ ఇతి । అత్రభోక్తృ
పదంభోక్తృదేవతాపరమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనిమన్త్రయేద్విద్వాన్భో
క్తౄణామసగోత్రిణః । కర్తుస్తుగోత్రిణశ్చైవవిశేషేణవివర్జయేత్ ॥ ”
ఇతిస్మరణాత్ । పుత్రికాపుత్రస్యధనహారిణోదౌహిత్రస్యచమాతామహ
మృతాహశ్రాద్ధంనిత్యమ్ , తచ్చప్రతిపాదితంవిజ్ఞానేశ్వరేణ — ॥ వా ॥
మాతామహేనమాతుఃసాపిణ్డ్యేమాతామహశ్రాద్ధంపితృశ్రాద్ధవన్నిత్య
మేవ , పత్న్యాపితామహ్యావామాతుఃసాపిణ్డ్యేమాతామహశ్రాద్ధంనని
త్యంకృతేత్వభ్యుదయోఽకృతేనప్రత్యవాయః ॥ * ॥ ఇతి । నవాచ్యమ్
“ ॥ శ్లో ॥ పితరోయత్రపూజ్యన్తేతత్రమాతామహాఅపి । అవిశేషే

పూజ్యాస్స్యుర్విశేషాన్నరకం వ్రజేత్ ॥ పార్వణం కురుతే యస్తు కేవలం పితృహేతుతః । మాతామహాన్న కురుతే పితృహా చోపజాయతే ॥" ఇత్యాదివచనాత్పితృమృతాహే మాతామహాదీనామపి శ్రాద్ధం కార్యమితి, "॥ శ్లో ॥ పితుర్గతస్య దేవత్వమౌరసస్య త్రిపూరుషమ్ ॥" ఇతి విశేషస్మరణాత్ । తథా చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ యాజ్ఞవల్క్యేన కాలస్తు హ్యమావాస్యాదినోదితః । అవిశేషేణ పిత్ర్యస్య తథా మాతామహస్య చ ॥ యుగపచ్చ స విజ్ఞేయో వచనాద్వక్ష్యమాణకాత్ । కాలభేదేన తన్త్రం స్యాద్దేశభేదేన చైవ హి ॥ తస్మాత్తన్త్రవిధానాత్తు యౌగపద్యం ప్రతీయతే । అమావాస్యాదికాలేషు తజ్జ్ఞేయం న మృతేఽహని ॥ అమావాస్యాదికాలేషు కాలైకత్వాత్సహక్రియా । మృతేఽహని తు తద్భేదాన్న యుజ్యేత సహక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - అమావాస్యాదినా, "॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాఽష్టకా వృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ ॥" ఇత్యాదివచనేన శ్రాద్ధకాలస్సామాన్యేన పితృశ్రాద్ధస్య మాతామహశ్రాద్ధస్య చ యాజ్ఞవల్క్యేనోదితః, స చ కాలః పితృయజ్ఞశ్రాద్ధయోరివ న భాగక్రమేణ, కిన్తు "॥ శ్లో ॥ మాతామహానామప్యేవం తన్త్రం వా వైశ్వదేవికమ్ ॥" ఇతి వక్ష్యమాణాద్వచనాద్యుగపదేవావగన్తవ్యః, యౌగపద్యమేవ సమర్థయతే కాలభేద ఇత్యాదినా, సమానతన్త్రితయా విధానాత్పైతృకస్య మాతామహశ్రాద్ధస్య చ యౌగపద్యం ప్రతీతమ్, తచ్చ సమానతన్త్రత్వమమావాస్యాదికాలవిషయం న మృతాహ ఇతి । ఏవం చ, పితృమృతాహే పిత్రాదీనామేవోద్దేశ్యత్వమితి స్థితమ్ । సఙ్కల్పవిధానేన పితృశ్రాద్ధం న కార్యమ్, "॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతదినే సఙ్కల్పం కురుతే యః । సన్తతేస్తు వినాశస్స్యాత్సంపదామపి సంక్షయః ॥" ఇతి స్మరణాత్ । ఏకాదశ్యామపి మృతాహే శ్రాద్ధముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోః క్షయాహే చ భవేదేకాదశీ యదా । సమ్యగభ్యర్చ్య పితృదేవాంశ్చ తథా జిఘ్రేత్పితృసేవితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శాట్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసో యదా నిత్యం శ్రాద్ధం నైమిత్తికం భవేత్ । ఉపవాసం తదా కుర్యాదాఘ్రాయ పితృసేవితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు పురాణవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥

యేకుర్వన్తిమహీదేవా శ్శ్రాద్ధమేకాదశీదినే। త్రయస్తేనరకంయాన్తిదాతాభోక్తాపితాతథా ॥ యథాఽఽశౌచగతంశ్రాద్ధమాశౌచాన్తేవిధీయతే। తథైవైకాదశీంముక్త్వాద్వాదశ్యామేవకారయేత్ ॥*॥ ఇతి, తత్తాన్త్రికవిషయమ్ , అన్యథాకాత్యాయనాదిస్మృతివిరోధప్రసఙ్గాత్। ప్రథమాబ్దికే శ్రాద్ధాఙ్గతర్పణంనాస్తి " ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేతుసర్వేషుసపిణ్డీకరణేతథా । మాసికేషాబ్దికేచైవనకుర్యాత్తిలతర్పణమ్ ॥ " ఇతిస్మరణాత్। ఇత్యాబ్దికనిర్ణయః.

అథమలమాసనిరూపణమ్

తస్యస్వరూపంబ్రహ్మసిద్ధాన్తేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రోమాసోహ్యసఙ్క్రాన్తోమలమాసః ప్రకీర్తితః ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ రవిణాలఙ్ఘితోమాసశ్చాన్ద్రః ఖ్యాతోమలిమ్లుచః । తత్రయద్విహితంకర్మహ్యుత్తరేమాసికారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । లఘుహారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఇన్ద్రాగ్నీయత్రహూయేతే మాసాదిస్సంప్రకీర్తితః। అగ్నిషోమౌస్థితౌమధ్యేసమాప్తౌపితృసోమకౌ ॥ తమతిక్రమ్యతు యదా రవిర్గచ్ఛేత్కదాచన । ఆద్యోమలిమ్లుచోజ్ఞేయో ద్వితీయః ప్రాకృతః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - దర్శపూర్ణమాసయాజినాం శుక్లప్రతిపది దర్శేష్టిదేవావిన్ద్రాగ్నీహూయేతే , కృష్ణప్రతిపది పౌర్ణమాసేష్టిదేవావగ్నీషోమౌ , అమావాస్యాయాం పిణ్డపితృయజ్ఞదేవౌపితృసోమకౌ , తత్రైవం సతిశుక్లప్రతిపదాది దర్శాన్తోమాసస్సఙ్క్రాన్తిరహితోమలిమ్లుచ ఇతి, మలిమ్లుచత్వంచ తస్యరాక్షసైస్తస్కరైరాక్రాన్తత్వాత్ । తదాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ వత్సరాన్తర్గతః పాపో యజ్ఞానాం ఫలనాశకృత్ । నైరృతైర్యాతుధానైశ్చసమాక్రాన్తోవినాశకైః ॥ మలిమ్లుచైస్సమాక్రాన్తస్సూర్యసఙ్క్రాన్తివర్జితః । మలిమ్లుచంవిజానీయాద్గర్హితంసర్వకర్మసు ॥ * ॥ ఇతి । మైత్రేయః — ॥ వా ॥ మాసద్వయేయదేకరాశింసఙ్క్రమేదాదిత్యస్తత్రాద్యోమలమాసశ్శుద్ధోఽన్యః ॥ * ॥ ఇతి । మలత్వంచకాలాధిక్యాత్ । తథాచగృహ్యపరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥ మలంవదన్తికాలస్యమాసంకాలవిదోఽధికమ్ ॥ * ॥ ఇతి। అధికంమాసంకాలస్యమ

లంవదన్తీత్యన్వయః । శ్లోకగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌమాసావేకనామా
నావేకస్మిన్వత్సరే యది । తత్రాద్యేదేవకార్యాణి పితృకార్యాణి చోభ
యోః ॥ * ॥ ఇతి । రాశిద్వయనిబద్ధనాద్ద్వావిత్యుక్తమ్, చైత్రాద్యేక
సంజ్ఞత్వాదేకనామానావితి । తత్రాద్యేదేవకార్యాణీత్యస్యవ్యవస్థావ
క్ష్యతే చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఏవం షష్టిదినోమాసస్తదర్ధంతుమ
లిమ్లుచః । త్యక్త్వాతముత్తరేకుర్యాత్పితృదేవాదికాః క్రియాః ॥ * ॥ ఇ
తి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ షష్ట్యాతుదివసైర్మాసః కథితోబాదరాయణైః ।
పూర్వార్ధంతుపరిత్యాజ్యముత్తరార్ధం ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః —
॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాద్వయంయత్రసూర్యసఙ్క్రాన్తివర్జితమ్ । అధి
మాసస్సవిజ్ఞేయో మాసస్స్యాద్ద్వాదశోత్తరః ॥ * ॥ ఇతి । నారదః — ॥ శ్లో ॥
నష్టేస్మిన్పర్వకాలేస్యాత్సూర్యసఙ్క్రమణంయది । తస్మిన్మాసపునః పర్వస
మాసోఽధికమాసకః ॥ * ॥ నష్టేస్మిన్కలయాయుక్తే పర్వకాలే దర్శాన్తకా
ల ఇత్యర్థః । దర్శాన్తయుక్తే తస్మిన్నేవమాసి పునరపి దర్శాన్తశ్చేత్సోఽధిక
మాసఇత్యర్థః । వసిష్ఠసిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాత్రింశద్భిర్గతైర్మాసైర్దినైః
షోడశభిస్తథా । ఘటికానాంచతుష్కేణభవత్యధికమాసకః ॥ * ॥ ఇ
తి । విష్ణుధర్మోత్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సౌరసంవత్సరస్యాన్తేమానేనశశిజేనతు ।
ఏకాదశాతిరిచ్యన్తేదినానిభృగునన్దన ॥ సమాద్వయేసాష్టమాసేతస్మాన్మా
సోఽతిరిచ్యతే । సచాధిమాసకః ప్రోక్తః కామ్యకర్మసుగర్హితః ॥ * ॥ ఇతి ।
సౌరసంవత్సరంచాన్ద్రాద్వత్సరాదేకాదశదినైరధికమ్, తథాసతిచాన్ద్రవ
త్సరద్వయాత్సౌరసంవత్సరద్వయంద్వావింశత్యాదినైరధికంభవతి, తత
ఊర్ధ్వం సౌరమాసాష్టకంచాన్ద్రమాసాష్టకాత్సార్ధైస్సప్తభిర్దినైరతిరిచ్య
తే, అవశిష్టదినార్ధంచ యథోక్తకాలాదూర్ధ్వంపూర్వోక్తషోడశభిర్దినైస్స
మ్పద్యతే, తథాచమిళితాద్వమాసోభవతి, సోయమధికోమాసఇత్యర్థః ।
స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సౌరవర్షేపఞ్చమేపఞ్చభిస్స్యాద్వ్యస్తాస్సై
ర్యుక్తైచాధిమాసద్వయంహి । ద్వాత్రింశద్భిర్మాసకైస్తత్రచైకశ్శిష్టైర్మా
సైస్సత్యత్థైవాపరోఽపి ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిశ్శాస్త్రేఽపి — ॥ శ్లో ॥
అబ్దద్వయంచాష్టమాసాష్షోడశాహంత్రినాడికా । వినాడ్యః పఞ్చపఞ్చా

శదధిమాసాన్తరం స్ఫుటమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నచ కాలాధిక్యమాత్రేణ తిథ్యాది
వృద్ధేరపి మలత్వం ప్రసజ్యేతేతి శఙ్కనీయమ్, కాలాధిక్యే సతి నపుంసక
త్వేన మలతాఙ్గీకారాత్ । నపుంసకత్వం చ జ్యోతిశ్శాస్త్రేఽభిహితమ్ —
॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తోఽపి యో మాసః కదాచిత్తిథివృద్ధితః । కాలాన్తరా
త్సమాయాతి స నపుంసక ఇష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । పురుషస్య సూర్యస్య తత్రా
భావాన్నపుంసకత్వమ్ । తదపి తత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అరుణస్సూ
ర్యో భానుస్తపనశ్చన్ద్రో రవిర్గభస్తిశ్చ । అర్యమా హిరణ్యరేతా దివాకరో
మిత్రవిష్ణూ చ ॥ ఏతే ద్వాదశ సూర్యా మాఘాద్యేషూదయన్తి మాసేషు ।
నిస్సూర్యోఽధికమాసో మలిమ్లుచాఖ్యస్తతః పాపః ॥ మాసేషు ద్వాదశాది
త్యాస్తపన్తి హి యథాక్రమమ్ । నపుంసకేఽధికే మాసి నుష్ణాలం తపతే
రవిః ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్క్రాన్తిరహితమాసవత్సఙ్క్రాన్తిద్వయయుక్తోఽపి
చాన్ద్రో మలమాసః । తథా చ కాఠకగృహ్యమ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసే న
సఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవ వా । మలమాసస్స విజ్ఞేయో మాసే త్రిం
శత్తమే భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ ద్వాత్రింశద్భిర్గతైర్మాసైః ” ఇతి పూర్వో
క్తేన “ మాసే త్రింశత్తమే భవేత్ ” ఇత్యస్య విరోధే సతి సమాహితం మా
ధవీయే — ॥ వా ॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధం మధ్యమం మానమాశ్రి
త్య “ ద్వాత్రింశద్భిః ” ఇతి వచనం ప్రవృత్తమ్, “ యస్మిన్మాసే ” ఇతి
తు స్ఫుటమానమాశ్రిత్య ప్రవృత్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయాం తు —
॥ వా ॥ “ మాసే త్రింశత్తమే ” ఇత్యేతత్త్రింశన్మాసాదర్వాగసమ్భవ
తీత్యేవం పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతే — ॥ శ్లో ॥ పఞ్చమే పఞ్చమే
వర్షే ద్వౌ మాసావధిమాసకౌ । తేషాం కాలాతిరేకేణ గ్రహాణామతిచార
తః ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే త్వాక్షేపపరిహృతమ్ — ॥ వా ॥ నన్వధి
కమాసస్య క్వచిత్త్రింశత్తమత్వం వ్యభిచరతి, న్యూనాధికసఙ్ఖ్యాయా ఉప
దర్శనాత్, నాయం దోషః, త్రింశత్తమత్వస్య లక్షణత్వేనానఙ్గీకారా
త్, ఉదాహరణప్రదర్శనార్థమేతదుక్తమిత్యవిరోధః ॥ * ॥ ఇతి । సత్య
వ్రతః — ॥ శ్లో ॥ రాశిద్వయం యత్ర మాసే సఙ్క్రామేత దివాకరః । నా
ధిమాసో భవేదేష మలమాసస్తు కేవలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిస్సిద్ధాన్తే —

॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తిమాసోఽధిమాసస్స్ఫుటస్స్యాద్ద్విసఙ్క్రాన్తిమాసః క్ష
యాఖ్యః కదాచిత్ । క్షయః కార్త్తికాదిత్రయే నాన్యదా స్యాత్తదా వర్షమ
ధ్యేఽధిమాసద్వయం చ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - స్ఫుటమానేన యోఽయ
మసఙ్క్రాన్తస్స స్ఫుటోఽధిమాసః , తేనైవ మానేన యో ద్విసఙ్క్రాన్తి
యుక్తస్స క్షయమాసః , స చ కార్త్తికమార్గశీర్షపౌషమాసేష్వేవ త్రిష్వ
న్యతమేఽవతిష్ఠతే నాన్యేషు మాఘాదిషు నవసు , ఏవంవిధక్షయమాసయుక్తే
వర్షే క్షయమాసాత్పూర్వం ద్విత్రిమాసేషు మధ్యే కశ్చిదధిమాసో భవతి ,
క్షయమాసాదూర్ధ్వమపి మాసత్రయమధ్యేఽపరోఽధిమాసః , తదేతదేవం
విధమేకవర్షస్థం కులమాసత్రయం చిరేణ కాలేన యదా కదాచిదాయాతి న
త్వేకాధిమాసవత్పునః పునస్సహసా సమాయాతి । ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తోఽ
యం క్షయమాసః, ఏకమాసగ్రాసిత్వాత్ , అంహసః - పాపస్య పతిరితి వ్యుత్ప
త్త్యా అంహస్పతిసంజ్ఞయాపి వ్యవహ్రియతే । తథా చ బార్హస్పత్యే — ॥ శ్లో ॥
యస్మిన్మాసే న సఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవ వా । సంసర్పాంహస్పతీ మా
సావధిమాసశ్చ నిన్దితాః ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర క్షయమాసాత్ప్రాచీనో యోఽ
సఙ్క్రాన్తస్స సంసర్పః , అసఙ్క్రాన్తత్వేనేతరాధిమాసవత్కర్మానర్హ
తాయాం ప్రాప్తాయాం తదపవాదేన కర్మార్హస్సన్ సమ్యక్సర్పతీతి సంసర్పః ,
“ ॥ శ్లో ॥ మాసద్వయేఽబ్దమధ్యే తు సఙ్క్రాన్తిర్న యదా భవేత్ । ప్రా
కృతస్తత్ర పూర్వస్స్యాదధిమాసస్తతోత్తరః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్సఙ్క్రాన్తి
రహితయోర్మాసయోర్మధ్యే యః పూర్వస్స ప్రాకృతశ్శుద్ధస్సర్వకర్మా
ర్హ ఇత్యర్థః । అస్మిన్నేవార్థే జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకస్మిన్నపి వర్షే చే
ద్ద్వౌ మాసావధిమాసకౌ । ప్రాకృతస్తత్ర పూర్వస్స్యాదధిమాసస్తథో
త్తరః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మసిద్ధాన్తేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాసత్రయే త్రింశ
దూర్ధ్వం సఙ్క్రాన్తిర్న యదా భవేత్ । ప్రాకృతస్తత్ర పూర్వస్స్యాదధి
మాసస్తథోత్తరః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామిదం వ్యాఖ్యాతమ్ —
॥ వ్యా ॥ త్రింశన్మాసాదూర్ధ్వం యోఽసఙ్క్రాన్తో మాసస్సోఽధిమాసః ,
తతోఽర్వాగ్యోఽసఙ్క్రాన్తో మాసస్స ప్రాకృతో నాధిమాసః ॥ * ॥ ఇ
తి । అతస్సంసర్పత్వం తస్యోపపన్నమ్ । అసఙ్క్రాన్తిమాసద్వయమధ్య

వర్తినః క్షయమాసస్యాంహస్పతిత్వాత్తముత్తరభాగినోఽసఙ్క్రాన్తస్యకా
లాధిక్యేనాధికమాసత్వాన్మాసద్వయమేతన్నిన్దితమ్ । తత ఏవాత్రయోఽపి
జ్యోతిశ్శాస్త్రే వివాహాదౌ క్వచిన్నిన్దితాః । అత ఏవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥
సంసర్పాంహస్పతీమాసావధిమాసశ్చ నిన్దితాః ॥ * ॥ ఇతి । యదా తు స
ఙ్క్రాన్తిద్వయయుక్తః క్షయమాస ఏక ఏవ వా అసఙ్క్రాన్తిరేక ఏవ వాఽధి
మాసో భవతి తదా తదుభయం వర్జ్యమిత్యుక్తం కేశవీయే — ॥ శ్లో ॥
యస్మిన్మాసి న సఙ్క్రాన్తిస్సఙ్క్రాన్తిద్వయమేవ వా । సంసర్పాంహస్పతీ
మాసౌ సర్వకర్మబహిష్కృతౌ ॥ * ॥ ఇతి । నారదశ్చ — ॥ శ్లో ॥ స
ఙ్క్రాన్తిరహితో మాసో యో వా సఙ్క్రాన్తియుగ్మయుక్ । పూర్వస్సం
సర్పమాసస్స్యాదంహస్పతిరథాపరః ॥ మలమాసావిమౌ ప్రోక్తౌ సర్వకర్మబ
హిష్కృతౌ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సఙ్క్రాన్తిరహి
తో మాసో మలమాసః ప్రకీర్తితః । మలిమ్లుచాపరాఖ్యశ్చ సఙ్క్రాన్తిద్వ
యయుక్తథా ॥ * ॥ ఇతి । మలిమ్లుచ ఇత్యపరాఖ్యా సంజ్ఞా యస్యేతి విగ్ర
హః, సఙ్క్రాన్తిద్వయయుగపి మాసస్తథా మలిమ్లుచో మాస ఇత్యర్థః । ఏ
వం చ యస్మిన్వత్సరే సఙ్క్రాన్తిరహితో మాసః కేవలో భవేత్తదాఽధిమాసో
వర్జ్యస్తముత్తరో మాసశ్శుద్ధః, "॥ శ్లో ॥ తత్ర యద్విహితం కర్మ శుద్ధే
మాసి కారయేత్ ॥" ఇత్యాదిస్మరణాత్ । యదా ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తో మా
సో భవేత్తదా క్షయమాసో వర్జనీయస్తత్పూర్వమాసశ్శుద్ధః, "॥ శ్లో ॥ క
ర్మద్వయం యదైకస్మిన్ సౌరే సంసర్పకో భవేత్ । అంహస్పతిర్యదైకస్మిం
శ్చాన్ద్రే ద్వౌ సఙ్క్రమౌ తథా ॥ సంసర్పోఽంహస్పతిశ్చేతి ద్వివిధావధిమాస
కౌ । మతౌ పూర్వాపరౌ దుష్టౌ పరపూర్వౌ శుభావహౌ ॥" ఇతి స్మరణా
త్ । సంసర్పరూపోఽధిమాసాఖ్యః పూర్వో దుష్టస్తముత్తరః కర్మార్హః, అం
హస్పతిరూపోఽధిమాసాఖ్య ఉత్తరో దుష్టస్తత్పూర్వో మాసశ్శుభావహ ఇత్య
ర్థః । సఙ్క్రాన్తిద్వయయుక్తస్య క్షయమాసస్య షష్టిదినాత్మకత్వాభా
వేన దినాధిక్యాభావేఽపి సఙ్క్రాన్తేరపి మాసవ్యపదేశప్రయోజకతయా త
దాధిక్యేనాత్రాధిమాసత్వవ్యపదేశః । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥
చాన్ద్రాత్సౌరాతిరేకేణ సంవత్సరః కదాచిత్త్రయోదశమాసస్స్యాత్సోఽ

ధిమాసః, తత్ర ద్వౌ మాసావేకనామానౌ షష్టిదినాత్మకౌ, తత్రాద్యః కర్మసు నిన్దితః ఉత్తరస్తు శుద్ధః, చాన్ద్రమాసస్యైకస్మిన్ ద్వేధా సఙ్క్రమితశ్చ దస్మాస్పతిరత్రోత్తరో మృష్టః, సౌరే చేద్ద్వౌ గర్భౌ సంసర్పమలిమ్లుచశ్చాద్యో మృష్టః, తౌ మలమాసావాచక్షతే, వర్షే నైకస్మిన్యది ద్వౌ మలమాసౌ పూర్వోఽసఙ్క్రాన్తోఽపి కర్మణ్యః పరో మలమాసః ॥ * ॥ ఇతి । నన్వేకాధిమాసోపేతసంవత్సరస్య త్రయోదశమాసాత్మకత్వం యథా తథాఽధిమాసద్వయోపేతసంవత్సరస్య చతుర్దశమాసాత్మకత్వం ప్రాప్తమ్, నచ తద్యుక్తమ్, "అస్తి త్రయోదశో మాస ఇత్యాహుః" ఇతివచ్చతుర్దశమాసస్యాశ్రూయమాణత్వాత్ । నైష దోషః, అసఙ్క్రాన్తత్వేనాధికత్వప్రసక్తియుక్తయోర్ద్వయోర్మధ్యే పూర్వస్యాధిమాసత్వనిషేధాత్ । ఉక్తం హి జ్యోతిస్సిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ యదా కన్యాగతే సూర్యే వృశ్చికే వాఽథ ధన్వని । మకరే వాఽథ కుమ్భే వా నాధిమాసో విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - వృశ్చికాదిచతుష్టయగో మలమాసః ప్రాప్నోతి తదా సూర్యే తులాకన్యయోర్వర్తమానే సత్యసఙ్క్రాన్తోఽపి నాధిమాస ఇతి । యదా కన్యాగత ఇత్యుపలక్షణమ్ । పూర్వేషు ప్రసక్తోఽసఙ్క్రాన్తో నాధిమాసః, తదుక్తం బ్రహ్మసిద్ధాన్తే — ॥ శ్లో ॥ చైత్రాదర్వాఙ్నాధిమాసః పరతస్త్వధికో భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చైత్రాదారభ్యోపరితనేషు మాసేషు యదా యదా కౌచిద్ద్వౌ మాసావసఙ్క్రాన్తౌ తదా తయోరర్వాచీనః పూర్వో నాధిమాసః, ఉత్తరస్తు భవత్యధిమాస ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకత్ర మాసద్వితయం యది స్యాద్వర్షేఽధికం తత్ర పరోఽధిమాసః । త్రయోదశం తు శ్రుతిరాహ మాసం చతుర్దశః క్వాపి న చైవ దృష్టః ॥ * ॥ ఇతి । నన్వేవమపి ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తక్షయమాసోపేతవత్సరస్యైకాదశమాసత్వం ప్రసజ్యేత, తచ్చ "ద్వాదశమాసాస్సంవత్సరః" "అస్తి త్రయోదశో మాస ఇత్యాహుః" ఇత్యాదిశ్రుత్యా విరుద్ధమితి చేన్న, ద్విసఙ్క్రాన్తియుక్తస్య క్షయస్య మాసద్వయత్వేన పరిగణనాత్ । తథా చ కాలనిర్ణయే — ॥ శ్లో ॥ తిథ్యర్ధే ప్రథమే పూర్వో ద్వితీయేఽర్ధే తదుత్తరః । మాసావితి బుధైశ్చిన్త్యౌ క్షయమాసస్య మధ్యగౌ ॥ * ॥ ఇతి । క్షయమాసస్య స్వత

న్త్రిత్వేఽపి “ పరపూర్వో శుభావహః ” ఇతివచనాత్తస్మాత్సప్రయుక్తంకర్మ పూర్వత్రమాసే కర్తవ్యమ్ । శుద్ధమాసవత్స్వాతన్త్ర్యాత్తత్రైవ కర్తవ్యమి తి కేచిత్తదసాధు , “ ॥ శ్లో ॥ సంసర్పాంహస్పతీ మాసౌ సర్వకర్మబహిష్కృతౌ ॥ ” ఇతివచనాత్ । అసఙ్క్రాన్తైరధిమాసస్యతు “ ॥ శ్లో ॥ ఏవషష్టిదినోమాసః పూర్వార్ధంతు మలిమ్లుచః ॥ ” ఇతిస్మరణేనోత్తరశేషత్వాదుత్తరమాసఏవ కర్తవ్యమితిచన్ద్రికాకాలాదర్శకాలనిర్ణయపితృమేధసారాకా నిరూపితమ్ । మలమాసస్వరూపమభిహితమ్ , అత్రపరస్పరవిరుద్ధానివచనానిసన్తి , తాన్యప్యత్రైవార్థేకథంచిద్యోజనీయాని , మనోరఞ్జనానిచ వ్యాఖ్యానానినను । శ్రీధరీయాదౌ పూర్ణిమాద్వయయోగేతదయోగే చ మలమాసత్వముక్తమ్, తథాహి — ॥ శ్లో ॥ అమాచపూర్ణిమాచైవ యస్మిన్యుగ్మా భవేత్ । యస్మిన్నదృశ్యతేవాపిచౌళకర్మాదివర్జయేత్ ॥ ద్వితీయపూర్ణిమాయుక్తం విషమాసం వదన్తిహి । పూర్ణిమా చ నదృశ్యేత మలమాసః ప్రకీర్తితః ॥ ఏకమాసేద్వేచపూర్ణే దర్శసైకస్యసమ్భవే । అగ్నిజ్వాలేఽపి ఖ్యాతాశుభకర్మవినాశిని ॥ * ॥ అత్రవ్యవస్థావిహితా జ్యోతిశ్శాస్త్రే — ॥ శ్లో ॥ దర్శాన్తఃపూర్ణిమాన్తశ్చ చాన్ద్రోమాసో ద్విధామతః । జాతిభేదాద్దేశభేదాత్తౌచమాసౌవ్యవస్థితౌ ॥ దర్శాన్తమాసోయద్దేశే తత్రదర్శప్రయుక్తితః । మలమాసాదిదోషస్స్యాన్నాన్యదేశఇతిస్థితిః ॥ పౌర్ణమాస్యన్తమాసోఽపియస్మిన్దేశేప్రవర్తతే । తత్రతన్మలమాసాదిదోషోనాన్యత్రవిద్యతే ॥ నర్మదాదక్షిణేభాగే దర్శాన్తోమాసఇష్యతే । నర్మదోత్తరభాగేతు పూర్ణిమాన్తఇతిస్థితిః ॥ అమావాస్యాపరిచ్ఛిన్నో మాసస్స్యాద్బ్రాహ్మణస్యతు । సఙ్క్రాన్తిపౌర్ణమాసీభ్యాంతథైవనృపవైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు, “ అహ్నస్సంచరవర్తీషు సంసర్పః కేకయేష్వచ । అధిమాసస్తుపాఞ్చాలేసనదృష్టస్తుభారతే ॥ ” ఇతి తత్ “ తస్మాదాహితాగ్నిర్నానృతంవదేత్ ” ఇతివద్దోషాధిక్యప్రదర్శనపరమ్ । ఉక్తంచ కాలదీపే — ॥ శ్లో ॥ సర్వత్రదోషాదోషాస్స్యుర్దేశకాలవ్యవస్థితాః । తేషాంతుతత్రతత్రైషాదోషాధిక్యాయకేవలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దర్శాన్తైశ్చాన్ద్రమాసానుష్ఠాతౄణామేవశ్రాద్ధాదౌమలమాసదోషోనతుసౌరానువర్తినామ్, తత్రైకసఙ్క్రమ్యాసద్వయాభావాత్ .

మలమాసేకర్తవ్యాని

మలమాసేకర్తవ్యాన్యాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ గర్భేవార్ధుషికే భృత్యే శ్రాద్ధకర్మణిమాసికే । సపిణ్డీకరణేనిత్యే నాధిమాసంవివర్జయేత్ ॥ తీర్థస్నానం జపో హోమో యవవ్రీహితిలాదిభిః । జాతకర్మాన్త్యకర్మాణి నవశ్రాద్ధం తథైవచ ॥ మఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । చన్ద్రసూర్యగ్రహేస్నానశ్రాద్ధదానజపాదికమ్ ॥ కార్యాణి మలమాసేఽపి నిత్యం నైమిత్తికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । గర్భే - గర్భప్రయుక్తే పుంసవనసీమన్త ఇతియావత్, వార్ధుషికే - “ ॥ శ్లో ॥ అశీతిభాగోవృద్ధిస్స్యాన్మాసిమాసి సబన్ధకే । ” ఇత్యాదివచనోక్తవృద్ధిగ్రహణే, భృత్యే - సంవత్సరాదిపర్యన్తకాలకృతే భృత్యే, నిత్యే - నిత్యదానే, హోమో - ఔపాసనహోమః, అన్త్యకర్మాణి - దాహోదకపిణ్డదానాస్థిసఞ్చయనాదీని । గౌతమః — ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మణియచ్ఛ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధం తథైవచ । గ్రహణే పుంసవాదౌచ తత్పూర్వత్ర పరత్రవా ॥ * ॥ ఇతి । నిమిత్తవశాదితి వాక్యశేషః । కాలనిర్ణయే — ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మచపుంసూతిసీమన్తోన్నయనవ్రతమ్ । మలిమ్లుచేఽపికుర్వీతనిమిత్తంయదిజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ రోగేచాలభ్యయోగేచ సీమన్తేపుంసవేఽపిచ । యద్దదాతిసముద్దిష్టం పూర్వత్రాపినదుష్యతి ॥ * ॥ ఇతి । రోగే - రోగశాన్త్యై, అలభ్యయోగే - అర్ధోదయాదివిహితశ్రాద్ధాదౌ । మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రసూర్యగ్రహేచైవ మరణేపుత్రజన్మని । మలమాసేఽపిదేయం స్యాద్దత్తమక్షయకారకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సత్యతపాః — ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచాహ్వయేమాసే విపత్తిర్యదిజాయతే । తస్మిన్నపికర్తవ్యా పిణ్డదానోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మణియచ్ఛ్రాద్ధం దర్శశ్రాద్ధం తథైవచ । ప్రతిసంవత్సరంయచ్చపూర్వమాసేప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధజాతకనామాని యేచసంస్కారసంవ్రతాః । మలిమ్లుచేఽపికర్తవ్యా ఇష్టిఃకామ్యాశ్చవర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంస్కారాః - అన్నప్రాశనాదయః, సంవ్రతాః - చాతుర్మాస్యవ్రతాదయః । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాహసపిణ్డ్యన్తంక

మః గ్రహణజన్మనోః । సీమన్తే పుంసవే శ్రాద్ధం ద్వావేతౌ జాతకర్మ చ ॥ రోగశాన్తిరలభ్యే చ యోగే శ్రాద్ధం వ్రతాని చ । ప్రాయశ్చిత్తం నిమిత్తస్య వశాత్పూర్వే పరత్ర వా ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశాహసపిణ్డ్యన్తం కర్మ - ద్వాదశాహకాలీనం యత్సపిణ్డీకరణం తదన్తం యస్యేతి విగ్రహే మరణాదారభ్య దహన నగ్నప్రచ్ఛాదన తిలోదక పిణ్డదాన నవశ్రాద్ధ దశాహహోమ షోడశశ్రాద్ధ సపిణ్డీకరణాత్మకం కర్మేతి యావత్ । గ్రహణే పుత్రాదిజన్మని సీమన్తే పుంసవే చ విహితం శ్రాద్ధమ్, ఏతౌ ద్వౌ - పుంసవనసీమన్తౌ, జాతకర్మ చ - ఆహితాగ్నేరిష్టిరనాహితాగ్నేర్హోమః, ప్రాయశ్చిత్తమ్ - పద్ధాత్యతిక్రమాదౌ యత్ప్రాయశ్చిత్తం తత్, నిమిత్తస్య వశాత్ - యదా పూర్వమాసే నిమిత్తముత్పద్యతే తదా పూర్వమాసే కుర్యాత్ యదా పరమాసే నిమిత్తముత్పద్యతే తదా పరత్ర యదా మాసద్వయే నిమిత్తముత్పద్యతే తదోభయత్రేత్యర్థః । అత్ర ద్వాదశాహగ్రహణం వత్సరాన్తసపిణ్డీకరణస్యాప్యుపలక్షణమ్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం సపిణ్డనం కుర్యాత్ కాలదోషం న చిన్తయేత్ । ఏషాం తు ద్వాదశాహే వా సపిణ్డీకరణం యది ॥ గురుభార్గవయోర్మౌఢ్యే బాల్యే వా వార్ధకేఽపి వా । మలమాసేఽపి కర్తవ్యాః క్రియాః పూర్వాశ్చ మధ్యమాః ॥ ” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । అన్యేతు — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్య వత్సరాదర్వాక్ యదా సంస్కారమిచ్ఛతి । న కాలనియమో జ్ఞేయో నమౌఢ్యం గురుశుక్రయోః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ త్రిపక్షాది సాపిణ్డ్యేఽపి నకాలనియమ ఇత్యాహుః । ఏవం చ వత్సరాత్పూర్వం యదా కర్తవ్యం తత్ర నాధిమాసదోష ఇతి గమ్యతే । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ సపిణ్డీకరణాత్ ప్రాగేవోక్తకాలే నైమిత్తిక వృషోత్సర్గః, తత్ర నమాసాదిదోషః ॥ · ॥ ఇతి । యత్తు వసిష్ఠవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యాధేయం ప్రతిష్ఠాం చ యజ్ఞదానవ్రతాని చ । వేదవ్రతం వృషోత్సర్గచూడాకరణమేఖలాః ॥ మఙ్గల్యమభిషేకం చ మలమాసే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి తత్కామ్యమ్, “ కార్తిక్యాం వైశాఖ్యాం గ్రహణే సంక్రమే వా ” ఇతి బోధాయనోక్త కామ్యవృషోత్సర్గవిషయమ్ । తథా చ తత్ర వర్జనీయేషు మధ్యే కాలాదర్శకారేణ సఙ్గృహీతం — ॥ శ్లో ॥ ఆశ్రమస్స్వీకృతిః కామ్యవృషోత్సర్గశ్చ నిష్క్రి

మః ॥ * ॥ ఇతి । తథా ఆబ్దైకోద్దిష్టం మలమాసేకుర్యాత్, “ ఆద్యమే
కాదశేఽహని - ఏకాదశేఽహ్ని యచ్ఛ్రాద్ధం తత్సామాన్యముదాహృ
తమ్ - ఏకాదశేఽహని శ్రాద్ధంకుర్యాదేవావిచారయన్ ” ఇత్యాదిభిస్స్మృతా
సాదేకాదశాహవదాబ్దైకోద్దిష్టవిధానాత్ । తథాజాబాలిః — ॥ శ్లో ॥
ఏకరాశౌస్థితే సూర్యే యదిమాసద్వయంభవేత్ । ఏకోద్దిష్టంతు పూర్వ
త్రనపరత్రకదాచన ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శకారేణేదం వ్యాఖ్యాతమ్ —
॥ వా ॥ పూర్వమాసస్థనిమిత్తాధీనమేకోద్దిష్టం తత్రైవ, నోత్తరత్రనకు
ర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ “ ॥ శ్లో ॥ మాసకాన్తేనరఃకుర్యాదేకోద్దిష్టద్వ
యంబుధః । మాసకేవలితేచాపి స్వతన్త్రం నాభిలఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతివ్యా
సస్మరణాన్మలస్యైవమాసకాన్తరాపాతే, స్వతన్త్రమ్ - మహైకోద్దిష్టమ్,
ఏకాదశాహేకృత్వా, ఆశౌచాపగమానన్తరమావృత్త్యాద్యం యథాక్రియ
తే తథైవ మలమాసేప్యేకాదశాహే ఆద్యశ్రాద్ధం కృత్వా శుద్ధమాసే
తావృత్త్యాఖ్యమూనమాసికాత్పూర్వంకుర్యాత్ । తథాస్మృత్యర్థసా
రే — ॥ వా ॥ ఆద్యశ్రాద్ధమపిస్మిన్నపి భాన్వవారసద్భావచతుర్దశీప్రజన్మా
నిత్యక్త్వాఊనమాసికాత్పూర్వమనుష్ఠేయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాచ పరా
శరః — ॥ శ్లో ॥ అధిమాసే మృతానాంతు ఆద్యమేకం సమాచరేత్ । శు
ద్ధమాసేతదన్యచ్చ శుద్ధేచైవోనమాసికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచషష్టిదినా
త్మకే మృతమాసస్థద్వితీయదినేద్వితీయమాసికంకర్తవ్యమ్, తదా మృత
మాసాత్పూర్వమాసే ప్రథమాబ్దికంభవిష్యతి, “ ॥ శ్లో ॥ బుధైర్ద్వి
మసస్యైవ మాసుతేదివసేన । ఆద్యాబ్దికంప్రకుర్వీత ” ఇతిస్మరణాత్ ।
స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆవృత్తిరన్యమాసాద్యానాం ద్వాదశాహేనాస
పిణ్డనే । తథానావర్తయేదాద్యం మలేత్వావృత్తిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । గ
భస్తిరపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టంతుయచ్ఛ్రాద్ధం తన్నైమిత్తికముచ్యతే ।
తత్కార్యం పూర్వమాసేవ కాలాధిక్యేచధర్మతః ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థ
శ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ ఏతత్సపిణ్డీకరణాత్ప్రాక్తనమాసి
కవిషయమ్, చశబ్దాదుత్తరమాసేఽపి కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం సపిణ్డీక
రణానన్తరభావీని మాసికాన్యప్యుభయత్రకార్యాణి । తథాహారీతః —

॥ శ్లో ॥ అధిమాసేన కర్తవ్యం శ్రాద్ధమాభ్యుదయం తథా । తత్రైవ కామ్యం యత్కర్మ వత్సరాత్ప్రథమాదృతే ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్కించిచ్ఛ్రాద్ధకం భవేత్ । ఇష్టం వాప్యథవా పూర్తం తన్న కుర్యాన్మలిమ్లుచే ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాప్యర్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం యత్ప్రథమవత్సరే ప్రతిమాసం క్రియమాణం త్రైపురుషికం మాసికం శ్రాద్ధం తన్మలిమ్లుచేఽపి మాసే కార్యమితి వక్తుం వత్సరాత్ప్రథమాదృత ఇత్యుక్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్మిన్నేవ విషయే వసిష్ఠోఽపి — ॥ వా ॥ సంవత్సరమధ్యే యద్యధికమాసో భవేన్మాసికార్థం దినమేకం వృద్ధిం నయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సత్యవ్రతః — ॥ శ్లో ॥ అబ్దమధ్యే ఘటం దద్యాదన్నమాజ్యేన సంయుతమ్ । సంవత్సరే వివృద్ధేఽపి ప్రతిమాసం చ మాసికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గభస్తిః — ॥ శ్లో ॥ న కుర్యాన్మలమాసే తు కర్మ కించిత్కథంచన । ముక్త్వా నైమిత్తికశ్రాద్ధం తద్ధితత్రైవకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిరపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిమాసం మృతాహే చ యచ్ఛ్రాద్ధం ప్రతివత్సరమ్ । మన్వాదౌ చ యుగాదౌ చ తచ్ఛ్రాద్ధముభయత్ర చ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యాగాదికం మాసికం చ శ్రాద్ధం చాపరపక్షికమ్ । మన్వాదికం తైర్థికం చ కుర్యాన్మాసద్వయేఽపి చ ॥ * ॥ ఇతి । తైర్థికమితి పూర్వదృష్టతీర్థవిషయమ్, అపూర్వదర్శనస్య నిషిద్ధత్వాత్ । తథా, “ ॥ శ్లో ॥ మాసికే సముత్క్రాన్తే చాన్ద్రమానే తిథిద్వయమ్ । యది స్యాత్తత్ర కుర్వీత మాసికద్వితయం క్రమాత్ ॥ ” ఇత్యేకమేవ మాసికం పూర్వత్ర చ పరత్ర చ కుర్యాదిత్యర్థః । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్యమాసే ప్రమీతానామధిమాససమాగమే । ఏకనామ్నా తు కర్తవ్యం మాసికద్వయమీరితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యమాసే - అధిమాసవ్యతిరిక్తమాసే । వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధీయేఽహని సంప్రాప్తే అధిమాసో భవేద్యది । మాసద్వయేఽపి కుర్వీత శ్రాద్ధమేవం న ముహ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ షష్టిభిర్దివసైర్మాసః కథితో బాదరాయణైః । ఉత్తరే దేవకార్యాణి పితృకార్యాణి చోభయోః ॥ * ॥ ఇతి । శ్లోకగౌతమశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశమాసావేకనామానావేకస్మిన్వత్సరే యది । ఉత్తరే దేవకార్యాణి పితృకార్యాణి చోభ

యోః ॥ * ॥ ఇతి । ఏషు శ్రాద్ధపితృకార్యశబ్దో మాసికాదిశ్రాద్ధపరః, త్రైపక్షికోనమాసికవిషయే పితృమేధసారేఽభిహితమ్— ॥ వా ॥ తత్త్రస్మా సవృద్ధౌ త్రైపక్షికమూనానిచ పూర్వస్మిన్నేవ, నపరత్రపునఃకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సుధీవిలోచనే వ్యాఖ్యాతమేతత్ — ॥ వా ॥ ద్వితీయమాసవృద్ధౌ మృతాహాత్త్రిపక్షఏవ త్రైపక్షికంకుర్యాన్నచపరత్రమాసే, అత్రిపక్షత్వాత్, ఏవంషష్ఠమాసవృద్ధౌ ఊనషాణ్మాసికం షష్ఠమాస ఏవ కుర్యాన్నచపరమాసే, తస్యసప్తమత్వాత్, ఏవం ద్వాదశమాసవృద్ధావూనాబ్దికం ద్వాదశమాస ఏవకుర్యాన్నత్రయోదశమాసే, “ ॥ శ్లో ॥ మృతేఽహని తుకర్తవ్యం ప్రతిమాసంతుమాసికమ్ । ” ఇతిమృతాహవిహితమాసికస్యైవ ప్రతిమాసంకర్తవ్యత్వవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ త్రైపక్షికోనషాణ్మాస్యే ఊనాబ్దికమథాచరేత్ । ఏతేషామేవకాలేతు నపునఃకరణంభవేత్ ॥ ” ఇతి ఊనానాంపునఃకరణనిషేధాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేతు “ షడ్భిర్దినైః ” ఇతి షష్టిదినానామేకమాసత్వస్మరణేన ఉత్తరమాసానామపి ఆద్యషష్ఠద్వాదశమాసత్వాద్ద్విత్రిదినైరూనేషు తేషూనానాం కరణసమ్భవాత్, “ ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరేప్రవృద్ధేఽపిప్రతిమాసంతుమాసికమ్ । ” ఇతి మాసికమాత్రస్యప్రతిమాసంకర్తవ్యత్వవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ మఖాత్రయోదశీశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । కార్యాణిమలమాసేఽపి నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥ ” ఇతిషోడశానామపిమాసికానాముభయత్రకర్తవ్యత్వవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నిమాస్యూనే ఆద్యేషష్ఠేతథాన్తిమే । ప్రతిమాసంమృతేఽహ్న్యబ్దంస్యుస్త్రిపక్షేచషోడశ ॥ ” ఇతి త్రైపక్షికోనమాసికానామపి షోడశమధ్యపాతిత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధందర్శేఽప్యహరహశ్శ్రాద్ధమూనాదిమాసికమ్ । తర్పణంచ నిమిత్తస్య నిత్యత్వాదుభయత్రచ ॥ ” ఇతికాలాదర్శకారేణ ఊనాదీనాముభయత్ర విధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ త్రైపక్షికోనషాణ్మాస్యే ” ఇతిపునఃకరణనిషేధస్య “ ॥ శ్లో ॥ ఊనానాం నాపకర్షస్స్యాత్పునరప్యపకర్షణే । ” ఇతివచనేన ఉత్సవార్థాపకర్షవిషయత్వప్రతీతేః, పునఃకరణమాత్రవిషయత్వే “ ॥ శ్లో ॥ అర్వాక్సంవత్సరాద్యస్య సపిణ్డీకరణంకృతమ్ । షోడశానాం ద్విరావృత్తిం

కుర్యాదిత్యాహ గౌతమః ॥ ” ఇత్యాదివచనవిరోధప్రసఙ్గాత్ , అతఆద్య
శ్రాద్ధాదీని షోడశమాసికాని మలమాసే తదుత్తరమాసే చావృత్త్యా కార్యా
ణీత్యాహుః । ప్రథమాబ్దికవిషయే హారీతః — ॥ శ్లో ॥ అసఙ్క్రాన్తేఽ
హ్నికర్తవ్యమాబ్దికం ప్రథమం ద్విజైః ॥ * ॥ ఇతి । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ అస
ఙ్క్రాన్తే తు కర్తవ్యమాబ్దికం మాసికం తథా । ఏవం సపిణ్డనాన్తంచ వత్సరో
దఘటాదికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । లఘుహారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దం ద్వా
దశే మాసి కార్యా పిణ్డక్రియా సుతైః । క్వచిత్త్రయోదశేఽపి స్యాదాద్యం
ముక్త్వా తు వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డక్రియా - మృతాహశ్రాద్ధక్రియా,
ద్వాదశే మాసి పూర్ణే సతి త్రయోదశే మాసీతి యావత్ , క్వచిదధిమాస
యుక్తవత్సరే త్రయోదశే మాసి పరిపూర్ణే సతి చతుర్దశే మాసీతి యావత్ ,
ఆద్యమాబ్దికం త్వధిమాసవత్యపి సంవత్సరే ద్వాదశే మాసి పూర్ణే సతి కార్యం
త్రయోదశే మాసి కార్యమిత్యర్థః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం
ప్రథమం యత్స్యాత్తత్కుర్వీత మలిమ్లుచే । త్రయోదశే చ సంప్రాప్తే కు
ర్వీత పునరాబ్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పునరాబ్దికమ్ - ప్రత్యాబ్దికమ్, ఉత్తరే మా
సి సంప్రాప్తే కుర్వీతేత్యర్థః । అతశ్శుద్ధమాసమృతానాం ప్రథమాబ్దికం మ
లమాసాగమే సతి తత్ర కర్తవ్యమ్ , ద్వితీయాద్యాబ్దికం తు తదుత్తరే శుద్ధ
మాసే కర్తవ్యం నపూర్వత్ర మలమాసే । తథా చ సత్యవ్రతః — ॥ శ్లో ॥
వర్షే వర్షే తు యచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని । మలమాసే
న కర్తవ్యం వ్యాఘ్రస్య వచనం తథా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
మాసే సంవత్సరే చైవ తిథిద్వైధం యదా భవేత్ । తత్రోత్తరా తిథిర్గ్రాహ్యా
నపూర్వా తు మలిమ్లుచా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ “ ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచస్తు యో
మాసస్స మాసః పాపసంజ్ఞకః । త్యక్త్వా తముత్తరే కుర్యాత్పిత్ర్యదైవాది
కాః క్రియాః ॥ వర్జితః పితృదేవాభ్యాం స మాసః పాపసంజ్ఞకః ॥ ” ఇత్యాదీ
ని వచనాని శుద్ధమాసమృతానాం ప్రత్యాబ్దికవిషయతయా యోజనీయాని,
మలమాసమృతానాం తు ప్రత్యాబ్దికం మలమాసాగమే సతి తత్రైవ కర్తవ్యమ్ ।
తథా చ భృగుః — ॥ శ్లో ॥ మలమాసే మృతానాం తు యచ్ఛ్రాద్ధం ప్రతి
వత్సరమ్ । మలమాసే తు తత్కార్యం నాన్యేషాం తు కథంచన ॥ * ॥ ఇతి ।

అన్యేషామ్ - శుద్ధమాసమృతానామ్, మలమాసేనకార్యమ్, కింతు శుద్ధ
మాస ఏవేత్యర్థః । సత్యతపాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతుయచ్ఛ్రా
ద్ధం మృతాహేతు మలిమ్లుచే । కుర్యాత్తత్ర ప్రమీతానామన్యేషాముత్త
రత్రతు ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ మలమాసేమృతానాంతు
శ్రాద్ధం యత్ప్రతివత్సరమ్ । మలమాసేతు కర్తవ్యం నాన్యేషాంతు కదా
చన ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ “ ॥ శ్లో ॥ గర్భే వార్ధుషికే భృత్యే ప్రేతేని
త్యేఽనుమాసికే । ఆబ్దికేచ తథా శ్రాద్ధే నాధిమాసం వివర్జయేత్ ॥ ప్రతి
సంవత్సరశ్రాద్ధం మలమాసే నవర్జయేత్ । నిత్యాని యాని కర్మాణి నిమి
త్తాఖ్యానియానిచ ॥ ఏకసంజ్ఞౌయదామాసౌ స్యాతాంసంవత్సరేక్వచిత్ ।
తత్రాద్యే పితృకార్యాణి దేవకార్యాణిచోత్తరే ॥ ద్వౌమాసావేకనామా
నౌ స్యాతాంసంవత్సరేయది । పూర్వత్ర పితృకార్యాణి దేవకార్యాణి
చోత్తరే ॥ ” ఇతి కాత్యాయన ప్రచేతశ్శాతాతపపైఠీనసివచనాని మలమా
సమృతవిషయాణి । యత్తుగాలవవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ వర్షేవర్షేతు య
చ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని । మాసద్వయేఽపితత్కుర్యాద్వ్యా
ఘ్రస్యవచనంయథా ॥ * ॥ ఇతి । యదపి మరీచివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్ర
తిమాసంమృతాహేయచ్ఛ్రాద్ధంచప్రతివత్సరమ్ । మన్వాదౌచ యుగా
దౌచ మాసయోరుభయత్రచ ॥ * ॥ ఇతి, యదపికాలాదర్శవచనమ్ —
॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచాన్యమాసేషు మృతానాం శ్రాద్ధమాబ్దికమ్ । తర్పణం
చ నిమిత్తస్య నిత్యత్వాదుభయత్రచ ॥ * ॥ ఇత్యేవమాదీన్యుభయత్ర
సాంవత్సరికశ్రాద్ధప్రతిపాదకాని వచనాని మలమాస మృతానాంప్రత్యా
బ్దికం మలమాసఏవ కర్తవ్యం, శుద్ధమాసేషుమృతానాం ప్రథమాబ్దికంమల
మాసే, ద్వితీయాద్యాబ్దికంతు శుద్ధమాసఇత్యేవంపరాణి । తథాచ కాలని
ర్ణయే — ॥ వా ॥ అతో మలమాసమృతానాం కదాచిత్ప్రత్యాబ్దికం
మలమాసే కార్యమ్, శుద్ధమాసమృతానాంచ ప్రథమాబ్దికం తత్ర కార్య
మ్, ద్వితీయాద్యాబ్దికంతు శుద్ధమాసఇత్యేతం నిర్ణయమభిప్రేత్య “ పి
తృకార్యాణిచోభయోః ” ఇత్యాదీనివచనాని ప్రవృత్తాని ॥ * ॥ ఇతి । అ
పరార్కే — ॥ శ్లో ॥ అధిమాసమృతానాంతు మృతాహస్తత్రనోత్తరే ।

అన్యేషాముత్తరెపర్యాప్తౌ ప్రథమంత్వధికేచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యాన్యపి వర్జ్యావర్జ్యకార్యాణి కాలాదర్శకారస్సంగృహ్యాదాజహార — ॥ శ్లో ॥ అబ్దోదకుమ్భమన్వాది మహాలయయుగాదిషు । శ్రాద్ధం దర్శేఽప్యహరహశ్శ్రాద్ధమూనాదిమాసికమ్ ॥ మలిమ్లుచాన్యమాసేషు మృతానాం శ్రాద్ధమాబ్దికమ్ । శ్రాద్ధంచపూర్వదృష్టేషు తీర్థేషుచ యుగాదిషు ॥ మన్వాదిషుచయచ్ఛ్రాద్ధం దానం దైనందినంచయత్ । తిల గోభూహిరణ్యానాం సన్ధ్యోపాసనయోః క్రియా ॥ పర్వహోమశ్చాగ్రయణం సాగ్నేరిష్టిశ్చ పర్వణోః । నిత్యాగ్నిహోత్రహోమశ్చ దేవతాతిథిపూజనమ్ ॥ స్నానంచస్నానవిధినాచాభక్ష్యాపేయవర్జనమ్ । తర్పణంచ నిమిత్తస్య నిత్యత్వాదుభయత్రచ ॥ అనిత్యమనిమిత్తంచ దానంచ మహాదాదికమ్ । అగ్న్యాధానాధ్వరాపూర్వతీర్థయాత్రామరేక్షణమ్ ॥ దేవారామ తటాకాది ప్రతిష్ఠామౌఞ్జిబన్ధనమ్ । ఆశ్రమస్వీకృతిః కామ్యవృషోత్సర్గశ్చనిర్గమః ॥ రాజ్ఞోఽభిషేకః ప్రథమశ్చూడాకర్మ వ్రతానిచ । అన్నప్రాశనమారమ్భో గృహాణాంచప్రవేశనమ్ ॥ స్నానంవివాహానామాతి పన్న దేవమహోత్సవః । వ్రతారమ్భసమాప్తీచ కామ్యంకర్మ చపాష్మనః ॥ ప్రాయశ్చిత్తంచసర్వస్య మలమాసేవివర్జయేత్ ॥ ఉపాకర్మోత్సర్జనేచ పవిత్రదమనార్పణమ్ । అవరోహశ్చ హైమన్తస్సర్పాణాంబలిరష్టకాః ॥ ఈశానస్యబలిర్విష్ణోశ్శయనం పరివర్తనమ్ । దుర్గేన్ద్రస్థాపనోత్థానేధ్వజోత్థానంచవజ్రిణః ॥ పూర్వత్రప్రతిషిద్ధాని పరత్రాన్యచ్చదైవికమ్ ॥ * ॥ ఇతి।
అత్రనిత్యత్వాదుభయత్ర చేత్యన్తేన గ్రన్థేన కర్తవ్యసంగ్రహః, అనిత్యమనిమిత్తంచేత్యారభ్యవర్జయేదిత్యన్తేన వర్జనీయసంగ్రహః, ఉపాకర్మేత్యారభ్య పరత్రాన్యచ్చ దైవికమిత్యన్తేన మలమాసె వర్జితానాం సతాం శుద్ధమాసేఽవశ్యం కర్తవ్యత్వేన సంగ్రహః, అత్ర కేషుచిత్సాక్షివచనాన్యుక్తాని అవశిష్టేష్వప్యుచ్యన్తే । ననూదాహృతే సంగ్రహవచనే భాద్రపదాపరపక్ష శ్రాద్ధస్యాప్యుభయత్ర కర్తవ్యతా ప్రతీయతే, " మహాలయయుగాదిషు " ఇతి తత్ర పఠితత్వాత్ । అన్యత్రాపి " ॥ శ్లో ॥ యాగాదికం మాసికంచ శ్రాద్ధంచాపరపక్షికమ్ । " ఇతిఉభయత్ర కర్తవ్యతా

ప్రతీయతే । సాచస్మృతివిరుద్ధా । తథాచకాఠకగృహ్యే — ॥ శ్లో ॥ మహాలయాష్టకాశ్రాద్ధోపాకర్మాద్యపికర్మయత్ । స్పష్టమాసవిశేషాఖ్యావిహితంవర్జయేన్మలే ॥ * ॥ ఇతి । భృగురపి — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధిశ్రాద్ధం తథాసోమమగ్న్యాధేయం మహాలయమ్ । రాజాభిషేకం కామ్యంచ నకుర్యాద్భానులఙ్ఘితే ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ యాతుధానప్రియోమాసః కన్యార్కేజాయతేయది । పిత్ర్యం దైవం తదాకర్మహ్యుత్తరేమాసియుజ్యతే ॥ * ॥ ఇతి , యాతుధానప్రియః - అధిమాసఇత్యర్థః , పితామహశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సోమయాగాదికర్మాణి పశ్విష్ట్యాగ్రయణంతథా । మహాలయాష్టకాశ్రాద్ధే మలమాసే విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి , పశ్విష్టిః - కాఠకశాఖాదౌ ప్రసిద్ధా । జ్యోతిఃపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సినీవాలీమతిక్రమ్య యదాకన్యాం వ్రజేద్రవిః । తదాకాలస్యవృద్ధత్వాదత్రైవ పితృక్రియా ॥ * ॥ ఇతి , అత్రైవ - పఞ్చమపక్షాతిక్రాన్తేవేత్యర్థః , నాగరఖణ్డేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నభోవాఽథనభస్యోవా మలమాసోయదాభవేత్ । సప్తమఃపితృపక్షస్స్యాదన్యత్రైవతుపఞ్చమః ॥ * ॥ ఇతి , ఏవంచోభయత్రానుష్ఠానమయుక్తమ్ , కాలనిర్ణయాదౌపరిహృతమేతత్ , “ ॥ వా ॥ సంగ్రహవాక్యే మహాలయాపరపక్షశబ్దేనమఘాత్రయోదశ్యావివక్షితత్వాన్నదోషః ” ఇతి , “ ॥ శ్లో ॥ మఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ । ” ఇతితస్యోభయత్రానుష్ఠానమభిహితమ్ । యత్తుపరాశరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ మాసఃకన్యాగతేభానావసఙ్క్రాన్తోయదాభవేత్ । పిత్ర్యందైవం తదాకర్మ తులార్కేకర్తురక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతితత్పూర్వోక్తకాలే శ్రాద్ధానుష్ఠానాసమ్భవే ద్రష్టవ్యమ్ , తస్యగౌణకాలత్వాత్ । దర్శశ్రాద్ధమధిమాసేఽపికర్తవ్యమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ జాతకర్మణియచ్ఛ్రాద్ధం దర్శశ్రాద్ధం తథైవచ । ప్రతిసంవత్సరంయచ్చ పూర్వమాసేప్రకీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । యత్తు ఋశ్యశృఙ్గవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరాతిరేకేణ మాసోయస్స్యాన్మలిమ్లుచః । తస్మింస్త్రయోదశేశ్రాద్ధం నకుర్యాదిన్దుసఙ్క్షయే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిరోధఃపరిహృతఃకాలాదర్శే — ॥ వా ॥ నాస్తివిరోధఃకామ్యశ్రాద్ధవిషయత్వాదస్యనిషేధస్య , సంభవతి

హి దర్శే కామ్యశ్రాద్ధమ్ “ కన్యాంకన్యాదిషే ” ఇత్యాదినా తిథివారనక్షత్రవిహితమ్, తేన కామ్యశ్రాద్ధవిషయోఽయమృశ్యశృఙ్గనిషేధః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయాంతు ఋశ్యశృఙ్గవచనమన్యథాపఠితమ్ “ ॥ శ్లో ॥ తస్మింస్త్రయోదశే శ్రాద్ధం నకుర్యాన్నోపతిష్ఠతే । ” ఇతి । మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ దర్శేచాహరహశ్శ్రాద్ధం దానంచ ప్రతివత్సరమ్ । గోభూతిలహిరణ్యానాం మాసేచ స్యాన్మలిమ్లుచే ॥ * ॥ ఇతి । మైత్రేయసూత్రేపి — ॥ వా ॥ మాసద్వయే యద్యేకరాశిం *జ్రమేతాదిత్యస్తత్రాద్యోమలిమ్లుచశ్శుద్ధోన్యః పార్శ్వణేష్టిరగ్నిహోత్రహోమోఽగ్నిహోత్రాగ్రయణం సన్ధ్యోపాసనం పర్వస్థాలీపాకశ్చయాన్యన్యాని నిత్యాన్యోహోపి యత్నేన క్రియన్తే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు పైఠీనసివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రౌతస్మార్తక్రియాస్సర్వా ద్వాదశే మాసి కీర్తితాః । త్రయోదశే తు సర్వాస్తా నిష్ఫలా ఇతి కీర్తితాః ॥ తస్మాత్త్రయోదశేమాసి కుర్యాత్తన్నకథంచన । కుర్వన్ననర్థమేవాశు కుర్యాదాత్మవినాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర నిష్ఫలా ఇత్యభిధానాత్సర్వం ఫలకామనయా ప్రవృత్తం కర్మ నిషిధ్యత ఇతి గమ్యతే । తథాచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఇష్టాద్యది సర్వం కామ్యంతు మలమాసే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నచసర్వాస్తా ఇత్యభిధానాన్నిత్యనైమిత్తికయోరపి నిషేధశ్శఙ్కనీయః, “ ॥ శ్లో ॥ నిత్యనైమిత్తికే కుర్యాత్ప్రయతస్తుమలిమ్లుచే । ” ఇతి బృహస్పతివచనాత్ । జాబాలినాపిచైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నిత్యం నైమిత్తికంచైవ శ్రాద్ధం కుర్యాన్మలిమ్లుచే । తిథినక్షత్రవారోక్తం కామ్యం నైవ కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । యోఽయం మలమాసే కామ్యనిషేధోఽసావారమ్భసమాప్తివిషయః, “ ॥ శ్లో ॥ అసూర్యానామ యే మాసా న తేషు మనుసంమతాః । వ్రతానాం నైవ యజ్ఞానామారమ్భశ్చ సమాప్తయః ॥ ” ఇత్యారమ్భసమాప్త్యోరేవాధిమాసే ప్రతిషేధాత్ । ఆరమ్భసమాప్త్యోర్మధ్యపాతిన్యధిమాసేఽపి తదారబ్ధం కామ్యమనుష్ఠేయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అధిమాసే నిపతితే ప్యేషపవవిధిః క్రమాత్ ।” ఇతిస్మరణాత్ । యత్తు కాఠకగృహ్యసమాప్తిప్రతిపాదకవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రవృత్తం మలమాసాత్ప్రాక్ కామ్యం కర్మ సమాపితమ్ । ఆగతే మలమాసేఽపి

తత్సమాప్యం నసంశయః ॥ * ॥ ఇతి తత్రాన్వవనమాసప్రవృత్తకృచ్ఛ్రచా
న్ద్రాయణాదివిషయమ్ । తత్రావశ్యకం తు యత్రానన్యకర్మ తన్మలమాసే
ప్యనుష్ఠేయమ్ । తద్యథా , ప్రక్రాన్తే మలమాసే యది కశ్చిద్బాలగ్రహ
గ్రస్తో రాక్షసాదినా గృహ్యేత, తదా “ ॥ శ్రు ॥ అగ్నయే రక్షోఘ్నే పురోడాశ
మష్టాకపాలం నిర్వపేత్ ” ఇతి విహితా రక్షోఘ్నేష్టిస్తదైవ కర్తవ్యా , మల
మాస సమాప్తిప్రతీక్షాయాం బాలాదిమరణప్రసంగాత్ । యదా వృష్ట్య
భావాత్సస్యాని శుష్యన్తి మలమాసశ్చాగతస్తదా “ కారీర్యా వృష్టికా
మో యజేత ” ఇతి విహితేష్టిర్న కాలవిలమ్బం సహతే । ఏవమన్యా ఇష్టయః
స్మార్తాన్యప్యావశ్యకాన్యుదాహరణీయాని । నిత్యనైమిత్తికయోరపి య
దనన్యగతికం యస్యాతిక్రమే ప్రాయశ్చిత్తప్రాప్తిర్యస్య చ మాసాన్తరే వి
హితకాలాభావస్తదేవ మలమాసే కార్యమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ అనన్యగతికం ని
త్యం కుర్యాన్నైమిత్తికం తథా । ” ఇతి స్మరణాత్ । కాఠకగృహ్యేఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ మలేఽనన్యగతిం నిత్యాం కుర్యాన్నైమిత్తికీం క్రియా
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ మలం వదన్తి కాలస్య కా
లం కాలవిదోఽధికమ్ । నేహ కుర్యాత్కశేషేజ్యామన్యత్రావశ్యకాద్వి
ధేః ॥ * ॥ ఇతి । అనన్యగతికాని చ నిత్యాని గృహ్యపరిశిష్టోదాహృతా
ని ॥ శ్లో ॥ అవషట్కారహోమాంశ్చ పర్వ చాగ్రయణం తథా । మలమా
సేఽపి కర్తవ్యం కామ్యా ఇష్టీస్తు వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అవషట్కారహో
మాః - అగ్నిహోత్రౌపాసనవైశ్వదేవాదయః , పర్వ - దర్శపూర్ణ
మాసౌ పార్వణస్థాలీపాకశ్చ , దర్శాదీనాం నిత్యావశ్యకరణే ప్రత్యవా
యస్మరణాత్ , కాలాన్తరనిమిత్తప్రాయశ్చిత్తామ్నానాదవగన్తవ్యమ్ ।
తథా చ ఆథర్వణికా ఆమనన్తి — ॥ శ్రు ॥ యస్యాగ్నిహోత్రమదర్శపూ
ర్ణమాసమనాగ్రయణమతిథివర్జితం చాహుతమవైశ్వదేవమవిధినాహుతమా
మాసప్తమాంస్తస్య లోకాన్హినస్తి ॥ * ॥ ఇతి । తైత్తిరీయకేఽపి — ॥ శ్రు ॥
అగ్నయే పథికృతే పురోడాశమష్టాకపాలం నిర్వపేద్యో దర్శపూర్ణమాస
యాజీ సన్నమావాస్యాం వా పౌర్ణమాసీం వాఽతిపాతయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
గత్యన్తరయుక్తాని తు నిత్యాని తత్ర వర్జ్యాని । తదుక్తం కాఠకగృహ్యపరి

శిష్టే — ॥ శ్లో ॥ సోమయాగాదికర్మాణి నిత్యాన్యపిమలిమ్లుచే । షష్ఠి
ష్ట్యాగ్రయణాధానచాతుర్మాస్యాదికాన్యపి ॥ మహాలయాష్టకాశ్రాద్ధో
పాకర్మాద్యపికర్మ యత్ । స్పష్టమాసవిశేషాఖ్యవిహితం వర్జయేన్మలే ॥*॥
ఇతి । నచాగ్రయణస్య సగతికాఽగతికయోరుదాహరణం విరుద్ధమితి శఙ్కనీ
యమ్, తస్యమలమాసే వికల్పితత్వాత్ । తదాహపైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥
సఙ్క్రాన్తిరహితేమాసి కుర్యాదాగ్రయణంనవా ॥ * ॥ ఇతి । అనన్యగతి
కాని నైమిత్తికాని గ్రహణస్నానాదీని, తేషాం మలమాసేఽపి కర్తవ్యతా
మాహయమః — ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రసూర్యగ్రహేస్నానంశ్రాద్ధదానజపాది
కమ్। కార్యాణిమలమాసేఽపినిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । సగతికానితు
నైమిత్తికానిజాతేష్ట్యాదీని, "॥ శ్రు ॥ వైశ్వానరంద్వాదశకపాలంనిర్వపేత్పు
త్రేజాతే " ఇతి విహితాయాఇష్టేరాశౌచేఽవసితే యథానుష్ఠానం తద్వ
న్మలమాసేఽప్యవసితేఽనుష్ఠాతుంశక్యత్వాత్సగతికత్వమ్ । శఙ్ఖోఽపి —
॥ శ్లో ॥ సావకాశంతు యత్కార్యం నకుర్యాన్మాసిదూషితే । కుర్యాన్నిర
వకాశంతు నిత్యంనైమిత్తికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । వర్జితాన్యాహ వృద్ధశా
తాతపః — ॥ శ్లో ॥ అస్తగేచగురౌశుక్రే వృద్ధేబాలేమలిమ్లుచే । వ్ర
తారమ్భాపవర్గేచ నకుర్యాన్మౌఞ్జిబన్ధనమ్ ॥ * ॥ వృద్ధగార్గ్యోఽపి —
॥ శ్లో ॥ నామాన్నప్రాశనం చౌళం వివాహంమౌఞ్జిబన్ధమ్ । నిష్క్రా
మంజాతకర్మాపి కామ్యం వ్రతవిసర్జనమ్ ॥ అస్తగేచగురౌశుక్రేవృద్ధేబా
లేమలిమ్లుచే। ఉద్యాపనముపారమ్భం వ్రతానాంనైవకారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
జాతకర్మాదీనాంచౌళాత్పూర్వభావినాంనిషేధస్స్వకాలాతిపత్తివిషయః ।
తథా గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ నామకర్మ చ జాతేష్టిం యథాకాలం సమాచరే
త్ । అతిపాతేతుకుర్వీత ప్రశస్తేమాసి పుణ్యభే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిః —
॥ శ్లో ॥ మాసప్రోక్తేషుకార్యేషు మూఢత్వం జీవశుక్రయోః । అధిమా
సాదిదోషాశ్చ నస్యుఃకాలవిధేర్బలాత్ ॥ గర్భాదిప్రాశనాంతానిప్రా
ప్తకాలం నలఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి। బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ బాలేవా
యదివావృద్ధే శుక్రేచాస్తంగతేగురౌ । మలమాసఇవైతాని వర్జయేద్దేవ
దర్శనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ అనాది దేవతాందృష్ట్వాఽశు

చిహ్నాస్యన్నష్టభార్గవే । మలమాసేఽప్యనావృత్తతీర్థయాత్రాం వివర్జయేత్ ॥ * ॥ మత్స్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆధానంయజ్ఞకర్మాపి ప్రాయశ్చిత్తం వ్రతానిచ । నకుర్యాన్మలమాసేఽపి శుక్రగుర్వోరుపప్లవే ॥ * ॥ ఇతి, దర్శపూర్ణమాసాగ్నిహోత్రాణాం యజ్ఞత్వేఽపిప్రథమానుష్ఠానమేవ తేషాంనిషిద్ధమ్ । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భం దర్శపూర్ణేష్ట్యో రగ్నిహోత్రస్యచాదిమమ్ । ప్రతిష్ఠాపనకర్మాద్యం మలమాసే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిశ్శాస్త్రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తత్రదత్తమదత్తం స్యాద్ధుతం నహుతమేవచ । సుజప్తమప్యజప్తం స్యాన్నోపవాసః కృతోభవేత్ ॥ నయాత్రా నవివాహశ్చ నచవాస్తునివేశనమ్ । నప్రతిష్ఠాచ దేవానాం ప్రాసాదగ్రామభూరుహామ్ ॥ నహిరణ్యంసువాసాంసి ధారయేదితి నిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ వాపీకూపతటాకానాం ప్రతిష్ఠాం యజ్ఞకర్మ చ । నకుర్యాన్మలమాసేతు మహాదానవ్రతానిచ ॥ * ॥ ఇతి । మహాదానాని - తులాపురుషాదీని షోడశకనకాదీని దశ । ఏతచ్చ పూర్వం నిరూపితమ్ । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ ఉపక్రమమధోత్సర్గం కామ్యముత్సవమష్టకాః । మాసవృద్ధౌపరాః కార్యా వర్జయిత్వా తుపైతృకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ గృహప్రవేశగోదానస్నానాశ్రమమహోత్సవాన్ । నకుర్యాన్మలమాసేతు గురౌ శుక్రే తథాస్తగే ॥ * ॥ ఇతి । శుక్రబృహస్పత్యోర్మౌఢ్యాదిప్రతిపాదనపూర్వకం మలమాసవర్జ్యాన్యతిదిశతి । తత్ర కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ మిహిరేణసహాత్యన్తం సన్నికర్షాద్బృహస్పతేః । కవేశ్చాదర్శనం యత్తన్మౌఢ్యమాహుర్మహర్షయః ॥ తతోర్వాగ్వార్ధకంమౌఢ్యాదూర్ధ్వంబాల్యం ప్రకీర్తితమ్ । పక్షః ప్రాగ్దిశివృద్ధత్వం పశ్చాత్పఞ్చదినం కవేః ॥ శైశవం ప్రాక్త్రిపఞ్చాహం పశ్చాద్దశదినం స్మృతమ్ । శైశవం వార్ధకం పక్షః ప్రాక్పశ్చాచ్చబృహస్పతేః ॥ మలిమ్లుచేనిషిద్ధాని కర్మాణ్యత్రాపి వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మిహిరః - సూర్యః, కవేః - శుక్రస్య, ప్రాగ్దిశివృద్ధత్వమ్, పక్షః - పఞ్చదశదినాని, పశ్చాత్ - ప్రతీచ్యాందిశి, పఞ్చదినం వృద్ధత్వం స్మృతమ్, శైశవమ్ - బాల్యమ్, ప్రాక్ - ప్రాచ్యాందిశి, ప

ఞ్చదినంస్మృతమ్, పశ్చాత్ - ప్రతీచ్యాందిశి, దశదినంస్మృతమ్ । ప్రాచ్యాం ప్రతీచ్యాం దిశిచ వార్ధకం శైశవంచ బృహస్పతేఃపక్షః, మలిమ్లుచె నిషిద్ధాని కర్మాణి సర్వాణి గురుశుక్రయోర్మౌఢ్యే వార్ధకశైశవయోరపి వర్జయేదిత్యర్థః । మలమాసస్యైవ ద్విరాషాఢాసంజ్ఞకవిశేషమాహ వృద్ధమిహిరః — ॥ శ్లో ॥ మాధవాద్యేషుషట్స్వేకమాసిదర్శద్వయంయదా । ద్విరాషాఢస్సవిజ్ఞేయశ్శేతేకర్కటకేఽచ్యుతః ॥ మేషాది మిథునాన్తేషు యదాదర్శద్వయంభవేత్ । అబ్దాన్తరే తదావశ్యం మిథునార్కేహరిస్స్వపేత్ ॥ కర్కటాదిత్రికేవాపి యదాదర్శద్వయంభవేత్ । అబ్దాన్తరే తదావశ్యం కర్కటార్కేహరిస్స్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అధిమాసే క్షయమాసేపి వర్జ్యావర్జ్యవివేకస్సమానఇత్యుక్తం కాఠకగృహ్యే — ॥ శ్లో ॥ రవిసంక్రమహీనేయోవర్జ్యావర్జ్యవిధిఃస్మృతః । సఏవతద్విసఙ్క్రాన్తౌ మలమాసేప్యుదీరితః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మలమాసేద్విసఙ్క్రాన్తౌ సఙ్క్రాన్తిగహితే తథా । కార్యవర్జ్యవివేకస్స్యాదితిశాస్త్రవిదోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । తదేవం కార్యాకార్యవివేకఃపఞ్చధాసంపన్నః, తత్రకించిన్మలమాసఏవ కర్తవ్యం తద్యథా మలమాసమృతానాంయదాకదాచిత్ప్రాప్తాబ్దికమన్యమాసమృతానాం ప్రథమాబ్దికంచ, కించిత్తుశుద్ధమాసఏవకర్తవ్యమ్, తద్యథోపాకర్మాది, కిచిదుభయత్రాపి కర్తవ్యం తద్యథా అబ్దోదకుమ్భాది, కించిదుభయోరన్యతరస్మిన్నిమిత్తవశాత్కర్తవ్యం తద్యథాద్వాదశాహ సపిణ్డ్యాది, కించిన్మలమాసేకర్తవ్యం తద్యథా అనిత్యమనిమిత్తంచేత్యాది, ఇతి మలమాసనిర్ణయః.

దర్శశ్రాద్ధనిర్ణయః

అథదర్శశ్రాద్ధమ్ । తత్రలోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంకుర్యాదవశ్యంతు ప్రమీతపితృకోద్విజః । ఇన్దుక్షయే మాసిమాసి వృద్ధౌ ప్రత్యబ్దమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథితాప్రేతకృత్యైషాపిత్ర్యంనామవిధుక్షయే । తస్మిన్యుక్తస్యైతినిత్యం ప్రేతకృత్యాహిలౌకికీ ॥ * ॥ ఇతి । విధుక్షయె - అమావాస్యాయామ్, యత్పిత్ర్యంనామకర్మక్రియతే సైషాప్రేతకృత్యేతి ప్రథితాలోకే, ప్రేతాః - పితృపితామహాదయః, తద

ర్శం క్రియా ప్రేతకృత్యా, లౌకికీ - లోకవిదితా ప్రేతకృత్యా, తస్మిన్ - విధుక్షయే, యుక్తస్య - శ్రద్ధధానస్య, నిత్యమ్ - ప్రతిమాసమ్, పతి - ఆగచ్ఛతి, కర్తవ్యత్వేనోపతిష్ఠత ఇత్యర్థః । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ అథ శ్రాద్ధమమావాస్యాయాం పితృభ్యో దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యథాకథంచిన్నిత్యాని కుర్యాదిన్దుక్షయాదిషు ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం శ్రద్ధాన్వితః కుర్వన్ ప్రీణయత్యఖిలం హి తత్ । మాసి మాస్యసితే పక్షే పఞ్చదశ్యాం నరేశ్వర ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతపితృకః కుర్యాద్దర్శాబ్దికమహాలయాన్ । జనన్యామపి జీవన్త్యామేష ధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రోఽపి — ॥ శ్లో ॥ న నిర్వపతి యశ్శ్రాద్ధం ప్రమీతపితృకో ద్విజః । ఇన్దుక్షయే మాసి మాసి ప్రాయశ్చిత్తీయతే హి సః ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ దర్శే స్నాత్వా పితృభ్యస్తు దద్యాత్కృష్ణతిలోదకమ్ । అన్నం చ విధివద్దద్యాత్సన్తతిస్తేన వర్ధతే ॥ దర్శశ్రాద్ధమతిక్రమ్య యో భుఙ్క్తే తు నరాధమః । చణ్డాలత్వమవాప్నోతి జన్మాని నవ పఞ్చ చ ॥ * ॥ ఇతి । పితామహోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యా వ్యతీపాత పౌర్ణమాస్యష్టకాసు చ । విద్వాంశ్శ్రాద్ధమకుర్వాణః ప్రాయశ్చిత్తీయతే హి సః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యతీపాతలక్షణముక్తం మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రవణాశ్వి ధనిష్ఠార్ద్రా నాగదైవతమస్తకైః । యద్యమా రవివారేణ వ్యతీపాతస్స ఉచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । నాగదైవతమ్ - ఆశ్లేషానక్షత్రమ్, మస్తకమ్ - మృగశిరః, యద్యమావాస్యా శ్రవణాదీనామన్యతమేన నక్షత్రేణ రవివారేణ చ యుక్తా స వ్యతీపాత ఇత్యర్థః । ఏతేషు వచనేషు నిత్యత్వసాధక నిత్యాదిపదశ్రవణాద్దర్శాష్టకాది శ్రాద్ధం నిత్యమ్ । నిత్యత్వసాధకాని చ కాలనిర్ణయే దర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ నిత్యం సదా యావదాయుర్న కదాచిదతిక్రమేత్ । ఇత్యుక్త్వాతిక్రమే దోషశ్రుతేరత్యాగచోదనాత్ ॥ ఫలాశ్రుతేర్వీప్సయా చ తన్నిత్యమితి కీర్తితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర చోద్దేశ్యదేవతాః పితృపితామహప్రపితామహాః మాతామహ మాతృపితామహ మాతృప్రపితామహాశ్చ “ ॥ శ్లో ॥ దర్శశ్రాద్ధం తు యత్ప్రోక్తం పార్వణం తత్ప్రకీర్తితమ్ । సపిణ్డీకరణం

కృత్వా కుర్యాత్పార్వణవత్సదా ॥ " ఇతి శాతాతపస్మరణాత్, " ॥ శ్లో ॥
స్త్రీనుద్దిశ్యతుయత్తద్ధి పార్వణం మునయోవిదుః । " ఇతి కణ్వస్మరణాచ్చ,
దర్శశ్రాద్ధస్యపార్వణత్వేన తత్ర పిత్రాదీనాం త్రయాణాముద్దేశ్యత్వ
మ్ " ॥ శ్లో ॥ పితౄన్ మాతామహాంశ్చైవ ద్విజశ్రాద్ధేన తర్పణమ్ ।
అనృణస్స్యాత్పితౄణాంతు బ్రహ్మలోకం సగచ్ఛతి ॥ కృత్వాతు పైతృ
కం శ్రాద్ధం పితృప్రభృతిషుత్రిషు । కుర్యాన్మాతామహానాంచ తథైవా
నృణ్యకారణాత్ ॥ పితరోయత్ర పూజ్యన్తే తత్ర మాతామహాఅపి । అ
విశేషేణపూజ్యాస్స్యుర్విశేషాన్నరకం వ్రజేత్ ॥ పార్వణం కురుతేయస్తు
కేవలం పితృహేతుతః । మాతామహాన్నకురుతే పితృహాసప్రజాయతే ॥
యాజ్ఞవల్క్యేనకాలస్తుఅమావాస్యాదినోదితః । అవిశేషేణపిత్ర్యస్యతథా
మాతామహస్యచ ॥ అమావాస్యాదికాలేషు తజ్జ్ఞేయం నమృతేఽహని ।అ
మావాస్యాదికాలేషు కార్యైకత్వాత్సహక్రియా ॥ మృతేఽహనితు తద్భే
దాన్నయుజ్యేత సహక్రియా । కర్షూసమన్వితం ముక్త్వాతథాద్యశ్రా
ద్ధషోడశ ॥ ప్రత్యాబ్దికంచ శేషేషు పిణ్డాస్స్యుష్షడితిస్థితిః ॥ " ఇత్యాదిస్మర
ణాద్దర్శమహాలయాదిషు మాతామహాదీనాం త్రయాణామప్యుద్దేశ్యత్వం
సిద్ధమ్ । నచాత్రమాత్రాదీనాం మాతామహ్యాదీనాంచ పృథగుద్దేశ్యత్వ
మస్తి, " ॥ శ్లో ॥ అష్టకాసుచ వృద్ధౌచ " ఇత్యాదినా అష్టకాదిభ్యోఽన్య
త్రదర్శాదిశ్రాద్ధే తన్నిషేధస్యోక్తత్వాత్ । నచ " అన్యత్ర పతినాస
హ " ఇతివచనాత్సపత్నీకత్వేన వరణం కార్యమితివాచ్యమ్, తాసాము
ద్దేశ్యత్వాభావేఽపి " పతిభోజనేనసహ తాసామపి తృప్తిర్భవతి " ఇతిచ
న్ద్రికాదౌ తస్యవ్యాఖ్యాతత్వాత్ । అతోఽష్టకాదిభ్యోఽన్యత్ర దర్శా
దౌ పృథగుద్దేశ్యత్వం సపత్నీకత్వేననోద్దేశ్యత్వంచ నాస్తీతి నిబన్ధనేషు ని
ర్ణీతమ్ । యత్తుసపత్నీకత్వహానేఽపి " పితుర్దర్శంసమాచరేత్ । పితామ
హాదిషు తథా సపత్నీకత్వసమ్భవాత్ ॥ " ఇతి । తన్మాతరి జీవన్త్యామపి పి
త్రాదీనాం పితామహాదీనాం తిసృణాంచ దర్శే పిణ్డతిలోదకదానం కా
ర్యమిత్యేవంపరమ్ । తదుక్తం చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నమాతృషు
పృథక్శ్రాద్ధం మునిభిర్యత్రకీర్తితమ్ । పత్న్యః పిణ్డోదకం సాధ్వీభుక్తే

యాఽనపకారిణీ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తువిష్ణువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ యానుద్దిశ్యభవేచ్ఛ్రాద్ధం తేభ్యస్తర్పయతిద్విజః ॥ * ॥ ఇతి తత్ప్రత్యాబ్దికవిషయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యబ్దాఙ్గం తిలందద్యాన్నిషిద్ధేఽపి పరేఽహని । వర్గైకస్యవచోయేషామన్యేషాంతువివర్జయేత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । యేషాంవచః - ఉద్దేశ్యత్వోక్తిరిత్యర్థః । ఏవంచామావాస్యాయాం మాత్రాదీనాముద్దేశ్యత్వం నాస్తి పిత్రాదీనాం భోజనే సపత్నీకత్వేనవరణమపినాస్తి, తిలోదకంపిణ్డదానంచాస్తి మాత్రాదీనాం మాతామహ్యాదీనాంచ, శిష్టాచారోఽపి తథైవేత్యాహుః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్వభర్తృప్రభృతిత్రిభ్యస్స్వపిత్రాదిభ్యఏవచ । విధవాకారయేచ్ఛ్రాద్ధం నిత్యం నైమిత్తికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । తిలోదకం దర్శేశ్రాద్ధాత్పూర్వం కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అష్టకాసుసఙ్క్రాన్తౌ పాతాదౌ గ్రహణేషుచ । స్నాత్వా తిలోదకం దత్వా తతశ్శ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ దర్శేతిలోదకం పూర్వం పశ్చాద్దద్యాన్మహాలయే । ప్రత్యబ్దేతు కృతే శ్రాద్ధే పరేఽహనితిలోదకమ్ ॥ ” ఇత్యాదిస్మరణాత్ । దర్శే ప్రత్యాబ్దికేసతి విశేషఉక్తఃస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికేసమనుప్రాప్తే దర్శశ్చేత్తర్పణంనహి । బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్పూర్వం పిణ్డాత్పూర్వంతు తర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ వసిత్వావసనం శుష్కం స్థలఆస్తీర్ణబర్హిషి । విధిజ్ఞస్తర్పణంకుర్యాత్సర్వపితృగణాంస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దర్శేతిలోదకం దద్యాచ్ఛుష్కవాసాజలాద్బహిః । తర్పయేదార్ద్రవాసాశ్చేత్త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ఉపరాగే పితృశ్రాద్ధే తీర్థేఽమాయాంచసఙ్క్రమే । నిషిద్ధేఽపిహిసర్వత్ర సాక్షతైస్తర్పయేత్తిలైః ॥ * ॥ కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ సవ్యాన్వారబ్ధేన పాణినాతర్పయేత్తిలాభావేసువర్ణేన దర్భైర్వా యత్రాశుచిస్థలం వా దర్భహీనంవా కామమప్సుతర్పయేత్, తిలగ్రహణే తర్జన్యఙ్గుష్ఠయోగంవర్జయేత్సారాక్షసీముద్రా, దక్షిణాఙ్గుష్ఠేనైవాఙ్గులౌ తిలాన్ప్రక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఆవాహ్యపూర్వం తన్మన్త్రైరాస్తీర్యచకుశాంశ్ఛుభాన్ । గోత్రనామస్వధాకారైస్తర్ప

యేదనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । “ ఆయాంతుపితరః ” ఇతిపిత్రూనావాహ్య, “ సకృదాచ్ఛిన్నమ్ ” ఇతిదర్భానాస్తీర్య , తేషువత్సగోత్రాన్యజ్ఞశర్మణః పిత్రూన్ స్వధానమస్తర్పయామీతి తర్పయేదిత్యర్థః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ సవ్యం జానుతతో న్యాచ్య పాణిభ్యాం దక్షిణాముఖః । తల్లిఙ్గైస్తర్పయేన్మన్త్రైస్సర్వాన్ పితృగణాంస్తథా ॥ ఉదీరతామఙ్గిరసఆయన్త్విత్యూర్జమిత్యపి । పితృభ్యఇతి యేచేహ మధువాతాఇతిత్రిచమ్॥ పిత్రూన్ ధ్యాయన్ ప్రసిఞ్చద్వై జపేన్మన్త్రాన్యథాక్రమమ్ । తృప్యధ్వమితిచపఠేత్తతః ప్రాఞ్జలిరానతః ॥ నమోవ ఇతి జప్త్వాచ తతో మాతామహానపి । తర్పయేదానృశంస్యార్థం పరమం ధర్మమాస్థితః ॥ గోత్రనామస్వధాకారైస్తర్పయేదనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ తర్పణం తిలసంమిశ్రం పిత్రూనుద్దిశ్య వాగ్యతః । ఆసీనః ప్రాఙ్ముఖః కుర్యాద్దక్షిణాభిముఖోఽఞ్జలిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ప్రాఙ్ముఖత్వదక్షిణాముఖత్వయోర్వికల్పః । సర్వమేతన్నిరూపితమధస్తాత్ । జీవపితృకో మాతరిమృతాయామపి దర్శాదిశ్రాద్ధం తర్పణంచ నకుర్యాత్ , ప్రమీతపితృకస్తుజీవన్త్యామపి మాతరికుర్యాత్ । తత్ర లౌగాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ అమాశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధం శ్రాద్ధంచాపరపక్షికమ్ । నజీవపితృకః కుర్యాత్తిలైః కృష్ణైశ్చతర్పణమ్ ॥ ప్రమీతపితృకః కుర్యాద్దర్శాదీన్ మహాలయాన్ ॥ జనన్యామపిజీవన్త్యామేషధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । క్రతుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అమాష్టకాసుసఙ్క్రాన్తౌ మన్వాదిషుయుగాదిషు । చన్ద్రసూర్యగ్రహే పాతే స్వేచ్ఛయాపూజ్యయోగతః ॥ జీవత్పితానైవకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధం కామ్యం తథాఽఖిలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ సపితుఃపితృకృత్యేషు హ్యధికారో నవిద్యతే । నజీవన్తమతిక్రమ్య కించిద్దద్యాదితి శ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నజీవపితృకః కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధందర్శాదిచోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యాపవాదఉక్తస్తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రేష్టాయాం పితృయజ్ఞేచ వృద్ధౌ మాతుర్మృతేఽహని । విప్రసంపదితీర్థేషు సోఽపిశ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ పితుర్యాదేవతాః ప్రోక్తాస్తాఏవాత్ర

చ దేవతాః । మృతాహే మాతరశ్శేషే సర్వా ఏవ ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రేష్ట్యామ్ - చాతుర్మాస్యేషు పిత్రేష్టిర్నామాస్తి తస్యామ్ , పితృయజ్ఞే - పిణ్డపితృయజ్ఞే , వృద్ధౌ - వివాహాదినిమిత్తాయామ్ , మాతృమృతాహే, విప్రసంపది - త్రిమధు త్రిసుపర్ణమిత్యాదిగుణయుక్తవిప్రసమ్భవే , తీర్థేషు - మహానదీషు స్థానేషు చ , గయాస్థానస్య తీర్థత్వేఽపి నిషేధాన్నాత్ర కుర్యాత్ , సోఽపి - జీవత్పితాపి, పితృశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । పితృకర్తృక శ్రాద్ధే యా దేవతాః ప్రోక్తాస్తా ఏవాత్ర పుత్రకర్తృకేఽపి శ్రాద్ధే దేవతాః , మాతుర్మృతాహే మాతరో దేవతాః , శేషే - పిత్రేష్ట్యాది శ్రాద్ధకర్మణి , సర్వా ఏవ దేవతా ఇత్యర్థః । తదుక్తం మైత్రేయ గృహ్య పరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥ ఉద్వాహే పుత్రజననే పిత్రేష్ట్యాం సౌమికే మఖే । తీర్థే బ్రాహ్మణ ఆయాతే షడేతే జీవతః పితుః ॥ మహానదీషు సర్వాసు తీర్థేషు చ గయామృతే । జీవత్పితాపి కుర్వీత శ్రాద్ధం పార్వణధర్మవత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్తేభ్యః కుర్వీత సాగ్నికః । అనగ్నికోఽపి కుర్వీత జన్మాదౌ వృద్ధికర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాధ్యాది నిమిత్తాశక్త్యా సర్వాఙ్గయుక్తం శ్రాద్ధం కర్తుమక్షమో దర్శాదౌ సఙ్కల్పశ్రాద్ధం కుర్యాత్ । తదుక్తం కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ అశక్త్యా పార్వణశ్రాద్ధం యథావత్కర్తుమక్షమః । పిణ్డార్ఘ్యాదివిహీనం తు సఙ్కల్పశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞానీ యస్తు దర్శాదేర్యదా కర్తుం న శక్నుయాత్ । సఙ్కల్పశ్రాద్ధమేవాసౌ కుర్యాదర్ఘ్యాదివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ సఙ్కల్పశ్రాద్ధే అర్ఘ్యావాహనాగ్నికరణ పిణ్డదానాని వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ సఙ్కల్పం తు యదా కుర్యాన్న కుర్యాత్పాత్రపూరణమ్ । వికిరం చ న దాతవ్యం పిణ్డాంశ్చైవ న నిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డనిర్వాపరహితం యత్తు శ్రాద్ధం విధీయతే । స్వధానయన లోపోఽత్ర వికిరశ్చ విలుప్యతే ॥ అక్షయ్యదక్షిణాస్వస్తి సౌమనస్యం యథాస్థితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాగ్నౌకరణే స్వధానినయనం తథా । వికిరం పిణ్డదానం చ సఙ్కల్పే పఞ్చ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

దర్శశ్రాద్ధకాలనిర్ణయః

అథదర్శశ్రాద్ధకాలః । పార్వణత్వాత్తస్య కర్మకాలత్వేనాపరా
హ్ణస్య, కుతపస్య ప్రారమ్భకాలత్వమిత్యేతదాబ్దికనిర్ణయే ప్రపఞ్చి
తమ్, తథాసత్యపరాహ్ణస్య ముఖ్యకర్మకాలత్వాత్పూర్వేద్యురేవవా
పరేద్యురేవవాఽపరాహ్ణవ్యాపిన్యమావాస్యా గ్రహీతవ్యా, పూర్వే
ద్యురేవాఽపరాహ్ణవ్యాప్తౌ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే చేద
మావాస్యా నాపరాహ్ణే భవేద్యది । భూతవిద్ధైవ సా గ్రాహ్యా పితృకార్యే
షు సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపది పూర్వాహ్ణే భవేచ్చేదపరాహ్ణే యది న భవే
దిత్యర్థః । తథా — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపద్యప్యమావాస్యా పూర్వాహ్ణవ్యాపినీ యది ।
భూతవిద్ధైవ సా గ్రాహ్యా పిత్ర్యే కర్మణి సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । హారీతోఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ యస్యాం సన్ధ్యాగతస్సోమో మృణాళ ఇవ దృశ్యతే । అ
పరాహ్ణే తదా తస్యాం పిణ్డానాం కరణం ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవ
ల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ యో యస్య విహితః కాలస్తత్కాలవ్యాపినీ తిథిః ॥ * ॥
ఇతి । యత్తు కార్ష్ణాజినినోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ భూతవిద్ధామమావాస్యాం
మోహాదజ్ఞానతోఽపి వా । శ్రాద్ధకర్మణి యే కుర్యుస్తేషామాయుః ప్రహీయ
తే ॥ * ॥ ఇతి తదపరాహ్ణవ్యాప్త్యభావవిషయం ద్రష్టవ్యమ్ । అపరాహ్ణ
వ్యాపిన్యా ఉత్తరతిథేర్గ్రాహ్యతామాహ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణః
పితౄణాం తు యాఽపరాహ్ణానుయాయినీ ॥ సా గ్రాహ్యా పితృకార్యే తు న
పూర్వాఽస్తానుయాయినీ ॥ * ॥ ఇతి । అస్తమయకాలవ్యాపినీ పూర్వా న
గ్రాహ్యేత్యర్థః । ఉభయత్రాపరాహ్ణవ్యాపిత్వం ద్వేధా భిద్యతే, ఏ
కదేశేన కార్త్స్న్యేన చేతి । ఏకదేశవ్యాప్తిశ్చ ద్వేధా భిద్యతే, వైషమ్యే
ణ సామ్యేన చేతి । తత్ర వైషమ్యేణైకదేశవ్యాప్తౌ మహత్త్వేన నిర్ణయః ।
“ ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యమావాస్యా యదా భవేత్ । తత్రా
ల్పత్వమహత్త్వాభ్యాం నిర్ణయః పితృకర్మణి ॥ ” ఇతి స్మరణాన్మహత్యే
వ గ్రాహ్యేత్యభిప్రాయః । తథా చ శివరాఘవసంవాదే — ॥ శ్లో ॥ అ
ల్పాఽపరాహ్ణే త్యాజ్యా మా గ్రాహ్యా స్యాదధికా భవేత్ ॥ * ॥ సామ్యే
నోభయత్రైకదేశవ్యాప్తిస్తత్తిథిగతైర్వృద్ధిక్షయసామ్యైస్త్రిధా భిద్యతే

తత్ర ఖర్వాదిశాస్త్రేణ నిర్ణయః । ఖర్వాదివాక్యంచ పూర్వముక్తమ్, తచ్చ సర్వతిథిసాధారణ్యేన ప్రవృత్తత్వాదమావాస్యాయామపివర్తతే । తథాఽమావాస్యాయామేవ విశేషేణ శివరాఘవసంవాదే సపర్వార్థో దర్శితః, "॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాతుయాహిస్యాదపరాహ్ణద్వయే సమా । క్షయేపూర్వా పరావృద్ధౌ సామ్యేఽపిచపరాస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తిథిక్షయే సినీవాలీ తిథివృద్ధౌకుహూర్మతా । సామ్యేపిచకుహూర్జ్ఞేయా వేదవేదాఙ్గవేదిభిః ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్దశీమిశ్రా సినీవాలీ, ప్రతిపన్మిశ్రా కుహూః । తథాచ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ దృష్టచన్ద్రా సినీవాలీ నష్టచన్ద్రా కుహూర్మతా ॥ * ॥ ఇతి । నారదోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యమావాస్యాయదాభవేత్ । క్షయే పూర్వాతు కర్తవ్యావృద్ధౌ సామ్యే తథోత్తరా ॥ * ॥ ఇతి । కార్త్స్న్యేనోభయత్ర వ్యాప్తావపి తిథివృద్ధిత్వాత్కుహూరేవ గ్రాహ్యా । యదా దినద్వయేప్యపరాహ్ణం నస్పృశతి తదా సాగ్న్యనగ్నిభేదేన వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా । తథాజాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణద్వయవ్యాపీయదిదర్శస్తిథిక్షయే । ఆహితాగ్నేస్సినీవాలీ నిరగ్న్యాదేః కుహూర్మతా ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిశబ్దాత్ స్త్రీశూద్రయోర్గ్రహణమ్ । తథాచ లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ సినీవాలీ ద్విజైః కార్యాసాగ్నికైః పితృకర్మణి । స్త్రీశూద్రైశ్చ కుహూర్జ్ఞేయా తథాచానగ్నికైర్ద్విజైః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం శాస్త్రార్థవ్యవస్థితే సత్యన్యాని బహువిధాని సర్వాణి వచనాని ప్రోక్తేష్వమావాస్యాభేదేష్వన్యతమవిషయత్వేన యథాయోగ్యం యోజనీయాని । తథాహి - తత్ర తావద్బోధాయన ఆహ — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నాత్పరతో యత్ర చతుర్దశ్యనువర్తతే । సినీవాలీతుసా జ్ఞేయాపితృకార్యేతునిష్ఫలా ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నాద్యాత్వమావాస్యాపరస్తాత్సంప్రవర్తతే । భూతవిద్ధాతుసా జ్ఞేయానసాపక్షచ్ఛదశీభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర మధ్యాహ్నాదూర్ధ్వమపరాహ్ణామతిక్రమ్యపరస్తాదమావాస్యాప్రవర్తత ఇతి వ్యాఖ్యేయమ్ । తదేతద్వచనద్వయం పరేద్యురేవాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యోజనీయమ్ । యత్తు బోధాయనవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఘటికైకాప్యమావాస్యా ప్రతిపత్సు న చేత్తదా ।

భూతవిద్ధైవసా గ్రాహ్యా దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపత్సు ఘటికైకాపి కర్మకాలసమ్బన్ధినీ యది న స్యాదిత్యర్థః । తదేతద్వచనం పూర్వేద్యురపరాహ్ణావ్యాప్తౌ ద్రష్టవ్యమ్ । యచ్చ హారీతేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే చేదమావాస్యా హ్యపరాహ్ణే న చేత్తు సా । ప్రతిపద్యపి కర్తవ్యం శ్రాద్ధం శ్రాద్ధవిదో విదుః ॥ * ॥ ఇతి తద్దినద్వయేఽప్యపరాహ్ణావ్యాపిత్వాభావే సతి కుతపకాలవ్యాపిత్వేనానగ్నికేన పరదినే కర్తవ్యమిత్యేవంపరమ్ । తథా చ తేనైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ భూతవిద్ధాప్యమావాస్యా ప్రతిపన్మిశ్రితాపి వా । పిత్ర్యే కర్మణి విద్వద్భిః గ్రాహ్యా కుతపకాలికీ ॥ * ॥ ఇతి । శ్లోకగౌతమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే చేత్ప్రతిపదో భూతే సాయమమా యది । ఆరభ్య కుతపే శ్రాద్ధం రౌహిణం నైవ లఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భృగురపి — ॥ శ్లో ॥ మాధ్యందినం పిత్ర్యాణాం యదమావాస్యా త్వలిప్తికా । తస్మాద్యదహ్ని పర్వాన్తస్తత్ర శ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్ర మాధ్యాహ్నే దర్శావసానం తత్ర శ్రాద్ధమిత్యర్థః । యత్తు భరద్వాజవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ యది సఙ్గవకాలస్పృగమావాస్యా త్రినాడికా । తదా తస్మిన్దినే శ్రాద్ధం కుర్యాత్పూర్వేద్యురన్యథా ॥ * ॥ ఇతి । యదపి నారదవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ సఙ్గవస్పృగమావాస్యా చేదహన్యేవ పార్వణమ్ । ఊనా చేద్ఘటికాషట్కాద్భవేత్పూర్వదినే విధిః ॥ * ॥ ఇతి తదమాశ్రాద్ధవిషయమ్ । తచ్చ వక్ష్యతే । యత్తు హారీతవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ కన్యాఘుకరమీనేషు తులాయాం మిథునే తథా । భూతవిద్ధైవ సర్వేషాం పూజ్యా భవతి యత్నతః ॥ * ॥ ఇతి తద్వ్రతవిషయమ్ । తథా చ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ తులాయాం మకరే మీనే కన్యాయాం మిథునేఽప్యమా । భూతవిద్ధా వ్రతే గ్రాహ్యా శేషేషు ప్రతిపద్యుతా ॥ * ॥ ఇతి । సర్వమేతత్సఙ్గృహీతం కాలనిర్ణయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేఽపరాహ్ణకాలీనో దర్శ ఆబ్దికవన్మతః । దినద్వయేప్యేకదేశవృత్తౌ గ్రాహ్యో మహత్వతః ॥ తుల్యత్వం చేదేకదేశే క్షయే పూర్వోఽన్యథోత్తరః । కృత్స్నవ్యాప్త్యాద్వయో రహ్నోరుత్తరస్తిథివృద్ధితః ॥ సాగ్నేరనగ్నేర్వ్యవస్థా స్యాన్న స్యాచ్చేదపరాహ్ణయోః । పూర్వేద్యుస్సాగ్నికః కుర్యాదుత్తరేద్యురనగ్నికః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర దినద్వయేఽప్యపరా

ణ్హాస్పర్శాభావపక్షే సాగ్న్యనగ్నివ్యవస్థాకృతా వద్ధక్షయే — ॥ శ్లో ॥ దర్శో యత్రాపరాహ్ణం స్పృశతిసదివసశ్శ్రాద్ధకాలోద్వయోశ్చేద్యత్రానల్పస్సతుస్యాద్యదిభవతిసమః క్షీయమాణేతుపూర్వః । వృద్ధౌ సామ్యేప్యనగ్నేర్యువతి వృషళయోశ్చశ్వపవాహితాగ్నేః పూర్వోప్యనత్వాపరాహ్ణం స్పృశతిసకుతపశ్శ్రాద్ధకాలఃప్రశస్తః ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వదినేపరదినేవాఽపరాహ్ణస్పర్శే తదేవదర్శస్పర్శయుక్తం దినంగ్రాహ్యమ్, ఉభయత్రాపరాహ్ణేదర్శస్పర్శే, అనల్పః - అధికః, తదేవదినం గ్రాహ్యమ్, ద్వయోరపరాహ్ణయోస్స్పర్శసామ్యే క్షయపక్షే సర్వైః పూర్వదినంగ్రాహ్యమ్, వృద్ధౌసామ్యేచ సాగ్నేః పూర్వం నిరగ్నేః స్త్రీశూద్రయోశ్చ పరదినం గ్రాహ్యమిత్యర్థః । ప్రకారాన్తరముక్తం కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాద్విధాశుద్ధా భూతవిద్ధాచ సాపునః। చతుర్ధాప్రతిపద్యేవ భూతపవాపరాహ్ణికీ ॥ తథావిధోభయత్రస్యాదుభయత్రా తథావిధా । శుద్ధా నిస్సంశయాపిద్ధా ప్రథమాపరకాలికీ ॥ ద్వితీయాతుభవేత్పూర్వా తృతీయాతు తిథేఃక్షయే । సాగ్న్యనగ్నిస్త్రీశూద్రాణాం పౌర్వాపర్యాద్వ్యవస్థితా ॥ వృద్ధౌపరైవసర్వేషాం సైవ సామ్యేఽపిసంమతా । చతుర్థ్యపిపరాగ్రాహ్యా యత్స్యాత్కుతపకాలికీ ॥ * ॥ ఇతి । ఉభయత్రాపరాహ్ణికీ తృతీయా సాఽమావాస్యాక్షయే ఆహితాగ్నేః పూర్వా అనగ్న్యాదీనాం పరాతిథివృద్ధౌ సామ్యేచ పరైవేత్యర్థః । అత్ర కృత్స్నాపరాహ్ణవ్యాపిత్వే తదేకదేశవ్యాపిత్వేఽప్యయమేవ నిర్ణయ.ఇతిస్పర్శాధిక్యమనాదృత్యోక్తమ్, ఏతత్, “ ॥ శ్లో ॥ తత్రాల్పత్వమహత్త్వాభ్యాం నిర్ణయఃపితృకర్మణి ।” ఇత్యస్మరణాదుపేక్ష్యమ్। ఏవం చ పూర్వత్రపరత్రవా ఏకస్మిన్ దినే అపరాహ్ణే అమావాస్యాస్పర్శేసతి తదేవగ్రాహ్యమ్, దినద్వయేప్యేకదేశేవైషమ్యేణాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యత్రాధికవ్యాప్తిస్తదేవ గ్రాహ్యమ్, సామ్యేనైకదేశవ్యాప్తౌ అమావాస్యాక్షయేపూర్వదినమ్, వృద్ధావుత్తరదినమ్, దినద్వయేఽపికృత్స్నాఽపరాహ్ణవ్యాప్తావుత్తరదినమ్, దినద్వయేఽప్యపరాహ్ణస్పర్శాభావే ఆహితాగ్నేః పూర్వదినం అనాహితాగ్నిస్త్రీశూద్రాణాం పరదినమితి కాలనిర్ణ

రోక్త దర్శనిర్ణయశ్శిష్టసమ్మతః । ఆహితాగ్నేర్దర్శశ్రాద్ధమేవ మాసిశ్రాద్ధం నాపరమిత్యాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ పితృయజ్ఞంతు నిర్వర్త్య విప్రశ్చన్ద్రక్షయేఽగ్నిమాన్ । పిణ్డాన్వాహార్యకం శ్రాద్ధం కుర్యాన్మాసానుమాసికమ్ ॥ పిణ్డానాం మాసికం శ్రాద్ధమన్వాహార్యం విదుర్బుధాః । నదర్శేనవినా శ్రాద్ధమాహితాగ్నేర్ద్విజన్మనః ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిమాన్విప్రః-ఆహితాగ్నిర్ద్విజః, చన్ద్రక్షయే - అమావాస్యాయామ్, పితృయజ్ఞమ్-శ్రౌతం పిణ్డపితృయజ్ఞమ్, నిర్వర్త్య, పిణ్డాన్వాహార్యకమ్ - పిణ్డపితృయజ్ఞాఙ్గభూతానాం పిణ్డానామనుపశ్చాదాహార్యం ప్రయోజ్యమ్, ఆహార్యమేవాహార్యకమ్, మాసాఽనుమాసికమ్ - ప్రతిమాసం కుర్యాత్, మాసికం శ్రాద్ధమ్ - మాసిశ్రాద్ధమేవ, పిణ్డానామన్వాహార్యమ్ - పశ్చాత్ప్రయోజ్యమ్, విదుర్బుధాః దర్శశ్రాద్ధేనవినా మాసిశ్రాద్ధం నాపరమిత్యర్థః । అస్యకాలమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డాన్వాహార్యకం శ్రాద్ధం క్షీణేరాజని శస్యతే । వాసరస్యతృతీయేఽంశే నాతిసన్ధ్యాసమీపతః ॥ అష్టమేఽంశే చతుర్దశ్యాః క్షీణో భవతిచన్ద్రమాః । అమావాస్యాష్టమాఽంశేచ పునఃకిలోభవేదణుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర " నాతిసన్ధ్యాసమీపతః " ఇతిసాయంకాలస్య నిషేధాదపరాహ్ణః కర్మకాలఇతి కాలనిర్ణయే వ్యాఖ్యాతమ్ । యత్తు గౌతమవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యోదయేయత్ర విద్యతే తత్ర వాసరే । ప్రతిపద్యపి కుర్వీత శ్రాద్ధకర్మ విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । యచ్చబృహస్పతివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాకలామాత్రముదయేయత్రవిద్యతే । తత్రస్నానజపశ్రాద్ధవ్రతహోమాదికారయేత్ ॥*॥ ఇతి । తత్ర శ్రాద్ధశబ్దః పిణ్డపితృయజ్ఞపరః, అన్యథా " ॥ శ్లో ॥ సినీవాలీద్విజైర్గ్రాహ్యా సాగ్నికైః పితృకర్మణి " ఇతివచనవిరోధప్రసఙ్గాత్ । ఏవంచ ప్రతిపద్దినే కించిదమావాస్యాసమ్బన్ధేఽపి తత్ర పిణ్డపితృయజ్ఞః పూర్వదినే శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ । నచైవం పితృయజ్ఞంతు నిర్వర్త్యేతి పితృయజ్ఞస్యపూర్వభావిత్వవచనం విరుద్ధ్యతేతి శఙ్కనీయమ్, తస్య ప్రాయికాభిప్రాయత్వాత్ । నపునస్సర్వత్రకృత పిణ్డపితృయజ్ఞస్యైవాగ్నిమతశ్శ్రాద్ధాధికారఇతి మనునా నియమ్యతే । పరమార్థతస్తు పితృయజ్ఞశబ్దస్తర్పణపరః ।

తథాచమత్స్యపురాణే —॥ శ్లో ॥ పితృయజ్ఞంతు నిర్వర్త్య తర్పణాఖ్యం తుయోఽగ్నిమాన్ । పిణ్డాన్వాహార్యకం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమిన్దుక్షయేసతి ॥ * ॥ ఇతి । ఆహితాగ్నేర్బ్రాహ్మణభోజనాత్మకమపి శ్రాద్ధం నావశ్యకమ్, తత్ఫలస్యాన్యథాసిద్ధత్వాదిత్యాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ యదేవంతర్పయత్యద్భిః పితౄన్ స్నాత్వాద్విజోత్తమః । తేనైవ సర్వమాప్నోతి పితృయజ్ఞక్రియాఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తేనైవ-ఆహితాగ్నివిహితేన పిణ్డపితృయజ్ఞేనైవ, బ్రాహ్మణభోజనాత్మకశ్రాద్ధఫలమాప్నోతీత్యర్థః । ఏవంచాహితాగ్నేస్తిలతర్పణం పిణ్డపితృయజ్ఞశ్చావశ్యకః , బ్రాహ్మణభోజనాత్మకం పిణ్డాన్వాహార్యకశ్రాద్ధంతు వైకల్పికమిత్యుక్తంభవతి । పిణ్డాన్వాహార్యకశ్రాద్ధం ప్రకృత్యజీవపితృకస్య పిణ్డదానేవిశేషమాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ ధ్రియమాణేతుపితరిపూర్వేషామేవనిర్వపేత్ । విప్రవద్వాపితచ్ఛ్రాద్ధే స్వకంపితరమాశయేత్ ॥ పితాయస్యతువృత్తస్స్యాజ్జీవేచ్చాపి పితామహః । పితుస్స్వనామసఙ్కీర్త్య కీర్తయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ పితామహోవా తచ్ఛ్రాద్ధం భుఞ్జీతేత్యబ్రవీన్మనుః । కామంవాతదనుజ్ఞాతో యుక్తమేవ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విప్రవత్ - నిమన్త్రితవిప్రవద్వృతమ్ । మృతపితుః పితామహస్యవా భోజనపక్షేద్వయోరేవ పిణ్డదానమ్, పిణ్డదానస్థానే భోజనవిధానాత్ , " ॥ శ్లో ॥ జీవన్తమేనదేయంస్యాద్యస్మాద్భరతసత్తమ । తస్మాజ్జీవపితా కుర్యాద్ద్వాభ్యామేవనసంశయః ॥ " ఇతి భవిష్యత్పురాణవచనాచ్చ । " ॥ శ్లో ॥ పితుస్స్వనామసఙ్కీర్త్య కీర్తయేత్ప్రపితామహమ్ । " ఇత్యస్మిన్పక్షే ప్రపితామహపితురపి పిణ్డందద్యాత్ , " త్రిషుపిణ్డః ప్రవర్తతే " ఇతినియమాత్ । " కామంవాతదనుజ్ఞాతః " ఇత్యనేనపక్షాన్తరముక్తమ్, తదనుజ్ఞాతోయుక్తసమాచరణంచాత్ర పితామహస్యాపిపిణ్డదానం సమస్తపిణ్డవిలోపోవా, కుతః ? పక్షాన్తరస్యాసమ్భవాదితి మానవవ్యాఖ్యానేఽభిహితమ్ । తథాచనిగమే —॥ వా ॥ యోవా జీవతిపితౄణాం తంభోజయేత్ । పితృస్థానఇత్యేకే । జీవతామజీవతాంవా దేయమేవేతిహిరణ్యకేశీ ॥ * ॥ ఇతి । తతశ్చ " ॥ శ్లో ॥ సపితుః పితృకృత్యేషుహ్యధికారోనవిద్యతే । నజీవన్తమతిక్రమ్యకిఞ్చిద్దద్యాదితిశ్రుతిః ॥"

ఇతి కాత్యాయనవచనమ్, ఆహితాగ్నికర్తృకపిణ్డాన్వాహార్యకశ్రాద్ధేన ప్రవర్తతే। తథా చ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ న జీవపితృకః కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమిష్టిమృతే ద్విజః। యేభ్య ఏవ పితా దద్యాత్తేభ్యః కుర్వీత సాగ్నికః ॥ సాగ్నికోఽపి న కుర్వీత జీవతి ప్రపితామహే ॥ * ॥ ఇతి। ప్రపితామహగ్రహణం పితృపితామహయోః ప్రేతప్రపితామహప్రదర్శనార్థమ్। అత ఏవ విష్ణుః — ॥ వా ॥ పితరి పితామహే ప్రపితామహే చ జీవతి నైవ దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి। స ఏవ — ॥ వా ॥ పితరి జీవతి శ్రాద్ధం కుర్యాత్సర్వేషాం పితా కుర్యాత్తేషాం కుర్యాత్ పితరి పితామహే చ యేషాం పితామహః ॥ * ॥ ఇతి। పిత్రాదిషు ద్వయోరేకస్య వా మరణేఽపి తేనైవోక్తమ్ — ॥ వా ॥ యస్య పితా ప్రేతస్స్యాత్స పిత్రే పిణ్డం నిధాయ ప్రపితామహాత్పరం ద్వాభ్యాం దద్యాత్, యస్య పితామహః ప్రేతస్స్యాత్తస్మై పిణ్డం నిధాయ ప్రపితామహాత్పరం ద్వాభ్యాం దద్యాత్, యస్య పితా ప్రపితామహశ్చ ప్రేతౌ స్యాతాం స పిత్రే పిణ్డం నిధాయ పితామహాత్పరం ద్వాభ్యాం దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి। పిణ్డపితృయజ్ఞే ప్యాహ యజ్ఞపార్శ్వకః — ॥ శ్లో ॥ హోమాన్తః పితృయజ్ఞస్స్యాజ్జీవే పితరి జానతః। పితరం భోజయిత్వా వా పిణ్డౌ నిర్వృణుయాత్పరౌ ॥ ఉభౌ తస్య వ్యతీతౌ తు జీవేచ్చేత్ప్రపితామహః। పిణ్డౌ నిర్వృణుయాత్పూర్వౌ భోజయేత్ప్రపితామహమ్ ॥ * ॥ ఇతి। యమోఽపి విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యం జీవపితుర్నోక్తమగ్నౌ హోమోఽపి పాక్షికః। యేభ్యో వాపి పితా తేభ్యో దద్యాద్వైతానకర్మణి ॥ దద్యాత్తేభ్యః పరేభ్యస్తు జీవేచ్చత్రితయం యది ॥ * ॥ ఇతి। పిత్ర్యమ్ - పిణ్డదానమ్, వైతానకర్మణి - పిణ్డపితృయజ్ఞ ఇత్యర్థః। భవిష్యత్పురాణే తు నిషేధః కృతః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమర్చనం శ్రాద్ధే నిషిద్ధం మనురబ్రవీత్। పిణ్డనిర్వాపణం చాపి మహాపాతకసంమితమ్ ॥ * ॥ ఇతి। మనురత్రజ్ఞానవాన్, మనునా ప్రత్యక్షార్చనస్యోక్తత్వాత్। ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ యది జీవపితా న దద్యాదాహోమాత్కృత్వా విరమేత్ ॥ * ॥ ఇతి। ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ వా ॥ పిణ్డాన్నిర్వృణుయాత్ప్రాచీనపాణిః పిత్రే పితామహాయ ప్రపితామహాయైతత్తే తతాసౌ యే చ త్వామన్వితి తస్మై య ఏషాం ప్రేతాస్స్యురితి గౌణ

కారిః ప్రత్యక్షమితరానర్చయేత్తదర్థత్వాత్, సర్వేభ్య ఏవ నిర్వృణుయా
దితి తౌల్వలిః క్రియాగుణత్వాత్ , అపిజీవాన్తఆత్రిభ్యః ప్రేతేభ్య ఏవ ని
ర్వృణుయాదితి గౌతమః క్రియాహ్యర్థకారితా , ఉపాయవిశేషో జీవమృ
తానాం నపరేభ్యోఽనధికారాన్న ప్రత్యక్షం న జీవేభ్యో నిర్వృణుయాన్న
జీవాన్తర్హితేభ్యో జుహుయాజ్జీవేభ్యస్సర్వహుతం సర్వజీవనే ॥ * ॥
ఇతి । ఏషామ్ - పిత్రాదీనాం త్రయాణాం మధ్యే యోయః ప్రేతస్తస్మై ని
ర్వృణుయాత్పిణ్డం దద్యాదితరాంస్తు ప్రత్యక్షమర్చయేత్తదర్థత్వాత్పిత్రా
దితృప్తికరపిణ్డార్థత్వాత్పిత్ర్యర్చనస్యేతి గౌణకారిమతమ్ , సర్వే
భ్యః పిత్రాదిభ్యస్త్రిభ్యో జీవేభ్యః ప్రేతేభ్యశ్చ నిర్వృణుయాత్క్రి
యాగుణత్వాత్క్రియాం ప్రతి తేషాం పిత్రాదీనాం గుణభూతత్వాదితి
తౌల్వలిమతమ్ , అపిజీవాన్తే పిత్రాదిషు త్రిషు మధ్యే యో జీవతి తదన్తే ఆ
త్రిభ్యః ప్రేతేభ్యో జీవావ్యవహితేభ్యో నిర్వృణుయాత్క్రియాహ్యర్థకా
రితా అర్థో మరణం తత్ప్రవృత్తితాయతః క్రియేతి గౌతమమతమ్ , ఉ
పాయేత్యాది జీవతాం మృతానాం చ పిణ్డదానే ఉపాయవిశేషో వక్ష్యత ఇ
త్యర్థః । అత్రోపన్యస్తేషు పక్షేషు తావద్గౌతమమతం దూషయతి నపరేభ్య ఇ
తి, పిత్రాదిభ్యస్త్రిభ్యః పరేభ్యో న నిర్వృణుయాదనధికారాత్, "పిత్రే
దదాతి పితామహాయ దదాతి ప్రపితామహాయ దదాతి" ఇతి శ్రుతేస్త్రిభ్యః
పరేషాం పిణ్డదానేఽనధికార ఆహితాగ్నేరిత్యర్థః , సర్వప్రతిషేధేప్యనధి
కారాదిత్యయమేవ హేతుః । గౌణకారిమతం దూషయతి న ప్రత్యక్షమితి,
" ప్రేతేభ్యో దద్యాత్ " ఇతి శ్రుతేః , " ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యక్షమర్చనం
శ్రాద్ధే నిషిద్ధం మనురబ్రవీత్ " ఇతి స్మృతేశ్చ । తౌల్వలిమతం దూషయ
తి న జీవేభ్య ఇతి । సర్వపక్షానుగతం దూషణమాహ న జీవాన్తర్హితేభ్య
ఇతి । అథోపాయవిశేష ఉచ్యతే జుహుయాజ్జీవేభ్య ఇతి । పిణ్డనిర్వాప
ణమన్త్రేణ స్వాహాన్తే న జీవేభ్యో జుహుయాత్ప్రేతేభ్యో నిర్వృణుయా
త్ । సర్వే జీవన్తశ్చేత్సర్వేషాం పిణ్డానాం హవనమిత్యర్థః । యథా స్వ
సూత్రమిహ వ్యవస్థా.

అమాయాంయోగవిశేషః

అథాన్యాన్యప్యమావాస్యావిషయాణి వచనాని లిఖ్యన్తే । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యా యదా మైత్ర విశాఖాస్వాతియోగినీ । శ్రాద్ధే పితృగణస్తృప్తిమవాప్నోత్యష్టవార్షికీమ్ ॥ అమావాస్యా యదా పుష్యే రౌద్రేఽథర్క్షే పునర్వసౌ । ద్వాదశాబ్దం తదా తృప్తిం ప్రయాన్తి పితరోఽర్చితాః ॥ వాసవాజైకపాదృక్షే పితౄణాం తృప్తిమిచ్ఛతామ్ । వారుణే చాప్యమావాస్యా దేవానామపి దుర్లభా ॥ నవస్వృక్షేష్వమావాస్యా యదైతేష్వవనీపతే ॥ * ॥ ఇతి । మైత్రమ్ - అనూరాధానక్షత్రమ్, రౌద్రమ్ - ఆర్ద్రానక్షత్రమ్, వాసవమ్ - ధనిష్ఠానక్షత్రమ్, అజైకపాదృక్షమ్ - పూర్వాభాద్రపదమ్, వారుణమ్ - శతభిషఙ్నక్షత్రమ్ । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ మాఘాసితే పఞ్చదశీ కదాచిదుపైతి యోగం యది వారుణేన । ఋక్షేణ కాలస్స పరః పితౄణాం న హ్యల్పపుణ్యైర్నృప లభ్యతేఽసౌ ॥ గాయన్తి కేచిత్పితరః కదా ను వర్షామఘాతృప్తిమవాప్య భూయః । మాఘాసితాన్తే శుభతీర్థతోయైర్యాస్యామ తృప్తిం తనయాదిదత్తైః ॥ కాలే ధనిష్ఠా యది నామ తస్మిన్ భవేత్తు భూపాల తదా పితృభ్యః । దత్తం జలాన్నం ప్రదదాతి తృప్తిం వర్షాయుతం తత్కులజైర్మనుష్యైః ॥ * ॥ ఇతి । తస్మిన్కాలే - మాఘాసితపఞ్చదశ్యామిత్యర్థః । మహాభారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తత్రైవ చేద్భాద్రపదస్తు పూర్వః కాలే తదా యత్క్రియతే పితృభ్యః । శ్రాద్ధం పరాం తృప్తిముపైత్యతేన యుగం సహస్రం పితరస్స్వపన్తి ॥*॥ ఇతి । తత్రైవ - మాఘాసితపఞ్చదశ్యామిత్యర్థః । మహాభారతపవ — ॥ శ్లో ॥ శ్రవణాశ్విధనిష్ఠార్ద్రానాగదైవతమాపతేత్ । రవివారయుతామాయాం వ్యతీపాతస్స ఉచ్యతే ॥ వ్యతీపాతాఖ్యయోగోఽయం శతార్కగ్రహసన్నిభః । అమార్కపాతశ్రవణైర్యుక్తా చేత్పుష్యమాఘయోః ॥ అర్ధోదయస్స విజ్ఞేయః కోటిసూర్యగ్రహైస్సమః । సౌమ్యవారేణ యోగోఽయం మహోదయ ఇతి స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । అర్కః - ఆదిత్యవారః, పాతః వ్యతీపాతః । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ పాతస్యాన్త్యః పూర్వపాదస్త్వమాయాశ్శ్రోణామధ్యం భాస్కరస్యోదయశ్చ । భానోర్వారేష్వేవ చార్ధో

దయవ్యాప్తిత్వాత్సౌమ్యేవారే తం మహాపూర్వమాహుః ॥ * ॥ ఇతి । ఏషః
భానువారః, అమావాస్యాతిథిర్వా, నతు భాస్కరోదయమాత్రమ్, పూ-
ర్వోక్తభారతవచనాద్భాస్కరోదయసమయే ఏతాదృశయోగశ్చేద్విశే-
షః, ఉదయానన్తరమమా చేదపి భారతవచనానురోధేన యోగేఽర్ధోదయ
ఏవ । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ అమావై సోమవారేణ రవివారేణ సప్తమీ । చ-
తుర్థీ భౌమవారేణ విషువై సదృశం ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖోఽపి —
॥ శ్లో ॥ అమావాస్యా తు సోమేన సప్తమీ భానునా సహ । చతుర్థీ భూమిపుత్రే-
ణ సోమపుత్రేణ చాష్టమీ ॥ చతస్రస్తిథయస్త్వేతాః సూర్యగ్రహణసన్ని-
భాః ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శే సంగ్రహే త్విదముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మైత్రే-
న్ద్రాగ్నిస్వాతియుక్తే దర్శే శ్రాద్ధం కరోతి యః । ప్రీతిం పితౄణామాద-
ధ్యాత్సోఽలభ్యామష్టవార్షికీమ్ ॥ ఆదిత్యపుష్యరౌద్రర్క్షయుక్తో దర్శో
యదా తదా । శ్రాద్ధదః ప్రీతిమాదధ్యాత్పితౄణాం ద్వాదశాబ్దికీమ్ ॥ వా-
రుణాజైకపాదర్క్షవాసవైర్యద్యమాయుతా । తదా చ శ్రాద్ధకృద్దద్యాత్పి-
తౄణాం తృప్తిముత్తమామ్ ॥ పూర్వభాద్రపదం ప్రాప్తా మాఘ్యమా శ్రా-
ద్ధదో నరః । యాగసాహస్రికీం తృప్తిం పితౄణాముపకల్పయేత్ ॥ వాసవే-
న యదా యుక్తా సైవామాస్యా మున్నమబ్రువా । దత్తం వర్షాయుతం ప్రీతిం పి-
తౄణాం జనయేద్ధ్రువమ్ ॥ రవివారసమేతాయామమాయాం యది వా-
సవమ్ । వైష్ణవం రౌద్రమాహేయమాశ్వినం చ భవేమడు ॥ యస్మాద్వ్యతీ-
పాతయోగశ్చ తారకగ్రహసన్నిభః । అర్కశుక్రేతి వ్యతీపాతయుక్తాఽమా-
పుష్యమాఘయోః ॥ అసావర్ధోదయో యోగః కోట్యర్కగ్రహసన్నిభః ।
సోమవారయుతో దర్శః సూర్యగ్రహణసన్నిభః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త-
రే — ॥ శ్లో ॥ అమా సోమేన భౌమేన గురుణా వా యుతా యది । సా తిథిః
పుష్కలా నామ సూర్యగ్రహణసన్నిభా ॥ * ॥ ఇతి. ఇత్యమావాస్యానిర్ణయః.

అష్టకాశ్రాద్ధనిరూపణమ్

అథాష్టకాః, తాశ్చతస్రః, మార్గశీర్షాది మాసచతుష్టయాపరప-
క్షాష్టమ్యః । తథా చ శౌనకః — ॥ వా ॥ హేమన్తశిశిరయోశ్చతుర్ణా-
మపరపక్షాణామష్టమ్యోఽష్టకాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ విష్ణుః

॥ వా ॥ అష్టకాస్తిస్రో౽ష్టమ్యో౽న్వష్టక్యాః పూర్వేద్యుః ప్రోష్ఠపదే హేమన్తశిశిరయోరపరపక్షేషు ॥ * ॥ ఇతి । అన్వష్టక్యాః - నవమ్యః, పూర్వేద్యుః - సప్తమ్యః । కాలాదర్శే౽పి — ॥ శ్లో ॥ మార్గశీర్షే చ పౌషే చ మాఘే ప్రోష్ఠే చ ఫాల్గునే । కృష్ణపక్షేషు పూర్వేద్యురన్వష్టకం తథా౽ష్టమీ ॥ ఇతి తిస్రో౽ష్టకాస్తాసు శ్రాద్ధం కుర్వీత పార్వణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పార్వణోక్త్యా పిత్రాదీనాం త్రయాణాముద్దేశ్యత్వమ్, " అష్టకాసు చ వృద్ధౌ చ " ఇతి పూర్వోక్తవచనేన మాత్రాదీనామపి తిసృణాముద్దేశ్యత్వమ్ । తథా చ పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ అష్టకాస్వష్టౌ విప్రాన్ ద్వౌ విప్రౌ విశ్వేదేవౌ పిత్రాదయస్త్రయో మాత్రాదయస్తిస్రః ॥ * ॥ ఇతి । " ॥ శ్లో ॥ పితరో యత్ర పూజ్యన్తే తత్ర మాతామహా అపి " ఇతి వచనాన్మాతామహాదీనామపి త్రయపక్షో వా ఇతి కేచిత్, తన్న, అష్టానామేవ విధానాత్ । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ తమష్టధా కృత్వా బ్రాహ్మణేభ్య ఉపహరతి ॥ * ॥ ఇతి । తాత్పర్యదర్శనే వ్యాఖ్యాతమేతత్ — ॥ వా ॥ అష్టధా కృత్వేత్యష్టభ్యో బ్రాహ్మణేభ్య ఇతి విధాతుమ్, తేనేహ బ్రాహ్మణైకత్వబాధః ॥ * ॥ ఇతి । యత్త్వాపస్తమ్బేనోక్తమ్ — ॥ వా ॥ యా మాఘ్యాః పౌర్ణమాస్యా ఉపరిష్టాద్వ్యష్టకా౽స్యామష్టమీ జ్యేష్ఠయా సమ్పద్యతే తామేకాష్టకేత్యాచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యష్టకా - కృష్ణపక్ష ఇత్యర్థః । ఏతత్, అపూపం చతుశ్శరావమిత్యాదేర్వక్ష్యమాణప్రయోగస్య మాఘకృష్ణాష్టమ్యామేవ ప్రాపణార్థం నత్వష్టకాన్తరాన్వష్టక్యాదినిరాసార్థమ్ । తథా చ తేనైవోక్తమ్ — ॥ వా ॥ శ్వోభూతే౽న్వష్టకా తస్యా మాసి శ్రాద్ధేన కల్పో వ్యాఖ్యాతః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ హేమన్తశిశిరర్త్వోస్తు చతుర్ణామపి సత్తమైః । సమస్తైరష్టకాః కార్యాః కృష్ణానామష్టమీషు చ ॥ * ॥ బోధాయనో౽పి — ॥ వా ॥ ఉపరిష్టాన్మాఘ్యాః పౌర్ణమాస్యా అపరపక్షస్య సప్తమ్యామష్టమ్యాం నవమ్యామితి క్రియేతాపి వా౽ష్టమ్యామేవ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చాష్టకాశ్రాద్ధం నిత్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యా వ్యతీపాత పౌర్ణమాస్యష్టకాసు చ । విద్వాఞ్ఛ్రాద్ధమకుర్వాణః ప్రాయశ్చిత్తీయతే హి సః ॥ " ఇతి స్మరణాత్ ।

తథా చానుకల్పమాహాశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ అప్యనడుహోయవ
సమాహరేదగ్ని నా వాకక్షమువోషే దేషాఽష్టకేతి, నత్వేవానష్టకస్స్యా
త్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ వా ॥ అపివాఽనూచానేభ్య ఉద
కుమ్భమాహరేదపివా శ్రాద్ధమన్త్రాన్నదీయాతనత్వేవానష్టకస్స్యాత్ ॥ * ॥
ఇతి । ఆశ్వలాయనస్మృతౌ — ॥ శ్లో ॥ తిలోదకం ప్రదాతవ్యం నిర్ధనేనాతి
భక్తితః । అష్టకాశ్రాద్ధసిద్ధ్యర్థం ప్రోష్ఠపన్మాఘమాసయోః ॥ అష్టకాం
యేనకుర్వన్తి స్వశక్త్యామాసయోస్తయోః । అన్వాష్ట్యాం మధ్యమా
యాంవా సితాష్టమ్యాం యతాత్మనా ॥ తేపిరూపా దరిద్రాశ్చ భవిష్య
న్తి భవే భవే ॥ * ॥ ఇతి .

——శ్రీ మహాలయశ్రాద్ధనిరూపణమ్ శ్రీ——

అథమహాలయశ్రాద్ధం నిరూప్యతే, తత్రవృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥
నభసస్యాపరః పక్షోయత్రకన్యాం వ్రజేద్రవిః । సమహాలయసంజ్ఞస్స్యాద్గజ
చ్ఛాయాహ్వాయస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాగతేస
వితరి దినాని దశపఞ్చచ । పార్వణేనైవవిధినాతత్రశ్రాద్ధం విధీయతే ॥ ప్ర
తిపద్ధనలాభాయద్వితీయాహిప్రజాప్రదా । వరార్థినాంతృతీయాచ చతుర్థీశ
త్రునాశినీ ॥ శ్రియంప్రాప్నోతిపఞ్చమ్యాం షష్ఠ్యాంపూజ్యోభవేన్నరః ।
గణాధిపత్యం సప్తమ్యామష్టమ్యాం బుద్ధిముత్తమామ్ ॥ స్త్రియోనవమ్యాం
ప్రాప్నోతి దశమ్యాంపూర్ణకామతా । వేదాంస్తథాఽఽప్నుయాత్సర్వానే
కాదశ్యాంక్రియాపరః ॥ ద్వాదశ్యాం హేమలాభంచ ప్రాప్నోతిపితృపూజ
కః । ప్రజాం మేధాంపశూన్పుష్టిం స్వాతన్త్ర్యంవృద్ధిముత్తమామ్ ॥ దీర్ఘ
మాయురథైశ్వర్యంకుర్వాణస్త్రయోదశీమ్ । అవాప్నోతినసన్దేహశ్శ్రా
ద్ధంశ్రాద్ధపరోనరః ॥ యువానఃపితరోయస్య మృతాశ్శస్త్రేణవైహతాః ।
తేన కార్యంచతుర్దశ్యాం తేషాంవృద్ధిమభీప్సతా ॥ శ్రాద్ధంకుర్వన్నమావా
స్యాయాన్నేన పురుషశ్శుచిః । సర్వాన్కామానవాప్నోతి స్వర్గంవాఽత్యన్త
మశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు శాట్యాయనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నభస్యస్యావ
రేపక్షేతిథిషోడశకంతుతత్ । కన్యాస్థార్కాన్వితంచేత్స్యాత్సకాలశ్శ్రా
ద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వయుక్శుక్లప్రతిపదాసహ నభస్యాపరపక్షస్య

షోడశత్వాభిప్రాయేణ, తస్యాపి క్షీణచన్ద్రత్వావిశేషేణాపరపక్షానుప్రవేశసమ్భవాత్ । తదాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అహఃషోడశకం యత్తు శుక్లప్రతిపదా సహ । చన్ద్రక్షయావిశేషేణ సాపి దర్శాత్మికా స్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నభస్యస్యాపరః పక్షః శుక్లప్రతిపదా సహ । మహాలయ ఇతి ప్రోక్తో గజచ్ఛాయాహ్వయస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । శ్లోకగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాగతే సవితరి యాన్యహాని తు షోడశ । క్రతుభిస్తాని తుల్యాని సమ్పూర్ణవరదక్షిణైః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పఞ్చదశదివసషోడశదివసవిధ్యోర్వ్రీహియవవద్వికల్ప ఇతి మాధవీయేఽభిహితమ్ । నభస్యాపరపక్షస్య కన్యాస్థార్కాన్వితత్వేన ప్రశస్తతరత్వముచ్యతే, తదభావేఽపి తస్య ప్రశస్తత్వాత్ । తదాహ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ అగతేఽపి రవౌ కన్యాం శ్రాద్ధం కుర్వీత సర్వదా । ఆషాఢ్యాః పఞ్చమః పక్షః ప్రశస్తః పితృకర్మసు । పుత్రానాయుస్తథాఽఽరోగ్యమైశ్వర్యమతులం తథా । ప్రాప్నోతి పఞ్చమే దత్వా శ్రాద్ధం కామాంస్తథావరాన్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహన్మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢీమవధిం కృత్వా పఞ్చమం పక్షమాశ్రితాః । కాఙ్క్షన్తి పితరః క్లిష్టా అన్నమప్యన్వహం జలమ్ ॥ తస్మాత్తత్రైవ దాతవ్యం దత్తమన్యత్ర నిష్ఫలమ్ । ఆషాఢీమవధిం కృత్వా యః పక్షః పఞ్చమో భవేత్ ॥ తత్ర శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత కన్యాస్థేఽర్కే భవేన్న వా ॥ * ॥ ఇతి । జాతుకర్ణిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ నైరోగికీ తిథిర్హ్యేషా పక్షో వై పఞ్చమః స్మృతః । తస్మిన్హుతం హవిర్దత్తం పితౄణామక్షయం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కౌత్సః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరాహస్తచిత్రాసు కన్యాయాం భాస్వతి స్థితే । కృష్ణపక్షో గజచ్ఛాయాసమానః పితృకర్మసు ॥ పార్వణస్యావృతా కుర్యాదక్రోధః శ్రాద్ధమత్వరః ॥ * ॥ ఇతి । ఆవృతా - ప్రకారేణ । ఆదిత్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ పక్షాన్తరేఽపి కన్యాస్థే రవౌ శ్రాద్ధం ప్రశస్యతే । కన్యాగతే పఞ్చమే తు విశేషేణైవ కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాట్యాయనిః — ॥ శ్లో ॥ పుణ్యః కన్యాగతః సూర్యః పుణ్యః పక్షశ్చ పఞ్చమః । కన్యాస్థార్కాన్వితః పక్షః సోఽత్యన్తం పుణ్య ఉచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిమధ్యావసానేషు యత్ర క్వచన కన్యాస్థార్కాన్వితత్వేన కృత్స్న[illegible] । అత ఏవ [illegible]

జనిః — ॥ శ్లో ॥ ఆదౌ మధ్యేఽవసానే వా యత్ర కన్యాం వ్రజేద్రవిః । స
పక్షస్సకలః పూజ్యశ్శ్రాద్ధషోడశకం ప్రతి ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి —
॥ శ్లో ॥ రవేః కన్యాగతత్వేన పక్షోఽయం పూజ్య ఇష్యతే । ఆదావేవాన్త
రన్తే వా శస్తః కన్యాగతే రవౌ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారే — ॥ వా ॥ సిం
హాన్తే కృష్ణపక్షస్యాదౌ మధ్యేఽన్తే వా కన్యార్కసఙ్క్రమే కృష్ణః ప
క్షో మహాలయే ప్రశస్తః, పఞ్చమ్యాది దశమ్యాద్యష్టమ్యాదివా దర్శాన్తం
క్వచిద్దినే వా యథాశక్తి మహాలయశ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతి
పదాది దర్శాన్తం శుక్లప్రతిపదన్తం వా శ్రాద్ధం కర్తుమశక్తశ్చేత్పఞ్చమ్యా
ది దర్శాన్తమష్టమ్యాది దర్శాన్తం దశమ్యాది దర్శాన్తం వా చతుర్థ్యా ఊ
ర్ధ్వమనిషిద్ధే ఏకస్మిన్దినే వా యథాశక్తి కుర్యాదిత్యర్థః । తదాహ గౌత
మః — ॥ వా ॥ అపరపక్షే శ్రాద్ధం పితృభ్యో దద్యాత్పఞ్చమ్యాదిదర్శా
న్తమష్టమ్యాది సర్వస్మిన్వా ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥
నభస్యకృష్ణపక్షే తు శ్రాద్ధం కుర్యాద్దినే దినే । త్రిభాగపక్షహీనం వా త్రిభా
గం చార్ధమేవ వా ॥ * ॥ ఇతి । పఞ్చమ్యాది దశమ్యాద్యష్టమ్యాదివేత్యర్థః । త
థా చ కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ పక్షాద్యాది చ దర్శాన్తం పఞ్చమ్యాది ది
గాది చ । అష్టమ్యాది యథాశక్తి కుర్యాదాపరపక్షికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పక్షా
దిః - ప్రతిపత్ , దిగాది - దశమ్యాది । అత్ర సర్వత్ర దర్శాన్తమితి సం
బధ్యతే । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ అపరపక్షే శ్రాద్ధం కుర్వీతోర్ధ్వం చ
తుర్థ్యా యదహస్సంపద్యతే సప్తమ్యా ఊర్ధ్వం యదహస్సంపద్యతే ఋతే
చతుర్దశీం శాకేనాప్యపరపక్షం నాతిక్రామేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్థ్యాస్సప్త
మ్యా వా ఊర్ధ్వం యస్మిన్నహని ద్రవ్యాది సంపద్యతే తస్మిన్నేవ కుర్యా
దిత్యర్థః । అనేన ఏకస్మిన్నహని శ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యుక్తం భవతి । తథా చ గౌ
తమః — ॥ వా ॥ సర్వస్మిన్వా ద్రవ్యదేశసంభవే వా కాలనియమశ్శ
క్తితః ॥ * ॥ ఇతి । నాగరఖణ్డేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అషాఢ్యాః పఞ్చమే పక్షే
కన్యాసంస్థే దివాకరే । యో వై శ్రాద్ధం నరః కుర్యాదేకస్మిన్నపి వాసరే ॥
తస్య సంవత్సరం యావత్తృప్తాస్స్యుః పితరో ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వసి
ష్ఠః — ॥ వా ॥ ఊర్ధ్వం చతుర్థ్యాః పితృభ్యో దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మ

నురపి — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షే దశమ్యాదౌ వర్జయిత్వా చతుర్దశీమ్। శ్రాద్ధేప్రశస్తాస్తిథయో యథైతా నతథేతరాః ॥ * ॥ ఇతి । పక్షమహాలయే నైవ చతుర్దశ్యాదివర్జ్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ నభస్యకృష్ణపక్షేతు శ్రాద్ధంకుర్యాద్దినే దినే । నైవనన్దాది వర్జ్యంస్యాన్నైవవర్జ్యా చతుర్దశీ ॥ " ఇతి కార్ష్ణాజిని స్మరణాత్ । అతఏవమాధవీయేఽభిహితమ్ — " ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపత్ప్రభృతిష్వేకాం వర్జయిత్వా చతుర్దశీమ్ । శస్త్రేణతుహతాయేవై తేభ్యస్తత్ర ప్రదీయతే ॥ " ఇతియాజ్ఞవల్క్యవచనం పఞ్చమ్యాదిపక్షవిషయమ్, అన్యథా కార్ష్ణాజినివచనస్యానర్థకత్వం ప్రసజ్యేత ॥ * ॥ ఇతి । తథా కాలాదర్శే ॥ శ్లో ॥ ముక్త్వాద్యపక్షం నన్దాది వర్జ్యమాహుర్మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపదాది దర్శాన్తపక్షఆద్యః, తంముక్త్వా అన్యేషు పక్షేషు నన్దా శుక్రవార చతుర్దశ్యాది వర్జనీయమాహురిత్యర్థః । " అపరపక్షే యదహస్సంపద్యేతామావాస్యాయాం విశేషేణ " ఇతివచనాద్యదామావాస్యాయాం సకృన్మహాలయః క్రియతే, యదాపక్షమహాలయాదిక్రియతే తదాఽమావాస్యాశ్రాద్ధం పృథగేవకార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం ప్రథమం కుర్యాన్మాసికంతు తతఃపరమ్ । దర్శశ్రాద్ధం తృతీయంస్యాచ్చతుర్థస్తు మహాలయః ॥ " ఇత్యేకస్మిన్దినే దర్శమహాలయశ్రాద్ధయోః పౌర్వాపర్యాద్దైవతాభేదాచ్చ । తచ్చవక్ష్యతే చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ యద్యైకస్మిన్నహని తదాపృథగేవామావాస్యాశ్రాద్ధంకార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాష్టకావృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ । " ఇతి పృథగుపాదానాత్ । అతోయత్కైశ్చిదుక్తమమావాస్యాశ్రాద్ధమాపరపక్షికేణశ్రాద్ధేన వికల్ప్యతఇతి తదపాస్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తదేవమ్, కృత్స్నః పఞ్చమః పక్షః పఞ్చమ్యాదిదర్శాన్తః అష్టమ్యాదిదర్శాన్తః దశమ్యాదిదర్శాన్తః పఞ్చమీదర్శయోర్మధ్యే అనిషిద్ధమేకం వాదినం మహాలయశ్రాద్ధకాలః। అత్రాప్యసామర్థ్యే పఞ్చమపక్షస్య పఞ్చమీమారభ్యానన్తరపక్షపఞ్చమీపర్యన్తాసు తిథిష్వనిషిద్ధాయామేకస్యాంతిథౌ యథాసమ్భవం గృహీ శ్రాద్ధం కుర్యాత్ । తదాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ హంసేవర్షాసుకన్యాస్థే శాకేనాపిగృహేవసన్ । పఞ్చమ్యోరన్తరేదద్యాదుభయోరపిపక్షయోః ॥ * ॥

ఇతి । అత్రాశ్వయుక్కృష్ణశ్రాద్ధాకరణే యావత్కన్యారాశౌ సూర్యస్తిష్ఠతి తావచ్ఛ్రాద్ధం దద్యాత్, తత్రాప్యకరణే యావద్వృశ్చికదర్శనమితి । తదాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ కన్యారాశౌ మహారాజ యావత్తిష్ఠేద్విభావసుః । తస్మాత్కాలాద్భవేద్దేయం వృశ్చికం యావదాగతమ్ ॥ యేయం దీపావలీ రాజన్ ఖ్యాతా పఞ్చదశీ భువి । తస్యాం దద్యాన్న చేద్దత్తం పితౄణాం వై మహాలయే ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపక్షం ప్రతీక్షన్తే గురువాఞ్ఛాసమన్వితాః । ప్రేతపక్షే వ్యతిక్రాన్తే యావత్కన్యాగతో రవిః ॥ తతస్తులాగతేఽప్యేతే సూర్యే వాఞ్ఛన్తి పార్థివ । తస్మిన్నపి వ్యతిక్రాన్తే కాలే వృశ్చికగే రవౌ ॥ నిరాశాః పితరో దీనాస్తతో యాన్తి నిజాలయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ కన్యాగతే సవితరి పితరో యాన్తి వై సుతాన్ । శూన్యా ప్రేతపురీ సర్వా యావద్వృశ్చికదర్శనమ్ ॥ తతో వృశ్చికసమ్ప్రాప్తౌ నిరాశాః పితరో గతాః । పునస్స్వభవనం యాన్తి శాపం దత్త్వా సుదారుణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ హస్తర్క్షస్థే దినకరే ప్రేతరాజస్య శాసనాత్ । తావత్ప్రేతపురీ శూన్యా యావద్వృశ్చికదర్శనమ్ ॥ వృశ్చికే సమనుప్రాప్తే పితరో దైవతైస్సహ । నిశ్శ్వస్య ప్రతిగచ్ఛన్తి శాపం దత్త్వా సుదారుణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ సూర్యే కన్యాగతే శ్రాద్ధం యో న కుర్యాద్గృహాశ్రమీ । ధనం పుత్రాః కుతస్తస్య పితృనిశ్శ్వాసపీడనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిత్యపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రావృష్యృతౌ యమః ప్రేతాన్ పితౄంశ్చాథ యమాలయాత్ । విసర్జయిత్వా మానుష్యే కృత్వా శూన్యం స్వకం పురమ్ ॥ క్షుధార్తాస్సంస్మరన్తశ్చ దుష్కృతం తు స్వయం కృతమ్ । కాఙ్క్షన్తః పుత్రపౌత్రేభ్యః పాయసం మధుసంయుతమ్ ॥ తస్మాత్తాంస్తత్ర విధినా తర్పయేత్పాయసేన తు । మధ్వాజ్యతిలమిశ్రేణ తథా శీతేన చామ్భసా ॥ గ్రాసమాత్రం పరగృహాదన్నం యః ప్రాప్నుయాన్నరః ॥ భైక్షమాత్రేణ యః ప్రాణాన్ సన్ధారయతి వా స్వయమ్ ॥ యో వా సంవర్ధయేద్దేహం ప్రత్యహం స్వాత్మవిక్రయాత్ ॥ శ్రాద్ధం తేనాపి కర్తవ్యం తైస్తైర్ద్రవ్యైస్సుసఞ్చితైః ॥ * ॥ ఇతి । యమాలయాద్విసర్జయిత్వా స్వకం పురం శూన్యం కృత్వా మనుష్యలోకే పితౄన్ వాసయతీతి

యోజనా, పాయసంకాఙ్క్షన్తః పితరస్తిష్ఠన్తీత్యధ్యాహారః । విశేషమాహ
కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ అస్మిన్యా భరణీ సా తు మహాభరణిరుచ్యతే ।
త్రయోదశీ గజచ్ఛాయా గయామధ్యాష్టమీతి చ ॥ ఆసు శ్రాద్ధం గయాశ్రా
ద్ధసమమాహుర్మహర్షయః ॥ * ॥ ఇతి । అస్మిన్ - మహాలయపక్ష ఇత్య
ర్థః । తథా మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ భరణీ పితృపక్షే తు మహతీ పరికీర్తి
తా । అస్యాం శ్రాద్ధం కృతం యేన స గయాశ్రాద్ధకృద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇ
తి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢ్యాః పఞ్చమే పక్షే గయామధ్యా
ష్టమీ స్మృతా । త్రయోదశీ గజచ్ఛాయా గయాతుల్యా తు పైతృకే ॥ * ॥ ఇ
తి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ అమాపాతే భరణ్యాం చ ద్వాదశ్యాం పక్ష
మధ్యగే । తదా తిథిం చ నక్షత్రం వారం చ న విశోధయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర
వర్జ్యాన్యాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ నన్దాయాం భార్గవదినే త్రయోదశ్యాం
త్రిజన్మని । ఏషు శ్రాద్ధం న కుర్వీత గృహీ పుత్రధనక్షయాత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
త్రయాణాం జన్మని - శ్రాద్ధకర్తుస్తత్పత్న్యాః జ్యేష్ఠపుత్రస్య చ జన్మనక్ష
త్రే, న కుర్యాదితి కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్ । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
కర్తుశ్చ పుత్రదారాణాం జన్మర్క్షాణి చ వర్జయేత్ । విపత్ప్రత్యరే చైవ వ
ధే చన్ద్రాష్టమే తథా ॥ వైనాశికే తదంశే చ శ్రాద్ధకర్మ ప్రశస్యతే ॥ * ॥
ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వర్జ్యం పౌష్ణమఘాజ్ఞనాతనయయోర్జన్మ
త్రయం చాత్మనః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధగార్గ్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాప
త్యే చ పౌష్ణే చ పిత్ర్యర్క్షే భార్గవే తథా । యస్తు శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత తస్య
పుత్రో వినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రాజాపత్యమ్ - రోహిణీ, పౌష్ణమ్ - రేవ
తీ, పిత్ర్యర్క్షమ్ - మఘానక్షత్రమ్ । యత్తు బృహన్మనువచనమ్ —
" ॥ శ్లో ॥ రేవత్యాదిషు జన్మర్క్షే స్వాత్యన్తేషు యదా శశీ । అర్కే నభ
స్యకన్యాస్థే శ్రాద్ధకర్మ ప్రకీర్తితమ్ ॥ " ఇతి తద్విశేషవచనేన బాధిత
త్వాద్రేవతీరోహిణీమఘావ్యతిరిక్తవిషయమ్ । కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥
ననన్దాసు భృగోర్వారే రోహిణ్యాం చ త్రిజన్మసు । రేవత్యాం చ మఘా
యాం చ కుర్యాద్దాపరపక్షికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అపు
త్రోఽనగ్నికశ్చైవ విధవా బ్రహ్మచారిణః । ద[illegible]మహాలయం కుర్యుః పుత్ర

వాన్వర్ధయేద్గృహీ ॥ * ॥ ఇతి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ మఘాసుకుర్వత
శ్శ్రాద్ధంజ్యేష్ఠపుత్రోవినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజనిస్తు — ॥ శ్లో ॥ ఋ
తేనైమిత్తికంశ్రాద్ధం కామ్యం యత్తుమఘాదినే । కుర్యాత్తజ్జ్యేష్ఠపుత్రస్య
నాశస్స్యాదితినిశ్చితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరాఅపి — ॥ శ్లో ॥ త్రయోద
శ్యాం కృష్ణపక్షే యశ్శ్రాద్ధం కురుతేనరః । పఞ్చత్వం తస్యజానీయా
జ్జ్యేష్ఠపుత్రస్యనిశ్చితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర త్రయోదశ్యాంనిషేధః కేవ
లపితృవర్గశ్రాద్ధవిషయః । తథాచ కార్ష్ణాజనిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంతు నై
కవర్గస్య త్రయోదశ్యాముపక్రమేత్ । అతృప్తాస్తత్రయేచస్యుః ప్రజాం
హింసన్తి తేఽగ్రజామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఇచ్ఛే
త్త్రయోదశీశ్రాద్ధం పుత్రవాన్యస్సుతాయుషః । ఏకస్యైవతునోదద్యా
త్పార్వణంససమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యఃపుత్రవాన్ సుతాయుషోరభి
వృద్ధిమిచ్ఛేత్సఏకస్య ఏకవర్గస్య శ్రాద్ధం నోదద్యాత్ , అపితు మాతామ
హవర్గోద్దేశేనాపి పార్వణంసమాచరేదిత్యర్థః । అత్రాక్షిప్యసమాహితం
మాధవీయే — ॥ వా ॥ నను కేవల పితృవర్గోద్దేశేన శ్రాద్ధప్రాప్తౌ స
త్యాం తన్నిషేధోయుక్తః , “ పితరోయత్రపూజ్యన్తే తత్రమాతామహా
అపి ” ఇతి ధౌమ్యవచనేన కేవలైకవర్గోద్దేశేన శ్రాద్ధనిషేధాత్ప్రా
ప్తిరేవనాస్తి , అతోనైవం వ్యవస్థాయుక్తా , మైవమ్ , సత్యామపి ధౌమ్య
స్మృతౌ వ్యామోహాదినా ప్రాప్తస్యైకవర్గశ్రాద్ధస్య నిషేధాత్ , యథా
రాగప్రాప్తస్య కలఞ్జభక్షణస్య “ నకలఞ్జం భక్షయేత్ ” ఇతినిషేధః ॥ * ॥
ఇతి । తస్మాదేకవర్గోద్దేశేన శ్రాద్ధం నకర్తవ్యమ్ , వర్గద్వయోద్దేశేనతు
శ్రాద్ధం తత్రప్రశస్తమ్ । వర్గద్వయోద్దేశేనాపి కేవలత్రయోదశ్యాం కే
వలమఘాయాంవా శ్రాద్ధం నకర్తవ్యమితి చన్ద్రికామాధవీయాదౌ నిర్ణీ
తమ్ , కాలాదర్శపితృమేధసారయోస్తు కేవలత్రయోదశ్యామపి వర్గద్వ
యోద్దేశేన శ్రాద్ధం ప్రశస్తమిత్యుక్తమ్ । తథాచవృద్ధగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥
నభస్యాపరపక్షేయా తిథిస్స్యాత్తుత్రయోదశీ । గజచ్ఛాయేతిసాప్రోక్తా
పితౄణాంతృప్తికారిణీ ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥
జ్ఞాతీనాంతు భవేచ్ఛ్రేష్ఠః కుర్వంశ్శ్రాద్ధం త్రయోదశీమ్ నావ

శ్యంతుయువానోఽస్య ప్రమీయన్తే నరాగృహే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ప్రోష్ఠపద్యామతీతాయాం మఘాయుక్తాం త్రయోదశీమ్ । ప్రాప్య శ్రాద్ధంతు కర్తవ్యం మధునా పాయసేనచ ॥ ప్రజామిష్టాం యశస్స్వర్గమారోగ్యంచ ధనం తథా । నృణాంశ్రాద్ధే సదాప్రీతాః ప్రయచ్ఛన్తి పితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యద్దదాతి గయాస్థశ్చ సర్వమానన్త్యమశ్నుతే । తథావర్షాత్రయోదశ్యాం మఘాసు చవిశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ తథావర్షాత్రయోదశ్యామ్ - భాద్రపదకృష్ణపక్షత్రయోదశ్యామ్, విశేషతో మఘాయుక్తాయాం యత్కిఞ్చిద్దీయతే తత్సర్వమానన్త్యమశ్నుత ఇతి గతేనసమ్బన్ధః ॥*॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ అపినస్స్వకులే భూయాద్యోనోదద్యాత్త్రయోదశీమ్ । పాయసం మధుసర్పిర్భ్యాం ఛాయాయాం కుఞ్జరస్యచ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ యదేన్దుపితృదైవత్యేహంసశ్చైవకరేస్థితః । యామ్యాతిథిర్భవేత్సాహి గజచ్ఛాయాప్రకీర్తితా ॥ * ॥ ఇతి । పితృదైవత్యమ్ - మఘా, హంసః - సూర్యః, కరః - హస్తనక్షత్రమ్, యామ్యా - త్రయోదశీ । చన్ద్రికాయామపి — ॥ శ్లో ॥ హంసేహస్తస్థితేయాతు మఘాయుక్తాత్రయోదశీ । తిథిర్వైవస్వతీనామ సాచ్ఛాయాకుఞ్జరస్యతు ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ త్రయోదశీ భాద్రపదీ కృష్ణామఖ్యాపితృప్రియా । తృప్యన్తి పితరస్తస్యాం స్వదన్తైచ శతం సమాః ॥ మఘాయుతాయాం తస్యాంతుజలాద్యైరపితోషితాః । కృష్ణాయాంపితరస్తద్వద్వర్షాణామయుతాయుతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ అవిభక్తావిభక్తావా కుర్యుశ్శ్రాద్ధంపృథక్సుతాః । మఘాయుక్తత్రయోదశ్యాంవిభక్తాఎవ చాన్యదా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర మఘాత్రయోదశ్యాం శ్రాద్ధేపిణ్డనిర్వాపణం నకుర్యాత్ , తస్యాయుగాదిత్వేన పిణ్డదాననిషేధాత్ । తథాచ పులస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ అయనద్వితయే శ్రాద్ధం విషువద్వితయే తథా । యుగాదిషుచ సర్వాసు పిణ్డనిర్వాపణాదృతే ॥ * ॥ కర్తవ్యమిత్యర్థాద్వ్యవహారః । మఘాద్విత్వేన పిణ్డనిర్వాపణంవాప్తి । తథాచాదిత్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ సదాన్తిత్రపశ్వా సెన పాకజేనచ భారత । మఘాయాం పిణ్డదానేన జ్యే

స్తః పుత్రో వినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ వా ॥ అత్ర మఘాత్రయోదశ్యాం త్రయోదశీనిబన్ధనఏకవర్గశ్రాద్ధనిషేధః, మఘానిబన్ధనః పిణ్డదాననిషేధశ్చ ద్రష్టవ్యః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతన్మఘాత్రయోదశీశ్రాద్ధం మలమాసేఽపి కర్తవ్యమ్, మహాలయశ్రాద్ధం తు మలమాసేన కర్తవ్యమితి ప్రతిపాదితమధస్తాత్ । చతుర్దశ్యాం మహాలయనిషేధోఽప్యశస్త్రహతవిషయః, అపమృత్యుహతానాం తు చతుర్దశ్యామేవ మహాలయశ్రాద్ధమేకోద్దిష్టం కార్యమ్ । యదాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ సమత్వమాగతస్యాపి పితుశ్శస్త్రహతస్య తు । ఏకోద్దిష్టం సుతైః కార్యం చతుర్దశ్యాం మహాలయే ॥ * ॥ ఇతి । సమత్వమాగతస్య - సపిణ్డీకృతస్య, ఉభయతో నియమోఽత్రాభిప్రేతః - శస్త్రాదిహతస్యైవ చతుర్దశ్యాం చతుర్దశ్యామేవ శస్త్రాదిహతస్యేతి చ । మహాలయగ్రహణాన్మహాలయవిషయ ఏవాయం నియమః । అతశ్శస్త్రహతస్య మృతాహో యథాతిథి పార్వణమేవ కార్యమ్ । శస్త్రహతస్యేతి మరణోపలక్షణమ్, " ॥ శ్లో ॥ విషశస్త్రశ్వాపదాదితిర్యగ్బ్రాహ్మణఘాతినామ్ । చతుర్దశ్యాం క్రియా కార్యా హ్యన్యేషాం తు విగర్హితా ॥ " ఇతి మరీచిస్మరణాత్ । యత్తు గర్గవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ చతుర్దశ్యాం తు యచ్ఛ్రాద్ధం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । ఏకోద్దిష్టవిధానేన తత్కార్యం శస్త్రఘాతినే ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ శస్త్రఘాతినే యదా పరపక్షికశ్రాద్ధం చతుర్దశ్యాం క్రియతే తదైవైకోద్దిష్టవిధానేన నాన్యదేత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి । అత ఏవ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ ఏకపిణ్డీకృతానాం తు పృథక్త్వం నోపపద్యతే । సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వమృతే కృష్ణచతుర్దశీమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ సదైవతం కార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ ప్రేతపక్షే చతుర్దశ్యామేకోద్దిష్టం సదైవతమ్ । తచ్ఛ్రాద్ధం దైవహీనం చేత్కులక్షయకరం భవేత్ ॥ " ఇతి స్మరణాత్ । మాధవీయే — ॥ వా ॥ దినాన్తరేఽపి పితామహాదితృప్త్యర్థం మహాలయశ్రాద్ధం కార్యమ్, చతుర్దశ్యాం మహాలయశ్రాద్ధస్యైకోద్దిష్టత్వేన విహితత్వాత్తేన తత్ర పితామహాదితృప్తేరభావాత్ ॥ * ॥ ఇతి । యస్య పితృపితామహప్రపితామహాస్త్రయోఽపి శస్త్రాదినా హతాస్తేషాం మధ్యే ద్వౌ వా శస్త్రాదిహతౌ తేషాం చతుర్దశ్యాం ప్రత్యేకమేకోద్దిష్టం శ్రాద్ధం కార్యమితి పూర్వం ప్రతిపాదితమ్.

త్రిదణ్డిన ఏకదణ్డినో వాఽయతేర్మహాలయశ్రాద్ధం ద్వాదశ్యామేవ పార్వణవిధానేన కుర్యాన్న తిథ్యన్తరే । తదుక్తం వారాహే — ॥ శ్లో ॥ సన్న్యాసినోఽప్యాబ్దికాదిపుత్రః కుర్యాద్యథావిధి । మహాలయే తు యచ్ఛ్రాద్ధం ద్వాదశ్యాం పార్వణేన తు ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్గ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ్యాం పార్వణేనైవ శ్రాద్ధం కుర్యాన్మహాలయే । సుతస్సన్న్యాసినోఽన్యత్ర యథాతిథి సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సన్న్యాసినో ద్వాదశ్యామేవ మహాలయశ్రాద్ధమిత్యేవ నియమో న తు ద్వాదశ్యాం సన్న్యాసిన ఏవేతి, తేన ద్వాదశ్యామన్యేషామపి మహాలయశ్రాద్ధం భవతి । తథా చ, “ అమాపాతే భరణ్యాం చ ద్వాదశ్యాం పక్షమధ్యగే ” ఇతి వచనం పూర్వముదాహృతమ్ । ఇమమేవార్థమభిప్రేత్య కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం శస్త్రహతస్యైవ చతుర్దశ్యాం మహాలయే । ద్వాదశ్యామేవ కుర్వీత యతేరితి వినిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । తిథివిశేషాత్ఫలవిశేషమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాం కన్యావేదినశ్చ పశూన్వై సత్సుతానపి । ద్యూతం కృషిం వణిజ్యాం చ ద్విశఫైకశఫాంస్తథా ॥ బ్రహ్మవర్చసినః పుత్రాన్ స్వర్ణరూప్యే సకుప్యకే । జ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యం సర్వకామానాప్నోతి శ్రాద్ధదస్సదా ॥ ప్రతిపత్ప్రభృతిష్వేకాం వర్జయిత్వా చతుర్దశీమ్ । శస్త్రేణ తు హతా యే వై తేభ్యస్తత్ర ప్రదీయతే ॥ * ॥ ఇతి । కన్యావేదినః - జామాతరః, కుప్యమ్ - త్రపుసీసాది । ఏతన్న నిత్యత్వనిరాకరణార్థమ్, కింతు కాలవిశేషాత్ఫలవిశేషా భవన్తీత్యేవంపరమ్ । అయం కృష్ణప్రతిపదాదితిథిషు శ్రాద్ధవిధిస్సర్వేష్వేవాపరపక్షేషు, న భాద్రపదాపరపక్ష ఏవ । అత ఏవ శౌనకః — ॥ వా ॥ ప్రోష్ఠపద్యపరపక్షే మాసి మాసి చైవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాసి మాసీతి వీప్సయా మాసిశ్రాద్ధస్య నిత్యత్వముపగమ్యతే । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ మాసి మాసి కార్యమపరపక్షస్యాపరాహ్ణః శ్రేయాంస్తథాఽపరపక్షస్య జఘన్యాన్యహాని సర్వేష్వేవాపరపక్షస్యాహస్సు క్రియమాణే పితౄన్ప్రీణాతి కర్తుస్తు కాలనియమాత్ఫలవిశేషః, ప్రథమేఽహని క్రియమాణే స్త్రీప్రాయమపత్యం జాయతే, ద్వితీయేఽస్తేనాస్తృతీయే బ్రహ్మవర్చసినశ్చతుర్థే క్షుద్రపశుమాన్పఞ్చమే పుమాంసో బహ్వపత్యో నానపత్యః ప్రమీయతే షష్ఠేఽధ్వశీలోఽక్షశీలశ్చ సప్తమే

కృషేరాద్ధిరష్టమే పుష్టిం నవమె ఏకఖురాదశమె వ్యవహారెరాద్ధిరేకాదశే కృష్ణాయసత్ర పుసీసం ద్వాదశే పశుమాంస్త్రయోదశెబహుపుత్రా బహుమిత్రా దర్శనీయాపత్యోయువమారిణస్తు భవన్తి చతుర్దశఆయుధైరాద్ధిః పఞ్చదశెపుష్టిః ॥ * ॥ ఇతి, “ ॥ శ్లో ॥ అమావాసాష్టకావృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ । ” ఇతిస్మృతిశ్చ । అథమాసిశ్రాద్ధే పితృపితామహప్రపితామహాఉద్దేశ్యాః, మహాలయేతు పిత్రాదయస్త్రయోమాత్రాదయస్తిస్రః, అశక్తాసపత్నీకాః పిత్రాదయస్త్రయోమాతామహాదయశ్చ త్రయఉద్దేశ్యాః । తథా కాలాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ వర్గద్వయం సముద్దిశ్యశ్రాద్ధమాద్యన్తదైవికమ్ । కుర్యాత్పార్వణమార్గేణ నోచేద్దోషామహాన్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వర్గద్వయమ్-పితృవర్గం మాతామహవర్గంచ, సముద్దిశ్య, ఆద్యన్తదైవికమ్ - ఆదౌ వైశ్వదైవికమన్తేవైష్ణవం యస్యేత్యర్థః । తదాహదేవలః — ॥ శ్లో ॥ దైవాద్యేవనకుర్వీత దేవాన్తం నైవకుత్రచిత్ । దైవాద్యన్తంహికుర్వీత శ్రాద్ధరక్షణహేతునా ॥ * ॥ ఇతి । “ పితరోయత్రపూజ్యన్తే తత్రమాతామహాఅపి । ” ఇతి వచనేనమాతామహాదీనామప్యత్రోద్దేశ్యతా । “ ॥ శ్లో ॥ అన్వష్టకాసువృద్ధౌచ ప్రతిసంవత్సరేతథా । మహాలయేగయాయాంచ సపిణ్డీకరణాత్పురా ॥ ఏషుమాతుఃపృథక్కుర్యాదన్యత్ర పతినాసహ ॥ ” ఇతివచనాన్మాత్రాదీనామప్యుద్దేశ్యత్వమితి ప్రతిపాదితమధస్తాత్ । పితరిమృతే మాతరిజీవన్త్యాం పితామహ్యాదీనామత్రవరణం నాస్తి, “ ॥ శ్లో ॥ జీవేద్యదితువర్గాది స్తద్వర్గం పరివర్జయేత్ । ” ఇతి స్మరణాత్ । పిణ్డదానంతుకర్తవ్యం తత్సద్భావాత్తిలోదకమపి కార్యమిత్యాహుః । తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జీవన్త్యాం మాతరిశ్రాద్ధం తద్వర్గస్యనకారయేత్ । సపత్నీమాతరితథా జీవేన్మాతామహ్యాఽపిచ ॥ * ॥ ఇత్యుభయవిధమాత్రోరపి జీవన్త్యోరయం నిషేధఇత్యర్థః । తథాచ పూర్ణసంగ్రహే — ॥ వా ॥ మహాలయాదిషు సపత్నీమారభ్య వరణంకర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కారుణికసంజ్ఞానాం పితృవ్యాదీనామత్రోద్దేశ్యత్వముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దైవం పితా తతోమాతా సపత్నీ జననీ తథా । మాతామహాస్సపత్నీకాః పితృవ్యాభ్రాతరస్సుతాః ॥ పితృష్వసా

మాతులాశ్చ తద్భగిన్యశ్చజామయః । భగినీ దుహితా భార్యా శ్వశురో భావుకస్స్నుషా ॥ స్యాలకో గురురాచార్యస్స్వామిసఖ్యాదయః క్రమాత్ । భోజ్యా మహాలయశ్రాద్ధ ఏతే కారుణికాహ్వయాః ॥ * ॥ ఇతి । మనుః— ॥ శ్లో ॥ అపుత్రాస్స్వకులే యేచ స్త్రియో వా పురుషా మృతాః । ఏకోద్దిష్టేన తేభ్యోఽపి దద్యాదాపరపక్షికమ్ ॥ * ॥ అన్యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కుర్యాదపుత్రస్య పితృవ్యస్య మహాలయే । ఏకోద్దిష్టేనవిధానకుర్యాత్పుత్రిణేక్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యగురుశిష్యేభ్యస్సఖిజ్ఞాతిభ్య ఏవచ । తత్పత్నీభ్యశ్చ సర్వాభ్యస్తథైవచజలాఞ్జలీన్ ॥ ఏతేభ్యస్తు సదాపిణ్డాన్ దద్యాద్భాద్రపదే నరః । ఏకస్మిన్ బ్రాహ్మణే సర్వానాచార్యాదీన్ ప్రపూజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే— ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతదినాత్పూర్వం నతన్మాసి మహాలయమ్ । పిత్రోశ్శ్రాద్ధంతు నిర్వర్త్య పశ్చాత్కుర్యాన్మహాలయమ్ ॥ * ॥ తథాస్వయమకృత్వా పరమహాలయే నాశ్నీయాత్, “ ॥ శ్లో ॥ అకృత్వాన్యత్ర నాశ్నీయాచ్ఛ్రాద్ధం చాపరపక్షికమ్ । పశ్చాత్కృతేఽపి శ్రాద్ధేఽస్మింస్తచ్ఛ్రాద్ధంనిష్ఫలం భవేత్ ॥ ” ఇతి స్మృతేః । ఏతచ్చ మహాలయశ్రాద్ధం నిత్యమ్, “ శాకేనాప్యపరపక్షంనాతిక్రమేత్ ” “ ॥ శ్లో ॥ సూర్యేకన్యాగతే శ్రాద్ధంయో నకుర్యాద్గృహాశ్రమీ । ధనంపుత్రాఃకుతస్తస్యపితృనిశ్వాసపీడనాత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృతేః । తథాచ కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ మృతాహేఽహరహర్దర్శే శ్రాద్ధం యచ్చ మహాలయే । తన్నిత్యముదితం సద్భిర్నిత్యవత్తద్విధానతః ॥ * ॥ ఇతి । అహరహః - అహన్యహని , యచ్ఛ్రాద్ధం తదపి నిత్యమిత్యర్థః । తత్ర పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ అహన్యహని యచ్ఛ్రాద్ధం తన్నిత్యమితి కీర్తితమ్ । వైశ్వదేవవిహీనంతు హ్యశక్తావుదకేనతు ॥ * ॥ ఇతి । అస్యపార్వణత్వేన ప్రాప్తం వైశ్వదేవంనిరస్యతి వైశ్వదేవవిహీనమితి, అహన్యహనీత్యేతదత్యన్తశ్రద్ధాలువిషయం సుసమృద్ధివిషయంవా । యదాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఏతేన విధినా శ్రాద్ధం కుర్యాత్సంవత్సరంసకృత్ । త్రిశ్చతుర్వా యథాశ్రాద్ధం మాసిమాసేదినేదినే ॥ * ॥ ఇతి । ఏతేనవిధినా - పార్వణవిధినా , ప్రతిసంవత్సరమేకవారం [illegible]

తిసంవత్సరం త్రివారం వా చతుర్షు చతుర్షు మాసేషు విశిష్టేఽహ్ని, ప్రతిసంవత్సరం చతుర్వారం వా త్రిషు త్రిషు మాసేషు విశిష్టేఽహ్ని, మాసే మాసే వా విశిష్టేఽహ్ని, దినే దినే వా, యథాశ్రాద్ధమ్ - శ్రాద్ధానుసారేణ శక్త్యనుసారేణ చ, నిత్యశ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యర్థః । అస్య చ నిత్యశ్రాద్ధస్య కల్పస్సత్యగాహ్నికే అస్మాభిః ప్రపఞ్చితః.

వృద్ధిశ్రాద్ధనిరూపణమ్

అథ వృద్ధిశ్రాద్ధమ్, తచ్చ నైమిత్తికమ్, " ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధం సపిణ్డ్యన్తం సశ్రీ స్త్రీగ్రహణేషు చ । సంవత్సరోదకుమ్భం చ వృద్ధిశ్రాద్ధం నిమిత్తతః ॥ " ఇతి గాలవస్మరణాత్ । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్వపితృభ్యః పితా దద్యాత్సుతసంస్కారకర్మసు । పిణ్డానోద్వాహనాత్తేషాం తదభావే తు తత్క్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — సుతసంస్కారకర్మసు - జాతకర్మాదిషు, తేషామ్ - సుతానామ్, ఓద్వాహనాత్ - వివాహపర్యన్తేషు, పితా స్వపితృభ్యః పిణ్డాన్ దద్యాత్ - వృద్ధిశ్రాద్ధం కుర్యాత్, తదభావే తు తత్క్రమాత్ - " ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతాస్తు సంస్కార్యా భ్రాతృభిః పూర్వసంస్కృతైః । " ఇత్యాదివచనాత్తేషు జాతకర్మాదిషు యోగ్యస్యమానకర్తుః క్రమః తేన క్రమేణ జ్యేష్ఠభ్రాత్రాదిః కుర్యాత్, పూర్వసంస్కృతభ్రాత్రాద్యసమ్భవే వ్రతసమావర్తనాదౌ స్వయం కుర్యాదితి ॥ శ్లో ॥ అసగోత్రస్సగోత్రో వా యఆచార్య ఉపాయనే । తదోపనేయపిత్రాదీన్నన్దిశ్రాద్ధ్యభ్యుదయం చరేత్ ॥ కన్యకాయామయం మార్గో మునిభిః పరికీర్తితః । ఉపనీతస్తు పిత్రాదేరభావేఽన్యం నియోజయేత్ ॥ ఆచార్య పితరస్తత్ర వృద్ధిశ్రాద్ధే తు దేవతాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జాతస్య జాతకర్మాది క్రియాకాణ్డమశేషతః । పుత్రస్య కుర్వీత పితా శ్రాద్ధం చాభ్యుదయాత్మకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥ జన్మన్యథోపనయనే వివాహే పుత్రకన్యయోః । పితౄన్ నాన్దీముఖం నామ తర్పయేద్విధిపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సాయణీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నాన్దీశ్రాద్ధం పితా కుర్యాదాద్యే పాణిగ్రహావధి । అతఊర్ధ్వం ప్రకుర్వీత స్వయమేవ తు నాన్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పాణిగ్రహావధి - ప్రథమవివాహపర్యన్తమిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥

నాన్దీశ్రాద్ధంపితాకుర్యాత్పుత్రీపుత్రవివాహయోః । ఉత్తరేషు వివాహేషు స్వయంకుర్యాత్తునాన్దికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వితీయాదివివాహేషు జీవత్పితాపి స్వయమేవకుర్యాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ఉద్వాహేపుత్రజననే పిత్ర్యేష్ట్యాం సౌమికేమఖే । తీర్థేబ్రాహ్మణఆయాతే షడేతేజీవతఃపితుః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । నాన్దీముఖశ్రాద్ధస్యానుష్ఠానం క్వచిద్విషయేతన్త్రేణకార్యమ్, నతావృత్త్యేత్యాహకాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ గణశఃక్రియమాణేషు మాతృభ్యఃపూజనం సకృత్ । సకృదేవభవేచ్ఛ్రాద్ధమాదౌనపృథగాదిషు ॥*॥ అస్యార్థః — ఉపనయనాత్ప్రాక్స్వకాలే కథంచిదకృతచౌలపర్యన్తసంస్కారస్య యానిజాతకర్మాదీన్యుపనయనాత్పూర్వం సంభూయక్రియన్తే, తథావ్రతానియదాసంభూయక్రియన్తే, తథా దేశాన్తరగతస్య మృతఇతిబుద్ధ్యాకృతప్రేతకార్యస్య కాలాన్తరేఆగతస్య యానిజాతకర్మాదీనిపునస్సంభూయక్రియన్తే, తథాపతితస్య కృతప్రాయశ్చిత్తస్య యానిజాతకర్మాదీనిపునస్సంభూయక్రియన్తే, తేషు, గణశః- సంభూయ, క్రియమాణేషు జాతకర్మాదిషు సంస్కారేషు ప్రథమంక్రియమాణస్యసంస్కారకర్మణ ఆదౌమాతృపూజాయా నాన్దీశ్రాద్ధస్యచ, సకృత్ - తన్త్రేణానుష్ఠానమ్, నపృథగాదిషు - సంస్కారకర్మణామాదిషు నపృథగనుష్ఠానమితి। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకదాక్రియమాణానా మనేకశుభకర్మణామ్ । వృద్ధ్యఙ్కురప్రతిసరాన్ సకృదేవసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ సహైవాభ్యుదయశ్రాద్ధం స్వస్తివాచనమేవచ । సహకర్మాణికుర్యాద్వా పృథగ్వాక్రమతశ్చరేత్ ॥ నామనిష్క్రమణౌ కార్యౌసహాపదివిజానతా । తథాపుంసువనసీమన్తౌ బలిసీమన్తకౌచవా ॥ జాతకృత్యేత్వతీతేతు నామ్నావాసహసంచరేత్ । అకృతానామతీతానాం నిష్కృతిస్స్యాద్ధికర్మణామ్ ॥ చౌలోపనయనేచైవ సమావర్తవివాహకౌ । సహకర్మత్రయంజాతు నాపత్స్వపిసమాచరేత్ ॥ ఏతేభ్యోఽన్యానికర్మాణి ద్వావకార్యౌసహైవతు ॥ * ॥ యత్తుకాత్యాయనేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మాతృయాగక్రియాపూర్వం కార్యం శ్రాద్ధంతుమఙ్గలే । ఋతుత్రయేతు కర్తవ్యం నచాన్యల్లఘుమఙ్గలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తద్వ్యాఖ్యాకాలత్రయవిషయా

సంస్కారకర్మ విషయమ్ । మాతృపూజాపి తేనైవోక్తా — ॥ శ్లో ॥ కర్మాదిషు చ సర్వేషు మాతరస్సగణాధిపాః । పూజనీయాః ప్రయత్నేన పూజితాః పూజయన్తి తాః ॥ ప్రతిమాసు చ శుద్ధాసు లిఖితా వా పటాదిషు । గన్ధపుష్పైస్తు ష్టైశ్చైవ నైవేద్యైశ్చ పృథగ్విధైః ॥ గౌరీ పద్మా శచీ మేధా సావిత్రీ విజయా జయా । దేవసేనా స్వధా స్వాహా మాతరో లోకమాతరః ॥ ధృతిః పుష్టిస్తథా తుష్టి రాత్మదేవతయా సహ । ఆభ్యోఽర్ఘ్యం గన్ధపుష్పం చ ధూపదీపం నివేదయేత్ ॥ ఆయుష్యాణి చ శాన్త్యర్థం జప్త్వా తత్ర సమాహితః । షడ్భ్యః పితృభ్యస్తదను శ్రాద్ధదానముపక్రమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆత్మదేవతా - ఆత్మనోఽభీష్టదేవతా, ఆయుష్యాణి - “ ఆ నో భద్రాః క్రతవః ” ఇత్యాదిని సూక్తాని, షడ్భ్యః పితృభ్యః - పిత్రాదిభ్యో మాతామహాదిభ్యశ్చ , మాతృశ్రాద్ధపూర్వకం శ్రాద్ధదానముపక్రమేదిత్యర్థః । తత్ర శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ మాతుశ్శ్రాద్ధం తు పూర్వం స్యాత్పితౄణాం తదనన్తరమ్ । తతో మాతామహానాం చ వృద్ధౌ శ్రాద్ధత్రయం స్మృతమ్ ॥ నానిష్ట్వా తు పితౄంశ్ఛ్రాద్ధే కర్మ వైదికమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మాతుః - మాతృపితామహీప్రపితామహీనామ్ , పితౄణామ్ - పితృపితామహప్రపితామహానామ్ , మాతామహానామ్ - మాతామహ మాతృపితామహ మాతృప్రపితామహానామ్ , క్రమేణ పార్వణవిధినా శ్రాద్ధత్రయం కుర్యాదిత్యర్థః । తథా చ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధౌ సమర్చయేద్విద్వాన్నిత్యం నాన్దీముఖాన్ పితౄన్ । సంపాదితో విశేషస్తు శేషం పార్వణవద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధిశ్రాద్ధే నాన్దీముఖసంజ్ఞాన్ పితౄన్ సమర్చయేత్ , విశేషః - నాన్దీముఖసంజ్ఞాస్వరూపో వైశేషికో ధర్మః , సంపాదితః - ప్రతిపాదితః , శేషమ్ - వైశేషికధర్మాదన్యద్ధర్మజాతమ్ , పార్వణవదిత్యర్థః । ఉక్తశ్రాద్ధత్రయస్య కాలభేదమాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ మాతృశ్రాద్ధం తు పూర్వేద్యుః కర్మాహన్యేవ పైతృకమ్ । మాతామహ్యం చోత్తరేద్యుర్వృద్ధౌ శ్రాద్ధత్రయం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే మాతృకం శ్రాద్ధం మధ్యాహ్నే పైతృకం తథా । తతో మాతామహానాం తు వృద్ధౌ శ్రాద్ధత్రయం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం దినత్రయప

త్రాయదామపరాహ్ణస్తదా త్వాహ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ పృథగ్యదిత్వ
శక్తశ్చేదేకస్మిన్ పూర్వవాసరే । శ్రాద్ధత్రయం తు కుర్వీత వైశ్వదేవం తు
తాన్త్రికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఫలదేశకాలద్రవ్యదేవతాసాధారణ్యాదత్ర వై
శ్వదేవికం తన్త్రేణైవ కార్యమిత్యర్థః । ఏతచ్చ పూర్వాహ్ణే కర్తవ్యమ్,
" ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే దైవికం కార్యమపరాహ్ణే చ పైతృకమ్ । ఏకోద్దిష్టం
తు మధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి ప్రచేతస్స్మృతేః । ప్రా
తశ్శబ్దేనాత్ర పూర్వాహ్ణ ఉచ్యతే " ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే వై భవేద్వృద్ధిర్వి
నా జన్మనిమిత్తకమ్ । " ఇతి స్మరణాత్ । తథా చ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ ల
లాటసమ్మితే భానౌ ప్రథమః ప్రహరః స్మృతః । స ఏవాధ్యర్ధసంయుక్తః
ప్రాతరిత్యభిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । భరద్వాజోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వా
హ్ణ ఏవ నాన్దీస్స్యాదపరాహ్ణే తు పైతృకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యథానిమి
త్తం త్వపరాహ్ణే కార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం తు పూర్వాహ్ణే సిద్ధా
న్నేన తు మధ్యతః । పార్వణం చాపరాహ్ణే తు వృద్ధిశ్రాద్ధం తథాఽఽగ్నిక
మ్ ॥ " ఇతి గాలవస్మరణాత్ । తత్ర నియతకాలసీమన్తోన్నయనప్రాశనచౌ
లోపనయనాది నిమిత్తకమ్ " బ్రాహ్మణానాం భోజనముపాయనవత్ "
" బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వా " ఇత్యాదినా కర్మాదిషు విహితం శ్రాద్ధం త
స్మిన్నేవ దినే పూర్వాహ్ణేఽనుష్ఠేయమ్, వివాహాదావన్తే విహితమభ్యుదయ
శ్రాద్ధం పూర్వాహ్ణే వివాహో దాసతి తస్మిన్నేవ దినే పూర్వాహ్ణే కర్తవ్యమ్,
రాత్రౌ వివాహో దాసతి శ్వః ప్రభాతే కర్తవ్యమ్ । అనియతనిమిత్తకం పుత్రజన్మ
గ్రహణాది శ్రాద్ధం నిమిత్తానన్తరం కుర్యాత్, యదాహ లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥
నియతేషు నిమిత్తేషు ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమ్ । పుత్రజన్మని కుర్వీత శ్రాద్ధం తా
త్కాలికం బుధః ॥ * ॥ ఇతి । తథా కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రామర్శ్ఛావే పుత్ర
పుత్ర్యోర్గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః । స్నాత్వానన్తరమాత్మీయాన్ పి
తౄంశ్శ్రాద్ధేన తర్పయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యుక్తమర్థమభిప్రేత్య కాలాదర్శకా
రః — ॥ శ్లో ॥ నైమిత్తికం తు యచ్ఛ్రాద్ధం నిమిత్తానన్తరం భవేత్ । నాన్దీ
ముఖాహ్వయం ప్రాతరాగ్నికం త్వపరాహ్ణతః ॥ * ॥ ఇతి । నాన్దీముఖ
నిమిత్తాన్యాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ సీమన్తవ్రతచౌలదాయకరణాన్న

ప్రాశనోపాయనస్నానాధానవివాహ యజ్ఞతనయోత్పత్తిప్రతిష్ఠాసు చ । పుంసూత్యావసథప్రవేశనసుతాద్యాస్యావలోకాశ్రమస్వీకార క్షితిపాభిషేకదయితాద్యర్తౌ చ నాన్దీముఖమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతాని - ప్రాజాపత్యాదీని, ఉపాయనమ్ - ఉపనయనమ్, స్నానమ్ - సమావర్తనమ్, ప్రతిష్ఠా- దేవతాప్రతిష్ఠా వాపకూపతటాకాదిప్రతిష్ఠా చ, పుంసూతిః - పుంసవనమ్, ఆవసథప్రవేశనమ్ - గృహప్రవేశః, సుతాద్యాస్యావలోకనమ్ - సుతస్య సుతాయాశ్చ ఆద్యః ప్రథమః ఆస్యావలోకో ముఖప్రేక్షణమ్, దయితాయాః - భార్యాయాః, ఆద్యర్తుః - ప్రథమరజఃప్రాదుర్భావః, ఏతేషు నిమిత్తేషు నాన్దీముఖం కార్యమిత్యర్థః । తత్ర లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ నామాన్నచౌలగోదాన సోమోపనయపుంసవే । స్నానాధానవివాహేషు నాన్దీశ్రాద్ధం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజనిః — ॥ శ్లో ॥ కన్యాపుత్రవివాహేషు ప్రవేశే నవవేశ్మనః । నామకర్మణి బాలానాం చూడాకర్మాదికే తథా ॥ సీమన్తోన్నయనే చైవ పుత్రాదిముఖదర్శనే । నాన్దీముఖాన్ పితృగణాన్పూజయేత్ప్రయతో గృహీ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రోత్పత్తిప్రతిష్ఠాసు తన్మౌఞ్జీత్యాగబన్ధయోః । చూడాయాం చ వివాహే చ వృద్ధిశ్రాద్ధం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యాధానాభిషేకాదావిష్టాపూర్తే స్త్రియా యుతౌ । వృద్ధిశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత హర్మ్యశ్రీగ్రహణే తథా ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ నిషేకకాలే సోమే చ సీమన్తోన్నయనే తథా । జ్ఞేయం పుంసవనే శ్రాద్ధం కర్మాఙ్గం విధివత్కృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నిషేకకాలే - గర్భాధానకాలే, సోమశబ్దోఽగ్న్యాధానాగ్నిహోత్రాదికర్మణాముపలక్షణార్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ గర్భాధానే వివాహే చ సువనే జాతకర్మణి । నామోపాకర్మస్నానేషు వ్రతేషు చ సమాపనే ॥ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేదాదౌ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ సీమన్తోన్నయనే చైవ అన్నప్రాశనచౌలయోః । ఉపాయనే చ గోదానే చాదావేవ సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ శ్రాద్ధమసకృత్క్రియమాణాగ్నిహోత్రాదికర్మసు ప్రథమప్రయోగ ఏవ కర్తవ్యమ్ । యత ఆహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ నానిష్ట్వా

తుపిత్రూంశ్శ్రాద్ధే కర్మ వైదికమాచరేత్ । అసకృద్యానికర్మాణి క్రియే
రన్కర్మకారిభిః ॥ ప్రతిప్రయోగంనైతాస్స్యుర్మాతరశ్శ్రాద్ధమేవచ ॥*॥
ఇతి । సఏవ — ॥ శ్లో ॥ ఆధానే హోమయోశ్చైవవైశ్వదేవేతథైవచ ।
బలికర్మణిదర్శేచ పౌర్ణమాసేతథైవచ ॥ నవయజ్ఞేచయజ్ఞాదౌ వదన్త్యే
వం మనీషిణః । ఏకమేవభవేచ్ఛ్రాద్ధమేతేషునపృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి ।
హోమయోరిత్యనేనాధాన సమభివ్యాహారాద్ద్వివచనాచ్చ సాయం
ప్రాతరగ్నిహోత్రహోమావుక్తౌ । అష్టకాదిశ్రాద్ధేషు ప్రథమప్ర
యోగేఽపి కర్మాఙ్గశ్రాద్ధం నకర్తవ్యమ్, యతోఽనన్తరమాహసఏవ —
॥ శ్లో ॥ నాష్టకాదౌభవేచ్ఛ్రాద్ధం నశ్రాద్ధే శ్రాద్ధమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి ।
వృద్ధశాతాతపోఽత్రవిశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ త్రిష్వప్యేతేషుయుగ్మాం
స్తు బ్రాహ్మణాన్నియతశ్శుచిః । ప్రదక్షిణంతుసర్వేనభోజయేద్దైవపూర్వ
కమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — దైవేద్వౌ బ్రాహ్మణౌ మాతృశ్రాద్ధే
ద్వౌపితృశ్రాద్ధేద్వౌ సపత్నీకమాతామహశ్రాద్ధేద్వౌ ఏవమష్టావరాన్
బ్రాహ్మణాన్నిమన్త్రణాది విసర్జనాన్తం సర్వముపచారజాతం ప్రదక్షి
ణం యథాభవతి తథాకుర్వన్ సవ్యేనసవ్యాంసగతేనైవ యజ్ఞసూత్రేణో
త్తర వాససాచాన్వితశ్శ్రాద్ధకర్తాభోజయేదితి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥శ్లో॥
ఏవంప్రదక్షిణావృత్కో వృద్ధౌ నాన్దీముఖాన్పితౄన్ । యజేతదధికర్కన్ధూ
మిశ్రాన్పిణ్డాన్యవైః క్రియాః ॥ * ॥ ఇతి । కర్కన్ధూః - బదరీఫలమ్। ప్ర
చేతాః — ॥ శ్లో ॥ నజపేత్పైతృకం జప్యంనమాంసం తత్రదాపయేత్ ।
ప్రాఙ్ముఖో దేవతీర్థేన క్షిప్రం దేశవిమార్జనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయ
నః — ॥ వా ॥ అథాభ్యుదయికేయుగ్మా బ్రాహ్మణా ఆమూలాదర్భాః
ప్రాఙ్ముఖోయజ్ఞోపవీతీస్యాత్ప్రదక్షిణముపచారోయవాస్తిలార్థాగన్ధా
దిదానంచద్విః ఋజుదర్భావాసనే దద్యాత్, “ యవోఽసిసోమదేవత్యో
గోసవో దేవనిర్మితః । ప్రత్నవద్భిఃప్రత్నః పునర్నాన్దీముఖానిమాన్లో
కాన్ప్రీణయాహినస్స్వాహా ” ఇతియవవాపనమ్ ॥*॥ ఇతి । ముద్గలః —
॥ వా ॥ దేవేషుద్వావేకోవాపితృష్వేకోద్వావా బ్రాహ్మణాంశ్శ్రా
ద్ధే కల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాట్యాయనః — ॥ వా ॥ యవైస్తిలార్థా

స్తత్రయవాఽసితూర్య్యే మౌనస్వధాం ప్రయుఞ్జీత సదాపరిచరేద్భక్త్యాపి
త్యానవ్యత్రదేవవన్నిపాతోహి నసవ్యస్యజానునో విద్యతేక్వచిత్ ॥ * ॥
ఇతి । సపవ — ॥ వా ॥ నాన్దీముఖాన్పితౄనావాహయిష్యఇతి పృచ్ఛతి
అస్తుస్వధేత్యస్యస్థానే నాన్దీముఖాఃపితరః ప్రియన్తామితి సంపన్నమితితృప్తి
ప్రశ్నే దధిబదరాక్షతమిశ్రాఃపిణ్డాః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠోఽపి — ॥ శ్లో ॥
దధికర్కన్ధుసంమిశ్రాఃపిణ్డాఃకార్యాయథాక్రమమ్ । ప్రాఙ్ముఖో దైవ
తీర్థేన ప్రాక్కూలేషుకుశేషుచ ॥ దత్వాపిణ్డాన్నకుర్వీత పిణ్డపాత్రమ
ధోముఖమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పిణ్డదానమత్రభోజనశాలాయాంబహిఃకార్యమ్,
యదాహప్రచేతాః — ॥ వా ॥ బహిస్తుప్రాక్కూలేషుచ దధ్యక్షతకర్కం
ధుమిశ్రాన్పిణ్డాన్నిధాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥
ఏవంనామ్నాపరంతూష్ణీం దద్యాత్పిణ్డాన్పృథక్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । పృ
థక్పృథక్ - ఏకైకస్మిన్ద్వౌద్వౌపిణ్డౌదద్యాత్, తత్రప్రథమపిణ్డం నా
మ్నా గోత్రసహితేన దద్యాద్ద్వితీయంతూష్ణీం దద్యాదిత్యర్థః । ఆశ్వలా
యనోఽపి — ॥ వా ॥ ప్రాచీనాగ్రాన్దర్భాన్సంస్తీర్య తేషుపృష
దాజ్యమిశ్రేణ భుక్తశేషేణైకైకస్య ద్వౌద్వౌపిణ్డౌదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
పిణ్డదానం వైకల్పికమిత్యుక్తం భవిష్యత్పురాణే — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డనిర్వా
పణంకుర్యాన్నవాకుర్యాన్నరాధిప । వృద్ధిశ్రాద్ధేమహాబాహో కులధర్మా
నవేక్ష్యతు ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చాభ్యుదయశ్రాద్ధమాపదాది నిమిత్తేషు ఆ
మేనహేమ్నావా కుర్యాత్, తత్రమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిశ్చప్రవా
సీచ యస్యభార్యారజస్వలా । ఆమశ్రాద్ధంప్రకుర్వీతమాతాపిత్రోఃక్షయా
దృతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ ఆర్తవేఽన్నద్విజాభా
వే గ్రహణేదేశవిప్లవే । ఆమశ్రాద్ధం ద్విజఃకుర్యాచ్ఛూద్రఃకుర్యాత్సదైవ
హి ॥ * ॥ ఇతి । గాలవః — ॥ శ్లో ॥ తీర్థేఽనగ్నావాపదిచ దేశభ్రంశే
రజస్యపి । హేమశ్రాద్ధం ద్విజైఃకార్యం శూద్రైఃకార్యంసదైవహి ॥ * ॥
ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అసమర్థోఽన్నదానస్య ధాన్యమామం స్వశ
క్తితః । ప్రదాస్యతిద్విజాగ్ర్యేభ్యస్స్వల్పాల్పాంవాపిదక్షిణామ్ ॥ * ॥ ఇ
తి । పురాణేఽపి ॥ శ్లో ॥ ఆమం దద్యాత్తుకౌన్తేయ దద్యాదన్నాచ్చతుర్గు

ణమ్ । సిద్ధాన్నేతు విధిర్యస్స్యాదామశ్రాద్ధఉ పయ్యయంవిధిః ॥ * ॥ ఇతి ।
అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ యద్యద్దదాతివిప్రేభ్యశ్శృతంవాయది
వాఽశృతమ్ । తేనాగ్నౌకరణంకుర్యాత్పిణ్డాంస్తైనైవనిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇ
తి । చతుర్వింశతిమతేతు — ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధంయదాకుర్యాత్పిణ్డ దా
నంకథంభవేత్ । గృహోదాహృత్యపక్వాన్నంపిణ్డందద్యాత్తిలైస్సహ ॥ యే
నాగ్నౌకరణంకుర్యాత్పిణ్డాంస్తైనైవనిర్వపేత్ ॥ * ॥ ఇతి హోమపిణ్డదా
నయోస్సన్నియోగశిష్టత్వాదవధారణాచ్చసఙ్కల్పవిధానేత్వగ్నౌహో
మాభావే పిణ్డదానంనాస్తీతిగమ్యతే । తథాపితృమేధసారే — ॥ వా ॥
యద్యద్విప్రేభ్యోదద్యాత్తైనైవ హోమస్తేనవాగృహోదాహృతాన్నేన
వా పిణ్డందద్యాద్యదా హోమస్తదాపిణ్డదానం హోమాభావే పిణ్డదా
నాభావః, ఆమశ్రాద్ధే చహోరభావాత్తద్ధర్మాణామభావోభోజనాభావా
త్తత్సమ్బన్ధినాంచాభావః, సఙ్కల్పోవరణంపాదప్రక్షాలనంగన్ధపుష్పాదిదా
నం తణ్డులాదిప్రదానం దక్షిణేత్యామశ్రాద్ధం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తద్ధ
ర్మాణామ్ - ఉపస్తరణావదానాదీనామ్, తత్సమ్బన్ధినామ్ - పాత్రాభి
మన్త్రణాదీనామిత్యర్థః । " హిరణ్యేనామకంపశ్చాచ్ఛ్రృతేఽహనిపరేఽ
హని " ఇతివచనాత్తర్పణం తదైవకార్యమ్ . ఇతివృద్ధిశ్రాద్ధంనిరూపితమ్ .

శ్రాద్ధభేదాః

అథశ్రాద్ధభేదాః । ప్రేతోద్దేశేన పిత్రుద్దేశేనవా క్రియత్వాచ్ఛ్రా
ద్ధమ్, తదాహమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతంపితౄంశ్చనిర్దిశ్య భోజ్యంయ
త్ప్రియమాత్మనః । శ్రద్ధయాక్రియతేయత్తు తచ్ఛ్రాద్ధం పరికీర్తితమ్ ॥*॥
ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేశేకాలేచపాత్రేచ శ్రద్ధయా
విధినాచయత్ । పితౄనుద్దిశ్యవిప్రేభ్యో దత్తంశ్రాద్ధముదాహృతమ్ ॥*॥
ఇతి । తచ్చపునఃపార్వణైకోద్దిష్టభేదేన ద్వివిధమ్, త్రిపురుషోద్దేశేన య
త్క్రియతే తత్పార్వణమ్, ఏకపురుషోద్దేశేన క్రియమాణమేకోద్దిష్టమ్,
తదాహకణ్వః — ॥ శ్లో ॥ ఏకముద్దిశ్యయచ్ఛ్రాద్ధమేకోద్దిష్టంప్రకీర్తి
తమ్ । త్రీనుద్దిశ్యతుయత్తత్స్యాత్పార్వణంమునయోవిదుః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్ద్వివి
ధమపిశ్రాద్ధం నిత్యనైమిత్తిక కామ్యభేదేన త్రిధాభిద్యతే, తదుక్తంకాలా

దర్శే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధద్వయం తథోద్దిష్టమేకోద్దిష్టంచపార్వణమ్ । ని
త్యంనైమిత్తికం కామ్యమితితచ్చపునస్త్రిధా ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర నియతో
పాధౌచోదితం నిత్యమ్, యథా అమావాస్యాదౌ విహితంశ్రాద్ధమ్ । అ
నియతనిమిత్తంహి నైమిత్తికమ్, యథాఉపరాగాదౌ । కామనోపాధికం
కామ్యమ్, యథాతిథినక్షత్రవారాదిషు । తముదాహరతి కార్ష్ణాజినిః —
॥ శ్లో ॥ మృతాహేఽహరహర్దర్శే శ్రాద్ధంయచ్చమహాలయే । తన్నిత్య
ముదితంసద్భిర్నిత్యవత్తద్విధానతః ॥ ప్రేతశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం సఙ్క్రా
న్తిగ్రహణేషుచ । సంవత్సరోదకుమ్భంచ వృద్ధిశ్రాద్ధంనిమిత్తతః ॥ తిథ్యా
దిషుచయచ్ఛ్రాద్ధం మన్వాదిషుయుగాదిషు । అలభ్యేషుచయోగేషుత
త్కామ్యంసముదాహృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తువిశ్వామిత్రేణ ద్వాదశ
విధత్వముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నిత్యంనైమిత్తికంకామ్యం వృద్ధిశ్రాద్ధం సపి
ణ్డనమ్ । పార్వణంచేతివిజ్ఞేయం గౌష్ఠ్యం శుద్ధ్యర్థమష్టమమ్ ॥ కర్మాఙ్గం న
వమంప్రోక్తం దైవికం దశమం స్మృతమ్ । యాత్రాస్వేకాదశం ప్రోక్తం
పుష్ట్యర్థం ద్వాదశంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి తత్, నిత్యనైమిత్తికకామ్యావా
న్తరవివక్షయైవ, నతు తతఃపార్థక్యవివక్షయా । తథాహి వృద్ధవసిష్ఠః —
॥ శ్లో ॥ అహన్యహనియచ్ఛ్రాద్ధం తన్నిత్యమితికీర్తితమ్ । ఏకోద్దిష్టంతు
యచ్ఛ్రాద్ధంతన్నైమిత్తికముచ్యతే ॥ అభిప్రేతార్థసిద్ధ్యర్థం కామ్యంపా
ర్వణవత్స్మృతమ్ । పుత్రజన్మవివాహాదౌ వృద్ధిశ్రాద్ధముదాహృతమ్ ॥ న
వానీతార్ఘ్యపాత్రంచ పిణ్డశ్చపరికీర్త్యతే । పితృపాత్రేషుపిణ్డేషు సపిణ్డీ
కరణంతుతత్ ॥ ప్రతిపర్వభవేద్యస్మాత్ప్రోచ్యతేపార్వణంతుతత్ ।
గోష్ఠ్యాంయత్క్రియతేశ్రాద్ధం గోష్ఠీశ్రాద్ధంతదుచ్యతే ॥ బహూనాంవి
దుషాం ప్రాప్తౌ సుఖార్థం పితృతృప్తయే । క్రియతేశుద్ధయేయత్తు బ్రాహ్మణా
నాంతు భోజనమ్ ॥ శుద్ధ్యర్థమితితత్ప్రోక్తం శ్రాద్ధం పార్వణవత్కృతమ్।
నిషేకకాలేసోమేచసీమన్తోన్నయనేతథా ॥ జ్ఞేయంపుంసవనేశ్రాద్ధంకర్మా
ఙ్గంవిధివత్కృతమ్ ॥ దేవానుద్దిశ్యక్రియతేయత్తద్దైవికముచ్యతే । తన్నిత్య
శ్రాద్ధవత్కుర్యాద్ద్వాదశ్యాదిషుయత్నతః ॥ గచ్ఛన్దేశాన్తరంయద్ధిశ్రాద్ధం
కుర్యాత్తుసర్పిషా । తద్యాత్రార్థమితిప్రోక్తం ప్రవేశేచనసంశయః ॥ * ॥ ఇతి.

——శ్రాద్ధదేశాః——

అథ శ్రాద్ధదేశాః । రత్నావళ్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ దేశః కాల స్తథా పాత్రం ద్రవ్యం కర్తా పితామహాః । నివృత్తికారణా న్యాహుః కర్మణోఽస్య విపశ్చితః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాప్రవణే దేశే తీర్థాదౌ వా గృహేఽపి వా । భూసంస్కారాది సంయుక్తే శ్రాద్ధం కుర్యాత్ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । తీర్థమ్ - దేవర్షిసేవితం జలమ్, ఆదిశబ్దేన పుణ్యాశ్రమాది గృహ్యతే, భూసంస్కారః - గోమయాదినోపలేపః, ఆదిశబ్దేనాశుచిద్రవ్యాపసరణమ్ । స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ గోమయేనోపలిప్తేషు వివిక్తేషు గృహేషు చ । కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమథైతేషు నిత్యమేవ యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పరిశ్రితే శుచౌ దేశే దక్షిణాప్రవణే తథా ॥ * ॥ ఇతి । పరిశ్రితే - పరితః ప్రచ్ఛాదితే, దక్షిణావనతే దేశే శ్రాద్ధం కుర్యాదిత్యర్థః । స్వతో దక్షిణాప్రవణత్వాసమ్భవే దేశస్య యత్నతో దక్షిణాప్రవణత్వం కార్యమ్ । తథా చ మనుః — ॥ శ్లో ॥ శుచిదేశం వివిక్తం తు గోమయేనోపలిప్య చ । దక్షిణాప్రవణం చైవ ప్రయత్నేనోపపాదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ తస్మాచ్ఛ్రాద్ధాని దేయాని పుణ్యేష్వాయతనేషు చ । నదీతీరేషు తీర్థేషు స్వభూమౌ చ ప్రయత్నతః ॥*॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ స్థలీషు గిరిపృష్ఠేషు తీర్థేష్వాయతనేషు చ । వివిక్తేషు చ తుష్యన్తి శ్రాద్ధేషు పితరస్సదా ॥ * ॥ ఇతి । స్థలీషు - అకృత్రిమభూమిష్విత్యర్థః । తథా చ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ గోగజాశ్వాదిపృష్ఠేషు కృత్రిమాయాం తథా భువి । న కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమేతేషు పారక్యాసు చ భూమిషు ॥ * ॥ ఇతి । కృత్రిమాయాం భువి - వేదికాదావిత్యర్థః । యమః — ॥ శ్లో ॥ పరకీయప్రదేశేషు పితౄణాం నిర్వపేత్తు యః । తద్భూమిస్వామిపితృభిశ్శ్రాద్ధకర్మ విహన్యతే ॥ * ॥ ఇతి । భారతే చ — ॥ శ్లో ॥ పారక్యే భూమిదేశే చ పితౄణాం నిర్వపేత్తు యః । తద్భూమిస్వామిపితృభిశ్శ్రాద్ధకర్మ విహన్యతే ॥ తస్మాత్క్రీత్వా మహీం దత్వా స్వల్పామపి విచక్షణః । పిణ్డః పితృభ్యో దత్తో వై తస్యాం భవతి శాశ్వతః ॥ * ॥ ఇతి । పరకీయప్రదేశాః - పరపరిగృహీతగృహగోష్ఠారామాదయః, వనపర్వతతీర్థాదీని

తథా చాదిత్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అటవీపర్వతాః పుణ్యా నదీతీరాణి యానిచ । సర్వాణ్యస్వామికాన్యాహుర్నహి తేషు పరిగ్రహః ॥ వనాని గిరయో నద్యస్తీర్థాన్యాయతనాని చ । దేవఖాతాశ్చ గర్తాశ్చ న స్వామీ తేషు విద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । కృమికీటాద్యుపహతదేశం శ్రాద్ధే వర్జయేత్ , తదాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ రూక్షం క్రిమిహతం క్లిన్నం సఙ్కీర్ణానిష్టగన్ధికమ్ । దేశం త్వనిష్టశబ్దం చ వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । క్లిన్నమ్ - సకర్దమమ్ , సఙ్కీర్ణమ్ - అన్యైరాకీర్ణమ్ । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ వర్జ్యా జన్తుమయీ రూక్షా క్షితిః ప్లుష్టా తథాఽగ్నినా । అనిష్టదుష్టశబ్దోగ్రా దుర్గన్ధా శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । తీర్థక్షేత్రవిశేషేషు కృతం శ్రాద్ధం ఫలాతిశయప్రదం భవతి , తదాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధస్య పూజితో దేశో గయా గఙ్గా సరస్వతీ । కురుక్షేత్రం ప్రయాగశ్చ నైమిశం పుష్కరాణి చ ॥ నదీ నదేషు తీర్థేషు శైలేషు పులినేషు చ । వివిధేష్వవతుష్యన్తి దత్తేనేహ పితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ గఙ్గా గోదావరీ వేణ్యా గౌతమీ కౌశికీ శుభా । నర్మదా సరయూశ్చైవ కావేరీ చ సరస్వతీ ॥ గయా ప్రయాగశ్శ్రీశైలో గోకర్ణం పుష్కరం శుభమ్ । నైమిశం చ కురుక్షేత్రం కేదారం సేతుబన్ధనమ్ ॥ ద్వారకా బదరీ కాఞ్చీ ముఖ్యా వారాణసీ తథా । పురుషోత్తమస్వామి వేశ్మ సరోవత్కృష్టో మహోదధిః ॥ ఏతేషు తీర్థముఖ్యేషు క్షేత్రేషు చ శుభాశుభమ్ । కృతమక్షయమాప్నోతి మనుష్యాణాం న సంశయః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ పుష్కరేష్వక్షయం శ్రాద్ధం జపహోమతపాంసి చ । మహోదధౌ ప్రయాగే చ కాశ్యాం చ కురుజాఙ్గలే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ వారాణస్యాం కురుక్షేత్రే భృగుతుఙ్గే హిమాలయే । గఙ్గాద్వారే ప్రయాగే చ నైమిశే పుష్కరే తథా ॥ సన్నిహత్యాం గయాయాం చ దత్తమక్షయతాం వ్రజేత్ । నదీసముద్రతీరే వా ప్రదేశే గోష్ఠేఽథ పర్వతే ॥ సముద్రగా నదీ తీరే సిన్ధుసాగరసంగమే । నద్యోర్ద్వా సఙ్గమే రాజన్ సాలిగ్రామశిలాన్తికే ॥ సాలిగ్రామే చ గోకర్ణే గయాయాం చ విశేషతః । క్షేత్రేష్వేతేషు యచ్ఛ్రాద్ధం పితృభక్తిసమన్వితః ॥ కరోతి విధివన్మర్త్యః కృతకృత్యో విధీయతే ॥ * ॥ ఇ

తి। సపవ — ॥ వా ॥ యత్రక్వచన నర్మదాతీరే యమునాతీరే గఙ్గా
యాం విశేషతో గఙ్గాద్వారే ప్రయాగే గఙ్గాసాగరసఙ్గమే కుశావర్తే
బిల్వకే నీలపర్వతే కుబ్జాహ్రే భృగుతుఙ్గే కేదారే లిఙ్గాయాంసుగన్ధాయాం
ఫల్గుతీర్థే మహాగఙ్గాయాం తణ్డులికాశ్రమే కుమారధారాయాం ప్రభాసే
యత్రక్వచన సరస్వత్యాం విశేషతో నైమిశారణ్యే వారాణస్యాం అగ
స్త్యాశ్రమే కణ్వాశ్రమే కౌశిక్యాం సరయూతీరే శోణాయాం భాగీరథ్యాశ్చ
సఙ్గమే శ్రీపర్వతే కల్పోదకే ఉత్తరమానసే బడబాయాం సప్తర్షే విష్ణు
పదే స్వర్గప్రదేశే గోదావర్యాం గోమత్యాం వేత్రవత్యాం విపాశా
యాం వితస్తాయాం మరుద్వృధాయాం శతద్రుతి చన్ద్రభాగాయాం ఐ
రావత్యాం సిన్ధోస్తీరే దక్షిణే పఞ్చనదే ఔజసే చైవమాదిష్వన్యేషు తీ
ర్థేషు సరిద్వరాసు పులినేషు ప్రస్రవణేషు పర్వతేషు నికుఞ్జేషు వనే
షూపవనేషుచ గోమయేనోపలిప్తేషు మనోజ్ఞేషుచ ॥ * ॥ ఇతి। అత్రపితృ
గాథా — ॥ శ్లో ॥ కులేఽస్మాకం సజన్తుస్స్యాద్యోనోదద్యాజ్జలాఞ్జలిమ్। న
దీషుబహుతోయాసు శీతలాసువిశేషతః ॥ అపిజాయేతసోఽస్మాకం కులేక
శ్చిన్నరోత్తమః। గయాశీర్షేవటేశ్రాద్ధంయోనోగద్యాత్సమాహితః॥
ఏష్టవ్యాబహవఃపుత్రా యద్యేకోఽపిగయాంవ్రజేత్। యజేతవాఽశ్వ
మేధేన నీలంవా వృషముత్సృజేత్ ॥ * ॥ ఇతి। బ్రహ్మవైవర్తే — ॥ శ్లో ॥
గయాశీర్షేయదాపిణ్డం నామ్నాయేషాం ప్రకుర్వతే। నరకస్థాదివంయా
న్తి స్వర్గస్థా మోక్షమాప్నుయుః ॥ తత్రాక్షయవటో నామ త్రిషులోకేషువి
శ్రుతః। పితౄణాం తత్రవైదత్తమక్షయం భవతిప్రభో ॥ వటవృక్షంసమా
సాద్యశాకేనాప్యుదకేనవా। ఏకస్మిన్భోజితేవిప్రే కోటిర్భవతిభోజితా॥
ఆత్మనస్తుమహాబుద్ధే గయాయాంతు తిలైర్వినా। పిణ్డనిర్వాపణంకార్యం
మృతానాంతు తిలైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి। నద్యాదిషు తీర్థశ్రాద్ధముక్తం మ
త్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ స్నాత్వానదీషు సర్వాసు పితౄన్దేవాంశ్చ త
ర్పయేత్। తత్రతత్రయథావిత్తం కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధాదికం తథా ॥ అకాలే
ప్యథకాలేవా తీర్థశ్రాద్ధం తథానరః। శ్రాద్ధంకృత్వాతథాతీర్థే కర్త
వ్యంపితృతర్పణమ్ ॥ * ॥ ఇతి। పాద్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తీర్థేషుబ్రాహ్మ

ణం నైవ పరీక్షేత కథంచన । అన్నార్థినమనుప్రాప్తం భోజయేన్మనుశాసనాత్ ॥ సక్తుభిః పిణ్డదానం స్యాత్సంయావైః పాయసేన వా । కర్తవ్యమృషిభిర్దృష్టం పిణ్యాకేనేఙ్గుదేన వా ॥ పిణ్యాకేన తిలానాం వా భక్తిమద్భిర్నరైస్సదా । శ్రాద్ధం తత్ర తు కర్తవ్యం అర్ఘ్యావాహనవర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । “ తీర్థేష్వనగ్నావాపది చ ” ఇతి పూర్వోక్తం హిరణ్యశ్రాద్ధం వా కర్తవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ క్షేత్రే స్నాత్వా శుక్లవాసాః ప్రదాయ తిలవార్యథ । భోజయేద్బ్రాహ్మణాంశ్ఛ్రాద్ధే హిరణ్యశ్రాద్ధమేవ వా ॥ కృత్వా సూత్రవిధానేన పిణ్డాన్తైస్త్రిపితృకాన్ । అన్నేనామేన మాంసేన సక్తుభిర్ద్విజ ఆచరేత్ ॥ ” ఇతి స్మృతేశ్చ । గయావ్యతిరిక్తస్థానేషు జీవపితృకేనాపి తీర్థశ్రాద్ధం కర్తవ్యమిత్యధస్తాత్ప్రతిపాదితమ్ .

శ్రాద్ధకాలాః

— ॥ శ్లో ॥ అమావాస్యాష్టకావృద్ధిః కృష్ణపక్షోఽయనద్వయమ్ । ద్రవ్యబ్రాహ్మణసంపత్తిర్విషువత్సూర్యసఙ్క్రమః ॥ వ్యతీపాతో గజచ్ఛాయా గ్రహణం చన్ద్రసూర్యయోః । శ్రాద్ధం ప్రతిరుచిశ్చైవ శ్రాద్ధకాలాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । ద్రవ్యమ్ - కృసరమాంసాది, బ్రాహ్మణః - శ్రుతాధ్యయనసంపన్నః, తయోస్సంపత్తిర్లాభో యస్మిన్ కాలే స తథోక్తః । అత్ర హారీతః — ॥ శ్లో ॥ తీర్థద్రవ్యోపపత్తౌ తు న కాలమవధారయేత్ । పాత్రం చ బ్రాహ్మణం ప్రాప్య సద్యశ్శ్రాద్ధం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । తీర్థమ్ - గఙ్గాది, విషువత్ - మేషతులాసఙ్క్రాన్తీ, అయనవిషువయోస్సఙ్క్రాన్తిత్వే సిద్ధేఽపి పృథగుపాదానం ఫలాతిశయజ్ఞాపనార్థమ్, గజచ్ఛాయాలక్షణమ్ “ యదేన్దుః పితృదైవత్యే ” ఇత్యాదినా పూర్వముక్తమ్, గ్రహణమ్ - ఉపరాగః, అత్ర విశేషమాహ వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ త్రిదశాస్స్పర్శసమయే తృప్యన్తి పితరస్తథా । మనుష్యా మధ్యకాలే తు మోక్షకాలే తు రాక్షసాః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధం ప్రతిరుచిః - యదా శ్రాద్ధం ప్రతీచ్ఛా తదైవ కర్తవ్యమితి, చకారేణాన్యేఽపి శ్రాద్ధకాలాస్సఙ్గృహ్యన్తే । అత ఏవ యమః — ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢ్యామథ కార్త్తిక్యాం మాఘ్యాం త్రీన్ పఞ్చ వా ద్విజాన్ । తర్పయేత్పితృపూ

ర్ధంతు తదస్యాక్షయముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । జాతుకర్ణ్యః — ॥ శ్లో ॥ గ్ర
హోపరాగే విషువే చజాతే కృష్ణేమఘాయామయనద్వయేచ । నిత్యం
చ శక్షేచ తథైవపద్మేదత్తంభవేన్నిష్కసహస్రతుల్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖాది
స్వరూపమపి తేనైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ శఙ్ఖం ప్రాహురమావాస్యాంక్షీణ
సోమాంద్విజోత్తమాః । అష్టకాతుభవేత్పద్మంతత్రదత్తంతథాఽక్షయమ్ ॥ * ॥
ఇతి । " ॥ శ్లో ॥ యదా విష్టిర్వ్యతీపాతో భానువారస్తథైవచ । పద్మకం
నామతత్ప్రోక్తమయనాచ్చ చతుర్గుణమ్ ॥ " ఇతి శఙ్ఖోక్తమపి పద్మం
గ్రాహ్యమ్ । కాఠకశ్రుతిః — " ఏతద్ధి దేవపిత్ర్యాణామయనంయద్ధస్తిచ్ఛా
యాయాంశ్రాద్ధం దద్యాత్ " ఇతి । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ హస్తిచ్ఛా
యాసు యద్దత్తంయద్దత్తంరాహుదర్శనే । విషువత్యయనేచైవ సర్వమాన
న్త్యముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అనేకవిధాగజచ్ఛాయాఃస్మృతిషుప్రతిపాద్య
న్తే — ॥ శ్లో ॥ హంసేహస్తస్థితేయాతు మఘాయుక్తాత్రయోదశీ । తిథి
ర్వైవస్వతీనామ సాచ్ఛాయా కుఞ్జరస్యతు ॥ * ॥ హంసేకరస్థితేయాతుఅ
మావాస్యాకరాన్వితా । సాజ్ఞేయాకుఞ్జరచ్ఛాయా ఇతి బోధాయనోఽబ్రు
వీత్ ॥ * ॥ కరః - హస్తనక్షత్రమ్, ॥ శ్లో ॥ వనస్పతిగతేసోమే యాచ్ఛా
యా ప్రాఙ్ముఖీభవేత్ । గజచ్ఛాయాతుసాప్రోక్తాతస్యాంశ్రాద్ధంప్రకల్ప
యేత్ ॥ * ॥ అమావాస్యాయామపరాహ్ణ ఇత్యర్థః, ॥ శ్లో ॥ సైంహి
కేయోయదాసూర్యం గ్రసతేపర్వసన్ధిషు । గజచ్ఛాయాతుసాప్రోక్తాత
స్యాంశ్రాద్ధం ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ సైంహికేయః - రాహుః, ॥ శ్లో ॥
ఘృతేనభోజయేద్విప్రాన్ ఘృతం భూమౌసముత్సృజేత్ । గ్రహణాఖ్య
గజచ్ఛాయా శ్రాద్ధందత్త్వానశోచతి ॥ * ॥ ఇతి । భోక్తురపి దోషస్తత్రై
వదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణాజినప్రతిగ్రాహీవిక్రయీవా హరేతయః । గ
జచ్ఛాయాకృతం భుక్త్వానభూయఃపురుషోభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః—
॥ శ్లో ॥ తృతీయారోహిణీయుక్తా వైశాఖస్య సితాతుయా । మఘాభిస్సహి
తాకృష్ణానభస్యేత్రయోదశీ ॥ తథాశతభిషగ్యుక్తా కార్తికేనవమీతథా ।
ఇన్దుక్షయే గజచ్ఛాయావైధృతేషు యుగాదిషు ॥ ఏతే కాలాస్సముద్దిష్టాః
పితౄణాం ప్రీతివర్ధనాః ॥ * ॥ ఇతి

యుగాదిశ్రాద్ధనిరూపణమ్

యుగాదయో మత్స్యపురాణే దర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ వైశాఖస్య తృతీయా తు నవమీ కార్తికస్య తు । మాఘే పఞ్చదశీ చైవ నభస్యే చ త్రయోదశీ ॥ యుగాదయః స్మృతా హ్యేతా దత్తస్యాక్షయకారకాః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వైశాఖమాసస్య సితా తృతీయా నవమ్యసౌ కార్తికశుక్లపక్షే । నభస్యమాసస్య చ కృష్ణపక్షే త్రయోదశీ పఞ్చదశీ చ మాఘే ॥ పానీయమప్యత్ర తిలైర్విమిశ్రం దద్యాత్పితృభ్యః ప్రయతో మనుష్యః । శ్రాద్ధం కృతం తేన సమాస్సహస్రం రహస్యమేతత్పితరో వదన్తి ॥*॥ ఇతి । అత్ర శుక్లపక్షే యా తృతీయా, పఞ్చదశీ కృష్ణపక్ష ఇత్యన్వయః । అత ఏవ నారదీయపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ద్వే తు కృష్ణే ద్వే తు శుక్లే యుగాద్యాః కవయో విదుః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మపురాణే తు మాఘస్య పౌర్ణమాసీ యుగాదిరిత్యుక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ వైశాఖశుక్లపక్షస్య తృతీయాయాం కృతం యుగమ్ । కార్తికే శుక్లపక్షే చ త్రేతా తు నవమేఽహని ॥ అథ భాద్రపదే కృష్ణే త్రయోదశ్యాం ద్వాపరం యుగమ్ । మాఘే తు పౌర్ణమాస్యాం తు ఘోరం కలియుగం తథా ॥ యుగారమ్భాస్తిథయో యుగాద్యాస్తేన విశ్రుతాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కల్పభేదేన వ్యవస్థేతి చన్ద్రికాయామ్ । పులస్త్యోఽత్ర విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ అయనద్వితయే శ్రాద్ధం విషువద్వితయే తథా । యుగాదిషు చ సర్వాసు పిణ్డనిర్వాపణాదృతే ॥*॥ ఇతి । యుగాన్త ఏవ శ్రాద్ధముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సూర్యస్య సింహసఙ్క్రాన్త్యామన్తః కృతయుగస్య తు । తథా వృశ్చికసఙ్క్రాన్త్యామన్తస్త్రేతాయుగస్య తు ॥ జ్ఞేయస్తు వృషసఙ్క్రాన్త్యాం ద్వాపరాన్తశ్చ సఙ్క్షయః । తథా చ కుమ్భసఙ్క్రాన్త్యామన్తః కలియుగస్య తు ॥ యుగాదిషు యుగాన్తేషు శ్రాద్ధమక్షయముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి .

మన్వాదిశ్రాద్ధనిరూపణమ్

మన్వాదయోఽపి శ్రాద్ధకాలాః, "తథా మన్వన్తరాదౌ చ దేయం శ్రాద్ధం విజానతా" ఇతి స్మరణాత్ । మన్వన్తరాదయో మత్స్యపురాణే దర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ ఆశ్వయుక్ఛుక్లనవమీ కార్తికీ ద్వాదశీ సితా । తృతీ

యా చైత్రమాసస్య సితా భాద్రపదస్య చ ॥ ఫాల్గునస్యాప్యమావాస్యా పుష్యస్యైకాదశీ సితా । ఆషాఢస్యాపి దశమీ మాఘమాసస్య సప్తమీ ॥ శ్రావణస్యాష్టమీ కృష్ణా తథాఽఽషాఢీ చ పూర్ణిమా । కార్తికీ ఫాల్గునీ జ్యైష్ఠీ చైత్రీ పఞ్చదశీ సితా ॥ మన్వన్తరాదయశ్చైతే దత్తస్యాక్షయకారకాః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ కృతం శ్రాద్ధం విధానేన మన్వాదిషు యుగాదిషు । హాయనాని ద్విసాహస్రం పితౄణాం తృప్తిదం భవేత్ ॥ అను స్నానం జపో హోమాదిః పుణ్యానన్త్యాయ కల్పతే ॥ * ॥ ఇతి । మహాభారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యా మన్వాద్యా యుగాద్యాశ్చ తిథయస్తాసు మానవః । స్నాత్వా హుత్వా చ దత్వా చ తదనన్తఫలం లభేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాలాదర్శేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మన్వాద్యాసు యుగాద్యాసు ప్రదత్తస్సలిలాఞ్జలిః । సహస్రవార్షికీం తృప్తిం పితౄణామావహేత్పరామ్ ॥ ద్విసహస్రాబ్దికీం తృప్తిం కృతం శ్రాద్ధం యథావిధి । స్నానం దానం జపో హోమః పుణ్యానన్త్యాయ కల్పతే ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ తిథ్యగ్నినతిథిస్తిథ్యాశేకృష్ణేభోఽనలో గ్రహాః । తిథ్యర్కా నశివోఽశ్వోఽమా తిథీ మన్వాదయో మతాః ॥ * ॥ ఇతి । చైత్రమారభ్య ద్వాదశమాసానామేకైకస్యైకైకం పదం యోజనీయమ్; తిథిః - పూర్ణిమా, అగ్నిః - తృతీయా, చైత్రే పౌర్ణమాసీ శుక్లతృతీయా చేత్యర్థః; వైశాఖే, న - నాస్తి; జ్యేష్ఠే, తిథిః - పౌర్ణమాసీ; ఆషాఢే, తిథ్యాశే - పౌర్ణమాసీ శుక్లదశమీ చ; శ్రావణే, కృష్ణేభః - కృష్ణాష్టమీ, అత్ర కృష్ణేతి విశేషణాదితరత్ర సర్వత్ర శుక్లతిథేర్గ్రహణమ్; భాద్రపదే, అనలః - తృతీయా; ఆశ్వయుజే, గ్రహాః - నవమీ; కార్తికే, తిథ్యర్కాః - పూర్ణా ద్వాదశీ చ; మార్గశీర్షే, న - నాస్తి; పుష్యే, శివః - ఏకాదశీ; మాఘే, అశ్వః - సప్తమీ; ఫాల్గునే, అమాతిథీ - అమావాస్యా పౌర్ణమాసీ చేత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అమాపాతశ్చ సఙ్క్రాన్తిస్తథా వైధృతిరేవ చ । అష్టకాశ్చైవ మన్వాదిర్యుగాదిశ్చ మహాలయః ॥ చన్ద్రసూర్యోపరాగశ్చ గజచ్ఛాయా తథైవ చ । ద్రవ్యబ్రాహ్మణసమ్పత్తిః శ్రాద్ధకాలాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । " ॥ శ్లో ॥ అమాష్టకా వ్యతీపాతమన్వాదిషు యుగాది

షు। విద్వాంశ్ఛ్రాద్ధమకుర్వాణః ప్రాయశ్చిత్తీయతే ద్విజః ॥" ఇతివచనాన్మన్వాదియుగాది వ్యతీపాతేషు శ్రాద్ధం నిత్యమ్, "॥ శ్లో ॥ తిథ్యాదిషు చ యచ్ఛ్రాద్ధం మన్వాదిషు యుగాదిషు। అలభ్యేషు చ యోగేషు తత్కామ్యం సముదాహృతమ్ ॥" ఇతి గాలవవచనం తు ననిత్యత్వాపాకరణార్థమ్., వచనద్వయేనాగ్నిహోత్రాదివన్నిత్యస్య కామ్యత్వయోరవిరోధాదిత్యాహుః। ఏవమేవ "॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం సఙ్క్రాన్తిగ్రహణేషు చ ॥" ఇతి ప్రతిపాదితస్య నైమిత్తికత్వస్య చ "॥ శ్లో ॥ సఙ్క్రాన్తిర్విషువచ్చైవ విశేషేణాయనద్వయమ్। వ్యతీపాతోఽథ జన్మర్క్షం చన్ద్రసూర్యగ్రహస్తథా ॥ ఇత్యేతాంశ్ఛ్రాద్ధకాలాంస్తు కామ్యానాహ ప్రజాపతిః। శ్రాద్ధమేతేషు యద్దత్తం తదానన్త్యాయ కల్పతే ॥" ఇతి విష్ణూక్తస్య కామ్యత్వస్య చ న విరోధః। అత ఏవ కూర్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ నైమిత్తికం తు కర్తవ్యం గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః। బాన్ధవానాం చ మరణే నరకీ స్యాదతోఽన్యథా ॥ కామ్యాని చైవ శ్రాద్ధాని శస్యన్తే గ్రహణాదిషు ॥*॥ ఇతి। తథా చ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ సర్వస్వేనాపి కర్తవ్యం శ్రాద్ధం వై రాహుదర్శనే। అకుర్వాణస్తు యశ్శ్రాద్ధం పఙ్క్తిగౌరివ సీదతి ॥ రాహుదర్శనదత్తం హి శ్రాద్ధమాచన్ద్రతారకమ్। గుణవత్సర్వకామీయం పితౄణాముపతిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి। మార్కణ్డేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ విశిష్టబ్రాహ్మణప్రాప్తౌ సూర్యేన్దుగ్రహణేఽయనే। విషువే రవిసఙ్క్రాన్తౌ వ్యతీపాతే చ పుత్రక ॥ శ్రాద్ధార్హద్రవ్యసంప్రాప్తౌ తథా దుస్స్వప్నదర్శనే। జన్మర్క్షగ్రహపీడాసు శ్రాద్ధం కుర్వీత చేచ్ఛయా ॥ * ॥ ఇతి। యదాపి, ఇచ్ఛా - కామః, తదాపి శ్రాద్ధం కుర్వీతేత్యర్థః। ఏవం చ నిత్యనైమిత్తికయోః ఫలేచ్ఛాయాం సత్యాం కామ్యత్వం న విరుధ్యతే.

కామ్యశ్రాద్ధకాలాః

కృత్తికాదినక్షత్రాణి కామ్యశ్రాద్ధకాలాః। యదాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ స్వర్గం చాపత్యమోజశ్చ శౌర్యం క్షేత్రం బలం తథా। పుత్రం శ్రైష్ఠ్యం చ సౌభాగ్యం సమృద్ధిం ముఖ్యతాం శుభమ్ ॥ ప్రవృత్తచక్రతాం చైవ వాణిజ్యప్రభృతీనపి। అరోగిత్వం యశో వీతశోకతాం పర

మాంగతిమ్ ॥ ధనం వేదాన్ భిషక్సిద్ధిం కుప్యం గామప్యజావికమ్ । అశ్వా
నాయుశ్చ విధివద్యశ్శ్రాద్ధం సంప్రయచ్ఛతి ॥ కృత్తికాదిభరణ్యన్తం స కా
మానాప్నుయాదిమాన్ । ఆస్తికశ్శ్రద్దధానశ్చ వ్యపేతమదమత్సరః ॥ * ॥
ఇతి । ప్రవృత్తచక్రతా - అప్రతిహతాజ్ఞతా, కుప్యమ్ - సువర్ణరజతవ్య
తిరిక్తం తామ్రాది । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ స్వర్గం కృత్తికాస్వపత్యం రోహి
ణీషు బ్రహ్మవర్చసం సౌమ్యే కర్మణాం సిద్ధిం రౌద్రే భువం పునర్వసౌ పు
ష్టిం పుష్యే సార్పే సర్వాన్ కామాన్ శ్రైష్ఠ్యం పిత్ర్యే సౌభాగ్యం ఫల్గు
నీషు ధనమార్యమ్ణే జ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యం హస్తే రూపవతస్సుతాం స్త్వాష్ట్రే వా
ణిజ్యవృద్ధిం స్వాతౌ కనకం విశాఖాసు మిత్రాణి మైత్రే శాక్రే రాజ్యం కృ
షిర్మూలే సముద్రయానసిద్ధిమాప్యే సర్వాన్ కామాన్ వైశ్వదేవే వేదశ్రై
ష్ఠ్యమభిజితి సర్వాన్ కామాన్ శ్రవణే బలం వాసవే ఆరోగ్యం వారుణే రూప
ద్రవ్యమాజే గృహమహిర్బుధ్న్యే గాః పౌష్ణే తురఙ్గానాశ్వినే జీవితం యా
మ్యే ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిత్యాదయో వారాశ్చ కామ్యశ్రాద్ధకాలాః । తదా
హ విష్ణుః — ॥ వా ॥ సతతమాదిత్యేఽహ్ని శ్రాద్ధం కుర్వాన ఆరోగ్య
మాప్నోతి సౌభాగ్యం చాన్ద్రే సమరవిజయం కౌజే సర్వాన్ కామాన్ బౌధే
విద్యామభీష్టాం జైవే ధనం శౌక్రే జీవితం శనైశ్చరే ॥ * ॥ ఇతి । కూర్మపు
రాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యవారే త్వారోగ్యం చాన్ద్రే సౌభాగ్యమేవ
చ । కౌజే సర్వత్ర విజయం సర్వాన్ కామాన్ బుధస్య తు ॥ విద్యాం వి
శిష్టాం చ గురౌ ధనం వై భార్గవే పునః । శనైశ్చరే భవేదాయురారోగ్యమతి
దుర్లభమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ అతః కామ్యాని వక్ష్యా
మి శ్రాద్ధాని తవ పార్థివ । ఆరోగ్యమథ సౌభాగ్యం సమరే విజయం తథా ॥
సర్వాన్ కామాం స్తథా విద్యాం ధనం జీవితమేవ చ । ఆదిత్యాది దినేష్వే
వం శ్రాద్ధం కుర్వన్ సదా నరః ॥ క్రమేణైతానవాప్నోతి నాత్ర కార్యా విచా
రణా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ యుక్షు కుర్వ
న్దినర్క్షేషు సర్వాన్ కామానవాప్నుయాత్ । అయుక్షు తు పితౄనర్చన్
ప్రజాం ప్రాప్నోతి పుష్కలామ్ ॥ * ॥ ఇతి । యుక్షు - యుగ్మేషు, ది
నేషు - సూర్యాదివాసరేషు, ఋక్షేషు - కృత్తికాదినక్షత్రేషు, కుర్వన్

శ్రాద్ధమితి శేషః । ప్రతిపదాది తిథయోఽపి కామ్యశ్రాద్ధకాలాః । తదాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ కుర్వన్ ప్రతిపది శ్రాద్ధం సురూపాన్ విన్దతే సుతాన్ । కన్యకాంతుద్వితీయాయాం తృతీయాయాంతు వన్దినః ॥ పశూన్ క్షుద్రాంశ్చతుర్థ్యాంచ పఞ్చమ్యాం శోభనాన్ సుతాన్ । షష్ఠ్యాం ద్యూతం కృషిం చాపి సప్తమ్యాం లభతే నరః ॥ అష్టమ్యామపి వాణిజ్యం లభతే శ్రాద్ధదో నరః । స్యాన్నవమ్యామేకఖురం దశమ్యాం ద్విఖురం బహు ॥ ఏకాదశ్యాం తథా రూప్యం బ్రహ్మవర్చసినస్సుతాన్ । ద్వాదశ్యాం జాతరూపంచ రజతం రూప్యమేవ చ ॥ జ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యం త్రయోదశ్యాం చతుర్దశ్యాంతు కుప్రజాః । ప్రీయన్తే పితరశ్చాస్య యే శస్త్రేణ రణే హతాః ॥ శ్రాద్ధదః పఞ్చదశ్యాంతు సర్వాన్ కామానవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ వా ॥ సురూపాస్సుతాః ప్రతిపది స్త్రియోఽప్రతిరూపా ద్వితీయాయాం వన్దినస్తృతీయాయాం చతు[illegible] క్షుద్రపశవః పుత్రాః పఞ్చమ్యాం ద్యూతం షష్ఠ్యాం కృషిస్సప్తమ్యాం వాణిజ్యమష్టమ్యామేకశఫా నవమ్యాం దశమ్యాం గావః పరిచారకా ఏకాదశ్యాం ద్వాదశ్యాం ధనధాన్యరూప్యజ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యహిరణ్యాని త్రయోదశ్యాం యువానస్తత్ర మ్రియన్తే శస్త్రహతస్య చతుర్దశ్యామమావాస్యాయాం సర్వమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ తిథిశ్రాద్ధం కృష్ణపక్షే కర్తవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యం శ్రాద్ధం కృష్ణపక్షే దినేఽస్తమయయోగిని । ” ఇతి స్మరణాత్ । తథా చ మనుః — ॥ శ్లో ॥ యథైవ చాపరః పక్షః పూర్వపక్షాద్విశిష్యతే । తథా శ్రాద్ధస్య పూర్వాహ్ణాదపరాహ్ణో విశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । కామ్యశ్రాద్ధం ప్రకృత్య స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షేఽపరాహ్ణేతు రౌహిణంతు న లఙ్ఘయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ అపరాహ్ణః - ద్వేధా విభక్తస్యాహ్నో ద్వితీయభాగః, రౌహిణః - అహ్నో నవమో ముహూర్తః , ఏవంచ కుతపాది ఘటికాత్రయయుక్తాయాం ప్రతిపదాదితిథౌ కామ్యశ్రాద్ధం కార్యమ్, న తు కుతపాద్యసంయుక్తాయామితి మన్తవ్యమ్ ” ఇతి చన్ద్రికాయామ్ । కామ్యశ్రాద్ధం కామ్యసిద్ధిపర్యన్తమేకసంవత్సరపర్యన్తం వా యథాకామముక్తదినేఽవశ్యమనుష్ఠేయమ్ । తథా చ దేవస్వామినా నక్షత్రశ్రాద్ధముదాహృత్యో

క్తమ్ — ॥ వా ॥ నాక్షత్రేషుతు కామ్యశ్రాద్ధేషు తత్కామప్రదనక్షత్ర ప్రాప్తౌ అతత్కామప్రాప్తైరబ్దమేకం వా తస్మిన్నృక్షే శ్రాద్ధం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ కామ్యశ్రాద్ధాని కామ్యార్థం సమ్యగ్యత్నేన సాధయేత్ । శరీరారమ్భహేతుత్వాన్నముహుస్తాని కారయేత్ ॥ యథాకథంచిన్నిత్యాని కుర్యాదిన్దుక్షయాదిషు । పాత్రద్రవ్యాదిసంపత్సు సత్సు కామ్యఫలంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్కంభాదియోగాశ్చ కామ్యశ్రాద్ధకాలాః, తత్ర కృత్తికాదినక్షత్రేషూక్తంఫలం క్రమాత్ జ్ఞేయమ్ । తదాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ కృత్తికాదిషుఋక్షేషు శ్రాద్ధే యత్ఫలమీరితమ్ । విష్కమ్భాదిషుయోగేషు తదేవఫలమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । రవ్యాదివారశ్రాద్ధఫలంబవాదికరణేషు శ్రాద్ధకరణేఽపిద్రష్టవ్యమ్ । తదాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ సూర్యాదివాసరేష్వేతచ్ఛ్రాద్ధకృల్లభతేఫలమ్ । బవాదికరణేష్వేతచ్ఛ్రాద్ధకృచ్చాశ్నుతేఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగృహ్య దర్శయతి కాలాదర్శకారః — ॥ శ్లో ॥ పక్షాద్యాద్యాసుతిథిషు వర్జయిత్వా చతుర్దశీమ్ । కన్యాదికామినఃకుర్యుశ్శ్రాద్ధం పార్వణరూపవత్ ॥ కృత్తికాదిషుఋక్షేషు భరణ్యన్తేషుపార్వణమ్ । కుర్యుశ్శ్రాద్ధం శ్రద్దధానాస్స్వర్గాదిఫలకామినః ॥ విష్కమ్భాదిషుయోగేషు ఫలం నక్షత్రవత్ స్మృతమ్ । శ్రాద్ధం రవ్యాదివారేషుహ్యారోగ్యాది ఫలేప్సవః ॥ కుర్యుఃఫలమిదం జ్ఞేయం బవాదికరణేష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । కామ్యశ్రాద్ధస్య కాలాన్తరమప్యాహ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ మాససంజ్ఞేయదాఋక్షే చన్ద్రస్సంపూర్ణమణ్డలః । గురుణాయది సంయుక్తస్సాతిథిర్మహతీస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । పౌర్ణమాస్యాం చన్ద్రస్తన్మాసనక్షత్రే చిత్రాదౌ గురుణాయుక్తశ్చేత్సా పౌర్ణమాసీమహాచైత్ర్యాది సంజ్ఞేత్యర్థః । స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ మేషరాశౌ యదా శౌరిస్సింహే చన్ద్రబృహస్పతీ । భాస్కరశ్శ్రవణర్క్షే చ మహామాఘీతిసాస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । సౌరిః - శనైశ్చరః, మేషే యదిస్యాత్, గురుశ్చన్ద్రశ్చసింహే యదిస్యాత్ , భాస్కరశ్శ్రవణనక్షత్రేయదిస్యాత్తదాపూర్ణిమామహామాఘీత్యర్థః । స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ వృషే వా మిథునే భానౌ జీవచన్ద్రౌ తథేన్ద్రభే । పౌర్ణమాసీగురోర్వారే మహాజ్యేష్ఠీ ప్రకీ

తిథౌ ॥ మహాచైత్ర్యాదిషు కృతం దానం శ్రాద్ధముపోషణమ్ । అనన్తఫలదం ప్రాహుర్మునయో ధర్మవేదినః ॥ * ॥ ఇతి । ఇతి శ్రాద్ధకాలాః.

శ్రాద్ధభోజనీయవర్జనీయబ్రాహ్మణ నిరూపణమ్

అథ శ్రాద్ధభోజనీయవర్జనీయబ్రాహ్మణనిరూపణమ్ । తత్ర మనుః — ॥ శ్లో ॥ తత్ర యే భోజనీయాస్స్యుర్యే చ వర్జ్యా ద్విజోత్తమాః । యావన్తశ్చైవ యైశ్చాన్నైస్తాంశ్చ వక్ష్యామ్యశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । ద్విజోత్తమాః - ద్విజేషు త్రైవర్ణికేషూత్తమాః, బ్రాహ్మణా ఇతి యావత్ । భోజనీయానభోజనీయాంశ్చ బ్రాహ్మణాన్వక్తుం గుణదోషపరీక్షణం కార్యమిత్యాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ దూరాదేవ పరీక్షేత బ్రాహ్మణం వేదపారగమ్ । తీర్థం తద్ధవ్యకవ్యానాం ప్రదానే సోఽతిథిః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రపరిగ్రహకాలాత్పూర్వమేవ తత్పితృపితామహపరీక్షా కార్యా । తీర్థమ్ - ఉత్తమపాత్రమ్, అతిథితుల్యశ్చేత్యర్థః । వేదపారగగ్రహణముపాదేయగుణానాముపలక్షణార్థమ్ । అత ఏవ చ్ఛాగలేయః — ॥ శ్లో ॥ సర్వలక్షణసంయుక్తైర్విద్యాశీలగుణాన్వితైః । పురుషత్రయవిఖ్యాతైస్సర్వం శ్రాద్ధం ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వమేవ పరీక్షేత బ్రాహ్మణాన్ వేదపారగాన్ । శరీరప్రభవైర్దోషైశ్శుద్ధాంశ్చ చరితవ్రతాన్ ॥ * ॥ ఇతి । శరీరప్రభవా దోషాః - కుష్ఠాపస్మారకాదయః, తద్రహితాన్ పితామహాదారభ్య భోజనీయబ్రాహ్మణపర్యన్తం పరీక్షేతేత్యర్థః । అత ఏవ పితుశ్శ్రోత్రియత్వేన పుత్రస్య శ్రైష్ఠ్యమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ అశ్రోత్రియః పితా యస్య పుత్రస్స్యాద్వేదపారగః । అశ్రోత్రియో వా పుత్రస్స్యాత్పితా స్యాద్వేదపారగః ॥ జ్యాయాంసమనయోర్విద్యాద్యస్య స్యాచ్ఛ్రోత్రియః పితా । మన్త్రసమ్పూజనార్థం తు సత్కారమితరోఽర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । ఇతరః - అశ్రోత్రియపితృకశ్శ్రోత్రియ ఇత్యర్థః । స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ న బ్రాహ్మణం పరీక్షేత దైవే కర్మణి ధర్మవిత్ । పిత్ర్యే కర్మణి తు ప్రాప్తే పరీక్షేత ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రయత్నత ఇతి దైవేఽప్యపకృష్టస్యాభోజనీయమ్, దైవే కర్మణి ప్రయత్నతో న పరీక్షేత, అనేన కించిత్పరీక్షణం కార్యమిత్యుక్తం భవతి । తథా చ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ శ్రో

త్రియామైవ దేయాని హవ్యకవ్యాని దాతృభిః । అర్హత్తమాయ విప్రా
యతస్మైదత్తం మహాఫలమ్ ॥ ఏకైకమపివిద్వాంసం దైవే పిత్ర్యే చ భోజ
యేత్ । పుష్కలం ఫలమాప్నోతి నామన్త్రజ్ఞాన్బహూనపి ॥ సహస్రా
ణి సహస్రాణామనృచాంయత్రభుఞ్జతే । ఏకస్తాం మన్త్రవిద్విప్రస్స
ర్వానర్హతి ధర్మతః ॥ జ్ఞానోత్కృష్టాయ దేయాని కవ్యానిచ హవీంషిచ ।
నహిహస్తావసృగ్దిగ్ధౌ ధావ్యేతేరుధిరేణవై ॥ యత్నేన భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే బ
హ్వృచం వేదపారగమ్ । శాఖాన్తరంవాప్యధ్వర్యుం ఛన్దోగంవాసమాప్తి
గమ్ ॥ ఏషామన్యతమోయస్య భుఞ్జీతశ్రాద్ధమర్చితః । పితౄణాం తస్య
తృప్తిస్స్యాచ్ఛాశ్వతీ సప్తపౌరుషీ ॥ బ్రాహ్మణోహ్యనధీయానస్తృణాగ్ని
రివశామ్యతి । తస్మైకవ్యంనదాతవ్యం నహిభస్మనిహూయతే ॥ * ॥ ఇతి ।
బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యద్యేకం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే ఛన్దోగం తత్రపూ
జయేత్ । ఋచోయజూంషిసామాని త్రయం తత్రతువిద్యతే ॥ అటేతపృ
థివీంసర్వాం సశైలవనకాననామ్ । యదిలభ్యేతపిత్ర్యర్థే సామ్నామన్తరచి
న్తకః ॥ ఋచాతుతృప్యతిపితా యజుషాతుపితామహః । పితుః పితామహ
స్సామ్నా ఛన్దోగోహ్యధికస్తతః ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ భో
జయేద్యస్త్వథర్వాణం దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి । అనన్తమక్షయంచైవ ఫలంత
స్యేతివైశ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ వేదవిద్యావ్రతస్నాతా
శ్శ్రోత్రియా వేదపారగాః । స్వధర్మనిరతాశ్శాన్తాః క్రియావన్తస్తపస్వినః ॥
తేభ్యోహవ్యంచకవ్యంచ ప్రసక్తేభ్యః ప్రదీయతే ॥ యే సోమపావిరజసో
బ్రహ్మజ్ఞాశ్శాన్తబుద్ధయః । వ్రతినోనియమస్థాశ్చ ఋతుకాలాభిగామినః ।
పఞ్చాగ్నిరప్యధీయానో యజుర్వేదవిదేవచ ॥ బహ్వృచశ్చ త్రిసౌపర్ణస్త్రి
మధురోఽథవాభవేత్ । త్రిణాచికేతోవిరజాశ్ఛన్దోగో జ్యేష్ఠసామగః ॥
అథర్వశిరసోఽధ్యేతా సర్వే తేపఙ్క్తిపావనాః । శిశురప్యగ్నిహోత్రీచ
న్యాయవిచ్చషడఙ్గవిత్ ॥ మన్త్రబ్రాహ్మణవిచ్చైవ యశ్చస్యాద్ధర్మపార
గః । బ్రహ్మదేయాసుతశ్చైవ భావశుద్ధస్సహస్రదః ॥ చాన్ద్రాయణవ్రత
చరస్సత్యవాదీపురాణవిత్ । నిష్ణాతస్సర్వవిద్యాసు శాన్తో విగతకల్మషః ॥
గురుదేవాగ్నిపూజాసుప్రసక్తో జ్ఞానతత్పరః । విముక్తస్సర్వతోధీరో బ్ర

ష్మాభూతో ద్విజోత్తమః ॥ నమిత్రో నైవచామిత్రో నైత్రఆత్మవిదేవచ । స్నా
తకో జపనిరతస్సదా పుష్పబలిప్రియః ॥ ఋజుస్సర్వసమః క్షమీ దాన్తశ్శాన్త
స్సత్యవ్రతశ్శుచిః । వేదజ్ఞస్సర్వశాస్త్రజ్ఞ ఉపవాసపరాయణః ॥ గృహ
స్థో బ్రహ్మచారీ చ చతుర్వేదవిదేవ చ । వేదవిద్యావ్రతస్నాతా బ్రాహ్మణాః
పఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి । "బ్రహ్మమేతుమామ్" ఇత్యాదయస్త్రయోఽను
వాకాః ప్రత్యేకం త్రిసుపర్ణసంజ్ఞాః, తాంస్త్రీనేకం వా యోఽధీతే స త్రి
సుపర్ణః, "మధు వాతా ఋతాయతే" ఇత్యాద్యాస్తిస్ర ఋచో యోఽధీతే
స త్రిమధుః । "ఉశన్హ వై వాజశ్రవసః" ఇత్యాదిభిస్త్రిభిరనువాకైర్వి
హితానాం నాచికేతసంజ్ఞానామగ్నీనాం చేతా వేత్తా వా త్రిణాచికేతః, బ్ర
హ్మదేయాసుతః - బ్రాహ్మవివాహోఢాయాః పుత్ర ఇత్యర్థః । శఙ్ఖః —
॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మదేయానుసన్తానో బ్రహ్మదేయాప్రదాయకః । బ్రహ్మదేయా
పతిశ్చైవ బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిపావనాః ॥ యజుషాం పారగో యశ్చ సా
మ్నాం యశ్చాపి పారగః । అథర్వశిరసోఽధ్యేతా బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిపావ
నాః ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ త్రిమధుస్త్రిణాచికేత
స్త్రిసుపర్ణః పఞ్చాగ్నిష్షడఙ్గవిత్త్రిశీర్షగో జ్యేష్ఠసామగ ఇతి పఙ్క్తిపావ
నాః ॥ * ॥ ఇతి । త్రిశీర్షగః - "సహస్రశీర్షా పురుషః - అద్భ్యస్సమ్భూ
తః - సహస్రశీర్షం దేవమ్" ఇత్యనువాకత్రయస్యాధ్యేతా । హారీతోఽ
పి — ॥ వా ॥ స్థితిరవిచ్ఛిన్నవేదవేదితా ఆర్షేయత్వం చేతి కులగుణాః, వేదాఙ్
గాని ధర్మోఽధ్యాత్మవిత్త్వం విజ్ఞానం స్మృతిశ్చేతి షడ్విధం శ్రుతమ్, బ్రహ్మణ్య
తా దేవపితృభక్తతా సమతా సౌమ్యతా అపరోపతాపితా అనసూయితా అ
స్తబ్ధతా అపారుష్యం మిత్రతా ప్రియవాదిత్వం కృతజ్ఞతా శరణ్యతా
ప్రశాన్తిశ్చేతి త్రయోదశవిధం శీలమ్, "॥ శ్లో ॥ క్షమా దమో దయా
దానమహింసా గురుపూజనమ్ । శౌచం స్నానం జపో హోమస్తపస్స్వ
ధ్యాయ ఏవ చ ॥" సత్యవచనం సన్తోషో దృఢవ్రతత్వముపవ్రతత్వమితి షో
డశగుణం వృత్తమ్, తస్మాత్కులీనాశ్శ్రుతశీలవన్తో వ్రతస్థాస్సత్యవాదినోఽ
[illegible] పాఙ్క్తేయాః, ద్వాదశోభయత్ర శ్రోత్రియస్త్రిణాచికేతస్త్రిసు
పర్ణస్త్రిమధుస్త్రిశీర్షగో జ్యేష్ఠసామగః పఞ్చాగ్నిష్షడఙ్గవిద్రుద్రజాప్యా

ర్ధ్వరేతాఋతుకాలగామీ తత్త్వవిచ్చేతి పఙ్క్తిపావనాభవన్తి ॥ * ॥ ఇతి। స్థితిః - అవిచ్ఛిన్నసన్తానత్వమ్, అవిచ్ఛిన్నవేదవేదితేతి - హవిరాపాదనార్హదేశవిశేషవాచీ వేదిశబ్దో హవిస్సాధ్యయాగం లక్షయతి, ఆర్షేయత్వమ్ - ప్రవరగతఋషిజ్ఞాతృత్వమ్, ధర్మః - ధర్మశాస్త్రమ్, విజ్ఞానమ్ - వైశేషికాదిశాస్త్రజ్ఞానమ్, స్మృతిః - వేదశాస్త్రాద్యవిస్మరణమ్। విష్ణురపి — ॥ శ్లో ॥ యేత్వాన్తదాన్తాస్స్మృతిపూర్ణకర్ణాజితేన్ద్రియాః ప్రాణివధేనివృత్తాః। ప్రతిగ్రహే సఙ్కుచితాగ్రహస్తాస్తే బ్రాహ్మణాస్తారయితుం సమర్థాః ॥ * ॥ ఇతి। మత్స్యపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అగ్రజ్ఞో వేదవిత్సత్రీజ్ఞాతవంశః కులాన్వితః। పురాణవేత్తా సర్వజ్ఞస్స్వాధ్యాయ జపతత్పరః ॥ శివభక్తః పితృపరస్సూర్యభక్తోఽథవైష్ణవః। బ్రహ్మణ్యో యోగవిచ్ఛాన్తో విజితాత్మాఽథశీలవాన్ ॥ శ్రాద్ధే నియోజనీయాస్స్యుర్యదేతే పఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి। యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అగ్ర్యస్సర్వేషు వేదేషు శ్రోత్రియో బ్రహ్మవిద్యువా। వేదార్థవిజ్జ్యేష్ఠసామా త్రిమధుస్త్రిసుపర్ణకః ॥ కర్మనిష్ఠాస్తపోనిష్ఠాః పఞ్చాగ్నిబ్రహ్మచారిణః। పితృమాతృపరాశ్చైవ బ్రాహ్మణాశ్శ్రాద్ధసంపదే ॥ * ॥ ఇతి। మనుః — ॥ శ్లో ॥ అపాఙ్క్త్యోపహతా పఙ్క్తిః పావ్యతే యైర్ద్విజోత్తమైః। తాన్నిబోధత కార్త్స్న్యేన ద్విజాగ్ర్యాన్ పఙ్క్తిపావనాన్ ॥ అగ్ర్యాస్సర్వేషు వేదేషు సర్వప్రవచనేషు చ। శ్రోత్రియాన్వయజాశ్చైవ విజ్ఞేయాః పఙ్క్తిపావనాః ॥ త్రిణాచికేతః పఞ్చాగ్నిస్త్రిసుపర్ణష్షడఙ్గవిత్। బ్రహ్మదేయానుసన్తానశ్ఛన్దోగో జ్యేష్ఠసామగః ॥ వేదార్థవిత్ప్రవక్తా చ బ్రహ్మచారీ సహస్రదః। శతాయుశ్చైవ విజ్ఞేయా బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి। సహస్రదః గవాం సువర్ణానాం వా। వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిహోత్రపరో విద్వాన్న్యాయవిచ్చ షడఙ్గవిత్। మన్త్రబ్రాహ్మణవిచ్చైవ యశ్చ ధర్మస్య పాలకః ॥ గురుదేవాగ్నిపూజాసు ప్రసక్తో జ్ఞానతత్పరః। మహాదేవార్చనరతో వైష్ణవః పఙ్క్తిపావనాః ॥ * ॥ ఇతి। మనుః — ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీమాత్రసారోఽపి వరం విప్రస్సుయన్త్రితః। నాయన్త్రితశ్చతుర్వేదీ సర్వాశీ సర్వవిక్రయీ ॥ * ॥ మత్స్యే — ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీం జపన్నిత

తం హవ్యకవ్యేనియోజయేత్ । పాపంతిష్ఠతినో తస్మిన్నబ్బిన్దురివ పుష్కరే ॥ * ॥ ఇతి । పుష్కరమ్ - పద్మపత్రమ్ । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యౌ పితరౌయస్యతిష్ఠతః । సర్వాగ్నిహోత్రనిష్ఠశ్చ చాధ్రిద్ధసోఽనూచానోఽప్యవేదవిత్ ॥ త్యక్తాగ్నిస్త్యక్తసన్ధ్యోయో వేదవిచ్చాపిసద్విజః । స్వపిత్రోరాత్మనశ్శుద్ధివిహీనస్తంచ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ చీర్ణవ్రతాగుణైర్యుక్తాభవేయుర్యేచకర్షకాః । సావిత్రీజ్ఞాఃక్రియావన్తస్తేరాజన్ కేతనక్షమాః ॥ సావిత్రీంతు జపేద్యస్తు త్రికాలంభరతర్షభ । భైక్షవృత్తిఃక్రియావాంశ్చసరాజన్ కేతనక్షమః ॥ * ॥ ఇతి । కేతనమ్ - నిమన్త్రణమ్ , క్షమః - యోగ్యఇత్యర్థః । యమః — ॥ శ్లో ॥ గృహస్థో బ్రహ్మచారీచ యజుర్వేదవిదేవచ । వేదవిద్వ్రతస్నాతాబ్రాహ్మణాఃపఙ్క్తిపావనాః ॥*॥ ఇతి । చశబ్దాద్యతిరప్యుక్తః । ఉక్తంచసాక్షాద్వసిష్ఠేన — ॥ వా ॥ యతీన్గృహస్థాన్ సాధూన్వా ॥*॥ ఇతి । భోజయేదితిశేషః । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ శిఖిభ్యో ధాతురక్తేభ్యస్త్రిదణ్డిభ్యశ్చదాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శిఖినః - బ్రహ్మచారిణః , ధాతురక్తాః - ధాతురక్తవస్త్రధారిణో వానప్రస్థాః , త్రిదణ్డినః - వాఙ్కాయమనోదణ్డైరుపేతాయతయః , అత్రపరఃపరశ్శ్రేష్ఠః । అతఏవ నారదః — ॥ శ్లో ॥ యోవైయతీననాదృత్యభోజయేదితరాన్ద్విజాన్ । విజానన్వసతోగ్రామేకవ్యంతద్యాతిరాక్షసాన్ ॥ * ॥ ఇతి । నాగరఖణ్డే — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రయేద్యతీన్పూర్వం వనస్థాన్వాత్రికర్మణః । తదభావే గృహస్థాంశ్చబ్రహ్మజ్ఞానపరాయణాన్ ॥ * ॥ ఇతి । త్రికర్మణః - బ్రహ్మచారిణః । బ్రహ్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అలాభేధ్యానిభిక్షూణాం భోజయేద్బ్రహ్మచారిణమ్ । తదలాభేహ్యుదాసీనం గృహస్థమపిభోజయేత్ ॥*॥ ఇతి । ధ్యానీ - వానప్రస్థః , భిక్షుః - యతిః , ఉదాసీనః - దాతురసమ్బన్ధీ । తథాచాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్బ్రహ్మవిదో యోనిగోత్రమన్త్రాన్తేవాస్యసమ్బన్ధాన్ ॥ * ॥ ఇతి । యోనిసమ్బన్ధాః - మాతులాదయః , గోత్రసమ్బన్ధాః - సపిణ్డాః , మన్త్రసమ్బన్ధాః - వేదాధ్యాపకాదయః , అన్తేవాసిసమ్బన్ధాః - శిల్పశాస్త్రోపాధ్యాయాః ,.ప

ఏవంవిధసమ్బన్ధవ్యతిరిక్తాన్ బ్రాహ్మణాన్ గృహస్థాదీన్ భోజయేదిత్యర్థః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ గృహస్థానాం సహస్రేణ వానప్రస్థశతేనచ । బ్రహ్మచారిసహస్రేణ యోగ్యోగీసవిశిష్యతే ॥ * ॥ పాద్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ సాఙ్గాన్ యశ్చతురో వేదానధీతే సంస్కృతోఽగ్నివిత్ । కర్మవాన్ కర్మసంశుద్ధస్సశ్రాద్ధే ప్రథమో మతః ॥ తాదృశాదయుతాచ్ఛ్రేయానేకో యోగసమాశ్రయః ॥ * ॥ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞానీయస్యసదాశాన్తిహుత్యుదకంవాపిబేద్యది । కృతం తేనైవ తత్కృత్యం తారితంచకులత్రయమ్ ॥ యోగినంసమతిక్రమ్య గృహస్థంయదిభోజయేత్ । నతత్ఫలమవాప్నోతి స్వర్గస్థమపి పాతయేత్ ॥ యోగినంతువ్యతిక్రమ్య పూజయన్తి పరస్పరమ్ । భోక్తారశ్చసదాతారోనరకేస్యుస్సబాన్ధవాః ॥*॥ ఇతి । తదేతత్సర్వం ప్రతిష్ఠదృష్టతత్త్వయోగివిషయమ్ । తథాచ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ యోగినం భోజయేన్నిత్యం దృష్టతత్త్వం మనీషిణమ్ । తేషాంతు దత్తమక్షయ్యం భవతీతి నసంశయః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామపి — ॥ శ్లో ॥ భోజనీయాస్తథానిత్యం జ్ఞానినోధ్యానినస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ, “ ॥ శ్లో ॥ యథాకథంచిదపియో యోగధర్మం సమాశ్రితః । సమ్యగ్వర్ణాశ్రమస్థేభ్యస్తత్పాత్రం పరమంమతమ్ ॥” ఇత్యుశనసోవచనం యోగిప్రశంసాపరమ్ । తథాఽఽశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ త్యక్తసఙ్గం మునింశాన్తం సునిర్విణ్ణమమత్సరమ్ । శుద్ధమేకాకినం భిక్షుం సశ్రద్ధంచనిరాశిషమ్ ॥ ఈషణాత్రయనిర్ముక్తం లోకవర్త్మాన్విదూషకమ్ । యతిమేతాదృశంయత్నాచ్ఛ్రాద్ధేసమ్యక్ప్రపూజయేత్ ॥ ఆహూతం వాప్యనాహూతం సిద్ధంవా బ్రాహ్మణాజ్ఞయా ॥ ఆత్మనాఽవిదితంవిప్రంయతిం సిద్ధంచయోగినమ్ ॥ పూజయేదేవమతిమాన్ శ్రాద్ధేనావిదితం బుధః । యేచాప్యవిదితాఃకాలే సిద్ధాద్యాస్స్వయమాగతాః ॥ శివబుద్ధ్యార్చయేదేతాన్ సిద్ధాన్విప్రానుమోదితాన్ ॥ * ॥ హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ భిక్షార్థమాగతాంశ్చాపి కాలేసంయమినోయతీన్ । భోజయేత్ప్రణిపాతాద్యైః ప్రసాద్యయతమానసః ॥ భిక్షుకో బ్రహ్మచారీచ భోజనార్థముపస్థితః । ఉపవిష్టేష్వనుప్రాప్తః కామం తమపిభోజయేత్ ॥ * ॥

వరణానన్తరం ప్రాప్తకుతిథివద్భోజయేదిత్యర్థః । భాగలేయః — ॥ శ్లో ॥ పూజయేచ్ఛ్రాద్ధకాలేఽపి యతిం సబ్రహ్మచారిణమ్ । విప్రానుద్ధర తే పాపాత్పితృమాతృగణానపి ॥ * ॥ ఇతి । ఉపవేశనస్థానవిశేషమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అథావేస్నాతకానాంతు వ్రతినం శ్రాద్ధకర్మణి । దైవార్థం కేతయేద్యోగ్యం నపిత్రర్థం కదాచన ॥ శ్రాద్ధకాలే యతిం ప్రాప్తం పితృస్థానే తు భోజయేత్ । దైవస్థానే నవృణుయాత్ప్రథగంపరివేషయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతినమ్ - బ్రహ్మచారిణమిత్యర్థః । యత్తు బ్రహ్మకైవర్త వచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ముణ్డాంజటిలకాషాయాం శ్రాద్ధకాలే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి తదాశ్రమాచారరహితవ్యర్థముణ్డివిషయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ వర్ణాశ్రమవిరుద్ధానాంధర్మాంయేషు సేవకాః । ముణ్డావసన కాషాయాంస్తాంస్తు శ్రాద్ధే వివర్జయేత్ ॥ అనాశ్రమీతు యోవిప్రో జటీముణ్డీ వృథాచయః । వృథా కాషాయధారీయ శ్శ్రాద్ధే తం దూరతస్త్యజేత్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । బ్రహ్మచారిణ శ్శ్రాద్ధే ఏకాన్నభోజనమనుజానాతి మనుః — ॥ శ్లో ॥ వ్రతవద్దేవదైవత్యే పిత్ర్యే కర్మణ్యథర్షివత్ । కామమభ్యర్థితోఽశ్నీయాద్వ్రతమస్య నలుప్యతే ॥ * ॥ ఇతి । దేవదైవత్యే - దైవికే కర్మణి, అభ్యర్థితో బ్రహ్మచారీ, వ్రతవత్ - వ్రతావిరోధేన మధువర్జం భుఞ్జీత, పిత్ర్యే కర్మణి, ఋషివత్ - ఋషిరివ మధుమాంసాది వర్జయన్, కామమ్ - ఇచ్ఛయా భుఞ్జీత , ఏవమస్య బ్రహ్మచర్యవ్రతం నలుప్యతే , అన్యథాలుప్యత ఇత్యర్థః । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మచర్యే స్థితో నైకమన్నమద్యాదనాపది । బ్రాహ్మణః కామమశ్నీయాచ్ఛ్రాద్ధే వ్రతమపీడయన్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతపీడాకరం మధుమాంసాది వర్జయన్ భుఞ్జీతేత్యర్థః । పరానుగ్రహార్థం యతేరేకాన్నభోజనమనుజజ్ఞే కార్ష్ణాజనిః — ॥ శ్లో ॥ అశక్తోఽనుగ్రహార్థం వా యతిరేకాన్నభుగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠోఽపి — ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణకులే అభ్యర్థితో యతిర్భుఞ్జీత ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మధుమాంసం న దాతవ్యం యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్ । గన్ధం మాల్యం చ తామ్బూలమనుజ్ఞాప్యాన్యతో దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఏష వై ప్రథమః కల్పః ప్రదానే హవ్యకవ్యయోః । అనుకల్పస్త్వయం జ్ఞేయస్సదా స

ద్భిరనుష్ఠితః ॥ మాతామహం మాతులంచ స్వస్రీయం శ్వశురం గురుమ్ । దౌహిత్రం విట్పతిం బన్ధుమృత్విగ్యాజ్యౌ చ భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏష ఇతి త్రిణాచికేతః పఞ్చాగ్నిరిత్యాదిభిరుక్తస్య పరామర్శః, అయమితి మాతామహం మాతులంచేతి వక్ష్యమాణస్య, ప్రథమః - శ్రేష్ఠః కల్పః, అనుకల్పః - ప్రథమకల్పాదధమః, "ముఖ్యస్స్యాత్ప్రథమః కల్పోఽనుకల్పస్తతోఽధమః ।" ఇత్యమరసింహాభిధానాత్, ప్రథమకల్పాలాభే అనుకల్పోఽప్యనుష్ఠేయ ఇత్యుక్తం సదా సద్భిరనుష్ఠిత ఇతి । విట్పతిః జామాతా, భోజయితుర్మాతామహాదయ ఇహ గృహ్యన్తే నతు భోక్తుః పిత్రాదేః, తేషాం సమ్బన్ధిశబ్దత్వాత్ । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ సత్పాత్రాణామలాభే తు సాత్రభూతాన్ స్వబాన్ధవాన్ । కృతోపకారిణశ్చాపి శ్రాద్ధే పూజితుమర్హతి ॥ నియతైర్దోషనిర్ముక్తా గుణైశ్చోక్తైస్సమన్వితాః । అనుకల్పేఽర్చనీయాస్స్యుర్బాన్ధవాశ్చోపకారిణః ॥ ఏతాన్ మోహాత్త్వయశ్శ్రాద్ధే నిర్గుణాన్ బాన్ధవాన్ ద్విజాన్ । కృతోపకారిణశ్చార్చేచ్ఛ్రాద్ధహా స భవేన్నరః ॥ దౌహిత్రస్తు గుణైర్యుక్తో విద్వాన్ ప్రేతస్య సమ్మతః । అర్చ్యః ప్రథమకల్పేఽపి నిర్గుణో న తు గృహ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సమ్భవతి ముఖ్యకల్పే అనుకల్పో నానుష్ఠేయః, "॥ శ్లో ॥ ప్రభుః ప్రథమకల్పస్య యోఽనుకల్పేఽనువర్తతే । న సాంపరాయికం తస్య దుర్మతేర్విద్యతే ఫలమ్ ॥" ఇతి స్మరణాత్ । సాంపరాయికమ్ - ఉత్తరకాలీనం స్వర్గాది ఫలమిత్యర్థః । యాజ్ఞవల్క్యేనాప్యనుకల్పో దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ స్వస్రీయ ఋత్విగ్జామాతృ యాజ్యశ్వశురమాతులాః । త్రిణాచికేతదౌహిత్రశిష్య సమ్బన్ధిబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ తదభావే రహస్యవిదో యజూంషి సామానీతి శ్రాద్ధస్య మహిమా తస్మాదేవంవిధం సపిణ్డమప్యాశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । త్రిభ్య ఊర్ధ్వం యస్సపిణ్డస్తద్విషయమేతత్ । తథా చ సపిణ్డమిత్యనువృత్తౌ గౌతమః — ॥ వా ॥ భోజయేదూర్ధ్వం త్రిభ్యో గుణవన్తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిస్తు — ॥ శ్లో ॥ షడ్భిస్తు పితరో భోజ్యాశ్శ్రాద్ధే స్వగోత్రజా అపి । షడ్భ్యస్తు పురుషేభ్యస్స్వగోత్రశ్రాద్ధయాస్తు గోత్రిణః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు ॥ శ్లో ॥ పితృవ్యగురుదౌహిత్రా

ఋత్విక్స్వస్రీయమాతులాన్ । భోజయేద్ధవ్యకవ్యేన వృద్ధానతిథిబాన్ధవాన్ ॥ " ఇతి విష్ణుపురాణే పితృవ్యస్యభోజనీయత్వముక్తమ్, తత్ తస్య గుణవత్తరత్వే వైశ్వదేవికస్థానే భోజనీయత్వాభిప్రాయేణ । తథాచాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ పితా పితామహో భ్రాతా పుత్రో వాఽథ సపిణ్డకః । నపరస్పరమర్ఘ్యాస్స్యుర్న శ్రాద్ధే ఋత్విజస్తథా ॥ ఋత్విక్పుత్రాదయో హ్యేతే సకుల్యా బ్రాహ్మణా ద్విజాః । వైశ్వదేవే నియోక్తవ్యా యద్యేతే గుణవత్తరాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ, " ॥ శ్లో ॥ ఆత్మానం వా నియుఞ్జీత పుత్రం వాపి గుణాన్వితమ్ । సోదర్యమేవ వా శ్రాద్ధే భోజయేత్తు ద్విజోత్తమః ॥ " ఇతి పరాశరవచనమ్, " యోనిగోత్రసమ్బన్ధానపి కామం శ్రుతవృత్తయే హి స్వధా నిధీయతే " ఇతి బోధాయనవచనమ్, భోజయేద్బ్రాహ్మణాన్ బ్రహ్మవిదో యోనిగోత్రమన్త్రాన్తేవాస్యసమ్బన్ధాన్ గుణహాన్యాంతు పరేషాం సముదేతస్సోదర్యోఽపి భోజయితవ్య ఏతేనాన్తేవాసినో వ్యాఖ్యాతాః " ఇత్యాపస్తమ్బవచనమపి వైశ్వదేవికస్థానాభిప్రాయమ్ । అన్తేవాసినామపి తత్స్థానఏవ నివేశః । తథాచామన్త్రియా తేత్యనువృత్తౌ కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ అభావే శిష్యాన్స్వాచారాన్ వైశ్వదేవార్థమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సగుణానామనుకల్పానాం మాతామహాదీనామభావే నిర్గుణానామప్యనుకల్పతయా గ్రహణముక్తం చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్త్వాసన్నమతిక్రమ్య బ్రాహ్మణం పతితాదృతే । దూరస్థం భోజయేన్మూర్ఖో గుణాఢ్యం నరకం వ్రజేత్ ॥ తస్మాత్సమ్పూజయేదేనం గుణం తస్య న చిన్తయేత్ । కేవలం చిన్తయేజ్జాతిం న గుణాన్వితతాం ద్విజః ॥ సన్నికృష్టం ద్విజం యస్తు యుక్తజాతిం ప్రియంవదమ్ । మూర్ఖం వా పణ్డితం వాపి వృత్తహీనమథాపి వా ॥ నాతిక్రామేన్నరో విద్వాన్ దారిద్ర్యాభిహతం తథా ॥ * ॥ ఇతి । సన్నికృష్టమ్ - శరీరతస్సన్నికృష్టమ్, దౌహిత్రాదిమిత్యర్థః । తథాచ పురాణే — ॥ శ్లో ॥ సమ్బన్ధినస్తథా సర్వాన్ దౌహిత్రం విట్పతిం తథా । భాగినేయం విశేషేణ తథా బన్ధుం ఖగాధిప ॥ నాతిక్రామేన్నరస్త్వేతానమూర్ఖానపి ఖగోత్తమ । అతిక్రమ్య మహారౌద్రం రౌరవం నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ [illegible] — ॥ శ్లో ॥ ప్రశస్తమపి దౌహిత్రం శ్రాద్ధీయత్వేన భో

జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతస్థమ్ - కేవలం వ్రతస్థమ్, అధ్యయనాదిరహిత
మిత్యర్థః । శరీరతస్సన్నికృష్టదౌహిత్రాద్యభావేతు చన్ద్రికాయాముక్త
మ్ — ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీమాత్రసారోఽపి బ్రాహ్మణః పూజ్యతాం గతః ।
గృహాసన్నో విశేషేణ నభవేత్ప్రతితస్సచేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వివిధసన్నికృ
ష్టవిషయేఽపి గుణాదిభిశ్శ్రేష్ఠేఽతిక్రాన్తేసతి భవత్యేవ దోషాతిశయః, త
దప్యుక్తం తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ సప్తపూర్వాన్ సప్తపరాన్ పురుషాన్హా
త్మనాపహా । అతిక్రమ్యద్విజవరాన్ నరకే పాతయేద్ధ్రువమ్ ॥ తస్మాన్నాతిక్రమే
త్ప్రాజ్ఞో బ్రాహ్మణాన్ ప్రాతివేశికాన్ । సమ్బన్ధినస్తథా సర్వాన్ దౌ
హిత్రం విట్పతిం తథా ॥ * ॥ ఇతి । షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ సన్ని
కృష్టమధీయానం బ్రాహ్మణం యో వ్యతిక్రమేత్ । భోజనే చైవ దానే చ హ
న్త్యాత్రిపురుషం కులమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యస్తు సన్నికృష్టోఽనధీయానస్తస్యా
తిక్రమే న దోషః । తథా చ తత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ యస్యత్వేకగృ
హే మూర్ఖో దూరస్థశ్చ గుణాన్వితః । గుణాన్వితాయ దాతవ్యం నహి మూర్ఖే
వ్యతిక్రమః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యతిక్రమదోషో నాస్తీత్యర్థః । భవిష్యత్పురాణేఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాతిక్రమో నాస్తి మూర్ఖే మన్త్రవివర్జితే । జ్వ
లన్తమగ్నిముత్సృజ్య నహి భస్మని హూయతే ॥ * ॥ ఇతి । మూర్ఖగ్రహణం ని
ర్గుణమాత్రోపలక్షణార్థమ్ । అత ఏవోక్తం తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ అతిక్రా
న్తే న దోషోఽస్తి నిర్గుణం ప్రతి కర్హిచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆసన్నస్యైవాతిథేర
పి గుణపరీక్షణం న కార్యమిత్యాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అవిజ్ఞాతం ద్వి
జం శ్రాద్ధే న పరీక్షేత్సదా బుధః । సిద్ధా హి విప్రరూపేణ చరన్తీహ మహీత
లే ॥ అతిథిర్యస్య నాశ్నాతి తచ్ఛ్రాద్ధం న ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి । “ అ
జ్ఞాతకులనామానం తత్కాలే సముపస్థితమ్ । ” ఇత్యుక్తలక్షణోఽతిథిః ।
అనుకల్పాన్తరమాహ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఆనృశంస్యం పరో ధర్మో యాచతే
యత్ప్రదీయతే । అయాచతః సీదమానాన్ సర్వోపాయైర్నిమన్త్రయే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆనృశంస్యముత్కృష్టో ధర్మః, తేన సగుణానామనుకల్పా
నామభావే - అయాచతః - అయాచకశీలాన్, నిర్గుణానపి సర్వోపాయైర్ని
మన్త్రయీత, యథా తే నిమన్త్రణమఙ్గీకుర్యుః [illegible]

మన్త్రయీత, అయాచనశీలానామభావే యాచమానాయనిర్గుణాయాపి దీయతఇత్యర్థః । అనుకల్పాన్తరమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ కామం శ్రాద్ధేఽర్చయేన్మిత్రం నాభిరూపమపి త్వరిమ్ । ద్విషతా హి హవిర్భుక్తం భవతి ప్రేత్య నిష్ఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అభిరూపమ్ - విద్వాంసమపీత్యర్థః । అయం త్వనుకల్పః పూర్వోక్తానామప్యలాభే ద్రష్టవ్యః, స్వేనైవ నిషిద్ధస్య మిత్రస్య, "కామమర్చయేత్" ఇతి సానుశయమేవాభ్యనుజ్ఞానాత్ । తథాహ శ్రాద్ధే మిత్రం నిషేధతి మనుః — ॥ శ్లో ॥ న శ్రాద్ధే భోజయేన్మిత్రం ధనైః కార్యోఽస్య సంగ్రహః । నారిం న మిత్రం యం విద్యాత్తం శ్రాద్ధే భోజయేద్ద్విజమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ధనైః కార్య ఇతి వచనాద్గుణవత్త్వామాత్రహేతుకస్య మిత్రభోజనస్యానుజ్ఞానమర్థాత్సిద్ధమ్ । యదాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ యస్య మిత్రప్రధానాని శ్రాద్ధాని చ హవీంషి చ । తస్య ప్రేత్య ఫలం నాస్తి శ్రాద్ధేషు చ హవిష్షు చ ॥ యః సంగతాని కురుతే మోహాచ్ఛ్రాద్ధేన మానవః । స స్వర్గాచ్చ్యవతే లోకాచ్ఛ్రాద్ధమిత్రో వినశ్యతి ॥ సమ్భోజనీ సాభిహితా పైశాచీ దక్షిణా ద్విజైః । ఇహైవాస్తే తు సా లోకే గౌరన్ధేవైకవేశ్మని ॥ * ॥ ఇతి । సా దక్షిణా, సమ్భోజనీ - బహూనామేకత్ర భోజనం సమ్భోజనం తద్రూపా, పైశాచీ - పిశాచైరుపభోజ్యేతి ద్విజైరభిహితా, ఇహైవాస్తే - ఇహలోకే మిత్రమేవ సఙ్గృహ్ణాతి నాముత్ర పితౄన్, అన్యత్రగమనాశక్తౌ దృష్టాన్త ఉక్తః గౌరన్ధేవైకవేశ్మనీతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సమ్భోజనీ నామ పిశాచభిక్షా నైషా పితౄన్ గచ్ఛతి నోత దేవాన్ । ఇహైవ సా చరతి క్షీణపుణ్యా శాలాన్తరే గౌరివ నష్టవత్సా ॥ * ॥ ఇతి । అథ భోజనీయతయోక్త శ్రోత్రియాదిష్వేవ వర్జనీయాస్తే నిరూప్యన్తే, తత్ర కర్మదీపికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే నిమన్త్రయేద్విద్వాన్ పితౄణాం న సగోత్రిణః । కర్తుస్తు గోత్రిణశ్చైవ విశేషేణ వివర్జయేత్ ॥ సహోదరాణాం పుత్రాణాం పితురేకదినే తథా । శ్రాద్ధే నిమన్త్రణం వర్జ్యం శ్వశురకర్ణాతథైవ చ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ శ్లో ॥ మాతామహదౌహిత్రాంశ్చ స్వస్రీయాంశ్చ వర్జయేత్ । గృహే యత్ర యది కర్తా చ భోక్తా చ నరకం వ్రజేత్ ॥ తచ్ఛ్రాద్ధమాసురం ప్రోక్తం పితౄణాం నోపతి

ష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ మాసికే హ్యాబ్దికే ప్రాప్తే వర
ణాపరివర్జయేత్ । యోనిజాన్గోత్రజాంశ్చైవ హ్యుభయోర్వంశజాంస్త
థా ॥ వర్జయేత్పితృకృత్యేషు దేవకార్యే యథామతి । మాతామహాదేశ్చ
రణామూర్ధ్వంజ్ఞాతీన్నియోజయేత్ ॥ * ॥ నారదః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం
దద్యాత్సగోత్రే చేత్సమానప్రవరే తథా । దాతుః ప్రతిగృహీతుశ్చ కులక్ష
యకరం తు తత్ ॥ * ॥ ఇతి । కారికారత్నే — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిం గర్భిణీనా
థం పితరం పుత్రమేవ చ । శ్రాద్ధే నిమన్త్రయేన్నైకో భ్రాతౄనపి చ సో
దరాన్ ॥ నిత్యశ్రాద్ధే గయాశ్రాద్ధే సోదకుమ్భే తథైవ చ । సగోత్రం భో
జయేత్ప్రాజ్ఞ ఇత్యువాచ బృహస్పతిః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥
రజస్వలా చ యా నారీ ప్రసూతా యాశ్చ యోషితః । దైవే కర్మణి పిత్ర్యే
చ తాసాం భర్తురశుద్ధతా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పూర్వే
ద్యుశ్శ్రాద్ధకర్తారం తద్భోక్తారం పరేఽహని । శవానుగామినం చైవ వర్జ
యేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికే త్వధమేకాహం మాసికేషు
చ షడ్దినమ్ । షాణ్మాసికే సపిణ్డే చ హ్యేకోద్దిష్టే చ వత్సరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యా
జ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ రోగీ హీనాతిరిక్తాఙ్గః కాణః పౌనర్భవస్తథా । అవ
కీర్ణీ కుణ్డగోళౌ కునఖీ శ్యావదన్తకః ॥ భృతకాధ్యాపకః క్లీబః కన్యాదూష్య
భిశస్తకః । మిత్రధ్రుక్పిశునస్సోమవిక్రయీ పరివిన్దకః ॥ మాతాపితృపరి
త్యాగీ కుణ్డాశీ వృషళాత్మజః । పరపూర్వాపతిః స్తేనః కర్మదుష్టాశ్చ నిన్ది
తాః ॥ * ॥ ఇతి । రోగీ - ఉన్మాదాదిరోగవాన్ , ఉన్మాదాదిరోగాశ్చ దే
వలేన దర్శితాః — ॥ వా ॥ ఉన్మాదస్త్వగ్దోషో రాజయక్ష్మా శ్వాసో మధు
మేహో భగన్దరో మహోదరో అశ్మరీత్యష్టౌ పాపరోగాః ॥ * ॥ ఇతి ।
హీనమతిరిక్తం వా అఙ్గం యస్యాసౌ హీనాతిరిక్తాఙ్గః, ఏకేనాక్ష్ణా యః పశ్యతి
స కాణః, తేన చ బధిరమూకాన్ధాదయో లక్ష్యన్తే । ద్విరూఢా పునర్భూః, త
స్యాం జాతః పౌనర్భవః । అవకీర్ణీ స్ఖలితబ్రహ్మచర్యో బ్రహ్మచారీ, “ ॥ శ్లో ॥ వ్ర
తీ యః స్త్రియమభ్యేతి సోఽవకీర్ణీ నిరుచ్యతే । గూఢలిఙ్గ్యవకీర్ణీ స్యాద్యశ్చ భ
గ్నవ్రతస్తథా ॥ ” ఇతి దేవలస్మరణాత్ । కుణ్డగోళౌ - “ ॥ శ్లో ॥ పర
దారేషు జాయేతే ద్వౌ సుతౌ కుణ్డగోళకౌ । పత్యౌ జీవతి కుణ్డస్స్యాన్మృతే భర్త

రిగోళకః ॥" ఇత్యుక్తలక్షణౌ । కునఖీ - దుష్టనఖః । శ్యావదన్తః - స్వభా
వకృష్ణదన్తః, "॥ శ్లో ॥ స్వర్ణచోరస్తుకునఖీ సురాపశ్శ్యావదన్తకః ।"
ఇతిపూర్వజన్మని మహాపాతకిత్వాత్తయోః ప్రతిషేధః । వేతనం గృహీ
త్వాయోఽధ్యాపయతి సభృతకాధ్యాపకః, తేనభృతకాధ్యాపితోపిలక్ష్య
తే తావుపపాతకినౌ, "॥ శ్లో ॥ భృతకాధ్యాపకోయశ్చ భృతకాధ్యా
పితశ్చయః । ఉపపాతకినావేతౌ చ స్వాధ్యాయక్రయవిక్రయాత్ ॥" ఇ
తిదేవలస్మరణాత్ । సతాఽసతా వాదోషేణ కన్యాం దూషయితా కన్యా
దూషీ । మహాపాతకాభిశస్తోఽభిశస్తః । మిత్రద్రోహీ మిత్రధ్రుక్ । ప
రదోషసఙ్కీర్తనశీలః పిశునః । పరివిన్దకః - పరివేత్తా । కుణ్డస్యాన్నం యోఽ
శ్నాతి కుణ్డాశీ, ఏవం గోళకస్యాపి, "॥ శ్లో ॥ యస్తయోరన్నమశ్నాతి కుణ్డాశీ
పరికీర్తితః ।" ఇతివచనాత్ । విహితకర్మ పరిత్యాగీవృషళః, తత్సుతోవృ
షళాత్మజః । పరపూర్వాపతిః పునర్భూపతిః । అదత్తాదాయీ స్తేనః । క
ర్మదుష్టాశ్శాస్త్రవిరుద్ధకారిణః । ఏతేశ్రాద్ధే నిన్దితాః - వర్జ్యా ఇత్యర్థః ।
మనురపి — ॥ శ్లో ॥ యేస్తేనాఃపతితావిప్రాః యేచనాస్తికవృత్తయః ।
తాన్హవ్యకవ్యయోర్విప్రాననర్హాన్మనురబ్రవీత్ ॥ జటిలంచానధీయా
నం దుర్వాలం కితవంతథా । యాజయన్తిచయేపూగాన్ సతాంశ్శ్రాద్ధే
నభోజయేత్ ॥ చికిత్సకాదేవలకా మాంసవిక్రయిణస్తథా । విపణేనచజీ
వన్తోవర్జ్యాస్స్యుర్హవ్యకవ్యయోః ॥ ప్రేష్యోగ్రామస్యరాజ్ఞశ్చ కునఖీ
శ్యావదన్తకః । ప్రతిరోద్ధాగురోశ్చైవత్యక్తాగ్నిర్వార్ధుషిస్తథా ॥ యక్ష్మీచ
పశుపాలశ్చ పరివేత్తానిరాకృతిః । బ్రహ్మద్విట్పరివిత్తిశ్చ గణాభ్యన్తరఏవచ ॥
కుశీలవోఽవకీర్ణీచవృషలీపతిరేవచ । పౌనర్భవశ్చ కాణశ్చయస్యచోపపతిర్గృ
హే ॥ భృతకాధ్యాపకోయశ్చభృతకాధ్యాపితస్తథా । శూద్రశిష్యోగురుశ్చై
షాం వాగ్దుష్టఃకుణ్డగోళకౌ ॥ అకారణేపరిత్యక్తా మాతాపిత్రోర్గురోస్తథా ।
బ్రాహ్మైర్యౌనైశ్చ సమ్బన్ధైస్సంయోగం పతితైర్గతః ॥ అగారదాహీగర
దః కుణ్డాశీసోమవిక్రయీ । సముద్రయాయీ వన్దీచ తైలికఃకూటకారకః ॥
పిత్రా వివదమానశ్చ కేకరో మద్యపస్తథా । పాపరోగ్యభిశస్తశ్చ దామ్భి
కోరసవిక్రయీ ॥ ధనుశ్శరాణాం కర్తాచ యశ్చాగ్రేదిధిషూపతిః । మిత్రధ్రు

ద్యూతవృత్తిశ్చ పుత్రాచార్యస్తథైవచ ॥ భ్రామరీగణ్డమాలీచ శ్విత్ర్యథో పిశునస్తథా । ఉన్మత్తోఽన్ధశ్చవ వర్జ్యాస్స్యుర్వేదనిన్దక ఏవ చ ॥ హస్తిగోఽశ్వోష్ట్రదమకో నక్షత్రైర్యశ్చ జీవతి । పక్షిణాం పోషకో యశ్చ యుద్ధాచార్యస్తథైవచ ॥ స్రోతసాం భేదకశ్చైవ తేషాం చావరణే రతః । గృహసంవేశకో దూతో వృక్షారోపక ఏవచ ॥ శ్వక్రీడీ శ్యేనజీవీ చ కన్యాదూషక ఏవ చ । హింస్రో వృషలపుత్రశ్చ గణానాం చైవ యాజకః ॥ ఆచారహీనః క్లీబశ్చ నిత్యం యాచనకస్తథా । కృషిజీవీ శిల్పజీవీ సద్భిర్నిన్దిత ఏవచ ॥ ఔరభ్రికో మాహిషికః పరపూర్వాపతిస్తథా । ప్రేతనిర్యాతకశ్చైవ వర్జనీయాః ప్రయత్నతః ॥ ఏతాన్విగర్హితాచారానపాఙ్క్తేయాన్నరాధమాన్ । ద్విజాతిప్రవరో విద్వానుభయత్ర వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యద్యద్వ్యాఖ్యాతవ్యం తత్తద్వ్యాఖ్యాయతే । పారలౌకికఫలదం కర్మ నాస్తీతి మన్యమానా నాస్తికాః, తేభ్యో వృత్తిర్జీవికా యేషాం శ్రోత్రియాదీనాం తే నాస్తికవృత్తయః । జటిలః - బ్రహ్మచారీ, అనధీయాన ఇతి తస్య విశేషణమ్ । నచ, అధ్యయనరహితస్య బ్రహ్మచారిణోఽశ్రోత్రియత్వేన శ్రాద్ధప్రసక్త్యభావాత్ప్రతిషేధోఽనుపపన్న ఇతి వక్తవ్యమ్, యతః, "॥ శ్లో ॥ వ్రతస్థమపి దౌహిత్రం శ్రాద్ధే యత్నేన భోజయేత్" ఇత్యనధీయానస్యాపి దౌహిత్రస్య బ్రహ్మచారిణో భోజనీయత్వప్రసక్తౌ ప్రతిషేధ ఇతి । దుర్వాలః - ఖల్వాటః కపిలకేశః అత్యన్తకోపనశ్చ, తదుక్తం సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ ఖల్వాటకశ్చ దుర్వాలః కపిలశ్చణ్డ ఏవచ ॥ * ॥ ఇతి । కితవః - ద్యూతాసక్తః । పూగయాజకాః - గణయాజకాః । చికిత్సకాః - జీవనార్థం దృష్టార్థంచ భైషజ్యకారిణః, "తస్మాద్బ్రాహ్మణేన భేషజం న కార్యమపూతో హ్యేషోఽమేధ్యో యో భిషక్" ఇతి సిద్ధార్థవాదదర్శనాత్ । దేవలకస్వరూపం దేవలేన దర్శితమ్ — ॥ శ్లో ॥ దేవార్చనపరో విప్రో విత్తార్థీ వత్సరత్రయమ్ । అసౌ దేవలకో నామ హవ్యకవ్యేషు వర్జితః ॥ దేవకోశోపజీవీ చ నామ్నా దేవలకో భవేత్ । అపాఙ్క్తేయస్స విజ్ఞేయస్సర్వకర్మసు సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । అనాపది వాణిజ్యేన జీవన్తో విపణజీవినః, న త్వాపద్యపి, "॥ శ్లో ॥ క్షాత్రేణ కర్మణా జీవేద్విశాం వా ప్యాపది ద్విజః ।" ఇతి వాణిజ్యస్యాపద్యభ్యనుజ్ఞాత

యా విహితత్వాత్ । గురోః ప్రతిరోద్ధా - గురుస్పర్ధీ । త్యక్తాగ్నిః - విహితత్యాగకారణం వినా శ్రౌతస్మార్తాగ్నిపరిత్యక్తా । అల్పవృద్ధ్యాధనం స్వీకృత్యాధికవృద్ధ్యాధనప్రయోజకో వార్ధుషిః, తథా చ యమః — ॥ శ్లో ॥ సమర్ఘం ధనముద్ధృత్య మహార్ఘం యః ప్రయచ్ఛతి । స వై వార్ధుషికో నామ బ్రహ్మవాదిషు గర్హితః ॥ యశ్చ నిన్ద్యాత్పరం జీవన్ ప్రశంసత్యాత్మనో గుణాన్ । స చ వార్ధుషికో నామ బ్రహ్మవాదిషు గర్హితః ॥ * ॥ ఇతి । యక్ష్మీ - క్షయరోగీ, "బ్రహ్మహా క్షయరోగీ స్యాత్" ఇతి తస్య పూర్వజన్మని బ్రహ్మహన్తృత్వాత్ప్రతిషేధః । అనాపది వృద్ధ్యర్థం యః పశూన్ పాలయతి స పశుపాలః । పరివేత్తృపరివిత్తిస్వరూపముక్తం మనునైవ — ॥ శ్లో ॥ దారాగ్నిహోత్రసంయోగం కురుతే యోఽగ్రజే స్థితే । పరివేత్తా స విజ్ఞేయః పరివిత్తిస్తు పూర్వజః ॥ పరివిత్తిః పరివేత్తా యయా చ పరివిద్యతే । సర్వే తే నరకం యాన్తి దాతృయాజకపఞ్చమాః ॥ * ॥ ఇతి । పరివిత్త్యాదయః పఞ్చ వర్జనీయా ఇత్యర్థః । అధీతవిస్మృతవేదో నిరాకృతిః, తథా చ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అధీత్య విస్మృతే వేదే భవేద్విప్రో నిరాకృతిః ॥ * ॥ ఇతి, కాత్యాయనస్తు — ॥ శ్లో ॥ యస్త్వాధాయాగ్నిమాలస్యాద్దేవాదీన్యస్తు నేష్టవాన్ । నిరాకర్తాఽమరాదీనాం స విజ్ఞేయో నిరాకృతిః ॥ * ॥ ఇతి । గణాభ్యన్తరః - గణస్య నేతా । కుశీలవః - గాయకాదిః । వృషలీపతిస్తు రజస్వలాయాః కన్యాయాః పతిః, తదుక్తం దేవలేన — ॥ శ్లో ॥ వన్ధ్యా తు వృషలీ జ్ఞేయా వృషలీ చ మృతప్రజా । అపరా వృషలీ జ్ఞేయా కుమారీ యా రజస్వలా ॥ యస్త్వేనాముద్వహేత్కన్యాం బ్రాహ్మణో జ్ఞానదుర్బలః । అశ్రాద్ధేయమపాఙ్క్తేయం తం విద్యాద్వృషలీపతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉపపతిస్వరూపముక్తం దేవలేన — ॥ శ్లో ॥ పరదారాభిగో మోహాత్పురుషో జార ఉచ్యతే । స ఏవోపపతిర్జ్ఞేయో యస్సదా సంవసేద్గృహే ॥ * ॥ ఇతి । వాగ్దుష్టః - నిష్ఠురవాక్ । అగారదాహీ ద్వేధా దేవలేన దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ అగారదాహీ స జ్ఞేయః ప్రేతదగ్ధా ధనేన యః । స చాప్యగారదాహీ స్యాద్ద్వేషాద్యో వేశ్మదాహకః ॥ * ॥ ఇతి । తైలికః - చక్రీ । కూటకారకః - తులామానాదిషు వఞ్చనాకారకః । కేకరః - అధ్యర్ధదృష్టిః । అగ్రేదిధి

ష్వాః పతిరగ్రేదిధిషూపతిః , జ్యేష్ఠాయామనూఢాయా మూఢా యా క
నిష్ఠికా సాఽగ్రేదిధిషూః , తముక్తం దేవలేన — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠాయాం య
ద్యనూఢాయాం కన్యాయాముహ్యతేఽనుజా । సాచాగ్రేదిధిషూర్జ్ఞే-
యాపూర్వాతుదిధిషూర్మతా ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రాచార్యః - అక్షరపా
ఠకః పుత్రాద్గృహీతవిద్యో వా, తథాచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పుత్రా
చార్యస్సవిజ్ఞేయో గ్రామేయోఽక్షరపాఠకః । పుత్రాదవాప్తవిద్యోవా
పుత్రాచార్యోనిగద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । భ్రమరీ - వృత్త్యర్థమేవభ్రమరవద
ర్థార్జకః , అపస్మారీత్యన్యే । గణ్డమాలీ - గణ్డమాలాఖ్యరోగవాన్ । శ్వి
త్రీ - శ్వేతత్వక్ । హస్త్యాదిదమకశ్శిక్షకః । గృహసంవేశకః - గృహాణాం
నిర్మాతా । నానాజాతీయా అనియతవృత్తయస్సంహతా గణాః , తేషాం
యాజకః - యాజయితా । ఔరభ్రకః - అవీనాంపాలకః । మాహిషకః -
వ్యభిచారిణీపుత్రః , తదాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ మహిషీత్యుచ్యతే భా
ర్యా సాచైవవ్యభిచారిణీ । తస్యాం యోజాయతేపుత్రస్సవై మాహిషకః
స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతాన్ - పూర్వోక్తాన్, ఉభయత్ర - దైవేపిత్ర్యే
చ , వర్జయేదిత్యర్థః । మనురేవ — ॥ శ్లో ॥ అపాఙ్క్త్యదానే యోదా
తుర్భవత్యూర్ధ్వఫలోదయః । దైవేకర్మణిపిత్ర్యే వా తంప్రవక్ష్యామ్యశే
షతః ॥ అవ్రతైర్యద్ద్విజైర్భుక్తం పరివేత్త్రాదిభిస్తథా । అపాఙ్క్తేయైర్య
దన్యైశ్చ తద్వైరక్షాంసి భుఞ్జతే ॥ అపాఙ్క్త్యో యావతః పాఙ్క్త్యాన్
భుఞ్జానాననుపశ్యతి । తావతాం నఫలం తత్ర ప్రదాతాఽఽప్నోతి బాలిశః ॥ వీ
క్ష్యాన్ధో నవతేః కాణష్షష్టేశ్శ్విత్రీ శతస్యతు । పాపరోగీ సహస్రస్య దాతు
ర్నాశయతే ఫలమ్ ॥ యావతస్సంస్పృశేదఙ్గైర్బ్రాహ్మణాంశ్శూద్రయాజ
కః । తావతాం నభవేద్దాతుః ఫలం దానస్య పౌర్తికమ్ ॥ * ॥ పూర్తమ్ - శ్రా
ద్ధాది, తత్రభవమిత్యర్థః । యమః — ॥ శ్లో ॥ కాణాః కుబ్జాశ్చ కుణయః
కృతఘ్నా గురుతల్పగాః । బ్రహ్మఘ్నాశ్చ సురాపాశ్చ స్తేనా గోఘ్నాశ్చి
కిత్సకాః ॥ రాష్ట్రికామాస్తథోన్మత్తాః పశువిక్రయిణశ్చ యే । మానకూ
టాస్తులాకూటాశ్శిల్పినో గ్రామయాజకాః ॥ రాజభృత్యాన్ధబధిరమూకాః
ఖల్వాటషణ్ఢవః । వృషలీఫేనపీతాశ్చ ఖఞ్జాశ్చ శ్రోణియాజకాః ॥ కా

లోపజీవినశ్చైవ బ్రహ్మవిక్రయిణస్తథా । దగ్ధపూజాశ్చ యే విప్రా గ్రామకణ్టకరాశ్చ యే ॥ అగారదాహినశ్చైవ గరదాశ్శవదాహకాః । కుణ్డాశినో దేవలకాః పరదారాభిమర్శకాః ॥ శ్యావదన్తాః కునఖినశ్శిల్పినః కుష్ఠినశ్చ యే । వణిజో మధుహర్తారో హస్త్యశ్వదమకా ద్విజాః ॥ కన్యానాం దూషకాశ్చైవ బ్రాహ్మణానాం చ దూషకాః । సూచకాః ప్రేషకాశ్చైవ కితవాశ్చ కుశీలవాః ॥ సమయానాం చ భేత్తారః ప్రదానే యే చ బాన్ధవాః । అజావికా మాహిషకాస్సర్వవిక్రయిణశ్చ యే ॥ ధనుఃకాణ్డద్యూతవృత్తిర్మిత్రధ్రుక్స్త్రీవిక్రయీ । గణ్డమాలీ చ యక్ష్మీ చ దీర్ఘరోగీ వృథాశ్రమీ ॥ ప్రవ్రజ్యోపనివృత్తశ్చ వృథా ప్రవ్రజితశ్చ యః । తథా ప్రవ్రజితాజ్జాతః ప్రవ్రజ్యావాసితశ్చ యః ॥ తావుభౌ బ్రహ్మచణ్డాలౌ ప్రాహువైవస్వతో యమః । రాజ్ఞః ప్రేష్యకరో యశ్చ గ్రామస్య నగరస్య చ ॥ సముద్రయాయీ వాన్తాశీ కేశవిక్రయిణశ్చ యే । అవకీర్ణీ చ వీరఘ్నో గురుఘ్నః పితృదూషకః ॥ గోవిక్రయీ చ మర్త్యాలః పూగానాం చైవ యాజకః । మద్యపశ్చ కదర్యశ్చ సహ పిత్రా వివాదకృత్ ॥ డామ్భికో వర్ధకీ భర్తా త్యక్తాత్మా దారదూషకః । సద్భిశ్చ నిన్దితాచారస్స్వకర్మపరివర్జకః ॥ పరివిత్తిః పరివేత్తా భృత్యాచారో నిరాకృతిః । శూద్రాచార్యస్సుతాచార్యశ్శూద్రశిష్యస్తు నాస్తికః ॥ ఇష్వస్త్రదారకాచార్యో మానకృత్తైలికస్తథా । చోరా వార్ధుషికా దుష్టాః పరస్వానాం చ దూషకాః ॥ చతురాశ్రమబాహ్యాశ్చ సర్వే తే పఙ్క్తిదూషకాః । ఇత్యేతైర్లక్షణైర్యుక్తాంస్తాన్ద్విజాన్నభిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ షణ్ఢో మూకశ్చ కునఖః ఖల్వాటో దన్తరోగవాన్ । శ్యావదన్తః పూతినాసో హీనాఙ్గశ్చాధికాఙ్గులిః ॥ గలరోగీ గణ్డమాలీ స్ఫుటితాఙ్గశ్చ సజ్వరః । ఖఞ్జతూబరమన్దాశ్చ గడుమాన్దీర్ఘరోగవాన్ ॥ * ॥ ఇతి । తూబరః - శ్మశ్రువిహీనః । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ నఖైరుపయాతస్య నరక్ణోల్బణవాససః । ద్వ్యఙ్గులాతీతకర్ణస్య భుఞ్జతే పితరో హవిః ॥ * ॥ ఇతి । కర్ణవేధస్థానే తాలపత్రాదిప్రవేశేన వివర్ధనం ద్వ్యఙ్గులాధికం నిషిద్ధమ్, అతః ద్వ్యఙ్గులాతీతకర్ణశ్శ్రాద్ధానర్హ ఇత్యర్థః । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనధ్యాయేష్వధీయానాశ్శౌచాచారవివర్జితాః ।

శూద్రాన్నరసపుష్టాఙ్గా బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిదూషకాః ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్త
మ్బః —॥ శ్లో ॥ నీలకర్షణకారీతు నీలవస్త్రప్రధారకః । కిఞ్చిత్తస్మైన
దాతవ్యం చణ్డాలసదృశోహినః ॥ * ॥ ఇతి । నీలీసంసర్గజదోషవాన్వర్జ్య
ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్తైనాభిశస్తనగ్నాఖుషణ్డమార్జార
కుక్కుటాః । కుణ్డగోలౌ దేవలక కాణాన్ధాశ్శిష్టగర్హితాః ॥ నవార్యపిప్ర
యచ్ఛేత్తు బైడాలవ్రతికేద్విజే । నబకవ్రతికేచైవ నావేదవిదిధర్మవిత్ ॥ న
ఖాత్రితరౌ నియుఞ్జీత శ్రాద్ధేపితృసుతావపి । పిశునం గర్భవన్తంచ విశిష్టను
పివర్జయేత్ ॥ మిథ్యాచారోగురుద్రోహీ నాస్తికో వేదనిన్దకః । ఏతే బ్రాహ్మ
ణచణ్డాల జాతిచణ్డాలపఞ్చమాః ॥ ప్రతిగృహ్యతు ధర్మార్థం సఞ్చయంకు
రుతేతుయః । ధర్మార్థంనోపయుఞ్జీతతస్కరం తం వివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
నగ్నాదీనాం లక్షణం నిరూపితమధస్తాత్ । మనుః — ॥ శ్లో ॥ పాషణ్డినో
వికర్మస్థాన్ బైడాలవ్రతికాంశ్శఠాన్ । హైతుకాన్బకవృత్తీంశ్చవాఙ్మా
త్రేణాపినార్చయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । న కేవలంభోజయిత్రైవజ్ఞానహీనోవ
ర్జనీయః, కింతు స్వయమేవ తేనవర్జనీయ ఇత్యాహ సఏవ — ॥ శ్లో ॥
యావతో గ్రసతేపిణ్డాన్ హవ్యకవ్యేష్వమన్త్రవిత్ । తావతో గ్రసతే
ప్రేత్య దీప్తాంశ్శూలానయోహుళాన్ ॥ * ॥ ఇతి । దీప్తాన్ - అగ్నిమ
యాన్, హుళమ్ - ద్విఫలపత్రాగ్రమ్ । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥
అస్మాన్వృణీష్వ శ్రాద్ధార్థం యోవదేత్సద్విజాధమః । తంవృత్తైశ్రా
ద్ధకర్తాచేత్తావుభౌనరకాలయౌ ॥ ఏతావద్దక్షిణాం దేహిశ్రాద్ధార్థమితియో
వదేత్ । తంవృత్త్వైశ్రాద్ధకర్తాచేత్తావుభౌనరకాలయౌ ॥ * ॥ ఉక్తానా
మే తేషాంవిద్యాదిగుణయోగే౽పి వర్జనీయత్వముక్తం తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥
శ్రాద్ధార్హగుణయోగే౽పి నైతాం జాతుకథఞ్చన । నిమన్త్రయీతశ్రా
ద్ధేషు సమ్యక్ఫలమభీప్సతా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపత్స్వగత్యాస్వీకృతాః కాణా
దయస్సర్వవేదాగ్ర్యాదిభిః పఙ్క్తిపావనైర్యథా మిశ్రితా భవన్తి తథాని
యోక్తవ్యా ఇత్యాహ సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ కాణాః కుబ్జాశ్చ ఖఞ్జాశ్చ శి
పివిష్టాః ఖల్వైర్వినా । సర్వే శ్రాద్ధే నియోక్తవ్యా మిశ్రితా వేదపారగైః ॥ * ॥
ఇతి । అత ఏవోక్తం మనునా౽పి ॥ శ్లో ॥ అపాఙ్క్త్యోపహతా పఙ్క్తిః

పావ్యతే యైర్ద్విజోత్తమైః ॥ * ॥ ఇతి । మిశ్రణే విశేష ఉక్తశ్చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ కాణాదీన్ భోజయేద్దైవే శ్రాద్ధే పిత్ర్యే తు వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ వా ॥ త్రిమధుస్త్రిసుపర్ణస్త్రిణాచికేతశ్ఛన్దోగో జ్యేష్ఠసామగో బ్రహ్మదేయానుసన్తానస్సహ ప్రదో రుద్రాధ్యాయీ చతుర్వేదష్షడఙ్గవిదథర్వశిరోఽధ్యాయీ పఞ్చాగ్నిర్వేదజాపీతి పఙ్క్తిపావనాస్తేషామేకైకః పునాతి యుక్తః పఙ్క్తిం మూర్ధ్ని సహస్రైరప్యపహతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । గయాశ్రాద్ధే తు జాతిమాత్రోపజీవినోఽపి తత్రత్యా ఏవ బ్రాహ్మణాశ్శ్రాద్ధే పరిగ్రాహ్యాః, తదుక్తం చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ యది పుత్రో గయాం గచ్ఛేత్కదాచిత్కాలపర్యయాత్ । తానేవ భోజయేద్విప్రాన్ బ్రహ్మణా యే ప్రకల్పితాః ॥ బ్రహ్మకారితసంస్థానా విప్రా బ్రహ్మసమాః స్మృతాః । అమానుషా గయావిప్రా బ్రహ్మణా యే ప్రకల్పితాః ॥ తేషు తుష్టేషు సన్తుష్టాః పితృభిస్సహ దేవతాః ॥ * ॥ ఇతి .

॥ శ్రాద్ధపూర్వదినకృత్యమ్ ॥

శ్రాద్ధదినాత్పూర్వదినకృత్యముక్తం వరాహపురాణే — ॥ శ్లో ॥ వస్త్రశౌచాదికర్తవ్యం శ్వః కర్తాస్మీతి జానతా । స్థానోపలేపనం కృత్వా భూమిం విప్రాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ దన్తకాష్ఠం చ విసృజేద్బ్రహ్మచారీ శుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధభూమిం పరిగృహ్య గోమయాదినా తత్స్థానే లేపనం కృత్వా వస్త్రశుద్ధ్యాదికమహ్ని కృత్వా రాత్రౌ విప్రాన్నిమన్త్రయేదిత్యర్థః । మాధవీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వరాత్రౌ తు విప్రాగ్ర్యాన్ కృతసాయన్తనాశనాన్ । గత్వా నిమన్త్రయేద్దైవపితృదేశసమన్వితః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రయీత పూర్వేద్యుః పూర్వోక్తాన్ ద్విజసత్తమాన్ । దైవే నియోగే పిత్ర్యే చ తాంస్తథైవోపకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ వా ॥ యత్రైవంవిధాం శ్రాద్ధమాహరిష్యన్ పూర్వేద్యుర్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ శ్వః కర్తాస్మీతి నిశ్చిత్య దాతా విప్రాన్నిమన్త్రయేత్ । నిరామిషం సకృద్భుక్త్వా సర్వభుక్తజనే గృహే ॥ * ॥ ఇతి । స్వగృహే [illegible] స్థితస్మిన్ సర్వస్మిన్ భుక్తవతి సతి పశ్చాన్నిమన్త్రయేదిత్య

ర్థః । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ జాతిక్రియావబోధాఢ్యైర్గుణైర్యుక్తాననలోలుపాన్ । ప్రార్థయేత ప్రదోషాన్తే భుక్తానశయితాన్ద్విజాన్ ॥ * ॥ ఇతి। నిమన్త్రణప్రకారః ప్రచేతసా దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ కృతాపసవ్యః పూర్వేద్యుః పిత్ర్యాన్పూర్వం నిమన్త్రయేత్ । భవద్భిః పితృకార్యం నస్సమ్పాద్యం చ ప్రసీదత ॥ సవ్యేన వైశ్వదేవార్థం ప్రణిపత్య నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పిత్ర్యాన్పూర్వం నిమన్త్రయేదిత్యత్ర పూర్వశబ్దస్య వైశ్వదేవార్థం నిమన్త్రయేదితి వ్యవహితేనాన్వయః, “ ॥ శ్లో ॥ ఉపవీతినో భూత్వా దేవతార్థం ద్విజోత్తమాన్ । అపసవ్యేన పిత్ర్యేఽథ స్వయం శిష్యోఽథవా సుతః ॥ ” ఇతి బృహస్పతిస్మరణాత్ । అత్ర “ శిష్యోఽథవా సుతః ” ఇత్యుక్తత్వాత్, “ సవర్ణం ప్రేషయేదాప్తం ద్విజానాముపమన్త్రణే । ” ఇతి ప్రచేతఃస్మరణాచ్చ కదాచిన్నిమన్త్రణమన్యేనాపి కారయేత్। ప్రణతిపూర్వనిమన్త్రణం శూద్రవిషయమ్ । తథా చ పురాణే — ॥శ్లో॥ దక్షిణం చరణం విప్రస్సవ్యం వై క్షత్రియస్తథా । పాదావాదాయ వైశ్యో ద్వౌ శూద్రః ప్రణతిపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దక్షిణచరణస్పర్శో జానుప్రదేశే కర్తవ్యః । తథా చ మాత్స్యే — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణం జానుమాలభ్య త్వం మయాత్ర నిమన్త్రితః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పితృకార్యేషు సర్వేషు పూర్వేద్యుస్స్యాన్నిమన్త్రణమ్ । ప్రేతకార్యేషు సర్వత్ర సద్య ఏవ నిమన్త్రణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ కృతసాయమగ్నికార్యః కృతసాయమాశేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో నివేదయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ పూర్వేద్యుర్నివేదనమపరేద్యుర్ద్వితీయం తృతీయమామన్త్రణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రయీత పూర్వేద్యుర్బ్రాహ్మణానాత్మవాంశ్శుచిః । తైశ్చాపి సంయతైర్భావ్యం మనోవాక్కాయకర్మభిః ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వేద్యుః కథఞ్చిన్నిమన్త్రణాసమ్భవే పరేద్యుర్నిమన్త్రయేత్ । తథా చ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అసమ్భవే పరేద్యుర్వా బ్రాహ్మణాంస్తాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రయీత పూర్వేద్యుస్తదహర్వా ద్విజోత్తమాన్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ తత్పాత్ర [illegible]

కార్యం ప్రాజ్ఞైనోపనిమన్త్రణమ్ । అప్రాప్తౌ తద్దినేవాపి వర్జ్యా యోషిత్ప్రసఙ్గినః ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యురపరేద్యుర్వా శ్రాద్ధకర్మణ్యుపస్థితే । నిమన్త్రయీత త్ర్యవరాన్ సమ్యగ్విప్రాన్యథోదితాన్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ యుగ్మాన్ దైవే యథాశక్తి పిత్ర్యేఽయుగ్మాంస్తథైవచ । పరిశ్రితే శుచౌదేశే దక్షిణాప్రవణే తథా ॥*॥ ఇతి । పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణాన్ పఞ్చసప్తవా శ్రోత్రియాన్నిమన్త్రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యదాపఞ్చబ్రాహ్మణాస్తదా దైవేద్వౌ పిత్ర్యే త్రయ ఇతివిభాగః, " ద్వౌ దైవే పితృకార్యే త్రీన్ " ఇతిస్మరణాత్ । యదా సప్త తదా దైవే చత్వారః పిత్ర్యే త్రయః, " ॥ శ్లో ॥ అయుగ్మాన్ భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే నసమాన్ దైవికే సమాన్ ।" ఇత్యఙ్గిరఃస్మరణాత్ । నన్వేతద్వచనం దైవే ద్వౌ పిత్ర్యే పఞ్చేతి విభాగేప్యుపపద్యత ఇతి నైవమ్, త్రిషు పఞ్చానామయుగ్మసఙ్ఖ్యయా విభాగానుపపత్తేః, " దైవే యుగ్మానయుగ్మాన్యథాశక్తి పిత్ర్యే ఏకైకస్య " ఇతికాత్యాయనేన పితృపితామహప్రపితామహానాం ప్రత్యేకమయుగ్మబ్రాహ్మణవిధానాత్ । నచైకత్ర త్రయ ఇతరత్రైకైక ఇతి విభాగ ఉపపద్యత ఇతి వాచ్యమ్, " సమంస్యాదశ్రుతత్వాత్ " ఇతిన్యాయేన విషమభాగస్యాన్యాయ్యత్వాత్ । తస్మాదయుగ్మసఙ్ఖ్యయాస్సమవిభాగార్థం పిత్ర్యే త్రయ ఇత్యుక్తమ్ । పిత్రాదిస్థానేషు సతిసామర్థ్యే ఏకైకస్య త్రీన్ విప్రాన్ భోజయేత్ । తథాచశౌనకః — ॥ వా ॥ ఏకైకమేకైకస్య ద్వౌద్వౌ త్రీంస్త్రీన్వా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రద్వౌద్వావితి వృద్ధిశ్రాద్ధాభిప్రాయమ్, పార్వణశ్రాద్ధేతు, " అయుగ్మాన్భోజయేచ్ఛ్రాద్ధేనసమాన్ " ఇతిసమసఙ్ఖ్యాయానిషేధాత్ । అత్యన్తవిభవే సత్యేకైకస్య పఞ్చసప్తవా బ్రాహ్మణాన్ సమర్థో భోజయేత్ । తథాచగౌతమః — ॥ వా ॥ నవావరాన్ భోజయేదయుజో వా యథోత్సాహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః — యథోత్సాహమ్ - యథావిభవమ్, పిత్రాదిస్థానేషు ప్రత్యేకమయుగ్మాన్ పఞ్చసప్తవాబ్రాహ్మణాన్ భోజయేదితి । అయుజో భోజయేదితి సామాన్యేనోక్తావపి పిత్ర్యే సప్తస్వేవ పర్యవసానమ్ ॥ శ్లో ॥ సామర్థ్యేఽపినవభ్యోర్వాగ్భోజయీత సతిద్వి

జాన్ । నోర్ధ్వంకర్తవ్యమిత్యాహుః కేచిత్తద్దోషదర్శినః ॥ " ఇతివచనా
త్ । ఏవంశౌనకగౌతమాభ్యాముక్తోఽయం శ్రాద్ధవిస్తరః, మనునాతు స
ఙ్కోచఆశ్రితః — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌదైవేపితృకార్యేత్రీనేకైకముభయత్రవా ।
భోజయేత్సుసమృద్ధోఽపి నప్రసజ్జేతవిస్తరే ॥ సత్క్రియాం దేశకాలౌ
చ శౌచంబ్రాహ్మణసమ్పదమ్ । పఞ్చైతాన్విస్తరోహన్తి తస్మాన్నేహేత
విస్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్వౌదైవేప్రాక్త్రి
యఃపిత్ర్యేఉదగేకైకమేవవా । మాతామహానామప్యేవం తన్త్రంవా వై
శ్వదేవికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రాక్ - ప్రాఙ్ముఖౌ, ఉదక్ - ఉదఙ్ముఖాఉప
వేశ్యాః, ఏకైకమేవవా - వైశ్వదేవేపిత్ర్యేచప్రత్యేకముపవేశయేత్, మా
తామహశ్రాద్ధమపి, ఏవమ్ - పితృశ్రాద్ధవత్కర్తవ్యమ్ । పితృమాతామ
హదైవత్యేతు శ్రాద్ధే పృథక్తన్త్రేణవా వైశ్వదేవికంకర్తవ్యమిత్యర్థః ।
బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకైకమథవాద్వౌత్రీన్దైవేపిత్ర్యేచభోజయే
త్ । సత్క్రియాకాలపాత్రాది నసమ్పద్యేతవిస్తరే ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రి
కాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ దేశకాలబలాభావాదేకైకముభయత్రవా । శే
షాన్విత్తానుసారేణభోజయేదన్యవేశ్మని ॥ యస్మాద్బ్రాహ్మణబాహుల్యాద్దో
షోబహుతరోభవేత్ । శ్రాద్ధనాశోమాననాశశ్శ్రాద్ధతన్త్రస్యవిస్మృతిః ॥
ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శోనిన్దాచాప్యన్యభోక్తృషు । వితణ్డాచపరీవాదోజ
ల్పాస్తేతేపృథగ్విధాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవ్యవస్థాకృతా తత్రైవ — ॥ వా ॥
సమృద్ధ్యాపి యస్యబ్రాహ్మణబాహుల్యే సత్క్రియాదిసమ్పాదనాసామ
ర్థ్యం తద్విషయం మన్వాదివచనమ్, యస్యతు సమ్పాదనసామర్థ్యమస్తి త
ద్విషయంశౌనకాదివచనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు శఙ్ఖేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ భో
జయేదథవాప్యేకం బ్రాహ్మణంపఙ్క్తిపావనమ్ ॥ * ॥ ఇతి తద్బ్రాహ్మణా
లాభవిషయమ్, " ॥ శ్లో ॥ పిశాచారాక్షసాయక్షా భూతానానావిధాస్త
థా । విప్రలుమ్పన్తి సహసాశ్రాద్ధమారక్షవర్జితమ్ ॥ తత్పాలనాయవి
హితా విశ్వేదేవాస్స్వయమ్భువా । మహాలయేచాబ్దికేచ సాపిణ్డ్యేమాసికే
తథా ॥ వ్యర్థంభవతితచ్ఛ్రాద్ధం వాసుదేవం వినాకృతమ్ ॥ " ఇతిస్మృతేః ।
యదాత్వేకమేవభోక్తారంతదైవమాహవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ యద్యేకం భోజయే

చ్ఛ్రాద్ధే దైవం తత్ర కథం భవేత్ । అన్నం పాత్రే సముద్ధృత్య సర్వస్య ప్రకృతస్య తు ॥ దేవతాయతనే కృత్వా తత శ్శ్రాద్ధం ప్రకల్పయేత్ । ప్రాస్యేదగ్నౌ తదన్నం తు దద్యాద్వా బ్రహ్మచారిణే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏక శ్చేద్బ్రాహ్మణో లబ్ధ శ్శ్రాద్ధం చ ప్రకృతం భవేత్ । పితరశ్చ త్రయః ప్రోక్తాః కథం తృప్యన్తి తే త్రయః ॥ ఉరస్యశ్నన్తి పితరో వామభాగే పితామహాః । ప్రపితామహా దక్షిణతః పృష్ఠత స్త్వనుయాయినః ॥*॥ ఇతి । నిమన్త్రణే నియమాన్తరమాహ మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ పరన్నిమన్త్ర్య నియమాన్ శ్రావయేత్పైతృకాన్ బుధః । అక్రోధనై శ్శౌచపరై స్సతతం బ్రహ్మచారిభిః ॥ భవితవ్యం భవద్భిశ్చ మయా చ శ్రాద్ధకారిణా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిరపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహ్ని నివాసస్థాం శ్శ్రోత్రియాన్ సన్నిమన్త్రయేత్ । కథయేత్తు తదైవైషాం నియమం పిత్రదైవికమ్ ॥ సర్వాయాసవినిర్ముక్తైః కామక్రోధవివర్జితైః । భవితవ్యం భవద్భిర్న శ్శ్వోభూతే శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమేఽహ్ని - పూర్వేద్యుః, నివాసస్థాన్ - నివాసస్థితానిత్యర్థః.

నిమన్త్రితబ్రాహ్మణకర్తవ్యమ్

నిమన్త్రితైః కర్తవ్యం తదాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ తే తం తథేత్యవిఘ్నేన గతేయం రజనీ యది । యథా శ్రుతం ప్రతీక్షేరం శ్శ్రాద్ధకాలమతన్ద్రితాః ॥ * ॥ ఇతి । తే - నిమన్త్రితా విప్రాః, తమ్ - నిమన్త్రణకర్తారమ్, తథాస్తు యద్యవిఘ్నే నేయం రజనీ గతేత్యుక్త్వా ధర్మశాస్త్రాదౌ యథా నియమజాతం శ్రుతం తథైవ తన్నియమజాతమ్, ప్రతీక్షేరన్ - పరిపాలయేయుః, శ్రాద్ధకాలాస్వాదితాన్న పరిణామ పర్యన్తమిత్యర్థః । తథా చ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ స్యాదన్నపరిణామాన్తం బ్రహ్మచర్యం తయోః స్మృతమ్ । నిమన్త్రితాస్తు యే విప్రా శ్శ్రాద్ధకాల ఉపస్థితే ॥ వసేరన్నియతాహారా బ్రహ్మచర్యపరాయణాః । అహింసా సత్యమక్రోధోఽదూరే చ గమనక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్ర్య విప్రాంస్తదహర్వర్జయేన్మైథునక్షురే । ప్రమత్తతాం చ స్వాధ్యాయం క్రోధం శౌచం తథాఽనృతమ్ ॥ అభాకోద్వహనం త్యాన్తి శ్శ్రాద్ధస్యోపయికో విధిః । ఋతుకాలే నియుక్తో వా నైవ గచ్ఛేత్ స్త్రియం క్వచిత్ ॥ తత్ర గచ్ఛన్ సమా

ప్నోతి హ్యనిష్టంఫలమేవతు ॥ * ॥ నారదః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యుశ్చప రేద్యుశ్చ వర్జయేత్ స్త్రీనిషేవణమ్ । వ్యవాయీరేతసోగర్తే మజ్జయే దాత్మనఃపితౄన్ ॥ శ్రాద్ధేనిమన్త్రితోయశ్చ మైథునంకురుతేయది । బ్రహ్మహత్యామవాప్నోతి నాత్రకార్యావిచారణా ॥ * ॥ ఇతి । వృషలీగమనేదోషాధిక్యమాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే వృషళ్యాసహమోదతే । దాతుర్యద్దుష్కృతంకించిత్తత్సర్వం ప్రతిపద్యతే॥*॥ యమస్తు — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రితస్తు యశ్శ్రాద్ధే వృషళ్యాసహ మోదతే । భవన్తిపితరస్తస్య మాంసాసృక్ఛ్లేష్మభోజనాః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమః— ॥ వా ॥ సద్యశ్శ్రాద్ధీశూద్రతల్పగస్తత్పురీషే మాసంనయతిపితౄన్ ॥*॥ ఇతి । శ్రాద్ధీ - శ్రాద్ధకర్తా , సద్యః - తత్క్షణమారభ్యేత్యర్థః । యమః — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే హ్యధ్వానంప్రతిపద్యతే । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసంపాంసుభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే కలహంకురుతేద్విజః । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసంతత్వశుద్భోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే భారముద్వహతేద్విజః । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసం స్వేదభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే హింసాంవైకురుతెద్విజః । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసంరక్తభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే హ్యాయాసంకురుతెద్విజః । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసం పిత్తభోజనాః ॥ ఆమన్త్రితస్తుయశ్శ్రాద్ధే ద్యూతంసంసేవతెద్విజః । భవన్తిపితరస్తస్య తన్మాసం మలభోజనాః ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితోద్విజఃపిత్ర్యే నియతాత్మాభవేత్సదా । నచచ్ఛన్దాంస్యధీయీత యస్యశ్రాద్ధంచ తద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే నిమన్త్రితోవిప్రోమన్త్రముచ్చారయేద్యది । త్రయస్తేనరకంయాన్తి దాతా భోక్తాపితాతథా॥*॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ అనిన్ద్యేనామన్త్రితో నాపక్రామేచ్ఛక్తేన నప్రత్యాఖ్యానంకర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అనేనార్థాన్నిన్ద్యామన్త్రణేభోక్తుమసామర్థ్యేచ ప్రత్యాఖ్యానం కర్తవ్యమేవేత్యవగమ్యతే । నిమన్త్రణానన్తరం భోక్తుమసామర్థ్యేసతి ప్రత్యాఖ్యానే నదోషఇత్యాహాసఏవ — ॥ వా ॥ విధివత్కేతనంప్రతిగృహ్యాశక్తస్సన్నాపక్రామేత్ ॥*॥

ఇతి । కేతనం ప్రతిగృహ్య - ఆమన్త్రణమఙ్గీకృత్యేత్యర్థః । అవిన్యైనామ
న్త్రితస్య శక్తస్యాఙ్గీకృతశ్రాద్ధాతిక్రమే దోషమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥
కేతితస్తు యథాన్యాయం హవ్యకవ్యే ద్విజోత్తమః । కథంచిదప్యతిక్రామ
న్పాపీ సూకరతాం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రిత
స్తు యో విప్రో భోక్తుమన్యత్ర గచ్ఛతి । నరకాణాం శతం గత్వా చణ్డాలేష్వ
భిజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । నారాయణః — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రితస్తు యః శ్రా
ద్ధే కుర్వీతాన్యస్య తు క్షణమ్ । సంవత్సరకృతం పుణ్యం తస్య నశ్యతి మర్మ
తేః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ విద్యమానధనో విద్వాన్
భోజ్యాన్నేన నిమన్త్రితః । కథంచిదప్యతిక్రామన్పాపీ సూకరతాం వ్రజే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । విద్యమానధన ఇతి విశేషణాదాఢ్యవిషయమేతదితి కేచిద్వర్ణ
యన్తి, తదసాధు, “ ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితాస్తు గుణినా నిర్ధనేనాపి సద్ద్వి
జాః । నాన్యస్మాత్ప్రష్టాన్న లోభేన తమతిక్రామయన్తి హి ॥ నిమన్త్రితాస్తు
యేనాదౌ తస్మాద్గృహ్ణన్తు నాన్యతః । ” ఇతి మత్స్యస్మరణాత్ । కాత్యా
యనః — ॥ వా ॥ ఆమన్త్రితోఽన్యస్న్న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ ॥ * ॥ ఇ
తి । పూర్వమన్యేన నిమన్త్రితస్తదీయాదన్నాదన్యదన్నం పశ్చాన్నిమ
న్త్రితస్య తణ్డులాది రూపమపి న ప్రతిగృహ్ణీయాదిత్యర్థః । యః పునః
ప్రతిగృహ్ణాతి తస్య దోషమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధం గృహీత్వా
తు యోఽన్యశ్రాద్ధేఽతిమోహితః । పతన్తి పితరస్తస్య లుప్తపిణ్డోదకక్రి
యాః ॥ పూర్వం నిమన్త్రితోఽన్యేన కుర్యాదన్యప్రతిగ్రహమ్ । భుక్తా
హారోఽథవా భుఙ్క్తే సుకృతం తస్య నశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే —
॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే నిమన్త్రితో యస్తు యది కుర్యాత్ప్రతిగ్రహమ్ । భక్షయే
త్కించిదప్యన్యత్సుకృతం తస్య నశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ, “ ॥ శ్లో ॥
ఇక్షూనపః ఫలం మూలం తామ్బూలం పయ ఔషధమ్ । భక్షయిత్వాపి కర్త
వ్యాః స్నానదానాదికాః క్రియాః ॥ ” ఇతి వచనం శ్రాద్ధవ్యతిరిక్తవిషయమ్ ।
యస్త్వామన్త్రితో విప్ర ఆహూతోఽపి శ్రాద్ధోపక్రమకాలాతిపత్తిం కరో
తి తస్య ప్రత్యవాయ ఆదిత్యపురాణేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ ఆమన్త్రిత
శ్చిరం నైవ కుర్యాద్విప్రః కదాచన । దేవతానాం పితౄణాం చ దాతురన్య

స్యచైవహి ॥ చిరకారీభవేద్రోగీ పచ్యతేనరకాగ్నినా ॥ * ॥ ఇతి । నిమన్త్రితబ్రాహ్మణపరిత్యాగే ప్రత్యవాయమాహ నారాయణః — ॥ శ్లో ॥ కేతనంకారయిత్వాతు నివారయతిదుర్మతిః । బ్రహ్మహత్యామవాప్నోతి శూద్రయోనౌచజాయతే ॥ నివార్యమన్త్రితంకర్తా బ్రాహ్మణంనియతంశుచిమ్ । యతిచాన్ద్రాయణంకృత్వాతస్మాత్పాపాత్ప్రముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । యతిచాన్ద్రాయణమ్ - చాన్ద్రాయణవిశేషః । యమః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణంతు ముఖంకృత్వా దేవతాః పితృభిస్సహ । తదన్నంసముపాశ్నన్తితస్మాత్తంనవ్యతిక్రమేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితాన్హిపితర ఉపతిష్ఠన్తి తాన్ద్విజాన్ । వాయుభూతాస్తు గచ్ఛన్తి తథాసీనానుపాసతే ॥ * ॥ ఇతి .

శ్రాద్ధదినకృత్యమ్

అథ శ్రాద్ధదినకృత్యమ్, తత్ర ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధభుక్ప్రాతరుత్థాయ ప్రకుర్యాద్దన్తధావనమ్ । శ్రాద్ధకర్తానకుర్వీత దన్తానాంధావనంబుధః ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తథైవయన్త్రితోదాతాప్రాతస్స్నాత్వాసహోచ్చరః । ఆరభేతనవైఃపాత్రైరన్నారమ్భంచ బాన్ధవైః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ - శ్రాద్ధకర్తారుక్తనియమానతిక్రమేత్తథైవ, యన్త్రితః, నవైః-అనుపహతైః పాకయోగ్యైః, పాత్రైః, అన్నారమ్భమ్-శ్రాద్ధార్థాన్నస్యపాకారమ్భమ్, పాకోపయోగిభిర్బాన్ధవైరుపేతః కుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పురాణపాత్రపక్వంయద్యపిస్యాత్ శ్రాద్ధకర్మణి । భుఙ్క్తేనైవపితరోనదేవాశ్చాసురంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ పచేదన్నానిసుస్నాతఃపాత్రేషుశుచిషుస్వయమ్ । స్వర్ణాదిధాతుజాతేషు మృణ్మయేష్వపివాపునః ॥ నాయసేషునభిన్నేషు దూషితేష్వపికర్హిచిత్ । పూర్వంకృతోపయోగేషుమృణ్మయేషునతుక్వచిత్ ॥ పచ్యమానస్తుభాణ్డేషు భక్త్యాతామ్రమయేషుచ । సముద్ధరతివైఘోరాత్పితౄన్దుఃఖమహార్ణవాత్ ॥ నకదాచిత్పచేదన్నమయఃస్థాలీషుపైతృకమ్ । అయసోదర్శనాదేవపితరోవిద్రవన్తిహి ॥ కర్తాభోక్తాచసర్వత్రనైకవస్త్రోద్విజోభవేత్ । తస్మాద్వస్త్రాదినా శ్రాద్ధే సోత్తరీయస్సదాభవేత్ ॥ * ॥

ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ పితృశేషాశనాత్పూర్వం శ్రాద్ధకర్తుశ్చకర్తృతా । ప్రత్యాబ్దికే మాసికే చ పరేఽహ్ని స్యాత్తిలోదకమ్ ॥ కర్తా వా స్యాదకర్తా వా పునర్భోజన మైథునే । వర్జయేత్కర్మసిద్ధ్యర్థం పితృద్రోహ్యన్యథా భవేత్ ॥ * ॥ తథా — ॥ శ్లో ॥ దన్తధావన తామ్బూల క్షౌరాభ్యఙ్గక్షుభోజనమ్ । రత్యౌషధపరాన్నాని శ్రాద్ధకర్తాఽష్టవర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । న కేవలం తద్దినే క్షౌరనిషేధః, కింతు పూర్వమపి పక్షాభ్యన్తరే న కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్మాసి మృతాహస్స్యాత్తన్మాసం పక్షమేవ వా । క్షురకర్మ న కుర్వీత పరాన్నం చ రతిం త్యజేత్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । అశక్తౌ దినత్రయం పరాన్నం వర్జయేత్, “ ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యుశ్చ పరేద్యుశ్చ కర్తా శ్రాద్ధదినేఽపి చ । పరస్యాన్నం తు నాశ్నీయాదశ్నీయాత్పితృఘాతుకః ॥ * ॥ ఇతి । అత్యన్తాశక్తౌ సుహృదాద్యన్నభక్షణేఽపి న దోషః । తథాచాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ సుహృదన్నం గురోరన్నం యదన్నం మాతులస్య చ । స్వసుశ్శ్వశురయో రన్నం పరాన్నం న విదుర్బుధాః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధం కృత్వా పరశ్రాద్ధే నాశ్నీయాత్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కృత్వా పరశ్రాద్ధే యస్తు భుఞ్జీత లోలుపః । పతన్తి పితర స్తస్య లుప్తపిణ్డోదకక్రియాః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । గోమయాలేపనేన మహానసాది భూమిశుద్ధిం ఉదకేన భాజనభాణ్డశుద్ధించ కుర్యాదిత్యాహ ఉశనా — ॥ వా ॥ గోమయోదకైర్భూమి భాజనభాణ్డశౌచం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మహానసాది భూమిసంస్కారానన్తరకృత్యమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తిలానవికిరేత్తత్ర సర్వతో బన్ధయేచ్ఛతాః । అసురోపహతం సర్వం తిలైశ్శుధ్యేదజేనచ ॥ తతోఽన్నం బహుసంస్కారం నైకవ్యంజనభక్ష్యవత్ । చోష్యపేయసమృద్ధం చ యథాశక్తి ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

శ్రాద్ధద్రవ్యాణి

అత్ర ద్రవ్యాణ్యాహ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ కృష్ణమాషాస్తిలాశ్చైవ శ్రేష్ఠాస్స్యుర్యవశాలయః । మహాయవా వ్రీహియవా గోధూమా ముద్గసర్షపాః ॥ కృష్ణాశ్శ్వేతాలోహితాశ్చ గ్రాహ్యాస్స్యుశ్శ్రాద్ధకర్మణి । యవాః - సితశూకాః, శాలయః - కలమాద్యాః, మహా

యవా వ్రీహియవాశ్చ యవవిశేషాః, కృష్ణాః - స్థలజాః కృష్ణవర్ణా వ్రీహయః, లోహితాః - రక్తశాలయః । మార్కండేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యవవ్రీహి సగోధూమా స్తిలముద్గాస్ససర్షపాః । ప్రియఙ్గవః కోవిదారా నిష్పావాశ్చాత్ర శోభనాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర నిష్పావః కృష్ణేతరః । చతుర్వింశతిమతేతు — ॥ శ్లో ॥ కోద్రవాన్ రాజమాషాంశ్చ కులుత్థం చణకం తథా । నిష్పావాంస్తు విశేషేణ పక్షే చైతాంస్తు వివర్జయేత్ ॥ * ॥ అత్ర నిష్పావః కృష్ణనిష్పావః, " ॥ శ్లో ॥ కృష్ణధాన్యాని సర్వాణి వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి । నవర్జయేత్తిలాంశ్చైవ ముద్గమాషాంస్తథైవచ ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ అగోధూమంచ యచ్ఛ్రాద్ధం కృతమప్యకృతం భవేత్ । వినామాషేణ యచ్ఛ్రాద్ధం కృతమప్యకృతం భవేత్ ॥ క్రవ్యాదాః పితరో యస్మాదభావే పాయసాదయః ॥ * ॥ ఇతి । వాయుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ బిల్వామలకమృద్వీకాః పనసామ్రకదాడిమాః । చవ్యపాలేయకాక్షోటఖర్జూరాణాం ఫలానిచ ॥ కశేరుః కోవిదారశ్చ తాలకన్దస్తథా బిసమ్ । కాలేయం కాలశాకంచ సునిషణ్ణం సువర్చలా ॥ కట్ఫలం కిఙ్కిణీ ద్రాక్షా లకుచం మోచమేవచ । కర్కన్ధూ గార్జవకం చారు తిన్దుకం మధుసాహ్వయమ్ ॥ వైకఙ్కతం నాళికేరం శృఙ్గాటకపరూషకమ్ । పిప్పలీచ మరీచంచ పటోలం బృహతీఫలమ్ ॥ సుగన్ధిమత్స్యమాంసంచ కాలేయాస్సర్వ ఏవచ । ఏవమాదీని చాన్యాని స్వాదూని మధురాణిచ ॥ నాగరం చాత్ర వై దేయం దీర్ఘమూలకమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । మృద్వీకా - ద్రాక్షా, లకుచః - లికుచః, మోచమ్ - కదళీఫలమ్, కర్కన్ధూః - బదరీ, బృహతీ - కణ్టకారికా, " నిదిగ్ధికాస్పృశీవ్యాఘ్రీ బృహతీకణ్టకారికా । " ఇత్యమరసింహాభిధానాత్, నాగరమ్ - శుణ్ఠీ, దీర్ఘమూలమ్ - తుణ్డికేరిఫలమ్, బిల్వామలకాదీని ప్రసిద్ధాని ఇతరాణ్యప్రసిద్ధాని । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఆమ్రాంశ్చకదళీభేదాన్ మృద్వీకాంచవ్యదాడిమే । విదార్యాంచసురక్షాంచ శ్రాద్ధకాలేఽపి దాపయేత్ ॥ లాక్షాం మధుఘృతం దద్యాత్ సక్తూంశ్శర్కరయా సహ । దద్యాచ్ఛ్రాద్ధే ప్రయత్నేన శృఙ్గాటకకసేరుకాన్ ॥ * ॥ ఆదిత్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ మధూకం రామఠం చైవ కర్పూరం మరిచం గుడమ్ ।

శ్రాద్ధకర్మణి శస్తాని సైన్ధవం త్రపుషం తథా ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయా మ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉర్వారుకం కారవల్లీ పటోలం కాళపత్రికా । కదళీకన్దళీ చైవ శ్రాద్ధే హ్యేత్యత్యన్తశోభనాః ॥ గవాం క్షీరం ఘృతం శాకం క్షౌద్రమిక్షురసో గుడమ్ । కాలిఙ్గం ద్రోణపుష్పీ చ తణ్డులీ చక్రవర్తికా । వాలుకా చర్మవలయం కోశాతకీఫలం శిశుః । శ్రాద్ధే హ్యేతాని దేయాని తథా పితృరుచీని చ ॥ నాగరం వై సదా దేయం దీర్ఘమూలకమేవ చ । ఘృతేన భోజయేద్విప్రాన్ఘృతం భూమౌ సముత్సృజేత్ ॥ శర్కరాక్షీరసంయుక్తా మధుకా నిత్యమక్షయాః । సర్పిస్స్నాతాని సర్వాణి పాకే సంస్కృత్య యోజయేత్ ॥ మున్యన్నాని చ సర్వాణి వన్యమూలఫలాని చ । శ్రాద్ధే హ్యేతాని యో దద్యాత్పితరః ప్రీణయన్తి తమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ నిర్గాల్యమపి గణ్డాప్సు ఉచ్ఛిష్టమపి మాక్షికమ్ । నిర్యాసమపి వా హింగు గుగ్గులుం న పరిత్యజేత్ ॥ ఉత్తమం చైవ గోక్షీరం మాహిషం చైవ మధ్యమమ్ । ఔష్ట్రమాజావికం చైవ సర్వథా పరివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రశాధికాస్సనీవారా శ్శ్యామాకా వివిధాస్తథా । వన్యౌషధిప్రధానాస్తు శ్రాద్ధార్హాః పురుషర్షభ ॥ యవాః ప్రియఙ్గవో ముద్గా గోధూమా వ్రీహయస్తిలాః । నిష్పావాః కోవిదారాశ్చ సర్షపాశ్చాత్ర శోభనాః ॥ సకణ్టకం చ వార్తాకం పితృభ్యో దత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వాయుః — ॥ శ్లో ॥ జీరకం మరిచం శ్రాద్ధే పటోలం బృహతీ శిశుః । కశేరుః కోవిదారశ్చ పనసోర్వారుదాడిమాః ॥ కూశ్మాణ్డం రక్తనాళం చ ప్రదేయం శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ గుళాంశ్చ సూపశాకాద్యాన్పయోదధిఘృతం మధు । విన్యసేత్ప్రయతస్సర్వం భూమావేవ సమాహితః ॥ భక్ష్యం భోజ్యం చ వివిధం మూలాని చ ఫలాని చ । హృద్యాని చైవ మాంసాని పానాని సురభీణి చ ॥ యద్యద్రోచేత విప్రేభ్యస్తత్తద్దద్యాదమత్సరః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ శ్రాద్ధయోగ్యం వ్రీహియవశాలిగోధూమముద్గమాషమున్యన్న కాళశాక శుణ్ఠీ మరీచ హిఙ్గు కర్పూర గుడ సైన్ధవ సౌరవనస నారికేర బదర గవ్య పయోదధి ఘృత పాయస మధు ప్రభృతి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కదళీజాతయః పఞ్చ చూతం చ పనసద్వయమ్ ।

ఊర్వారుకంచజమ్బీరం పటోలం ద్రోణపత్రకమ్ ॥ కారవల్లీఫలంచైవశ్రా
ద్ధేహ్యత్యన్తమున్నతమ్ । అళర్కస్యఫలం పుష్పమార్ద్రికంసూరణద్వయ
మ్ ॥ ధాత్రీఫలంచాచ్యుతంచ శ్రాద్ధేచాత్యన్తమున్నతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పి
తృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ కదళీజాతిభేద కారవల్లీత్రయ పనసోర్వారు
క నిష్పావ పటోలముద్గత్రయ నాళికేరఫలాని హిఙ్గు కాళశాక మహాశాక
క్షుద్రకణ్టాని మున్యన్నానిచ ప్రశస్యన్తే ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥
తిలైర్వ్రీహియవైర్మాషైరద్భిర్మూలఫలేనవా । దత్తేన మాసం ప్రీయన్తే పిత
రోవిధివన్నృణామ్ ॥ సంవత్సరంతుగవ్యేన పయసా పాయసేనవా । కా
లశాకం మహాశాకం ఖడ్గలోహామిషంమధు ॥ ఆనన్త్యాయైవకల్ప్యన్తేమున్య
న్నానిచసర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అన్నేనమాసితృ
ప్తిస్స్యాన్మాంసైష్షణ్మాసమేవచ । ఆజ్యేనవత్సరంతృప్తిర్గోధూమాద్వత్సర
త్రయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ హవిష్యాన్నేనవైమా
సం పాయసేనతువత్సరమ్ । ఖడ్గామిషం మహాశల్కం మధుమున్యన్న
మేవచ ॥ లోహామిషంమహాశాకం మాంసం వార్ధ్రాణసస్యచ । యద్దదా
తిగయాస్థశ్చ సర్వమానన్త్యమశ్నుతే ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యపురాణే —
॥ శ్లో ॥ అన్నంతు సదధిక్షీరగోఘృతంశర్కరాన్వితమ్ । మాసం ప్రీణన్తి
సర్వాన్వై పిత్యానిత్యాహ కేశవః ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥
గ్రామ్యాభిరోషధీభిర్మాసం తృప్తిస్తదలాభే మూలఫలైరద్భిర్వాసహాన్నే
నోత్తరాస్తర్పయన్తి ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్తరాః - మూలఫలాదయః, తేసహై
వ కించిదన్నేన మాంసం తర్పయన్తి నకేవలాఇత్యర్థః । మార్కణ్డేయేఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ గోధూమైరిక్షుభిర్ముద్గైస్సతీనైశ్చణకైరపి । శ్రాద్ధేషు ద
త్తైఃప్రీయన్తే మాసమేకంపితామహాః ॥ విదార్యాచైవచూడైశ్చబిసైశ్శృ
ఙ్గాటకైస్తథా । కేబుకైశ్చతథాకన్దైః కర్కన్ధు బదరైరపి ॥ పారేవతైరా
రుచకైశ్చాక్షోటైఃపనసైస్తథా । కాకోల్యా క్షీరకాకోల్యా తథాపిణ్డాల
కైశ్శుభైః ॥ లాజాభిశ్చశలాభిశ్చ త్రపుషోర్వారుచిర్భటైః । సమా
షా రాజశాకాభ్యామిక్షుపైరాజజమ్బుభిః ॥ ప్రియాలామలకైర్ముఖ్యైః
ఫల్గుభిశ్చ తిలంబకైః । వేత్రాఙ్కురైస్తాలకన్దైః [illegible]వటైః ॥

వోషైస్సమోచైర్లికుచై స్తథా వై బీజపూరకైః ॥ ముఞ్జాతకైః పద్మఫలైరభ
క్ష్యభోజ్యైస్సుసంస్కృతైః । రాగషాడబచోష్యైశ్చ త్రిజాతకసమన్వితైః ॥
దత్తైస్తు కామం ప్రీయన్తే శ్రాద్ధేషు పితరో నృణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । విదారీ -
కృష్ణసర్ణీ, భూకూష్మాణ్డఫలమ్, కేబుకమ్ - క్షీరాఖ్యం శాకమ్, కన్దః - సూ
రణః, ఉర్వారు - స్వాదుకర్కటీ, చిద్భిలః - తిక్తకర్కటీ, సర్షపా ఇతి దీ
ర్ఘశ్ఛన్నసః, రాజశాకమ్ - కృష్ణసర్షపః, ఇఙ్గుదీ - తాపసతరుః, ప్రియా
లః - రాజాదనమ్, చక్రికా - చిఞ్చా, క్షీరికా - ఫలాఢ్యవృక్షః, మోచా - క
దలీ, లికుచః - జమ్బీరఫలతుల్యఖర్వఫలవాన్ గుల్మవిశేషః, రాగషాడబః -
పానవిశేషః, త్రిజాతకమ్ - ఏలాలవఙ్గగన్ధపత్రాణి । ప్రచేతాః —
॥ వా ॥ హరితముద్గకృష్ణమాషశ్యామాకప్రియఙ్గు గోధూమేక్షు వికారాం
శ్చదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ శాకశ్యామాకప్రియఙ్గునీవా
రముద్గైర్మాసం ప్రీయన్తే, సంవత్సరం తు పయసా తద్వికారైశ్చ ॥ * ॥ ఇతి ।
పయసా - గవ్యపయసా । యత్తు, ప్రీణాతీత్యనువృత్తౌ పైఠీనసినోక్తమ్
“ పాయసేన షణ్మాసాన్ ” ఇతి, తన్నీరసపయస్సిద్ధపాయసవిషయమితి చ
న్ద్రికాయామ్ । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ కాలశాకం మహాశాకం మాంసం వా
ర్ధ్రీణసస్య చ । విషాణవర్జం యే ఖడ్గా ఆసూర్యం తాంస్తు భుఞ్జతే ॥ * ॥ ఇతి । ఉ
క్తానాం తృప్తితారతమ్యాభిధాయకస్మృతీనాం తత్తారతమ్యానుసారేణ శ్రా
ద్ధకర్తుః ఫలేఽపి తారతమ్యం భవతీత్యేవం తాత్పర్యమవగన్తవ్యమ్ । అత ఏవ
హారీతేనైకముదాహృత్యోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మధునా పరమప్రీతాస్స
ర్వే కామానదిశన్తి చ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర వ్యవస్థామాహ పులస్త్యః —
॥ శ్లో ॥ మున్యన్నం బ్రాహ్మణస్యోక్తం మాంసం క్షత్రియవైశ్యయోః । మ
ధుప్రధానం శూద్రస్య సర్వేషాం చావిరోధి యత్ ॥ * ॥ ఇతి । మున్య
న్నమ్ - నీవారాది, మధు - మాక్షికమ్, ప్రధానమ్ - సమగ్రఫలదమ్,
ఏతత్త్రితయవ్యతిరిక్తం యదవిరోధి అప్రతిషిద్ధం తత్సర్వేషామిత్యర్థః ।
శ్రాద్ధమాంసస్య కలౌ నిషిద్ధత్వాన్నేహ తదభిధీయతే, తచ్చ కలియుగధ
ర్మప్రకరణే ప్రతిపాదితమ్.

॥ శ్రాద్ధేవర్జ్యద్రవ్యాణి ॥

అథ శ్రాద్ధవర్జ్యద్రవ్యాణి । మహాభారతే మదాలసావాక్యమ్—
॥ శ్లో ॥ యచ్చోత్కోచాదినా ప్రాప్తం పతితాద్యదుపార్జితమ్ । అన్యా
యకన్యాశుల్కార్థం ద్రవ్యం చాత్ర విగర్హితమ్ ॥ పిత్రర్థం మే ప్రయ
చ్ఛేతి హ్యుక్త్వా యచ్చాప్యుపాహృతమ్ । వర్జనీయం సదా సద్భిస్తత్తద్వై
శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ వేదవిక్రయజం ద
ష్టం స్త్రియా యచ్చార్జితం ధనమ్ । న దేయం పితృదేవేభ్యో యచ్చ క్లీబ
దుపార్జితమ్ ॥ అశ్రాద్ధేయాని ధాన్యాని కోద్రవాః పులకాస్తథా । హి
ఙ్గుద్రవ్యేషు శాకేషు కాలానలశుభాస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । కోద్రవః - కొరదూ
షకః, పులకః - పులాకః, ధాన్యసో హ్రస్వః, సంస్కారద్రవ్యేషు హిఙ్గ్వా
ఖ్యం ద్రవ్యమశ్రాద్ధేయమ్, కాలః - కృష్ణజీరకః, అనలః - చిత్రకః, శుభా-
శుభాఖ్యశ్శాకవిశేషః, శాకేష్వేతాని శాకాన్యశ్రాద్ధేయానీత్యర్థః ।
హిఙ్గుద్రవ్యస్య విధిప్రతిషేధయోర్దర్శనాద్వికల్పః । ఏవమన్యత్రాపి
యత్ర యత్ర విధిప్రతిషేధావేకస్య దృశ్యేతే తత్ర తత్ర వికల్పో వేదితవ్య ఇతి చ
న్ద్రికామాధవీయాదౌ వ్యవస్థాపితమ్ । భరద్వాజోఽపి — ॥ వా ॥ ము
ద్గాఢకీమాషవర్జం ద్విదళాని దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । యాని పాషాణయన్త్ర
భ్రమణేన ప్రాయశో ద్విధా భిద్యన్తే తాని ధాన్యాని ద్విదళాని, ముద్గః - కృ
ష్ణహరితేతరః, ఆఢకీ - తువరీ, మాషః - రాజమాషః, అలసాన్ద్రినామ్నా
ప్రసిద్ధః, తథా హి “ అలసాన్ద్రో రాజమాషః ” ఇతి వైజయన్తీనిఘణ్టుః, ఏ
తైర్వినా ద్విదళాని దద్యాదిత్యర్థః । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ కులుత్థా వరకా
శ్శ్రాద్ధే న దేయాశ్చైవ కోద్రవాః । కటుకాని చ సర్వాణి విరసాని తథైవ
చ ॥ యవనాళానపి తథా వర్జయన్తి విపశ్చితః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయా
మ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే న దేయాః పాలఙ్క్యస్తథా నిష్పావకోద్రవాః । మ
సూరక్షారవార్తాక కులుత్థశణశిగ్రవః ॥ * ॥ ఇతి । పాలఙ్క్యా - గన్ధద్రవ్య
విశేషః, క్షారః - యవక్షారాదిః, వార్తాకమ్ - క్షుద్రవార్తాకీసజ్ఞక
బృహతీఫలమ్, కణ్టకారికాఖ్యబృహతీఫలాత్కించిత్స్థూలమ్ । విష్ణురపి
॥ వా ॥ భూతృణశిగ్రురాజసర్షపసురసార్జకకూష్మాణ్డాలాబువార్తాక పా

లజాశ్చ తణ్డులీయక కుసుమ్భ మహిషీక్షీరాణివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భూతృణమ్ - శాకవిశేషః, సురసా - నిర్గుణ్డీ । మత్స్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కుసుమ్భంబీజపూరంచకపిత్థంమధుకాగసీ । శ్రాద్ధేనైతానిదేయానిపితృభ్యః ప్రీతిమిచ్ఛతా ॥ * ॥ ఇతి । బీజపూరః - మాతులఙ్గః, కపిత్థమ్ - కపిత్థఫలమ్, మధుకః - యష్టిమధుకమ్ । విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అక్రతాక్రయణంయచ్చ ధాన్యజాతంనరేశ్వర । రాజమాషానణూంశ్చైవమసూరాంశ్చవివర్జయేత్ ॥ అలాబుంగృఞ్జనంచైవ లశునంపిణ్డమూలకమ్ । గాన్ధారికకరమ్భాణి లవణాన్యౌషరాణిచ ॥ ఆరక్తాశ్చైవనిర్యాసాః ప్రత్యక్షలవణానిచ । వర్జ్యాన్యేతానివైశ్రాద్ధే యచ్చవాచానశస్యతే ॥ క్షీరమేకశఫానాంయదౌష్ట్రమావికమేవచ । మాతఙ్గంమాహిషంచైవ వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ శీతపాకీమపిశ్రాద్ధే కృష్ణజీరకమేవచ । వర్జయేల్లవణంసర్వం తథాజమ్బూఫలానిచ ॥ * ॥ ఇతి । లవణమ్- కృతలవణమ్, " ॥ శ్లో ॥ సైన్ధవంలవణంచైవ తథామానససమ్భవమ్ । పవిత్రేపరమేహ్యేతే ప్రత్యక్షమపినిత్యశః ॥ కృతంతులవణంసర్వంవంశాగ్రంచవివర్జయేత్ । " ఇతితేనైవాభిధానాత్ । సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ వర్జ్యాశ్చాభిషవానిత్యం శతపుష్పాగవేధుకా । జమ్బీరకంఫలంవర్జ్యంకోవిదారంచనిత్యశః ॥ * ॥ అభిషవాః - శుష్కాస్సన్తఃక్లిన్నాః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ గాన్ధారికపటోలాని శ్రాద్ధకర్మణివర్జయేత్ । ఔమరంలవణంశ్రాద్ధే కూశ్మాణ్డం బృహతీఫలమ్ ॥ శ్లేష్మాతకంచశిగ్రుంచ ప్రత్యక్షలవణంత్యజేత్ । తామ్రపాత్రస్థితంగవ్యం క్షీరంచలవణాన్వితమ్ ॥ ఘృతంలవణసంయుక్తం సర్వదాపరివర్జయేత్ । పాయసేలవణైర్యోగోనదోషస్తద్ఘృతంపచేత్ ॥*॥ ఇతి । పాద్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పయసాపాచయేదన్నం లవణంతత్రయోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాయసేలవణసంయోగశ్శిష్టాచారవిరోధాదుపేక్ష్యఇత్యాహుః । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ నాళికాశణఫత్రాకకుసుమ్భాలాబువిడ్భవాః । కుమ్భీకమ్బుకవృన్తాక కోవిదారాంశ్చవర్జయేత్ ॥ వర్జయేచ్చగృహేశ్రాద్ధే కాఞ్జికాంపిణ్డమూలకమ్ । కరఞ్జంయేఽపిచాన్యేవై రసగన్ధోత్కటాస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ వాంశంకరీరంసురసాస

ర్జకంభూతృణాదికమ్ । అవేదోక్తాశ్చ నిర్యాసా లవణాన్యూషరాణిచ ॥ శ్రాద్ధకర్మణివర్జ్యానియాశ్చనార్యోరజస్వలాః ॥ * ॥ ఇతి । వాంశీకరీరమ్ - వంశాఙ్కురమ్, అవేదోక్తానిర్యాసాః - వేదేగ్రాహ్యత్వేనోక్తనిర్యాసవ్యతిరిక్తనిర్యాసాః, లోహితనిర్యాసాః వ్రశ్చనప్రభవాశ్చేతియావత్, “ అధోఖలు యఏవలోహితోయోవా వ్రశ్చనాన్నిర్యేషతితస్యనాశ్యంకామమన్యస్య ” ఇతిశ్రుతేః । లవణాన్యూషరాణి - కృతలవణాదీనీతియావత్ । యాశ్చ నార్యోరజస్వలాః - యానార్యస్త్రిరాత్రాదూర్ధ్వమప్యనివృత్తరజస్కాస్తాశ్చ వర్జ్యాఇత్యర్థః । భరద్వాజోఽపి — ॥ శ్లో ॥ నక్తోద్ధృతంతు యత్తోయం పల్వలామ్బుతథైవచ । స్థలీకూష్మాణ్డఫలకం బ్రహ్మకిణ్వంచపిప్పలీ ॥ తణ్డులీయకశాకంచ మాహిషంచపయోదధి । శిమ్బుకాని కరీరాణి కోవిదారంగవేధుకమ్ ॥ కులుత్థంశణజమ్బీరకరమ్భాణితథైవచ । కూష్మాణ్డమార్ద్రపుష్పంచ శిగ్రుఃక్షారంతథైవచ ॥ నీరసానిచసర్వాణి భక్ష్యభోజ్యానియానిచ । ఏతాని నైవదేయానిసర్వస్మింశ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । “ మాహిషంతు ఘృతం దేయం పయోదధీతి విశేషేణాభిహితత్వాత్ ” ఇతిచన్ద్రికాయామ్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అతిక్షారోగ్రలవణం విరసం భావదూషితమ్ । రాజసం తామసంచైవ హవ్యకవ్యేషు వర్జయేత్ ॥ * ॥ బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ఆసనారూఢమన్నాద్యం పాదోపహతమేవచ । అమేధ్యాదాగతైస్స్పృష్టంశుష్కంపర్యుషితంచయత్ ॥ ద్విస్స్విన్నం పరిదగ్ధంచ తథైవాగ్రేఽవలేహితమ్ । శర్కరాకీటపాషాణైః కేశైర్యచ్చాప్యుపద్రుతమ్ ॥ పిణ్యాకంమథితంచైవతథాఽతి లవణంచ యత్ । సిద్ధాఃకృతాశ్చయేభక్ష్యాః ప్రత్యక్షలవణీకృతాః ॥ వాగ్భావదుష్టాశ్చ తథా దుష్టైశ్చోపహతాస్తథా । వాససాచావధూతాని వర్జ్యాని శ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । యదన్నమవస్రావణాన్తయాపచిక్రియయాసిద్ధంమార్దవార్థం పునరుదకంనినీయావస్రావణాన్తంపచ్యతే తదన్నం ద్విస్స్విన్నంనతుయత్సిద్ధమౌష్ణ్యార్థమగ్నావధిశ్రయతే, “ అధ్యుష్ణంసర్వమన్నంస్యాత్ ” ఇతివచనాదౌష్ణ్యార్థం పునరధిశ్రయణాభ్యనుజ్ఞానాత్ । అగ్రావలేహితమ్ - యదగ్రముత్పాదితం తన్నివృత్యాత్రేః ప్రాగన్యై

వా స్వాదితమ్। సిద్ధాఃకృతా ఇతి - భక్ష్యతయా సిద్ధా ఆమలకాదయఃవటకా దిరూపేణ భక్ష్యతయాకృతాః , ప్రత్యక్షేణ లవణేన లవణీకృతాః, ఏతత్సర్వతభక్ష్యవిశేషణమ్ , ప్రత్యక్షగ్రహణాద్దధ్యాదినావస్త్వన్తరేణప్రచ్ఛాదితలవణేన లవణీకృతా గ్రాహ్యా ఇతి గమ్యతే । శ్రాద్ధే కూష్మాణ్డాది నిషిద్ధద్రవ్యోపాదానే ప్రత్యవాయ ఉక్తఃస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ కూష్మాణ్డంమాహిషంక్షీరమాఢక్యోరాజసర్షపాః । చణకారాజమాషాశ్చఘ్నన్తిశ్రాద్ధమసంశయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డాలుకంచ తుణ్డీరం కరమర్దాంశ్చ నాళికామ్ । కూష్మాణ్డం బహుబీజాని శ్రాద్ధే దత్వావ్రజత్యధః ॥ * ॥ ఇతి । బహుబీజాని - మాతులుఙ్గఫలాని । షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ క్షీరాదిమాహిషంవర్జ్యమభక్ష్యం యచ్చకీర్తితమ్॥*॥ ఇతి । ఆదిశబ్దేన మాహిషం దధిగృహ్యతే, అభక్ష్యంయచ్చకీర్తితమితి - నిత్యభోజనే యదభక్ష్యం కీర్తితం తచ్చసర్వం శ్రాద్ధకర్మణి నదేయమిత్యర్థః । నిత్యభోజనేయద్వర్జ్యం తన్నిత్యభోజనప్రకరణే ప్రతిపాదితమ్ । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఇష్టాపూర్తమృతాహేషు దర్శవృద్ధ్యష్టకాసుచ । పాత్రేభ్యస్తేషు కాలేషు దేయంనైవకుభోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చశబ్దాన్మహాలయాదివిశిష్టకాలేష్వపి కుభోజనం న దేయమితి సముచ్చీయతే । ఏవంచనిత్యశ్రాద్ధాదౌ దరిద్రకర్తృకే కుభోజనాభ్యనుజ్ఞా గమ్యతే । యమః — ॥ శ్లో ॥ భక్ష్యంభోజ్యం తథా పేయం యత్కిఞ్చిత్పచ్యతేగృహే । నభోక్తవ్యం పితౄణాంతదనివేద్యకథంచన ॥ * ॥ ఇతి । పక్వాన్నోపహతిపరిహారాయ పాకస్థానాదితో బహిష్కార్యానాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ మద్యపస్స్వైరిణీయాచ పరపూర్వాపతిస్తథా । నైవశ్రాద్ధేనిరీక్షేరన్నావాపాత్ప్రభృతిక్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆవాపః - పాకంకర్తుం తణ్డులాదీనాం పిఠరాదౌ ప్రక్షేపః , తత్ప్రభృతి , క్వచిత్ - భోజనస్థానే అన్యత్రవా, స్థితాన్భోజ్యపదార్థాన్ భుఞ్జానాంశ్చ విప్రాన్ శ్రాద్ధకర్మణి యథామద్యపాదయో నాభివీక్షేరం స్తథా తేదూరత ఏవాపసరణీయా ఇత్యర్థః । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలశ్చ వరాహశ్చ కుక్కుటశ్శ్వతథైవచ । రజస్వలాచషణ్ఢశ్చ నేక్షేరన్నశ్నతోద్విజాన్ ॥ హోమేప్రదానేభో

జ్యేచ యదేభిరవలోకితమ్ । దైవే కర్మణి పిత్ర్యే వా తద్గచ్ఛత్యయథాత
థమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉశనాఽపి — ॥ వా ॥ విడ్వరాహమార్జారకుక్కుట
నకులశూద్రరజస్వలాశూద్రాభర్తారశ్చ దూరతోఽపనేతవ్యాః ॥ * ॥ ఇ
తి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ కుక్కుటో విడ్వరాహశ్చ కాకశ్చైవ బి
డాలకః । వృషలీపతిశ్చ వృషళః షణ్డో నారీ రజస్వలా ॥ ఏతే తు శ్రాద్ధకా
లే వై వర్జనీయాః ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ కాషా
యవాసాః కుష్ఠీ వా పతితో బ్రూణహాపి వా । సఙ్కీర్ణయోనిర్విప్రశ్చ స
మ్బన్ధీ పతితస్య వా । వర్జనీయాస్తథైవైతే నివాపే సముపస్థితే ॥ * ॥
ఇతి । నివాపః - పితృభ్యో దానమ్, "పితృదానం నివాపస్స్యాత్" ఇత్య
మరేణాభిధానాత్ । ఉపస్థితశబ్దాత్పాకోపక్రమప్రభృతి వర్జనీయా ఇ
తి గమ్యతే । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యాసూతికాశౌచిమృతా
హారైశ్చ వీక్షితే । శ్రాద్ధే సురా న పితరో భుఞ్జతే పురుషర్షభ ॥ అహో
మాహిషకం దృష్ట్వా మధ్యే తు వృషలీపతిమ్ । అన్తే వార్ధుషికం దృష్ట్వా ని
రాశాః పితరో గతాః ॥ నీచైర్దృష్టం తథాస్పృష్టం పతితైః ప్రతిలోమజైః ।
ఆశౌచవద్భిరపరైశ్శూద్రాన్నం చైవ వర్జయేత్ ॥ శూద్రైస్స్పృష్టం చ దృ
ష్టం చ తద్ధృతం తన్నిమన్త్రితమ్ । తద్దత్తం చ తదుచ్ఛిష్టం శూద్రాన్నం ష
డ్విధం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ ఖఞ్జః కాణః కుణిశ్శ్వి
త్రీ దాతుః ప్రేష్యకరో భవేత్ । న్యూనాఙ్గో వాతిరిక్తాఙ్గస్తమప్యపనయేత్త
తః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలోఽపి — ॥ శ్లో ॥ బీభత్సుమశుచిం నగ్నం మత్తం ధూ
ర్తం రజస్వలాం । నీలకాషాయవసనం భిన్నకర్ణం చ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నగ్నాదయో న పశ్యేయుశ్శ్రాద్ధమేతత్కదా
చన । శ్రాద్ధం గచ్ఛన్తి తైర్దృష్టే పితరోఽథ పితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । నగ్నః -
వేదపరిత్యాగీ, ఆదిశబ్దేన వైదికకర్మానుష్ఠానత్యాగినో గృహ్యన్తే । తథా చ త
త్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవ వర్ణానాం త్రయీ సంవరణం యతః ।
యే వై త్యజన్తి తాం మోహాత్తే వై నగ్నా ఇతి స్మృతాః ॥ వృథాజటీ వృథాము
ణ్డీ వృథాచారశ్చ యో నరః । మహాపాతకినో యే చ తే వై నగ్నా ఇతి స్మృ
తాః ॥ * ॥ ఇతి । యది తు నగ్నాదయశ్శ్రాద్ధార్థం సంభారాదిమవా[illegible]

కంపశ్యేయుస్తదా కిం కార్యమిత్యపేక్షాయాం తత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అన్నం పశ్యేయురేతే తు యది వై హవ్యకవ్యయోః । ఉత్సృష్టవ్యం ప్రధానార్థం సంస్కారస్త్వపది స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రధానార్థమ్ - అగ్నౌకరణబ్రాహ్మణభోజనపిణ్డదానాత్మకప్రధానసంపాదనార్థమ్, అన్నమేతైరీక్షితముత్సృజ్యాన్యదన్నం సమ్పాద్యమ్, అన్నాన్తరసమ్పాదనాసామర్థ్యే తు నోత్సృష్టవ్యమ్, కింతు నగ్నాదిదర్శనజనితదోషాపాకరణార్థం స్మృతస్సంస్కారః కర్తవ్య ఇత్యర్థః । సంస్కారోఽపి తత్రైవోక్తః — ॥ శ్లో ॥ హవిషామథ పక్వానామశక్తౌ స్యాదవర్జనమ్ । మృత్సంపృక్తాభిరద్భిశ్చ ప్రోక్షణం తు విధీయతే ॥ సిద్ధార్థకైః కృష్ణతిలైః కార్యం చాప్యవకీరణమ్ । గురుసూర్యాగ్నిబస్తానాం దర్శనం తు ప్రయత్నతః ॥ * ॥ ఇతి । శుద్ధ్యన్తరమాహ జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ శుద్ధవత్యోఽథ కూష్మాణ్డ్యః పావమాన్యస్తరత్సమాః । పూతేన వారిణా దర్భైరన్నదోషానపానుదేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ఏతో న్విన్ద్రం స్తవామ” ఇత్యాద్యా ఋచశ్శుద్ధవత్యః, “యద్దేవా దేవహేళనమ్” ఇత్యాద్యాః కూష్మాణ్డ్యః, “పవమానస్సువర్జనః” ఇత్యాద్యాః పావమాన్యః, “తరత్సమన్దీ ధావతి” ఇత్యాద్యాస్తరత్సమాః, శుద్ధవత్యాదిమన్త్రాభిమన్త్రితముదకం దర్భైరుపాదాయాన్నదోషాపనోదనార్థమవోక్షణం కుర్యాదిత్యర్థః । సుమన్తురపి — ॥ వా ॥ చణ్డాలాద్యవేక్షితమన్నమభోజ్యమన్యత్ర మృద్భస్మహిరణ్యోదకస్పర్శనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కేశాద్యుపహతౌ తు నిత్యభోజనప్రకరణోక్తా శుద్ధిర్ద్రష్టవ్యా । అలం ప్రసక్తానుప్రసక్త్యా.

॥ నిమన్త్రితేభ్యో దేయద్రవ్యాణి ॥

నిమన్త్రితేభ్యో యద్దేయం తదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ తైలముద్వర్తనం స్నానం దన్తధావనమేవ చ । కృత్తరోమనఖేభ్యస్తు దద్యాత్తేభ్యః పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ఉత్తరేద్యుః పూర్వాహ్ణే కృత్తరోమనఖేభ్యో నిమన్త్రితేభ్యస్స్నానసాధనతైలాదికం దన్తకాష్ఠం చ దద్యాదిత్యర్థః । బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ శ్వః కరిష్యామీతి బ్రాహ్మణాన్నిమన్త్రయేత తాం శ్ఛ్వోభూతే శ్మశ్రుకర్మాభ్యఞ్జనైర్యథోపపాదం సమ్పూజ్య స్వయమాప్లుత్య శుచౌ దేశే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు ప్రచేతసోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ తైలముద్వర్తనం స్నా

నందద్యాత్పూర్వాహ్ణ ఏవతు । శ్రాద్ధభుగ్భోక్తృనఖశ్మశ్రుచ్ఛేదనంతు నకా
రయేత్ ॥ * ॥ ఇతి తన్నిషిద్ధక్షురకర్మతిథివిషయమితి చన్ద్రికామాధవీయా
దౌ వ్యవస్థాపితమ్ । సుధీవిలోచనేతు — ॥ వా ॥ శ్మశ్రుకర్మైకోద్దిష్టవిష
యమిత్యేకే, అష్టకాయామిత్యపరే, విహితమపి శిష్టాచారాభావాన్నా
న్యశ్రాద్ధేషు వపనమితి వృద్ధాః, అనేన నిమన్త్రితస్స్వయమేవ క్షౌరీచే
చ్ఛ్రాద్ధాహ్న ఏవ, " మృతా వా ఏషా త్వగమేధ్యా యత్కేశశ్మశ్రు మృ
తామేవ త్వచమమేధ్యామపహత్య యజ్ఞియో భూత్వా మేధముపైతి " ఇతి
శ్రుతేః । త్రయోదశవారం తూష్ణీం నిమజ్య శుష్కవస్త్రం పరిధాయ విధి
వత్స్నాత్వా శుద్ధో భవతి ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ తా
మ్బూలకృసరాదీనిదత్వా అభ్యజ్య స్నాతేషు స్నాతః ॥ * ॥ ఇతి । అభ్య
జ్య - స్నాపయిత్వా, ఏతేషు నిమన్త్రితేషు స్నాతేషు కర్తా స్నాత ఇత్య
ర్థః । అభ్యఞ్జస్యావశ్యకత్వముక్తం పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పాదశౌచం వి
నాఽభ్యఙ్గం ముద్గం మాషం వినా కృతమ్ । తత్సర్వం త్రిజటే తుభ్యం యత్తు
శ్రాద్ధమదక్షిణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ అహ్నష్షట్సు
ముహూర్తేషు గతేషు త్వథ తాన్ ద్విజాన్ । ప్రత్యేకం ప్రేషయేత్ప్రే
ష్యాన్ ప్రదాయామలకోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వాదశఘటికాభ్య ఊర్ధ్వం నిమ
న్త్రితబ్రాహ్మణానాం స్నానార్థం పరిచారకాణాం హస్తేష్వామలక క
ల్కం ప్రదాయ నిమన్త్రితబ్రాహ్మణేభ్యః ప్రత్యేకం దీయతామితి తాన్
ద్విజాన్ ప్రతి పరిచారకాన్ ప్రేషయేదిత్యర్థః । చన్ద్రికామాధవీయ
యోరత్ర వ్యవస్థా కృతా — ॥ వా ॥ ఏతదామలకకల్కదానం ప్రతిషిద్ధతై
లాసు తిథిషు ద్రష్టవ్యమ్, తాస్వప్యమావాస్యావ్యతిరిక్తాసు దేయమ్,
" ధాత్రీఫలైరమావాస్యాయాం న స్నాయాత్ " ఇత్యామలకోదకస్నా
నస్యాప్యమావాస్యాయాం నిషేధాత్, అనిషిద్ధతైలాయాం తు తిథౌ తై
లాదిదానమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా చ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ నిమన్త్రితా
నాం శ్రాద్ధేషు నిషిద్ధదివసేషుతు । అభ్యఞ్జనం నైవ దద్యాద్దద్యాద్ధాత్రీఫ
లోదకమ్ ॥ తచ్చామాయాం భానువారే నక్షత్రయ్యం పరివర్జయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । అత్ర కేచిత్ " ॥ శ్లో ॥ అష్టకాయామ[illegible]యాం శ్రా

ద్ధకర్మాణి । పిత్ర్యస్యతు వికారేషు తైలాభ్యఙ్గో విధీయతే ॥" ఇతి వచన మనుసరన్తః శ్రాద్ధేషు నిషిద్ధదినేఽపి తైలాభ్యఙ్గమాచరన్తి, యథోచితమత్ర గ్రాహ్యమ్ । తైలాదిదానే విశేషో దేవలేన దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ తైలముద్వర్తనం స్నానం స్నానీయం చ పృథగ్విధమ్ । పాత్రైరౌదుమ్బరైర్దద్యాద్వైశ్వదేవికపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉదుమ్బరమ్ - తామ్రమ్ .

శ్రాద్ధదేశే ప్రకల్ప్యద్రవ్యాణి

శ్రాద్ధదేశే ప్రకల్ప్యాని ద్రవ్యాణి పురాణేఽభిహితాని — ॥ శ్లో ॥ ఉపమూలం సకృల్లూనాన్ కుశాంస్తత్ర ప్రకల్పయేత్ । యవాంస్తిలాన్ బ్రుసీః కాంస్యమాపశ్శుద్ధైస్సమాహృతాః ॥ పార్ణరాజతతామ్రాణి పాత్రాణి స్యుస్సమిన్మధు । పుష్పధూపసుగన్ధాది క్షౌమం సూత్రం చ మేక్షణమ్ ॥*॥ ఇతి । బ్రుసీః - నిమన్త్రితానాముపవేశనార్థాన్యాసనాని, "వ్రతినామాసనం బ్రుసీ " ఇత్యమరసింహేనాభిహితత్వాత్, కాంస్యమ్ - కాంస్యమయం భాజనమ్, కాంస్యపాత్రతామ్రరాజతభాజనేషు యథాసామర్థ్యముపకల్పనం కార్యమ్, సుగన్ధాదీత్యాదిగ్రహణాదక్షతదీపాదికం గృహ్యతే, మేక్షణమ్ - కాష్ఠమయీ దర్వీ, తిలా జర్తిలా గ్రాహ్యాస్తదసమ్భవే గ్రామ్యా గ్రాహ్యాః । జర్తిలలక్షణముక్తం సత్యవ్రతేన — ॥ శ్లో ॥ జర్తిలాస్తు తిలాః ప్రోక్తాః కృష్ణవర్ణా వనేభవాః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జర్తిలాశ్చైవ విజ్ఞేయా అకృష్టోత్పాదితాస్తు యే ॥ * ॥ ఇతి । యత్త్వాపస్తమ్బేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అటవ్యాం యే సముత్పన్నా అకృష్టఫలితాస్తథా । తేవై శ్రాద్ధపవిత్రాస్తు తిలాస్తైన తిలా ఇతి ॥ * ॥ తత్, "అపశవో వా అన్యే గోఅశ్వేభ్యః పశవః " " అసత్రం వా ఏతద్యదఛన్దోమమ్ " ఇత్యాదివత్తేషాం ప్రశంసాపరమ్ । అత ఏవ బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ యతిస్త్రిదణ్డీ కరుణా రాజతం పాత్రమేవ చ । దౌహిత్రం కుతపః కాలశ్ఛాగః కృష్ణాజినం తథా ॥ గౌరాః కృష్ణాస్తథాఽరణ్యాస్తథైవ త్రివిధాస్తిలాః । పిత్ర్యాణాం తృప్తయే సృష్టా దశైతే బ్రహ్మణా స్వయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దౌహిత్రలక్షణముక్తం యాజ్ఞవల్క్యేన — ॥ శ్లో ॥ వనస్పతిగతే సోమే యా గౌస్సంచరతే తృణమ్ । తత్క్షీరసమ్భవం ఘృతం దౌహిత్రమితి కథ్యతే ॥ * ॥ ఇతి ।

బ్రసీషు విశేషమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ కుతపం చాసనే దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కుతపో నేపాళదేశప్రభవో రోమాదినిర్మితః కమ్బళః । తదుక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మధ్యాహ్నః ఖడ్గపాత్రంచ తథా నేపాళకమ్బళః । రౌప్యం దర్భాస్తిలాగావో దౌహిత్రశ్చాష్టమః స్మృతః ॥ పాపం కుత్సితమిత్యాహుస్తస్య సన్తాపకారణమ్ । అష్టావేతే యతస్తస్మాత్కుతపా ఇతి విశ్రుతాః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ నేపాళకమ్బళాభావే మేషాదిలోమనిర్మితకమ్బళమాత్రమపి పీఠాద్యపేక్షయా ప్రశస్తమ్, ఆసనోపకల్పనం భోజనార్థోపవేశనస్థానేషు కార్యమ్, ఉపక్లృప్తాసనేషు దర్భాస్తరణం కార్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాచ మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేషూపక్లృప్తేషు బర్హిష్మత్సు పృథక్పృథక్ । ఉపస్పృష్టోదకాన్సమ్యగ్విప్రాంస్తేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బర్హిష్మత్సు - దర్భవత్సు । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేషు సదర్భేషు వివిక్తేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ యస్త్వాసనోపయోగార్థం ప్రదద్యాత్కమ్బళం నవమ్ । అష్టాఙ్గయోగసంసిద్ధిస్తస్య పుంసోఽభిజాయతే ॥ యస్తృణైర్మృదుభిః శ్లక్ష్ణం నిర్మాయ శుభమాసనమ్ । దద్యాచ్ఛ్రాద్ధేషు తస్యాపి సుస్థిరాస్సర్వతశ్శ్రియః ॥ * ॥ ఇతి । కాంస్యపాణి రాజతతామ్రపాత్రాణి భోజనార్థమర్ఘ్యార్థంచ ఉపకల్ప్యాని, అత్ర రాజతస్య రజతమిశ్రస్యచ వైశిష్ట్యమాహ మనుః —॥ శ్లో ॥ రాజతైర్భాజనైరేషామపి వా రజతాన్వితైః । వార్యపి శ్రద్ధయా దత్తమక్షయాయోపకల్పతే ॥ * ॥ ఇతి । బైజావాపః — ॥ శ్లో ॥ రాజతాని ప్రశస్తాని పిత్ర్యే హైమాని దైవికే । అథవా తామ్రపాత్రాణి పిత్ర్యే హైమాని దైవికే ॥ * ॥ ఇతి । రాజతమధికృత్య మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ శివనేత్రోద్భవం యస్మాదతస్తత్పితృవల్లభమ్ । అమఙ్గళం తద్యత్నేన దేవకార్యేషు వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అమఙ్గళం రుద్రనేత్రజలప్రభవత్వాదితి భావః । ఫాణ్గేషు భోజనార్థం పలాశపత్రపాత్రాణ్యేవోపకల్ప్యాని నత్వన్యాని పర్ణపాత్రాణి । తథాచాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ నమృణ్మయాని కుర్వీత భోజనే దైవపిత్ర్యయోః । పాలాశేభ్యో వినానమ్యః పర్ణపాత్రాణి భోజనే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ “ పలాశపద్మపత్రేషు గృహీభుక్త్వైవద

వంచరేత్। " ఇతిపలాశపత్రనిషేధవచనం శ్రాద్ధవ్యతిరిక్తభోజనవిషయమ్, " ॥ శ్లో ॥ సదణ్డం కదళీపత్రం వామభాగాగ్రమాయతమ్। అగ్రం చేదన్యదిగ్భాగే నిరాశాః పితరోగతాః ॥ నిర్దణ్డంచ నిరగ్రంచ పశుచర్మసమంస్మృతమ్ । తస్మాదగ్రంచ దణ్డంచ శ్రాద్ధేతు నవికృన్తయేత్ ॥ శ్రాద్ధేఽహానితు సంప్రాప్తే రమ్భాపృష్ఠం నకృన్తయేత్ । కృన్తయేద్యది మూఢాత్మా నిరాశాః పితరోగతాః ॥ " ఇత్యాదివచనైశ్శ్రాద్ధే కదళీపత్రభోజనాభ్యనుజ్ఞానాత్, " నజాతికుసుమాని నకదళీపత్రమ్ " ఇతిప్రచేతసానిషేధాచ్చ కదళీపత్రభోజనం శ్రాద్ధే వైకల్పికమిత్యాహుః । అర్ఘ్యార్థంత్వన్యపర్ణపాత్రాణ్యప్యనిషిద్ధాని । అతఏవబైజావాపః — ॥ శ్లో ॥ ఖాదిరౌదుమ్బరాణ్యర్ఘ్యపాత్రాణి శ్రాద్ధకర్మణి । అప్యశ్మమృణ్మయానిస్యురపిపర్ణపుటాస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ సౌవర్ణరాజతౌదుమ్బరఖడ్గమణిమయానాం పాత్రాణామన్యతమేషు యానివావిద్యన్తే పర్ణపుటేషు వా ॥ * ॥ ఇతి । యాని - తైజసాదీని, తేషు వేత్యర్థః.

అత్రోపకల్పనీయాని పుష్పాణి బ్రహ్మాణ్డపురాణే దర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ శుక్లాస్సుమనసశ్శ్రేష్ఠాస్తథాపద్మోత్పలానిచ । గన్ధరూపోపపన్నాని యానిచాన్యానికృత్స్నశః ॥ జాతీచంపకలోధ్రాంశ్చ మల్లికాబాణబర్బరీః । చూతాశోకాటరూషంచ తులసీంతిలకంతథా ॥ పారన్తీం శతపత్రంచ భృఙ్గరాజంచ కేతకీమ్ । యూథికామతిముక్తంచ దద్యాత్పుష్పాణ్యమూనిచ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ జాత్యశ్చ సర్వాదాతవ్యా మల్లికాశ్వేతయూథికా । జలోద్భవాని సర్వాణి కుసుమానిచ చమ్పకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జాత్యః - మాలత్యాదయః । యత్వఙ్గిరసోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నజాతికుసుమాని ॥ * ॥ ఇతి । యచ్చక్రతునోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అసురాణాం కులే జాతా జాతిః పూర్వపరిగ్రహే । తస్యాదర్శనమాత్రేణ నిరాశాః పితరోగతాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర జాతీకుసుమనిషేధో వైకల్పికః । సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ తులసీశతపత్రంచ భృఙ్గరాజంతథైవచ । మరుకంమల్లికాచైవ పితౄణాముత్తమంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ తులసీశ్రాద్ధకాలేతు యదా శిరసిధారితా । తదాభోక్తాపితాతస్య విష్ణులోకే మహీ

యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే తులస్యా వర్జ్యత్వముక్తమ్, తత్ర మూలం చిన్త్యమితి చన్ద్రికాయామ్.

శ్రాద్ధవర్జనీయపుష్పాణ్యాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఉగ్రగన్ధీన్యగన్ధీని చైత్యవృక్షోద్భవాని చ । పుష్పాణి వర్జనీయాని రక్తవర్ణాని యాని చ ॥ జలోద్భవాని దేయాని రక్తాన్యపి విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । చైత్యవృక్షః - శ్మశానవృక్షః । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ న కణ్టకిజం దద్యాత్ కణ్టకిజమపి శుక్లం సుగన్ధి యత్తద్దద్యాన్న రక్తం దద్యాద్రక్తమపి కుఙ్కుమం జలజం చ దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ పద్మబిల్వార్కధుత్తూరపారిభద్రా అరూషకాః । న దేయాః పితృకార్యేషు పయశ్చైవావికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । పారిభద్రః- మన్దారః । బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జపాదికుసుమం భణ్డీరూపికా సకురణ్టకా । పుష్పాణి వర్జనీయాని శ్రాద్ధకర్మణి నిత్యశః ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిగ్రహణేన జపాకుసుమవద్రక్తానాం రక్తకరవీరాదికుసుమానాం వర్జ్యత్వముక్తమ్, భణ్డీ - మఞ్జిష్టా,

ధూపద్రవ్యేషూపకల్పనీయాని విష్ణుధర్మోత్తరే దర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ ధూపో గుగ్గులుజో దేయస్తథా చన్దనసారజః । అగురుశ్చ సకర్పూరతురుష్కస్త్వక్తథైవ చ ॥ * ॥ తురుష్కః - సల్లకీవృక్షః, త్వక్ - లవఙ్గమ్ । మరీచిరపి — ॥ శ్లో ॥ చన్దనాగురుణీ చోభే తమాలోశీరపద్మకమ్ ॥ * ॥ ఇతి

వర్జనీయం ధూపద్రవ్యమాహ విష్ణుః — ॥ వా ॥ జీవజం చ సర్వం న ధూపార్థే ॥ * ॥ ఇతి । జీవజమ్ - కస్తూర్యాది.

అనులేపనార్థముపకల్పనీయద్రవ్యమాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ కర్పూరఃకుఙ్కుమోపేతస్సుగన్ధి సితచన్దనమ్ । దైవికేఽప్యథవా పిత్ర్యే గన్ధదానే ప్రశస్యతే ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ చన్దనకుఙ్కుమకర్పూరాగురుపద్మకాన్యనులేపనార్థే ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ చన్దనాగురుకర్పూరకుఙ్కుమాని ప్రదాపయేత్ । అశ్వమేధమవాప్నోతి పితౄణామనులేపనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ శ్వేతచన్దనకర్పూరకుఙ్కుమాని శుభాని చ । విలేపనార్థం దద్యాత్తు ప్రీతిదం పితృవల్లభమ్ ॥ * ॥ ఇతి

వర్జ్యానాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేషువినియోక్తవ్యా నగన్ధా దేవదారుజాః । కల్కీభావంసమాసాద్య నచపర్యుషితాః క్వచిత్ ॥ నవిగన్ధాశ్చదాతవ్యా భుక్తశేషావశేషితాః । పూతిఞ్చమృగనాభిఞ్చ రోచనం రక్తచన్దనమ్ ॥ కాలేయంజాఙ్గకంచైవతురుష్కంచాపివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పూతిః - తృణవిశేషః , మృగనాభిః - కస్తూరీ , రోచనమ్ - గోరోచనమ్.

దీపార్థం స్నేహద్రవ్యేషూపకల్పనీయమాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ ఘృతాద్వాతిలతైలాద్వా నాన్యద్రవ్యాత్తుదీపకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రచాన్యద్రవ్యనిషేధో వసామేదోరూపద్రవ్యవిషయో నపునః కౌసుమ్భాదితైలవిషయః । యతఆహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఘృతేనదీపోదాతవ్య స్త్వథవాపౌష్పవనీరసైః । వసామేదోద్భవందీపం ప్రయత్నేనవివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఆచ్ఛాదనార్థముపకల్పనీయాని చన్ద్రికాయాం దర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ ఆచ్ఛాదనంతుయోదద్యాదహతం శ్రాద్ధకర్మణి । ఆయుః ప్రాకామ్యమైశ్వర్యం రూపంచలభతేశుభమ్ ॥ కౌశేయంక్షౌమకార్పాసం దుకూలమహతంతథా । శ్రాద్ధేష్వేతాని యోదద్యాత్కామానాప్నోతిపుష్కలాన్ ॥ * ॥ ఇతి । అహతలక్షణమాహ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఈషద్ధౌతం నవం శ్వేతం సదశంయన్నధారితమ్ । అహతంతువిజానీయాత్సర్వకర్మసుపావనమ్ ॥ స్వయంధౌతంచదేయంస్యాత్స్వపత్నీక్షాలితంచయత్ । ప్రదేయంపితృకార్యేషు కారుధౌతంనజాతుచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వాసాంసివాససీవాసో యోనదద్యాన్మృతేఽహని । సప్తజన్మసునగ్నస్స్యాద్దరిద్రశ్చప్రజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ యథావిభవసారేణ వస్త్రం దద్యాత్తుపైతృకే । ఉత్తరీయమభావేతు శోభనందర్భనిర్మితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ వా ॥ " యువాసువాసాః " ఇతివస్త్రం తదభావేయజ్ఞోపవీతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతందాతవ్యం వస్త్రాభావేవిజానతా । పితౄణాంవస్త్రదానస్య ఫలంతేనాప్యతేఽఖిలమ్ ॥ యజ్ఞోపవీతదానేనవినా శ్రాద్ధంతునిష్ఫలమ్ । తస్మాద్యజ్ఞోపవీతస్యదానమావశ్యకంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం దర్భాదిమేక్షణాన్తద్రవ్యముపకల్ప్య స్నాత్వా శుక్లంవాసఃపరిదధ్యాత్,

" స్నాతోఽధికారీభవతి దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి " " శ్రాద్ధకృచ్ఛుక్లవాసాస్స్యాత్ " ఇతిచస్మరణాత్.

శ్రాద్ధప్రకారః

స్నానానన్తరం యత్కర్తవ్యం తదాహ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ స్నాతస్సన్తాన్సమాహూతాన్స్వాగతేనార్చయేత్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । పృథక్పృథక్స్వాగతమితి బ్రూయాదిత్యర్థః । శఙ్ఖశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రయతోఽపరాహ్ణేశుచిశ్శుక్లవాసా దర్భహస్తస్స్వాగతమితిబ్రూయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అపరాహ్ణశబ్దోఽత్రావర్తనాదుపరితనభాగే ప్రయుక్తః, " ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వంముహూర్తాత్కుతపాద్యన్ముహూర్తచతుష్టయమ్ । ముహూర్తపఞ్చకంవాపి స్వధాభవనమిష్యతే ॥ " ఇతిస్మరణాత్ । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ తతస్సాన్త్వా నివృత్తేభ్యః ప్రత్యుత్థాయకృతాఞ్జలిః । పాద్యమాచమనీయంచ సంప్రయచ్ఛేద్యథాక్రమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్వాగతమిత్యుక్త్వామార్గకృతోపహతి శుద్ధ్యర్థం పాదప్రక్షాళనార్థముదకమాచమనార్థముదకంచ క్రమేణప్రయచ్ఛేదిత్యర్థః । తత ఆసనందత్త్వా పునర్నిమన్త్రయీత, తదుక్తంమాధవీయే — ॥ వా ॥ పునరపోదత్త్వా నిమన్త్రయేద్దైవేక్షణః క్రియతామ్, ఓం తథేతి విప్రాబ్రూయాత్, ప్రాప్నోతు భవానితి కర్తాపునర్బ్రూయాత్, ప్రాప్నవానీతి పునర్విప్రోబ్రూయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । నిమన్త్రణంచ నిరఙ్గుష్ఠం హస్తంగృహీత్వా కర్తవ్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ నిరఙ్గుష్ఠం గృహీత్వాతు విశ్వాన్దేవాన్సమాహ్వయేత్ । " ఇతిస్మరణాత్.

మణ్డలకరణమ్

తదనన్తరం గృహాఙ్గణే మణ్డలద్వయం కార్యమ్, తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సంమార్జితోపలిప్తేతు ద్వారికుర్వీతమణ్డలే । ప్రాఙ్గణేమణ్డలేకుర్యాద్దైవేపిత్ర్యేచకర్మణి ॥ అన్తరేణప్రకర్తవ్యం తయోర్మధ్యేషడఙ్గులమ్ । పాదోదకస్యసంయోగాత్పితృఘాతీప్రజాయతే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టేసపిణ్డేచ కుణ్డంకుర్యాద్యథావిధి । అన్యశ్రాద్ధేషుసర్వత్ర మణ్డలంతు విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । దక్షః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వంమణ్డలంతువిధీయతే । యావత్కాలంప్రేతనామ తావ

తుర్ణాం ప్రకీర్తితమ్ ॥ సపిణ్డీకరణాదూర్ధ్వం కుణ్డేషు క్షాళితం యది । కులక్షయకరం తత్స్యాన్నరకే పాతయేద్ధ్రువమ్ ॥ తదూర్ధ్వం క్షాళనం కుణ్డే స్త్రీపుత్రగృహనాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ గృహద్వారసమీపే తు భవనస్యాగ్రతో భువి । గోమయేనోపలిప్తాయాం గోమూత్రేణ తు మణ్డలే ॥ * ॥ ఇతి । గోమయసహితేన గోమూత్రేణ మణ్డలే కార్యే ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాఙ్గణే మణ్డలం కుర్యాద్దేవానాం చతురశ్రకమ్ । వితస్తిమాత్రం పిత్రర్థం వర్తులం దక్షిణం భవేత్ ॥ నాన్తః ప్రక్షాళయేత్పాదౌ దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి । నోత్తరే దక్షిణే నైవ పశ్చిమే న గృహాన్తరే ॥ ద్వారస్య పూర్వతః కుర్యాద్గోమయైర్మణ్డలద్వయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాదేశమాత్రం దేవానాం మణ్డలం చతురశ్రకమ్ । వితస్తిమాత్రం పిత్రర్థం మణ్డలం వర్తులం భవేత్ ॥ దేవానాముత్తరే కార్యం పిత్రర్థం దక్షిణే తథా । అన్తరాళం తు కర్తవ్యం తయోర్మధ్యే షడఙ్గులమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరేఽక్షతసంయుక్తాన్ పూర్వాగ్రాన్విన్యసేత్కుశాన్ । దక్షిణే దక్షిణాగ్రాంస్తు సతిలాన్విన్యసేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి ।

॥ పాదప్రక్షాళనమ్ ॥

మత్స్యేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అక్షతాభిస్సపుష్పాభిస్తదభ్యర్చ్యాపసవ్యగః । విప్రాణాం క్షాళయేత్పాదావభివాద్య పునః పునః ॥ * ॥ ఇతి । అపసవ్యతః - పూర్వముదఙ్మణ్డలం పశ్చాద్దక్షిణమణ్డలమభ్యర్చ్యేత్యర్థః । ఏవం చ మణ్డలకరణం తదర్చనం చ పదార్థానుసమయేన కార్యమ్, న తు కాణ్డానుసమయేనేత్యుక్తం భవతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ అక్షతాభిస్సపుష్పాభిర్దర్భైరద్భిరేవ చ । విప్రాణాం క్షాళయేత్పాదౌ దైవే చైవ పురోముఖః ॥ తిలైర్దర్భైస్తథా పుష్పైరద్భిర్గన్ధాదిమిశ్రితైః । పిత్ర్యాణాం క్షాళయేత్పాదౌ తథా ప్రత్యఙ్ముఖశ్శుచిః ॥ * ॥ పురోముఖః - ప్రాఙ్ముఖ ఇత్యర్థః । అత్ర కేచిత్, “ ॥ శ్లో ॥ అప్రవాహోదకస్నానం విప్రపాదావనేజనమ్ । గాయత్ర్యా జపమర్ఘ్యం చ హ్యాదిత్యాభిముఖం చరేత్ ॥ ” ఇతి వచనాద్దేవపిత్రోరుభయోరపి పాదప్రక్షాళనమాదిత్యాభిముఖః కుర్యాదిత్యా

హుః, అపరేతు — "॥శ్లో॥ దివా వా యది వా రాత్రౌ నకుర్యాత్ప్రాఙ్ముఖశ్శుచిః । ప్రత్యఙ్ముఖస్తు కుర్వీత విప్రపాదావనేజనమ్ ॥" ఇతి వచనాదాదిత్యాభిముఖయోర్దేవపిత్రోః పాదప్రక్షాళనం తదభిముఖః కుర్యాదితి, శిష్టాచారాదిహ వ్యవస్థా । ఘృతయుక్తేన గోమయేనాలిప్య పాదశౌచం విశిష్యతే, "॥శ్లో॥ ఆజ్యం గోమయసంయుక్తం పాదయోర్లేపయేద్యది । పితరస్తస్య కల్పాన్తమమృతేనాభిషేచితాః ॥" ఇతి స్మరణాత్ । "॥శ్లో॥ పాదప్రక్షాళనజలం నిక్షిపేద్దక్షిణాముఖః । పితౄణామితరేషాంతు నిక్షిపేదుత్తరాముఖః ॥" ఇతి స్మృత్యన్తరమ్ । నపవిత్రపాణిః ప్రక్షాళయేత్, "॥శ్లో॥ సర్వదా దర్భపాణిస్స్యాద్దైవే పిత్ర్యే చ కర్మణి । పాదశౌచం గన్ధలేపం నకుర్యాద్దర్భపాణినా ॥ సపవిత్రేణ హస్తేన విప్రపాదావనేజనాత్ । యథా వజ్రహతో వృత్రస్తథైవ పితృదేవతాః ॥" "॥శ్లో॥ గ్రన్థిర్యస్య పవిత్రస్య విప్రపాదావనేజనే । యథా వజ్రహతో వృత్రో దేవతాః పితరస్తథా ॥" ఇత్యాదిస్మరణాత్ । అత్ర భరద్వాజః — ॥శ్లో॥ పాదావాజానువాజఙ్ఘం అపి వా చరణద్వయమ్ । కూర్పరాన్తం కరౌ సవ్యే క్షాళయేత్ప్రథమం బుధః ॥ * ॥ ఇతి । పారిజాతే తు — ॥శ్లో॥ నాన్తః ప్రక్షాళయేత్పాదౌ కర్తా పిత్ర్యాదికర్మసు । అజ్ఞానాద్యది కుర్వీత పాతయేదుభయం కులమ్ ॥ పాదప్రక్షాళనం శ్రాద్ధే పరం గుల్ఫద్వయాద్యది । కుర్వీత రోమసంస్పర్శాత్తత్తోయం రుధిరం భవేత్ ॥ తిష్ఠన్న క్షాళయేత్పాదౌ క్షాళయేత్తు తథా యది । నరశ్చణ్డాలయోనిస్స్యాద్యది గఙ్గాం న పశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । దైవపూర్వకం పాదప్రక్షాళనం కుర్యాత్ । తథా చ బ్రహ్మనిరుక్తే — ॥శ్లో॥ పాద్యం చైవ తథా చార్ఘ్యం దైవమాదౌ ప్రయోజయేత్ । శన్నో దేవీతి మన్త్రేణ పాద్యం చైవ ప్రదాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాదార్ఘ్యయోర్దైవపూర్వానుష్ఠానం నిమన్త్రణాదీనాం సర్వేషాం ప్రదర్శనార్థమ్, "॥శ్లో॥ సదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం తత్పూర్వం చ ప్రవర్తయేత్ । అన్యథా హ్యవలుమ్పన్తి సహైవాసురరాక్షసాః ॥ దేవకార్యాద్ద్విజాతీనాం పితృకార్యం విశిష్యతే । దైవం హి పితృకార్యస్య పూర్వమాప్యాయనం స్మృతమ్ ॥ తేషామారక్షభూతం తు దైవం పూర్వం నియోజయేత్ ।

ఉపచారానపి తథా దైవాపూర్వం ప్రయోజయేత్ ॥" ఇతి క్రతుస్మరణాత్ । పాదప్రక్షాళనం కర్తా స్వయమేవ కుర్యాత్, "॥ శ్లో ॥ పాదప్రక్షాళనం కుర్యాత్స్వయమేవ వినీతవత్ ।" ఇతి యమస్మరణాత్ । శన్నో దేవీరితి మన్త్రేణ పురూరవార్ద్రవసంజ్ఞక విశ్వేదేవా ఇదం వః పాద్యమితి సామాన్యనామ్నా విశేషనామ్నా చ నిర్దిశ్య వైశ్వదేవిక బ్రాహ్మణపాదయోః పాదోదకం ప్రక్షిప్య, "సమస్తసంపత్సమవాప్తి" ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైః పాదప్రక్షాళనం కుర్యాత్ । విశ్వేదేవా ఇతి సామాన్యనామనిర్దేశః, విశేషనామాని చ బృహస్పతినా దర్శితాని — ॥ శ్లో ॥ క్రతుర్దక్షో వసుస్సత్యః కాలః కామస్తథైవ చ । ధురిశ్చ రోచనశ్చైవ తథా చైవ పురూరవాః ॥ ఆర్ద్రవశ్చ దశైతే తు విశ్వేదేవాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । విభజ్య దర్శయతి శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ ఇష్టిశ్రాద్ధే క్రతుర్దక్షస్సంకీర్త్యౌ వైశ్వదేవికే । నాన్దీముఖే సత్యవసూ కామ్యే చ ధురిరోచనౌ ॥ పురూరవార్ద్రవౌ చైవ పార్వణే సముదాహృతౌ । నైమిత్తికే కాలకామావేవం సంకీర్తయేదితి ॥ * ॥ ఇష్టిశ్రాద్ధమ్ - యాగాదికర్మాఙ్గశ్రాద్ధమిత్యర్థః । ఏవం పిత్రర్థబ్రాహ్మణపాదప్రక్షాళనమ్, శన్నో దేవీరితి మన్త్రేణ పితరముకగోత్ర దేవదత్తశర్మన్నిదం తే పాద్యమ్, పితామహాముకగోత్ర యజ్ఞదత్తశర్మన్నిదం తే పాద్యమ్, ప్రపితామహాముకగోత్ర విష్ణుమిత్రశర్మన్నిదం తే పాద్యమితి, ఏకబ్రాహ్మణపక్షే తు పితృపితామహప్రపితామహా అముకగోత్రా అముకశర్మాణ ఇదం వః పాద్యమితి వా విశేషః । పాద్యాదిసమర్పణే పితౄణాం నామగోత్రం చ వక్తవ్యమ్ । తథా చ మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ నామగోత్రం పితౄణాం తు ప్రాపకం హవ్యకవ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । హవ్యకవ్యగ్రహణం పాద్యాదీనామపి ప్రదర్శనార్థమ్, "॥ శ్లో ॥ ఆవాహనేఽర్ఘ్యసంకల్పే పిణ్డదానే తిలోదకే । అక్షయ్యాసనయోః పాద్యే గోత్రం నామ ప్రకీర్తయేత్ ॥" ఇతి స్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆవాహనాసనే పాద్యే హ్యన్నదానే తథైవ చ । అక్షయ్యే పిణ్డదానే చ గోత్రం నామ చ కీర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితిసుతాః పితరః శ్రాద్ధదేవతాః । వస్వాదినామభిః శ్రాద్ధం యే కుర్వన్తి సమాహితాః ॥ శ్రాద్ధే పితౄన్ సముభ్య

ర్బ్యతేయాస్త్రిఫలమక్షయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హైరినసిః — ॥ వా ॥ వసవః పిత
రో రుద్రాః పితామహా ఆదిత్యాః ప్రపితామహా య ఏవం విద్వాన్ పితౄన్ య
జతే వసవో రుద్రా ఆదిత్యాశ్చాస్య ప్రీతా భవన్తి ॥ * ॥ ఇతి । అవశ్యం నామ
గోత్రమన్త్రాద్యుచ్చారణవద్వస్వాదిరూపేణ పిత్రాదయో ధ్యాతవ్యా ఇత్యు
క్తం భవతి । నిమన్త్రణప్రభృత్యాశ్రాద్ధపరిసమాప్తేర్వైశ్వదేవికం ప్రద
క్షిణం యజ్ఞోపవీతినా కార్యమ్, పిత్ర్యమపసవ్యం ప్రాచీనావీతినా కార్యమ్,
“ ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతీ దేవానాం కుర్యాత్సర్వం ప్రదక్షిణమ్ । అపసవ్యం త
తః కృత్వా పితౄణామప్రదక్షిణమ్ ॥ దక్షిణాగ్రాశ్చ దర్భాస్స్యుస్స చ వై ద
క్షిణాముఖః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ సర్వం
దేవార్థముపచారముపవీతీ ప్రాఙ్ముఖః ప్రదక్షిణం ప్రాగగ్రైర్దర్భైర్దేవ
తీర్థేన పూర్వం కృత్వా పితృభ్యస్సర్వం దక్షిణాముఖః కుర్యాత్ప్రత్రనన్తరం
దేవవత్సర్వం విష్ణోః కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥
ఉదఙ్ముఖస్తు దేవానాం పితౄణాం దక్షిణాముఖః । ప్రదద్యాత్పార్వణే స
ర్వం దేవపూర్వం విధానతః ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ వా ॥ ఆచ
మనే చాగ్నిముఖే చాభిశ్రవణే చానువ్రజన ప్రదక్షిణేషు పశ్చాద్ధోమేషు య
జ్ఞోపవీతమన్యత్ర ప్రాచీనావీతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పశ్చాద్ధోమః - ప్రాయ
శ్చిత్తహోమః । అత్ర కపర్దీ — ॥ శ్లో ॥ ఆఘారదార్వగ్నిముఖాజ్యభా
గ ప్రదక్షిణానువ్రజనేషు తద్వత్ । ఆఘారయోస్స్విష్టకృతి ప్రసిద్ధం య
జ్ఞోపవీతం హి కపర్దినస్స్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥
అపసమాప్తేః ప్రాచీనావీతమన్యత్ర ప్రాణాయామాఘారహోమాజ్యభా
గాగ్నిముఖస్విష్టకృద్ధోమప్రాయశ్చిత్తాహుత్యభిశ్రవణాచమన ప్రదక్షి
ణనమస్కారానువ్రజనేభ్యః ॥ * ॥ ఇతి । భాష్యకారః — ॥ వా ॥ ని
రూహోద్వాసన పరిధ్యాధాన లేఖోల్లేఖనాదికం పిత్ర్యేఽపి సమాన
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । దైవసమానమిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సూక్త
స్తోత్రజపం త్యక్త్వా వివాహపరివేషణమ్ । విసర్జనం సౌమనస్యం స్వాగతం
ప్రార్థనం తథా ॥ విప్రప్రదక్షిణం చైవ స్వస్తివాచనకం తథా । పిణ్డాభ్యా
ణం దక్షిణాం చ ప[illegible]త్యక్త్వా వ్యాదికం వినా ॥ పిత[illegible]

చీనావీతినాసదా ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాచీనావీతినాసమ్యగపసవ్యమతన్ద్రిణా । పిత్ర్యమానిధనాత్కార్యంవిధివద్దర్భపాణినా ॥*॥ ఇతి । ఆనిధనాత్ - ఆశ్రాద్ధపరిసమాప్తేరిత్యర్థః । విశేషాన్తరమాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణంపాతయేజ్జాను దేవాన్పరిచరన్సదా । పాతయేదితరజ్జాను పిత్ౄన్పరిచరన్సదా ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రదక్షిణంతుదేవానాంపిత్రూణామప్రదక్షిణమ్ । దేవానామృజవోదర్భాః పిత్రూణాంద్విగుణాఃస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । ద్విగుణాః - మధ్యభగ్నేనద్విగుణీకృతాఇత్యర్థః । తథాచశౌనకః — ॥ వా ॥ దర్భాన్ద్విగుణభుగ్నానాసనంప్రదాయ ॥ * ॥ ఇతి । ఆసనగ్రహణం దర్భసాధ్యపితృకర్మోపలక్షణార్థమ్ .

ఆచమనవిధిః

పాదప్రక్షాళనానన్తరంకర్తా మణ్డలస్యోత్తరభాగే ఈశానదిగ్భాగేవా పూర్వమాచామేత్, తతోనిమన్త్రితఆచామేత్, “ ॥ శ్లో ॥ మణ్డలస్యోత్తరేభాగే విప్రస్యాచమనంభవేత్ । అమృతంస్యాద్ధితత్తోయమన్యత్ర రుధిరంభవేత్ ॥ కుణ్డస్యోత్తరపూర్వేవాద్విజస్యాచమనంభవేత్ । దక్షిణేతుసురాతుల్యం పశ్చిమే రుధిరంభవేత్ ॥ కర్తురాచమనాత్పూర్వం భోక్తురాచమనంయది । శునోమూత్రసమం తోయమిత్యేవం మనురబ్రవీత్ ॥ కర్తురాచమనంపూర్వం కుణ్డస్యోత్తరతోభవేత్ । అపివైశానదిగ్భాగే కార్యమాచమనంతదా ॥” ఇతిస్మరణాత్ .

ఆచమనానన్తరకర్తవ్యమ్

ఆచమనానన్తరకర్తవ్యమాహ క్రతుః — ॥ శ్లో ॥ దర్భపాణిర్ద్విరాచమ్య శుక్లవాసాజితేన్ద్రియః । పరిశ్రితేశుచౌదేశే గోమయేనోపలేపితే ॥ దక్షిణాప్రవణేసమ్యగాచాన్తాన్ప్రయతాన్శుచీన్ ॥ ఆసనేషు సదర్భేషు వివిక్తేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అపరాహ్ణేసమభ్యర్చ్య స్వాగతేనాగతాంస్తుతాన్ । పవిత్రపాణిరాచాన్తానాసనేషూపవేశయేత్ । ద్వౌదైవేప్రాక్త్రయఃపిత్ర్యఉదగేకైకమేవవా ॥ * ॥ ఇతి । దైవే - వైశ్వదేవే, ద్వౌ, ప్రాక్ - ప్రాఙ్ముఖౌ, బ్రాహ్మ

ణావుపవేశ్యౌ, పిత్ర్యే-పిత్రాదిస్థానే, త్రయః, ఉదక్-ఉదఙ్ముఖాః, ఉప
వేశ్యాః, వైశ్వదేవపిత్ర్యేచైకైకంవోపవేశయేదిత్యర్థః। చన్ద్రికాయామ్
॥ శ్లో ॥ విప్రౌతుప్రాఙ్ముఖౌదైవేద్వౌతుపూర్వంనివేశయేత్। ఉత్తరాభిఖా
న్విప్రాంస్త్రీన్పితృభ్యశ్చసర్వదా ॥ * ॥ ఇతి। విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥
పిత్రాదీనాంత్రయాణామయుగ్మాన్కుశాన్ద్విగుణభుగ్నాన్ప్రదక్షిణం వా
మతోవిష్టరార్థమాసనేషూదకపూర్వకందత్వాపునరుదకందద్యాత్, “అ
పఃప్రదాయ ద్విగుణభుగ్నాన్కుశాన్దత్వాఽపఃప్రదాయ” ఇత్యాశ్వలా
యనస్మరణాత్। ఏతచ్చాద్యన్తయోరుదకదానం వైశ్వదేవే పిత్ర్యేచ ప్ర
తిపాదనార్థంద్రష్టవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి। పితృమేధసారేఽపి — ॥ వా ॥ ప్రా
ఙ్ముఖావుదగపవర్గాన్ వైశ్వదేవే పిత్ర్యేతూదఙ్ముఖాన్ప్రాగపవర్గాన్
ప్రాఙ్ముఖాన్దక్షిణాపవర్గాన్వావిప్రాన్సదర్భోపక్లృప్తేష్వాసనేషూదక
దానపూర్వం ద్విగుణభుగ్నాన్దర్భాన్వామతోవిష్టరార్థందత్వానివే
శ్యాపఃప్రదాయ ॥ * ॥ ఇతి। బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ అయుగ్మాన్
బ్రాహ్మణాన్సుప్రక్షాళితపాణిపాదానపఆచమయ్య సదర్భోపక్లృప్తేష్వాస
నేషు ప్రాఙ్ముఖానుపవేశయత్యుదఙ్ముఖాన్వా, యది ప్రాఙ్ముఖాన్దక్షిణా
పవర్గం యద్యుదఙ్ముఖాన్ప్రాగపవర్గమ్ ॥ * ॥ ఇతి। సఏవ ॥ శ్లో ॥ ప్ర
దక్షిణంతుదేవానామ్ ॥ * ॥ ఇతి। దేవానాంబ్రాహ్మణాఃప్రదక్షిణం దక్షిణ
దిగుపక్రమముదగపవర్గంయథాభవతితథాఆసీరన్నిత్యర్థః। యమః —
॥ శ్లో ॥ దక్షిణాసంస్థాఆసీరన్నస్పృశన్తఃపరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి। దక్షిణా
సంస్థాఇత్యస్యప్రాక్సంస్థాఇత్యప్యర్థః స్మృత్యన్తరేఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥
పశ్చాద్ధారాత్సముపక్రమ్య ప్రాచ్యాంనిష్ఠాయదాభవేత్। దక్షిణాసంస్థితి
ర్హ్యేషా పిత్ర్యాణాంశ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి। నిష్ఠా - సమాప్తిః, అస్పృ
శన్త ఇతి - అనుచ్ఛిష్టదశాయామపి పరస్పరస్పర్శోయథానభవతితథా ఆసీ
రన్నిత్యర్థః। తథాచగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ స్పర్శైస్పర్శైర్భవేత్పాపమేక
పఙ్క్తినియోగతః। హీనవృత్తాదిపఙ్క్తౌతు యుక్తంతస్మాద్వివేచనమ్ ॥ * ॥
ఇతి। చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేష్వాసనందద్యాన్నతుహస్తేక
దాచన। తదాతియదిముఞ్చాత్రా నిరాశాఃపితరోగతాః ॥ * ॥ ఇతి। ప్రత్యే

తాః — ॥ శ్లో ॥ దర్భాంశ్చైవాసనే దద్యాన్న తు పాణౌ కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆసనే చాసనం దద్యాద్వామే వా దక్షిణేఽపి వా । పితృకర్మణి వామే వై దక్షిణే దైవకర్మణి ॥ * ॥ ఇతి.

ఉపవేశనక్రమః

ఉపవేశనక్రమమాహ విష్ణుః — ॥ వా ॥ విప్రాన్స్వాగతాన్స్వాచాన్తాన్యథాభూయోవిద్యం కుశోత్తరేష్వాసనేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యథాభూయోవిద్యమ్ - విద్యాతారతమ్యానుసారేణ, వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణపఙ్క్తౌ పైతృకబ్రాహ్మణపఙ్క్తౌ చ ప్రథమద్వితీయాదిక్రమేణోపవేశయేదిత్యర్థః । పైఠీనసిరపి — ॥ శ్లో ॥ విద్యాతపోధికానాం వై ప్రథమాసనముచ్యతే । ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం భోజనాదిసమం స్మృతమ్ ॥ అయుక్తోఽగ్రాసనం గచ్ఛన్ పఙ్క్త్యాహరతి దుష్కృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నియుక్త ఏవాగచ్ఛేదిత్యర్థః । హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సన్తిష్ఠమానేష్వర్హత్సు యోఽనర్హోఽగ్రాసనం శ్రయేత్ । గృహ్ణాతి స మలం పఙ్క్త్యా ఆయుషా చ వియుజ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాత్స్వాన్యానతిక్రమేణైవాగ్రాసనం సమాశ్రయేదిత్యభిప్రాయః । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పాణిపాదముఖాన్ప్రాశ్య స్వాచాన్తాస్సుసమాహితాః । తేష్వాసనేషు సంస్థాప్యా విప్రాస్తేన క్రమేణ తు ॥ * ॥ ఇతి । యేన క్రమేణోపవేశనే కృతే నాన్యానతిక్రమస్తేన క్రమేణేత్యర్థః । పూర్వమాసనోపక్లృప్త్యభావే స్మృత్యన్తరేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ తత్రాసనాని దేయాని తిలాంశ్చాపి కుశైస్సహ । పృథక్పృథక్చాసనేషు తిలతైలేన దీపకాః ॥ * ॥ ఇతి । స్థాపనీయా ఇతి శేషః.

ఉపవేశనప్రకారః

ఉపవేశనప్రకారమాహ యమః — ॥ వా ॥ ఆసనం సంస్పృశన్ సవ్యేన పాణినా దక్షిణేన బ్రాహ్మణముపసంగృహ్య సమాధ్వమితి చోక్త్వోపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆస్యతామిత్యుక్త్వా చోపవేశయేదిత్యర్థః, "ఆస్యతామితి తాన్బ్రూయాదాసనం సంస్పృశన్నపి" ఇతి స్మృత్యన్తరేఽభిధానాత్ । ధర్మః — ॥ శ్లో ॥ జానూన్వాలభ్య తతో దేవానుపవేశ్య తతః పితౄన్ । సమస్తాభిర్వ్యాహృతిభిరాసనేషూపవేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి

ఉపవిష్టనియమాః

ఉపవిష్టబ్రాహ్మణనియమాశ్చ స్మృత్యన్తరే దర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ పవిత్రపాణయస్సర్వే తే చ మానవ్రతాన్వితాః । ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శం వర్జయన్తః పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మౌనిత్వం చ బ్రాహ్మణోద్యకథావ్యతిరిక్తవిషయమ్ । అత ఏవ యమః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మోద్యాశ్చ కథాః కుర్యుః పితౄణామేతదీప్సితమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

దర్భాసనదానాత్పూర్వకృత్యమ్

కశ్యపాద్యాసనేషూపవేశనానన్తరం దర్భాసనదానాత్పూర్వకృత్యముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధభూమిం గయాం ధ్యాత్వా ధ్యాత్వా దేవం గదాధరమ్ । తాభ్యాం చైవ నమస్కృత్య తతః శ్రాద్ధం ప్రవర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధం కరిష్య ఇత్యేవముపవిష్టాన్ బ్రాహ్మణాన్ పృచ్ఛేదిత్యర్థః । అత ఏవోక్తం తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ ఉభౌ హస్తౌ సమాకృత్య జానుభ్యామన్తరే స్థితౌ । సప్రశ్రయశ్చోపవిష్టాన్ సర్వాన్ పృచ్ఛేద్ద్విజోత్తమాన్ ॥ * ॥ ఇతి । కురుష్వేతి తైరనుజ్ఞాతః “ దేవతాభ్యః పితృభ్యశ్చ ” ఇతి మన్త్రం త్రిః పఠేత్ । తదుక్తం బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం కరిష్య ఇత్యేవం పృచ్ఛేద్విప్రాన్ సమాహితః । కురుష్వేతి స తైరుక్తో మన్త్రమేతం త్రిరుచ్చరేత్ ॥ దేవతాభ్యః పితృభ్యశ్చ మహాయోగిభ్య ఏవ చ । నమస్స్వధాయై స్వాహాయై నిత్యమేవ నమో నమః ॥ ఆద్యేఽవసానే శ్రాద్ధస్య త్రిరావృత్తం జపేత్సదా । పఠ్యమానమిమం శ్రుత్వా శ్రాద్ధకాల ఉపస్థితే ॥ పితరః క్షిప్రమాయాన్తి రాక్షసాః ప్రద్రవన్తి చ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కర్తవ్యాన్తరమాహ నిగమః — ॥ వా ॥ అపహతా ఇతి తిలాన్వికిరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ అపహతా అసురా రక్షాంసి పిశాచా యే క్షియన్తి ” ఇతి మన్త్రేణ తిలాన్వికీర్య బ్రాహ్మణానామాసనేషు పూర్వోక్తప్రకారేణ దర్భాసనం దద్యాత్, “ కురుష్వేతి స తైరుక్తో దద్యాద్దర్భాసనం తతః ” ఇతి స్మరణాత్ । దర్భాసనదానం చ బ్రాహ్మణహస్తే అప ఆసిచ్య కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ పాణిప్రక్షాళనం దత్త్వా విష్టరార్థం కుశానపి । ఆవాహయేదనుజ్ఞాతో విశ్వేదేవాస ఇత్యృచా ॥ ” ఇతి [illegible] । ద్వే

కర్మణి యవసహితదర్భాసనం దద్యాత్, "దేవానాం సయవాదర్భాః" ఇతి కారకగృహ్యేఽభిధానాత్ । కమ్బళాద్యాసనస్య దక్షిణభాగే పురూరవార్ద్రవసజ్ఞకానాంవిశ్వేషాం దేవానామిదమాసనమితి, వామేతు పితృపితామహప్రపితామహానామిదమాసనమితి దర్భాసనం దద్యాత్ । తథాచ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అక్షయ్యాసనయోష్షష్ఠీద్వితీయావాహనేస్మృతా । అన్నదానేచతుర్థీస్యాచ్ఛేషాస్సంబుద్ధయస్స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి.

ఆసనదానానన్తరకృత్యమ్

అనన్తరకృత్యమాహాయమః — ॥ శ్లో ॥ యవహస్తస్తతోదేవాన్ విజ్ఞాప్యావాహనంప్రతి । ఆవాహయేఽనుజ్ఞాతో విశ్వేదేవాస ఇత్యృచా॥ విశ్వేదేవాశ్శృణుతేతి మన్త్రంజప్త్వా తతోఽక్షతాన్ । ఓషధయఇతి మన్త్రేణ ప్రకిరేత్తుప్రదక్షిణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ శ్రాద్ధకర్తాగృహీతయవఃపురూరవార్ద్రవసంజ్ఞకాన్ విశ్వాన్ దేవానావాహయామీతి విజ్ఞాప్యతైరావాహయేత్యనుజ్ఞాతః "విశ్వేదేవాసఆగత" ఇత్యనయర్చావిశ్వాన్దేవాన్ బ్రాహ్మణేష్వావాహ్య యవాన్ బ్రాహ్మణస్య దక్షిణపాదే సవ్యపాదేచ దక్షిణజానుని సవ్యజానునిచ దక్షిణాంసే వామాంసేచ శిరసిచ సమారోప్య "విశ్వేదేవాశ్శృణుతేమంహవమ్" ఇతిమన్త్రంజపిత్వా ప్రదక్షిణం దక్షిణపాదాదిమస్తకాన్తమ్ "ఓషధయః ప్రతిమోదధ్వమ్" ఇతిమన్త్రేణాక్షతానారోపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ దేవార్చ్చాదక్షిణాదిస్స్యాత్పాదజాన్వం సమూర్ధసు । శిరోంసజానుపాదేషు వామాద్యాదిషుపైతృకే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేవేభ్యో నిఖిలందద్యాత్పాదజాన్వం సమూర్ధసు । శిరోంసజానుపాదేషు వామాద్యాదిషుపైతృకే ॥ పితృభ్యోనిఖిలందద్యాత్స్వధాకారేణసర్వదా । అక్షయ్యమాసనంచైవ వర్జయిత్వార్ఘ్యమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనస్తు — ॥ వా ॥ విశ్వాన్దేవానావాహయిష్యామీతి పృచ్ఛత్యావాహయేత్యనుజానాతి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర [illegible] క్రతుదక్షసత్యాదీనాంచ దక్షప్రజాపతేర్దుహితరివిశ్వాఖ్యాయాం [illegible] చన్ద్రికాయాముక్త్వా త్రిస్సమభూదిత్యుక్త్వా త్రిమపిజ్ఞాత్వాఽఽవా

హనంకర్తవ్యమ్, ఉత్పత్తిశ్చ తేషాంపురాణేఽభిహితా — ॥శ్లో॥ దక్షస్య
దుహితా సాధ్వీ విశ్వానామపరిశ్రుతా । తస్యాఃపుత్రా మహాభాగా విశ్వే
దేవాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి । ఉక్తోత్పత్తిరావాహనసమయే జ్ఞాతవ్యా;
అతఏవక్రతుదక్షాదిసంజ్ఞాం దక్షదుహితుర్యుత్పత్తించ యే నవిదురావాహ
నకర్తారస్తేషామనుకల్పమాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ నామచైవతథోత్పత్తిం న
విదుర్యేద్విజాతయః । శ్లోకమేకంపఠేయుస్తే బ్రాహ్మణానాం సమీపగాః॥
ఆగచ్ఛన్తుమహాభాగా విశ్వేదేవామహాబలాః । యఅత్రవిహితా శ్రాద్ధే
సావధానాభవన్తుతే ॥ * ॥ ఇతి । "విశ్వేదెవాశ్శృణుతేమంహవంమే"
ఇతి మన్త్రజపానన్తరమేతంశ్లోకం జపేయురిత్యర్థః । తథాచబోధాయనే
న — "విశ్వేదేవాశ్శృణుత" "ఆగచ్ఛంతు" ఇతిమన్త్రద్వయం వి
శ్వేదెవావాహనే విహితమ్, ఆపస్తంబ్బినామపి బోధాయనోక్తమేవ
గ్రాహ్యమ్, "బోధాయనమతంకృత్వా స్వసూత్రఫలభాగ్భవేత్ ।"
ఇతిస్మరణాత్ । యత్విదంవచనమ్ "॥ శ్లో ॥ తతోమన్త్రంజపేన్మానీవి
శ్వేదెవాసఆగత । విశ్వేదేవాశ్శృణుతేతి ద్వితీయం తదనన్తరమ్ ॥ తృతీ
యంతుజపేన్మన్త్రమాగచ్ఛన్త్విత్యతఃపరమ్ ।" ఇతితదాశ్వలాయనాది
విషయమ్ । యద్యపి నక్వాపి దశవిశ్వేదేవాదేవతాత్వేనోక్తాః, కింతు
ద్వౌద్వావేకస్మింశ్శ్రాద్ధే దేవతాత్వేనోక్తౌ, తథాప్యావాహనాదౌ పు
రూరవార్ద్రవసంజ్ఞకాన్విశ్వాన్ దేవానావాహయామీత్యేవం బహువచ
నాన్తతయైవప్రయోగఃకార్యః, "విశ్వాన్ దేవానావాహయిష్యామీతి
పృచ్ఛతి" "॥ శ్లో ॥ నిరఙ్గుష్ఠంగృహీత్వాతు విశ్వాన్ దేవాన్ సమా
హ్వయేత్ ।" ఇతిబహువచనాంతతయైవ ప్రయోగదర్శనాత్ । ఏవం
పిత్రాదిషుపితరః పితామహాఃప్రపితామహాఇతి సర్వోపచారేషు బహువ
చనాం తప్రయోగో యుజ్యతే । చంద్రికాయాం — ॥ వా ॥ వైశ్వదేవి
క బ్రాహ్మణానేకత్వేఽపి నప్రతిబ్రాహ్మణమావాహనావృత్తిః, సకృ
దావాహనేనైవానేకాధిష్ఠానే దేవతాధ్యానసమ్భవాత్ । యద్యద్దేవతా
రాధనార్థం క్రియతే యథారోపణాది తత్ప్రతిబ్రాహ్మణమావర్తనీయమ్,
సన్నిపత్యోపకారకేష్వావృత్తింవినా [illegible] శ్వే

దేవాశ్శృణుత" ఇతిమన్త్రజపస్తునావర్తతే, సకృజ్జప్తేనైవమన్త్రసాధ్యా దృష్టసిద్ధేః ॥ * ॥ ఇతి । పైతృకావాహనమాహాశ్వాలాయనః — ॥ వా ॥ పితౄనావాహయిష్యఇతిబ్రాహ్మణాన్ పృష్ట్వాఽఽవాహయేతి తైరనుజ్ఞాత ఉశన్తస్త్వేతి మన్త్రేణావాహ్యనమోవఃపితరఇతిమన్త్రేణోపతిష్ఠేత ॥*॥ ఇతి । ప్రచేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ శిరఃప్రభృతి పాదాన్తం నమోవఇతి పైతృకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ద్విగుణాంస్తు కుశాన్ దత్త్వా హ్యుశన్తస్త్వేత్యృచాపితౄన్ । ఆవాహ్యతదనుజ్ఞాతోజపేదాయన్తు న స్తతః ॥ * ॥ ఇతి । పురాణే — ॥ శ్లో ॥ జపేదాయన్తునఇతి మన్త్రం న మృగశేవతః । శుద్ధర్క్షం పితృసత్రస్యత్రిఃకృత్వా సర్వతోదిశమ్ ॥ తిలాంస్తుప్రక్షిపేన్మన్త్రముచ్చార్యాపహతాఇతి ॥ * ॥ బోధాయనాదిభిరాయాన్త పితరఇతిపిత్రావాహనమూర్ధ్వంపహన్తీరితి తిలోదకప్రక్షేపణంచ విహితమ్.

అర్ఘ్యకల్పనమ్

అనన్తరకృత్యమాహయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ యవైరన్వవకీర్యాథ భాజనేసపవిత్రకే । శన్నోదేవ్యాపయఃక్షిప్త్వా యవోఽసీతి యవాంస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ విశ్వాన్ దేవాన్ యవైః పుష్పైరభ్యర్చ్యాసనపూర్వకమ్ । పూరయేత్పాత్రయుగ్మంతు స్థాప్యదర్భపవిత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఏకైకస్యతువిప్రస్యత్వర్ఘ్యంపాత్రేవినిక్షిపేత్ । యవోఽసీతియవాన్నీత్వా గన్ధపుష్పైస్సుపూజితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అర్ఘ్యపవిత్రం ప్రతిపాత్రం భేదేనకార్యమ్, తదుక్తంచతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ ద్వేద్వేశలాకేదేవానాం పాత్రేకృత్వాపయఃక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిదేవపాత్రం సాగ్రౌ ద్వౌద్వౌదర్భౌ నిధాయ జలంక్షిపేదిత్యర్థః । కాత్యాయనీయేతు — ॥ వా ॥ విశ్వేషాందేవానామేకమర్ఘ్యపాత్రం పితౄణాంత్రీణి ॥ * ॥ ఇతి । పవిత్రకరణప్రకారమాహ యోగయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ పవిత్రేస్థఇతి మన్త్రేణద్వేపవిత్రేచ కారయేత్ । అన్తర్గర్భకుశచ్ఛిన్నే కాశేప్రాదేశసంమితే ॥*॥ ఇతి । కుశచ్ఛిన్నే - కుశమన్తర్ధాయచ్ఛిన్నే, కాశే - కుశమయేఇత్యర్థః। తథాచయజ్ఞపార్శ్వః — ॥ శ్లో ॥ ఓషధీమన్తరేకృత్వాత్వఙ్గుష్ఠాఙ్గులి ప

ర్వణోః । భిన్నాగ్రాత్ప్రాదేశమాత్రంతు పవిత్రం విష్ణుదైవతమ్ ॥ ననఖేన న
కాష్ఠేన నలోహేన నమృణ్మయాత్ । నఖేనతు భవేద్వ్యాధిః కాష్ఠేనార్థో
నసిద్ధ్యతి ॥ ఆయసేన భవేన్మృత్యుర్మృణ్మయే కలహో ధ్రువమ్ ॥ * ॥
ఇతి । అనన్తరమ్ " స్వాహార్ఘ్యాః " ఇతి మన్త్రేణ దేవతార్థబ్రాహ్మణస
మీపేఽర్ఘ్యపాత్రం స్థాపయేత్ । తథాచ గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ స్వాహేతి
చైవ దేవానాం హోమకర్మణ్యుదాహరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికామాధ
వీయయోరిదం వ్యాఖ్యాతమ్ " దేవానాం హోమకర్మణి - అర్ఘ్యదానకర్మ
ణ్యుపస్థితే, అర్ఘ్యపాత్రం స్థాపయితుం స్వాహార్ఘ్యా ఇతి మన్త్రముచ్చా
రయేదితి ప్రకరణాదవగమ్యతే " ఇతి । పైతృకార్ఘ్యవిధిమాహ విష్ణుః —
॥ వా ॥ దక్షిణాగ్రేషు దక్షిణాపవర్గేషు చమసేషు త్రిషు పవిత్రాన్తర్హితే
ష్వప ఆసిఞ్చతి " శన్నోదేవీః " ఇతి ॥ * ॥ ప్రచేతా అపి — ॥ వా ॥ యజ్ఞి
యవృక్షచమసేషు త్రిషు పవిత్రాన్తర్హితేష్వేకైకస్మిన్నప ఆసిఞ్చేత్ ॥ * ॥
ఇతి । శౌనకోఽపి — ॥ వా ॥ తైజసాశ్మమయమృణ్మయేషు పాత్రేష్వే
కద్రవ్యేష్వనేకద్రవ్యేషు వా దర్భాన్తర్హితేషు " శన్నోదేవీః " ఇతిమన్త్రే
ణాపోనినీయ తాసు తిలానావపతి " తిలోఽసి సోమదైవత్యః " ఇతి ॥ * ॥
అత్ర పాత్రేష్వితిబహువచనం త్రిష్వేవావతిష్ఠతే, " త్రీణ్యేవోదపాత్రా
ణి " ఇతిప్రచేతఃస్మరణాత్ । తథాచబైజావాపః — ॥ శ్లో ॥ కీర్త్వాపిస్వా
ణాంత్రీణ్యేవకుర్యాత్పాత్రాణిధర్మవిత్ । ఏకస్మిన్వాబహుషువా బ్రాహ్మ
ణేషుయథావిధి ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రాదీనాంత్రయాణామేకైకస్యానేకబ్రా
హ్మణనిమన్త్రణే సర్వేషామేకబ్రాహ్మణనిమన్త్రణేఽపి త్రీణ్యేవార్ఘ్యపా
త్రాణితిలాన్కీర్త్వా ప్రక్షిప్య కుర్యాన్నతుబ్రాహ్మణ సఙ్ఖ్యయేత్యర్థః ।
" ॥ శ్లో ॥ మృత్పాత్రేణార్ఘ్యతోయంచమృద్గన్ధేనానులేపనమ్ । ఘృతగూ
పంతు యద్దత్తం నిరాశాఃపితరోగతాః ॥ " ఇతిస్మృత్యన్తరమ్ । స్మృత్యర్థ
సారేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యాభావే ద్విజాభావే యద్యేకో బ్రాహ్మణో
భవేత్ । పాత్రాణిసాదయేత్త్రీణి నతుబ్రాహ్మణసఙ్ఖ్యయా ॥ * ॥ ఇతి ।
అత్రవిశేషమాహబోధాయనః — ॥ వా ॥ త్రీణిపిత్ర్యాణామేకమథవా ॥ * ॥
ఇతి । అర్ఘ్యపాత్రాణివివృతానినకుర్యాన్నపునఃపూరయేన్నోద్ధరేద్దర్భా

దాయార్ఘ్యం దద్యాత్ । తథాచ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ యదా చైవోద్ధృతం పాత్రం వివృతం వా యదా భవేత్ । అభోజ్యం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం క్రుద్ధైః పితృగణైర్గతైః ॥ నోద్ధరేత్ప్రథమం పాత్రం పిత్ర్యాణామర్ఘ్యపూరితమ్ । ఆవృతాస్తత్ర తిష్ఠన్తి పితరః శౌనకోఽబ్రవీత్ ॥ ఆపోశనం కరే కృత్వా పాత్రే కృత్వా తిలోదకమ్ । పూరణం తు పునః కృత్వా సురాపానసమం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృమేధసారకృత్ — ॥ వా ॥ సర్వస్థనే ప్రణీతావస్మన్త్రివత్పునరర్ఘ్యం గృహ్ణీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకదేశసర్వస్థనే నదోష ఇత్యర్థః । పైతృకార్ఘ్యపవిత్రే విశేషోఽభిహితశ్చతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ తిస్రస్తిస్రః శలాకాస్తు పితృపాత్రేషు పార్వణే ॥ * ॥ ఇతి । శలాకాః - అభిన్నాగ్రా దర్భా ఇతి యావత్ । అర్ఘ్యపాత్రేషు తిలప్రక్షేపణానన్తరం కర్తవ్యముక్తం బ్రాహ్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అర్ఘ్యైః పుష్పైశ్చ గన్ధైశ్చ తాః ప్రపూజ్యాశ్చ శాస్త్రవత్ ॥ * ॥ ఇతి । తిలమిశ్రియా అర్ఘ్యా ఆపస్తాసు గన్ధపుష్పాణి ప్రక్షిపేదిత్యర్థః । అనన్తర కర్తవ్యమాహ శౌనకః — ॥ వా ॥ తాః ప్రతిగ్రాహయిష్యన్ స్వధాఽర్ఘ్యా ఇతి ॥*॥ ఇతి । తా ఆపో బ్రాహ్మణైః ప్రతిగ్రాహయిష్యన్ "స్వధాఽర్ఘ్యాః" ఇతి మన్త్రేణ స్థాపయేదిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ పైతృకం ప్రథమం పాత్రం తతః పైతామహం న్యసేత్ । ప్రపైతామహం తతోఽన్యస్య నోద్ధరేచ్చాలయేదితి ॥ * ॥

అర్ఘ్యదానమ్

అర్ఘ్యపాత్రం స్థాపయిత్వా విప్రహస్తేఽర్ఘ్యం దద్యాత్, తదాహ గార్గ్యః— ॥శ్లో॥ దత్త్వా హస్తే పవిత్రం తు హస్తేష్వర్ఘ్యం వినిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । "యా దివ్యా ఆపః పయసా సంబభూవుః" ఇతి మన్త్రేణ పురూరవార్ద్రవసంజ్ఞకవిశ్వేదేవా ఇదం వోఽర్ఘ్యమిత్యుక్త్వా వైశ్వదేవిక బ్రాహ్మణస్యైకైకస్య దక్షిణహస్తే పవిత్రేణాన్తర్హితే ఏకైకపాత్రస్థముదకం దద్యాదిత్యర్థః । పైతృకార్ఘ్యదానమాహ కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ సపవిత్రేషు హస్తేషు "యా దివ్యా" ఇతి పితరేతత్తేఽర్ఘ్యం పితామహైతత్తేఽర్ఘ్యం ప్రపితామహైతత్తేఽర్ఘ్యమితి బ్రాహ్మణాఞ్జలిషు పాత్రాణి నినీయ, "పితృభ్యోఽక్షయ్యమస్తు" ఇతి శేషం దర్భేష్వవనేజయతి ॥ * ॥ ఇతి ।

పాత్రాణి - పాత్రస్థోదకానీత్యర్థః । పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ తతో బ్రాహ్మణహస్తేషూదకపూర్వకం దర్భాన్ ప్రదాయ ఉదకపూర్వకమర్ఘ్యోదకం దదాతి యాదివ్యాఇత్యుక్త్వా ఽసావేతత్తే అర్ఘ్యోదకమిత్యపఉపస్పృశ్యైవమేవేతరయోః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విశేషమాహ యమః — ॥ వా ॥ “ యాదివ్యాఆపః ” ఇతి పాత్రం పాణిభ్యాముద్ధృత్య నామగోత్రంచ గృహీత్వా సపవిత్రమర్ఘ్యం హస్తే దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రమ్ - పాత్రస్థం జలమితియావత్, “ ॥ శ్లో ॥ స్పృష్టముద్ధృతకున్యత్ర నీతముద్ఘాటితం తథా । పాత్రం దృష్ట్వా వ్రజన్త్యేతే పితరః ప్రశపన్తిచ ॥ ” ఇతికాత్యాయనస్మరణాత్ । ప్రచేతా అపి — ॥ శ్లో ॥ అప్రదక్షిణమేతేషామేకైకంతు పిత్ర్యాన్ క్రమాత్ । సమ్బోధ్య నామగోత్రాభ్యామేష తే ఽర్ఘ్య ఇతీరయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మణహస్తే ప్రథమమపోనినీయార్ఘ్యపవిత్రం దక్షిణాగ్రతయా క్షిప్త్వా యాదివ్యాఇతి మన్త్రాన్తే అముకగోత్రాముకశర్మన్ వసురూపాస్మత్పితరిదం తే అర్ఘ్యం రుద్రరూపాస్మత్పితామహ ఆదిత్యరూపాస్మత్ప్రపితామహ ఇదం తే అర్ఘ్యమితి దక్షిణహస్తే పితృతీర్థేనార్ఘ్యం దత్వా అపఉపస్పృశేదిత్యర్థః । శ్లోకగౌతమః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వవత్పృథగేకైకమేకైకేనార్ఘ్యమేతత్క్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి .

అనన్తరకర్తవ్యమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ దత్వార్ఘ్యం సంస్రవాంస్తేషాం పాత్రే కృత్వా విధానతః । పితృభ్యస్స్థానమసీతిన్యుబ్జం పాత్రం కరోత్యథ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమర్ఘ్యం దత్వా తేషామర్ఘ్యాణామ్, సంస్రవాన్ - బ్రాహ్మణహస్తగళితార్ఘ్యోదకాని, పితృపాత్రే సఙ్గృహ్య “ పితృభ్యస్స్థానమసి ” ఇత్యనేనమన్త్రేణతత్పాత్రమ్, న్యుబ్జమ్ - అధోముఖంకుర్యాదిత్యర్థః । తథాచ ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ప్రథమే పితృపాత్రే తు సర్వాన్ సమ్భృత్య సంస్రవాన్ । పితృభ్యస్స్థానమసీతి కుర్యాద్భూమావధోముఖమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గోభిలస్తు — ॥ శ్లో ॥ న్యుబ్జం కుర్యాత్పవిత్రవత్ ॥ * ॥ ఇతి । అర్ఘ్యపాత్రపవిత్రాణ్యాదాయ పితృపాత్రే నిధాయ తైస్సహభూమౌ న్యుబ్జం కుర్యాదిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ కుశవత్యాం భూమావధోముఖం కుర్యాత్తస్యోపరిచకు

శమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నిదధ్యాదితి శేషః । కుశగ్రహణం గన్ధాదేరుప ప్రదర్శనార్థమ్, న్యుబ్జం పాత్రం ప్రకృత్య "గన్ధమాల్యైః పాత్రమభ్యర్చ్య" ఇతి శౌనకస్మృతేః । న్యుబ్జకరణస్య కాలాన్తరమాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యం తతః కృత్వా పిణ్డపార్శ్వే సమాహితః । క్షిప్త్వా దర్భపవిత్రాణి మోచయేత్సంస్రవాం స్తతః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ పిణ్డపార్శ్వే సపవిత్రసంస్రావ మోచనవిధానాన్న్యుబ్జకరణమపి పిణ్డప్రదానానన్తరమితి గమ్యతే, శిష్టాచారానుగుణో వికల్పోఽత్ర ద్రష్టవ్యః.

గన్ధాదిదానమ్

న్యుబ్జకరణానన్తరం కర్తవ్యమాహ బైజావాపః — ॥ శ్లో ॥ తస్యోపరి కుశాన్దత్త్వా ప్రదద్యాద్దైవపూర్వకమ్ । గన్ధపుష్పాణి ధూపం చ దీపం వస్త్రోపవీతకే ॥ * ॥ ఇతి । తస్య - న్యుబ్జీకృతస్య, ఉపరి కుశాన్ గన్ధపుష్పాణి దత్త్వా వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణపూర్వకం గన్ధాది దద్యాదిత్యర్థః । అనేనైతదుక్తం భవతి - వైశ్వదేవికాసనదానానన్తరం పైతృకాసనదానమ్, వైశ్వదేవికావాహనానన్తరం పైతృకావాహనమిత్యేవం పదార్థానుసమయేనైవాసనావాహనార్ఘ్యగన్ధపుష్పధూపదీపాచ్ఛాదనాఖ్యాః పదార్థా వైశ్వదేవికాః పైతృకాశ్చానుష్ఠేయాః, న తు వైశ్వదేవికాసనాద్యాచ్ఛాదనాన్తపదార్థకాణ్డాదూర్ధ్వం పైతృకాసనాది పదార్థా ఇతి పదార్థానుసమయే నానుష్ఠానం న్యాయ్యమ్ । ఏవం హి తేషాం ప్రధానప్రత్యాసత్తిర్భవతి న వైషమ్యం చ, అన్యథా కేషాంచిత్ప్రధానభూత పైతృకపదార్థప్రత్యాసత్తిః కేషాంచిన్నేతి వైషమ్యమాపద్యేత । అత్ర కేచిదాహుః — "॥ శ్లో ॥ అపసవ్యం తతః కృత్వా పితౄణామప్రదక్షిణమ్ ।" ఇతి యాజ్ఞవల్క్యేన వైశ్వదేవిక పదార్థకాణ్డాదూర్ధ్వం పైతృకార్చనవిధానాత్ కాణ్డానుసమయో యుక్తః ॥ * ॥ ఇతి । యథాశిష్టాచారమిహ వ్యవస్థా । విష్ణునాపి గన్ధాదిదానముక్తమ్ — ॥ వా ॥ అనులేపనవస్త్రాలఙ్కారపుష్పధూపదీపాది పిత్రర్థబ్రాహ్మణహస్తే అపో నినీయ ॥ * ॥ ఇతి । విలేపనం విప్రాస్స్వయం కుర్యుః శ్రాద్ధకర్తా వా, తత్ర వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ దత్త్వా విప్రకరే గన్ధాన్ గన్ధద్వారేతి పూజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ వ

విత్ర్యంతుకరేకృత్వా యస్సమాలభతేద్విజః । రాక్షసానాంభవేచ్ఛ్రా
ద్ధం నిరాశాఃపితరోగతాః ॥ * ॥ ఇతి । సమాలమ్భనమ్ - గన్ధైర్విలేపనమ్।
దేవలః — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతంవిప్రాణాం సగ్గన్ధామైన్న వావతారయే
త్ । గన్ధాదిపూజాసిద్ధ్యర్థం దైవేపిత్ర్యేచ కర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖః —
॥ శ్లో ॥ ఉపవీతంకరౌకృత్వా యఃకుర్యాద్గాత్రలేపనమ్ । ఏకవాపాశ్చ
యోఽశ్నీయాన్నిరాశాఃపితరోగతాః ॥ * ॥ ఇతి । క్రతుః — ॥ శ్లో ॥
లలాటేవర్తులంవృష్ట్వా సగ్గన్ధమాలాం తథైవచ । నిరాశాః పితరోయాన్తి
దృష్ట్వాచవృషలీపతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ “ ॥ శ్లో ॥ వర్జయేత్తిలకంఫా
లే శ్రాద్ధకర్మణిసర్వదా । తిర్యగ్వాప్యూర్ధ్వపుణ్డ్రం వా ధారయే
చ్ఛ్రాద్ధకర్మణి ॥ ” ఇతివతుః ళాకారపుణ్డ్రస్య నిషేధాత్ , “ చన్దనం
తుయథారుచి ” ఇతిస్మరణాదూర్ధ్వపుణ్డ్రం తిర్యక్పుణ్డ్రంవా యథారు
చికర్తవ్యమ్ । మృద్భస్మాదిధారణనిషేధస్తు పుణ్డ్రనిరూపణావసరే ప్రతి
పాదితః । సగ్గన్ధమాలాధారణే దోషస్మరణాచ్ఛిరస్యేవ విప్రేణమాలాధా
ర్యా, తత్రాపి శిఖాయామేవధార్యా , “ నవియుక్తశ్శిఖావర్జం మాల్యం
శిరసివేష్టయేత్ । ” ఇతివృద్ధమనుస్మరణాత్ । పుష్పదానేమన్త్రమాహ
విష్ణుః — ॥ వా ॥ “ పుష్పవతీః ” ఇతిపుష్పందద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
“ ఓషధయఃప్రతిమోదధ్వమేనంపుష్పవతీస్సుపిప్పలాః ; అయంవోగర్భ
ఋత్వియః ప్రత్నం సధస్థమాసదత్ ” ఇతి మన్త్రస్య మధ్యప్రతీకోపాదా
నమేతత్ । ధూపదానేమన్త్రమాహవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ధూపాగ్ధమా
రసీత్యుక్త్వా దద్యాత్సఘృతగుగ్గులుమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హస్తవాతప్రదాపి
తోధూపోనవిప్రేణసేవ్యః , తథాచశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ హస్తవాతా
హతంధూపం యే పిబన్తిద్విజోత్తమాః । వృథాభవతితచ్ఛ్రాద్ధం తస్మా
త్తంపరివర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పాదదేశేతు
యద్దీపంధూపంచముఖదేశతః । యోదదాతిచమూఢాత్మాసోఽన్ధతామిస్రమ
జ్జతి ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపాత్రం ద్విజే దీపాః
స్థాపనీయాఃప్రయత్నతః । పితృయానేషు మార్గేషు సదాఽఽలోకఃప్రజా
యతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ స్థాప్యాఃప్రతిద్విజం దీపాః

శ్వేతసూత్రజవర్తయః । గవ్యేన మాహిషేణాపి ఘృతేనకృతతేజసః ॥ అథవా తిలతైలేన పూరితావిపులార్చిషః । పితౄనుద్దిశ్య దాతవ్యాః ప్రత్యేకంచయథావిధి ॥ తేనాఽఽలోకేనపితరో దీప్యన్తేదివిసర్వతః । శ్రాద్ధభోజనకాలేతుదీపోయదివినశ్యతి ॥ పునరన్నంనభోక్తవ్యం భుక్త్వాచాన్ద్రాయణంచరేత్ । కర్తురాయుష్యహానిస్స్యాత్పునశ్శ్రాద్ధంసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుధర్మోత్తరే — ॥ శ్లో ॥ యథానిహన్తిధ్వాన్తానిదీపః ప్రజ్వలితోఽఖిలః । తథైవ సర్వపాపాని శ్రాద్ధేదత్తో నిహన్తిసః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ ఆసనేస్వాసనంబ్రూయాదర్ఘ్యేఽస్త్వర్ఘ్యంద్విజోవదేత్ । సుగన్ధశ్చ సుపుష్పాణి సుమాల్యాని సుధూపకః ॥ సుజ్యోతిశ్చ సుదీపశ్చ స్వాచ్ఛాదనమితిక్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఇదంవ ఆసనమిదంవోఽర్ఘ్యం ఇత్యేవమాసనాదిషు కర్త్రా దత్తేషు స్వాసనమిత్యాదినిమన్త్రితోబ్రూయాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అర్చయేద్బ్రాహ్మణాన్పూర్వం ప్రతిసాంవత్సరాదికే । భూమిశుద్ధిం తతః కుర్యాత్పశ్చాత్పాత్రంతు నిక్షిపేత్ ॥ పూర్వంపాత్రంతునిక్షిప్య పశ్చాదభ్యర్చనేకృతే । యదన్నంపాత్రనిక్షిప్తం సురాణాంస సమంహితత్ ॥ * ॥ ఇతి । గన్ధాదిభిర్బ్రాహ్మణానభ్యర్చ్యాగ్నౌకరణం కృత్వా భూమిశుద్ధింకృత్వా పశ్చాద్భోజనపాత్రం నిక్షిపేదిత్యర్థః । "అపేతవీత" ఇతి మన్త్రేణ భూమిశుద్ధిమాచరన్తి శిష్టాః । అన్యేతు "అపేతవీత" ఇతి భూశుద్ధేర్బోధాయనాదిభిరత్రానుక్తత్వాత్, "అపహతా అసురారక్షాంసిపిశాచా యేక్షియన్తి" ఇతి తిలప్రక్షేప ఏవభూశుద్ధిరిత్యాహుః .

అగ్నౌకరణమ్

గన్ధపుష్పాదిభిర్బ్రాహ్మణానభ్యర్చ్యాగ్నౌకరణాఖ్యంకర్మకుర్యాత్ । తదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ గన్ధాన్బ్రాహ్మణసాత్కృత్వా పుష్పాణ్యృతుభవానిచ । ధూపంచైవానుపూర్వేణ హ్యగ్నౌ కుర్యాదతఃపరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఋతుభవాని - స్వోద్భవకాలత్వేనప్రసిద్ధవసన్తాదికాలభవానిపుష్పాణి, చశబ్దేనదీపాదికంగృహ్యతే । హారీతః — ॥ వా ॥ అథోద్ధృత్యాన్నం వక్త్రీర్మూర్ధన్యం సర్వాన్వాపృచ్ఛత్యగ్నౌకరిష్య ఇతి ॥*॥

పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ దత్వా గన్ధాది ధూపాంశ్చ సర్పిష్మద్ధవిరుద్ధరే
త్ ॥ * ॥ పైతృకైర్బ్రాహ్మణైరితి శేషః । తథాచ మనుః — ॥ శ్లో ॥ తేషా
ముదకమానీయ సపవిత్రంతిలోదకమ్ । అగ్నౌకుర్యాదనుజ్ఞాతో బ్రాహ్మణో
బ్రాహ్మణైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । సహపైతృకైర్బ్రాహ్మణైస్సర్వైర్యుగపద
నుజ్ఞాత ఇత్యర్థః । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ ఉద్ధృత్య ఘృతాక్తమన్నం
పృచ్ఛత్యగ్నౌ కరిష్యే కరవై కరవాణీతి వా ప్రత్యభ్యనుజ్ఞా క్రియతాం కు
రుష్వ కుర్విత్యథాగ్నౌ జుహోతి యథోక్తం పురస్తాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కా
త్యాయనః — ॥ వా ॥ ఉద్ధృత్య ఘృతాక్తమన్నం పృచ్ఛత్యగ్నౌ కరిష్య
ఇతి కురుష్వేత్యనుజ్ఞాతః పిణ్డపితృయజ్ఞవద్ధుత్వా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః —
॥ శ్లో ॥ ఓంకురుష్వేత్యనుజ్ఞాతో హుత్వాఽగ్నౌ పితృయజ్ఞవత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
॥ వా ॥ ఉద్ధ్రియతామగ్నౌ చ క్రియతామిత్యామన్త్రితే, “ కామము
ద్ధ్రియతాం కామమగ్నౌ చ క్రియతామ్ ” ఇత్యతిసృష్ట ఉద్ధరేజ్జుహుయా
చ్చ ॥ * ॥ ఇత్యేవం బోధాయనోఽపి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌక
రిష్యన్నాదాయ పృచ్ఛేదన్నం ఘృతాప్లుతమ్ । కురుష్వేత్యభ్యనుజ్ఞాతో హు
త్వాగ్నౌ పితృయజ్ఞవత్ ॥ హుతశేషం ప్రదద్యాత్తు భాజనేషు సమాహితః ।
యథాలాభోపపన్నేషు రౌప్యేషు తు విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః
॥ వా ॥ అగ్నౌకరిష్యన్ - ఘృతాప్లుతమన్నమాదాయాగ్నౌ కరిష్య ఇతి బ్రాహ్మ
ణాన్ పృచ్ఛేత్ , ఘృతగ్రహణం సూపశాకాది నివృత్త్యర్థమ్ , తతస్తైః కు
రుష్వేత్యభ్యనుజ్ఞాతస్సమిధముపసమాధాయ మేక్షణేనాదాయావదాన
సంపదా “ సోమాయ పితృమతే స్వధా నమః , అగ్నయే కవ్యవాహనాయ
స్వధా నమః ” ఇతి పిణ్డపితృయజ్ఞకల్పేనాగ్నౌ జుహుయాత్తతో మేక్షణ
మగ్నౌ ప్రహృత్య హుతశేషం మృణ్మయవర్జం యథాలాభోపపన్నే
షు విశేషతో రౌప్యేషు పిత్రాదిభాజనేషు దద్యాన్న వైశ్వదేవభాజనే
ష్విత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ వా ॥ కురుష్వేత్యనుజ్ఞాతః పూ
ర్వోద్ధృతేఽగ్నౌ సకృదాచ్ఛిన్నైరుపమూలలూనైః పరిస్తీర్ణే సమిత్తన్త్రేణ
ప్రాఙ్ముఖో మేక్షణేనాహుతిద్వయం హుత్వా [illegible]గ్నావేవ కుర్యా
త్ ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వోద్ధృతే - పరిస్తరణాద్యూర్ధ్వముద్ధృతే

సమిత్తన్త్రేణ - ఆహుతిద్వయార్థమేకామేవ సమిధమాధాయేత్యర్థః । తైజావాపః — ॥ వా ॥ ఆజ్యమాసిచ్యాద్వాస్య యజ్ఞోపవీతీ ద్వే ఆహుతీ జుహోత్యగ్నయఇతి పూర్వాంసోమాయేత్యుత్తరామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ ప్రాచీనావీతీధ్మముపసమాధాయ మేక్షణేనాదాయావదాన సంపదాజుహుయాత్, "సోమాయ పితృమతే స్వధానమః, అగ్నయేకవ్యవాహనాయస్వధానమః" ఇతి ॥ * ॥ అత్రపితృయజ్ఞ ధర్మాణాగ్నౌకరణే ప్రాచీనావీతత్వోపవీతత్వయోర్యథా స్వసూత్రం వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా । అత్రాహుతిత్రయమాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిసోమయమానాంచ కృత్వాప్యాయనంద్విజః । హవిర్దానేనవిధివత్పశ్చాత్సన్తర్పయేత్పితౄన్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆప్యాయనమ్ - హోమమితియావత్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అన్నంనిధాయసమిధం జుహుయాజ్జాతవేదసి । అగ్నయేకవ్యవాహనాయ స్వధానమఇతిబ్రువన్ ॥ సోమాయపితృమతేస్వధానమఇతిబ్రువన్ । యమాయాఙ్గిరసాంపత్యే స్వధానమఇతి బ్రువన్ ॥ ఇత్యేతే హోమమన్త్రాస్తు త్రయాణామనుపూర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ జుహుయాద్వ్యఞ్జనక్షారవర్జమన్నం తతో ద్విజః । అనుజ్ఞాతోద్విజైస్తైస్తు త్రిఃకృత్వో భరతర్షభ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవ్యవస్థామాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ స్వాహాస్వధానమస్సవ్యమపసవ్యంతథైవచ । ఆహుతీనాంచయాసఙ్ఖ్యా సావగమ్యాస్వసూత్రతః ॥*॥ ఇతి । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌకరిష్యఇత్యుక్త్వా తైరుక్తః క్రియతామితి । గృహ్యోక్తేనైవవిధినా హుత్వాపాత్రేప్రదాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హుత్వా - హుతశేషం పితృబ్రాహ్మణభోజనపాత్రేషు దద్యాన్న వైశ్వదేవిక బ్రాహ్మణపాత్రేష్విత్యర్థః । తథాచపురాణే — ॥ శ్లో ॥ హుత్వాఽవశిష్టమల్పాల్పం విప్రపాత్రేషునిక్షిపేత్ । అగ్నౌకరణశేషంతు నదద్యాద్వైశ్వదేవికే ॥ * ॥ ఇతి । గృహ్యోక్తేనైవవిధినేత్యుక్తత్వాదాపస్తమ్బేన పార్వణప్రకృతిభూతేమాసిశ్రాద్ధే "యన్మేమాతా" ఇత్యాదిమన్త్రాణామామ్నాతత్వాత్ "అన్నస్యోత్తరాభిర్జుహోత్యాజ్యాహుతీరుత్తరాః" ఇతి చాభిహితత్వాచ్చాపస్తమ్బసూత్రిణామన్యసూత్రిణా

మివ పితృయజ్ఞధర్మకాగ్నౌకరణహోమోనయుక్తః। తథాచ సంగ్రహకా
రః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నీన్ధనాదిప్రతిపాద్యకర్మకృత్వాఽఽజ్యభాగాన్తము
ఖావదాయ । యస్మై తిమన్త్రైః ప్రతిమన్త్రమగ్నౌ కార్యస్తథా సప్తభిర
న్నహోమః ॥ స్వాహాదిమన్త్రైరపి సర్పిషాస్యర్హోమాస్తతస్స్విష్టకృ
తంచహుత్వా । భస్మవ్యపోహ్యోత్తరతోఽన్నహోమో లేపేతుద
ర్భస్య సమఞ్జనాది ॥ శేషంచకృత్వా పరిషేచనాన్తం పాత్రేషు దద్యా
ద్ధుతశేషమన్నమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సప్తభిరన్నహోమః ఇత్యేకవర్గోద్దేశపార్వ
ణాభిప్రాయేణోక్తమ్, దర్శమహాలయాదౌతు ఊహితమన్త్రసాహిత్యే
త్రయోదశసఙ్ఖ్యాసమ్పత్తేః । తత్రచ " యస్మై మాతామహీ ప్రలులోభ
తస్మై రేతో మాతామహో వృఙ్క్తామ్ , అన్తరన్యంమాతామహాద్దధే ,
యస్మై మాతుః పితామహీ " ఇత్యేవమూహః కార్యః । అముష్మా ఇత్యత్ర మా
తామహాదేశ్చతుర్థ్యన్తతయా నామగ్రహణం కర్తవ్యమ్ । మాతామహ
మాతామహ్యోర్మృతాహశ్రాద్ధేచాహినహోమః కర్తవ్యః । తథా
చ సంగ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ ఊహ్యాః పిత్రాదిశబ్దానాం స్థానే మాతామ
హాదికః । అన్నాహుతౌ తథా స్పర్శే జలపిణ్డాదిదానకే ॥ యస్మై మాతా
మహీత్యాదితత్రోదాహరణం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్పర్శే - " ఏవతేత
తమధుమానూర్మిః " ఇత్యాదిభిరన్నస్పర్శే , " మార్జయన్తామ్ " ఇతి జల
దానే , " ఏతత్తేతత " ఇతి పిణ్డదానేచ , పిత్రాదిశబ్దస్థానే మాతామహా
దిశబ్ద ఊహ్య ఇత్యర్థః । పితృసపిణ్డీకరణే జీవపితృకకర్తృకశ్రాద్ధేచ , యస్మై
పితామహీ ప్రలులోభ , పితామహో వృఙ్క్తామ్ , యస్మై పితుః పితామ
హీ పితుః ప్రపితామహీత్యేవమూహః । తస్మాత్ " ఋచాంనోహః " ఇ
త్యూహప్రతిషేధః ప్రకృతభూతమాసిశ్రాద్ధవిషయః , " నప్రకృతా
వూహోవిద్యతే " ఇతి ప్రకృతావూహనిషేధాత్ । మాసిశ్రాద్ధవ్యతి
రిక్తేషు ద్విపితృకేణోహః కార్య ఇత్యేకే । ఏతదగ్నౌకరణం ప్రాచీనావీతి
నా కార్యం పైతృకత్వాత్ । తథాచాపస్తమ్బః — ॥ సూ ॥ అపరపక్షే
పిత్ర్యాణి ప్రాచీనావీతినాఽపసవ్యం దక్షిణతోఽపవర్గః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృ
త్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అకృత్వా[illegible]ణం హోమం శ్రాద్ధ[illegible]

జోత్తమః । తచ్ఛ్రాద్ధమాసురం జ్ఞేయం కర్తా చ నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి

పరివేషణాదివిధిః

అథ పరివేషణాదివిధిః । తత్ర తావదమత్రాణి సతి సమ్భవే “ భూజనే హైమరౌప్యాణి దైవే పిత్ర్యే యథాక్రమమ్ ।” ఇతి ప్రతిపాదితాని శ్రేష్ఠాని సమ్పాద్యాని, తేషామలాభే తైజసానీతి ఉపకల్పనిరూపణే ప్రతిపాదితమ్। తాని పాత్రాణి ద్విః ప్రక్షాలయేత్ । తథా చ బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ప్రక్షాల్య హస్తపాత్రాది పశ్చాదద్భిర్విధానవిత్ । ప్రక్షాలనజలం దర్భాంస్తిలైర్మిశ్రం క్షిపేచ్ఛుచౌ ॥ * ॥ ఇతి । హస్తనిర్మృష్టపాత్రాదీతి మధ్యమపదలోపీ సమాసః, ప్రథమమపోనినీయ హస్తేన నిర్మృజ్యానన్తరం జలేనైవ ప్రక్షాలయేదిత్యర్థః, ఆదిశబ్దేన ఘృతాదిధారణార్థాని గృహ్యన్తే । ఏవం ప్రక్షాలితేషు పాత్రేషు చతురశ్రమణ్డలస్థాపితేషు హుతశేషం కిఞ్చిత్ప్రాచీనావీతీ పిత్రుపాత్రేషు నిధాయ సమ్పాదితాన్ పదార్థాన్ పరివేషయేత్ । తథా చ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ హుత్వాఽగ్నౌ పరిశిష్టం తు పిత్రుపాత్రేష్వనన్తరమ్ । నివేశ్యైవాపసవ్యేన పరివేషణమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అపసవ్యేనేతి హుతశేషనివేశనేనాన్వేతి న పరివేషణేన । తథా చ కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యేన కర్తవ్యం పిత్ర్యం కర్మ విశేషతః । అన్నదానాదృతే సర్వమేవం మాతామహేష్వపి ॥ * ॥ ఇతి । అన్నదానమ్-పరివేషణమ్ । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యేన యస్త్వన్నం బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రయచ్ఛతి । విష్ఠామశ్నన్తి పితరో దాతా చ నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హోమాజ్యశేషేణోపస్తరణాభిఘారే కుర్యాత్ “ ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌకరణశేషేణ యదన్నమభిఘారితమ్ । నిరఙ్గుష్ఠం చ యద్దత్తం న తత్ప్రీణాతి వై పితౄన్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । పరివేషణప్రకారో మనునా దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ పాణిభ్యాముపసఙ్గృహ్య స్వయమన్నస్య వర్ధితమ్ । విప్రాన్తికే పితౄన్ ధ్యాయఞ్ఛనకైరుపనిక్షిపేత్ ॥ ఏకేనైవ తు హస్తేన యదన్నముపనీయతే । తద్విప్రలుమ్పన్త్యసురాస్సహసా దుష్టచేతసః ॥ * ॥ ఇతి । అన్నస్య వర్ధితమ్ - అన్నస్య పూర్ణమ్ , పరివేషణార్థపాత్రమిత్యర్థః । స్వయమితి వచనాత్స్వయం పరివేషణం ముఖ్యమ్, అత ఏవ వాయుపురాణమ్ ॥ శ్లో ॥

ఫలస్యానన్తతా ప్రోక్తా స్వయంతుపరివేషణే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుతత్రైవో క్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ పరివేషణం ప్రశస్తం భార్యయా పితృతృప్తయే । పితృదేవమనుష్యాణాం స్త్రీసహాయాయతఃస్మృతా ॥ * ॥ ఇతి తదితరాపేక్షయా వేదితవ్యమ్ । భార్యయాపి సవర్ణయైవపరివేషణంకార్యమ్ । తథా చ నారాయణః — ॥ శ్లో ॥ యద్ద్రవ్యం యత్పవిత్రంచ యత్ప్రియం యత్సుఖావహమ్ । ద్విజాదిభ్యస్సవర్ణాయా హస్తేనైవతుదీయతే ॥ * ॥ ఇతి । హస్తేన - హస్తద్వయేనేత్యర్థః , " ॥ శ్లో ॥ ఉభాభ్యామపి హస్తాభ్యామాహృత్యపరివేషయేత్ । " ఇతి స్మరణాత్ । హస్తద్వయేనాపి న సాక్షాద్దేయమ్ , కింతు దర్వ్యాదిద్వారా । అతఏవ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ హస్తదత్తాస్తుయేఽస్నేహాలవణవ్యఞ్జనాదయః । దాతారం నోపతిష్ఠన్తి భోక్తా భుఞ్జీతకిల్బిషమ్ ॥ నాపవిత్రేణహస్తేన నైకేన నవినాకుశమ్ । నాయసేనాయసేనైవ శ్రాద్ధేతుపరివేషయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆయసే - అయోమయేపాత్రే, నైవపరివేషయేదిత్యర్థః । ప్రశస్తాని పరివేషణపాత్రాణ్యాహవిష్ణుః — ॥ వా ॥ ఘృతాదిదానే తైజసాని పాత్రాణి ఫల్గుపాత్రాణివా ప్రశస్తాని । అత్రచపితృగాథాభవతి ॥ శ్లో ॥ సౌవర్ణ రాజతాభ్యాంచ ఖాడ్గేనోదుమ్బరేణవా । దత్తమక్షయతాంయాతి ఫల్గుపాత్రేణ వాపునః ॥ * ॥ ఇతి । ఖాడ్గేన - ఖడ్గమృగశృఙ్గకృత దర్వ్యాదినా , ఫల్గుపాత్రేణ - కాకోదుమ్బరికాఖ్యదారుకృత దర్వ్యాదినా । అనిషిద్ధదర్వ్యాద్యసమ్భవే చన్ద్రికాయాముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ కృత్వావాన్తరితం దేయం పర్ణేనాథతృణేనవా ॥ * ॥ ఇతి । హస్తేనాహృత్యదానస్య నిషిద్ధత్వాత్పర్ణాదినాఽన్తరితం కృత్వాదేయమిత్యర్థః । శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ పాకం సర్వముపానీయ సంవేద్యచపృథక్పృథక్ । విధినాదైవపూర్వంతు పరివేషణమారభేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంవేద్య-భోక్తౄణామన్నగుణాన్ సంవేదితాన్ కృత్వేత్యర్థః , " ॥ శ్లో ॥ భక్ష్యభోజ్యగుణానుక్త్వా భోజయేద్బ్రాహ్మణాంశ్శనైః । " ఇతిబృహస్పతిస్మరణాత్ । పురాణే — ॥ శ్లో ॥ తప్యమానాస్తపస్తీవ్రం త్రిషితా బ్రహ్మశాసనాత్ । విశ్వేదేవాస్తదత్యర్థం పితృయజ్ఞేషుసర్వదా ॥ అతఃపూర్వం ప్రధానత్వం తేభ్యోఽన్నం పితృక

ష్టాణి ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ గుణాంశ్చసూపశాకాద్యాన్ ప
యోదధిఘృతంమధు । విన్యసేత్ప్రయతస్సమ్యగ్భూమావేవ సమాహి
తః ॥ * ॥ ఇతి । గుణాన్ - అన్నానుగ్రాహకతయాగుణభూతాన్ సూ
పాదీన్ , భూమౌనిహితేషు స్వల్పభాజనేషు ప్రక్షిపేన్నప్రధానాన్న
మహాభాజనే నిహితేష్విత్యర్థః । తథాచహారీతః — ॥ వా ॥ భూమా
వేవనిదధ్యాన్నోపర్యుపరిపాత్రాణి ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామిదంవ్యా
ఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ యాన్యుపరిపాత్రాణి మహాభాజనోపరి నిధేయా
ని ఘృతాద్యాధారభూతాని స్వల్పపాత్రాణితాని శ్రాద్ధ భూమావేవ
నిదధ్యాన్నమహాభాజనస్యోపరి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భో
జ్యపాత్రే నాజ్యపాత్రముపపాత్రేషునిక్షిపేత్ భోజ్యేనిక్షిప్యచేచ్ఛ్రాద్ధే
సురాపానసమంహితత్ ॥ అన్నేచపాయసేచైవ సూపేచస్థాపితంఘృత
మ్ । మోహాద్యదిచభుఞ్జీత సురాపాయిసమోభవేత్ ॥ సూపంచ పాయ
సంచాజ్యం దద్యాద్వామేభక్ష్యశ్చదక్షిణే । తైలపక్వంతథావామే శేషస్వనియ
మాఃస్మృతః ॥ * ॥ ఇతి .

॥ పాత్రాభిమన్త్రణాది ॥

సమ్పాదితంసర్వం పాత్రేషు ప్రక్షిప్య పాత్రాభిమన్త్రణంకు
ర్యాత్ । తదాహప్రచేతాః — ॥ వా ॥ సర్వంప్రకృతందత్వా పాత్ర
మాలభ్యజపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రవిశేషమాహయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥
దత్వాఽన్నం పృథివీతేపాత్రమితిపాత్రాభిమన్త్రణమ్ । కృత్వేదం వి
ష్ణురిత్యన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ పృథివీతేపాత్రమ్”
ఇత్యాదినామన్త్రేణపాత్రాభిమన్త్రణంకృత్వా “ఇదంవిష్ణుః”ఇత్యనయ
ర్చాఅన్నే ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశయేదిత్యర్థః । కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ వై
ష్ణవ్యర్చాయజుషాద్విజాఙ్గుష్ఠమన్నేఽవగాహ్య ॥ * ॥ ఇతి । యమస్తుసా
ర్థవాదకమఙ్గుష్ఠనివేశనవిధిం వదన్నత్రవినియుక్తయజుర్మన్త్రస్వరూపమా
హ — ॥ శ్లో ॥ అఙ్గుష్ఠమాత్రోభగవాన్ విష్ణుఃపర్యటతేమహీమ్ । రా
క్షసానాంవధార్థాయ కోపవాన్ప్రహరిష్యతి ॥ తస్మాచ్ఛ్రాద్ధేషుసర్వే
షు హ్యఙ్గుష్ఠగ్రహణంస్మృతమ్ । విష్ణోహవ్యంచకవ్యంచబ్రూయాద్రక్షేతి

చక్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ర దైవేఽన్నేఽఙ్గుష్ఠనివేశనాత్ప్రాక్ "విష్ణోహ వ్యంరక్షస్వ" ఇతియజుర్బ్రూయాత్, పిత్ర్యేఽన్నే "విష్ణోకవ్యంర క్షస్వ" ఇతియజుర్బ్రూయాదిత్యర్థః । అత్ర వృద్ధాచారానుసారీప్రయోగః । ॥ వా ॥ భోజనపాత్రేష్వాపస్తీర్య పిత్రాదిపాత్రేషు హుతశేషం నిధాయ స ర్వేషు పాత్రేష్వన్నాని దత్వాఽభిఘార్య పాత్రస్యాథస్తాదుపరిష్టాచ్చద ర్భాన్నిక్షిపేత్ । "ఏష తే తత" ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైః ప్రతిపురుషమంత్రేణా త్పిత్రాది పాత్రదత్తపదార్థోపస్పర్శనం కేచిదిచ్ఛన్తి, అపరే తు హోమా నానన్తరమ్, "ఏష తే తత" ఇత్యాదిభిస్సర్వాన్నాభిమర్శనమాహుః, "సర్వముత్తరైరభిమృశేత్ క్షిప్త్వా ప్రతిపూరుషమ్" ఇత్యాపస్తమ్బ స్మరణాత్ । తత ఉపవీతీ దక్షిణం జాన్వాచ్య ఉదఙ్ముఖః ప్రథమం దేవార్థ- మన్నమభ్యుక్షణేనావోక్ష్య పాత్రమాలభ్య "పృథివీ తే పాత్రమ్" ఇత్య భిమన్త్ర్య "ఇదం విష్ణుర్విచక్రమే" ఇత్యృచా "విష్ణోహవ్యంరక్షస్వ" ఇతియజుషా చ ద్విజాఙ్గుష్ఠం నివేశ్య, ప్రాచీనావీతీ సవ్యం జాన్వాచ్య ద క్షిణాముఖః పిత్ర్యం పరివిష్టమన్నమభ్యుక్షణేనావోక్ష్య పాత్రమాలభ్య జ పాద్యఙ్గుష్ఠనివేశనాన్తం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఏతచ్ఛ దైవే పిత్ర్యే చ బ్రాహ్మణా నేకత్వే ప్రతిబ్రాహ్మణపాత్రం కార్యమ్, "ఏకైకస్యాథ ప్రస్యగ్గృ హీత్వాఽఙ్గుష్ఠనాదరాత్" ఇతిస్మృతేః.

అనన్తరకర్తవ్యమాహ విష్ణుః — ॥ వా ॥ నమో విశ్వేభ్యో దేవే భ్య ఇత్యన్నాదౌ ప్రాఙ్ముఖయోర్నివేదయేత్, పిత్రే పితామహాయ ప్రపి తామహాయ చ నామగోత్రాభ్యాముదఙ్ముఖేషు ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్వింశ తిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పాత్రాలమ్భం ద్విజః కుర్యాదిదం వోఽన్నమితీర యన్ ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రాలమ్భనం వామహస్తేన కృత్వా అన్నత్యాగా త్పాత్రమనుత్సృజన్నేవ "విశ్వేదేవా ఇదం వోఽన్నమ్" ఇత్యుచ్చార యన్నన్నత్యాగం కుర్యాదిత్యర్థః । వైశ్వదేవికాన్నత్యాగప్రకారమాహ క్రతుః — ॥ శ్లో ॥ హస్తేన ముక్తమన్నాద్యమిదమన్నమితీరయేత్ । స్వాహే తి చ తతః కుర్యాత్స్వసత్త్వావినివర్తనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరివేషకహస్తేన ముక్తం పరివిష్టమన్నాద్యం ఇదమన్నమితి విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇతి దేవతోద్దేశకశబ్దో

చ్చారణానన్తరం ఉచ్చారయేత్, తత ఇదమన్నమిత్యుదీరణానన్తరం హవి
ర్దానప్రకాశకం స్వాహేతి మన్త్రముచ్చారయేత్, తతో న మమేతి స్వ
స్వత్వపరిత్యాగం కుర్యాదిత్యర్థః। పిత్రాదిభ్యోఽన్నత్యాగప్రకారమపి స ప
వాహ — ॥ శ్లో ॥ గోత్రసమ్బన్ధనామాని ఇదమన్నం తతస్స్వధా। పిత్రు
క్రమాదుదీర్యేతి స్వసత్త్వం వినివర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ॥ పిత్రాదిక్రమాద్గో
త్రసంబన్ధనామోచ్చారణపూర్వకం దేవతోద్దేశం కృత్వా "ఇదమన్నమ్"
ఇతి ప్రదేయద్రవ్యం నిర్దిశ్య "స్వధా" ఇతి కవ్యదానప్రకాశకమన్త్రము
చ్చార్య "న మమ" ఇతి స్వస్వత్వపరిత్యాగం కుర్యాదిత్యర్థః। సఙ్గ్రహే
॥ శ్లో ॥ అన్నం బ్రహ్మాత్మకం ధ్యాత్వా ద్విజమాత్మానమేవ చ। శ్రాద్ధభూ
మిం గయాం ధ్యాత్వా భోక్తారం చ గదాధరమ్ ॥ ఉదీర్య గోత్రసంబన్ధ నా
మాని చ తతః పరమ్। ఇదమన్నం తతస్స్వాహా స్వధాశబ్దో యథోదితమ్ ॥ ఉ
దీర్య చ నమశ్శబ్దం న మమేతి తతో వదేత్ ॥ * ॥ ఇతి। అత్ర ప్రయోగశ్చన్ద్రి
కాదావుక్తః — ॥ వా ॥ అన్నేఽఙ్గుష్ఠనివేశనానన్తరం దక్షిణహస్తేన య
వసహితముదకమాదాయ సవ్యహస్తేన పాత్రమాలభ్య ఇదమన్నం హవి
ర్బ్రాహ్మణ ఆహవనీయార్థే ఇయం భూర్గయా అయం భోక్తా బ్రాహ్మ
ణో గదాధరః పురూరవార్ద్రవసంజ్ఞకేభ్యో విశ్వేభ్యో దేవేభ్య ఇదం పరివిష్ట
మన్నమాతృప్తేః పరివేక్ష్యమాణం చ స్వాహా న మమేతి త్యక్త్వా, భాజనసమీ
పే యవసహితముదకం నినీయ భక్త్యా ప్రణామం కుర్యాత్। తతః పైతృక
బ్రాహ్మణసన్నిధౌ దక్షిణాముఖ ఉపవిశ్య దక్షిణహస్తేన తిలానుదకం చాదా
య వామహస్తేన పాత్రమాలభ్య బ్రాహ్మణో గదాధర ఇత్యన్తముక్త్వా అ
స్మత్పిత్రే అముకగోత్రాయాముకశర్మణే వసురూపాయ ఇదం పరివిష్టమ
న్నమాతృప్తేః పరివేక్ష్యమాణం చ స్వధా నమో న మమేతి త్యక్త్వా భాజన
సమీపే తిలసహిత జలం నినీయ ప్రణామం కుర్యాత్, పితామహాయాము
కశర్మణే రుద్రరూపాయ ప్రపితామహాయాముకశర్మణే ఆదిత్యరూపా
యేతి విశేషః ॥ * ॥ ఇతి। "అదత్తమన్నం విప్రస్తు పాణినా స్పృశతే య
ది। త్రయస్తే నరకం యాన్తి దాతా భోక్తా తథా పితా ॥" ఇతి స్మృత్యన్తర
మ్। అత్ర విష్ణుపురాణమ్ — ॥ శ్లో ॥ పితా పితామహశ్చైవ తథైవ ప్రపి

తామహాః । తృప్తింప్రయాన్తు మెభక్త్యా యన్మయైతదుదాహృతమ్ ॥ యజ్ఞేశ్వరోహవ్యసమస్తకవ్యభోక్తాఽవ్యయాత్మా హరిరీశ్వరోఽత్ర । తత్సన్నిధానాదపయాన్తు సద్యోరక్షాంస్యశేషాణ్యసురాశ్చ సర్వే ॥ * ॥ ఇతి । పురాణాన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఈశానవిష్ణుకమలాసనకార్తికేయవహ్నిత్రయార్కరజనీశగణేశ్వరాణామ్ । క్రౌఞ్చామరేన్ద్రకలశోద్భవకాశ్యపానాం పాదాన్నమామి సతతం పితృముక్తిహేతోః ॥ ఏకోఽపి విష్ణుర్మహద్భూతం పృథగ్భూతాన్యనేకశః । త్రీఁల్లోకాన్వ్యాప్య భూతాత్మా భుఙ్క్తే విశ్వభుగవ్యయః ॥ * ॥ ఇతి .

అనన్తరకృత్యమాహ యమః — ॥ శ్లో ॥ అన్నహీనం క్రియాహీనం మన్త్రహీనంచ యద్భవేత్ । సర్వమచ్ఛిద్రమిత్యుక్త్వా తతోయత్నేన భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ అచ్ఛిద్రంజాయతామ్ ” ఇత్యేతావదేవ బోధాయనేనోక్తమ్ । ఏతచ్చ ప్రాగేవ పోశనదానాద్వక్తవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ఆపోశనకరాగ్రాణామచ్ఛిద్రస్యతు భాషణాత్ । నిరాశాః పితరోయాన్తి దేవైస్సహ నసంశయః ॥ ” ఇతి ప్రచేతః స్మరణాత్ .

అనన్తరకర్తవ్యమాహ పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ గాయత్రీం త్రిస్సకృద్వాపి జపేద్వ్యాహృతిపూర్వికామ్ । మధువాతా ఇతి తృచం మధ్విత్యేతత్త్రికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ ఆపోశనం ప్రదాయాథ సావిత్రీంత్రిర్జపేదథ । మధువాతా ఇతి తృచం మధ్విత్యేతత్త్రికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపోశనదానవిధానాన్నిత్యభోజనాశ్రిత నియమాః పరిషేచనప్రాణాహుత్యాదయోఽభోక్తౄణామప్రాప్తా ఇతిగమ్యతే । అత ఏవకస్యచిద్భోజననియమస్యాత్ర ప్రతిషేధార్థమ్, తదనుష్ఠానే దోషమాహ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యాణామన్నమాదాయ బలింయస్తు ప్రయచ్ఛతి । స్తేయేన బ్రాహ్మణస్తేన ససర్వస్తేయకృద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బలిమ్ - “ ॥ శ్లో ॥ భోజనాత్కిఞ్చిదన్నాగ్రం ధర్మరాజాయ వైబలిః । ” ఇత్యుక్తమిత్యర్థః । అత్రిరపి — ॥ శ్లో ॥ దత్తేవాప్యథవాఽదత్తే భూమౌయోనిక్షిపేద్బలిమ్ । తదన్నం నిష్ఫలంయాతి నిరాశైః పితృభిర్గతైః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆపోశనేధార్యమాణే యస్తుభూమౌ జలం

క్షిపేత్ । తదన్నమాసురం ప్రోక్తం నదాతుః పారలౌకికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । "॥ శ్లో ॥ అపోశనం నగృహ్ణీయాత్స్వయమేవ నృపోత్తమ । అన్యైర్దక్షిణపార్శ్వస్థైరన్నస్యోపరిగృహ్యతామ్ ॥" ఇతి బ్రహ్మాణ్డపురాణమ్

ప్రాణాహుత్యనన్తరకర్తవ్యమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సవ్యాహృతికాం గాయత్రీం మధువాతా ఇతి త్య్చమ్ । జప్త్వా యథాసుఖం వాచ్యం భుఞ్జీరంస్తేపి వాగ్యతాః ॥ * ॥ ఇతి । యథాసుఖమిత్యత్ర జుషధ్వమిత్యధ్యాహారః । అతఏవ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ జుషధ్వమితి తే చోక్తాస్సమ్యగ్విధృతభాజనాః । కృతమౌనాస్సమశ్నీయురాపోశానాదనన్తరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విధృతభాజనాః - వామహస్తధృతభోజనపాత్రా ఇత్యర్థః । ఏతచ్చాన్ననివేదనప్రభృతికర్తవ్యమ్ । యదాహ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఉభయోర్హస్తయోర్ముక్తం పితృభ్యోఽన్నం నివేదితమ్ । తదన్నం సంప్రతీచ్ఛన్తి హ్యసురా నష్టచేతసః ॥ తస్మాదశూన్యహస్తేన కుర్యాదన్నముపస్థితమ్ । భాజనం తు సమాలభ్య తిష్ఠేదోచ్ఛేషణాద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గుష్ఠనివేశనప్రభృతి భోజనసమాప్తిపర్యన్తం వామహస్తేన భాజనమపరిత్యజన్నేవ వర్తేత, కణ్డూయనాద్యర్థం వామహస్తవ్యాపారసమయే తు దక్షిణహస్తేన భోజనపాత్రం సమాలభ్య వర్తేతేత్యర్థః । అఙ్గుష్ఠనివేశనాత్పూర్వం భోక్త్రాఽన్నస్పర్శో నకర్తవ్యః, "అన్నస్పర్శో నకర్తవ్యః ప్రాగఙ్గుష్ఠనివేశనాత్" ఇతిస్మృతేః । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ తతోఽన్నం మృష్టమత్యర్థమభీష్టమతిసత్కృతమ్ । దత్వా జుషధ్వమిచ్ఛాతో వాచ్యమేతదనిష్ఠురమ్ ॥ భోక్తవ్యం తైశ్చతచ్చిత్తైర్మౌనిభిస్సుముఖైస్సుఖమ్ । అక్రుధ్యతాచాత్వరతా దేయం తేనాపి భక్తితః ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ సఙ్కల్ప్య పితృదేవేభ్యస్సావిత్రీమధుమజ్జపః । శ్రాద్ధం నివేద్యాపోశనం జుషిష్వేతి ప్రేషోఽథ భోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

అభిశ్రవణమ్

భోజనోపక్రమాదనన్తరకర్తవ్యమాహ కాత్యాయనః — ॥ వా ॥ అశ్నత్సు జపేద్వ్యాహృతిపూర్వాం గాయత్రీం సప్రణవాం సకృత్త్రిర్వా రక్షోఘ్నీః పిత్ర్యమన్త్రాన్ పురుషసూక్తమప్రతిరథమన్యానిచ పవిత్రాణి ॥ * ॥ ఇతి । రక్షోఘ్నీః - "కృణుష్వ పాజః ప్రసితిన్న పృథ్వీ

మ్ ” ఇత్యాద్యా ఋచః, పిత్ర్యమన్త్రాః - “ ఉదీరతామవర ఉత్పరాసః ” ఇత్యాదయః, అప్రతిరథమ్ “ ఆశుశ్శిశానః ” ఇతిసూక్తమ్ । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ స్వాధ్యాయం శ్రావయేత్పిత్ర్యే ధర్మశాస్త్రాణి చైవహి । ఆఖ్యానానీతిహాసాంశ్చ పురాణాన్యఖిలానిచ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అన్నమిష్టం హవిష్యంచ దద్యాదక్రోధనోఽత్వరః । ఆతృప్తేస్తు పవిత్రాణి జప్త్వా పూర్వజపంతథా ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వ్యా ॥ ఆతృప్తేః, పవిత్రాణి - శ్రీపురుషసూక్తపవమానప్రభృతీని, జప్త్వా, తృప్తాన్ జ్ఞాత్వా, పూర్వోక్తజపంచ - “ సవ్యాహృతికాంగాయత్రీం మధువాతా ఇతిత్ర్యృచమ్ ” ఇత్యుక్తంజపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సాయణీయే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధభోజనకాలేతు కర్తా భ్రాతా సుతోఽపివా । దౌహిత్రో వాఽథపౌత్రో వా సపిణ్డో వా విచక్షణః ॥ యస్త్వభిశ్రావయేద్భోక్తౄంస్తచ్ఛ్రాద్ధం పావనంభవేత్ । అన్యం వాఽఽహూయ తం వృత్వా శ్రావయేత్తన్నిరీక్షయేత్ ॥ శ్రాద్ధక్రియాసమాప్తౌతు ప్రదగాద్విజపఙ్క్షిణామ్ । అత్యుచ్చైరతిశీఘ్రంచ హిత్వైవశ్రావయేత్పృథక్ ॥ రక్షోఘ్నం పైతృకంచైవ దివాకీర్త్యయుతం తథా । వైష్ణవం త్రిసుపర్ణంచ నాచికేతం తథాపఠేత్ ॥ రక్షోఘ్నాదిజపేఽశక్తో జపేత్పురుషసూక్తకమ్ । తత్రాప్యశక్తో గాయత్రీ మాతృప్తేరసకృజ్జపేత్ । ఏకోద్దిష్టేచ సాపిణ్డ్యే షోడశేష్వనుమాసికే ॥ ఏష్వనశ్రావయేత్సూక్తమన్యత్ర శ్రావయేత్పృథక్ ॥ * ॥ ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ అభిశ్రవణహీనం యచ్ఛ్రాద్ధం కుర్వీత మూఢధీః । తదన్నం మాంసతుల్యం స్యాత్తద్దేహమసురాలయమ్ ॥ ” ఇతిస్మృత్యన్తరమ్ । స్మృత్యర్థసారే — ॥ శ్లో ॥ నాన్దీముఖే గయాశ్రాద్ధే నవశ్రాద్ధే చ మాసికే । సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధే న జపేత్పితృసూక్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జపోయమనుపవీతినా కర్తవ్యః, అతఏవ జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యేన కర్తవ్యం సర్వం శ్రాద్ధం యథావిధి । సూక్తస్తోత్రజపం ముక్త్వా విప్రాణాంచ విసర్జనమ్ ॥*॥ ఇతి.

దాతృభోక్తృనియమాః

దాతృభోక్తృనియమమాహ వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ అపేక్షితం యో న దద్యాచ్ఛ్రాద్ధముపకల్పితమ్ । కృపణో మన్దబుద్ధిస్తు న చ శ్రాద్ధఫలం లభేత్ ॥ అపేక్షితం యాచితవ్యం శ్రాద్ధముపకల్పితమ్ । నయా

చ తేద్విజో మూఢస్సభవేత్పితృఘాతుకః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి —
॥ శ్లో ॥ అపేక్షితం ద్విజో మోహాద్భుఞ్జానో యోనయాచతే । అపేక్షితం
యోనవదద్యాత్తావుభౌపితృఘాతుకౌ ॥ * ॥ ఇతి । నిగమేఽపి — ॥ శ్లో ॥
అవశ్యమర్థయేచ్ఛ్రాద్ధే పిత్ర్యర్థముపకల్పితమ్ । నయాచతే ద్విజో మూఢ
స్సభవేత్పితృఘాతుకః ॥ అపేక్షితం యోనవదద్యాచ్ఛ్రాద్ధార్థముపకల్పిత
మ్ । అథకృచ్ఛ్రేషు ఘోరాసు తిర్యగ్యోనిషుజాయతే ॥ * ॥ ఇతి ।
యత్తుయమేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రద్వాదశరాత్రేణ ముచ్యతేక
ర్మణస్తతః । తస్మాద్విద్వాన్నైవదద్యాన్నయాచేన్నచదాపయేత్ ॥ * ॥
ఇతి, యదప్యుక్తం వాయుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ యాచతేయదిదాతారం
బ్రాహ్మణోఽజ్ఞానదుర్బలః । పితరస్తస్యకుప్యన్తి దాతుర్భోక్తుర్న సంశ
యః ॥ * ॥ ఇతి, తచ్ఛ్రాద్ధార్థమకల్పితవస్తువిషయమ్, సామాన్యేనా
భిధానాత్ । శ్రాద్ధార్థముపకల్పిత వస్తువిషయత్వేఽపి అత్యన్తాధికం దా
తానదద్యాద్భోక్తాచ న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ । తథాచశఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ వా ॥
నాత్యధికం దద్యాన్నప్రతిగృహ్ణీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అనపేక్షితవస్తునో ని
వారణప్రకారమాహ నిగమః — ॥ శ్లో ॥ నాన్నపానాదికం శ్రాద్ధే వా
రయేన్ముఖతః క్వచిత్ । అశిష్టత్వాద్బహుత్వాచ్చ వారణం హస్తసంజ్ఞ
యా ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖలిఖితావపి — ॥ వా ॥ అన్నపానం ప్రభూతమి
తి నబ్రూయురన్యత్రహస్తసంజ్ఞాయాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంయాచనమ
పి నముఖతఃకుర్యాత్, “ ॥ శ్లో ॥ యాచనం ప్రతిషేధశ్చ కర్తవ్యం హ
స్తసంజ్ఞయా ।” ఇతిస్మృతేః, మానభఙ్గప్రసఙ్గాచ్చ । అపేక్షితం వస్తువదా
మీత్యుక్త్వానదద్యాత్ । తథాచయమః — ॥ శ్లో ॥ యావద్ధవిష్యం భవ
తి యావదిష్టం ప్రదీయతే. । తావదశ్నన్తిపితరో యావన్నాహదదామ్యహ
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరివిష్టవస్తుషు యన్నిరవశేషతయా భుక్తం యచ్చభోక్తుం
పునర్గృహ్యతే తత్తస్యేష్టమిత్యనుమాయప్రదర్శ్య ప్రతిషేధసూచనాభా
వే దేయమ్, తథాచసపవ — ॥ శ్లో ॥ యద్యద్రోచేతవిప్రేభ్యస్తత్తద్ద్యా
దవిమత్సరీ । నచాత్యన్తాధికందద్యాద్దదామీతి నకీర్తయేత్ ॥ ఆనీయదర్శయే
దగ్రే జ్ఞాత్వేచ్ఛాం పరివేషయేత్ ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అన్నపా

నక శీతోదం దద్యాద్దేవావలోకితః । వక్తవ్యే కారణే సంజ్ఞాం కుర్వన్భుఞ్జీత పాణినా ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ నిరాశోఽనిత్యభుగ్విప్రశ్శ్రాద్ధకర్త్రాఽథయాచితః । విష్ణుస్సర్వాత్మకో భుఙ్క్తే ఇతి మత్వా న దోషభాక్ ॥ నచాశ్రు పాతయేజ్జాతు న శుక్తాం గిరమీరయేత్ । నచోద్వీక్షేత భుఞ్జానం నచ కుర్వీత మత్సరమ్ ॥ నదీనో నాపి వా క్రుద్ధో నచైవాన్యమనా నరః । ఏకాగ్రమాధాయ మనశ్శ్రాద్ధం కుర్యాత్సదా బుధః ॥ * ॥ ఇతి । శుక్తామ్ - నిష్ఠురామ్ । మనుః — ॥ శ్లో ॥ నాశ్రమాపాతయేజ్జాతు న కుప్యేన్నానృతం వదేత్ । న పాదేన స్పృశేదన్నం న చైతదవధూనయేత్ ॥ అస్రం గమయతి ప్రేతాన్కోపోఽరీననృతం శునః । పాదస్పర్శస్తు రక్షాంసి దుష్కృతీరవధూననమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్రమ్ - బాష్పః, తదన్నమ్, ప్రేతాన్ - పిశాచాన్, గమయతి, నపత్యానిత్యర్థః । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ క్రోధేనైవ చ యద్దత్తం యద్దత్తం త్వరయా పునః । యాతుధానా విలుమ్పన్తి జల్పవ్యవాచోపపాదితమ్ ॥ స్విన్నగాత్రో న తిష్ఠేత్తు సన్నిధౌ చ ద్విజన్మనామ్ ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిః — ॥ శ్లో ॥ భక్ష్యభోజ్యాని చోష్యాణి పేయ లేహ్యయుతాని చ । సర్వశ్రేష్ఠాని యో దద్యాత్సర్వశ్రేష్ఠో భవేన్నరః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మృత్పాత్రగతమర్ఘ్యం చ మృత్తికాగన్ధలేపనమ్ । మార్జారోచ్ఛిష్టశేషం చ నిరాశాః పితరో గతాః ॥ న వదేన్మానుషీం వాచం నచైవాశ్రూణి పాతయేత్ । తర్జన్యాం రజతం ధృత్వా యత్పితృభ్యః ప్రదీయతే ॥ అన్తోస్తి పరమాణూనామస్యాన్తో నహి విద్యతే । శ్రాద్ధకర్తా వ్రతానాం చేత్పఙ్క్తావన్యం తు భోజయేత్ ॥ పితరస్తస్య షణ్మాసం చణ్డాలోచ్ఛిష్టభోజినః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు మనువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణం భిక్షుకం వాపి భోజనార్థముపస్థితమ్ । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతశ్శక్తితః ప్రతిపూజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి, యదపి స్మృత్యన్తరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉపవిష్టేషు విప్రేషు యద్యాగచ్ఛేద్ద్విజోఽతిథిః । నిమన్త్రితైరనుజ్ఞాతః కామం తమపి భోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి తత్, పఙ్క్త్యన్తరే తద్దైవభోజనీయత్వపరమ్ । అత ఏవ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ యదా అతిథిర్భోజనార్థముపవిష్టస్తదా తం గన్ధపుష్పాదిభిరభ్యర్చయిత్వా పితృభ్యోఽ

న్నత్యాగానన్తరమస్మై బ్రాహ్మణాయ విష్ణురూపాయ శివరూపాయ వే దగున్నం పరివిష్టమాత్ర స్తైః పరివేక్ష్యమాణంచ నమమేతి తదర్థం పరివిష్టమ న్నం త్యజేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్నపానదాతా లవణాదిషు న్యూనాధిక్యా భావేన హవిషస్సాద్గుణ్యం పునః ప్రదానార్థం నపృచ్ఛేదిత్యాహశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనియుక్తాన్ భుఞ్జానాన్నపృచ్ఛేల్లవణాదిషు । ఉచ్ఛిష్టాఃపి తరోయాన్తి పృచ్ఛతోనాత్రసంశయః ॥ బాహుఃపతతి దాతుర్వై జిహ్వా భోక్తుస్తుఛిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి.

భోక్తృనియమాః

భోక్తృనియమమాహప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ పీత్వాఽఽపోశనమశ్నీ యాత్పాత్రేదత్తమగర్హితమ్ । సర్వేన్ద్రియాణాం చాపల్యం నకుర్యా త్పాణిపాదయోః ॥ * ॥ ఇతి । భోజనార్థవ్యాపారాదధికవ్యాపారఇన్ద్రి యాణాంచాపల్యమ్, తత్రదోషమాహహారీతః — ॥ శ్లో ॥ ఉద్ధృత్య పాణిం విహరన్ సక్రోధో విస్మయాన్వితః । శ్రాద్ధకాలేతుయద్భుఙ్క్తే న తత్ప్రీణాతివైపితౄన్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనః — ॥ శ్లో ॥ పాదేన పాదమాక్రమ్యయోభుఙ్క్తేఽనాపదిద్విజః । నైవాసౌభోజ్యతేశ్రాద్ధే ని రాశాఃపితరోగతాః ॥ * ॥ ఇతి । నిగమేఽపి — ॥ వా ॥ తూష్ణీంభుఞ్జీర న్నవిలోకయమానాఅనుద్ధృత్యపాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తూష్ణీమ్ - వాగ్వ్యా పారమన్తరేణ, అవిలోకయమానాదిశఇత్యర్థః । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ అత్యు ష్ణమన్నం సర్వంస్యాద్భుఞ్జీరంస్తేచవాగ్యతాః । నచద్విజాతయోబ్రూ యుర్దాత్రాపృష్టాహవిర్గుణాన్ ॥ యావదుష్ణంభవత్యన్నంయావదశ్నన్తి వాగ్యతాః । తావద్ధిపితరోఽశ్నన్తి యావన్నోక్తాహవిర్గుణాః ॥ * ॥ ఇతి। వాగ్యమనవిధానాదేవ హవిర్గుణావచనేసిద్ధేపునర్నిషేధోహస్తసఞ్జ్ఞేనా పి హవిర్గుణసూచననిషేధార్థః । యదాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ హుంకారేణా పియోబ్రూయాద్ధస్తాద్వాపి గుణాన్వదేత్ । భూతలాచ్చోద్ధరేత్పాత్రం ముష్టేచ్ఛిష్టేనవాపితత్ ॥ ప్రౌఢపాదోబహిఃకక్షోబహిర్జానుకరోఽథవా। అఙ్గుష్ఠేనవినాశ్నాతి ముఖశబ్దేనవాపునః ॥ పీతావశిష్టంతోయాదిపునరుద్ధృ త్యపాపిబేత్ ఖాదితార్ధంపునః ఖాదేన్మోదకాదిఫలాదివా ॥ ముఖేనవాధ

మేదన్నం నిక్షిపేద్భాజనేఽపివా । ఇత్థమన్నం ద్విజశ్శ్రాద్ధే భుక్త్వాగ
చ్ఛత్యధోగతిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । భూతలాత్పాత్రోద్ధరణే దోషః అన్నాధా
రమహాభాజనవిషయః, ప్రౌఢపాదః - ఆసనాద్యారోపితపాదః, బహిఃక
క్షః - ఉత్తరవాసో బహిర్భూతకక్ష ఇత్యర్థః । వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥
ఆసనే పాదమారోప్య యో భుఙ్క్తే తు ద్విజోత్తమః । హన్తి దైవం చ పిత్ర్యం
చ తదన్నం తు ప్రజాం పశూన్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ న
స్పృశేద్వామహస్తేన భుఞ్జానోఽన్నం కదాచన । న పాదౌ న శిరో వస్తిం న
పదా భాజనం స్పృశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । నిగమేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మాంసా
పూపఫలేక్ష్వాది దన్తచ్ఛేదైర్న భక్షయేత్ । గ్రాసశేషం న పాత్రేఽస్యేత్పీ
తశేషం తు నోపిబేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గ్రాసశేషమ్ - ఆస్యాన్నిర్గ్రాసశేష
మ్, భోజనపాత్రే న నిక్షిపేదిత్యర్థః । సుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ అక్రోధనోఽగ
ణాన్సమ్యగ్దద్యాద్యత్స్వస్య రోచతే । ఆతృప్తేర్భోజనం తేషాం కామతోఽ
నవశేషణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధే భుఞ్జన్ ద్విజో
యస్తు బహుభాషీ మితాశనః । స పాపీ నరకం యాతి శ్రాద్ధహన్తా భవేద్ధ్రు
వమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ న కిఞ్చిద్వర్జయేచ్ఛ్రాద్ధే నియుక్త
స్తు ద్విజోత్తమః । న మాంసం ప్రతిషేధేత న చాన్యస్యాన్నమీక్షయేత్ ॥ * ॥
ఇతి । ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ దన్తచ్ఛేదం హస్తపానం వర్జయేచ్చాతి
భోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హస్తపానమ్ - హస్తేన పేయాదిపానమ్, వర్జయే
త్, అపితు లఘుపాత్రేణైవ కుర్యాత్ । అతిభోజనమ్ - తృప్తౌ సత్యామ
పి భోజనమిత్యర్థః । ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ భోజనం తు న నిశ్శేషం కుర్యా
త్ప్రాజ్ఞః కథంచన । అన్యత్ర దధ్నః క్షీరాద్వా క్షౌద్రాత్సక్తుభ్య ఏవ
చ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు జమదగ్నినోక్తమ్ — ॥ వా ॥ న నిన్దేయుర్నావశేష
యేయుః ॥ * ॥ ఇతి, తదధికావశేషవిషయమ్ । యతోఽనన్తరమాహ స ఏ
వ — ॥ వా ॥ అల్పం పునరుత్స్రష్టవ్యం తస్యాసంస్కృతప్రమీతా
నాం భాగధేయత్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అసంస్కృతప్రమీతానామ్ - అను
పనీతమృతానామిత్యర్థః । ఉచ్ఛిష్టస్య సంస్కృతప్రమీతాది భాగధేయ
త్వం చ మనురాహ — ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతప్రమీతానాం త్యాగినాంకు

లయోషితామ్ । ఉచ్ఛిష్టం భాగధేయంస్యాద్దర్భేషువికిరేచ్చయత్ ॥ * ॥ ఇతి । త్యాగినామ్ - సన్న్యాసినామ్, కిఞ్చిదుచ్ఛిష్టందాసవర్గతృప్తయేభూమిగతంకుర్యాత్ । యతఆహసఏవ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛేషణం భూమిగతం జిహ్మస్యచ శఠస్యచ । దాసవర్గస్య తత్పిత్ర్యే భాగధేయంప్రచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ శేషయేద్భాజనేభుక్త్వాసర్వాన్ కిఞ్చిత్తతస్తతః । యత్తుశిష్టంభాజనేషుతదశ్నన్త్యతిహర్షితాః ॥ దాసామృతస్యయేఽన్నాదితస్మాత్తత్పరిశేషయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రమాదాద్భోక్తౄణాం పరస్పరస్పర్శే ఉచ్ఛిష్టస్పర్శేఽపి భోజనోపరమోనకార్యఇత్యాహ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధపఙ్క్త్యాంతుభుఞ్జానో బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణంస్పృశేత్ । తదన్నమత్యజన్భుక్త్వా గాయత్ర్యష్టశతంజపేత్ ॥ ఉచ్ఛిష్టలేపనస్పర్శే ప్రక్షాల్యాన్యేనవారిణా । భోజనాన్తేద్విజస్స్నాత్వా గాయత్రీంత్రిశతంజపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రేఽన్యోచ్ఛిష్టపతనేఽపి సఏవ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టస్పర్శనం జ్ఞాత్వా తత్పాత్రం పరిహృత్యచ । అస్పృష్ట్వా పాణినాపాత్రం భూమింసమనులిప్యచ ॥ అన్యత్పాత్రం నిధాయాత్ర సర్వాన్నం పరివేషయేత్ । పరిషిచ్యతతఃపశ్చాద్భోజయేచ్చ నదోషకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టోచ్ఛిష్టసంస్పర్శే స్పృష్టపాత్రంవిసృజ్యచ । సర్వాన్నంపూర్వవద్దత్వా భోజయేత్తు ద్విజోత్తమః ॥ * ॥ ఇతి । ఉచ్ఛిష్టస్పర్శే పాత్రద్వయం పరిత్యజ్య పాత్రాన్తరయోర్ద్వావపి భోజయేదిత్యర్థః । అత్రభోక్తురుచ్ఛిష్టస్పర్శాభావే ఉచ్ఛిష్టపాత్రంపరిత్యజ్య పాత్రాన్తరేభోజయేత్, తత్స్పర్శేతు " భోజనాన్తేద్విజస్స్నాత్వా గాయత్రీంత్రిశతంజపేత్ । " ఇత్యుక్తం ప్రాయశ్చిత్తమపికుర్యాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధపఙ్క్త్యాంతు భుఞ్జానోవిణ్మూత్రోత్సర్జనంప్రతి । వ్రజేద్యదిహమూఢాత్మా శ్రాద్ధహాతీభవేద్ధ్రువమ్॥ ఉపోష్యతద్దినేకర్తా పరేద్యుశ్శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృస్థానీయవ్యతిరిక్తస్య వమనేస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ విశ్వేదేవాద్వితీయోవా తృతీయోవాన్తికృద్భవేత్ । ప్రాణాదిపఞ్చభిర్మన్త్రైర్యావద్ద్వాత్రింశసఙ్ఖ్యకమ్ । హూహామశేషంసమాప్యాథ శ్రాద్ధశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥

ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకపవయదావిప్రా భోజనేఛర్దితోయది ।
తద్దైవాగ్నిం సమాధాయ హోమంకుర్యాద్యథావిధి ॥ తత్ స్థాననామ
గోత్రేణచాసనాదిభిరర్చయేత్ । అన్నత్యాగం ప్రకుర్వీత తతోఽగ్నౌజు
హుయాచ్చరుమ్ ॥ ప్రాణాదిపఞ్చభిర్మన్త్రై ర్వ్యావద్వాత్రింశ సఙ్ఖ్యక
మ్ । హోమశేషం సమాప్యాథ శ్రాద్ధశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
ఛర్దితబ్రాహ్మణభోజనపాత్రంత్యక్త్వా లౌకికాగ్నింసమాధాయత త్రా
గ్నౌ తత్ స్థాన నామగోత్రోచ్చారణ పూర్వకమాసనాదిభిరభ్యర్చ్యహు
తశేషంచరుం ప్రాణాదిపఞ్చభిర్మన్త్రైష్షడావృత్తైః పునరుదానసమానా
భ్యాంచ హుత్వా శ్రాద్ధశేషం సమాపయేదితి వ్యాఖ్యాతారః । సంగ్ర
హే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధపఙ్క్తౌతుభుఞ్జానోబ్రాహ్మణోవమతేయది । లౌ
కికాగ్నింప్రతిష్ఠాప్యత్వర్చయేచ్చహుతాశనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృస్థానీ
యస్య వమనే త్రయాణాంవా వమనే పునశ్శ్రాద్ధముక్తం తత్రైవ —
॥ శ్లో ॥ పితౄణాం తత్ర సర్వేషాం పితుర్వా వమనంయది । తద్దినేచో
పవాసశ్చ పితుశ్శ్రాద్ధంపరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ పిణ్డదానాత్ప్రా
గ్వమనే వేదితవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ అకృతే పిణ్డదానేతు పితాయదివమేత్త
దా । పునఃపాకం ప్రకుర్వీత శ్రాద్ధంకుర్యాద్యథావిధి ॥ * ॥ ఇతిస్మరణా
త్ । యత్తువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అకృతే పిణ్డదానేతు భుఞ్జానోబ్రాహ్మ
ణోవమేత్ । పునఃపాకాత్తుకర్తవ్యం పిణ్డదానంయథావిధి ॥ * ॥ ఇత్యత్ర
ద్వితీయః పిణ్డదాన శబ్దశ్శ్రాద్ధపరః । తస్మిన్నహని పునఃపాకేన శ్రాద్ధవి
ధాయకమిదం వచనద్వయం దర్శాదిశ్రాద్ధవిషయమ్, క్షయాహశ్రాద్ధస్య
పరదినేవిహితత్వాత్ । దర్శాదౌ పునఃపాకేన శ్రాద్ధకరణాసమ్భవే ఆ
మేనవాకార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నేద్విజాతీనామామశ్రాద్ధం ప్ర
కీర్తితమ్ । అమావాస్యాదినియతం మాససంవత్సరాదృతే ॥ ” ఇతి మరీ
చిస్మరణాత్ । సఙ్కల్పశ్రాద్ధేఽపి త్రయాణాంవమనే పితురేకస్యవావ
మనే పునఃకరణముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ భుక్తిక్రియాయాఃప్రా
ధాన్యంశ్రాద్ధే సఙ్కల్పసంజ్ఞికే । అత్రైవం పితృవిప్రాణాముపఘాతేపు
నఃక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । యత్తువచనమ్ “ ॥శ్లో॥ ప్రాధాన్యంపిణ్డదానస్య

భోజనస్య తదఙ్గతా । అతో భుక్తిక్రియాహానౌ శ్రాద్ధావృత్తిం సమన్వ
తే ॥ " ఇతితత్ , సఙ్కల్ప శ్రాద్ధవ్యతిరిక్త పార్వణశ్రాద్ధే పితృస్థానీ
యవ్యతిరిక్తబ్రాహ్మణభుక్తిక్రియాహానివిషయమ్ । ఋగ్విధానేతు —
॥ శ్లో ॥ ఇన్ద్రాయసోమసూక్తేన శ్రాద్ధవిఘ్నో యదా భవేత్ । అగ్న్యాది
భిర్భోజనేన శ్రాద్ధం సమ్పూర్ణమేవహి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర ఇన్ద్రాయసో
మసూక్తజపేన హోమేన భోజనేనచేతి విధానత్రయముక్తమ్ , తత్ర
వ్యవస్థా వ్యాఖ్యాతృభిర్దర్శితా — ॥ వా ॥ పిణ్డదానాత్పరం వమనేన శ్రా
ద్ధవిఘ్నే సూక్తజపేన శ్రాద్ధంసమ్పూర్ణతామేతి , పిణ్డదానాత్ప్రాక్తు
పితృవ్యతిరిక్తస్యైకస్య వమనేన శ్రాద్ధవిఘ్నే హోమేన , అనేకస్య వ
మనేన తద్విఘ్నే హోమసూక్తజపాభ్యామ్ , పితృస్థానోపవేశితస్య వ
మనేనతద్విఘ్నేతు పరదినేపునశ్శ్రాద్ధభోజనేన ॥ * ॥ ఇతి । తథాచ శౌనక
ఏవ — ॥ శ్లో ॥ భోజనోపరమాత్పూర్వం ప్రక్రమాత్పరతో యది । శ్రా
ద్ధవిఘ్నే పునః కార్యం జపహోమౌ నతృప్తిదౌ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ అగ్ని
నాశో యదా శ్రాద్ధే జ్యోతిర్యత్ర వినశ్యతి । తద్దినేచోపవాసంచపునశ్శ్రా
ద్ధం పరేఽని ॥ * ॥ ఇతి స్మృత్యన్తరమ్ .

అన్నవికిరణాదివిధిః

అథాన్నవికిరణాదివిధిః । తత్ర ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ తృప్తింబుద్ధ్వా
న్నమాదాయ సతిలంపూర్వవజ్జపేత్ । తృప్తింపృచ్ఛేత్తతఃపృష్టా బ్రూయు
స్తృప్తాఃస్మ ఇత్యపి ॥ * ॥ ఇతి । పూర్వవజ్జపేదిత్యస్యార్థః కాత్యాయనేన
ప్రపఞ్చితః — ॥ వా ॥ గాయత్రీం మధుమతీం మధుమధ్వితి జప్త్వా తృ
ప్తాఃస్థేతి పృచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ తృప్తాఃస్థేతిచ పృ
ష్టాస్తేబ్రూయుస్తృప్తాఃస్మ ఇత్యథ ॥ * ॥ ఇతి । అనన్తరకర్తవ్యమాహ ము
నుః — ॥ శ్లో ॥ సార్వవర్ణికమన్నాద్యం సన్నీయాప్లావ్య వారిణా । స
ముత్సృజేద్భుక్తవతామగ్రతో వికిరన్భువి ॥ * ॥ ఇతి । సన్నీయ - వ్యఞ్జ
నైస్సహ సంయోజ్య , సార్వవర్ణికమ్ - సర్వవర్ణహితార్థముత్సృజేది
త్యర్థః । మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ భుక్తవత్సు తతస్తేషు భాజనోపాన్తి
కేనృప । ప్రోక్ష్య భూమిమథోఽద్భిస్తు భూమౌ పితృపరాయణః ॥ తతో వికిర

ణంకుర్యాద్విధిదృష్టేనకర్మణా ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥
ఉదఙ్ముఖానాంవిప్రాణాం పురతస్సోదకంతతః । అన్నంతువికిరేద్భక్త్యా పు
నర్దద్యాత్తిలోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ తృప్తేష్వే
తేషువికిరేదన్నం విప్రేషుభూతలే । దద్యాదాచమనార్థాయ తేభ్యోవారి
సకృత్సకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆచమనార్థాయ-నిత్యభోజనవిషయేషూక్తం
"అమృతాపిధానమసి" ఇతిమన్త్రపూర్వకం యద్గణ్డూషం తదర్థమ్, వై
శ్వదేవికవిప్రపూర్వకం ప్రతివిప్రం సకృత్సకృజ్జలందద్యాదిత్యర్థః । యా
జ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అన్నమాదాయతృప్తాఃస్థ శేషంచైవానుమాన్యచ ।
తదన్నం వికిరేద్భూమౌ దద్యాచ్చాపస్సకృత్సకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఖ్యా
తమేతద్విజ్ఞానేశ్వరేణ — ॥ వా ॥ సర్వమన్నమాదాయతృప్తాఃస్థేతి
తాన్పృష్ట్వాతృప్తాఃస్మ ఇతి తైఃప్రత్యుక్తశ్శేషమప్యస్తి కింక్రియతామితి పృ
ష్ట్వా ఇష్టైస్సహభుజ్యతామిత్యభ్యనుగమయ్య తదన్నం పితృస్థానీయస్య
బ్రాహ్మణస్య పురస్తాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ దక్షిణాగ్రదర్భాన్తర్హితాయాం
భూమౌతిలోదకప్రక్షేప పూర్వకం "యేఅగ్నిదగ్ధాః" ఇత్యనయర్చా
నిక్షిప్య పునస్తిలోదకంప్రక్షిపేత్, తదనన్తరం బ్రాహ్మణహస్తేషు గ
ణ్డూషార్థంసకృత్సకృదపోదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బోధాయనస్తూత్తరాపోశ
నానన్తరం వికిరదానమాహ — ॥ వా ॥ స్వధాయుక్తాని బ్రాహ్మణాన్య
భిశ్రావయన్ రక్షోఘ్నానిచ నైఋతానిచ తృప్తానపఆచమయ్యాశనేష్వ
న్నశేషాన్ ప్రకిరతి "యేఅగ్నిదగ్ధాయేఅనగ్నిదగ్ధాః" ఇతి ॥ * ॥ ప్ర
చేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యేఅగ్నీతిమహీంక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త
రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితృదేవతయోర్మధ్యే భువంప్రోక్ష్యతిలాన్క్షిపేత్ ।
తతోదర్భాన్సమాస్తీర్య తూష్ణీం దత్వాతిలోదకమ్ ॥ ఉచ్ఛిష్టం తిలమి
శ్రేణ పిణ్డందద్యాత్సమాహితః । యేఅగ్నిదగ్ధాయేనేతి దద్యాదుచ్ఛిష్ట స
న్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః — నను యాజ్ఞవల్క్యబోధాయ
నచన్ద్రికామాధవీయ విజ్ఞానేశ్వరాదిషు "యేఅగ్నిదగ్ధాః" ఇత్యనేనై
వ వికిరదానవిధానాదన్యస్యానుక్తేస్తావన్మాత్రేణైవ వికిరదానం కార్యమితి ।
అన్యేతు ప్రతిబ్రాహ్మణముచ్ఛిష్టసన్నిధౌ మన్త్రాన్తరేణ వికిరదానం కృ

త్వా " యేఽగ్నిదగ్ధాః " ఇత్యనేనోచ్ఛిష్ట పిణ్డదానంచ కార్యమిత్యాహుః । తదాహాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ శ్రావయిత్వాచపృష్ట్వాచ దేవానాం వికిరంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । " మధుమతీః " " అక్షన్నమీమదన్త " ఇతిచశ్రావయిత్వా సమ్పన్నం పృష్ట్వాఽనన్తరం వైశ్వదేవికం వికిరం చరేదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మన్త్రేణవికిరంకుర్యాన్ముఖ్యబ్రాహ్మణసన్నిధౌ । అసోమపాశ్చయేదేవాయజ్ఞభాగవివర్జితాః ॥ తేషామన్నం ప్రదాస్యామి వికిరం వైశ్వదేవికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విశ్వేదేవార్థబ్రాహ్మణయోర్ముఖ్యః ప్రథమం వృత ఇత్యర్థః । రత్నావల్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టైరేవ వికిరం సదైవం ప్రతిపాదయేత్ । అన్యథాకురుతేయస్తు నిరాశాస్తస్యదేవతాః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేతు — ॥ శ్లో ॥ పాత్రేయవకుశాస్తీర్ణే దేవానాంవికిరంచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పాద్మే — ॥ శ్లో ॥ అనన్తరంసుతృప్తేషు తేషువిప్రేషుభక్తితః । అన్నశేషం ప్రవికిరేద్దర్భేషు విధివన్నృప ॥ అసోమపేతిమన్త్రేణ వికిరన్వైశ్వదేవికమ్ । అసంస్కృతేతి మన్త్రేణ పైతృకం వికిరం క్షిపేత్ ॥ అసంశయోభవేద్విష్ణుమనునా వైష్ణవం క్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతప్రమీతాయే త్యాగిన్యోయాఃకులస్త్రియః । దాస్యామి తేభ్యోవికిరమన్నం తాభ్యశ్చపైతృకమ్ ॥ ఏతేనవికిరేత్పిత్ర్యే ముఖ్యబ్రాహ్మణసన్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । తథావికిరభాగినోదర్శయతి మనుః — ॥ శ్లో ॥ అసంస్కృతప్రమీతానాంత్యాగినాంకులయోషితామ్ । ఉచ్ఛిష్టంభాగధేయంస్యాద్దర్భేషువికిరేశ్చయత్ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయస్తు — ॥ శ్లో ॥ యేచాపమృత్యునాకేచిన్మృత్యుంప్రాప్తాస్స్వవంశజాః । వికిరేణప్రదత్తేనతృప్తింయాన్తిచతేఽఖిలాః ॥ యేచాదన్తాఃకులేబాలాః క్రియాయోగ్యాహ్యసంస్కృతాః । సపిణ్డాస్తేతువికిరసమ్మార్జన జలాశినః ॥ * ॥ ఇతి । వికిరదానానన్తరముపవీతీభూత్వా ఆచామేత్ । అతఏవమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేషువికిరందత్వా యోనాచామేన్మతిభ్రమాత్ । పితరస్తస్యషాణ్మాసం భవన్త్యుచ్ఛిష్టభోజనః ॥ * ॥ ఇతి । అనన్తరముత్తరాపోశనార్థముదకందద్యాత్ । తథాచమహాలసావాక్యమ్ — ॥ శ్లో ॥ తదన్వాచమనార్థాయ దద్యాచ్చాపస్సకృత్స

కృత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ హస్తం ప్రక్షాల్య గణ్డూషం యః పిబేదవిచక్షణః । ఆసురం తద్భవేచ్ఛ్రాద్ధం పితౄణాం నోపతిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి । గణ్డూషం యః పిబేత్ - భోజనాన్తే “ అమృతాపిధానమసి ” ఇతి మన్త్రేణాపోయః పిబేదిత్యర్థః । గణ్డూషకరణాత్పూర్వం హస్తలేపనిమార్జనం తత్ క్షాలనమాసనాదుత్థానం చ న కార్యమిత్యాహాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాగ్గణ్డూషజలాద్భుక్త్వా న హస్తం నిర్మృజేద్బుధః । ప్రక్షాలయేచ్చ నోత్తిష్ఠేత్ప్రాదిప్రశ్నదైవహి ॥ యో భుక్త్వోత్థాయాచామతి పీఠాద్విప్రస్తదాఽశుచిః । స్నాత్వా శుచిర్భవేచ్ఛ్రాద్ధే శ్రాద్ధహా చ నరాధమః ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః ప్రయోగసారకృతాఽభిహితః — ॥ వా ॥ యో భుక్త్వా పీఠాదుత్థాయోత్తరాపోశనార్థాఽపఆచామతి స తదాఽశుచిర్భవేత్, స్నాత్వైవ శ్రాద్ధే శుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గణ్డూషకరణప్రకారశ్చ తేనైవోక్తః — ॥ శ్లో ॥ అర్ధం పిబతి గణ్డూషమర్ధం త్యజతి భూతలే । ప్రీణన్తి పితరస్సర్వే యే చాన్యే భూమిదేవతాః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ఉత్తరాపోశనాత్పశ్చాదుచ్ఛిష్టం సంస్పృశేద్యది । హస్తం ప్రక్షాల్య వా పేయాత్తదపేయసమం విదుః ॥ ఆపోశనం న గృహ్ణీయాత్స్వయమేవ నృపోత్తమ ॥ * ॥ ఇతి । ఉచ్ఛిష్టపిణ్డం వాయసేభ్యో దద్యాత్, “ ॥ శ్లో ॥ బలిం బలిభుజో యత్ర ప్రదత్తం నైవ భుఞ్జతే । నైవ తృప్తాః ప్రయాస్యన్తి పితరస్తస్య సానుగాః ॥ ” ఇతి శఙ్ఖలిఖితస్మరణాత్ । హస్తప్రక్షాలనే విశేషమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ విశ్వేదేవనివిష్టానాం చరమం హస్తధావనమ్ । విసర్జనం చ నిర్దిష్టం తేషు రక్షాయతః స్థితా ॥ దైవపూర్వం తు యో దద్యాద్ధస్త ప్రక్షాలనోదకమ్ । నిరాశాః పితరో యాన్తి దేవరక్షావివర్జితాః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేరపి — ॥ వా ॥ ఉదఙ్ముఖేష్వాచమనమాదౌ దద్యాత్తతః ప్రాఙ్ముఖేషు తతస్సుప్రోక్షితమితి శ్రాద్ధదేశం ప్రోక్ష్య దర్భపాణిస్సర్వం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ పైతృకబ్రాహ్మణేషు ప్రథమం హస్తప్రక్షాలనపూర్వకమమనార్థముదకం దత్వా పశ్చాద్వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణేషు దత్వా సుప్రోక్షితమితి మన్త్రేణ శ్రాద్ధదేశం ప్రోక్ష్య దర్భపాణిస్సర్వముపరితనం కర్మజాతం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి ।

॥ హస్తప్రక్షాలనానన్తరవిధిః ॥

అనన్తరకర్తవ్యమాహాగస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ అథాచాన్తేషు చాచమ్య వారిదద్యాత్సకృత్సకృత్ ॥ * ॥ ఇతి । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ పిత్ర్యాణాం నామగోత్రేణ జలందేయమనన్తరమ్ । బ్రాహ్మణానాం ద్విజైర్వాచ్యమిదమక్షయ్యమస్త్వితి ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ వా ॥ రోచయతఇతి వైశ్వదేవాన్వాచయిత్వా పిత్ర్యాన్స్వదితమితి వాచయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ స్వస్తివాచనకందద్యాదక్షయ్యోదకమేవచ । సలిలంనామగోత్రేణ దద్యాచ్ఛక్త్యాచదక్షిణామ్ ॥ గోభూహిరణ్యవాసాంసి నవాని శయనానిచ । దద్యాద్యదిష్టం విప్రాణామాత్మనఃపితురేవహి ॥ విత్తశాఠ్యేనరహితః పితృభ్యఃప్రీతిమాచరన్ ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ సలిలంనామగోత్రేణ దద్యాచ్ఛక్త్యాచదక్షిణామ్ । హిరణ్యధాన్యవాసాంసి హర్మ్యాణిశయనానిచ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయాంతు — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణాన్ భోజయిత్వాతు దద్యాచ్ఛక్త్యాచదక్షిణామ్ । యద్యదిష్టతమంలోకే యచ్చాస్యదయితంగృహే ॥ తత్తద్గుణవతేదేయం తదేవాక్షయ్యమిచ్ఛతా ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరః — ॥ వా ॥ హిరణ్యంవిశ్వేభ్యోదేవేభ్యోరజతం పితృభ్యఅన్యచ్చ గోకృష్ణాజినాదికం యావచ్ఛక్నుయాత్ ॥ శ్లో ॥ ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం విప్రాణాంశ్రాద్ధకర్మణి । భక్ష్యంభోజ్యం సమందేయం దక్షిణాత్వనుసారతః ॥ * ॥ ఇతి । నిమన్త్రితబ్రాహ్మణవిద్యాగుణతారతమ్యేనేత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ దాసీందాసంచవివిధం తథైవోష్ట్రమజావికమ్ । హస్త్యశ్వరథయానంచ శ్రాద్ధకర్మణినిత్యశః ॥ తిలాంశ్చవివిధాన్దత్వా లభతేఫలమక్షయమ్ । పితృకర్మణిదత్వాతు శాల్మిభోజనపుణ్యభాక్ ॥ ధనపుష్పఫలోపేతం దత్వా శోభనమశ్నుతే । కూపారామతటాకాని క్షేత్రఘోషగృహాణిచ ॥ దత్వాఽనుమోదతేస్వర్గే నిత్యమాచన్ద్రతారకమ్ । స్వాస్తీర్ణంశయనందత్వాశ్రాద్ధకాలేవిభూషితమ్ । పితరస్తస్యతుష్యన్తి స్వర్గేచానన్త్యమశ్నుతే ॥ పట్టకౌశేయవస్త్రౌర్ణం తథాప్రచ్ఛాదకమ్బలమ్ । అజినంరౌరవంపట్టం ప్రవేణిం మృగరోమజమ్ ॥ దత్వైతానివిప్రేభ్యో భోజయిత్వా యథావి

ధి । ప్రాప్నోతి శ్రద్ధధానస్తు వాజపేయస్య యత్ఫలమ్ ॥ కౌశేయక్షౌమ
మార్గ్గాణి దుకూలమహతం తథా । శ్రాద్ధేష్వేతాని యో దద్యాత్కామా
నాప్నోత్యనుత్తమాన్ ॥ భక్ష్యాణి చ కరమ్భం చ కృసరాన్నం ఘృతశర్క
రాః । కృసరం మధుపర్కం చ పయః పాయసమేవ చ ॥ స్నిగ్ధముష్ణం చ యో
దద్యాత్సోఽగ్నిష్టోమఫలం లభేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హేమాద్రౌ — ॥ శ్లో ॥
లోకే శ్రేష్ఠతమం సర్వమాత్మనశ్చాపి యత్ప్రియమ్ । సర్వం పితౄ
ణాం దాతవ్యం తేషామేవాక్షయార్థినా ॥ జామ్బూనదమయం దివ్యం వి
మానం సూర్యసన్నిభమ్ । దివ్యాప్సరోభిస్సమ్పూజ్యమన్నదో లభతేఽక్షయ
మ్ ॥ ఆచ్ఛాదనం తు యో దద్యాన్మృమలం శ్రాద్ధకర్మణి । ఆయుః ప్రకృష్ట
మైశ్వర్యం రూపం చ లభతే శుభమ్ ॥ యజ్ఞోపవీతం యో దద్యాత్త్వామకే
శ్రాద్ధకర్మణి । పవిత్రం శోభనం యానం పాదయోస్సుఖమేవ చ ॥ వ్యజ
నం తాలవృన్తం చ దత్వా విప్రాయ సంస్కృతమ్ । ప్రాప్నుయాత్తల్పసం
యుక్తం శయనీయం సుఖావహమ్ ॥ శ్రాద్ధేషూపానహౌ దత్వా బ్రాహ్మణే
షు సదా భువి । దివ్యం స లభతే చతుర్వాజియుక్తం రథం తథా ॥ శ్రేష్ఠం ఛ
త్రం చ విమలం పుష్పమాలావిభూషితమ్ । శ్రాద్ధే దత్వా పితృభ్యస్తు నాక
పృష్ఠే మహీయతే ॥ ముక్తావైడూర్యవజ్రాణి రత్నాని వివిధాని చ । లవణా
జ్యసువర్ణాని శ్రాద్ధే పాత్రాణి యో దదాత్ ॥ రసాస్తమనుతిష్ఠన్తి హ్యాయు
స్సౌభాగ్యమేవ చ ॥ పాత్రం వై తైజసం దత్వా మనోజ్ఞం శ్రాద్ధకర్మణి । పా
త్రం భవతి కామానాం విద్యానాం చ ధనస్య చ ॥ రజతం కాఞ్చనం చైవ దద్యా
చ్ఛ్రాద్ధే తు కర్మణి । ప్రభుత్వం లభతే దత్వా ప్రాకామ్యం ధనమేవ చ ॥
ధేనుం శ్రాద్ధేషు యో దద్యాత్పుష్టిం కుమ్భోపదోహనామ్ । గావస్తమను
తిష్ఠన్తి గవాం పుష్టిస్తథైవ చ ॥ గన్ధవన్తి విచిత్రాణి స్థానాని సురభీణి చ । పూ
జయిత్వా తు పాత్రాణి శ్రాద్ధే సత్కృత్య దాపయేత్ ॥ గన్ధవాహో మహాన
ద్యస్సుఖాని వివిధాని చ । నాతారముపతిష్ఠన్తి స్త్రియశ్చాపి పతివ్రతాః ।
శయనాసనయానాని భూమిం వాహనమేవ చ । శ్రాద్ధేష్వేతాని యో ద
ద్యాత్సోఽశ్వమేధఫలం లభేత్ ॥ సర్పిః పూర్ణాని పాత్రాణి శ్రాద్ధే సత్కృ
త్య దాపయేత్ । కుమ్భోపదోహినీనాం చ సహస్రం లభతే గవామ్ ॥ రమ్యా

నావసథాన్ దత్వా రాజసూయఫలార్ధభాక్ । తథాఽఽభరణసమ్పూర్ణాం సోపధానాం స్వలఙ్కృతామ్ । శయ్యాం చ సుఖదాం దత్వా ద్విజోఽగ్నిష్టోమభాగ్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అనిమన్త్రితవిప్రేభ్యోఽపి దక్షిణాదానమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతయో బాన్ధవా నిస్వాస్తథైవాథ చ యే పరే । ప్రదద్యాద్దక్షిణాం తేషాం సర్వేషామనురూపతః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఆచాన్తేభ్యో ద్విజేభ్యస్తు ప్రయచ్ఛేదథ దక్షిణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాం పితృవిప్రేభ్యో దద్యాత్పూర్వం తతోఽద్వయోః । సర్వం కర్మాపసవ్యేన దక్షిణాదానవర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । జమదగ్నిస్తు — ॥ శ్లో ॥ అపసవ్యం తు తత్రాపి నతోన్స్యపి భగవాన్యమః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర వ్యవస్థా దర్శితా మాధవీయే — బ్రాహ్మణోద్దేశేన దక్షిణాదానే పితృపూర్వః క్రమ ఉపవీతం చ, పిత్రుద్దేశేన దక్షిణాదానం ప్రాచీనావీతినా కార్యమితి । బ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధభుగ్దక్షిణాం నేచ్ఛేత్కర్తాఽదాముక్తదక్షిణామ్ । తావుభౌ పూర్ణకర్మాణౌ శ్రాద్ధభుఙ్నతు దోషభాక్ ॥ శ్రాద్ధభుక్ఛ్రాద్ధకృద్ధ్యేయో నాలం మే దక్షిణేతి చ । తస్మింస్తన్నప్రదాతవ్యం దత్తే తౌ నరకాలయౌ ॥ అదత్వా దక్షిణాం శ్రాద్ధే శ్వో దాస్యామీతి యో వదేత్ । దినే దినే భవేద్వృద్ధిర్దక్షిణాపరిమాణతః ॥ శ్రాద్ధభుక్ఛ్రాద్ధకర్తారం సవృద్ధిం దక్షిణాం తతః । ఏకవారం త్రివారం వా శృణుయాద్దినపఞ్చకమ్ ॥ తతః పరం న శృణుయాత్కర్తారం హన్తి దక్షిణా । పునశ్శ్రాద్ధం చరేత్కర్తా షష్ఠేఽహ్న్యాయుష్యవృద్ధయే ॥ అథవాఽఽయుష్యహోమం వా చరేత్ప్రోక్తం మహర్షిభిః । యతిశ్చేద్దక్షిణాకాలే స్వస్వశక్త్యనుసారతః ॥ తదక్షయం భవేత్తృప్తిం దదాతి స్వపితౄన్ప్రతి । లక్షం లక్షపతిర్దద్యాద్దరిద్రస్తు వరాటికామ్ । విత్తశాఠ్యం న కుర్వీత శ్రాద్ధకాలే సమాహితః ॥ సత్యం సంవది లోభాద్యశ్శ్రాద్ధం న కురుతే ద్విజః । స విజ్ఞేయో నరపశుర్గార్దభీం యోనిమావిశేత్ ॥ తస్య పఙ్క్తౌ న భోక్తవ్యం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

స్వధావాచనాది

అనన్తరకర్తవ్యమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ దత్వా తు దక్షిణాం శక్త్యా స్వధాకారముదాహరేత్ । వాచ్యతామిత్యనుజ్ఞాతః ప్రకృతే

ద్వయోః- వైశ్వదేవికబ్రాహ్మణయోః

భ్యస్స్వధోచ్యతామ్ ॥ బ్రూయురస్తుస్వధేత్యుక్తే భూమౌ సిఞ్చేత్తతో జలమ్ । విశ్వేదేవాశ్చ ప్రీయన్తాం విప్రైశ్చోక్త ఇదం జపేత్ ॥ దాతారో నోఽభివర్ధన్తాం వేదాస్సన్తతిరేవచ । శ్రద్ధాచనో మావ్యపగాద్బహు దేయంచనోఽస్త్వితి ॥ ఇత్యుక్త్వాచ ప్రియా వాచః ప్రణిపత్య విసర్జయేత్ । వాజే వాజ ఇతి ప్రీతః పితృపూర్వం విసర్జయేత్ ॥ ప్రదక్షిణమనువ్రజ్య భుఞ్జీత పితృసేవితమ్ । బ్రహ్మచారీ భవేత్తాం తు రజనీం బ్రాహ్మణైస్సహ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ దక్షిణాం దిశమాకాఙ్క్షన్ పితౄన్ యాచేత మానవః । దాతారో నోఽభివర్ధన్తాం వేదాస్సన్తతిరేవచ ॥ శ్రద్ధాచనో మావ్యపగాద్బహుదేయంచనోఽస్త్వితి । అన్నంచనో బహు భవేదతిథీంశ్చ లభేమహి ॥ యాచితారశ్చనస్సన్తు మాచయాచిష్మ కఞ్చన । ఏవమస్త్వితి తైర్వాచ్యం మూర్ధ్నా గ్రాహ్యంచ తేనతత్ ॥ పశ్చాద్విసర్జయేద్దేవాన్ పూర్వం పైతామహాన్ ద్విజాన్ ॥ * ॥ ఇతి .

షట్పిణ్డదానవిధిః

విప్రవిసర్జనానన్తరం పిణ్డదానమాహాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ భుక్తవతోఽనువ్రజ్య ప్రదక్షిణీకృత్య ద్వైధం దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ సంస్తీర్య తేషూత్తరైరపోదత్వోత్తరైర్దక్షిణాపవర్గాన్ పిణ్డాన్ దత్వా పూర్వవదుత్తరైరపోదత్వోత్తరైరుపస్థాయోత్తరయోదపాత్రేణ త్రిః ప్రసవ్యం పరిషిచ్య న్యుబ్జ్య పాత్రాణ్యుత్తరం యజురనవానం త్ర్యవరార్ధ్యమావర్తయిత్వా ప్రత్యుపాత్రాణి ద్వన్ద్వమభ్యుదాహృత్య సర్వతస్సమవదాయోత్తరేణ యజుషా శేషస్య గ్రాసవరార్ధ్యం ప్రాశ్నీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । " భుక్తవతో వ్రజతో బ్రాహ్మణాన్ యజ్ఞోపవీతీ గృహసీమాన్తాదనువ్రజ్య ప్రదక్షిణీకరోతి , అథ ప్రత్యేత్య ప్రాచీనావీతీ పిణ్డదాన దేశే దక్షిణాగ్రాన్ దర్భాన్ ద్వేధా సంస్తృణాతి తత్ర పురస్తాత్పిత్రాద్యర్థం పశ్చాన్మాత్రాద్యర్థమ్ , తతస్తేషు మార్జయన్తాం మమ పితర ఇత్యాదిభిస్త్రిభిర్మార్జయన్తాం మమ మాతర ఇత్యాదిభిశ్చ యథాస్థానం దక్షిణాపవర్గమపో దత్వాఽనన్తరముత్తరైరేతత్తే తతాసావిత్యాదిభిష్షట్పిణ్డాన్ దదాతి, అథ పూర్వవన్మార్జయన్తామిత్యాదిభిరేవాపో దదాతి, అథోత్తరైర్యచప్రత్యాదిభిష్షడ్భిర్మన్త్రైస్స్వధా

రిజ్ఞం పితౄన్ మాతౄంశ్చ త్రిరుపతిష్ఠతే తృప్యతేత్యనేన త్రిరావృత్తేన ఉభయాంస్తన్త్రేణ, తతఉత్తరయాపుత్రాన్ పాత్రానభితర్పయన్తీరి త్యుభయేషాం పిణ్డాన్యగపమదపాత్రేణ త్రిఃప్రసవ్యమవిచ్ఛిన్నంపరిషిఞ్చ తి, అనన్తరమ్, పాత్రాణి - సోమాగ్రాణి పిణ్డాగ్రాణిచ, న్యుబ్జ్య - అధోబిలానికృత్వా, ఉత్తరంయజుస్తృప్యత తృప్యత తృప్యతేత్యామ్నా నపవ త్రిరభ్యస్తమనవానమనుచ్ఛ్వసం త్ర్యవరార్ధ్యం త్రిరభ్యావృత్తి రవమామాత్రాయస్యావర్తనస్య తత్త్ర్యవరార్ధ్యంయథాభవతి తథా ఆవ ర్తయన్తి, తతశ్చైవమయాపి మాత్రయాతృప్యతేతినవకృత్వోఽభ్యసిత వ్యం భవతి, ఏవమనవానం యావచ్ఛక్త్యావర్త్య తతఃపాత్రాణి న్యగ్భూ తాని ప్రోక్ష్య ద్వన్ద్వమభ్యుదాహరతి, అథశేషస్యాన్నస్య గ్రాసావ రార్ధ్యం సర్వేభ్యోఽన్నభేదేభ్యస్సముపదాయ ఉత్తరేణ యజుషాప్రాణే ని విష్ట ఇత్యనేన ప్రాశ్నీయాత్, ఇదం ప్రాశనంభోజనేచ్ఛాయామసత్యా మపి కార్యంకర్మాఙ్గత్వాత్ " ఇతితాత్పర్యదర్శనేఽస్యార్థోఽభిహితః.

❁ కాత్యాయనాదీనాం త్రిపిణ్డదానాదివిధిః ❁

పిణ్డత్రయదానమపఘూర్ణంచాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ త్రీంస్తుతస్మాద్ధవిశ్శేషాత్పిణ్డాన్ కృత్వాసమాహితః । ఔదకేనైవవిధినా నివపేద్దక్షిణాముఖః ॥ న్యుప్యపిణ్డాంస్తతస్తాంస్తు ప్రయతోవిధిపూర్వకమ్ । తేషుదర్భేషు తంహస్తం నిమృజ్యాల్లేపభాగినామ్ ॥ ఉదశేషంతునినయేచ్ఛనైఃపిణ్డాన్తికంపునః । అవజిఘ్రేచ్చ తాన్ పిణ్డాన్ యథాన్యుప్తాన్ సమాహితః ॥*॥ ఇతి । ఆచమనాత్పూర్వం పిణ్డత్రయదానమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సర్వమన్నముపాదాయ సతిలందక్షిణాముఖః । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌ పిణ్డాన్ దద్యాద్వైపితృయజ్ఞవత్ ॥ మాతామహానామప్యేవం దద్యాదాచమనంతతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ పిణ్డపితృయజ్ఞకల్పాతిదేశేన చరుశ్రపణసద్భావే అగ్నౌకరణశిష్ట చరుశేషేణసహ సర్వమన్నముపాదాయాగ్నిసన్నిధౌ పిణ్డందద్యాత్తదభావే బ్రాహ్మణార్థసాధితమన్నముపాదాయ తిలమిశ్రం దక్షిణాముఖఉచ్ఛిష్టసన్నిధౌ పిణ్డపితృయజ్ఞకల్పేన పిణ్డాన్ దద్యాత్, మాతామహానామపి తచ్ఛ్రాద్ధేవైశ్వదేవావా

హనాది పిణ్డప్రదానపర్యన్తం కస్మైణవమేవకర్తవ్యమనన్తరం బ్రాహ్మణా
నామక్షయ్యవచనం దద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥
భుక్తవత్స్వనాన్తేషు పిణ్డాన్నిదధ్యాదనాచాన్తేష్విత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి । మ
నుస్తు — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డనిర్వాపణం కేచిత్పురస్తాదేవ కుర్వతే ॥ * ॥ ఇతి ।
చన్ద్రికామాధవీయయోరిదం వ్యాఖ్యానమ్ — ॥ వా ॥ భోజనాత్పుర
స్తాద్బ్రాహ్మణానామర్చనానన్తరమగ్నౌకరణానన్తరం వా పిణ్డనిర్వాప
ణం కేచిదిచ్ఛన్తి, కేచిదితి వచనాదపరే బ్రాహ్మణభోజనానన్తరమాచమ
నాదర్వాగ్వా బ్రాహ్మణవిసర్జనాత్పశ్చాద్వా పిణ్డనిర్వాపణం కుర్వతఇ
త్యవగమ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర యథాస్వశాఖం వ్యవస్థా । తథా చ స్మృ
త్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ మునిభిర్భిన్నకాలేషు పిణ్డదానం తు యత్ స్మృతమ్ ।
తత్స్వశాఖామతం యత్ర తత్ర కుర్యాద్విచక్షణః ॥ * ॥ ఇతి । లోకాక్షి
స్తు — ॥ శ్లో ॥ అప్రశస్తేషు యాగేషు పూర్వం పిణ్డావనేజనమ్ । భోజ
నస్య ప్రశస్తేషు పశ్చాదేవోపకల్పయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అప్రశస్తేషు - స
పిణ్డీకరణాత్ప్రాగ్విహితేషు శ్రాద్ధేషు, భోజనాత్పూర్వం పిణ్డనిర్వా
పణం సపిణ్డీకరణాదిషు ప్రశస్తశ్రాద్ధేషు పశ్చాదేవ పిణ్డనిర్వాపణమిత్య
ర్థః । ఏతచ్చ యేషాం స్వగృహ్యేషు పిణ్డదానకాలో నోక్తస్తద్విషయమిత్యా
హుః । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సుతృప్తైస్తైరనుజ్ఞాతస్సర్వేణాన్నేన భూ
తలే । సతిలేన తతః పిణ్డాన్ సమ్యక్కృత్వా సమాహితః ॥ పితృతీర్థేన స
లిలం తత్ర సిఞ్చేద్యథాక్రమమ్ । దక్షిణాగ్రేషు దర్భేషు పుష్పధూపాది
పూజితమ్ ॥ స్వపిత్రే ప్రథమం పిణ్డం దద్యాదుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ । పితామహా
య చైవాన్యత్తత్పిత్రే చ తథాపరమ్ ॥ దర్భమూలే లేపభుజః ప్రీణయేల్లేప
ఘర్షణైః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఉపమూలాన్ సమాస్తీ
ర్య దర్భానుచ్ఛిష్టసన్నిధౌ । కృత్వాఽవనేజనం దద్యాత్త్రీంస్త్రీన్ పిణ్డాన్ య
థాక్రమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । భారతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సతిలేన తతోఽన్నేన పి
ణ్డాంస్త్రీన్నేవ పుత్రకః । పిత్ర్యానుద్దిశ్య దర్భేషు దద్యాదుచ్ఛిష్టసన్ని
ధౌ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ తతస్సర్వాశనం పాత్రే గృహీత్వా
విధివత్స్వయమ్ । తేషాముచ్ఛేషణస్థానే తేన పాత్రేణ [illegible] పాత్రే

ణాం ఖడ్గపాత్రేణ పిణ్డదానం విధీయతే । రాజతౌదుమ్బరాభ్యాం వా హస్తేనైవాథవా పునః ॥ మధుసర్పిస్తిలయుతాం స్త్రీన్ పిణ్డాన్నిర్వపేద్బుధః । జానుకృత్వా తథా సవ్యం భూమౌ పితృపరాయణః ॥ * ॥ ఇతి । యథాస్వగృహ్యం పిణ్డసఙ్ఖ్యాఽవగన్తవ్యా । ఆపస్తమ్బసూత్రిణాం తు, మాసిశ్రాద్ధకల్పేనానుష్ఠాతౄణాం పిణ్డషట్కం పిణ్డపితృయజ్ఞకల్పేనానుష్ఠాతౄణాం పిణ్డత్రయమితి వివేకః । నను, ఉచ్ఛిష్టసన్నిధిరశుచిదేశో భవతీతి తత్ర కథం పిణ్డదానం విధీయత ఇత్యాశఙ్క్యాహాత్రిః — ॥ శ్లో ॥ పితౄణామాసనస్థానాదగ్రతస్త్రిష్వరత్నిషు । ఉచ్ఛిష్టసన్నిధానం తన్నోచ్ఛిష్టాసనసన్నిధౌ ॥ * ॥ ఇతి । త్రిష్వరత్నిష్వితి ఉచ్ఛిష్టసమ్పర్కరహితాసన్నదేశోపలక్షణార్థమ్ । అత ఏవ జాతూకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ వ్యామమాత్రం సముత్సృజ్య పిణ్డాంస్తత్ర ప్రదాపయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భాస్కరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పాత్రాణాం బాహుమాత్రే వా పిణ్డదానం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అరత్నిమాత్రముత్సృజ్య పిణ్డాంస్తత్ర ప్రదాపయేత్ । యత్రోపస్పర్శనం వాపి ప్రాప్నోతి న హి పిణ్డదః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రః — ॥ శ్లో ॥ గన్ధపుష్పాణి ధూపం చ దీపం చైవ నివేదయేత్ । యత్కిఞ్చిత్పచ్యతే గేహే భక్ష్యం భోజ్యమగర్హితమ్ ॥ అనివేద్య న భోక్తవ్యం పిణ్డమూలే కథఞ్చన ॥ * ॥ ఇతి .

ద్వితీయావనేజన మధ్యమపిణ్డప్రాశనాదివిధిః

అనన్తరకృత్యమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ సముద్భృత్యోదపాత్రం తు తేషాముపరి నిక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుః — ॥ వా ॥ పిణ్డానాం నిర్వపణం కృత్వా అర్ఘ్యపుష్పధూపానులేపనాన్నాదిభక్ష్యం నివేదయేదుదపాత్రమాసిఞ్చేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ ద్వితీయావనేజనం పిణ్డపాత్రప్రక్షాలనోదకేన కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ పాత్రనిర్ణేజనేనైవ పునః ప్రత్యవనేజయేత్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । పుత్రార్థీ మధ్యమం పిణ్డం పత్న్యై దద్యాత్ । తథా చ వాయుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యై ప్రజార్థం దద్యాత్తు మధ్యమం తు సమన్త్రపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మధ్యమం పిణ్డమిత్యర్థః । మన్త్రస్తు మత్స్యేన దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ ఆధత్త పితరో గర్భం మాత్రసన్తాన వర్ధ

నమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః —॥ శ్లో ॥ పతివ్రతాధర్మపత్నీపితృపూజనతత్ప రా । మధ్యమంతు తతఃపిణ్డముద్యాత్సమ్యక్సుతార్థినీ ॥ ఆయుష్మన్తం సుతంవిన్దేద్యశో మేధా సమన్వితమ్ । ధనవన్తం ప్రజావన్తం ధార్మికం సాత్వికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ యత్తథామధ్యమంపిణ్డం పత్నీ ప్రాశ్నాతివాగ్యతా । పుత్రకామాసపుత్రాంతాం కుర్వన్తి ప్రపితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ వా ॥ పత్నీమధ్యమంపిణ్డమశ్నీయాదార్తవస్నాతా ॥ * ॥ ఇతి । అగృహీతగర్భాఆర్తవస్నాతేత్యుచ్యతే । తతశ్చగృహీతగర్భా పత్నీనాశ్నీయాత్ । అతఏవైవం విధేవిషయే మధ్యమపిణ్డస్య ప్రతిపత్త్యన్తరమాహబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అన్యదేశగతాపత్నీ గర్భిణీరోగిణీతథా । తదాతంజీర్ణవృషభశ్ఛాగోవాభోక్తుమర్హతి ॥ * ॥ ఇతి । జీర్ణః - గతరేతాః । అతఏవవాయుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ గతవీర్యశ్చయోహ్యశ్వోఽనడ్వాంశ్చైవతథావిధః । తయోఃపిణ్డప్రదాతవ్యోయథావీర్యం నరోహతి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రతిపత్త్యన్తరమాహాపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ యదిపత్నీవిదేశస్థాహ్యుచ్ఛిష్టాయదివామృతా । మరాత్మాఽననుకూలాచ తస్యపిణ్డస్య కాగతిః ॥ ఆకాశంగమయేత్పిణ్డం జలస్థో దక్షిణాముఖః । పితౄణాంస్థానమాకాశం దక్షిణాదిక్తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు దేవలేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ తతఃకర్మణినివృత్తే పిణ్డాంశ్చతదనన్తరమ్ । బ్రాహ్మణోఽగ్నిరజోగార్వా భక్షయేదప్సువాక్షిపేత్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్పత్న్యర్థితాభావవిషయమ్, తత్సద్భావే మధ్యమపిణ్డవ్యతిరిక్త పిణ్డాన్తరవిషయంవా । తీర్థశ్రాద్ధే పిణ్డానామప్స్వేవ ప్రక్షేపః, తదుక్తం విష్ణుధర్మోత్తరే —॥ శ్లో ॥ తీర్థశ్రాద్ధే సదాపిణ్డాన్క్షిపేత్తీర్థేసమాహితః । దక్షిణాభిముఖోభూత్వా పిత్ర్యాదిశాసంప్రకీర్తితా ॥ * ॥ ఇతి

ఉచ్ఛిష్టసంమార్జనాది

అనన్తరముచ్ఛిష్టదేశం సంమార్జయేత్ । అతఏవయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ పిణ్డాంస్తు గోఽజవిప్రేభ్యోదద్యాదగ్నౌజలేఽపివా । ప్రక్షిపేత్సత్సువిప్రేషు ద్విజోచ్ఛిష్టం నమార్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — సత్సువిప్రేషు విప్రవిసర్జనాత్ప్రాగుచ్ఛిష్టం నమార్జయేత్, కింతు తేషు

విసర్జితేషు పిణ్డప్రతిపత్త్యాచ కృతాయాంశోధయేదితి । యత్తువ్యాసేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టం నప్రమృజ్యాత్తు యావన్నాస్తమితోరవిః ॥ * ॥ ఇతి, యచ్చవసిష్ఠేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధేనోద్వాసనీయానిహ్యుచ్ఛిష్టాన్యాదినక్షయాత్ । చ్యోతంతే వైస్వధాకారాస్తత్పిబన్త్యకృతోదకాః ॥ * ॥ ఇతి, తద్గృహాన్తరమ్యభావవిషయమ్ । అతఏవప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ భుక్తవత్సుతతోభుక్తే కవ్యశేషం స్వగోత్రజైః । ఆసాయం శ్రాద్ధశాలాయాం ద్విజోచ్ఛిష్టం నమార్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । బన్ధుభిస్సహపితృసేవిత శేషభోజనార్థం గృహాన్తరసద్భావే ఆసాయముచ్ఛిష్టదేశశోధనం న కార్యమ్, గృహాన్తరాభావే బ్రాహ్మణేషు విసర్జితేషు పిణ్డప్రతిపత్త్యాచకృతాయాం కర్తవ్యమిత్యుక్తం భవతి.

పాత్రచాలనాది

పాత్రచాలనమాత్రం సత్సు విప్రేషు స్వస్తివాచనాత్పూర్వమవశ్యంకర్తవ్యమ్, అన్యథాదోషస్మరణాత్ । తథాచనారాయణః — ॥ శ్లో ॥ అచాలయిత్వాతత్పాత్రం స్వస్తికుర్వన్తియేద్విజాః । నిరాశాః పితరస్తేషాం శప్త్వాయాన్తియథాగతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ భాజనేషుచతిష్ఠత్సు స్వస్తికుర్వన్తియేద్విజాః । తదన్నమసురైర్భుక్తం నిరాశైః పితృభిర్గతైః ॥ * ॥ ఇతి । పాత్రచాలనేవిశేషమాహజాతుకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ పాత్రాణిచాలయేచ్ఛ్రాద్ధే స్వయంశిష్యోఽథవాసుతః । నస్త్రీభిర్నచబాలేన నాసజాత్యాకథంచన ॥ * ॥ ఇతి । భుక్తిపాత్రాణి నిఖనేత్, “ ॥ శ్లో ॥ భుక్తిపాత్రం సముద్ధృత్య నిఖనేత్తుప్రయత్నతః । అలబ్ధప్రేతకార్యేషు తస్యత్యాగోవిధీయతే ” ఇతిస్మరణాత్ । ప్రయత్నతఇతి - యథాశ్వాదిస్పర్శాభావస్తథానిఖనేదిత్యర్థః, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధ ఉచ్ఛిష్టపాత్రాణి గర్తేనిక్షిప్యగోపయేత్ । మృద్భిరాచ్ఛాదయేచ్ఛ్వాదిర్యథానస్పృశతేతథా ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । నశూద్రాయ శ్రాద్ధశేషం దద్యాత్ “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం దత్వాయఉచ్ఛిష్టం వృషలాయ ప్రయచ్ఛతి । పితరస్తస్యషణ్మాసం భవన్త్యుచ్ఛిష్టభోజనాః ॥ ” ఇతిస్మృతేః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ భుక్తిపాత్రస్థముచ్ఛిష్టం బాలేభ్యోయః ప్రయ

చ్ఛతి । భృత్యైర్వావృషళైర్వా స శ్రాద్ధం హన్త్యసంశయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ నశూద్రంభోజయేత్తస్మిన్ గృహే యుక్తేనతద్దినే । శ్రాద్ధశేషం నశూద్రేభ్యో దద్యాదతిథిష్వపి ॥ * ॥.

శ్రాద్ధదినే నిత్యశ్రాద్ధాదివిధిః

శ్రాద్ధదినే నిత్యశ్రాద్ధమధికృత్యమార్కణ్డేయేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ పృథక్పాకేన నేత్యన్యే ॥ * ॥ ఇతి । పృథక్పాకేన నిత్యశ్రాద్ధం కార్యమ్, నేత్యన్యే - నపృథక్పాకేన కార్యం కింతు శ్రాద్ధశేషేణైవ కార్యమిత్యన్యే మన్యన్తఇత్యర్థః । ఏతచ్చనిత్యశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్తరేకృతేసత్యనియతమ్ । యదాహసఏవ — ॥ శ్లో ॥ నిత్యక్రియాం పితౄణాంచ కేచిదిచ్ఛన్తిమానవాః । నపితౄణాంతథైవాన్యే శేషంపూర్వవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పితౄణామ్, నిత్యక్రియామ్ - నిత్యశ్రాద్ధమ్, కేచిదిచ్ఛన్తి, అన్యేనేచ్ఛన్తి, శేషమ్ - వైశ్వదేవాదికమ్, పూర్వవదాచరేత్ - నియమేనైవకుర్యాదిత్యర్థః । అత్రపైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధంనిర్వర్త్య విధివద్వైశ్వదేవాదికంతతః । కుర్యాద్భిక్షాంతతోదద్యాద్ధన్తకారాదికంతథా ॥ * ॥ ఇతి । తతః - పితృపాకసముద్ధృతాదన్నాదిత్యర్థః । ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ దానాధ్యయనదేవార్చా జపహోమాదికాఃక్రియాః । నకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధదివసే ప్రాగ్విప్రాణాం విసర్జనాత్ ॥ శ్రాద్ధేఽహ్ని భోజయేద్దాసానబాలానపియత్నతః । ప్రాక్పిణ్డదానాద్గన్ధాద్యైర్నాలంకుర్యాత్స్వవిగ్రహమ్ ॥ * ॥ యత్తుపైఠీనసివచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ పితృపాకాత్సముద్ధృత్య వైశ్వదేవం కరోతియః । ఆసురంతద్భవేచ్ఛ్రాద్ధంపితౄణాంనోపతిష్ఠతే ॥ * ॥ ఇతి, తచ్ఛ్రాద్ధస్యాదౌ పృథక్పాకాదేవ వైశ్వదేవకరణం నపితృపాకాదిత్యేవంపరమ్ । అతఏవశ్రాద్ధభోజనాత్పూర్వంపితృపాకాద్వైశ్వదేవకరణే దోషోఽభిహితః పురాణే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాతివాసరికో హోమశ్శ్రాద్ధాదౌ క్రియతేయది । దేవాహవ్యం నగృహ్ణన్తి కవ్యంచపితరస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఆనుశాసనికే — ॥ శ్లో ॥ యదాశ్రాద్ధం పితృభ్యశ్చ దాతుమిచ్ఛతి మానవః । తదాపశ్చాత్ప్రకుర్వీతనివృత్తే శ్రాద్ధకర్మణి ॥ తతోఽన్నేనావశిష్టేనపూజయేదతిథీనపి ॥ * ॥ ఇతి । శ్రా

హ్మణభోజనాత్పూర్వం వైశ్వదేవకరణంచ. స్మృత్యన్తరేఽభిహితమ్ —
॥ శ్లో ॥ వైశ్వదేవాహుతీరగ్నావర్వాగ్బ్రాహ్మణభోజనాత్ । జుహుయా
ద్భూతయజ్ఞాదిశ్రాద్ధంకృత్వాతతఃస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చాహితాగ్నివి
షయమ్, ఏవంచశ్రాద్ధాదౌ, అగ్నౌకరణానన్తరంవా, పృథక్పాకాదేవవై
శ్వదేవహోమః, నిర్వృత్తేతుశ్రాద్ధే పితృపాకాదితి చన్ద్రికాదౌనిర్ణీత
మ్ । యత్తులోకాక్షిణోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రర్థం నిర్వపేత్పాకం వై
శ్వదేవార్థమేవచ । వైశ్వదేవం నపిత్రర్థం నదార్శంవైశ్వదేవికమ్ ॥ * ॥
ఇతి । అస్యార్థః — పైతృకబ్రాహ్మణభోజనార్థం వైశ్వదేవికబ్రాహ్మ
ణభోజనార్థంచ పృథక్పృథక్పాకంకుర్యాత్, దార్శమ్ - అమావాస్యాశ్రా
ద్ధార్థం నిరుప్తమన్నమ్, కృతేఽపి శ్రాద్ధేనవైశ్వదేవహోమార్థం భవతీ
తి । అత్ర “ నదార్శంవైశ్వదేవికమ్ ” ఇత్యేతదాహితాగ్నిదర్శశ్రాద్ధవి
షయమ్, తస్యదర్శశ్రాద్ధాత్ప్రాగేవ వైశ్వదేవవిధానేన శ్రాద్ధాన్తే శ్రా
ద్ధశిష్టేన వైశ్వదేవాయోగాత్ । అగ్నిమతాం దర్శశ్రాద్ధాత్ప్రాగేవవై
శ్వదేవవిధిశ్చ తేనైవదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ పక్షాన్తం కర్మనిర్వర్త్య వై
శ్వదేవంచ సాగ్నికః । పిణ్డయజ్ఞంతతఃకుర్యాత్తతోఽన్వాహార్యకంబు
ధః ॥ * ॥ ఇతి । పక్షాన్తంకర్మ - అగ్న్యన్వాధానమ్, అన్వాహార్యకమ్ -
అమావాస్యాశ్రాద్ధమిత్యర్థః । ఏవంచసాగ్నికానామావాస్యాశ్రాద్ధే వైశ్వదే
వార్థం పృథగేవపాకఇతిచన్ద్రికాయామ్ “ ॥ శ్లో ॥ ఆదౌతు సమకాలేవా
నైవేద్యం యోనివేదయేత్ । తత్కర్తాశ్రాద్ధహన్తాస్యాత్తచ్ఛ్రాద్ధమసు
రాలయమ్ ॥ ” ఇతిస్మృత్యన్తరమ్ । అత్ర యచ్చాన్యద్వక్తవ్యం తద్వై
శ్వదేవప్రకరణేఽభిహితమ్.

॥ పితృశేషభోజనమ్ ॥

వైశ్వదేవార్థం పృథక్పాకే కృతేఽపి పితృపాకశేషాదేవ భోజన
మ్, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రదక్షిణమనువ్రజ్య భుఞ్జీతపితృసేవితమ్ । ” ఇతియా
జ్ఞవల్క్యస్మరణాత్ । అభోజనేదోషమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధం
కృత్వాతుయోవిప్రో నభుఙ్క్తేఽథకదాచన । దేవాహవ్యంనగృహ్ణన్తి క
వ్యానిపితరస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చపితృసేవితభోజనం సర్వవిధాప్యగ్ని

సేవితామపాదాయకర్తవ్యమ్, తథాచమత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ తతశ్చ వైశ్వదేవాన్తే సభృత్యసుతబాన్ధవః । భుఞ్జీతాతిథిసంయుక్తస్సర్వంపితృనిషేవితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అతిథ్యాదీనామపి శేషభోజనే దోషఇతిచన్ద్రికాదావచనపురస్సరం ప్రతిపాదితమ్ — ॥ శ్లో ॥ పితృశేషంతుయోభుఙ్క్తే-సోఽన్యోజ్ఞాతికులోద్భవాత్ । ప్రదాయకర్త్రేసర్వంపుణ్యం పాపమాదాయగచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । యథాశిష్టాచారస్తథాకర్తవ్యమ్ । యదాపితృసన్నవిద్యతే తదా శేషభోజనస్యావశ్యకత్వాత్సర్వమేవ పితృసేవితం లేశతోభోక్తవ్యమ్ । అతఏవాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ సర్వతస్సమవదాయోత్తరేణ యజుషా శేషస్య గ్రాసవరార్ధ్యం ప్రాశ్నీయాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అసతితు పితృశేషే పాకాన్తరంకృత్వా భోక్తవ్యమేవ, “ ॥ శ్లో ॥ భుఞ్జీతైవకృతేశ్రాద్ధే పుత్రీనోపవసేద్గృహీ । ” ఇతిస్మరణాత్ । అతఏవైకాదశ్యాదౌ భోజనప్రత్యామ్నాయఃస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసోయదానిత్యశ్రాద్ధం నైమిత్తికంభవేత్ । ఉపవాసంతదాకుర్యాదాఘ్రాయపితృసేవితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదాఘ్రాణంచజ్ఞాతివిషయమ్ । తథాచబ్రహ్మాణ్డపురాణే — ॥ శ్లో ॥ కర్తృభ్యోఽన్యైర్నభోక్తవ్యంశ్రాద్ధేప్రాప్తే హరేర్దినే । పితృశేషంతమాఘ్రాయహ్యుపవాసఫలాప్తయే ॥ * ॥ ఇతి, “ ॥ శ్లో ॥ కర్తానోపవసేచ్ఛ్రాద్ధే పిత్ర్యేహ్యేకాదశీదినే । తయోరప్యధికంబ్రూయుః పితృశేషం మహర్షయః ॥ ” ఇతిచ । ఏకాదశీవ్యతిరిక్తదినే జ్ఞాతిభిరప్యవశ్యం పితృశేషంభోక్తవ్యమిత్యాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పితృశేషం నయోభుఙ్క్తే కోవాజ్ఞాతికులోద్భవః । పితృద్రోహీసవిజ్ఞేయః పుత్రపౌత్రైర్వినాకృతః ॥ అకిఞ్చనోఽపి కర్తాస్యాత్స్వన్నమాదాయతద్గృహే । భోక్తవ్యమేవసత్పుంభిః పుత్రపౌత్రాభివృద్ధయే ॥ * ॥ ఇతి । పితృసేవితభోజననియమోఽనుజ్ఞాపక్షఏవ । అతఏవశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ శేషమన్నమనుజ్ఞాతం భుఞ్జీత తదనన్తరమ్ । ఇష్టైశ్శ్రాద్ధంతువిధివత్కృత్వాతుసుసమాహితః ॥ * ॥ ఇతి । నిగమేఽపి — ॥ వా ॥ అనుజ్ఞాతోగృహాన్ బాలవృద్ధాంశ్చ పరితోష్యభుఞ్జీత ॥ * ॥ ఇతి ।

శ్రాద్ధదినే దాతృభోక్తృనియమః

దాతృభోక్త్రోర్నియమమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ తాం నిశాం బ్రహ్మచారీ స్యాచ్ఛ్రాద్ధకృచ్ఛ్రాద్ధికైస్సహ । అన్యథా వర్తమానౌ తౌ స్యాతాం నిరయగామినౌ ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యః — ॥ శ్లో ॥ పునర్భోజనమధ్వానం యానమాయాసమైథునే । శ్రాద్ధకృచ్ఛ్రాద్ధభుక్చైవ సర్వమేతద్వివర్జయేత్ ॥ స్వాధ్యాయం కలహం చైవ దివాస్వాపం చ స్వేచ్ఛయా ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ పునర్భోజనమధ్వానం భారాధ్యయనసఙ్గమాః । సన్ధ్యాం ప్రతిగ్రహం హోమం శ్రాద్ధభుక్త్వష్ట వర్జయేత్ ॥ దన్తధావనతామ్బూలక్షౌరాభ్యఙ్గమభోజనమ్ । రత్యౌషధపరాన్నాని శ్రాద్ధకర్తా వివర్జయేత్ ॥ * ॥ సన్ధ్యాహోమయోః ప్రతిషేధస్త్వకృతప్రాయశ్చిత్తస్య, కృతే ప్రాయశ్చిత్తే కుర్యాత్ । అతఏవ భవిష్యత్పురాణమ్ — ॥ శ్లో ॥ దశకృత్వః పిబేదాపో గాయత్ర్యా శ్రాద్ధభుగ్ద్విజః । తతస్సన్ధ్యాముపాసీత జపేచ్చ జుహుయాదపి ॥ * ॥ ఇతి । జుహుయాదిత్యేతదన్యస్య హోతురలాభే ద్రష్టవ్యమ్, తల్లాభే తు తేనైవ హావయేత్ । యదాహ కాత్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ సూతకే చ ప్రవాసే చాప్యశక్తౌ శ్రాద్ధభోజనే । ఏవమాదినిమిత్తేషు హావయేద్వేతి యోజయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హావయేద్వేతి యద్గోభిలాదిభిరుక్తం తదేవమాదినిమిత్తేషు యోజయేదిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ పరేద్యుః పితృతృప్త్యై బ్రాహ్మణాన్ భోజయేద్ద్విజః । అనపేక్ష్య స్థితస్యైవ శాపం దత్వా వ్రజన్తి తే ॥ * ॥ ఇతి స్మృత్యన్తరమ్.

యథాశక్తి శ్రాద్ధానుష్ఠానమ్

యథాశక్తి శ్రాద్ధానుష్ఠానమాహ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ యథాకథంచిన్నిత్యం యత్కుర్యాదిన్దుక్షయాదిషు । పాత్రద్రవ్యాదిసంపత్సు సత్సు కామ్యఫలం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అమావాస్యాదిషు చోదితం నిత్యశ్రాద్ధం పాత్రద్రవ్యాదిసంపత్త్యభావేఽపి యథాశక్తి కుర్యాదితి పూర్వార్ధస్యార్థః । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పాత్రాభావే పరం కృత్వా పితృయజ్ఞవిధిం నరః । నిర్దిశ్యాప్యన్నముద్ధృత్య యత్ర పాత్రం తతో గతిః ॥ పాత్రాభావే క్షిపేదగ్నౌ గవే దద్యాదథాప్సు వా । న తు ప్రాప్తస్య లోపోఽస్తి పైతృకస్య

विशेषतः ॥ * ॥ इति । अस्यार्थः — पात्राभावे - अनुकल्पतयाप्युक्तपात्रस्यालाभे, पितृयज्ञविधिम् - अग्नौकरणम्, कृत्वा, अन्नंभाजनेउद्धृत्य, निर्दिश्य - चतुर्थ्यन्तेनशब्देन देवार्थपित्र्यांशौ चोद्दिश्य, उद्धृतमन्नंत्यक्त्वा अदूरेविप्रोऽस्तिचेत्तत्रवीत्वा तस्मै तदन्नंसमर्पयेत्, दूरस्थे तु पात्रे निर्दिष्टमन्नमग्नौक्षिपेत्, अथवा गवेभक्षणार्थं प्रयच्छेत्, नद्यादावुदके वाक्षिपेत्, न तु पात्राभावमात्रेणकर्मणोलोपःकार्यइति.

सङ्कल्पश्राद्धविधिः

विस्तृतपार्वणानुष्ठानासम्भवेतु व्यासेनोक्तम् — ॥ श्लो ॥ त्यक्ताग्नेःपार्वणंनैव नैकोद्दिष्टं सपिण्डनम् । अत्यक्ताग्नेस्तुपिण्डोक्तिस्तस्मात्सङ्कल्पयेद्भोजयेत् ॥ * ॥ इति । त्यक्ताग्नेः - अविधानेनोत्सृष्टाग्नेः, पार्वणैकोद्दिष्टसपिण्डीकरणात्मकश्राद्धकर्मणिनैवाधिकारः, पिण्डोक्तिः - श्राद्धंकर्तव्यमित्युक्तिः, अत्यक्ताग्नेरेव श्राद्धाधिकारइति यावत्, तस्मादत्यक्ताग्नेरेवाशक्तौ सङ्कल्पविधानेन श्राद्धंकुर्यादित्यर्थः । तत्स्वरूपमधस्तात्प्रतिपादितम्.

आमश्राद्धविधिः

पक्वद्रव्यसम्पादनासम्भवेतु सुमन्तुः — ॥ श्लो ॥ पाकाभावेऽधिकारस्स्याद्द्विप्रादीनां नराधिप । अपत्नीनांमहाबाहो विदेशगमनादिभिः ॥ सदाचैवतुशूद्राणामामश्राद्धंविदुर्बुधाः । अत्मनोदेशकालाभ्यां विप्लवेसमुपागते ॥ आपद्यनग्नौतीर्थेच प्रवासे पुत्रजन्मनि । चन्द्रसूर्यग्रहेचैव दद्यादामंविशेषतः ॥ * ॥ इति । विप्रादीनां त्रैवर्णिकानां पत्नीरहितानां विदेशगमनादिभिश्च कारणैःपाकसम्पादनासम्भवे आमश्राद्धेऽधिकारस्स्यात्, चन्द्रसूर्यग्रहेऽपि यस्यपाकासम्भवःभोक्तृब्राह्मणस्यवालाभःसआमंदद्यादित्यर्थः । उशना — ॥ श्लो ॥ अपत्नीकःप्रवासीच यस्यभार्यारजस्वला । सिद्धान्नेन नकुर्वीतहाव्यसं तस्यविधीयते ॥ * ॥ इति । सिद्धान्नेन - लब्धक्रीतादिपक्वान्नेन, नकुर्वीतेतिचन्द्रिकायां व्या

ఖ్యాతమ్ । జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ నభవేద్యస్య సామగ్రీ దారావా గృహమేవచ । ఆమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత వృద్ధోబాలశ్చయోభవేత్ ॥ యావత్తస్య నాగ్నిసంయుక్త ఉత్సన్నాగ్నిరథాపివా । ఆమశ్రాద్ధం సదాకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధస్తేఽగ్నౌకరణంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే ద్విజాతీనామామశ్రాద్ధంప్రకీర్తితమ్ । అమావాస్యాదినియతం మాససంవత్సరాదృతే ॥ * ॥ ఇతి । అనేన మాసికం సాంవత్సరికంచశ్రాద్ధమవశ్యం పక్వేన కార్యమిత్యుక్తం భవతి । ఏతచ్చప్రతిపాదితమధస్తాత్ । యత్తుజమదగ్నినోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆబ్దికం శ్రద్ధయాశ్రాద్ధం శ్రాద్ధకాలేయథావిధి । పక్వేనవాఽశృతేనాపి నూనంకుర్యాత్సుతఃపితుః ॥ * ॥ ఇతి । తచ్ఛ్రాద్ధమాఽవశ్యంకార్యమిత్యేవంపరమ్, అన్యథా “ మాససంవత్సరాదృతే ” “ నతత్కుర్యాన్మృతేఽహని ” “ ఆపద్యపిచనామేన తన్మాసిహరివాసరే । కృష్ణఇన్దుక్షయేవాపి కుర్యాదన్నేనవార్షికమ్ ॥ ” ఇత్యాదిబహుస్మృతివిరోధప్రసఙ్గః । ఆమశ్రాద్ధవిశేషమాహవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థస్యైవ పాథేయం సపిణ్డీకరణాత్పరమ్ । ఆమేనైవతుకర్తవ్యం పునశ్శ్రాద్ధం నసార్హతి ॥ ఆమందదతుకౌన్తేయ దద్యాదన్నాచ్చతుర్గుణమ్ । సిద్ధాన్నేతువిధిర్యస్స్యాదామశ్రాద్ధేప్యసౌవిధిః ॥ ఆవాహనాదిసర్వంస్యాత్పిణ్డదానంచ భారత । దద్యాద్యచ్చద్విజాతిభ్యశ్శృతంవాఽశృతమేవవా ॥ తేనాగ్నౌకరణంకుర్యాత్పిణ్డాంస్తేనైవనిర్వపేత్ । ఆమశ్రాద్ధంయదాకుర్యాద్విధిజ్ఞశ్శ్రాద్ధదస్సదా ॥ హస్తేఽగ్నౌకరణంకుర్యాద్బ్రాహ్మణస్యవిధానతః ॥ * ॥ ఇతి । షట్త్రింశన్మతేతు — ॥ శ్లో ॥ ఆమశ్రాద్ధంయదాకుర్యాత్పిణ్డదానం కథంభవేత్ । గృహపాకాత్సముద్ధృత్యసక్తుభిఃపాయసేనవా ॥ * ॥ ఇతి .

హిరణ్యశ్రాద్ధాదివిధిః

ఆమశ్రాద్ధాసమ్భవేతు హేమశ్రాద్ధమాహవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యాభావేద్విజాభావే ప్రవాసేపుత్రజన్మని । హేమశ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత యస్యభార్యారజస్వలా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాప్యామశ్రాద్ధోక్తవిశేషా యథాసమ్భవమనుసంధేయః । హేమద్రవ్యాలాభేప్యుక్తంస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ తృణానివాగవేదద్యాత్పిణ్డాన్వాథాపినిర్వపేత్ । తిలోదకైఃపితౄ

నాప్యపి తర్పయేత్స్నానపూర్వకమ్ ॥ అగ్నినావాదహేత్కుత్రం శ్రాద్ధకా లేసమాగతే। తస్మింశ్చపవసేదహ్ని జపేద్వాశ్రాద్ధసంహితామ్ ॥ అ ఙ్గానిపితృయజ్ఞస్య యదాకర్తుం నశక్నుయాత్ । సతదావాచయేద్విప్రాన్ సకలాసిద్ధిరస్త్వితి ॥ * ॥ ఏవమనుకల్పానుష్ఠానేఽపి శాత్యాభావేసతి ము ఖ్యకల్పానుష్ఠానఫలంభవతి, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధానుకల్పంయఃకుర్యాజ్జా త్యవస్థాద్యపేక్షయా । శ్రాద్ధాఙ్గాంశేప్యవాప్నోతి ముఖ్యశ్రాద్ధఫలం న రః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । శ్రాద్ధాఙ్గాంశే - యథాశక్తికతిపయాఙ్గానుష్ఠా నేఽపి కృతఇత్యర్థః .

శ్రాద్ధప్రశంసా

శ్రాద్ధంప్రశంసతిసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధాత్పరతరంనాన్యచ్ఛ్రే యస్కరముదాహృతమ్ । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన శ్రాద్ధంకుర్యాద్విచ క్షణః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ అరోగః ప్రకృతిస్థశ్చ చిరాయుఃపుత్ర పౌత్రవాన్ । అర్థవానర్థకామీచ శ్రాద్ధకామోభవేదిహ ॥ పరత్రచ ప రాంతుష్టిం లోకాంశ్చవివిధాంశ్శుభాన్ । శ్రాద్ధకృత్సమవాప్నోతి యశ శ్చవిపులంనరః ॥ * ॥ ఇతి । యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ యేయజన్తిపితౄన్ దేవాన్ బ్రాహ్మణాన్సహుతాశనాన్ । సర్వభూతాన్తరాత్మానం విష్ణు మేవయజన్తితే ॥ ఆయుఃపుత్రాన్యశస్స్వర్గం కీర్తింపుష్టింబలంశ్రియమ్। పశూన్సుఖంధనంధాన్యం ప్రాప్నుయాత్పితృపూజనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । బృ హస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యఏవంవేత్తిమతిమాంస్తస్యశ్రాద్ధఫలంభవేత్ । ఉపదేష్టానుమన్తాచ లోకేతుల్యఫలౌస్మృతౌ ॥ * ॥ హారీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఇమంశ్రాద్ధవిధింపుణ్యం కుర్యాద్వాపిపఠేత్తుయః । సర్వకామైస్సమృద్ధోస్తి హ్యమృతత్వంచ గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । అకరణేఽపిదోషస్తేనైవదర్శి తః — ॥ శ్లో ॥ నచతత్రవిరాజన్తె వారోగానశతాయుషః । నచశ్రే యోఽధిగచ్ఛన్తి యత్రశ్రాద్ధం వివర్జితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిత్యపురాణేఽ పి — ॥ శ్లో ॥ నసన్తిపితరశ్చేతి కృత్వామనసియోనరః । శ్రాద్ధం నకు రుతేతత్ర తస్యరక్తం పిబన్తితే ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ అన్యా యోపార్జితద్రవ్యైర్యచ్ఛ్రాద్ధంక్రియతేనరైః । తృప్యన్తితేనచణ్డాలాః పు

లక్షసాద్యాశ్చయోనయః ॥ * ॥ నను, ప్రాతిస్వికశుభాశుభకర్మవశేన స్వర్గనరకాదిగతానాం దూరస్థకవ్యభోక్తృత్వసామర్థ్యరహితానాం మనుష్యాణాం పుత్త్రాదిభిర్దత్తైరన్నపానాదిభిస్తృప్త్యసమ్భవాత్సమ్భవేఽపి స్వయమాత్మానమప్యనీశనాఽకథంస్వర్గాదిఫలం ప్రయచ్ఛన్తి తత్రాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ వసురుద్రాదితిసుతాఃపితరశ్శ్రాద్ధదేవతాః । ప్రీణయన్తిమనుష్యాణాం పితౄంఛ్ఛ్రాద్ధేనతర్పితాః ॥ ఆయుఃప్రజ్ఞాం ధనంవిద్యాం స్వర్గంమోక్షం సుఖానిచ । ప్రయచ్ఛన్తితథారాజ్యం ప్రీతానృణాంపితామహాః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ నహ్యత్ర దేవదత్తాదయఏవ శ్రాద్ధకర్మణిసంప్రదానభూతాః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యన్తేకింతర్హ్యధిష్ఠాతృవస్వాది దేవతాసహితాఏవ, యథాదేవదత్తాదిశబ్దైర్నశరీరమాత్రం నాప్యాత్మమాత్రం కింతు శరీరవిశిష్టా ఆత్మాన ఉచ్యన్తే ఏవమధిష్ఠాతృదేవతాసహితాఏవ దేవదత్తాదయః పిత్రాదిశబ్దైరుచ్యన్తే, అతశ్చాధిష్ఠాతృదేవతా వస్వాదయః పుత్త్రాదిభిర్దత్తాన్నపానాది తృప్తాస్సన్తస్తానపి దేవదత్తాదీంస్తర్పయన్తి, కర్తౄంశ్చ పుత్త్రాదీన్ ఫలేన యోజయన్తి ॥ * ॥ ఇతి । శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ వసవఃపితరోజ్ఞేయా రుద్రా జ్ఞేయాఃపితామహాః । ప్రపితామహాస్తథాదిత్యాఇత్యేషా వైదికీశ్రుతిః ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ వసవఃపితరోరుద్రాఃపితామహా ఆదిత్యాః ప్రపితామహా యఏవంవిద్వాన్ పితౄన్యజతే వసవోరుద్రా ఆదిత్యాశ్చాస్యప్రీతాభవన్తి ॥ * ॥ ఇతి “ ॥ శ్లో ॥ వసూన్వదన్తితుపితౄన్ రుద్రాన్వైపితామహాన్ । ప్రపితామహాంస్తథాదిత్యాంఛ్ఛ్రుతిరేషా సనాతనీ ॥ ” ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ యథాగోషుప్రణష్టాసువై వత్సో విన్దతిమాతరమ్ । ఏవంశ్రాద్ధేసముద్దిష్టంమన్త్రైఃప్రాపయతేపితౄన్ ॥ * ॥ మత్స్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ నామగోత్రంపితౄణాంతు ప్రాపకం హవ్యకవ్యయోః । నామమన్త్రాస్తథాఽఽదేశాభవాన్తరగతానపి ॥ ప్రాణినః ప్రీణయన్త్యేతే తథాకారత్వమాగతాన్ । దేవోయదిపితాజాతశ్శుభకర్మానుయోగతః ॥ తస్యాన్నమమృతంభూత్వా దేవత్వేప్యనుగచ్ఛతి । దేవ

త్వేభోగ్యరూపేణ పశుత్వేతు తృణం భవేత్ ॥ శ్రాద్ధాన్నం వాయురూపేణ నాగత్వేప్యుపతిష్ఠతి । పానంభవతియక్షత్వే గృధ్రత్వేచతథాఽఽమిషమ్ ॥ దనుజత్వేతథామాంసంప్రేతత్వేరుధిరోదకమ్ । మానుషత్వేఽన్నపానాది నానాభోగకరంతథా ॥ రతిశక్తిస్స్త్రియఃకాన్తా భోజ్యం భోజనశక్తతా । దానశక్తిస్సవిభవా రూపమారోగ్యమేవచ ॥ శ్రాద్ధపుష్పమిదంప్రోక్తం ఫలంబ్రహ్మసమాగమః ॥ * ॥ ఇతి । నామాని - దేవదత్తయజ్ఞదత్తాదీని, మన్త్రాః - "పృథివీతేపాత్రమ్" ఇత్యాదయః, ఆదేశాః - ఇదమన్నాదికమముష్మై భవత్విత్యేవమాదినిర్దేశాః, పుష్పమ్ - అవాన్తరఫలమ్, బ్రహ్మప్రాప్తిఃపరమఫలంప్రోక్తమిత్యర్థః । హారీతః — ॥శ్లో॥ కాలేఽన్యథాగతంపాత్రే విధినాప్రతిపాదితమ్ । ప్రాప్నోత్యన్నంతథా దత్తం జన్తుర్యత్రోపతిష్ఠతే ॥ యన్నామ్నాపాతయేత్పిణ్డం తంనయేద్బ్రహ్మ శాశ్వతమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

ఇతి శ్రీవైద్యనాథదీక్షితవిరచితే స్మృతిముక్తాఫలే

శ్రాద్ధనిరూపణం నామ

చతుర్థఃపరిచ్ఛేదః

శ్రీ

శ్రీరస్తు

వైద్యనాథదీక్షితవిరచితే

స్మృతిముక్తాఫలే

ఆశౌచకాణ్డః

కోంబూరు, వజ్జీపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్యైః

ఫణిపురమ్, కేశవభట్టార్యైః

మైసూరు సద్విద్యాశాలాధ్యక్షైః

పెరీస్వామీ తిరుమలాచార్యైశ్చ సహ

సమ్యక్పరిశోధ్య

మణ్డయమ్, దామోదరమ్, అళశిఙ్గరాచార్యేణ

మద్రాస్ తిరువల్లికేణి శ్రీసరస్వతీభణ్డారాధ్యక్షైః

స్థాపితాయామ్

మైసూరు సద్విద్యామన్దిర ముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపిత స్సన్విజయ తేతరామ్.

౧౮౮౩

విషయానుక్రమణికా

శ్రీరస్తు

వైద్యనాథీయే స్మృతిముక్తాఫలే

ఆశౌచకాణ్డప్రారమ్భః

అథాశౌచప్రకరణమ్ । తత్ర శ్లోకః — ॥ శ్లో ॥ దానం ప్రతిగ్రహో హోమస్స్వాధ్యాయః పితృకర్మ చ । ప్రేతపిణ్డక్రియావర్జమాశౌచే వినివర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచశబ్దార్థః స్మృతిచన్ద్రికాయామభిహితః — ॥ వా ॥ సపిణ్డాదిజననే మరణే వా సతి యదప్రాయత్యం దానాదికర్మస్వయోగ్యతాపాదకం పాపవిశేషాత్మకం వా తదాశౌచశబ్దేన బోధ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తథా భట్టాచార్యైః "పాపక్షయో హి శుద్ధిః, కర్మయోగ్యత్వమేవ వా" ఇతి శుద్ధిపదార్థం బ్రువద్భిస్తద్విపరీతస్య జననమరణనిమిత్తపాపవిశేషస్య దానాదికర్మానుష్ఠానాయోగ్యత్వస్య వా మతభేదేనాశౌచశబ్దాభిధేయత్వం జ్ఞాపితమ్ । విజ్ఞానేశ్వరోఽపి — ॥ వా ॥ ఆశౌచశబ్దేన కాలస్నానాపనోద్యః పిణ్డోదకదానవిధేరధ్యయనాదిపర్యుదాసస్య చ నిమిత్తభూతః పురుషగతః కశ్చనాతిశయః ప్రతిపాద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । కాలాపనోద్యమన్తశ్శవనిమిత్తగ్రామాద్యాశౌచమ్, స్నానాపనోద్యం జ్ఞాయమానసమ్బన్ధబన్ధుమరణాద్యఘమ్, కాలస్నానాభ్యామపనోద్యం సపిణ్డాదిజననమరణాశౌచమిత్యర్థః । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నిమిత్తం పిణ్డదానాదేః పురుషస్థమశుద్ధికృత్ । కాలస్నానాపనోద్యం యత్తదాశౌచమితీర్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తచ్చాశౌచం ద్వివిధమ్ - కర్మానధికారలక్షణమ్, అస్పృశ్యత్వలక్షణం చ, ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచే వర్జయేత్కర్మ నిత్యనైమిత్తికాదికమ్ । ఆశౌచినస్తథాస్పృశ్యం స్పృష్ట్వా స్నానేన శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి స్మృతేః । తథా చ కర్మాధికారపరిపన్థిత్వాదాశౌచస్య సన్ధ్యాద్యుపాసనస్యాపి నివృత్తిప్రాప్తావపవాదమాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ ఉపాసనే చ విప్రాణామశుచిః పునరేవ సః । బ్రహ్మచారీ గృహే యేషాం హూయతే చ హుతాశనః ॥

సంపర్కం చేన్న కుర్వన్తి న తేషాం సూతకం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉపాసనమ్ - సన్ధ్యావన్దనమ్, తస్మిన్ ప్రసక్తే తాత్కాలికీ శుద్ధిర్భవతి, విప్రగ్రహణం క్షత్రియాదీనా మప్యుపలక్షణమ్, బ్రహ్మచారీ - ఉపకుర్వాణో నైష్ఠికశ్చ, యేషాం గృహే అగ్నిహోత్రమనుష్ఠీయతే తేషామగ్నిహోత్రాదికాలే నాస్త్యాశౌచమ్, యది తే ఆశౌచిభిస్సంసర్గం న కుర్యురిత్యర్థః । అత్ర మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ సూతకే కర్మణాం త్యాగస్సన్ధ్యాదీనాం విధీయతే ॥ * ॥ కాత్యాయనశ్చ — ॥ వా ॥ సూతకే ప్రేతకే చ సన్ధ్యోపాసనాదినిత్యకర్మాణి స్వాధ్యాయదానప్రతిగ్రహాంశ్చ వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ రాష్ట్రక్షోభే నృపాక్షేపే రోగార్తే శావసూతకే । సన్ధ్యావన్దనవిచ్ఛిత్తిర్నదోషాయ కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణుపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సర్వకాలముపస్థానం సన్ధ్యయోః పార్థివేష్యతే । అన్యత్ర సూతకాశౌచవిభ్రమాతురభీతితః ॥ * ॥ ఇతి । జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యాపఞ్చమహాయజ్ఞాన్నైత్యకం స్మృతికర్మ చ । తన్మధ్యే హాపయేదేతదాశౌచాన్తే పునః క్రియా ॥ * ॥ ఇతి । నైత్యకమ్ - నిత్యశ్రాద్ధమ్, స్మృతికర్మ - స్మృత్యుక్తం కర్మ దేవపూజాదికమ్, తన్మధ్యే - ఆశౌచమధ్యే, హాపయేత్ - త్యజేదిత్యర్థః । ఆశౌచే సన్ధ్యాకర్మనిషేధప్రతిపాదకాని మరీచ్యాదివచనాని వాచనికమన్త్రప్రయోగనిషేధాభిప్రాయాణి । యదాహ పులస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యామిష్టిం చరుం హోమం యావజ్జీవం సమాచరేత్ । న త్యజేత్సూతకే వాఽపి త్యజన్గచ్ఛేదధో ద్విజః ॥ సూతకే మృతకే చైవ సన్ధ్యాకర్మ సమాచరేత్ । మనసోచ్చారయేన్మన్త్రాన్ ప్రాణాయామాదృతే ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రాణాయామవ్యతిరిక్తమన్త్రాన్మనసోచ్చారయేత్, ప్రాణాయామమన్త్రాంస్తు మనసాపి నోచ్చారయేత్, అమన్త్రకమేవ ప్రాణాయామం కుర్యాదితి యావత్ । “ ॥ శ్లో ॥ సూతకే మృతకే కుర్యాత్ప్రాణాయామమమన్త్రకమ్ । మనసోచ్చారయేన్మన్త్రాన్ మార్జనాదిషు కర్మసు ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । మనసోచ్చారయేన్మన్త్రానిత్యేతదఞ్జలిప్రక్షేపవ్యతిరిక్తవిషయమ్ । యదాహ పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ సూతకే సావిత్ర్యాఽఞ్జలిం ప్రక్షిప్య ప్రదక్షిణీకృత్య సూర్యం ధ్యాయన్నమస్కు

ర్యాత్ ॥*॥ ఇతి। "॥వా॥ సన్ధ్యావిధావుక్తసావిత్రీమన్త్రస్యేహపునర్వచనం మనసోచ్చారణనివృత్త్యర్థమ్, తేన సావిత్రీమన్త్రస్యోచ్చారణంవాచాకర్తవ్యమ్" ఇతిచన్ద్రికాయామ్। వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రక్షిపేత్సూతకేత్వర్ఘ్యం గాయత్రీంతుసముచ్చరన్ । దత్వాప్రదక్షిణంకుర్యాత్సూర్యంధ్యాయేద్ద్విజోత్తమః ॥ దశకృత్వస్తుగాయత్రీం మనసైవాశుచిఃస్మరేత్ ॥*॥ ఇతి। ఆశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ ఆపన్నశ్చాశుచిఃకాలేతిష్ఠన్నపిజపేద్దశ ॥*॥ ఇతి.

అశౌచేత్యాజ్యకర్మాణి

త్యాజ్యకర్మాణ్యాహవిష్ణుః — ॥ వా ॥ ఆశౌచేహోమదానప్రతిగ్రహస్వాధ్యాయా నివర్తన్తే, నాశౌచేకస్యచిదశనమశ్నీయాత్, బ్రాహ్మణాదీనామాశౌచేయస్తదోదనమశ్నాతి తస్యతావదాశౌచం యావత్తేషామాశౌచవ్యపగమః ఆశౌచవ్యపగమే ప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి। ప్రాయశ్చిత్తమ్ - చాన్ద్రాయణమ్, తచ్చభోజనప్రకరణేఽభిహితమ్। హోమోఽత్రవైశ్వదేవోఽభిప్రేతః। "॥ శ్లో ॥ విప్రోదశాహమాసీత వైశ్వదేవవివర్జితః ॥" ఇతి సంవర్తేన విశేషతోఽభిధానాత్ । వైశ్వదేవాభిప్రాయేణ మార్కణ్డేయోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహంబ్రాహ్మణస్తిష్ఠేద్దానహోమాదివర్జితః ॥ * ॥ ఇతి। మనురపి — ॥ శ్లో ॥ ఉభయత్ర దశాహాని కులస్యాన్నం నభుజ్యతే। దానం ప్రతిగ్రహోహోమః స్వాధ్యాయశ్చ నివర్తతే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచేతుదశాహాన్తం నకుర్యాద్దేవతార్చనమ్ । నకుర్యాత్పితృకార్యాణి దానం హోమం జపం తథా ॥ * ॥ ఇతి। జపమితిసామాన్యోక్తేస్సర్వమన్త్రజపనిషేధః। ఆపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ దేవతాభిధానంచాప్రయతః ॥ * ॥ ఇతి। ధ్యానేతునదోషః "నహ్యస్తిమనసఉపఘాతః అన్తరేణమలవద్వాసినీం సూతికాం శవస్పృష్టించ" ఇతిశ్రుతేః। నచహోమ ఇతిసామాన్యోక్తిబలాదగ్నిహోత్రౌపాసనాదికమపి నివర్తనీయమితివాచ్యమ్, యతఆహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ వైతానౌపాసనాఃకార్యాః క్రియాశ్చ శ్రుతిచోదితాః ॥ * ॥ ఇతి। వైతానాః - గార్హపత్యాద్యగ్నిసాధ్యాః, "యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంజుహోతి" "యావజ్జీవందర్శ

పూర్ణమాసాభ్యాం యజేత" ఇత్యాదిశ్రుతిచోదితాః, తథా ఏకాగ్నిసాధ్యా ఔపాసనాః కార్యాః। అగ్నిహోత్రాదికం స్వయం కుర్యాత్, ఔపాసనాదిహోమమసగోత్రేణ కారయేదిత్యర్థః। తథా చ గోభిలః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిహోత్రే తు హోమార్థం శుద్ధిస్తాత్కాలికీ స్మృతా। పఞ్చయజ్ఞాన్న కుర్వీత అశుద్ధః పునరేవ సః ॥ * ॥ వైయాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ స్మార్తకర్మపరిత్యాగో రాహోరన్యత్ర సూతకే। శ్రౌతకర్మణి తత్కాలం స్నాతః శుద్ధిమవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ ఇతి। శఙ్ఖః — ॥ వా ॥ అగ్నిహోత్రార్థం స్నానోపస్పర్శనాత్ తత్కాలం శౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి। కణ్వః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిహోత్రహవం కుర్యాదన్యాభావే స్వయం ద్విజః। కుర్యాత్స్నాత్వాఽఽర్ద్రవాసాస్తు తస్మాత్కాలాదృతేఽశుచిః ॥ * ॥ ఇతి। మనుః — ॥ శ్లో ॥ దర్శం చ పూర్ణమాసం చ కర్మ వైతానికం చ యత్। సూతకేఽపి త్యజేన్మోహాత్ప్రాయశ్చిత్తీయతే హి సః ॥ * ॥ ఇతి। అత్ర చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ శ్రౌతానామప్యగ్నిహోత్రాదీనాం ప్రథమారమ్భాత్ప్రాగాశౌచే త్యాగ ఏవ, ప్రతిప్రసవవిధీనాం ప్రథమారమ్భోత్తరకాలానుష్ఠేయాగ్నిహోత్రాదివిషయత్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి। దర్శపూర్ణమాసయోరనుష్ఠానప్రతిపాదనమఘాగమాత్ప్రాగారబ్ధవిషయమ్, తత్రైవ శిష్టాచారాదితి కేచిత్। జాతూకర్ణిః — ॥ శ్లో ॥ సూతకే తు సముత్పన్నే స్మార్తం కర్మ కథం భవేత్। పిణ్డయజ్ఞం చరుం హోమమసగోత్రేణ కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి। పిణ్డయజ్ఞః - పిణ్డపితృయజ్ఞః, చరుః - పార్వణస్థాలీపాకః, హోమః - ఔపాసనహోమః, ఏతానఘాగమాత్ప్రాగ్ఘోమార్థం సఙ్కల్పితైర్ద్రవ్యైస్తదభావే అఘరహితశ్రోత్రియగృహాదాహృతైరాశౌచరహితేన కారయేదిత్యర్థః। బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ సూతకే మృతకే చైవ అశక్తౌ శ్రాద్ధభోజనే। ప్రవాసాదినిమిత్తేషు హావయేన్న తు హాపయేత్ ॥ * ॥ న హాపయేత్ - న త్యజేదిత్యర్థః। జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ వైతానాగ్నౌ స్వయం కుర్యాత్కర్మత్యాగో న విద్యతే। శాలాగ్నౌ కేవలో హోమః కార్య ఏవాన్యగోత్రజైః ॥ * ॥ ఇతి। స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ సూతకే హోమవత్కర్మ తదన్యైర్నైవ కారయేత్। అగ్నిహో

త్రం స్వయంకుర్యాత్సూత్యేవ నియమోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యైనైవాఖి
ప్రాయేణ పైఠీనసిరపి — ॥ వా ॥ నిత్యానితునివర్తేరన్వైతానవర్జం శాలా
గ్నౌచైకే ॥ * ॥ ఇతి । సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ పఞ్చయజ్ఞవిధానంతు నకు
ర్యాన్మృతి జన్మనోః । హోవయేదన్యగోత్రేణ నిత్యహోమమతన్ద్రి
తః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ నిత్యనైమిత్తికంకుర్యాన్నాన్య
కర్మనకించన । ఆధానం పునరాధానం పశుస్సౌత్రామణీతథా ॥ చాతు
ర్మాస్యానిసోమశ్చ తథైవాగ్రయణక్రియా । అకామ్యత్వేఽపి నైతే
షాం సూతకాదావనుష్ఠితిః ॥ * ॥ సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ శావేచసూత
కాఘూఖ్యకర్మణాం త్యాగ ఇష్యతే । ద్రవ్యాణ్యపి ప్రదుష్యన్తి స్వా
ధ్యాయశ్చనివర్తతే ॥ అస్పృష్టానాంచభాణ్డానాం దశాహే శుద్ధిరిష్య
తే । ద్రవ్యాణాంచాపి సంస్పర్శే వినామాంసం సముత్సృజేత్ ॥ సా
ష్యం కర్మాగ్నిహోత్రంచ ప్రేతకార్యాణిచాప్లుతః । కుర్యాదన్యేన
హోమంతు కారయేన్నాన్యదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారేఽ
పి — ॥ వా ॥ జాతాశౌచెమృతాశౌచె త్రేతాగ్నిసాధ్యాగ్నిహోత్ర
దర్శపూర్ణమాసాద్యా నిత్యనైమిత్తికాఃక్రియాఃకార్యాః , ఔపాసనాగ్ని
సాధ్యాస్తు సాయం ప్రాతర్హోమ పార్వణస్థాలీపాకాద్యా నిత్యనైమిత్తి
కాహోవనీయాః , సర్వథా నత్యక్తవ్యాః , యజమానస్సూతౌవాఽఽచ
మ్యోద్దేశత్యాగం కుర్యాత్ , సర్వం కామ్యం వర్జ్యమ్ , దానప్రతిగ్ర
హపఞ్చమహాయజ్ఞ నిత్యశ్రాద్ధస్వాధ్యాయాదీనాం స్మార్తానాం త్యా
గఏవ , నిత్యస్నానశౌచాచమనభోజన నియమానస్పృశ్య స్పర్శస్నానం
చ కుర్యాదేవ ॥ * ॥ తథాచకణ్వః — ॥ శ్లో ॥ శౌచమాచమనం స్నా
నం నియమం భోజనాదిషు । అస్పృశ్యస్పర్శనస్నానం కుర్యాదాశౌచ
వాన్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । సూతకాన్నభోజనే స్వకుల్యానాం నదోషః ,
అన్యేషాం దాతృభోక్త్రోరన్యతరేణ జ్ఞాతేదోషః , ఉభాభ్యామపరిజ్ఞా
తే నదోషః । తథాచషట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ ఉభాభ్యామపరిజ్ఞాత
మాశౌచం నైవదోషకృత్ । ఏకేనాపిపరిజ్ఞాతే భోక్తుర్దోషముపావహే
త్ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యాణిస్వామిసమ్బద్ధాత్తదఘేత్వశుచీనివై ।

స్వామిశుద్ధ్యైవ శుధ్యన్తి వారిణా ప్రోక్షితాన్యపి ॥ * ॥ ఇతిస్మృత్యా స్వామిసమ్బన్ధద్వారా మత్తత్వేన సర్వద్రవ్యాణాం ప్రతిగ్రహనిషేధే ప్రాప్తే కేషుచిద్ద్రవ్యేష్వనుగ్రహమాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ లవణే మధుమాంసే చ పుష్పమూలఫలేషు చ । శాకకాష్ఠతృణేష్వప్సు దధిసర్పిఃపయస్సు చ ॥ తిలౌషధాజినే చైవ పక్వాపక్వే స్వయంగ్రహః । పణ్యేషు చైవ సర్వేషు నాశౌచం మృతసూతకే ॥ * ॥ ఇతి । పక్వమ్ - భక్ష్యజాతం పూపాది, అపక్వమ్ - తణ్డులాది, పక్వాన్నే దోషస్మరణాత్ । తథా చాఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ అన్నసత్త్రప్రవృత్తానామామమన్నమగర్హితమ్ । భుక్త్వా పక్వాన్నమేతేషాం త్రిరాత్రం తు పయః పిబేత్ ॥ నాద్యాచ్ఛూద్రస్య పక్వాన్నం విద్వానశౌచినోఽపి చ । ఆదదీతామమేవాస్మాదావృత్తావైకరాత్రికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్నసత్త్రరతాదేవామం గ్రాహ్యమ్, ఆపది తు అన్యస్మాదప్యాశౌచినః దినమాత్రపర్యాప్తం తణ్డులాది గ్రాహ్యమ్, పక్వాన్నం తు సర్వథా న గ్రాహ్యమిత్యర్థః । అపక్వతణ్డులాదివత్పక్వాపూపాద్యపి అన్నసత్త్రరతాదేవ గ్రాహ్యమిత్యుక్తం సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ భక్ష్యజాతం తథా పక్వమపక్వం తణ్డులాదికమ్ । అన్నసత్త్రరతస్యైవ గ్రాహ్యమిత్యఙ్గిరా మునిః ॥ * ॥ ఇతి । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ దధిక్షీరం ఘృతం శాకం పటుపుష్పతిలౌషధమ్ । కాష్ఠం మూలం ఫలం మాంసం మధు కూపామ్బు చాజినమ్ ॥ పణ్యాన్యఘేఽపి గృహ్ణీయాత్స్వయం తు స్వామ్యనుజ్ఞయా ॥ * ॥ పటు - లవణమ్ । అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ యత్తు క్షేత్రగతం ధాన్యం కూపవాపీషు యజ్జలమ్ । అభోజ్యాదపి తద్భోజ్యం యచ్చ గోష్ఠగతం పయః ॥ ఆమం మాంసం మధు ఘృతం దధిక్షీరమథౌషధమ్ । గుడం తక్రం తథోదశ్విద్భోజ్యాన్యేతాని నిత్యశః ॥ తదహర్మాత్రవృత్త్యర్థమామం గ్రాహ్యం సదాఽఽపది । ఆమం పూయతి సంస్కారైస్సమ్యక్తైభక్ష్యైః ప్రతీప్సితమ్ ॥ తస్మాదామం గృహీతవ్యమన్నం సూతమృతాన్తరే ॥ * ॥ ఇతి । దక్షః — ॥ శ్లో ॥ స్వస్థకాలే త్విదం సర్వం సూతకం సముదాహృతమ్ । ఆపద్గతస్య సర్వస్య సూతకేఽపి న సూతకమ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఆపద్గతః ప్రగృహ్ణానో భుఞ్జానో వా యతస్తతః ।

నలిప్యేతైనపాపైః ప్రజ్వలనార్కసమోహిసః ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ సూతకేమృతకేచాపి దుర్భిక్షేభిక్షితం ద్విజైః । ఉపప్లవేచ దేశస్య తేషామల్పేన నిష్కృతిః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ దానేవిశిష్టఆర్తస్య వ్యాధినాశుద్ధతోచ్యతే । అనిచ్ఛతోఽపి యోవస్తుదాతుం హేమాదివాఞ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మే — ॥ శ్లో ॥ అకాలమృత్యోశ్శాన్త్యర్థం మహాదానేచ రోగిణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచం నవిద్యతఇత్యనువర్తతే । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ నదేయం నప్రతిగ్రాహ్యమఘేదేయం సదాఽఽపది ॥ * ॥ ఇతి .

పుత్రజన్మాదౌ దానాభ్యనుజ్ఞా

పుత్రజన్మని దానమాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ ఖలయజ్ఞే వివాహే చ సఙ్క్రాన్తౌ గ్రహణే స్మృతౌ । పుత్రేజాతే వ్యతీపాతే దత్తం భవతి చాక్షయమ్ ॥ శర్వర్యాం దానమస్తీతి నాన్యత్రతు విధీయతే ॥ * ॥ వృద్ధమనురపి — ॥ శ్లో ॥ జాతేకుమారేతదహః కామం కుర్యాత్ప్రతిగ్రహమ్ । హిరణ్యధాన్యగోవాసస్తిలాన్నగుడసర్పిషామ్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ ప్రాఙ్నాభివర్ధనాత్పుణ్యం తదహరిత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచదీపికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ దానేసుతోదయేశుద్ధిర్దినాద్యా పితృసన్నిధౌ । అహోరాత్రంతు దూరస్థే పితర్యల్పం గతే త్వహః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ జాతకర్మప్రకరణే సవిస్తరం ప్రతిపాదితమ్ . . . .

అనేకవిధాశౌచమ్

అనేకవిధమాశౌచమాహ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ సద్యశ్శౌచం తథైకాహస్త్ర్యహశ్చతురహస్తథా । షడ్దశద్వాదశాహశ్చ పక్షోమాసస్తథైవ చ ॥ మరణాన్తం తథా చాన్యత్పక్షాశ్చ దశసూతకే ॥ * ॥ ఇతి । దశపక్షాఇత్యుపలక్షణమ్, “ ॥ శ్లో ॥ గర్భస్రావే మాసతుల్యా నిశాః శుద్ధేస్తు కారణమ్ ।” ఇత్యాదినాపఞ్చాహాదిపక్షాణామపిస్మరణాత్ . . . .

సద్యశ్శౌచమ్

తత్ర సద్యశ్శౌచమాహ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఋత్విజాం దీక్షితానాంచ యాజ్ఞికం కర్మ కుర్వతామ్ । సత్త్రివ్రతిబ్రహ్మచారి దాతృబ్ర

హ్మవిదాం తథా ॥ దానే వివాహే యజ్ఞేచ సంగ్రామే దేశవిప్లవే । ఆపద్యపిచకష్టాయాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । సద్యశ్శౌచం నామ స్నానాన్తమఘమ్, “ ॥ శ్లో ॥ సద్యశ్శౌచేతు తావత్స్యాదాశౌచం సంస్థితస్యతు । యావత్స్నానం నకుర్వన్తి సచేలం బాన్ధవాబహిః ॥ ” ఇత్యఙ్గిరస్స్మరణాత్ । అత్ర ఋత్విక్శబ్దో మనునావివృతః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యాధేయం పాకయజ్ఞానగ్నిష్టోమాదికాన్మఖాన్ । యఃకరోతి వృతోయస్య సతస్యర్త్విగిహోచ్యతే ॥ * ॥ వృతః - వరణేన సంస్కృతఇత్యర్థః । సచవరణజన్యసంస్కారోఽగ్న్యాధేయాదౌ వరణప్రభృతిప్రయోగపరిసమాప్తి పర్యన్తమనువర్తతఇతి తదనువృత్తిపర్యన్తమృత్విజాం దీర్ఘకాలాశౌచమధ్యేఽపి సద్యశ్శౌచం విధీయత ఇతి సమ్బన్ధః । దీక్షణీయాదినా సంస్కృతాః దీక్షితాః, తేషాం, యాజ్ఞికమ్ యజ్ఞేభవంకర్మ, కుర్వతాం సద్యశ్శౌచమ్ । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ దీక్షితస్యవైతానోపాసనాః కార్యాఇత్యనేన సిద్ధేఽపి పునర్వచనం సద్యస్స్నానవిశుద్ధ్యర్థమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సత్రిప్రతిదాతృశబ్దానామర్థాస్సంగ్రహకారేణదర్శితాః ॥ శ్లో ॥ సత్రీగృహీతనియమో యజ్ఞేదానేచదీక్షితః । చాన్ద్రాయణాద్యనుష్ఠాతా వ్రతీతుబ్రహ్మచార్యపి ॥ శ్రాద్ధే గృహీతసఙ్కల్పో వ్రతీభోక్తాచకీర్తితః । దాతానిత్యాన్నదాతాచ వానప్రస్థశ్చకీర్తితః ॥ * ॥ ఇతి । దానే సన్తతాన్నదానే, గృహీతనియమః - కృతసఙ్కల్పః, యజ్ఞేచదీక్షితస్సత్రీత్యనేనోక్తః, బ్రహ్మవిత్ - యతిః, దానే - పూర్వసఙ్కల్పితద్రవ్యదానే, వివాహే - కృతకౌతుకబన్ధనే, సద్యశ్శౌచమిత్యర్థః । అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ జననే మరణేచైవ త్రిష్వాశౌచం నవిద్యతే । యజ్ఞేవివాహకాలేచ దేవయాగే తథైవచ ॥ ఋత్విజాం యజమానానాంపరికర్మాదికుర్వతామ్ ॥ * ॥ యజ్ఞః - సోమయాగాదిర్వైదికః, దేవయాగః - మాతృకాదిదైవత్యో లౌకికోయాగః । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ నైష్ఠికానాం వనస్థానాం యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్ । నాశౌచం సూతకేప్రోక్తం శావేవాఽపి తథైవ చ ॥ * ॥ అత్రచన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ యద్యపి నాశౌచమితి సామాన్యశబ్దాత్సద్యశ్శౌచస్యాప్యపవాదఃప్రతిభాతి, తథాఽపి స్మృత్యన్తరా

విరోధార్థం తదవ్యతిరిక్తస్యాశౌచస్యాపవాద ఇత్యవగన్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।
పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ వివాహదుర్గయజ్ఞేషు యాత్రాయాం తీర్థకర్మణి ।
న తత్ర సూతకం తద్వత్కర్మ యజ్ఞాది కారయేత్ ॥ * ॥ చన్ద్రికాయా
మ్ — ॥ శ్లో ॥ అథ దేవప్రతిష్ఠాయాం గణయాగాదికర్మణి । శ్రాద్ధాదౌ
పితృయజ్ఞే చ కన్యాదానే చ నో భవేత్ ॥ వివాహే కన్యకాయాశ్చ లాజ
హోమాదికర్మణి ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ నిత్యమ
న్నప్రదస్యాపి కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిషు । నిర్వృత్తే కృచ్ఛ్రహో
మాదౌ బ్రాహ్మణాదిషు భోజనే ॥ గృహీతనియమస్యాపి న స్యాదన్యస్య
కస్యచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । షడశీతౌ — ॥ శ్లో ॥ సూతకాత్ప్రాక్సమారబ్ధ
మనేకాహం తు యద్వ్రతమ్ । కాయికం తత్ర కుర్వీత న తు దానార్చనవ్ర
తమ్ ॥ సూతకానన్తరే త్వహ్నా తత్కర్తవ్యమతన్ద్రితైః ॥ * ॥ ఇతి । వి
ష్ణుః — ॥ వా ॥ న దేవప్రతిష్ఠోత్సవవివాహేషు న దేశవిభ్రమే నాపద్య
పి చ కష్టాయామాశౌచం వ్రతినాం వ్రతే న సత్రిణాం సత్రే ॥ * ॥ ఇతి ।
గర్గః — ॥ శ్లో ॥ రాజర్త్విగ్దీక్షితానాం చ బాలే దేశాన్తరే తథా । వ్రతి
నాం సత్రిణాం చైవ సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ —
॥ శ్లో ॥ నరేన్ద్రసత్రివ్రతినాం వివాహోపప్లవాదిషు । సద్యశ్శౌచం
సమాఖ్యాతం కాన్తారాపది సంయతి ॥ * ॥ సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కృ
చ్ఛ్రదేవోత్సవశ్రాద్ధదానహోమతపోధ్వరే । ప్రారబ్ధే తత్ప్రవృ
త్తానాం సద్యశ్శౌచమఘాగమే ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర స్నానం శవవిషయం న
తు ప్రసవవిషయమ్, తత్ర పితృవ్యతిరిక్తానాం స్నానస్యావిధానాత్ । అత్ర
ప్రారమ్భశబ్దార్థస్స్మృత్యర్థసారే దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భో వరణం య
జ్ఞే సఙ్కల్పో వ్రతసత్రయోః । నాన్దీముఖం వివాహాదౌ శ్రాద్ధే పాకపరిక్రి
యా ॥ నిమన్త్రితేషు విప్రేషు ప్రారబ్ధే శ్రాద్ధకర్మణి । పాకారమ్భాత్పు
రం కర్తౄన్ దాతౄన్ భోక్తౄంశ్చ న స్పృశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్రాద్ధే
పాకపరిక్రియేత్యేతత్కుతపకాలసఙ్కల్పాత్పూర్వమారబ్ధపాకక్రియావిష
యమ్ । తత్పూర్వం సిద్ధపాకవిషయేఽపి యమః — ॥ శ్లో ॥ పాకోపక
ల్పనాదూర్ధ్వం సూతకే మృతకేఽపి వా । కారయేచ్ఛ్రాద్ధమన్యేన వక్ష్యా

న్నం పరివేషయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కారయేత్ - కుర్యాదిత్యర్థః । అత్ర కేచి
దాహుః — ॥ వా ॥ సఙ్కల్పాత్పూర్వమఘాగమే ప్రాక్కౢప్తార్థేనాన్నం
కల్పవిధినా శ్రాద్ధమన్యైః కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్ స్మృతిచన్ద్రికా
దివిరోధాదుపేక్ష్యమ్ । యత్తు “ ॥ శ్లో ॥ ఋత్విగాదిర్యదా కుర్యాద్ధోమం
శ్రాద్ధక్రియాం క్వచిత్ । ఉపవీత్యేవ కుర్వీత కర్తుస్స్యాదపసవ్యకమ్ ॥ ”
ఇతి, తత్పిణ్డపితృయజ్ఞహోమవిషయమ్, స్త్రీబాలాదికర్తృకశ్రాద్ధక్రి
యావిషయంచ, “ అధ్వర్యురుపవీతీ దక్షిణం జాన్వాచ్య మేక్షణ ఉపస్తీర్య”
ఇత్యాపస్తమ్బాదిస్మరణాత్ । అత ఆశౌచే అన్యేన శ్రాద్ధం న కారయితవ్య
మ్ । బ్రాహ్మే — ॥ శ్లో ॥ తావద్గృహీతదీక్షస్య త్రైవిద్యస్య మహామ
ఖే । స్నానన్త్వవభృథే యావత్తావత్తస్య న విద్యతే ॥ గృహీతమధుపర్క
స్య యజమానస్య చర్త్విజామ్ । పశ్చాత్పతితమాశౌచం న భవేదితి నిశ్చ
యః ॥ కుర్వతాం యాజ్ఞికం కర్మ యాజకానాం తథైవ చ । నిమన్త్రితేషు వి
ప్రేషు ప్రారబ్ధే శ్రాద్ధకర్మణి ॥ నిమన్త్రితస్య విప్రస్య స్వాధ్యాయనిరత
స్య చ । దేహే పితృషు తిష్ఠత్సు నాశౌచం విద్యతే క్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । అ
త్ర చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ దీక్షితస్య యజ్ఞసఙ్కల్పానన్తరమృత్వి
జాం మధుపర్కగ్రహణానన్తరమాగతమాశౌచం న విద్యతే, సంభృతసం
భారస్య తు పూర్వక్షణేఽపి నాశౌచమ్, “ ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞార్థం బహుసమ్భార
సంభృతస్యాపి నో భవేత్ ॥” ఇతి స్మృతేః ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - యజ్ఞార్థం
సంభృతసమ్భారస్య కల్పితసమస్తయజ్ఞసాధనపదార్థస్యాకృతయాగసంక
ల్పస్యాప్యాశౌచాపగమాదూర్ధ్వం వసన్తాన్తర్గతకర్మకాలాసంభవే తస్మిన్
వత్సరే కరిష్యమాణయజ్ఞాతిక్రమవిషయే యజ్ఞసఙ్కల్పాత్పూర్వక్షణేశు
ద్ధిర్భవతీతి । యజ్ఞగ్రహణం ప్రతిష్ఠాదేరుపలక్షణార్థమ్ । అత ఏవ విష్ణుః —
॥ వా ॥ దేవతాప్రతిష్ఠావివాహయోః పునస్సంభృతయోః ॥ * ॥ ఇతి । ఏ
తదుక్తం భవతి, యావతి కాలే సంభృతబహుసంభారధారణం కర్తుం శ
క్యతే, తావత్కాలమధ్యే ప్రతిష్ఠావివాహోఽఙ్గభూతకాలాన్తరం యత్ర న
లభ్యతే తద్విషయే సంకల్పాత్ప్రాగపి తత్కర్తురాశౌచం న భవతీతి । స్మృ
త్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞే సంభృతసమ్భారే వివాహే శ్రాద్ధకర్మ

ణి ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ సంభృతసమ్భార ఇతి
సర్వత్ర సంబధ్యతే, ఇదమపి విష్ణువచనసమానవిషయమ్, “ శ్రాద్ధే సం
భృతసమ్భారే ” ఇత్యేతత్తు పక్వద్రవ్యాభిప్రాయమ్, పక్వద్రవ్యోపకల్ప
న సంకల్పయోర్మధ్యే సూతకే మృతకే వా సముత్పన్నే అనన్తరోక్తసద్య
శ్శౌచవిధిబలాత్తస్మిన్నేవ కాలే శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్, ఆమద్రవ్యోపకల్పన
సఙ్కల్పయోర్మధ్యే సూతకే మృతకే వా జాతే అమావాస్యాయామాశౌ
చాపగమాదనన్తరం వా కర్తవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే త్వ
న్తరామృతసూతకే । అమాయాం తు ప్రకుర్వీత శుద్ధావేకే మనీషిణః ॥ దే
యే పిత్ర్యాణాం శ్రాద్ధే తు హ్యన్తరామృతసూతకే । ఆశౌచానన్తరం కార్యం
తన్మాసీన్దుక్షయేఽపి వా ॥ కార్యే ప్రత్యాబ్దికే శ్రాద్ధే త్వన్తరామృతసూతకే ।
ఆశౌచానన్తరం కార్యమితి వాసిష్ఠభాషితమ్ ॥ * ॥ ” ఇతి గోబిలవసిష్ఠాద
స్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ వర్షశ్రాద్ధే తు సం
ప్రాప్తే పిత్రోరాశౌచసంభవే । తదానీమశుచిర్న స్యాత్ కుర్యాచ్ఛ్రా
ద్ధం మృతేఽహని ॥ * ॥ ఇతి । యదపి — ॥ శ్లో ॥ మాసికాన్యాబ్దికం పి
త్రోరశుద్ధోఽప్యారసస్సుతః । కుర్యాదేవ తిథిం ప్రాప్తమితి శాతాతపోఽబ్రవీ
త్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్సఙ్కల్పిత శ్రాద్ధవిషయమ్ । శ్రాద్ధదినే పాకే నిర్వృత్తే
కుతపకాలే అద్య పార్వణవిధానేన శ్రాద్ధం కరిష్య ఇత్యారమ్భాత్పరమాగ
తే ఆశౌచే కర్తా కుర్యాదిత్యేవేత్యర్థః । తథా చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ అ
ద్య శ్రాద్ధం కరిష్య ఇతి సంకల్పాత్పరం తత్పూర్వక్షణే చారబ్ధే పాకే క
ర్తుశ్శుద్ధిః, అద్య శ్రాద్ధం తత్ర భవతా భోక్తవ్యమితి నిమన్త్రితే ఓం తథే
తి ప్రతిశ్రుతే నిమన్త్రితస్య నిమన్త్రణాదూర్ధ్వమాశౌచే ప్రాప్తే తస్య
శుద్ధిః, నిమన్త్రణాత్ప్రాగ్విప్రస్యాశౌచే ప్రాప్తే పూర్వదినే నిశ్చితమపి ప
రిత్యజ్య విప్రాన్తరమామన్త్ర్య శ్రాద్ధం కర్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సద్యశ్శౌచవిధా
నాద్భోజనాత్పూర్వం స్నాత్వైవ భుఞ్జీత, కర్తాఽపి స్నాత్వైవ కర్మ కుర్యాత్ ।
తథా విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞే సమ్భృతసమ్భారే వివాహే
శ్రాద్ధకర్మణి । తథా చౌలాదిసంస్కారే సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి ।
స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచం కర్మమధ్యే తు శావం సూతకమేవ వా ।

ఆపతేద్యది సర్వేషాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ మాతాపిత్రోశ్చ మరణే పుత్రస్య మరణేతథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ శ్రాద్ధేపాకసఙ్కల్పాభ్యాం పూర్వమఘాగమే ఆశౌచానన్తరదినే తదసమ్భవే అమాయాంవా కుర్యాత్, పాకానన్తరం సఙ్కల్పాత్పూర్వం పరంవా అఘాగమే తస్మిన్నేవ కాలే కుర్యాత్, ద్వితీయవరణానన్తరం భోక్తౄణామాశౌచం నాస్తి, కుతపకాలవరణాత్పూర్వమఘాగమే అన్యం వరయేత్, తతః పరమఘాగమే తమేవ భోజయేత్ । యస్తు — ॥ శ్లో ॥ భోజనార్థేతు సంభుక్తే విప్రైః శ్రాద్ధాతురఘాగమః । యదాక్వచిత్తదోచ్ఛిష్టశేషంత్యక్త్వా సమాహితాః ॥ ఆచమ్య పరకీయేన జలేన శుచయోద్విజాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్ఛ్రాద్ధవ్యతిరిక్తవిషయమ్, యాగమధ్యే అఘాగమే అవభృథాన్తమనుష్ఠేయమ్ । వివాహేనాన్దీముఖాత్పరమఘాగమే శేషహోమాన్తస్యకర్మణో వివాహశబ్దవాచ్యత్వేన కర్మైకాధ్యచ్ఛేషహోమాన్తం సాఙ్గం కర్మానుష్ఠేయమ్ । తథాచ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞకాలే వివాహేషు దేవయాగేచ నిష్కృతౌ । హూయమానే తథైవాగ్నౌ నాశౌచం నచసూతకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వివాహేష్వితి బహువచనం శేషహోమాన్తకర్మాభిప్రాయమ్ । బ్రాహ్మే— ॥ శ్లో ॥ వివాహకాలేకన్యాయాలాజహోమాదికర్మణి । ప్రాయశ్చిత్తపరస్యాపి స్వాధ్యాయనిరతస్యచ ॥ * ॥ సద్యశ్శౌచమితి ప్రకృతమ్, లాజహోమాదీత్యాదిశబ్దేన శేషహోమాన్తంకర్మజాతముచ్యతే, స్వాధ్యాయోఽత్ర వేదపారాయణమ్, తథాచ వేదపారాయణం ప్రకృత్యబోధాయనః — ॥ వా ॥ ప్రణవవ్యాహృతిపూర్వకం వేదాదిమారభ్య సతతమధీయీత నాన్తరావిరమేద్వ్యాహరేద్వానాస్యాన్తరాజననమరణాశౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఉద్వాహేఙ్కుర ఆరబ్ధే మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । తత్కాలేసకలంకృత్వా శేషహోమం సమాచరేత్ ॥ వివాహశేషమధ్యేతు దమ్పత్యోర్మరణం యది । కర్మశేషం తతఃకృత్వాపశ్చాద్దహనమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శేషహోమాన్తం కర్మతదానీమేవ పరిసమాప్య దహనం కుర్యాదిత్యర్థః । దీక్షితస్య దీక్షామధ్యే మాతాపితృమృతివిషయే సంస్కారమాత్రం కృత్వా యజ్ఞం సమాపయేదిత్యాహ వృద్ధ

గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్య తు క్రతోర్మధ్యే మాతాపిత్రోర్మృతిర్య
ది । సంస్కృత్య శాలామాగత్య యజ్ఞశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ శాణ్డి
ల్యః — ॥ శ్లో ॥ దీక్షితోఽప్యేకపుత్రస్తు మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । దీ
క్షారూపం నిధాయాత్ర సంస్కుర్యాన్నోదకాప్లవః ॥ సంస్కృత్య శాలా
మాగత్య యజ్ఞశేషం సమాపయేత్ । పావయేద్దర్భపుఞ్జైర్దీక్షారూపం య
థావిధి ॥ * ॥ ఇతి । పావయేద్దీక్షావిధ్యుక్తమన్త్రైరితి శేషః , ఏకపుత్ర
ఇతి విశేషస్మరణాత్పుత్రాన్తరసమ్భవే తేనైవ కారయేత్, "జ్యేష్ఠస్య తు క్ర
తోర్మధ్యే" ఇతి స్మరణాజ్జ్యేష్ఠేనైవ కార్యమిత్యపి ప్రతీయతే । అత్ర యథా
శిష్టాచారం వ్యవస్థా । షట్త్రింశన్మతే విశేష ఉక్తః — ॥ శ్లో ॥ వివాహో
త్సవయజ్ఞేషు త్వన్తరామృతసూతకే । పరైరన్నం ప్రదాతవ్యం భోక్తవ్యం
చ ద్విజోత్తమైః ॥ * ॥ పరైః- ఆశౌచరహితైః, దాతవ్యమ్, న త్వాశౌచి
జనైః, భోజనార్థం వృతైర్బ్రాహ్మణైర్భోక్తవ్యం చేత్యర్థః । తత్రైవ —
॥ శ్లో ॥ భుఞ్జానేషు తు విప్రేషు హ్యన్తరామృతసూతకే । అన్యగేహో
దకాచాన్తాస్సర్వే తే శుచయః స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి —
॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధోత్సవాదౌ భుక్త్యన్తే పాకాదౌ చాఘసమ్భవే । పరైర్దే
యం చ భోక్తవ్యం న దోష ఇతి నిశ్చయః ॥ * ॥ ఇతి । క్రతురపి —॥శ్లో॥
వివాహోత్సవయజ్ఞాదిష్వన్తరామృతసూతకే । శేషమన్నం పరైర్దేయం
దాతౄన్ భోక్తౄంశ్చ న స్పృశేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచిజనైర్దాతృ
భోక్తృభాణ్డాదిస్పర్శో న కర్తవ్య ఇత్యర్థః । తథా చ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥
అస్పృష్టానాం చ భాణ్డానాం దశాహే శుద్ధిరిష్యతే । ద్రవ్యాణాం చాపి సం
స్పర్శే వినా మాంసం సముత్సృజేత్ ॥ భుక్త్వాఽస్పృశ్యైస్తథాఽఽశౌచికేశ
కీటైశ్చ దూషితమ్ । కుశోదుమ్బరబిల్వాద్యైః పనసామ్బుజపత్రకైః ॥ శ
ఙ్ఖపుష్పీసువర్చాదిక్వాథం పీత్వా విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచిదర్శనం
వర్జ్యమిత్యుక్తం విష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యాసూతకాశౌచిమృతా
హారైశ్చ వీక్షితే । శ్రాద్ధే సురా న పితరో భుఞ్జతే పురుషర్షభ ॥ * ॥ ఇతి । వి
శేషమాహ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ వివాహోత్సవయజ్ఞేషు అన్తరా
మృతసూతకే । పూర్వసఙ్కల్పితార్థేషు న దోషః పరికీర్తితః ॥ * ॥ ఇతి ।

ఇదం దేవార్థమిదంపిత్రర్థమిదం బ్రాహ్మణార్థమితి అభాగమాత్రా గేహా
ద్విష్టపదార్థేష్వభుంనా స్తీత్యర్థః । క్రతురపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వసంకల్పి
తద్రవ్యం దీయమానం నదుష్యతి ॥ * ॥ ఇతి । దక్షోఽపి — ॥ శ్లో ॥ య
జ్ఞోత్సవే వ్రతే శ్రాద్ధే సూతకేసముపాగతే । పూర్వసంకల్పితార్థేషు న
దోషఃపరికీర్తితః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతేన శ్రాద్ధాదావారమ్భాత్పరమఘసమ్భ
వే పూర్వసంకల్పితద్రవ్యదానె నదోషః , తదర్థమేవ పక్వస్యదానేచ
నదోషః । యజ్ఞాదౌ ప్రాగుద్దిష్టమామద్రవ్యం పరైః పాచయిత్వా దాత
వ్యమ్ , “ పరైరన్నం ప్రదాతవ్యమ్ ” ఇతివచనాత్ । ప్రారబ్ధేభోజనే అ
ఘాగమె దాతుస్స్వయం శ్శుచివిధానేఽపి “ శేషమన్నం పరైర్దేయమ్ ” ఇతి
వచనాదన్నం పరైర్దేయమితిసిద్ధమ్ । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ భృగ్వగ్నిమ
రణేచైవ దేశాన్తరమృతేతథా । బాలేప్రేతేచసన్న్యస్తే సద్యశ్శౌచం విధీ
యతే ॥ * ॥ ఇతి । భృగుః - ప్రపాతః , అగ్నిః - ప్రసిద్ధః , భృగ్వగ్ని
మరణం ప్రమాదాదినా మరణమాత్రోపలక్షణమ్ , తన్నిమిత్తమరణేస
తి తత్సమ్బన్ధినాం సద్యశ్శౌచమ్ , అసపిణ్డేచ దేశాన్తరమృతే సద్యశ్శౌ
చమ్ । బాలోఽత్రాకృతనామా , తస్మిన్మృతేసతి తత్సమ్బన్ధినాం మరణ
నిమిత్తం సద్యశ్శౌచమిత్యర్థః । జననమిమిత్తమస్త్యేవ । “ ॥ శ్లో ॥ సూతిమ
ధ్యేమృతేబాలె నశావం సూతకం భవేత్ । ” ఇతిస్మృతేః । మనురపి —
॥ శ్లో ॥ బాలెదేశాన్తరస్థేచ పృథక్పిణ్డేతు సంస్థితే । సవాసాజలమాప్లుత్య
సద్యఏవ విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । దేశాన్తరస్థఇత్యసపిణ్డవిశేషణమ్ । సన్న్య
స్తేమృతెసతి తత్సపిణ్డానాం సద్యశ్శౌచమ్ । అత్రవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥
నైష్ఠికానాం వనస్థానాం యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్ । నాశౌచం కీర్త్యతె
సద్భిః పతితెచతథామృతే ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్త
రమృతంశ్రుత్వా క్లీబేవైఖానసేయతౌ । మృతెస్నానెన శుధ్యన్తి గర్భ
స్రావేచ గోత్రిణః ॥ * ॥ వైఖానసః - వానప్రస్థః । సంగ్రహేఽపి —
॥ శ్లో ॥ ఆద్యోరాశ్రమిణోర్స్నానె వర్ణోక్తంత్వన్యయోర్మృతౌ । సద్యః
శౌచంగృహిణ్యేవం సద్యోఽన్యేషు సదామిథః ॥ * ॥ ఇతి । ఆద్యోః -
బ్రహ్మచారిగృహస్థయోః , మృతౌసవర్ణజాత్యుక్తమఘంభవతి । అన్య

యోః - వానప్రస్థసన్న్యాసినోః, మృతౌ సద్యశ్శౌచమ్। ఇత్యేవం ప్రకారేణాశౌచమ్, గృహిణి - గృహస్థవిషయే, అన్యేషు - బ్రహ్మచారిగృహస్థ వానప్రస్థయతిషు, పరస్పరం సర్వదా సద్యశ్శౌచమ్। గృహస్థమృతౌ బ్రహ్మచారి వానప్రస్థయతీనామ్, బ్రహ్మచారిమృతౌ బ్రహ్మచారి వానప్రస్థయతీనామ్, వానప్రస్థమృతౌ వానప్రస్థబ్రహ్మచారియతీనామ్, యతిమృతౌ యతిబ్రహ్మచారి వానప్రస్థానామ్, సపిణ్డానాం పరస్పరం సద్యశ్శౌచం భవతీత్యర్థః। యత్తుస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ సర్వసంగనివృత్తస్య ధ్యానయోగరతస్య చ। న తస్య దహనం కార్యం నాశౌచం నోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి, ॥ వా ॥ తత్ర నాశౌచమితి దశాహాద్యభిప్రాయమ్, స్నానమాత్రస్యైవ సద్యశ్శౌచస్య విహితత్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి చన్ద్రికాయామ్। విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ దానాకౌ గ్రహణే సద్యః పుత్రజన్మని చాపది। నివృత్తే తీర్థయాత్రాయాం వేదపారాయణే వ్రతే ॥ నాముకస్మాగ్నిసంస్కారే ప్రారబ్ధే సద్య ఇష్యతే ॥ * ॥ ఇతి। నాముకస్మాదిత్యాది శప్టనష్మశౌనాన్తస్సంస్కారో గృహ్యతే। వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ స్మృతే చ సూతకే చైవ న దోషో రాహుదర్శనే। తావదేవ భవేచ్ఛుద్ధిర్యావన్ముక్తిర్న దృశ్యతే ॥ * ॥ అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషగ్ణాసూతకే చ మృతకే రాహుదర్శనే। స్నాత్వా శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీరన్ దానం శౌచ్యవివర్జితాః ॥ * ॥ ఇతి। సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ శ్వశ్రూశ్వశురతత్పుత్రయాజ్యాచార్యసుతర్త్విజామ్। ఉపాధ్యాయస్య సద్యస్స్యాన్మృతౌ తత్ప్రతియోగినామ్ ॥ * ॥ ఇతి। శ్వశ్ర్వాదిప్రతియోగినాం మృతౌ శ్వశ్ర్వాదీనాం సద్యశ్శౌచమిత్యర్థః। వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ మిత్రే జామాతరి ప్రేతే దౌహిత్రే భగినీసుతే। స్యాలే చ తత్సుతే వాఽపి సద్యః స్నానేన శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి। మిత్రవిషయే సద్యశ్శౌచమసన్నిధౌ, సన్నిధౌ తు దినం పక్ష్యతే। దౌహిత్రభాగినేయమృతౌ సద్యశ్శౌచం విదేశస్థానుపనీతవిషయమ్, ప్రత్యక్షోపనీతాత్ప్రాగపి పక్షిణీవిధానాత్। స్యాలే చ స్నానం పరోక్షే। పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ దుర్భిక్షే రాష్ట్రసమ్భ్రాన్తావాపదాం చ సముద్భవే। ఉపసర్గమృతౌ చైవ సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ ఉపసర్గమృతౌ-

త్రామక్రోధాద్యుపప్లవమృతౌ, సపిణ్డానాం సద్యశ్శౌచమిత్యర్థః । బ్రాహ్మేపురాణే — ॥ శ్లో ॥ దుర్భిక్షే ప్రాణరక్షార్థం కృతయత్నస్య దేహినః । రాష్ట్రభ్రంశస్థితస్యాపి పుత్రదారాంశ్చ రక్షితుః ॥ విభ్రష్టస్యస్వదేశాచ్చ అన్యదేశపరిగ్రహే । గ్రహోపతాపే ఘోరే చ దారుణాయాంమథాపది ॥ గ్రహోపతాపశాన్త్యర్థం క్రియమాణే చ కర్మణి । శీతవాతాతపైర్యత్ర హ్యాద్యవై మరణం భవేత్ ॥ తత్రోపసర్గాత్స్వందేహం రక్షమాణస్య కిం భవేత్ ॥ * ॥ అఘమితి ప్రకృతమ్ । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ శిల్పినః కారవో వైద్యా దాసీదాసాశ్చ నాపితాః । రాజానశ్శ్రోత్రియాశ్చైవ సద్యశ్శౌచాః ప్రకీర్తితాః ॥ సవ్రతస్సత్రపూతశ్చ ఆహితాగ్నిశ్చ యో ద్విజః । రాజ్ఞశ్చ సూతకం నాస్తి యస్య చేచ్ఛతి పార్థివః ॥ ఉద్యతో నిధనే దానే ఆర్తో విప్రో నిమన్త్రితః । తథైవ ఋషిభిర్దృష్టం యథా కాలేన శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । శిల్పినః - చిత్రకారాద్యాః, కారవః - సూపకారప్రభృతయః, వైద్యాః - చికిత్సకాః, యస్య చ పురోహితాదేరనన్యసాధ్యమన్త్రాభిచారాదికర్మార్థమాశౌచాభావమిచ్ఛతి తస్య తత్కర్మణ్యాశౌచాభావః, నిధనే - సంగ్రామే, దానే - అన్నాదిదానే చ, ఉద్యతః - కృతోపక్రమః, ఆర్తః - ఆపదం ప్రాప్తః, నిమన్త్రితః - శ్రాద్ధాదౌ, యథా, కాలేన - దశరాత్రాదినా, తథా స్నానేనైవ శుధ్యతీత్యర్థః । అత్ర వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ శిల్పినశ్చిత్రకారాద్యాః కర్మ యత్సాధయన్త్యలమ్ । తత్కర్మ నాన్యో జానాతి తస్మాచ్ఛుద్ధాః స్వకర్మణి ॥ సూపకారేణ యత్కర్మ కరణీయం నరేష్వపి । తదన్యో వై న జానాతి తస్మాచ్ఛుద్ధః స సూపకృత్ ॥ చికిత్సకో యత్కురుతే తదన్యేన న శక్యతే । తస్మాచ్చికిత్సకః స్పర్శే శుద్ధో భవతి నిత్యశః । దాస్యో దాసాశ్చ యత్కిఞ్చిత్కర్మ కుర్వన్తి లీలయా ॥ తదన్యే న క్షమాః కర్తుం తస్మాత్తే శుచయస్సదా । రాజా కరోతి యత్కర్మ స్వప్నేప్యన్యస్య తత్కథమ్ । ఏవం సతి నృపశ్శుద్ధః సంస్పర్శే మృతసూతకే ॥ యత్కర్మ రాజభృత్యానాం హస్త్యశ్వగమనాదికమ్ । తన్నాస్తి యస్మాదన్యస్య తస్మాత్తే శుచయస్స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । దాస్యాదీనాం స్వామికర్మణ్యేవ సద్యశ్శౌచమ్, స్వకర్మాధికారస్తు మాసాదధిక ఏవ, స్వామిశౌచేన స్పృశ్యత్వమ్,

"॥ శ్లో ॥ దాసీదాసశ్చ సర్వో వై యస్య వర్ణస్య యో భవేత్ । తద్వర్ణస్య భవేచ్ఛౌచం దాస్యామాసస్తు సూతకమ్ ॥" ఇత్యఙ్గిరస్స్మరణాత్। శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ మూల్యకర్మకరాశ్శూద్రా దాసీదాసాస్తథైవచ । స్నానే శరీరసంస్కారే గృహకర్మణ్యదూషితాః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేతు — ॥ శ్లో ॥ సద్యస్స్వ ఏశౌచ్యగర్భదాసా భక్తస్తుస్యాత్త్రియహాచ్ఛుచిః ॥ * ॥ ఇతి। మనుః — ॥ శ్లో ॥ నరాజ్ఞామఘదోషోఽస్తి వ్రతినాం నచసత్రిణామ్ । ఐన్ద్రంస్థానముపాసీనా బ్రహ్మభూతాహితేసదా ॥ రాజ్ఞో మాహాత్మికేస్థానే సద్యశ్శౌచం విధీయతే । ప్రజానాం పరిరక్షార్థమాసనంచాత్ర కారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సత్రిణామ్ - ప్రారబ్ధయజ్ఞానామ్, తేఽపి ఖల్వైన్ద్రం స్థానముపాసీనాః, దేవతాయజనపరత్వాత్ । తథాహి శ్రుతిః — "ఏష వా పతస్థాన్ద్రోయోయజతే" ఇతి, బ్రహ్మభూతాః - ధర్మస్వరూపిణః, మాహాత్మికే - మహాత్మా ఇన్ద్రస్తస్యేదం మాహాత్మికం తస్మిన్ స్థానే, ఆసీన స్యేతి శేషః । రాజ్ఞఆశౌచాభావ ముపపాదయతి సఏవ — ॥ శ్లో ॥ సోమాగ్న్యర్కానలేన్ద్రాణాం విత్తాప్పత్యోర్యమస్యచ । అష్టానాం లోకపాలానాం వపుర్ధారయతేనృపః ॥ లోకేశాధిష్ఠితోరాజా నాస్యాశౌచం విధీయతే । శౌచాశౌచంహిమర్త్యానాం లోకేశప్రభవోహ్యయమ్ ॥ * ॥ ఇతి। సఏవ — ॥ శ్లో ॥ ఉద్యతైరాహవేశస్త్రైః క్షత్రధర్మహతస్యచ । సద్యస్సన్తిష్ఠతేయజ్ఞస్తథాశౌచమపిస్మృతమ్ ॥ డిమ్భాహవహతానాంచ విద్యుతా పార్థివేనచ । గోబ్రాహ్మణస్యచైవార్థే యస్యచేచ్ఛతి పార్థివః ॥ * ॥ ఇతి। డిమ్భః - బాలః, బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ శస్త్రేణాభిముఖోయస్తు వధ్యతేక్షత్రకర్మణా । యజ్ఞస్సన్తిష్ఠతేతస్య సద్యశ్శౌచంవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి। బ్రహ్మపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణార్థే గవార్థేవా భూమ్యర్థేవా నియుజ్యతే । రాజ్ఞోవారాజభృత్యస్య సతోవ్రద్రిక్తస్య సఙ్గరే ॥ సంముఖస్యహతస్యాపి సద్యః శ్రాద్ధక్రియాభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు స్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణార్థే విపన్నానాం యే యోషితాం గోగ్రహేఽపి వా । ఆహవేఽభిహతానాంచ ఏకరాత్రమశౌచకమ్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్ శాలాన్తరస్మృతివిషయమ్ । తథాచసంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ గోవిప్రస్త్రీకృ

తే ప్రేతే రాజ్యార్థం వా హతే యుధి । శౌచం చోర్ధ్వక్రియాస్సద్యో యద్యనిచ్ఛాప్రత్యఘం మృతౌ ॥ ఏకరాత్రం భవేద్యుద్ధ క్షతైః కాలాన్తరే మృతే ॥ * ॥ ఇతి । యద్యనిచ్ఛాప్రత్యఘం మృతావితి మృతౌ యదీచ్ఛాయా అభావస్తదాఽపి యుద్ధమృతత్వాత్సద్యశ్శౌచమిత్యర్థః । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ మహీపతీనాం నాశౌచం హతానాం విద్యుతా తథా । గోబ్రాహ్మణార్థే సంగ్రామే యస్య చేచ్ఛతి భూమిపః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమః — ॥ వా ॥ గోబ్రాహ్మణహతానామన్వక్షం రాజక్రోధాచ్చాయుద్ధే ప్రాయానాశకశస్త్రాగ్నివిషోదకోద్బన్ధనప్రపతనైశ్చేచ్ఛతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । గవార్థే బ్రాహ్మణార్థే వా నిహతానాం యే సపిణ్డాస్తేషామాశౌచమన్వక్షం యావత్స్పృశ్యతే శవస్తావదేవ, సంస్కారానన్తరం స్నాత్వా శుద్ధ్యేయుః । ఏవం గోబ్రాహ్మణయోరన్యతరేణ యో హతస్తజ్జాతీనామన్వక్షమాశౌచమ్, "గవార్థే బ్రాహ్మణార్థే వా హతానాం గోభిర్హతానాం బ్రాహ్మణైర్వా సద్యశ్శౌచమ్" ఇతి స్మరణాత్ । అయుద్ధమ్ - ఆయోధనమ్, ప్రాయః - మహాప్రస్థానమ్, అశనమాశస్స ఏవాశకః, సత్యేవ భోజ్యే క్రోధాదినా భోజననివృత్తిరనాశక ఇత్యర్థః, ఇచ్ఛతామిత్యుక్తత్వాత్ ప్రమాదమృతానామాశౌచోదకసద్భావః । తథా చాఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ యది కశ్చిత్ప్రమాదేన మ్రియేతాగ్న్యుదకాదిభిః । తస్యాశౌచం విధాతవ్యం కర్తవ్యా చోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । బుద్ధిపూర్వకమరణే పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ బాలే దేశాన్తరస్థే చ పతితే చ యతౌ మృతే । సద్యశ్శౌచం తథేచ్ఛాతో జలాగ్న్యుద్బన్ధనాదిషు ॥ * ॥ బ్రాహ్మే — ॥ శ్లో ॥ శృఙ్గిదంష్ట్రినఖివ్యాళవిషవహ్నిమహాజలైః । సుదూరాత్పరిహర్తవ్యైః కుర్వన్ క్రీడాం మృతస్తు యః ॥ నాగానాం విప్రియం కుర్వన్ దగ్ధశ్చాప్యథ విద్యుతా । గృహీతా యే చ రాజ్ఞా వై చౌర్యదోషేణ కుత్రచిత్ ॥ పరదారాన్ హరన్తశ్చ రోషాత్తత్పతిభిర్హతాః । అసమానైశ్చ సఙ్కీర్ణైశ్చణ్డాలాద్యైశ్చ విగ్రహమ్ ॥ కృత్వా తైర్నిహతాస్తద్వచ్చణ్డాలాదీన్ సమాశ్రితాః । క్రోధాత్ప్రాయం విషం వహ్నిం శస్త్రముద్బన్ధనం జలమ్ ॥ గిరివృక్షప్రపాతం వా యే కుర్వన్తి నరాధమాః । బ్రహ్మదణ్డహతా యే చ యే చైవ బ్రాహ్మణైర్హతాః ॥ మహాపాత

కినోయేచ పతితాస్తేప్రకీర్తితాః। పతితానాంనదాహస్స్యాన్నాశౌచంనాస్థిసఞ్చయః ॥ నచాశ్రుపాతఃకర్తవ్యోహ్యుదకస్యక్రియానచ ॥ * ॥ ఇతి। హారీతః — ॥ వా ॥ పాషణ్డానాశ్రితాత్మత్యాగినాంనాస్త్యాశౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి। పాషణ్డాః - వేదబాహ్యాః, అనాశ్రితాః - అనాశ్రమిణః। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలాదుదకాత్సర్పాద్బ్రాహ్మణాద్వైద్యుతానలాత్। దంష్ట్రిభ్యశ్చపశుభ్యశ్చ మరణంపాపకర్మణామ్ ॥ యేవేశ్యాపతయోవిప్రా యేవైశూద్రాన్నభోజినః। యేచాన్యేపాపకర్మాణస్తేషాంభస్మాన్తసూతకమ్ ॥ * ॥ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ వ్యాధితస్య కదర్యస్య ఋణగ్రస్తస్య సర్వదా। క్రియాహీనస్యమూర్ఖస్య నాస్తికస్య విశేషతః ॥ వ్యసనాసక్తచిత్తస్య పరాధీనస్య సర్వదా। నిత్యస్నానవిహీనస్య భస్మాన్తంసూతకంభవేత్ ॥*॥ ఇతి। దాహపర్యన్తంసూతకమిత్యర్థః। సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ క్రియాహీనస్య మూర్ఖస్య కదర్యస్యతథైవచ। ఋణగ్రస్తస్యదమ్భస్య భస్మాన్తంసూతకంభవేత్ ॥ * ॥ అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా॥ దర్పాదినా చణ్డాలాదిహస్తంగతో యస్తైర్మారితస్తస్య “ సర్వతఏవాత్మానంగోపాయేత్” ఇతివిధ్యతిక్రమనిమిత్తపిణ్డోదకాశౌచాదినిషేధః, నతుప్రమాదమృతస్య ॥*॥ ఇతి। తథాబ్రాహ్మే — ॥ శ్లో ॥ ప్రమాదాచ్చేవనిశ్శఙ్కమకస్మాదపియోనరః। శృఙ్గిదంష్ట్రినఖివ్యాళవిషవిద్యుజ్జలాగ్నిభిః ॥ చణ్డాలైర్వాఽథచోరైర్వా నిహతోయత్రకుత్రచిత్। తస్యదాహాదికంకుర్యాద్యస్మాన్నపతితస్తుసః ॥ * ॥ ఇతి। సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అన్వక్షంశృఙ్గిచోరాన్త్యవిద్యుచ్ఛస్త్రవిషాగ్నిభిః। ప్రాయానశనతోయాద్యైర్మృతేకామాత్ప్రవృత్తితః ॥ ప్రమాదమృతౌసద్యఃక్రియాశౌచేసమాచరేత్। వైధేప్రాయాదిమరణే త్ర్యహంసద్యశ్చతత్క్రియాః ॥*॥ ఇతి। శృఙ్గిచోరాదిభిః, కామాత్ప్రవృత్తితః - బుద్ధిపూర్వప్రవృత్త్యా, మృతేసతి, తత్సపిణ్డానామ్, అన్వక్షమ్ - భస్మాన్తమ్, ఆశౌచమ్। ప్రమాదమృతౌ - అబుద్ధిపూర్వమరణే, సద్యః - అవిలమ్బేన, క్రియాశౌచేకుర్యాత్। దాహాదిసపిణ్డస్నానాః ప్రేతక్రియాశ్చ ఆశౌచంచానుతిష్ఠేదితియావత్। వైధే - శాస్త్రచోదితే, ప్రాయాదిమరణే త్ర్యహమాశౌచమ్,

తత్క్రియాః - ప్రేతక్రియాశ్చ, సద్యః - తదైవకుర్యాత్ । ఏతదుక్తం భవతి — “ అత్యన్తానుష్ఠానాశక్తజీర్ణాఙ్గాచికిత్స్యరోగాణాం వృథాజీవినామగ్నిజలప్రవేశభృగుపతనానివా మహాపథగమనంవా గచ్ఛేత్ , నవృథాజీవితుమిచ్ఛేత్ ” ఇతి వృద్ధగార్గ్యాదివచనవిహితే బుద్ధిపూర్వాగ్నిప్రవేశాదిమరణేత్ర్యహమ్, తదానీమేవ ప్రేతకృత్యంచ కుర్యాదితి । గార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ దుశ్చికిత్స్యైర్మహారోగైః పీడితస్తుపుమాన్యది । ప్రవిశేజ్జ్వలనందీప్తం కుర్యాదనశనంతథా ॥ అగాధతోయరాశింవా భృగోఃపతనమేవవా । గచ్ఛేన్మహాపథంవాఽపి తుషారగిరిమాదరాత్ ॥ ఉత్తమానాప్నుయాల్లోకాన్నాత్మఘాతీ భవేత్క్వచిత్ । వృద్ధశ్శౌచక్రియాలుప్తః ప్రత్యాఖ్యాతభిషక్క్రియః ॥ ఆత్మానం ఘాతయేద్యస్తు భృగ్వగ్న్యనశనామ్బుభిః । తస్యత్రిరాత్రమాశౌచం ద్వితీయేత్వస్థిసఞ్చయః ॥ తృతీయేతూదకంకృత్వా చతుర్థే శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ వారాణస్యాం మృతోయస్తు ప్రత్యాఖ్యాతభిషక్క్రియః । కాష్ఠపాషాణమధ్యస్థో జాహ్నవీజలమధ్యగః ॥ అవిముక్తఃస్థితస్తస్యకర్ణమూలగతోహరః। ప్రణవం తారకంబ్రూతే నాన్యథా కస్యచిత్క్వచిత్ ॥ ప్రయాగవటశాఖాయాం దేహత్యాగం కరోతివా ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ యఃకామతో మహాపాపం నరఃకుర్యాత్కథంచన । నతస్యనిష్కృతిర్దృష్టా భృగ్వగ్నిపతనాదృతే ॥ * ॥ ఇత్యాద్యాత్మహననం యత్రశాస్త్రతోఽనుజ్ఞాయతేతత్ర త్ర్యహమాశౌచమ్ । ఏతచ్చాత్మహననాభ్యనుజ్ఞానం యుగాన్తరవిషయమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ ప్రాయశ్చిత్తవిధానంచ విప్రాణాం మరణాన్తికమ్ । భృగ్వగ్నిపతనైశ్చైవవృద్ధాదిమరణంతథా ॥ కలౌయుగేత్విమాన్ధర్మాన్ వర్జ్యానాహుర్మనీషిణః । ” ఇతి కలౌ నిషేధస్మరణాత్ । సంగ్రహే . ॥ శ్లో ॥ షణ్డపాషణ్డపతిత ప్రవ్రజ్యావాసిమోఘజాః । స్వైరిణ్యాశ్రమిస్తేనగర్భభర్త్రాత్మఘాతినః ॥ నాశౌచార్హాస్తదాతూష్ణీం దాహ్యాఃపశ్చాత్తు మన్త్రితః । దుర్మృతౌ వత్సరాన్తేవా షణ్మాసాన్తే త్ర్యహేః క్రియాః ॥ త్ర్యహం చాఘమిహావశ్యంనారాయణబలిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రవ్రజ్యావాసీ - సన్యస్యతద్ధర్మహీనః , మోఘజః - వృథాజాతః,

క్రియాగుణాద్యైః కస్యచిదర్థస్యాసంపాదకఇతి యావత్ , స్వైరిణీ - కుల
టా , ఏతచ్చ కులటాయాస్సద్యశ్శౌచం స్వైరచారే , అనాశ్రమిణః - అ
ఙ్గీకారేసత్యకృతాశ్రమవిశేషపరిగ్రహాః , గర్భఘాతినః , భర్తృఘాతినః,
ఆత్మఘాతినః , అత్రలిఙ్గమవివక్షితమ్, ఏతేషాం మరణే సపిణ్డైరాశౌచం నా
నుష్ఠేయమ్ , తదానీం తూష్ణీం దాహ్యాః , పశ్చాచ్చ్వస్వసరే౽తీతే షాణ్మాసా
నన్తరం వా నారాయణబలిం కృత్వా మన్త్రవద్దాహాదిక్రియాః కార్యాః ,
అత్రాఘం త్ర్యహమిత్యర్థః । అత్ర బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ విషాద్బద్ధ
నశస్త్రేణ యస్త్వాత్మానం ప్రమాపయేత్ । మృతో౽మేధ్యేన లేప్తవ్యో
నాగ్నిసంస్కారమర్హతి ॥ * ॥ అఙ్గిరాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ కామతోమరణం
ప్రాప్తే ఆస్యేమత్స్యం నివేశయేత్ । బ్రహ్మఘ్నసమమిత్యాహుః కాష్ఠవ
ద్దహనంభవేత్ ॥ * ॥ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ పతితే౽నశనే ప్రేతే విదేశస్థే శిశౌ
చన । పాషణ్డానాశ్రితాస్తేన భర్తృఘ్న్యః కామగాదికాః ॥ సురాపఆత్మ
త్యాగినోన్యనాశౌచోదకభాజనాః ॥ * ॥ మనురపి — ॥ శ్లో ॥ పాషణ్డ
మాశ్రితానాంచ చరన్తీనాంచ కామతః । గర్భభర్తృద్రుహాంచైవ సురా
పీనాంచ యోషితామ్ ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ వ్యాపాదయేత్త్య
ఆత్మానం స్వయముగ్న్యుదకాదిభిః । విహితం తస్యనాశౌచం నాపికార్యో
దకక్రియా ॥ * ॥ యమః — ॥ శ్లో ॥ నాశౌచం నోదకం నాశ్రునపు
ర్యాత్ప్రేతకర్మ చ । బ్రహ్మదణ్డహతానాంచ నకుర్యాత్కటధారణమ్॥*॥
బ్రహ్మదణ్డః - బ్రహ్మశాపః , కటధారణమ్ - ప్రేతధారణమ్ । ఆహితాగ్ని
దుర్మరణే పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ వైతానం ప్రక్షిపేదప్సు ఆవసథ్యం చతు
ష్పథే । పాత్రాణితుదహేదగ్నౌ యజమానే వృథాహతే ॥ అస్మనస్త్వ
గ్నీనాంనాస్తి పతితానాం తథాక్రియా । తేషామపి తథాగఙ్గాతోయే౽వస్థా
పనం హితమ్ ॥ కృత్వా౽గ్నిముదకంస్నానం దర్శనంవాహనం కథామ్ । ర
జ్జుచ్ఛేదాశ్రుపాతంచ తప్తకృచ్ఛ్రేణశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । స్నాననిషే
ధః ప్రేతస్యైవ , జ్ఞాతీనాం సద్యశ్శౌచవిధానాత్ । అయంచ సంస్కార
నిషేధోయావత్సంవత్సరమ్ । తథాచషట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ గో
బ్రాహ్మణహతానాంచ పతితానాం తథైవచ । ఊర్ధ్వం సంవత్సరాత్కుర్యా

ర్యాత్సర్వమేవౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సంవత్సరాదూర్ధ్వమపి నారా
యణబలిం కృత్వా కుర్యాదిత్యాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ యే మృతాః పా
పమార్గేణ తేషాం సంవత్సరాత్పరమ్ । నారాయణబలిం కృత్వా కుర్యా
దూర్ధ్వక్రియాం ద్విజః ॥ తత్ర త్రిరాత్రమాశౌచం ద్వితీయే తస్థిసఞ్చ
యః । తృతీయే తూదకం దత్వా చతుర్థే శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ అఖణ్డా
దర్శే — ॥ శ్లో ॥ అబ్దాన్తే వాఽథ షాణ్మాసే పునః కృత్వా తు సంస్కృతిమ్ ।
త్రిరాత్రమశుచిర్భూత్వా పిణ్డం కుర్యాత్క్రియాదికమ్ ॥*॥ అఙ్గిరాః —
॥ శ్లో ॥ నారాయణబలిః కార్యో దుర్మృతౌ దుర్మృతస్య తు । సంవత్సరే వ్య
తీతే వా తదర్ధే పాదపవవా ॥ * ॥ ఇతి । బాదరాయణః — ॥ శ్లో ॥ చణ్డా
లోదకసర్పాద్యైర్దైత్యైర్మృతాః పాపకర్మభిః । తేషామబ్దాత్పరం కుర్యాన్నా
రాయణబలిం బుధః ॥ షణ్మాసాత్పరతస్తత్ర మునయః కేచిదూచిరే । అన్యే
మాసత్రయాత్పశ్చాన్నారాయణబలిం జగుః ॥ సార్ధమాసాచ్చ పరతః కే
చిదాహుర్మహర్షయః । చతుర్వింశద్దినాత్పశ్చాదితి రోమశభాషితమ్ ॥*॥
రోమశః — ॥ శ్లో ॥ విష్ఠాతోద్బన్ధనాగ్న్యాద్యైర్దైత్యైర్మృతాః పాపకర్మి
ణః । నారాయణబలిస్తేషాం చతుర్వింశద్దినాత్పరమ్ ॥ క్షుల్లోచ్ఛితానాంధ
మాణానామానన్త్యపరికల్పనాత్ । కర్తుశ్శరీరాపిత్వత్వాచ్చతుర్వింశతివాస
రాత్ ॥ పశ్చాన్నారాయణబలిః కర్తవ్యస్స్యాన్మనీషిభిః । తదన్తశ్శుభకర్మా
ణి న కర్తవ్యాని సూరిభిః ॥ * ॥ ఇతి — ॥ శ్లో ॥ దుర్మృతస్య క్రియాహీనకాలే
పుంసువనం చరేత్ । పిత్రోరాబ్దికకాలస్తు యది తత్ర యదా తదా ॥ తయో
స్తు దైవకుర్వీత నాన్యేషాం పరతో భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర స్మృత్య
న్తరే విశేషః — ॥ శ్లో ॥ యావత్షాణ్మాసమిత్యన్యే యావన్మాసత్రయం
పరే । నాస్తి ప్రేతక్రియేత్యేకే ప్రాయశ్చిత్తం విదుః పరే ॥ ప్రాజాప
త్యాదికృచ్ఛ్రం చ తప్తకృచ్ఛ్రత్రయం తథా । చాన్ద్రాయణం తతః
కుర్యాన్నారాయణబలిం తథా ॥ కృత్వైవ తద్వత్సరస్యాన్తే విదధీతౌర్ధ్వదైహి
కమ్ । షణ్మాసాద్ద్విగుణం కార్యం త్రిమాసాత్త్రిగుణం భవేత్ ॥ చతుర్గు
ణం త్రిపక్షే స్యాత్సద్యః పఞ్చగుణం భవేత్ ॥ * ॥ షట్త్రింశన్మతే —
॥ శ్లో ॥ పాపమార్గమృతౌ నౄణాం సంస్కారః పరతోఽబ్దతః । సామాన్యో

యంవిధిస్తత్ర విశేషవిధిరుచ్యతే ॥ మాసత్రయాద్బ్రాహ్మణానాం నృ
పాణాం మాసషట్కతః । వైశ్యానాం వత్సరాత్పశ్చాచ్ఛూద్రాణాం వ
త్సరద్వయాత్ ॥ ప్రాయశ్చిత్తంపరంకార్యమితిసూక్ష్మవిదాంమతమ్॥*॥
ఇతి । సుమతిః — ॥ శ్లో ॥ సార్ధమాసాద్ద్విజానాంతు క్షత్రియాణాం త్రి
మాసతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విషయభేదేనకాలవ్యవస్థామాహసుమన్తుః —
॥ శ్లో ॥ అగ్నివిద్యుత్పయఃపాత చణ్డాళబ్రాహ్మణైర్హతాః । ఏకద్విత్రిచ
తుఃపఞ్చషడబ్దైశ్శుద్ధిమాప్నుయుః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్పూర్వోక్తప్రాయ
శ్చిత్తాకరణవిషయమ్, తత్కృతౌతుసద్యఏవ । తథాచాపరార్కే — ॥శ్లో॥
దుర్మృతౌసద్యఏవస్యాత్సంస్కారోహిద్విజన్మనామ్ । లబ్ధ్వాప్వకృచ్ఛ్రా
ణివిప్రేభ్యఇతి వేదవిదాంమతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సద్యస్సంస్కారప్రకార
మాహహారీతః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణేనవధేప్రాప్తేచణ్డాళస్యకరేణవా ।
ఆత్మనా శస్త్రనిర్ఘాతే శూద్రవద్దాహయేద్ద్విజమ్ ॥ భస్మాస్థీనిగృహీత్వా
తు విప్రాణామనుశాసనాత్ । క్షీరప్రక్షాళనంకృత్వా తదస్థిప్రేతవద్ద
హేత్ ॥ పునర్విధానమన్త్రేణ యథావిధిసమాచరేత్ । ఏవమేవవిధిం కు
ర్యాన్మరణేగర్హితేతథా ॥ * ॥ ఇతి । చేతోవద్భిర్హతానాం సద్యస్సంస్కా
రంప్రతిషిధ్య అచేతోభిర్హతానాం నియమేన సద్యస్సంస్కారమాహ కా
త్యాయనః — ॥ శ్లో ॥ చేతోవద్భిర్హతేసద్యస్సంస్కారోనోపపద్యతే ।
అన్యత్రసద్యఏవస్యాత్సంస్కారోద్విజశాసనాత్ ॥ * ॥ కవషోఽపి —
॥ శ్లో ॥ మనుష్యవర్జంవిప్రాణాం గర్హితేమరణేసతి । సద్యఏవక్రియా కా
ర్యా విప్రాణామనుశాసనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । దేశాన్తరగతస్య సపిణ్డస్యాస్వా
శౌచ కాలాదూర్ధ్వం మరణశ్రవణే తత్సపిణ్డానాం సద్యశ్శౌచం విదధాతిప
రాశరః — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతఃకశ్చిత్సగోత్రశ్శ్రూయతేయది ।
నత్రిరాత్రమహోరాత్రం సద్యస్స్నాత్వాశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి ।
సగోత్రః - సపిణ్డః । అసన్నిహితదేశస్థసపిణ్డమరణేఽపి వత్సరాదూర్ధ్వం
సద్యశ్శౌచముక్తం దీపికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పురుషాణాంసపిణ్డానాం
వర్షాత్ప్రాక్తుమృతేసతి । వర్షాదుపర్యవగతే స్నానమాచమనంభవే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । బాలమరణే విశేషఃస్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ పర్యాప్తేఽబ్దేతు

కాలస్య మరణే సముపస్థితే । న స్నానమాచరేచ్ఛ్రుత్వాఽపగా్యస్తేతత్స
మాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మాతుర్గర్భస్రావాది నిమిత్తమాశౌచమాహ ప
రాశరః — ॥ శ్లో ॥ యది గర్భో విపద్యేత స్రవతే చాపి యోషితః । యా
వన్మాసం స్థితో గర్భో దినం తావత్తు సూతకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యది గర్భస్రా
వపాతౌ స్యాతామ్, తదా యావత్సు మాసేషు గర్భః స్థితః తావన్మాసస
ఙ్ఖ్యసమదినం మాతుస్స్నాత్యాశౌచమిత్యర్థః । ఇదం చతుర్థమాసప్రభృ
తి ఆసప్తమాత్, అర్వాక్తు త్రిరాత్రమ్ । స్రావపాతౌ వివినక్తి సపవ —
॥ శ్లో ॥ ఆచతుర్థాద్భవేత్స్రావః పాతః పఞ్చమషష్ఠయోః । అత ఊర్ధ్వం
ప్రసూతిస్స్యాద్దశాహం సూతకం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సప్తమమాసప్రభృ
తి మాతుః ప్రసవనిమిత్తమాశౌచం దశాహం భవేదిత్యర్థః । యాజ్ఞవ
ల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ గర్భస్రావే మాసతుల్యా నిశాశ్శుద్ధేస్తు కారణమ్ ॥*॥
ఇతి । మాసతుల్యా నిశా ఇతి చతుర్థమాసమారభ్యాసప్తమాద్వేదితవ్యమ్ ।
మనురపి — ॥ శ్లో ॥ రాత్రిభిర్మాసతుల్యాభిర్గర్భస్రావే విశుధ్యతి ॥ * ॥
ఇతి । స్రవతిర్యద్యపి స్రవద్ద్రవ్యకర్తృకే పరిస్పన్దే ప్రయుజ్యతే, తథా
ప్యత్ర గ్రావాద్రవసాధారణరూపేఽధఃపతనే వర్తతే । చతుర్థమాసాదర్వా
క్త్రైవర్ణికమాశౌచమాహ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ గర్భస్రుత్యాం యథా
మాసమచిరే తూత్తమే త్ర్యహమ్ । రాజన్యే తు చతూరాత్రం వైశ్యే పఞ్చా
హమేవ చ ॥ అష్టాహేన తు శూద్రస్య శుద్ధిరేషా ప్రకీర్తితా ॥ * ॥ ఇతి । అ
యమర్థః — అచిరే - చతుర్థమాసాదర్వాచీనే కాలే, గర్భస్రుత్యాం
యథామాసం నాశౌచమ్, కింతు, ఉత్తమే - బ్రాహ్మణవర్ణే, త్రయో దివ
సా మాతుశ్శుద్ధిహేతవః, క్షత్రియవర్ణే చతూరాత్రం మాతుశ్శుద్ధికారణ
మ్, వైశ్యవర్ణే పఞ్చాహో మాతుశ్శుద్ధిహేతుః, శూద్రవర్ణస్యాష్టాహే
న శుద్ధిరితి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ యావన్మాసత్రయం తావత్త్రిరాత్రాశౌ
చం విధీయతే । షణ్మాసాభ్యన్తరం యావద్గర్భస్రావో భవేద్యది ॥ తదా
మాససమైస్తాసాం దివసైశ్శుద్ధిరిష్యతే । అత ఊర్ధ్వం స్వజాత్యుక్తమాశౌ
చం తాసు విద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । షణ్మాసాభ్యన్తరం యావత్ - చతుర్థమా
సమారభ్యేత్యర్థః । దీపికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ స్రావపాతావప్రసవా

గర్భనాశస్త్రిధాస్మృతః । మాతుర్మాసత్రయే స్రావే త్రిరాత్రమశుచి
ర్భవేత్ ॥ చతుర్థాదిషుమాసేషు మాసతుల్యమఘంభవేత్ । సప్తమా
దిత్రిమాసేషు సూతికాతుల్యతాభవేత్ ॥ * ॥ దశకేఽపి — ॥ శ్లో ॥
మాతుర్గర్భవిపత్స్వఘం త్రిదివసం మాసత్రయేఽతోయథామాసాహం త్రి
ముహూర్తకావిరతస్నానం పితుస్సర్వదా । జ్ఞాతీనాం పతనాదిజాతమరణే
పిత్రోస్సశౌచాహం సదా ॥ * ॥ ఇతి । మాసత్రయే - ప్రథమే ద్వితీయే తృతీ
యే వా మాసి, గర్భస్రావే మాతుస్త్రిరాత్రమఘం స్యాత్, అతఃపరమ్,
మాసత్రయే - చతుర్థపఞ్చమషష్ఠేషు మాసేషు, యథామాసాహమ్ -
మాససఙ్ఖ్యాకాన్యహోరాత్రాణ్యఘం భవతి । అతఃపరమ్ - మాసషట్కా
దూర్ధ్వమ్, మాతుః, సూతికావిధిః - బ్రాహ్మణ్యా దశరాత్రమఘం భవ
తి । సర్వదా - స్రావపాతయోః, పితుస్స్నానాన్తమఘమ్, జ్ఞాతీనాం
పతనే స్నానాన్తమఘమిత్యర్థః । దీపికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ గర్భనాశా
దిసర్వేషు స్నానమేవపితుర్భవేత్ । చతుర్థాదిమాసేషు జ్ఞాతీనామా
ప్లవో భవేత్ ॥ పిత్రోస్సభార్యత్రిబన్ధూనాం దశాహం స్యాత్సుసంశయే ॥ * ॥
ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహం మాసత్రయే మాతుర్గర్భస్రావే
తతఃపరమ్ । మాసతుల్యాన్యహాన్యూర్ధ్వం షణ్మాసాత్సూతికావిధిః ॥ స్రా
వాద్యేవపితుస్స్నానమన్యేషాంపతనాదికత్ । గర్భనాశశ్చతుర్మాసే స్రా
వః పాతస్తతోద్వయోః ॥ * ॥ ఇతి । స్రావాదౌ పితురేవస్నానం నాన్యస్య,
అన్యేషామ్ - పితృవ్యతిరిక్తానామ్, తత్ - స్నానమ్, పతనాదిత్యర్థః । వ
రదరాజీయసంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పాతాత్ప్రాక్పితురాప్లవస్త్రి
దివసం తస్మిన్కిశోరస్య చేత్ జ్ఞాతేరప్యథసప్తమాదిషుపితుర్జ్ఞాతేర్లోపే దశా
హం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర చన్ద్రికాయాం విశేషః — ॥ వా ॥ అచి
రగర్భస్రావే మాతురేవాశౌచమ్, న పిత్రాదిసపిణ్డానామ్ ॥ * ॥ తథా
చ మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ స్రావే మాతుస్త్రిరాత్రం స్యాత్సపిణ్డాశౌచవర్జ
నమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు సుమన్తునోక్తమ్ — ॥ వా ॥ గర్భమాసతుల్యా
దివసా గర్భస్రంసనే సద్యశ్శౌచం చ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః — గర్భ
స్రంసనే - చతుర్థమాసి గర్భస్రావే, మాతుశ్చతూరాత్రమాశౌచమ్,

సపిణ్డపురుషస్య సద్యశ్శౌచమితి । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మృతే స్నానేనశుధ్యన్తి గర్భస్రావేచగోత్రిణః ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠోఽపి — ॥ వా ॥ గర్భస్రావే మాసతుల్యా దివసాస్స్త్రీణామ్ , స్నానమేవపురుషస్య, ఈషత్కఠినగర్భస్రావేతు త్రిరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతత్తుచతుర్థమాసజాతగర్భస్రావవిషయమితివ్యక్తమ్ , మాసాన్తరే ఈషత్కఠినస్యైవాసమ్భవాత్ । అస్యవచనస్యాయం తాత్పర్యార్థః - చతుర్థే మృదుతయా ఈషత్కఠినతయావా గర్భస్రావే మాతుశ్చతూరాత్రమాశౌచమ్ , సపిణ్డపురుషస్య మృదుతయా స్రావే సద్యశ్శౌచమ్, ఈషత్కఠినతయా స్రావే త్రిరాత్రమాశౌచమితి । పురుషగ్రహణాదత్ర సపిణ్డస్త్రీణాం నాశౌచమ్ । యత్తుమరీచినా సపిణ్డస్త్రీపుంస సాధారణ్యేన త్రిరాత్రముక్తమ్, “ ॥ శ్లో ॥ పాతేమాతుర్యథామాసం పిత్రాదీనాం దినత్రయమ్ ॥ * ॥ ” ఇతి, తత్పఞ్చమషష్ఠమాసవిషయమ్, మాసాన్తరే గర్భపాతాసమ్భవాత్ । యత్తూక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ సద్యశ్శౌచం సపిణ్డానాంగర్భస్యపతనేసతి ॥ * ॥ ఇతి , తచ్చతుర్థమాసాన్తర్గత మృదురూప గర్భస్రావవిషయమ్ , తత్రైవ వృద్ధవసిష్ఠేన సపిణ్డపురుషస్య సద్యశ్శౌచ విధానాత్ । స్రావేపాతశబ్దో మాతుర్జఠరాద్బహిర్నిర్గమనగుణేన స్రావేణ సామ్యాద్వర్తతే, ముఖ్యార్థపరత్వే పూర్వోక్తవచనవిరోధాపత్తేః । ఏవంచ “ చతుర్థే మృదుతయా స్రావే సపిణ్డానాం సద్యశ్శౌచమ్ , ఈషత్కఠినతయా స్రావే త్రిరాత్రమాశౌచం సపిణ్డపురుషాణామ్ , స్త్రీణాంతు నాస్తి, పఞ్చమేషష్ఠేచమాసే స్త్రీపుంససాధారణ్యేన సపిణ్డానాం త్రిరాత్రమాశౌచమ్ ” ఇతిచన్ద్రికాయాంనిర్ణీతమ్ । విజ్ఞానేశ్వరీయేతు — “ ॥ శ్లో ॥ సద్యశ్శౌచంసపిణ్డానాం గర్భస్యపతనేసతి ॥ * ॥ ఇతి సపిణ్డానాం సద్యశ్శౌచవిధానం మృదుగర్భపతన విషయమ్ । యత్పునర్వసిష్ఠవచనమ్ — ॥ వా ॥ ఊనద్వివార్షికేప్రేతే గర్భపతనే సపిణ్డానాం త్రిరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్పఞ్చమషష్ఠయోఃకఠినగర్భపతనవిషమ్ ॥ * ॥ ” ఇతి । ఏతదేవాభిప్రేత్యోక్తం శతకే, — ॥ శ్లో ॥ పాతేసద్యస్తుకఠినే త్ర్యహంపిత్రాదిషుస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పాతే - ద్రవాత్మకే, జ్ఞాతీనాం,

సద్యః - స్నానమ్, కఠినపాతేత్ర్యహమిత్యర్థః । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ స్రావేమాతుస్త్రిరాత్రంస్యాత్సపిణ్డాశౌచవర్జనమ్ । పాతేమాతుర్యథామాసం పిత్రాదీనాం దినత్రయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ చతుర్మాసాభ్యన్తరే గర్భనాశస్స్రావఉచ్యతే, తత్రస్రావే ఆద్యమాసత్రయే మాతుస్త్రిరాత్రమాశౌచమ్, చతుర్థే చతూరాత్రమ్, సగోత్రసపిణ్డానాం స్నానేన సద్యశ్శుద్ధిః, పఞ్చమషష్ఠయోర్గర్భనాశః పాతఉచ్యతే, పాతేతు మాతుర్గర్భమాససఙ్ఖ్యా సమదినమాశౌచమ్, సపిణ్డానాం త్రిరాత్రమ్, సప్తమమాసప్రభృతి ప్రసవఉచ్యతే, ప్రసవే జననిమిత్తమాశౌచం పూర్ణం దశాహాదికం సర్వేషాం యథావర్ణంభవతి, సమానోదకానాం త్రిరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । షడశీతౌ — ॥ శ్లో ॥ త్రిదినం త్రిషుమాసేషు చతుర్థేషు చతుర్దినమ్ । స్రావేతుమాతురేవస్యాన్నజ్ఞాతీనాం న వై పితుః ॥ పఞ్చమేపఞ్చషష్ఠేషడ్దివసాఃపాతసూతకమ్ । మాతురిత్థమథాన్యేషాం పితుశ్చత్రిదినంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ స్రావేచైవపితుస్స్నానం సపిణ్డానాం నవిద్యతే । చతుర్థేతు సపిణ్డానాం శుద్ధిస్సద్యోజలాప్లవాత్ ॥ పాతే తేషాంత్రిరాత్రంస్యాత్పితుశ్చభార్యాతు రేవహి । ప్రసవేజననాశౌచం సపిణ్డానాంతువిద్యతే ॥ సోదకానాం తృతీయాంశం బాన్ధవానాం నచైవహి ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు యమేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అదన్తజాతేతనయే శిశౌగర్భచ్యుతేతథా । సపిణ్డానాం తుసర్వేషామహోరాత్రమశౌచకమ్ ॥ * ॥ ఇతి, తత్పరోక్షవిషయమ్.

సూతికాశౌచమ్

సప్తమమాసప్రభృతి సర్వవర్ణస్త్రీణాం స్వజాత్యుక్తమాశౌచమ్, ॥ శ్లో ॥ అతఊర్ధ్వం ప్రసూతౌతుదశాహం సూతకం భవేత్ । క్షత్రియోద్వాదశాహేన వైశ్యఃపఞ్చదశేనతు ॥ శుద్ధ్యేచ్ఛూద్రస్తుమాసేన వర్ణాశౌచమిదంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ఏతచ్చమాతాపిత్రాది సాధారణాశౌచాభిప్రాయమ్ । యత్తుప్రచేతసోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ సూతికాసర్వవర్ణానాం దశాహేనవిశుధ్యతి । ఋతౌతునపృథక్ స్త్రీణాంసర్వవర్ణేష్వయంవిధిః ॥ * ॥ ఇతి, స్త్రీణాం రజోదర్శనే యస్త్రిరాత్రా

శౌచవిధిస్సర్వవర్ణేష్వవిశిష్ట ఇత్యర్థః । అత్ర సర్వవర్ణానాం సూతికా దశా
హేన శుధ్యతీత్యేతత్ప్రసవసమయాసృఙ్నిస్సరణాప్రాయత్యప్రయు
క్త యుగత్రయపరిహరణనిమిత్తభూతాశౌచాభిప్రాయమ్, ఋతుమత్యా
శౌచసాహచర్యాత్ । అత్ర సర్వశబ్దశ్శూద్రేతరవర్ణేషు సఙ్కోచనీయః ।
యదాహ పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ ద్విజాతిః సూతికాయాస్స్యాత్సా దశా
హేన శుధ్యతి । త్రయోదశేఽహ్ని సంప్రాప్తే శూద్రా శుధ్యత్యసంశ
యమ్ ॥ * ॥ సంవర్తశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అజా గావో మహిష్యశ్చ బ్రాహ్మ
ణ్యశ్చ ప్రసూతికాః । దశరాత్రేణ శుధ్యన్తి భూమిష్ఠం చ నవోదకమ్ ॥ * ॥
ఇతి । దశాహాత్పరం సత్యపి సూతకే దశాహేఽశుద్ధ్యభిధానం వాక్యశ్రవ
ణదర్శనాది నిషేధవిషయమ్, " ॥ శ్లో ॥ దశాహం దర్శనం వాక్యం సూ
తికాయాస్త్యజేత్తతః । " ఇతి స్మరణాత్ । దశాహాత్పరం సూతికాయాః
కర్మానర్హత్వలక్షణమాత్రమేవ సూతకమ్, న తు దశాహవదస్పృశ్యత్వాది
లక్షణమ్ । తథా పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ సూతికాం పుత్రజననీం వింశతిరా
త్రేణ కర్మాణి కారయేన్మాసేన స్త్రీజననీమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర చన్ద్రికా
యామ్ — ॥ వా ॥ కర్మాణ్యత్రాదృష్టార్థాని దానాదీని వివక్షితాని,
వింశతిరాత్రేణ గతేనేత్యర్థః, ప్రసవదినమారభ్య వింశతిదినేష్వతీతేషు
దానాదిధర్మార్హా భవన్తీత్యర్థః, ఏవం చ సూతికాయామసృఙ్నిస్సరణనిబన్ధ
నమప్రాయత్యం యుగత్రయపరిహరణాదిహేతుభూతం ద్విజాతిషు దశ
రాత్రపర్యన్తమ్, అస్పృశ్యత్వాదిహేతుభూతం స్వజాత్యుక్తదశద్వా
దశపఞ్చదశాహపర్యన్తమ్ । దానాదిధర్మానధికారలక్షణం తు ద్విజాతిషు
పుత్రజననాయాం వింశతిరాత్రపర్యన్తమ్, స్త్రీజననాయాం మాసపర్యన్తమి
త్యవగన్తవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరోఽపి — ॥ వా ॥ " మాతా
శుధ్యేద్దశాహేన " ఇత్యేతత్సంవ్యవహారయోగ్యతామాత్రమ్, అదృ
ష్టార్థేషు పునః కర్మసు పైఠీనసినా విశేష ఉక్తః, సూతికాం పుత్రజననీం విం
శతిరాత్రేణ కర్మాణి కారయేన్మాసేన స్త్రీజననీమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠః —
॥ శ్లో ॥ సూతకాన్తే భవేన్నారీ వ్యవహారార్హతాం గతా । శ్రౌతస్మార్తాది
కార్యేషు స్త్రీప్రసూర్మాసతశ్శుచిః ॥ తథా వింశతిరాత్రేణ యోగ్యా

పుంప్రసవాతురయా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారేఽపి — ॥ వా ॥ సూతి కాస్వవర్ణాశౌచేగతే వ్యవహారయోగ్యైవ , అదృష్టార్థేషు కర్మసుతు పుత్ర ప్రసూర్వింశతిరాత్రేణ స్త్రీప్రసూర్మాసేనశుధ్యతి , మాసోఽప్యత్ర సావనో జ్ఞేయః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచవిజ్ఞానేశ్వరాదిషు ప్రసవదినమారభ్య వింశతిరాత్రాదికం మాతురాశౌచం ప్రతీయతే , స్మృతిచన్ద్రికాయాం తు ప్రసవదినమారభ్యేతికణ్ఠరవేణోక్తమ్ । ఆశౌచశతకకారేణతు “ సూతి కాయా దశమదినవిహితస్నానానన్తరదినమారభ్య వింశతి దినాని సమ్ఖ్యా యమాసమ్ ” ఇతి । ఏవం స్త్రీజననే చత్వారింశద్దినానీత్యుక్తం శిష్టాచారా నుసారేణ “ ॥ శ్లో ॥ చత్వారింశద్దినానిస్యుర్జననాత్స్త్రీప్రసూతకే । త్రింశత్పుంప్రసవేజ్ఞాతేర్దశాహముభయోరపి ॥ * ॥ ” ఇతి । అయమేవా ర్థోదశకేఽపి ప్రతిపాదితః । యత్తుచతుర్వింశతిమతే ఉక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అథస్తాన్నవమాన్మాసాచ్ఛుద్ధిస్స్యాత్ప్రసవే సదా । మృతే జీవేఽపివాత స్మిన్నహోభిర్మాససఙ్ఖ్యయా ॥ * ॥ ఇతి , ఏతచ్చన్ద్రికాయాం వ్యా ఖ్యాతమ్ “ అథస్తాన్నవమాన్మాసాత్ సప్తమమాసాదారభ్యేతి శేషః । త దేతత్సూతికావ్యతిరిక్త సపిణ్డవిషయమ్ , సూతికాది సర్వసపిణ్డవిషయత్వే “ అతఊర్ధ్వం స్వజాత్యుక్తమాశౌచం తాసువిద్యతే ” ఇతి పూర్వోక్తవ చనవిరోధాపత్తేః । ఏవంచయదుక్తంవిష్ణునా “ బ్రాహ్మణస్య సపిణ్డానాంజ ననమరణయోర్దశాహమాశౌచమ్ , ద్వాదశాహం రాజన్యస్య , పఞ్చద శాహం వైశ్యస్య , మాసం శూద్రస్య ” ఇతి , తదేతద్విష్ణువచనమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ నవమేదశమేవాఽపిప్రబలైస్సూతిమారుతైః । నిస్సార్యతేబాణఇ వ యన్త్రచ్ఛిద్రేణసజ్వరః ॥ ” ఇతి యాజ్ఞవల్క్యోక్త నవమదశమమా సప్రసవవిషయం వేదితవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుచతుర్వింశతిమతే — “ అథస్తాన్నవమాన్మాసాత్ ” ఇతి , అస్యార్థః - సప్తమమాసాదా రభ్య నవమమాసాదర్వాక్ ప్రసవేసతి పిత్రాదీనాం మాససఙ్ఖ్యయా తై రహోభిశ్శుద్ధిః , సూతికాయాందశరాత్రమ్ , నవమమాసాదారభ్య సపి ణ్డానాం దశాహేనశుద్ధిరితి । ఏవంచ “ సప్తమే అష్టమేవా అపప్రసవరూ పేగర్భనాశేసతి పితృభ్రాతృజ్ఞాతీనాంయథాక్రమం సప్తాహమష్టాహమా

శౌచం భవతి, నవమే దశమే వా ప్రసవే సతి దశాహమాశౌచమ్ " ఇతి చన్ద్రికాస్మృతిరత్నమాధవీయాదావ్యవస్థాపితమ్ । అన్యేతు "అథస్తాన్నవమాన్మాసాదిత్యేతత్, మాతృపితృభ్రాతృవ్యతిరిక్తజ్ఞాతివిషయమ్, ' ॥ శ్లో ॥ సప్తమే వాఽష్టమే వాఽపి నారీణాం గర్భపాతనే । మాతాపిత్రోర్దశాహం స్యాత్సోదరాణాం తథైవ చ ॥ ' ఇతి స్మరణాత్ " ఇత్యాహుః । అపరేతు " జాతమృతే మృతజాతే వా సపిణ్డానాం దశాహమితి హారీతస్మరణాత్ , సప్తమమాసప్రభృతిమృతజాతే జాతమృతే వా సపిణ్డానాం జనననిమిత్తం పూర్ణమాశౌచమితి విజ్ఞానేశ్వరేణాభిధానాత్ , సప్తమాదిషు పితృజ్ఞాత్యోర్దశాహం భవేదితి వరదరాజీయేఽభిధానాత్ , ॥ శ్లో ॥ మృతజాతేఽపి వా జాతమృతే వా పతనాత్పరమ్ । జ్ఞాతీనాం సూతకం పూర్ణమితి హారీతశాసనమ్ ॥ ఇతి శతకేఽభిహితత్వాచ్చ , సప్తమాష్టమయోరపి జ్ఞాతీనాం పూర్ణమాశౌచమ్ " ఇత్యాహుః । అత్ర వ్యవస్థామాహుః - సన్నిహితానాం పితృభ్రాతృరూపసపిణ్డానాం సప్తమాష్టమయోః పూర్ణమాశౌచమ్ " ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్దశాహం స్యాత్సోదరాణాం తథైవ చ ॥ * ॥ " ఇతి మనునా విశిష్యస్మరణాత్ । పితృభ్రాతృవ్యతిరిక్తవ్యవహితసపిణ్డవిషయమ్, " అథస్తాన్నవమాన్మాసాత్ " ఇతి । నవమమాసమారభ్య ప్రసవనిమిత్తదశాహాదిసూతకం సర్వసపిణ్డానామవిశేషేణ భవతి । తత్రహి ప్రసవో ముఖ్యః , తథా చ శ్రూయతే , " దశమే మాసి సూతవే " ఇతి । ఉపనిషది చ — ॥ వా ॥ దశ వా నవ వా మాసానన్తశ్శయిత్వా జాయతే ॥ * ॥ ఇతి .

వర్ణవిశేషేణాశౌచనిర్ణయః

తత్ర యథావర్ణమాశౌచమాహ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ శుధ్యేద్విప్రో దశాహేన ద్వాదశాహేన భూమిపః । వైశ్యః పఞ్చదశాహేన శూద్రో మాసేన శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ క్షత్రస్య ద్వాదశాహాని విశః పఞ్చదశైవ తు । త్రింశద్దినాని శూద్రస్య తదర్ధం న్యాయవర్తినః ॥ * ॥ ఇతి । న్యాయవర్తినః - ద్విజశుశ్రూషాదినిరతస్య । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ అశుద్ధా బాన్ధవాస్సర్వే సూతకేఽపి తథైవ చ ॥ * ॥ ఇతి । బాన్ధవాః - సపిణ్డాః, తథైవ - దశాహమిత్యర్థః । బోధాయనోఽపి —

సపిణ్డేషు ద్వాదశాహమాశౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ జాతస్యాపి పిణ్డిభిర్దృష్టపవపవమనీషిభిః । దశరాత్రేణశుధ్యేత వైశ్వదేవవివర్జితః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహం శావమాశౌచం సపిణ్డేషు విధీయతే । జననేఽప్యేవమేవస్యాన్నిపుణాంశుద్ధిమిచ్ఛతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ వా ॥ శావమాశౌచం దశరాత్రంజననేఽప్యేవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్దశరాత్రాశౌచం బ్రాహ్మణవిషయమ్ । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహం ద్వాదశాహంచ పక్షంమాసమితిక్రమాత్ । బ్రహ్మక్షత్రియవిట్ఛూద్రవర్ణానాంపూర్ణసూతకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేతు క్షత్రియాదీనాందశాహాదయోఽప్యాశౌచకల్పాదర్శితాః । యథాఽఽహపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ క్షత్రియస్తుదశాహేన స్వకర్మనిరతశ్శుచిః । తథైవద్వాదశాహేన వైశ్యశ్శుద్ధిమవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ తథాశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాహాద్రాజన్యోవైశ్యోద్వాదశభిస్తథా । శూద్రోవింశతిరాత్రేణ శుధ్యతేమృతసూతకే ॥ * ॥ ఇతి । వసిష్ఠస్తు — ॥ వా ॥ పఞ్చదశరాత్రేణ రాజన్యో వింశతిరాత్రేణ వైశ్యః ॥ * ॥ ఇతి । అఙ్గిరాస్త్వాహ — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవవర్ణానాం సూతకేమృతకేతథా । దశాహాచ్ఛుద్ధిరథవా ఇతిశాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ ఏవమనేకోచ్చావచాశౌచకల్పాః స్మృతిషుదర్శితాః, తేషాం లోకసమాచారాభావాన్నాతీవ వ్యవస్థాదర్శనముపయోగీతి నాత్రవ్యవస్థాప్రదర్శ్యతే ॥ * ॥ ఇతి ·

అనులోమప్రతిలోమాశౌచమ్

యదాపునర్బ్రాహ్మణాదీనాంక్షత్రియాదయస్సపిణ్డాభవన్తితత్రాహహారీతః — ॥ శ్లో ॥ దశాహాచ్ఛుధ్యతేవిప్రో జన్మహానిషు యోనిషు । షడ్భిస్త్రిభిరథైకేన క్షత్రవిట్ఛూద్రయోనిషు ॥ శూద్రవిట్క్షత్రియాణాంతు బ్రాహ్మణేసంస్థితేసతి । దశరాత్రేణశుద్ధిస్స్యాదిత్యాహకమలోద్భవః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదవిభక్తవిషయమ్ “ ॥ శ్లో ॥ క్షత్రవిట్ఛూద్రజాతీనాం యదిస్యాన్మృతసూతకే । తేషాంతుపైతృకాశౌచం విభక్తానాంతు మాతృకమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాపస్తమ్బస్మరణాత్ । విష్ణురప్యాహ — ॥ వా ॥ క్షత్రియస్యవిట్ఛూద్రేషుసపిణ్డేషు షడ్రాత్రత్రిరాత్రాభ్యాం వైశ్యస్యశూద్రే

సపిణ్డే షడ్రాత్రేణశుద్ధిః , హీనవర్ణానాంతూత్కృష్టేషు సపిణ్డేషు జాతేషు మృతేషువా తదాశౌచవ్యపగమేశుద్ధిః ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ ఏకపిణ్డాస్తుదాయాదాః పృథగ్దారనికేతనాః । జన్మన్యపి విపత్తౌ చ తేషాంతత్సూతకం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకపిణ్డాః - ఉత్తమవర్ణ ఉత్పాదకోయేషాంతేతథా , పృథగ్దారనికేతనాః - హీనవర్ణా స్త్రీయోనికేతనాన్యుత్పత్తిస్థానాని యేషాంతేదాయాదాఃపుత్రాః , తత్సూతకమ్ - ఉత్తమవర్ణసమ్బన్ధ్యాశౌచమిత్యర్థః । బోధాయనేన అవిశేషేణదశాహ ఇత్యుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ క్షత్రవిట్ఛూద్రజాతీయా యేస్యుర్విప్రస్య బాన్ధవాః । తేషామశౌచేవిప్రస్య దశాహాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరేణతు విశేషేణోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ షడ్రాత్రంస్యాత్త్రిరాత్రంస్యాదేకరాత్రం క్రమేణతు ॥ * ॥ ఇతి । అనయోశ్చపక్షయోరాపదనాపద్విషయత్వేనవ్యవస్థా । సఙ్కరజానాంశూద్రేష్వన్తర్భావాత్తేషాం శూద్రవదేవాశౌచమ్ । తథామనుః — ॥ శ్లో ॥ శూద్రాణాంతుసధర్మాణస్సర్వేఽపధ్వంసజాఃస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ శౌచాశౌచం ప్రకుర్వన్తి శూద్రవద్వర్ణసఙ్కరాః ॥ * ॥ ఇతి । అనులోమప్రతిలోమానామాశౌచవిశేషమాహాపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామనులోమానామాశౌచంమాతృవర్ణవత్ । పైతృకంప్రతిలోమానామాశౌచంసద్భిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । శూద్రజప్రతిలోమానామాశౌచాభావఏవ । యదాహ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ నశూద్రప్రతిలోమానామాశౌచంవాఽస్తికించన ॥ * ॥ జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ మాసంశూద్రస్య శేషాణాం సదాశౌచమితిస్థితిః । తథాఽపిమరణే తేషాం స్నానమాత్రంవిధీయతే ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిలోమాధర్మహీనాః ॥ * ॥ ఇతి .

సమానోదకాశౌచమ్

సమానోదకాశౌచమాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ జన్మన్యేకోదకానాం తు త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥ * ॥ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ దినత్రయేణ శుధ్యన్తి బ్రాహ్మణాః ప్రేతసూతకే ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మణాస్సమానోదకా ఇతిశేషః । తథాచజాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ దశాహేనసపిణ్డానాంశుద్ధిస్స్యా

స్తు త్రిరాత్రతః । సమానోదకానామపి గోత్రజానామహఃస్మృతమ్ ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ సమానోదకానాంత్ర్యహం గోత్రజానామహఃస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహేనసపిణ్డాస్తు శుధ్యన్తి ప్రేతసూతకే । త్రిరాత్రేణ సకుల్యాస్తు స్నాత్వా శుధ్యన్తి గోత్రజాః ॥ * ॥ ఇతి । సకుల్యాః - సమానోదకాః । స్నానంతు మరణవిషయమ్, జన్మనిసగోత్రస్యస్నానాభావాత్ । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ జాతేచసోదకేప్రేతే త్ర్యహంసద్యోవ్రతాదధః ॥ * ॥ ఇతి । ఉపనయనాత్పూర్వం మరణే సద్యశ్శుద్ధిరిత్యర్థః .

సాపిణ్డ్యావధినిరూపణమ్

సజాతీయేషు సాపిణ్డ్యావధిమాహతుశ్శఙ్ఖలిఖితౌ — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డతాతుసర్వేషాం గోత్రతస్సప్తపౌరుషీ ॥ * ॥ ఇతి । యతఃప్రభృతిసన్తానవిచ్ఛేదస్సకూటస్థః, తత్సన్తానే తమాదింకృత్వా గణితాఃపుత్రపౌత్రాదయఃసప్తపురుషపర్యన్తాస్సపిణ్డాః, తేషాంసర్వేషాం కూటస్థసన్తతి జాతానామ్, గోత్రతః - ఏకగోత్రలక్షణోపాధిసద్భావేసతి, సపిణ్డతాభవతీత్యర్థః । ఏవంచకూటస్థస్త్రీపుంససన్తతిజాతానాం దౌహిత్రపౌత్రాణాం గోత్రభేదాందన్యోన్యమసపిణ్డతామన్తవ్యా । మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాఃపిత్రాద్యాఃపిణ్డభాగినః । పిణ్డదస్సప్తమస్తేషాం సాపిణ్డ్యంసప్తపౌరుషమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వంపఞ్చసుపిత్రాదిష్వధఃపుత్రాదిపఞ్చసు । స్మృతంసజాతిసాపిణ్డ్యమేతత్సన్తతిజేష్వపి ॥ * ॥ అత్రదాతృకూటస్థవ్యతిరేకేణ పఞ్చసుసాపిణ్డ్యస్మరణం వేదితవ్యమ్, తతశ్చతాభ్యాంసహ సప్తపూరుషమిత్యర్థః । బోధాయనః — ॥ వా ॥ సపిణ్డతాత్వాసప్తమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవవర్ణానాం విజ్ఞేయాసప్తపౌరుషీ । సపిణ్డతా తతఃపశ్చాత్సమానోదకధర్మతా ॥ * ॥ మనురపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డతాతుపురుషే సప్తమేవినివర్తతే । సమానోదకభావస్తుజన్మనామ్నోరవేదనే ॥ * ॥ సప్తమేపురుషే అతిక్రాన్తే తదూర్ధ్వం సపిణ్డతా నివర్తతఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సమానోదకభావస్య నివృత్తిస్స్యాదవేదనే ॥ * ॥

ఇతి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ సమానోదకభావస్త్వనువర్తేతాచతుర్దశాత్ । జన్మనామ్నోః స్మృతేరేకే తత్పరం గోత్రముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । జన్మచ నామచజన్మనామనీ తయోఃస్మరణం యావత్తావత్సమానోదకభావ ఇత్యేకే మన్యన్తే, తతఃపరం నివర్తతఇత్యర్థాదుక్తమ్ । పారస్కరః — ॥వా॥ ఆసప్తమాత్సాపిణ్డ్యమాదశమాత్సమానోదకత్వమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దీపికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అష్టమాత్ప్రాక్సపిణ్డాస్స్యుర్ద్వివిధాఅష్టమాదయః। త్రయస్సమానోదకాఃస్యుస్తతోఽన్యేగోత్రజాఃస్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । ఇద దశమపర్యన్తం సమానోదకత్వస్మరణం విదేశస్థవిషయమ్, ఆచతుర్దశాత్ సమానోదకత్వస్మరణం సన్నిహితదేశవర్తిషు, చతుర్దశ పురుషాదూర్ధ్వమపి స్నేహాపలాలనాదిద్వారాజన్మనామవేదనేఽపి సమానోదకత్వనివృత్తిపరమ్, “జన్మనామ్నోరవేదనే” ఇతిమనువచనం సన్నిహితదేశవర్తిషు బన్ధుత్వపరిపాలనాద్యభావేన జన్మనామవేదనాభావే చతుర్దశ పురుషాదర్వాగపి సమానోదకత్వనివృత్తిపరమ్, “ఆసప్తమాద్దశమాద్వా సమానగ్రామవాసే యావత్సమ్బన్ధమనుస్మరేయుః” ఇతి వసిష్ఠస్మరణాత్ । సగోత్రేష్వవ్యవస్థాచన్ద్రికాయాం దర్శితా — ॥ వా ॥ జన్మనామ్నోరస్మరణేన సమానోదకభావోయేషాం నివృత్తః తేగోత్రజాః స్నాత్వాశుధ్యన్తి, యేషాంజన్మనామ్నోఃస్మరణేసత్యపి చతుర్దశపురుషాతిక్రమాత్ సగోత్రత్వం తేషాం నస్నానమాత్రాచ్ఛుద్ధిః, “సమానోదకానాంత్ర్యహంగోత్రజానామహఃస్మృతమ్” ఇతిజాబాలివచనస్యైవంవిధగోత్రజవిషయత్వాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సప్తపౌరుషీసపిణ్డతాబ్రాహ్మణాది సర్వవర్ణేషుసమానా, విజాతీయేషుత్రిపురుషమేవ సాపిణ్డ్యమ్ । యదాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డతాతుపురుషే సప్తమేవినివర్తతే । సజాతీయేషువర్ణేషు చతుర్థే భిన్నజాతిషు ॥ * ॥ కూటస్థసజాతీయేషు సపిణ్డతాసప్తమాదూర్ధ్వం వినివర్తతే, విజాతీయేషుత్రిపురుషాదూర్ధ్వం వినివర్తతఇత్యర్థః । తథాచశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ పుత్రాణామసపిణ్డానామప్రత్తానాంచ యోషితామ్ ।, సపిణ్డతాతునిర్దిష్టాపితృపక్షేత్రిపూరుషీ ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డానామ్ - విజాతీయానామ్, అప్రత్తానామ్ - అదత్తానామనూఢానా

మిత్యర్థః । స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ యద్యేకజాతా బహవః పృథక్క్షేత్రాః పృ
థగ్జనాః । ఏకపిణ్డాః పృథక్ఛౌచాః పిణ్డస్త్వావర్తతే త్రిషు ॥ * ॥ ఏకజాతాః-
ఏకస్మాద్బ్రాహ్మణాదేర్జాతాః, పృథక్క్షేత్రాః - భిన్నజాతీయాసు స్త్రీ
షు జాతాః, అత ఏవ పృథగ్జనాః, ఏకపిణ్డాః - సపిణ్డాః, పిణ్డస్త్వావర్తతే త్రి
షు - తేషాం త్రిపురుషమేవ సాపిణ్డ్యమిత్యర్థః । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥
యే త్వేకజాతా బహవో భిన్నయోనయ ఏవ చ । భిన్నవర్ణాశ్చ సాపిణ్డ్యం భ
వేత్తేషాం త్రిపూరుషమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధపరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ తావ
త్తత్సూతకం గోత్రే చతుర్థపురుషేణ తు ॥ * ॥ తత్సూతకమ్ - భిన్నజాతీ
యసన్తతివిషయోక్తం సూతకమ్, తావత్ - యావత్త్రిపూరుషమ్, చ
తుర్థపురుషేణ తు నివర్తత ఇత్యర్థః । యత్తు పరాశరేణ సజాతీయేషు పఞ్చమా
దిషు సాపిణ్డ్యనివృత్తిపూర్వకమాశౌచతారతమ్యముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ దా
యాద్విచ్ఛేదమాప్నోతి పఞ్చమో వాఽఽత్మవంశజః । చతుర్థే దశరాత్రం
స్యాత్ షణ్ణిశాః పుంసి పఞ్చమే ॥ షష్ఠే చతురహాచ్ఛుద్ధిః సప్తమే తు దినత్ర
యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆత్మవంశజః పఞ్చమః, వాశబ్దాత్ షష్ఠః సప్తమో
వా, దాయాత్ - పిణ్డాత్, విచ్ఛేదమాప్నోతి - పితృపక్షే కూటస్థమార
భ్య గణనాయాం చతుర్థే దశరాత్రమాశౌచమ్, పఞ్చమే షడ్రాత్రమిత్యా
ది । యదపి మనునోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ త్రయాణాముదకం కార్యం త్రిషు పి
ణ్డః ప్రవర్తతే । చతుర్థః పిణ్డదాతైషాం పఞ్చమో నోపపద్యతే ॥ * ॥ ఇతి,
యదపి గౌతమేనోక్తమ్ — ॥ వా ॥ పిణ్డనివృత్తిః పఞ్చమే సప్తమే వా ॥ * ॥
ఇతి, “ సాపిణ్డ్యం సప్తపూరుషమ్ ” ఇత్యాదిస్మృత్యన్తరవచనస్య వ్యాసస్య చ
పరాశరాదివచనస్య వికల్పో ద్రష్టవ్య ఇతి మాధవీయే, ఏతచ్ఛిష్టాచారవిరు
ద్ధత్వాద్యుగాన్తరవిషయత్వేన యోజనీయమితి స్మృతిరత్న విజ్ఞానేశ్వరీ
యాదావభిహితమ్ । యత్తు యాజ్ఞవల్క్యేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ పఞ్చ
మాత్సప్తమాదూర్ధ్వం మాతృతః పితృతస్తథా ॥ * ॥ ఇతి, ఏతచ్చ కన్యా
విషయే పఞ్చమపర్యన్తం సాపిణ్డ్యప్రతిపాదనం వివాహనిషేధార్థమ్ । ఆ
శౌచవిషయే తు త్రిపూరుషమేవ కన్యాసాపిణ్డ్యమ్ । తథా చ వసిష్ఠః — ॥ వా ॥
అప్రత్తానాం తు స్త్రీణాం సాపిణ్డ్యం త్రిపురుషం విజ్ఞాయతే ॥ * ॥ శేష

శ్చ — ॥ శ్లో ॥ పుత్రాణామసవర్ణానామప్రత్తానాంచయోషితామ్ । సపిణ్డతావినిర్దిష్టా పితృపక్షేత్రిపూరుషీ ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిస్మృతౌచ — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీషుత్రిపురుషం జ్ఞేయం సపిణ్డత్వం ద్విజోత్తమాః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మపురాణేచ — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డతాతుకన్యానాం సవర్ణానాం త్రిపూరుషీ । ఏకోదకాస్తతశ్చోర్ధ్వం నిర్దిష్టాస్తు త్రిపూరుషాః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ స్త్రీషుసాపిణ్డ్యంత్రిపురుషమేవవాఽప్రత్తాసు ॥ * ॥ ఇతి । ప్రత్తానాంతుస్త్రీణాం సప్తపురుషమేవసాపిణ్డ్యమ్ । యదాహవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ప్రత్తానాంతుతథాస్త్రీణాం సాపిణ్డ్యం సప్తపూరుషమ్ । నారీణాంభర్తృసాపిణ్డ్యంప్రాహదేవఃప్రజాపతిః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ స్వగోత్రాద్భ్రశ్యతేనారీ వివాహాత్సప్తమేపదే । ఏకత్వంసాగతాభర్తుః పిణ్డగోత్రేఽథసూతకే ॥ * ॥ ఇతి । అప్రత్తస్త్రియాఽజన్మనిమరణేచాశౌచవ్యవస్థాకృతాశతకే — ॥ శ్లో ॥ ఆత్రిపూరుషమేవాఘం కన్యాయామృతిజన్మనోః । ఆసప్తపూరుషంపుంసస్సాపిణ్డ్యంచతథాద్వయోః ॥ * ॥ కన్యాయామృతిజన్మనోస్సతోః యావత్త్రియఃపురుషాఅనుక్రాన్తాభవన్తి తావదఘంభవతి , పుంసఃపురుషస్య మృతిజన్మనోరాసప్తపురుషమఘంభవతి , ఉభయత్ర ఆఙ్ అభివిధౌ , తతశ్చావధిభూతానాం పురుషాణాంతత్తత్పుత్రాణాంచావధిమతాంసర్వేషామఘంభవతి , తథా , ద్వయోః - స్త్రీపుంసయోః , కన్యావిషయేత్రిపూరుషంసాపిణ్డ్యమ్ , పురుషవిషయే సప్తపూరుషమిత్యర్థః । అత్ర కూటస్థస్థానీయత్వాత్ కూటస్థభ్రాతురప్యాశౌచంభవతి । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆత్మపుత్రపితృభ్రాతృపితృవ్యాః స్త్రీప్రసూతకే । దశరాత్రేణశుధ్యన్తి నాన్యేషాంసూతకంభవేత్ ॥ * ॥ ఆత్మశబ్దేన జనక ఉచ్యతే, తేనపుత్రాదయః ప్రత్యేకమభిసంబధ్యన్తే । దీపికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పుత్రీపౌత్రీ తథాభ్రాత్రీ తథా సహజపుత్ర్యపి । పితుస్సహజపుత్రీచ పఞ్చానాం సూతికావిధిః ॥ * ॥ సంగ్రహేచ — ॥ శ్లో ॥ కన్యకాజననేభ్రాతృపితృతద్భ్రాతృతత్సుతాః । పితామహశ్చ తద్భ్రాతాశుధ్యన్తి దశరాత్రతః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహాన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ పుంసిజాతే సపిణ్డానాంస్త్రీ

యాం పిత్రోః పితుః పితుః । సోదరాణాంపితృవ్యాణాం తత్సుతానామఘం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సోదరాణామ్ - భ్రాతౄణామిత్యర్థః । సోదరశబ్దో భిన్నోదరస్యాప్యుపలక్షకః, త్రిపురుషాన్తర్వర్తి భిన్నోదరాణాంసర్వేషామిదంసూతకం సమానమ్ । తత్రవిశేషస్స్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ భిన్నోదరస్య భార్యాతు స్త్రీప్రసూతాభవేద్యది । భ్రాతుర్దశాహమాశౌచం తత్పుత్రస్యనవిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । భిన్నోదరభ్రాతృపత్న్యాః పుత్ర్యాం జాతాయాం భిన్నోదరభ్రాతురేవాఘమ్, నతుతత్పుత్రస్యేత్యర్థః । యత్తూక్తమగ్నిస్మృతౌ — ॥ శ్లో ॥ పుంజన్మని సపిణ్డానాం దశాహాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే । స్త్రీజన్మని సపిణ్డానాం త్ర్యహాత్తచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి, అత్రత్ర్యహాదిత్యాద్యపద్విషయమ్, త్రిపురుషవ్యతిరిక్తసమానోదకవిషయంవా । యతస్తత్రైవోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహాదేకోదకానాంచ ఏకాహంసూతకేక్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకాహమితి సగోత్రవిషయమ్। అగ్రకన్యాసపిణ్డానాం భ్రాతృపితృపితామహానాం తత్సుతానాం పితామహభ్రాతుశ్చ దశాహంసూతకమ్, కన్యాసోదకానాం చతుర్థపఞ్చమషష్ఠానాం త్ర్యహంసూతకమ్, సప్తమస్యఏకాహమితికేచిత్ । అన్యేతు కన్యాసపిణ్డానాం త్రిపూరుషాన్తర్వర్తినామేవ దశాహం సూతకమ్, సోదకానాంనాస్తి, "త్ర్యహాదేకోదకానామ్" ఇత్యేతత్పుం ప్రసవవిషయమిత్యాహుః, అత్ర యథాస్వదేశాచారంవ్యవస్థా.

జననాశౌచద్వైవిధ్యమ్

జననాశౌచంద్వివిధమ్, అస్పృశ్యత్వ లక్షణంధర్మానధికారలక్షణం చేతి । తత్రాస్పృశ్యత్వలక్షణం మాతురేవపూర్ణమాశౌచమ్, పితురపిస్నానాత్పూర్వమ్, నాన్యేషాంసపిణ్డానామ్ । స్నానాదూర్ధ్వంపితురప్యస్పృశ్యత్వలక్షణంనాస్తి, కింతు ధర్మానధికారలక్షణమేవ । తథాచ పైఠీనసిః — ॥శ్లో॥ జనౌసపిణ్డాశ్శుచయోమాతాపిత్రోస్తుసూతకమ్ । సూతకంమాతురేవస్యాదుపస్పృశ్యపితాశుచిః ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః— ॥ వా ॥ సపిణ్డస్యజననే పితృమాతృవ్యతిరిక్తాస్సపిణ్డాశ్శుచయః, సపిణ్డజననిబన్ధనాశౌచే ధర్మానధికారలక్షణే విద్యమానేఽప్యఘరూపాభావాత్

స్పర్శయోగ్యాః, తత్సద్భావాన్మాతాపిత్రోరస్పృశ్యత్వలక్షణం సూతకం భవతి, తత్సద్భావశ్చ మాతాపిత్రోర్జాయమానప్రాణిపీడాహేతుత్వాత్, తద్ధేతుత్వం తజ్జనకతయా పితుః కథంచిత్పరమ్పరయా, మాతుర్గర్భన్నిర్గమనానుకూలప్రేరణయా సాక్షాత్, తతశ్చ గురుతయా స్నానమాత్రాపనోద్యం సూతకం మాతురేవ సాన్న పితుః, స్నానమాత్రేణ పితా శుచిరఘునాశాత్స్పర్శయోగ్యో భవతి ॥ * ॥ ఇతి। తథా చ స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ వా ॥ జననేఽప్యేతన్మాతాపిత్రోర్మాతురేవాస్పర్శనాత్మకం నాన్యేషాం జ్ఞాతీనామ్ ॥ * ॥ ఇతి। మరణే సపిణ్డానామస్పృశ్యత్వం యథా జననేఽప్యేతదస్పృశ్యత్వం తథా మాతాపిత్రోరేవ భవతి నాన్యేషాం సపిణ్డానాం జాయమానప్రాణిపీడాకర్తృత్వరహితానామ్, మాతాపిత్రోర్మధ్యేఽపి స్నానమాత్రాపనోదనమస్పర్శనహేతుభూతమాశౌచం మాతురేవేత్యర్థః। అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ ప్రాక్స్నానాజ్జననేఽస్పృశ్యః కర్మహానిరశౌచవత్ ॥ * ॥ ఇతి। స్నానాత్ప్రాక్పితాఽస్పృశ్యః, ఊర్ధ్వం తు స్పృశ్య ఏవ, కింతు కర్మహానిస్తస్యాశౌచవద్భవతీత్యర్థః। సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ సచేలం తు పితుస్స్నానం జాతే పుత్రే విధీయతే। మాతా శుద్ధ్యేద్దశాహేన స్నాతస్య స్పర్శనం పితుః ॥ * ॥ నదోషావహమిత్యర్థః। ఆదిపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ సూతకే తు ముఖం దృష్ట్వా జాతస్య జనకస్తతః। కృత్వా సచేలస్నానం తు స్పృశ్యో భవతి తత్క్షణాత్ ॥ * ॥ ఇతి। అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ సూతకే సూతికావర్జం సంస్పర్శో న నిషిధ్యతే। సంస్పర్శే సూతికాయాస్తు స్నానమేవ విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి। ఏతద్దశాహాన్తసూతికాస్పర్శే స్నానమాత్రవిధానమకామకృతవిషయమ్, బుద్ధిపూర్వస్పర్శే తు స్నానమగ్నిస్పర్శనం ఘృతప్రాశనం చ కర్తవ్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ పతితం సూతికామన్త్యం శవం స్పృష్ట్వా చ కామతః। స్నాత్వా సచేలం స్పృష్ట్వాఽగ్నిం ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ * ॥" ఇతి స్మరణాత్। యత్తు బోధాయనేనోక్తమ్ — ॥ వా ॥ జననే తావన్మాతాపిత్రోర్దశాహమాశౌచమ్, మాతురిత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి, ఏతచ్చన్ద్రికాయాం వ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ అస్పృశ్యత్వలక్షణం మాతాపిత్రోర్దశాహమాశౌచమిత్యేతత్

పూర్వపక్షత్వేనోక్తమితి తావద్గ్రహణాదవగమ్యతే, తేన మాతురిత్యేక ఇత్యయమేవ సమ్యక్పక్ష ఇతి నపూర్వోక్తవిరోధః ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాదర్శేతు వివృతమ్ — ॥ వా ॥ యుగపత్ స్త్రీపుంప్రసవే అస్పృశ్యత్వలక్షణమాశౌచం మాతాపిత్రోః, అన్యతరప్రసవే మాతురేవాస్పృశ్యత్వలక్షణమాశౌచమ్, అథవా మాతాపిత్రోరితి పితుస్సంసర్గవిషయం మాతురితి పితురసంసర్గవిషయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాచ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ నాశౌచం విద్యతే పుంసస్సంసర్గం చేన్నగచ్ఛతి । రజస్తత్రాశుచి జ్ఞేయం తచ్చపుంసి నవిద్యతే ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ శావాశౌచంతు సర్వేషాం సూతకం మాతురేవచ । స్నానం ప్రకుర్యాత్తు పితా స్పృశ్యో భవతి తత్క్షణాత్ ॥ యస్తయా సహ సంసర్గం ప్రకుర్యాచ్ఛయనాసనమ్ । బాన్ధవో వాఽపరో వాఽపి సదశాహేన శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తుః — ॥ వా ॥ మాతురేవ సూతకం తాం స్పృశతాంచ నేతరేషామ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాతుస్సూతికాంచ స్పృశతాం జనానామస్పృశ్యత్వలక్షణం భవతి, నేతరేషామస్పృశతాం జనానామ్, నభవతీత్యర్థః । అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ సమ్పర్కాజ్జాయతే దోషః పారక్యే చైవ జన్మని । తద్వర్జనాత్పితురపి సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । పారక్యే - పరసమ్బన్ధినిజననే । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణానాం ప్రసూతౌ తు దేహస్పర్శో విధీయతే । సర్వేషాం శావమాశౌచం మాతాపిత్రోస్తు సూతకమ్ ॥ సూతకం మాతురేవ స్యాదుపస్పృశ్య పితా శుచిః ॥ * ॥ ఇతి । అస్పృశ్యత్వలక్షణం సూతకం మాతాపిత్రోః, తత్రాపి దశాహమస్పృశ్యత్వం మాతురేవ, పితుః స్నానపర్యన్తమేవేత్యర్థః । సూతక్యా సహ సంసర్గకరణే తన్నిమిత్తమస్పృశ్యత్వం దశాహమస్తీత్యాహ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ యది పత్న్యాం ప్రసూతాయాం సమ్పర్కం కురుతే ద్విజః । సూతకం తు భవేత్తస్య యది విప్రష్షడఙ్గవిత్ ॥ సమ్పర్కాజ్జాయతే దోషో నాన్యో దోషోఽస్తి వై ద్విజే । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన సమ్పర్కం వర్జయేద్బుధః ॥ ప్రసవే గృహమేధీ తు నకుర్యాత్సఙ్కరం యది । దశాహాచ్ఛుధ్యతే మాతా త్వవగాహ్య పితా శుచిః ॥ * ॥ ఇతి । భర్తుస్స్నానానన్తరం సంసర్గనిమిత్త ఏక ఏవ దోషోఽస్పృశ్యత్వాపాదకో జాయతే, నతు జనననిమిత్తకో దోషోఽ

స్తి, తస్మాత్సంపర్కం వర్జయేత్ । గృహస్థస్సూతికయా సహ శయనాసన
భోజనాదికం న కుర్యాత్ । తదా స్నానేనైవ స్పృశ్యో భవతి, మాతా తు ద
శాహేన శుద్ధా భవతీత్యర్థః । మనుః — ॥ శ్లో ॥ సూతకం మాతురేవ స్యా
దుపస్పృశ్య పితా శుచిః । నిరస్య తు పుమాఞ్ఛుక్లముపస్పృశ్యైవ శుధ్యతి ॥ * ॥
ఇతి । ఉపస్పృశ్య పితా శుచిరిత్యేతముత్తరార్ధేనోపపాదయతి, శుక్లం నిరస్య
గర్భాధానం కృత్వేతి యావత్, ఉపస్పృశ్య - స్నాత్వా, పితా శుచిః, గ
ర్భాధానం కృత్వా తదానీం స్నాతస్య పితురస్పృశ్యత్వాపాదకం జననా
శౌచమిదానీన్తనస్నానాదూర్ధ్వం న భవతీత్యర్థః । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి —
॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్తు సూతకం మాతుస్తదసృగ్దర్శనాద్ధ్రువమ్ । తదహర్నప్ర
దుష్యేత పూర్వేషాం జన్మకారణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః —
॥ వా ॥ సూతకమ్ - జననిమిత్తమస్పృశ్యత్వలక్షణమ్, పిత్రోః - మా
తాపిత్రోరేవ, న సర్వేషాం సపిణ్డానామ్, తచ్చాస్పృశ్యత్వం మాతుః,
ధ్రువమ్ - దశాహపర్యన్తం స్థిరమిత్యర్థః, కుతః, తదసృగ్దర్శనాత్ - త
స్యాస్సంబన్ధిత్వేనాసృజో దర్శనాత్, పితుర్ధ్రువం న భవతి, స్నానమా
త్రేణాస్పృశ్యత్వం న విద్యతే, యస్మిన్ దినే కుమారజననం తదహర్నదూ
ష్యేత । తన్నిమిత్తదానాద్యధికారాపహం న భవతీత్యర్థః, యస్మాత్తస్మిన్న
హని పూర్వేషాం పిత్రాదీనాం పుత్రరూపేణ జన్మ ఉత్పత్తిస్తస్మాత్తదహ
ర్నప్రదుష్యేత ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ జననిమిత్త
మస్పృశ్యత్వం మాతురేవ, పితుః స్నానానన్తరమస్పృశ్యత్వం నాస్తి, జ
ననే సపిణ్డానామస్పృశ్యత్వం సర్వదా నాస్త్యేవ ॥ * ॥ ఇతి । షడశీతౌ —
॥ శ్లో ॥ యావత్సూతకమస్పృశ్యా మాతా ప్రాక్స్నానతః పితా । అన్యే
షాం తు సపిణ్డానామస్పృశ్యత్వం న సూతకే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు సంగ్రహే —
॥ శ్లో ॥ ఆన్తంశావేఽఙ్గసంస్పర్శం త్యజేత్సూతౌ చతుర్దినమ్ । స్పర్శేఽనఘ
స్య తు స్నానం కృచ్ఛ్రోఽనాశ్యశౌచినః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతి ప్రసవే చతు
ర్దినమఙ్గస్పర్శవర్జనముక్తమ్, తత్స్నానానన్తరక్షణమారభ్య పితుస్సర్వ
దా సర్వసపిణ్డానామస్పృశ్యత్వలక్షణాశౌచాభావం ప్రతిపాదయన్తీభిః
పూర్వోక్తసర్వస్మృతిభిర్విరుద్ధత్వాదుపేక్ష్యమ్ । యచ్చాత్ర స్మృత్యన్త

రముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ స్పృష్టస్పృష్టిం భావణంచ సహావాసంచ వర్జ యేత్ । అన్యాశౌచవతాంపుంసాం నస్పృశేచ్ఛకదాచన॥ నస్పృశేయు రనాపన్నాః ప్రేతస్యాసన్నబాన్ధవాః । జన్మన్యపి విపత్తౌచ యావచ్చతు రహం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి, తచ్చాశౌచినామేవాన్యోన్యస్పర్శవిషయం శబ్దతః ప్రతీయతే। యథావావిపత్తౌ చతురహాదూర్ధ్వమజ్ఞస్పర్శస్య కలౌని షిద్ధత్వేన చతురహమిత్యేతద్యుగాన్తరవిషయత్వేన వ్యవతిష్ఠతే। తథాజన్మ న్యజ్ఞస్పర్శస్య విహితత్వేన జన్మని చతురహమిత్యేతదన్యాన్తరపరమస్తు, కర్తృప్మరణరహితమెతాదృశం వచనం ప్రసిద్ధసకలస్మృతివిరోధాదప్రమా ణంవాభవతు। యచ్చ సంవర్తేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ సూతకేతు యదావి ప్రో బ్రహ్మచారీవిశేషతః । పిబేత్పానీయమజ్ఞానాద్భుజ్త్కేవాఽథస్పృశే నవా ॥ పానీయపానేకుర్వీత పఞ్చగవ్యస్యప్రాశనమ్ । త్రిరాత్రోపో షణంభుక్త్వా స్పృష్టౌస్నానేనశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి, తత్సూతికాస్పర్శ విషయ మస్నాతపితృస్పర్శవిషయంచ, “॥ శ్లో ॥ సూతకేసూతికావర్జం సంస్ప ర్శోననిషిధ్యతే। సంస్పర్శే సూతికాయాస్తు స్నానమేవవిధీయతే ॥” ఇ త్యాదినాతత్రైవస్నానవిధానాత్ । నచసంస్పర్శోననిషిధ్యతఇత్యేతచ్చ తురహాదూర్ధ్వం సపిణ్డానాం స్పర్శనిషేధాభావ పరమితి వాచ్యమ్, సూ తికావ్యతిరిక్తస్పర్శే నిషేధాభావమాత్రస్య ప్రతీతేః, “చతురహాదూర్ధ్వ మ్” ఇత్యత్ర వినిగమనాభావాత్, “స్పృశ్యోభవతితత్స్నానాత్” ఇత్యా దిస్మృతివిరోధాపత్తేశ్చ । “సంస్పర్శే సూతికాయాస్తు” ఇతి స్నానవచ నం దశాహానన్తరమపి సూతికాస్పర్శే స్నానవిధిపరమిత్యభిప్రేత్య సంగ్ర హకారేణోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ దశాహం దర్శనంవాక్యం సూతికాయా స్త్యజేత్తతః । అఘాన్తం స్పర్శమేవేత్థం పితుస్తంయమలోద్భవే ॥ * ॥ ఇ తి। దశాహం సూతికాయాదర్శనంవాక్యశ్రవణంచవర్జయేత్, తతః - ద శాహానన్తరమ్, యావత్సూతకం తావత్ స్పర్శమేవత్యజేత్, నతుదర్శ నాది। ఇత్థమ్, అఘాన్తమ్ - స్వాశౌచపర్యన్తమ్, దశాహపర్యన్తమితి యావత్, యమలోద్భవే - అపత్యద్వయజననే, పితుః - జనకస్య, త మ్ - స్పర్శమ్, త్యజేత్ । పితుఃపుత్రజననోత్తరకాలం స్నానానన్తరము

స్పృశ్యత్వలక్షణాశౌచాభావేఽపి యమలోద్భవే దశాహపర్యన్తంతదస్తీత్యర్థః । “ ॥ శ్లో ॥ సూతకం మాతురేవస్యాస్నాతాపిత్రోస్తుసూతకమ్ । ” ఇతి బోధాయనవచనమేవం వ్యాకృతమఖణ్డాదర్శే “ యుగపత్ స్త్రీపుంప్రసవే మాతాపిత్రోరస్పృశ్యత్వలక్షణం దశాహమాశౌచమ్ ” ఇతి । ఏవంశిష్టాచారానుసారేణ మాతుర్దశాహానన్తరమపి యావదాశౌచమస్పృశ్యత్వలక్షణముక్తం సంగ్రహే — “ అఘాన్తంస్పర్శమేవ ” ఇతి । స్మృతిరత్నేతు “ జనౌ సపిణ్డాశ్శుచయః ” ఇతి పైఠీనసివచనంవ్యాఖ్యాతమ్, “ జన్మని సర్వే సపిణ్డాః స్పృశ్యాః, పితా స్నానేన స్పృశ్యః, మాతాతు దశాహాన్తేస్పృశ్యాభవతి ” ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ మాతాశుద్ధ్యేద్దశాహేనస్నాతస్యస్పర్శనంపితుః ॥ * ॥ ” ఇతి సంవర్తవచనంచ చన్ద్రికాయాం వివృతమ్, “ మాతా దశాహేన స్పర్శనాదియోగ్యాభవతీత్యర్థః ” ఇతి । తత్రైవ “ ॥ శ్లో ॥ ద్విజాతేస్సూతికాయాస్స్యాత్సాదశాహేన శుధ్యతి । ” ఇతి పారస్కరవచనం వ్యాఖ్యాతమ్, “ అస్పృశ్యత్వాదిహేతుభూతందశాహపర్యన్తమ్, దానాదిధర్మానధికారలక్షణంతు పుత్రజనన్యాం వింశతిరాత్రపర్యన్తమ్, స్త్రీజనన్యాం మాసపర్యన్తమేవ ” ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ సూతకం మాతురేవస్యాదుపస్పృశ్యపితాశుచిః । మాతాశుద్ధ్యేద్దశాహేన ” ఇతి పరాశరవచనంమాధవీయే వ్యాఖ్యాతమ్, “ దశాహమస్పృశ్యత్వంమాతుః, పితుఃస్నానపర్యన్తమేవ ” ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్తు సూతకం మాతుస్తదసృగ్దర్శనాద్ధ్రువమ్ । ” ఇతి యాజ్ఞవల్క్యవచనం వ్యాఖ్యాతం విజ్ఞానేశ్వరేణ “ సూతకం జనననిమిత్తమస్పృశ్యత్వ లక్షణం మాతాపిత్రోరేవ, నసర్వేషాం సపిణ్డానామ్, తచ్చాస్పృశ్యత్వంమాతుర్దశాహపర్యన్తం స్థిరమ్ ” ఇతి । స్పష్టమేవాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ సూతకే తు సపిణ్డానాం సంస్పర్శోనైవదుష్యతి । స్పృశ్యాస్స్యుస్సర్వఏవైతేస్నానాన్మాతాదశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణీ క్షత్రియా వైశ్యా ప్రసూతాదశభిర్దినైః । దినైశ్శూద్రాచ సంస్పృశ్యాత్రయోదశభిరేవచ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుకైశ్చిదుక్తమ్ “ ॥ శ్లో ॥ సూతకేసూతికావర్జం సంస్పర్శోననిషిధ్యతే । ” ఇతిస్మరణాద్దశాహాత్పరమపి

సూతికాయాస్స్పర్శో నకర్తవ్య ఇతి, తన్న, ఉక్తానేకస్మృత్యనుసారేణాస్య వచనస్య దశాహాభ్యన్తరే సూతికాస్పర్శనిషేధవిషయత్వేనోపపత్తేః । అతః “ అఘూర్తం స్పర్శమేవ ” ఇతి శతకకృద్వచనం దేశాచారమూలమితిసిద్ధమ్

ఆశౌచినామన్యోన్యస్పర్శనిషేధః

ఆశౌచినామన్యోన్యస్పర్శం నిషేధతి భృగుః — ॥ శ్లో ॥ శావాశౌచే సముత్పన్నే సూతకే చ ద్విజాతిభిః । అన్యాశౌచవతాం స్పర్శో న కర్తవ్యో ద్విజన్మనామ్ ॥ ఆశౌచేఽప్యన్యదాశౌచం స్పృశేద్యది చ కామతః । చరేత్సాన్తపనం కృచ్ఛ్రం ప్రాజాపత్యమకామతః ॥ సూతకే శావసంస్పర్శే మత్యా కృచ్ఛ్రద్వయం చరేత్ । అమత్యా కృచ్ఛ్రమేకం స్యాదిత్యువాచ బృహస్పతిః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేషు — ॥ శ్లో ॥ పరస్యాశౌచినః స్పర్శే శావాశౌచీ కథం భవేత్ । మత్యా సాన్తపనం కుర్యాదమత్యా తు తదర్ధకమ్ ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగేవం శుద్ధిర్విధీయతే । ఊర్ధ్వం త్రిరాత్రమపి జ్ఞేయమమత్యా తు దినం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శావాశౌచే తు ఆశౌచరహితేన యావదాశౌచమాశౌచిస్పర్శో నకర్తవ్యః, “ ॥ శ్లో ॥ మరణే యావదాశౌచం తత్సంస్పర్శో నిషిధ్యతే । ” ఇతిస్మరణాత్ । ఏకాశౌచవతామపి చతుర్దినపర్యన్తం పరస్పరస్పర్శం నిషేధత్యాశ్వలాయనః — ॥ శ్లో ॥ అస్థ్నాం సఞ్చయనాదర్వాక్ తత్సపిణ్డాః పరస్పరమ్ । న సంస్పృశేయురఙ్గాని పుత్రాశ్చ ప్రాగ్దశాహతః ॥ అకృతేఽపి చతుర్థేఽహ్ని సతి సఞ్చయనే యది । తద్దినాదిసపిణ్డానామఙ్గస్పర్శో విధీయతే ॥ సపిణ్డాః పఞ్చమాహాది స్పృశేయుస్తు పరస్పరమ్ । స్వాశౌచకాలాద్విజ్ఞేయం స్పర్శనం తు త్రిభాగతః ॥ దశాహాదిత్రిభాగేన కృతే సఞ్చయనే క్రమాత్ । అఙ్గస్పర్శనమిచ్ఛన్తి వర్ణానాం తత్త్వవేదినః ॥ చతుర్థే పఞ్చమే వాఽహ్ని సంస్పర్శః కథితో బుధైః ॥ * ॥ ఇత్యాదీని వ్యాసదేవలాదివచనాని యుగాన్తరవిషయాణి, “ ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వమఙ్గస్పర్శనమేవ చ । ” ఇతి కలియుగనిషిద్ధధర్మేషు స్మరణాత్ । యత్త్వఙ్గిరసోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నాశౌచం సూతకే ప్రోక్తం సపిణ్డానాం క్రియావతామ్ ॥ * ॥ ఇతి, అస్యార్థః - క్రియావతామ్ - జన్మదాఖ్య దేవతా ప్రీత్యర్థం పూజాదిక్రియావతామ్, పిత్రాదిసపిణ్డానామ్, జన్మదాఖ్య

దేవతాయాగానుష్ఠానసమయే కర్మానధికారలక్షణమాశౌచం నాస్తీతి। తథా చ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ సూతికావాసనిలయా జన్మదా నామ దేవతాః। తాసాం యాగనిమిత్తం తు శుద్ధిర్జన్మని కీర్తితా ॥ ప్రథమే దివసే షష్ఠే దశమే చైవ సర్వదా। రాత్రిష్వేతేషు కుర్వీత పుత్రజన్మని సూతకే ॥ షష్ఠే౽హ్ని యాగం దానం చ జన్మదానాం తు కారయేత్ ॥ * ॥ పూజాదానార్థం తేషు దినేషు తత్సమయే శుద్ధిరిత్యర్థః। మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ రక్షణీయా తథా షష్ఠ్యాం నిశాయాం తు విశేషతః। రాత్రౌ జాగరణం కార్యం జన్మదానాం తథా బలిః ॥ పురుషాశ్శస్త్రహస్తాశ్చ తత్ర గీతైశ్చ యోషితః। రాత్రౌ జాగరణం కుర్యుర్దశమ్యాం చైవ సూతకే ॥ * ॥ ఇతి। బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ జన్మతః పఞ్చమం తారం యాతే చన్ద్రే శిశుం పితా। భూషయేద్భూషణైస్సర్వైః పఞ్చాయుధసమన్వితైః ॥ విశేషాత్కన్యకాయాశ్చ కర్తవ్యం మఙ్గళం తథా। తత్ర సాయుధమాకల్పమాయుశ్శ్రీకాన్తిదం శిశోః ॥ * ॥ ఇతి। నారదశ్చ — ॥ శ్లో ॥ జననాత్సప్తమే చాహ్ని మృత్యురాయాతి ఘాతుకః। తద్దినే చైవ రక్షేయం కర్తవ్యా౽౽యుర్వివృద్ధయే॥ సాయాహ్నే పూజయ్య విఘ్నేశమపూపైశ్చ పృథగ్విధైః ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యమ్బుహీనే చ తథా నిర్ధూమే సూతికాగృహే। అదీపశస్త్రముసలే భూతిసర్షపవర్జితే ॥ క్షణే ప్రధ్వంసినీ బాలమపహన్త్యాత్మసమ్భవమ్। సా జాతహారిణీ నామ తద్రక్షేత్సూతికాగృహమ్ ॥ * ॥ ఇతి। ప్రథమదినే జాతకర్మాదినిమిత్తా శుద్ధిర్భవతి। తథా చ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కుమారజన్మదివసే విప్రైః కార్యః ప్రతిగ్రహః। హిరణ్యభూగవాశ్వాజవాసోధాన్యధనాదిషు ॥ తత్ర సర్వం ప్రతిగ్రాహ్యం కృతాన్నం తు న భక్షయేత్। భక్షయిత్వా తు తన్మోహాద్ద్విజశ్చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

దశాహాన్తర్గతశిశుమరణాశౌచమ్

అన్తర్దశాహే జాతమృతౌ మృతజాతే చ సపిణ్డానాం సద్యశ్శౌచమాహ బృహద్విష్ణుః — ॥ వా ॥ జాతే మృతే మృతే జాతే కులస్య సద్యశ్శౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి। శఙ్ఖో౽పి — ॥ వా ॥ ప్రాఙ్నామకరణాత్సద్యశ్శౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి। పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ జీవన్జాతో యది ప్రేయాత్సద్య

ఏవవిశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనిర్గతేదశాహేతుపఞ్చత్వం యదిగచ్ఛతి । సద్యఏవవిశుద్ధిస్స్యాన్నప్రేతం నోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । (నప్రేతంనైవసూతకమితి పాఠాన్తరమ్) తదగ్రేవక్ష్యతే । మాతాపిత్రోస్తు దశాహముక్తం వరదరాజీయే — ॥ వా ॥ మృతజాతే జాతమరణేవా సర్వాస్వవస్థాసు మాతాపిత్రోర్దశాహమాశౌచమ్ ॥ * ॥ తథాచ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ జాతమాత్రేమృతేవాఽపి దశాహాత్పితరావశుచీ । కృతేనామ్ని సనాభీనాం దశరాత్రమఘంభవేత్ ॥ భిన్నోదరాణాం భ్రాతౄణాంజాతదన్తేమృతేత్వఘమ్ । దశాహంకృతచౌలేతు దత్తాదీనాం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసోఽపి — ॥ వా ॥ జాతఉభయోః కృతేనామ్ని సోదరభ్రాతౄణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । పితృవ్యతిరిక్తజ్ఞాతీనాంసద్యశ్శౌచవిధానం శిశుమరణనిమిత్తస్యాశౌచస్యస్నానాచ్ఛుద్ధిప్రతిపాదనపరమ్, నప్రసవనిమిత్తస్య, తత్తుదశాహమస్తి । తథాచబృహన్మనుః — ॥ శ్లో ॥ దశాహాభ్యన్తరేబాలే ప్రమీతే తస్యబాన్ధవైః । శావాశౌచం నకర్తవ్యం సూత్యాశౌచం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । బాన్ధవైస్సపిణ్డైశ్శావాశౌచం నకర్తవ్యమ్, పితృవద్దీర్ఘకాలం నకర్తవ్యమ్, కింతుసద్య ఏవ, సూత్యాశౌచంతు దశాహం విధీయతఇత్యర్థః । విజ్ఞానేశ్వరేఽపి — ॥ వా ॥ మృతజననే జాతమృతౌచ సపిణ్డానాంజననినిమిత్తమాశౌచంపూర్ణమ్, “ జాతమృతేమృతజాతేవా సపిణ్డానాం దశాహమ్ ” ఇతిహారీతస్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । పారస్కరోఽపి — ॥ వా ॥ అన్తస్సూతకే చేదోత్థానాదాశౌచంసూతకవత్ ॥ * ॥ ఇతి, ఆఉత్థానాత్ - ఆసూతికాయాఉత్థానాత్, దశాహమితి యావత్, సూతకవదితి - శిశూపరతినిమిత్తోదకదానవర్జమిత్యర్థః । ఆపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ అన్తస్సూతకేచోత్థానాదాశౌచంసూతకవన్మృతే తస్మిన్నేవబాలేతుసద్యశ్శౌచంనాత్రోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి। అస్యార్థః — యస్మిన్జాతే సూతకం ప్రవృత్తమ్, తత్సూతకమధ్యే తస్మిన్నేవబాలేమృతే మాతాపిత్రోస్సూతకవదోత్థానాదాశౌచమ్ , సపిణ్డానాం జననినిమిత్తమోత్థానాత్, మరణనిమిత్తం పిత్రాదీనామ్, నప్రేతాయోదకదానమిత్యర్థః । వ్యాఘ్రోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహేజాతస్య

మరణం యది సమ్భవేత్ । సద్యశ్శౌచం సపిణ్డానాం సూతకం తు ప్రవర్తతే ॥ గర్భే యది విపత్తిస్స్యాద్దశాహం సూతకం భవేత్ । మృతకే స్నానతశ్శుద్ధిస్సపిణ్డానాం తు సర్వశః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ ఏవమాదివచనపర్యాలోచనయా జననిమిత్తాశౌచ సఙ్కోచో నాస్తీత్యవగమ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । నన్వేవం దశాహం జననిమిత్తాశౌచస్య సత్త్వే మరణనిమిత్తాశౌచస్య నిషేధకోఽతిశయః, ఉచ్యతే, “ ॥ శ్లో ॥ సద్యశ్శౌచే తు తావత్స్యాదాశౌచం సంస్థితస్య తు । యావత్స్నానం న కుర్వన్తి ॥ ” ఇతి శిశూపరతినిమిత్తం తత్కాలస్నానమేకోఽతిశయః, దశాహపర్యన్తమస్పృశ్యత్వాభావోఽపరః । తారతమ్యం చ స్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ సూతకాద్ద్విగుణం శావం శావాద్ద్విగుణమార్తవమ్ । ఆర్తవాద్ద్విగుణం సూతిస్తతోఽపి శవదాహకః ॥ * ॥ ఇతి । కించ సపిణ్డానాం జననిమిత్తాశౌచవన్మరణనిమిత్తస్యాపి దశాహాభ్యుపగమే దశమదినమృతౌ తదూర్ధ్వమపాశౌచప్రసంగః । తథాహి — ॥ శ్లో ॥ అనిర్గదశాహే జననే పశ్చాత్స్యాన్మరణం యది । ప్రేతముద్దిశ్య కర్తవ్యం తత్రాశౌచం స్వబన్ధుభిః ॥ * ॥ ఇత్యఙ్గిరఃస్మరణేన జన్మదినాదూర్ధ్వం ద్వితీయాది దినే శిశుమరణే దశాహమూర్ధ్వమపి ప్రాప్తస్య మరణాశౌచస్య, “ ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే జాతస్య శిశోర్నిష్క్రమణం యది । సూతకేనైవ శుద్ధిస్స్యాత్ పిత్రోశ్శాతాతపోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ — ॥ శ్లో ॥ దశాహాభ్యన్తరే బాలః కదాచిన్మ్రియతే యది । శావాశౌచం న కర్తవ్యం సూత్యాశౌచేన శుధ్యతి ॥ * ॥ — ॥ శ్లో ॥ దశమాన్తర్గతే బాలే శుద్ధిస్స్యాజ్జన్మనా సహ ॥ * ॥ — ॥ వా ॥ అన్తర్దశాహోపరతస్య సూతకాహోభిరేవాశౌచమ్ ॥ * ॥ ” ఇతి వాక్యత్రయమశఙ్గస్మృత్యన్తరవచనైక్యమ్యపి బాధస్సిధ్యతి, తథాపి — “ ॥ వా ॥ తచ్చేదన్తః పునరాపతేత్తచ్ఛేషేణ శుధ్యేరన్ రాత్రిశేషే ద్వాభ్యాం ప్రభాతే తిసృభిః ॥ ” ఇతి గౌతమస్మరణాత్, సూతకాన్తిమదినే శిశుమృతౌ తత్పరం ద్వ్యహమాశౌచమ్, ప్రభాతమరణే త్ర్యహమ్, పిత్రోరివ పూర్ణాఘిత్వే సపిణ్డానామపి ప్రసజ్యేత, తస్మాజ్జననిమిత్తపూర్ణాశౌచస్య మరణనిమిత్తసద్యశ్శౌచస్యైవ మహాన్ ఫలభేదః । అత ఏవ సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ సూతకాన్తస్

జాతస్య మృతౌ శిష్టాహమిష్యతే । పితుస్తద్వ్యహమస్త్యహే తత్ప్రభా
తే త్ర్యహం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః — సూతకమధ్యే జాతస్య మృ
తౌ సపిణ్డానాం జనననిమిత్తమఘం శిష్టాహం భవతి, మరణనిమిత్తం తు సద్యః,
జాత ఉభయోరితి స్మరణాత్ । జాతశిశుమృతౌ పిత్రోస్సదా పూర్ణాఘి
త్వేఽపి, “ ॥ శ్లో ॥ సూతకే నైవ శుద్ధిస్స్యాత్పిత్రోశ్శాతాతపోఽబ్రవీత్ । ”
ఇతి వచనబలాత్ సూతకశేషేణైవ మరణాశౌచస్యాపి నివృత్తిః । సూతకా
న్తిమదినే తు తన్మృతౌ తత్పరం పితుర్ద్వ్యహమాశౌచమ్, ప్రభాతే అరు
ణోదయకాలే త్ర్యహమ్ । యద్యపి మాతురప్యేవమ్, తథాపి తస్యా దశా
హోత్పరమపి సూతకస్య సత్త్వాత్ పితృమాత్రస్య ద్వ్యహత్ర్యహవిధానమ్,
అత్ర తుశబ్దో జ్ఞాతీనాం ద్వ్యహత్ర్యహవిధినివర్తకః, పితృగ్రహణాత్ భ్రా
తృవ్యుదాసః, “ కృతే నామ్ని సోదరాణామ్ ” ఇతి దశాహోత్పరమేవ
భ్రాతుర్మరణాశౌచవిధానాదితి । యత్తు సోదరాణామపి దశాహాశౌచము
క్తం వ్యాఘ్రేణ — ॥ శ్లో ॥ బాలే మృతే సపిణ్డానాం సద్యశ్శౌచం విధీ
యతే । దశాహే నైవ దమ్పత్యోస్సోదరాణాం తథైవ చ ॥ * ॥ ఇతి, తద్ద
శాహానన్తరబాలమరణవిషయమ్ । చన్ద్రికాయాం తు — ॥ వా ॥ దశా
హే నేతి జన్మదినమృత బాలవిషయమ్, జన్మదినాదూర్ధ్వం మృతబాలవి
షయేఽపి వ్యాఘ్రః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే జాతస్య శిశోర్నిష్క్రమ
ణం యది । సూతకే నైవ శుద్ధిస్స్యాత్పిత్రోశ్శాతాతపోఽబ్రవీత్ ” ఇతి । పిత్రోరితి
సోదరభ్రాతౄణాముపలక్షణార్థం । యత్తు పైఙ్గవచనమ్ “ జాత ఉభయోః
కృతే నామ్ని సోదరభ్రాతౄణాం చ ” ఇతి । తత్ర కృతే నామ్నీతి నామకరణ
దినస్య దశమస్యోపలక్షణార్థమ్ । ఏవం చాయమర్థః - జాతే శిశౌ జన్మదినే ప్రే
తే మాతాపిత్రోస్సోదరభ్రాతౄణాం చ దశాహమాశౌచమ్, కృతే నామ్ని
నామకరణదినే దశమే మృతే సతి పూర్వోక్తానామేవాహోరాత్రమాశౌచ
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా చ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ దశమాన్తర్గతే బాలే శుద్ధిస్స్యాజ్జ
న్మనా సహ ॥ * ॥ ఇతి । అయమర్థః - దశమాన్తః - దశాహమధ్యే, బాలే
గతే - ప్రేతే, జన్మాశౌచశుద్ధ్యా సహ మాతాపిత్రోస్సోదరభ్రాతౄణాం
చ శుద్ధిస్స్యాదితి । “ ఓత్థానాదాశౌచమ్ ” ఇతి వదన్నాపస్తమ్బోఽప్యన్త

సూతకే దశమదినేఽపి శిశుమరణే తద్దిన ఏవాశౌచం న పునరహశ్శేషే ద్వా భ్యాం ప్రభాతే త్ర్యహమిత్యాదికోఽపి శేషోఽత్రేతి దర్శయతి । ఏవంచ "జన్మదినే శిశుమరణే పిత్రోస్సోదరభ్రాతౄణాంచ మరణనిమిత్తమాశౌచం దశాహమ్, ద్వితీయాదిదినేషు దశమదినేఽపి మరణే శిష్టాహమేవాశౌచమ్, ప్రసవాశౌచేనైవ సర్వదాశుద్ధిః" ఇతి చన్ద్రికోక్తనిష్కర్షః । స్మృతిరత్నమాధవీయాదావపి భ్రాతౄణాం వ్యాఘ్రవచనానుసారేణాశౌచముక్తమ్, యథాదేశాచారమత్ర వ్యవస్థా । తదేవం మరణాశౌచం సపిణ్డానాం సద్యః, పిత్రోర్దశాహమ్, జననాశౌచం సర్వేషాం దశాహమితి స్థితమ్ । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ యత్తు బృహన్మనువచనమ్ "॥ శ్లో ॥ జీవన్ జాతో యది తతో మృతస్సూతక ఏవ తు । సూతకం సకలం మాతుః పిత్రాదీనాం దినత్రయమ్ ॥" ఇతి, యచ్చ బృహత్ప్రచేతోవచనమ్— ॥ శ్లో ॥ ముహూర్తం జీవితో బాలః పఞ్చత్వం యది గచ్ఛతి । మాతుశ్శుద్ధిర్దశాహేన సద్యశ్శౌచాస్తు గోత్రిణః ॥ * ॥ ఇతి, తత్రేయం వ్యవస్థా, జననానన్తరం నాభివర్ధనాత్ప్రాఙ్మృతౌ పిత్రాదీనాం జనననిమిత్తమాశౌచం దినత్రయమ్, సద్యశ్శౌచంత్వగ్నిహోత్రాద్యర్థమ్, "అగ్నిహోత్రార్థం స్నానోపస్పర్శనాత్తత్కాలం శౌచమ్" ఇతి శఙ్ఖవచనాత్ । నాభివర్ధనోత్తరకాలంతు శిశుప్రయాణే జనననిమిత్తమాశౌచం సమ్పూర్ణం సపిణ్డానామ్, "॥ శ్లో ॥ యావన్న చ్ఛిద్యతే నాళం తావన్నాప్నోతి కిల్బిషమ్ । ఛిన్నే నాళే తతః పశ్చాత్సూతకంతు విధీయతే ॥" ఇతి జైమినిస్మరణాదితి । చన్ద్రికాయామపి — ॥ వా ॥ జన్మని పిత్రాది సపిణ్డానామపి త్రిరాత్రమాహ వృద్ధమనుః, "జీవన్ జాతో యది తతః" ఇతి । అయమర్థః - జీవన్ జాతశ్శిశుర్యది నాభిచ్ఛేదాత్పూర్వం మృతస్తదా స్వజాత్యుక్తంసూతకంమాతుః పూర్ణమేవ, పిత్రాదిసపిణ్డానాంతు త్రిరాత్రమ్॥*॥ఇతి। యద్బృహత్ప్రచేతసో వచనమ్ "ముహూర్తం జీవితో బాలః పఞ్చత్వంయది ॥" ఇతి, తత్సద్యశ్శౌచమగ్నిహోత్రానుష్ఠాతృవిషయమ్, "అగ్నిహోత్రార్థం స్నానోపస్పర్శనాత్తత్కాలంశౌచమ్" ఇతి శఙ్ఖస్మరణాత్ । యత్తు హారీతేనోక్తమ్ — ॥ వా ॥ జాతమృతే మృతజా

తేవా సపిణ్డానాం దశాహమ్ " ఇతి , సూతకమితి శేషః । అత్ర జాతమృతే యద్దశాహముక్తం తజ్జాతస్యశిశోర్నాభిచ్ఛేదాదూర్ధ్వం మరణే వేదితవ్యమ్, బృహన్మనువచనసమానవిషయత్వేఽనోన్యవిరోధాపత్తేః । మృతజాతవిషయేతు దశాహమేవసూతకం పారస్కరేణాప్యుక్తమ్, " ॥ శ్లో ॥ గర్భేయది విపత్తిస్స్యాద్దశాహం సూతకంభవేత్ । " ఇతి, సపిణ్డానామితి శేషః । యత్తు " ॥ శ్లో ॥ పుత్రో జాతో యత్రమృతో మృతోవాసూయతేయది । సూతకం మాతురేవస్యాత్పిత్రాదీనాం త్రిరాత్రకమ్ ॥ " ఇతి, తదేతన్మృతజాతస్య త్రిరాత్రసూతకం వృత్తస్వాధ్యాయోపేతపిత్రాదివిషయమ్ । ఏతచ్చ వృత్తస్వాధ్యాయోపేతపిత్రాదేరపి కలౌ న కార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ వృత్తస్వాధ్యాయసాపేక్షమఘసఙ్కోచనంతథా । " ఇతి కలౌ నిషేధస్మరణాత్ । ఏవంచ నాభిచ్ఛేదాత్పూర్వంజాతమరణే త్రిరాత్రమ్ , నాభిచ్ఛేదాదూర్ధ్వం జాతమరణే మృతజాతమరణేచ దశరాత్రమితి నిర్ణయః । తథాచ స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ నాభిచ్ఛేదాదూర్ధ్వం శిశుమరణే నిష్ప్రాణశిశునిర్గమనేచ జనననిమిత్తాశౌచం కృత్స్నం యథావర్ణం సర్వేషాం సపిణ్డానామస్త్యేవ, మరణనిమిత్తేసద్యశ్శుద్ధిః, నాభిచ్ఛేదాత్పూర్వం శిశుమరణేతు జనననిమిత్తాశౌచం సపిణ్డానాం త్రిరాత్రమ్, మరణనిమిత్తే సద్యశ్శుద్ధిః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నేఽపి — బృహన్మనుః " ॥ శ్లో ॥ దశాహాభ్యన్తరే బాలే ప్రమీతే తస్య బాన్ధవైః । శావాశౌచం నకర్తవ్యం సూత్యాశౌచం విధీయతే ॥ " ఏతన్నాభిచ్ఛేదాదూర్ధ్వం వేదితవ్యమ్ । తథాచ జైమినిః " ॥ శ్లో ॥ యావన్నచ్ఛిద్యతేనాళం తావన్నాప్నోతి కిల్బిషమ్ । ఛిన్నే నాళే తతః పశ్చాత్సూతకంతు విధీయతే ॥ " ఇతి । నాభిచ్ఛేదాత్ప్రాక్తు బృహన్మనురాహ " ॥ శ్లో ॥ జీవన్ జాతోయదితతో మృతస్సూతక ఏవతు । సూతకం సకలం మాతుః పిత్రాదీనాందినత్రయమ్ ॥ " ఇతి । యత్తుబృహత్ప్రచేతాః " ॥ శ్లో ॥ ముహూర్తంజీవితోబాలః పఞ్చత్వం యదిగచ్ఛతి । మాతుశ్శుద్ధిర్దశాహేన సద్యశ్శౌచాస్తుగోత్రిణః ॥ " ఇతి , అత్రసద్యశ్శౌచవిధానమగ్నిహోత్రాద్యనుష్ఠానార్థం తాత్కాలికశుద్ధిప్రతిపాదనపరమ్, " అగ్నిహోత్రార్థమ్ "

ఇతి శఙ్ఖస్మరణాత్ । యద్వా " ముహూర్తంజీవితః " ఇతి సద్యశ్శౌచవి
ధానం పిత్రాదీనాం సపిణ్డానాం నాభిచ్ఛేదాత్పూర్వం శిశుమరణే మరణ
నిమిత్తకమ్, జననిమిత్తకంతు దినత్రయమస్త్యేవ ॥ * ॥ ఇతి । తథాచభా
స్కరః — ॥ శ్లో ॥ నాభికృన్తనతఃపూర్వం శిశోర్నిష్క్రమణంయది ।
జాతాశౌచంసపిణ్డానాం త్రిరాత్రమితినిశ్చయః ॥ పిత్రోస్తుమరణాశౌచం
సద్యఏవసపిణ్డవత్ । నాభికృన్తనతఃపశ్చాద్దశాహం సూతకంభవేత్ ॥ * ॥
ఇతి । షడశీతౌ — ॥ శ్లో ॥ నాభికృన్తనతఃపూర్వం శిశౌప్రేతేతుసూత
కమ్ । మాతుఃపూర్ణమతోఽన్యేషాం పితుశ్చ త్రిదినం సమమ్ ॥ ఛిన్నా నా
భేశ్శిశోర్మృత్యౌ మృతస్యప్రసవేఽపిచ । పితుశ్చగోత్రిణాంచైవసర్వేషాం
పూర్ణసూతకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయేఽప్యయమేవార్థఃప్రపఞ్చితః । య
త్తుకైశ్చిదుక్తమ్ — ॥ వా ॥ త్ర్యహవిధేర్నాభిచ్ఛేదాత్పూర్వవిషయ
త్వాప్రతీతేః వచనాన్తరాభావాదనుదాహృతత్వాచ్చ బహుస్మృతివిరో
ధాచ్చ నేయంవ్యవస్థోపపద్యతే, అతోనేదంత్ర్యహవిధివచనమాదరణీ
యమ్ ॥ * ॥ ఇతి, తన్న, " ॥ శ్లో ॥ యావన్నచ్ఛిద్యతేనాళం తావ
న్నాప్నోతికిల్బిషమ్ । ఛిన్నేనాళేతతఃపశ్చాత్సూతకంతువిధీయతే ॥ " ఇ
తి, " ఛిన్నాయామాశౌచమ్ " ఇతిజైమినిహారీతాదివచనైర్నాభిచ్ఛే
దాదూర్ధ్వం సూతకప్రాప్తివిధానాత్, జాతమృతే దశాహాశౌచవిధా
యకవచనస్య నాభిచ్ఛేదోత్తరకాలమరణవిషయత్వోపపత్తేః, త్ర్యహవి
ధాయకవృద్ధమనువచనస్యచాబాధేన నాభిచ్ఛేదాత్పూర్వకాలమరణవిష
యత్వోపపత్తేః । నచనాభిచ్ఛేదాత్పూర్వంసూతకప్రాప్త్యసంభవేనత్ర్య
హవిధ్యనుపపత్తిః, వచనప్రాప్తస్యబాధాయోగాత్ । అతఃపరస్పరావిరో
ధేన విషయవ్యవస్థైవ ప్రదర్శనీయా, సాచప్రదర్శితావిజ్ఞానేశ్వరాదిభిః ।
వచనాన్తరాభావోఽప్యసిద్ధః, " ॥ శ్లో ॥ నాభికృన్తనతఃపూర్వం శిశోర్ని
ష్క్రమణంయది ॥ " ఇత్యాదివచనజాతస్య సుగమత్వాత్ । యచ్చో
క్తమ్ - " పిత్రాదీనాందినత్రయమ్ " ఇత్యనేన వృద్ధమనువచనేనజాత
మరణేత్ర్యహమస్పృశ్యత్వం విధీయతఇతి తదపిన, " ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్తు
మరణాశౌచం సద్యఏవసపిణ్డవత్ ॥ " ఇతినాభిచ్ఛేదాత్పూర్వమరణేత

న్నిమిత్తస ; సద్యశ్శౌచస్య విధానాత్ , తదుత్తరమరణేచ సపిణ్డానాంస ద్యశ్శౌచవిధానాత్ , జనననిమిత్తాస్పృశ్యత్వ లక్షణాశౌచస్యచ నిరస్త త్వాత్ , నాభికృన్తనతః పూర్వమిత్యాది వచనానుగ్రహాచ్చ త్ర్యహవి ధానస్యాస్పృశ్యతామాత్రవిషయత్వానుపపత్తేః । అతో నాభిచ్ఛేదాత్పూ ర్వం శిశుమరణే జనననిమిత్తాశౌచం పిత్రాదీనాం సపిణ్డానాం త్రిగాత్ర మ్, మరణనిమిత్తంసద్యశ్శౌచమ్, నాభిచ్ఛేదాదూర్ధ్వం శిశుమరణే నిష్ప్రా ణశిశునిర్గమనేచ జనననిమిత్తాశౌచంపూర్ణమ్, మరణనిమిత్తం పితృవ్యతిరిక్తా నాం సద్యశ్శౌచమ్, పిత్రోస్తు దశాహమితి యుక్తమ్ । యత్తు కాత్యాయ నేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అనివృత్తే దశాహేతు పఞ్చత్వం యదిగచ్ఛతి । స ద్య ఏవ విశుద్ధిస్స్యాన్న ప్రేతం నైవసూతకమ్ ॥ * ॥ ఇతి , ఏతద్విజ్ఞానేశ్వ రేణ వ్యాఖ్యాతమ్ , ॥ వా ॥ సూతకమస్పృశ్యత్వంనైవ పిత్రాదీనాంభ వతీత్యర్థః , అథవా అయమర్థః - అన్తర్దశాహే యదిశిశూపరమస్తదా న ప్రేతాశౌచమ్ , యది తత్ర సపిణ్డజననం తదాసూతకమపి నైవకార్యమ్ , కింతు పూర్వాశౌచేనైవశుద్ధిః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయాంతు — ॥ వా ॥ యత్తుశాకటాయనేనోక్తమ్ " ॥ శ్లో ॥ బాలస్త్వన్తర్దశాహేతు ప్రేతత్వం యదిగచ్ఛతి । సద్యఏవవిశుద్ధిస్స్యాన్నాశౌచం నైవసూతకమ్ ॥ * ॥ ఇతి, తన్మాతులాదివిషయమ్ । తతశ్చాయమర్థః - సమాతులాదిబన్ధూనామిహ కాలాపహోద్యం శావాశౌచంసూతకంవా, కింతుతన్నిమిత్తమప్రాయత్యం స్నానమాత్రేణ నశ్యతీతి । ఏవంచ యదుక్తమపరార్కే — ॥ వా ॥ " నిమిత్తాభావాన్నైమిత్తికస్యాప్యభావః " ఇతిన్యాయేన నిమిత్తభూత స్యాయుషిసతి సపిణ్డానామాశౌచంస్యాత్, తస్మిన్నష్టాయుషిపతి కస్యకే నవిమిత్తేనాశౌచంభవతి , తస్మాత్తస్మిన్నష్టే సత్యాశౌచమపి నష్టంస్యాత్, అతో నాస్త్యాశౌచం సపిణ్డానామ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్ , " దశాహాభ్యన్త రేబాలే " ఇత్యాదిపూర్వోక్తవచననిచయబలాదుపేక్షణీయమేవ .

దశాహోపరితనశిశుమరణాశౌచమ్

అథదశాహోపరితనశిశుమరణాశౌచమ్ । తత్ర మనుః — ॥ శ్లో ॥ బా లేదేశాన్తరస్థేచపృథక్పిణ్డేచసంస్థితే । సవాసాజలమాప్లుత్యసద్య ఏవవిశుధ్య

తి ॥ నృణామకృతచౌళానామశుద్ధిర్నైశికీస్మృతా । నిర్వృత్తచౌలకానాం తు త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥ * ॥ అనయోరయమర్థః — బాలే - అజాతదన్తే, షాణ్మాసిక ఇతియావత్, సంస్థితే - మృతే, సపిణ్డస్సద్య ఏవ విశుధ్యతి దేశాన్తరస్థశ్చ, పృథక్పిణ్డే - సమానోదకే, సంస్థితే, స్వాశౌచకాలాదూర్ధ్వం శ్రుత్వాప్యసద్యశ్శుధ్యతి, అకృతచౌళానామ్ - అప్రాప్తతృతీయవర్షాణామ్, షష్ఠమాసాదూర్ధ్వం మరణేజ్ఞాతీనామ్, అశుద్ధిర్నైశికీ-ఆశౌచమేకరాత్రమ్, నిర్వృత్తచౌళకానామ్ - ప్రాప్తతృతీయవర్షాణామ్, సప్తమవర్షాత్ప్రాఙ్మరణే త్రిరాత్రమాశౌచమితి । తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ఆదన్తజన్మనస్సద్యఆచౌళాన్నైశికీస్మృతా । త్రిరాత్రమావ్రతాదేశాద్దశరాత్రమతఃపరమ్ ॥ * ॥ చౌళమ్ - చూడాకర్మ, వ్రతాదేశః - ఉపనయనమ్ । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అజాతదన్తే తనయే సద్యశ్శౌచం విధీయతే । అహోరాత్రాత్తథాశుద్ధిర్బాలేత్వకృతచూడకే ॥ తథైవానుపనీతేతు త్ర్యహాచ్ఛుధ్యన్తి బాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆదన్తజన్మనస్సద్యఆచౌళాదేకరాత్రకమ్ । త్రిరాత్రమోపనయనాద్దశరాత్రమతఃపరమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఖననాదిసంస్కారభేదేనాశౌచభేదః

అత్ర ఖననాదిసంస్కారభేదేనాశౌచవ్యవస్థాదర్శితా సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ చౌళాత్ప్రారంభ వేద్దాహో నామ్నః ప్రాక్ఖననంపరమ్ । దాహో వాఖననం దన్తాత్పరం త్యాగస్సవాఽథతత్ ॥ దాహేఽహః ఖననేసద్యోన్యత్ర దన్తోత్పత్తేరతఃపరమ్ । ఖననేఽహస్త్ర్యహందాహే త్యాగేచత్ర్యహమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । చౌళాత్ప్రాగబ్దాద్వా పరం మృతస్యదాహ ఏవసంస్కారః, నామ్న ఏకాదశాహాద్వా ప్రాఙ్మృతస్య ఖననమేవ సంస్కారః, ఏకాదశాహాత్పశ్చాద్దన్తజననాత్పూర్వం ఖననంవా దాహోవా వికల్పేన స్యాత్, దన్తజననాత్ షష్ఠమాసాద్వా పరం మృతస్య ఖననం దాహస్త్యాగోవాసంస్కారః, తత్ర దన్తోత్పత్తేరర్వాఙ్మృతస్య దాహేఽపి సపిణ్డానామహః - అహోరాత్రమాశౌచమ్, అత్ర ఖననే సద్యశ్శౌచమ్, దన్తోత్పత్తేఃపరంతు ఖననపక్షేఽహోరాత్రమ్, దాహపక్షేత్యాగపక్షేచత్ర్యహ

ముఖం భవతీత్యర్థః । అత్ర విష్ణుః — ॥ వా ॥ అనన్తజాతే బాలే ప్రేతే స
ద్య ఏవ నాస్యాగ్నిసంస్కారో నోదకక్రియా చ, దన్తజాతే త్వకృతచూడే
త్వహోరాత్రేణ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీ
ణాంతు పతితో గర్భస్సద్యోజాతో మృతోఽథవా । అజాతదన్తో మాసైర్వా
మృతష్షడ్భిర్గతైస్తథా ॥ వస్త్రాద్యైర్భూషితం కృత్వా న్యస్తవ్యస్స తు
కాష్ఠవత్ । ఖనిత్వా శుచిభూమౌ సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ జాతదన్తం
మృతం శాత్వా చరేదేకాహమేవ తు ॥ * ॥ అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ అనుజా
తస్య శావస్య దాశౌచం సంస్థితస్య తు । యావత్ స్నానం సకృత్ సిద్ధి స
చేత్ బాధనా బహిః ॥ * ॥ ఇతి । అనుజాతః - జాతస్నానాద్యనన్తరః, అ
నుత్పన్నదన్త ఇత్యర్థః । జమదగ్నిః — ॥ శ్లో ॥ నోనా నామకరణాత్పూ
ర్వం పఞ్చవర్షైరుపనయనాత్ । గర్భపాతే ఘహోరాత్రం స్నానాచ్ఛుద్ధ్యన్తి గో
త్రిణః ॥ నామక్రియాయా ఊర్ధ్వంతు బాలో యది భవేన్మృతః । సద్యశ్శౌ
చం సపిణ్డానాం భూమౌ నిఖననే కృతే ॥ దహనాత్పూర్వకాష్ఠవత్ జ్వలం క్షిపే
దేకాహమేవ తు । చూడీకృతేఽకృతే వాపి జాతదన్తో మృతో యది ॥ అత్రి
వన్గ్నౌ తు దహనే త్రిరాత్రేణైవ శుధ్యతి । ఖననే నైశికీ శుద్ధిస్సపిణ్డానాం విధీయ
తే ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు యమవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ అనన్తజాతే తనయే శి
శౌ గర్భచ్యుతే తథా । సపిణ్డానాంతు సర్వేషామహోరాత్రమశౌచ
కమ్ ॥ * ॥ ఇతి, యదపి ఆశ్వలాయనవచనమ్ — ॥ వా ॥ అదన్తజాతే
పర్యాప్తే నైకరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి, పర్యాప్తే మృతే, యదపి దేవరాత
వచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ నామ్నో దన్తోద్గమాచ్చౌళాత్ ... క్రమాత్ ।
సద్యశ్శౌచమహస్త్ర్యహో నిహరాత్తు ... ॥ * ॥ ఇతి, యదపి
సంగ్రహవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ప్రాఙ్నామకరణాత్సద్య ఏకాహో దన్త
జన్మనః ॥ * ॥ ఇతి, దన్తోత్పత్తేః పూర్వమేకాహాశౌచవిధాయకమేతాదృ
శం వచనజాతం దహనవిషయమితి స్మృతిరత్నేఽభిహితమ్ । నన్వత్రాగ్ని
సంస్కారం నిషేధతి పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అజాతదన్తా యే బాలా యే చ గ
ర్భాద్వినిస్సృతాః । న తేషామగ్నిసంస్కారో నాశౌచం నోదకక్రియా ॥*॥
ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ ఊనద్వివార్షికం ప్రేతం నిదధ్యుర్బాన్ధవా బ

హిః । అలఙ్కృత్య శుచౌ భూమావస్థిసఞ్చయనాదృతే ॥ నాస్య కార్యోఽగ్ని సంస్కారో నాపి కార్యోదకక్రియా । అరణ్యే కాష్ఠవత్త్యక్త్వా క్షపయేత్త్ర్యహమేవ తు ॥ నాత్రివర్షస్య కర్తవ్యా బాన్ధవైరుదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । ఊనద్వివార్షికమ్ - అప్రాప్తతృతీయవయసమ్, నిఖన్యుః - నిఖనేయుః, అలఙ్కృత్య - శవం ప్రక్షాళ్య వస్త్రాదిభిరలఙ్కృత్య, బహిర్గ్రామాత్, అస్థిసఞ్చయనాదృతే అస్థిసమూహవర్జితాయాం భూమౌ, న కేవలమూనద్వివార్షికస్య ఖననమేవ సంస్కారః, కింతు త్యాగోఽపీత్యాహ అరణ్యే కాష్ఠవదితి, త్యాగపక్షే త్ర్యహం క్షపయేత్ - యాపయేత్, త్ర్యహమాశౌచవాన్ భవేదితి యావత్, త్యాగే ఉదకక్రియాఽపి న కర్తవ్యేత్యర్థః । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఊనద్వివార్షికం ప్రేతం నిఖనేన్నోదకం తతః । ఆశ్మశానాదనువ్రజ్య ఇతరో జ్ఞాతిభిర్వృతః ॥ యమసూక్తం తథా గాథాం జపద్భిర్లౌకికాగ్నినా । స దగ్ధవ్య ఉపేతశ్చేదాహితాగ్న్యావృతార్థవత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఊనే - అపరిపూర్ణే, ద్వే వర్షే యస్యాసావూనద్వివార్షికః, తమ్ ప్రేతమ్, నిఖనేత్ - భూమావవటం ఖాత్వా దక్షిణాశిరసం నిక్షిప్య పాంసులోష్టాదిభిః ప్రచ్ఛాదయేత్, నోదకం తతః - న దహనాదీత్యర్థః, అగ్నిసంస్కారోదకక్రియయోః సమనియతత్వేన ఉదకనిషేధే దాహస్యాపి నిషేధః, స చ ప్రేతో ఘృతేనాభ్యజ్య యమగాథాం గాయద్భిర్నిఖాతవ్యః, " ॥ శ్లో ॥ ఊనద్వివార్షికం ప్రేతం ఘృతాక్తం నిఖనేద్భువి । యమగాథాం గాయమానో యమసూక్తమనుస్మరన్ ॥ " ఇతి యమస్మరణాత్ । ఊనద్వివార్షికాదితరః - పూర్ణద్వివర్షో యో మనుష్యః, ఆశ్మశానపర్యన్తమ్, జ్ఞాతిభిః - సపిణ్డైస్సమానోదకైశ్చ, అనువ్రజ్యః - అనుగన్తవ్యః, అస్మాదేవ వచనాదూనద్వివర్షస్యానుగమననియతమితి గమ్యతే । అనుగమ్య చ, "పరేయువాంసమ్" ఇత్యాదిషడృచం యమసూక్తం యమగాథామ్, "యోఽస్య కౌష్ఠ్య జగతః" ఇతి తిస్ర ఋచశ్చ జపద్భిః, లౌకికాగ్నినా - అసంస్కృతాగ్నినా, దగ్ధవ్యః । ఉపేతశ్చేత్తర్హ్యాహితాగ్న్యావృతా - దాహప్రక్రియయా పాత్రయోజనాదిరహితయా స్వగృహ్యోదిప్రసిద్ధయా, లౌకికాగ్నినైవ దగ్ధవ్య ఇత్యర్థః । కర్మప్రదీపికాయామ్

॥ శ్లో ॥ కన్యాబాలకయోరూర్ధ్వం త్రయోవింశతిమాసతః । ఉపోషణంతు కర్తవ్యం తత్పూర్వం ఖననం తయోః ॥ * ॥ ఉపోషణమ్ - దహనమిత్యర్థః । ఏవంచాగ్నిసంస్కారస్య ఊనద్వివర్షమరణే నిషిద్ధత్వాత్ కథం దాహనిబన్ధనమేకాహాద్యాశౌచమితి చేన్న, ఉక్తపరాశరాదివచనానాం నియతాగ్నిసంస్కారనిషేధపరత్వాత్ । అతోఽగ్నిసంస్కారోదకదాననిషేధో నామకరణాత్ప్రాగేవ నిత్యః, నోర్ధ్వమ్ । యతో నిషేధానన్తరమేవ నామకరణాద్దన్తజననాద్వా ఊర్ధ్వమగ్నిసంస్కారముదకదానం చానుజానాతి మనుః — ॥ శ్లో ॥ జాతదన్తస్య వా కుర్యాన్నామ్ని వాఽపి కృతే సతి ॥ * ॥ ఇతి । లౌగాక్షిరపి — ॥ శ్లో ॥ తూష్ణీమేవోదకం కుర్యాత్తూష్ణీం సంస్కారమేవ వా । సర్వేషాం కృతచౌలానామన్యత్రాపీచ్ఛయా ద్వయమ్ ॥ * ॥ ఇతి, "॥ శ్లో ॥ చూడాకర్మ ద్విజాతీనాం సర్వేషామేవ ధర్మతః । ప్రథమేఽబ్దే తృతీయే వా కర్తవ్యం శ్రుతిచోదనాత్ ॥ * ॥" ఇతి మన్వాదివిహితకాలే కృతచౌలస్య సర్వస్య మరణే నియమేనాగ్న్యుదకదానం తూష్ణీం కార్యమ్, అన్యత్రాపి - నామకరణాదూర్ధ్వమకృతచూడేఽపి, ఇచ్ఛయా - ప్రేతాభ్యుదయకామనయా, ద్వయమ్ - అగ్న్యుదకదానాత్మకమ్, తూష్ణీం కార్యమ్, ననియమేన ॥ * ॥ ఇతి చన్ద్రికాకారవ్యాఖ్యానమ్ । అన్యేతు, ప్రథమేఽబ్దే కృతచూడస్యోనద్వివార్షికస్య మృతస్యాగ్నిదానముదకదానం చ, తూష్ణీమ్ - అమన్త్రకమ్, కుర్యాత్, అన్యత్రాపి - తృతీయాదివర్షేఽప్యకృతచూడే, ఇచ్ఛయా ద్వయం తూష్ణీం కుర్యాదితి వ్యాచక్షతే । ఏవంచ త్రివర్షాదికృతచూడస్య పఞ్చర్చైర్వినా సంస్కారః, స చ నేష్యతే । అజాతదన్తస్యాపి చూడాకరణే త్రిరాత్రాశౌచమాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ జాతదన్తేఽనుజాతే వా కృతచూడే చ సంస్థితే । అగ్నిసంస్కరణే తేషాం త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । జాతా దన్తా యస్య స జాతదన్తః, అనుజాతః - అనుత్పన్నదన్త ఇత్యర్థః । షట్త్రింశన్మతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యద్యప్యజాతదన్తస్స్యాత్కృతచూడస్తు సంస్థితః । తథాఽపి దాహయేదేనం త్ర్యహం చాశౌచమిష్యతే ॥ * ॥ ప్రథమసంవత్సరచూడాభిప్రాయేణ కాశ్యపోఽపి — ॥ వా ॥ బాలానామదన్తజాతానాం త్రిరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇ

తి । అఙ్గిరాః — శ్లో ॥ విప్రే న్యూనే త్రిభిర్వర్షైః మృతే శుద్ధిస్తు నై
శికీ । నిర్వృత్తే చూడకే తస్మిన్ త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇ
తి । వసిష్ఠః — ॥ వా ॥ ఊనద్వివర్షే ప్రేతే గర్భపతనే వా సపిణ్డానాం
త్రిరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । షడశీతౌ — ॥ శ్లో ॥ ద్వితీయే ప్రథమే వాఽబ్దే
చౌళం యది కృతం తదా । చౌళప్రభృతి సర్వేషాం గోత్రిణాం త్రిదినం మత
మ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ అనతీతద్వివర్షస్తు ప్రేతో
యత్రాపి దహ్యతే । ఆశౌచం బ్రాహ్మణానాం తు త్రిరాత్రం తత్ర
ఇష్యతే ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అనతీతద్వివర్షస్తు ప్రేతో యత్రాపి ద
హ్యతే । అతిమోహాభిభూతైస్తు దేశసాధనమాచరన్ ॥ ఆశౌచం బాన్ధవానాం
తు త్రిరాత్రం తత్ర చోద్యతే ॥ * ॥ దేశసాధనమాచరన్ - స్వదేశాచారమాచ
రన్నిత్యర్థః, విభక్తివ్యత్యయః, మోహః - స్నేహః । జాతదన్త
స్యాకృతచూడస్య దాహపక్షే అఙ్గిరసాఽపి విశేషోఽభిహితః — ॥ శ్లో ॥ య
ద్యప్యకృతచూడో వై జాతదన్తస్తు సంస్థితః । దాహయిత్వా తథాఽప్యేనమా
శౌచం త్ర్యహమాచరేత్ ॥ * ॥ వసిష్ఠోఽపి — ॥ వా ॥ ఊనద్వివర్షే
గర్భప్రపతనే సపిణ్డానాం త్రిరాత్రమాశౌచమ్, సద్యశ్శౌచమితి గౌత
మః ॥ * ॥ ఇతి । అగ్నిసంస్కారే సద్యశ్శౌచమగ్నిహోత్రానుష్ఠాన
విషయమ్ । మృతస్య శిశోర్యదా దినాన్తరే ఖననం దాహస్స్యాద్వా క్రి
యతే, తదా[illegible]హోర్ద్వేవ వా సద్యోఽహస్త్ర్యహకల్పనా ఖననాదిసం
స్కారోత్తరకాలం వేతి సన్దేహే నిర్ణయ ఉక్తస్సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ మృ
తస్య తు యదా దాహస్స్యాద్వా ఖననం శిశోః । తదా తద్దినసాకల్యే సద్యోఽ
హస్త్ర్యహకల్పనా ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ “ఖనిత్వా శవవస్త్రైర్యామ్భవతాం -
అరణ్యే కాష్ఠవత్త్యక్త్వా - దాహయిత్వా తథాఽప్యేనమ్” ఇతి లోకాక్షిమ
న్వఙ్గిరసాం వచనైః క్త్వాప్రత్యయేన ఖననాద్యనన్తరమేవ సద్యశ్శౌచవి
ధానాదవగమ్యతే । ఇదం ఖననదివసాద్యాశౌచముపనయనపర్యన్తం బాలమ
రణే వేదితవ్యమిత్యేకే । అన్యే తు, బాలానాం పూర్వకాలసంస్కారవిషయమ్,
తత్రైవ క్త్వాప్రత్యయశ్రవణాదిత్యాహుః । నను, దినాన్తరే బాలసం
స్కారే పూర్వేద్యుర్మృతాశౌచాభావేన కర్మానుష్ఠానప్రసఙ్గ ఇతి చేన్నైవమ్

"సూతకంతు ప్రవక్ష్యామిస్మృతిజన్మనిమిత్తకమ్" ఇత్యాశౌచస్యమరణోత్పత్తిశిష్టత్వాత్ । ఏవంచ మరణాద్యాశౌచస్య సత్త్వేఽపి ఖననాద్యుత్తరకాలమేవ సద్యశ్శౌచాద్యనుష్ఠానమితినవిరోధః , "ఖాతాప్సద్యశ్శుచిర్భవేత్" ఇతి సమానకర్తృకత్వస్మరణాత్ । ఖననసంస్కారకర్తుః పితృభ్రాతృవ్యతిరిక్తజ్ఞాతేర్మాతులాదేరపిసద్యశ్శౌచమేవ , అగ్నిసంస్కారే త్యాగేఽపి కర్తుః పితృభ్రాతృజ్ఞాత్యాదేస్తత్తదాశౌచమేవ , ప్రేతక్రియాయా అకరణె అసపిణ్డస్యసద్యశ్శుద్ధిః । అత్రసర్వత్ర సూతకే దశాహాత్పరంబాలమృతౌ పిత్రోర్భ్రాతృణాంచ సదా దశాహమఘం భవతి , "॥ శ్లో ॥ బాలే మృతే సపిణ్డానాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే । దశాహేనైవదమ్పత్యోస్సోదరాణాం తథైవచ ॥" ఇతి వ్యాఘ్రపాదస్మరణాత్ । అత్ర సోదరశబ్దః భిన్నోదరస్యాప్యుపలక్షకః । తథాపైఙ్గ్యగృహ్యే — ॥ వా ॥ గర్భస్థే ప్రేతే మాతురేవస్యాదాశౌచం జాతఉభయోః కృతేనామ్ని సోదరాణాం భిన్నోదరాణామప్యేవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అశ్వస్థాదర్శేచ — ॥ వా ॥ జ్ఞాతీనాం స్నానమేవ బాలమరణె మాతాపితృసోదరభిన్నోదరాణామపి దశాహమఘంభవతి ॥ * ॥ ఇతి । దశకేఽపి — "జాతమరణే పిత్రోర్దశాహం సదా , భ్రాతుర్దశాహంపరమ్" ఇతి । తద్వ్యాఖ్యానేవిశేషః "భ్రాతా అత్ర సోదరః , సఏవముఖ్యః , తస్యనామకరణాత్పరం బాలమృతౌ దశాహమఘం భవతి ॥ * ॥ ఇతి । బృహస్పతిస్తు — ॥ శ్లో ॥ జాతమాత్రె మృతేవాఽపిదశాహాత్పితరౌశుచీ । కృతేనామ్నిసనాభీనాం దశరాత్రమఘంభవేత్ ॥ భిన్నోదరాణాం భ్రాతృణాంజాతదన్తేమృతేత్వఘమ్ । దశాహంకృతచౌలేతు దత్తాదీనాంవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ త్రిరాత్రం దశరాత్రంవా శావమాశౌచముచ్యతే । ఊనద్వివర్షే ఉభయోస్సూతకం మాతురేవహి ॥ * ॥ ఇతి । ఊనద్వివర్షేసంస్థితె ఉభయోరేవమాతాపిత్రోర్దశాహమాశౌచమ్ , నసర్వేషాం సపిణ్డానామ్ , తేషాంతు "ఆదన్తజన్మనస్సద్యః" ఇత్యుక్తాశౌచమిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కృతచూడస్యవిప్రస్య ఆత్రివర్షాఽపనాయనాత్ । ఆశౌచంతుత్రిరాత్రంస్యాత్పిత్రోశ్చైవతుసర్వదా ॥ * ॥ సర్వదేతి యావద్దశా

హమిత్యర్థః । కేచిత్తు — ॥ శ్లో ॥ బాలేమృతే సపిణ్డానాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే । దశాహేనైవదన్తోత్యేస్సోదరాణాం తథైవచ ॥ * ॥ ఇతి వ్యాఘ్రవచనం నాభిచ్ఛేదాదూర్ధ్వం మృతబాలవిషయమ్ , సూతకానన్తరం మృతస్యబాలస్య మాతృపితృసోదరాణాం త్రిరాత్రమాశౌచమితి వదన్తి । తథాచవిజ్ఞానేశ్వరః— ॥వా॥ యత్తుకాశ్యపవచనమ్ “ ॥వా॥ బాలానామదన్తజాతానాంత్రిరాత్రేణశుద్ధిః” ఇతి , తన్మాతాపితృవిషయమ్ “ ॥ శ్లో ॥ వైజికాదభిసమ్బన్ధాదనురున్ధ్యాదఘంత్ర్యహమ్ ।” ఇతి జనకోపాధికతయా త్రిరాత్రస్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనోఽపి — ॥ వా ॥ అదన్తజాతేచ ॥ * ॥ ఇతి , త్రిరాత్రమిత్యనువర్తతే । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ యత్తు పైఠీనసినోక్తమ్ “ ॥ వా ॥ అకృతచూడానాం త్రిరాత్రమ్ ” ఇతి, తన్మాతాపితృవిషయమ్, “ఊనద్వివర్షే ప్రేతేమాతాపిత్రోరేవ నేతరేషామ్ ” ఇతిస్మరణాత్ । అస్యాయమర్థః - ఊనద్వివర్షేప్రేతేఖననేచ కృతే మాతాపిత్రోరేవ త్రిరాత్రమాశౌచమ్ , నేతరేషాంసపిణ్డానామ్ , తేషామేకరాత్రాభిధానాదితి । స్మృతిరత్నేఽపి — ॥ వా ॥ “ బాలానామజాతదన్తానాంత్రిరాత్రేణశుద్ధిః” ఇతికాశ్యపవచనంమాతాపితృవిషయమ్॥*॥ అతఏవమనుః — ॥ శ్లో ॥ వైజికాదభిసమ్బన్ధాదనురున్ధ్యాదఘంత్ర్యహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । షడశీతౌ — ॥ శ్లో ॥ యత్రోపనయనాత్పూర్వం పుత్రః ప్రేతత్వమృచ్ఛతి । ఆశౌచం త్రిదినంతత్ర మాతాపిత్రోస్సముంతదా ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారేఽపి — ॥ వా ॥ అనుపనీతమరణే మాతాపిత్రోర్దశాహాశౌచపక్షో నాదృతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రయథాస్వదేశాచారంవ్యవస్థా । అనుపనీతమరణాశౌచే త్రిభాగాదూర్ధ్వం స్పర్శమాహ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ స్వాశౌచకాలాద్విజ్ఞేయం స్పర్శనంతు త్రిభాగశః । శూద్రవిట్క్షత్రవిప్రాణాం యథాశాస్త్రం ప్రచోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చానుపనీతప్రయాణనిమిత్తేఽతిక్రాన్తాశౌచేచ వేదితవ్యమితివిజ్ఞానేశ్వరేణోక్తమ్। స్మృత్యర్థసారేఽపి — ॥ వా ॥ అనుపనీతమరణాశౌచె వర్ణాఃస్వాశౌచకాలేత్రిభాగాదూర్ధ్వం స్పృశ్యాః, అనుపనీతమరణశ్రుతావతీతాశౌచం నాస్తి స్నానమేవ , అనుపనీతమరణే సమానోదకానామాశౌచంనాస్తి, ఇదం

వయఃప్రయుక్తాశౌచం సర్వవర్ణసమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథాచాఙ్గిరాః —
॥ శ్లో ॥ అవిశేషేణవర్ణానామర్వాక్సంస్కారకర్మణః । త్రిరాత్రాత్తు భవే
చ్ఛుద్ధిఃకన్యాస్వహ్నోవిధీయతే ॥ * ॥ వ్యాఘ్రోఽపి — ॥ శ్లో ॥
తుల్యంవయసిసర్వేషామ్ ॥ * ॥ ఇతి । వయసి - మత్స్యాసాదిరూపే, యస్స
ద్యశ్శౌచాదివిహితం తత్సర్వేషాం బ్రాహ్మణాదివర్ణానాం తుల్యమవిశిష్టమి
త్యర్థః । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ శ్లో ॥ యథా పిణ్డోదకదానవిధిస్స
ర్వవర్ణసాధారణః, యథావా సమానోదకాశౌచవిధిః, “ అన్తరాజన్మ
మరణే ” ఇతి సన్నిపాతాశౌచవిధిశ్చ, యద్వచ్చ “ గర్భస్రావే మాస
తుల్యా ” ఇతి స్రావాశౌచవిధిః, “ ప్రోషితే కాలశేషస్స్యాదశేషేత్ర్య
హమేవతు । ” ఇతి విదేశస్థాశౌచవిధిశ్చ సర్వవర్ణసాధారణః, తథావ
యోవస్థానిమిత్తమప్యాశౌచం సాధారణమేవ భవితుమర్హతి । అతఏవ,
“ ॥ శ్లో ॥ క్షత్రేషడ్భిఃకృతే చౌళే వైశ్యే నవభిరుచ్యతే । ఊర్ధ్వంత్రి
వర్షాచ్ఛూద్రేతు ద్వాదశాహోవిధీయతే ॥ * ॥ ” తథా “ ॥ శ్లో ॥ య
త్ర త్రిరాత్రం విప్రాణామాశౌచం సమ్ప్రదృశ్యతే । తత్ర శూద్రే
ద్వాదశాహషణ్ణవక్షత్రవైశ్యయోః ॥ ” ఇతి ఋశ్యశృఙ్గాదివచనాని విగీత
బుద్ధ్యా అనాద్రియమాణైర్ధారేశ్వరవిశ్వరూపమేధాతిథిప్రభృతిభిరాచా
ర్యైరయమేవ సాధారణపక్షోఽఙ్గీకృతః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చబాలమరణాశౌ
చం నామకరణాదిసంస్కార నిబన్ధనం కాలనిబన్ధనంచ, సంస్కారావలమ్బ
నేన కాలావలమ్బనేనచ సద్యశ్శౌచాదిస్మరణాత్ । ఉక్తంచసంగ్రహే —
॥ శ్లో ॥ కృతేనామాది సంస్కారే ప్రాప్తకాలేఽపిచాకృతే । స్వకాలేసం
స్కృతే ప్రేతే యథా తద్వదిహోప్యఘమ్ ॥ * ॥ ఇతి । “ దశమ్యాముత్థి
తాయాం స్నాతాయాం - పుత్రస్యనామదధాతి - జన్మనోధిమష్ఠేమాసి
జన్మనోధితృతీయేవర్షే చౌళమ్ - గర్భాష్టమేషు బ్రాహ్మణముపనయీ
త ” ఇత్యాది స్వస్వగృహ్యోక్తకాలేషు నామకరణాన్నప్రాశనచౌ
ళోపనయనేషు కృతేషు, “ దశమ్యాం నామకరణమ్, షష్ఠేఽన్నప్రా
శనం జాతేషుదన్తేషువా, ॥ శ్లో ॥ చూడాకర్మ ద్విజాతీనాం సర్వేషామే
వధర్మతః । ప్రథమేఽబ్దే తృతీయేవా కర్తవ్యం శ్రుతిచోదనాత్ ॥ పఞ్చ

నేవాప్రత్యక్షమే ” ఇత్యాద్యాదివైకల్పిక వచనానురోధేన స్వగృహ్యోక్త కాలాత్పూర్వమేవ నామాదిషు కృతేషుచ స్వగృహ్యప్రోక్తకాలే దైవాన్నామాది సంస్కారే అకృతేచసతి స్వకాలే స్వగృహ్య విహితకాలే ఏకాదశాహాదౌ నామాదిభిస్సంస్కృతే బాలేప్రేతే యథాజ్ఞాతీనామఘంభవతి, తథైవస్వకాలాత్పూర్వకాలే కృతసంస్కారే ప్రాప్తకాలాకృతసంస్కారేచ బాలేమృతేఽపిజ్ఞాతీనామఘం భవతీత్యర్థః । అత్రేయం వ్యవస్థా - నామకరణాత్పూర్వం శిశుమరణే నిఖననమేవ, నచానుగమనాగ్న్యుదకదానాది, జ్ఞాతీనాం సచేలస్నానాచ్ఛుద్ధిః । తతఊర్ధ్వం దన్తజననాత్పూర్వం మరణే నిఖననం తూష్ణీం దహనంవా, ఖననపక్షే సద్యశ్శుద్ధిః, దహనపక్షే ఉదకదానాది తూష్ణీం పిత్రాదభర్వవర్జం కార్యమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ అగ్నినా సంస్కృతస్యోక్తా పిణ్డదానోదకక్రియా॥” ఇతి వచనాత్, “ కృతచౌళస్య దర్భమన్త్రవర్జనమ్ ” ఇత్యఖణ్డాదర్శవచనాచ్చ । అనుగమనంకృతాకృతమ్, సపిణ్డానామేకాహః, దహనంచ శవంసంస్నాప్యాలఙ్కృత్య జ్యేష్ఠపూర్వం శ్మశానం నీత్వా లౌకికాగ్నినా తూష్ణీం కుర్యాత్ । సచ చణ్డాలాద్యగ్నివ్యతిరిక్తోగ్రాహ్యః, “ ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలాగ్నిరమేధ్యాగ్నిస్సూతకాగ్నిశ్చకర్హిచిత్ । పతితాగ్నిశ్చితాగ్నిశ్చ నశిష్టగ్రహణోచితః ॥ ” ఇతిదేవలస్మరణాత్ । అజాతదన్తస్యచూడాకరణేదహనం త్రిరాత్రాశౌచంచ, తూష్ణీముదకదానాది। దన్తజననాత్ షణ్మాసాద్వాపరంమృతస్యఖననందాహస్త్వ్యోవాసంస్థానః, ఖననంతుశవం ప్రక్షాళ్యగోమూత్రేణాభ్యజ్యాలఙ్కృత్యగ్రామాద్బహిః శ్మశానాదన్యత్రనీత్వాఅస్థిరహితశుద్ధభూమావవటంకృత్వా యమగాథాంయమసూక్తంచ జపద్భిః ప్రణవేనకార్యమ్ “ ॥ శ్లో ॥ శుచౌదేశేఽవటంఖాత్వాదర్భైః ప్రచ్ఛాద్యసర్వశః । ఘృతాభ్యక్తం మృతంతత్ర ప్రణవేనవినిక్షిపేత్ ॥ మృతజాతేతునిఖనేద్భూమావప్రణవవర్జితమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । అత్రానుగమనంకృతాకృతమ్, నోదకదానాది, అత్రైకరాత్రమాశౌచమ్ । దాహోలౌకికాగ్నినా తూష్ణీంకార్యః, ఉదకంపిణ్డదానంచదినత్రయం దర్భవర్జం తూష్ణీం కార్యమ్ । త్యాగపక్షేపూర్వ

వదలజః ప్రేత్య గ్రామాద్బహిశ్శుద్ధదేశేఽరణ్యాదౌ త్యక్త్వా స్నాతవ్యమ్,
నాత్రోదకదానాది, “ ॥ శ్లో ॥ నాత్రివర్షస్య కర్తవ్యా బాన్ధవైరుదకక్రి
యా ॥ ” ఇతి త్యాగే ఖననే చ తన్నిషేధాత్ । అత్ర దాహే త్యాగే చ దిన
త్రయమాశౌచమ్ । జాతదన్తస్యాకృతచూడస్య మరణే తూష్ణీం దాహపవసం
స్కారః, తూష్ణీమేవ త్రిరాత్రముదకపిణ్డదానం పిత్రోః, త్రిరాత్రమాశౌ
చం సపిణ్డానామ్, ఆచౌలాత్ ఖననసంస్కారపవశిష్టాచారానుగుణః । చౌ
లాత్ త్రివర్షాద్వాపరం పఞ్చసువర్షపర్యన్తం కృతచౌలస్యాకృతచౌలస్య
వా మరణే యమగాథాం యమసూక్తం చ జపద్భిస్తూష్ణీమగ్నిసంస్కారపవ
కార్యః, లౌకికపవశుష్కాగ్నిరత్ర గ్రాహ్యః, “ ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మచారీక
పాలాగ్నిస్తు షాగ్నిర్బాలకన్యయోః ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । జ్ఞాతిభిరనుగమ
నం కార్యమ్, నాత్ర ఘృతప్రాశనాగ్నిస్పర్శాది ఇతరేషామపి, “ ॥ శ్లో ॥
అనూచానం క్రతుశ్రేష్ఠమనుపేతమనాయకమ్ । అనుగమ్యావినాఽజ్యాగ్ని
ద్విజః స్నానేన శుధ్యతి ॥ ” ఇతి స్మరణాత్, కృతచౌలస్యాకృతచౌలస్య వా
తృతీయవర్షే జ్ఞాతిభిరప్యుదకం దాతవ్యమ్, “ ఉదకదానం సపిణ్డైః కృతజ
టస్య ” ఇతి గౌతమస్మరణాత్ । చతుర్థవర్షమారభ్య కృతచౌలస్యాకృత
చౌలస్య వా జ్ఞాతిభిర్మన్త్రవర్జం త్ర్యహముదకం దాతవ్యమ్, దర్భమన్త్ర
వర్జనం పిణ్డం చ దద్యాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ఉదకం పిణ్డదానం చ త్ర్యహం స్యా
త్తు త్రివర్షతః । దశాహం పిణ్డదానం స్యాదష్టమాబ్దాత్పరం స్మృతమ్ ॥ ప్రే
తపిణ్డం బహిర్దద్యాద్దర్భమన్త్రవివర్జితమ్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । పఞ్చమవ
ర్షమారభ్యాస్థిసఞ్చయనమమన్త్రకం కార్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ దాహో వై
వోదకం పిణ్డం పఞ్చమాదస్థిసఞ్చయః ॥ ” ఇతి స్మృతేః, “ ॥ శ్లో ॥ మృ
తం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రేణ త్రివర్షాదుదకం బలిమ్ । పఞ్చమాదస్థిచయనం శ్రా
ద్ధం కుర్యాచ్చతుర్దినే ॥ ” ఇతి కాత్యాయనస్మృతేశ్చ । గౌతమస్తు విశేష
మాహ — ॥ శ్లో ॥ పఞ్చమాద్వత్సరాదర్వాఙ్మృతయోర్బాలకన్య
యోః । అస్థిసఞ్చయనం తూష్ణీం కుర్యాదిత్యాహ గౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । ప
ఞ్చమవర్షపర్యన్తమమన్త్రకపవాగ్నిసంస్కారః, “ ॥ శ్లో ॥ తూష్ణీమే
వోదకం కుర్యాత్తూష్ణీం సంస్కారమేవ చ । సర్వేషాం కృతచూడానామన్య

త్రిపిచ్ఛయాద్వయమ్ ॥ " ఇతి లోకాక్షిస్మరణాత్ । షష్ఠవర్షమారభ్య ఉపనయనపర్యన్తమేకార్చ్ఛవిధినా సంస్కృత్య తిలోదకపిణ్డదాననవశ్రాద్ధషోడశశ్రాద్ధాని మన్త్రవర్జం తన్త్రితపవకుర్యాత్ । ఉపనయనాత్పితృమేధవిధినా సంస్కృత్య మన్త్రవత్కుర్యాత్ । అష్టమాత్పరం శాన్తికర్మ చ కుర్యాత్ ।— ॥ శ్లో ॥ అష్టమాత్పరమేవాస్య దృషత్ స్థాపనపూర్వకమ్ । ఉదకం పిణ్డదానంచ కుర్యాత్ప్రేతస్య శాన్తయే ॥ దర్భస్తమ్బే తతః పూర్వం సర్వం కర్మ సమాచరేత్ । త్రివర్షాద్యుదకం పిణ్డం శ్రాద్ధాన్తం పఞ్చమాత్పరమ్ ॥ అష్టమాత్సకలం గ్రాహ్యం సపిణ్డీకరణం వినా । సప్తమాద్ద్వాదశాదూర్ధ్వం గృహస్థబ్రహ్మచారిణోః ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాన్న ప్రాగితి యమోదితమ్ । త్రివత్సరాత్పరం నగ్నచ్ఛాదనశ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ అష్టమాద్వత్సరాదూర్ధ్వం నవశ్రాద్ధాని షోడశ । మృతం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రేణ త్రివర్షాదుదకం బలిమ్ ॥ అబ్దాదేవాష్టమాదూర్ధ్వమేకోద్దిష్టాని షోడశ । సప్తమాద్వత్సరాదర్వాఙ్మృతయోర్బాలకన్యయోః ॥ పిణ్డోదకం త్రిరాత్రేణ హ్యేకరాత్రేణ సంస్కృతే । త్రీన్ పిణ్డాన్ ప్రథమే దద్యాద్ద్వితీయే చతురస్తథా ॥ త్రీంస్తు దద్యాత్తృతీయేఽహ్ని బాలానాం పిణ్డకల్పనా । శిశోస్త్రివత్సరాదూర్ధ్వముదకం పఞ్చసప్తతిః ॥ త్రివర్షాదుదకం పిణ్డం సర్వేషాం తర్పణం భవేత్ । త్రిరాత్రాత్ పిణ్డదశకం త్రింశద్దద్యాత్తిలోదకమ్ ॥ ఆదితస్త్రిదినే కార్యం బాలానాంత్రుస్కరీయసీ । ద్వాదశాద్వత్సరాదర్వాక్ పౌగణ్డమరణే సతి ॥ సపిణ్డీకరణం న స్యాదేకోద్దిష్టాది కారయేత్ ॥*॥ ఇత్యాదీని వచనాని ద్రష్టవ్యాని । పౌగణ్డః - పఞ్చవర్షాధికో బాలః । అత్ర విశేషమాహ ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అనుపేతాః కన్యాశ్చ పునర్దహనమన్త్రైర్నైవ దహేయుః ॥ * ॥ ఇతి । పూర్ణద్వివర్షమారభ్య ఉపనయనపర్యన్తం బాలమరణే పకర్చ్ఛవిధినా సంస్కుర్యురిత్యర్థః । సఞ్చయనే విశేషమాహ సపవ — ॥ శ్లో ॥ తృతీయేఽహ్ని నవం కుమ్భమాదాయ దహనం వ్రజేత్ । జలేన పయసా చైవ సంప్రోక్ష్యాస్థీన్యమన్త్రతః ॥ తాని కుమ్భే సమోప్యాథ పయసా పూరయేద్ఘటమ్ । ఇదన్త ఇతి మన్త్రేణ ఘటం కుర్యాత్సురక్షితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఇదన్తపకమిత్యేకర్చా । మఞ్జర్యామపి — ॥ శ్లో ॥

త్రివర్షాదిదహేదేనమేకర్చాఽఽవ్రతబన్ధనాత్ । అస్మాత్త్వమితి మన్త్రేణ స్నాతాద్వదద్యాజ్జలాఞ్జలిమ్ ॥ * ॥ శౌనకోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకర్చవిధినాకుర్యాద్భగవాంశ్శౌనకోఽబ్రవీత్ । అస్మాత్త్వమితిమన్త్రేణ సర్వమన్త్రోవిద్యతే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ త్రయోవింశతిమాసాత్తు మృతయోర్బాలకన్యయోః । ఏకర్చాదహనం తత్స్థిపఞ్చమాత్పాక్ మౌవ్రతాత్ ॥ తూష్ణీన్నాదహేత్పేత్రీతమస్మాత్త్వమితిమన్త్రితః । కుర్యాత్సఞ్చయనం త్వస్థ్నామేకర్చాఽఽవ్రతబన్ధనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ పుంసాంవ్రతవిధేఃపూర్వం దానాత్పూర్వం స్త్రియాఅపి । అజ్ఞాతగోత్రనామ్నాంచపాగణ్డానాంవ్రతాత్పరమ్ ॥ రాష్ట్రక్షోభేచసర్వేషాం పునర్దాహనివృత్తయే । ఏకర్చవిధిసంస్కారంభగవాంశ్శౌనకోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । బౌధాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ బాలాన్మృతాన్ ద్విత్రివర్షాద్యతీతాన్యజ్ఞోపవీతస్యవిధేఃపురస్తాత్ । అమన్త్రకం చౌళవిధింవిధాయ మన్త్రేణసంస్కారవిధింప్రదద్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । చౌళప్రభృత్యుపనయనపర్యన్తం సపిణ్డానామాశౌచంత్రిరాత్రమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ద్విజన్మనామయంకాలస్త్రయాణాం తువడాబ్దికః । ఆశౌచంత్ర్యహమేవస్యాత్ స్వజాత్యుక్తమతః పరమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । నామకరణప్రభృత్యుపనయనపర్యన్తం బాలమరణేమాతాపిత్రోర్భ్రాతౄణాంచ దశాహమాశౌచం త్రిరాత్రంవా దేశాచారానుసారేణద్రష్టవ్యమ్ । దశాహాశౌచపక్షే అష్టమాదిదినత్రయేపిణ్డోదకసమాపనమ్, “ ॥ శ్లో ॥ కన్యాబాలకుమారేభ్యస్త్ర్యహంపిణ్డోదకక్రియాః । కుర్యాద్దశాహమాశౌచంవర్తతేనాత్రసంశయః ॥ కన్యాబాలకుమారాణామష్టమాదిదినత్రయే । పిణ్డోదకేచనిర్వర్త్యద్వాదశేబలిమాచరేత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । బలిమ్ - నారాయణబలిమ్, “ ॥ శ్లో ॥ తథా బాలస్యకన్యాయాష్షణ్డస్యపతితస్యచ । నారాయణబలిః కార్యో హ్యన్యేషాం మోక్షకాఙ్క్షిణామ్ ॥ ” ఇతివ్యాసస్మృతేః । అయంచ నారాయణబలిశ్చతుర్థవర్షమారభ్యకర్తవ్యః । యదాహబౌధాయనః — ॥ శ్లో ॥ త్రివర్షాద్యుదకం పిణ్డం చతుర్థాద్యుదకంబలిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుగౌతమువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ మృతందగ్ధ్వాత్రిరాత్రేణ త్రివర్షాద్యుదకంబలి

మ్ ॥ * ॥ ఇతి, అత్ర బలిశబ్దేనపిణ్డబలిరుచ్యతే । అన్యేతుబాలమరణేసర్వత్ర నారాయణబలిమాచరన్తి, "మృతం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రేణ" ఇతిదాహసమనన్తరం యత్త్రిరాత్రేణసమాపనముక్తం తత్పితృభ్రాతృవ్యతిరిక్తసంస్కర్తృజ్ఞాతివిషయమ్, పితృభ్రాతౄణాం దశాహాశౌచినామష్టమాదిదినత్రయేణ సమాపనస్యోక్తత్వాత్, "॥ శ్లో ॥ దాహయిత్వాతథాఽప్యేనమాశౌచం త్ర్యహమాచరేత్ ।" "త్రిరాత్రమావ్రతాదేశాత్" "దాహాదిత్ర్యహమాశౌచమ్" ఇత్యాద్యక్తేర్యాజ్ఞవల్క్యాదివచనైః జ్ఞాతీనాం త్రిరాత్రాశౌచవిధానాత్ । యావదాశౌచం ప్రేతస్యోదకం పిణ్డం చదద్యుః, "॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే వాపరాహ్ణే వాతోయమాశౌచగామిభిః । సంస్కర్త్రైవబలిర్దేయస్సహి ప్రేతస్యబాన్ధవః ॥" ఇతి విష్ణుసంవర్తాదిభిర్యావదాశౌచంపిణ్డోదకవిధానాత్ । దాహకర్తుర్జ్ఞాతేస్త్రిరాత్రేణ సమాపనమ్, దాహాదిత్రిరాత్రమేవాశౌచమ్ । యత్తుకైశ్చిదుక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ దశాహం సోదకజ్ఞాతాత్స్యాస్త్రిరాత్రంయోనిబన్ధుషు । విజాతిషుశవోక్తంస్యాత్ ప్రేతనిర్హారణేకృతే ॥ * ॥ ఇత్యత్ర ప్రేతనిర్హారణాభావేఽపి సపిణ్డానాం దశాహసిద్ధేః పునరపిజ్ఞాతిగ్రహణమనుపనీత నిర్హారణేదశాహసిద్ధ్యర్థమితి, నతత్ర సద్యస్త్రిహకారవచనేప్రమాణమస్తి । యదపి తేనప్రమాణముపన్యస్తంమనువచనమ్, — ॥ శ్లో ॥ రజన్యాఽహ్నైవచైకేనత్రిరాత్రైరేవచత్రిభిః । శవస్పృశోవిశుధ్యన్తిత్ర్యహాత్తూదకదాయినః ॥ * ॥ ఇతి, నాత్రానుపనీతాశౌచం ప్రకృతమ్, కింతర్హి ? "॥ శ్లో ॥ దశాహంశావమాశౌచం సపిణ్డేషువిధీయతే । అర్వాక్సఞ్చయనాదస్థ్నాం త్ర్యహమేకాహమేవచ ॥" ఇతిగుణాశౌచమేవప్రకృతమ్ । మానవేచ వివరణేశ్లోకద్వయం వ్యాఖ్యాతమ్, "దశాహం నిర్గుణేషు సపిణ్డేషు, అస్థ్నామాసఞ్చయనాద్వేతి చతురహోపలక్షణమ్, చతుర్థేఽహ్ని సఞ్చయనమితి వచనాత్ । చతురహం గుణవత్స్వేత్యర్థః, త్ర్యహం గుణవత్తరేషు, ఏకాహంగుణవత్తమేషు । రజన్యాఽహ్నైవచైకేనఇత్యహోరాత్రస్యనిర్దేశః, త్రిరాత్రైరేవచత్రిభిరితి నవరాత్రస్య, దశభిరహోరాత్రైరితియావత్ । శవస్పర్శశ్చేద్గుణవత్తమాఅపిసపిణ్డాదశాహేనశుధ్యన్తి, ఉదకదా

యునస్సమానోదకాస్త్రిరాత్రేశ్శుధ్యన్తీత్యర్థః " ఇతి । ఏవంచానుపనీతదాహే కర్తుర్జ్ఞాతేస్త్రిరాత్రమాశౌచమ్ , అసపిణ్డస్యతు ఉదకపిణ్డాది, ప్రేతక్రియాయామకరణే సద్యశ్శుద్ధిః , ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డం ద్విజం ప్రేతం విప్రోనిర్హృత్యబన్ధువత్ । అనదన్నన్నమహ్నైవన చేత్తస్మిన్గృహేవసేత్ ॥*॥ ఇతి । ప్రేతగృహోవాస తదన్నభోజనాభావేఉపనీతాసపిణ్డనిర్హారేఽపిస్నా నాదినమాత్రవిధానాత్ .

కన్యామరణాశౌచమ్

అథకన్యామరణాశౌచమ్ । తత్రాపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ అమూఢాయాంతుకన్యాయాం సద్యశ్శౌచంవిధీయతే । ఏకాహం చూడితాయాంతుదత్తాయాం త్ర్యహమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ॥ వా ॥ మూఢాయామకరణే సద్యశ్శౌచం ప్రాగ్దానాదేకాహం దత్తానాం ప్రాక్పరిణయాత్త్ర్యహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆజన్మనస్తు చౌలాన్తం కన్యాయదివిపద్యతే । సద్యశ్శౌచం భవేత్తత్ర సర్వవర్ణేషునిత్యశః ॥ తతోవాగ్దానపర్యన్తం యావదేకాహమేవహి । తతః పరం ప్రవృద్ధాయాం త్రిరాత్రమితినిశ్చయః ॥ వాక్ప్రదానేకృతేతత్ర జ్ఞేయంచోభయతస్త్ర్యహమ్ । పితుర్వరస్యచతతోదత్తానాం భర్తురేవహి ॥ స్యాత్స్వజాత్యుక్తమాశౌచం మృతకేసూతకేతథా ॥ * ॥ ఇతి । తతోవాగ్దానపర్యన్తమిత్యాదేరర్థశ్చన్ద్రికాయాముక్తః — ॥ వా ॥ తతః - తస్మాచ్చౌలాత్ , వాగ్దానపర్యన్తంకన్యావిపత్తౌ , యావదేకాహమ్ - అహోరాత్రంయావత్ , తావదాశౌచమ్ । తతః పరమ్ - వాగ్దానాదూర్ధ్వమ్ , వివాహోత్కర్ష విషయే వాగ్దత్తావస్థయైవ ప్రవృద్ధాయామధికవయస్యపి త్రిరాత్రమేవేతినిశ్చయః । వాగ్దానే కృతే వివాహేచాకృతేయత్ర కన్యావిపద్యతే తత్ర , ఉభయతః - పక్షద్వయస్య , దినత్రయమ్ , తతః - వివాహాదూర్ధ్వమ్ , దత్తానామ్ - సమ్యక్ప్రతిపాదితానామ్ , మరణేఽపత్యజననే వా కేవలం భర్తృపక్షస్యస్వజాత్యుక్తందశాహమాశౌచంస్యాత్ । **వివాహోత్కర్షవత్ చూడాకరణవాగ్దానయోరుత్కర్షే " ఆచౌలాత్సద్యః " " ఆవాగ్దానాదేకాహమేవ " ఇతినిశ్చయోన్యాయసామ్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి ।**

అన్యేతు ॥ వా ॥ చౌలస్య కాలోపలక్షణత్వాద్రప్రాప్తతృతీయవర్షాయాః కన్యాయా మరణే సద్యశ్శౌచమ్, తృతీయవర్షమారభ్య కృతచూడాయా అకృతచూడాయా వా మరణే ఆవాగ్దానాదేకాహమ్, అకృతేఽపి వాగ్దానే గర్భాష్టమాబ్దాత్ప్రాగేకాహమ్, తతోఽప్యకృతే దానే అష్టమవర్షప్రభృతికన్యాసపిణ్డానాం త్రిరాత్రమాశౌచం భవతి, దానశబ్దస్య కాలోపలక్షణత్వాత్, "అష్టవర్షా భవేద్గౌరీ - గౌరీం వా వరయేత్కన్యామ్ - ద్వ్యష్టవర్షాఽష్టవర్షాం వా - వివాహస్త్వష్టవర్షాయాః కన్యాయాస్తు ప్రశస్యతే" ఇత్యాదివచనైః ప్రదానం ప్రత్యష్టమవర్షస్యైవ ముఖ్యకాలత్వావగమాత్ । యద్యప్యత్ర దానముపలక్షణమ్, తథాఽపి సాక్షాద్దానక్రియాయాం నిర్వృత్తాయామేవ వరపక్షస్యైతదఘం భవతి, అన్యథా వరపక్షస్యాసమ్బన్ధాత్ । అతోఽష్టమవర్షప్రభృత్యకృతే దానే పితృపక్షస్య కన్యాసపిణ్డస్య త్రిరాత్రమాశౌచమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాహుః । త్రిరాత్రమిత్యస్య దృష్టేరజస్యపవాదమాహాశ్వః — ॥ శ్లో ॥ పితృవేశ్మని యా నారీ రజః పశ్యత్యసంస్కృతా । తస్యాం మృతాయాం నాశౌచం కదాచిదపి శామ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । స్వజాత్యుక్తదశాహాదికాలాదర్వాక్కదాచిదపి న శామ్యతీత్యర్థః ॥ వా ॥ వాగ్దత్తాయా రజోదర్శనే "పితృవేశ్మని యా నారీ రజః పశ్యతి" ఇత్యాదివచనోక్తం ద్రష్టవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి చన్ద్రికాయాముక్తమ్ । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ ఆచౌలాత్సద్య ఆదానాన్నిశోర్ధ్వం త్వా వివాహతః । త్ర్యహం కన్యామృతౌ జ్ఞాతిష్వఘం పూర్ణం మృతావూఢ్యభవే ॥ త్రిరాత్రం వరతజ్జ్ఞాత్యోర్దత్తాయా మృతావఘమ్ । పూర్ణం భ్రాతుశ్చ పిత్రోశ్చ కన్యాబాల మృతౌ పదా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ కన్యామరణే త్రిపురుషవిషయజ్ఞాతీనామాచౌలకరణాద్వా చౌలకాలాద్వా స్నానేన శుద్ధిః, స్త్రీషు సాపిణ్డ్యం త్రిపూరుషమేవ, అప్రత్తాసు తతో వాగ్దానాదర్వాగేకాహమాశౌచమ్, తతో వివాహాదర్వాక్పతిపక్షేఽపి త్రిపూరుషపర్యన్తం త్రిరాత్రమ్, వాగ్దానాభావే వివాహనిశ్చయావధిరిత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ దత్తానూఢా చ కన్యా యా సంప్రాప్తా ద్వ్యాత్మగోత్రతః । ఉభయోర్వంశయోస్త్వేవ త్రిరాత్రమఘముచ్యతే ॥ * ॥ వా

రిపూర్వం వాచా దత్తా అనూఢా చ యా కన్యా తస్యా మృతౌ వంశద్వయస్య త్రిరాత్రమాశౌచమిత్యర్థః । తథా మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ వారిపూర్వం ప్రదత్తా యా యా నైవ ప్రతిపాదితా । అసంస్కృతా సా విజ్ఞేయా త్రిరాత్రముభయోస్సమమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీణామసంస్కృతానాంతు త్ర్యహాచ్ఛుధ్యన్తి బాన్ధవాః । యథోక్తేనైవ కల్పేన శుధ్యన్తి చ సనాభయః ॥ * ॥ ఇతి । బాన్ధవాః - వరసపిణ్డాః, పితృపక్షీయాః త్రిపురుషపర్యన్తాః కన్యాసపిణ్డాశ్చ, త్రిరాత్రేణ శుధ్యన్తి, సనాభయః - సోదరాః, తే మాతాపిత్రోరప్యుపలక్షణార్థాః, అతో మాతాపితృసోదరాస్తు యథోక్తేన కల్పేన శుధ్యన్తీత్యర్థః, “ ॥ శ్లో ॥ కన్యాబాలకుమారేభ్యస్త్ర్యహం పిణ్డోదకక్రియాః । కుర్యాద్దశాహమాశౌచం వర్తతే నాత్ర సంశయః ॥ ” ఇతి స్మృతేః । పితృభ్రాతౄణాం కన్యామృతౌ దశాహమాశౌచమిత్యాహుః । అపరే తు “ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్తాప్రత్తాసు యోషిత్సు సంస్కృతాసంస్కృతాసు చ । మాతాపిత్రోస్త్రిరాత్రం స్యాదితరేషాం యథావిధి ॥ ” ఇతి కార్ష్ణాజినిస్మరణాత్, “ ॥ శ్లో ॥ అప్రత్తాయాం మృతాయాం తు కన్యాయాం చ త్రిరాత్రకమ్ । ఆశౌచం బాన్ధవానాం తు పిత్రాదీనాం ప్రకీర్తితమ్ ॥ ” ఇతి మార్కణ్డేయస్మరణాచ్చ త్రిరాత్రమిత్యాహుః । యథాదేశాచారమత్ర వ్యవస్థా । కన్యాయాః ఖననాదిసంస్కారో బాలవదేవ ద్రష్టవ్యః, ఉదకాదికమపి తద్వదేవ । అత్ర గౌతమః — ॥ వా ॥ ఉదకదానం సపిణ్డైః కృతజటస్య తత్ స్త్రీణాం చైకే ప్రత్తానామ్ ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః — తత్ - ఉదకదానమ్, స్త్రీణాం చ కృతచౌలానాం కర్తవ్యమేకే మన్యన్తే, ప్రత్తానామేవ స్త్రీణాముదకదానం భర్తృపక్షే, అప్రత్తానాం తు నైవోదకదానమితి । బౌధాయనోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అప్రత్తాసు చ కన్యాసు ప్రత్తాస్వేకే హ కుర్వతే । లోకసఙ్గ్రహణార్థం హి తదమన్త్రాస్స్త్రియో మతాః ॥ * ॥ ఇతి.

ఊఢాయాస్సంస్కారాదిక్రమః

ఖననాదివికల్పోఽనూఢావిషయ ఏవ, ఊఢాసు తృతీయవర్షాత్ప్రాగపి దాహ ఏవ, “ ॥ శ్లో ॥ త్రివర్షాత్ప్రాగ్వివాహేఽపి మరణం యాతి కన్యకా । నిఖనేద్వాథవా దహేద్వాపి పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ ” ఇ

తిస్మరణాత్ । ఖననత్యాగయోస్సంస్కారత్వేఽపి పునర్విధానాద్దాహ
ఏవ పునస్సంస్కార ఇతి కేచిద్వ్యాచక్షతే । అపరేతు "ఖనిత్వా పునరుద్ధృత్యాప్యద
హేత్" ఇతి । తథాచ స్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ ఊనద్వివర్షాధరాయాస్తు ఊఢా
యాః ఖననం భవేత్ । ఉద్ధృత్య సన్దహేత్పశ్చాత్సపిణ్డ్యస్తం సమాచరే
త్ ॥ ఊనద్వివర్షకన్యాయాః పాణిగ్రహణకర్మణి । ఖనిత్వా నిక్షిపేద్యా
మం పునస్సంస్కర్తుమర్హతి ॥ * ॥ ఇతిచ । సపిణ్డీకరణాన్తం చ కర్మ కర్తవ్య
మ్ । తదుక్తం గృహ్యపరిశిష్టే — ॥ శ్లో ॥ అష్టమాద్ద్వాదశాదూర్ధ్వం
గృహస్థబ్రహ్మచారిణోః । సపిణ్డీకరణం కుర్యాన్న ప్రాగితియమోదితమ్॥
ద్వాదశాబ్దాదథాప్యర్వాగ్గృహస్థస్య సపిణ్డనమ్ । తథోఢాయాశ్చ కర్త
వ్యం ద్వాదశాత్పరమన్యథా ॥ * ॥ అన్యథా - అనూఢాయా ద్వాదశా
బ్దాత్పరం సపిణ్డనమిత్యర్థః । మార్కణ్డేయః — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీణాముపనయ
స్థానే వివాహః పరికీర్తితః । సర్వాప్యపక్రియాః కార్యాస్తత ఊర్ధ్వం సమన్త్రి
కాః ॥ ఉద్వాహితానాం నాశౌచం పితృపక్షే విధీయతే ॥ * ॥ పితృగో
త్రతః పిణ్డాశౌచనివృత్తౌ హేతుమాహ పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ దత్తా కన్యా
పరైవ భవతి ॥ * ॥ ఇతి । ఊఢాకన్యా భర్తృగోత్రైవ భవతీత్యర్థః, "॥ శ్లో ॥
ఏకత్వం సా గతా భర్తుః పిణ్డే గోత్రే చ సూతకే ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్.

స్వగృహే పుత్రీప్రసవాది నిమిత్తాశౌచమ్

అత్ర విశేషమాహ విష్ణుః — ॥ వా ॥ స్త్రీణాం వివాహస్సంస్కారః,
సంస్కృతాసు స్త్రీషు నాశౌచం పితృపక్షే, తత్ప్రసవమరణే చేత్పితృ
గేహే భవేతాం తదైకరాత్రం త్రిరాత్రం వా ॥ * ॥ ఇతి । స్వగృహే ప్ర
సవే మరణే వా పితృవ్యాదిబాన్ధవానామేకరాత్రమ్, పిత్రోస్త్రిరాత్ర
మిత్యర్థః । తథాచ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ దత్తా నారీ పితుర్గేహే సూయేతాఽ
థ మ్రియేత వా । తద్బన్ధువర్గస్త్వేకేన శుచిస్తజ్జనకస్త్రిభిః ॥ * ॥ ఇతి ॥ వా ॥
అత్ర జనకగ్రహణం జనన్యాస్సోదరభ్రాతౄణాం చ ప్రదర్శనార్థమ్, తే
న పితృగృహే ప్రసవే మాతాపితృసోదరాణాం త్రిరాత్రమ్, తత్రైవ ప్ర
సవే పితృవ్యమాతులాదిబన్ధూనామేకరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి చన్ద్రికాయాం
వ్యాఖ్యాతమ్ । భరద్వాజోఽపి — ॥ శ్లో ॥ బన్ధూనాం మాతులాదీనాం

ప్రసూతిర్మరణం గృహే । తేషామేకాహమాశౌచం పితుస్త్ర్యహమేవ
చ ॥ * ॥ ఇతి । దీపికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పితృగేహే మృతాయాంతు
ప్రత్తాయాం దుహితర్యపి । సూతాయాం చ త్ర్యహం పిత్రోస్తత్సుతా
నాం దినం భవేత్ ॥ పితృగేహే భవేదేవం దినమన్యత్ర నేష్యతే । స్వవే
శ్మని మృతాయాంతు తత్పిత్రోస్తు త్ర్యహం భవేత్ ॥ తదభావే తత్సుతా
నామేకస్మిన్ భవనే యది ॥ * ॥ ఇతి । షడశీతౌ — ॥ శ్లో ॥ యత్ర తూ
ఢా హి తా కన్యా పితృగేహే ప్రమీయతే । పిత్రోస్త్రిదినమన్యేషాం చా
హరిత్యేకమూచిరే ॥ పితుర్గేహాదతోఽన్యత్ర యదిపుత్రీ ప్రమీయతే । పక్షిణీత
త్పిత్రోస్తు నాన్యేషామితినిశ్చయః ॥ ఏవం భ్రాతృగృహే యత్ర భగినీవా
విపద్యతే । భ్రాతుస్త్రిదినమాశౌచం భ్రాతృపత్న్యాస్తునైవహి ॥ * ॥
ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ బన్ధుష్వహస్త్ర్యహం పిత్రోరూఢా తత్తద్గృ
హేయది । ప్రసూతాఽన్యగృహే సూతా మృతా వా తస్య నాస్త్యఘమ్ ॥ * ॥
ఇతి । అన్యగృహఇతి అన్యస్య గృహే అన్యా యది సూతా మృతా వా త
స్యాన్యస్యాఘం నాస్తీత్యర్థః । శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ గృహేమృతాసుద
త్తాసు ప్రసూతాసు త్ర్యహం తథా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే విశేషః —
॥ శ్లో ॥ యదికన్యా పితుర్గేహే పుమాంసం జనయేత్తదా । త్రిరాత్రం సూ
తకం పిత్రోః కన్యాసూతౌ తు పక్షిణీ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర చన్ద్రికాయామ్ —
॥ వా ॥ మాతాపిత్రోః స్వగృహే జననే మరణే వా త్రిరాత్రమ్ , గృహా
న్తరేఽపి మరణే త్రిరాత్రమ్ , ప్రసవే పిత్రోరపి నాస్త్యాశౌచమ్ , కార
ణాభావాత్ స్వగృహప్రసూతినిబన్ధనత్వాత్ త్రిరాత్రాశౌచస్య ॥ * ॥
ఇతి । అత్ర కేచిత్ ప్రసవార్థమర్థదానేనతి అన్యగృహే పుత్రీప్రసవేఽ
పి పితుస్త్ర్యహమనుష్ఠేయమితి లోకాచారానుసారిణో వదన్తి । బన్ధువ్యతి
రిక్తస్యాన్యస్య గృహే తుకస్యాశ్చిత్ప్రసవే మరణే వా తస్యాన్యస్య తద్గృహ
స్యాపి నాశౌచమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ శ్రోత్రియే తూపసంపన్నే త్రిరాత్రము
శుచిర్భవేత్ । అశ్రోత్రియే త్వహః కృత్స్నమనూచానే తథా గురౌ ॥ ”
ఇతిమనునా శ్రోత్రియాశ్రోత్రియపురుషోల్లేఖేనైవ గృహవాసిజననమ
రణాశౌచస్మరణాత్ , న స్త్రీమృతావిదం కించిదితి చ స్త్రీమరణే ఉపసంప

న్నాశౌచస్యనిషేధాత్, “ ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యాణిస్వామిసమ్బద్ధా స్తద
ఘేత్వశుచీని వై । స్వామిశుద్ధ్యైవశుధ్యన్తి వారిణాప్రోక్షితాన్యపి ॥ ” ఇ
తిస్మృత్యాపురుషస్యాశౌచ సమ్భవేస్వామి సమ్బద్ధద్వారా తద్గృహద్ర
వ్యకర్మణాం దృష్టత్వాత్ । అతః స్వామినఆశౌచాభావేతద్గృహస్యాపినా
శౌచమ్ । యత్తుస్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ నతావచ్ఛుధ్యతేభూమిర్యావత్త
త్స్యాదనిర్దశమ్ । నతత్రకర్మకుర్వీత పిత్ర్యదైవాదికంక్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి,
తత్ప్రేతక్రియాకరణే వేదితవ్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ దహనాన్తం గృహాశౌ
చం యత్రపిణ్డోదకక్రియా । దశరాత్ర మితిజ్ఞేయం ప్రేత స్తత్రైవతిష్ఠ
తి ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । అస్త్వేవంమృతివిషయే, ప్రసవేఅన్యస్యగృహ
స్యవాకథంసూతకాభావఇతిచేన్నైవమ్, గరీయసోఽపిశావాశౌచస్యాభావో
క్త్యాసూతకాభావస్యకైముత్యసిద్ధేః, తత్సద్భావేప్రమాణాభావాచ్చ ।
నహిక్వచిదపిబన్ధువ్యతిరిక్తస్యాన్యస్యగృహస్యవా ఆశౌచప్రతిపాదకంప్ర
మాణందృశ్యతే । అతః స్వామినఆశౌచేసతి తద్గృహే దైవపిత్ర్యాదికంక
ర్మనకార్యమ్, గృహస్వామిన ఆశౌచాభావేఽపి తత్ర ప్రేతక్రియాకర
ణే దైవపిత్ర్యాదికర్మనకర్తవ్యమ్, గృహస్వామినఆశౌచాభావే తత్రప్రే
తకార్యస్యాకరణే నప్రసవమరణనిమిత్తమాశౌచం గృహస్యేతినిర్ణయః.

ఉపనీతాశౌచమ్

అథోపనీతాశౌచమ్, తత్రయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ త్రిరాత్ర
మావ్రతాదేశాద్దశరాత్రమతః పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । వ్రతాదేశః - ఉపనయన
మ్ । తతోగర్భసప్తమాదష్టమాద్వాపరంబాల్యేయావనే వార్ధకేవామ
రణేదశరాత్రమాశౌచంభవతీత్యర్థః । తథాదీపికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥
అనుపేతఉపేతేవామృతేగర్భాష్టమేసమే । బ్రాహ్మణానాంసపిణ్డానాం
దశరాత్రమఘంభవేత్ ॥ * ॥ అస్మిన్విషయేమనురపి — ॥ శ్లో ॥ దశా
హంశావమాశౌచం సపిణ్డేషువిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చబ్రాహ్మణవిష
యమ్ “ ॥ శ్లో ॥ శుధ్యేద్విప్రోదశాహేన ద్వాదశాహేనభూమిపః । వై
శ్యఃపఞ్చదశాహేనశూద్రోమాసేనశుధ్యతి ॥ ” ఇతి తేనైవోక్తత్వా
త్ । పారస్కరశ్చ — ॥ వా ॥ ఉపనీతస్యపూర్ణాఘమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

యత్తుయాజ్ఞవల్క్యేనోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ త్రిరాత్రందశరాత్రంవా శావమాశౌచమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । తత్రత్రిరాత్రమిత్యేతత్ సమానోదకవిషయమ్। ఏవమేవబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ దశాహేనసపిణ్డాస్తు శుధ్యన్తి ప్రేతసూతకే । త్రిరాత్రేణసకుల్యాశ్చస్నాత్వాశుధ్యన్తిగోత్రజాః ॥*॥ ఇతి । సకుల్యాః - సమానోదకాః । సపిణ్డాదీనాంభేదః పూర్వమేవోక్తః । జాబాలిరపి — ॥ శ్లో ॥ సమానోదకానాం త్ర్యహంగోత్రజానామహః స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అతస్సపిణ్డానాంసప్తమపురుషావధికానామవిశేషేణదశరాత్రమ్ , సమానోదకానాంతు త్రిరాత్రమ్ । యత్పునశ్శఙ్ఖవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేదశరాత్రంస్యాత్షణ్ణిశాః పుంసిపఞ్చమే । షష్ఠే చతురహాచ్ఛుద్ధిస్సప్తమేత్వహరేవతు ॥ * ॥ ఇతి, తద్విగీతత్వాన్నాదరణీయమ్ , యద్యప్యవిగీతమ్ , తథాపిమధుపర్కాఙ్గపశ్వాలమ్భవల్లోకవిద్విష్టత్వాన్నానుష్ఠేయమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ అస్వర్గ్యం లోకవిద్విష్టం ధర్మమప్యాచరేన్నతు ॥ ” ఇతి మనుస్మరణాత్ । “ నచసప్తమే ప్రత్యాసన్నే సపిణ్డపక్షే దూరావిప్రకృష్టాష్టమాదిషు సమానోదకేషు త్ర్యహఇతి యుక్తమ్ ” ఇతివిజ్ఞానేశ్వరేణోక్తమ్ । యదపిమనునోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ దశాహంశావమాశౌచంసపిణ్డేషువిధీయతే । అర్వాక్సఞ్చయనాదస్థ్నాంత్ర్యహమేకాహమేవవా ॥*॥ ఇతి, తత్ “ ॥ శ్లో ॥ కుసూలధాన్యకో వాస్యాత్కుమ్భీధాన్యకఏవ వా । త్ర్యైహికోవాపిభవేదశ్వస్తనికఏవవా ॥ ” ఇతి తత్ప్రతిపాదితచతుర్విధగృహస్థాభిప్రాయమితివిజ్ఞానేశ్వరేణైవోక్తమ్ । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏకాహాచ్ఛుధ్యతేవిప్రోయోఽగ్నివేదసమన్వితః । త్ర్యహాత్కేవలవేదస్తు నిర్గుణోదశభిర్దినైః ॥ జన్మకర్మపరిభ్రష్టస్సన్ధ్యోపాసనవర్జితః । నామధారకవిప్రస్తు దశాహం సూతకీభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । “ అగ్నిశబ్దేన ఆవహనీయాదయోఽగృహ్యన్తే , అయమాశౌచసఙ్కోచోబహుతరసఙ్గ్రహస్య సఙ్కుచితవృత్తేః ప్రతిగ్రహాదౌ ద్రష్టవ్యః , ఏవంచసత్యేకాహవిధానమశ్వస్తనికవిషయమ్ , త్ర్యహవిధానంత్ర్యైహికవిషయమ్ , అసఙ్కుచితవృత్తేస్తు దశాహమితివ్యవస్థా । అగ్నివేదసమన్వితత్వమశ్వస్తనికస్య , ఏకాహాశౌచవిధిస్తుత్యర్థః , జన్మకర్మపరిభ్రష్టః - గర్భాధానాదిసంస్కారరహితః,

సన్ధ్యోపాసనాదినిత్యనైమిత్తికాన్యకుర్వాణః , అతఏవాసౌనామధారకవి
ప్రోభవతి , తస్యాపిదశాహమేవాశౌచమ్ " ఇతి మాధవీయేవ్యాఖ్యాతమ్।
ఉక్తార్థాభిప్రాయేణైవ బృహస్పతిరపి — ॥ శ్లో ॥ త్రిరాత్రేణవిశు
ధ్యేతవిప్రో వేదాగ్నిసంయుతః । పఞ్చాహేనాగ్నిహీనస్తుదశాహాద్బ్రా
హ్మణబ్రువః ॥ * ॥ పితామహోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఏతజ్జ్ఞాత్వాతుమే
ధావీ జపం హోమంకరోతియః । నభవేత్సూతకంతస్య మృతకంచనవిద్య
తే ॥ * ॥ ఏతత్ - గాయత్రీయాథార్థ్యమ్ । దక్షోఽపి — ॥ శ్లో ॥ య
థార్థతోవిజానాతి వేదమఙ్గైస్సమన్వితమ్ । సకల్పంసరహస్యంచక్రియా
వాంశ్చేన్నసూతకమ్ ॥ * ॥ దేవలోఽపి — ॥ శ్లో ॥ చత్వార్యధీతవేదా
నా మహాన్యాశౌచమిష్యతే । వేదాగ్నియుక్తవిప్రస్యత్ర్యహమాశౌచ
మిష్యతే ॥ ఏతాభ్యాం శ్రుతయుక్తస్య దినమేకం విధీయతే । ఏతైస్సా
కంకర్మణాయుక్తస్సద్యశ్శుచిరసంశయమ్ ॥ అస్నాత్వాచాప్యహుత్వా
చ అదత్వాచతథాద్విజః । ఏవం విధస్యవిప్రస్యసర్వదా సూతకం భవే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ దశాహస్థానే త్రిరాత్రపక్షి
ణ్యేకాహ సద్యశ్శౌచపరాణి వాక్యాన్యాపద్విషయాణీతియోజ్యాని , స
మానోదకవిషయాశ్చ సఙ్కుచితాశౌచకల్పాః పక్షిణ్యేకాహసద్యశ్శౌచ
రూపాఆపద్విషయాః ॥ * ॥ ఇతి । “ ఏవమాదికోఽఘసఙ్కోచోయుగాన్త
రవిషయః " ఇతిస్మృతిరత్నే । తథాచహారీతః — ॥ శ్లో ॥ దశాహ
మేవవిప్రస్యసపిణ్డమరణేసతి । కల్పాన్తరాణికుర్వాణః కలౌవ్యామోహకి
ల్బిషీ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామపి — ॥ శ్లో ॥ వానప్రస్థాశ్రమ
స్యాపి ప్రవేశోవిధిచోదితః । వృత్తస్వాధ్యాయసాపేక్షమఘసఙ్కోచ
నం తథా ॥ ఏతానిలోకగుప్త్యర్థంకలేరాదౌమహాత్మభిః । నివర్తితానిక
ర్మాణివ్యవస్థాపూర్వకంబుధైః ॥ * ॥ ఇతి । అతోగుణవతోనిర్గుణస్యాపిస
పిణ్డస్యదశాహమేవాశౌచమ్ , సమానోదకస్యత్ర్యహమితివివేకః .

బ్రహ్మచారిణస్సద్యశ్శౌచమ్

బ్రహ్మచర్యోత్తరకాలంకృతసమావర్తనస్యాశౌచమాహ మనుః—
॥ శ్లో ॥ ఆదిష్టీనోదకంకుర్యాదావ్రతస్యసమాపనాత్ । సమాప్తేతూద

కం కృత్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిష్టమ్ - వ్రతమ్, తద్వానాదిష్టీ బ్రహ్మచారీ, వ్రతస్య - బ్రహ్మచర్యస్య, ఆసమాపనాత్పిత్రాదివ్యతిరిక్తస్యనోదకంకుర్యాత్ । పిత్రాదినిర్హారేకుర్యాదేవ, “ ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యంస్వముపాధ్యాయం పితరం మాతరంగురుమ్ । నిర్హృత్యతువ్రతీప్రేతంనవ్రతేనవియుజ్యతే ॥ మాతామహంమాతులంచ తత్పత్న్యౌచానపత్యకే । వ్రతీసంస్కారుతేయస్తువ్రతలోపోనతస్యహి ॥ బ్రహ్మచారీయదాకుర్యాత్పిణ్డనిర్వాపణంపితుః । తావత్కాలంతదాశౌచంతతస్స్నాత్వావిశుధ్యతి ॥ ఆచార్యపిత్రుపాధ్యాయాన్నిర్హృత్యాపి వ్రతీవ్రతీ । సకటాన్నం తునాశ్నీయాన్నచతైస్సహసంవసేత్ ॥ దహనాదిసపిణ్డ్యన్తం బ్రహ్మచారీకరోతిచేత్ । అన్యత్రమాతాపిత్రోస్స్యాదుపనీయపునర్వ్రతీ ॥ ఆచార్యంస్వముపాధ్యాయం గురుం వాపితరంచవా । మాతరంవా స్వయందగ్ధ్వా వ్రతస్థస్తత్రభోజనమ్ ॥ కృత్వాపతతియత్తస్మాత్ప్రేతాన్నంనాత్రభక్షయేత్ । అన్యత్రభోజనంకుర్యాన్నచతైస్సహసంవిశేత్ ॥ ఏకాహమశుచిర్భూత్వాద్వితీయేఽహనిశుధ్యతి ॥” ఇతి మనుభృగుయాజ్ఞవల్క్యాదిస్మరణాత్ । సమాప్తేతూదకంకృత్వేతి, సమాప్తేబ్రహ్మచర్యేకృతసమావర్తనస్య సపిణ్డమరణేసతి త్రిరాత్రమాశౌచంభవేదిత్యర్థః । తథామానవేవ్యాఖ్యానేస్మృతిరత్నేచ — ॥ వా ॥ సమాప్తేబ్రహ్మచర్యేకృతసమావర్తనస్యాకృతవివాహస్యాయం త్రిరాత్రవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ “ ॥ శ్లో ॥ అనాశ్రమీనతిష్ఠేత్తు దినమేకమపిద్విజః ” ఇతి వచనేసత్యపి త్రిరాత్రాశౌచవిధాయకవిశేషవచనేన త్రిరాత్రాశౌచోదకదానానన్తరమేవోద్వాహ ఇతియుక్తమ్ । విజ్ఞానేశ్వరీయే విశేషః — ॥ వా ॥ బ్రహ్మచర్యోత్తరకాలం పూర్వమృతానాం సపిణ్డానా ముదకదానమాశౌచం చ కుర్యాదేవ ॥ * ॥ యదాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ ఆదిష్టీనోదకంకుర్యాదావ్రతస్య సమాపనాత్ । సమాప్తేతూదకంకృత్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఆదిష్టీతి “ బ్రహ్మచార్యసి, అపోశాన, కర్మకురు, మాదివాస్వాప్సీః ” ఇత్యాదివ్రతాదేశయోగ్యో బ్రహ్మచార్యుచ్యతే । ఆచార్యః పునరేవమన్యతే, “ ఆదిష్టీతి ప్రశ్రాన్తప్రాయశ్చిత్తః కథ్యతే, తస్యైవాయముద

కదానాదినిషేధః, ప్రాయశ్చిత్తరూపవ్రతసమాప్త్యుత్తరకాలముదకదానాశౌచవిధిః" ఇతి। దశటీకాయాంతు — ॥ వా ॥ కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణవేదపారాయణబ్రహ్మచర్యవివాహయజ్ఞాది పరిసమాప్తిర్యదా ఆశౌచకాలమధ్యేస్యాత్తదా శేషాశౌచమనుష్ఠేయమ్, యస్యాశౌచకాలాదూర్ధ్వం పరిసమాప్తిస్స్యాత్తదామరణవిషయేఅతిక్రాన్తాశౌచమనుష్ఠేయమ్। అత్ర మనుః "ఆదిష్టీనోదకంకుర్యాత్" ఇతి। వ్రతమస్యాదిష్టమిత్యాదిష్టీ వ్రతీ బ్రహ్మచారీ, సబుత్విఙ్దీక్షితానామప్యుపలక్షణార్థః, అత్రసమాప్తేతూదకంకృత్వేత్యేతత్, "అతిక్రాన్తేదశాహేచత్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్" ఇత్యస్యానువాదకమ్, అతోవ్రతీనాం జ్ఞాతిమరణేసతి సంవత్సరాదూర్ధ్వం వ్రతసమాప్తిశ్చేత్సద్యశ్శౌచమేవ ॥ * ॥ ఇతి। శతకేఽపి — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రాదీనాంసమాప్తిశ్చేదఘేశిష్టాహమిష్యతే। తద్బహిశ్చేత్త్ర్యహోఽబ్దాదిసాద్యదిత్యాహభగవాన్మనుః ॥ * ॥ ఇతి। తద్వ్యాఖ్యానే — ॥ వా ॥ ఆదిశబ్దేనవేదపారాయణప్రాయశ్చిత్తవ్రతాదీనాముపసఙ్గ్రహః, తేషాం సమాప్తిర్యద్యఘమధ్యేస్యాత్తదాశిష్టాహవిధిర్భవతి, తత్పరంచేత్సమాప్తిస్తదా "త్రిరాత్రంత్రిషుమాసేషు" ఇత్యుక్తవిధిస్స్యాత్। తథాఽఽహ మనుః " ॥ శ్లో ॥ ఆదిష్టీనోదకంకుర్యాదావ్రతస్యసమాపనాత్। సమాప్తేతూదకంకృత్వాత్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥" ఇతి। త్రిరాత్రమితి పక్షిణ్యాదేరప్యుపలక్షణమ్। కృచ్ఛ్రవ్రతాదికమస్యాదిష్టమిత్యాదిష్టీవ్రతీ బ్రహ్మచారీచ, బ్రహ్మచర్యవ్రతస్యాస్యాదిష్టత్వాత్, అతోవ్రతసమాప్తిపర్యన్తం ఆదిష్టీఉదకమాశౌచంచ నకుర్యాత్, వత్సరమధ్యేతత్సమాప్తౌత్ర్యహోద్యాశౌచముదకదానంచకుర్యాత్, తత్పరంతూదకమాత్రమేవ, "సర్వేషాం వత్సరేపూర్ణేప్రేతేదత్వోదకంశుచిః" ఇతియాజ్ఞవల్క్యస్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి। ఏవం చాఘమధ్యేబ్రహ్మచర్యసమాప్తౌశిష్టాహవిధిః, అథాత్పరంవత్సరమధ్యేబ్రహ్మచర్యసమాప్తౌత్ర్యహపక్షిణ్యహోరాత్రవిధిరుదకంచ, వత్సరాత్పరం తత్సమాప్తౌఉదకమాత్రమెవేతివిజ్ఞానేశ్వరాదిభిరుక్తమ్। ఏతచ్చశిష్టాచారవిరుద్ధమ్, నహివివాహోత్పూర్వ్యంత్ర్యహోద్యాశౌచముదకదానంచానుతిష్ఠన్తి, అతః "సమాప్తేతూదకం

కృత్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ '' ఇతి, కృతసమావర్తనస్యాకృతవివాహస్యాయమపూర్వస్త్రిరాత్రవిధిరితి యదుక్తమ్, తదేవయుక్తమిత్యాహుః.

అనౌరసపుత్రజననాద్యాశౌచమ్

అనౌరసపుత్రజననాద్యాశౌచమాహ విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ అనౌరసేషుపుత్రేషుజాతేషుచమృతేషుచ । త్రిరాత్రేణభవేచ్ఛుద్ధిరేకాహాత్తుసపిణ్డతః ॥ పరపూర్వాసుభార్యాసుప్రసూతాసుమృతాసుచ ॥ * ॥ ఇతి । అనౌరసాః - క్షేత్రజాదయః । తానాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ ఔరసః క్షేత్రజశ్చైవదత్తః కృత్రిమ ఏవచ । గూఢోత్పన్నోఽపవిద్ధశ్చ దాయాదా బాన్ధవాస్తుషట్ ॥ కానీనశ్చ సహోఢశ్చక్రీతః పౌనర్భవస్తథా । స్వయంజాతశ్చశూద్రశ్చషడదాయాదబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతేషు క్షేత్రజాదిషుజాతేషుమృతేషుచ దత్తాదిషు మృతేషు ద్వివిధయోరపి పిత్రోస్త్రిరాత్రేణశుద్ధిః, ఉభయవిధజ్ఞాతేరేకాహాచ్ఛుద్ధిరిత్యర్థః । పరః - వర్తమానభర్తురన్యః, పూర్వోభర్తా యస్యాస్సా పరపూర్వా, పునర్భూరితి యావత్ । పరపూర్వభార్యామరణే పూర్వపరయోర్భర్త్రోస్త్రిరాత్రమ్, ఉభయవిధసపిణ్డానామహోరాత్రమాశౌచమిత్యర్థః । తథాచహారీతః — ॥ శ్లో ॥ పరపూర్వాసుభార్యాసు పుత్రేషుకృతకేషుచ । మాతామహే త్రిరాత్రంస్యాదేకాహస్తుసపిణ్డతః ॥ * ॥ ఇతి । కృతకపుత్రః - జన్మవ్యతిరిక్తైః కారణైర్గృహీతో దత్తాదిః । వాక్యార్థస్తు - మాతామహేమృతే దౌహిత్రస్య త్రిరాత్రమ్, పరపూర్వామరణే భర్తుస్త్రిరాత్రమ్, కృతకపుత్రమరణే ప్రతిగృహీత్రాదిరూపపితుస్త్రిరాత్రమ్, తత్సపిణ్డానామహోరాత్రమాశౌచమితి । స్వైరిణీభర్తౄణామపి త్రిరాత్రమాహ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ పరపూర్వాసుభార్యాసుపుత్రేషుకృతకేషుచ । త్రిరాత్రంస్యాత్తథాచార్యేస్వభార్యాస్వన్యగాసుచ ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనౌరసేషుపుత్రేషుభార్యాస్వన్యగతాసుచ । పరపూర్వాసుచస్వాసు త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ సూతకేమృతకేచైవ త్రిరాత్రంపరపూర్వయోః । ఏకాహస్తుసపిణ్డానాం త్రిరాత్రం యత్రవైపితుః ॥ * ॥ ఇతి । జనకరూప పితురపి త్రిరాత్రమాహ మనుః —

॥ శ్లో ॥ బైజికాదభిసమ్బన్ధా దనురున్ధ్యాదఘం త్ర్యహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అనుపనీత క్షేత్రజాదివిషయే ప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ అన్యాశ్రితేషు దారేషు పరనారీసుతేషు చ । గోత్రిణస్స్నానశుద్ధాస్స్యుస్త్రిరాత్రేణైవ తత్పితా ॥ * ॥ ఇతి । భిన్నపితృకసోదరవిషయే మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ మాత్రైకయా ద్విపితృకౌ భ్రాతరావన్యగోచరౌ । ఏకాహం సూతకే ప్రోక్తం త్రిరాత్రం మృతకే తయోః ॥ * ॥ సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ జననే క్షేత్రజాదీనాం తత్పిత్రోస్త్ర్యహమిష్యతే । తత్ జ్ఞాత్యోర్దినమేవేత్థముపేతానాం మృతౌ న చేత్ ॥ పిత్రోస్త్ర్యహం తయోస్సద్యస్త్ర్యహం తేషాం పితృక్షయే ॥ * ॥ ఇతి । క్షేత్రజాదీనాముపేతానాం మృతౌ, ఇత్థమేవ - పిత్రోస్త్ర్యహం తత్ జ్ఞాత్యోర్దినమిత్యుక్తమేవ ; న చేత్ - అనుపనీతానాం మృతౌ, పిత్రోస్త్ర్యహమ్, తయోః - తత్ జ్ఞాత్యోః, సద్యశ్శౌచమ్, పిత్రోః క్షయే క్షేత్రజదత్తాదీనామపి త్ర్యహమిత్యర్థః । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ పరాశ్రితాయా భార్యాయా మృతౌ పత్యుస్త్రిరాత్రకమ్ । తత్పుత్రయోర్దినం తస్యాస్త్ర్యహం భర్త్రోశ్చ సంస్థితౌ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యస్తు — ॥ శ్లో ॥ అనౌరసేషు పుత్రేషు భార్యాస్వన్యగతాసు చ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ అహరిత్యనువర్తతే, అనౌరసాః - క్షేత్రజదత్తాదయః, తేషు జాతేషు ఉపరతేషు వా పిత్రోరహోరాత్రమాశౌచమ్, భార్యాసు, అన్యగతాసు - అన్యం ప్రతిలోమవ్యతిరిక్తమాశ్రితాసు, అతీతాసు చాహోరాత్రమేవ, న పునస్సత్యపి సాపిణ్డ్యే దశరాత్రమ్ । ప్రతిలోమమాశ్రితాసు త్వాశౌచాభావ ఏవ, “ ॥ శ్లో ॥ పాషణ్డానాశ్రితాస్స్తేనా భర్తృఘ్న్యః కామగాశ్చ యాః ॥ ” ఇత్యనేన ప్రతిషేధాత్ । విష్ణ్వాద్యుక్తత్రిరాత్రస్య యాజ్ఞవల్క్యోక్తైకరాత్రస్య చ సన్నిధివిదేశస్థాపేక్షయా వ్యవస్థా । యదా పితుస్త్రిరాత్రం తదా సపిణ్డానామేకరాత్రమ్, అన్యథా సద్యశ్శౌచమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాహస్తు సపిణ్డానాం త్రిరాత్రం యత్ర వై పితుః ॥ ” ఇతి మరీచిస్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం చ దత్తస్య స్వకురణౌజనయిత్ప్రతిగృహీతృరూపపిత్రోస్త్రిరాత్రమాశౌచమ్, ద్వయోరపిణ్డాత్యోరేకరాత్రమ్, పిత్రోర్ద్విప్రవిధయోర్మరణే దత్తస్య త్రిరాత్రమ్, ఉభయవి

ధజ్ఞాతిమరణే చైకరాత్రమితిస్థితమ్ । ఏతచ్చద్విగోత్రకదత్తవిషయమిత్యే కే - ఉపనయనానన్తరందత్తోద్విగోత్రకః । తథాచస్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ జనకస్యతుగోత్రేణ హ్యుపనీతోద్విగోత్రకః ॥ * ॥ ఏవమోపనయనాత్పూ ర్వం సంప్రతిజ్ఞాతగోత్రశ్చేదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ ఉపనే తుర్భజేద్గోత్రమసంప్రజ్ఞాతగోత్రవాన్ । సమ్ప్రతిజ్ఞాతగోత్రశ్చేదు భయం దత్తపుత్రవత్ ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ వా ॥ అథదత్తక్రీ తకృత్రిమపుత్రికాపుత్రాః పరిగ్రహేణార్షేణజాతాః తేసంహాతగోత్రా ద్వ్యాముష్యాయణాభవన్తి ॥ * ॥ ఇతి । ఉపనయనాత్పూర్వం దత్తస్యజ నయితృగోత్రాశౌచసమ్బన్ధో నాస్తి । తథాచమనుః — ॥ శ్లో ॥ గోత్ర రిక్థేజనయితుర్నహరేద్దత్త్రిమస్సుతః । గోత్రరిక్థానుగః పిణ్డోవ్యపైతిదదత స్స్వయమ్ ॥ * ॥ మరీచిరపి — ॥ శ్లో ॥ గోత్రాన్తరప్రవిష్టానాం దాయ ఆశౌచమేవచ । జ్ఞాతిత్వం చనివర్తన్తే తత్కులేసర్వమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గోత్రాన్తరప్రవిష్టాస్తుసంస్కార్యాస్తత్కు లేనతు । జననేనైవపితరోదానేనైవనివర్తితాః ॥ దత్తస్యపరివేత్తృత్వమా శౌచం దాయఏవచ । గృహీతృగోత్రాత్సక్షాద్విహ్యం శ్రౌతం స్మార్తం తథై వచ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచోపనయనాత్పూర్వం దత్తస్యపితృభ్రాతృజ్ఞాతిమ రణేదశాహమాశౌచమ్, దత్తమరణేఽపి తేషాం దశాహమస్తి, అతఏవప్ర తిగృహీతృమరణేదశాహమధ్యేదర్శాగమే దశాహేనైవదత్తకర్తృకపిణ్డో దకసమాపనం స్మర్యతే, ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యేయదిదర్శ ఆపతేద్దమ్యర్ధశా హం తిలవారిపిణ్డమ్ । పుత్రీసుతోదత్తకఔరసశ్చ శేషాస్సుతాస్తత్రసమాప యేయుః ॥ * ॥ ఇతి । గాలవోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దౌహిత్రః పుత్రికాపు త్రోదత్తకోహ్యౌరసస్తథా । ఉదకం పిణ్డదానంచ యథాకాలం సమాచరే త్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యద్యమాన్తర్దశాహేస్యాద్దౌ రసోదత్తకృత్రిమః । పిణ్డోదకం దశాహేఽహ్నిదద్యురన్యేత్వమాతిథా ॥*॥ ఇతి । అన్యథాదశాహాశౌచాభావే "యావదాశౌచముదకమ్" ఇతి విష్ణు స్మరణేన త్రిరాత్రేణైవసర్వదాసమాపనప్రసఙ్గః । తథాకృతచౌళభిన్నో దరభ్రాతృమరణేదత్తస్యదశాహాశౌచముక్తం బృహస్పతినా — ॥ శ్లో ॥

న్నోదరాణాం భ్రాతౄణాం జాతదన్తైమృతేత్ర్యహమ్ । దశాహంకృతచౌళే తుదత్తాదీనాంవిధీయతె ॥ ఇత్యాహుః । అపరేతు — ॥వా॥ దశాహమధ్యేద ర్శ్యాగమే దశాహేన సమాపనం కృతచౌళభ్రాతృమరణె దత్తస్యదశాహాశౌ చంచసంస్కర్తృవిషయమ్ , అన్యథాత్ర్యహమ్; “ ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోః క్రియాంఃకుర్యాదౌరసోయదిపుత్రకః । కులాన్తరప్రవిష్టానామాశౌచంత్ర్య హమెవతు ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । అత్రసపిణ్డానామేకరాత్రమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాహస్తుసపిణ్డానాంత్రిరాత్రంయత్రవైపితుః ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । జనయితుః పుత్రపౌత్రప్రపౌత్రాభావేదత్తఏవమాతాపిత్రోర్మర ణేదశాహమాశౌచం దాహాదిసర్వం ప్రేతపితృకృత్యం ప్రత్యబ్దంతన్మృ తాహేపార్వణంచకుర్యాత్ , పుత్రాదిరహితసోదరభ్రాతృమరణేఽపి సఏవసర్వంకుర్యాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ పూర్వభ్రాతుః పితుశ్చౌర్ధ్వకృత్యంస్వ త్వంచదత్తకే । ” ఇతిస్మరణాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ దత్తస్యజనకాపత్యేమృతేఽథజన కేఽపివా । సంస్కారాద్యఖిలంకృత్వాదత్తోరిక్థమవాప్నుయాత్ ॥ ” ఇ తిస్మరణాత్ । జనయితుఃపుత్రాన్తరసద్భావేతన్మరణెదత్తస్యత్ర్యహమాశౌ చమ్ , దత్తమరణెఽపిత్రిరాత్రమాశౌచమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ బైజికాదభిసమ్బ న్ధాదనురున్ధ్యాదఘంత్ర్యహమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ ॥ వా ॥ “ నజ్యేష్ఠం పుత్రందద్యాత్ప్రతిగృహ్ణీయాద్వా ” ఇతినిషేధోల్లఙ్ఘనేన మోహవశా జ్జ్యేష్ఠపుత్రస్యదానేపుత్రాన్తరసద్భావేఽపి జ్యేష్ఠఏవదత్తోజనయితుర్దా హాదిసర్వంకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి త్రికాణ్డ్యాముక్తమ్ । తథాపారస్కరః — దత్తోఽపినత్యజెత్పిత్ర్యం ధనంగోత్రంచసర్వదా । దత్తస్యతూభయత్రా పి సమ్బన్ధోమనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । అయమేవోభయధనగ్రాహీద్వ్యా ముష్యాయణఇతి కేచిదాహుః । పూర్వోక్తరీత్యాఉపనయనానన్తరం దత్త ఇత్యన్యే । దత్తమాత్రస్యద్వ్యాముష్యాయణత్వాభిధానమ్ “ ॥ శ్లో ॥ గో త్రాన్తరప్రవిష్టానాం దాయఆశౌచమెవచ । జ్ఞాతిత్వంచనివర్తన్తే ॥ ” ఇ త్యాదిపూర్వోక్తమన్వాదివచనవిరోధాదుపేక్ష్యమ్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దత్తస్యపుత్రజననె మరణెపూర్వగోత్రిణామ్ । స్నానమాత్రం సచేలంస్యాన్నాశౌచం విద్యతేక్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రపరిగ్రహానన్త

రమౌరసపుత్రజననేకనిష్ఠోఽప్యౌరసపవపిత్రోర్దాహాదికుర్యాత్, " ॥శ్లో॥ ఔరసేతుసముత్పన్నేదత్తోజ్యేష్ఠోనచేష్యతే । న్యూనోఽపివయసాపిత్రోః కుర్యాదేవౌరసస్సుతః ॥ " ఇతిస్మరణాత్

వివాహితస్త్రీవిషయెపిత్రాద్యాశౌచమ్

పిత్రోర్మరణేసంస్కృతానాం స్త్రీణామాశౌచమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరుపరమేస్త్రీణామూఢానాంతుకిథంభవేత్ । త్రిరాత్రేణైవ శుద్ధిస్స్యాదిత్యాహభగవాన్యమః ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రోర్మృతౌపుత్రీణామూఢానాం త్రిరాత్రేణశుద్ధిః, తాసాంచమృతౌపిత్రోస్త్రిరాత్రేణైవశుద్ధిరిత్యేవకారార్థః, " త్రిరాత్రేణైవతత్పితా " ఇతి ప్రజాపతిస్మరణాత్, " పుత్ర్యాస్త్రిరాత్రమాశౌచం తత్రభోజనేచకృతెదశాహంభవతి " ఇతి భరద్వాజస్మరణాచ్చ । ఏతచ్చత్ర్యహవిధానంసన్నిధావేవ, " ॥శ్లో॥ పిత్రోః స్వసరితద్వచ్చ పక్షిణీం క్షపయేన్నిశామ్ ॥ " ఇతి పరోక్షే పక్షిణీవిధానాత్ । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ పరోక్షే పక్షిణీ నోచేత్త్ర్యహం ప్రేతాన్నభోజనే । దశరాత్రంమృతౌపుత్ర్యాః పిత్రోశ్చాన్యోన్యమిత్యఘమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

దౌహిత్రమాతామహాచార్యమాతృష్వస్రాదివిషయాశౌచమ్

దౌహిత్రాదిమరణేవృద్ధమనుః — ॥ శ్లో ॥ సంస్థితేపక్షిణీంరాత్రిం దౌహిత్రేభగినీసుతే । సంస్కృతేతుత్రిరాత్రంస్యాదితిధర్మోవ్యవస్థితః ॥*॥ ఇతి । దౌహిత్రె, భగినీసుతేవా, ఉపనయనసంస్కృతేమృతే మాతామహమాతామహ్యాచార్యమాతృష్వసృమాతులయోశ్చ త్రిరాత్రమాశౌచం భవతి, ఉపనయనాసంస్కృతేకృతేచౌళేపక్షిణీ, చౌలాత్పూర్వంతుభాగినేయాదిమరణే మాతులాదేస్సద్యశ్శౌచస్యచన్ద్రికాయాముక్తత్వాత్ । పక్షిణీంరాత్రిమ్ - ఆగామివర్తమానాహర్యుక్తాంరాత్రిమ్, మాతామహాదిః క్షపయేదిత్యర్థః । ఏవంచస్వస్రీయస్యమృతావేవవ్రతాత్ప్రాగ్మాతృష్వసృమాతులయోః పక్షిణీవిధానాత్ అనుపనీతయోస్తయోర్మృతౌతస్యసద్యశ్శౌచమెవేతిజ్ఞెయమ్ । మాతామహాదీనాంమరణేదౌహిత్రాదీనాంత్రిరాత్రమ్ । తథాచబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహంమాతా

మహాచార్యశ్రోత్రియేష్వశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఆచార్యో౽త్రాసపిణ్డస్స న్నుపనయనాదికర్తా " ॥ శ్లో ॥ ఉపనీయతుయశ్శిష్యం వేదమధ్యాపయేద్ద్విజః । సకల్పంసరహస్యంచతమాచార్యం ప్రచక్షతే ॥ " ఇత్యుక్తలక్షణః, శ్రోత్రియస్స్వైకశాఖాధ్యాయీ, మైత్రీప్రాతివేశ్యత్వాదినోపసమ్పన్నః, " ॥ శ్లో ॥ శ్రోత్రియేతూపసమ్పన్నే త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ " ఇతి మనుస్మరణాత్, " ॥ శ్లో ॥ గృహేయస్యమృతః కశ్చిదసపిణ్డః కథంచన । తస్యాప్యశౌచంవిజ్ఞేయంత్రిరాత్రంనాత్రసంశయః ॥ " ఇత్యఙ్గిరస్స్మరణాచ్చ । విష్ణుః — ॥ వా ॥ ఆచార్యమాతామహయోర్వ్యతీతౌత్రిరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనో౽పి — ॥ వా ॥ గురౌచాసపిణ్డేత్రిరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గురురత్రాచార్యః, సపిణ్డోగురుః పితా, తమపరమేడశాహాపవ । యస్తుపితాపుత్రానుతావద్యసంస్కృత్యవేదార్థం గ్రాహయిత్వావృత్తించవిదధాతి, తస్యమహాగురుత్వాత్తస్మిఉపగమె, " ద్వాదశరాత్రం మహాగురౌదానాధ్యయనేవర్జయేరన్ " ఇత్యాశ్వలాయనోక్తంద్రష్టవ్యమ్ । మనుః — ॥ శ్లో ॥ త్రిరాత్రమాహురాశౌచమాచార్యేసంస్థితేసతి । తస్యపుత్రేచపత్న్యాంచదివారాత్రమితిస్థితిః ॥ * ॥ ఏతచ్చత్రిరాత్రాశౌచం పరకర్తృకదాహాదౌద్రష్టవ్యమ్ । స్వకర్తృకేతుమనురేవాహ — ॥ శ్లో ॥ గురోః ప్రేతస్యశిష్యస్తుపితృమేధం సమాచరన్ । ప్రేతాహారైస్సమంతత్రదశరాత్రేణశుధ్యతి ॥ * ॥ ప్రేతాహారైః - ప్రేతాన్నభోజిభిస్సపిణ్డైరితియావత్ । అత్రచన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ శిష్యేదశరాత్రాశౌచస్య పితృమేధకర్తృత్వప్రయుక్తత్వాద్దాహిత్రాదావపి పితృమెధకర్తృత్వేదశరాత్రంవేదితవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాతృష్వస్రాదౌత్రిరాత్రమాహప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ మాతృష్వసామాతులయోశ్శ్వశ్రూశ్వశురయోర్గురౌ । మృతేచర్త్విజియాజ్యేచత్రిరాత్రేణవిశుధ్యతి ॥ * ॥ అత్రచన్ద్రికాయామ్ — ॥ వా ॥ మాతృష్వస్రాదిషువక్ష్యమాణపక్షిణ్యాశౌచవిరోధపరిహారాయకించిద్విశేషణంకల్ప్యమ్, తత్రమాతృష్వసామాతులయోర్భగినీసుతసన్నిధాత్రోశ్శ్వశ్రూశ్వశురయోర్జామాతృపోషకయోః, గురావుపనయనాదికర్తరి, ఋత్విజియ

జమానకులక్రమాయాతే యాజ్యేచ ఋత్విక్కులక్రమాగతేమృతే భాగి
నేయాదిస్త్రిరాత్రేణశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమః — ॥ వా ॥ ఆచార్య
తత్పుత్రస్త్రీయాజ్యశిష్యేషుచైవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమిత్రిరాత్రాతి
దేశః , అత్రాచార్యపుత్రస్త్రియోర్మరణే త్రిరాత్రంతయోరుపకర్తృత్వే
సతిద్రష్టవ్యమ్ । బౌధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ శిష్యసతీర్థ్యబ్రహ్మచారిషు
త్రిరాత్రమహోరాత్రమేకాహమితికుర్వీత ॥ * ॥ ఇతి । ఉపనీయాధ్యా
పితశ్శిష్యః , తస్యమరణే త్రిరాత్రమాచార్యఃకుర్వీత । ఏకస్మాదుపాధ్యా
యాత్సహాధీతకృత్స్నవేదస్సతీర్థ్యః , తస్యమరణే తదితరస్సతీర్థ్యః
అహోరాత్రంకుర్యాత్ । సహైకదేశాధ్యాయీ సుహృత్సబ్రహ్మచా
రీ , తస్మిన్మృతే తదితరఅహోరాత్రమేవకుర్యాదిత్యర్థః । స్మృత్య
న్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతృష్వసామాతులయోశ్శ్వశ్రూశ్వశురయోర్గు
రౌ । తత్పుత్రస్త్రీషుయాజ్యేచ మృతేమాతామహే త్ర్యహమ్ ॥ * ॥
ఇతి । వ్యాసోవిశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచంతుత్రిరాత్రంస్యాచ్ఛ్వ
శ్రూశ్వశురయోర్మృతౌ । జీవన్త్యామేవభార్యాయాం మృతాయాం దివ
సాచ్ఛుచిః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమస్తు — ॥ శ్లో ॥ శ్వశ్రూశ్వశురనాశాత్తు
పూర్వంభార్యామృతాయది । తత్సన్తతిస్స్యాద్వపనం త్ర్యహమిత్యాహ
గౌతమః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ శ్వశ్రూశ్వశురస్యాచా
ర్యతత్పత్నీతత్సుతర్త్విజామ్ । యాజ్యాన్తేవాసినోర్నాశే త్ర్యహమి
త్యాహగౌతమః ॥ మాతృష్వసృపితృభ్రాతృమృతౌతత్ప్రతియోగినః ।
పుంసస్త్ర్యహం మాతులానీ మాతామహ్యోర్మృతౌతథా ॥ * ॥ ఇతి ।
అఙ్గిరాః — ॥ వా ॥ మాతామహ మాతులమాతామహీ మాతులానీనాం
త్రిరాత్రేణశ్వశురస్యచ ॥ * ॥ ఇతి । దశకే — ॥ శ్లో ॥ ఉత్పన్నే త్రి
దినంమృతేఽప్యుపనయాదూర్ధ్వం సమానోదకే పుత్రేచైవమనౌరసేఽన్యపి
తృకే ప్రేతే తథాసోదరే । మాతృభ్రాతృపితృష్వసృశ్వశురతత్పత్న్య
ర్త్విగాచార్యతద్భార్యాతత్సుతయాజ్యశిష్యగృహసంప్రాప్తేషుచాష్టా
సు ॥ * ॥ ఇతి । యత్తువృద్ధమనువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ శ్వశురయోశ్చ
భగిన్యాంచ మాతులాన్యాంచ మాతులే । పిత్రోస్స్వసరితద్వచ్చ షట్

ణీం క్షపయేన్నిశామ్ ॥ * ॥ ఇతి, ఏతన్మాతులాన్యాదిమృతౌ పక్షిణ్యాశౌచవిధానం స్త్రీవిషయమ్, “ ॥ శ్లో ॥ మాతామహీమాతులానీ మాతులానాం మృతౌ స్త్రియాః । పక్షిణీపురుషాణాంతు త్రిరాత్రమఘమిష్యతే ॥ ” ఇతిస్మృతేః । యత్తుచన్ద్రికాయాముక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ మాతులే శ్వశురేమిత్రే గురౌగుర్వఙ్గనాసుచ । ఆశౌచం పక్షిణీంరాత్రిం మృతా మాతామహీయది ॥ * ॥ ఇతి, యదపి వృద్ధవసిష్ఠవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ భగిన్యాం సంస్థితాయాంతు భ్రాతర్యపిచసంస్థితే । మిత్రే జామాతరిప్రేతే దౌహిత్రే భగినీసుతే ॥ స్యాలకేతత్సుతేచైవ సద్యస్స్నానేన శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి, అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ తేష్వేకవిషయగురులాఘవాశౌచప్రతిపాదకతయా పరస్పరవిరుద్ధేషు వచనేషు సన్నిధివిదేశస్థాపేక్షయావ్యవస్థానుసన్ధాతవ్యా ॥*॥ ఇతి । ఉపకారతారతమ్యానురోధేనవ్యవస్థా చన్ద్రికాయాంప్రదర్శితా । రాజపురోహితయోః పరస్పరంత్రిరాత్రమాహగాలవః — ॥ శ్లో ॥ పురోహితేమృతేరాజ్ఞస్త్రిదినాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే । పురోహితోమృతేరాజ్ఞిత్రిదినాదేవశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి.

పక్షిణ్యాశౌచమ్

పక్షిణ్యాశౌచమాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ మాతులేపక్షిణీంరాత్రిం శిష్యర్త్విగ్బాన్ధవేషుచ ॥ * ॥ ఇతి । ఉభయతోఽహఃపక్షవతీరాత్రిఃపక్షిణీ । తథాచామరః — ॥ శ్లో ॥ ఆగామివర్తమానాహర్యుక్తాయాం నిశి పక్షిణీ ॥ * ॥ ఇతి । సాచ కాలత్రయోపలక్షణార్థా, తేనఅహర్ద్వయమధ్యగతా రాత్రిర్వా రాత్రిద్వయమధ్యగతమహర్వా పక్షిణీ । తథాదీపికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ పక్షాభ్యాముభయాహోభ్యాం యుక్తాసాపక్షిణీనిశా । ఉపలక్షణమేతత్తు తథా కాలత్రయస్యచ ॥ * ॥ ఇతి । బాన్ధవాశ్చ త్యాత్మబన్ధవో మాతృబన్ధవః పితృబన్ధవశ్చోచ్యన్తే, తేచన్ద్రికాయాందర్శితాః — ॥ శ్లో ॥ ఆత్మపితృష్వసుఃపుత్రా ఆత్మమాతృష్వసుస్సుతాః । ఆత్మమాతులపుత్రాస్తు విజ్ఞేయా ఆత్మబాన్ధవాః ॥ పితుః పితృష్వసుః పుత్రాః పితుర్మాతృష్వసుస్సుతాః । పితుర్మాతులపుత్రాశ్చ విజ్ఞేయాఃపితృబాన్ధవాః ॥ మాతుఃపితృష్వసుఃపుత్రా మాతుర్మాతృష్వసుస్సుతాః । మా

తుగ్మాతులపుత్రాశ్చ విజ్ఞేయా మాతృబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఇతి । షడశీత్యామ పి — ॥ శ్లో ॥ ఏవంపిత్రోర్భగిన్యాయే యేపితామహయోస్తథా । యే మాతామహయోశ్చైవ భగిన్యాతత్పుత్రిజాశ్చయాః ॥ * ॥ ఏవమ్ - పక్షి ణీ । చన్ద్రికావిజ్ఞానేశ్వరీయాదిషు, ఆత్మ బన్ధుషు పితృబన్ధుషు మాతృబ న్ధుషుచ పక్షిణ్యాశౌచముక్తమ్, పితృమాతృబన్ధుషు శిష్టాఃపక్షిణీం నాచర న్తి । వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ పక్షిణీం యోనిసమ్బన్ధ బాన్ధవేషు త్రిపూరుష మ్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ పక్షిణీమసపిణ్డయోనిసమ్బన్ధేస హాధ్యాయినిచ ॥ * ॥ ఇతి । యోనిసమ్బన్ధోఽత్ర త్రిపూరుషవిషయఏవవివ క్షితః । ఏకయోనిసమ్బన్ధాఃకూటస్థైకమిథునోత్పన్నాస్తదుత్పన్నాశ్చ మాతులమాతృష్వసృమాతులేయ మాతృష్వస్రీయ పితృష్వసృపైతృ ష్వస్రీయ భగినీభాగినేయాదయః కూటస్థసహితాః కూటస్థస్థానీయతా త్తద్భ్రాతృసహితాశ్చ, తేష్వేకస్మిన్నసపిణ్డేమృతే అన్యేషాం సర్వే షాం పక్షిణీభవతీత్యర్థః । అత్ర మాతులమాతృష్వసృమాతామహమాతా మహీషు పక్షిణీవిధానం స్త్రీణామేవ, పురుషాణాంతు పూర్వోక్తంత్రి రాత్రమేవ । పైఠీనసిః — ॥ వా ॥ మాతృష్వసృ తత్సుతమిత్రోః పక్షిణీ పరస్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్తత్సహ జోయస్తు పక్షిణీ ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రోశ్చతత్సహజః- మాతాపితృసహజః, మాతులమాతృష్వసృ పితృవ్యపితృష్వసృసంజ్ఞో యోజనస్తస్యచ తత్పు త్రయోగినాంచ మిథఃపక్షిణీత్యర్థః । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ భగిన్యాం సంస్థితాయాంతు భ్రాతర్యపిచసంస్థితే । స్వస్రీయే భ్రాతృపుత్రేచ పక్షి ణీం క్షపయేన్నిశామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ సోదర్యా శ్చసుతాయాశ్చ వృ్యాధాయాఃపక్షిణీభవేత్ ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ పక్షిణీయోనిసమ్బన్ధే నాతికాలే నసూతకే ॥ * ॥ మాణ్డవ్యః — ॥ శ్లో ॥ యోనిసమ్బన్ధజాతానాం శృణుధ్వమృషిసత్తమాః । మాతాపి త్రోస్సోదరాణాం గురూణాంతత్సుతాశ్చయే ॥ పక్షిణ్యాశౌచమేషాంతు పరస్పరమృతిర్యది । శ్వశ్రూశ్వశురయోశ్చైతయోస్సరయఃపరిచక్షతే ॥ * ॥ సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ మాతృష్వసృసుతాపుత్రాపితృష్వసృసుతస్త్రి

యా । స్వసా పితృవ్యపుత్రీ చ స్వసృపుత్రీ పితృష్వసా ॥ భ్రాతృపుత్రీ చ దౌహిత్రీ పౌత్రీ తత్ప్రతియోగినౌ । స్త్రీపుంసౌ చ క్వచిత్ప్రేతే పక్షిణ్యాశౌచినో మిథః ॥*॥ ఇతి । సంగ్రహాన్తరే — ॥శ్లో॥ మాతామహార్యపితామాతా పితృవ్యో మాతులస్తథా । మాతృష్వసా మాతులానీ పితృవ్యస్త్రీ పితృష్వసా ॥ మాతృష్వసుర్మాతులస్య పితృవ్యస్య పితృష్వసుః । పుత్రీపుత్రస్నుషా స్వస్య స్వసా భ్రాతా తదఙ్గనా ॥ స్వసుర్భర్తుస్స్నుషా పుత్రీపుత్రాస్స్వదుహితా ఽపి చ । స్వపౌత్రీ చ స్వదౌహిత్రీ స్వదౌహిత్రస్తదఙ్గనా ॥ అష్టత్రింశజ్జనా ఏతే స్త్రీమృతౌ పక్షిణీజుషః । సపిణ్డాన్ ద్వాదశైతేషు ముక్త్వా ఽన్యే పుంమృతౌ తథా ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్ర — ॥ శ్లో ॥ మాతృష్వసా మాతులశ్చ స్వసా భ్రాతా పితృష్వసా । పఞ్చ తత్తత్సుతాః పుత్రా దశ పౌత్రీ పితామహః ॥ మాతామహశ్చ దౌహిత్రీ పితృవ్యస్తత్సుతాత్మజౌ । ద్వావింశతిజనాశ్చైతే పరోక్షే దుహితా పితా ॥ దౌహిత్రశ్చ త్రయశ్చైతే తత్తత్పత్న్యస్త్రయోదశ । స్త్రీమృతౌ పక్షిణీభాజో హ్యష్టత్రింశదితి స్థితిః ॥ మాతృష్వసృపితృష్వస్రోః పుత్రీపుత్రాశ్చ తత్ స్త్రియా । పితృష్వసా స్వసా పుత్రీ భ్రాతృపుత్రీ స్వసుస్సుతా ॥ పితృవ్యపుత్రీ దౌహిత్రీ మాతులస్య సుతాసుతౌ । తత్ స్త్రీ చాసన్నిధౌ పుత్రీ స్వస్రోః పుత్రౌ చ తత్ స్త్రియా ॥ క్వచిచ్చ మాతుః పితరౌ స్వసా చ భ్రాతృ తత్ స్త్రియా । పక్షిణ్యాశౌచినస్త్వేతే పుంమృతౌ పఞ్చవింశతిః ॥ * ॥ ఇతి । తత్తత్పత్న్యః - మాతృష్వసృపుత్రమాతులతత్పుత్రస్వస్రీయభ్రాతృతత్పుత్ర పైతృష్వసేయ పితామహమాతామహ పితృవ్యతత్పుత్రపితృదౌహిత్రపత్న్య ఇత్యర్థః । మాతృష్వసృపుత్రాదీనాం పత్నీగ్రహణం స్వస్వభర్తరి మృతే ఽపి భర్తృప్రతియోగిమరణే తాసాం పక్షిణీప్రాప్త్యర్థమ్, "పక్షిణీమసపిణ్డయోనిసమ్బన్ధే" ఇతి ఆత్రిపూరుషం యోనిసమ్బన్ధ ఏవ గౌతమాదిభిః పక్షిణ్యాశౌచస్యోక్తత్వాత్ । మాతృష్వస్రాది భర్తృమరణే పక్షిణీ నాస్త్యేవ, బన్ధుత్వాత్స్నానమస్తి । ఏవం మాతృష్వస్రీయాది పత్నీమరణే ఽపి నాస్తి పక్షిణీ । అత ఏవ మాతామహీమాతులాన్యోః పృథగ్గ్రహణమ్ । తథా చోక్తం — ॥ శ్లో ॥ మాతృతః పితృతో యేషు విహితా పుంసు సప

క్షిణీ । నతత్పత్నీమృతౌ సాప్యస్యాత్స్నానమాత్రం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి। భర్తృసమానయోగక్షేమత్వాద్యోనిబన్ధుపత్నీనాంతు పక్షిణీభవతి , “ ॥ శ్లో ॥ ఏకత్వం సాగతా భర్తుః పిణ్డే గోత్రేఽథసూతకే ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । తథాసఙ్గ్రహే — ॥ శ్లో ॥ భర్తుర్యద్యదఘం తత్తత్పత్న్యాస్స్యాన్నాన్యపత్న్యఘమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్వశురస్యాలవిషయే జామాతురివ శేషస్యాభిధానాత్తద్వ్యతిరిక్తపత్నీబన్ధుమరణాశౌచం భర్తుర్నస్యాదిత్యర్థః । సాంవత్సరికంతు భర్తురాశౌచం స్త్రీణాం నాస్తి , “ ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచం యస్య సంవత్సరాదాపతేద్గృహమేధినః । క్రియాస్తస్య ప్రలుప్యన్తే గృహ్యాణాం చ న తద్భవేత్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । “ గృహే భవాః గృహ్యాః ద్రవ్యాణి స్త్రీపుత్రాదయశ్చ ” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణ వ్యాఖ్యాతమ్ .

భిన్నమాతృష్వస్రాదివిషయాశౌచమ్

భిన్నమాతృష్వస్రాదివిషయే అహోరాత్రాశౌచమాహ అత్రిః — ॥ శ్లో ॥ భిన్నమాతృష్వసుర్భిన్నపితృష్వసురహః స్మృతమ్ । తత్సుతానామథాహశ్చ మరణే భృగురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర భిన్నమాతాపిత్రోరప్యహరితి గ్రాహ్యమ్ , తేన భిన్నమాతృష్వసృ భిన్నపితృష్వసృ తత్సుతదుహితృ భిన్నమాతాపితృ తత్సుతదుహితౄణా మహోరాత్రం భవతీత్యర్థః । తథా చ సఙ్గ్రహే — ॥ శ్లో ॥ భిన్నపిత్రోః పితృభ్రాతృస్వస్రపత్యాని తత్ప్రజాః । శుధ్యన్త్యహ్నా మిథశ్చైవేజనాస్తత్ప్రతియోగినః ॥ * ॥ ఇతి । భిన్నపిత్రోః - జారపితృతత్పత్న్యోః , మాతాపితృభ్రాతృస్వసృపుత్రీపుత్రాః , తత్ప్రజాః , తచ్ఛబ్దేన పిత్రాద్యపత్యపర్యన్తా జనాః పరామృశ్యన్తే , ప్రజాశబ్దస్సుతదుహితృవాచీ , ఏతేష్వన్యతరస్య మరణే అన్యే దినేన శుధ్యన్తీత్యర్థః । అన్యోఽప్యర్థః - భిన్నపితృశబ్దేన సపత్నీమాతృభిన్నోదరపితృవ్యావుచ్యేతే , పితృవ్యేఽపి పితృత్వప్రసిద్ధేః , తేన తత్పితృభ్రాతృస్వసృపుత్రీపుత్రాస్తత్ప్రజాశ్చ దినేన శుధ్యన్తీతి । తథా పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ యా సపత్నీసుతా మాతృసపత్న్యా యా చ తే మిథః । అహోరాత్రేణ శుధ్యేతామాహ పారస్కరో మునిః ॥ * ॥ అత్రాత్రేయమపి యోజనీయమ్ , “ భిన్నమా

తృష్వసుః ” ఇతి । అత్రమాతృష్వసుస్సపత్నీపితృష్వసుస్సపత్నీచభి
న్నమాతృష్వసా భిన్నపితృష్వసాచ భవతీతితయో స్తత్సుతానాం చాహరి
త్యత్రివచనార్థమన్యేమన్యన్తే । తథాచసంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ పు
త్ర్యౌస్సాపత్నకౌచైవ స్వసుస్సాపత్నకౌతథా । మాతృష్వసుశ్చసాప
త్నౌ సాపత్నౌచపితృష్వసుః ॥ భిన్నమాతుశ్చపితరౌస్వసాభ్రాతాత
యోర్భవౌ । భిన్నమహిష్యాస్స్వసాపుత్రౌ భిన్నమాతుస్సుతాసుతౌ॥
తయోర్భవౌచస్త్రీమృత్యాంషడ్వింశతిదినాఘినః॥ సపిణ్డాంస్త్రీన్వముచ్యే
షుపుంమృతౌచతథాభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి। ఏవంచసపత్న్యస్సపత్నీమాతృపితృవ
ర్గాశౌచంనాస్త్యేవ, బన్ధుత్వాత్స్నానంతుభవతి । భిన్నపిత్రోరితి వచన
స్యార్థాన్తరమపివర్ణయన్తి - దత్తస్యప్రతిగ్రహీతాభిన్నపితా, తత్పత్నీభిన్న
మాతా, తస్యాః పితాభ్రాతాస్వసాపుత్రీతత్ప్రజాశ్చప్రతిగ్రహీతుస్స్వసా
తత్ప్రజాశ్చమిథోదినేనశుధ్యన్తీతి। దత్తస్యజననీజనకరూపపిత్రోఃపితృమా
తృష్వప్రపత్యానాంతత్ప్రజానాంచపక్షిణ్యాశౌచమేవ, “ పక్షిణీమసపిణ్డ
యోనిసమ్బన్ధే” ఇతియోనిసమ్బన్ధనిబన్ధనేన పక్షిణీవిధానాత్ । తథాచస్మృ
త్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దత్తస్వసరిస్వస్రీయేదత్తభ్రాతృసుతాస్వపి । పితృష్వ
స్రోశ్చతత్పుత్ర దుహిత్రోఃపక్షిణీమృతౌ ॥ పితృవ్యేతద్దుహితరి తత్పు
త్రేషుచపక్షిణీ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అహస్త్వదత్తక
న్యాసు బాలేషుచవిశోధనమ్ । గుర్వన్తేవాస్యనూచానమాతులశ్రోత్రియే
షుచ ॥ * ॥ఇతి । గురుః - ఉపాధ్యాయః, “ ॥ శ్లో ॥ అల్పంవాబహువా
యస్య శ్రుతస్యోపకరోతియః । తమపీహగురుంవిద్యాచ్ఛ్రుతోపక్రియ
యాతథా ॥ ” ఇత్యుక్తలక్షణః , తథా , అన్తేవాసీ - శిష్యః, అనూచానః -
అఙ్గానాంప్రవక్తా, మాతులః - అసన్నిహితః భిన్నోదరమాతులోవా
శ్రోత్రియఇహ సమానగ్రామవాసీ వివక్షితః , “ ఏకాహం సబ్రహ్మ
చారిణి సమానగ్రామీయేచ ” ఇత్యాశ్వలాయనస్మరణాత్ , ఏకగృహ
వాసినితు “ శ్రోత్రియేతూపసంపన్నే ” ఇతిపూర్వోక్తం త్రిరాత్రంద్ర
ష్టవ్యమ్ అశ్రోత్రియేన్యవేశ్మనిమృతేతత్యేకరాత్రమాహాఙ్గిరాః —
వా । అసపిణ్డేస్వవేశ్మనిమృతేఏకరాత్రమ్॥ * ॥ ఇతి । మనుః — ॥ శ్లో ॥

ఆచార్యపత్నీపుత్రోపాధ్యాయమాతులశ్వశురశ్వశ్రూ సహాధ్యాయి శిష్యేష్వేకరాత్రేణశుద్ధిః ॥ * ॥ ఇతి । ఉపాధ్యాయశబ్దార్థశ్చన్ద్రికాయాం దర్శితః — ॥శ్లో॥ ఏకదేశంతువేదస్య వేదాఙ్గాన్యథవాపునః । యోఽధ్యాపయతివృత్త్యర్థం సఉపాధ్యాయఉచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । వైష్ణవేఽప్యుపాధ్యాయగ్రహణం శాస్త్రోపదేష్టౄణాం జపమన్త్రోపదేష్టౄణామప్యాచార్యాణాముపలక్షణార్థమ్ । అతఏవాశ్వలాయనేనగురౌచాసపిణ్డే త్రిరాత్రమిత్యుక్తమ్ " ఇతరేష్వాచార్యేష్వేకాహమ్ " ఇతి, " ॥ శ్లో ॥ ఉపనీయతుయశ్శిష్యం వేదమధ్యాపయేద్ద్విజః । సకల్పంసరహస్యంచ తమాచార్యంప్రచక్షతే ॥ " ఇతినిరూపితాచార్యాదితరేష్వాచార్యేష్విత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సబ్రహ్మచారిణిప్రేత ఉపాధ్యాయేతథైవచ । శ్వశురస్యసుతేచైవ అహోరాత్రేణశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనోఽపి — ॥ వా ॥ ఏకాహంసబ్రహ్మచారిణి ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ సబ్రహ్మచారిణ్యేకాహమతీతేక్షపణంస్మృతమ్ । మాతృబన్ధౌగురౌమిత్రే మణ్డలాధిపతౌతథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదేకరాత్రాశౌచం మహామణ్డలాధిపతివిషయమ్, స్వల్పదేశాధిపతివిషయేతు యాజ్ఞవల్క్యః— ॥ శ్లో ॥ నివాసరాజనిప్రేతేతదహశ్శుద్ధికారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । నివాసః - స్వదేశః, తస్యయోరాజా, స్వామీ - సయస్మిన్నహన్యతీతస్తదహర్మాత్రం శుద్ధికారణమ్, రాత్రౌచేదతీతస్తదారాత్రిమాత్రమ్। అతఏవమనుః— ॥ శ్లో ॥ ప్రేతేరాజనిసజ్యోతిర్యస్యస్యాద్విషయేస్థితః ॥ * ॥ ఇతి । జ్యోతిషాసహవర్తతఇతిసజ్యోతిరత్రాశౌచమ్, అహ్నిచేద్యావత్సూర్యదర్శనమ్, రాత్రౌచేద్యావన్నక్షత్రదర్శనమిత్యర్థః । వృద్ధమనురపి — ॥ శ్లో ॥ గ్రామేశ్వరేకులపతౌ శ్రోత్రియేచతపస్విని । శిష్యేపఞ్చత్వమాపన్నే శుద్ధిర్నక్షత్రదర్శనాత్ ॥ * ॥ ఇతి । కులపతిః - సమూహపతిః। శ్రోత్రియాదావేకకాలవిధానమసన్నిధివిషయమ్ । సంగ్రహే— ॥ శ్లో ॥ సబ్రహ్మచారిణ్యేకాహం సహాధ్యాయిని పక్షిణీ । ఉపాధ్యాయ సుహృత్స్వల్పభూపాలభృత్యస్వచమృతేష్వహః ॥ బద్ధ్వాస్నానం సగోత్రేఽహఃశ్రోత్రియస్యాన్యసద్మ్నస్థ కమృతే ॥ * ॥ ఇతి । ఏకాచార్యోపనీతః సబ్రహ్మచారీ,

స్యాలః - పత్నీభా ర్యా, మాతృపక్షే పితృపక్షేచ జ్ఞాయమానసమ్బన్ధకే బన్ధుజనే మృతే స్నానంభవతి, సగోత్రేతు తాదృగ్విధే మృతే అహోరాత్రమిత్యర్థః । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ మాతుశ్చ యోనిసమ్బన్ధేభ్యః పితుశ్చా సప్తమాత్పురుషాద్యావతా వాసమ్బన్ధోజ్ఞాయతే తేషాం ప్రేతే షూదకోపస్పర్శనం గర్భాన్ పరిహాప్యాపరి సంవత్సరాన్ ॥ * ॥ ఇతి । అపరిపూర్ణసంవత్సరానసపిణ్డబాలాన్ పరిహాప్యవర్జయిత్వా జ్ఞాయమానసంబన్ధే బన్ధౌమృతే స్నానమిత్యర్థః । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ శ్వశ్రూశ్శ్వశురతత్పుత్రయాజ్యాచార్యసుతర్త్విజామ్ । ఉపాధ్యాయస్యసద్యస్స్యాన్మృతౌతత్పత్నియోగినామ్ ॥ * ॥ ఇతి । శ్వశ్ర్వాదిప్రతియోగినాంమృతౌ శ్వశ్ర్వాదీనాంసద్యశ్శౌచం స్నానాచ్ఛుద్ధిరిత్యర్థః । ఉక్తమసపిణ్డేత్రిరాత్రాద్యాశౌచంసర్వవర్ణేషుసమానమ్ । తథాచన్ద్రికాయామ్— ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచమసపిణ్డేషు ప్రోషితేశ్రోత్రియే గురౌ । అతీతే నృపణాతద్వదృతుకాలేచ యోషితామ్ ॥ అప్రజాసుతథాస్త్రీషు మాతులేబాన్ధవేషుచ । ఏవమాదావశౌచస్య చతుర్ణామపి తుల్యతా ॥ * ॥ ఇతి । అప్రజాసు - గర్భస్రావాదినా నష్టప్రజాసు

అనేకాశౌచసన్నిపాతే

అనేకాశౌచసన్నిపాతేప్రతినిమిత్తం నైమిత్తికావృత్తౌతాం నివారయతి పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అన్తరాతుదశాహస్యపునర్మరణజన్మనీ । తావత్స్యాదశుచిర్విప్రోయావత్తత్స్యాదనిర్దశమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యదాదశాహాశౌచకాలమధ్యే తత్తుల్యస్యతతోఽల్పస్యవానిమిత్తేజననమరణేస్యాతాంతదాపూర్వప్రవృత్తమాశౌచంయావదనిర్దశమనిర్గతదశాహంస్యాద్విప్రస్తావదేవాశుచిర్భవతి , నపునర్మధ్యోత్పన్నమరణాదినిమిత్తదశాహాద్యాశౌచవానిత్యర్థః । శఙ్ఖలిఖితావపి — ॥ వా ॥ అథచేదన్తరాప్రమీయేతజాయేతవాశిష్టైరేవదివసైశ్శుధ్యేదహశ్శేషేద్వాభ్యాం ప్రభాతేతిసృభిః ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అన్తరాజన్మమరణే శేషాహోభిర్విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ జననాశౌచమధ్యే యద్యపరం జననంస్యాత్తత్రపూర్వాశౌచవ్యపగమేశుద్ధిః , మరణాశౌచ

శుద్ధ్యేజ్ఞాతిమరణేఽప్యేవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ తచ్ఛే
దన్తః పునరాపతేచ్ఛేషేణశుద్ధ్యేర్ రాత్రిశేషే ద్వాభ్యాంప్రభాతేతి
సృభిః ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామిదంవ్యాఖ్యాతమ్ — ॥ వా ॥ సమ్పూ
ర్ణాశౌచస్యాన్త్యేహోరాత్రమధ్యే సమ్పూర్ణాశౌచాన్తరస్య యదాస
న్నిపాతస్తదా ద్వితీయాశౌచస్య ప్రథమాశౌచకాలశేషేణ నశుద్ధిః కింతు
తచ్ఛేషాదూర్ధ్వం ద్వాభ్యాం రాత్రిభ్యాంశుద్ధిః, యదాతుపునరష్టమేయా
మేసమ్పూర్ణాశౌచాన్తర సన్నిపాతస్తదా అష్టమయామాదూర్ధ్వం తిసృభీ
రాత్రిభిః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ నిశావశేషేద్విది
నాత్తదూర్ధ్వం యామావశేషేత్రిదినాత్ప్రయాతి ॥ * ॥ ఇతి । శాతాత
పోఽప్యాహ — ॥ శ్లో ॥ రాత్రిశేషేద్వ్యహాచ్ఛుద్ధిర్యామశేషేత్ర్యహా
దితి ॥ * ॥ అయంచవిశేషస్సంపూర్ణాశౌచసన్నిపాతవిషయోద్రష్టవ్యః ।
యదాహ బోధాయనః — ॥ వా ॥ అథయదిదశరాత్రాస్సన్నిపతేయు
రాద్యం దశరాత్రమాశౌచమానవమాద్దివసాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆఙ్ అత్రా
భివిధౌ, యావన్నవమదివస సమాప్తిస్తావత్పూర్వాశౌచకాలేన ఉత్తరా
శౌచసమాప్తిరిత్యర్థః । ఏవంచపూర్వాశౌచాన్త్యదినేఽపిసన్నిపతితస్యాస
మ్పూర్ణస్యద్వితీయాశౌచస్యపూర్వాశౌచశేషేణైవశుద్ధిర్బోధ్యా । త
థాచధర్మదీపే — ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణస్యపూర్వాశౌచదశమేఽహ్నియ
దాసమ్పూర్ణద్వితీయాశౌచప్రక్రమస్తదారాత్రిశేషేద్వాభ్యామిత్యయం
విశేషః ॥ * ॥ ఇతి । దేవలోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పునః ప్రాప్తం దశాహా
త్పూర్వేణసహగచ్ఛతి । దశమేఽహ్న్యపతేదన్యస్యద్వ్యహాత్స
తువిశుధ్యతి ॥ ప్రభాతేతు త్రిరాత్రేణదశరాత్రేష్వయం విధిః ॥ * ॥
ఇతి । యదిజననాశౌచమధ్యేమరణమాపతతి తదామరణదినమారభ్యదశా
హాశౌచమాహ అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ సూతకేమృతకం చేత్స్యాన్మృతకే
త్వథసూతకమ్ । తత్రాధికృత్యమృతకం శౌచంకుర్యాన్నసూతకమ్ ॥*॥
చతుర్వింశతిమతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ మృతజాతకయోర్యోగే యాశుద్ధిస్సా
తుకథ్యతే । మృతేనశుధ్యతేజాతం నమృతంజాతకేనతు ॥ * ॥ షట్త్రిం
శన్మతే — ॥ శ్లో ॥ శావాశౌచేసముత్పన్నే సూతకంతుయదాభవేత్ ।

శావేనశుధ్యతేసూతిర్నసూతిశ్శావశోధినీ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ మరణోత్పత్తియోగేతు గరీయోమరణంభవేత్ । అఘానాంసన్నిపాతేహి శుద్ధిర్జ్ఞేయాగరీయసా ॥ * ॥ ఇతి । గరీయస్త్వాచ్ఛావేనసమకాలస్యాపిసూత్యాశౌచస్యస్వరూపతోలఘీయసశ్శుద్ధిరిత్యర్థః । కాలతో గురుణాఽఽశౌచేన లఘ్వాశౌచశుద్ధిమాహ హారీతః — ॥ శ్లో ॥ శావాన్తశ్శావఆయాతేపూర్వాశౌచేనశుధ్యతి । గురుణాలఘుశుధ్యేత్తులఘునానైవతద్గురు ॥ * ॥ అల్పకాలాశౌచమధ్యేదీర్ఘకాలాశౌచప్రాప్తౌదీర్ఘకాలాశౌచేన శుద్ధిమాహ ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ స్వల్పాశౌచస్యమధ్యేతు దీర్ఘాశౌచం భవేద్యది । నపూర్వేణవిశుద్ధిస్స్యాత్స్వకాలేనైవశుధ్యతి ॥ * ॥ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ సమానాశౌచసమ్పాతే ప్రథమేనసమాపయేత్ । అసమానంద్వితీయేన ధర్మరాజవచోయథా ॥ * ॥ ద్వితీయమాశౌచం ప్రథమాశౌచకాలాపేక్షయాదీర్ఘకాలత్వే నాసమకాలంద్వితీయేనద్వితీయాశౌచకాలేనైవసమాపయేదిత్యర్థః । యమోఽపి —॥ శ్లో ॥ అఘవృద్ధిమదాశౌచం పశ్చిమేనసమాపయేత్ । యథాత్రిరాత్రప్రక్రాన్తేదశాహం ప్రవిశేద్యది ॥ ఆశౌచంపునరాగచ్ఛేత్తత్సమాప్యవిశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిశేషో దేవలేనోక్తః — ॥ శ్లో ॥ పరతః పరతోశుద్ధిరఘవృద్ధౌవిధీయతే । స్యాచ్చేత్పఞ్చమాదహ్నః పూర్వేణైవ విశిష్యతే ॥ * ॥ అస్యార్థః - పరభూతస్య పూర్వసజాతీయస్య విజాతీయస్య వాదినాధిక్యేన వృద్ధౌపరతశ్శుద్ధిః , పరాశౌచస్య యావాన్ కాలస్తస్య సర్వస్యాపగమపర్యన్తమశుద్ధిః, పూర్వాశౌచం పరాశౌచాపేక్షయా స్వల్పకాలమపియదిపఞ్చమాదహ్నః పఞ్చమదినాత్పరతోఽపికతిపయదినోపేతం స్యాత్తదా పూర్వేణ పూర్వాశౌచకాలశేషేణపరాశౌచస్యాపి శుద్ధిర్విశిష్యతేవిధీయతఇతి । చన్ద్రికాయామప్యస్యార్థోఽభిహితః — ॥ వా ॥ ఉత్తరాశౌచస్యదీర్ఘకాలత్వేఽపియదిపూర్వాశౌచకాలాదర్ధాధిక కాలంస్యాత్తదా పూర్వేణైవోత్తరస్యాపిశుద్ధిర్భవతి , అత్రోదాహరణమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ అథ స్త్రాన్నవమాన్మాసాచ్ఛుద్ధిస్స్యాత్ప్రసవేసదా । మృతేజీవేఽపివాతస్మిన్నహోభిర్మాససఙ్ఖ్యయా ॥ ” ఇతివచనేనసప్తమమాసప్రసవేసప్తరా

త్రమ్, అష్టమమాసప్రసవే అష్టరాత్రముక్తమ్, తత్ర యదా సప్తరాత్రాద్యాశౌచమధ్యే దశరాత్రాశౌచం తదాఽధికత్వాత్పూర్వాశౌచశేషేణోత్తరాశౌచస్య శుద్ధిర్భవతి, ఏవమన్యత్రాప్యుత్తరాశౌచకాలాద్ధాధికకాలే పూర్వాశౌచే ద్వితీయాశౌచస్య తచ్ఛేషేణైవ శుద్ధిః ॥ * ॥ ఇతి । అయమేవార్థః స్మృతిరత్నమాధవీయాదావభిహితః, తత్ర చైవముదాహృతమ్, ॥ వా ॥ యదా గర్భపాతనిమిత్తే షడహాశౌచే యది దశాహాశౌచమాపతేత్తదా షడహాశౌచశేషేణైవ దశాహాశౌచస్యాపి నివృత్తిః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదేవాభిప్రేత్య దక్షేణాప్యుక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అల్పాత్పక్షాద్దినాధికాద్దశదినం గచ్ఛేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు కైశ్చిదుక్తమ్, “కలౌ నిషిద్ధస్య క్రమాశౌచస్య ప్రతిపాదనాద్దురుక్తిః” ఇతి, తదవిచారితరమణీయమ్, క్రమాశౌచవ్యతిరిక్తస్య పక్షాద్దినాధికాశౌచస్య చన్ద్రికాదావుక్తత్వాత్ । హారీతః — ॥ శ్లో ॥ స్వల్పకాలే మృతాశౌచే దీర్ఘం చేజ్జాతకం భవేత్ । స్వల్పకాలేన శుద్ధిస్స్యాన్న దీర్ఘేణ విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసోఽపి — ॥ శ్లో ॥ త్రిరాత్రమృతమధ్యే తు దశాహం జాతకం భవేత్ । మృతాశౌచేన శుద్ధిస్స్యాదిత్యాహ భగవాన్ యమః ॥ * ॥ ఇతి । మత్స్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥ జాతాశౌచస్య మధ్యే తు తతో న్యూనా మృతిః పతేత్ । న తత్ర జననాశౌచం మృతకేనైవ శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । షడశీతౌ విశేష ఉక్తః — ॥ శ్లో ॥ శావాదల్పాసమా వాఽపి సూతిశ్శావేన శుధ్యతి । స్వభావబహుసూతిస్తు న్యూనశావవిశోధినీ ॥ బహుసఙ్ఖ్యాదినం యత్తు తత్స్వభావబహూచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । యథాస్వదేశాచారమత్ర వ్యవస్థా । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ సూకే తత్పునస్స్యాచ్చేచ్ఛావే తదాఽథ సూతకమ్ । పూర్వేణైవోత్తరం గచ్ఛేన్న శావం సూతకాత్క్వచిత్ ॥ పూర్వసాయన్త్యదినే తచ్చేద్ద్వ్యహం పూర్వాద్యుతః పరమ్ । త్ర్యహం పూర్వాన్త్యయామే చ తత్ప్రభాతేఽథవా యది ॥ దీర్ఘాదల్పం వ్రజేన్నాల్పాద్దీర్ఘమిత్యఘుసఙ్గతా । ప్రభాతేఽన్త్యదినే వాప్తమప్యేత్యల్పం హి దీర్ఘగః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః “పూర్వేణైవోత్తరం గచ్ఛేత్” ఇతి వచనేన పూర్వమృతినిమిత్తాశౌచమధ్యే ఉత్తరమృతినిమిత్తాశౌచస్య సన్నిపాతే

దేశాన్తరీయస్య వా తస్య శ్రవణే పూర్వశేషేణ శుద్ధిర్నతూత్తరమృతి
నిమిత్తాశౌచమధ్యే పూర్వాశౌచశ్రవణే ఉత్తరాశౌచశేషేణశుద్ధిః, కిం
తుఅవశిష్టమతిక్రాన్తాశౌచమనుష్ఠేయమేవ, ఉత్తరాఘశేషేణపూర్వా-
ఘస్యశుద్ధ్యభావాత్ , ఉత్తరమృతినిమిత్తాశౌచమధ్యేపూర్వాశౌచస్యా
నతిక్రాన్తస్యశ్రవణేపూర్వశేషేణోత్తరస్యాపిశుద్ధిః, పూర్వస్యాతిక్రాన్త
స్యతుదీర్ఘాదల్పమితివచనేన ఉత్తరాశౌచశేషేణశుద్ధిః , ఆశౌచమధ్యే
ఆపతితస్యాశౌచనిర్గమనానన్తరంశ్రవణే నపునరాశౌచమనుష్ఠేయమ్ ,
సన్నిపాతాశౌచవచనేషు పునరాశౌచపాతేశిష్టాహోభిశ్శుద్ధివిధానాత్ ,
యథాస్నానానన్తర మస్పృశ్యస్పర్శావగమేఽపి తేనైవస్నానేనపూ
ర్వస్యాపి శుద్ధిః ” ఇతి । మాతాపితృమరణాశౌచయోరన్త్యదినాత్పూ
ర్వమేవ మిథస్సన్నిపాతేఽపినప్రథమాశౌచశేషేణైవశుద్ధిః । యదాహ
శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ మాతర్యగ్రే ప్రమీతాయామశుద్ధౌ మ్రియతే పితా ।
పితుశ్శేషేణశుద్ధిస్స్యాన్మాతుః కుర్యాత్తుపక్షిణీమ్ ॥ * ॥ ఇతి, మాతృశా
వాశౌచమధ్యేపితృశావసన్నిపాతేపితృశావేనైవశుద్ధిః, పిత్రాశౌచమ
ధ్యే మాతుశ్శావసన్నిపాతేతు పూర్వాశౌచానన్తరం మాత్రాశౌచం పక్షి
ణీమాత్రమనువర్తతఇత్యర్థః । షడశీతౌ — ॥ శ్లో ॥ పూర్వేణ వాఽపరే
ణాపి పిత్రోశ్శావేనహీతరత్ । ఆశౌచంశుద్ధిమాయాతి నపిత్రోశ్శావమ
న్యతః ॥ మాత్రాశౌచస్యమధ్యేతు పితాచమ్రియతేయది । పితుర్మరణ
మారభ్యపుత్రాణాందశరాత్రకమ్ ॥ పిత్రాశౌచస్యమధ్యేతు యదిమా
తా ప్రమీయతే । దశాహాత్పైతృకాదూర్ధ్వం మాతృకంపక్షిణీభవేత్ ॥ * ॥
దేవలోవిశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ మృతం పతిమనువ్రజ్య పత్నీచేజ్జ్వ
లనంగతా । నతత్రపక్షిణీకార్యాపైతృకాదేవశుధ్యతి ॥ పుత్రోఽన్యో
వాఽగ్నిదస్తస్యాస్తావదేవాశుచిస్తయోః । నవశ్రాద్ధం సపిణ్డంచ యుగ
పచ్చసమాపున్యాత్ ॥ భర్తుః పిత్రాదిభిః కుర్యాద్భర్తా పత్న్యాస్తు
నైవహి । సాపత్యాహ్యనపత్యావా నభేదఇతిగోభిలః ॥ * ॥ ఇతి । తథా
చగోభిలః — ॥ శ్లో ॥ ఏకచిత్యాం సమారూఢా దమ్పతీనిధనంగతౌ । ఏ
కోద్దిష్టం షోడశంచ భర్తురేకాదశేఽహని ॥ ద్వాదశేఽహనిసంప్రాప్తేపిణ్డ

మేకం ద్వయోః క్షిపేత్ । పితామహాది పిణ్డేషు తంపితుర్వినియోజయే త్ ॥ * ॥ ఇతి । యమః — ॥ శ్లో ॥ పత్న్యాస్త్వైక్యేన కర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం స్త్రియాః । సామృతాపి హి తేనైక్యం గతా మన్త్రాహుతివ్రతైః ॥ * ॥ సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ పత్యుర్మృతాహాదన్యదినేఽనుగచ్ఛేద్యాస్త్రీ పతిం చితామధిరోహణేన । దశాహతో భర్తురఘస్య శుద్ధిః శ్రాద్ధద్వయం స్యాత్పృథగేకకాలే ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యుర్వాపరేద్యుర్వా భర్తారమనుగచ్ఛతి । భర్త్రా సహైవ శుద్ధిస్స్యాచ్ఛ్రాద్ధం చైకదినే భవేత్ ॥*॥ ఇతి । వసిష్ఠో విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ అనయా నైవ పతినా సపిణ్డీకరణం సహ । అన్తర్ధాయ తృణం మధ్యే భర్తృశ్వశురయోరపి ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థః - పూర్వం భర్తృపిణ్డేపి త్రాదిభిస్సంయోజితే ప్రథమపిణ్డో భర్తృపిణ్డో భవతి, ద్వితీయశ్శ్వశురపిణ్డో భవతి, తత్ర భర్తృశ్వశురపిణ్డయోర్మధ్యే తృణమన్తర్ధాయ భర్తృపిణ్డేన స్త్రీపిణ్డం సంయోజయేదితి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతౌ చైవ జననే త్వౌరసస్య చ । స్వాశౌచాపగమేనైవ శుద్ధిస్స్యాన్నాన్యకాలతః ॥ * ॥ ఇతి । సపిణ్డాఘమధ్యే పిత్రోర్మృతావౌరసపుత్రజననే చ నసపిణ్డాఘశేషేణ శుద్ధిః, కింతు మాతాపితృమరణనిమిత్తం పుత్రజనననిమిత్తం చ దశాహమాశౌచమనుష్ఠేయమిత్యర్థః । అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ దాహకస్తు దశాహాన్తశ్శవదాహం చరేద్యది । పూర్వేణైవ విశుద్ధిస్స్యాత్పిత్రోస్తద్దినసాద్భవేత్ ॥ * ॥ నారదః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే చేత్కర్తుః పునః ప్రేతస్య సంస్కృతిః । తస్మాచ్ఛుద్ధిః పూర్వశేషాదేకోద్దిష్టం యథోదితమ్ ॥ పితరౌ చేద్దహేత్తత్ర దశాహాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఏకోద్దిష్టం యథోదితమితి - " ఏకాదశేఽహి మధ్యాహ్న ఏకోద్దిష్టం విధీయతే " ఇతివచనాత్తత్తదేకాదశాహ ఏవైకోద్దిష్టం భవతీత్యర్థః । హారీతశ్చ — ॥ శ్లో ॥ దాహకార్యద్వయం స్యాచ్చేత్కర్తురేకైవ విశేషతః । పూర్వేణైవ సమాప్యేత తోయపిణ్డం ద్వితీయకమ్ ॥ * ॥ తోయపిణ్డమితి స్వావినాభూతాశౌచోపలక్షణమ్ । దక్షః — ॥ శ్లో ॥ మృతాశౌచనిమిత్తే ద్వే దహనం మరణం తథా । జ్ఞాతీనాం మరణాదేవ దహనాద్దాహకస్య తు ॥ అన్యం దగ్ధ్వా దశాహాన్తశ్శుచిః పూర్వాఘ

శేషతః ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రన్వ్యానన్తరానేకాఽద గ్ధా వ్పూర్వాఘుతశ్శుచిః । పితరౌచేద్దశాహేత్తత్ర దశాహాచ్ఛుద్ధిరగ్నిదే ॥*॥ ఇతి । అఖణ్డాదర్శే — ॥ వా ॥ జననమరణయోరన్యతరస్మిన్ వర్తమానేయదికశ్చిజ్జాయేత తతస్తుమాతాపిత్రోర్దశాహ మేవాశౌచంనసపిణ్డాన్తర వత్పూర్వకాలేనైవశుద్ధిరాన్గపిగురుణా ॥ * ॥ ఇతి । తథాబౌధాయనః — ॥ వా ॥ జననమరణయోస్సని పాతేజననే మాతాపిత్రోర్దశాహమాశౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ స్వాశౌచకాలతస్త్వేవ సూతికాజనకోఽగ్నిదః । శుద్ధ్యేరన్నఘయోర్గేఽపి నపూర్వాశౌచశేషతః ॥ * ॥ షడశీతావపి — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాశౌచేనయాశుద్ధిఃసూతీనాంమృతినాంచ సా । సూతికామగ్నిదంహిత్వాప్రేతస్యచసుతానపి ॥ * ॥ ఇతి । ఏతము క్తంభవతి - జ్ఞాత్యఘేవర్తమానేయదిప్రసవస్స్యాత్తదామాతుస్స్నాతకావధి తపవశుద్ధిః, పితుర్దశాహేనైవ, తత్రజ్ఞాత్యఘమధ్యేజ్ఞాతిదాహేకృతే సతి దాహకస్యదాహాదిదశాహేనైవశుద్ధిః, నపూర్వాశౌచశేషేణ, పున జ్ఞాత్యన్తరదాహే పూర్వదాహాదిదశాహశేషేణశుద్ధిః, పిత్రోస్తుదాహేదాహకస్యాన్యేషామపి పుత్రాణాంపితృమరణాదిదశాహేనైవశుద్ధిర్న పూర్వదాహదశాహశేషేణేతి

పక్షిణ్యాశౌచినాఅజ్ఞాతిదాహేవిశేషఃస్మర్యతే — ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞాతింతునరందగ్ధ్వాత్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ । జ్ఞాతీనాందర్శనాచ్ఛుద్ధిస్సఖిచ్ఛేదశరాత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అజ్ఞాతిదాహే ముఖ్యకర్తృదర్శనాభావేఉదకదానేసతి త్ర్యహమాశౌచమస్తి, త్ర్యహాత్పరమస్థిసఞ్చయనాత్పూర్వంకర్తృదర్శనేదర్శనానన్తరం దాహకర్తురాశౌచ ముదకమపినాస్తి, సఞ్చయనాత్పరంకర్తృదర్శనేతు ప్రేతాన్నభోజనేదశాహపర్యన్తమాశౌచమ్, దశమదినేఉదకమప్యస్తీత్యర్థః । దీపికాయాంతు — ॥ శ్లో ॥ జనకస్యజనన్యాశ్చభార్యాయాభర్తురేవచ । పుత్రస్యదుహితుశ్చైవజననేమరణేఽపిచ । స్వకాలేనైవశుద్ధిస్స్యాచ్ఛేషన్యాయోనవిద్యతే ॥ * ॥ జ్ఞాత్యఘమధ్యేపుత్రజననేపిత్రోర్దశాహతపవశుద్ధిః, భార్యాదిమరణే తత్ప్రతియోగినామపి స్వకాలతపవశుద్ధిర్నపూర్వశేషేణేత్యర్థః

ఆశౌచమధ్యే పుత్రజననే జాతకర్మాదికమపి కార్యమేవ । యదాహ ప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచే తు సముత్పన్నే పుత్రజన్మ యదా భవేత్ । కర్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిః పూర్వాశౌచేన శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । పిత్రఘమధ్యే పుత్రజననే పితృమరణాశౌచశేషేణ పుత్రజన్మనిమిత్తాశౌచమపి శుధ్యతీత్యర్థః । తథా చ రత్నావల్యామ్ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతావన్తరాళే తు స్వభార్యా చేత్ప్రసూయతే । పిత్రోశ్శేషేణ శుద్ధిస్స్యాత్పత్న్యాశ్శుద్ధిస్స్వకాలతః ॥ * ॥ ఇతి । మాతాపితృమరణాశౌచమధ్యే భార్యాయాః ప్రసవే సతి జనకస్య పితృమరణాఘశేషేణ శుద్ధిః, పత్న్యాస్తు స్వకాలేనైవేత్యర్థః.

అసన్నిహితజననమరణయోర్విశేషః

అసన్నిహితదేశభవసపిణ్డమరణాశౌచమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ విగతం తు విదేశస్థం శృణుయాద్యో హ్యనిర్దశమ్ । యచ్ఛేషం దశరాత్రస్య తావదేవాశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ విగతమ్ - మృతమ్, విదేశస్థమ్ - అసన్నిహితదేశస్థమ్, అనిర్దశమ్ - అనిర్గతదశాహమ్, దశరాత్రస్యాన్తస్స్వజాత్యుక్తకాలాశౌచమధ్య ఇతి యావత్, ఏతజ్జన్మాశౌచస్యాపి ప్రదర్శనార్థమ్ । తథా చ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ అన్యదేశమృతం జ్ఞాతిం శ్రుత్వా పుత్రస్య జన్మ వా । అనిర్గతదశాహం తు శేషాహోభిర్విశుధ్యతి ॥ * ॥ అన్యదేశే - అసన్నిహితదేశే, పుత్రస్య జన్మ - జ్ఞాతేస్స్వస్య వాఽపత్యస్య జన్మ । శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరగతం శ్రుత్వా కల్యాణం మరణం తథా । యచ్ఛేషం దశరాత్రస్య తావదేవాశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ దేశాన్తరగతమ్ - అసన్నిహితదేశభవమ్, కల్యాణమ్ - అపత్యజన్మేతి యావత్ । దశరాత్రస్యేత్యేతత్తత్కాలాన్తరస్యాప్యుపలక్షణార్థమ్, “ ॥ శ్లో ॥ యస్య వర్ణస్య యః కాలో విహితో గుణవత్తయా । శ్రుత్వా తదన్తరే వాఽసౌ తచ్ఛేషేణైవ శుధ్యతి ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రోషితే కాలశేషస్స్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్గ్రహే — ॥ శ్లో ॥ శిష్టాహమేవ సర్వేషామపిణ్డానాం తదన్తరా త్వఘే । ప్రాక్సఞ్చయాత్తు సతేత్ర్యహం తదూర్ధ్వం దశరాత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । శావే చ సూతకే చాన్తరా మధ్యే అవ

గతేసతిపుత్రవ్యతిరిక్తానాం సర్వేషామపి సపిణ్డానాం శిష్టాహమేవాఘం భవతి, పుత్రస్య తు ముఖ్యకర్తురపి అస్థిసఞ్చయనాత్ప్రాక్ పిత్రోర్మృతిశ్రుతౌ శిష్టాహమేవాశౌచమ్, తదూర్ధ్వం శ్రవణదినాదిదశాహమేవేత్యర్థః। తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతౌ చేద్దూరస్థశ్శ్రుత్వా తద్దివసాత్పరమ్। పుత్రశ్శుద్ధ్యేద్దశాహేన సఞ్చయాత్ప్రాక్తు శేషతః ॥ * ॥ ఇతి। "చతుర్థేఽహని విప్రాణామస్థిసఞ్చయనం స్మృతమ్" ఇత్యస్థిసఞ్చయనస్య చతుర్థదినేకర్తవ్యత్వవిధానాత్, "సఞ్చయాత్ప్రాక్తు శేషతః" ఇతి సఞ్చయనచతుర్థదివసస్యైవోపలక్షితత్వాత్, చతుర్థదినాత్పూర్వం పితృమరణశ్రుతౌ శిష్టాహం చతుర్థదివసాది తచ్ఛ్రుతౌ దశాహమితి కేచిత్

అతిక్రాన్తాశౌచమ్

ఉక్తస్య దశరాత్రాది శావాశౌచస్యాపగమాదూర్ధ్వమసన్నిహితదేశే మృతసపిణ్డస్య మరణవార్తాశ్రవణే త్వాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తే దశాహే తు త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్। సంవత్సరే వ్యతీతే తు స్పృష్ట్వైవాపో విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి। శఙ్ఖోఽపి — ॥ శ్లో ॥ అతీతే దశరాత్రే తు త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్। తథా సంవత్సరేఽతీతే స్నాత ఏవ విశుధ్యతి ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాహస్స్వతీతేషు బన్ధుశ్చేచ్ఛ్రూయతే మృతః। తత్ర త్రిరాత్రమాశౌచం భవేత్సంవత్సరాన్తరే ॥ * ॥ సంవత్సరాన్తరే - ప్రథమసంవత్సరమధ్యే। చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ అతీతే సూతకే స్వే స్వే త్రిరాత్రం స్యాదశౌచకమ్। సంవత్సరే వ్యతీతే తు సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ అత్ర సూతకశబ్దశ్శావాశౌచపరః। యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రోషితే కాలశేషస్స్యాదశేషే త్ర్యహమేవ తు। సర్వేషాం వత్సరే పూర్ణే ప్రేతే దత్వోదకం శుచిః ॥ * ॥ అశేషే - అతిక్రాన్తే దశాహాదావిత్యర్థః। అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ అయం చ త్ర్యహో దశాహాదూర్ధ్వం మాసత్రయాదర్వాగ్ద్రష్టవ్యః, పూర్వోక్తం తు సద్యశ్శౌచం నవమమాసాదూర్ధ్వమర్వాక్సంవత్సరాద్ద్రష్టవ్యమ్, యత్పునరూర్ధ్వం దశాహాచ్ఛ్రుత్వైకరాత్రమితి వసిష్ఠస్మరణం తదూర్ధ్వం షణ్మాసేభ్యో యావన్నవమమ్, యచ్ఛ్రుత్వా చోర్ధ్వం దశమాహ్నః పక్షిణీమితి

తన్మాసత్రయాదూర్ధ్వమర్వాక్ షణ్మాసాత్ । తథాచవృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥
మాసత్రయేత్రిరాత్రంస్యాత్ షణ్మాసేపక్షిణీతథా । అహస్తునవమాద
ర్వాగూర్ధ్వంస్నానేనశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । తథాస్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥
అతీతాశౌచంతు స్వాశౌచ కాలాదూర్ధ్వం బ్రాహ్మణాదీనాం సర్వేషాం
వర్ణానాముపనయనాదూర్ధ్వం స్త్రీణాంవివాహాదూర్ధ్వంభవతి , తచ్చమా
సత్రయేత్రిరాత్రంషణ్మాసేపక్షిణీనవమమాసేత్వేకాహం తతః పరం స
చేలం స్నాత్వోదకదానాచ్ఛుద్ధిః , అతీతాశౌచే స్వాశౌచకాలత్రిభాగా
దూర్ధ్వం స్పృశ్యౌః , జన్మన్యతిక్రాన్తాశౌచంసపిణ్డానాం నాస్త్యేవ , పు
త్రజన్మనితుపితుఃస్నానమస్త్యేవ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నమాధవీయాది
షుతు — ॥ వా ॥ దశాహాదూర్ధ్వమర్వాక్ త్రిపక్షాత్ త్రిరాత్రం షణ్మా
సాదర్వాక్ పక్షిణీఅర్వాక్సంవత్సరాదేకాహమ్ ॥ * ॥ యదాహ విష్ణుః —
॥ శ్లో ॥ అర్వాక్ త్రిపక్షాత్ త్రిదినం షణ్మాసాచ్చదివానిశమ్ । అహస్సంవ
త్సరాదర్వాగ్దశాన్తరమృతేష్వపి ॥ * ॥ ఇతి , అత్రదివాశబ్దేనఅహర్ద్వ
యముచ్యతే , దివానిశమ్ - పక్షిణీతియావత్ । తథాచదేవలః — ॥ శ్లో ॥
ఆత్రిపక్షాత్ త్రిరాత్రంస్యాత్ షణ్మాసాత్పక్షిణీతతః । పరమేకాహమావర్షా
దూర్ధ్వంస్నానేనశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । వీతేత్వాశౌచేసంవత్సరాన్తస్త్వేక
రాత్రేణేతివిష్ణువచనమపి దేవలవచనసమానవిషయమ్ , షణ్మాసాదూర్ధ్వం
వత్సరమధ్యేఏకరాత్రేణశుద్ధిరితి యావత్ , ఏవంచమాసత్రయే త్రిరా
త్రంస్యాదితివృద్ధవసిష్ఠవచనస్య “ అర్వాక్త్రిపక్షాత్త్రిదినమ్ ” “ ఆ
త్రిపక్షాత్త్రిరాత్రంస్యాత్ ” ఇతివిష్ణుదేవలవచనయోశ్చనికటదేశతా
రతమ్యాపేక్షోవికల్పోద్రష్టవ్యః । యత్తుసఙ్గ్రహకారవచనమ్ —
॥ శ్లో ॥ త్రిరాత్రంత్రిషుమాసేషుపక్షిణ్యేవతతస్త్రిషు । తతోఽహష్షట్స్వ
థస్నానందశరాత్రాత్యయశ్రుతౌ ॥ * ॥ ఇతి , తత్ర ప్రమాణంమృగ్య
మ్ । నతత్రదేవలవచనంప్రమాణమ్ , ఆత్రిపక్షాత్ త్రిరాత్రంస్యాదితిపఠి
తత్వాత్స్మృతిరత్నమాధవీయాదిషువ్యాఖ్యాతత్వాత్ । నచమాసత్రయేత్రిరా
త్రంస్యాదితి వృద్ధవసిష్ఠవచనంప్రమాణమ్ , అహస్తునవమాదర్వాక్ ఇత్య
స్యాంశస్యాప్యాశ్రయణప్రసఙ్గాత్ । నచతతస్తదేకదేశాశ్రయణముచి

తమ్ , అతో వికల్ప ఏవ చన్ద్రికాయాముక్తః । భర్తృమరణే పత్న్యా
దశాహాత్పరమపి దశాహమ్ , “ దశాహం పుత్రభార్యయోః ” ఇతివ
చనాత్ । దశాహాదూర్ధ్వం సోదరమరణశ్రవణే త్వాహ మనుః —
॥ శ్లో ॥ బాలే దేశాన్తరస్థే చ పృథక్పిణ్డే చ సంస్థితే । సవాసా జలమాప్లుత్య
సద్య ఏవ విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । దేశాన్తరస్థే - అసన్నిహితదేశస్థే , బా
లే - షాణ్మాసికే , పృథక్పిణ్డే - సోదకే ఇతి యావత్ । గౌతమోఽపి —
॥ వా ॥ బాలదేశాన్తరితప్రవ్రజితాసపిణ్డానాం సద్యశ్శౌచమ్ ॥ * ॥
ఇతి । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అత్యాశౌచే దినం సద్యస్త్ర్యహైకాహరశౌ
చినోః । పక్షిణ్యహఃసు వ్యహాన్తశ్రుత్యే స్వైకకాలోఽన్యథాప్లవః ॥ * ॥ ఇతి ।
స్వస్వాశౌచకాలేఽతిక్రాన్తే అవగతే సతి త్ర్యహైకాహాశౌచినోః క్రమేణ
దినం సద్యఃస్నానమ్ , పక్షిణ్యాశౌచిన ఏకకాలః , రాత్రౌ శ్రవణే రాత్రిః ,
దివా శ్రవణే దివా , అన్యథా - దశాహాద్బహిశ్శ్రవణే , స్నానమేవేత్యర్థః ।
అత్ర త్ర్యహైకాహాశౌచినోః “ అత్యాశౌచే దినం సద్యః ” ఇత్యత్ర మూల
భూతం ప్రమాణం మృగ్యమ్ । యత్తు “ ఊర్ధ్వం దశాహాచ్ఛ్రుత్వైకరా
త్రమ్ ” ఇతి శఙ్ఖవచనం ప్రమాణముపన్యస్తమ్ , న తత్ర త్రిరాత్రాత్య
యాశౌచం ప్రకృతమ్ , విజ్ఞానేశ్వరాదిభిశ్చాన్యథా వ్యాఖ్యాతమ్ ,
“ ఇదమేకరాత్రాశౌచం సపిణ్డానామూర్ధ్వం షణ్మాసేభ్యో యావన్నవ
మమ్ , పూర్వోక్తం తు సద్యశ్శౌచం నవమమాసాదూర్ధ్వం ద్రష్టవ్య
మ్ ” ఇతి । చన్ద్రికాదావపి — ॥ వా ॥ త్రిరాత్రాద్యాశౌచినాం కా
లశేషేణ శుద్ధిః కాలశేషాభావే సద్యశ్శౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు పక్షిణీవి
షయే “ ॥ శ్లో ॥ అతీతే పక్షిణీకాలే దశాహాభ్యన్తరశ్రుతౌ । దివా వా యది
వా రాత్రావేకకాలేన శుధ్యతి ॥ ” ఇతి స్మృత్యన్తరవచనం సఙ్గ్రహకారేణ
ప్రమాణముక్తమ్ , తదపి చన్ద్రికాస్మృతిరత్నమాధవీయవిజ్ఞానేశ్వరీయా
దినిబద్ధనేషు మన్వాదిషు చాదర్శనాద్విచారణీయమ్ । తథా దీపికాయా
మ్ — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోరఘేఽతీతే శ్రుత్వాఽఘం దశవాసరమ్ ।
త్రిరాత్రపక్షిణ్యేకాహేష్వతీతేష్వాప్లవో భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుః —
॥ శ్లో ॥ నిర్దశం జ్ఞాతిమరణం శ్రుత్వా పుత్రస్య జన్మ చ । సవాసా జలమాప్లు

త్యశుద్ధో భవతిమానవః ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాతిశబ్దేనాత్రానుపనీతఏవోచ్యతే, ఉపనీతమరణేఏవమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ఉపేతేవిషమంవృత్తేతస్మిన్నేవాతికాలజమ్ ॥ ” ఇతి వ్యాఘ్రేణాతిక్రాన్తాశౌచవిధానాత్ । దశాహాదూర్ధ్వం పుత్రజన్మశ్రవణే పితురేవస్నానమ్ । జన్మనిసపిణ్డానామశౌచం నాస్తి, “ ॥ శ్లో ॥ నాశౌచం ప్రసవస్యాస్తివ్యతీతేషుదినేష్వపి ॥ ” ఇతిదేవలస్మరణాత్ । తథాసఙ్గ్రహే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్భ్రాతుర్భవేన్నాన్యేష్వనుపేతాత్యయేత్వఘమ్ । పితుఃస్నానంతదన్యేషాం నచతత్సూతకాత్యయే ॥ * ॥ ఇతి । తదన్యేషామ్ - పితృవ్యతిరిక్తానాంసపిణ్డానామ్, నచతత్ - స్నానమపినాస్తీత్యర్థః । స్మృత్యర్థసారేతు — ॥ వా ॥ దేశాన్తరాదర్వాగ్దేశమృతౌస్వాశౌచకాలాదూర్ధ్వంశ్రుతాయాంతద్దేశంషష్టియోజనాదికం త్రిధావిభజ్యాద్యేచసమీపభాగేత్రిరాత్రమ్, తతోదూరభాగేపక్షిణీ, తతోదూరభాగేత్వేకాహమ్, ఏవందేశంపర్యాలోచ్యయత్రాల్పాశౌచంతదేవగ్రాహ్యమ్ । అత్ర “ అఘాహానినవర్ధయేత్ ” “ నవర్ధయేదఘాహాని ప్రత్యూహేనాగ్నిషుక్రియాః ” ఇతి మనుస్మరణాత్ । లఘుకల్పసమ్భవే గురుకల్పాశ్రయేణాఘవానఘాహానినవర్ధయేత్, లఘుకల్పమాశ్రితోఽపివైతానికాగ్నిషు నప్రత్యూహేత్ - నపిహన్యాత్, ఇతి మనువచనార్థః । దేశాన్తరలక్షణయుక్తదేశాన్తరస్థేమృతేస్వాశౌచకాలాదూర్ధ్వంశ్రుతేసపిణ్డానాం సచేలస్నానం నత్రిరాత్రాది ॥ * ॥ ఇతి । తథాచపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరేమృతఃకశ్చిత్సగోత్రఃశ్రూయతేయది । నత్రిరాత్రమహోరాత్రంసద్యస్స్నాత్వాశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతింశ్రుత్వాక్లీబేవైఖానసేయతౌ । మృతేస్నానేనశుధ్యన్తి గర్భస్రావేచగోత్రిణః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ యస్తునద్యాదివ్యవహితే దేశాన్తరేమృతస్తత్సపిణ్డానాందశాహాదూర్ధ్వం మాసత్రయాదర్వాగపిసద్యశ్శౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి । షడశీతౌ — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాతేర్మృతౌయదాశౌచందశాహాత్తుబహిశ్శ్రుతౌ । ఏకదేశఇదంప్రోక్తంస్నాత్వాదేశాన్తరేశుచిః ॥ * ॥ ఇతి । దేశాన్తరలక్షణమాహబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥

మహానద్యన్తరం యత్ర గిరిర్వావ్యవధాయకః । వాచోయత్ర విభిద్యన్తే త
ద్దేశాన్తరముచ్యతే ॥ దేశాన్తరంవదన్త్యన్యేషష్టియోజనమాయతమ్ ।
చత్వారింశదవదన్త్యన్యేత్రింశదన్యేతథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । యోజనలక్షణం
మాధవీయేఽభిహితమ్ — ॥ శ్లో ॥ తిర్యగ్యవోదరాణ్యష్టావూర్ధ్వావా వ్రీ
హయస్త్రయః । ప్రమాణమఙ్గులస్యోక్తం వితస్తిర్ద్వాదశాఙ్గుళః ॥ విత
స్తేర్ద్విగుణోఽరత్నిస్తస్మాత్ చతుర్హస్తతో ధనుః । ధనుస్సహస్రే ద్వేక్రో
శశ్చతుష్కోశంతుయోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥
భాషాభేదోమహానద్యావ్యవధానమథాద్రిణా । త్రింశద్యోజన భేదో వా
ప్రత్యేకం దేశభేదనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మహానద్యఉక్తానృసింహపురాణే —
॥ వా ॥ గఙ్గా యమునా గోదావరీ తుఙ్గభద్రా, కావేరీత్యేతా మహాన
ద్యః ॥ * ॥ ఇతి । వామనపురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ గోదావరీభీమరథీకృ
ష్ణవేణీ సరస్వతీ । తుఙ్గభద్రాసుప్రయోగాసింహాకావేరి రేవికా ॥ ముగ్ధో
దానళినా రేవా వారిశీతావలస్వనా । మహాఅపి మహానద్యస్సహ్యమూ
లాద్వినిర్గతాః ॥ * ॥ మహాఅపీతి పరిగణితాభ్యోఽన్యా యాః కాశ్చిద్విస్తా
రవత్యస్తా అపి మహానద్య ఇత్యర్థః । ఏవంచ మహానద్యాదక్షిణకూల ముత్తర
కూలంచ పరస్పరాపేక్షయా దేశాన్తరం భవతి । యథోక్తం బృహన్మను
నా — ॥ శ్లో ॥ దేశనామనదీభేదో నికటోయత్రవైభవేత్ । తేనదేశాన్త
రం ప్రోక్తంస్వయమేవస్వయంభువా ॥ * ॥ ఇతి । దేశనామాని - అఙ్గవ
ఙ్గకళిఙ్గాదీని, నదీభేదః - నదీవిశేషః, మహానదీతియావత్ । ఏవముక్తమతి
క్రాన్తాశౌచం మాతాపితృవ్యతిరిక్తసపిణ్డవిషయమ్, మాతాపితృవిషయే
తు సన్నిహితదేశే దేశాన్తరేచదశరాత్రమేవ । తత్రపైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥
పితరౌచేన్మృతౌస్యాతాం దూరస్థోఽపి హిపుత్రకః । శ్రుత్వాతద్దినమార
భ్య దశాహం సూతకం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామిదంవ్యాఖ్యా
తమ్ " శ్రుత్వేత్యత్ర తు ఊర్ధ్వమితి శేషోద్రష్టవ్యః, తతశ్చదశరాత్ర
మధ్యేతు వార్తాశ్రవణే పుత్రస్యాపిత చ్ఛేషేణైవ సపిణ్డాన్తరవచ్ఛుద్ధిః "
ఇతి । షడశీతౌ — ॥ శ్లో ॥ దేశకాలాదిభేదేఽపి మాతాపిత్రోర్మృతి
శ్రుతౌ । శ్రవణాదిదశాహంస్యాద్నిర్దశత్వమితిస్థితిః ॥ * ॥ ఇతి ।

స్మృత్యర్థసారే — ॥ వా ॥ మాతాపితృమరణాద్దశాహాదేరూర్ధ్వం సంవ
త్సరాదూర్ధ్వమపి పుత్రశ్శ్రుతదివసమారభ్య దశాహమాశౌచం కుర్యాదు
దకపిణ్డాదిచ, పత్న్యా అపి దశాహమ్, “దశాహం పుత్రభార్యయోః”
ఇతి పైఠీనసివచనాత్। మహాగురుమరణే దూరదేశేఽవ్యతీతేఽబ్దేఽప్యార్ద్ర
వస్త్రోపవాసినా తథైవాశౌచాదికార్యమ్, సంవత్సరేఽతీతే మాతుస్సప
త్న్యా మరణే పుత్రస్య త్రిరాత్రమ్, సపత్న్యాః పరస్పరం చైవమ్ ॥ * ॥
ఇతి। స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ యత్ర కుత్ర స్థితః పుత్రశ్శ్రుత్వా పితృ
విపర్యయమ్। జ్ఞాత్వా తద్దినమారభ్య దశాహం సూతకం భవేత్ ॥ * ॥ అ
న్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తా విదేశస్థో మాతాపిత్రోర్మృతౌ యది।
సంవత్సరే వ్యతీతేఽపి కుర్యాత్ప్రేతక్రియాం పునః ॥ * ॥ ఇతి। దక్షః —
॥ శ్లో ॥ మహాగురునిపాతే తు ఆర్ద్రవస్త్రోపవాసినా। అతీతేఽబ్దేఽపి కర్త
వ్యం ప్రేతకార్యం యథావిధి ॥ * ॥ ఇతి। సంవత్సరాదూర్ధ్వమపి ప్రేత
కార్యమాశౌచోదకదానాది కార్యమిత్యర్థః। చన్ద్రికాయామ్ —
॥ వా ॥ మహాగురునిపాత ఇత్యత్ర మహాగురుశబ్దేన మాతా చోచ్యతే,
న పునః పితైవ, “॥ శ్లో ॥ ద్వౌ గురూ పురుషస్యేహ పితా మాతా చ ధర్మతః।
తయోర్గురుః పితా తావన్మాతా గురుతరా స్మృతా ॥” ఇతి మాతురపి గౌరవా
తిశయస్మరణాత్ ॥ * ॥ ఇతి। విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ యస్తు పితా పు
త్రానుత్పాద్య వేదార్థం గ్రాహయిత్వా వృత్తిం చ విదధాతి తస్య మహాగు
రుత్వాత్తదుపరమే ద్వాదశాహమ్ ॥ * ॥ ఇతి। యత్తు స్మృత్యన్తరమ్ —
॥ శ్లో ॥ పితా పితామహశ్చైవ జ్యేష్ఠశ్చ ప్రపితామహః। యశ్చోపనీయ
సకలం వేదమధ్యాపయేత్స చ ॥ మహాగురవ ఇత్యేతే పఞ్చ ప్రోక్తా మనీషి
భిః ॥ * ॥ ఇతి, తత్పిత్రాదీనాం పఞ్చానామబ్దాదూర్ధ్వమపి యథావిధి ప్రే
తకార్యం కర్తవ్యమిత్యేవంపరమ్, న పునస్తేషాముపరమే ద్వాదశాహాశౌ
చప్రాప్త్యర్థమ్, “॥ శ్లో ॥ దశమం పిణ్డముత్సృజ్య రాత్రిశేషే శుచిర్భవేత్ ॥”
ఇతి స్మరణాత్। “॥ శ్లో ॥ పితరి ప్రోషితే ప్రేతే పుత్రో దేశాన్తరం గతః। కృ
తక్రియే త్రిరాత్రం స్యాద్దశాహమకృతక్రియే ॥” ఇతి యత్కృతక్రియే
త్రిరాత్రవిధానమ్, తత్కనిష్ఠపుత్రవిషయమ్। జ్యేష్ఠస్య తు “॥ శ్లో ॥ కృత

క్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకం భవేత్ । దద్యాత్త్రిలోదకం పిణ్డం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ " ఇతి దశాహవిధానాత్ , కృతస్యాపి సపిణ్డీకరణస్య పునఃకరణ విధానాచ్చ , జ్యేష్ఠవిషయత్వమస్యావగమ్యతే.

మాతృవ్యతిరిక్తపితృపత్నీవిషయే విశేషమాహ దక్షః — ॥ శ్లో ॥ పితృపత్న్యామతీతాయాం మాతృవర్జం ద్విజోత్తమః । సంవత్సరే వ్యతీతేఽపి త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । వరదరాజీయేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ప్రాగబ్దాజ్జననీ సమం దిశతుతత్ప్రేతోదకాదిక్రియాం తస్మాచ్చాపరిగౌణమాతృమరణం శ్రుత్వా సదాఽఘం త్ర్యహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌణమాతా - సపత్నీమాతా । భ్రాతృవిషయే స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతుర్దేశాన్తరమృతౌ షణ్మాసాద్వత్సరాదధః । దశరాత్రం త్రిరాత్రం స్యాద్దశాహం దాహకస్యతు ॥ * ॥ ఇతి । దాహకస్య - భ్రాతుః । తథా — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతిర్యత్ర త్వనుజాగ్రజయోర్యది । షణ్మాసాద్వత్సరాదర్వాగ్దశాహం త్ర్యహమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదకృతక్రియభ్రాతృవిషయమ్। యదాహాపైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రోషితభ్రాతృమరణే దత్తపిణ్డోదకక్రియే। త్రిరాత్రం సూతకం తత్ర దశాహం పుత్రభార్యయోః ॥ * ॥ ఇతి , ఏతచ్చ త్రిరాత్రవిధానం షణ్మాసాత్పూర్వం వేదితవ్యమ్ । తథాచ గాలవః — ॥ శ్లో ॥ కృతోదకేతు షణ్మాసాత్పక్షిణీత్వఘమిష్యతే । అథ శ్చేత్త్రిదినం ప్రాహ్యమకృతేతు దశాహ్నికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । షణ్మాసాదూర్ధ్వం భ్రాతురఘం పక్షిణీత్యర్థః । సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ దశరాత్రం సదా పిత్రోః పరోక్షమరణశ్రుతౌ । త్ర్యహం మాతృసపత్న్యాస్తు దశాహం వత్సరాదధః ॥ కృతౌర్ధ్వదైహికేఽత్యబ్దేదినం తస్యాస్త్ర్యహం తయోః ॥ * ॥ ఇతి । వత్సరమధ్యే తత్పరం వా మాతాపితృమరణశ్రవణే సర్వేషామపి పుత్రాణాం దశాహమేవ । సపత్నీమాతు రసమక్షమృతిశ్రవణే వర్షాత్పరం త్ర్యహమేవ , తత్పూర్వంతు దశాహమ్ । అత్ర విశేషః - జ్యేష్ఠేనకృతే ఔర్ధ్వదైహికే అబ్దే చాతిక్రాన్తే తస్యాస్సపత్నీమాతుః పరోక్షమృతిశ్రవణే దినమ్ , తయోర్మాతాపిత్రోస్తచ్ఛ్రేతౌ కనిష్ఠస్యత్ర్యహమిత్యర్థః.

పునస్సంస్కారే ఆశౌచనిర్ణయః

పునస్సంస్కారే విశేషః స్మృత్యర్థసారే దర్శితః — ॥ వా ॥ ఆహి-
తాగ్నే విదేశస్థే మృతే యావద్విధినా సంస్కారస్తావత్తత్పుత్రాదీనాం
ముఖ్యకర్తౄణాం సన్ధ్యాదికర్మలోపో నాస్తి, శుభకర్మ న కర్తవ్యమ్ । అనా-
హితాగ్నేర్విధివద్దహనాభావే తదానీమాశౌచగ్రహణం కృతాకృతమ్,
దశాహానన్తరం మరణశ్రవణే దాహాత్పూర్వం త్ర్యహాద్యాశౌచం నాస్తి,
ముఖ్యకర్తృసమ్భవే తదితరజ్ఞాతీనాం శుభకర్మ చ కర్తవ్యమ్ । ఆహితాగ్నే-
ర్విధివద్దహనాభావే ఆశౌచగ్రహణం నాస్త్యేవ, పునః సంస్కారే దాహా-
ద్యాశౌచమపి సమ్పూర్ణమ్ । అనాహితాగ్నేః పునస్సంస్కారస్సూతకమ-
ధ్యే చేచ్ఛేషదినాచ్ఛుద్ధిః, అతీతే సూతకే పునస్సంస్కారశ్చేత్పూర్వమ-
గృహీతాశౌచస్య పుత్రస్య పత్న్యాశ్చ దశాహమాశౌచమ్, గృహీతా-
శౌచయోః పుత్రపత్న్యోస్త్రిరాత్రమ్ । పత్న్యాః పునస్సంస్కారే పత్యు-
శ్చైవమ్ । సపత్న్యోర్మిథశ్చైవమ్ । గృహీతాశౌచానాం కృతోదకానాం
పునరాశౌచం నాస్తి, అకృతోదకానాం పునరేకాహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బృ-
హస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచే వర్తమానే తు పునర్దాహక్రియా యది । త-
చ్ఛేషేణైవ శుద్ధిస్స్యాదతీతే సూతకం భవేత్ ॥ దశాహాదియథావర్ణం పిత్రో-
రాశౌచమాచరేత్ । పత్నీనామపి విజ్ఞేయం దమ్పత్యోశ్చ పరస్పరమ్ ॥
సపిణ్డానాం త్రిరాత్రం స్యాదిత్యువాచ ప్రజాపతిః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్త-
రేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తః కీకసాదేః ప్రదాహే శేషాచ్ఛుద్ధిస్తద్బహి-
శ్చ త్రిరాత్రమ్ । పుత్రస్యాపి ప్రాగఘస్య గ్రహశ్చేన్నో చేత్తస్యా-
ప్యత్ర సమ్పూర్ణమాహుః ॥ * ॥ ఇతి । కీకసమ్ - అస్థి । పారస్కరః —
॥ శ్లో ॥ ఆశౌచే వర్తమానే తు తచ్ఛేషేణ విశుధ్యతి । గతే త్వాశౌచ సమ-
యే పునర్దాహో యదా భవేత్ ॥ మరణాదిగృహీతస్య త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధి-
రిష్యతే । అగృహీతస్య పుత్రస్య సమ్పూర్ణాశౌచమేవ హి ॥ * ॥ ఇతి ।
అగృహీతాశౌచవిషయే దేవలః — ॥ శ్లో ॥ దగ్ధ్వాఽస్థి పిత్రోః పుత్రస్తు
దశాహమశుచిర్భవేత్ । తయోః ప్రతికృతిం దగ్ధ్వా శావవచ్ఛౌచమిష్య-
తే ॥ * ॥ ఇతి । శావవత్ - దశాహమిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽపి —

॥ శ్లో ॥ అస్థ్నాంపలాశవృన్తైర్వా దగ్ధ్వాతు ప్రతిరూపకమ్ । పిత్రోర్దశాహమాశౌచమన్యేషాంతు త్రిరాత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ సంస్కృతాగ్నౌదహేత్పశ్చాద్దశరాత్రంతుసూతకమ్ । ఇతరేషాం త్రిరాత్రంస్యాత్ జ్ఞాతీనామపిసూతకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్తుస్మృత్యన్తరవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ దగ్ధ్వాఽస్థిపిత్రోః పుత్రస్తు దశాహంసూతకీభవేత్ । తయోః ప్రతికృతిందగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి, అత్రాస్థిదాహేపుత్రస్యదశాహవిధానమగృహీతాశౌచవిషయమ్ ; ప్రతికృతిదాహే త్రిరాత్రవిధానంగృహీతాశౌచవిషయమ్ । అన్యేతు - పుత్రస్యగృహీతాశౌచస్యాస్థిదాహే దశాహం ప్రతికృతిదాహే త్రిరాత్రమితివ్యాచక్షతే । అగృహీతాశౌచవిషయేచోదాహరన్తిస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ నరంపర్ణమయందగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ । మాతాపిత్రోర్దశాహంస్యాదస్థిదాహేతథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రాగఘగ్రహణాభావే పర్ణనరదాహే సపిణ్డానాంత్ర్యహమ్, మాతాపిత్రోస్తాదృగ్విధదాహేఽస్థిదాహేసపిణ్డానాంచ దశాహమితి చ తేవ్యాకుర్వతే । తథాచసఙ్గ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ యజ్వాఽయజ్వాపునర్దాహే శిష్టాహం యద్యఘాద్బహిః । దశాహం త్ర్యహమాశౌచం పూర్ణంప్రాక్చేదఘగ్రహః ॥ అస్థిదాహే ప్రతికృతేర్దాహేతు త్ర్యహమిత్యఘమ్ । సపిణ్డానాంసుతానాంతుదశరాత్రమిహేష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । దశాహమధ్యేఆహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యోః పునస్సంస్కారేక్రియమాణే సతిసంస్కారదినాదూర్ధ్వం దశరాత్రావశిష్టమేవాఘంభవతి, నపునర్దాహాదిదశాహమ్ । యదిదశాహాద్బహిర్యజ్వాఽయజ్వాపునర్దాహస్స్యాత్తత్రదశాహంత్ర్యహమితి క్రమేణాఘంస్యాత్ । ప్రాగఘగ్రహణాభావేఽస్థిదాహేపూర్ణం ప్రతికృతిదాహేతు సపిణ్డానాం త్ర్యహమేవ, పుత్రాణాంతుప్రతికృతిదాహేఽపి ప్రాగాశౌచగ్రహణాభావే దశాహమేవ, తద్గ్రహణేఽపిపితృవిషయేఽస్థిదాహేసదాదశాహమితిసఙ్గ్రహకారవచనంతైరాఖ్యాతమ్ । అపరేతు “ జ్ఞాతీనామగృహీతాశౌచానాంపర్ణదాహవదస్థిదాహేఽపి త్రిరాత్రమేవ, గృహీతాశౌచస్యపుత్రస్యపర్ణదాహేఽస్థిదాహేఽపి త్రిరాత్రమేవ, “ ఆశౌచాన్తః కీకసాదేః ప్రదా

హే" ఇత్యాదీనాం పూర్వోక్తానాంవచనానాం పునర్దాహమాత్రవిషయత్వేనప్రవృత్తత్వాత్, "॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్దశాహం స్యాదస్థిదాహే తథైవచ ॥" ఇత్యస్యమాతాపితృవిషయేఽగృహీతాశౌచస్యపుత్రస్యపర్ణదాహవదస్థిదాహేఽపిదశాహాశౌచప్రతిపాదనపరత్వాత్తత్రసపిణ్డవిషయత్వాప్రతీతేః ॥ * ॥ ఇత్యాహుః । తథాచసఙ్గ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహదాహేతు శేషతత్స్యచయోఽఖిలాః । బహిర్దశాహదాహేతు దాహాదిత్రిదినంమతమ్ ॥ ప్రాగాశౌచగ్రహాభావేజ్ఞాతీనాంత్రిదినంసమమ్ । ప్రాగ్గృహేతుత్ర్యహంకర్తురన్యేషాం తునవిద్యతే ॥ కర్త్రాచతనయఃపూర్వాగ్రహేపూర్ణం తథోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । పురాణేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అస్థ్యభావేపలాశోత్థైఃపర్ణైః కార్యంశరీరకమ్ । తథాపర్ణమయందగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్గృహీతాశౌచపుత్రవిషయమ్ , గృహీతాశౌచజ్ఞాతీనాంతునాశౌచమ్ ।తథాచస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పుత్రః పిత్రోస్తుసంస్కారం ప్రమాదాన్నకరోతిచేత్ । జ్ఞాతీనాందశరాత్రంస్యాత్తదూర్ధ్వంసూతకంనహి ॥ నిత్యకర్మాణికుర్వీతస్మృత్యుక్తానితథైవచ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ వంశజానామసంస్కారే సూతకంతుకథంభవేత్ । దశాహాత్పరతశ్శుద్ధిర్జ్ఞాతీనాంచ విశేషతః ॥ * ॥ ఇతి । ఏతేనదహనమన్తరేణాప్యాశౌచముదకదానం చానుష్ఠేయమిత్యుక్తం భవతి । పుత్రస్యాపిపునర్దహనాత్పూర్వమాశౌచానుష్ఠానమాహ వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ప్రమీతపితృకః పిత్రోరౌర్ధ్వదైహికమాచరేత్ । యదికర్తుమశక్తస్స్యాదాశౌచనియమాన్వితః ॥ ఆదశాహాత్తథోర్ధ్వంతుయదాకార్యక్షమస్తదా । త్రిరాత్రంసమతిక్రమ్యశ్రాద్ధంకుర్యాద్యథావిధి ॥ దాహకస్యైతదాశౌచమితరేషాం నవిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఇతరేషామ్ - దత్తోదకసపిణ్డానామిత్యర్థః । గృహీతాశౌచానామదత్తోదకానాంతుసపిణ్డానాముదకనిమిత్తమాశౌచముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పూర్వంగృహీతాశౌచానాం నపునర్దహనేత్వఘమ్ । తస్మిన్నుదకదాతౄణామాశౌచం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । "॥ శ్లో ॥ మరణాదిగృహీతస్యత్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥" ఇతిపుత్రస్యత్రిరాత్రాశౌచవిధానాత్ జ్ఞాతీనా

మేకరాత్రం న్యాయసిద్ధమితివ్యాఖ్యాతారః । ఆహితాగ్నేర్మృతస్య ప్రవద్దహనాభావేపుత్రాదీనామాశౌచం నాస్తి , కింతుపునర్దాహసమయఏవాశౌచమిత్యుక్తంచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నేస్తువిధివద్దాహాన్తం నాస్తిచేత్తదా । ఆశౌచగ్రహణంనాస్తి దాహాద్యాశౌచమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । దాహాద్యాశౌచమ్ - పునర్దాహాద్యాశౌచమ్ , తచ్చదశాహమ్ । తథా పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నేస్తు దహనాద్దశాహాశౌచమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । అనాహితాగ్నేరపి — ॥ శ్లో ॥ విదేశస్థాగృహీయావద్విధినానైవసంస్కృతః । పుత్రాదీనాంతుసన్నాద్యాదికర్మలోపోనవిద్యతే ॥*॥ ఇతి । పైఠీనసిరపి — ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నిశ్చేత్ప్రవసన్మ్రియేతపునస్సంస్కారంకృత్వాశవవచ్ఛౌచమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దశాహాన్తంసపిణ్డానాం మృతౌప్రేతక్రియాభవేత్ । పునస్సంస్కారేత్రిరాత్రంస్యాద్యష్టుః పిత్రోర్దశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । అనాహితాగ్నేః పునస్సంస్కారేసపిణ్డానాం త్రిరాత్రమ్ , యష్టుః - ఆహితాగ్నేః , పునస్సంస్కారెసపిణ్డానాందశాహమ్ , పిత్రోశ్చపునస్సంస్కారెపుత్రాణాందశాహమిత్యర్థః । అనేకసపిణ్డపునర్దాహేసఙ్గ్రహకారః — ॥ శ్లో ॥ మృతానాంతుసపిణ్డానాం కాలేబహుతిథేగతే । తాన్సర్వాన్సహసంస్కుర్యాత్త్రిరాత్రేణయథావిధి ॥ ఏకోద్దిష్టం చతుర్థేఽహ్ని తేషాం పిణ్డంపృథక్పృథక్ । సపిణ్డీకరణం తేషాం సహైవపృథగేవ వా ॥ * ॥ ఇతి । అబ్దాత్పరం మర్మృతసపిణ్డాదిపునర్దాహవిషయే గర్గః — ॥ శ్లో ॥ అతీతేఽబ్దేతు సంస్కారె ఏకాహాత్పిణ్డమర్పయేత్ । శ్రాద్ధం దద్యాద్ద్వితీయేఽహ్ని తృతీయేఽహ్నిసపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మాతాపితృవిషయేతు త్రిరాత్రమ్ — ॥ శ్లో ॥ అబ్దాన్తేవాఽథషణ్మాసేపునఃకృత్వాతుసంస్కృతిమ్ । త్రిరాత్రమశుచిర్భూత్వాశ్రాద్ధంకుర్యాచ్చతుర్దినే ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ .

అయమత్రనిష్కర్షః ఆహితాగ్నేః పునర్దాహాదేవపుత్రాదీనామాశౌచం నతతఃపూర్వమ్ , అనాహితాగ్నేస్తుపునర్దాహాత్పూర్వమాశౌచగ్రహణంవికల్పితమ్ , ఆహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యోర్దశాహమ

ధ్యపునర్దాహేశిష్టాహమేవాఘమ్ , దశాహాత్పరమాహితాగ్నేః పునర్దా
హేపుత్రస్యసపిణ్డానాంచదశాహమ్ , అనాహితాగ్నేః పునరస్థిదాహే
ప్రతికృతిదాహేచ పూర్వమగృహీతాశౌచస్యపుత్రస్యదశాహమ్, గృహీ
తాశౌచస్యతుత్రిరాత్రమ్ , అస్థిదాహేప్రతికృతిదాహేచాగృహీతా
శౌచానాంజ్ఞాతీనాంత్రిరాత్రమ్ , గృహీతాశౌచానాముదత్తోదకానాము
దకదాననిమిత్తమేకరాత్రమ్ , దత్తోదకానాంతునకించిత్ । అన్యేతు -
అస్థిదాహేపుత్రాణాంగృహీతాశౌచానామపిదశాహమ్. ప్రతికృతిదాహే
త్రిరాత్రమ్ , సపిణ్డానామప్యగృహీతాశౌచానామస్థిదాహేదశాహమ్ ,
గృహీతాశౌచానాంతుత్రిరాత్రమిత్యాహుః । అనేకసపిణ్డపునర్దాహే
త్రిరాత్రమ్ , అబ్దానన్తర మేకస్యానేకస్యవాపునర్దాహేపకరాత్రమ్ ,
మాతాపితృవిషయేతుత్రిరాత్రమితి .

సపిణ్డసమానోదకాదీనాముక్తమిదం దశరాత్రత్రిరాత్రాద్యాశౌ
చమాహితాగ్నేస్తత్పత్న్యాశ్చపరమేసంస్కారదివసప్రభృతికర్తవ్య
మ్ , అనాహితాగ్నేర్మరణదివసప్రభృతి , ఉభయోరపిసఞ్చయనందా
హాదిద్వితీయాదిదివసే కార్యమ్ । యథాహాఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిను
తఉత్క్రాన్తేస్సాగ్నేస్సంస్కారకర్మణః । శుద్ధిస్సఞ్చయనందాహాన్మృతా
హస్తుయథాతిథి ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ సాగ్నే
స్సంస్కారకర్మణఇతిశ్రవణాదాహితాగ్నౌపితరిదేశాన్తరమృతే తత్పు
త్రాణామాసంస్కారాత్సన్ధ్యాదికర్మలోపోనాస్తీత్యనుసన్ధేయమ్ । య
దాహపైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిమతఉత్క్రాన్తేరాశౌచంహిద్విజాతి
షు । దాహాదగ్నిమతోవిద్యాద్విదేశస్థేమృతేసతి ॥ * ॥ ఇతి । సపవ —
॥ వా ॥ ఆహితాగ్నిశ్చేత్ప్రవసన్మ్రియేతపునస్సంస్కారం కృత్వాశావ
వచ్ఛౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సన్నిహితదేశమరణేతుదాహాదిదశాహసత్త్వేఽపిమ
రణాద్యప్యాశౌచమస్తి, “ ॥ శ్లో ॥ సూతకంతుప్రవక్ష్యామిమృతిజన్మనిమిత్తక
మ్ ॥ ” ఇతిదక్షస్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నేర్మరణాత్సా
గ్నేరాశౌచం దాహతః పరమ్ । తయోస్సఞ్చయనందాహాన్మృతాహస్తుతి
థిస్స్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । అనాహితాగ్నేర్మరణాదప్యపిసఞ్చయనముక్తం

బ్రహ్మపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నేర్మరణాదాహితాగ్నేస్తథా హతః । అస్థిసఞ్చయనంకుర్యాత్స్వశాఖోక్తవిధానతః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాచారతోవ్యవస్థా । తత్రైవ — ॥ శ్లో ॥ దాహాద్యాశౌచంవిజ్ఞేయంప ర్వేషామగ్నిహోత్రిణామ్ । మరణాదేవకార్యంస్యాత్సంయోగోయ స్యనాగ్నిభిః ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దహనాదేవ కార్యంస్యాద్యస్యవైతానికోవిధిః ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర కేచిదాహుః "యస్యవైతానికోవిధిః" ఇతిస్మరణాదాహితాగ్నేస్తత్పత్న్యాశ్చవై తానికాగ్నినాసంస్కారేసతిదాహాద్యాశౌచమ్, తదభావే "సంయో గోయస్యనాగ్నిభిః" ఇతివచనాన్మరణాదేవానాహితాగ్నిమరణవదా శౌచమితి । అన్యేతు - ఉక్తయోర్వచనయోరాహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యు పలక్షణత్వేనవైతానికాగ్నిసంస్కారాభావేఽపి ఆహితాగ్నేస్తత్పత్న్యా శ్చమరణేదహనాదేవాశౌచమిత్యాహుః । శిష్టాచారాదిహవ్యవస్థా.

రాత్రిజననాదావాశౌచకాలః

రాత్రౌజన్మాదిసమ్భవేఽర్ధరాత్రాత్పరం జన్మాదౌసతి పరదినమ్, పూర్వంతదుత్పత్తౌపూర్వదినమిత్యేకః కల్పః । రాత్రింత్రేధావిభజ్యా ద్యభాగద్వయేజననాదౌపూర్వదినంగ్రాహ్యమ్, ఉత్తరభాగేపరదినమి తిద్వితీయః । ప్రాగుదయాదిత్యపరః కల్పః । తథా విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ అర్ధరాత్రావధిః కాలస్సూతకాదౌవిధీయతే । రాత్రింకుర్యా త్త్రిభాగంతు ద్వౌభాగౌపూర్వ ఏవతు ॥ ఉత్తరాంశః ప్రభాతేన యు జ్యతేమృతసూతకే । ఋతౌచసూతకేశావే తృతీయాంశః పరాన్వితః ॥ ఆదౌద్వావంశకౌయుక్తౌపూర్వేణాఽహ్నేతినిశ్చయః । ఉదితేతు య దాసూర్యేనారీణాందృశ్యతేరజః ॥ జననంవావిపత్తిర్వాయస్యాహస్తస్య శర్వరీ । రాత్రావేవసముత్పన్నేమృతేరజసిసూతకే ॥ పూర్వమేవదినం గ్రాహ్యంయావన్నాభ్యుదితోరవిః । తేషాంచకల్పానాందేశాచారేణవ్య వస్థా ॥ * ॥ ఇతి । అతఏవస్వదేశాచారానుసారిణాతుణ్డీరమణ్డలీయేనసం గృహీతమ్ — ॥ శ్లో ॥ త్రియామాయాస్తృతీయాంశే యదిజన్మర్తుమృ త్యవః । ప్రభాతాదియదిద్వ్యంశేపూర్వాహోద్యతుమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి ।

షాదోనచతుర్నాడికారూపసన్ధ్యాకాలరహితా రాత్రిస్త్రియామా । అత్రాహుః, “ ॥ శ్లో ॥ తృతీయభాగేసంప్రాప్తేమలంస్యాన్నిశిచేత్స్త్రియాః । ప్రభాతాదిత్రిరాత్రేణశుద్ధింతస్యావినిర్దిశేత్ ॥ ప్రత్యూషేజన్మమరణేస్యాతాం యదిపరందినమ్ ॥ ” ఇతివృద్ధపరాశరస్మరణాత్, రాత్రింపరాన్త్రిభాగం తు “ ఇత్యాదీనివచనానిరజోమాత్రవిషయతయా సఙ్కోచనీయాని, జన్మమరణయోస్తుఅరుణోదయాదేవదినంగ్రాహ్యమితి । కేచిత్తు “ ॥ శ్లో ॥ సూతకేమృతకేచైవయదఘంపరికీర్తితమ్ । తేచేత్సూర్యోదయాదర్వాగ్దినమేకంతుతద్భవేత్ ॥ ” ఇతివచనాజ్జన్మమరణయోరుదయాదేవదినంగ్రాహ్యమిత్యాహుః.

సమ్పర్కాశౌచం ద్రవ్యాదీనామతిక్రాన్తాశౌచాభావశ్చ

సమ్పర్కాశౌచముక్తం స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ సమ్పర్కమశనంపానం దశరాత్రంవివర్జయేత్ । తత్సమ్పర్కాద్భవేదేనశ్శుద్ధస్యాపినసంశయః ॥ * ॥ ఇతి । ఏనః - ఆశౌచమ్ । సమ్పర్కశబ్దార్థఉక్తః స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకర్మోపదేశిత్వంతత్కృతిశ్చాపిభిస్సహ । సహవాసస్సపీత్యాదిసమ్పర్కంప్రచక్షతే ॥ * ॥ ఇతి । అత్రబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యస్తైస్సహాసపిణ్డోఽపిప్రకుర్యాచ్ఛయనాదికమ్ । బాన్ధవోఽబాన్ధవోవాఽపిసదశాహేనశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । దశాహోపన్యాసో దశాహసమ్పర్కవిషయః । యస్మిన్యస్మిన్దినేసమ్పర్కస్తత్తద్దినమాత్రమఘంభవతి, కదాచిత్స్పర్శేస్నానమాత్రేణశుద్ధిః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకర్మణివక్తౄణామాశౌచంకర్తృవద్భవేత్ । అన్యకర్మణివక్తౄణాంస్వాహాకారంవినోచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సమ్పర్కనిమిత్తాశౌచేవిశేషఉక్తస్సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అఘేసమ్పర్కతోఽశౌచంభవేత్తద్దినసఙ్ఖ్యకమ్ । నతద్ద్రవ్యక్రియాస్త్రీణాం సామ్పర్కికమఘంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అతీతాశౌచవిషయేఽపిక్రియాద్రవ్యేష్వాశౌచాభావోఽభిదిష్టస్తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ తథానైవక్రియాద్రవ్యేష్వతీతం త్రిదినాద్యఘమ్ ॥*॥ ఇతి । అత్రాఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తేదశాహేతుపశ్చాజ్జానాతిచేద్గృహీ । త్రిరాత్రం సూతకం తస్య నతద్ద్రవ్యస్యకర్హిచిత్ ॥ * ॥ ఇత్య

స్వద్రవ్యమాత్రస్యాశౌచాభావోక్త్యా స్త్రీణాం క్రియాయామాశౌచాతీతాశౌచమస్తీత్యవగమ్యతే । యత్తుక్రియాసాధనభూతద్రవ్యస్యాశౌచాభావోక్త్యాతత్సాధ్యక్రియాణామప్యాశౌచాభావస్సిధ్యతీతి, తన్న - కర్తురశుచిత్వేనకర్మానధికారాత్ । స్వద్రవ్యసాధ్యాన్యకర్తృకక్రియాయామాశౌచాభావప్రతిపాదనేఆశౌచిద్రవ్యస్యాశౌచాభావోక్త్యైవ గతార్థత్వాదన్యదీయక్రియాయా ఆశౌచాభావవచనంముధైవస్యాత్ । అతఏవవిజ్ఞానేశ్వరాదిభిః, గృహేభవానాం భార్యాదీనాం ద్రవ్యాణాంచ సమ్పర్కాశౌచాభావః ద్రవ్యస్యత్రిరాత్రాద్యతిక్రాన్తాశౌచాభావశ్చోక్తః । అఙ్గిరసాచ — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచం యస్యసంసర్గాదాపతేద్గృహమేధినః । క్రియాస్తస్యవిలుప్యన్తే గృహ్యాణాంచ నతద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । గృహమేధినఃక్రియాలోపస్తద్గృహేభవానాంభార్యాదీనాంద్రవ్యాణామప్యాశౌచాభావశ్చకణ్ఠతఏవోక్తః । ఏవంచసమ్పర్కాశౌచవిషయే అతీతాశౌచవిషయే చక్రియాయాం ఆశౌచాభావప్రతిపాదక సఙ్గ్రహకారవచనే ప్రమాణం చిన్త్యమ్.

అన్తశ్శవగ్రామాశౌచమ్

అన్తశ్శవగ్రామవిషయేమనుః — ॥ శ్లో ॥ నాద్యాదన్తశ్శవేగ్రామే నాధీయాన్నజుహుయాదితిచ । తానివిధ్యన్తరేకుర్యాద్ధనురేకాదశాన్తరే ॥ * ॥ ఇతి । " ॥ శ్లో ॥ వితస్తిర్ద్విగుణారత్నిస్తస్మాత్తిఱఘఱస్తతోధనుః ॥ " ఇత్యుక్తలక్షణైరేకాదశభిర్ధనుర్భిర్వ్యవహితేవిధ్యన్తరేకుర్యాదిత్యర్థః । ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అన్తశ్శవమన్తశ్చణ్డాలమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ గ్రామస్థేశవచణ్డాలేశూద్రాద్యశుచిసన్నిధౌ । నాధ్యేతవ్యం నభోక్తవ్యం నహోతవ్యం కదాచన ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ అన్తశ్శవోయదాగ్రామస్తస్మిన్గ్రామే తదాలయే । నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యం నకుర్యాదితిశాసనమ్ ॥ శ్రుతిస్మృత్యోర్విరోధే తు శ్రుతిరేవబలీయసీ । తస్మాదన్తశ్శవేగ్రామే జపహుతయాచౌభ్రితపావకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేవిశేషోదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ చతుశ్శతాధికైర్ద్విహైత్రిస్సమాప్తైర్గ్రామమధ్యశే [illegible]

షార్చనం ప్రతి ॥ అన్తశ్శవస్యదోషస్తు నాస్తితత్ర సమాచరేత్ । గ్రా
మేనారాచవిచ్ఛిన్నేకుర్యాద్భిన్నేఽథవావథా ॥ వీథ్యన్తరేవా మృతకే
హరేరర్చాం సమాచరేత్ । అనాథానుపనీతానాం ప్రేతాయాశ్చతథా
స్త్రియాః ॥ అన్తశ్శవస్యదోషస్తు గ్రామాదౌచనలిప్యతే । మునీనాంచయ
తీనాంచ పరకాయప్రవేశినామ్ ॥ మరణంయత్రసమ్భూతంతత్రదోషో
నలిప్యతే । శూద్రాదీనాంచమరణంసమ్భవేద్యత్రకుత్రచిత్ ॥ ఆశౌచం
గృహమాత్రస్య గ్రామాశౌచంనవిద్యతే । కుటికేపత్తనేచైవఖర్వటే రా
జధానిషు ॥ క్రమేణైవార్చనంకుర్యాదుక్తదోషోనవిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి ।
సఙ్గ్రహే — ॥ శ్లో ॥ అన్తశ్శవోఽశుచిర్గ్రామస్తత్రహోమాదినాచ
రేత్ । వీథ్యన్తరేసదాకుర్యాదేకాదశ ధనుష్పరే ॥ గ్రామేచతుశ్శతబ్ర
హ్మయుక్తేఽప్యన్తశ్శవే క్రియాః । కుర్యాత్ స్త్రీవృషలానాథబాలార్తా చే
త్యథాపరే ॥ * ॥ ఇతి । చతుశ్శతబ్రాహ్మణయుక్తేగ్రామేఏకాదశధను
ర్వ్యవహితత్వాభావేఽపివీథ్యన్తరేవా, చతుష్పథవ్యవధానేవా, నారాచ
విచ్ఛేదేవా, క్రియాః కుర్యాదిత్యర్థః । ఏకవీథ్యాంచతుష్పథాదివ్యవధానా
భావేనకుర్యాదేవ, “ ॥శ్లో ॥ సహస్రవిప్రసంపూర్ణేగ్రామేతదధికేఽపి
వా । ఆలయస్యసమీపేతుత్రింశద్దణ్డాన్తరేమృతౌ ॥ అర్చనస్నపనాదీని న
కుర్యాదేవతత్రతు । ఏకవీథ్యాంసమారూఢేఏకవంశగృహస్థితే ॥ త్రింశ
ద్ధనుషఆథస్త్యేదైవంపిత్ర్యంచవర్జయేత్ । పఞ్చాశచ్చాపసీమాన్తేనైకవీ
థ్యాంశవేసతి ॥ అర్చనంచహరేర్దానం జపహోమాదివర్జయేత్ ॥ ”
ఇతిస్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిష్ఠాదిషుకాలేషు యస్మిన్
గ్రామేమృతిర్భవేత్ । శీఘ్రంబహిశ్శవంనీత్వాకర్మశేషం సమాపయే
త్ ॥ అగ్రహారేహరేః పూజా వర్తతేయత్రకుత్రచిత్ । అన్తశ్శవంయది
భవేత్తదానీత్వాతతోబహిః ॥ తచ్ఛవం భస్మసాద్కృత్వాపశ్చాత్తత్రైణపూ
జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ పాకయజ్ఞంతథాభుక్తిం జలా
హరణమేవచ । నకుర్యాత్తావతావిప్రాయావత్తిష్ఠేచ్ఛవోఽన్తరా ॥ అఙ్గా
ద్యదిభఙ్గేత్ప్రాదావత్యం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

అనుగమనాశౌచం పునస్స్నానస్వరూపంచ

అనుగమనాశౌచమాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్యేచ్ఛయా ప్రేతమజ్ఞాతిం బన్ధుమేవవా । స్నాత్వా సచేలం స్పృష్ట్వాఽగ్నింఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । అజ్ఞాతిమ్ - సపిణ్డవ్యతిరిక్తమ్, సమానోత్కృష్టజాతిం ప్రేతమ్, బన్ధుంవా, కామతోఽనుగమ్య సచేలంస్నాత్వాఽగ్నింస్పృష్ట్వా ఘృతభుక్ శుధ్యతీత్యర్థః । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్యేచ్ఛయా ప్రేతంజ్ఞాతిమజ్ఞాతిమేవవా । స్నాత్వా సచేలం స్పృష్ట్వాఽగ్నిం ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । జ్ఞాతయః - మాతృసపిణ్డాః, ఇతరేషాంతు విహితత్వాన్న దోషః । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణేనానుగన్తవ్యో నశూద్రో నద్విజః క్వచిత్ । అనుగమ్యామ్భసిస్నాత్వా స్పృష్ట్వాఽగ్నింఘృతభుక్ఛుచిః ॥ * ॥ ఇతి । ద్విజః - విప్రాదిః, శూద్రోవా నానుగన్తవ్యః, యదిస్నేహాదినా బ్రాహ్మణస్సమానోత్కృష్టజాతిం ప్రేతమనుగచ్ఛతి తదాస్నానాగ్నిస్పర్శఘృతప్రాశనాదికుర్యాదిత్యర్థః । కవషోవిశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్యశవంబుద్ధ్యాస్నాత్వా స్పృష్ట్వాహుతాశనమ్ । సర్పిః ప్రాశ్యపునః స్నాత్వా ప్రాణాయామైర్విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । ప్రాణాయామాశ్చత్రయః । పునఃస్నానస్వరూపమాహహారీతః — ॥ శ్లో ॥ ఆర్ద్రవస్త్రం పరిత్యజ్యశుష్కవస్త్రేణమజ్జనమ్ । శవానుగమనేష్వారేపునస్స్నానంవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । అనుగమనపవేదం ప్రాయశ్చిత్తమ్, నాగ్రపార్శ్వయోర్గమనే, “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యపార్శ్వయోరగ్రేనగన్తవ్యంకదాచన । తస్మాదగ్రేతుగన్తౄణామాయుఃక్షీణంపదేపదే ॥ మృతస్యపశ్చాద్గమనే ప్రాయశ్చిత్తంవిధీయతే । కిల్బిషాదగ్రగమనే నిష్కృతిర్నోపపద్యతే ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । ఘృతాద్యసమ్భవేవిశేషః స్మృత్యన్తరేదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావే ఘృతాభావేసచేలంస్నానమాచరేత్ । నవవ్యాహృత్యాచగాయత్ర్యాదశకృత్వోఽభిమన్త్రితాః ॥ అద్భిరఞ్జలిముపఃపీత్వా శుద్ధిమాప్నోతివైద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । బాలాదివిషయే జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ మృతంబాలంచవృద్ధాంశ్చానాథంవిప్రమనువ్రజన్ । ద్విజఃస్నానేనశుధ్యేతఘృతప్రా

శాగ్నినావినా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అనాథమనుపేతం చ ప్రేతం కన్యామనువ్రజేత్ । సర్వవేదం క్రతుశ్రేష్ఠమాచామేనన్నఘృతంపిబేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

క్షత్రియాదిశవానుగమనే ఆతురవ్యఞ్జనే చాశౌచమ్

క్షత్రియాదిశవానుగమనవిషయే బ్రాహ్మణస్య విశేషమాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ క్షత్రియం మృతమజ్ఞానాద్బ్రాహ్మణో యోఽనుగచ్ఛతి। ఏకాహమశుచిర్భూత్వా పఞ్చగవ్యేన శుధ్యతి ॥ శవం చ వైశ్యమజ్ఞానాద్బ్రాహ్మణో యోఽనుగచ్ఛతి । కృత్వాఽఽశౌచం ద్విరాత్రం చ ప్రాణాయామాన్ షడాచరేత్ ॥ ప్రేతీభూతం తు యః శూద్రం బ్రాహ్మణో జ్ఞానదుర్బలః । అనుగచ్ఛేన్నీయమానం త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ త్రిరాత్రే తు తతః పూర్ణే నదీం గత్వా సముద్రగామ్ । ప్రాణాయామశతం కృత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । అజ్ఞానాత్ - మౌఖ్యాత్ । యాదృచ్ఛికానుగమనే త్వఙ్గిరాః — ॥ వా ॥ శూద్రస్య ప్రేతస్య యదృచ్ఛయాఽనుగమనే బ్రాహ్మణః స్రవన్తీమాసాద్య గాయత్ర్యష్టసహస్రం జపిత్వా శుధ్యతి, క్షత్రియానుగమనే త్వర్ధసహస్రం వైశ్యానుగమనే పాదోనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ ఏకాహాత్ క్షత్రియే శుద్ధిర్వైశ్యే శుద్ధిర్ద్వ్యహేన తు । శూద్రే దినత్రయం ప్రోక్తం ప్రాణాయామశతం పునః ॥ * ॥ ఏవం చ సతి క్షత్రియస్య వైశ్యశవానుగమనే ఏకాహం శూద్రశవానుగమనే ద్వ్యహమ్, వైశ్యస్య శూద్రశవానుగమనే ఏకాహమితి । విజ్ఞానేశ్వరీయే తు — ॥ వా ॥ అనన్తరానుగమనే ఏకాహమ్, ఏకాన్తరానుగమనే పక్షిణీ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే చ — ॥ వా ॥ స్నేహాదినా సజాతిషూత్కృష్టజాతిషు చానుగమనే సచేలం స్నాత్వాఽగ్నిం స్పృష్ట్వా ఘృతం ప్రాశ్య పునః స్నాత్వా శుధ్యేత్, ఘృతప్రాశనం శుద్ధ్యర్థమేవ న భోజనస్థానే, సపిణ్డేష్వనుగమనం విహితమేవ, హీనజాతిషు బ్రాహ్మణస్య క్షత్రియానుగమనే ఏకాహమాశౌచమ్, వైశ్యానుగమనే పక్షిణీ, శూద్రానుగమనే త్రిరాత్రమ్, సముద్రగామిన్యాం మహానద్యాం స్నాత్వా ప్రాణాయామశతం కృత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యేత్,

క్షత్త్రియస్య వైశ్యానుగమనే త్వేకాహమ్ , శూద్రానుగమనే తు పక్షిణీ , వైశ్యస్య శూద్రానుగమనే త్వేకాహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్విజానాం శూద్రశవానుగమననిషేధే కదాత్తైశ్శూద్రా అనుసర్తవ్యా ఇత్యాకాఙ్క్షాయామాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ వినిర్వర్త్య యదా శూద్రా ఉదకాన్తముపస్థితాః । ద్విజైస్తదాఽనుగన్తవ్యా ఏష ధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ ఇతి । ఉదకశబ్దేన ఉదకక్రియోచ్యతే , తస్యాః , అన్తః - సమాప్తిః , తామ్ , నిర్వర్త్య- ఆశౌచం పరిసమాప్య , యదా స్థితాస్తదా ద్విజైరనుగన్తవ్యా అనుసర్తవ్యా ఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ తృతీయమాసాదారభ్య నకుర్యాద్గర్భిణీపతిః । క్షౌరం శవానుగమనం దూరయాత్రాం ప్రతిగ్రహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యత్ర — ॥ శ్లో ॥ అస్నాత్వా చేద్విశేద్గ్రామం శ్మశానాద్బుద్ధిపూర్వకమ్ । త్రిరాత్రేణ విశుద్ధిస్స్యాదమత్యాఽహ్నా తథైవ చ ॥ * ॥ ఇతి । తథా — ॥ శ్లో ॥ సంస్కారోపక్రమాత్పూర్వం కామం స్నాత్వా విశుధ్యతి । ఆరబ్ధే తు హి సంస్కారే సమాప్తే స్నానమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదసపిణ్డవిషయమ్ , “ ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భాత్ప్రాక్పరం స్నాయాత్తస్య శుద్ధిర్భవిష్యతి । సర్వేషాం తు సపిణ్డానాం దహనాచ్చైవ యోషితామ్ ॥ ” ఇతి స్మరణాత్ । విప్రస్య సవర్ణవిషయరోదే అసఞ్చితేఽస్థ్ని స్నానమ్, సఞ్చితే త్వాచమనమ్ । తత్ర పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగ్రుదిత్వా స్నానమాచరేత్ । అన్తర్దశాహే విప్రస్య హ్యూర్ధ్వమాచమనం స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిరత్నే — ॥ శ్లో ॥ మృతస్య యావదస్థీని బ్రాహ్మణస్యాహృతాని తు । తావద్యో బాన్ధవస్తత్ర రౌతి తదాబ్ధవైస్సహ ॥ తస్య స్నానాద్భవేచ్ఛుద్ధిస్తతస్త్వాచమనం స్మృతమ్ । సచేలం స్నానమన్యేషామకృతే త్వస్థిసఞ్చయే ॥ కృతే తు కేవలం స్నానం క్షత్త్రవిట్ఛూద్రజన్మనామ్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మణస్య క్షత్త్రియవైశ్యమరణరోదనే అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగేకాహాశౌచం సచేలస్నానం చ , తదూర్ధ్వం సచేలస్నానమాత్రమ్ । తథా చ మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ అనస్థిసఞ్చయే విప్రో రౌతి చేత్ క్షత్త్రవైశ్యయోః । తదా స్నాత్వా సచేలం తు ద్వితీయేఽహని శుధ్యతి ॥ కృతే తు సఞ్చయే విప్రః స్నానేనైవ శుచిర్భవేత్ । మృతముద్దిశ్య యో గ

చ్ఛేత్సఘృతప్రాశనంచరేత్ ॥ వర్జయేత్తదహోరాత్రం జపహోమార్చనాదికమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ మృతస్యబాన్ధవైస్సార్ధంకృత్వాతుపరిదేవనమ్ । వర్జయేత్తదహోరాత్రం దానంశ్రాద్ధాదికర్మచ ॥ * ॥ ఇతి । శూద్రమరణేవిప్రాదీనామస్థిసఞ్చయాత్ప్రాక్తత ఊర్ధ్వంచాశౌచతారతమ్యమాహ పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగ్యదివిప్రోఽశ్రుపాతయేత్ । మృతేశూద్రేగృహంగత్వాత్రిరాత్రేణవిశుధ్యతి ॥ అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వమశ్రుపాతేద్విజాతయః । అహోరాత్రేణశుధ్యన్తి సవాసః క్షాళనేనచ ॥ సజాతేర్దివసాదేవద్వ్యహాత్ క్షత్రియవైశ్యయోః । స్పర్శంవినాఽనుగమనేశూద్రోనక్తేనశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । క్షత్రియవైశ్యయోః శూద్రమరణేరోదనేద్వ్యహమ్ , శూద్రస్యసజాతీయశవస్పర్శయుక్తే ఆతురవ్యఞ్జనే అనుగమనేచదినమ్ , అన్యథాసఞ్చయాత్ప్రాగేకకాలః , ఊర్ధ్వంస్నానమేవేత్యర్థః.

అసపిణ్డసజాతీయప్రేతనిర్హరణాశౌచమ్

అథాసపిణ్డసజాతీయప్రేతనిర్హరణాశౌచమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డంద్విజంప్రేతంవిప్రోనిర్హృత్యబన్ధువత్ । విశుధ్యతిత్రిరాత్రేణమాతురాప్తాంశ్చబాన్ధవాన్ ॥ యద్యన్నమత్తితేషాంతుదశాహాదేవశుధ్యతి । అనదన్నన్నమహ్నైవనచేత్తస్మిన్గృహేవసేత్ ॥ * ॥ ఇతి । యః స్నేహాదినాశవనిర్హరణంకృత్వాతస్యైవాన్నమశ్నాతితద్గృహేచవసతితస్య దశాహేనైవశుద్ధిః , యస్తుకేవలం తద్గృహేవసతినపునస్తదన్నమశ్నాతి తస్యత్రిరాత్రమ్ , యః పునర్నిర్హరణమాత్రంకరోతినతద్గృహేవసతి నచాశ్నాతితస్యైకాహఇత్యర్థః । నిర్హారశబ్దార్థః స్మృత్యన్తరేదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యవాసస్స్రగ్గన్ధభూషణాద్యైరలఙ్క్రియా । వహనందహనం చేతి నిర్హారార్థోనిరుచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సంగ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ యః ప్రమీతమలఙ్కుర్యాద్వహేద్వాఽథదహేద్ద్విజమ్ । సశుధ్యత్యేకకాలేన కాలశేషం బహిర్వసన్ ॥ గ్రామేవసన్దినాచ్ఛుధ్యేత్త్ర్యహాత్ప్రేతగృహేవసన్ । నిర్హృత్యయోమృతాన్నంచ భుఙ్క్తేసతుదశాహతః ॥ * ॥ ఇతి । కాలశేషంబహిర్వసన్ - దివానిర్హరణే ఆనక్షత్రోదయం రాత్రౌ

వారోఽదయం గ్రామాద్బహిర్వసన్ , ఏకకాలేన - తత్కాలశేషేణది
నామాత్రేణ త్రిరాత్రమాత్రేణవాశుధ్యతి , గ్రామపవవసన్దినేన ,
ప్రేతగృహేవసన్త్రిరాత్రేణ , యస్తునిర్హృత్యప్రేతాన్నంభుక్తేఽసప్రే
తగృహేఽన్యత్రవావసన్దశాహాత్తశ్శుధ్యతీత్యర్థః । హారీతః — ॥ వా ॥
ప్రేతనిర్హరణంకృత్వా గ్రామంనప్రవిశేదానక్షత్రదర్శనాద్రాత్రౌచే
దాఽర్కదర్శనాత్తతశ్శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । అఖణ్డాదర్శే — ॥ శ్లో ॥ దా
హంవినాఽలఙ్కరణం వాహంకృత్వాదినస్యతు । శేషేణశుద్ధిరుక్తైవరా
త్రావప్యుషసిప్లవః ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరీయే — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రి
షాహోఽసపిణ్డస్యప్రేతాలఙ్కరణేకృతే । అజ్ఞానాదుపవాసః స్యాదశక్తౌ
నక్తమిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేవిశేషః — ॥ శ్లో ॥ సజ్యోతిస్తుబ
హిర్వాసో రాత్రౌనక్షత్రదర్శనాత్ । ప్రాశయేత్పఞ్చగవ్యంచ బ్రా
హ్మణైః స్వస్తివాచయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । భరద్వాజశ్చ — ॥ వా ॥ అసపి
ణ్డశవస్యస్నానాలఙ్కరణేకృతేదివసం వహనేకృతేస్నాత్వాదశప్రాణా
యామాన్కృత్వానక్షత్రదర్శనాత్పూర్వం గ్రామాద్బహిరాసీతతా
వదేవాశౌచం రాత్రౌసూర్యోదయాత్పూర్వం గ్రామాద్బహిరాసీతఅ
న్యథాతద్గ్రామం ప్రవిష్టేశవహర్తురేకాహం తద్గృహం ప్రవిష్టేత్ర్య
హంతత్రభోజనేకృతేదశాహంభవతి ॥ * ॥ ఇతి .

పర్యుషితరజస్వలాసూతికాగర్భిణీశవవహనేప్రాయశ్చిత్తముక్తం
బోధాయనేన — ॥ శ్లో ॥ కృత్వాతుపఞ్చగవ్యస్యప్రాశనంచతథాగవా
మ్ । గ్రాసందత్వాయథాశక్తిగాయత్రీజపమాచరేత్ ॥ బ్రాహ్మణానాం
చవాక్యేనఘృతాగ్నిస్పర్శనేనచ । పుణ్యాహేనవిశుద్ధ్యేతసూత్రమన్య
త్తుధారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । సపిణ్డానాం ప్రేతనిర్హరణస్యవిహితత్వాదాశౌ
చాధిక్యమగ్నిస్పర్శనాదికంచనాస్తీత్యాహదేవలః — ॥ శ్లో ॥ విహితం
తుసపిణ్డానాం ప్రేతనిర్హరణాదికమ్ । తేషాంకరోతియః కశ్చిత్తస్యాధిక్యం
నవిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సమానోదకప్రేతవహనదహనాద్దశాహాశౌచ
మాహ మాణ్డవ్యః — ॥ శ్లో ॥ శావేచసూతకేచైవ త్ర్యహోదకదాయి
నః । శవవాహంతుకుర్యాచ్చేద్దశాహాస్తంభవేత్క్రియా ॥ * ॥ ఇతి ।

ఆశౌచముదక దానంచక్రియా। అఖణ్డాదర్శేచ — ॥ శ్లో ॥ సహానోదాః ప్రకుర్వీరన్ సంస్కారం వహనంయది। దశాహాన్తేనశుద్ధిస్స్యాదిత్యాహ భగవాన్ భృగుః ॥ * ॥ ఇతి। భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ యస్సమానోదకం ప్రేతంవహేద్వాఽథదహేత్తువా। తస్యాశౌచం దశాహంస్యాదన్యేషాంతు త్ర్యహంవిదుః ॥ * ॥ ఇతి। అన్యేషామ్ - యోనిబన్ధూనామ్। తథాచ శఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహంతు యోనిబన్ధూనా మాశౌచం వహనాదిషు ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ శావాశౌచేదహేత్ప్రేతంపక్షిణ్యాశౌచవాన్యది। త్ర్యహంమత్యాద్వ్యహంతుస్యాదమత్యాశుద్ధిసాధనమ్ ॥ * ॥ ఇతి। అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ పక్షిణ్యాశౌచసంమిశ్రేదహనేమతిపూర్వకే। ఆశౌచినాం త్రిరాత్రంస్యాదితిస్మృతివిదోవిదుః ॥*॥ ఇతి। అసవర్ణశవనిర్హారే గౌతమేన విశేషోదర్శితః — ॥ వా ॥ అవరశ్చేద్వర్ణః పూర్వంవర్ణముపస్పృశేత్ పూర్వోవాఽవరంతత్ర శవోక్తమాశౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి। ఉపస్పర్శనమ్ - నిర్హారః। వృద్ధపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ యోఽసవర్ణంతుమూల్యేననీత్వా ప్రేతం దహేన్నరః। ఆశౌచంతుభవేత్తస్య ప్రేతజాతిసమంసదా ॥ * ॥ ఇతి। ఏతదాపది ద్రష్టవ్యమ్। అనాపదితు వ్యాఘ్రః — ॥ శ్లో ॥ అవరశ్చేత్పరంవర్ణంపరోవాప్యఽవరంయది। వహేచ్ఛావమాశౌచం దృష్టార్థేద్విగుణంభవేత్ ॥*॥ ఇతి। స్నేహాదినావిజాతీయశవనిర్హారే శవజాత్యుక్తమాశౌచమ్, భృతిగ్రహణేతుద్విగుణమిత్యర్థః। హారీతశ్చ — ॥ శ్లో ॥ దృష్టార్థేద్విగుణంభవేత్ ॥ * ॥ ఇతి। అర్థలోభేనసర్వవర్ణశవవహనాదావపితత్తద్వర్ణాశౌచమాహవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ యదినిర్హరతి ప్రేతం ప్రలోభాక్రాన్తమానసః। దశాహేనద్విజశ్శుధ్యేద్ద్వాదశాహేనభూమిపః ॥ అర్ధమాసేనవైశ్యస్తు శూద్రోమాసేనశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి। శూద్రేణవిప్రశవనిర్హరణంనకారయేదిత్యాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ నవిప్రం స్వేషుతిష్ఠత్సుమృతంశూద్రేణహారయేత్। అస్వర్గ్యాహ్యాహుతిస్సాస్యాచ్ఛూద్రసంస్పర్శదూషితా ॥ * ॥ ఇతి। ఆహుతిః - శవాహుతిః। అత్ర స్వేషుతిష్ఠత్స్వితివివక్షితమ్, అస్వర్గ్యత్వదోషశ్రవణాత్। యమోఽపి — ॥ శ్లో ॥ నశూద్రోయజమానంవై ప్రేతీభూతం

సముద్వహేత్ । యస్యానయతి శూద్రో౽గ్నిం తృణం కాష్ఠం హవీంషి చ ॥ ప్రేతత్వం హి సదా తస్య స చాధర్మేణ లిప్యతే ॥ * ॥ ఇతి ।

గర్భవతః బ్రహ్మచారిణశ్చ పిత్రాద్యన్యశవనిర్హరణనిషేధః

మనుః — ॥ శ్లో ॥ దహనం వహనం వా౽పి ప్రేతస్యాన్యస్య గర్భవాన్ । న కుర్యాదుభయం తత్ర కుర్యాదేవ పితుస్సదా ॥ జ్యేష్ఠస్య చానపత్యస్య మాతులస్య సుతస్య చ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మచారీ న కుర్వీత శవదాహాదికాః క్రియాః । యది కుర్యాత్తతః కృచ్ఛ్రం పునః సంస్కారమేవ చ ॥ * ॥ ఇతి । తస్యైవ పిత్రాదివహనాద్వ్రతలోపో నాస్తీత్యాహతుర్మనుదేవలౌ — ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యం స్వముపాధ్యాయం మాతరం పితరం గురుమ్ । నిర్హృత్య తు వ్రతీ ప్రేతం న వ్రతేన వియుజ్యతే ॥ * ॥ భృగుః — ॥ శ్లో ॥ మాతామహం మాతులం చ తత్పత్నీ చానపత్యకే । వ్రతీ పంస్కురుతే యత్ర వ్రతలోపో న విద్యతే ॥ * ॥ ఇతి । మాధవీయే — ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యం స్వముపాధ్యాయం గురుం వా పితరం చ వా । మాతరం వా స్వయం దగ్ధ్వా వ్రతస్థస్తత్ర భోజనమ్ ॥ కృత్వా పతతి యత్తస్మాత్ప్రేతాన్నం న తు భక్షయేత్ । అన్యత్ర భోజనం కుర్యాన్న చ తైస్సహ సంవసేత్ ॥ ఏకాహమశుచిర్భూత్వా ద్వితీయే౽హని శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । నిర్హారదినమాత్రమేవాశుచిః, ద్వితీయాదిదివసేషు ప్రేతకృత్యోత్తరకాలం స్నానాచ్ఛుధ్యతీత్యర్థః । వసిష్ఠః — ॥ వా ॥ బ్రహ్మచారిణశ్శవకర్మణో వ్రతాన్నివృత్తిరన్యత్ర మాతాపిత్రోః ॥ * ॥ ఇతి .

అనాథబ్రాహ్మణసంన్యాసినాం సంస్కారాదౌ సద్యశ్శౌచమ్

అనాథబ్రాహ్మణవహనాదౌ సద్యశ్శౌచం విదధాతి పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అనాథం బ్రాహ్మణం ప్రేతం యే వహన్తి ద్విజాతయః । పదే పదే యజ్ఞఫలమానుపూర్వ్యాల్లభన్తి తే ॥ న తేషామశుభం కిఞ్చిత్పాపం వా శుభకర్మణామ్ । జలావగాహనాత్తేషాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ అసగోత్రమబన్ధుం చ ప్రేతీభూతం ద్విజోత్తమమ్ । వహిత్వా చ దహిత్వా చ ప్రాణాయామేన శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । బన్ధుమిత్రాదిరహితబ్రాహ్మణవహనస్పర్శనదహనాదౌ స్నానప్రాణాయామాభ్యాం శుద్ధిరిత్యర్థః । అగ్నిస్పర్శో౽పి కర్తవ్యః ।

తముక్తమఙ్గిరసా ॥ శ్లో ॥ యఃకశ్చిన్నిర్హరేత్ప్రేతమసపిణ్డఃకథంచన। స్నాత్వా సచేలం స్పృష్ట్వాఽగ్నిం తస్మిన్నేవక్షణేశుచిః ॥ * ॥ ఇతి। యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ప్రవేశనాదికంకర్మప్రేతసంస్పర్శినామపి। ఇచ్ఛతాం తత్క్షణాచ్ఛుద్ధిః పరేషాంస్నానసంయమాత్ ॥ * ॥ ఇతి। నిమ్బపత్రదంశనాదివేశ్మప్రవేశనాన్తం కర్మనకేవలంజ్ఞాతీనామ్, అపితుస్నేహాదినాప్రేతనిర్హరణంకుర్వతామపిభవతి, ఆశౌచంచ యథోక్తంభవతి, ధర్మార్థం ప్రేతనిర్హరణంకుర్వతాంపరేషాంతుతత్క్షణాత్స్నానప్రాణాయామాభ్యామేవ శుద్ధిరిత్యర్థః। వృద్ధపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్పర్శనసంస్కారైర్బ్రాహ్మణోనైవదుష్యతి। వోఢాచైవాఽగ్నిదాతాచసద్యస్స్నాత్వావిశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి। బ్రాహ్మే — ॥ శ్లో ॥ అనాథంబ్రాహ్మణందగ్ధ్వాక్షత్రియం వైశ్యమేవవా। పితృమేధమహాయజ్ఞఫలంప్రాప్నోతిమానవః ॥ సంన్యాసినాంతుసంస్కర్తా నాశౌచంనోదకక్రియా। అశ్వమేధఫలంతత్రభవేన్నాస్త్యత్రసంశయః ॥ * ॥ ఇతి। బోధాయనశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సర్వసఙ్గనివృత్తస్యధ్యానయోగరతస్యచ। నతస్యదహనంకార్యం నాశౌచంనోదకక్రియా ॥ యేవహన్తిమహాత్మానందృష్ట్వాస్పృష్ట్వాద్విజాతయః। హయమేధఫలంతేషామస్తీత్యేవంవిదుర్బుధాః ॥ * ॥ ఇతి। సంగ్రహే — ॥ శ్లో ॥ యతీన్ద్రానాథనిర్హారేసద్యశ్శుద్ధిర్మహాఫలమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

ధర్మార్థంశవనిర్హరణేమానుషాస్థిస్పర్శేశవదర్శనే

స్మృత్యర్థసారేతు — ॥ వా ॥ ధర్మార్థంశవనిర్హరణేస్నానాలఙ్కారవహనదహనాదికేకృతేద్విజానాం సచేలస్నానాత్ సద్యశ్శుద్ధిర్మహాపుణ్యంశుభంచాయుశ్చ భవతి, తత్రాప్యనాథబ్రాహ్మణప్రేతనిర్హరణేఅనన్తంపుణ్యం శుభం చాయుశ్చవర్ధతే, ధర్మార్థముత్కృష్టజాతిప్రేతనిర్హరణేసర్వేషాం సచేలస్నానాచ్ఛుద్ధిః, ధర్మార్థంస్వజాతిప్రేతనిర్హరణే సచేలస్నానప్రాణాయామైశ్శుద్ధిః, ధర్మార్థంహీనజాతిప్రేతనిర్హరణేసర్వేషాంసచేలంస్నాత్వానిమ్బపత్రభక్షణాదిగృహప్రవేశనాన్తేకృతే శుద్ధిః ॥ * ॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఉహ్యమానంశవందృష్ట్వా సవాసాజలమావిశేత్। అలఙ్కృతంశవందృష్ట్వాసచేలస్నానమాచరేత్ ॥

ఆచమ్య కేవలం ప్రేతం దృష్ట్వా శాస్త్రవదాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । శాస్త్రవదాచరణం జలావగాహనమ్ । వసిష్ఠః — ॥ వా ॥ మానుషాస్థి స్నిగ్ధం స్పృష్ట్వా త్రిరాత్రమాశౌచమస్నిగ్ధే త్వహోరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతద్బుద్ధిపూర్వవిషయమ్ । అబుద్ధిపూర్వవిషయే తు మనుః — ॥ శ్లో ॥ నారం స్పృష్ట్వాఽస్థి సస్నేహం స్నాత్వా విప్రో విశుధ్యతి । ఆచమ్యైవ తు నిస్స్నేహం గాం స్పృష్ట్వా వీక్ష్య వా రవిమ్ ॥ * ॥ ఇతి । చన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ జననే మరణే చైవ వపనం దశమేఽహని । అనస్నానాధికారీ స్యాదాశౌచం సర్వదా భవేత్ ॥ తైలాభ్యఙ్గే తథా వాన్తే శ్మశ్రుకర్మణి మైథునే । అనాచమ్యోచ్చరన్ విప్రస్త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఉచ్చరన్ - పురీషోత్సర్గం కుర్వన్నిత్యర్థః । ఏవమాదీన్యన్యాన్యప్యాశౌచనిమిత్తాని ద్రష్టవ్యాని.

ఆశౌచినాం దేవాలయప్రవేశాదినిషేధః

ఆశౌచినో వర్జనీయముక్తం సఙ్గ్రహే — ॥ శ్లో ॥ న విశేద్దేవతాగారం న కుర్యాద్వన్దనాద్యఘీ । మన్దిరం న ప్రవేష్టవ్యం ప్రవిష్టస్య ఫలం శృణు ॥ చణ్డాలయోనిమావిశ్య జన్మాని నవ పఞ్చ చ । భవిష్యతి వరారోహే వ్యాధిగ్రస్తోఽతినిష్ఠురః ॥ * ॥ ఇతి । ఆశౌచిస్పర్శే బిమ్బస్య సమ్ప్రోక్షణమాహ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలసూతికోదక్యాశావసూతకదూషితే । నిమిత్తే సమనుప్రాప్తే సద్యః కృత్వా సమర్చయేత్ ॥ * ॥ అభివాదనస్య నిషేధమాహ ఆపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అప్రయతేన నాభివాద్యం తథాఽప్రయతాయాప్రయతశ్చ న ప్రత్యభివదేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏకాదశ్యుపవాసస్యావర్జనీయత్వముక్తం పురాణే — ॥ శ్లో ॥ సూతకే తు నరస్స్నాత్వా ప్రణమ్య శిరసా హరిమ్ । ఏకాదశ్యాం న భుఞ్జీత వ్రతమేతన్న లుప్యతే ॥ మృతకేఽపి న భుఞ్జీత హ్యేకాదశ్యాం సదా నరః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురహస్యే చ — ॥ శ్లో ॥ సూతకే మృతకే చాపి న త్యాజ్యం ద్వాదశీవ్రతమ్ । ఏకాదశీవ్రతం కుర్యాన్నిత్యం కామ్యం తు వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

శావాశౌచినాం నియమవిశేషః

శావాశౌచినాం నియమవిశేషమాహ మనుః — ॥ శ్లో ॥ అక్షారలవణాన్నాః స్యుర్నిమజ్జేయుశ్చ తేఽత్ర్యహమ్ । మాంసాశనం చ నాశ్నీయుశ్శ

యోరంశ్చపృథక్ క్షితౌ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపి ॥ శ్లో ॥ క్రీతలబ్ధాశనాభూమౌ స్వపేయుస్తేపృథక్ క్షితౌ । పిణ్డయజ్ఞావృతా దేయం ప్రేతాయాన్నందినత్రయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । క్రీతం అయాచితలబ్ధంవాఽశనం యేషాం తేక్రీతలబ్ధాశనాః, భవేయురితివాక్యశేషః । క్రీతలబ్ధాశననియమాత్తదలాభే అనశనమర్థాత్సిద్ధంభవతి । అతఏవ వసిష్ఠః — ॥ వా ॥ అఘప్రస్తరేత్ర్యహమనశ్నన్తఆసీరన్ క్రీతోత్పన్నేనవావర్తేరన్ ॥ * ॥ ఇతి । అఘప్రస్తరః - ఆశౌచినాం శయనార్థతృణప్రస్తరః । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ అధశ్శయ్యాసనినోబ్రహ్మచారిణస్సర్వే ॥ * ॥ ఇతి.

అఘాన్తకృత్యమ్

అఘాన్తకృత్యమాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ విప్రశ్శుధ్యత్యపస్స్పృష్ట్వాక్షత్రియోవాహనాయుధమ్ । వైశ్యఃప్రతోదంరశ్మీంవా యష్టింశూద్రఃకృతక్రియః ॥ * ॥ ఇతి । అస్యార్థోఽభిహితోవిజ్ఞానేశ్వరేణ — ॥ వా ॥ విప్రోఽనుభూతాశౌచకాలః కృతక్రియః కృతస్నానః హస్తేన అపస్స్పృష్ట్వావిశుధ్యతి । స్పృష్ట్వేతి స్పర్శనక్రియైవోచ్యతే, నస్నానమాచమనం వా, వాహనాదిష్వతస్యాపవానుషఙ్గాత్ । శ్రుతిరపి — “ అఘాన్తే అఘభాజస్సఙ్గవేస్నాత్వా గ్రామం ప్రవిశేయుః ” ఇతి । జననమరణాశౌచాన్తే ఆశౌచినస్సఙ్గవేస్నాత్వాగృహంప్రవిశేయురిత్యర్థః । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మృతేచసూతకేచాన్తేసఙ్గవేస్నానమాచరేత్ । సఙ్గవాత్పరతఃస్నానమార్తవేఽపివిశిష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । సంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచేనిర్గతేకుర్యాద్గృహసంమార్జనలేపనే । సవాసా జలమాప్లుత్యశుద్ధఃపుణ్యాహవాచనైః ॥ * ॥ సంగ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తేకృతస్నానస్స్వస్తివాచనపూర్వకమ్ । బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్తత్ర శుద్ధయే విష్ణుతుష్టయే ॥ * ॥ ఇతి.

ఇతి వైద్యనాథదీక్షితవిరచితే స్మృతిముక్తాఫలే
ఆశౌచనిరూపణంనామతృతీయఃపరిచ్ఛేదః

ఆశౌచకాణ్డస్సమాప్తః

శుద్ధాశుద్ధపత్రికా

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౫	౯	సూతకాఘాఖ్యే	సూతకేఽఘాఖ్యే
౬	౧౦	దావృత్తౌ	దవృత్తౌ
౧౩	౨౪	సూతకా	సూతికా
౨౦	౨౬	హోఃక్రియాః	హోత్రియాః
౨౧	౧౦	సమమిత్యాహుః	సమ ఇత్యాహుః
	౧౨	సురాప ఆత్మ	సురాప్య ఆత్మ
౨౪	౧	కాలస్యమరణే	బాలస్యమరణే
౨౬	౨౭	పిత్రాద్యదిషు	పిత్రాదిషు
౨౮	౧	వర్ణేష్వవశిష్ట	పర్ణేష్వవిశిష్ట
౩౧	౨౧	హోనిషుయోనిషు	హోన్యస్వయోనిషు
౪౮	౧౩	వ్యస్థా	వ్యవస్థా
	౨౬	స్నానోపసస్పర్శ	స్నానోపస్పర్శ
౫౯	౬	॥ శ్లో ॥	॥ వా ॥
౬౨	౨	మేకాచర	మేకచర
౬౩	౧౩	ప్రదధ్యాత్	ప్రదద్యాత్
౭౪	౯	వ్రతీనాం	వ్రతినాం
౭౭	౧౧	స్వ్యయమ్	స్వధా
౮౦	౧౧	దశాహ ఏవ	దశాహమేవ
	౧౫	పత్నాంచ	పత్న్యంచ
౮౧	౨౫	చాజ్ఞా	చాజ్ఞాతి
౮౨	౧౧	సుసన్ధాతవ్యా	ఽనుసన్ధాతవ్యా
౮౪	౧౫	సితృష్వసా	పితృష్వసా
	౨౭	పుంస్సు	పుంసు

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౮౪	౧౪	రాజా, స్వామీ-	రాజా - స్వామీ,
౯౧	౨౧	సూ కేతత్త్వన	సూత కేతత్త్వన
౯౬	౧౮	సంవత్స న్తర	సవత్సర
౯౮	౮	త్ర్యహ్నికా	స్నైత్రైహి
౧౦౦	౨౩	సూతకం	సూతకీ
	౨౪	న్నిర్దశత్వమితి	న్నిర్దశత్వ ఇతి
౧౦౧	౮	సూతకం	సూతకీ
౧౦౮	౩	దాహాద్యాశౌచం	దాహాద్యశౌచం
	౧౯	త్రిభాగంతు	త్రిభాగాంతు
౧౦౯	౫	త్రిభాగంతు	త్రిభాగాంతు
౧౧౬	౨	త్రిరాత్రమాత్రేణ	రాత్రిమాత్రేణ

